

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

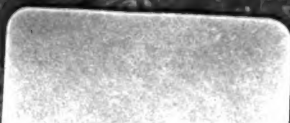
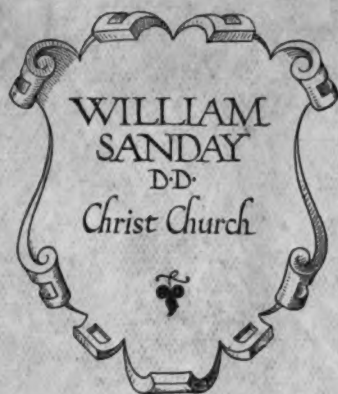
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

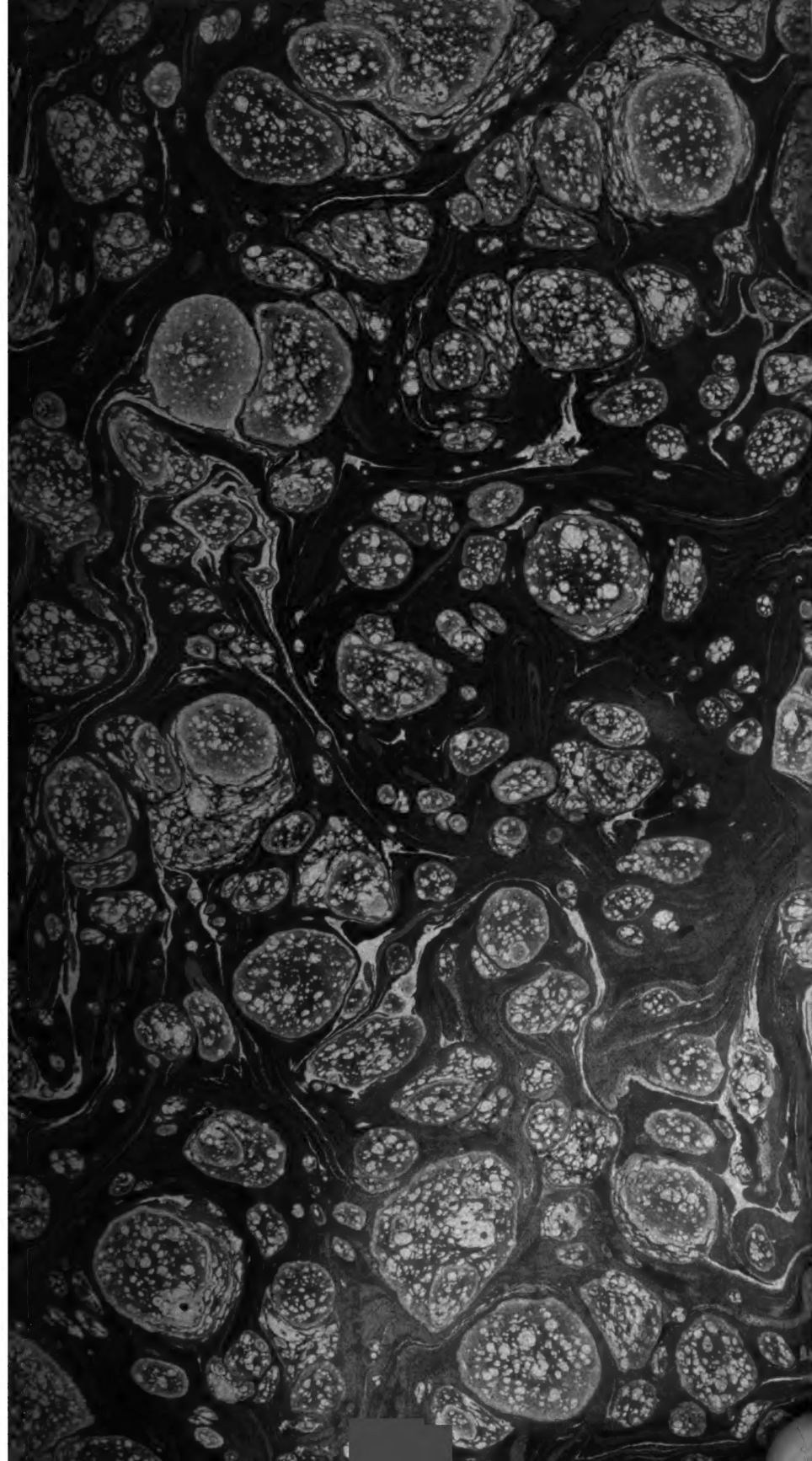
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

131 f. d. 8

W. Hooper.

Zur Nachricht für die Buchbinder.

Sämmtliche früher ausgegebenen Titel zu Vol. I. und II. sind zu cassiren und an deren Stelle die neuen beigehefteten mit der Jahreszahl 1853 zu setzen; ebenso fällt auch das mit dem ersten Hefte des I. Bandes ausgegebene Vorwort (Präfatio) weg.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ
ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

SANCTI IRENAEI EPISCOPI LUGDUNENSIS
QUAE
SUPERSUNT OMNIA.

ACCEDIT
APPARATUS CONTINENS EX HIS, QUAE AB ALIIS EDITORIBUS AUT DE
IRENAEO IPSO AUT DE SCRIPTIS EIUS SUNT DISPUTATA, MELIORA
ET ITERATIONE HAUD INDIGNA.

EDIDIT
ADOLPHUS STIEREN,
THEOLOGIAE ET PHILOSOPHIAE DOCTOR,
IN UNIVERSITATE LITTERARUM IENENSI ANTIHAC THEOL. PROFESSOR, NUNC DIOECESEOS
ISENACENSIS ANTISTES, SOCIETATIS HISTORICAE LIPSIENSIS SODALIS ORDINARIUS.

Tomus II.

Ἐπειὶ οἱ βιβλικοὶ τὸ εἶδος ἐνός εἰσι τοῦ γενοῦ, καὶ τῆς
λαμπρότητος αὐτοῦ μέγεθος· οὕτως οἱ βιβλικοὶ τὸν Θεὸν
ἐνός εἰσι τοῦ Θεοῦ, μετέχοντες αὐτοῦ τῆς λαμπρότητος.

Iren. IV. 20, 5.

LIPSIÆ,
T. O. WEIGEL.
MDCCCLIII.

APPARATUS

AD OPERA

SANCTI IRENAEI EPISCOPI LUGDUNENSIS

QUO CONTINENTUR

**PRAEFATIONES ET PROLEGOMENA ALIORUM
EDITORUM**

TUM COMMENTATIONES AD AUTHENTIAM OPERIS ADV. HAER. PERTINENTES

**TUM SCRIPTA VIRONUM DOCTORUM QUAE SPECTANT AD IV IRENAEI FRAGMENTA
A CHRISTOPHORO MATTHAEO PFAFFIO TUBINGENSI E LATEBRIS BIBLIOTHECAE
TAURINENSIS QUONDAM ERUTA ET EDITA**

DENIQUE SELECTAE ALIORUM ANNOTATIONES AD IRENAEI SCRIPTA.

ADORNAVIT

ADOLPHUS STIEREN,

THEOLOGIAE ET PHILOSOPHIAE DOCTOR,
IN UNIVERSITATE LITTERARUM IENENSI ANTEHAC THEOL. PROFESSOR, NUNC DIOECESeos
ISENACENSIS ANTISTES, SOCIETATIS HISTORICAE LIPSIENSIS SODALIS ORDINARIUS.

LIPSIÆ,

T. O. WEIGEL.

MDCCCLIII.

THE HISTORY OF THE

REPUBLIC OF THE

UNITED STATES OF AMERICA

FROM 1776 TO 1876

ma (Gi.)

to hi

4. Consequenter autem et Maria virgo ¹obediens invenitur, di- Luc. I. 38.
 cens; Ecce ²*ancilla tua, Domine, fiat mihi secundum verbum tuum.*
 Eva vero inobediens: non obedivit enim, ³quum adhuc esset virgo.
 Quemadmodum illa virum quidem habens Adam, virgo tamen adhuc
 existens, *(erant enim utrique nudi in Paradiso, et non confunde-* Gen. II. 23.
bantur, quoniam ⁴paullo ante facti, non intellectum habebant filio-
 rum generationis; ⁵oportebat enim illos primo adolescere, dehinc
 sic multiplicari) [†]⁶inobediens facta, et sibi et universo generi hu- † Mass. 220.
 mano caussa facta est mortis: sic et Maria habens praedestinatum
 virum, [†]et tamen virgo obediens, et sibi, ^oet universo generi humano 136.
 caussa facta est salutis. Et propter hoc lex eam, quae desponsata Gen. III. 8.
 erat viro, licet virgo sit adhuc, uxorem eius, qui desponsaverat, vo- 17. 20. 21.
 cat; ⁸eam quae est a Maria in Evam recirculationem significans:
 quia ⁹non aliter quod colligatum est solveretur, nisi ipsae compa-
 gines alligationis reflectantur retrorsus; ut primae ¹⁰coniunctiones
 solvantur per secundas, secundae rursus ¹¹liberent primas. Et ¹²even-
 nit primam quidem compaginem a secunda ¹³colligatione solvere,
 secundam vero colligationem ¹⁴primae solutionis habere locum. [†]Et Matth. XIX.
 propter hoc Dominus ^{*}dicebat, primos quidem novissimos futuros 30. et XX.
16.

1. *obediens*] Sic Mass. solus, ne di-
 cens quidem, unde sumserit lectionem.
 Eam reperi in Voss. Sed in ceteris edit.
obediens.

2. *ancilla tua, Domine*] Quamvis textus
 graecus et versio Ital. vocem *tua* non
 agnoscat atque pro *Domine* habeant *Do-*
mini, cum antiquissimis tamen Codicibus
 CLAROM. Voss. et ARUND. et doctissimo
 Benedictino scripsi *ancilla tua, Domine*,
 pro *ancilla Domini*. Irenaeus enim saepe
 memoriter citare solet locos Scri-
 pturae sacrae.

3. *quum adhuc esset*] Hunc meliorem
 verborum ordinem me docuit Cod. ARUND.
 Sed in ceteris omnibus Codd. et edit.
 scriptum est *adhuc quum esset*.

4. *paullo ante facti*] Sic FEUARD. et
 Voss. nec non teste LATINO LATINIO Cod.
 VATICANUS. Sed ERASM. GALL. ARUND.
 MERC. II. corrupte *Paulo attestante*.

5. *oportebat enim illos primo adolescere*
 cett.] Peculiaris, ait Mass., Irenaeo sen-
 tentia, cui non multi patrocinabuntur:
 primos scilicet parentes in adulta aetate
 haud creatos, coniugio statim maturos
 non existisse.

6. *inobediens facta*] In ERASM. GALL.
 FEUARD. his praemissae sunt duae voces
sicut Eva, quas auctoritate Codd. ARUND.
 Voss. MERC. II expunxit GRABIUS. In
 Voss. legitur *obaudiens*.

7. *et tamen*] Et GRABIUS adiecit ex
 ARUND., sed in Voss. MERC. II. ERASM.
 GALL. FEUARD. illud *et* abest.

8. *eam, quae — recirculationem*] Sic
 primus FEUARD. et Cod. VET., quocum
 convenient Voss. et CLAROM., nisi quod
 in his legitur *recircumlationem*. Cfr. lib. I,
 17, 1 pag. 205 not. 4. Sed in ERASM.
 GALL. ceterisque Codd. legitur: *ea quae*
et Maria in Eva. Haec ita vernacule ver-
 tenda videntur: *indem es (das Gesetz) die*
Zurückbesiehung von Maria auf Eva an-
deutet.

9. *non aliter quod colligatum cett*] Vido
 de hoc loco GALLASION et MASQUETUM in
 Appar. nostro.

10. *coniunctiones*] Sic FEUARD. in marg.
 Voss. GRAB. et Mass. Sed in ceteris *con-*
iugationes.

11. *liberent*] ERASM. et GALL. perpe-
 ram *liberarent*; ARUND. *liberentur*.

12. *evenit*] Voss. *venit*.

13. *colligatione solvere — colligationem*
 Sic FEUARD. in marg. Voss. GRAB. et
 Mass. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in
 textu *coniugatione — coniugationem*. Cum
 GRAB. et Mass. legere maluerim *solvi pro*
solvere.

14. *primae*] Sic emendavit FEUARD.
 auctoritate Cod. VET., quocum consentit
 Voss. In ERASM. GALL. aliisque Codd.
 legitur *primum*.

Psal. XLIV. et novissimos primos. Et ¹propheta autem hoc idem significat, dicens: *Pro* ²*patribus nati sunt tibi filii. Primogenitus enim mor-*
tuorum natus Dominus, et in sinum suum recipiens pristinos patres, regeneravit eos in vitam Dei, ipse ~~initium~~ ^{initium} ~~viventium~~ factus, quoniam Adam ~~initium~~ ^{initium} ~~morientium~~ factus est. Propter hoc et Lucas initium generationis a Domino inchoans, in Adam retulit significans, quoniam non illi hunc, sed hic illos in evangelium vitae regeneravit. Sic autem et Evae inobedientiae nodus solutionem accepit per ³obedientiam Mariae. ⁴Quod enim alligavit virgo Eva per incredulitatem, hoc virgo Maria solvit per fidem.

C A P. XXIII.

[*Luc. 15. A.*] 1. Necesse ergo fuit, Dominum ad perditam ovem venientem, et tantae dispositionis ⁵recapitulationem facientem, et suum plasma requirentem, illum ipsum hominem salvare, qui factus fuerat secundum imaginem et similitudinem eius, id est, Adam ⁶adimplentem tempora eius condemnationis, quae facta fuerat propter inobedientiam, quae Pater posuit in sua potestate: quoniam et omnis dispositio salutis, quae circa hominem fuit, secundum placitum fiebat Patris, uti non vinceretur Deus, neque infirmaretur ars eius. Si enim qui factus fuerat a Deo homo, ut viveret, hic amittens vitam, laesus serpente qui ⁷depravaverat eum, iam non reverteretur ad vitam, sed in totum proiectus esset morti; victus esset Deus et superasset serpentis nequitia voluntatem Dei. Sed quoniam Deus invictus et magnanimis est, magnanimum quidem se exhibuit ad ⁸correctionem hominis, et probationem omnium, quemadmodum praediximus*, ⁹per secundum autem hominem alligavit fortem et diripuit eius vasa et evacuavit mortem, vivificans eum hominem, qui fuerat mortificatus. Primum enim possessionis eius vas Adam factus est, quem et tenebat sub sua potestate, hoc est, praevaricationem inique inferens ei, et ⁹per occasionem immortalitatis, mortificationem faciens in

*Supra cap.

XX.

12.29.

1. *propheta autem*] ARUND. *propheta quidem.*

2. *patribus*] Vocem *tuis* in plurimis editionibus additam omisi cum MASSUETO fide Codd. CLAROM. et VOSS.

3. *obedientiam*] ARUND. *obaudientiam*; VOSS. (errat GRABUS) *per audientiam*. Nos servavimus cum MASS. scribendi rationem hodie omnibus probatam *obedio, obediencia* cett. Sed Codd. librarii non raro scripserunt *obaudio, obaudientia* cett.

4. *Quod enim alligavit virgo Eva* cett.] Simile quid docetur infra lib. V. c. 19, 1.

5. *recapitulationem*] ERASM. (1567, in

reliquis recte) et GALL. *perperam recapitulatione.*

6. *adimplentem*] Sic MASS. ex Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II. In ceteris editi. *implentem.*

7. *depravaverat eum*] Eum addidit FEUARD. suffragante VOSS.

8. *correctionem*] Sic FEUARD. in marg. ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. Sed in ceteris *correctionem.*

9. *per occasionem*] Graece *προφάσις τῆς ἀθανάτου* i. e. sub praetextu. Vide Praef. in lib. I. p. 5. not. 3.

C

inicum.

vivencium.

o. encium

V

+ epus (cancelles).

eum. Etenim promittens futuros eos tanquam Deos, (quod ei non est ¹omnino possibile) mortem fecit in eis: unde et iuste a Deo recaptivatus, qui hominem captivum duxerat; ²solutus est autem condemnationis vinculis, qui captivus ductus fuerat homo.

2. Hic est autem Adam, si oportet verum dicere, ³primiformis ille homo, de quo Scriptura ait dixisse Dominum: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; nos autem omnes ex ipso; et quoniam sumus ex ipso, propterea quoque ipsius hereditavimus appellationem. Quam autem ⁴salvetur homo, oportet salvari eam qui prior formatus est homo. Quoniam nimis irrationabile est, illum quidem, qui vehementer ⁵ab inimico laesus est, et prior captivitatem passus est, dicere non eripi ab eo qui vicerit inimicum; ereptos vero filios eius, quos in eadem captivitate generavit. Nec victus quidem adhuc ⁶parebit inimicus, ipsis veteribus spoliis manentibus apud eum. Quemadmodum si hostes expugnaverint quosdam, et ⁷vinctos duxerint captivos, et multo tempore in servitute possederint eos, ita ut generent apud eos; et aliquis dolens pro his qui servi facti sunt, eosdem hostes expugnet: non tamen iuste faciet, si filios quidem eorum, ⁸qui captivi ducti sunt, liberet de potestate eorum, qui in servitute deduxerant patres eorum; ipsos vero qui captivitatem sustinuerunt, subiectos relinquit ⁹inimicis, propter quos et ¹⁰tuitionem fecit: concessis libertatem filiis ex causa paternae vindicationis, ¹¹sed non relictis ipsis patribus, qui ipsam captivitatem sustinuerunt. Neque enim infirmus est Deus, neque iniustus, qui opitulatus est homini, et in suam libertatem restauravit eum.

3. Propter hoc et in initio transgressionis Adae, sicut enarrat Scriptura, non ipsum maledixit Adam, sed terram in operibus eius, quemadmodum ex veteribus quidam ait: quoniam quidem transtulit Deus maledictum in terram, ut non ¹²perseveraret in homine. Condamnationem autem transgressionis accepit homo taedia et terrenum

1. omnino — recaptivatus] In MERC. II. abest omnino et legitur recaptivatur.

2. solutus — vinculis qui] In Cod. FEUARD. et VOSS. (GRAB. erat) solutum — vinculum quo.

3. primiformis] πρωτοπλαστός.

4. salvetur] Sic ex ARNOLD. scripsit GRAB. pro salvetur.

5. ab inimico laesus est] MERC. II. ab inimicis; atque in FEUARD. marg. ARNOLD. VOSS. et MERC. II. et MASS. laesus est, sed in reliquis edit. laesus erat.

6. parebit] Sic primus FEUARD. consentiente VOSS. Parere scribere solet Interpretes pro apparere.

7. vinctos] Sic FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. Sed in ceteris victos.

8. tuitionem] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. In ceteris tuitionem.

9. sed non relictis] Particulam negativam omnino expungendam esse vult GRAB. sed frustra. Mala interpunctio viro erudito errorem obiecit. Sensus est: quum ita consecuti sint libertatem filii ex causa paternae vindicationis, ut tamen non relinquantur ipsi patres.

10. perseveraret] MERC. II. perseveraverit.

laborem, et manducare panem in sudore vultus sui, et converti in terram, ex qua assumptus est; similiter autem ¹et mulier taedia et labores et gemitus et tristitias partus et servitium, id est, ut serviret viro suo; ut neque maledicti a Deo in totum perirent, neque sine increpatione perseverantes Deum ²contemnerent. Omnis autem maledictio decurrit in serpentem, qui seduxerat eos. *Et dixit, inquit, Deus serpenti: Quoniam fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus peccoribus, et ab omnibus bestiis terrae.* ³Hoc idem autem et Dominus in Evangelio his, qui a sinistris inveniuntur, ait: *Abite maledicti in ignem aeternum, quem praeparavit Pater meus diabolo et angelis eius;* significans quoniam non homini principaliter praeparatus est aeternus ignis, sed ei qui seduxit, et offendere fecit hominem, ⁵et, inquam, qui ⁶princeps apostasiae est, ⁷principi abscessionis, et his angelis ⁸qui apostatae facti sunt cum eo; quem quidem iuste percipient etiam hi qui, ⁹similiter ut illi, sine ¹⁰poenitentia et sine regressu in malitiae perseverant operibus.

Gen. III. 14.

Matth. XXV. 41.

cap. XXXVI.

Gen. IV. 7.

4. Quemadmodum Cain, quum accepisset consilium ¹¹a Deo, ¹²uti quiesceret in eo, quod non recte divisisset eam, quae erga fratrem erat, communicationem, sed cum zelo et malitia ¹³suspiciatus est posse dominari ¹⁴eius, non solum non acquievit, ¹⁵sed et adiecit peccatum super peccatum, manifestans sententiam suam

1. et mulier] Et addidi e Voss.

2. contemnerent] FEUARD. in marg. condemnarent; Voss. condemnarent; ARUND. condemnarent.

3. Hoc idem autem et Dominus — ait] Voss. hoc idem autem dicit Dominus in evangelio. Sed si haec genuina lectio esset, tō ait post abite legendum esset.

4. quem praeparavit Pater meus] Irenaeus legit cum Cod. Cantabrig. aliisque ὁ ἡτοίμασεν ὁ πατήρ μου. Versio Ital. paene consentit: quem paravit Pater meus.

5. et, inquam] Et addidit MASS. e FEUARD. marg. et e Codd. CLAROM. et VATICANO, in quo teste LATINO LATINIO uti etiam in FEUARD. marg. male legatur et in quem. Consentit Voss., nisi quod pro in quem luculenter scriptam est in quam. Malius tamen pro et legamus ei.

6. princeps apostasiae] FEUARD. in marg. et CLAROM. princeps apostata. In Voss. legi principes apostata.

7. principi abscessionis] Haec glossema olent, e margine in textam transpositam.

8. qui apostatae facti] Voss. qui a potestate facti.

9. similiter ut illi] ERASM. GALL. et MERC. II. similiter illis.

10. poenitentia] Voss. potentia.

11. a Deo] Ita MASS. sec. Codd. ARUND. et Voss. In reliquis a Domino.

12. uti quiesceret in eo] Chrysostomus, Cyrillus, Graeci omnes ita hunc locum reddunt, LXX versionem istam secuti: οὐκ ἐὰν ὁρῶς προσενέγκης, ὁρῶς δὲ οὐ διελθῇς, ἡμαρτες; ἡσυχασόν, hoc est: annon si recte obtuleris, recte autem non distribueris, peccasti? Quiesce. Sicque voluit Cain his verbis admonitum a Deo, ut recte divideret in fratrem dilectionis officia, non autem felicitati invideret. Hieronymus in Quaest. Hebr. testatur illa verba in fonte hebraico non haberi; Eugubinus vero copiose docet, unde processerint. FEUARD.

13. suspiciatus est] Melius suspiciatus esset.

14. eius] Ita reposuit MASS. e FEUARD. in marg. OTTOS. CLAROM. et Voss. Interpres enim scribere amat dominari cum genitivo Graecorum more. In aliis ei.

15. sed et adiecit] Voss. (GRAB. errat) sed et accessit; in ARUND. ita legitur, nisi quod et omissum est.

st. num.

diabulo.

Lyaliolo

per operationem suam. Quod enim cogitavit, hoc et operatus est; ¹dominatus est et interfecit eum, subiiciente Deo iustum iniusto, ut ille quidem ²ex iis, quae passus est, iustus ostendatur; ³hic vero per ea, quae commisit, detegeretur iniustus. Et ⁴ne sic quidem mitigatus est, nec quievit super factum malum; sed interrogatus ⁵ubi esset frater eius? *Nescio*, ait: *numquid custos fratris mei* Gen. IV. 9. *sus ego?* extendens et multiplicans malum per responsionem. *Éte-* Græb. 261. nim si malum est occidere fratrem, multo peius sic audacter et irreverenter respondere omnia scienti Deo, quasi possit frustrari eum. Propter hoc et ipse maledictionem portavit, quoniam ⁶a se peccatum tulit, non reveritus Deum, neque confusus in ⁷fratricidio.

5. Circa Adam autem nihil tale factum est, sed omnia in con- Cap. XXXVII. trarium. Ab altero enim seductus ⁸sub occasione immortalitatis, statim timore corripitur et absconditur: non quasi possit effugere Deum, sed confusus, quoniam transgressus praeceptum eius, indignus est venire in conspectum et colloquium Dei. *Timor autem Domini initium intelligentiae*: intellectus vero transgressionis fecit poenitentiam; poenitentibus autem largitur ⁹benignitatem suam Deus. Etenim per succinctorium in facto ostendit suam poenitentiam, foliis ficulneis semetipsum contegens, exsistentibus et aliis foliis multis, quae minus corpus eius vexare potuissent: condignum tamen inobedientiae amictum fecit, contreritus timore Dei; et retundens ¹⁰petulantem carnis impetum, ¹¹quoniam indolem et puerilem amiserat sensum, et in cogitationem ¹²peiorum venerat, frenum conti-

Psal. CX. 10.
et Prov. I. 7.

1. *dominatus est*] Ita scripsit MASS. cum FEUARD. et VOSS. Sed GRAB. cum ceteris omisit *tò est*, quia *dominatus* tanquam participium sumendum ei videbatur.

2. *ex iis*] Sic scripsit MASS. sec. Cod. ARUND. Nam in VOSS. (GRAB. falso allegat eius lectionem) uti in ceteris editt. legitur *per ea*.

3. *hic vero per ea*] VOSS. hic vero *ex iis*. *4. ne sic quidem*] VOSS. nec siquidem.

5. *ubi esset*] ABEL, quod nomen omnes editt. praeter MASS. hic addunt, abest in omnibus MSS.

6. *a se peccatum tulit*] Ita MASS. restituit partim e CLARON., in quo legitur *a se* (concepit VOSS.), partim e MZAC. II., qui habent *tulit*. In reliquis editt. male legitur *ad se peccatum attulit*. Neque debito, quin lectio a MASSURTO recepta sit genuina, quam paulo ante legatur: *nullo peius sic respondere omnia scienti Deo, quasi possit frustrari* (i. e. fallere)

eum. „Inde ergo, ait MASS., maledictionem portavit, quoniam a se peccatum tulit i. e. quoniam a se peccatum abstulit, ablegavit, perpetrasse se dissimulavit.“

7. [*fratricidio*] FEUARD. in marg. CLARON. ARUND. et (quem addo) VOSS. par-
tricio.

8. *sub occasione*] Graece *προφοία*. Cfr. Praef. in lib. I. p. 5. not. 3.

9. *benignitatem*] ARUND. *bonitatem*.

10. *petulantem*] VOSS. *petulantiam*.

11. *quoniam indolem et puerilem amiserat sensum*] Haec explicantur iis, quae supra cap. 22, 4 scribit auctor: *Quoniam paulo ante facti (Protoplasti) non intellectum habebant filiorum generationis: oportuit enim illos primo adolescere, de-
hinc sic multiplicari. Ex sententia Irenaei Adamus post lapsum amisit sensum puerilem et ad coniugium fuit maturus.*

12. *peiorum*] Sic MASS. e FEUARD. marg. CLARON. et VOSS. melius, quam ceteri *peiozem*.

137. ⁶ aientiae sibi et uxori suae circumdedit, timens Deum, et adventum eius expectans, et velut tale quid significans: Quoniam, inquit, eam, quam habui a Spiritu, sanctitatis stolam amisi per inobedientiam, et ¹nunc cognosco ²quod sim dignus tali tegumento, quod delectationem quidem nullam praestat, mordet autem et ³pungit corpus. Et hoc videlicet semper habuisset indumentum, humilians semetipsum, nisi Dominus, qui est misericors, tunicas pelliceas pro foliis ficulneis induisset eos. Propter hoc autem et interrogat eos, uti ad mulierem veniret accusatio; et illam rursus interrogat, uti ad serpentem transmitteret ⁴causam. Dixit enim quod fuerat factum: *Serpens*, ait, *seduxit me, et manducavi*. Serpentem vero non interrogavit; sciebat enim eum principem transgressionis ⁵factum; sed maledictum primo immisit in eum, uti secunda ⁶inrepatio veniret in hominem. Eum enim odit Deus, qui seduxit hominem; ei vero qui seductus est, sensim paulatimque misertus est.

6. Quapropter et eiecit eum de Paradiso, et a ligno vitae longe transtulit: non invidens ei lignum vitae, quemadmodum ⁷quidam audent dicere, sed miserans eius, ut non perseveraret semper transgressor; neque immortale esset quod esset circa eum ⁸peccatum, et malum interminabile et insanabile. Prohibuit autem ⁹eius transgressionem, interponens mortem et cessare faciens peccatum, finem inferens ei per carnis resolutionem, quae fieret in terra, uti cessans aliquando homo vivere peccato et moriens ei inciperet vivere Deo.

Cap. XXXVIII. 7. Quapropter inimicitiam posuit inter serpentem et mulierem et semen eius, observantes invicem: illo quidem cui ⁹morderetur planta, ¹⁰et potente calcare caput inimici; altero vero mordente et occidente et interpediente ingressus hominis, quoadusque venit semen praedestinatum calcare caput eius, quod fuit partus Mariae, de *Paul. XC. 13.* quo ait propheta: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et con-*

1. *nunc cognosco*] Nunc pro tunc FEUARD. scripsit e Cod. VET.

2. *quod sim dignus*] Sic MASS. e Cod. ARUND. Consentit Voss., qui hic siglum habet, ab eo, qui in usum GRABII fecit collationem, male explicatum quia. Ceterae editt. cum MERC. II. quoniam.

3. *pungit*] Voss. corrupte *pungel*.

4. *causam*] FEUARD. in marg. CLAROM. et Voss. *causas*. Suspiciatur MASS., Irenaeum Graece scripsisse *αἰτίαν*, quod melius reddidisset Interpretes culpam.

5. *factum*] MERC. II. et OTTON. esse *factum*.

6. *inrepatio*] Ita scripsit MASS. *inrepatio* e Codd. CLAROM. et Voss.

7. *quidam audent dicere*] Sic MASS. e Cod. CLAROM. In FEUARD. marg. et Voss. *audet quidam dicere*. In reliquis *quidam dicunt*.

8. *peccatum — insanabile*] Peccatum restituit, et *insanabile* pro *insensibile* posuit FEUARD. e Cod. VET., quocum consentit Voss.

9. *morderetur*] CLAROM. et (quem addo) Voss. *mordetur*.

10. *et potente cell.*] Uti MASS. ait, sensus est: quum ille quidem, cui morderetur planta, potens etiam esset cell.

subic.
absorta.
calcanthum
eius omn.

- non
inventum
que

habundavit.
abs. habundavit.

drachonem
eius omn.

absorta

habund.
abs.

culcabis leonem et draconem; significans quia illud quod ¹erigeretur et dilaretur adversus hominem peccatum, et frigidum reddebat eum, evacuaretur cum regnante morte; et conculcaretur ab eo in novissimis temporibus insiliens humano generi leo, hoc est, Antichristus; ²et draconem illum, serpentem vetustum, alligans et ^{subi-}
^{ciens} potestati hominis, qui fuerat victus, ad ^{calendam omnem eius} virtutem. ³Victus autem erat Adam, ablata ab eo ²omni vita; ³et propter hoc victo rursus inimico recepit vitam Adam; ^{novissima} autem ^{inimica} evacuatur mors, quae primum possederat hominem. Quapropter liberato homine, *fiet quod scriptum est: Absorpta est mors in victoria.* Ubi est mors victoria tua? Ubi est mors aculeus tuus? Quod non ⁴poterit iuste dici, si non ille ⁵liberatus fuerit, cui primum dominata est mors. Illius enim salus, evacuatio est mortis. Domino igitur vivificante hominem, id est, Adam, evacuata est et mors.

8. Mentiuntur ergo omnes qui contradicunt eius saluti, ^{semper} seipsos excludentes a vita, ⁱⁿ eo quod ~~non~~ credant ~~inventam~~ ovem ~~quae perierat.~~ Si autem illa non est inventa, adhuc possidetur in perditione omnis hominis generatio. Mendax ergo is, qui prior hanc sententiam, immo hanc ignorantiam et caecitatem induxit, Tatianus; ⁶connexio quidem factus omnium haeticorum, quemadmodum ostendimus; hoc autem a semetipso adinvenit, uti novum aliquid praeter reliquos inferens, vacuum ⁷loquens, vacuos a fide auditores sibi ⁸praepararet, affectans magister haberi, tentans et subinde uti huiusmodi a Paulo assidue dictis: Quoniam *in Adam omnes morimur*; ignorans autem, quoniam *ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia.* Ostenso ergo hoc manifeste, erubescant omnes qui ab eo sunt et concertant de Adam, quasi magnum aliquid lucrentur, si ille non salvetur, ⁹quando magis nihil proficiant; quemadmodum et serpens nihil profecit ⁸dissuadens homini, nisi illud quod eum transgressorem ostendit, initium et materiam apostasiae suae habens hominem; Deum autem non vicit. Sic et ^{hi}, qui contradicunt saluti

1. *erigeretur*] Merc. II. *dirigeretur* minus recte habent.

2. *omni*] Hanc vocem addidit FEUARD., cui adstipulantur Codd. ARUND. MERC. II. et VOSS.

3. *et propter hoc*] Et adieci e Cod. VOSS.

4. *poterit*] Sic MASS. FEUARD. in marg. et Cod. CLAROM. Emendationi adstipulatur MS. VOSS. Sed ceteri poterat.

5. *liberatus fuerit*] Ita MASS. MERC. II. et VOSS. Sed in reliquis *liberatus fuit*.

6. *connexio quidem factus omnium haeticorum*] Varii enim diversorum haeticorum errores in eo velut sentina confluxere. GRAB. Cfr. lib. I. c. 28, 1. p. 259.

7. *quando*] Sic GRAB. et MASS. sec. FEUARD. in marg. et VOSS. Alii *falso quanto*.

8. *dissuadens*] Ita MASS. CLAROM. ARUND. et VOSS. *Dissuadens* scilicet obedientiam Dei mandato. In reliquis *sua dens*.

Adae, nihil proficiunt, nisi hoc, quod semetipsos haereticos et apostatas faciunt veritatis et advocatos se serpentis et mortis ostendunt.

Cap. XL.

C A P. XXIV.

1. Traductis igitur omnibus, qui nefandas inferunt sententias de factore et plasmatore nostro, qui et hunc mundum fabricatus est, super quem alius Deus non est; et ¹ipsis ostensionibus eversis his, qui de substantia Domini nostri, et de dispositione quam fecit propter hominem suum, ²falsa docent; praedicationem vero ecclesiae ³undique constantem et aequaliter perseverantem et testimonium habentem a prophetis et ab apostolis et ab omnibus discipulis, ⁴quem⁹ admodum ostendimus ⁵per initia et medietates et finem et per universam Dei dispositionem et eam, ⁶quae secundum salutem hominis est, ⁷solitam operationem, quae est in fide nostra; quam perceptam

[†] Mass. 223. ab ecclesia custodimus, et quae semper a Spiritu [†]Dei, quasi in vase bono eximium quoddam ⁸depositum iuvenescens, et iuvenescere faciens ipsum vas in quo est. Hoc enim ecclesiae creditum est Dei munus, quemadmodum ⁹ad inspirationem plasmationi, ad hoc ut omnia membra percipientia vivificentur; et in eo ¹⁰disposita est communicatio Christi, id est Spiritus sanctus, arrha incorruptelae et confirmatio fidei nostrae et scala ascensionis ad Deum. In ¹Cor. XII. 28. *ecclesia enim*, inquit, *posuit Deus apostolos, prophetas, doctores* et universam reliquam operationem Spiritus, cuius non sunt participes omnes, qui non ¹¹currunt ad ecclesiam, sed semetipsos fraudant a vita per sententiam malam et operationem pessimam. Ubi

1. *ipsis ostensionibus*] Pro *per ipsas ostensiones*.

2. *falsa*] Voss. *falso*.

3. *undique*] FEUARD. in marg. CLARON. et Voss. *utique*, fortasse pro *ubique*.

4. *quemadmodum ostendimus*] Pro *veluti demonstravimus*, adeo ut sensus sit: *praedicationem ecclesiae veluti demonstravimus per initia cell.*, ita ut *quemadmodum* cadat super *per initia*. Quamquam mallet abesse illam vocem. Mass.

5. *per initia et medietates et finem*] Intelligenda sunt cum GRABIO ea, quae inter ipsa temporum initia gesta sunt in creatione, quaeque postea intermediis seculis prophetarum, in fine denique Christi et apostolorum aëvo contigerunt. Haec enim, ait GRAB., omnia percurrens Irenaeus, undique argumenta pro fide ecclesiae depromsit.

6. *quae secundum salutem hominis est*] Hoc est: quae pertinet ad salutem hominis.

7. *solitam operationem*] Ita Mass. sec. CLARON. et Voss. In reliquis edit. *solidam operationem*. In MERC. I. *opinionem*.

8. *depositum*] CLARON. MERC. II. et Voss. *dispositum*.

9. *ad inspirationem*] Sic Mass. sec. CLARON.; sed in Codd. VET. et Voss. *perperam ab inspiratione*. In ceteris *aspiratio*. MASSUXTI lectio etiam mihi est probata. Sensus hic est: hoc munus ecclesiae creditum est ad *inspirandas* Dei creaturas, ut spiritum Dei, melioremque vitam impertiret hominibus.

10. *disposita est communicatio*] Pro *disposita* GRAB. et Mass. legi volunt *deposita*, quae vox nobis cum ROTMIO (*Anfänge der christl. Kirche* p. 582) hoc loco minus apta videtur. Pro *communicatio* legi in Voss. *commutatio*.

11. *currunt*] Ita Mass. cum FEUARD. in marg. et Voss.

harenam.

har.

enim ecclesia, ibi et Spiritus Dei, et ubi Spiritus Dei, illic ecclesia et omnis gratia; Spiritus autem veritas. Quapropter qui non participant eum, neque a mammillis matris nutriuntur in vitam, neque percipiunt de corpore Christi procedentem ¹nitidissimum fontem; sed effodiunt sibi ²lacus detritos de fossis terrenis, et de coeno ³putidam bibunt aquam, effugientes fidem ecclesiae, ne traducantur; reiicientes vero Spiritum, ut non erudiantur.

2. Alienati vero a veritate, digne in omni volutantur errore, fluctuati ab eo, aliter atque aliter per tempora de eisdem sentientes, et nunquam ⁴sententiam ⁵stabilitam habentes; sophistae verborum magis volentes esse quam discipuli veritatis. ⁶Non enim sunt fundati super ⁷unam petram, sed super ⁸arenam, ⁹habentem in seipsa lapides multos. Propter hoc et multos ¹⁰Deos fingunt, et quaerere ¹¹quidem semper in excusatione habent, (caecutiunt enim) invenire vero nunquam possunt. Blasphemant enim fabricatorem, hoc est eum, qui est vere Deus, qui et praestat invenire; putantes se super Deum alterum invenisse Deum vel alteram Plenitudinem vel alteram dispositionem. Quapropter et lumen, quod est a Deo, non lucet eis, quoniam inhonoraverunt et spreverunt Deum, ¹²minimum arbitantes eum, quoniam propter dilectionem suam et immensam benignitatem in agnitionem ¹³venit ¹⁴hominibus: (¹⁵in agnitionem autem non secundum magnitudinem, nec secundum substantiam; nemo enim mensus est eam nec palpavit; sed secundum illud, ut sciremus, quoniam qui fecit et plasmavit et insufflationem vitae insufflavit ¹⁶in eis et per conditionem nutrit nos, Verbo suo ¹⁷confirmans et sapientia compingens omnia, hic est qui est solus ¹⁸verus Deus) eum vero,

(his). A
Matt. 7. 24. 25.
Luc.
Grab. 267.

139.

1. nitidissimum] MERC. II. mundissimum.
2. lacus detritos] Graece λάκκους συ-
τετριμμένους, secundum Vulgatam vers.
cisternas dissipatas. Intelligit auctor con-
venticula eorum, qui ab ecclesia sepa-
rantur.

3. putidam] Sic MASS. ex FEUARD. in
marg. et VOSS. In reliquis putridam.

4. sententiam] Sic VOSS. FEUARD. in
marg. et MASS. In ceteris scientiam.

5. stabilitam] Hanc lectionem recepit
MASS. e FEUARD. in marg. CLAROM. et
VOSS. Reliqui stabilem.

6. unam] ERASM. GALL. et FEUARD.
minus recte vivam. Nostra lectio a
GRABIO primum recepta reperitur in
FEUARD. marg. ARUND. et VOSS. et con-
firmatur iis quae sequuntur: arenam
habentem — lapides multos.

7. minimum arbitantes eum] Id est
ὀλισηματός καρπός, labis fructum ar-

bitantes eum, ut alibi passim dicit.
MASS.

8. hominibus] Ita MASS. sec. FEUARD.
in marg. CLAROM. et VOSS. melius, quam
reliqui hominis. Sequitur enim: insuf-
flavit in eis.

9. in agnitionem] In addidit MASS. au-
ctoritate Cod. CLAROM.

10. in eis] In deest in ERASM. GALL.
et MERC. II.

11. confirmans et sapientia] ARUND. sic
habet: et sapientia confirmans. Non dixit
GRAB., num ille Codex praeterea habeat
compingens, an non. Recte observat
GRABIO, Verbum hic esse Filium Dei et
Sapientiam Spiritum sanctum. Irenaeum
alludere vult MASSUETUS ad illud Psalm.
XXXII, 6: verbo Domini caeli firmati sunt,
et Spiritu oris eius omnis virtus eorum.

12. verus] Sic MASS. sec. FEUARD. in
marg. ARUND. et VOSS. Ceterae editt. vero.

qui non est, somniantes super hunc, ut magnum Deum putentur adinvenisse, quem nemo possit cognoscere humano generi communicantem, nec terrena administrantem: ¹Epicuri videlicet invenientes Deum, neque sibi, neque aliis aliquid praestantem, id est nullius providentiam habentem.

Cap. XLI.

C A P. XXV.

1. ^x Providentiam autem habet Deus omnium, propter hoc et consilium dat; consilium autem dans adest his, ²qui morum providentiam habent. Necesse est igitur ea, quae providentur et gubernantur, cognoscere suum ³directorem: quae quidem non sunt irrationabilia ⁴neque vana, sed habent sensibilitatem perceptam de providentia Dei. Et propter hoc Ethnicorum quidam, qui minus illecebris ac voluptatibus ⁵servierunt, et non ⁶in tantum superstitione idolorum coabducti sunt, providentia eius moti, licet tenuiter, tamen conversi sunt, ut dicerent fabricatorem huius universitatis Patrem omnium providentem et disponentem secundum nos mundum.

Cap. XLII.

2. Rursus ut ⁷inrepativum auferrent a Patre et iudiciale, indignum id Deo putantes, et sine iracundia et bonum arbitantes se adinvenisse Deum, alterum quidem iudicare et alterum quidem salvare dixerunt; nescientes, utrorumque auferentes ⁸sensum et iustitiam. Si enim iudicialis non et bonus sit, ⁹ad donandum quidem his quibus debet, et ¹⁰ad exprobandum his quibus oportet, neque iustus neque sapiens videbitur iudex. Rursus bonus, si hoc tantum sit bonus, non et probator, in quos ¹¹immittat bonitatem;

1. *Epicuri invenientes Deum*] Id est: otiosum et qui curam nullam habeat rerum creaturarum. Talem enim Deum fluxisse Epicurum, testes sunt Clemens Alex., Theophilus, Iustinus, Lactantius, Plutarchus et Cicero. Deum, qualem fingebat Marcion, Tertullianus quoque lib. IV [c. Marc.] vocat Deum Epicuri. Et lib. I *Epicurum Marcionis consiliarium* appellat. FEUARD.

2. *qui morum providentiam habent*] In CLAROM. et (quem addo) Voss. legitur *habet pro habent*. Qui ita legi vult, pro his scribat is. Observat BILLIUS *Observ. sacr.* lib. II. c. 5 *morum curam habere* ad imitationem Graecorum dictam esse pro *morum curam gerere*, hoc est: instituentis componendisque moribus operam dare.

3. *directorem*] Ita MASS. FEUARD. in marg. et Voss. Ceterae edit. cum ARUND. et MERC. II. *rectorem*.

4. *neque vana*] ARUND. *alique vana*.

5. *servierunt*] MERC. II. *serviunt*.

6. *in tantum — coabducti*] Sic Voss. et MASS. Sed in Voss. abest in ante *tantum*.

7. *inrepativum*] Vocat *inrepativum* et *iudiciale*, quod Graecis est τὸ ἐλεγχτικὸν καὶ κριτικὸν id est: *potestatem seu vim redarguendi et iudicandi*; vel τὸ ἐπιτιμητικὸν id est: *vim puniendi*. FEUARD.

8. *sensum*] Νοῦν ita vertere solent Interpretes.

9. *ad donandum*] Ita MASS. FEUARD. in marg. et Voss. Ceterae edit. *ad donandum*. Sed ARUND. et MERC. II. *vitiose addo nondum*.

10. *ad exprobandum*] Ad addidit FEUARD. Consentit Voss.

11. *immittat*] Sic ARUND. MERC. II. Voss. FEUARD. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu minus recte *emittat*.

plus.

ac. or.

+extra iustitiam erit et bonitatem, et infirma bonitas eius videbitur + *Mass. 224.*
non omnes salvans, si non ^ocum iudicio ¹ fiat.

3. *Marcion igitur ipse dividens Deum in duo, alterum qui- *Cap. XLIII.*
dem bonum et alterum iudicalem dicens, ex utrisque interimit Deum. **Grab. 268.*
Hic enim qui iudicialis, si non et bonus sit, non est Deus, quia
Deus non est, cui bonitas dēsit; et ille rursus qui bonus, si non
et iudicialis, idem quod hic patietur, ut auferatur ei ne sit Deus.
Quemadmodum autem et sapientem dicunt Patrem omnium, si non
et iudicale ei assignent? Si enim sapiens, et probator est; pro-
batori autem subest iudicale; iudicale autem ²assequitur iustitia,
ut iuste probet; iustitia provocat iudicium; iudicium autem, quum
³ sit cum iustitia, transmittet ad sapientiam. Sapientia igitur præ-
cellet Pater super omnem humanam et angelicam sapientiam, quo-
niam Dominus et iudex et iustus et ⁴ dominator super omnes. Est
enim et bonus et misericors et patiens et salvat, quos oportet; ne-
que bonum ei deficit ⁵ iuste effectum, neque sapientia deminoratur:
salvat enim quos debet salvare, et iudicat dignos iudicio; neque ius-
tam immite ostenditur, præeunte ⁶ scilicet et præcedente bonitate.

4. ¹ Qui igitur solem suum ² oriri facit omnibus benigne Deus, *Cap. XLIV.*
et ³ pluit super iustos et iniustos, iudicabit eos, ⁴ qui ex aequo be- **Grab. 269.*
nignitatem eius percipientes, ⁵ non similiter secundum dignationem
munerationis eius conversati sunt; sed in deliciis et luxuriis versati
sunt adversus benevolentiam eius, adhuc et blasphemantes eum, qui
tanta beneficia in eos fecerit.

5. *Quibus religiosior Plato ostenditur, ¹ qui eundem Deum et *Cap. XLV.*
iustum et bonum confessus est, habentem potestatem omnium, ipsum **Grab. 269.*
facientem iudicium, sic dicens: ² Et Deus quidem, quemadmodum et

1. *fat*] MARG. II. fecit, nec ita male.

2. *assequitur iustitia, ut iuste probet; iustitia provocat iudicium*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. GRAB. MASS. In reliquis vitiose: *assequitur iustitiam; ut iuste probet iustitiam, provocat iudicium.* In his verbis: *assequitur iustitia* cum MASS. *iustitia* in casu ablativo accipe pro *per iustitiam*. GRABUS legendum conficit: *assequitur iustitia*. Nam ut *iuste* ceti. Sed cum viro doctissimo consentire non possum; recteque dicit MASS.: „Haud advertit sane (GRABUS) Irenaeum a probatione gradatim ascendere ad sapientiam, ac proinde omnia secum optime cohaerere.“

3. *si cum*] Ita GRAB. primus scripsit ex ARUND. et VOSS., in quo omittitur *cum*. Sed alii habent *sic, cum*.

4. *dominator*] VOSS. *donator*.

5. *iuste effectum*] Sic restituit MASS. ex FEUARD. marg. Emendationem omnino confirmat Cod. VOSS. Cod. ARUND., quem secutus est GRABUS, *iusti effectum*, nec ita male. Ceteri vitiose *iusti effectum*. Nostra lectio ideo MASSUETO huic loco apta videtur, quod paullo post legitur: *neque iustum immite ostenditur*.

6. *scilicet*] Ita GRABUS et MASS. bene habent secundum MS. VOSS. In aliis *licet*.

7. *non similiter secundum dignationem ceti.*] Id est, bene ait GRABUS, non congruam eximii divinae gratiae muneribus ac Spiritus s. donis vitam duxerant.

8. *Et Deus quidem*] Platonis verba, quae exstant de Legibus lib. IV, haec sunt: *ὁ μὲν δὲ Θεὸς (ὡς περ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος) ἀρχὴν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσση τῶν ὄντων ἀπάντων ἔχων,*

vetus sermo est, initium, et finem, et ¹medietas omnium quae sunt habens, recte ²perficit, secundum naturam circumiens: hunc autem semper consequitur iustitia ultrix in eos, qui deficiunt a lege divina. † Et iterum factorem^o et fabricatorem huius universitatis bonum ostendit. ³Bono autem, inquit, nulla unquam de quoquam nascitur invidia: hoc initium et causam fabricationis mundi constituens bonitatem Dei, sed non ignorantiam, nec Aeonem qui erravit, nec labis fructum, nec matrem plorantem et lamentantem, nec alterum Deum vel Patrem.

6. Iuste autem eos mater planget, talium excogitatores et adinventores: digna enim ⁴commentati et commentiti sunt in capita sua, quoniam mater ipsorum extra Plenitudinem est, id est, extra Dei agnitionem, et collectio eorum abortio facta est informis et sine specie: nihil enim de veritate apprehendit; in vacuum et in umbram decidit: vacua enim doctrina ipsorum et intenebrata; et Horus eam non permisit introire in Pleroma; non enim recepit eos Spiritus in refrigerium. Pater enim ipsorum ⁵ignorantiam generans, mortis passiones in eis operatus est. Haec non nos diffamamus, sed ipsi confirmant, ipsi docent, gloriantur in ipsis, altum sentiunt de matre, quam sine patre dicunt genitam, hoc est, sine Deo, feminam a femina, quod est ex errantia corruptelam.

7. ^xNos autem precamur, non perseverare eos in fovea, quam ipsi foderunt, sed segregari ab huiusmodi matre, et exire a Bytho, et ⁶absistere a vacuo et umbram derelinquere; et legitime eos generari, conversos ad ecclesiam Dei, et formari Christum in eis, et cognoscere eos fabricatorem et factorem huius universitatis, solum

εὐθείαν περᾶναι, κατὰ φύσιν περι-
πορευόμενος· τῷ δὲ αἰεὶ ξυνέπεται
δύναμις τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θεοῦ
νόμου τιμωρός. Ubi, ait FEUARD.,
εὐθείαν περᾶναι, quod vertit Interpres
recte perficit, Ficinus reddit recta per-
git; ego forsas melius dixerim recte
pergit.

1. medietates] FEUARD. in marg. et
CLAROM. medietationes.

2. perficit] ERASM. GALL. ARUND. et
MERC. II. perficit.

3. Bono autem, inquit cell.] ERASMUS,
GALL. et FEUARDENTIUS Platonis locum,
quo haec leguntur, non citaverant. GRA-
BIUS locum accurate indicavit. Plato
enim in Timaeo p. 29 A. (in edit. STALL-
BAUMII p. 115) contendit, δημιουργὸν
εἶναι ἀγαθόν atque contrarium dicere
nō fas existere, μὴδ' εἰπεῖν τινὲς θεῖς.
Atque sub finem paginae citatæ E (apud
STALLB. p. 120) ea leguntur, quae Ire-

naeus hic allegat: λέγωμεν δὲ, δι'
ἡντινα αἰτίαν γένεσιν καὶ τὸ πᾶν τόδε
ὁ ξυνιστάς ξυνέστησεν, ἀγαθὸς ἦν,
ἀγαθὸς δὲ οὐδὲς περὶ οὐδένος οὐδέ-
ποτε ἐγγύγνεται φθόνος· τοῦτο δ'
ἐκτὸς ὧν πάντα ὁ τι μάλιστα γένε-
σθαι ἐβουλήθη παραλήψια ταυτῶν.
Ταύτην δὲ γένεσιν καὶ κόσμου μα-
λίστ' ἂν τις ἀρχὴν κυριωτάτην παρ'
ἀνδρῶν φρονίμων ἀποδεχόμενος δε-
δωτάτα ἀποδέχου' ἂν.

4. commentati et commentiti] FEUARD.
e Cod. VET. addidit duas priores voces,
omissas in ERASM. GALL. CLAROM. ARUND.
et MERC. II. Sed in Voss. desunt po-
steriores duae voces. Atque MERC. II.
pro commentiti habent commenti.

5. generans] Sic GRAB. et MASS. sec.
FEUARD. in marg. et Voss. melius, quam
ceteri regenerans.

6. absistere] ERASM. GALL. FEUARD.
et MERC. II. abstinere.

verum Deum et Dominum omnium. Haec precamur de illis, utilius eos diligentes, quam ipsi semetipsos putant diligere. Quae enim est a nobis dilectio, quum sit vera, salutaris est eis, si quidem eam recipiant. Est enim austero medicamini similis, absumens ¹impropriorem ac superfluam vulneris carnem: elationem enim illorum et inflationem evacuat. Quapropter tentantes omni virtute manum porrigere eis, non taedebit nos. ²Prorogabimus autem super haec, quae dicta sunt, in sequenti libro Domini sermones inferre, si quos ex his per ipsam Christi doctrinam convincentes, suadere possimus cessare ab eiusmodi errore, et absistere ab ea blasphemia, quae est in fabricatorem ipsorum, qui et solus est Deus, et Pater Domini nostri Iesu Christi. ³Amen.

1. *impropriorem*] Ita MASS. SEC. FEUARD. in marg. et Voss. Reliqui *improbiorem*.

2. *Prorogabimus*] FEUARD. GRAB. c

Codd. VET. et Voss. *prorogavimus*. In aliis *perperam praerogavimus*.

3. *Amen*] Hanc vocem addidit MASS. e Codd. CLAROM. OTTOM. et Voss.

SANCTI IRENAEI

CONTRA OMNES HAERETICOS

LIBER IV.

87. A. 142. (init.) Cr. 166 (sub fin.) V.
PRAEFATIO.

*Grab. 274.
†Mass. 227.

67. *† 1. ¹Hunc quartum librum, dilectissime, transmittens tibi operis, quod est de detectione et ²eversione falsae cognitionis, ³quemadmodum promisimus, per Domini sermones ea, quae ⁴praediximus, ⁵confirmabimus, uti et tu, sicut postulasti, undique a nobis accipias occasiones ad confutandos omnes haereticos, et eos ⁶omnimodo ⁷retusos non longius sinas ⁸in erroris procedere profundum, neque ignorantiae praefocari pelago; sed convertens eos in veritatis portum, facias suam percipere salutem.

2. Eum autem qui velit eos convertere, oportet diligenter scire regulas sive argumenta ipsorum. Nec enim possibile est alicui curare quosdam male habentes, ⁹qui ignorat ¹⁰passionem eorum qui male valent. Quapropter hi qui ante nos fuerunt et quidem multo nobis meliores non tamen satis potuerunt contradicere his, qui sunt a Valentino, quia ignorabant regulam ipsorum, quam nos

1. *Hunc quartum*] In Cod. VET. Nunc quartum; in Voss. quartum nunc. In tribus prioribus editi. ERASM. et Cod. MERC. II. abest quartum

2. *eversione*] Cod. MERC. II. perperam conversione.

3. *quemadmodum promisimus*] Sub finem superioris libri (25, 7) haec scripsit: *Prorogavimus autem super haec, quae dicta sunt, in sequenti libro Domini sermones inferre cell.*

4. *confirmabimus*] GRABUS primus ita scripsit fide Cod. Voss. Simili enim modo Praef. in lib. III. p. 421 dicit auctor: *in hoc autem tertio libro ex Scripturis inferemus ostensiones.* Sed ERASM.

GALL. GRYN. et FEUARD. habent *confirmavimus.*

5. *omnimodo*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. VOQS. GRAB. et MASS. Ceteri omnino.

6. *retusos*] ARUND. minus recte *retusos.*

7. *in erroris procedere profundum*] GRABUS e Cod. ARUND. scripsit *procidere.* Sed voci *longius* magis respondet verbum *procedere.* In Cod. Voss. legi *mororis* pro *erroris*, quae lectio omnino spernenda videbatur.

8. *qui ignorat*] In edit. GRAB. fortasse errore tythethae legitur *qui ignorant.*

9. *passionem*] *Πάθος* i. e. morbum.

quast. hunc.

cum omni diligentia in primo libro ¹tibi tradidimus; in quo et ostendimus, doctrinam eorum recapitulationem esse omnium haereticorum. Quapropter ²et in secundo tanquam ³speculum habuimus ⁴eos totius eversionis. Qui enim ⁵his contradicunt secundum quod oportet, contradicunt omnibus qui sunt malae sententiae; et qui hoc ⁶evertent, evertunt omnem haeresin.

3. Super omnes est enim blasphema regula ipsorum: quandoquidem factorem et fabricatorem, qui est unus Deus, secundum quod ostendimus, de labe sive defectione eum emissum ⁷dicant. Blasphemant autem et in Dominam ⁸nostrum, abscondentes et dividentes Jesum a Christo et Christum a Salvatore et Salvatorem rursus a Verbo et Verbum ab Unigenito. Et quemadmodum fabricatorem ex labe sive defectione emissum dicunt; ⁹sic et Christum et Spiritum sanctum ¹⁰propter labem emissum docuerunt et Salvatorem ab his Aeonibus ¹¹qui a labe emissi ^{*}sunt; fructificationem ^{*}Grab. 275. esse; ut nihil sit apud eos sine blasphemia. In eo igitur, qui ante hunc est, ¹²libro ostensa est de his omnibus sententia apostolorum, quoniam non solum nihil tale senserunt qui ¹³ab initio speculatores Luc. I. 2. et ministri fuerunt verbi veritatis; sed et praedicaverunt nobis fugere huiusmodi sententias, † Spiritu ¹⁴providentes eos qui seducturi Mass. 229. erant simplices.

1. tibi — et] Tibi deest in Voss., et in ARUND.

2. et in] Et addidit FEUARD., quocum consentit Voss.

3. speculum] FEUARD. in marg. priorum edit. *spectaculum*.

4. eos] HEUMANNUS hoc pronomen delendum putat, sed falsissime. Valentinianos enim, quos praesertim libro secundo Irenaeus aggressus dialecticis argumentis refutavit, tanquam *speculum habuimus totius eversionis* i. e. refutatione Valentinianorum omnia Gnosticorum systemata falsa esse probavimus.

5. his] In Voss. male omittitur haec vox.

6. evertent] Sic ARUND. MERC. II. Voss. CALL. ARUND. et MASS. Sed ceteri editores *evertunt*.

7. dicunt] MERC. II. dicunt.

8. nostrum, abscondentes] In ERASM. CALL. ARUND. et MERC. II. deest *nostrum*. Atque MERC. II. et Voss. habent *abscondentes*.

9. sic et] Ita legit ERASMUS edit. 1528. 1528. 1534. 1545. Sed in alijs ERASMI edit. perperam scriptum est *sicut et*, quod recuperant CALL. et GRYN., sed emendavit FEUARD.

10. propter labem] Recte explicat MASSURTUS: „ad instaurandum videlicet labem, in quam ex praecipiti atque temerario cognoscendi Patris studio incurrant Aeonae. Vide lib. I. c. 2.“

11. qui a labe emissi sunt] GRABIUS, quem vide in Apparatu nostro, Aeonae a labe emissos intelligit a labe ereptos, liberatos, quae explicatio parum apta nobis videtur certae significationi verbi *προβάλλειν*, quod procul dubio auctor hic scripsit. Melius interpretatus est MASSURTUS: „quos labe infecit.“

12. libro] ERASM. CALL. CLAROM. ARUND. et MERC. II. *liber*.

13. ab initio speculatores et ministri fuerunt verbi veritatis] *Ἐπισκόπους καὶ διακόνους* graece Irenaeum scripsisse coniecit in margine sui Irenaei Reverendus admodum Pearsonus. Sed mihi nullum dubium est, quia ab Irenaeo dicti sint *οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γινόμενοι τοῦ λόγου* ex LUC. I, 2. GRABIUS.

14. providentes] Pro *praevidentes*: hoc enim sensu verbum illud etiam apud Latinos scriptores non raro occurrere constat.

143.

no audientia
[Aberr. 12. 9,
20. 2.
existimabat

87.

4. Quemadmodum enim serpens^o Evam seduxit, promittens ei quod non habebat ipse; sic et hi praetendentes maiorem agnitionem et mysteria inenarrabilia, et promittentes eam, quam dicunt intra Pleroma esse, receptionem, in mortem demergunt sibi credentes; apostatas eos constituentes ab eo, qui eos fecit. ¹Et tunc quidem apostata angelus, per serpentem ²*inobedientiam* hominum operatus, ³*existimavit* latere se Dominum; quopropter ⁴eandem ei formam et appellationem tribuit Deus. Nunc autem, quoniam novissima sunt tempora, extenditur malum in homines, non solum apostatas eos faciens, sed et blasphemos in plasmatores instituit multis machinationibus, id est per omnes haereticos, qui praedicti sunt. Hi enim omnes, quamvis ex differentibus locis egrediantur et ⁵*differentia* doceant, in idem tamen blasphemiae concurrunt ⁶*propositum*, letaliter vulnerantes, docendo ⁷*blasphemiam in Deum factorem et nutritorem nostrum*; et ⁸*derogando* salutem hominis. Homo est autem temperatio animae et carnis, qui secundum similitudinem Dei
Gen. 1. 26. formatus est et per manus eius plasmatus est, hoc est: per Filium et Spiritum, quibus et dixit: *Faciamus hominem*. Hoc ergo propositum est eius qui vitae nostrae invidet, incredulos suae salutis efficere homines et blasphemos in plasmatores Deum. Quaecunque enim cum gravitate summa dixerint omnes haeretici, in ultimum ad hoc deveniunt, ut blasphement fabricatorem et contradicant saluti ⁹*plasmatis* Dei, quod quidem est caro: propter quam omnem dispositionem fecisse Filium Dei, multis modis ostendimus et manifestavimus, neminem alium Deum appellari a Scripturis, nisi ¹⁰Patrem omnium et Filium et eos, qui adoptionem habent.

1. *Et tunc quidem*] Sic Codd. VET. VOSS. MERC. II. ARUND. FEUARD. GRAB. MASS. In aliis ERASMI edit. (1534. 1545. 1548. 1560) reperi nostram lectionem; in aliis (1526. 1528) legitur: *et hunc quidem apostata*; in aliis (1563. 1567) *et tunc quid in apostata*, quam lectionem GALLASIUS recepit. Sed GRYNÆUS, nescio qua auctoritate, scripsit *et quidem apostata*.

2. *inobedientiam*] ARUND. *inobaudientiam*.

3. *existimavit*] ARUND. *existimabat*.

4. *eandem ei formam* cett.] A spirita sancto in sacris libris diabolus serpens dictus est. Quapropter Irenaeus contendit, eandem formam diabolo cum serpente, eandemque ei appellationem a Deo datam esse. Cfr. Iuliani m. Apol. I, 28 p. 72 edit. Ottonis. De eadem iudicii forma, quam MASS. intelligit, hic sermonem non fieri censeo.

5. *differentia*] Omnes Codd. et ERASM. 1526. 1528 vitiose *differentiam*.

6. *propositum*] ERASM. in marg. priorum edit. portum.

7. *blasphemiam in Deum factorem et nutritorem*] Sic primus GRABIVS auctoritate MERC. II. VOSS. et ARUND.; sed ERASM. GALL. et FEUARD. in *Dominum fabricatorem blasphemiam et nutritorem*.

8. *derogando*] Id est: aliquid de eo diminuendo et detrahendo. Cicero pro Fonteio: *Quorum rebus gestis fidem et auctoritatem in testimonio inimiciliarum suspicio derogavit*. FEUARD. In GALLASII edit. perperam *derogando*.

9. *plasmatis*] FEUARD. in marg. et VOSS. minus recte *plasmationis*.

10. *Patrem*] Deest haec vox in ERASM. edit. 1560. 1567. In fine Praefationis HUMANUS nonnulla deesse putat, quae, inquit, suppleri possint ex initio capitis

nioband.
quafipfer

e.

1. Quum sit igitur hoc firmum et constans, neminem alterum Deum et Dominum a Spiritu praedicatum, nisi eum qui ¹dominatur omnium Deus cum Verbo suo et eos, qui adoptionis spiritum accipiant, hoc est: eos qui credunt in unum et verum Deum et Christum Iesum Filium Dei; similiter et apostolos neminem alium a semetipsis Deum appellasse aut Dominum ²cognominasse; ¹⁴³ multo autem magis Dominum ³nostrum, ¹qui et nobis praecepit neminem Patrem confiteri, nisi eum qui est in caelis, qui est ⁹unus Deus et unus Pater: ¹manifeste falsa ostenduntur ea quae dicunt circumventores et perversissimi sophistae, dicentes naturaliter et Deum et Patrem esse, quem ipsi adinvenerunt; Demiurgum vero naturaliter neque Deum neque Patrem esse, sed verbo tenus dici, eo quod dominetur ⁴conditionis, sicut dicunt perversi grammatici, ⁵excogitantes ⁶in Deum; et doctrinam quidem Christi ⁷praetermittentes, ⁸et a semetipsis autem falsa divinantes, adversus universam Dei dispositionem argumentantur. Etenim Aeones suos et Deos et Patres et Dominos adhuc etiam et caelos vocari dicunt, cum matre sua, quam et terram et Hierusalem appellant, multisque aliis vocabulis eam cognominantes. ⁶⁷

2. Cui autem non sit manifestum, quoniam si Dominus multos Patres scisset et Deos, non praecepisset ¹discipulis suis unum scire Deum, et hunc eundem solum ²vocare Patrem? Sed potius ³distinxit eos, qui sunt verbo tenus Dii, ab eo qui sit vere Deus, ut non errent secundum doctrinam eius, neque alterum pro altero audiant. Si autem nobis quidem praecepit unum vocare Patrem ¹⁰Joan. X. 35. et Deum, ⁴ipse autem interdum alteros confitetur Patres et Deos eodem modo, ⁵alia quidem praeciens videbitur discipulis, alia vero ipse faciens. Non est autem hoc magistri boni, sed seductoris et invidi. ¹⁰Et apostoli autem secundum eos transgressores ostendun-

primi. Sed hoc loco nihil desiderandum nobis videtur.

1. dominatur] CLAR. VOSS. et MERC. II. dominatur.

2. cognominasse] Ita ex ERASMI editi. (1526. 1528) FEUARD. marg. et ARUND. ponere placuit GRABIO pro cognovisse. In Voss. legi conovisse.

3. nostrum] Hanc vocem etiam in Voss. reperiam FEUARD. addidit.

4. conditionis] Sic Voss. et MASS. recte more Graecorum. Ceteri conditioni.

5. excogitantes] Supple: excogitantes haec.

6. et — autem] Et restituit GRABIO fide

Codd. ARUND. MERC. II. VOSS. et (quod addo) editi. ERASMI priorum. In ARUND. deest autem.

7. discipulis suis] In Voss. praefixum est et. Vox suis omittitur in MERC. I.

8. vocare]. Sic GRABIO et MASS. auctoritate ARUND. CLAROM. VOSS. et FEUARD. in marg. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu vocari.

9. distinxit eos — vere Deus] ERASM. GALL. distinxisset (solae editi. 1526. 1528 habent distinxit) — verus, sine eos et Deus.

10. Et apostoli] Et male omissum in FEUARD.

tur praecepti. Demiurgum Deum ⁴et Dominum et Patrem confidentes, quemadmodum ostendimus, si non hic solus est Deus et Pater. Iesus ergo transgressionis auctor et magister erit eis, qui praecepit unum vocari Patrem, imponens eis necessitatem Demiurgum confiteri suum Patrem, quemadmodum ostensum est.

Cap. II.

C A P. II.

7 Mass. 229.

Deut.

XXXII. 1.

Psal. VII. 11.

et CXXIII. 8.

Esa. I. 2.

Ibid. XLII. 5.

Matth. XI.

25.

Luc. 10. 21.

1. † Moyses igitur ²recapitulationem universae legis, quam acceperat a Demiurgo, in Deuteronomio faciens sic ait: *Attende, caelum, et loquar; et audiat terra verba ex ore meo.*⁶ Rursum David adiutorium suum dicens a Domino fieri: *Adiutorium, inquit, meum a Domino, qui fecit caelum et terram.* Et Esaias confitetur a ³Deo, qui ⁴fecit caelum et terram et dominatur eorum, fieri sermones: ⁵*Audi, inquit, caelum, et auribus* ⁶*percepte, terra, quoniam Dominus locutus est.* Et iterum: *Sic ait Dominus Deus, qui fecit caelum et affixit illud; qui* ⁷*confirmavit terram et quae in ea* ⁸*sunt: et qui dat afflatum populo, qui est super eam, et spiritum his qui calcant illam.*

2. Rursum Dominus noster Iesus Christus eundem hunc Patrem suum confitetur, in eo quod dicit: ⁹*Confiteor tibi, Pater, Domine caeli et terrae.* Quem Patrem volunt nos audire hi, qui sunt ¹⁰Pandorae perversissimi sophistae? Utrumne Bythum, quem a semetipsis finxerunt, an matrem ¹¹eorum, an Unigenitum? An quem Marcionitae vel ceteri ¹²adinvenierunt Deum? (quem quidem non esse Deum, per multa demonstravimus) an (quod est verum)

1. et Dominum] GRABUS haec in ARUND. abesse dicens, ea delenda censet; sed legantur in ceteris omnibus MSS.

2. recapitulationem] Fragmento, quod Iac. Sirmondus e Catenis collegit, Irenaeus de Deuteronomio sic disputat: *ἀνωθεν τὸν νόμον τῇ μετὰ τοὺς ἡρημένους ἐν τῷ ἑρήμῳ γενεῇ ἐνεξηγούμενος, ἐκδιδάσκει τὸ Δευτερονόμιον· οὐχ ὡς ἕτερον νόμον διδούς παρὰ τὸν πάλαι τοῖς πατέρας αὐτῶν ὠρισμένον· ἀλλ' αὐτὸν τοῦτον ἀνακεφαλαιούμενος· ἵνα ἀκούσαντες τὰ συμβάντα τοῖς πατέρας αὐτῶν, ἐξ ὅλης καρδίας φοβηθῶσι τὸν Θεόν.*

3. Deo] Sic primus MASS. secundum Codd. ARUND. Voss. et, uti puto, CLAR. et FEUARD. in marg. In ceteris editi. Domino.

4. fecit — dominatur] ARUND. fecerit — dominetur.

5. Audi] MERC. I. audiat.

6. percipe] CLAROM. percipite.

7. confirmavi] CLAROM. confirmavit.

8. sunt — qui est] Prius deest in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.; posterius in Voss.; utrumque in CLAROM.

9. Confiteor] Voss. confitebor. Eodem modo Marcii supra lib. I, 20, 3 in graeco legerunt: *ἐξομολογήσομαι*, dum in Scriptura s. comparet *ἐξομολογούμεαι*.

10. Pandorae] Supra lib. II, 14, 5 dixit, Gnosticas, qui Salvatorem putarint ab omnibus Aeonibus productum (lib. I, 2, 6), extra Hesiodi Pandorem novum aliquid non attulisse. Lib. II, 30, 4 Gnostici appellantur satellites circa Pandaram dispositi.

11. eorum] Solus GALLASIUS pro eorum excudi iussit Aconum, nescio qua auctoritate fretas. Legi maluerim ipsorum: sermo enim est de Achamoth, quam Gnostici matrem suam finxerunt.

12. adinvenierunt] Sic primus FEUARD. secundum Cod. VET. pro adinvenierunt.

confite her

Credetis.

obaudiunt.

per hunc.
bissum.

michi.

fabricatorem caeli et terrae? quem et prophetae praedicaverunt, quem et Christus suum Patrem confitetur, quem et lex annuntiat, dicens: *Audi Israel, Dominus ¹Deus tuus unus est.* Dent. VI. 4.

3. *Quoniam autem Moysi litterae verba ²sint Christi, ipse ait ad Iudaeos, quemadmodum Ioannes in evangelio commemoratus est: *Si credidissetis Moysi, credidissetis et mihi: de me enim ille scripsit. Si autem illius litteris non creditis, neque meis sermonibus ³credetis.* Manifestissime significans, ⁴Moysi litteras suos esse sermones. Ergo si Moysi, et reliquorum sine dubio ⁵prophetarum sermones ipsius sunt, quemadmodum demonstravimus. Et iterum ipse Dominus ostendit, Abraham dixisse diviti de his omnibus, qui adhuc erant in vita: *⁶Si Moysi et prophetis non obediunt, nec si quis a mortuis resurgens ad illos eat, credent ei.* Cap. III. *Grab. 277. Ioan. V. 46. 47. Luc. XVII. 1.

4. Non autem fabulam retulit nobis pauperis et divitis; sed primum quidem docuit, neminem oportere deliciis uti, neque in saecularibus oblectamentis et multis epulis degentes servire suis voluptatibus et oblivisci Deum. *Erat enim, inquit, dives, qui vestiebatur ⁷purpuram et byssum, et ⁸delectabatur epulis splendidis.* De talibus autem et per Esaiam dixit Spiritus: *Cum citharis et tympanis et psalteriis et ⁹tibiis vinum bibunt; opera autem Dei non intuentur, et opera manuum eius non considerant.* Ne ergo ¹⁰in eandem poenam cum his veniamus, finem eorum ostendit Dominus; simul significans, quod obedientes Moysi et prophetis ¹¹crederent in eum, quem ipsi praedicassent, Dei Filium qui resurrexit a mortuis et vitam nobis donat; et ¹²demonstrat, ex una substantia esse omnia, id est Abraham et Moysem et prophetas; etiam ipsum Dominum qui resurrexit a mortuis, in quem ¹³et credunt Cap. IV. Luc. XVI. 19. Esa. V. 12. 12A

1. *Deus tuus*] Ita Irenaeus, memoriter citans, pro *Deus noster*, uti in Scriptura sacra legitur. Vocem *Deus* addidit Grabeus auctoritate Codd. ARUND. et MERC. II.

2. *sint*] CLAROM. et VOSS. sunt.

3. *credetis*] ERASM. et GALL. *creditis*. Nostram lectionem reperit FEUARD. in Cod. VET., quocum consentiunt ceteri Codd.

4. *Moysi*] Legere maluerim *Moyseis*.

5. *prophetarum*] VOSS. et *prophetarum*.

6. *Si*] Haec particula omissa est in edit. FEUARD., quas inspexi.

7. *purpuram et byssum*] Sic Codd. CLAROM. ARUND. VOSS. et MASS. In MERC. II. legitur *purpura et byssum*. Sed in reliquis edit. *purpura et bysso*. Nostram lectionem, quae imitatur textum

graecum, reperis etiam in versione Italica.

8. *delectabatur*] ERASMI edit. prior. et MERC. II. *epulabatur*, quam lectionem reperit etiam in versione Italica.

9. *tibiis*] FEUARD. in marg. ARUND. et VOSS. *tubis*.

10. *in eandem poenam*] ERASM. GALL. *perperam in eadem poena*. Meliorem lectionem offerunt Codd. VET. et VOSS.

11. *crederent*] MERC. II. vitiose *credent*.

12. *demonstrat*] GRABIVS legi maluit *demonstrans*, sed lectio vulgaris ferri potest.

13. *et credunt multis*] Sic VOSS. et MASS. Sed FEUARD. et GRAB. *credunt et multi*. In ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. *deest et*.

multi qui sunt ¹ex circumcissione, qui et Moysem et prophetas audiunt praedicantes adventum Filii Dei. Qui autem ²spernunt, ab altera substantia eos esse dicunt, ³neque primogenitum mortuorum sciunt; ⁴separatim Christum intelligentes tanquam impassibilem ⁵perseverantem et separatim eum, qui passus est, Iesum.

68. 5. Non enim a Patre accipiunt cognoscere Filium, nec a Filio discunt Patrem, manifeste et sine parabolis eum Deum, qui est [†]Cap. V. vere, ⁴docente. [†]*Ne, inquit, iuraveritis in totum, neque in cae-
*Grab. 278. lum, quoniam thronus est Dei; neque in terram, quoniam scabot-
Matth. V. 34. lum ⁵est pedum eius; neque per Hierusalem, quoniam civitas est
35. magni regis. Haec enim in fabricatorem manifeste dicta sunt,

9. Ex. LXVI. 1. quemadmodum et Esaias ait: Caelum mihi sedes est, terra suppe-
daneum pedum [†]meorum. Et praeter hunc ⁶alius non est Deus; ⁷ceterum a Domino neque Deus neque magnus rex diceretur: huiusmodi enim nec comparisonem nec ullam ⁸recipit superlationem. Qui enim super se habet aliquem superiorem et sub alterius potestate est, hic neque Deus neque magnus rex dici potest.

Matth. XXI. 13. 6. Sed nec per ironiam quidem haec dicta esse, poterunt dicere, quum convincantur ab ipsis dictis, quoniam in veritate dicta sunt. Etenim veritas erat ipse qui loquebatur, et vere vindicabat suam domum, proiciens ex ea nummularios, ⁹qui et emebant et vendebant, dicens eis: *Scriptum est, domus mea domus orationis vocabitur; vos autem fecistis eam speluncam latronum* Et ¹⁰quam caussam habuit hoc facere et dicere et domum suam vindicare, si alterum Deum annuntiabat? ¹¹Sed ut ostenderet transgressores paternae legis. Neque enim domum incusabat, neque legem reprehendebat, quam venerat adimplere, sed eos, qui [†]Mass. 230. non bene utebantur domo, et eos, ⁹qui legem transgrediebantur, arguebat. Et ideo scribes et Pharisei, qui ¹²coeperant a tempo-

1. ex] Ex pro a, quod legitur etiam in Voss., primus GRAB. restituit e Cod. ARUND.

2. spernunt] Sic scripsit MASS. auctoritate Codd. CLAROM. et Voss., quorum uterque omittit sequens et. In ceteris edit. legitur dispernunt et.

3. perseverantem] Sic restituit FEUARD. pro perseverantes. Reperitur nostra lectio in Voss. ARUND. MIBC. II. et plurimis ERASMI edit.

4. docente] Sic MASSUETUS secundum FEUARD. in marg. et Cod. CLAROM. Nostram lectionem, a GRABIO neglectam, reperi in Voss. In ceteris minus bene docente.

5. est] Hoc verbum adiecit FEUARD. suffragantibus Codd. ARUND. Voss. et biblico textu.

6. alius non est] Voss. minus bene non est alius.

7. ceterum] Observant editores, ceterum dictum esse pro alioquin.

8. recipit] Voss. recepit.

9. qui et] ARUND. et qui.

10. quam caussam] Sic primus GRABIVS recte legit e Cod. Voss., dum in prioribus edit. exstat quam ob caussam.

11. Sed ut ostenderet] Supple: sed hoc fecit, ut ostenderet. MASS. explicat: nisi ut ostenderet.

12. coeperant] Sic primus scripsit FEU-

C

icām illum

V

ihrlm.

inreprehensibilis.

e.

vere eat.

- et viv. met.

- et viv. met.

ribus legis contemnere Deum, nec Verbum eius receperunt, id est non crediderunt Christo, de quibus Esaias ait: *Principes tui* ¹in- Esa. I. 23.
dicto audientes sunt, socii furum, diligentes munera, sectantes re-
tributionem, pupillis non iudicantes et iudicium viduarum non
attendentes. Et Hieremias ²autem similiter: *Qui praesunt, inquit,* Jerem. IV. 22.
populo meo, me nesciebant: filii insensati et imprudentes sunt,
sapientes sunt ⁴in malefaciendo, bene autem facere non cogno-
 verunt.

7. Quotquot autem timebant ⁵Deum, et solliciti erant circa
 legem eius, ipsi ⁶accurrerunt Christo, et salvati sunt omnes: *Ite* Matth. X. 6.
 enim, inquit discipulis, *ad oves quae perierunt domus Israel.* Et
 Samaritae autem, inquit, quum mansisset Dominus apud eos biduo,
 multo plures crediderunt propter sermones eius, et mulieri dice- Ioan. IV. 41.
 bant: *Iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audi-* 42.
vimus, et scimus quoniam hic est verus Salvator mundi. Et Paulus
 autem ait: *Et sic omnis Israel salvabitur.* Sed et legem *paeda-* Rom. XI. 26.
gogum nostrum in Iesum Christum dixit. Non ergo quorundam Gal. III. 24.
infidelitatem legi ⁷adscribant: ⁸non enim lex prohibebat eos cre-
 dere in Filium Dei, ⁹sed et adhortabatur ¹⁰dicens: ¹¹non aliter
 salvari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum,
 qui secundum similitudinem carnis peccati in ligno *martyrii* ¹²ex-
 altatur a terra, et omnia trahit ad se *et vivificat mortuos.*

ard., quocum consentit Voss. Sed ERASM. GALL. cooperunt. In edit. GRABII male omissa est vox qui ante cooperant.

1. *indicto audientes*] Septuaginta ἀπειθοῦσι i. e. non obedientes. Communis editio [Vulgata] infideles. FEUARD.

2. *autem*] Hanc vocem adiecit FEUARD. et agnoscit Voss.

3. *filii*] Enim, quod addunt ERASM. GALL. et FEUARD., expunxit GRAB. fide ARUND. et Voss. Consentiant CLAROM. et graecus τῶν ὁ textus.

4. *in malefaciendo*] FEUARD. in marg. CLAROM. et (quem addo) Voss. ad malefaciendum.

5. *Deum*] Haec vox male omissa est in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

6. *accurrerunt*] Sic ARUND. Voss. et Mass. recte habent: ita enim scribere solet semibarbarus Irenaei Interpres.

7. *adscribant*] ARUND. et MERC. II. perperam adscribunt.

8. *non enim lex* — et] Duae voces laez — et adiecit GRAB. ex ARUND.; lex habet etiam Voss.

9. *sed et*] ERASM. GALL. cum Voss. et MERC. II. omittunt et.

10. *dicens*] GRABIVS optime adnotat, Irenaeum hoc loco respexisse ad Num. XXI, 8: ποίησον σεαυτῷ ὄφιν καὶ θές αὐτὸν ἐπὶ σημεῖον καὶ — πᾶς ὁ δεισήμενος ἰδὼν αὐτὸν ζήσεται. Rationem Irenaeus procul dubio habuit notissimi Ioannei loci III, 14 sq. Cfr. Iustini m. Apol. I c. 60 (edit. OTTONIS p. 140): ἐὰν προσβλέψηται τῷ τύπῳ τούτῳ καὶ πιστεύηται, ἐν αὐτῷ σωθήσεται. Cfr. Barnabae epistola c. XII (edit. HEVELII p. 32).

11. *non aliter salvari celt.*] GRABIVS observat, Augustinum huius loci adversus Iulianum Pelagianum ita meminisse: Irenaeus Lugdunensis episcopus non longe a temporibus apostolorum fuit. Iste ait: Non aliter salvari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundum similitudinem carnis peccati in ligno martyrii exaltatus [hoc loco: exaltatur] a terra, [hic: ei] omnia traxit [hic: trahit] et vivificavit [hoc loco: vivificat] mortuos.

12. *exaltatur* — *vivificat*] Vide Augustini verba annotatione praecedente allegata. Miror, in Cod. Voss. desiderari hoc: et vivificat — mortuos.

Cap. VI.

C A P. III.

* Græb. 279.

1. * Quoniam malignantes dicunt; si enim caelum thronus Dei est et terra suppedaneum⁴ eius, dictum est autem praeterire caelum et terram; hisque praetereuntibus oportere etiam hunc Deum, qui super sedeat, praeterire; et ideo non hunc esse Deum qui sit super omnia; primo quidem nesciunt, quid sit caelum thronus, et terra suppedaneum. Nec enim sciunt quid sit Deus, sed putant eum more hominis sedere et contineri, non autem continere. Sed et praeteritionem caeli et terrae ignorant; Paulus autem non ignoravit, dicens: ⁵ Praeterit enim figura huius mundi. Deinde quaestionem ipsorum solvit David. Figura enim huius mundi praetereunte, non solum Deum ait perseverare, sed et servos eius, ⁶ in centesimo primo psalmo dicens ita: Initio terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt caeli Ipsi peribunt; tu autem perseverabis, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut ⁷ cooperimentum ⁸ mutabis eos, et mutabuntur. Tu autem ⁹ idem ipse es, et anni tui non deficient. Filii servorum tuorum ¹⁰ inhabitabunt, et semen eorum ¹¹ in aeternum dirigitur; manifeste ostendens quae sint ¹² quae praetereunt, et quis est qui semper perseverat, Deus cum servis suis. Et Esaias autem similiter: Allocate, inquit, oculos vestros in caelum, et attendite in terram deorsum, quoniam caelum sicut fumus confirmatum est, terra autem sicut vestimentum veterascet: qui autem inhabitant in eis, quemadmodum haec, morientur. Salutare autem meum in aeternum erit, iustitia autem mea non deficiet.

1. eius] Haec vox abest in Voss.

2. hisque] Voss. his.

3. oportere] Sic primus GRAB. fide FEUARD. in marg. ARUND. et Voss. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in contextu oportet.

4. caelum — suppedaneum] Sic primus MASS. sec. CLAROM. et ARUND., quibuscom Voss. Codicem consentientem cognovi. Sed in ceteris edit. minus recte legitur: caelum, thronus, terra et suppedaneum.

5. Praeterit enim] Enim abest in Voss.

6. in centesimo primo psalmo] Quia Hebraei Psalmum nonum in duos partiantur, is qui nunc ab Irenaeo adducitur, apud eos centesimus secundus est, Graecis vero centesimus primus. FEUARD.

7. cooperimentum] FEUARD. in marg. et Voss. opertorium.

8. mutabis] Observat GRAB., Irenaeum legisse ἀλλάτεις, quam lectionem BRISTINGERUS in contextum τῶν ὁ recepit, dum lectionem ἀλλάτεις in margine adscripsit.

9. idem ipse] Ipse non comparat in CLAROM. et ARUND.

10. inhabitabunt] Sic GRAB. primus ex ARUND. et MERC. II. scripsit. Sed in ERASM. GALL. FEUARD. et Voss. habitabunt.

11. in aeternum] FEUARD. in marg. et Voss. in saeculum.

12. quae praetereunt] Sic primus FEUARD. ex Cod. VET., quocum consentiunt ARUND. MERC. II. et Voss. Sed ERASM. et GALL. quae praeterierunt.

pret.

pretent.

-enim.

८१ नमः

1. *†Adhuc et de Hierusalem et de Domino ¹audent dicere, *^{Grab. 280.} quoniam si esset *magni regis civitas*, non derelinqueretur. ²Si-^{† Mass. 231.} mile autem est, si quis diceret, quoniam si esset stipula conditio Dei, nunquam a frumento derelinqueretur; et sarmenta vineae, si a Deo ³facta essent, nunquam a ⁴botris destituta abscinderentur. ^{Math. V. 35.} Quemadmodum autem haec non propter se principaliter facta sunt, ^{ex Psal. XLVII. 3.} sed propter crescentem in eis fructum, quo maturo facto et ablato, derelinquuntur et e medio auferuntur, quae iam non sunt utilia ad fructificationem: sic et Hierosolyma, quae iugum in se servitutis portaverat, (in quo domitus est homo, qui antea non subiiciebatur Deo, quum mors regnabat, et domitus habilis factus est ad libertatem) adveniente fructu libertatis et aucto et demesso et in horreum ⁵recepto, et apportatis ab ea ⁶his, qui fructificare possunt, et in omni mundo disseminatis.

¹Καθὼς Ἡσαΐας φησί· τέκνα Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ, καὶ πλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. Εἰς ὅλην οὖν τὴν οἰκουμένην τοῦ καρποῦ ³αὐτοῦ διασπαρέντος, εἰκότως ἐγκατελείφθη καὶ ἐκ μέσου ἐγένετο τὰ ποτὲ μὲν καρποφορήσαντα καλῶς· (ἐξ αὐτῶν γὰρ τὸ κατὰ σάρκα ὁ Χριστὸς ἐκαρποφορήθη, καὶ οἱ ἀπόστολοι) νῦν δὲ μῆκετι εὐ-

Quemadmodum Esaias ait: *Filii* ^{Es. XXVII.} *Iacob germinabunt, et* ^{6.} *floriet Israel, et* ¹⁰ *fructu eius adimplebitur universa terra.* In universa enim terra fructu disseminato, merito derelicta est, et de medio ¹¹ablata est, quae aliquando quidem fructificaverat bene: ^[Rom. 8.] (ex ipsa enim secundum carnem Christus fructificatus est, et apostoli) nunc autem iam utilis non est ad fructificationem.

1. *audent dicere*] *Il* scilicet, uti GRAB. recte observat, qui Deum Christianorum et Deum Iudaeorum unum eundemque esse negabant.

2. *Simile autem est*] *Dicere*, quod additum est in editi. ERASM. GALL. et FEUARD., omiserunt GRAB. et MASS.

3. *facta essent*] Editi. praeter GRAB. et MASS. *facta sunt*.

4. *botris — abscinderentur*] Voss. et MERC. II. *botris — absciderentur*.

5. *recepto ei*] Duae has voces FEUARD. restituit, quas et Voss. habet. Sed in Voss. ei post demesso abest.

6. *his qui*] GRAB. contendit, in Voss. scriptum esse *his quae*. Sed q, uti scriptum est in Voss., quae aut qui legi potest.

7. *Καθὼς κτλ.*] Hoc fragmentum extat apud Theodoretum Dial. II, qui inscribitur *Ἀσύγχυτος* (Edit. SCHULZII T. IV. p. 129).

8. *αὐτοῦ*] Hanc vocem Int. non legisse videtur.

9. *floriet*] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. In MERC. II. legitur *floret*. Irenaeus scripsit *floriet* pro *florabit*. In ceteris editi. *florabit*.

10. *fructu*] Vocem *ventris* hic additam in ERASM. GALL. FEUARD. omiserunt GRAB. et MASS. Neque enim compareret ea vox in contextu Theodreti neque in s. Scriptura.

11. *ablata est — fructificaverat — ex ipsa — utilis non est*] Secundum graeca haec pluraliter reddenda fuissent.

146
 δετα υπαρχοντα προς καρπο-
 ποριαν.

Quaecunque enim temporale ini-
 tium habent, necesse est ea et
 finem habere temporalem.

Cap. VIII.

2. Quoniam igitur a Moyse lex inchoavit, consequenter in
 1 Ioannem desivit. 2 Ad impletionem eius advenerat Christus; et
 Luc. XVI. 16. propter hoc *lex et prophetæ* apud eos *usque ad Ioannem*; et Hie-
 rusalem itaque inchoans a David et adimplens tempora sua. 3 Le-
 gislationem finem oportuit habere, manifestato novo Testamento.
 4 *Απαντα μέτρον καὶ τάξει ὁ* Omnia enim mensura et ordine
Θεὸς ποιεῖ, καὶ οὐδὲν ἄμετρον 5 Deus facit, et nihil non mensum
παρ' αὐτῷ, ὅτι μηδὲν ἀνα- apud eum, quoniam nec incom-
ρίθμητον. positum.

*Grab. 281. *6 Et bene, qui dixit ipsum immensum Patrem in Filio mensura-
 tum: mensura enim Patris, Filius, quoniam et capit eum. Quo-
 Esa. I. 8. niam autem temporalis erat illorum administratio, Esaias ait: *De-*
relinquetur filia Sion sicut casa in vinea, et velut 1 custodiarium
in cucumerario. Quando autem haec derelinquentur? Nonne quum
 fructus 2 aufertur, et derelinquentur folia sola quae iam fructificare
 non possunt?

1. *Ioannem*] Ita Mass. sec. CLAROM.
 et ARUND. Ceteri *Ioanne*.

2. *Ad impletionem*] GRABIVS observat,
 hoc loco particulam ubi vel postquam
 excidisse sibi videri. Sed omnino non
 opus est ulla particula, si ante ad po-
 sueris maius interpunctionis signum,
 quam GRABIVS scripserat.

3. *Legislationem*] Ita cum FEUARD. et
 MASS. legendum censeo secundum Codd.
 VET. CLAROM. et Voss. In reliquis mi-
 nus recte legitur *legislationis*, totumque
 comma inde a vocibus *et Hierusalem* us-
 que ad *novo Testamento* sine maiori in-
 terpunctionis signo in editionibus ceteris
 typis expressum est ita: *et Hierusalem*
— adimplens tempora sua legislationis,
finem oportuit habere cett. Miror, etiam
 GRABIVM ad hanc lectionem rediisse. Ap-
 paret enim, voculam *sua*, si legatur *legis-*
lationis, omnino redundare; atque, quod
 MASSUETI recte monet, legendum fore
inchoantem et adimplentem. Si cui haec
 periodus adhuc fuerit obscura, cum MASS.
 eandem sic distinguat et adornet: Ad
 impletionem eius (legis) advenerat Chri-
 stus: et propter hoc lex et prophetæ
 apud eos usque ad Ioannem; et Hiera-
 salem itaque inchoans a David et adim-
 plens sua tempora. Id est: ac proinde
 Hierusalem inchoans a David, et adim-
 plens tempora sua erat usque ad Ioan-

nem [fortasse melius sic: Hierusalem
 tempora sua adimpleverat Ioanne regnum
 caelorum annuntiante]. Quod subinde
 confirmat, hac addita nova sententia:
Legislationem finem oportuit habere cett.

4. *Απαντα κτλ.*] Hanc Irenaei sen-
 tentiam graece e Claromontano Paralle-
 lorum Damasceni Codice descriptam edi-
 dit Halloixius in Vita Irenaei pag. 483,
 quam et in Vaticano eorundem Paralle-
 lorum exemplari lit. A. cap. 2 eodem
 modo legi (nisi quod ὁ Θεός verbo *ποιεῖ*
 postponatur) ex litteris R. P. Michaelis
 Lequien didici. Videtur autem Irenaeus
 eam e lib. Sapientiae cap. XI vers. 21
 depromississe. GRABIVS.

5. *Deus facit*] ARUND. fecit contra graeci
 textus fidem.

6. *Et bene, qui dixit* cett.] Cfr. ad
 hunc locum BULLI Defensio fidei Nicæ-
 nae Sect. II cap. 5. § 2. pag. 129 seqq.
 MASSUETI Diss. III art. V § 56. DUNCKERI
Christologie des Irenæus p. 40 seqq.

7. *custodiarium*] Graeci habent *ὠκυπο-*
φυλάκιον i. e. *pomorum custodia*. Cy-
 prianus lib. I. adv. Iudaeos cap. 6 cum
 Irenaeo legit: *Sicut casa in vinea et sic-*
ut custodiarium in cucumerario. FEUARD.

8. *aufertur*] GRABIVS legendum conii-
 cit *aufertur*, quia praecedat et sequitur
derelinquentur.

e. Johannem.

Johannem.

Laura.

Cumbria.
Mexhaguitli.

Grundandam

e. c.

habizavit. M.
emundandum. MAL.

3. Et quid de Hierusalem dicimus, quandoquidem et figuram mundi universi oporteat praeterire, adveniente tempore praeteritionis ipsius, ut fructus quidem in horreum colligatur, paleae autem derelictae comburantur? *Dies enim Domini, quasi clibanus ardens; et erunt stipula omnes peccatores, qui faciunt iniusta, et comburet eos dies veniens.* †² Quis est autem hic Dominus, qui talem importat diem, Ioannes baptizator significat, dicens de Christo: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni, palam habens in manu eius ad emundandam aream suam, et fructum congregabit in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili.* †⁴ Non enim alius est, qui frumentum facit, et alius qui paleas; sed unus et idem et iudicans ea, id est separans. Sed frumentum quidem et paleae inanimalia et irrationabilia existentia, naturaliter talia facta sunt; homo vero rationalis, et secundum hoc similis Deo, liber in arbitrio †⁶ factus et suae potestatis, ipse sibi causa est, ut aliquando quidem frumentum, aliquando autem palea fiat. Quapropter et iuste condemnabitur, quoniam rationalis factus amisit veram rationem, et irrationabiliter vivens, adversatus est iustitiae Dei, tradens se omni terreno spiritui, et omnibus serviens voluptatibus; quemadmodum propheta ait: *Homo quum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis.*

C A P. V.

Cap. X.

1. Unus igitur et idem Deus, qui plicat caelum quemadmodum librum et renovat faciem terrae; qui temporalia fecit propter hominem, ut maturescens in eis fructificet immortalitatem, et qui aeterna superducit propter suam benignitatem, ut ostendat saeculis supervenientibus inenarrabiles divitias benignitatis suae: qui a lege et prophetis annuntiatus est, quem Christus suum Patrem confessus est. Ipse est autem fabricator; et ipse est qui super omnia est Deus, quemadmodum Esaias ait: *Ego testis, dicit Dominus Deus, et puer meus, quem elegi, ut cognoscatis et credatis et*

1. colligatur] CLAROM. collocetur.

2. Quis est autem] Est, omissum in FEUARDENTII EDIT., restituit GRAB.

3. ad emundandam] VOSS. ad mundandam.

4. Non enim — facit] Sic MASS. sec. Cod. CLAROM. Reliqui non ergo — fecit.

5. inanimalia et irrationabilia] Ita GRAB. et MASS. sec. Codd. VET. VOSS. ARUND. CLAROM., quibuscum consentiunt MERC. II. quoad vocem inanimalia. Alii perperam et animalia irrationabilia.

6. factus et suae potestatis] In ARUND. et MERC. II. perperam legitur factus est.

7. serviens] In CLAROM. et VOSS. desideratur haec vox.

8. qui temporalia fecit] In Codd. MERC. et nonnullis ERASMI edit. minus recte tempora.

9. meus] GRABIVS addidit hoc pronomen sive Codd. ARUND. VOSS. et biblici textus, quamquam in MS. Alex. desideratur.

intelligatis, ¹quia ego sum. ²Ante me non fuit alius Deus, et post me non erit. ³Ego Deus, et ⁴non est absque me salvans.

*Ibid. XLI. 4. Annuntiavi et salvavi. Et iterum: Ego sum Deus primus, et su-
*Grab. 262. per *ventura ego sum. Neque enim varie, neque elate, neque glo-
rians dicit haec; sed quoniam impossibile erat sine Deo discere
Deum, per Verbum suum docet homines scire Deum. His igitur
qui nesciunt haec, et propter hoc alterum ⁵adinvenisse putant Pa-
*Math. XXII. trem, iuste quis dicit: Erratis, nescientes Scripturas, neque vir-
tutem Dei.**

Cap. XI.

69.

2. Dominus enim noster et magister in ea responsione, quam
habuit ad Sadducaeos, qui dicunt^x resurrectionem non esse, et pro-
pter hoc inhonorantes Deum, atque legi detrahentes, et resurrectio-
*Math. XXII. nem ostendit et Deum manifestavit dicens eis: Erratis nescientes
29.31.32. Scripturas, neque virtutem Dei. De resurrectione enim, inquit,*

*Ezod. III. 6. mortuorum non legistis quid dictum est a Deo dicente: Ego sum
Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob? et adiecit: Non est
Deus mortuorum, sed viventium: omnes enim ⁶ei vivunt. Per*

*haec ⁷utique manifestum fecit, quoniam is qui de rubo locutus est
Moysi, et manifestavit se esse Deum patrum, hic est viventium
Deus. Quis enim est vivorum Deus, nisi ⁸qui est Deus, super quem
alius non est Deus? Quem et ⁹Daniel propheta, quum dixisset*

*Dan. XIV. 3. ei Cyrus rex Persarum, Quare non adoras Bel? annuntiavit, di-
Ibid. 4. cens: Quoniam non colo idola manufacta, sed ¹⁰vivum Deum, qui
constituit caelum et terram, et habet omnis carnis dominationem.*

*Ibid. 24. Iterum dixit: Dominum Deum meum adorabo, quoniam hic est Deus
vivus. Qui igitur a prophetis adorabatur Deus vivus, hic est vi-
vorum Deus, et Verbum eius, qui et locutus est Moysi, qui et
Sadducaeos redarguit, qui et resurrectionem donavit: utraque his,*

1. quia ego] In FEUARD. vitiose ex-
pressum est qui.

2. Ante] ERASM. GALL. et FEUARD. huic
voci praefixum habent et, quod expunxit
GRAB. fide Codd.

3. Ego] Sum, htc additum in editi.,
recte omisit MASS., quum absit in Codd.
VET. CLAROM. et Voss. nec non in textu sacro.

4. non est absque me salvans] Sic FEU-
ARD. in marg. CLAROM. Voss. ARUND.
(in quo legitur Salvator) MASS. et LXX.
In ceteris: ante me non est Salvator.

5. adinvenisse] Codd. omnes habent
quidem advenisse; sed ism GRABUS recte
monuit, ut legatur adinvenisse, quod ver-
bum saepissime occurrit apud Irenaeum.
Cfr. lib. II cap. 26 seqq., lib. III, 24, 2.

6. ei vivunt] In FEUARD. marg. CLAROM.

et Voss. hi vivunt; in MENC. II. neque
ei neque hi comparet.

7. utique] Sic legitur in FEUARD. marg.
ARUND. Voss. et MASS. In ceteris mi-
nus recte itaque.

8. qui est] Omnes editi. praeter MASS.
addunt super omnia et post vocem Deum
particulam et. Quae voces, quum non
compareant in MSS. nisi in MENC. II.,
recte expunctae sunt a MASS.

9. Daniel propheta cett.] Hinc liquet
totam Beli historiam, qualis refertur Da-
niel. cap. 14 iam Irenaei aetate in sa-
cris Bibliorum codicibus non modo ex-
stitisse, sed et certam et indubitam
auctori nostro visam fuisse. MASS.

10. vivum Deum] Cod. ARUND. perpe-
ram unum Deum.

- erratis

- enim

- deus - deus

(qui
habent
ysaac)

c.

exultavit.
gavissus.
-est.
c.

Exult.

navicula.

qui caecutiunt, ostendens, id est resurrectionem et Deum. Si enim Deus mortuorum non est, sed vivorum, hic autem dormientium patrum Deus dictus est, indubitate vivunt Deo, et non perierunt, quum sint filii resurrectionis. Resurrectio autem ipse 'Dominus noster est, quemadmodum ipse ait: *Ego sum resurrectio et vita.* Ioan. XI. 25. Patres autem, eius filii; dictum est enim a propheta: *Pro patribus tuis facti sunt tibi filii tui.* Ipse igitur Christus cum Patre vivorum est Deus, qui locutus est Moysi, qui et patribus manifestatus est.

3. . . . .

ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· πρῶτον μὲν, ὅτι *αὐτός ἐστιν ὁ ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, μόνος Θεός· ἔπειτα δέ, ὅτι ποιήσει τὸ σπέρμα αὐτοῦ ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ. Τοῦτ' ἐστὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Παύλου εἰρημένον· ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ· δικαίως οὖν καταλιπὼν τὴν ἐπίγειον *συγγένειαν, ἡκολούθησε τῷ Λόγῳ, αὐτοῦ ξενιτεύων, ἵνα σὺν τῷ Λόγῳ πολιτευθῇ.

4. Δικαίως δὲ καὶ οἱ ἀπόστολοι, ἐξ Ἀβραὰμ τὸ γένος ἔχοντες, καταλιπόντες τὸ πλοῖον καὶ τὸν πατέρα, ἡκολούθουν τῷ Λόγῳ. Δικαίως οὖν καὶ ἡμεῖς

3. Et hoc ipsum docens dicebat Iudaeis: *Abraham Pater vester exultavit ut videret diem meum, et vidit et gaudens est.* Cap. XII. Ioan. VIII. 56.

Quid enim? Credidit Abraham Deo, et deputatum est ei ad iustitiam; primum quidem, quoniam ipse est factor caeli et terrae, solus Deus; deinde autem, quoniam faciet semen eius quasi stellas caeli. Hoc est quod a Paulo dicitur: *Quemadmodum* luminaria in mundo. Iuste igitur derelinquens terrenam cognationem + omnem, sequebatur Verbum Dei, cum Verbo peregrinans, ut cum Verbo moraretur.

4. Iuste autem et apostoli, ex Abraham genus habentes, derelinquentes naviolum et patrem, sequebantur Verbum Dei. Iuste autem et nos, eandem fidem ac-

1. Dominus noster est] Vocem noster addidit FEUARD., consentiente Cod. Voss.

2. dictum est enim] In ERASM. GALL. Marc. II. pro enim minus recte legitur enim.

3. [facti] In FEUARD. marg. et Voss. ut in versione graeca LXX legitur nati. In aliis Codd. reperimus ἐγεννήθησαν, in aliis ἐγενήθησαν.

4. qui locutus est Moysi] In Voss. ante Moysi legitur et.

5. Ἐπίστευσε] Haec graeca, quae e Catena in Genesim descripta videntur, primum edidit COMBERSIUS in Auctario

novissimo bibliothecae Patrum Part. I. p. 298.

6. συγγένειαν] Int. legisse videtur πᾶσαν τὴν ἐκ συγγένειαν.

7. τῷ Λόγῳ] Quae hic occasione repetitae vocis Λόγῳ excidisse videntur, editores ita supplent: τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ, σὺν τῷ Λόγῳ ξενιτεύων.

8. Λόγῳ] Θεοῦ additum fuit in Cod. Interpretis.

9. Δικαίως οὖν] Int. pro οὖν legit δέ.

10. moraretur] Combefisius graecum πολιτευθῇ veritū municipatum adipisceretur. Itaque GRABUS iure suo coniecit,

τὴν αὐτὴν τῷ Ἀβραάμ πίστιν
ἔχοντες, ἄραντες τὸν σταυρὸν
ὡς ¹καὶ Ἰσαὰκ τὰ ξύλα, ἀκο-
λουθοῦμεν . . . . .

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

προθύμως
τὸν ἴδιον μονογενῆ καὶ ²ἀγα-
πητὸν παραχωρήσας θυσίαν τῷ
Θεῷ, ἵνα καὶ ὁ Θεὸς εὐδοκήσῃ,
ὑπὲρ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ
³πάντως τὸν ἴδιον μονογενῆ καὶ
ἀγαπητὸν υἱὸν θυσίαν παρα-
σχεῖν εἰς λύτρωσιν ἡμετέραν.

cipientes, quam habuit Abraham,
tollentes crucem, quemadmodum
ligna Isaac, sequimur eum. In
Abraham enim ⁴praedidicerat et
assuetus fuerat homo sequi Ver-
bum Dei. Etenim Abraham se-
cundum fidem suam secutus prae-
ceptum Verbi Dei, prono animo
unigenitum et dilectum filium
suum concessit sacrificium Deo,
ut et Deus beneplacitum habeat,
pro universo semine eius dilec-
tum et unigenitum filium suum
praestare sacrificium in nostram
redemptionem.

1A7. 5. Propheta ergo quum esset Abraham, et videret in Spiritu
diem adventus Domini et passionis⁵ dispositionem, per quem ipse
quoque et omnes, qui similiter, ut ipse credidit, credunt Deo, sal-
vari⁶ inciperent, exsultavit vehementer. Non incognitus igitur erat
Dominus Abrahae, cuius diem concupivit videre, sed neque Pater
Domini; didicerat enim ⁷a Verbo Domini et credidit ei: quapropter
et deputatum est ei ad iustitiam a Domino. Fides enim, ⁸quae
est ad Deum altissimum, iustificat hominem, et propter hoc dice-
bat: *Extendam manum meam ad Deum altissimum, qui constituit
caelum et terram.* Haec autem omnia conantur evertere illi, qui
sunt malae sententiae, ob unum dictum, quod quidem apud ⁹eos
non bene intellectum est.

Cap. XIV.

C A P. VI.

1. Dominus enim ostendens semetipsum discipulis, quoniam
ipse est Verbum, qui agnitionem Patris facit, et exprobrans Iudaeis

Irenaeum respexisse ad πόλιν civitatem,
fundamenta habentem, cuius artifex et
conditor Deus, quam Abrahamum exspe-
ctasse scribit apostolus Hebr. XI, 10.

1. καὶ] Aberat haec vocula in Cod.
Interpretis.

2. ἀγαπητὸν] Int. legit ἀγαπητὸν
υἱόν, uti paullo postea; sed vocem ἴδιον,
quam postea vertit, hic non agnoscit.

3. πάντως] Int. melius legit παντός.

4. praedidicerat] CLAROM. perdidicerat.

5. dispositionem] Hanc vocem omissam
in ERASM. GALL. ARUND. MERC. II., resti-
tuit FEUARD. suffragante VOSS.

6. inciperent] FEUARD. in marg. et
VOSS. incipere.

7. a Verbo Domini] CLAROM. a Verbo
Deum.

8. quae est] Hae voces abeunt in VOSS.
atque abesse possunt.

9. eos] In nonnullis ERASM. edit. et
GALL. vitiose nos.

c

v

Final. #

putantibus se habere Deum, quum et ¹frustrentur Verbum eius, per quem cognoscitur Deus, dicebat: *Nemo cognoscit Filium nisi Pater, neque Patrem quis cognoscit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Sic et ²Matthaeus posuit et Lucas similiter ³et ⁴Grab. 300. Marcus ⁵idem ipsum: Ioannes enim ⁶praeteriit locum hunc. Hi autem, ⁷qui peritiores apostolis volunt esse, sic describunt: *Nemo cognovit Patrem nisi Filius, nec Filium nisi Pater, et cui voluerit Filius revelare;* et interpretantur, quasi a nullo cognitus sit verus Deus ante Domini nostri adventum; et eum Deum, qui a prophetis sit annuntiatus, dicunt non esse Patrem Christi.

2. Si autem Christus tunc inchoavit esse, quando et secundum hominem adventum suum egit, et a temporibus Tiberii Caesaris ¹commemoratus est Pater providere hominibus, et non semper Verbum eius una cum plasmate fuisse ostendebatur; nec tunc quidem oportuit alterum Deum annuntiari, sed causas tantae incuriae et negligentiae eius inquiri. Nullam enim oportet quaestionem talem esse et tantum invalescere, ut et Deum quidem mutet, et eam, quae est erga fabricatorem, (qui nos ²alit per suam conditionem) fidem nostram evacuet. Sicut enim in Filium fidem nostram dirigimus, sic et in Patrem dilectionem firmam et immobilem habere debemus.

Καὶ καλῶς Ἰουστίνος ἐν τῇ πρὸς Μαρκίωνα συντάγματι φησὶ· ὅτι αὐτῷ τῷ Κυρίῳ

Et bene Iustinus in eo libro qui est ¹⁰ad Marcionem ait: ¹¹Quoniam ipsi quoque Domino non

1. *frustrentur*] Pro *respuant, reiciant*, peruenit a verbo graeco ἀθετεῖν, uti cum BILLIO coniicio. MASS.

2. *Matthaeus*] Errore typographico inde ab hac voce incipit pagina 300 editionis Grabianae.

3. *et Marcus*] Editores ante me iam observarunt, simile dictum Salvatoris in Marci evangelio non legi. Irenaeus igitur, qui, ut saepius monuimus, memoriter citare solet, hic memoria lapsus esse videtur.

4. *idem ipsum*] ERASM. GALL. FEUARD. ante has voces legunt *secundum*, quod GRAB. et MASS. auctoritate omnium Codd. omiserunt.

5. *praeteriit*] Sic solus MASS. scripsit, nescio qua auctoritate critica.

6. *qui peritiores apostolis volunt esse*] GRABUS censet, Irenaeum hoc de Marcionitis dixisse. Sed MASS. recte monet, Epiphanium Haer. XLII non prodere, hunc Lucae evangelii locum a Marcione esse depravatam. Atque secundum Ter-

tullianum cont. Marc. lib. IV c. 25 Marcionem illum locum eodem modo legisse atque nos. Qua de causa MASS. Valentinianos et praesertim Marcosios intelligi vult, a quibus locum eo modo, quo hic, depravatam esse apparet e lib. I. c. 20, 3 pag. 223; atque recte dicit eruditus monachus, corruptionem magis in sensu, quam in verbis positam esse. Praeterea miramur, etiam Iustinum m. in Apol. I, 63 p. 148 (edit. altera Ortonis) locum eodem modo legisse, uti Marcosii; quod ab OTTONE non observatum esse mirum nobis videtur.

7. *commemoratus est*] Hoc est, uti observant editores, *recordatus est, meminist.*

8. *alit per*] In ERASM. et GALL. *desideratur per.*

9. *Καὶ καλῶς xrl.*] Haec graeca apud Euseb. h. e. IV, 17 reperiuntur.

10. *ad Marcionem*] Contra Marcionem rectius vertisset Interpres.

11. *Quoniam*] Quum particula ὅτι initium orationis Iustinianae indicaret; ea omnino non vertenda fuisset Interpreti.

69.

οὐδ' ἂν ἐπαίσθην, ἄλλον Θεὸν ¹credidissem, alterum Deum ἀ-
καταγγέλλοντι παρὰ τὸν θη- ²nuntianti, praeter fabricatorem et
μιουργόν . . . . . factorem et nutritorem nostrum.

† *Mass. 234.* † *Sed quoniam ab uno Deo, qui et hunc mundum fecit, et nos
plasmavit, et omnia continet et administrat, unigenitus Filius ve-
nit ad nos, suum plasma in semetipsum recapitulans, firma est
mea ²ad eum fides, et immobilis erga Patrem dilectio, ³utraque
Deo nobis praebente.*

hoc
nisi
bono plac.

3. † Neque enim Patrem cognoscere quis potest, nisi Verbo
Dei, id est nisi Filio revelante, neque Filium ⁴sine Patris benepla-
cito. † Bonum autem placitum Patris Filius perficit: mittit enim
Pater; mittitur autem et venit Filius. Et Patrem quidem invis-
ibilem et ⁵indeterminabilem, quantum ad nos est, cognoscit suum
ipsius Verbum, et quum sit inenarrabilis, ipse enarrat eum nobis;
rursum autem Verbum suum solus cognoscit Pater; utraque autem
haec sic se habere manifestavit Dominus. Et propter hoc Filius
revelat agnitionem Patris per suam manifestationem. Agnitio enim
Patris est Filii manifestatio: omnia enim per Verbum manifestantur.
Ut ergo cognosceremus, quoniam qui advenit Filius, ipse est qui
agnitionem Patris facit credentibus sibi, dicebat discipulis: *Nemo
cognoscit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater, et quibus-
cunque Filius revelaverit, docens semetipsum et Patrem, sicut
est, ut alterum non recipiamus Patrem, nisi eum qui a Filio
revelatur.*

4. Hic autem est fabricator caeli et terrae, quemadmodum
ex sermonibus eius ostenditur; et non is qui a Marcione vel a
Valentino aut a Basilide aut a Carpocrate aut Simone aut reliquis
falso ⁶cognominatis Gnosticis adinventus est falsus Pater. Nemo
enim illorum Filius fuit Dei, sed Christus Iesus Dominus noster,
adversus quem et contrariam exercent disciplinam, incognitam Deum

* *Grab. 301.* audentes annuntiare. Debent autem in semetipsos *audire: Quem-

1. *credidissem*] Sic FEUARD. primus
excudi iussit pro *credidisset* (ERASM. et
GALL.), quum in Codice VET. sicuti in
ceteris omnibus MSS. negligentia scriba-
rum legatur *credidissent*.

2. *ad eum*] In FEUARD. marg. Voss.
et MERC. II. ad Deum. Sed lectionem
vulgatam praetuli, quoniam de Filio Dei
atque de fide ei habenda sermo est.
Praeterea praecedunt verba: in Filium
fidem nostram dirigimus; in Patrem di-
lectionem firmam habere debemus.

3. *utraque — praebente*] Verosimile est,
orationem Iustini non longius protendi;

sed quum opus adversus Marcionem
prorsus interierit, certi quidquam de-
finire nequimus.

4. *sine Patris beneplacito*] In edit. et
Codd. ARUND. et MERC. II. nisi exstat
pro *sine*; in ARUND. bono placito.

5. *indeterminabilem*] Sic MASS. cum
Voss. et, uti puto, CLAROM. Sed Cod-
ices modo dicti et reliqui editores ha-
bent *interminabilem*.

6. *cognominatis*] Sic FEUARD. in marg.
Voss. et MASS. In ceteris perperam
cognomine.

admodum enim ¹incognitus, qui ab ipsis cognoscitur? quodcumque enim vel a paucis cognoscitur, non est incognitum. Dominus autem non in totum non posse cognosci et Patrem et Filium dixit: ²ceterum supervacuum fuisset adventus eius. Quid enim huc veniebat? an uti diceret nobis: Nolite quaerere Deum; incognitus est enim, et non inveniatis eum: quemadmodum et Christum Aeonibus eorum dixisse mentiuntur hi qui sunt a Valentino? Sed hoc quidem vanum est.

³Ἐδίδαξαν ἡμᾶς ὁ Κύριος, ὅτι Θεὸν εἰδέναι οὐδεὶς δύναται, μὴ οὐκ Θεοῦ ⁴δοξαζόντος, τοντέσσω, ἄνευ Θεοῦ μὴ γινώσκεισθαι τὸν Θεόν. Ἀπὸ δὲ τὸ γινώσκεισθαι τὸν Θεόν, θέλημα εἶναι τοῦ Πατρὸς. ⁵Γινώσκονται γὰρ αὐτόν, οἷς ἂν ἀποκαλύψῃ ὁ υἱός.

Edocuit autem Dominus, quoniam Deum scire nemo ⁶potest, nisi Deo docente, hoc est, sine Deo non cognosci Deum; hoc ipsum autem cognosci eum, voluntatem esse Patris. Cognoscunt enim eum quibuscunque revelaverit Filius.

5. Et ad hoc ⁷Filius revelavit Pater, ut per eum omnibus manifestetur, et eos quidem, qui credunt ei ⁸iusti, in incorruptelam et in aeternum refrigerium recipiat; (credere autem ei, est facere eius voluntatem) eos autem qui non credunt, et propter hoc fugiunt lumen eius, in ⁹tenebras, quas ipsi ¹⁰sibi elegerunt, iuste ¹¹recludet. Omnibus igitur revelavit se Pater, omnibus Verbum suum visibile faciens; et rursus Verbum omnibus ostendebat Patrem et Filium, quum ab omnibus videretur. Et ideo iustum iudicium Dei super ¹²omnes, qui similiter quidem viderunt, non autem similiter crediderunt.

6. Etenim per ipsam conditionem revelat Verbum conditorem Deum et per mundum fabricatorem mundi Dominum et per plasmam eum, qui plasmaverit, artificem et per Filium eum Patrem qui

1. incognitus] Ita legitur in ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. At in reliquis ignotus.

2. ceterum] Editores observant, ita scriptum esse pro alioquin.

3. Ἐδίδαξαν κτλ.] HALLOIXIUS in Vita henneti p. 483 primus edidit hoc fragmentum, quod reperit in MS. Parallelorum Iohannis Damasceni.

4. δοξαζόντος] Lege cum Int. διδάσκοντος.

5. Γινώσκονται] Int. legit γινώσκονται.

6. potest] Ita ex graeco habent VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. Sed in ceteris possit.

7. Filium revelavit Pater] Ita FEUARD. in marg. CLARON. VOSS. GRAB. et MASS. Quae lectio nobis melius placet, quam

quae exstat in reliquis exemplaribus: Filius revelavit Patrem.

8. iusti] Legi mavult MASS. iustos.

9. tenebras] GRABUS primus sic scripsit sec. Codd. ARUND. VOSS. et MERC. i. pro tenebris.

10. sibi elegerunt] Elegerint in FEUARD. marg. et VOSS., sed τὸ sibi adest in MERC. II.

11. recludet] Observat GRAB., fortasse legendum esse recludat, sicuti praecesserit recipiat.

12. omnes] Eos additur in editi. omnibus (praeter MASS.) et MERC. II., sed omittitur in Codd. ARUND. et VOSS. Atque in MERC. II. ERASM. et GALL. adest vox omnes. Vocabam eos MASS. recte omisit.

¹generaverit Filium; et haec omnes similiter quidem colloquuntur, non autem similiter credunt. Sed per legem et prophetas similiter Verbum et semetipsum et Patrem praedicabat; et audivit quidem universus populus similiter; non similiter autem omnes crediderunt. Et per ipsum Verbum visibilem et palpabilem factum Pater ostendebatur, etiamsi non omnes similiter credebant ei; sed omnes viderunt in Filio Patrem: invisibile etenim Filii Pater, visibile autem Patris Filius. Et propter hoc omnes Christum loquebantur praesente eo et Deum nominabant. Sed et daemones videntes Filium,

Marg. I. 24. dicebant: *Scimus te qui es, sanctus Dei*; et tentans diabolus, vi-

Matth. IV. 3. dens eum, dicebat: *Si tu es Filius Dei*: omnibus quidem videnti-

bus et loquentibus Filium et Patrem, non autem omnibus credentibus.

7. Oportebat enim veritatem ab omnibus accipere testimonium, et esse iudicium in salutem quidem credentium, in condemnationem autem non credentium, ut omnes iuste iudicentur, et ea quae est in Patrem et Filium fides, ab omnibus comprobetur, ²id est ab omnibus confirmetur, ab omnibus accipiens testimonium, et a domesticis, quoniam et amici; et ab extraneis, quoniam et ini-

mici. *Illa est enim vera et sine contradictione probatio, quae etiam ab adversariis ipsis ³singula testificationis profert: in ipsa quidem manifesta sua visione convictis de praesenti negotio, et testificantibus, et ⁴significantibus; postea vero ad inimicitiam erumpentibus et accusantibus et volentibus non esse verum suum testimonium. Non ergo alius erat qui cognoscebatur, et alius qui dicebat: *Nemo cognoscit Patrem*; sed unus et idem, omnia subiciente ei Patre, et ab omnibus accipiens testimonium, quoniam vere homo et quoniam vere Deus, a Patre, a Spiritu, ⁵ab angelis, ab ipsa conditione, ab ⁶hominibus et ab apostaticis spiritibus ⁷et daemoniis et ab inimico et novissime ab ipsa morte. Omnia autem ⁸Filius administrans Patri, perficit ab initio usque ad finem,

1. generaverit] In ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. generavit. Nostram lectionem GRABIVS primus recepit auctoritate Cod. ARUND. Sed eandem lectionem etiam in Cod. VOSS. reperi.

2. id est, ab omnibus confirmetur] Glossema delendum. Sed exstant illa etiam in VOSS.

3. singula] Dictum puto pro singularia, veterum Latinorum more. Sensus proinde erit: singularia testificationis argumenta profert. Quare minus probanda GRABII conjectura, legendum censentis sigilla. MASS.

4. significantibus] ARUND. signantibus, quam lectionem recepit GRABIVS. Sed MASS., qui, uti censeo, recte spernit GRABIANAM coniecturam sigilla, et hoc loco redit ad lectionem vulgarem.

5. ab angelis] Et, quod legitur in edit. expanxit MASS., non dicens qua auctoritate motus. Abest in Codd. ARUND. MERC. II. et VOSS.

6. hominibus] VOSS. omnibus.

7. et daemoniis] Sic solus MASS. pro ab erroneis reposuit e FEUARD. marg. CLAROM. et VOSS.

8. Filius administrans Patri] Cfr. se-

Co. 1000.

Co. 1000.

Cognoscit.

dimittis (corr. fr. remittis).
salutarium.
deus pro nobis.

dimittis.
deus pro nobis

et sine illo nemo potest cognoscere Deum. Agnitio enim Patris, Filius; agnitio autem Filii in Patre, et per Filium revelata: et propter hoc Dominus dicebat: *Nemo cognoscit Filium, nisi Pater: neque Patrem, nisi Filius, et quibuscunque Filius ¹revelaverit. Revelaverit enim non solum in futurum dictum est, quasi tunc ²in- ceperit Verbum manifestare Patrem, quum de Maria natus; sed communiter per totum tempus positum est. Ab initio enim assis- tens Filius suo plasmati ³revelat omnibus Patrem, quibus vult et quando vult et quemadmodum vult Pater; et propter hoc in omni- bus et per omnia unus Deus Pater ⁴et unum Verbum, Filius et unus Spiritus ⁵et una salus omnibus credentibus in eum.*

C A P. VII.

Cap. XV.

1. Et Abraham ergo a Verbo cognoscens Patrem, qui fecit caelum et terram, ⁶hunc Deum confitebatur; ⁷et doctus repraesentatione, quod inter homines ⁸homo futurus esset Filius Dei, per cuius adventum semen eius erat futurum quasi ⁹stellae caeli, concupivit eam diem videre, uti et ipse complecteretur Christum; et per spiritum prophetiae eam videns exsultavit. Propter quod et Simeon ¹⁰ex semine eius re implebat gratulationem patriarchae et dicebat: *Nunc ¹¹remittis servum tuum, Domine, in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare tuum, quod ¹²parasti in facie omnium*

Luc. II. 29

quentis capitis § 4: ministrat enim ei ad omnia celi. et GRABII annotatio ad illum locum. Praeterea MASS. DISS. III. ART. V. § 59 in Apparatu nostro pag. 294.

1. *revelaverit*] Mirum est, Irenaeum ita citasse dictum Iesu, quod initio huius capitis accurate secundum textum Scripturae allegaverat.

2. *in ceperit*] Ita excudi iussit MASS. pro *inceperet*, non prodens quae auctoritate. Nostram lectionem reperi in Cod. Voss.

3. *revelat omnibus Patrem*] In MS. Voss. legitur *revelato omnibus Patre*.

4. *et unum Verbum, Filius*] Tres prior- es voces in MERC. II. omittuntur. In editi. ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. ante *Filius* legitur *et unus*, quae quum absint in Codd. CLAROM. ARUND. et VOSS., expunxit MASS. Puto, etiam vocem *Filius* e textu removendam esse, quae in margine scripta posteaque in contextum recepta videtur.

5. *et una salus*] MASSUETUS duas vo- calas *fides et*, quas in editi. omnibus praefixas ante *salus* reperit, auctoritate Codd. VET. CLAROM. ARUND. MERC. II. et Voss. merito expunxit.

6. *hunc Deum confitebatur*] Verbis, uti GRABII observat, supra sub finem ca- pitis V, 5 e GEN. XIV, 22 citatis.

7. *et doctus repraesentatione*] De trium illorum apparitione loquitur, uti ait FEU- ARD., quorum unum Filium Dei fuisse, quem adoravit et Dominum Deum suum vocavit, magna concordia docent Iustinus m. in Dialogo, Tertull. lib. de Carne Christi et lib. III. cont. Marc. Euseb. h. e. lib. I. c. 1. Athanas. Serm. III. cont. Arian. alii.

8. *homo futurus — per cuius*] *Homo* abest in MERC. II. et Voss., atque in hoc legitur *facturus — et per cuius*.

9. *stellae*] Codd. Voss. et MERC. II. *stellas*.

10. *ex semine*] Ita restituit FEUARD. e Cod. VET., quocum Voss. et ARUND. con- sentiunt.

11. *remittis*] CLAROM. et Voss. *dimittis* cum versione Ital. Cfr. supra lib. III. 10, 5 pag. 460 not. 7.

12. *parasti in facie*] Ita MASS. sec. FEUARD. in marg. CLAROM. et ARUND. Lectionem MS. Voss. GRABII falso ad- notat: ibi enim legitur *praeparasti in facia* (sic!). In reliquis Codd. et editi. cum

populorum, lumen ¹ad reuelationem gentium et gloriam populi Israel. ²Et angeli autem gratulationem magnam vigilantibus ³nocte pastoribus enuntiaverunt. Sed et ⁴Maria ait: *Magnificat anima mea Dominum, et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo,* ⁵descendente quidem exultatione Abraham in eos qui erant ex semine eius, ⁶vigilantes ⁷et videntes Christum et credentes ei; ⁸reciproca autem rursus et ⁹regrediente exultatione a filiis in Abraham, qui et concupierat diem adventus Christi videre. Bene igitur Dominus noster testimonium reddebat ei, dicens: *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum, et vidit et gavisus est.*

Ioan. VIII.
56.

Cap. XVI.

2. Non enim tantum propter Abraham ¹haec dixit, sed et ut ostenderet, quoniam omnes, qui ab initio cognitum habuerunt ²Deum et adventum Christi prophetaverunt, reuelationem acceperunt ab ipso Filio, qui et ³in novissimis temporibus visibilis et passibilis factus est et cum ⁴humano genere locutus est, uti ex lapidibus excitaret filios Abraham et adimpleret repromissionem, quam promiserat illi Deus, ⁵et faceret semen eius tanquam stellas caeli;

Matth. III. 9.

Luc. 2. 8.

quemadmodum ait Ioannes baptista: *Potens est enim Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abraham.* Hoc autem fecit Iesus, a lapidum religione extrahens nos, ¹¹et a duris et infructuosis cogitationibus transferens nos, et similem Abraham fidei in nobis constituens. ¹²Quemadmodum et Paulus testificatur dicens, nos esse filios Abraham secundum similitudinem fidei et repromissionem hereditatis.

Rom. IV. 12
seqq. IX. 8.
et Gal. IV.
28.

3. Unus igitur et idem Deus, qui advocavit Abraham et repromissionem ei dedit. Hic est ¹²autem fabricator, qui et per Christum praeparat luminaria in mundo, eos qui ex gentibus cre-

Vulgata exstat parasti ante faciem, uti supra l. l.

1. ad reuelationem gentium] Sic Mass. emendavit e Cod. Vet., quocum convenit Voss., nisi quod pro gentium perperam habet oculorum (supra l. l. populorum). In reliquis omnibus ad vel in reuelationem vel in revelatione oculorum.

2. nocte — enuntiaverunt] Voss. noctem. GRAB. pro enuntiaverunt legi mavult annuntiaverunt.

3. Maria] In Cod. Voss. hic perperam scriptam est Helisabeth.

4. vigilantes] Sic primus GRAB. scripsit auctoritate Codd. ARUND. et Voss. pro evigilantes. Respicit Irenaeus ad Luc. II, 8 et 17.

5. regrediente — in] Ita restituit pro egrediente et in addidit FEUARD., suffragante Voss.

6. haec] Haec pro hoc GRAB. scripsit auctoritate Codd. VET. MERC. II. ARUND. et Voss.

7. Deum] Ita FEUARD. in marg. Voss. et Mass. In aliis Dominum.

8. in] Hoc addidit FEUARD. adstipulante Voss.

9. humano] ARUND. et MERC. II. perperam inhumano.

10. et faceret] Sic solus Mass. secundum Codd. ARUND. MERC. II. Voss. eoque, uti puto, quibus doctus Benedictinus ipse usus est. Sed in reliquis Codd. et edit. ut faceret.

11. et a duris] FEUARD. et GRAB. e Codd. VET. et Voss. legunt et a nostris duris. Vocem nostris MASSURTUS recte omisit, quippe quae redundet.

12. autem] Ita scripsit GRAB. e Cod. Voss.

* His words are — "Ita ex vet. Feuard. cod. emendavi."

Feuard. autem scripsit — "velut codex, et vulgata."

editio ad reuelationem gentium. lumen gentium: lumen gentium: lumen gentium: lumen gentium.

C

oculorum.

Elisabeth.

exultavit.

exultat.

Antrake

pariens.

e.

e.

V

oculorum.

+ utique (adōsc).
-lum.

-xi hce

dunt. Vos autem, inquit, estis lumen mundi, hoc est, quasi stellas Math. V. 14.
 lae caeli. Hanc ergo recte ostendimus a nemine cognosci, nisi a
 Filio, et quibuscunque Filius revelaverit. ¹Revelat autem omnibus
 Filius, quibus velit ²cognosci, Patrem, et neque sine bona volun-
 tate Patris, neque sine administratione Filii cognoscet quisquam
 Deum. Et propter hoc dicebat discipulis Dominus: Ego sum via, ^{Ioan. XIV.}
³veritas et vita. ⁴Et nemo venit ad Patrem, nisi per me. ⁵Si ^{6. 7.}
 cognovissetis me, et Patrem ⁶meum ⁷cognovissetis, et amodo ⁸co- ^{Mass. 236.}
 gnovissetis eum et ⁹vididistis eum. Ex quibus manifestum est, quoniam
 per Filium, id est per Verbum, cognoscitur.

4. Propter hoc Iudaei excesserunt a Deo, Verbum ⁹eius non ^{Cap. XVII.}
 recipientes, sed putantes ¹⁰per seipsum Patrem sine Verbo, id est
 sine Filio, posse cognoscere; Deum nescientes eum, qui in figura
 locutus est humana ¹¹ad Abraham et ¹²iterum ad Moysen dicen-
 tem: Videns vidi vexationem populi mei in Aegypto, et descendi ^{Esod. III}
 liberare eos. ¹³Haec enim Filius, qui ¹⁴est Verbum Dei, ab initio ^{7. 8.}
¹⁵praestruerat, non indigente ¹⁶Patre angelis, uti faceret conditio- ^{*Grab. 304.}
 nem et formaret hominem, propter quem et conditio fiebat; neque
 rursus indigente ministerio ad fabricationem eorum, quae facta
 sunt, ad dispositionem eorum negotiorum, quae secundum homi-
 nem erant; sed habente copiosum et inenarrabile ministerium.
¹⁵Ministrat enim et ad omnia sua progenies et ¹⁶figuratio sua, id

1. Revelat autem] Sic FEUARD. in marg.
 Voss. CLAROM. et MASS. In reliquis
 enim pro autem.

2. cognosci, Patrem] Sic solus MASS.
 secundum CLAROM., quocum Voss. ARUND.
 et MERC. 1. consentiunt. quoad priorem
 vocem. Sed in ceteris edit. et Codd.
 agnoscit Pater.

3. veritas] Versio Ital. ante hanc vo-
 cem habet et secundum textum graecum.

4. Et nemo] Illud et neque in textu
 graeco neque in versione Ital. comparet.

5. Si cognovissetis cell.] ERASM. et
 GALL. si cognovistis me, et Patrem meum
 cognovissetis. Nostram lectionem primus
 FEUARD. e Cod. VET. recepit, quocum,
 GRABIO dicente, Voss. consentit. Sed in
 hoc reperi si cognovissetis me, et Patrem
 meum cognovissetis. Unde apparet, Codi-
 cis Voss. lectionem et hic, uti saepius,
 diversam esse a Cod. VET. In versione
 Ital. legi: Si cognovistis — cognovistis.

6. meum] Post hanc vocem MASS. e Cod.
 CLAROM. et Vulgata addidit utique, quod
 expunxi, quum absit in ceteris omnibus
 MSS. et in versione Ital.

7. cognovistis] Versio Ital. nostis.

8. vididistis eum] Eum addo cum FEUARD.
 et GRAB. auctoritate Codd. VET. Voss. et
 textus graeci. MASS. expunxerat eum,
 quoniam omittitur in MERC. II. et CLAROM.

9. eius] Sic MASS. scripsit cum Codd.
 ARUND. MERC. I. et Voss. In reliquis
 edit. Dei.

10. per seipsum] Καθ' ἑαυτόν.

11. ad Abraham] Quae hic in edit.
 praeter MASS. adduntur et Aeron omisi,
 quum absint in Codd. VET. CLAROM. et
 Voss.

12. iterum] Hoc addidit FEUARD. con-
 sentiente Voss.

13. Haec enim] Sic primus GRAB., sed
 ERASM. GALL. FEUARD. male hic enim.

14. praestruerat] FEUARD. in marg. CLAROM.
 ARUND. et Voss. minus recte
 struebat. Verbum praestruere enim sae-
 pius occurrit non solum apud interpre-
 tem, sed etiam apud Tertullianum.

15. Ministrat enim] Contra illos Gno-
 sticos, qui Deum per angelos mundum
 creasse dicebant, auctor contendit, Deum
 angelorum ope non indiguisse, quum Fi-
 lius et Spiritus sanctus tanquam mini-
 stri apud Deum versarentur. Vide MASS.

est Filius et Spiritus ¹sanctus, Verbum et Sapientia, quibus serviunt et subiecti sunt omnes angeli. Vani igitur sunt qui propter hoc, quod dictum sit: *Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius*, alterum introducunt incognitum Patrem.

Cap. XVIII.

C A P. VIII.

1. Vanus autem et Marcion et qui ab eo, expellentes ab hereditate Abraham, cui Spiritus ²per multos, iam autem ³et per Rom. IV. 3. Paulum testimonium ⁴reddit, quoniam *credidit Deo et deputatum* Gal. 3. 6 *est ei ad iustitiam*; ⁵et Dominus, primum quidem de lapidibus excitans ⁶filios ei, et faciens semen eius quasi stellas *caeli*, dicens: Math. 3. 9 *caeli*. Math. VIII. *Quoniam venient ab oriente et* ⁷*occidente, ab aquilone et austro, et recumbent cum Abraham* ⁸*et Isaac et Iacob in regno caelorum*; iterum dicens Iudaeis: *Quum videritis Abraham et Isaac et Iacob* ⁹*et omnes prophetas in* ¹⁰*regno caelorum, vos autem* ¹¹*prophetas* ¹²*foras*. Manifestum ¹³est ergo, quoniam qui contradicunt salutem eius, et alterum praeter eum, qui promissionem fecerit Abrahae, formant Deum, extra regnum Dei sunt et exheredes sunt ¹⁴ab incorruptela, ¹⁵frustrantes et blasphemantes Deum, qui in regnum caelorum introducit Abraham et semen eius, quod est ecclesia, per Christum Iesum, ¹⁶cui et adoptio redditur et hereditas ¹⁷quae Abrahae promissa est.

Dissert. III. Art. V. § 59 (Apparatus nostri pag. 294).

16. *figuratio sua*] His verbis Spiritum sanctum designari, demonstrat mox subiecta explicatio; unde putem vocem *ad-* *roũ* male ab Interprete redditam fuisse per *sua*; verti debuisset *eius*, ut nimirum *figuratio* ad *progeniem* seu Filium referatur. Nam Spiritum sanctum Filii *figurationem* seu imaginem dici a ss. Patribus, notissimum est. Sic Athanasius in epist. 1 ad Serapionem Spiritum s. ait esse *σφραγίδα* sigillum quod Filium exprimit, et Basilus adv. Eunom. V. p. 116: *εἰκὼν μὲν Θεοῦ Χριστός, ὅς ἐστι, φησὶν, εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, εἰκὼν δὲ τοῦ τοῦ πνεύματος κατὰ.* Imago quidem Dei Christus, qui est, inquit, imago Dei invisibilis: imago vero Filii Spiritus. MASS.

1. *sanctus*] Omittitur haec vox in ARUND. MERC. II. Voss. et prioribus ERASMI edit., sed compareret in CLAROM.

2. *per multos*] Moysen in Genesi, aliosque prophetas. GRAB.

3. *ei*] Et male omissum in GRAB. edit.

4. *redditi*] Dum in ceteris edit. exstat *reddidit*, MASS. scribit *reddit*, non dicens

qua auctoritate. Lectionem *reddit* reperi in Voss.

5. *et Dominus*] Ex antecedentibus supple *testimonium reddi*.

6. *filios ei*] *Eius* perperam legitur in Voss.

7. *occidente*] ERASM. GALL. FEUARD. hic repetunt *ab*, quod expunxit GRAB. auctoritate Codd. ARUND. Voss. et sacri textus.

8. *et Isaac*] Et adiecit FEUARD. suffragantibus MSS. ARUND. Voss. et textu sacro.

9. *regno caelorum*] Sic FEUARD. in marg. ARUND. Voss. et MASS. In ceteris edit. cum MERC. II. *regno Dei*.

10. *est*] Est, quod in prioribus ERASMI edit. legitur, in posterioribus vero et GALL. omissum est, restituit FEUARD., quocum consentiunt ARUND. MERC. II. et Voss.

11. *ab incorruptela*] Sic FEUARD. in marg. ARUND. MERC. II. Voss. et MASS. In reliquis *incorruptelae*.

12. *frustrantes*] *Ἀθετοῦντες*, spernentes.

13. *cui*] Refer hoc ad *semen Abrahae*, quod est ecclesia.

(Ses)

? ~~elided~~
cancelled

- sanctus

c.

eius

cum. - et.
- et om. p. s. h.
c. r. to. ¹⁻¹ ~~bi~~hamini.

Isaac
cum - et Isaac
- et om. p. s. h.
- Isaac

ypocrite.

Cum. b.
Sathanas.

Sepe
ads.

ypocrite

cum
Sathanas

2. Vindicabat enim semen eius Dominus, solvens a vinculis Cap. XIX.
et advocans ad salutem, quemadmodum fecit in muliere, quae ab
eo curata est, manifeste dicens his, qui non similem Abrahæ ha-
bebant fidem: ¹*Hypocritæ, unusquisque vestrum die *sabbatorum* Luc. XIII.
bovem suum vel asinum non solvit et ducit et ad aquam? 15. 16. *Hanc*
autem, quia sit filia Abrahæ, quam alligaverat Satanas decem et * Grab. 305.
octo annis, non ²*oportuerat solvi ab hoc vinculo in die sabbato-*
rum? ³Manifestum est igitur, quoniam eos, qui similiter ut Abra-
ham credebant ei, solvit et ⁴vivificavit, nihil extra legem faciens,
curans in die sabbatorum. Non enim prohibebat lex ⁵curari ho-
mines sabbatis, quae et circumcidebat eos in hac die, et pro po-
pulo ⁶iubebat ministeria sacerdotibus perficere; sed et mutorum
animalium curationem non prohibebat. ⁷Et Siloa etiam ~~saepe~~ [Ioan. IX. 14.]
sabbatis curavit; et propter hoc ~~accidebant~~ ei multi die sabbatorum.
⁸Continere enim iubebat eos lex ab omni opere servili, id est ab
omni avaritia, quae per negotiationem et reliquo terreno actu ⁹agi-
tur; animae autem opera, quae fiunt per ¹⁰sententiam et sermones
bonos in auxilium eorum qui proximi sunt, adhortabatur fieri. Et
propter hoc ¹¹Dominus arguebat eos, qui iniuste exprobrabant ei,
quia sabbatis curabat. Non enim solvebat, ¹²sed adimplebat legem,
summi sacerdotis ¹³operam perficiens, propitiatus pro hominibus
Deum et emundans leprosos, infirmos curans, et ipse moriens,
¹⁴ut exsiliatus homo exiret de condemnatione, et reverteretur in-
trepide ad suam hereditatem.

1. *Hypocritæ*] In ARUND. et MERC. II. sicuti in textu sacro legitur *hypocrita*. Sed cum GRABIO conseo, Irenaeum cum Vulgato interprete legisse *υποκριται*, quem dixerit: *dicens his, qui — habebant fidem*.

2. *oportuerat solvi*] MERC. II. *oportuit solvere*, quibuscum ERASM. et GALL. consentiunt quoad posterius verbum. OTTON. *oportuerit solvere*.

3. *Manifestum est*] Est omittitur in Codd. MERC. I. ARUND. VOSS. et omitti potest.

4. *vivificavit*] Sic ARUND. VOSS. et MASS. in reliquis *vivificat*.

5. *curari*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. MERC. II. VOSS. et MASS. Ceteri *curare*.

6. *iubebat*] In ARUND. vitiose *videbat*.

7. *Et Siloa* cett.] Aut cum GRABIO putandam, Irenaeum haec de Siloa narrata, quum e loco Ioanneo IX, 7 seqq. colligere non potuerit, et traditione accepisse; aut cum MASSUETO Irenaeum memoria lapsum puta, Siloae piscinam cum *α-*

λυμψήδωρα ἐν τῇ προβατικῇ commu-
tasse, de qua vide Ioann. cap. 5.

8. *Continere*] *Se*, quod hic addunt editi. et Codd. ARUND. MERC. II. et VOSS., cum MASS. omisi.

9. *agitur*] Sic MASS. secundum MS. CLAROM.

10. *sententiam*] GRAB. observat, vocem *γνώμην* Interpreti vertendam fuisse *consilium*.

11. *Dominus*] FEUARD. addidit hoc, suffragante VOSS.

12. *sed adimplebat*] VOSS. *sed et adimplebat*.

13. *operam perficiens*] ERASM. GALL. et FEUARD. *operam faciens*. GRAB. et MERC. II. *opera perficiens*. Sed MASS. nostram lectionem primus recepit, non dicens qua auctoritate. Reperi eam in Cod. VOSS.

14. *ut exsiliatus homo*] Alludit, ait FEUARD., ad Hebraeorum legem, quae mortuo summo pontifice exsules domum redire permittebat; et qui hic *exsiliatus*

Hypocrita MM

Cap. XX. 3. Sed et esurientes accipere sabbatis ¹escam ex his ²quae
† Mass. 237. adiacebant, non vetabat lex: † metere autem et colligere in horreum
vetabat. Et ideo Dominus his, qui incusabant discipulos eius,

Luc. VI. 3. 4. quoniam vellentes spicas manducabant, dixit: ³*Nec hoc legistis,*
c. a. *quod fecit David, quum esurisset, quemadmodum introivit in do-*
mum Dei et panes propositionis manducavit et dedit eis, qui cum
eo erant, quos non licebat manducare, nisi sots sacerdotibus? per
legis verba suos discipulos excusans, et significans licere sacerdo-
libus libere agere. ⁴Sacerdos autem scitus fuerat David ⁵apud
Deum, quamvis Saul persecutionem faceret ei. ○

Πᾶς βασιλεὺς δίκαιος ἱερατε- ⁶Omnes enim iusti sacerdotalem
κὴν ἔχει τάξιν. habent ordinem.

* Grab. 300. * Sacerdotes autem sunt omnes Domini apostoli, qui neque agros,
neque domos hereditant hic, sed semper altari et Deo serviunt.
De quibus et Moyses in Deuteronomio in benedictione Levi ait:

Deuter. XXXIII. 9. Qui dixi patri suo et matri suae: Non novi te; et fratres suos
non agnovi, et filios suos abdicavi: † custodivit praecepta tua, et
testamentum tuum servavit. Qui autem sunt, qui dereliquerunt
patrem et matrem, et omnibus proximis renuntiaverunt, propter
verbum Dei et testamentum eius, nisi discipuli Domini? De qui-

Numer. XVIII. 20. et
Deuter. X. 9. bus iterum Moyses: *Hereditas autem, inquit, non erit eis. Demi-*

homo dicitur, exul tantum significatur,
graece forsitan non male *φυγάδευτης*
nominaretur.

1. *escam*] Ita FEUARD. in marg. ARUND.
MARC. II. Voss. et Mass. In reliquis
escas.

2. *quae adiacebant*] I. e. quae in
promtu erant.

3. *Nec hoc*] Ita GRABIIUS primus scri-
psit pro non hoc auctoritate Voss. et
ipsius Lucae textus.

4. *Sacerdos autem scitus cett.*] De sensu
huius loci nemo dubitare potest. Sicuti,
id exprimere vult auctor, David, man-
ducans panes propositionis, quos nemini
nisi sacerdotibus licebat comedere, legi
de celebrando sabbato datae non adver-
satus est, quum ipse homo iustus, legi
divinae pie satisfaciens, cum omnibus
hominibus iustia sacerdotali ordini (apud
Deum) adscriptus esset: sic etiam apo-
stoli nec legem transgressi sunt nec sab-
bati gravitatem violaverunt, quum, altari
Deoque semper servientes, iusti ac pii
et sacerdotali dignitate ornati essent.
Felicem, uti mihi quidem videtur, Hzu-
mannus in *Hamburg. vermischte Bibliothek*
Vol. I p. 150 proposuit coniecturam, pro

sacerdos scitus legendum existimans sa-
cerdos ascitus. Ex simplici illa muta-
tione hic loci sensus foret: David Deo
sacerdos assumptus, acceptus est. Vide
GRABII et MASSUETI explicationes in Ap-
par. nostro.

5. *apud Deum*] Sic ARUND. MARC. II.
Voss. CLAROM. GRAB. et Mass. In aliis
apud eum.

6. *Omnes enim iusti cett.*] Hoc dictum,
etiamsi paullo aliter legerent atque In-
terpres, graece servarunt Ioannes Da-
masceus in Parallelis lit. B. tit. 2. (edit.
Michaelis LEQUIEN p. 396) et Antonius
Melissa Serm. I. part. 2. HALLOIXIUS
hoc-graecum fragmentum in Vita Irenaei
primum edidit. GRABIIUS lectionem ve-
teris Interpretis omnino retinendam exi-
stimat. MASSUETO tamen graeca lectio
vulgatae praeferenda videtur, quippe quae
arctius cohaereat cum ea de Davide sen-
tentia, quae praecedat. Sed quum nobis
certum sit, Interpretis auctoritatem maio-
rem esse vim, quam Ioannis Damasceni
et Melissa, nullusque Codex latinus
graecae lectionis faveat: censendum no-
bis est, Interpretem veram huius loci
lectionem tueri.

et non (Corr. L. Some-
cum. King.)
nitrobit.

cum

nitrobit

u

frachtm.
-ent.

acidetur.

C.

e! aiii. his.

4. come to a hill.
4. come to a hill.

✓

+ magnit.

acidetur

non enim ipse hereditas ipsorum. Et iterum: Non erit sacerdos Deuter. XVIII. 1.
tribus Levitis in tota tribu Levi pars neque substantia cum Israel:
fructificationes Domini substantiae eorum; manducabunt eas.
Propter hoc et Paulus: Non inquirō, inquit, datum; sed inquirō Philipp. IV. 17.
fructum. Discipulis, inquit, Domini leviticam substantiam habentibus, licebat eis esurientibus, a seminibus accipere escam:
Dignus est enim operarius esca sua. Et sacerdotes in templo Math. X. 10.
sabbatum profanabant et rei non erant. Quare ergo rei non erant?
Quia quum essent in templo, non saecularia, sed dominica perficiebant ministeria, legem adimplentes, non autem praetereuntes
legem; quemadmodum is qui a semetipso arida ligna attulit in castra Domini, qui et iuste lapidatus est. Omnis enim arbor, quae Math. III. 10. et VII. 19.
non facit fructum bonum, abscindetur et in ignem mittetur. Et: 1. Cor. III. 17.
Quicumque templum Dei violaverit, violabit illum Deus.

C A P. IX.

Cap. XXI.

1. Unius igitur et eiusdem substantiae sunt omnia, hoc est ab uno et eodem Deo, quemadmodum et Dominus ait discipulis:
Propterea omnis scribe doctus in regno caelorum similis est homini patri familias, qui profert de thesauro suo nova et vetera. Math. XIII. 52.
 Non alterum quidem vetera, alterum vero proferentem nova docuit; sed unum et eundem. *Paterfamilias enim Dominus est, qui *Grab. 307.
 universae domui paternae dominatur: ¹⁰et servis quidem et adhuc indisciplinatis condignam tradens legem; liberis autem et fide iustificatis congruentia dans praecepta, ¹¹et filiis adaperiens suam hereditatem. Scribas autem et doctores regni caelorum suos dicebat discipulos, de quibus ¹²et alibi ait Iudaeis: *Ecce, mitto ad vos sapientes et scribas et doctores, et ex eis occidetis et effu-* Math. XXIII. 34.

1. substantiae eorum] Sic MASS. scripsit, non prodens, unde sumserit lectionem. Reperi eam in Voss. In ceteris omnibus editionibus substantia eorum.

2. inquirō fructum] GRABIVS primus posuit fructum pro factum auctoritate Codd. VET. et Voss., textusque sacri. In Voss. ante fructum additum est alterum inquit.

3. Domini] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. et MASS. In ceteris minus recte Dominus.

4. est] Hoc adiecit GRAB. e Cod. Voss. et textu sacro.

5. legem] Ita FEUARD. e Cod. VET., quocum convenit Voss. Sed priores edidit legis.

6. Domini] Pro Dei sic posuit MASS. Suffragatur Cod. Voss.

7. qui et iuste] Qui et MASS. adiecit e CLAROM.

8. abscindetur] Voss. et MERC. II. abscidetur.

9. vero] Hoc pro quidem GRAB. recepit auctoritate Cod. ARUND.

10. et servis] Et addidit FEUARD., quocum consentiant Codd. ARUND. MERC. II. et Voss.

11. et filiis] Et, quod MASS. nescio qua auctoritate addidit, retinui, quum particulam legerim in Voss.

12. et alibi] Et adiecit GRAB. e Codd. ARUND. et Voss.

13. effugabitis] CLAROM. ARUND. MERC. II. (quem addo Voss.) fugabitis. Versio Ital. persequemini.

fugabilis. A.

~~gabit~~ a civitate in civitatem. Ea autem, quae de thesauro ⁴proferuntur nova et vetera, sine contradictione duo Testamenta dicit: vetus quidem, quod ante fuerat, legisdatio; ²novum autem, quae secundum evangelium est conversatio, ostendit, de qua David ait:

Psal. XCV. 1. *Cantate Domino canticum novum.* Et ³Esaias: *Cantate Domino hymnum novum.* ⁴Initium eius, ⁵glorificatur ⁶nomen eius a summo terrae: virtutes eius in insulis annuntiant. Et Hieremias ait: *Ecce disponam*, inquit, *testamentum novum, non quemadmodum disposui*

patribus vestris in monte Oreb. Utraque autem Testamenta unus et idem paterfamilias produxit, Verbum Dei, Dominus noster Iesus Christus, qui et Abrahae et Moysi ⁷collocutus est, ⁸et nobis in novitate restituit libertatem et multiplicavit eam, quae ab ipso est, gratiam.

Cap. XXII. 2. *Plus est enim*, inquit, *Templo etc.* ⁹Plus autem et minus non in his dicitur, quae inter se communionem non habent, et sunt contrariae naturae et pugnant adversum se; sed in his quae eiusdem sunt substantiae, et communicant secum, solum autem ¹⁰multitudine et magnitudine differunt: quemadmodum aqua ab aqua,

+ Mass. 238. *et lumen a lumine et gratia a gratia.* Maior est igitur legisdatio quae in libertatem, quam quae data est in servitutem; et ideo non in unam gentem, sed in totum mundum diffusa est. ¹¹Unus autem et idem Dominus, qui plus quam templum est et plus quam Sala- mon et plus quam Ionas donat hominibus, ~~ita~~ est suam praesentiam et resurrectionem a mortuis: sed non Deum immutans, nec alium praedicans Patrem, sed eundem ipsum, qui semper habet ¹²plura metiri domesticis; et proficiente eorum erga Deum dilectione, plura et maiora donans, quemadmodum et Dominus discipulis dicebat: *Quoniam et maiora horum videbitis.* Et Paulus ait: *Non quod*

Ioan. I. 50. Philipp. III. 12.

1. *proferuntur*] Sic MASS. e Cod. VET. OTTOR. et VOSS. Sed CLAROM. et ARUND. *proferuntur.* Ceteri *proferunt.*

2. *novum*] Ita restitui pro *nova*, nullo quidem suffragante Codice; sed id aperte exigente tum constructione, tum tota orationis serie. MASS.

3. *Esaias*] Verbum ait additum est in ARUND.

4. *Initium eius*] *Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ* reddi debebat: *principatus eius*, scil. est.

5. *glorificatur — annuntiant*] Nisi textus corruptus est, Irenaeus in suo LXX exemplari legit *δοξάζεται* et *ἀναγγέλλουσι*, neque vero *δοξάζετε* et *ἀναγγέλλοις*, uti in nostris Codicibus exstat.

6. *nomen eius*] Et ante nomen expun-

xit GRAB., quoniam in nullo eius Cod. legebatur.

7. *collocutus*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. MERC. II. VOSS. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in *textu locutus.*

8. *et nobis*] Sic CLAROM. et MASS. In FEUARD. et GRAB. *qui nobis.* At in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. neque qui comparet neque et.

9. *Plus autem*] VOSS. et *plus autem.*

10. *multitudine*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. In aliis male *altitudine.*

11. *plura metiri*] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. et *plura.* GRAB. legere mavult *admetiri.*

93.

Matt. 12. 41.

Ieremias
Iona

Angaritis.

Solomon.

loc.

loc.

l.
Cum.
est p^{er} h.

inennarrabili.

e.

+ quod
cum' con. to sin,
cum
est p^{er} h.
mundo

iam acceperim, ¹ aut iustificatus sim, aut iam perfectus sim. Ex parte enim scimus, et ex parte prophetamus. Quum autem venerit quod perfectum est, quae sunt ex parte destruentur. Sicut igitur adveniente perfecto, non alterum Patrem videbimus, sed hunc quem nunc videre concupimus: (Beati enim mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt) neque alium Christum et Dei Filium expectabimus; sed hunc qui ex Maria virgine, qui et passus est, in quem et credimus, quem et diligimus; (quemadmodum Esaias ait: Et dicent in illa die: Ecce, Dominus Deus noster, in quem speravimus et exultavimus in salute nostra. Et Petrus ait in epistola sua: Quem non videntes diligitis, inquit, in quem nunc non videntes credidistis, gaudebitis gaudio inenarrabili) neque alium Spiritum sanctum percipimus, nisi hunc qui est nobiscum, et qui clamat, Abba, pater; et in iisdem ipsis augmentum habebimus et proficiemus, ut iam non per speculum et per aenigmata, sed facie ad faciem fruamur muneribus Dei: sic et nunc plus templo et plus Salomone percipientes, quod est adventus Filii Dei, non alterum didicimus Deum, praeter fabricatorem et factorem omnium, qui ab initio nobis demonstratus est; neque alterum Christum Dei Filium, praeter eum qui a prophetis praedicatus est.

3. Novo enim Testamento cognito et praedicato per prophetas, et ille qui illud dispositurus erat secundum placitum Patris, praedicabatur, manifestatus hominibus, quemadmodum voluit Deus; ut possint semper proficere credentes in eum, et per Testamenta

1. aut iustificatus] FEUARD. adiecerat quod ante iustificatus; legitur illa vox et in Cod. Voss. Sed expunxit eam MASS. auctoritate Codd. CLAROM. ARUND. MERC. II. et Italicae versionis, quae, uti ait doctus Benedictinus, hoc additamentum ex 1 Cor. IV, 4 desumptum sola hic exhibet, ut constat vetustissimo nostro Cod. MS. graeco-latino San-Germanensi, Ambrosiastri Comment. et aliis.

2. mundi corde] Sic MASS. sec. Cod. CLAROM. versionem Italicam, graecumque evangelii textum. Ceteri mundo corde.

3. expectabimus] ARUND. et MERC. II. expectavimus.

4. ait — sua] Hae voces desunt in Voss.

5. credidistis] E textu sacro, qui hic habet πιστεύετε δέ, supple credentes eulem.

6. percipimus] Codd. VET. CLAROM. et Voss. percepimus. Quod FEUARDENTIUS dicit, et hic legendum esse percipimus,

uti mox postea habebimus, proficiemus, et uti antea videbimus, expectabimus, id et mihi verosimile videtur, quamvis Rom. VIII, 15 legatur ἔλαττε πνεύμα.

7. et qui] In ARUND. qui et, nec ita male.

8. augmentum] ERASM. GALL. cognitum, pro quo FEUARD. auctoritate Cod. VET. (consentit Voss.) nostram lectionem recepit.

9. et factorem] Desunt haec in ERASM. GALL. et MERC. II.

10. per Testamenta maturare perfectum salutis] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. pro perfectum habent per effectum; FEUARD. utrumque retinuit per effectum perfectum salutis. GRABIOS nostram iam tueretur lectionem, nisi quod pro Testamenta excudi iussit Testamentum, nescio qua motus auctoritate: neque enim Cod. Voss., uti suspicatur MASS., neque MSS. MERC. II. GRABIO assentiunt. Nostram lectionem, quam Codd. VET.

maturescere perfectum salutis. Una enim ¹salus et unus Deus: ²quae autem formant hominem, praecepta multa, et non pauci gradus, qui ³ducunt hominem ad Deum. ⁴Terreno quidem et temporali regi, quum sit homo, licet aliquoties maiores profectus attribuere ⁵his qui sunt subiecti: Deo autem non licebit, quum sit idem, ⁶et semper maiorem gratiam ⁷praestare humano generi ⁸velit, et pluribus muneribus assidue honorare eos qui placent ei? Si autem hoc est proficere, alterum adinvenire Patrem praeter eum, qui ab initio annuntiatus est, et rursus praeter eum, qui putatur ⁹secundo inventus esse, alterum tertium adinvenire; et eiusdem erit profectus et a tertio ¹⁰in quartum, et ab hoc rursus alterum et alterum: et sic semper putans proficere talis sensus, nunquam in uno stabit Deo. Expulsa enim ab eo qui est, et reversus retrorsum, quaeret quidem semper, inveniet autem nunquam Deum; sed semper ¹¹incomprehensibilitatis profundo nabit, nisi per poenitentiam conversus, ¹²unde et abiectus erat, revertatur; ¹³unum

CLAROM. Voss. integram suppeditant, cum MASS. optimam esse censo. Coniectura GRABII ad perfectum salutis, quod idem esse dicit atque ad perfectam salutem, non opus est, si cum MASS. perfectum salutis dictum esse existimaveris pro perfectione seu consummatione salutis. Observat enim doctissimus monachus, paullo ante Irenaeum scripsisse: sicut igitur adveniente perfecto, non alterum Patrem videbimus; atque sensum loci ita adumbrat: ut possint semper proficere credentes in eum, et per variasibi invicem succedentia Testamenta maturescere queant salutis humanae consummatio i. e. per varia Testamenta possint homines paulatim ad gloriam aeternam perduc.

1. *salus ei*] Quod in omnibus edit. post *salus existat est*, MASS. expunxit, non dicens cuius auctoritate. Quum illud est non legerim in Voss., id non restituendum puto. Et abest in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

2. *quae autem formant hominem, praecepta multa*] Sic CLAROM. ARUND. et MASS. Sed in Voss. (GRABII hic iterum errat) luculenter scriptum est: *que formavit hominem praecepta multa*. In ceteris edit. qui *formavit hominem; praecepta autem multa*.

3. *ducunt*] Sic FEUARD. in marg. Voss. et MASS. Reliqui adducunt.

4. *Terreno quidem et temporali regi*] In Codd. VRT. et Voss. ante *terrenum quidem et temporalem regem*.

5. *his qui sunt subiecti; Deo autem*

non licebit cell.] Cod. CLAROM. *his autem qui sunt subiecti Deo non licebit*. Sed MASS. recte dicit: At vulgata lectio praeferenda videtur: quare post: *Deo autem non licebit* subintelligenda quae praecesserunt: *maiores profectus attribuere his qui sunt subiecti*.

6. *praestare*] ERASM. GALL. et FEUARD. male et repugnantibus omnibus Codd. praestat. Ita scribit MASS. Sed si priores ERASMI edit. 1526. 1528 et 1534 inspexisset, doctus monachus intelligere potuisset, nostram lectionem ERASMO quoque cognitam fuisse.

7. *velit*] Hoc verbum e MS. CLAROM. MASSUETUS adiecit.

8. *secundo — esse*] In MERC. II. *secundus*; in Voss. omittitur *esse*, et re vera omitti potest.

9. *in quartum, et ab hoc*] In et ab hoc addidit FEUARD., consentiente quoad posterius ARUND., quod utrumque Voss. Quod ERASM. et GALL. loco ab hoc habent, adhuc, quodque FEUARD. etiam retinuit, id GRABIIUS reiecit. Pro in GRABIIUS legendum putat invenire. Aut praepositionem ante alterum repetitam, aut eandem deletam esse velim.

10. *incomprehensibilitatis*] Fortasse excidit ante hanc vocem praepos. in.

11. *unde et abiectus*] Sic ERASM. GALL. FEUARD. GRAB. cum omnibus, quod sciam, Codd. Nescio, cuius auctoritate MASS. illud et expunxit.

12. *unum Deum*] Unum addidit FEUARD., suffragante Voss.

c.

c.

e.

e. e.

nicht

Deum Patrem Demiurgum confitens et credens, qui a lege et prophetis annuntiatus est, qui a Christo testificatus est, quemadmodum ipse ait ad eos, qui accusabant eius discipulos, quasi non servarent traditionem Seniorum: *Quare vos frustramini praeceptum Domini propter traditionem vestram?* ¹Deus enim dixit: *Honora patrem et matrem; et qui maledixerit patri aut matri morte moriatur.* ²Et iterum ait eis: *Et frustrati estis sermonem Dei propter traditionem vestram;* manifestissime ³Patrem et Deum confitens Christus eum, qui in lege dixit: *Honora patrem et matrem, ut tibi bene sit.* Verbum enim Dei confessus est legis praeceptum verax Deus et neminem alterum Deum appellavit, quam suum Patrem.

C A P. X.

Cap. XXIII.

1. *† Bene igitur et Ioannes meminuit dicentem: ¹Dominum Iudaeis: *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam aeternam habere: illae sunt quae testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.* Quomodo igitur testabantur de eo Scripturae, nisi ab uno et eodem essent Patre, ²praeinstruentes homines de adventu Filii eius et ³praenuntiantes salutem, quae est ab eo? *Si enim ¹⁰crederetis Moysi, ¹¹inquit, crederetis et mihi: de me enim ille scripsit; scilicet quod insemnatus est ubique in Scripturis eius Filius Dei; ¹²aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum Noë, dans eis mensuras;*

1. Domini] ERASM. et GALL. divinum.
2. Deus] ERASM. GALL. CUM ARUND.
et MERC. II. Dominus.

3. patrem] Tuum addit ARUND.

4. Et iterum] Secundo, quod additum est in omnibus edit. et Codd. ARUND. MERC. II. et VOSS., expunxit MASS. Neque enim iustificandum, illam vocem abeundare.

5. sermonem Dei] Interpres cum pluribus Bibliorum versionibus et Codice Cantabrigiensis legisse videtur τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, dum in textu vulgari N. T. existat ἐντολήν.

6. Patrem et Deum] ARUND. et MERC. II. Patrem et Dominum. In ERASM. et GALL. inverso ordine Dominum et Patrem. Sed FEUARD. Dominum et Patrem Deum. At GRAB. et MASS. auctoritate Cod. VOSS. nostram lectionem receperant.

7. Dominum] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. Deum.

8. praeinstruentes] Sic FEUARD., consentientibus plerisque Codd., primus scripsit pro praenuntiantes.

9. praenuntiantes] VOSS. remittentes.

10. crederetis — crederetis] ARUND. hic habent credideritis; MERC. II. credideritis — credetis.

11. inquit] Hoc MASS. addidit e Cod. CLAROM.

12. aliquando quidem — dans eis mensuras] Nostram lectionem, a MASS. primum receptam, reperis in CLAROM. VOSS. et Cod. VET. (uti patet ex annotatione FEUARD.), nisi quod in hoc legitur ei pro eis. In ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. ita existat: aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum eodem comesurus; omissum est illud: aliquando cum Noë, dans eis mensuras. FEUARDENTIUS et GRABIUS utramque lectionem servant: aliquando quidem cum Abraham loquens, cum eodem comesurus; aliquando cum Noë, dans ei mensuras. In illis duabus editionibus aliquando ante cum eodem expunctum est. Optime dicit MASSUETUS: „Et tamen haec ipsa vox ostendit, aliam periodi membrum hinc incipere, ac proinde ista: cum eodem comesurus ab imperitiis libris scripta fuisse pro: cum Noë dans

~ morte. MM.

credetis. MM.

Scilicet. MM.

et. MM.

credideritis. MM.

¹aliquando autem quaerens Adam; aliquando autem Sodomitis inducens iudicium; et rursus quum ²videretur, ³et in viam dirigit Iacob et de rubo loquitur cum Moyse. Et ⁴non est numerum dicere in quibus a Moyse ostenditur Filius Dei, cuius et diem passionis non ignoravit; sed figuratim praenuntiavit eum, pascha nominans; et in eadem ipsa, quae ante tantum temporis a Moyse praedicata est, passus est Dominus adimplens pascha. Non solum autem diem descripsit, sed et locum et extremitatem temporum et signum occasus Solis, dicens: ⁵*Non poteris immolare pascha in ulla alia civitatum tuarum, ⁶quas Dominus Deus dat tibi, nisi in eo loco, quem delegerit Dominus Deus tuus ⁷invocari nomen suum ibi: immolabis pascha ⁸vespere ad occasum Solis.*

Deuter.
XVI. 5. 6.

Gen. XLIX.
10 seqq.

2. Iam autem et manifestaverat eius adventum, dicens: *Non deerit princeps in Iuda, neque dux ex femoribus eius, quoadusque veniat cui ⁹repositum est, et ipse est spes gentium; alligans ad vitem pullum suum, et ad ¹⁰helicem pullum asinae. Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvae pallium suum: ¹¹laetifici oculi eius ¹²a vino, et candidi dentes eius ¹³quam lac.* Inquirant enim hi, qui omnia scrutari dicuntur, id tempus, in quo defecit princeps et dux ex Iuda, et qui est gentium spes, et qui vitis et

cis mensuras, quia, quid sibi vellent mensurae illae, non intelligebant. Quare ex citatorum trium veterum Codd. auctoritate deletis cum eodem comesurus, textum restituere non dubitavi. Illud autem: *dans eis mensuras* explicio tum de arcae dimensionibus, quas Deus Noëmo prae-finit Gen. VI, 14 seqq., tum de orbis terrarum distributione, ab eodem iussu Dei inter tres filios facta, Gen. X et XI iuxta illud Pauli Actor. XVII, 26: *Fecitque ex uno omne genus hominum inhabitare super universam faciem terrae, definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum*; tum denique de terrae promissionis ab Abrahae posteris quondam possidendae finibus, quos ipsi Deus praemonstravit praestituitque Gen. XIII, 14 et 17 et XV, 18 seqq.

1. *aliquando autem quaerens Adam*] Haec ommissa sunt in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

2. *videretur*] Sic FEUARD. in marg. Voss. et MASS. In reliquis editt. et Codd. ARUND. et MERC. II. *videtur*.

3. *et*] Hoc deest in Voss.

4. *non est numerum dicere*] Cfr. lib. V, 3, 2 sub finem, ubi leguntur haec: *οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν εἰπεῖν*.

5. *non poteris*] ERASM. in prioribus editt. et MERC. II. *non poteritis*.

6. *quas*] Sic FEUARD. in marg. Voss. et MASS. cum sacro textu. Sed in aliis quam.

7. *invocari*] Voss. *invocare*.

8. *vespere*] CLAROM. *vespera*. Cod. VET. et Voss. *a vespera* (GRAB. hic errat).

9. *repositum*] In FEUARD. marg. et Voss. *repromissum*, uti et Novatianus lib. de Trinit. c. 9.

10. *helicem*] Quum in LXX legatur *ἑλκχι*, FEUARD. legendum coniecit *helicem*, quod MASS. in textum recepit. In reliquis exstat *ilicem*. Cyprianus quoque adv. Iud. lib. I c. 21 legit *helicem*. MASS. recte dicit: „Qui in MSS. codicum lectione versati sunt, norunt quam frequenter e commutetur in i; ac proinde non mirum, si pro *elicem* aut *helicem* scripserint amanuenses *ilicem*. *Heliz* autem graeca vox est, significans vitis clavicularum“, *Weinranke*.

11. *laetifici*] Sic CLAROM. ARUND. Voss. GRAB. et MASS. e graeco *χαροποιός*. In reliquis *laetificabuntur*.

12. *a vino*] Irenaeus legisse videtur *ἀπὸ οἴνου*, dum LXX habent *ὡπὲρ οἴνον*.

13. *quam lac*] Ita Voss. CLAROM. (in quo emendator quispiam superscripsit *lac*, ut legatur *tanquam*, haud advertens,

e.
fr. et to and. om.

export.

e
space between

fr. et to and. om.

qui pullus eius et quod indumentum et ¹qui oculi et qui dentes et quod vinum et unum quodque ex ²dictis exquirant; et inve-^{* Grab. 310.}nient non alium, nisi Dominum nostrum Iesum Christum annuntiatum. Quapropter Moyses increpans populum, quod ingratus existeret, ait: *Sic populus fatuus et non sapiens, haec Domino retribuistis?* Et rursus significans, quoniam qui ab initio condidit et fecit eos Verbum, et in novissimis temporibus redimens nos et vivificans, ostenditur pendens in ligno, et non credent ei. Ait enim: *Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et non credes vitae tuae.* Et iterum: *Nonne hic idem Pater tuus possedit te, et fecit te, et creavit te?*

Deuter.
XXXII. 6.

Ibid. XXVIII.

66.
Ibid. XXXII.
6.

C A P. XI.

Cap. XXIV.

1. ³Quoniam autem non solum prophetae et iusti multi, praescientes per ⁴Spiritum sanctum adventum eius, oraverunt in illud tempus venire, in quo facie ad faciem viderent Dominum suum, et sermones audirent eius, Dominus fecit manifestum, dicens discipulis: *Multi prophetae et iusti cupierunt videre quae videtis, et non viderunt, et audire quae auditis, et non audierunt.* Quemadmodum igitur concupierunt et audire et videre, nisi praescissent futurum eius adventum? Quomodo autem praescire potuerunt, nisi ab ipso praescientiam ante acceperunt? Quomodo autem Scripturae testificantur de eo, nisi ab uno et eodem Deo omnia semper per Verbum revelata et ostensa fuissent credentibus; aliquando quidem colloquente eo cum suo plasmate, aliquando autem dante legem, aliquando vero exprobrante, ⁵aliquando exhortante ac deinceps liberante ⁶servum et adoptante in filium, et apto tempore ⁷incorruptelae hereditatem praestante ad perfectionem hominis? ⁸Plasmavit enim eum in augmentum et incrementum, quemadmodum ⁹Scriptura dicit: *Crescite et multiplicamini.*

Math. XIII.

17.

Mass. 240.

Gen. I. 28.

1. Et hoc Deus ab homine differt, quoniam Deus quidem facit, homo autem fit; et quidem qui facit, semper idem est; quod autem fit, et initium et medietatem et adiectionem et augmentum

uti ait Mass., Hellenismum esse pro magis quam lac) GRABUS et MASS. In aliis tanquam lac.

1. qui oculi] Voss. quot oculi.

2. dictis] Sic FEUARD. in marg. CLARON. Voss. GRAB. et MASS. In reliquis occultis.

3. Quoniam autem] In MERC. I. quoniam ante.

4. Spiritum sanctum] Sanctum addidit Mass. e Cod. CLARON.

5. aliquando exhortante] Quod editt.

hic habuere vero post aliquando MASSURUS expunxit auctoritate Cod. ARUND.

6. servum] Suum additum in reliquis editt. omisit MASS., quam absit in omnibus Codd.

7. incorruptelae] Sic FEUARD. in marg. ARUND. Voss. GRAB. et MASS. Sed ERAS. GALL. et FEUARD. in texta incorruptibilem.

8. Scriptura] Et ante hanc votem MASSURUS primus expunxit auctoritate Codd. ARUND. et MERC. II.

accipere debet. Et Deus quidem bene facit, bene autem fit homini. Et Deus quidem perfectus in omnibus, ipse sibi aequalis et similis; totus quum sit lumen et totus mens et totus substantia et fons omnium honorum; homo vero profectum percipiens et augmentum ¹ad Deum. Quemadmodum enim Deus semper idem est; sic et homo in Deo ²inventus semper proficiet ad Deum. Neque enim Deus cessat aliquando in benefaciendo et locupletando hominem; neque homo cessat beneficium accipere et ditari a Deo. Exceptorium enim bonitatis et organum clarificationis eius homo gratus ei, qui se fecit; et iterum exceptorium iusti iudicii eius homo ingratus et spernens plasmatores et non subiectus Verbo eius, ³qui plurimum semper fructificantibus et plus habentibus dominicum argentum, daturum se pollicitus est: *Euge, inquit, serve bone et fidelis, quia in modico fidelis fuisti, ⁴super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui, ⁵ipse Dominus plurimum promittens.*

Math. XXV.
21. 23.

3. Sicut ergo nunc fructificantibus plurimum daturum se pollicitus est secundum munerationem gratiae suae, sed non secundum commutationem agnitionis; (⁶ipse enim Dominus perseverat et idem Pater revelatur) sic ergo et posterioribus maiorem, quam quae fuit in veteri Testamento, munerationem gratiae attribuit unus
* Grab. 311. *et idem Dominus per suum adventum. Et ⁷illi enim per famulos audiebant venturum regem et mediocriter gaudebant, secundum quod sperabant venturum eum; qui autem praesentem viderunt, et libertatem adepti et potiti sunt eius ⁸munerationem, maiorem gratiam et abundantiozem exultationem habent, gaudentes de regis
Psal. XXXIV. adventu, quemadmodum et David dicit: *Anima mea ⁹exsultabit in Domino, ¹⁰iucundabitur in salutari eius.* Et propter hoc Hiero-

1. ad Deum] Sic MASS. secundum VOSS. ARUND. et MERC. II.; in ceteris editt. minus bene a Deo, nam mox, uti MASS. observat, dicitur: *semper proficiet ad Deum.*

2. inventus] Ita MASS. fide Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II. Sed in editt. reliquis *intendus.*

3. qui] Spectat hoc pronomen ad antecedens Verbum. Interpres saepissime in hoc lapsus est, quum graeca vox λόγος ei ob oculos esset.

4. super multa] ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. H. *supra multa.*

5. ipse — plurimum promittens] Sic Codd. VET. VOSS. CLAROM. GRAB. et MASS. Quod habent reliquae editt. non ante promittens GRAB. expunxit. Refer haec ad ea, quae praecedunt: *daturum se pol-*

licitus est. Neque enim locus corruptus est, uti suspicatur FEUARDENTIUS. — HEUMANNUS pro non promittens coniecit *compromittens.*

6. ipse] In graeco Interpres αὐτός; procal dubio legit, quod melius vertisset *idem.*

7. illi enim per famulos audiebant — et mediocriter gaudebant] Ita ARUND. VOSS. MERC. II. (in quorum altero et desideratur) GRAB. et MASS. In ceteris editt. *illi enim qui per famulos audiebant — mediocriter gaudebant;* in ERASM. et GALL. praeterea abest enim.

8. munerationem] Sic VOSS. et MASS. In CLAROM. *remunerationem.* In reliquis *muneratione.*

9. exsultabit] VOSS. *exultavit.*

10. iucundabitur] VOSS. *iocundabitur.*

quoniam.

ti (not syll. of fidelis).
quoniam

m.
lactantium.

quod
e
legi
delincente
eterna

solymam ¹introëunte eo omnes, qui erant in via David in ^odolore animae, cognoverunt suum regem et subtraverunt ei vestimenta et ramis viridibus adornaverunt viam, cum magna laetitia et exultatione ²clamantes] *Osanna*, ³*fili David, benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in excelsis*. Zelantibus autem malis dispensatoribus, qui circumveniebant inferiores et dominabantur eorum, quibus ratio non constabat, et propter hoc ⁴nolentibus venisse regem et dicentibus ei: *Audis quid isti dicunt?* ait Dominus: *Numquam legistis: Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem?* id quod a David in Filium Dei dictum erat, in se factum ostendens et significans, illos quidem nescire virtutem Scripturae et dispositionem Dei; se autem esse qui a prophetis annuntiatus ⁵sit Christus, cuius nomen in omni terra laudatur; ex ore infantium et lactentium laudem ⁶perficienti suo Patri; quapropter et elevata est magnificentia eius super caelos.

4. Si ergo idem ipse adest, qui praedicatus est a prophetis, ¹Deus Dominus noster Iesus Christus et adventus eius pleniorum gratiam et maiorem murationem attribuit his, qui susceperunt eum; manifestum, quoniam et Pater idem ipse est, qui a prophetis annuntiatus est, et non alterius Patris agnitionem fecit veniens Filius, sed eiusdem qui ab initio praedicatus est, a quo et libertatem detulit his qui legitime et prono animo et toto corde ⁸deserviunt ei; contemtoribus autem et non subiectis Deo, sed ⁹in gloriam hominum ¹⁰exteriore munditias sectantibus, ~~quae~~ in figuram futurorum traditae erant, velut umbrae cuiusdam descriptionem faciente lege atque delineante de temporalibus aeterna, de terrenis caelestia] ¹figmentibus plus quam quae dicta sunt sese observare,

1. *introëunte eo, omnes*] Codd. VET. CLAROM. et (quem addo) Voss. *introëunte, cum omnes*.

2. *clamantes*] Quod additum est in editi. et dicentes, cum MASS. omisi auctoritate omnium MSS.

3. *fili*] In Cod. ARUND., nonnullis ERASM. editi. (1548. 1560) et GRAB. secundum textum evangelicum filio legitur.

4. *nolentibus*] *Credere* hic addunt omnes editi. praeter MASS., sed illud verbum in nullo MS. comparat.

5. *sit*] Sic Voss. et MASS. Sed in aliis editi. est.

6. *perficienti*] Ita omnes Codd., nisi quod in OTTON. et MERC. II. perperam legitur *perfecisti*, et MASS. In reliquis editi. constat *perficientis*; sed cum MASS. lectionem fide Codicum probatam recepi,

quamvis doctissimi Benedictini explicatio durior videatur, *perficienti* esse ablativum absolutum ac subintelligendum ipso, ut sensus sit: ipso (Christo) *perficienti suo Patri*. Ex hac interpretatione vernacule ita vertam: *wobei er seinem Vater aus dem Munde der Unmündigen und Säuglinge Lob bereitele*.

7. *Deus Dominus*] Sic MASS. e Cod. CLAROM. In Codd. VET. ARUND. et Voss. legitur *Deus*, in ceteris tantum *Dominus*.

8. *deserviunt*] CLAROM. *deservient*, Voss. *serviunt*.

9. *in gloriam*] Sic MASS. e Cod. CLAROM. melius, quam in ceteris *in gloria*.

10. *exteriore munditias*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. multo melius, quam ceteri *exteriore res mundi huius*.

tanquam diligentiam suam etiam ipsi Deo praeferentibus, ¹intus autem plenis hypocrisis et cupiditate et omni malitia, ²in sempiternum attulit perditionem, abscindens eos a vita.

Cap. XXV.

C A P. XII.

† Mass. 241.

1. † Seniorum enim ipsorum traditio, quam ex lege observare fingeant, contraria erat legi ²datae per Moysem. Propter hoc et

Esai. I. 22. Esaias ait: *Caupones tui miscent vinum aqua*, ostendens quod auctore Dei praecepto miscerent seniores aquatam traditionem, id est ³aggredientes adulteram legem^x et contrariam legi, sicut et Dominus fecit manifestum, dicens eis: *Quare vos transgredimini praeceptum Dei propter traditionem vestram?* Non solum autem ⁴per praevaricationem frustrati sunt legem Dei, miscentes vinum aqua;

sed et suam legem e contrario statuerunt, quae usque adhuc pharisaica vocatur. In qua quaedam quidem auferunt, quaedam vero addunt, quaedam autem, quemadmodum volunt, interpretantur; quibus utuntur singulariter magistri ⁵eorum: *quas traditiones volentes ⁶vindicare, legi Dei instituenti eos ⁷ad adventum Christi non subiecti esse voluerunt; sed et Dominum arguebant in sabbatis curantem, quod quidem, sicut praediximus, lex non prohibebat. Etenim ⁸ipsi secundum aliquid curabant, circumcidentes hominem in sabbato; se autem ipsos non redargebant, ⁹per traditionem ¹⁰et praedictam pharisaicam legem transgredientes praeceptum Dei et praeceptum legis non habentes, id est dilectionem, quae est ¹¹erga Deum.

2. Quoniam autem hoc primum et maximum praeceptum est, sequens autem ¹¹erga proximum, Dominus docuit, totam legem et

1. in sempiternum] Ita legitur in FEUARD. marg. ARUND. MERC. II. Voss. et MASS. In reliquis edit. *sempiternam*.

2. datae] Sic ERASM. in priorib. edit. MERC. II. ARUND. et MASS. In Voss. aliisque edit. legitur *quae data est*.

3. aggredientes] Graece, ni fallor, *ἐνχειροῦντες* vel *ἐνχειροῦντες*, fabricati, moliti, statuentes. MASS.

4. per praevaricationem] Cod. Voss. *praevaricatione*.

5. eorum] Voss. et MERC. I. *ipsorum*.

6. vindicare] Sic MERC. I. et teste Latino Latino in bibliotheca sacra et profana p. 183 Cod. VAT. et MASS. In FEUARD. GRAB. et Voss. *vendicare*; ARUND. *vindicari*; sed in ERASM. et GALL. *mendose iudicare*.

7. ad adventum] GRAB. ex ARUND. et MERC. II. addidit praepos. *ad*. In Cod.

VAT. secundum Latinum Latinum in adventum. In CLAROM. MASSUTUS legit instituentis eis adventum Christi. In Voss. omisum est *ad*.

8. ipsi — curabant, circumcidentes] In CLAROM. ARUND. Voss. legitur *ipse curabat, circumcidens*; MERC. II. cum illis MSS. consentiunt, nisi quod habent *circumcidentes*. MASS. censet, *ipse* esse librorum sphaema pro *ipsa*, lex nempe.

9. per] MERC. II. et OTTOB. *propter*.

10. et praedictam pharisaicam] Sic MASS. ex ARUND. et MERC. II. Sed in ceteris edit. cum Voss. *praedictam et pharisaicam*.

11. erga] Ita MASS. e Cod. Voss. et ARUND., in quo posteriori loco existit *erga*. Sed in aliis edit. et Codd. ARUND. et MERC. II. bis legitur *circa*.

c. pleni.
hipocriai.

pleni

leg. adult.

e.

e.

dil. omni.

e. e.

e.

ipocorum.

humero.

mov. eas.

ipocorum

mov. eas.

in alium. MM.^o

+ el. MM.^o

- non MM.

- et neque agn. MM.

CHRISTUS SEIPSUM LEGIS FINEM ESSE DOCUERIT. LIB. IV. C. 12, 1-4. 593

prophetas pendere dicens ex ipsis praeceptis. Et ipse autem aliud maius hoc praecepto non detulit; sed hoc ipsum renovavit suis discipulis, iubens eis Deum diligere ex toto corde et ceteros quemadmodum se.¹ Si autem ab alio descendisset Patre, nunquam ex lege primo et summo usus esset praecepto, sed utique omnimodo eniteretur maius hoc a perfecto Patre deferre, non eo uti, quod a Deo legis fuisset datum.² Et Paulus autem: *Adimpletio*, inquit, *legis dilectio*; et omnibus ceteris evacuatis, manere fidem, spem, dilectionem; maiorem autem esse omnium dilectionem, et neque agnitionem sine dilectione, quae est erga Deum, praestare aliquid; neque mysteriorum comprehensionem neque fidem neque prophetiam, sed omnia vacua et frustra esse sine dilectione, dilectionem vero perficere perfectum hominem; et eum, qui diligit Deum, esse perfectum et in hoc aevo et in futuro. Nunquam enim desinimus diligentes Deum; sed quanto plus eum intuiti fuerimus, tanto plus eum diligimus.

aliud

Rom. XIII.

10.

1 Cor. XIII.

13.

aliquib.

Id. 3.

frustrata

3. In lege igitur et in evangelio quum sit primum et maximum praeceptum, diligere Dominum Deum ex toto corde; dehinc simile illi, diligere proximum sicut seipsum: unus et idem ostenditur legis et evangelii conditor. Consummatae enim vitae praecepta in utroque Testamento quum sint eadem, eundem ostenderunt Deum, qui particularia quidem praecepta apta utrisque praecepit; sed eminentiora et summa, sine quibus salvari non est, in utroque eadem suasit.

Cap. XXVI.

155.

4. Quem autem non confundat Dominus, ostendens non ab altero Deo esse legem, sic dicens eis qui a se docebantur, turbare et discipulis: *Super cathedram Moysi sederunt scribae et Pharisei.* Omnia itaque quaecunque dixerint vobis, custodite et facite; secundum autem opera eorum nolite facere: dicunt enim et non faciunt. Alligant enim sarcinas graves et imponunt super humeros hominum; ipsi autem nec digito quidem volunt eas movere. Non ergo eam legem, quae est per Moysem data, incusabat, quam adhuc salvus Hierosolymis suadebat fieri; sed illos redarguebat, quod verba quidem legis enuntiant, essent autem sine dilectione; et propter hoc iniusti in Deum et in proximos exstiterunt. Quemadmodum et Esaias ait: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me, docentes doctri-*

Matth. XXIII

2 cor. 10.

Esai. XXIX.

13.

1. frustra] Ita FEUARD. in marg. Voss. GRAB. et MASS., sed in aliis frustrata.

2. seipsum] Sic FEUARD. in marg. Voss. GRAB. et MASS. Sed in aliis edit. teipsum.

3. non est] Sic omnes MSS. GRAB. et MASS., sed in reliquis edit. non potest. Illud non est notissimus Graecismus, qui apud Interpretem persaepe occurrit.

quae. MM.^o

nas et praecepta hominum. Non per Moysem datam legem dicens praecepta hominum, sed traditiones presbyterorum ipsorum, quas finxerant, quas vindicantes frustrabantur legem Dei, et propter hoc nec Verbo eius subiecti sunt. Hoc enim est quod et a Paulo di-

* *Grab. 313.* citur *de istis: *Ignorantes enim iustitiam Dei, et suam iustitiam*

Rom. X. 3. 4.

volentes statuere, iustitiae Dei non sunt subiecti. Finis enim Legis Christus, ad iustitiam omni credenti. Et quomodo finis legis Christus, si non et initium eius esset? Qui enim finem intulit, hic

Exod. III.

7. 8.

et initium operatus est; et ipse est qui dicit Moysi: *Videns videri vexationem populi mei, qui est in Aegypto et descendi, ut eruam eos;* ab initio assuetus Verbum Dei ascendere et descendere, propter salutem eorum qui male haberent.

5. Quoniam autem lex praedocuit hominem sequi oportere Christum, ipse facit manifestum ei, qui interrogavit eum, quid fa-

Matth. XIX.

17 seqq.

ciens vitam aeternam hereditaret, sic respondens: *Si vis in vitam introire, custodi praecepta.* Illo autem interrogante, *Quae?* rursus Dominus: *Non moechaberis, non occides, non furaberis, non fal-*

+ *Mass. 242.*

sup. testimonium reddes, honora patrem et matrem, et diliges proximum tanquam teipsum; velut gradus proponens praecepta

legis introitus in vitam, volentibus sequi eum: quae uni tum dicens, omnibus dicebat. Ille autem quum dixisset: *Omnia feci,*

(⁴ et forte non fecerat; nam utique non diceretur ei, *Custodi praecepta*) arguens Dominus cupiditatem eius, dixit ei: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quae habes, et divide pauperibus et veni, se-*

quere me; apostolorum partem promittens eis, qui sic fecerint; et non alterum Deum Patrem annuntiabat eis, qui sequebantur eum, praeter

eum qui ab initio a lege annuntiatus est; nec alium Filium, nec matrem, Enthymesin Aeonis qui fuit in passione et in defectione; nec triginta

Aeonum Plenitudinem, quae vacua et inconstans ostensa est; nec eam fabulam, quae a reliquis haereticis ficta est; sed docebat ut facerent

praecepta, quae ab initio praecepit Deus, et ut veterem cupiditatem

1. *iustitiam*] Haec vox, quae deerat in ERASM. et GALL., restituit FEUARD., textu apostolico et omnibus MSS. suffragantibus. In MENC. II. desiderantur et suam.

2. *ad iustitiam*] CLAROM. in iustitiam.

3. *tanquam teipsum*] CLAROM. et (quem addo) Voss. sicut teipsum.

4. *et forte non fecerat*] Augustinus Epist. 89 arrogantius multo quam verius iuvenem haec dixisse putat. Hieronymus mentitum illum aperje pronuntiat. FEUARD. Verum haud immerito obicitur, quod Servator iuvenem, se praecepta

ista servare affirmantem, *intuitus dilectis* dicatur Marc. X, 21. Si vero mentitus esset, Christus eum odio habuisset ac increpasset. Sed hoc non fecit; quin potius blandis verbis ad ulteriorem perfectionem viam ei monstravit. Bene igitur irenaeus addidit *forte*; siquidem res haud caret dubio: quod tamen solvi puto, si dicamus, iuvenem observasse praecepta sensu legali et quoad externos actus; non vero in perfectione evangelica et quoad internos affectus. GRAB. In Cod. CLAROM. legitur et *forte* si non.

c. dei iurisdiction.
- legis - in.

dei iur.
stat. vol.
- legis in.

e.
sicut.

furaveris.
sicut.

e.

qu. red.

e.

e.

causa.

t.

lolo.

habundaverit.

e.

quadr. red.

-cant

lolo

habund.

bonorum meorum. MM^o.

defraudavi. MM^o.

NATURALIA LEGIS PRAECEPTA NON DISSOLVIT. LIB. IV. C. 12, 4.5. C. 13, 1. 595

per opera bona solverent et sequerentur Christum. Quoniam autem ea quae possidentur, pauperibus divisa, solutionem faciunt praeteritae cupiditatis, Zacchaeus fecit manifestum: Ecce, dicens, dimidium ^{ex} Luc. XIX. 8. bonis meis do pauperibus, et si cuius quid fraudavi, reddo quadruplum.

C A P. XIII.

Cap. XXVII.

1. Et quia Dominus ²naturalia legis, per quae homo iustificatur, quae etiam ³ante legislationem custodiebant, qui fide iustificabantur et placebant Deo, non dissolvit, ⁴sed extendit ⁵et im- ⁶Grab. 314. plevit; ex sermonibus eius ostenditur. Dictum est enim, inquit, ⁷Math. V. 27. antiquis: Non moechaberis. Ego autem dico vobis, quoniam omnis, ⁸28. qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est ⁹Ibid. 21. 22. in corde suo. Et iterum: Dictum est: Non occides. Ego au- ¹⁰Ibid. 21. 22. tem dico vobis: omnis qui irascitur fratri suo ¹¹sine causa, reus erit iudicio. Et, Dictum est: Non periurabis. Ego autem dico ¹²Ibid. 33. 34. vobis, ¹³37. neque iurare in totum. Sit autem vobis sermo, etiam ¹⁴etiam, non non. Et quaecunque sunt talia. Omnia enim haec non contrarietatem et dissolutionem praeteritorum continent, sicut qui a Marcione sunt, vociferantur; sed plenitudinem et extensionem, sicut ipse ait: Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam scriba- ¹⁵Ibid. 20. rum et Phariseorum, non intrabitis in regnum caelorum. Quid autem erat plus? Primo quidem non tantum in Patrem, sed et in Filium eius iam manifestatum credere; hic est enim, qui in communionem ¹⁶et unitatem Dei hominem inducit. ¹⁷Post deinde non

1. et bonis meis — fraudavi] Ita CLARON. ARUND. VOSS. et MASS. In ceteris bonorum meorum — defraudavi.

2. naturalia legis] Legem naturalem intelligit, hominum cordibus a Deo insculptam seu, ut loquitur Tertullianus lib. adv. Iud., legem non scriptam, quae naturaliter intelligebatur et a Patribus (ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis) custodiebatur; quaeque Decalogi praeceptis, quae postea Deus Moysi tradidit confirmavitque, potissimum continentur. MASS.

3. ante legislationem] Ita CODD. VET. CLARON. VOSS. ARUND. (in quo perperam deest ante) et GRAB. cum MASS. In reliquis minus recte a legislatione. Editores observant, sermonem esse de Patriarchis, qui sub lege naturae vivebant, non de prophetis praeque hominibus, qui legi Moysicae satisfacere studebant.

4. et implevit] Sed, quod ante et habuerunt edit., delevit MASS. auctoritate COD. CLARON., quocum (GRABUS errat) Voss. consentit.

5. sine causa] *Etxñ* a graecis CODD. abfuisse, suo tempore notarunt Hieronymus in Comment. ad Matth. V et Augustinus lib. I Retract. cap. 19, nec Irenaei aevo lectum fuisse, ex Iustini m. Apol. I ad Antoninum p. 30 [Ottonis edit. II p. 42] colligitur; adeo ut citationis in epistola ad Zenam et Serenum, aliunde quoque dubia, nulla habenda sit ratio. Quid multis? ipse Irenaeus se non legisse, manifeste in huius capituli progressu indicat inferius [§ 3 pro eo, inquit, quod est. Non occides neque irasci quidem]. A scribis itaque tam hoc loco quam aliis locis addita videtur [vox *etxñ*], sicut et in latinam Vulgatam irrepsit, in qua olim haud exstitisse, Tertull. Apol. cap. 45 indicat. Neque in Arab. et Aethiop. versionibus reperitur. GRABUS.

6. neque iurare] Sic in FEUDER. marg. VOSS. ARUND. et MASS. In aliis non iurare. In Voss. pro in totum legitur in toto.

7. et unitatem Dei hominem induci] Sic pro unitatem Deo hominem Domino

38*

non. MM^o.

+ et. MM^o.

156.
Mat. 23, 3 -
- ev
solum dicere, sed et facere; illi enim dicebant, sed non faciebant;^T et non tantum abstinere a malis operibus, sed etiam a concupiscentiis eorum. Haec autem non quasi contraria legi docebat; sed adimplens legem et inficiens iustificationes legis in nobis. Illud autem fuisset legi contrarium, si quodcumque lex vetasset fieri, id ipsum discipulis suis iussisset facere. Et hoc autem quod praecepit, non solum vetitis a lege, sed etiam a concupiscentiis eorum abstinere, non contrarium est, quemadmodum diximus; neque solvitis legem, sed adimplentis et extendentis et dilatantis.

2. Etenim lex, quippe servis posita, per ea quae foris erant corporalia, animam erudiebat, velut per vinculum attrahens eam ad obedientiam praeceptorum, uti disceret homo ¹servire Deo; Verbum autem liberans animam, et per ipsam corpus voluntarie emundari docuit. Quo facto, necesse fuit auferri quidem vincula servitutis, quibus iam homo assueverat, et sine vinculis sequi Deum; superextendi vero decreta libertatis, et augeri subiectionem quae est ad regem, ut non retrorsus quis ²revertens, indignus appareat ei qui se liberavit; eam vero pietatem et obedientiam, quae est erga patremfamilias, esse quidem eandem et servis et liberis; maiorem autem fiduciam habere liberos, quoniam sit maior et gloriosior operatio libertatis, quam ea quae est in ³servitute obsequentia.

3. Et propter hoc Dominus pro eo quod est, *Non moechaberis*, nec concupiscere praecepit; et pro eo quod est, *Non occides*, neque irasci quidem; et pro eo quod est decimare, omnia quae sunt pauperibus dividere; et non tantum proximos, sed etiam inimicos diligere, et non tantum bonos datores et communicatores esse, sed etiam adversus eos, qui tollunt nostra, gratuito donatores.^T
Luc. VI. 29 *Tollenti enim tibi tunicam*, ⁴ait, ⁵*remitte ei et pallium, et ab eo qui tollit tua, non reposcas; et quemadmodum vultis ut faciant vobis homines, facite eis*, ut non quasi nolentes fraudari ⁶contristemini; sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus, gratiam ma-

ducit restituit FEUARD. e Cod. VET., quocum consentit VOSS. Verbum *inducit*, pro quo FEUARD. et dicti Codd. habent *ducit*, MASSUTUS e MS. CLAROM. hausit. Sed in CLAROM. ARUND. et MERC. II. scriptum est *Deo loco Dei*.

1. *servire*] Ita MASS. fide Cod. CLAROM. In VOSS. FEUARD. et GRAB. *adservire*; in reliquis *ad serviendum*.

2. *revertens*] Sic FEUARD. in marg. VOSS. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. in text. cum ARUND. et MERC. II. *renitens*.

3. *servitute*] Sic iterum FEUARD. in marg. VOSS. GRAB. et MASS. Sed reliqui *servitulem*.

4. *ait*] Hoc verbum addidit FEUARD. suffragante VOSS.

5. *remitte ei et pallium*] Observant editores, Irenaeum, qui procul dubio memoriter citavit, haec e Matth. V, 40 petita verbis Lucae miscuisse. Loco citato evangelii Luc. ita scriptum est: καὶ τὸν χιτῶνα μὴ καλύψης.

6. *contristemini*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. ARUND. et MASS. In reliquis edit. cum MERC. II. *contristemur*.

t.

t.

inquit &

quoniam.
et. n. p. t.
e.
+ meo. + volis

quoniam
son. eius
+ nobis

gis praestantes in proximos, quam ¹necessitate servientes. *Et si* ^{Matt. V. 41.}
quis te, inquit, angariaverit mille passus, vade cum eo ²*alia duo;*
 uti non quasi servus sequaris, sed quasi liber praecedas, ³*aptum*
te ⁴*in omnibus et utilem proximo praestans; non illorum malitiam*
intuens, sed tuam bonitatem perficiens, configurans ^{*}*temetipsum* ^{* Grab. 315.}
Patri, qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit ^{Matt. 5, 45.}
super iustos et iniustos. ⁵*Haec autem, quemadmodum praediximus,*
 non dissolventis erant legem, sed adimplentis, ⁶*et extendentis in*
 nobis; tanquam si aliquis dicat, maiorem libertatis operationem et
 plenioram erga ⁷*liberatorem nostrum infixam nobis subiectionem*
 et affectionem. Non enim propter hoc ⁸*liberavit nos, ut ab eo*
abscedamus; nec enim potest quisquam extra dominica constitutus
 bona, sibi metipsi acquirere salutis ⁹*alimenta, sed ut plus gratiam*
 eius adepti plus eum diligamus. Quanto autem plus eum dilexe-
 rimus, ¹⁰*hoc maiorem ab eo gloriam accipiemus, quum simus*
 semper in conspectu Patris.

4. Quia igitur naturalia omnia praecepta communia sunt no-
 bis et illis, in illis quidem initium et ortum habuerunt; in nobis
¹¹*autem augmentum et adimpletionem perceperunt. Assentire*
 enim Deo et sequi eius Verbum et super omnia diligere eum et
 proximum sicut seipsum, (homo autem homini proximus) et absti-
 nere ab omni mala operatione, et quaecunque talia communia
 utrisque sunt, unum et eundem ostendunt Deum. ¹²*Hic est autem*
 Dominus noster, Verbum Dei, qui primo quidem servos attraxit
 Deo, postea autem liberavit eos qui subiecti sunt ei, quemadmo-
 dum ipse ait discipulis: *Iam non* ¹³*dicam vos servos, quia servus*
^{Ioan. XV.}
nescit quid ¹⁴*dominus faciat. Vos autem dixi amicos, quoniam*
^{15.}
omnia quae audivi a ¹⁴*Patre* ^{manifestavi} ^{in eo enim quod di-}

1. *necessitate*] Sic MASS. cum ARUND.
 et Voss. Ceteri *necessitati*.

2. *alia duo*] Ita plures Codd. N. T.,
 Vulgata et Ital. versiones. Sed textus
 vulgaris N. T. habet ἄλλα.

3. *aptum*] Graece ἐπιτήδεον i. e.
 commodum, facilem. MASS.

4. *in omnibus*] ERASM. et GALL. omit-
 tunt in, uti et MS. ARUND., in quo le-
 gitur hominibus.

5. *Haec autem*] ARUND. MERC. II. et
 editi. praeter MASS. addunt omnia.

6. *et extendentis*] In dictis Codd. et
 editi. praeter MASS. additum est et di-
 lentis.

7. *liberatorem nostrum*] ERASM. et GALL.
 vitiose legunt libertatem nostram.

8. *liberavit nos*] Ita FEUARD. restituit
 e Cod. VET., quocum Voss. consentit.
 Sed ERASM. et GALL. liberabimus.

9. *alimenta*] GRAB. vitiose elementa.

10. *hoc maiorem*] ERASM. et GALL.
 eo magis.

11. *autem — adimpletionem*] GRAB. ad-
 didit autem; in Cod. Voss. legitur im-
 pletionem.

12. *Hic est*] In ERASM. GALL. ARUND.
 et MERC. II. hic omittitur.

13. *dicam — quoniam omnia*] Ita MASS.
 sec. FEUARD. in marg. CLAROM. OTTOB.
 Voss., in quibus et paullo post dicam.
 In ceteris dico — quia.

14. *Patre, manifestavi*] Sic FEUARD. in
 marg. CLAROM. Voss. ARUND. et MASS.
 In ceteris Patre meo, nota feci.

+ in eo enim quod di-

nota in eo enim quod di-

+ in eo enim quod di-

cit: *Iam non dicam vos servos*, manifestissime significavit se esse, qui primo quidem eam servitutem, quae est erga Deum, hominibus per legem constituerit, post deinde libertatem eis donaverit. Et in eo quod dicit: *Quoniam servus nescit quid faciat Dominus eius*, ignorantiam servilis populi manifestat per suum adventum. In eo autem quod amicos Dei dicit suos discipulos, manifeste ostendit se esse Verbum Dei, quem et Abraham voluntarie et sine vin-

Iacob. II. 23. culis propter generositatem fidei sequens, *amicus factus est Deo*.^{Le}
Sed neque Abrahæ amicitiam propter indigentiam assumpsit Dei
Ioan. VIII. Verbum, existens ab initio perfectus: *antequam enim Abraham*
58. *esset, ego sum*, inquit; sed ut ¹ipsi Abrahæ donaret aeternam vitam, existens bonus, quoniam amicitia Dei immortalitatis est condonatrix his qui ²aggrediuntur eam.

Cop. XXVIII.

C A P. XIV.

1. Igitur initio non quasi indigens Deus ³hominis plasmavit Adam, sed ut haberet in quem collocaret sua beneficia. Non ⁴enim solum ante Adam, sed et ante omnem conditionem glorificabat Verbum Patrem suum, manens in eo; et ipse a Patre ⁵clarificabatur, quemadmodum ipse ait: *Pater, clarifica me claritate, quam habui apud te, priusquam mundus fieret*. Nec nostro ministerio indigens iussit ut eum sequeremur, sed ⁶nobis ipsis attribuens salutem. Sequi enim Salvatorem, participare est salutem; et sequi lumen, ⁷percipere est lumen. Qui autem in lumine sunt, non ⁸ipsi lumen illuminant, sed illuminantur et illustrantur ab eo: ipsi quidem ei nihil praestant, beneficium autem percipientes illuminantur a lumine. Sic et servitus ⁹erga Deum, Deo quidem nihil praestat, nec opus est Deo humano obsequio; ipse autem sequentibus et serv-

Ioan. XVII. 5 ¹⁰entibus ¹¹ei vitam et incorruptelam et gloriam aeternam attribuit, beneficium praestans servientibus sibi ob id quod serviunt, et sequentibus ob id quod sequuntur; sed non beneficium ⁹ab eis percipiens: etenim dives, perfectus et sine indigentia. Propter hoc autem exquirat ¹⁰Deus

1. ipsi] In ERASM. et GALL. perperam ipse.

2. aggrediuntur] Id est, uti Mass. explicat, suscipiunt.

3. hominis] FEUARD. expunxit hominem auctoritate Cod. VET., quocum consentiunt Voss. et VATICANUS apud Latinum Latinum in Bibl. sacra et profana p. 184.

4. enim] Haec vox addita est a FEUARD., suffragante Voss.

5. clarificabatur] Sic FEUARD. in marg. Voss. et Mass. In ceteris glorificabatur.

6. nobis ipsis attribuens] Ita solus,

Mass. cum Cod. Voss., sed aliae edit. cum ARUND. et MERC. II. ut nobis ipsis attribueret.

7. percipere] Sic in FEUARD. marg. omnibusque, quod sciam, MSS. et edit. Mass. In reliquis edit. participare.

8. ipsi] FEUARD. in marg. et Voss. ipsum.

9. ab eis percipiens] Ita GARR. et Mass. e Cod. VET. et Voss., quibuscum consentit CLARON. Alii ipso ab eis percipiente.

10. Deus] Omissa est haec vox in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

C

disco.

gati.

- Geo.

ante e. qu.

- ap. h.

V

ante e. qu.

hi
et

m.

e.

~~hi~~. his

ab hominibus servitutem, ut quoniam est bonus et misericors, beneficiat eis, qui perseverant in servitute eius. ¹In quantum enim Deus ²nullius indigens, in tantum homo indiget Dei communione. ³Haec enim gloria hominis, perseverare ac ⁴permanere in Dei servitute. Et propter hoc dicebat discipulis Dominus: *Non vos me* loan. XV. 16. *elegistis, sed ego elegi vos*; significans, quoniam non ipsi glorificabant eum, sequentes eum; sed in eo quod sequerentur Filium Dei, glorificabantur ab eo. Et iterum: *Volo ut ubi ego sum, ibi et hi* ib. XVII. 24. *sint, ut videant claritatem meam*; non vane glorians super hoc, sed gloriam suam ⁵participari volens discipulis suis, de quibus et Esaias ait: *Ab oriente attraham semen tuum, et ab occasu colligam te; et dicam aquiloni, Adduc; et austro, Noli prohibere; attrahere filios meos de longinquo et filias meas a summitatibus terrae, omnes quotquot vocati sunt in nomine meo. In gloria enim mea praeparavi et formavi et feci eum.* ⁶Hoc ideo, quoniam *ubicunque est cadaver* ⁷*illuc congregabuntur et aquilae*, participantes gloriae Domini, qui et formavit et ad hoc praeparavit nos, ut dum sumus cum eo, participemus gloriae eius.

2. Sic et Deus ab initio hominem quidem plasmavit propter suam munificentiam; patriarchas vero elegit propter illorum salutem; populum vero ¹¹praeformabat, docens indocibilem, sequi Deum; prophetas vero praestruerat in terra, assuescens hominem portare eius Spiritum et communionem habere cum Deo: ipse quidem nullius indigens; his vero qui ¹²indigent eius, suam praebens communionem; et his qui ¹³ei complacebant, fabricationem salutis ut architectus delineans, et non videntibus in Aegypto a semetipso dans ¹⁴ductionem; et his qui inquieti erant in eremo, dans aptissimam legem, et his qui in bonam terram introierunt, dignam praebens hereditatem; ¹⁵et *his* qui convertuntur ad Patrem, saginatum occidens vitulum et primam stolam donans, multis mo-

1. In quantum] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. quantum.

2. nullius indigens] Sic solus MASS. in cloritate ARUND. MERC. II. et VOSS. In reliquis nullius indiget.

3. Haec enim] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. haec est enim.

4. permanere] ERASM. GALL. et MERC. I. manere.

5. participari] ARUND. MERC. ERASM. GALL. et FEUARD. participare.

6. Adduc] Sic primus FEUARD. recte legit fide Cod. VET., quocum consentiunt ARUND. et VOSS. Sed ERASM. et GALL. perpetam adhuc.

7. attrahere] CLAROM. et VOSS. attraham.

8. omnes quotquot vocati sunt] Sic ARUND. MERC. II. VOSS. OTTOB. CLAROM. GRAB. et MASS. Sed in reliquis exstat enim post omnes, et pro sunt legitur estis.

9. Hoc] Sic MASS. cum Cod. VOSS. In ceteris edit. haec.

10. illuc] In aliis perperam illic.

11. praeformabat] Ita GRAB. et MASS. sec. CLAROM. ARUND. et MERC. I. In VOSS. et VET. praeformat. In aliis edit. formabat.

12. indigent eius] Sic solus MASS. sec. Codd. VET. ARUND. et VOSS. Reliqui indigentes sunt eius.

13. ductionem] Uti MASS. observat pro ductum.

97. Apoc. I. 15. dis componens humanum genus ad consonantiam salutis. Et propter hoc Ioannes in Apocalypsi ait: *Et vox eius quasi vox aquarum multarum*. Vere enim aquae multae ¹Spiritus, quoniam dives, et quoniam magnus est Pater. Et per omnes illos transiens Verbum sine invidia utilitatem praestabat eis, qui subiecti sibi erant, omni conditioni congruentem et aptam legem conscribens.

150. 3. Sic autem et populo tabernaculi factionem et aedificationem templi et Levitarum electionem, sacrificia quoque et oblationes ²et monitiones, et reliquam omnem ³lege statuebat deservitionem. Ipse quidem nullius horum est indigens: est enim semper plenus omnibus bonis, omnemque odorem suavitatis et omnes suaveolentium vaporationes habens in se, etiam antequam Moyses esset; ⁴facile autem ad idola revertentem populum erudiebat, per multas ⁵vocationes praestruens eos perseverare et servire Deo: per ⁶ea quae erant ⁷secunda, ad prima ⁸vocans, hoc est per typica ad vera; et per temporalia ad aeterna; et per carnalia ad spiritualia; et per terrena ad caelestia; quemadmodum ⁹et dictum est Moysi:

Erod. XXV. Quoniam *facies omnia ¹⁰iuxta typum eorum quae vidisti in monte*. 40.

1. Cor. X. 4. quemadmodum et Paulus ait: *Bibebant enim de ¹¹sequenti petra: petra autem erat Christus*. ¹²Et rursus praedictis his, quae in *Ibid. 11. lege sunt, intulit: ¹³Omnia autem haec in figura veniebant illis; scripta sunt autem ad ¹⁴correctionem nostram, in quos finis ¹⁵saeculorum devenit. Per typos ¹⁶enim discebant timere Deum et perseverare in obsequiis eius.*

1. Spiritus] Dei addunt praeter Mass. editi. cum ARUND. et MERC. II.

2. et monitiones] Haec omissa in CLAR.

3. lege] Sic Mass. sec. CLARON. et Voss. Ceteri legis.

4. facile — revertentem] Sic Mass. e CLARON., quocum consentit Voss. quoad postremam vocem. Ceteri minus bene *facilem — reverti*.

5. vocationes] Haec lectio, snppeditata e Codice CLARON. et a Mass. recepta, et nobis videtur aptior, quam *advocationes*, uti legunt ERASM. GALL. FEUARD. et Voss. ARUND. MERC. I. et *avocationes*, uti habet GRAB. et MERC. I.

6. vocans] Ita CLARON. et Voss. In FEUARD. marg. et Voss. *provocans*; in ceteris *advocans*.

7. et dictum] Et GRAB. adiecit ex ARUND.

8. iuxta typum] CLARON. et (quem adde) Voss. *secundum typum*.

9. sequenti] *Spirituali*, quod huic loco praemittitur in editi. et in nostris N. T. exemplaribus, expunxi, quia in nullo prorsus Irenaei MS. Codice legitur et ab editoribus additum videtur. Mass. Nostram lectionem iam in editione principe in margine adnotatam reperis.

10. Et rursus] Et addidit Mass. fide Codd. VET. ARUND. Voss.

11. Omnia autem] In CLARON. et (quem adde) Voss. haec desiderantur.

12. correctionem] Ita GRAB. et Mass. auctoritate ARUND. Voss. et textus biblici. In ceteris *correctionem*. Vox *correctio* et apud Tertullianum saepius occurrit.

13. saeculorum] Voss. *saeculi*.

14. enim] Ita lego cum Voss. et Mass. In aliis ergo.

- omni. aut.
e.

- omnia autem
seculi

phandire.
i.
egit.
t.

Egulum
Eg.

C A P. XV.

1. ¹Itaque lex et disciplina erat illis et prophetia futurorum. Nam Deus primo quidem per naturalia praecepta, quae ab initio infixae dedit hominibus, admonens eos, id est per Decalogum, (quae si quis non fecerit, non ²habet salutem) nihil plus ab eis exquirat. Quemadmodum Moyses in Deuteronomio ait: *Hi sermones Deut. V. 22. omnes, quos locutus est Dominus ad omnem synagogam filiorum Israël in monte, ³et [nihil] adiecit, et scripsit ea in duabus tabulis lapideis et dedit mihi;* propter hoc ut custodirent praecepta hi qui velint sequi eum. ⁴† At ubi conversi sunt in vituli factionem, ⁵† Cap. XXIX. et reversi sunt animis suis in Aegyptum, servi pro liberis ⁶concupiscentes esse, aptam concupiscentiae suae acceperunt reliquam servitutem, a ⁷† Deo quidem non ⁸abscedentem, in servitutis autem ⁹† Mass. 245. iugo dominantem ¹⁰eis; quemadmodum et Ezechiel propheta caussas talis legis datae reddens ait: ¹¹*Et post concupiscentiam cordis sui Ezech. XX. erant oculi eorum, et ego dedi eis ¹²praecepta non bona et iustificationes, in quibus non vivent in eis.* Et Lucas autem Stephanum, qui primus in ¹³diaconium ab apostolis electus est, et primus occisus est propter Christi martyrium, sic dixisse de Moyse scripsit: *Ille quidem accepit ¹⁴praecepta Dei vivi, dare vobis, cui noluerunt Act. VII. 38 obedire ¹⁵patres vestri, sed abiecerunt et conversi sunt corde suo ¹⁶in Aegyptum, dicentes ad Aaron: Fac nobis Deos, qui nos antecendant; Moyses enim qui eduxit nos de terra Aegypti, quid ei contigerit, ignoramus. Et vitulum fecerunt in diebus illis, et obtulerunt ¹⁷sacrificia idolo, et laetabantur in factis manuum suarum.*

1. *haque*] Id FEUARD. et Voss. ita quod.

2. *habet*] Sic MASS. sec. Codd. VET. ARUND. MERC. II. et Voss. In aliis editi. habet.

3. *et [nihil] adiecit*] Nihil, quod negligentia scribarum hic omissum putat, MASSUETUS addidit ex ipso Irenaeo cap. XVI, n. 4 et biblico textu. Vocem nihil expungere nolui, quum in LXX legatur καὶ οὐ προσέθηκε; sed eam, quum in MSS. non compareat, uncinis inclusi.

4. *concupiscentes*] Sic GRABUS primus scripsit auctoritate ARUND. Voss. MERC. II. et GRAB. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. cupientes.

5. *abscedentem*] CLAROM. abscedentem; Voss. absidentem.

6. *eis*] MERC. II. et Voss. perperam eos.

7. *Et post concupiscentiam cell.*] Haec non prorsus consona sunt cum LXX, qui habent: καὶ ὁπίσω τῶν ἐνθυμημάτων

τῶν πατέρων αὐτῶν (Iren. legisse videtur τῆς καρδίας αὐτῶν) ἦσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν.

8. *praecepta non bona*] Id est: praecepta de ritibus, neomeniis, sacrificiis, quae propria virtute nec iustificabant nec ad perfectum adducebant observantes, sed umbrae erant futurorum bonorum. FEUARD.

9. *diaconium*] CLAROM. et Voss. diaconio; ARUND. et MERC. II. diaconum.

10. *praecepta Dei vivi, dare vobis*] In N. T. legitur: λόγια ζῶντα, δοῦναι ἡμῖν. Sed, uti GRAB. observat, Collegii novi Oxoniensis Codex Actorum cum Irenaeo consentit.

11. *patres vestri*] N. T. πατέρες ἡμῶν.

12. *sacrificia*] Syriaca et Aethiopica versiones cum Irenaeo consentiunt; sed in nostris graecis exemplaribus legitur θυσιάαν.

Convertit autem Deus et tradidit eos servire exercitibus caeli, quemadmodum scriptum est in libro prophetarum: Numquid ~~sacer~~ ~~feta et oblationes~~ obtulistis mihi annis quadraginta in ~~eremo~~, do-

* *Grab. 318. mus Israel? et accepistis tabernaculum Moloch et ¹stellam Dei*
² *Rempham*, figuras quas fecistis, adorare eas; manifeste significans, quoniam non ab altero Deo talis illis data lex est, sed ab eodem ipso, apta illorum servituti. Quapropter et in Exodo ad Moysem dicit: *Emittam ³ante te angelum meum: non enim ascendam tecum, quoniam populus durae cervicis ⁴es.*

Exod.
XXIII. 2. 3.

2. ⁵Et non solum hoc, sed et praecepta quaedam a Moyse posita eis propter duritiam illorum, et quod nollent esse subiecti, manifestavit Dominus, quum ⁶dixissent ei: *Quare ergo Moyses praecepit ~~daro bellum~~ repudii et remittere uxorem?* dicens eis: *Haec vobis propter duritiam cordis vestri permisit; ab initio autem non ita ⁷factum est; Moysen quidem excusans, quasi fidelem servum, unum autem, qui ab initio masculum et feminam fecit, Deum confitens; illos autem arguens tanquam duros et non subiectos. Et propter hoc aptum duritiae eorum ⁷repudii praeceptum a Moyse acceperunt. Et quid dicimus de veteri Testamento haec? quandoquidem et in novo apostoli hoc idem facientes inveniuntur*

Math.
XIX. 7. 8.

¹ *Cor. VII. propter praedictam causam, statim dicente Paulo: ⁸Haec autem ego dico, non Dominus. Et iterum: ⁹Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum praeceptum. Et iterum: De virginibus autem praeceptum Domini non habeo; consilium autem do, ¹⁰tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut fidelis ¹¹sim.*

¹ *Ibid. 5. Sed et alio loco ait: Ne ~~tentes~~ vos Satanās propter incontinentiam vestram. Si igitur et in novo Testamento quaedam praecepta secundum ignoscentiam apostoli concedentes inveniuntur, propter quorundam incontinentiam, ut non obdurati tales, in totum despe-*

1. *stellam Dei*] In N. T. legitur Θεοῦ ὕμνων, itaque in versione graeca Amos V, 26. Sed in MS. Cantabrig. perinde ut in Irenaeo vox ὕμνων omittitur. Vox Dei in Codd. Vetz. et Voss. desideratur. In Merc. II. pro Dei legitur celi.

2. *Rempham*] Septuaginta Παῖφάν, Theodotio ἀμαρτωσίαν i. e. obscuritatem.

3. *ante te angelum meum*] Ita et Cod. Alex. τὸν ἀγγέλόν μου πρότερόν σου; sed text. rec. πρὸ προσώπου σου.

4. *es*] Ita CLAROM. Voss. et GRAB. cum textu sacro. In reliquis perperam est.

5. *Et non solum*] Autem, quod ceterae editi. hic addunt, Mass. expunxit, quum in nullo Codice compareat.

6. *dixissent ei*] Ita primus FEGARD.

scripsit sec. Codd. Vetz. ARUND. MERC. II. et Voss. Sed priores editi. perperam dixisset eis.

7. *repudii praeceptum*] Praeceptum hic et paullo post latius accipit pro regula. MASS.

8. *Haec autem*] Haec pro hoc MASS. scripsit sec. Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. Sed textus sacer neque hoc neque haec agnoscit.

9. *Hoc autem*] MERC. I. haec autem.
 10. *tanquam misericordiam*] CLAROM. et (quem addo) Voss. quasi misericordiam.

11. *sim*] Sic MASS. sec. Codd. Vetz. Voss. et (uti puto) CLAROM. Sed in aliis editi. cum ARUND. et MERC. II. essem.

- eos.
obl. et sacr.
heremo.
accesio.
f.

lib. dare.

indignum.
quasi.
temper.

obl. et sacr.
michi
heremo
- Sci
Remiam

lib. dare

quasi
temperat
heremo.

+ nabucc (elided)

rantes salutem suam, apostatae fiant a Deo; non oportet mirari, si et in veteri Testamento idem Deus tale aliquid voluit fieri pro utilitate populi, illiciens eos per praedictas observationes, ut per eas ¹salutem Decalogi ²observantes sint et ³detenti ab eo non ⁴reverterentur ad idololatriam, nec apostatae fierent a Deo, sed toto corde discerent diligere eum. Si autem quidam propter inobedientes Israëlitas et perditos infirmum dicunt legis doctorem, invenient in ea vocatione, quae est secundum nos, multos quidem vocatos, paucos vero electos; et intrinsecus lupos, ⁵a foris vero indutos pelles ovium; et id quod erat semper liberum et suae potestatis in homine, semper servasse Deum, et suam exhortationem: ut iuste ⁶iudicentur qui non obediunt ei, quoniam non obedierunt; et qui obedierunt et crediderunt ei, honorentur incorruptibilitate.

C A P. XVI.

Cap. XXX.

1. † Quoniam autem et circumcisionem non quasi consum-^{† Mass. 246.} matricem iustitiae, sed in signo eam dedit Deus, ut cognoscibile perseveret genus Abrahae, ex ipsa *Scriptura discimus. Dixit, *Grab. 319. enim inquit, Deus ad Abraham: Circumcidetur omne masculinum ^{Gen. XVII. 9} vestrum, et circumcidetis carnem praeputii vestri, ^{scqq.} in signo testamenti inter me et vos. Hoc idem de sabbatis Ezechiel propheta ait: Et sabbata mea dedi eis, ut sint in signo inter me et ipsos, ^{Ezech. XX. 12.} ut sciant quoniam ⁹ego Dominus, qui sanctifico eos. Et in Exodo Deus ait ad Moysem: Et sabbata mea observabitis: ⁹erit enim ^{Exod. XXXI. 11.} signum apud me vobis in generationes vestras. In signo ergo data sunt haec; non autem sine symbolo erant signa, id est sine argu-

1. salutem Decalogi] Id est, ait GRAB. Decalogum, cuius observatione homo salutem consequitur. MASS. vero suspicatur pro salutem legendum esse saltem. Sed si quis huic conjecturae locum dare vellet, pro Decalogi melius ei legendum esset Decalogum.

2. observantes sint] In omnibus edit. praeter MASS. legitur observantes munera dei ei. Sed tres voces posteriores MASS. expunxit et sint adiecit auctoritate Codd. VET. CLAROM. et VOSS., hanc causam addens: nec enim hic de muneribus aut sacrificiis agitur, sed de libello repudii aliisque similibus, quae populo durae cervicis indulsit Deus, ne severioris legis impatiens, ad idololatriam declinaret.

3. detenti] In ERASM. et GALL. deest hoc verbum.

4. reverterentur] In nonnullis ERASM. et FEUARD. edit. nec non in ARUND. et MARC. II. vitiose revertentur.

5. a foris] Sic VOSS. et MASS. Ceteri foris.

6. iudicentur] Ita Codd. VET. VOSS. et MASS. In reliquis edit. damnentur. In ARUND. et MERC. II. neutrum legitur.

7. in signo] Ita MASS. auctoritate Codd. VET. CLAROM. et VOSS.; fere eodem modo in Cod. Alex. legitur εν σημεῖω. In aliis edit. et erit in signum.

8. ego Dominus, qui sanctifico eos] Ita cum sacro textu habent VOSS. GRAB. et MASS. Sed CLAROM. sanctifico in eis. In aliis sanctifico vos.

9. erit enim signum apud me vobis] Sic CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS., quibuscum iterum convenit Cod. Alexand. ἔστι γὰρ σημεῖον παρ' ἐμοὶ καὶ ὑμῖν; sed in edit. legitur: σημεῖον ἔστι παρ' ἐμοὶ καὶ ἐν ὑμῖν. Ante vobis excidisse et GRAB. observat. In reliquis edit. exstat in loco enim.

mento, neque otiosa, tanquam quae a sapiente artifice darentur; sed secundum carnem circumcisio ¹circumcisionem significabat Coloss. II. 11. spiritalem. Etenim nos, ait apostolus, *circumcisi sumus circum-* Deuter. X. 16. *cisione non manufacta.* Et propheta ait: *Circumcidite duritiam cordis vestri.* Sabbata autem perseverantiam totius diei erga Deum desertionis edocebant. *Aestimati enim sumus,* ait apostolus Paulus, *tota die ut oves occisionis;* scilicet ²consecrati et ministrantes omni tempore fidei nostrae et perseverantes ei et abstinentes ^{ab} omni avaritia, ³non acquirentes, ^{neq} possidentes thesauros in terra. Manifestabatur autem et tanquam ⁴de ea, quae facta sunt, requietio Dei, hoc est regnum, in quo requiescens homo ille qui perseveraverit Deo adistere, ⁵participabit de mensa Dei.

2. Et quia non per haec iustificabatur homo, sed in signo data sunt populo, ostendit, quod ipse Abraham sine circumcissione et sine observatione sabbatorum *credidit Deo, et reputatum est illi* Jacob. II. 23. *ad iustitiam, et amicus Dei vocatus est.* Sed et Lot sine circumcissione eductus est de Sodomis, ⁶percipiens salutem a Deo. ⁷Item Deo placens Noë quum esset incircumciscus, ⁸accepit mensuras mundi ⁹secundae generationis. ¹⁰Sed et Enoch sine circumcissione placens Deo, ¹¹quum esset homo, ¹²legatione ad angelos fungebatur, ¹³et translatus est, et ¹⁴conservatur usque nunc testis iusti iudicii

1. *circumcisionem significabat*] Circumcisionem addidit FEUARD. Pro significabat, quod legitur in Voss. et a MASS. in textum receptum est, in ceteris editis. exstat praefigurabat.

2. *consecrati*] Et ante hanc vocem primus expunxit GRAB. auctoritate ARUND. Voss. et MERR. 1.

3. *de ea*] Legendum, uti observant editores, de iis.

4. *participabit*] In ARUND. MERR. II. et nonnullis FEUARD. editis. male participavit.

5. *percipiens salutem a Deo*] GRAB. nescio qua auctoritate critica legit percipiens salutem Dei.

6. *Item*] Voss. idem.

7. *accepit mensuras mundi*] Vide supra cap. 10, 1.

8. *secundae generationis*] Ita GRAB. et MASS. sec. FEUARD. in marg. Voss. et CLAROM. Alii secundum generationes. Patet, mundum secundae generationis esse mundum post diluvium denno efflorescentem.

9. *legatione ad angelos fungebatur*] Voci legatione praemittitur Dei in ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. Sed cum MASS. omisi illud Dei auctoritate Codd. VET.

CLAROM. et Voss. Qui fuerint angeli, ad quos Enoch legatus missus est, dubium non est. Quae Gen. VI narratur de Dei filiis eorumque consuetudine cum filiabus hominum habita, ea Irenaeus cum LXX, qui אֱלֹהִים יְרֵמִיָּהוּ iam vertunt ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, multisque aliis Patribus refert ad angelos, quos a Deo, ob eorum apostasiam irato, in terram detrusos atque novo peccato, flagitioso nempe concubitu cum filiabus hominum, pollutos esse existimaverunt. Quae sit Enochii legatio ad angelos, liquet ex apocrypho libro Enochii, quem Irenaeo ob oculos fuisse dubitare nequimus. Etenim capp. 12 — 16 dici libri Enochus ad angelos a Deo missus esse narratur, qui nullam iis peccatorum veniam sperandum esse annuntiaret. Vide das Buch Henoch von A. G. Hoffmann I. p. 151 sqq. p. 44. II. p. 891.

10. *et translatus est*] In paradisum, ut editores observant, ubi primus positus est homo, ubi cum Elia commorabitur usque ad consummationem. Haec enim Irenaeus ipse explicat lib. V cap. 5 inter ea, quae sibi ab iis presbyteris, qui sunt apostolorum discipuli, tradita esse dicit.

11. *conservatur*] Cod. Voss. conservatus.

+ Sci. M. A. 10.

adquir.
reque

ei.

20.11

quoniam

in quo dicitur deus
a reliquis acceptis.

Idem hanc
A. sic hanc homo em.

Dei: quoniam angeli quidem transgressi ¹deciderunt in terram in iudicium; homo autem placens translatus est in salutem. Sed et reliqua autem omnis multitudo eorum, qui ante Abraham fuerunt iusti, et eorum patriarcharum, qui ante Moysen fuerunt, ²et sine his, quae praedicta sunt, et sine lege Moysi iustificabantur. Quemadmodum et ipse Moyses in Deuteronomio ait ad populum: *Dominus Deus tuus testamentum disposuit in Horeb; et non patribus vestris disposuit Dominus testamentum hoc, sed ad vos.*

3. Quare igitur patribus non ³disposuit Dominus testamentum? *Quia lex non est posita iustis; iusti autem patres ⁵virtutem Decalogi conscriptam habentes in cordibus et animabus suis, diligentes scilicet Deum qui fecit eos, et abstinentes erga proximum ab iniustitia: propter quod non fuit necesse ⁶admoneri eos correptoriis litteris, quia habebant in semetipsis iustitiam legis.* ⁷Quum autem haec iustitia et dilectio, quae erat erga Deum, ⁷cessit in oblivionem et extincta esset in Aegypto, necessario Deus propter multam suam ⁸erga homines benevolentiam semetipsum ostendebat per vocem, et eduxit de Aegypto populum ⁹in virtute, uti rursus fieret homo discipulus et sectator Dei; et ¹⁰affligebat indicto audientes, ut non contemnerent eum qui se fecit; et manna cibavit ¹¹eum, uti rationalem acciperent escam, quemadmodum et Moyses in Deuteronomio ¹²ait: *Et ¹²cibavit te manna, quod non sciebant patres tui, uti cognoscas, quoniam non in pane solo ¹³vixit homo, ¹⁴sed in omni verbo Domini, quod procedit de ore eius,*

1. *deciderunt in terram in iudicium]* Hanc lectionem MASS. recepit e Cod. CLAROM., quem ita habere iam Nourrius in Appar. in Bibl. PP. II, p. 715 prodit. In aliis omittitur illud *in terram*. Sed apparet, ex sententia Irenaei angelos, priusquam cum filiabus hominum in familiaritatem venerint, a Deo defecisse et ad malum peccatumque transiisse; eosdemque, ut poenam obirent, e caelo in terram depulsos, consuetudine ista cum filiabus hominum habita, novo peccato lapsos fuisse.

2. *et sine his]* Ita MASS. sec. Voss. In ceteris editt. et omissum est.

3. *disposuit Dominus]* Dominus deest in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

4. *Quia]* Voss. quoniam.

5. *virtutem Decalogi — animabus suis, diligentes]* Sic ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. MERC. II. et MASS. melius, quam GRAB. et Voss. *virtute Decalogi — animabus suis legem, diligentes*. In Voss. ante animabus repetitur *in*.

6. *admoneri]* Ita MASS. sec. Codd. VET.

ARUND. Voss. et, uti puto, CLAROM. In ceteris editt. cum MERC. II. *admonere*.

7. *cessit]* Sic omnes Codd. et ERASM. 1526. 1528. et MASS. Sed in ceteris editt. inde ab ERASMIANA 1534 existat *cessisset*.

8. *erga homines]* Haec in CLAROM. et Voss. non comparant.

9. *in virtute]* In Voss. non legitur, uti GRAB. prodit, in *iustitia*, sed corrupte in *iusticie*.

10. *affligebat]* Ita Voss. et MASS. Aliae editt. *subaffligebat*.

11. *eum]* Hoc pronomen, quod refer ad populum, e Codd. VET. CLAROM. et Voss. restituit MASS. In aliis existat *eos*.

12. *cibavit]* In ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. vitiose *cibavi*.

13. *vixit]* ERASM. GALL. GRAB. et MERC. II. *vivet*. Sed hic et paulo post antiquissimos meliorisque notae Codices sequendum esse cum MASSURTO censeo, quamvis textus s: Script. temporis futuro faveat.

14. *sed in]* ERASM. et GALL. *perperam sed et in*.

quia.
quoniam.
1 Tim. I. 9. A.

61.

Grab. 320.
Deuter. VIII.
3. *vixit*
Matt. 7. 4.

vixit MA.

- L. C. A. M.

† ¹vivit homo. † ²Et erga Deum dilectionem praecipiebat, et eam quae ad proximum est iustitiam ³insinuabat, ut nec iniustus, nec indignus sit Deo; ⁴praestruens hominem per Decalogum in suam amicitiam, et eam quae circa proximum est concordiam; (quae quidem ipsi proderant homini) nihil tamen ⁵indigente Deo ab homine.]

Deut. V. 22.

4. ⁶Propter hoc Scriptura ait: *Hos sermones locutus est Dominus ad omnem synagogam filiorum Israël in monte, ⁷et nihil adiecit*; nihil enim, quemadmodum praediximus, indigebat ab eis.

Ibid. X. 12. Et iterum Moyses ait: *Et nunc, Israël, quid Dominus Deus tuus postulat a te, nisi timere Dominum Deum tuum, ambulare in omnibus viis eius et diligere eum, et servire Domino Deo tuo ex toto corde tuo et ex tota anima tua?* Haec autem gloriosum quidem faciebant hominem, id quod deerat ei ⁸adimplentia, id est amicitiam Dei; Deo autem ⁹praestabant nihil; nec enim indigebat Deus dilectione hominis. ¹⁰Deerat autem homini gloria Dei, ¹¹quam nullo modo poterat percipere, nisi per eam obsequentiam, quae est erga

Ibid. XXX.
19. 20.

Deum. Et propter hoc iterum Moyses ait ¹⁰eis: *Blige vitam, ut vivas tu et semen tuum, diligere Dominum Deum tuum, ¹¹exaudire vocem eius et apprehendere eum, quoniam haec est vita tua et longitudo dierum tuorum.* In quam vitam praestruens hominem, Decalogi quidem verba ipse per semetipsum omnibus similiter Dominus locutus est; et ideo similiter permanent apud nos, extensionem et augmentum, sed non dissolutionem accipientia per carnalem eius adventum.

5. Servitutis autem praecepta separatim per Moysen prae-

1. vivit] GRAB. et hic cum Codd. MERC. II. scribit *vivet*.

2. Et erga Deum dilectionem praecipiebat] Ita FEUARD. primus sec. Cod. VET., quocum Voss. et VAT. consentiant. ERASM. et GALL. erga Deum dilectionem praesciebat.

3. insinuabat] Sic FEUARD. primus pro insinuabatur. Meliori lectioni favent Voss. et VAT.

4. praestruens] Sic MASS. restituit sec. ARUND. MERC. II. et Voss. In CLAROM. exstat *perstruens*; in ceteris editt. *praestruens*.

5. indigente] Sic FEUARD. restituit pro indigentiae. Consentiant ARUND. MERC. II. Voss. et VAT., uti testatur LATINUS I. I.

6. Propter hoc] Et, quod comparat in aliis editt. et ARUND. et MERC. II., omittit MASS. cum Voss.

7. et nihil adiecit] I. e. nihil plus ab

eis tunc exquisivit, nisi solam Decalogi observationem, ut superius explicat initio cap. XV, nam *servitutis praecepta*, quae sacrificia, oblationes cett. spectabant, separatim hoc est postea per Moysen praecepit populo, ut addit paullo post.

8. adimplentia] Ita scripsi e Cod. Voss. pro *implentia*. Vox *adimplere* Irenaeo est admodum familiaris.

9. praestabant] Sic primus FEUARD. e Cod. VET. pro *praestabant*. Adstipulator Voss.

10. eis] Hanc vocem adiecit FEUARD., quam et ARUND. Voss. et MERC. I. agnoscunt.

11. exaudire] Ita e FEUARD. marg. Voss. et MERC. II. primus GRABUS reposuit, quocum MASS. consentit, pro *et audire*: nam apud LXX exstat *ἐκἀκούειν* sine *καί*.

neque

inclus
neque

Cause.

C.

red den't

cepit populo, apta illorum ¹eruditioni; quemadmodum ipse Moyses ait: *Et mihi praecepit Dominus in tempore illo, dicere vobis iustificaciones et iudicia.* Haec ergo, quae in servitutem et in signum data sunt illis, ²circumscripsit novo libertatis Testamento. Quae autem naturalia et liberalia et communia omnium auxit et dilavit, sine invidia largiter donans hominibus per adoptionem, Patrem scire Deum et diligere eum ex toto corde, et sine ³adversatione sequi eius Verbum, non tantum abstinentes a malis operationibus, sed etiam a concupiscentiis earum. Auxit autem ⁴etiam timorem: filios enim plus timere oportet quam serjos, et maiorem dilectionem habere in patrem. Et propter hoc ait Dominus: *Omni sermonem otiosum quem locuti fuerint homines, reddent pro eo rationem in die iudicii;* et *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo;* et *Qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio;* ut sciamus, quoniam non solum factorum reddemus rationem Deo, ut servi, sed etiam sermonum et cogitationum, tanquam qui et libertatis potestatem ⁵acceperimus, in qua magis probatur homo, si revereatur et timeat et diligat ⁶Dominum. Et propter hoc Petrus ait, *non velamentum malitiae habere nos libertatem,* sed ⁷ad probationem et manifestationem fidei.

Math. XII.
36.

Ibid. V. 28.
Ibid. 22.

Causa. A.

Cap. XXXII.

C A P. XVII.

1. *Quoniam autem non indigens Deus servitute eorum, sed ⁸propter ipsos quasdam observantias in lege ⁹praeceperit, plenissime prophetae indicant. Et rursus quoniam non indiget Deus ¹⁰oblatione eorum, sed propter ipsum, qui offerat, hominem, manifeste Dominus docuit, quemadmodum ostendimus. Si quando enim

1. *eruditionis*] Quae in aliis edit. addita leguntur et *castigationi*, expunxit Mass. auctoritate Codd. CLAROM. et VOSS. Profecto enim haec redolent glossema, additum a quopiam, uti ait Mass., cui vox *parvula castigationem* potius, quam *eruditionem* hoc loco significare videbatur.

2. *circumscripsit*] Hanc FEUARD. in marg. ARUND. et VOSS. lectionem elegi pro *circumcinsi*.

3. *adversatione*] Ita CLAROM. VOSS. et Mass. In ceteris minus bene *aversatione*.

4. *etiam timorem*] ERASM. *etiam et timorem*. GALL. FEUARD. et GRAB. omitant et. Cum Mass. *etiam* pro et scripsi, quoniam in Codd. VET. et VOSS. ita legitur.

5. *acceperimus*] GRAB. hic in Cod.

VOSS. exstare dicit *accepimus*, quod falsissimum est. Nostram lectionem luculenter scriptam ibi reperi.

6. *Dominum*] Ita Mass. sec. Codd. VET. ARUND. et VOSS. Sed in aliis edit. *Deum*.

7. *ad probationem*] Ita CLAROM. et Mass. In VOSS. (GRAB. iterum errat) *approbationem* legitur sine *ad*. In FEUARD. et GRAB. *ad approbationem*. In ceteris male *ad propitiationem*.

8. *praeceperit*] Ita Mass. sec. VET. ARUND. VOSS. et MERC. I. In aliis edit. *praecepit*.

9. *oblatione eorum*] Sic VOSS. et Mass. Sed MERC. II. *oblationem*; ceteraeque edit. cum ARUND. et MERC. II. pro eorum habent *hominum*.

negligentes eos iustitiam et abstinentes a dilectione Dei videbat, per sacrificia autem et reliquas ¹typicas observantias putantes

1 Reg. XV. 22. propitiari Deum, dicebat eis Samuel quidem sic: *Non vult Deus holocausta et sacrificia, sed vult exaudiri vocem suam.* ²*Ecce,*

³*auditus bonus super sacrificium, et auditus super adipem arie-*

† Mass. 248. f. nm. † David autem ait: *Sacrificium et oblationem noluisti;* ⁴*au-*

Psal. XXXIX. *res autem perfecisti mihi: holocausta* ⁵*etiam pro delicto non po-*

7. *stulasti.* Docens eos quoniam obauditionem ⁶vult Deus, quae

15. *servat eos, quam sacrificia et holocaustomata, quae nihil eis pro-*

97. *sunt ad iustitiam, et novum simul prophetans Testamentum.* ⁷Ma-

Psal. L. 18. *nifestius autem adhuc in quinquagesimo Psalmo de his ait: Quo-*

19. *niam si voluisses sacrificium, dedissem utique: holocaustis non*

delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contri-

tum et humiliatum ¹*Dominus non spernet.* Quoniam ergo nihil

Psal. XLIX. *indiget Deus, in eo qui est ante hunc Psalmo ait: Non accipiam*

9 seqq. *de domo tua vitulos, nec de gregibus tuis hircos. Quoniam meae*

sunt omnes bestiae terrae, iumenta in montibus et boves; cognovi

omnia volatilia caeli, et species agri mecum est. Si esuriero, non

dicam tibi: meus est ⁸*enim orbis terrae et plenitudo eius. Num-*

quid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum po-

tabo? Deinde ne quis putet, propterea quod irasceretur, eum

163. *recusare* ⁹haec, infert, consilium ⁹ei dans: *Immola Deo sacrificium*

laudis, et redde Altissimo vota tua, et invoca me in die tribula-

tionis ¹⁰ *tuae, et eripiam te et glorificabis me; illa quidem, per*

quae putabant peccantes propitiari Deum, ¹¹*abnuens;* ¹²*haec au-*

1. *typicas — Deum*] Prior vox deest in Merc. I. Pro Deum, uti legitur in FEUARD. marg. ARUND. Voss. et Mass., habent ceterae editt. Dominum.

2. *Ecce*] Et male additum in FEUARD. et Voss.

3. *auditus bonus super sacrificium*] Apud LXX sic: ἰδοὺ ἀκοή ὑπὲρ θυσιῶν ἀγαθῆν.

4. *auris*] Nescio, utrum scriba ex latina Vulgata ita posuerit, an ipse Irenaeus τὰ ὠτα vel ὠτὰ in LXX legerit, prout et in aliis graecis Patribus reperitur; quum tamen ipse apostolus Hebr. X, 5 allegaverit: σῶμα δὲ κατηρτίσθαι μοι. GRABIOS.

5. *etiam*] Sic GRAB. auctoritate Voss. et textus biblici posuit pro *autem*.

6. *vult*] Ita legitur in omnibus MSS. prioribus, ERASMI GRAB. et Mass. editt. In ERASMI 1567 GALL. et FEUARD. exstat *mauit*, quam lectionem quispiam sine auctoritate critica intrusit textui,

cui Hellenismus (βούλεσθαι ἤ) non erat notus.

7. *Dominus non spernet*] Ita Mass. cum ARUND. et Merc. II. secundum graecum textum LXX ἐξουθενώσει. In CLARON. spernit. In Voss. (GRAB. lectionem iterum falso allegat) despernit. In aliis editt. Deus non despiciet; in ERASMI 1567 ne despicias.

8. *enim*] Hanc vocem ex ARUND. Voss. Merc. I. et textu biblico GRABIOS addidit.

9. *ei dans*] Ei deest in ARUND.

10. *tuae*] Desideratur in ARUND. sicut in editt. LXX, quamvis in Alex. MS. legatur, uti GRAB. testatur.

11. *abnuens*] Editt. praeter Mass. hic cum ARUND. et Merc. II. addunt *et ostendens quod ipse nullius rei indiget.* Sed Mass. haec, uti mihi quidem videtur, recte expunxit, quum in Codd. CLARON. et Voss. absint atque ex autecedentibus huc male translata videantur.

12. *haec autem*] Hanc meliorem lectio-

tem per quae iustificatur homo et appropinquat Deo, hortatur et ¹admonet. Hoc idem autem et Esaias ait: *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum.* Et quum abnuisset holocaustomata et ²sacrificia et oblationes, ³etiam et neomenias et sabbata et ferias et reliquam universam consequentem his observationem, intulit, suadens eis quae salutaria sunt: *Lavamini, mundi estote, auferte nequitias a cordibus vestris* ⁴ab *oculis meis, desinite a malitiis vestris, discite bonum facere, exquirite iudicium, eruete eum qui iniuriam patitur, iudicate pupillo et iustificate viduam, et venite, disputemus, dicit Dominus.*

2. Non enim sicut ⁵homo motus, ut multi audent dicere, divertit ⁶eorum sacrificia; sed miserans eorum caecitati, et, verum sacrificium insinuans, quod offerentes propitiabuntur Deum, ut ab ⁷eo vitam percipiant. Quemadmodum ⁸alibi ait: *Sacrificium Deo* ⁹cor contribulatum; *odor suavitatis Deo, cor clarificans eum qui plasmavit.* Si enim irascens abnueret ¹⁰haec eorum sacrificia, tanquam qui indigni essent consequi misericordiam eius, non utique eisdem ipsis suaderet, per quae ¹¹salvari possent. Sed quoniam Deus misericors est, non abscidit eos a bono consilio. Nam per Hieremiam quum dixisset, *Quo mihi thus* ¹²de Saba affertis *et iterum.*

nem Mass. e Cod. Voss. recepit. In aliis legitur *his autem*.

1. *admonet*] Voss. *monet*.

2. *sacrificia*] Ita ex ARUND. et Voss. GAIUS posuit pro singulari *sacrificium*; pluralis enim praecedit et sequitur.

3. *etiam et*] Mass. supervacua vox *edhuc et*, quae his in aliis edit. praemittuntur, recte expanxit fide Codd. CLARON. et Voss.

4. *ab oculis*] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. et GRAB. *coram oculis*. Sed Mass. nostram restituit lectionem, quam reperit et in MS. Voss. et edit. FEUARD.

5. *homo motus*] Sic recte CLARON. Voss. et GRAB. (quamquam tamen intolleranda typographorum incuria adhuc legitur in eius edit. *mutus*). Ceteri corrupte *mutus homo*. Iam Cotelierius ad Clementis epist. ad Corinth. § 8 legendum coniecerat *iratus homo*. Sed genuina lectione restituta, inutilis evadit doctissimi viri coniectura; siquidem *motus* hic significat idem atque *commotus*, *iratus*. MASS.

6. *eorum sacrificia*] Ita GRAB. et MASS. nec ARUND. et Voss. Sed in ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. minus recte erat *sacrificium*.

7. *alibi ait: Sacrificium cett.*] Dictum, ab Irenaeo hic citatum, ita non occurrit in Scriptura s. Haec *sacrificium Deo cor contribulatum* fere respondent Psalm. 50, 19: *Θυσία τῷ Θεῷ — καρδιά συντριμμένη*. Reliqua a Clemente Alexandrino Paedag. lib. III. c. 12 pag. 306 edit. Potterianae eodem modo citata ita leguntur: *δαμῇ, γησίν, εὐωδίας τῷ Θεῷ καρδιά δοξάζουσα τὸν πεπλάχον αὐτὴν*. Sed definire non possum, num Irenaeus haec a Clemente, an Clementis ex Irenaeo sumserit. Id saltem certum est, in Scriptura s. posteriore partem illius dicti non occurrere. MASS. putat, Irenaeum summam eorum hic repetere, quae in Sirac. 39, 14 (sec. LXX) leguntur. (Vide Appar. nostrum.) Sed neque hoc loco Sirac. neque ibid. c. 32 (sec. LXX) ea reperiuntur, quae Irenaeus refert.

8. *haec eorum*] Ita FEUARD. MASS. Codd. VET. et Voss. Sed GRAB. cum ERASM. GALL. ARUND. et MERC. reposuit *haec caecorum*.

9. *salvari possent*] FEUARD. in marg. et Voss. *salvi esse*. In CLARON. *possunt*.

10. *de Saba*] Voss. a Saba.

¹cinnamomum de terra longinqua⁹ holocaustomata et sacrificia
Iere. VII. 2. 3. vestra non delectaverunt me; intulit: Audite sermonem Domini,
²omnis Iuda. Haec dicit Dominus Deus Israël: Dirigite vias ve-
stras et studia vestra, et constituam vos in loco isto. ³Ne con-
fisi fueritis vobismet in sermonibus⁹ mendacibus, quoniam in totum
non proderunt vobis, dicentes: Templum Domini, ⁴templum Do-
mini est.

3. Et iterum significans, quoniam non propter hoc eduxit
eos de Aegypto, ut sacrificia ei ⁵offerant, sed ut obliiti idololatriae
Aegyptiorum, audire vocem Domini possent, quae erat eis salus et
gloria, ⁶per eundem Hieremiam ait: Haec dicit Dominus: Holo-
caustomata vestra colligite cum sacrificiis vestris, et manducate
carnes. Quoniam ⁷non sum locutus ad patres vestros, nec de
holocaustomatibus ⁸et sacrificiis praecepti eis, qua die eduxi eos de
Aegypto; sed sermonem hunc praecepi eis, dicens: Audite vocem
meam, et ero Deus vester, et vos eritis populus meus, et ambu-
late in omnibus viis meis, quascunque praecepero vobis, ut bene
sit vobis. Et non obaudierunt, nec intenderunt; sed ambulave-
runt in cogitationibus cordis ⁹malitiae suae, et facti sunt retror-
sum et non ad priora. Et iterum per eundem ipsum dicens:

Ibid. IX. 24. Sed in hoc gloriatur qui gloriatur, intelligere et scire quoniam ego
sum Dominus, qui facio misericordiam et iustitiam et iudicium in
terra; intulit: Quoniam in his voluntas mea est, dicit Dominus;
sed non in sacrificiis nec in holocaustomatibus nec in oblationi-
bus. Non enim principaliter haec, sed secundum consequentiam,
et propter praedictam causam habuit populus, sicut iterum Esaias
Ess. XLIII. ait: Non ¹⁰mihī oves holocaustomatis tui, nec in sacrificiis tuis
clarificasti me; ¹¹non servisti mihī in sacrificiis, nec aliquid la-

1. cinnamomum] CLAROM. ARUND. et
MERC. II. cinnamum.

2. omnis Iuda] LXX πᾶσα Ἰουδαία.

3. Ne confisi] Ita primus GRAB. au-
ctoritate Voss. et textus biblici. Sed ERASM.
GALL. FEUARD. ARUND. et MERC. II. nec
confisi.

4. templum Domini] Haec verba in
ERASM. GALL. et FEUARD. ter repetita
leguntur; sed quum tertium absint a
Codd. et versione τῶν ὁ, GRAB. et MASS.
ea delent.

5. offerant] Sic MASS. cum optimis
Codd. VET. Voss. et CLAROM. in cete-
ris offerant.

6. per eundem Hieremiam] Quod ante
haec omnes editt. habent sic, MASS. cum
Voss. omisit. In MERC. II. exstat sicut.

7. non sum locutus] CLAROM. si sum
locutus.

8. et sacrificiis praecepti] Irenaeus pro-
cul dubio legit θυσιαῶν, uti scriptum
est in Cod. Alex., sed editt. cum textu
hebraico habent θυσίας.

9. malitiae] Kaxtae Irenaeus legit,
dum editt. nostrae habent κατῆς.

10. mihī oves] Vox oblitisti, quam his
verbis praefixerant editores, omisa est
a MASS. auctoritate Codd. CLAROM. ARUND.
MERC. II. et Voss., uti et in Cod. Alex.
Pro oves FEUARD. in marg. et Voss. ha-
bent boves, quam lectionem et Cod.
Alex. habet.

11. non servisti mihī in sacrificiis] Ire-
naeus iterum convenit cum Cod. Alex.,
in quo legitur ἐδούλευσας, uti Brollin-

beriose fecisti in thure; nec meratus es mihi argento incensum, nec adipem † sacrificiorum tuorum concupivi; sed in peccatis tuis † Mass. 249. et iniquitatibus tuis ante me ¹stetisti. Super quem igitur, ait, Esa. LXVI. 2. aspiciam, nisi ²super humilem et quietum et trementem sermones meos. ³Non enim adipēs et carnes ⁴pingues auferent a te iniustitias tuas. Hoc ⁵est ieiunium, quod ego elegi, dicit Dominus. Solos omnem nodum iniustitiae, dissolve connexus ⁶violentium commerciorum, dimitte quassatos in requiem et omnem conscriptionem iniustam conscinde. Frange esurienti panem tuum ⁷ex animo, et peregrinum sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum, cooperi eum, et domesticos seminis tui ⁸non despicias. Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et sanitates ⁹tuas ¹⁰citius orientur, et praecedet ante te iustitia, et gloria Domini circumdabit te; et adhuc te loquente dicam, Ecce adsum. Et Zacharias autem in duodecim prophetis, significans eis voluntatem Dei, ait: Haec dicit Zachar. VII. 9. 10. Dominus omnipotens: Iudicium iustum iudicate, pietatem et misericordiam facite unusquisque ad fratrem suum. Viduam et orphanum et proselytum et pauperem nolite opprimere, et unusquisque malitiae fratris sui non reminiscatur in corde suo. Et iterum: Hi sunt, inquit, sermones quos facietis. Loquimini veritatem unus- Ibid. VII. 16. 17. quisque ad proximum suum, et iudicium pacificum iudicate in portis vestris, et unusquisque malitiam fratris sui non recogitet in corde suo, et iurationem falsam ¹¹ne dilexeritis, * quoniam haec omnia * Grab. 323. edi, dicit Dominus omnipotens. Et David autem similiter: Quis Psal. XXXIII. 13. 14. est, inquit, homo qui vult vitam, et amat videre dies bonos? Conhibe linguam tuam a malo et labia tua, ne loquantur dolum. Declina a malo et fac bonum; inquire pacem et ¹²sequere eam.

gerus in marg. edil. τῶν ὁ adnotat; sed in textu exstat ἐδουλώσα σε. Post vocem sacrificiis addunt Merc. II. tuis et Cod. Alex. σου, dum editi. habent μου.

1. stetisti] Merc. II. stetistis.

2. super humilem] Ita FEUARD. in marg. Voss. et Mass. Sed in reliquis editi. ARUND. et Merc. II. in humilem.

3. Non enim adipēs] Haec ex Ieremia Irenaeus addidisse videtur, quamvis verba perumper differant: neque enim in Epsia ea reperio. GRABRIUS.

4. pingues] In ARUND. non exstat haec vox.

5. est] Enim, quod addunt omnes editi. praeter Mass., non legitur in Voss. et textu sacro.

6. violentum] Ita ARUND. Merc. II. Voss. CLAROM. OTTOB. et Mass. In reliquis editi. violentorum.

7. ex animo] Haec explicationis causa addita videntur, quum in graeco LXX textu absint.

8. non despicias] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. Merc. II. ARUND. Voss. Mass. et quoad posteriorem vocem etiam ERASM. 1526. 1528. Ceteri ne despicias.

9. tuae] Sic GRAB. et Mass. auctoritate Voss. et textus biblici. Alii tibi.

10. citius — Domini] Ita FEUARD. in marg. Voss. Mass. et, nū aspicio, CLAROM. Reliquae editi. cum ARUND. et Merc. II. cito — Dei.

11. ne dilexeritis] FEUARD. GRAB. et Mass. Ita scripserunt pro ne dixeritis, suffragante textu sacro, μὴ ἀγανᾶτε, et Cod. Voss., in quo non pro ne legitur. Ecce novum discrimen Codicis Voss. a Manuscripto VET.

12. sequere eam] CLAROM. persequere eam.

4. Ex quibus omnibus manifestum est, quia non sacrificia et holocaustomata quaerebat ab eis Deus, sed fidem et obedientiam et iustitiam propter illorum salutem. Sicut in Osee propheta ¹ docens eos Deus suam voluntatem dicebat: *Misericordiam volo* ² plus, quam sacrificium et agnitionem Dei super holocaustomata. Sed et Dominus noster eadem monebat eos dicens: Si enim cognovissetis quid est: *Misericordiam volo et non sacrificium; nunquam condemnassetis innocentes*, testimonium quidem reddens prophetis, quoniam veritatem praedicabant, illos autem arguens sua culpa insipientes.

5. ⁴ Sed et suis discipulis dans consilium, primitias Deo offerre ex suis creaturis, non quasi indigenti, sed ut ipsi nec infructuosi nec ingrati sint, eum qui ex creatura ⁵ panis est, accepit et gratias egit dicens: *Hoc est* ⁶ meum corpus. Et calicem similiter, qui est ex ⁷ ea creatura, quae est secundum nos, suum sanguinem confessus est, et novi Testamenti novam docuit oblationem; quam ecclesia ab apostolis accipiens in universo mundo offert Deo, ⁸ ei qui alimenta nobis praestat, primitias suorum munerum in novo Testamento, de quo in duodecim prophetis ⁹ Malachias sic praesignificavit: *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, et* ¹⁰ *sacrificium non accipiam de manibus vestris. Quoniam ab ortu solis usque ad occasum nomen meum* ¹⁰ *clarificatur inter gentes, et in omni loco incensum offertur nomini meo et sacrificium purum: quoniam magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens; manifestissime significans per haec,*

1. docens eos — dicebat] FEUARD. addidit eos suffragantibus ARUND. MERC. II. et VOSS. Ceterum vox eos etiam in ERASMI edit. 1526 et 1528 comparat. In MERC. II. pro docens exstat docebat, atque in altero eorum et ante dicebat positum est.

2. plus quam sacrificium] In ERASMI. GALL. ARUND. MERC. II. abest plus, quod Interpres graecis verbis, ut solet, stricte inhaerens fortasse omisit. In CLAROM. legitur: et non sacrificium, quae ex sequentibus huc translata videntur.

3. Misericordiam — innocentes] Hoc comma ita lego cum VET. VOSS. FEUARD. GRAB. MASS. et textu sacro. Sed ERASMI. et GALL. cum reliquis Codd. sic habent: misericordiam volo quam sacrificium: nunquam condemnaretis immerentes.

4. Sed et suis discipulis cett.] De hoc loco vide MASS. Diss. III art. VII § 80

p. 310 nostrae edit.; GRABRIUM in Appar. nostro ad h. l.; SALOMONIS DEYLINGII Irenaeus evangelicae veritatis confessor et testis Lips. 1721; H. THIERSCHE: die Lehre des Irenaeus von der Eucharistie in RUDELNACHII et GUERIKII Zeitschr. für die lutherische Theol. u. Kirche. 1841. fasc. 4 p. 40.

5. panis est] GRABRIO placuit, ex ARUND. legere est panis.

6. meum corpus] Ita Codd. VET. VOSS. ARUND. MERC. II. et MASS. Eodem modo 1 Cor. XI, 24 legitur: τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα.

7. ea] Omittitur haec vox in VOSS.

8. ei] In Voss. et, in ARUND. nec ei nec ei reperitur.

9. Malachias] FEUARD. in marg. CLAROM. et VOSS. Malachi.

10. clarificatur] Ita MASS. cum Codd. VET. et VOSS.

condemnationis

condemnationis

cum.
pines.
fr. recie. to it om.

cum
ad

quoniam prior quidem populus ¹cessabit offerre Deo; omni autem loco sacrificium offeretur ²ei et hoc purum; nomen autem eius glorificatur in gentibus.

6. Quod est autem aliud nomen, quod in gentibus glorifica-^{Cap. XXXIII.} tur, quam quod est Domini nostri, per quem glorificatur Pater et glorificatur homo? ³Et quoniam proprii Filii eius est, et ab eo factus est homo, suum ⁴illum vocat. Quemadmodum si quis rex ipse filii sui pingat imaginem, iuste suam illam dicit imaginem secandum utrumque, quoniam et filii eius est et quoniam ipse fecit eam: sic et Iesu Christi nomen, quod per universum mundum glorificatur in ecclesia, ⁵suum esse confitetur Pater, et quoniam Filii eius est, et quoniam ipse scribens id ad salutem dedit hominum. Quoniam ergo nomen Filii proprium Patris est, et ⁶in Deo omnipotente per Iesum Christum offert ecclesia, bene ait secundum utraque: *Et in omni loco incensum offertur nomini meo et sacrificium purum.* Incensa autem Ioannes in Apocalypsi orationes esse ait sanctorum.

Malach. 1.
11.
Apoc. V. 8.

C A P. XVIII.

Cap. XXXIV,

1. † Igitur ecclesiae oblatio, quam Dominus docuit offerri in ^{† Mass. 250.} universo mundo, purum sacrificium reputatum est apud Deum et ⁷acceptum est ei, non quod indigeat a nobis sacrificium, sed quoniam is qui offert, glorificatur ipse in eo quod ⁷offert, si acceptetur munus eius. Per munus enim erga regem et honos et affectio ostenditur, quod in omni simplicitate et innocentia Dominus volens nos offerre, praedicavit dicens: *Quum *igitur *offers mu- *Grab. 325.*
nus tuum ad altare, et recordatus fueris, quoniam frater tuus ^{24.} *habet aliquid adversum te, dimitte munus tuum *ante altare, et*
vade primum reconciliari fratri tuo, et tunc reversus ¹⁰offerres

1. cessabit — offeretur] Sic GRAB. et MASS. ex ARUND. pro cessavit — offeretur, ut et VOSS. habet. CLAROM. offeretur.

2. ei] Ita solus MASS. ex Codd. VET. VOSS. CLAROM. OTTOB. ARUND. MERC. II. et pluribus ERASMI edit. Sed ERASM. 1560 vitiose Dei, idem 1567 ceterique edidit Deo.

3. Et quoniam] In VOSS. omittitur et.

4. illum] Sic MASS. cum omnibus MSS., in ceteris edit. illud.

5. in Deo omnipotente] GRABIVS (quem vide in Appar. nostro ad h. l.) frustra sendet, aut Deo omnipotenti aut in Deum omnipotentem legere: vulgaris enim lectio non est obscura.

6. acceptum est] In VOSS. omittitur est, quod omitti potest.

7. offert, si acceptetur] CLAROM. alio ordine acceptetur, si offert.

8. offers] In ARUND. minus recte offerē, uti habent Codd. Vercellensis et Veronensis Italicae versionis, dum alii Codd. nostram lectionem tuerentur.

9. ante altare] ARUND. et VOSS. ad altare.

10. offeres] Sic in locum offer reatituit FRUARD., quocum ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. consentiant. In MERC. II. hoc comma omissum est. In Codd. versionis Ital. legitur offers et offer, in nonnullis reconciliare pro reconciliari. Irenaei Interpres hos Scripturae s. versus prorsus aliter transtulit, ac idem in Ital. versione leguntur.

munus tuum. Offerre igitur oportet Deo primitias eius creaturae, *Deuter. XVI.* sicut et Moyses ait: *Non apparebis vacuus ante conspectum Domini Dei tui;* ¹ut in quibus gratus exstitit homo, in his gratus ²ei(s) deputatus, eum qui est ab eo percipiat honorem.

2. ³Et non genus oblationum reprobaturum est: oblationes enim et illic, oblationes autem et hic; sacrificia in populo, sacrificia in ecclesia; sed species immutata est tantum, quippe quum iam non a servis, sed a liberis offeratur. Unus enim et idem Dominus; proprium autem character servilis oblationis, et proprium liberorum, uti et per oblationes ostendatur indicium libertatis. Nihil enim otiosum, nec sine signo, ⁴neque sine argumento apud eum. Et propter hoc illi quidem decimas suorum habebant consecratas; qui autem perceperunt libertatem, omnia quae sunt ipsorum ad dominicos decernunt usus, hilariter et libere dantes ea, non quae sunt minora, utpote ⁵maiorum spem habentes; *videtur illa et* ⁶~~paupere~~ hic totum victum suum ⁷*mittente in gasophylacium Dei.*

3. Ab initio enim respexit Deus ad munera Abel, quoniam cum simplicitate et iustitia offerebat; super sacrificium autem Cain non respexit, quoniam cum zelo et malitia, quae erat adversus ⁸fratrem, divisionem habebat in corde, ⁹quemadmodum occulta eius *Gen. IV. 7.* arguens Deus ait: *Nonne si recte offeras, recte autem non divides, peccasti? quiesce,* quoniam non sacrificio placatur Deus. Si enim quis solummodo secundum quod videtur, munde et recte et legitime offerre tentaverit; ¹⁰secundum autem suam animam non recte

1. ut cett.] In Voss. omittitur ut, Sensus huius commatis hic est: offerre oportet Deo primitias creaturae, ut homo animum erga Deum gratum ac divino-rum beneficiorum memorem iisdem rebus testetur, quas Deus homini largiri solet, ut hominem sibi gratum acceptum-que probet.

2. ei(s) deputatus] Quamvis in omnibus MSS. et edit. Mass. exstet eis, cum ceteris editoribus ei legendum esse censuo. Quod dicit Mass., eis scriptum esse pro per ea, id lectionem illam tueri non potest. Etiam aut in his aut eis supervacaneum est. Sed gratus ei idem significat, atque acceptus Deo. Quod porro dicit Mass.: „deputatus pro reputatus“, id frustra observat. Constat enim, deputare etiam bonis scriptoribus solemne esse significatu *voulé*, censere, iudicare. Cic. Div. I, 2: *Quem tu esse hebetem deputas aequae ac pecus.*

3. Et non genus] Negationem FEUARD. primus adiecit a Cod. VET., quocum Voss. consentit.

4. neque sine] ERASH. GALL. et CLAROM. sive.

5. maiorum] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. et MASS. In reliquis maiorem.

6. paupere] ERASH. GALL. CLAROM. ARUND. et MERC. II. paupera. Voss. pauper.

7. mittente in gasophylacium] In VET. et Voss. mittens; in FEUARD. male omis-sum est in; in ARUND. et MERC. II. gasophylacio.

8. fratrem] Suum addit ARUND.

9. quemadmodum occulta] In Voss. vitiose qui aut. quae in animo dum occultis. Sensus hic est: Deus receditum animum Cain in fratrem infensum sibi ipsi notum esse probans ait.

10. secundum autem] Autem addidit FEUARD. consentientibus Codd.

ce.

v.

paupera
mittentem
Saxo'shil.

pauper mittens
gaxo'shilacium

Ch.

V.

e.
sepulchrum.
n. -eb.

ffocrite

ffocrizi

e.
corr. fr. mandus.

dividat eam quae est ad proximum ¹communione, neque timorem habeat Dei; non per id, quod recte foris oblatum est sacrificium, ²seducit Deum, intus habens peccatum; nec oblatio talis proderit ei aliquid, sed ³cessatio mali, quod est intus conceptum, ne per ⁴assimulatam operationem, magis autem peccatum ipsum ⁵sibi homicidam faciat hominem. Propter quod et dicebat Dominus: *Vae vobis, scribae et Pharisei hypocritas, quoniam similes* *Matth. XXIII. estis monumentis dealbatis.* ⁶*Foris enim sepulcrum apparet for-* ^{27, 28} *mosum; intus autem plenum est ossibus mortuorum et universa immunditia: sic et vos a foris quidem apparetis hominibus quasi iusti, intus autem pleni estis malitia et hypocrisi.* Quum a foris enim recte offerre ⁷putarentur, similem zelum Cain habebant in semetipsis; propter quod ⁸et occiderunt ^{*}iustum, praetermittentes ^{*} *Gen. 326.* consilium Verbi, quemadmodum et Cain. Illi enim ait: *Quiesce, et non assensit.* ⁹*Quiescere autem quid est aliud, quam desinere a proposito* ¹⁰*impetu?* Et his similia dicens: ¹¹*Phariseae, inquit,* *Matth. XXIII. caece, emunda quod est intus calicis, ut fiat et quod foris est,* ^{26.} *mundum.* Et non audierunt. *Ecce enim, ait Hieremias, non sunt* *Ierem. XXII. 166.* *oculi tui, nec cor tuum bonum; sed* ¹²*in cupiditate tua,* ¹³*et ad sanguinem iustum, ut effundas eum, et ad iniustitiam et ad homicidium, ut facias,* Et iterum Esaias: *Fecistis, inquit,* ¹⁴*consilium* *Isa. XXX. 1.* *non per me; et* ¹⁵*testamentum non per spiritum meum.* Ut igitur interior eorum voluntas et cogitatio ad manifestum producta, sine culpa et malum non operantem ostendat esse Deum, eum qui absconsa manifestat, sed ¹⁶non qui malum operetur; quum minime ¹⁷quiesceret Cain, ait ei: *Ad te conversio eius, et tu dominaberis* *Gen. IV. 7.*

1. *communione*] MERC. II. *divisionem.*

2. *seduci*] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. *ad se ducit.*

3. *cessatio mali*] Ἀνάπαυσις τῆς ἀμαρτίας.

4. *assimulatam*] FEUARD. in MARG. ARUND. et VOSS. *assimilatam.*

5. *sibi homicidam*] MASS. dicit: i. e. mi ipsius vel in seipso homicidam.

6. *Foris*] Ita VOSS. et MASS. Sed ceteri a foris. Quae hic leguntur paullum differunt a textu editionum N. T.

7. *putarentur*] Ita primus recte legit FEUARD. e Cod. VET., quocum VOSS. convenit.

8. *et occiderunt*] Τὸ et addidit FEUARD. e Cod. VET. Consentit VOSS.

9. *Quiescere autem*] VOSS. *quiescere enim.*

10. *impetu*] Sic GRAB. MASS. e Codd. VET. VOSS. et CLAROM. In aliis minus recte *impetus.*

11. *Phariseae cett.*] Haec fortasse memoriter citata breviora sunt iis, quae illo Matth. loco leguntur.

12. *in cupiditate tua*] In interpretatione LXX εἰς τὴν πλεονεξίαν σου.

13. *et ad sanguinem iustum*] CLAROM. et (quem addo) VOSS. *et sanguine iusto.*

14. *consilium*] Sic pro consilium restituit FEUARD. e Cod. VET., suffragantibus ARUND. et VOSS.

15. *testamentum*] Sic scripsit MASS. e Codd. VET. VOSS. et, uti suspicor, CLAROM. In aliis edit. legitur *testamentis*, uti in LXX συνθήκαις, quod melius vertisset Int. pacta.

16. *non qui*] Non deest in ERASM. GALL. MERC. II.; sed cum, quod ante qui legitur in edit. GRABII, e Cod. ARUND., expunxi cum MASS. et Codd. VET. et VOSS.

17. *quiesceret*] Ita VOSS. MERC. II. et MASS. In reliquis edit. et ARUND. *acquiesceret.*

Joan. XIX. eius. Pilato quoque similiter dicebat: *Nullam haberes potestatem in me, nisi ¹datum tibi fuisset desuper; ²concedente Deo semper iustum, ut hic quidem ex his quae passus est et sustinuit, probatus recipiatur; qui autem malignatus est, ex his quae egit, adiudicatus expellatur. Igitur non sacrificia sanctificant hominem: non enim indiget sacrificio Deus; sed conscientia eius, qui offert, sanctificat sacrificium, pura existens, et praestat acceptare Deum*
Esa. LXVI. 3, quasi ab amico. *³Peccator autem, inquit, qui occidit mihi vitulum, quasi occidat canem.*

4. Quoniam igitur cum simplicitate ecclesia offert, iuste manus eius purum sacrificium apud Deum deputatum est. Quemadmodum et Paulus †Philippensibus ait: *⁴Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quae a vobis missa sunt, odorem suavitatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo. Oportet enim nos oblationem Deo facere, et in omnibus gratos inveniri fabricatori Deo, in sententia pura et fide sine hypocrisi, in spe firma, in dilectione ferventi, primitias earum, quae sunt eius, creaturarum offerentes. ⁵Et hanc oblationem ecclesia sola ⁶puram offert fabricatori, offerens ei cum gratiarum actione ex creatura eius. Iudaei autem ⁷non offerunt: manus enim eorum sanguine plenae sunt: non enim receperunt ⁸verbum, quod offertur Deo. Sed neque omnes haeticorum syna-*

1. datum] Ita FEUARD. in marg. Voss. GRAB. et MASS. cum textu evang. Ceteri data.

2. concedente Deo semper iustum] Super legendum coniecit FEUARD. Sed forte dicitur Deus iustum semper concedere i. e. dimittere, potestati scilicet impiorum, ut horum malitia, illius autem probitas manifesta fiat, prouti sequens comma explicat. GRABUS.

3. Peccator autem] Male, uti GRAB. monet, FEUARD. e Cod. VET. (quocum consentit Voss.) legit peccatori: in graeco Esaias textu legitur: ὁ δὲ ἄνομος ὁ θύων μοι μόσχον.

4. Repletus cell.] Haec non accurate respondent textui Scripturae s.

5. Et] Nescio, cur et in edit. GRABIANA omissum sit.

6. puram] Ita Codd. CLARON. ARUND. MERC. II. ENASM. GALL. FEUARD. et MASS.; sed Codd. VET. Voss. et GRAB. habent pura.

7. non offerunt] Iam, quod omnes edidi. cum ARUND. et MERC. II. hic habebant, expunxit MASS.: uoluntate Cod. Voss. et, uti puto, CLARON.

8. verbum, quod offertur Deo] Ita scri-

ptum est in tribus optimis Codd. VET. CLARON. et Voss. et edit. MASS., nisi quod in Codd. VET. et Voss. vox Deo adest, quae, uti MASS. recte dicit, non admodum necessaria est, quum satis intelligatur. In ARUND. MERC. II. ceterisque editionibus legitur: *verbum per quod offertur.* Locus difficillimus! FEUARDENTIUS Codicis VET. lectionem *quod offertur* magis lavere putat doctrinae sacrificii corporis Christi, quale confitetur ecclesia catholica. Quod dixit MASS., eandem lectionem cum Irenaei scopo aptius congruere, id an verum sit, dubitandum. Hoc loco sententia Irenaei de coena sacra nobis non est explicanda. Libere fateri liceat, lectionem *quod offertur*, quamvis antiquissimis Codd. sit confirmata, mihi miram videri. Qualis enim est oblatio, de qua hoc loco sermo est? Quid offertur ex sententia Irenaei? Offeruntur, uti in proxime antecedentibus dicit, *primitiae creaturarum Dei*, si spectamus ad externas res in coena sacra adhibitas; offertur animus pius Deoque gratus, si spectas ad mentes eorum, qui offerunt illas res. Igitur, si legi vis *verbum, quod offertur Deo*, vocem

data.

missed.

f. odore.

gegæ. Alii enim alterum præter fabricatorem dicentes Patrem, ¹ea quæ secundum nos creata sunt, offerentes ei, cupidum alieni ostendunt eum, et aliena concupiscentem. Qui vero ex defectione et ignorantia et passione dicunt facta ea, quæ sunt secundum nos; ignorantia, passionis et defectionis fructus offerentes, ²peccant in Patrem suum, contumeliam facientes magis ei, quam gratias agentes. ³Quomodo autem constabit eis, eum panem in quo gratiæ actæ sint, corpus esse Domini sui et ⁴calicem sanguinis eius, si non ipsum fabricatoris mundi Filium dicant, id est Verbum eius, per quod lignum fructificat, et ⁵defluunt fontes, et terra dat primum quidem fenum, post deinde spicam, deinde plenum triticum in spica?

5. ¹Πῶς . . . τὴν σάρκα λέγουσιν εἰς φθορὰν χωρεῖν, καὶ μὴ μετέχειν τῆς ζωῆς, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ κυρίου, καὶ

5. Quomodo autem rursus dicunt carnem ⁶in corruptionem devenire, et non percipere vitam, quæ ⁷corpore Domini et

verbum ne explicia de λόγον σαρκοποιή-
δέντι, sed potius de precibus et ser-
monibus in coena sacra adhibitis. Quas
preces eam ob causam Deo simul offerri
dicere potuit, quippe quæ gratiam ani-
mæ eorum testentur, qui externas res
offerant; atque per preces (verbum per
quod offertur, si ita legere mavis) obla-
tionem ipsam fieri propterea dicere li-
cuit, quod preces, tanquam testes piorum
animarum, oblationi rerum externarum
coram Deo vim et dignitatem dederunt.

1. ea quæ secundum nos creata sunt] Sic Codd. VET. Voss. et (uti puto) CLA-
non., quos secutus est Mass. Sed GAA-
rio adnotandum fuisset, Cod. Voss. ante
ea viliose habere de. In aliis edit. ideo
quæ secundum nos creaturas sunt.

2. Quomodo autem cell.] Vide Mass.
et GRAB. in Appar. ad hunc locum;
Mass. Dissert. III. Art. VII; Salom. DEX-
LINGII commentationem sic inscriptam:
Irenæus evangelicæ veritatis confessor ac
testis. Lipsæ 1721. § XXVIII seqq.; H.
TUNNICHTII commentationem: *die Lehre*
des Iren. von der Eucharistie aufs Neue
entwurtelt in RUDOLPHACHII et GUCKELII
Zeitschr. für luther. Theol. 1841. Fasc. 4
pag. 40 seqq., et quæ ipse disputavi in
Encyclopædia Erschii et Gruberi sub
voce *Irenæus* Sect. II. Tom. XXIII. pag.
383 seqq. Hic locus in *Refutatione* Con-
fessionis Cyrilli Lucaris, cuius auctor est
Meletius Syrigus (Vide Testimonia vete-
rum de s. Irenæo), græce ita legitur:
Πῶς δὲ αὐτοὺς γνωσθήσεται τὸν εὐ-

χαριστηθέντα ἄρτον σώμα εἶναι τοῦ
κυρίου αὐτοῦ καὶ τὸ πατήριον αἷμα
αὐτοῦ, εἰ μὴ αὐτὸν ἀποφάνοιτο υἱὸν
τοῦ τὸν κόσμον πλάσαντος, τοῦ
ἔστι λόγον αὐτοῦ, δι' οὗ ἔπλα καρ-
ποφορεῖ καὶ πηγὰς βλύζουσι· ὅς πρῶ-
τον μὲν χώρτον ἀναδίδωσιν, ἔπειτα
δὲ σιὰχν, εἴτα πλήρη σῖτον ἐν τῷ
σιὰχνι.

3. calicem sanguinis eius] Maluerim
calicem sanguinem eius.

4. defluunt] CLAROM. et (quem addo)
Voss. effluunt.

5. Πῶς τὴν σάρκα κτλ.] Hæc græca
citavit Ioan. Damascenus in Parallelis,
his verbis utens: τοῦ αἵλου Εἰρηναίου
ἐκ τοῦ δ'. ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς
ψευδωνύμου γνώσεως. E Codice Cla-
romontano descriptum hoc fragmentum
HALLOIXIUS primus edidit in Vita Irenæi
pag. 488. Quem antecedente nota no-
minavi, adversarius Cyrilli Lucaris hunc
locum ita citat: πῶς δὲ πάλιν λέγουσι
τὴν σάρκα ἡμῶν εἰς φθορὰν ἐρχεσθαι,
καὶ μὴ ἀναλαμβάνειν ζωὴν, ἥτις τῷ
σώματι τοῦ κυρίου καὶ τῷ αἵματι
τρέφεται; Inde mihi quidem verosimile
est, Meletio Syrigio textum græcum Ire-
næi non ante oculos fuisse, sed ipsam
latina transulisse in græcum sermonem.

6. in corruptionem] Ita ut σὰρξ re-
surrectionis non sit particeps.

7. corpore] Præpositionem a huic verbo
præmissam Mass. auctoritate Cod. CLA-
nom. expunxit. Sed Interpres præposi-
tionem ἀπὸ fortasse latine reddidit.

τοῦ αἵματος αὐτοῦ τραφομένην; ²Ἡ τὴν γνώμην ἀλλάξατωσαν, ἥ τὸ προσφέρειν τὰ εὐχαριζόμενα παραιτεῖσθωσαν. Ἡμῶν δὲ σύμφωνος ἡ γνώμη τῇ εὐχαριστίᾳ, καὶ ἡ εὐχαριστία . . . βεβαιοῖ τὴν γνώμην . . . . Προσφέρομεν δὲ αὐτῷ τὰ ἴδια, ἐμμελῶς κοινωνίαν καὶ ἔνωσιν ἀπαγγέλλοντες, ⁴καὶ ὁμολογοῦντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔγερσιν. Ὡς γὰρ ἀπὸ γῆς ἄρτος προσλαμβανόμενος ³τὴν ἑκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, οὐκέτι κοινὸς ἄρτος ἐστίν, ἀλλ' εὐχαριστία, ἐκ δύο πραγμάτων συνεστηκυῖα, ἐπιγείου τε καὶ οὐρανίου· οὕτως καὶ τὰ σώματα

²sanguine alitur? ⁴Ergo aut sententiam mutant, aut abstinent offerendo quae praedicta sunt. Nostra autem consonans est sententia eucharistiae, et eucharistia rursus confirmat sententiam nostram. Offerimus ⁵enim ei quae sunt eius, congruenter communicationem et unitatem ⁶praedicantes carnis et Spiritus. Quemadmodum enim qui est a terra panis, percipiens ⁷invocationem Dei, iam non communis panis est, sed eucharistia, ⁸ex duabus rebus constans, terrena et caelesti: sic et corpora

1. καὶ ὁμολογοῦντες — ἔγερσιν] Has tres voces Interpres non agnoscit. Iam quaerendum, num Interpretis, an textus graeci lectio sit genuina. Quantum fieri potest, lectio Interpretis abique nobis tunc videtur, quippe qui ex nostra sententia antiquior testis sit, quam Ioannes Damascenus et ad verba accuratissime vertere amet, nec quidquam omittere soleat. Huc accedit, quod lectio Interpretis huic loco aptissima nobis videtur; lectio autem Ioannis Damasceni glossema redolet. Etenim sensus loci hic est: Qui dicunt, carnem morte perituram neque participem esse eius vitae, qua corpus et sanguinem Domini sumentes nutriuntur, aut sententiam de corruptione carnis mutant, aut sacra coena celebranda abstineant. Uti enim in eucharistia res externae coniunctae sunt cum rebus spiritalibus, terrenae cum caelestibus: sic nobis credenda est carnis et spiritus unitas intimaque coniunctio, ita ut corpora eorum, qui utantur eucharistia, participia fiant vitae et incorruptibilitatis. Etiam GRABIO tria illa verba suspecta visa sunt: neque enim intellexit, quomodo Irenaeus dicere potuerit πνεύματος ἔγερσιν. MASSURUS quidem respondet, etiam Tertullianum de Resurr. carn. cap. 2 dixisse resurrectionem animae. Quamvis resurrectio animae nobis quidem non eadem videatur, atque resurrectio spiritus: id solum hic notare liceat, ne adversariis

quidem Irenaei, quibuscum hoc loco disputat, fuisse opinionem, spiritum morte peritorum. Cur igitur Irenaeus hic commemorasset πνεύματος ἔγερσιν? Locus, qualem Interpres scripsit, omnino est planus atque perspicuus: coenam sacram — id auctor exprimere vult — celebrantes, qua rem terrenam et caelestem, externam et internam arcte coniunctam esse cognovimus; unitatem carnis et spiritus confitentem esse intelligimus. Quam internam carnis cum spiritu coniunctionem si cognovissent, adversarii Irenaei nil amplius dixissent de interitu carnis per mortem futuro. Ceterum adeas GRABIO et MASSURUS in Appar. nostro.

2. τὴν ἑκκλησίαν] Ita scripsit auctor pro ἐκκλησίαν, uti etiam THIERSCHUS l. 1. observavit.

3. sanguine] Adde eius e textu graeco.

4. Ergo] Huic voci nihil in textu graeco respondet.

5. enim] In graeco legere maluerim γὰρ pro ἔν.

6. praedicantes] Adde ex graeco: et confitentes resurrectionem carnis et spiritus. In Voss. ordo verborum hic est: unitatem carnis et spiritus praedicantes.

7. invocationem] Sic omnes Codd. FRUARD. GRAB. et MASS. Sed ERASM. et GALL. vocationem.

8. ex duabus rebus constans] Voss. ex duabus constans rebus.

mandu - (bis).

habitarit.

sen. Group. Vol.
michi
Collegiate
Vestib.

ἡμῶν μεταλαμβάνοντα τῆς εὐ- nostra percipientia eucharistiam,
χαριστίας, μηκέτι εἶναι φθαγτά, iam non sunt corruptibilia, spem
τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς αἰῶνας ἀνα- resurrectionis habentia.
στάσεως ἔχοντα.

6. *²Offerimus enim ei, non quasi indigenti, sed gratias* *Grab. 328.*
agentes ³dominationi eius et sanctificantes creaturam. Quemad-
modum enim Deus non indiget eorum quae a nobis sunt, sic nos
indigemus offerre aliquid Deo; sicut Salomon ait: *Qui miseretur*
pauperi, fenerat Deo. Qui enim nullius indigens est Deus, in se
assumit bonas operationes nostras, ad hoc ut praestet nobis retri-
butionem bonorum suorum, sicut Dominus noster ait: *Venite, be-*
nedicti Patris mei, percipite praeparatum vobis regnum. Esurivi
enim, et dedistis mihi manducare; sitivi, et potastis me; hospes
fui, et collegistis me; nudus, et cooperuistis me; infirmus, et vi-
sistis me; in carcere, et venistis ad me. Sicut igitur non his
indigens, vult tamen a nobis propter nos fieri, ne simus infru-
ctuosi: ita id ipsum Verbum dedit populo praeceptum faciendarum
oblationum, quamvis non indigeret eis, ut ⁵discerent Deo servire;
⁶sic et ideo † nos quoque offerre vult munus ad altare frequenter † *Mass. 252*
sine intermissione. Est ergo altare in caelis; (illuc enim preces
nostrae ⁷et oblationes diriguntur) ⁸et templum, quemadmodum Io-
annes in Apocalypsi ait: *Et apertum est templum Dei;* et taber-
naculum: *Ecce enim, inquit, tabernaculum Dei, in quo habitabit*
cum hominibus. *Id. XXI. 3.*

Proverb.
XIX. 17.

Math. XXV.
34 seq.

167.

C A P. XIX.

Cap. XXXV.

1. *Munera autem et oblationes et sacrificia omnia in typo* *Grab. 329.*
populus accepit, quemadmodum ostensum est Moysei ⁹in monte, ab
uno et eodem Deo, cuius et nunc in ecclesia ¹⁰glorificatur nomen
in omnibus gentibus. Sed terrena quidem, quae sunt erga nos

1. resurrectionis] *Εἰς αἰῶνας* Inter-
pres non legisse videtur.

2. Offerimus enim] Ita Voss. et, nū
videtur, CLAROM. et MASS. Ceteri cum
ARUND. et MERC. II. offerimus autem.

3. dominationi eius] Sic Codd. VET.
CLAROM. et (quem addo) Voss., quos se-
quuntur GRAB. et MASS. In reliquis
donationi.

4. fenerat] Ita Voss. MERC. II. et, nū
videtur, CLAROM., quos MASS. secutus
est. In ceteris foeneratur.

5. discerent servire] Ita FEUARD. in
marg. Voss. et MASS. In reliquis disce-
ret. Pro servire in ARUND. et (quos addo)
MERC. II. existit deservire.

6. sic et] In ARUND. OTTOB. MERC. II.
et GRAB. sicut et.

7. et oblationes] Nostrae addunt ERASM.
GALL. FEUARD. GRAB. cum ARUND. et
MERC. II.

8. et templum] Sic MSS. GRAB. et MASS.
Latinus Latinus in Bibl. sacra et pro-
fana ex Cod. VAT. legi vult et est tem-
plum. In ERASM. GALL. et FEUARD. male
et ad templum.

9. in monte] Vocem Sinai procul du-
bio explicationis causa manu recentiore
additam expunxit MASS. secundum Codd.
CLAROM. et Voss.

10. glorificatur] MERC. I. significatur.

disposita, congruit typos esse eorum quae sunt caelestia, ab eodem tamen Deo facta. Nec enim aliter poterat ¹assimilare spiritualium imaginem. Quae autem supercaelestia et spiritalia sunt, et quantum ad nos spectat, invisibilia et inenarrabilia, typos rursus alterorum caelestium dicere et alterius Pleromatis, et Deum alterius Patris imaginem esse; et errantium est a veritate, et ²omnimodo stultorum et hebetum. Cogentur enim hi tales, quemadmodum saepenumero ostendimus, semper typos typorum et imagines imaginum adinvenire, et nunquam figere animum suum in uno et vero Deo. Supra enim Deum factae sunt cogitationes ipsorum, supergressi cordibus suis ipsum magistrum, ³suspicionem quidem superelati et supergressi, veritate autem declinantes a vero Deo.

Cap. XXXVI. 2. ⁴Ad quos iuste quis dicat, quemadmodum ⁴ipse sermo ⁵suggerit: Quatenus super Deum extollitis cogitationes vestras, in-
Esa. XL. 12. considerate elati? Audistis *mensos esse caelos in palma*; dicite mihi mensuram, et enarrate multitudinem ⁷cubitorum innumerabilem: ⁸exponite mihi plenitudinem, latitudinem et longitudinem et altitudinem, circummensurationis initium et finem, quae non ⁹intelligit cor hominis; et non comprehendit ea. Vere enim magna sunt thesaurophylacia caelestia: ¹⁰immensurabilis est in corde Deus et incomprehensibilis in animo, qui comprehendit terram pugillo. Quis ¹¹respicit ¹²mensuram dexteræ eius? Digitum quis ¹³cognoscit; aut manum eius quis intelligit, eam quae mensurat immensa, eam quae tendit mensura sua mensuram caelorum, et constringit pugillo terram cum abyssis, quae in se continet latitudi-

1. *assimilare spiritualium imaginem*] ERASM. GALL. et FEUARD. vitiose: *assimilari spiritualium imaginum*.

2. *omnimodo*] Sic Codd. VET. Voss. MERC. II. et, uti puto, CLAROM., quos secutus est MASS. In reliquis *omnino*.

3. *Ad quos*] Voss. *ad aliquos*.

4. *ipse sermo*] GRAB. recte observat, Scripturam sacram hic intelligendam esse, cuius loci allegantur in sequentibus.

5. *suggerit*] Ita GRAB. recte restituit e Cod. Voss.

6. *palma*] Sic ARUND. Voss. MASS., uti puto, e suis MSS. In ceteris *palm*.

7. *cubitorum*] Sic ARUND. MERC. II. Voss. CLAROM. GRAB. et MASS. Sed ERASM. et GALL. *caelorum*, atque FEUARD. utramque vocem retinuit.

8. *exponite*] Et, quod praefigitur in edit., MASS. expunxit fide Codd. ARUND. Voss. (quem addo) suorumque, ut puto, Codd.

9. *intelligit — comprehendit*] Ita FEUARD. in marg. Voss. CLAROM. (in quo a scribis vitiose scriptum est *intelligitur*) et MASS. In ceteris *intelligit — comprehendit*. Sed ARUND. *adprehendit*.

10. *immensurabilis*] Voss. *mirabilis*.

11. *respicit*] Sic CLAROM. et MASS. In Codd. VET. et Voss. *respiciet*. In aliis *perspiciat*.

12. *mensuram dexteræ eius*] Ita Codd. VET. CLAROM. Voss. et MASS. Ceteri minus bene: *mensuram et dexteræ eius digitum quis cett.* MASS. enim recte dicit: Nam *mensuram* ad dexteram esse referendam demonstrant quae paullo post subiiciuntur: *si autem plenitudinem et magnitudinem manus eius non comprehendit homo cett.*

13. *cognoscit — intelligit*] Sic scripsi pro *cognoscet* MASS. cum MERC. II.; pro *intelliget* tempus praesens substituit auctoritate Codd. VET. et Voss.

nem et longitudinem et profundum deorsum et altitudinem supernam universae conditionis, quae videtur, quae auditur et intelligitur, et quae invisibilis est? Et propter hoc *super* ¹*omne initium et po-* Ephes. I. 21.
testatem et dominationem et omne nomen, ²*quod nominatur* omnium
quae ³*facta sunt et condita sunt*, existens Deus. Ipse est qui
caelos implet et perspicit abyssos, qui est ⁴*et cum unoquoque*
nostrum: *Deus*, enim inquit, *appropinquans ego sum, et non Deus* Jerem. XXIII. 23.
de longinquo. Si absconditur homo in absconsis, et ego eum non
videbo? Manus enim eius apprehendit omnia: et ipsa est quae
caelos quidem illuminat, illuminat etiam quae sub caelo sunt, et
scrutatur renes et corda, et in absconsis inest, et in secretis no-
stris, et in manifesto alit et conservat nos.

3. Si autem plenitudinem et magnitudinem manus eius non
⁵*comprehendit* homo, quemadmodum poterit quis intelligere aut 168.
cognoscere in corde ⁶*tam magnum Deum?* Quem ⁷*quasi iam* *Grab. 330.
mensi sint et perspexerint, et universum eum decurrerint, super eum
esse aliud Pleroma Aeonum confingunt et alterum Patrem; ad cae-
lestia quidem non suspicientes, vere autem in ⁸*profundum Bythum*
⁹*dementiae descendentes: Patrem quidem dicentes suum finiri usque*
ad ea quae sunt extra Pleroma, Demiurgum vero rursum non at-
tingere usque ad Pleroma; et sic neutrum eorum ponunt esse per-
fectam et comprehendentem omnia. Deerit enim illi quidem uni-
versa, quae est extra Pleroma, mundi fabricatio; huic autem quae
est intra Pleroma, fabricatio, et neuter eorum erit omnium Deus.
Quoniam autem magnitudinem Dei ex his ¹⁰*quae facta sunt, nemo*
enarrare potest, hoc omnibus manifestum est; et quoniam magni-
tudo eius non deficit, sed ¹¹*omnia continet, et pervenit usque ad*
nos, et nobiscum est, omnis quicumque digne Deo sapit, confi-
tebitur. 102.

1. *omne initium*] GRAB. observat, voce *πᾶσαν ἀρχήν* Interpreti reddendas fuisse omnem principatum, uti infra cap. XXIV, 2 recte transtulit.

2. *facta sunt*] Ita Codd. Voss. Merc. I. et Mass.

3. *et cum unoquoque*] Sic Voss. et Mass., uti patet, e suis MSS. In ceteris etiam cum unoquoque.

4. *comprehendit*] ARUND. et MERC. I. comprehendit.

5. *quasi iam*] In FEUARD. omittitur vocula iam.

6. *profundum*] Mass. recte observat, hanc vocem glossema sapere.

7. *dementiae*] Voss. *clementiae*.

8. *mundi*] Haec vox desideratur in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

9. *fabricatio*] Hic addita est in edit. FEUARD. et GRAB. vox mundi, quae recte omittitur in ERASM. GALL. MASS. ARUND. et MERC. II. A GRABIO iam observatum est, illam vocem abesse posse; et Mass. recte dicit, fabricationem mundi secundum Valentinianos non intra Pleroma factam esse.

10. *quae facta sunt*] Sic Voss. et Mass. In ceteris edit. et in ARUND. et MERC. II. quae ab eo facta sunt.

11. *omnia continet*] CLAROM. omnia implet.

† Mass. 253. 1. † Igitur secundum magnitudinem non est cognoscere Deum: impossibile est enim mensurari Patrem; secundum autem dilectionem eius (haec est enim, quae nos per Verbum eius ¹perducit ad Deum) obediētes ei semper discimus, quoniam est tantus Deus, et ipse est qui per semetipsum constituit et ²elegit et ³adornavit et continet omnia; ⁴in omnibus autem et hunc mundum, qui est secundum nos. Et nos igitur cum his, quae continentur ab eo, facti sumus. Et hic est de quo Scriptura ait: *Et plasmavit Deus ⁵hominem, limum terrae accipiens, et insufflavit in faciem eius flatum vitae.* Non ergo angeli fecerunt nos, ⁶neque plasmaverunt nos, ⁷neque angeli ⁸potuerunt imaginem facere Dei; nec alius quis praeter Verbum Domini, nec virtus longe absistens a Patre universorum. Nec enim indigebat horum Deus, ad faciendum ⁹quae ipse apud se ¹⁰praedefinierat fieri, ¹⁰quasi ipse suas non haberet manus. Adest enim ei semper Verbum et Sapientia, Filius et Spiritus, per quos et in quibus omnia libere et sponte fecit, ad quos et loquitur, dicens: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; ipse a semetipso substantiam creaturarum et exemplum factorum et figuram in mundo ornamentorum accipiens.

2. ¹¹*Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γρα-* 2. Bene ¹²ergo pronuntiavit
 * Grab. 331. *φή ἡ λέγουσα· Πρῶτον * πάν-* Scriptura, quae dicit: * *Primo*

1. *perducit*] Sic ARUND. VOSS. MASS., uti puto, e suis MSS. In ceteris editt. et MENC. II. *ducit*.

2. *elegit*] Ita CODD. CLAROM. VET. VOSS. et MASS. In ceteris *fecit*. Nostram lectionem MASS. veram esse probat his verbis: Eos enim refellit Irenaeus, qui aiebant Demiurgum rerum condendarum typos, imagines ac modum desuper accepisse, nec proinde quod creandum vellet, a se elegisse, neque sponte et libere, ut mox subdit, sed ab alio motum.

3. *adornavit*] In MENC. I. *ordinavit*.

4. *in omnibus autem*] Post has voces ARUND. MENC. II. omnesque editt. praeter MASS. et nos, quae ex proxime sequentibus huc transposita videntur.

5. *hominem*] FRUARD. hic addit *ad imaginem*; sed repugnant ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. et MENC. II. Reperi illa verba in COD. VOSS., sed ea omisi cum GRAB. et MASS., quoniam non leguntur in textu s.

6. *neque plasmaverunt nos*] Ita scripsi auctoritate VOSS. pro nec nos plasmaverunt.

7. *neque*] Sic scriptum est in VOSS. pro nec, quod legitur in editt.

8. *potuerunt*] CODD. VET. et VOSS. *potuerant*.

9. *praedefinierat*] Sic MASS., uti puto, ade CODD. suorum. In VOSS. legi *praediffinierat*. Ceteri *praefinierat* aut *praefiniverat*.

10. *quasi ipse suas non haberet manus*] Verbum Patris et Spiritum s. lib. V cap. 1, 3 et c. 28, 4 *manus Dei* nominat.

11. *Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφή*] Hoc fragmentum, quo continetur dictum Hermiae Pastoris, Enseb. lib. V c. 8 servavit. Ultima verba καὶ ποιεῖν καὶ. GRABRIUS addidit ex libro Athanasii de decretis Nicaenae Synodi (Edit. Colon. I p. 266). Cfr. HEFELM edit. Patrum apost. p. 350 seu Hermiae Past. Lib. II. Mand. I. Uti plures priorum saeculorum Patres libros ab auctoribus admodum aestumatis conscriptos sub nomine Scripturae s. citare solebant: sic hic Irenaeus Hermiae Past. librum tanquam canonicum allegat.

12. *ergo*] Hoc verbum male deest in ERASM. GALL. ARUND. et MENC. II. In VOSS. pro ergo legi igitur.

miti

Caudis.

alter. neque.

neque. neque

neque.

alter

neque neque

neque neque

των πλεονεσσαν, ὅτι εἰς ὅτιν δ' *omnium crede, quoniam unus*
 θεός, ὃ τὰ πάντα κτίσας καὶ *est Deus, qui omnia constituit et*
 καταργήσας καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ *consummavit et fecit ex eo, quod*
 μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα· *non erat, ut essent omnia:*

Omnium capax, et qui a nemine capiatur. Bene autem et in propheta Malachias ait: *Nonne unus Deus qui constituit nos? Nonne Pater unus est omnium nostrum?* Consequenter autem et apostolus ait: *Unus Deus, inquit, Pater, qui super omnes et in omnibus nobis.* Similiter autem Dominus: *Omnia mihi, inquit, tradita sunt a Patre meo;* manifeste ab eo qui omnia fecit: (non enim aliena, sed sua tradidit ei. In omnibus autem nihil subtractum est; et propter hoc idem est iudex viventium et mortuorum, *habens clavem David: aperiet, et nemo claudet; claudet, et nemo aperiet.* Nemo enim *alius* poterat *non* in caelo *non* in terra *non* ²subtus terram aperire paternum librum, *non* videre eum, nisi agnus qui occisus est, et sanguine suo redemit nos⁴ ab eodem, qui omnia Verbo fecit et sapientia adornavit, accipiens omnium potestatem, quando Verbum caro factum est, ut quemadmodum in caelis principatum habuit Verbum Dei, sic et in terra haberet principatum, quoniam homo iustus, *qui peccatum non fecit, neque inventus est dolus in ore eius;* principatum autem *habeat* eorum quae sunt sub terra, ipse primogenitus mortuorum factus⁵; et ut ⁶viderent omnia, quemadmodum praediximus, suum regem; et ut in ⁴carne Domini nostri occurrat paterna lux, et a carne eius rutila veniat ⁶in nos, et sic homo ⁷deveniat in incorruptelam, circumdatus paterno lumine. ○

3. Et quoniam Verbum, id est Filius, semper cum Patre erat, per multa demonstravimus. Quoniam autem et Sapientia, quae est Spiritus, erat apud ⁸eum ante omnem constitutionem, per Salomonem ait: *Deus sapientia fundavit terram, paravit autem caelum prudentia. Sensu eius abyssi eruperunt, nubes autem manaverunt ros.* ⁹Et rursus: *Dominus creavit me principium viarum suarum*

Malach. II. 10.

Ephes. IV. 6.

Math. XI. 27.

Apoc. III. 7.

1 Pet. II. 22.

Proverb. III. 19. 20.

Ibid. VIII. 22 seqq.

1. *aperiet — claudet; claudet — aperiet*] CLAROM. *aperiet et claudet; claudet — aperiet.* Cum CLAROM. quoad priores voces consentit Cod. VET. Cum Voss. et Mass. quatuor verba in futuro scripsi. MERC. I. habet *aperiet.* Sed in reliquis editt. ubique praesens tempus comparat.

2. *subtus terram*] Ita Voss. et Mass., uti puto, e suis Codd. Reliquae editt. et ARUND. et MERC. II. *sub terra.*

3. *viderent*] CLAROM. *videant;* Voss. *vident.*

4. *carne*] Ita Codd. VET. Voss. et Mass. Sed in reliquis editt. ARUND. et MERC. II. *carnem.*

5. *nostri*] Hanc vocem addidit Mass. e Cod. CLAROM.

6. *in nos*] Voss. *ad nos.*

7. *deveniat*] Voss. *deveniet.*

8. *eum*] Refer hoc ad Patrem. Ita scripsit Mass. cum omnibus MSS. Sed in reliquis editt. exstat *Deum.*

9. *Et rursus*] GRAB. et MERC. II. addunt autem.

in opera sua, ante ¹saecula fundavit me, ²in initio antequam terram faceret, priusquam abyssos constitueret, et priusquam procederent fontes aquarum, antequam montes confirmarentur; ante
 Ib. 27 ³omnes autem colles genuit me. Et iterum: Quum pararet caelum, eram cum illo, et quum firmos faceret fontes abyssi, quando fortia faciebat fundamenta terrae, eram apud eum aptans. Ego eram cui adgaudebat, quotidie autem ⁴laetabar ante faciem eius in omni tempore, quum laetaretur orbe perfecto, et ⁵iocundabatur in filiis hominum.

† Mass. 254.

4. † Unus igitur Deus, qui Verbo et sapientia fecit et ⁵aptavit omnia; hic est autem Demiurgus, qui et mundum hunc attribuit humano generi, qui secundum magnitudinem quidem ignotus est omnibus his, qui ab eo facti sunt: (nemo enim investigavit altitudinem eius, ⁶nec veterum, qui quieverunt, nec eorum qui nunc sunt) secundum autem dilectionem cognoscitur semper per eum, per quem constituit omnia. Est autem hic Verbum eius, Dominus noster Iesus Christus, qui novissimis temporibus homo in hominibus factus est, ut finem coniungeret principio, id est hominem Deo. Et propterea prophetae ab eodem Verbo propheticum accipientes charisma, praedicaverunt eius secundum carnem adventum, per quem commixtio et communio Dei et hominis secundum placitum Patris facta est, ab initio praenuntiante Verbo Dei, quoniam videbitur Deus ab hominibus et conversabitur cum eis super terram, et ⁷colloqueretur et adfuturus esset suo ⁸plasmati, salvans
 * Grab. 332. illud et ⁹perceptibilis ab eo, et liberans nos de manibus omnium odientium nos, ¹⁰hoc est ab universo transgressionis spiritu; ¹¹et

1. saecula] Ita Codd. VET. Voss. et Mass. In reliquis saeculum.

2. in initio — constitueret] Hoc loco Codd. inter se differunt. Editt. omnes praeter Mass. et MSS. ARUND. MERC. II. et VET. omittunt haec: priusquam abyssos constitueret. Quae cum Codd. CLAROM. Voss. et Mass. adiecimus; sed in his MSS. omissa sunt illa: in initio antequam terram faceret. Sed utrumque comma comprobatur textu sacro.

3. laetabar] Ita Mass. cum omnibus Codd. Sed in ceteris editt. legitur delectabar.

4. iocundabatur] Ita cum Mass. lego et Codd. Voss. MERC. I. Sed in reliquis editt. cum ARUND. et MERC. I. iocundaretur.

5. aptavit] Sic Voss. et Mass., uti puto, cum aliis Codd. Sed in ceteris editt. et Codd. MERC. II. et ARUND. legitur adaptavit.

6. nec veterum qui quieverunt] In Cod. VET. priores duae voces omissae sunt, in Voss. et CLAROM. sola vox veterum deest. In CLAROM. fortasse errore librarii scriptum est qui erant pro quieverunt.

7. colloqueretur] Ita omnes editt. praeter GRAB., qui auctoritate MERC. II. scripsit colloquetur. Hanc scripturam recepissem, si liceret pro adfuturus esset scribere adfuturus est. Sed constat, interpretem temporibus saepissime minus accurate uti. In Codd. VET. et Voss. scriptum est cum loqueretur.

8. plasmati] Ita primus FEUARD. pro plasmate. Consentunt omnes Codd.

9. perceptibilis] Sic primus FEUARD. sec. Codd. VET., quocum consentit Voss., pro parcibilis, uti habent ERASM. et GALL., recte restituit.

10. hoc est ab universo] Haec in editt.

e. n.

faciens nos servire sibi in sanctitate et iustitia omnes dies nostros,⁷ uti complexus homo Spiritum Dei, in gloriam cedat Patri.

5. Haec prophetice significabant prophetae, sed non quemadmodum quidam dicunt, invisibili Patre omnium existente, alterum esse eum, qui a prophetis ¹videretur; qui ²in totum, quid sit prophetia, nesciunt. Nam prophetia est praedicatio futurorum, id est eorum quae post erunt praesignificatio. Praesignificabant ³igitur prophetae quoniam videbitur Deus ab hominibus; quemadmodum et Dominus ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum* Math. V. 8. *videbunt*. Sed secundum magnitudinem quidem eius et mirabilem gloriam *nemo videbit Deum, et vivet*; incapabilis enim Pater; secundum dilectionem et humanitatem, et quod omnia possit, etiam hoc concedit iis qui se diligunt, id est videre Deum, quod et prophetabant prophetae. Quoniam *quae impossibilia apud homines, possibilia apud Deum*. Homo etenim a se non ⁴videt Deum. Ille autem volens videtur ⁵hominibus, quibus vult et quando vult et quemadmodum vult. Potens est enim in omnibus Deus: visus quidem tunc per Spiritum ⁶prophetiae, ⁷visus autem et per Filium adoptive, videbitur autem et in regno caelorum paternaliter; Spiritu quidem praeparante hominem ⁸in Filio Dei, Filio autem adducente ad Patrem, Patre autem incorruptelam donante in aeternam vitam, quae unicuique evenit ex eo quod videat Deum.

⁹Ὅσοι οἱ βλέποντες τὸ φῶς Quemadmodum ¹⁰enim videntes
ἐπὶ τοῦ φωτός, καὶ τῆς lumen, intra lumen sunt, et claritatem
λαμπρότητος αὐτοῦ μετέχουσιν eius ¹¹percipiunt: sic

ERASM. et GALL. perperam leguntur post addendum esset.

1. *videretur*] Quae in plurimis editt. et Codd. ARUND. et MERC. II. hic adduntur hoc autem dicunt, omisi cum CLAROM. VOSS. et MASS.

2. *in totum*] VOSS. minus recte in toto.

3. *igitur*] Ita GRAB. primus scripsit sectoritate ARUND. MERC. II. et VOSS. Consentit MASS., dum priores editt. habent enim.

4. *videt — videtur*] FEUARD. in marg. CLAROM. et VOSS. minus recte habent videtur — videbitur. Ex sequentibus enim patet, de visione Dei in hac vita praesente sermonem esse.

5. *hominibus, quibus*] MASSURTUM hic secutus sum, qui ita legit auctoritate Codd. VOSS. et, uti puto, CLAROM. In ceteris exstat ab hominibus, a quibus.

6. *prophetiae*] ARUND. et GRAB. prophetice, quod ob sequentia adverbia re-

tinuissim, si pluribus Codicibus fuisset probatum.

7. *visus autem*] Est hic additum expunxit GRAB. fide Cod. VOSS. Consentit MASS.

8. *in Filio*] Ita CLAROM. VOSS. VET. et MASS. In ceteris minus recte in Filium. Sensum loci MASS. recte ita adumbrat: Hominem in Filio Dei carne induto, quem oculis videre licuit, seu pervisionem Filii incarnati praeparari ad videndum ipsum Patrem intuitivae, ut loquuntur, in regno caelorum.

9. *Ὅσοι κτλ.*] Hoc fragmentum e Ioannis Damasceni Paralleli lit. π. tit. 25. desumptum primus evulgavit Halloixia in Vita Irenaei pag. 501. Prior pars fragmenti etiam ab Antonio Melissa Serm. 1., quo agitur de fide, allegata est.

10. *enim*] Hoc neque in graeco neque in VOSS. comparlet.

11. *percipiunt*] Pro priori in Codd.

¹οὕτως οἱ βλέποντες τὸν Θεὸν ἐντός εἰσι τοῦ Θεοῦ, μετέχοντες αὐτοῦ τῆς λαμπρότητος . . . . . ζῶῃς οὖν ²μεθέξουσιν οἱ ὁρῶντες Θεόν. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀχώρητος καὶ ἀκατάληπτος καὶ ἀόρατος ὁρῶμενον ἑαυτὸν καὶ καταλαμβάνομενον καὶ χωρούμενον ³τοῖς πιστοῖς παρέσθεν, ἵνα ζωοποιήσῃ τοὺς χωροῦντας καὶ βλέποντας αὐτὸν ⁴διὰ πίστεως. Ὡς γὰρ τὸ μέγεθος αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστον, οὕτως καὶ ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἀνεξήγητος, δι' ἧς βλέπομενος ἐνδίδωσι . . . . . τοῖς ὁρῶσιν αὐτόν. Ἐπεὶ ζῆσαι ἄνευ ζωῆς οὐχ οἶόν τε ἦν· ἡ δὲ ὑπαρξίς τῆς ζωῆς ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ περιγίνεται μετοχῇ· μετοχὴ δὲ Θεοῦ ἐστὶ τὸ γινώσκειν Θεόν, καὶ ἀπαλάειν τῆς χρηστότητος αὐτοῦ.

6. ⁹Homines igitur videbunt Deum, ¹⁰ut vivant per visionem immortales facti et pertingentes usque in Deum. Quod, sicut praedixi, per prophetas figuraliter manifestabatur, quoniam videbitur Deus ab hominibus, qui portant Spiritum eius, et semper adventum ¹¹eius sustinent. Quemadmodum et in Deuteronomio Moses ait: In die ista ¹²videbimus, quoniam ¹³loquetur Deus ad

Deut. V. 24.

MARC. II. legitur recipiunt; pro posteriori in nonnullis FRIUARD. editi. perscipiunt.

1. οὕτως] Int. legisse videtur οὕτως καί.

2. μεθέξουσιν] Int. procul dubio legit μετέχουσιν uti supra.

3. τοῖς πιστοῖς] Int. legit τοῖς ἀνθρώποις.

4. διὰ πίστεως] Int. haec non agnoscit.

5. Vivificat autem eos — Deum] Mirum, haec desiderari in optimis Codd. CLAROM. et VOSS.

6. [et invisibilis] Haec addidit MASS. e textu graeco, et recte dicit, e voce visibilem ex adverso posita vocem invisibilis sumendam esse.

7. est] GRAB. expunxit est auctoritate Codicum suorum; MASS. restituit vocalem.

et qui vident Deum, intra Deum sunt, percipientes eius claritatem. ⁵Vivificat autem eos claritas: percipiunt ergo vitam, qui vident Deum. Et propter hoc incapabilis et incomprehensibilis ⁶[et invisibilis] visibilem se et comprehensibilem et pacem hominibus praestat, ut vivificet percipientes et videntes se. Quemadmodum enim magnitudo eius investigabilis ⁷est, sic et benignitas eius inenarrabilis: ⁸per quam visus vitam praestat iis qui vident eum. Quoniam vivere sine vita impossibile est; ⁹subsistentia autem vitae de Dei participatione evenit: participatio autem Dei est videre Deum, et frui benignitate eius.

8. per quem visus] Ita MENC. II. ARUND. VOSS. CLAROM. GRAB. et MASS. In aliis omittitur visus. In VOSS. scriptum est per quem.

9. Homines] VOSS. et homines.

10. ut vivant] Sic MASS. cum Cod. ARUND. (cuius lectionem MASS. falso adnotavit) et, uti puto, CLAROM., quocum VOSS. (quem addo) consentit. Sed MENC. II. cum ceteris editi. et vivunt.

11. eius] Ita MASS. cum Codd. CLAROM. et VOSS. melius, quam in ceteris Christi.

12. videbimus] Secundum LXX legendum vidimus.

13. loquetur] ARUND. et VOSS. male loquitur.

Leno

m.

hominem et vires. Quidam enim eorum videbant Spiritum propheticum, *et operationes eius in omnia genera charismatum ¹effusas; **Grab. 333.* alii vero adventum Domini et eam, quae est ab initio, administrationem, ²per quam fecit voluntatem Patris, quae est in caelis et quae est in terris; alii vero et glorias paternas temporibus aptas et ipsis, qui videbant et tunc audiebant, et ³hominibus qui deinceps audituri erant. Sic igitur manifestabatur Deus: per omnia enim haec Deus Pater ostenditur, Spiritu quidem operante, Filio vero ⁴ministrante, Patre vero comprobante, homine vero ⁵consummato ad salutem. Quemadmodum et per prophetam †Osee †*Mass. 255.* ait: *Ego, inquit, visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum* *Osa. XII. 10.* ⁶*assimilatus sum.* Apostolus autem idipsum exposuit, dicens: *Divisiones autem charismatum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministeriorum sunt, ⁷et idem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem.* Sed quoniam qui omnia in omnibus operatur, Deus est; qualis et quantus est, invisibilis et inenarrabilis est omnibus quae ab eo facta sunt, incognitus autem nequaquam: omnia enim per Verbum eius discunt, ⁸quia est unus Deus Pater, qui continet omnia et omnibus esse praestat, quemadmodum in evangelio scriptum est: *Deum* *Ioan. I. 18.* *nemo vidit unquam, ⁹nisi unigenitus Filius, qui est in sinu Patris; ipse enarravit.*

7. Enarrat ergo ab initio Filius Patris, quippe qui ab initio est cum Patre, qui et visiones propheticas et divisiones charismatum et ministeria sua et Patris glorificationem consequenter et composite ostenderit humano generi, apto tempore ad utilitatem. Ubi est enim consequentia, illic et constantia; et ubi constantia, ¹⁰illic et pro tempore; et ubi pro tempore, illic et utilitas: et

1. effusas] Sic MASS. scripsit, non dicens qua auctoritate motus. Equidem istam lectionem reperi in Cod. Voss. In reliquis legitur effusa.

2. per quam fecit] In ERASM. et GALL. per quem perfecti. Sed FEUARD. primus scripsit fecit et GRAB. pro quem restituit quam.

3. hominibus] Ita scripsi cum MASS. et Codd. VET. et VOSS., quibuscum CLAROM. procul dubio consentit. Quod in aliis scriptum est omnibus, id mihi non displicuit.

4. ministrante] Sic exstat in Codd. VOSS. CLAROM. et MASS. In aliis ministrante.

5. consummato] Ita CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Ceteri male consummante.

6. assimilatus sum] Ita MASS. cum CLAROM. et (quem addo) VOSS. recte habent. Ceteri omnes assimilatus sum.

7. et idem Dominus] Sic CLAROM. et VOSS. (in quo pro Dominus legitur Deus) et MASS. cum textu sacro καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος. In reliquis idem autem Dominus.

8. quia est unus] Ita CLAROM. VOSS. (quem GRAB. hic iterum neglexit) et MASS. Ceteri perperam qui est unus.

9. nisi] Hanc voculam omnibus Codd. comprobata FEUARD. omisit.

10. illic et pro tempore] MASS. haec ita explicat: illic et temporis opportuni-

propterea Verbum dispensator paternae gratiae factus est ad utilitatem hominum, propter quos fecit tantas dispositiones, hominibus quidem ostendens Deum, Deo autem exhibens hominem, et invisibilitatem quidem Patris custodiens, ne quando homo fieret contemtor Dei, et ut semper haberet ad quod proficeret; visibilem autem rursus hominibus per multas dispositiones ostendens Deum, ne in totum deficiens a Deo homo, cessaret esse. Gloria enim Dei vivens homo; vita autem hominis visio Dei. Si enim ²quae est per conditionem ostensio Dei vitam praestat ³omnibus in terra viventibus, multo magis ea quae est per Verbum manifestatio Patris, vitam praestat his qui vident Deum.

8. Quoniam ergo Spiritus Dei per prophetas futura significavit, praeformans et praeaptans ad id ut subditi Deo simus, futurum autem erat, ut homo per sancti Spiritus beneplacitum ⁴videret; necessario oportebat eos, per quos futura praedicabantur, videre Deum, quem ipsi hominibus videndum intimabant, uti non solum dicatur prophetice Deus et Dei Filius et Filius et Pater, sed et ut videatur omnibus membris sanctificatis et edoctis ea quae sunt Dei; ut praeformaretur et ⁵meditaretur homo applicari in eam gloriam, quae ⁶postea revelabitur his qui diligunt Deum. Non enim ⁷solo sermone prophetabant prophetae, sed et visione et conversatione et actibus quos faciebant, secundum id quod suggererat Spiritus. Secundum hanc igitur rationem invisibilem videbant Deum, quemadmodum Esaias ait: *Regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis*; significans, quoniam ⁸videbit oculis Deum homo et vocem eius audiet. Secundum hanc igitur rationem et Filium Dei hominem videbant conversatum cum hominibus, id quod futu-

Esa. VI. 5.

*Grab.334.

tas. GRABIVS, qui huius loci sensum clariorem evadere putat e verbis graecis, locum ita restituit: *ὅπου γὰρ ἔστιν ἀκολουθία, ἐκεῖ καὶ εὐστάθεια· καὶ ὅπου εὐστάθεια, ἐκεῖ καὶ κατὰ χρόνον (seu καιρόν)· καὶ ὅπου κατὰ χρόνον, ἐκεῖ καὶ συμφέρον.*

1. Deo autem] Ita legendum docuit Georgius BULLUS in Defensione fidei Nicænae pag. 469 pro Deum autem, uti legebatur in antiquioribus editi. Sed nostram lectionem GRAB. et MASS. receperunt auctoritate Codd. VET. CLAROM. et ARUND., quibus MS. Voss. addo.

2. quae est per conditionem] Cognitionem Dei auctor intelligit, quae e rebus creatis, ἀπὸ πλάσεως κόσμου (Rom. 1, 9) colligitur.

3. omnibus] Ita GRAB. primus scripsit

pro hominibus auctoritate Voss. ARUND. et MENC. I.

4. videret] Additam maluerim Deum, quae vox saltem subintelligenda est.

5. meditaretur] Hanc lectionem MASS. in textum recepit, non dicens qua critica auctoritate. Eam reperi in Voss., quocum CLAROM. procul dubio consentit. In reliquis legitur praemeditaretur. Verbum meditari hic usurpatur significata exercere. Vide supra pag. 77 not. 5.

6. postea] Sic GRABIVS primus et ARUND. et Voss. Priores editi. post.

7. solo] Ita scribere placuit MASSORT; sed non dixit, qua motus sit auctoritate. Solo legitur in Codd. VET. et Voss., quibuscum CLAROMONTANUM convenire pato. In reliquis omnibus editi. exstat solum.

8. videbit] Voss. perperam videbat.

assick.

el in
Elia

et impassibilem passibilem annuntiantes, et eum, qui tunc in caelis, in limum mortis descendisse dicentes. Et reliquas autem eius recapitulationis dispositiones, quasdam quidem per visiones videbant, quasdam per verbum annuntiabant, quasdam vero per operationem typice significabant; quae quidem videnda erant, ¹visibiliter videntes; quae vero audienda erant, sermone praeconantes; quae vero agenda erant, operatione perficientes; universa vero prophetice annuntiantes. Propterea et Moyses transgressori qui- *Dent. IV. 24.*
dem legis populo igneum Deum esse dicebat, igneum a Deo diem superduci eis minitans; his vero qui erga Deum timorem habebant, *Dominus Deus, dicebat, misericors et pius et magnanimus et ma-* *Exod. XXXIV. 6. 7.*
gnae miserationis et verax, iustitiam servans, et misericordiam in
millia, auferens iniustitias et nequitias et peccata.

9. Et Verbum quidem loquebatur Moysi apparens in conspectu, *quemadmodum si quis loquatur ad amicum suum.* *Moyse* *ibid. XXXIII.*
vero cupivit manifeste videre eum qui secum loqueretur, et dictum ^{11.}
est ei: *Sta in loco alto petrae et manu mea contegam super te.* *ibid. 21 seqq.*
Quando vero transierit ²*claritas mea, tunc videbis quae sunt po-*
steriora mea; facies autem mea non videbitur tibi: non enim vi-
det homo faciem meam et vivet; utraque significans, quoniam et
³*impossibilis est homo videre Deum, et quoniam per sapientiam*
Dei in novissimis ⁴*temporibus videbit eum homo in altitudine pe-*
trae, hoc est, in eo qui est secundum hominem eius adventu. ⁵
Et propter hoc facie ad faciem confabulatus est cum eo in altitudine
montis, *adiacente etiam Helia*, *quemadmodum evangelium retulit,*
restituens in fine pristinam repromissionem. *Math. XVII. 3.* 171

10. Non igitur manifeste ⁵ipsam faciem Dei videbant prophetae, sed dispositiones et mysteria, per quae inciperet homo videre Deum. Quemadmodum et Heliae dicebatur: *Exies cras, et* *3 Reg. XIX. 11. 12.*
stabis in conspectu Domini, et ecce, Dominus transiet, et ecce spi-
ritus magnus et fortis, qui dissolviet montes, et conteret petras in
conspectu Domini; et non in spiritu Dominus; et post spiritum
terrae motus, et non in terrae motu Dominus; et post terrae mo-

1. visibiliter] Haec vox male omissa est in FEUARD. edit.

2. claritas] In Codd. VET. et Voss. gloria.

3. impossibilis est homo] Ita GRAB. restituit e Codd. Voss. et ARUND.; consentiunt CLAROM. et MASS. Bene observat GRAB., interpretem graeca ἀδύνατος λέγειν ὁ ἀνθρώπος ita vertisse, dum impotentem, imbecillum reddere debuisset.

Alii editores, qui phraseos sensum non assecuti erant, scripserunt impossibile est homini.

4. temporibus — eum] Codd. VET. et Voss. diebus. Dum ceteri omnes habent Deum, MASS. solus excudi iussit eum, non dicens qua auctoritate. Eum legitur in Codd. ARUND. et Voss., quibusdam CLAROMONTANUM consentire puto.

5. ipsam] ERASM. et GALL. ipsi.

tum ignis, et non in igne Dominus; et post ignem vox auras te-
+ Mass. 256. nuis. ¹Per haec enim ²et prophetae +valde indignans propter

81.

neque
exhinxit
Matt. 12, 20.

Ezech. I. 1
seqq.

³edocbatur mitius agere, ac secundum hominem adventus Domini significabatur futurus post illam legem, quae data est per Moysem, mitis et tranquillus, in quo ~~neq~~ calamum quassatum confregit ~~neq~~ linum fumigans exstinxit. ⁴Ostendebatur autem et regni eius mitis et pacifica requietio. Post enim spiritum, qui conterit montes, et post terrae motum et post ignem tranquilla et pacifica regni eius adveniant tempora, in quibus eum omni tranquillitate Spiritus Dei vivificat et augeat hominem. Manifestius autem adhuc et per Ezechielem factum est, quoniam ex parte dispositiones Dei, sed non ipsum videbant ⁴prophetae proprie Deum. Hic enim quum vidisset visionem et Cherubim et rotas eorum, et universae progressionis eius mysterium quum retulisset, et similitudinem throni quum vidisset super eos, et super thronum similitudinem quasi ⁵figurae hominis et illa quidem, quae erant super lumbos eius, quasi figuram electri, quae autem deorsum, quasi visionem ignis, et reliquam universam thronorum visionem manifestans; ne quis ^{* Græb. 335.} putaret forte eum in his proprie vidisse Deum, intulit: ^{* Haec vi-} ^{Ezech. II. 1.} sio similitudinis gloriae Domini.

172.

Ioan. I. 18.

Ibid.

11. Igitur si neque Moyses vidit Deum nec Helias nec Ezechiel, qui multa de caelestibus viderunt; quae autem ab his videbantur, erant similitudines claritatis Domini et prophetiae futurorum: manifestum est, quoniam Pater quidem invisibilis, de quo et Dominus dixit: *Deum nemo vidit unquam*. Verbum autem eius, quemadmodum volebat ipse, et ad utilitatem videntium, claritatem monstrabat Patris, et dispositiones exponebat: (quemadmodum et Dominus dixit: ⁶*Unigenitus Deus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*; et ipse autem ⁷interpretatur Patris Verbum, utpote di-

1. Per haec] CLARON. post haec. Quod MASS. dicit, etiam FEUARD. in marg. habere post, id falsum est.

2. et prophetae] Ita CLARON. ARUND. MERC. I. GRAB. et MASS. Alii et per prophetas. Sed Voss. et prophetas.

3. edocbatur] Sic Voss. (GRAB. MASS. et, uti puto, Cod. CLARON. ARUND. et MERC. II. et docebatur. In ERASM. GALL. et FEUARD. perperam docebantur.

4. prophetae proprie] Sic primus FEUARD. recte legit e Cod. VET., quocum conveniunt Voss. et CLARON. Sed ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. et OTTOB. prophetae priores.

5. figurae] Ita MASS. cum Codd. VET. et Voss. In aliis figuram.

6. Unigenitus Deus] In N. T. legitur ὁ μονογενὴς υἱός.

7. interpretatur] GRABRIUS posuit interpretator, inductus, inquit, Cod. ARUND., in quo legitur interpretat, annexo ad ultimam litteram signo abbreviationis. At signum illud abbreviationis in MSS. longe frequentius denotat ut quam or, ut norunt qui in horum lectione versati sunt: saltem quod hic denotat or certo asserere non potest vir doctus. Levior ergo videtur haec coniectura, ut mutetur antiqua lectio, quae aliunde non inco-

neque.

neque.

humicans.

extignxit.

neque.

neque.

lignum

m.

- mecum.
corr. p. liti.

Cammino. - est.
dex. man. e.
exiebat.

- mecum

res et multus existens) non in una figura nec in uno caractere videbatur videntibus eum, sed secundum dispensationum eius causas sive efficaciam, sicut in Daniele scriptum est. Aliquando enim *Dan. III. 29.* cum his qui erant circa Ananiam, Azariam, Misaellem, videbatur adstans eis in fornace ignis et in camino, et liberans eos de igne: *Et visio, inquit, quarti similis Filio Dei.* Aliquando autem *Mat. II. 34.* *lapis a monte abscissus sine manibus,* et percussus temporalia ^{35.} regna, et ventilans ea, et ipse replens universam terram. Rursum *Mat. VII. 13.* hic idem videtur quasi Filius hominis in nubibus caeli veniens, et appropinquans ad veterem dierum, et sumens ab eo universam potestatem et gloriam et regnum. *Et potestas, inquit, eius potestas aeterna, et regnum eius non interibit.* Sed et Ioannes Domini discipulus in Apocalypsi sacerdotalem et gloriosum regni eius videns adventum: *Conversus sum, inquit, videre vocem quae lo-* *Apo. I. 12*
quebatur moxum, et conversus vidi septem candelabra aurea, et inter candelabra similem Filio hominis indutum 1 poderem et 2 cinctum ad maxillas xonam auream. Caput autem eius et capilli albi, quemadmodum lana alba, quomodo nix; et oculi eius ut flamma ignis; et pedes eius similes chalcobano, quemadmodum in camino 3 succensus est. Et vox eius quasi vox aquarum, et habet stellas septem in manu dextera sua, et de ore eius romphaea ex- *1099.*
utraq; parte acuta eribat, et facies eius quemadmodum sol fulgens in virtute sua. In his enim aliquid 4 a Patre clarum eius significat, ut caput: aliquid vero sacerdotale, ut 5 podere: (et propter hoc Moyses secundum hunc typum vestivit pontificem) 6 ali-

grum parit sensum, modo textus recte distinguatur. Mass.

1. poderem] Ita solus Mass., non dicens qua auctoritate. Legi poderem in Voss. In aliis podere.

2. cinctum] Sic Mass. cum omnibus Codd. Sed in omnibus aliis editi. accinctum.

3. succensus est] In N. T. exstat περιωμένοι scil. αὐ τοῦ ποδός αὐτοῦ.

4. a Patre clarum eius] Grævus hæc græca expressa censet: τὸ ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἔνδοξον, quæ explicari vult ex his, quæ supra pag. 468 leguntur: τὴν ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἡγεμονίαν αὐτοῦ καὶ ἔνδοξον γενεάν. Unde patet, clarum eius a Patre idem valere ac dignitatem seu gloriam, qua ornatus erat a Patre. Sed HEUMANNUS, facilem hanc loci explicationem non approbans, in *Bamburg. vermischte Bibliothek* Tom. I. p. 150 emendationem loci proposuit his verbis: „Legi et præcedentia et ea,

quæ subsequuntur, et assentieris pro clarum eius oportere scribi datum ei. Saepè et in d mutarunt ac vicissim d pro et scripserunt librarii: cuius erroris origo incurrit in oculos.“ Talem mutationem litterarum haud raro factam esse; norunt qui Codices inspexerunt; sed coniectura HEUMANNIANA omnino non opus est.

5. podere] Ita Mass. e Codd. VET. CLAROM. et Voss. In reliquis poderem. Mass. recte adnotat: Exigit constructio legatar podere in nominativo casu, podere, poderes; quod quamvis analogiæ græcae repugnet, tolerabilis tamen, quam poderem in accusativo.

6. aliquid vero ad finem] Cum Mass. supple refertur seu respicit. Auctor hoc loco disputat de fine mundi, de cruciatibus, quos etiam pii et iusti homines tunc subibunt. Cfr. infra lib. V. cap. 20, 2, ubi sermo est de successionem iustorum quæ in finem futura est.

quid vero ad finem, quemadmodum chalcolibanum in camino succensum, quod est fortitudo fidei et perseverabile orationum: ¹propterea adveniens in fine temporum succensionis incendium. Ioanne

Ibid. 17. vero non sustinente visionem ²Cecidi enim, inquit, ad pedes eius

Exod. XXXIII. 20. quasi mortuus, ut fieret, quod scriptum est: *Nemo videt Deum et vivet* et vivificans eum Verbum et admonens, ³quoniam ipse est

Apoc. I. 17. in cuius pectore recumbebat ad ⁴coenam, interrogans quis esset qui inciperet eum ⁵tradere, dicebat: *Ego sum primus, et ego novissimus; et qui vivo, et fui mortuus, et ecce vivo in saecula saeculorum, et habeo claves mortis et inferorum.* Et post haec in

18.

Ibid. V. 6. secunda visione eundem Dominum videns: *Vidi enim, inquit, in*

* Grab. 336. *agnum stantem quasi occisum, habentem cornua septem et oculos*

A. *septem, qui sunt septem spiritus Dei, dimissi in univ^{er}sam terram.*

Apoc. XIX. Et rursum de eodem ipso agno ait: *Et ecce equus albus, et qui*

11 seqq. *sedebat super eum vocabatur fidelis et verus, et per iustitiam iudicat et pugnat, et oculi eius sicut flamma ignis, et in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo scit, nisi ipse; et circumamictus vestimentum aspersum sanguine, et de-*

cl. *catur nomen eius Verbum Dei. Et exercitus caeli ⁶sequebantur*

A. *in equis albis, vestiti byssinum album mundum; et de ore eius*

A. *procedit romphaea acuta, ut in ea percutiat gentes; et ipse ⁷pascet*

A. *eos in virga ferrea, et ipse calcet lacum vini furoris irae*

A. *Dei omnipotentis; et habet super vestitum et super femur suum*

A. *nomen scriptum: Rex regum et Dominus ⁸dominorum.* Sic sem-

+ Mass. 257. *per Verbum Dei velut ⁹lineamenta rerum futurarum habet, et velut*

A. *species dispositionum Patris hominibus ostendebat, docens nos*

A. *quae sunt Dei.*

12. Non solum autem per visiones, quae videbantur, et per sermones, qui praeconabantur, sed et in operationibus visus est prophetis, ut per eos praefiguraret et praemonstraret futura. Pro-

Osee. I. 2. 3. pter quod et Osee propheta accepit uxorem fornicationis; per operationem prophetans, quoniam fornicando fornicabitur terra a Domino, hoc est, qui super terram sunt homines; et de huius-

1. propterea] Ita Mass. reposuit e Codd. CLAROM. VOSS. et ARUND. In reliquis exstat propter.

2. tradere] Id est prodere. Sermo enim est de proditore Iuda.

3. ego novissimus] Sic scribo cum CLAROM. VOSS. et MASS. In ARUND. sum novissimus. In reliquis nec ego nec sum exstat,

4. sequebantur] Ita GRAB. et MASS. e Codd. ARUND. MERC. II. Sed de lectione Cod. VOSS. GRAB. errat: is enim cum aliis perperam habet sequebatur.

5. pascet] CLAROM. VET. et (quem addo) VOSS. pascit.

6. dominorum] ERASM. GALL. et FEUARD. dominantium.

Cenam

e.

quattuor, i.
panem, omnem.

- multa.

i. + eum.

e.

- vini. e.
faciem. + os.

in. quoniam corna

- albu - et

vocabatur (con. to vocabatur)

+ eum vocabatur

pascit - vini

misericordia.

e.

vocabitur.

oliva.

fidem

nta

subata

oliva

- ea quae. MM.

- in. MM.

consecuta. MM.

ut lo. de. MM.

modi hominibus beneplacitum habebit Deus assumere ecclesiam sanctificandam communicatione Filii eius, sicut et illa sanctificata est ¹communione prophetarum. Et propter hoc Paulus *sanctificatam* ¹ Cor. VII. ait *infidelem mulierem in viro fidei*. Adhuc etiam filios suos ¹⁴ nominavit propheta, *Non misericordiam consecuta*, et *Non populus*: ^{Osc. I. 6. 9} ut, quemadmodum apostolus ait, *fiat qui non populus, populus*; ^{Rom. IX. 25.} et ²⁶ *ea quae non est misericordiam consecuta, misericordiam consecuta*; et in loco ³liberata, in quo vocabatur non populus, ibi *vocabuntur filii Dei vivi*. Id quod a propheta typice per operationem factum est, ostendit apostolus vere factum in ecclesia ⁴a Christo. Sic autem et Moyses Aethiopissam ⁵accipiebat uxorem, ^{Eccl. II. 21.} quam ipse Israelitidem fecit; praesignificans, quoniam oleaster inseritur in ~~olive~~, et ⁶participans pinguedinis eius erit. Quoniam enim ⁷is qui secundum carnem natus est Christus, a populo quidem habebat inquiri ut occideretur, liberari vero in Aegypto, id est in gentibus, sanctificare eos qui ibi essent infantes, unde et ecclesiam ⁸ibi perfecit; (Aegyptus enim ab initio gentilis, quemadmodum ⁹et Aethiopia) propter hoc

¹⁰Διὰ τοῦ γάμου Μωϋσεως δ τοῦ Ἰησοῦ ¹¹νοητὸς γάμος ἐδείκνυτο, καὶ διὰ τῆς Αἰθιοπικῆς ἑμίμφης ἣ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία ἐδηλοῦτο· ἦν οἱ καταλαλοῦντες ¹²καὶ ἐνδιαβάλλοντες καὶ δια-

per nuptias Moysi nuptiae Verbi ostendebantur, et per Aethiopissam coniugem, ea quae ex gentibus est ecclesia manifestabatur; cui qui detrahunt, et

1. *communione*] Mass. hanc lectionem recepit, non dicens qua auctoritate critica. Reperi eam in Cod. Voss.

2. *ea quae non est*] In ERASM. GALL, ARUND. et MERC. II. sola vox non exstat, neque ita male.

3. *liberata*] Sic CLAROM. Alii *olivera*. Sed utraque vox expungenda esset: neutra enim legitur sive in Osea sive in apostolo. Unde vero huc irrepperit alterutra, haud facile dictu est. Suspiciatur clariss. GRAB. primum in margine adscriptam fuisse ad explicationem appellationis *misericordiam consecuta*; inde vero textui loco incommode insertam. Suspiciarer ego, Interpretem pro ἐξέθνη male legisse ἐβήθη, indeque vertisse liberata. MASS.

4. *a Christo*] Ita GRAB. et MASS. secundum Codd. VET. VOSS. CLAROM. ARUND. et MERC. II. In ceteris minus bene *a Christo*.

5. *accipiebat*] ARUND. accepit.

6. *participans pinguedinis*] Graecismus μέτοχος τῆς πλοῦτης. Melius

scripsisset Interpres *particeps pinguedinis* fiet.

7. *is*] Sic CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui *his*.

8. *ibi*] Ita VET. CLAROM. VOSS. et MASS. longe melius, quam alii *sibi*.

9. *et Aethiopia*] Ita VET. VOSS. CLAROM. et MASS. In ceteris *Aethiopia*.

10. *Διὰ τοῦ γάμου*] Hoc fragmentum debetur Combefisio, qui e Catena in Pentateuchum id excerptit et in Auctario novissimo bibliothecae Patrum pag. 298 edidit. MASSWETUS fragmentum hoc in tribus Catenis, quae sunt in Numeros scriptae et adersatae in Regia (nunc nationali) Bibliotheca Parisiensi, nimirum Cod. 1872 fol. 189, Cod. 1888 fol. 395 et Cod. 1825 fol. 399 reperit et emendavit.

11. *νοητός*] Interpres hanc vocem non agnoscit.

12. *ἐνδιαβάλλοντες καὶ διαμωκώρον*] Ita MASS. Sed Combefis. *διαβάλλοντες καταμωκώμενοι*.

- est. MM.

- mis. cons. MM.

liberata. MM.

μωκώμενοι ¹οὐκ ἔσονται καθα-
ροί. Λεπρόσονται γάρ, καὶ ²ἐξα-
φορισθήσονται τῆς τῶν δικαίων
παρεμβολῆς.

incusant et derident eam, non
erunt mundi. Leprosi enim
erunt, et abiicientur iustorum
castris.

Sic autem et Raab fornicaria semetipsam quidem condemnans, quo-

1os. II. 1. niam esset gentilis, omnium peccatorum rea, suscepit autem ³tres

* Grab. 337. speculatores, qui speculabantur universam * terram, et apud se

abscondit, Patrem scilicet et Filium ⁴cum Spiritu sancto. Et

quum universa civitas, in qua habitabat, concidisset in ruinam,

⁵canentibus septem tubicinis, in ultimis Raab fornicaria ⁶conser-

vata est cum universa domo sua, ⁷fide signi coccini: sicut et Do-

minus dicebat his, qui adventum eius non excipiebant, ⁸Pharisaeis

scilicet, et coccini signum nullificant, ⁹quod erat pascha, redemptio

Math. XXI. et exodus populi ex Aegypto, dicens: *Publicani et meretrices*

31.

¹⁰praecedunt vos in regno caelorum.

Cap.
XXXVIII.

C A P. XXI.

1. Quoniam autem et in Abraham praefigurabatur fides no-
stra, et quoniam patriarcha nostrae fidei, et velut ¹¹propheta fuit,
plenissime apostolus docuit in ea opistola quae est ad Galatas, di-
cens: *Qui ergo tribuit vobis Spiritum et operatur virtutes in vo-*
his, ex operibus legis, an ex auditu fidei? Sicut Abraham cre-

Gal. III. 5.
7 seqq.

1. οὐκ ἔσονται καθαροί] Sic Mass.,
sed Combefis. male οὐκένι ἐν τῇ παρ-
εμβολῇ.

2. ἐξαφορισθήσονται] Ita Mass. me-
lius, quam Combefis. ἐξαφορίζονται.

3. tres speculatores] Vocem tres Gra-
bius primus adiecit e Codd. VET. et
Voss., quibuscum CLARON. convenit.
GRABius recte observat, Irenaeum ita
scripsisse, id e subiuncta trium divina-
rum personarum comparatione patere,
quamquam auctor memoria lapsus tres
pro duobus scripserit.

4. cum Spiritu s.] Ita scripsi cum Codd.
ABUND. Voss. et MASS., qui procul du-
bio secutus est Cod. CLARON. Sed
MERC. II. et ceterae editt. habent et Spi-
ritum sanctum.

5. canentibus] Voss. canentibus autem.

6. conservata est] CLARON. liberala est.
In Voss. exstat fornicata est pro forni-
caria conservata est.

7. fide signi coccini] GRABius Iustinum
m. allegat, in Dial. cum Tryph. p. 338
(374 edit. Ottonianae) ita dicentem: Καὶ
γὰρ τὸ σύμβολον τοῦ κοκκίνου σπαρ-
τίου, οὐ ἔδωκαν ἐν Ἱερουζαὶμ οἱ ἀπὸ
Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ πεμφθέντες κατὰ-

σκοποι Ῥαὰβ τῇ πόρῃ, εἰπόντες
προσδεῖσθαι αὐτὸ τῇ θυρίδι, δι' ἧς αὐ-
τοὺς ἐξάλασεν, ὅπως λάθωσι τοὺς πο-
λεμίους, ὁμοίως τὸ σύμβολον τοῦ
αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐδήλου, δι' οὗ
οἱ πάλαι πόρνοι καὶ ἀδικοὶ ἐκ πάν-
των τῶν ἐθνῶν σώζονται, ἅφρων
ἁμαρτιῶν λάθοντες καὶ μηκέτι ἁμαρ-
τάνοντες. Simili modo etiam Clemens
Rom. epist. I. ad Corinth. c. 12 disputa-
tat de illo funiculo coccineo.

8. Pharisaeis] Ita solus MASS. excudi
iussit pro Pharisaei, non dicens, unde
eamserit novam lectionem. Pharisaeis
exstat in Codd. Voss. et ARUND.

9. quod erat pascha] Iustinus m. I. I.
ita disputat: Καὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ δι'
σωθέντας, διὲ ἀπώλλυντο τὰ προ-
τότοκα τῶν Αἰγυπτίων, τὸ τοῦ πάσχα
ἐξόυστο αἷμα, τὸ ἐκπέτρωσε τῶν
στεινῶν καὶ τοῦ ὑπερδύρου χρισθέν.
Ἦν γὰρ τὸ πάσχα ὁ Χριστός, ὁ τυ-
δεὶς ὕστερον.

10. praecedunt] ERASM. et GALL. cum
Vulg. praecedent.

11. propheta fuit] ARUND. et Voss.
prophetavit; MERC. II. perperam propheta-
bati.

e. p. i. - in regn. Cael.

Sunt filii.
providens.
c.

huius filii.

Concubito.

c.

Rubea
Isaac.

didit Deo, et reputatum est illi ad iustitiam. Cognoscite itaque, quoniam qui sunt ex fide, hi filii sunt Abrahæ. Prævidens autem scriptura, quoniam ex fide iustificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ, quoniam benedicentur in eo omnes gentes. Itaque qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham. Ob quæ non solum prophetam eum dixit fidei, sed et patrem eorum, qui ex gentibus credunt in Christum Iesum, eo quod una et eadem illius et nostra sit fides: illo quidem credente futuris quasi iam factis propter repromissionem Dei; nobis quoque similiter per fidem speculantibus eam quæ est in regno hereditatem.

2. Et ea autem quæ circa Isaac, non sine significatione sunt. In ea enim epistola, quæ est ad Romanos, ait apostolus: Sed et Rebecca ex uno conubitu habens Isaac patris nostri, ^{2a} Rom. IX. 10 ^{1099.} Verbo responsum accepit; ut secundum electionem propositum Dei permaneat, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: ^{3a} Gen. XXV. 23. Duo populi in utero tuo et duæ gentes in ventre tuo, et populus populum superabit, et maior serviet minori. Ex quibus manifestum est, non solum prophetationes patriarcharum, sed etiam partus Rebeckæ prophetiam fuisse duorum populorum; et unum quidem esse maiorem, alterum vero minorem; et alterum quidem sub servitio, alterum autem liberum; unius autem et eiusdem patris. Unus et idem Deus noster et illorum, qui est absconsorum cognitor, qui scit omnia antequam fiant; et propter hoc dixit: Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

3. Si quis autem et actus, qui sunt Iacob, addiscat, inveniet eos non inanes, sed plenos dispositionum: et inprimis in natalitate eius, quemadmodum apprehendit calcaneum fratris, et Iacob vocatus est, id est supplantator; ^{5a} tenens, et qui non tenetur; ligans pedes, sed ^{6a} qui non ligatur; luctans, et vincens; tenens in manu calcaneum adversarii, id est victoriam. Ad hoc enim nasce-

1. hereditatem] ARUND. MERC. II. ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. addunt propter repromissionem. Quæ voces quum omisæ sint in Voss. et CLAROM., cum MASS. et mihi videntur expungendæ.

2. a Verbo responsum accepit] Haec non leguntur in textu sacro, neque scripta videntur ab Irenæo; a scriba puto hic inserta esse, nescio quo casu. Textus sacer illorum loco hæc habet verba: μήπω γὰρ γεννηθέντων μηδὲ πρᾶξιων τι ἀγαθὸν ἢ κακόν.

3. Duo populi cett.] Ab Irenæo hæc adduntur e libro Genesios.

4. in ventre tuo] Textus interpretationis LXX ita sonat: ἐκ τῆς κοιλίας σου διασταλήσονται. Sed in epistola Barnabæ cap. 13 eodem modo citatur, ac si legisset ἐν τῇ κοιλίᾳ σου.

5. tenens et qui] ERASM. GALL. FEUARD. GRAB. tenens sed qui. MASSURUS vero nostram recepit lectionem, non dicens qua auctoritate. Et pro sed habent MERC. II. et Voss. At in ARUND. scriptum est et tenens et qui.

6. qui non ligatur] MERC. II. qui non colligatus; ARUND. non colligatus. Atque Voss. (GRAB. errat) non ligatus.

fr. hi lo fide om.
Rebecca. MM.

batur Dominus, cuius typum generationis ¹praestabat, de quo et Apoc. VI. 2. Ioannes in Apocalypsi ait: *Exivit vincens, ut vinceret*. Deinde Gen. XXV. 32. autem primogenita accipiens, quando vituperavit * ea frater eius: * Grab. 338. quemadmodum et iunior populus eum primogenitum Christum ac- Ioan. XIX. cepit, quum eum repulit populus aetate provector, dicens: *Non habemus regem, nisi Caesarem*. In Christo autem universa benedictio; et propter hoc benedictiones prioris populi a Patre subripuit posterior populus, quemadmodum Iacob abstulit benedictionem huius Esau. Ob quam causam fratris patiebatur insidias et persecutiones frater suus, sicut et ecclesia hoc idem a Iudaeis patitur. Peregre nascebantur XII tribus, genus Israel, quoniam et Christus peregre ²incipiebat ³duodecastylum firmamentum ecclesiae Gen. XXX. generare. Varias oves, quae fiebant, ⁴huic Iacob merces: et Christi 32. merces, ⁵qui ex variis et differentibus gentibus in unam cohortem fidei convenientes fiunt homines, quemadmodum Pater promisit ei: Psal. II. 8. *Postula, dicens, a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae*. Et quoniam ⁶multitudinis filiorum Domini prophetae fiebat Iacob, necessitas omnis fuit ex duabus sororibus eum filios facere; quemadmodum Christus ex duabus legibus unius et eiusdem Patris; similiter autem et ex ancillis; significans quoniam secundum carnem ex liberis et ex servis Christus ⁷statueret filios Dei, similiter omnibus dans munus Spiritus vivificantis nos. Omnia autem ille faciebat propter illam iuniorem, bonos oculos habentem, Rachel, quae praefigurabat ecclesiam, propter quam sustinuit Christus, qui tunc quidem per patriarchas suos et prophetas praefigurans et praenuntians futura, praexercens suam partem dispositionibus Dei, et ⁸assuescens he-

1. *praestabat*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. Sed ceteri monstrabat.

2. *incipiebat — generare*] Notissimus hellenismus pro *generaturus erat*.

3. *duodecastylum firmamentum*] Sic recte VET. VOSS. CLAROM. FEUARD. GRAB. et MASS. Sed GRABIO nostra lectio inspecta visa est, atque legendum coniecit *duodecapylum*. Sed MASS. coniecturam GRABII iure suo vanam esse probat, quum auctorem de apostolis, quibus ecclesia tanquam duodecim columnis nitatur, eorumque similitudine cum duodecim filiis Iacobi disputare cuique pateat.

4. *huic Iacob*] Ita CLAROM. ARUND. VOSS. (quem addo) GRAB. et MASS. In reliquis minus recte *hinc Iacob*.

5. *qui*] Sic solus MASS. & Cod. CLAROM. In edit. FEUARD. et Cod. VOSS.

perperam quia; in ceteris neutrum reperis.

6. *multitudinis — fiebat*] Ita recte CLAROM. et VOSS. In ERASM. GALL. FEUARD. ARUND. OTTON. et MERC. II. corrupte et sine sensu: *multitudines — fiebant*. Nec melius scripsit GRABIIUS *multitudinis — fiebant*, haud advertens eundem typum mercedis versicolorum ovium Iacobe assignatae hic ab Irenaeo perterxi. Et quoniam, inquit, *Iacobo prophetae* (seu qui propheta erat) *multitudinis filiorum Domini, versicolorum ovium merces fiebat* seu nascebatur; ut figura omni ex parte quadraret, *necessitas omnis fuit coll.* MASS.

7. *statueret*] Hanc lectionem solus MASS. recepit, non dicens qua auctoritate critica. Eam reperi in Cod. VOSS.

8. *assuescens*] Ita scripsit Irenaeus

Cesareum.

Semetipsum

Semetipsum
ilicium
Lyon

Len. dorm.

C.

E.

+ igitur. e.

converserunt.

e.

+ igitur
convers.

reditatem suam obedire Deo, et peregrinari in saeculo, et sequi verbum eius, et ¹praesignificare futura. Nihil enim vacuum neque sine signo apud Deum.

C A P. XXII.

Cap. XXXIX.

1. † In novissimis autem temporibus, quum venit plenitudo ^{† Mass. 259.} temporis libertatis, ^{abbl. Serv.} ipsum Verbum per ^{13, 5.} ~~seipsum~~ sordes abluit ^{abbl. Serv.} ~~seipsum~~ filiarum Sion, manibus suis lavans pedes discipulorum. Hic est enim finis humani generis heredificantis Deum: uti quemadmodum in initio per primos, omnes in servitutem redacti sumus debito mortis; sic ^{in ultimo} per novissimum omnes, qui ab initio discipuli, emundati et abluti quae sunt mortis, in vitam ^{* Grab. 339.} veniant Dei. Qui enim pedes lavit discipulorum, totum sanctificavit corpus, et ^{in emundationem} adduxit. Quapropter et recumbentibus eis ministrabat escam, significans eos qui in terra ^{recumbebant}, quibus venit ministrare vitam. Sicut ^{Hieremias ait:} *Recommemoratus est Dominus sanctus Israel mortuorum suorum, qui praedormierunt in terra defossionis, et descendit ad eos, uti evangelizaret eis salutare suum, ad salvandum eos.* Propter hoc autem, et discipulorum oculi erant gravati veniente Christo ad passionem, et inveniens eos ~~dormientes~~ ^{Dominus}, primo quidem dimisit, significans patientiam Dei in dormitione hominum; secundo vero veniens excitavit eos et erexit, significans quoniam passio eius expergefactio est dormientium discipulorum, propter quos *et descendit in inferiora terrae*, id quod erat inoperatum conditionis visurns oculis, de quibus et dicebat discipulis: ¹² *Multi prophetae et iusti cupierunt videre et audire, quae vos videtis et auditis.* ^{Ephes. IV. 9.} ^{175.} ^{Math. XIII.} ^{17.}

2. Non enim propter eos solos, qui temporibus Tiberii Caesaris crediderunt ei, venit Christus; nec propter eos solos, qui nunc sunt, homines providentiam fecit Pater; sed propter omnes

latinas pro assuefaciens, quod Mass. bene observat.

1. praesignificare — apud Deum] Ita Mass. scripsit, dum ceteri habent praefigurare — apud eum. Nostra lectio reperitur in Codd. ARUND. et VOSS.

2. seipsum] VOSS. semetipsum.

3. filiarum] VOSS. filiorum.

4. in ultimo] Cum Mass. supple tempore.

5. per novissimum] Christum videlicet, novissimum hominem. Sic CLAROM. Alii omnes perperam per novissima. MASS.

6. in emundationem] In deest in ERASM. GALL. et Cod. VOSS.

7. recumbebant] Ludit Irenaeus in verbo *ἀνακεισθαι*, quod in praeced. commate accipit pro discumbere in mensa, hic vero pro mortuum iacere. MASS.

8. Hieremias ait] Vide supra Ab. III, 20, 4 pag. 530 et quae observavimus not. 10.

9. qui praedormierunt] Haec absunt in CLAROM.

10. in terra defossionis] CLAROM. in terra depositionis.

11. evangelizaret eis] CLAROM. evangelizaret in eis.

12. Multi] In CLAROM. et VOSS. additum est igitur.

13. cupierunt] VOSS. concupierunt.

omnino homines, qui ab initio ¹propter virtutem suam in sua generatione et timuerunt et dilexerunt Deum, et iuste et pie conversati sunt erga proximos, et concupierunt videre Christum et audire vocem eius. Quapropter omnes huiusmodi in secundo adventu primo de somno excitabit et eriget tam eos quam reliquos, qui iudicabuntur et constituet in regnum suum. Quoniam quidem *Rom. III. 30.* *unus Deus, qui patriarchas quidem direxit in dispositiones suas, ²iustificavit autem circumcisionem ex fide et praeputium per fidem.* Quemadmodum enim in primis nos praefigurabamur et praenuntiabamur; sic rursus in nobis illi deformantur, hoc est in ecclesia, et recipiunt mercedem pro his quae laboraverunt.

Cap. XL.

C A P. XXIII.

*Ioan. IV. 35*175. *179.*

1. Propter hoc dicebat Dominus discipulis: *Ecce, dico vobis, attollite oculos vestros, et videte regiones, quoniam albae sunt ad messem.* Nam messor mercedem accipit, et congregat fructum in vitam aeternam: uti et qui seminat et qui ~~metit~~, simul ²gaudeant. In hoc ~~enim est~~ sermo verus, quoniam alius est qui seminat, et alius qui ~~metit~~. Ego enim praemisi vos metere quod vos non laborastis: alii laboraverunt, et vos in laborem eorum introistis. Qui ergo sunt qui laboraverunt, qui dispositionibus Dei deservierunt? Manifestum est, quia patriarchae et prophetae, qui etiam praefiguraverunt nostram fidem, et disseminaverunt in terra adventum Filii Dei, quis et qualis erit: uti qui posteriores erant futuri homines, habentes timorem Dei, facile susciperent adventum Christi, instructi a prophetis. Et propter hoc Ioseph quum cognovisset, quod praegnans esset Maria, et cogitaret absconse dimittere eam, angelus in somnis dixit ad eum: *Ne ⁴timueris assumere Mariam coniugem tuam; quod enim habet in ventre, ex Spiritu sancto est. Pariet autem Filium, ⁵et vocabis nomen eius Iesum: ipse enim salvabit populum suum a peccatis eorum.* Et adiecit suadens ei: *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem: Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel; per sermones prophetae suadens ei et excusans Mariam; hanc eandem*

Math. I. 20.
21.*Ibid. 22. 23.*

1. propter virtutem] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. In reliquis secundum virtutem.

2. iustificavit] Ita CODD. VET. ARNUN. MERC. II. VOSS. et MASS. In aliis iustificat.

3. gaudeant] Sic FEUARD. in marg.

ARUN. MERC. II. VOSS. (quem addo) et MASS. In ceteris gaudeat.

4. timueris] Sic ARUN. VOSS. et MASS. Reliqui timeas.

5. et vocabis nomen eius Iesum] CLAROM. et vocabitur nomen eius Iesus. In ARUN. etiam exstat Iesus.

adollite. e.

e. metch.

est en.

-et. meter.

e.

+ non.

adummere.

vocabitur. (corr.

teus. tr. voco. no. est).

-et. n.

et.

metch (corr. to metit).

est enim

-et metch.

adipcl.

dilatatione.

C. a.

+ et.

e.

e. visionem.

e.

umilitate.

h. altat. to qua con.

e.

milia.

ludentis .

-ei + et

esse ostendens, quae ab Esaia esset ¹praenuntiata virgo, quae generaret Emmanuel. Quapropter sine dubitatione suasus Ioseph et Mariam accepit, et in reliqua universa ²educatione Christi gaudens obsequium praestitit, usque in Aegyptum suscipiens protectionem et inde regressum et in Nazareth transmigrationem. ³Denique qui ignorabant Scripturas et repromissionem Dei et dispositionem Christi, patrem eum ⁴vocabant pueri. Propter hoc autem et ipse Dominus in Capharnaum Esaiæ prophetias legebat: *Spiritus Domini super me, quapropter unxit me, evangelizare pauperibus misit me, curare contribulatos corde, praeconare captivis remissionem et caecis visionem.* Semetipsum quoque ostendens praenuntiatum per ⁵Esaiæ prophetiam, dicebat eis: *Hodie adimpleta est Scriptura haec in auribus vestris.*

2. Propter hoc et Philippus quum invenisset eunuchum reginae Aethiopum legentem ea quae scripta sunt: *Quemadmodum ovis ad victimam ductus est, et quemadmodum agnus in conspectu tendentis sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium eius ablatum est; et reliqua quaecunque de passione eius et de carnali adventu, et quemadmodum inhonoratus est a non credentibus ei, pertransivit propheta; facile suasit ei credere eum esse Christum Iesum, qui sub Pontio Pilato crucifixus est et passus est, et quaecunque praedixit propheta, eumque esse Filium Dei, qui aeternam vitam hominibus dat. Et statim ut baptizavit eum, abscessit ab eo.* Nihil enim aliud deerat ei, qui a prophetis fuerat praecatechizatus: non Deum Patrem, non conversationis dispositionem, sed solum adventum ignorabat Filii Dei; quem quum breviter cognovisset, agebat iter gaudens, praeco futurus in Aethiopia Christi adventus. Quapropter non multum laboravit circa eum Philippus, quoniam erat in timore Dei praeaptatus a prophetis. Propter hoc autem et apostoli, oves colligentes quae perierant domus Israël, de Scripturis alloquentes eos, ostendebant Iesum crucifixum hunc esse Christum Filium Dei vivi, et magnam multitudinem suadebant, qui tamen habebant timorem ad Deum: et una die baptizati sunt hominum tria millia et quatuor et quinque.

1. praenuntiata] FEUARD. in marg. et CLAROM. pronuntiata.

2. vocabant] Ita FEUARD. in marg. VOSS. CLAROM. et MASS. Reliqui putabant.

3. prophetiam] Sic CLAROM. et MASS. Sed FEUARD. in marg. VOSS. MERC. II. et GRAB. prophetas. In ceteris prophetas.

4. quoniam] Ita ARUND. VOSS. et MASS.

In MERC. et GRAB. quia; in reliquis qui.

5. et quatuor et quinque] Quatuor hominum millia baptizasse apostolos una die, nullibi in Actis eorum legimus. Quare nisi haec a traditione acceperit Irenaeus, existimarem particulam et ante quinque accipiendam esse pro vel pro more scriptorum mediae et infimae lati-

- et MM^o

- et MM^o

Cap. XLI.

C A P. XXIV.

1 Cor. XV.

10.

1. Propter hoc et Paulus, gentium apostolus quum esset: *Plus eis, inquit, omnibus laboravi.* Illis enim facilis catechizatio fuit, videlicet quum ex Scripturis haberent ostensiones; ¹et qui Moysem et prophetas audiebant, et facile recipiebant primogenitum mortuorum et principem vitae Dei, eum qui per extensionem manuum dissolvebat Amalech, et vivificabat hominem de serpentis plaga per fidem, quae erat in eum. Gentes quidem primo catechizabat apostolus, quemadmodum in eo libro, qui ante hunc est, ostendimus, ²discedere ab idolorum superstitione, et unum Deum colere, factorem caeli et terrae et universae conditionis fabricatorem; esse autem huius Filium Verbum eius, per quem constituit omnia; et hunc in novissimo tempore hominem ³in hominibus factum, reformasse quidem humanum genus, destruxisse autem ⁴et vicisse inimicum hominis, et donasse suo plasmati adversus reluctantem victoriam. Adhuc autem etsi non faciebant qui erant ex circumcisione sermones Dei, quod essent contemtores; ⁵sed erant ⁶~~praestructi~~ non moechari, ⁶nec fornicari, non furari, ⁷nec fraudare, et quaecunque in exterminium proximorum fiunt, mala esse et odiri a Deo. ⁸* Quapropter et facile assentiebant ab his abstinere, quoniam haec ⁸didicerant.

2. Gentiles vero et hoc ipsum discere oportebat, quoniam huiusmodi operationes malae et exterminatoriae et inutiles sunt et damnosae his, qui operantur eas. Quapropter plus laborabat qui in gentes apostolatam acceperat, quam qui in circumcisione praekonabant Filium Dei. Illos enim adiuvant Scripturae, quas confirmavit Dominus et adimplevit, talis veniens, qualis et praedicabatur; hic vero peregrina quaedam eruditio et nova doctrina, Deos gentium non solum non esse Deos, sed et idola esse daemoniorum; *Ephes. I. 21. esse autem unum Deum, qui est super omnem principatum et dominationem et potestatem et omne nomen, quod nominatur; et* huius

nitatis. Nam Act. V, 4 eorum, qui Petri verbis crediderunt, - numerus fuisse dicitur *οἱ τοὶ χιλιάδες πέντε*, quasi quinque millia i. e. circiter, plus minus quinque millia: unde scribere potuit Irenaeus quatuor aut quinque millia. Mass.

1. et qui] GRABIVS lubenter legisset et quia; sed MASS. et qui scriptum putat pro ulpote qui.

2. discedere cett.] Cfr. lib. III c. 12, 10.

3. in hominibus] In edit. ERASM. et GALL. male legitur et ante has voces.

4. sed] GRAB. recte observat, sed scriptum esse pro *attamen*.

5. praestructi] Ita MASS. e Codd. Voss. et CLAROM. Alii secundum ARUND. et MENC. II. praestructi.

6. nec fornicari] Haec restituit FEVAR. suffragantibus ARUND. et Voss.

7. nec] Nec, quod scripsit MASS. solus pro non; legi in Voss. et A.

8. didicerant] Ita MASS. e Cod. CLAROM. melius, quam alii didicerunt.

9. huius] Voss. eius.

Exhibiti.
e.

Foot. et cetera.

Foot. et cetera.

Corr. fr. Cum.

e

e e

e

e

ut .

sicun ut

hoc

ut.

hoc.

apstli
regno

Verbum naturaliter quidem ¹invisibilem, palpabilem et visibilem in hominibus factum, et usque ad mortem descendisse, mortem autem crucis; et eos qui in eum credunt, incorruptibiles ²et impassibiles futuros et percipere regnum caelorum. Et haec sermone praedicabantur gentibus sine Scripturis: quapropter et plus laborabant qui intelligentes praedicabant. Generosior autem rursus fides gentium ostenditur, sermonem Dei assequentium, sine instructione ³Litterarum.

C A P. XXV.

Cap. XLII.

1. Sic enim oportuerat filios Abrahae, quos illi de lapidibus excitavit Deus, et fecit, adistere ei, principi et praenuntiatori facti nostrae fidei, qui et accepit testamentum circumcisionis, post eam iustificationem quae fuerat in praeputio fidei, ut praefigerentur in eo utraque Testamenta, ut fieret pater omnium qui sequuntur verbum Dei, et peregrinationem in hoc saeculo sustinent, id est, eorum qui ex circumcisione, et eorum qui ex praeputio fideles sunt: sicut et Christus lapis summus angularis, omnia sustinens, et in unam fidem Abrahamae colligans eos, qui ex utroque Testamento apti sunt in aedificationem Dei. Sed haec quidem quae est in praeputio fides, utpote finem coniungens principio, prima et novissima facta est. Etenim ante circumcisionem erat in Abraham et in reliquis iustis, qui placuerunt Deo, sicut demonstravimus: et rursus in novissimis temporibus orta est in humano genere per Domini adventum. Circumcisio vero et lex operationum media obtinuerunt tempora.

2. Hoc et per alia quidem multa, iam vero et per Thamar Gen. XXXVII. 27 seq. Iudae nunc typice ostenditur. Quum enim concepisset geminos, alter eorum prior protulit manum suam; et quum obstetrix putaret eum primogenitum esse, coccinum alligavit signum in manu eius. Quum hoc autem factum esset, et abstraxisset manum suam,

1. invisibilem] Sic CLAROM. VOSS. MENC. I. et MASS. melius, quam ceteri, quia mox sequitur palpabilem et visibilem. Interpres enim saepissime coniungit verbum cum masculino, quoniam ad Graecos graecae vocis λόγος attendit. Bullus in Defens. fidei Nic. p. 470: Resperisse, ait, omnino videtur [Irenaeus] insignem locum Ignatii in epistola ad Polycarpum, Irenaei magistrum, in quo vir apostolicus Christum filium Dei dicit τὸν ἀόρατον, τὸν δι' ἡμᾶς ὁρατόν, τὸν ἀψηλαφητόν, τὸν ἀπαθῆ, τὸν δι' ἡμᾶς παθητόν. Sed dubito, num BULLI sententia ferenda sit.

2. et impassibiles] Haec desiderantur in CLAROM. et (quem addo) VOSS.

3. Litterarum] Supple scripturarum. Ita MASS. scripsit e Codd. optimis VET. CLAROM. et VOSS. In edit. aliis et Codd. ARUND. et MERC. II. legitur Scripturarum.

4. apti sunt in aedificationem Dei] Cod. VOSS. aperti (ita lego; sed GRAB. legi vult apparati) sunt in regno Dei.

5. prima et novissima] Ita ARUND. MERC. II. VOSS. GRAB. et MASS. Ceteri ex prima novissima.

6. in Abraham] Smbaudi ante haec fides.

7. sicut demonstravimus] Supra cap. 16.

prior exivit frater eius Phares; sic deinde secundus ille, in quo erat coccinum, Zara, clare manifestante Scriptura, eum quidem populum qui ¹habet coccinum signum, id est, eam fidem quae est in praepulio, praeostensam quidem primum in patriarchis, post
 *Grab.342. deinde subtractam, uti nasceretur frater eius; deinde *sic eum, qui prior esset, secundo loco natum, qui est cognitus per signum coccinum, quod erat in eo; quod est passio iusti, ab initio praefigurata in Abel et descripta a prophetis, perfecta vero in novissimis temporibus in Filio Dei.

3. Oportebat enim quaedam quidem praenuntiari paternaliter a patribus, quaedam autem praefigurari legaliter a prophetis, quaedam vero deformari secundum ²formationem Christi, ab his qui adoptionem perceperunt; omnia vero in uno Deo ostenduntur. Quum enim unus esset Abraham, in semetipso praefigurabat duo Testamenta, in quibus alii^o quidem seminauerunt, alii vero ²messi
 177. *Ioan. IV. 37.* sunt: *In hoc enim, inquit, sermo est verus, quoniam alter quidem est qui seminat populus, alter qui metet;* unus autem Deus praestans utrisque quae sunt apta, semen quidem seminanti, panem vero ad edendum metenti. ¶ *Quemadmodum alter quidem est qui plantat, et alter qui adquat, unus autem, qui dat incrementum, Deus.* ¶ Disseminaverunt enim sermonem de Christo patriarchae et prophetae; demessa est autem ecclesia, hoc est fructum percepit. Propter hoc et ipsi orant habere tabernaculum in ea, Hieremia dicente: *Quis dabit mihi in deserto habitationem novissimam;* uti et qui seminat et qui metit, simul gaudeant in Christi regno, qui omnibus adest, de quibus ab initio bene sensit Deus, attribuens adesse eis Verbum suum.

C A P. XXVI.

. . . . . 1. Si quis igitur intentus le-
 . . . . . gat Scripturas, inveniet in iis-
 . . . . . dem de Christo sermonem et
 . . . . . novae vocationis praefigurationem. ¶ Hic est enim thesaurus

1. habet] Sic ARUND. MERC. II. VOSS. GRAB. et MASS. Alii habebat.

2. formationem] Ita ARUND. MERC. II. VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui deformationem.

3. messi sunt] FEUARD. observat, Interpretem tam hic, quam paulo post demessa est ita scripsisse pro forma activa messuerunt, demessuit.

4. Χριστός κτλ.] Graecum textum

primae partis huius capituli integrum fere conservavit nobis Nicetas in Catena Patrum ad Matth. 13, 44 a Corderio edita. In prima autem periodo et a verbis et a sensu Irenaei parum deflectit, ita eam reddens: Χριστός ἐστὶν ὁ θησαυρός ὁ κεκρυμμένος ἐν ἀγροῖς, τοῦτον ταῖς γραφαῖς, ταῖς ἐν τῷ κόσμῳ οὖσαις. Irenaeus enim thesaurum quidem in Scripturis absconditum vocavit Chri-

after.
-est. after.
dant.

κεκρυμμένος ἐν ἀγροῦ . . . . .
 . . . . . (ἀγρός γὰρ ὁ κόσμος)
 κεκρυμμένος δέ . . . . .
 . . . . .
 ὅτι διὰ τύπων καὶ παραβολῶν
 ἐσημαίνεται. ἂ Μὴ δυναμένων
 νοηθῆναι, πρὸ τοῦ τὴν ἔκβασιν
 τῶν προφητευμένων ἐλθεῖν,
 ἥτις ἐστὶν ἡ παρουσία τοῦ Κυ-
 ρίου . . . . .

πᾶσα γὰρ προφητεία περὶ τῆς
ἐπαγγελίας αἰνυγμὰ ἐστὶ καὶ
ἀντιλογία τοῖς ἀνθρώποις.
Ὅταν *δὲ ἔλθῃ ὁ καιρὸς καὶ
ἀποβῇ τὸ προφητευθέν, τότε
τῆς ἀκριβεστάτης ἐπέτυχεν ἐξη-
γήσεως. Καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ
Ἰουδαίων μὲν ἀναγινωσκόμενος

absconsus in agro,¹¹ id est — in *Matth. XIII.*
isto mundo: (*Ager enim mun-* 44.
das est,) absconsus vero in Scri- *Ibid. 38.*
pturis thesaurus Christus, quo-
niam per typos et parabolas
significabatur. Unde ²[non] poterat hoc, quod secundum hominem est, intelligi, priusquam consummatio eorum, ³quae consummata sunt, veniret; quae [†]est *+ Matth. 262.*
adventus Christi. Et propter hoc Danieli prophetae dicebatur: *Muni sermones et signa librum* *Dan. XII. 4.*
usque ad tempus consummationis, ^{7.}
quoadusque discant multi,
et adimpleatur agnitio. In eo enim quum perficietur dispersio,
cognoscent omnia haec. Sed et Hieremias ait: In novissimis die- *Ierem.*
bus intelligent ea. ⁴Omnis enim *XXIII. 20.*
prophetia, priusquam habeat ⁵effectum,
aenigmata et ambiguitates sunt hominibus. Quum ^{*}autem ^{*}venerit tempus et evenerit quod prophetatum est; ^otunc [†]prophetiae habent liquidam et certam expositionem. ^{*}Et pro-

sium; per thesaurum autem in agro absconditum indigitavit ipsam Scripturam s. in fine praecedentis capituli memoratam, siquidem paullo post de illa ait: *A Christianis vero quum legitur, thesauri est absconditus in agro.* Unde auctor alterius Catenae Patrum in Malthaem a Petro Possino editae sensum Irenaei rectius expressit his verbis: *Θησαυρὸν ταπεινὸν ἐν ἀγρῷ ἵστας ἐν τῷ κοινῷ ὑπακούσας γραφάς.* Verba igitur Nicetae ad sensum Irenaei paucis exceptis accommodare placuit, spatio insuper relicto, ut si textus Irenaei integrior repeririatur, lacunae expleri possint.

GRABRIUS.

1. Μὴ δυναμένων βοηθῆναι] In Catena Possini καὶ ἀδύνατον ἦν βοηθῆναι.

2. (non)] Particulam negativam, a

**Mass. auctoritate textus graeci additam,
expungere nolui, sed uncinis inclusi.**

3. *quae consummata sunt*] Secundum
graecum textum, melius *quae praedicta*
sunt.

4. *Omnis prophetia — habeat*] Nescio quam ob causam HEUMANNUS hic legi voluerit: *omnes prophetiae — habent.*

5. effectum — ambiguitates] Sic. Codd.
VET. CLAROM. VOSS. et edit. FLEUARD.
MASS. Posterior vox etiam in ARUND.
occurrit. Sed ERASM. et GALL. *efficaciam*
— *ambiguitas*. GRABIVS *efficaciam* —
ambiguitates. In textu graeco num. sing.
legitur *ἀντιλογία*, uti et *ἀλυσμα*.

6. *venerit* — *evenerit*] ERASM. *venerit* (1560. 1567 *veniret*) — *evenit*. Posteriorius verbum etiam in ARUND. et VOSS. (GRABIVS errat) legitur; in MERC. II. *venit*.
7. *prophetiae*] VOSS. *prophetae*.

ὁ νόμος ἐν τῷ νῦν καιρῷ, μὴ θῷ ἔκειτο· οὐ γὰρ ἔχουσι τὴν ἐξηγήσιν τῶν πάντων, ἥτις ἐστὶν ἡ 'κατ' οὐρανὸν παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ὑπὸ δὲ Χριστιανῶν ἀναγινωσκόμενος, θησαυρός ἐστι, κεκρυμμένος μὲν ἐν ἀγρῷ, ἀντοῖς δὲ ἀποκαλυμμένος,

revelatus est et explanatus et ditans ²sensus hominum, et ostendens sapientiam Dei, et eas, quae sunt erga hominem dispositiones eius, manifestans, et Christi regnum praeformans, et hereditatem sanctae Hierusalem praeangelizans; et praenuntians, quoniam in tantum homo diligens Deum proficiet, ut etiam videat Deum et audiat sermonem eius, et ex auditu loquelae eius in tantum ²glorificari, uti reliqui non possint intendere in faciem gloriae eius,

Dan. XII. 3. quemadmodum dictum est a Daniele: Quoniam *intelligentes fulgebunt, quemadmodum claritas firmamenti, et a multis iustis sicut stellae in saecula et adhuc.* ⁴Quemadmodum igitur ostendimus, si quis legat Scripturas, (etenim Dominus sic disseruit discipulis

1. κατ' οὐρανόν] Cum Int. legendum κατ' ἀνθρώπων.

2. sensus] Sic VET. ARUND. MERC. II. et MASS. Reliqui sensum.

3. glorificari] Scribendum fuisset Interpreti glorificetur.

4. Quemadmodum igitur ostendimus cett.] GRABIIUS dicit: „Quae sequentium sententia, quae connexio? nulla sane, nisi duae periodi transponantur, ac unica particula et omissa ita legatur: Quemadmodum igitur ostendimus, si quis legat Scripturas, erit consummatus discipulus et similis patrifamilias, qui de thesauro suo (id est iuxta Irenaei interpretationem, Scriptura s.) profert nova et vetera. Etenim Dominus sic disseruit cett. usque ad praedicari in toto mundo. Unde infer: Quapropter eis qui in ecclesia, presbyteris cett.“ Contra GRABIIUM MASSURTI recte disputat in hunc modum: „Sed fallit vir doctissimus: nulla opus est transpositione; leviori dispendio restituitur textus, si nimirum haec etenim Dominus — in toto mundo parenthesi includantur, uti revera includi debent: tunc enim omnia secum invicem perfecte cohaerebunt. Nec necesse est expungere coniunctionem et ante erit consummatus. Sic enim construitur: erit et consummatus discipulus

pter hoc quidem Iudaeis quum legitur lex in hoc nunc tempore, fabulae similis est: non enim habent expositionem omnium rerum pertinentem ad adventum Filii Dei, qui est secundum hominem; a Christianis vero quum legitur, thesaurus est, absconsus in agro, cruce vero Christi re-

velatus est et explanatus et ditans ²sensus hominum, et ostendens sapientiam Dei, et eas, quae sunt erga hominem dispositiones eius, manifestans, et Christi regnum praeformans, et hereditatem sanctae Hierusalem praeangelizans; et praenuntians, quoniam in tantum homo diligens Deum proficiet, ut etiam videat Deum et audiat sermonem eius, et ex auditu loquelae eius in tantum ²glorificari, uti reliqui non possint intendere in faciem gloriae eius,

et similis cett.“ Aliam viam in emendando atque explicando loco HEUMANNUS ingressus est, qui in *Hamburg. vermischte Bibliothek* Tom. I. p. 150 ita scribit: „Erasmus edidit: Et adhuc, quemadmodum igitur ostendimus, si quis legat Scripturas. Turpiter vero erravit MASSURTI, duo ista verba et adhuc annectens praecedentibus et hoc modo recitans praemissa Danielis prophetae verba: *Intelligentes fulgebunt, quemadmodum claritas firmamenti, et a multis iustis sicut stellae in saecula et adhuc.* Non est, quod proferam GRABII et MASSURTI super hoc loco disceptationem. Praecedentia si legas, facile incidet in veram loci huius scripturam. Loquitur scilicet Irenaeus de scriptis prophetis rite intelligendis. Nunc igitur ita concludit: *Quemadmodum intelligantur, ostendimus, si quis legat Scripturas.* Ut hoc intelligantur mutaretur in igitur, abbreviatura, quam vocant, librarii quin effecerit, non dubito. Etiam Danielis verba nonnihil corrupta esse, facile apparet. Nam pro multis iustis hunc in modum, licet non his ipsis verbis, scriptum fuerit necesse est: *et quibus multi facti sunt iusti.*“ Non est, quod has HEUMANNI coniecturas vanas esse probem, quum locus et lectio MASSURTI facile intelligi possit.

Chr. Nat.
- 'pcc. e.
nona.

Chr. Nat.
- pcc.

post resurrectionem suam a mortuis, ex ipsis Scripturis ostendens eis, quoniam oportebat pati Christum, et intrare in gloriam suam, et in nomine eius remissionem peccatorum prædicari in toto mundo) et erit consummatus discipulus, et similis patrifamilias, qui de thesauro suo profert nova et vetera. ^{Luc. XXIV. 26. 47. Act. 13, 32.}

2. Quapropter eis qui in ecclesia sunt, presbyteris obaudire oportet, his qui successionem habent ab apostolis, sicut ostendimus; qui cum episcopatus successione charisma veritatis certum secundum placitum Patris acceperunt; reliquos vero, qui absistunt a principali successione, et quocunque loco colligunt, suspectos habere vel quasi haereticos et malae sententiae; vel quasi scindentes et elatos et sibi placentes; aut rursus ut hypocritas, quæstus gratia et vanæ gloriæ hoc operantes. Omnes autem hi deciderunt a veritate. Et haeretici quidem alienum ignem afferentes ad altare Dei, id est alienas doctrinas, a caelesti igne comburentur, quemadmodum Nadab et Abiud. Qui vero exsurgunt contra veritatem, et alteros adhortantur adversus ecclesiam Dei, remanent apud inferos, voragine terræ absorpti, quemadmodum qui circa Chore, Dathan et Abiron. Qui autem scindunt et separant unitatem ecclesiae, eandem quam Hieroboam poenam percipiunt a Deo. ^{Levit. X. 1. 2. Grab. 344. Num. XVI. 33. 3 Reg. XIV. 10 seqq. Cap. XLIV.}

3. Qui vero crediti quidem sunt a multis esse presbyteri, serviunt autem suis voluptatibus, et non præponunt timorem Dei in cordibus suis, sed contumeliis agunt reliquos et principalis concessionis tumore elati sunt, et in absconsis agunt mala et dicunt, *Nemo nos videt*, redarguentur a Verbo; qui non secundum gloriam iudicat, neque faciem attendit, sed in cor: et audient

1. obaudire] Voss. obedire.
2. colligunt] Ita Mass. e Cod. CLANOM. In Codd. VET. et Voss. se colligunt. In aliis colliguntur.

3. scindentes] I. e. schismaticos.

4. hi deciderunt] Vox hi male omissa est et praesens decidunt in edit. FEUAR. et (quem addo) Cod. Voss.

5. Abiud] Ita GRAB. primus recte e Cod. Voss., quia LXX habent Abiud.

6. quem] In FEUAR. marg. et Voss. legitur quemadmodum.

7. præponunt] CLANOM. proponunt.

8. concessionis] Sic omnes MSS., ait Mass., cum ERASM. edit. At GALLAS., quem secutus est FEUAR. in edit. Paris 1576 (nam in subsequendis perperam excidi fecit confessionis) propria auctoritate, nullaque premente necessitate

scripsit concessionis. Quum enim concedere apud auctores latinos interdum sit locum cedere; eodem sensu concessio erit loci cessio. Principulis ergo concessionis tumore elatum esse nihil aliud est quam principali loco, primo gradu sibi ab ecclesia concessio insolentius offerri.

9. non secundum gloriam iudicat] Essiae verba c. 11, 3 hic citat secundum LXX. Sed LXX voce *δόξαν* designarunt opinionem, neque vero gloriam, uti multi cum Interprete falso interpretati sunt.

10. et audient eas cett.] Ita FEUAR. GRAB. MASS. et Voss.; sed ARUND. et MERO. II. habent audientes, dum in ERASM. et GALL. vox eas omissa est. Cum Mass. obiter notabis, historiam Susannae ab Irenaeo adscribi Danieli.

Don. XIII. eas quae sunt a Daniele propheta voces: *Semen Chanaan, et non*
20. *Iuda, species seduxit te, et concupiscentia evertit cor tuum; in-*
Ibid. 56. *veterate dierum malorum, nunc advenerunt peccata tua quae fa-*
Ibid. 52. 53. *ciebas antea, iudicans iudicia in iusta; et innocentes quidem dam-*

Matth. XXIV. *iustum non occides.* De quibus dixit et Dominus: *Si autem dixe-*
10 seqq. *rit malus servus in corde suo, Tardat Dominus meus, et incipiat*
c. 12, 15, 16 *cadere servos et ancillas, et manducare et bibere et inebriari;*
veniet Dominus servi illius in die qua nescit, et hora qua non
sperat, et dividet eum, et partem eius cum infidelibus ponet.

4. Ab omnibus igitur talibus absistere oportet; adhaerere
† Mass. 263. vero his qui et apostolorum, † sicut praediximus, doctrinam custo-
diunt, et cum presbyterii ordine sermonem sanum et conversatio-
nem sine offensa praestant, ad ¹ confirmationem et correptionem
reliquorum. ¶ Quomodo Moyses, cui tantus ducatus est credi-
tus, bona conscientia fretus, purgabat se apud ² Deum, ¶ dicens:
c. 17. *Non concupiscens alicuius illorum quid accepi, neque male feci*
Ibid. VII. 2. *alicui eorum.* ¶ Quomodo Samuel tot annis iudicans populum,
Num. XVI. 15. *et sine ulla elatione ducatum gerens super Israel, in fine purgabat*

1. Reg. XII. 2 se, dicens: *Ego conversatus sum in conspectu vestro a prima*
seqq. *aetate mea usque nunc: respondete mihi in conspectu Dei et in*
conspectu Christi eius, cuius vestrum vitulum accepi aut asinum,
aut super quem ³ potentatus sum, aut quem oppressi, aut si de
alicuius manu accepi propitiationem vel calceamentum, dicite ad-
versus me et reddam vobis. Quomodo dixisset autem ⁴ populus: *Ne-*
que potentatus es, neque oppressisti nos, neque accepisti de manu
cuiusquam aliquid; testificatus est Dominus, dicens: ⁵ Testis Do-
minus et testis Christus eius in die hac, quoniam ⁶ invenistis in
manu mea nihil. ^x *Et dixerunt ei: Testis.*

¹ Οὕτω Παῦλος . . . . . Quomodo et Paulus apo-
stolus, quomodo esset bonae con-

1. confirmationem et correptionem] Sic Codd. VET. CLAROM. VOSS. ARUND., quibus quoad priorem vocem consentiunt MERC. II., et MASS. In ceteris edit. in-formationem et correctionem.

2. Deum] Sic in FLEUARD. marg. ARUND. VOSS. MERC. I. et MASS. Reliqui Dominum.

3. potentatus sum] Graeco κατεδυνάστευσα, tyrannidem exercui. MASS.

4. populus] MERC. II. et ARUND. addunt ad eum.

5. Testis Dominus — testis Christus]

MASS. hic bis omisit est auctoritate Codd. CLAROM. VOSS. MERC. II. ac biblici textus.

6. invenistis] MASS. recte expunxit negationem huic verbo praefixam fide Codd. VET. et VOSS.

7. Οὕτω Παῦλος κτλ.] Graecum hoc fragmentum typis edendum curavit Combellius Auctarii novissimi biblioth. Patrum Part. I pag. 299. Descripsit graeca Cod. 2433 alias 753 bibliothecae regiae Parisiensis, quem MASS. iterum cum editis contulit.

e.

+ sicut ex h^o c^o erascit;
et.

Domino.
neminem.

corrumptimus

e.
cibariam.
cum verit. t.
secundo.

dandum cibariam
cum venerit

... ἀπελογεῖτο Κορινθίοις·
οὐ γὰρ ἐσμὲν ὡς οἱ πολλοί,
κατηλείποντες τὸν λόγον τοῦ
θεοῦ. . . . .

καὶ μετ' ὀλίγα· οὐδένα ἡδική-
σαμεν, *καὶ τὰ ἐξῆς.

5. ¹Τοιούτους πρεσβυτέρους
ἀνατρέφει ἡ ἐκκλησία, περὶ ὧν
καὶ ²προφήτης φησὶν· δώσω
τοὺς ἄρχοντας σου ἐν εἰρήνῃ καὶ
τοὺς ἐπισκόπους ἐν δικαιοσύνῃ.

De quibus et Dominus dicebat: Quis igitur erit fidelis ⁴actor, ^{45. 46.}
bonus et sapiens, quem praeposit Dominus super familiam suam,
ad ⁵danda eis cibaria in tempore? Beatus ille servus, quem ⁶ve-
niens Dominus invenerit sic facientem. †Ubi igitur tales inve-
niat aliquis, Paulus docens ait: Posuit Deus ⁷in ecclesia primo ^{1. Cor. XII.}
apostolos, secundo prophetas, tertio doctores. Ubi igitur charis-
mata Domini posita sunt, ibi discere oportet veritatem, apud quos
est ea quae est ab apostolis ecclesiae successio, et id quod est
sanum ⁸et irreprobabile ⁹conversationis, et inadulteratum et in-
corruptibile sermonis constat. Hi enim et eam quae est in unum
Deum, qui omnia fecit, fidem nostram custodiunt: et eam quae est
in ¹⁰Filium Dei, dilectionem adaugent, qui tantas dispositiones
propter nos fecit, et Scripturas sine periculo nobis exponunt, ne-
que Deum blasphemantes, neque patriarchas exhonores, neque
prophetas contemnentes.

scientiae, dicebat ad Corinthios:
Non enim sumus sicut plurimi, ^{2. Cor. 2, 17.}
adulterantes verbum Dei, sed ea
sinceritate, sicut ex Deo, coram
Deo in Christo loquimur: ^{2. Cor. 7, 2.}
³nemi-
mini nocuimus, neminem ^{Grab. 345.}
primus, neminem circumvenimus.

5. Tales presbyteros nutrit
ecclesia; de quibus et propheta
ait: Et dabo principes tuos in
pace et episcopos tuos in iu-
stitia.

Quis igitur erit fidelis ⁴actor, ^{Math. XIV.}
bonus et sapiens, quem praeposit Dominus super familiam suam,
ad ⁵danda eis cibaria in tempore? Beatus ille servus, quem ⁶ve-
niens Dominus invenerit sic facientem. †Ubi igitur tales inve-
niat aliquis, Paulus docens ait: Posuit Deus ⁷in ecclesia primo ^{1. Cor. XII.}
apostolos, secundo prophetas, tertio doctores. Ubi igitur charis-
mata Domini posita sunt, ibi discere oportet veritatem, apud quos
est ea quae est ab apostolis ecclesiae successio, et id quod est
sanum ⁸et irreprobabile ⁹conversationis, et inadulteratum et in-
corruptibile sermonis constat. Hi enim et eam quae est in unum
Deum, qui omnia fecit, fidem nostram custodiunt: et eam quae est
in ¹⁰Filium Dei, dilectionem adaugent, qui tantas dispositiones
propter nos fecit, et Scripturas sine periculo nobis exponunt, ne-
que Deum blasphemantes, neque patriarchas exhonores, neque
prophetas contemnentes.

179.
108.

1. Τοιούτους] Sic Mass. recte legit
e MS. memorato.

2. προφήτης] Ita Combessii, apud
quem Πέτρος legitur, errorem bene
correxerat Cotelierius (in notis ad Tom. II
Monum. ecclesiae Graecae col. 608).
Sunt enim haec verba Esariae LX, 17
iuxta versionem τῶν ὁ, allegata quoque
a S. Clemente Romano in epist. ad Co-
rinth. § 42. GRAB. Codex bibliothecae
reg. a Mass. collatus emendationem Co-
telierii confirmat.

3. nemini] ERASM. et GALL. neminem.

4. actor] Male FEUABDENTIUS auctor.

5. danda eis cibaria] Voss. et CLA-
RON. dandum eis cibarium.

6. veniens] FEUARD. in marg. CLARON.
et (quem addo) Voss. quem venerit.

7. in ecclesia primo apostolos] Sic
primus GRAB. verba translocavit aucto-
ritate Codd. ARUND. et Voss. Sed in
prioribus edit. et Codd. MENC. legeba-
tur primo in ecclesia apostolos.

8. et irreprobabile] MENC. II. imprope-
rabile. Et, quod legitur in prioribus
ERASMI edit., male omissum est in po-
sterioribus.

9. conversationis] Συνομιλλας, uti au-
spicor, scripsit auctor. Veritatem apud
eos quaerendam esse, qui cum iis con-
suetudinem habeant, qui sani i. e. a per-
versis Gnosticorum opinionibus liberi,
et irreprobabiles (quod verbum bonis au-
ctoribus non est usitatum) i. e. morum
ac vitae integritate conspicui sint.

10. Filium] CLARON. et Voss. Filio.

C A P. XXVII.

1. ¹Quemadmodum audiui a quodam presbytero, qui audierat ab his qui apostolos viderant, et ²ab his qui didicerant: sufficere veteribus, de his quae sine consilio Spiritus egerunt, eam quae ex Scripturis esset correptionem. ³Quam enim non sit personarum acceptor Deus, ⁴quae sunt non secundum eius placitam facta, his inferebat congruam correptionem. Quemadmodum ⁵sub David, quando persecutionem quidem patiebatur a Saul propter iustitiam, et regem Saul fugiebat, et inimicum non ulciscabatur, et Christi adventum psallebat, et ⁶sapientia instruebat gentes, et omnia secundum consilium faciebat Spiritus, ⁷placebat Deo. Quando autem propter concupiscentiam ipse sibi accepit ⁸Bersabee Uriae uxorem; dixit Scriptura de eo: *Nequam autem visus est sermo quem fecit David in oculis Domini*; et ⁹mittitur ad eum Nathan propheta, ostendens ei peccatum eius, ut ipse dans sententiam de semetipso, et semetipsum adiudicans, misericordiam consequeretur et remissionem ¹⁰a Christo: *Et dixit ei: Duo viri fuerunt in civitate una, unus dives et unus pauper; diviti erant greges ovium*

2. Sam. XI.
27.

Ibid. XII. 1
scqq.

1. Quemadmodum audiui cett.] Hunc locum typis expressum reperis in Reliquiis sacris, quas Mart. los. Routh edidit. Vol. I p. 49 ss. Vir doctus ibidem p. 63 haec disputat: „Sunt bonae frugi haec dicta, sive ab ore alicuius, sive a scripto eius accepta; quae si non omnia ipsis verbis Senioris expressa, ea tamen huius presbyteri fuisse, usque dum veneris ad Pauli apostoli verba in priore ad Corinthios epistola, licet colligere, cum ex structura orationis, quae a directa forma in modum infinitum subinde mutatur, tum vero ex verbis illis sicut dixit presbyter et inquit ille senior, sub finem § 1 et § 2 interpositis.“ Confer praeterea a Routhio disputata loc. cit. p. 24.

2. ab his qui didicerant] HEUMANNUS in marg. edit. ERASM. qui deleri vult. Profecto vox illa omitti posset, si Codd. auctoritas concesserit. ROUTHUS l. l. Dodwellum citat Dissert. I in Irenaeum § 6 p. 11 ita scribentem: Posteriori illo discentium nomine illos, ut existimo, complectitur Domini discipulos, qui tamen non fuerint apostoli, quales erant Papias, Ioannes presbyter et Aristion.“ Vide et Dissert. IV § 3 p. 292. „Ubi tamen, pergit Routhius, vir cl. minus yore, ut opinor, neque sibi satis consentiens sic Irenaeum interpretatus est: Meminit presbyterum (Irenaeus), qui non ipsos audie-

rit apostolos aut discipulos αὐτόντων, sed apostolorum discipulorumque αὐτόντων discipulos.“

3. sub David] Non male HEUMANNUS in marg. edit. ERASM. coniecit quem David.

4. sapientia] Ita FEUARD. primus restituit pro sepientiam. Emendationi favet Voss.

5. placebat Deo] FEUARD. ante has voces addidit et, quod legi etiam in Voss. Sed GRAB. recte monuit, τὸ et hic et paullo post omittendum. MASS. delevit et, non dicens qua auctoritate critica. In CLAROM. enim et legitur.

6. Bersabee] GRABIVS sec. Cod. ARUND. et perimulda exemplaria τὴν ο, quae habent Βερσαβᾶ, scripsit Bethsabee.

7. uxorem] FEUARD. primus restituit hanc vocem, quam legi et in Voss. Omissa est in ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. et MERC. II.

8. mittitur — propheta] Ita FEUARD. GRAB. MASS. VOSS. MERC. II. et, uti patet, CLAROM. Sed ceteri minus recte mittit — prophetam.

9. a Christo] In edit. praeter MASSUTIANAM hic sequuntur sex voces: nisi enim Dominus Nathan ad David, quas cum MASS. auctoritate Codd. VOSS. et CLAROM. omisi.

10. fuerunt] ARUND. male fecerunt.

Cum.

Cum

et boum multi valde, et pauperi nihil aliud nisi ovicula una, quam habebat et nutriebat et ¹ fuerat cum eo et cum filiis eius pariter; ² de pane suo manducabat, *et ³ de calice bibeat, ⁴ et erat ei quasi* Grab. 340. filia. Et venit hospes homini diviti, et pepercit accipere de grege ovicularum suarum, et de gregibus boum suorum, et ⁵ facere hospitii; et accepit oviculam viri pauperis, et apposuit viro qui venerat ad eum. Iratus est autem David † super hominem illum † Mass. 264. valde, et dixit ad Nathan: Vivit Dominus, quoniam filius mortis est homo ille qui fecit hoc; ⁶ et oviculam reddet ⁷ quadruplum pro eo quod fecit factum hoc, et pro eo quod non pepercit pauperi. Et ait ad eum Nathan: Tu es vir, qui fecisti hoc; ¹ et deinceps reliqua exsequitur, exprobrans eum, et enumerans in eum Dei beneficia, et quoniam exacerbavit Dominum, quum fecisset hoc. Non enim placere Deo huiusmodi ⁸ operationem, sed iram magnam imminere domui eius. Compunctus est autem David ad haec, et ait: Peccavi Domino; et ⁹ psalmum exhomologeseos ¹⁰ post psallebat, adventum Domini sustinens, qui abluit et ¹¹ emundat eum hominem qui peccato fuerat obstrictus. Similiter autem et de Salomone, quum perseveraret ¹² iudicare recte, et ¹³ sapientiam enarrare, et typum ¹⁴ veri templi aedificabat, et glorias exponebat Dei, et adventuram pacem gentibus annuntiabat, et Christi regnum prae-

1. fuerat] FEUARD. in marg. et Voss. *forerat*.

2. de pane suo] Et his vocibus praefixum GRAB. fide MSS. Voss. Merc. 1., quibusdam CLAROM. consentire videtur, expunxit. Suo omittitur in Voss.

3. de calice] Ita FEUARD. in marg. Voss. CLAROM. GRAB. et MASS. Consentient LXX καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ, ex his adde eius. Sed in ceteris legitur calicem.

4. et erat ei] Vocula ei omissa est apud FEUARD.

5. facere hospitii] Quod editores hic addunt convivium GRAB. et MASS. recte omittunt, quia neque in MSS. neque in textu τῶν ὁ exstat. Praeterea MASS. monet, facere hic idem esse ac parare.

6. quadruplum — pauperi] Ex interpretatione τῶν ὁ legendum septuplum atque omittenda fuisset vox pauperi. Sed Mass. recte observat, Irenaeum totum hunc locum procal dubio et memoria citasse, quum plura addiderit, alia vero, quae apud LXX non legantur, omiserit.

7. et deinceps] Voss. et deinde.

8. operationem] Ita scripsit Mass., non dicens quia auctoritate motas. Lectio-

nem hanc reperi in Voss. In aliis operationes.

9. psalmum exhomologeseos] FEUARD. bene observat, psalmum hunc esse quinquagesimum; idque apparet e verbis, quibus inscriptus est: psalmus David, quando venit ad eum Nathan propheta, quando intravit ad Bethsabe.

10. post psallebat] Vocem post pro postea accipiendam MASS. addidit e Cod. CLAROM.

11. emundat] Ita GRAB. et MASS. fide omnium MSS. pro praeterito emundavit. In Voss. vero formam simplicem mundat reperi.

12. iudicare — enarrare] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. In aliis quum iudicaret — enarraret.

13. sapientiam] Solus GRAB. e MS. ARUND. addidit Dei. Routhius l. l. seculus est GRAB. quia sacer textus, quo spectet Irenaeus, sapientiam Dei memoret. Sed ante omnia nobis auctoritas Codicum tuenda est.

14. veri templi] Pro his ERASM. GALL. habent veritatis. Sed FEUARD. et GRAB. scripserunt e Cod. VET. veri templi templum. In Voss. abest templum, quod MASS. recte expunxit, motus fide Cod. CLAROM.

figurabat, et loquebatur tria millia parabolarum in adventum Domini, et quinque millia canticorum, hymnum ¹dicens Deo, et eam quae est in conditione sapientiam Dei exponebat physiologice ex omni ligno et de omni herba et de volatilibus omnibus et de quadrupedibus et de piscibus; et dicebat: *Si vere Deus, quem caeli non capiunt, super terram habitabit cum hominibus?* et placebat Deo, et omnes eum admirabantur, et omnes reges terrae quaerebant faciem eius, ut audirent sapientiam eius, quam dederat illi Deus, ²et regina austri a finibus terrae veniebat ad eum, sapientiam, quae in eo erat, scitura, quam et Dominus ait in iudicio resurrectionis cum eorum natione qui audiunt sermones eius, et non credunt in eum et adiudicaturam eos, quoniam illa quidem subiecta est annuntiatae sapientiae per servum Dei; hi vero eam quae a Filio Dei dabatur, contemserunt sapientiam. Salomon enim servus erat; ³Christus vero Filius Dei et Dominus Salomonis. ⁴Quum igitur sine offensa serviret Deo, et ministraret dispositionibus eius, tunc glorificabatur: quum autem uxores accipiebat ab universis gentibus, et permittebat eis erigere idola in Israel, dixit Scriptura de eo: ⁵*Et rex Salomon erat amator mulierum, et accepit sibi mulieres alienigenas; et factum est in tempore senectutis Salomonis, non erat cor eius perfectum cum Domino Deo suo. Et ⁶diverterunt mulieres alienigenae cor eius post Deos alienos. Et fecit Salomon malignum in conspectu Domini; ⁷non abiit post Dominum, quemadmodum David pater eius. Et iratus est Dominus in Salomonem: non enim erat cor eius perfectum in Domino, secundum cor David patris eius. Sufficiens increpavit eum Scriptura, sicut dixit presbyter, ut non ⁸gloriatur universa caro in conspectu Domini.*

*Grab.347. 2. ¹Et propter hoc Dominum in ea, quae sunt *sub terra, descendisse, evangelizantem et illis adventum suum; ²remissione peccatorum existente his qui credunt in eum. Crediderunt autem ³in eum omnes qui sperabant in eum, id est qui adventum

1. *dicens Deo*] Sic FEUARD. GRAB. MASS. VET. VOSS. Sed in priorib. editi. pro Deo legitur Domini.

2. *Christus vero Filius*] Pro vero exstat in ARUND. vere.

3. *Quum igitur*] Pro igitur habet Voss. ergo.

4. *diverterunt*] Voss. deverterunt.

5. *non abiit*] ERASM. GALL. et FEUARD. non enim abiit Sed GRAB. illud enim expunxit auctoritate biblici textus et omnium MSS.

6. *gloriatur*] Voss. glorificetur.

7. *Et propter*] Ita GRAB. primus scripsit fide omnium suorum MSS. pro ea propter, uti legitur in priorib. editi.

8. *remissione peccatorum existente*] Sic MASS. restituit e Codd. VET. Voss. et CLARON., in quo incuria librarii scriptum est remissionem. Reliqui remissionem — existentem.

9. *in eum omnes*] In Voss. desideratur vox omnes.

e.
e.

floriam

autem.

autem
iam non

etiam.

cum.

et.

neque

cum

jam non. M.

autem. MM.

monitus. M.

eius praenuntiaverunt, et dispositionibus eius servierunt, iusti et prophetae et patriarchae, quibus similiter ut nobis remisit peccata, quae non ¹oportet nos imputare his, si quominus contemnimus gratiam Dei. ²Quemadmodum enim illi non ³imputabant nobis incontinentias nostras, quas operati sumus, priusquam Christus in nobis manifestaretur; sic et nos non est iustum imputare ante adventum Christi his qui peccaverunt. *Omnes enim homines egent* Rom. III. 23.

gloria Dei, iustificantur autem non a semetipsis, sed a Domini adventu, qui intendunt lumen eius. In nostram autem correptionem ⁴conscriptos esse actus eorum, ut sciremus, primum quidem, quoniam unus est Deus noster et illorum, cui non placeant peccata, etiamsi a claris fiant; deinde, ut abstineamus a malis. Si enim hi qui praecesserunt nos in charismatibus veteres, propter quos nondum Filius Dei passus erat, delinquentes in aliquo, et concupiscentiae carnis servientes, tali affecti sunt ignominia; quid passuri sunt qui nunc sunt, qui contemserunt adventum Domini et deservierunt voluptatibus suis? Et illis quidem curatio et remissio peccatorum mors Domini fuit; ⁵propter eos ~~pro~~ qui nunc peccant, Christus ⁶non iam morietur, iam enim mors non dominabitur eius; sed veniet Filius in gloria Patris, exquirens ab actoribus et dispensatoribus suis pecuniam, quam eis credidit, cum usuris, et quibus plurimum dedit, plurimum ab eis exigit. ⁷Non debemus ergo, inquit ille senior, superbi esse, neque reprehendere veteres; sed ipsi timere, ne forte post agnitionem Christi agentes aliquid quod non placeat Deo, remissionem ultra non habeamus ⁸delictorum, ⁹sed excludamur a regno eius. Et ideo Paulum dixisse: *Si enim* Rom. XI. 21. *naturalibus ramis non pepercit, ne forte nos tibi parcat, qui quum* 17. — A. *esses oleaster, insertus es in pinguedinem olivae, et socius factus es pinguedinis eius.*

3. Similiter et plebis praevaricationes ⁵vides descriptas esse, non propter illos qui tunc transgrediebantur, sed in correptionem nostram, et ut sciremus unum et eundem Deum, in quem illi delinquebant, et in quem nunc delinquant quidam ex his qui credi-

1. oportet nos] Nos abest in Voss.

2. Quemadmodum enim] Enim non comparat in Voss.

3. imputabant] Sic GRAB. primus scripsit e Cod. Voss., dum priores legebant imputant. GRABIVS recte interpretatus est: „ethnicis ante adventum Christi.“

4. conscriptos — actus] Voss. habet scriptos. In ARUND. et MERC. II. exstat factus.

5. non iam morietur — dominabitur]

MERC. I. moritur; in ARUND. et MERC. II. dominatur. Verba non iam in Voss. in verso ordine leguntur.

6. delictorum] ARUND. peccatorum.

7. sed excludamur a regno eius] Haec absunt in Voss.

8. vides] Sic pro videns, quod sensum male suspendit, reposui auctoritate Cod. CLAROM. Haec vero non Irenaei, sed senioris illius, quem paulo ante citavi, verba esse existimo. MASS.

- cum us. et quib. et

1 Cor. X. 1
seqq.

disse ¹dicuntur. Et hoc autem apostolum in epistola, ²quae est ad Corinthios, manifestissime ostendisse, dicentem: ³Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes ⁴in ~~Mose~~ baptizati sunt in nube et in mari, omnes eandem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritalem biberunt: ⁵bibebant autem enim de spiritali ⁶consequente eos petra; petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum bene sensit Deus; prostrati sunt enim in deserto.

† Mass. 265.

† Haec in figuram nostri fuerunt, ut non simus concupiscentes malorum, quemadmodum et illi ⁷concupierunt; neque ⁸idololatras sitis, quemadmodum quidam eorum; ⁹sicut scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex illis fornicati sunt, et corruerunt ¹⁰una die viginti tria millia. Nec tentemus Christum, quemadmodum quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt et perierunt ab exterminatore. Haec autem omnia in figura fiebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos finis saeculorum devenit. Quapropter qui putat se stare, videat ne cadat.

Cap. XLVI.

4. Sine dubitatione igitur et sine contradictione ostendens apostolo, unum et eundem esse Deum, qui et illa iudicavit et ea, quae nunc ¹¹sunt, exquirat, et causam descriptionis ¹²eorum demonstrante; indocti et audaces, ¹³adhuc etiam imprudentes inveniuntur *omnes, qui propter transgressionem eorum qui olim fuerunt, et propter plurimorum ¹⁴indicto audientiam, alterum quidem

* Grab. 348.

1. dicuntur] Ita cum omnibus editoribus scribo praeter Mass., qui e Cod. CLAROM. legit se dicunt.

2. quae est ad Cor.] Verba quae est abstant in Voss.

3. Nolo enim] Sic Mass. restituit, non dicens qua fretus auctoritate. Hanc lectionem in Voss. reperi, quocum CLAROM. consentire videtur. In ceteris legitur non enim volo.

4. in Mose] Maluerim in Mosen.

5. bibebant autem] Autem pro enim Mass. primus restituit e Codd. Vet. Voss. et CLAROM.

6. consequente eos] Eos adiecit FEUARD. procul dubio e Cod. Vet.; expunxit illud pronomen GRAB. Sed quum legatur etiam in Voss. et CLAROM., optimis Codicibus, recte egit Mass. eos restituens.

7. concupierunt] Sic Mass. scripsit cum Codd. Voss. et MERC. II. Alii concupiverunt.

8. idololatras sitis] ARUND. idolatras simus.

9. sicut scriptum est] CLAROM. ERAS. et GALL. si enim scriptum est.

10. una die] In his verbis GRAB. praefigit auctoritate Cod. ARUND.; sed secundum plurimos Codd. in omisi.

11. sunt] Hoc verbum male omissum est apud GRABIUM.

12. eorum] MERC. II. eorundem.

13. adhuc etiam] Sic Mass. scripsit, non dicens qua auctoritate. Ita legitur in FEUARD. marg. Voss. MERC. II. et ARUND. Sed in reliquis editis. adhuc autem.

14. indicto audientiam] FEUARD. 1639 male indictorum audientiam. Saepissime enim Irenaeo latino scribere placuit indicto audientes pro inobedientes lib IV, 2, 6 pag. 565 et alibi. Eodem modo hic dicit indicto audientia pro inobedientia.

-omnes.

+ et. Moyses.

consequenti.

en. sunt.

e. idolatres.

sic (corr. fr.

+ enim. sicut.)

milia.

temptamus.

i. tentabimus.

e. sicut.

-omnes

+ et Moyses

- enim

- eorum

en. sunt

idolatre

ipsis

neque

temptamus

tentabimus

sic.

anlem.
e. e. idolâtres.

hebreux.

e. quiâam.

idolâtra.
et en cœ.
scilicet omnibus.
e. e.

anlem
idolâtre

maledicti

idolâtra
eisdem

+ quia. MM.

idolatriae. M.

+ dicit. 4.

¹aiunt illorum fuisse Deum, et hunc esse mundi fabricatorem, et
esse in diminutione; alterum vero a Christo traditum Patrem, et
hunc esse qui sit ab unoquoque eorum mente conceptus: non in-
tellectus, ²quoniam quemadmodum ibi in ³pluribus eorum, qui
peccaverunt, non bene sensit Deus; sic et hic ⁴vocati multi, pauci
vero electi: quemadmodum ibi iniusti et ⁵idolatrae et fornicato-
res vitam perdiderunt; sic et hic: ⁶Tet Domino quidem praedicante,
in ignem aeternum mitti tales, et apostolo dicente: *An ignoratis,*
quoniam iniusti ⁷regnum Dei non hereditabunt? *Nolite seduci:*
neque fornicatores neque ⁸idolatrae *neque adulteri neque mol-*
les neque masculorum concubitores neque fures neque avari neque
ebriosi neque maledicti neque raptores regnum Dei ⁹possidebunt.
¹⁰Et quoniam non ad eos, qui extra sunt, ¹¹hoc dicit, sed ad
nos, ne proiciamur extra regnum Dei, tale aliquid operantes, in-
tulit: *Et haec quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis*
in nomine Domini Iesu Christi, et in Spiritu Dei nostri. Et
quemadmodum illic condemnabantur et proiciebantur hi, qui male
operabantur, et reliquos exterminabant; ¹²similiter et hic oculus
quoque *effoditur* scandalizans et pes et manus, ne reliquum cor-
pus pariter pereat. Et habemus praeceptum: *Si quis frater no-*
minatur fornicator aut avarus aut idolatra aut maledictus aut
ebriosus aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumere. Et iterum
ait apostolus: *Nemo vos seducat in verbis* ¹³verbis; *propter haec*
enim venit ira Dei in filios diffidentiae. *Nolite ergo fieri parti-*
cipes eorum. Et quemadmodum ibi peccantium damnatio ¹⁴parti-
cipabat et reliquos, quoniam placebant eis et una cum eis con-
versabantur; sic ¹⁵et hic *modicum fermentum totam massam cor-*

Math. XXII

14

Ibid. XXV.

41.

1. Cor. VI.

9. 10.

Idolatriae.

A.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

Idolatriae.

1. aiunt] Haec vox desideratur in Voss.
MERC. II. et CLAROM.

2. quoniam] In Voss. deest quoniam.

3. pluribus] Sic scripsit MASS. e Codd.
Voss. et CLAROM. Reliqui plurimis.

4. vocati] Sunt, quod habent editi.
ante hanc vocem, MASS. omisit, neque
vero dixit, qua auctoritate. Non repe-
ritur illa vox in Voss. et MERC. I.

5. idolatrae] CLAROM. ARUND. et
MERC. I. idolatres.

6. regnum Dei] Vocem Dei addidit
FEUARD., quocum consentiunt Voss. ARUND.
et MERC. II.

7. neque fornicatores] Vocem quia his
praemisam in ERASM. GALL. et FEU-
ARD. fide Codd. CLAROM. Voss. ARUND.
et textus apostolici GRAB. et MASS.
omittunt.

8. idolatrae] ARUND. et MERC. I idolatres.

9. possidebunt] MASS. sic scripsit, non
dicens qua auctoritate. FEUARD. Voss.,
procul dubio etiam CLAROM. ita habent.
In ceteris editi. hereditabunt.

10. Et quoniam] ARUND. sed quoniam.

11. hoc dicit] Hoc adiecit FEUARD.
suffragante Voss. Deest illa vox in
ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

12. et hic] Et FEUARD. addidit consen-
tientibus omnibus MSS.

13. verbis; propter haec] Pro verbis
in ARUND. et CLAROM. exstat sermonibus.
GRAB. auctoritate Voss. et textus sa-
cri scripsit haec pro hoc.

14. participabat] In ARUND. et MERC. II
male legitur participabant.

15. et hic] FEUARD. primus adiecit hic
suffragantibus Codd. Voss. et MERC. II.

rom. M. justice. M. M. retribulamini. M.

rom. I. 18. Dei, et hinc similiter apostolus ait: *Revelabitur enim ira Dei de caelo super omnem impietatem et iniustitiam eorum hominum, qui veritatem in iniustitia detinent.* Et quemadmodum ibi in Aegyptios, qui iniuste puniebant Israel, vindicta a Deo fiebat; sic et hinc,

Luc. XVIII. 1. 8. Domino quidem dicente: *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum, quicumque clamant ad eum die et nocte? Etiam dico vobis, faciet vindictam eorum cito;* et apostolo in ea, quae

2 Thess. I. 6 est ad Thessalonicenses, epistola ista praedicante: *Si quidem istum est apud Deum retribuere retributionem his qui tribulant vos, et vobis qui tribulamini, refrigerium nobiscum, in revelatione Domini nostri Iesu Christi de caelo cum angelis virtutis eius, et in flamma ignis, dare vindictam in eos qui non noverunt Deum, et in eos qui non obediunt evangelio Domini nostri Iesu Christi; qui etiam poenas pendunt interitus aeternas a facie Domini et gloria virtutis eius, quum venerit magnificari in sanctis suis et admirabilis esse omnibus, qui crediderunt in eum.*

Cap. XLVII.

C A P. XXVIII.

1. Quum ergo hinc et illic eadem sit in vindicando Deo iustitia Dei, et illic quidem typice et temporaliter et mediocrius; hinc vero vere et semper et austerius; ignis enim aeternus, et quae a caelo revelabitur ira Dei a facie Domini nostri (quemadmodum

* Grab. 349. * et David ait: Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam ipsorum), maiorem poenam praestat iis qui incidunt in eam: valde insensatos ostendebant presbyteri eos, qui ex his quae acciderunt his, qui olim Deo obtemperabant, tentant alterum Patrem introducere; e contrario opposcentes, quanta Dominus ad salvandos eos, qui receperunt eum, veniens fecisset, miserans eorum; tacentes autem de iudicio eius, et quaecunque provenient his, qui audierunt sermones eius, et non fecerunt, et

1. *Domino quidem dicente]* Quidem GRABIVS primus post vocem *Domino* posuit sec. ARUND. Consentit etiam Voss., quem addo. Sed cur GRABIVS contra omnium MSS. et editt. idem pro dicente scripserit docente, nescio.

2. *retributionem]* GRABIVS recte monet, quam in N. T. *ἀντίτιμ* exstet, melius legendum esse *tribulationem*.

3. *obediunt evangelio]* ERASM. et GALL. audiunt evangelium.

4. *omnibus]* ARUND. et GRAB. in omnibus.

5. *a caelo]* ARUND. de caelo.

6. *ostendebant presbyteri]* Sic omnes

Codd., sed ERASM. GALL. et FEUARD. ostendebat presbyter.

7. *obtemperabant]* Non, quod praemittitur in MERC. II. et edit. plurimis, abest vero in CLAROM. Voss. et ARUND. solus MASS. expunxit. ROUTHIVS restituit non. Sed secutus sum auctoritatem optimorum Codd.

8. *Dominus]* ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. minus recte *Deus*.

9. *provenient]* FEUARD. et Voss. proveniunt. Sic GRABIVS scripsit et post eum MASS. Sed GRAB. falso legit: etenim luculenter scriptum est in Voss. *provenient*. In GRABII edit. paullo post

e.

c.

c.

t.

m.

ac.

abs.

e. retribucione.

retribucione.

- Christi (crucis).

- virgins. flama.

obandient.

- Christi.

1^a. ac.

eterna.

fatic.

-a.

ann.

insticia

ac.

cito eorum

his.

- vult. eum.

-a.

cum

his

e

-er e

praeparatus.

Contentement

Sodomis. MM^o. Gomorrae. MM^o.
- in. MM.
recipit. MM^o. sermonem. MM^o.

- et. MM^o.

ALIUM VERO DEUM NON ESSE REVELATUM. LJB. IV. C. 27, 4. C. 28, 1-3. 655

quoniam expediebat eis, si non essent nati, et quoniam tolerabilis ¹Sodoma^e et Gomorra^e erit in iudicio, quam civitati illi quae ²recipit sermones discipulorum eius. ⁷

Mat. XXII. 34.
Luc. X. 15.
Luc. X. 17.
Mass. 266.

2. Quemadmodum enim in novo Testamento ¹ea, quae est ad Deum, fides hominum aucta est, additamentum accipiens ³Filium Dei, ut et homo fieret particeps Dei: ita et diligentia conversationis ⁴aucta est, quum non solum a malis operibus abstinere iubemur, ⁵sed ab ipsis cogitationibus et otiosis dictionibus et sermonibus vacuis et verbis scurrilibus: sic et poena eorum, qui non credunt Verbo Dei et ⁶contemnunt eius adventum et convertuntur retrorsum, ampliata est, non solum temporalis, sed ⁷et aeterna facta. Quibuscunque enim dixerit Dominus: *Discedite a me, maledicti, in ignem perpetuum*; isti erunt semper damnati; et quibuscunque dixerit: *Venite, benedicti Patris mei, percipite hereditatem regni, quod praeparatum est vobis in sempiternum*; hi semper percipiunt regnum, ⁸et proficiunt: ⁹quum sit unus et idem Deus Pater et Verbum eius, semper adsistens humano generi variis quidem dispositionibus, et multa operans et salvans ab initio eos, qui salvantur, (sunt enim hi qui diligunt Deum, et secundum suum genus sequuntur Verbum Dei) et adiudicans eos qui adiudicantur, id est — eos, qui obliviscuntur Deum et sunt blasphemi et transgressores eius verbi.

e
- et
Math. XXV. 41.
Ibid. 34.

3. Etenim hi ipsi, qui a nobis praedicti sunt, haeretici exciderunt sibi, accusantes Dominum, in quem dicunt se credere. Quae enim denotant in Deo, qui tunc temporaliter ¹iudicaverit incredulos, et percussit Aegyptios, salvavit autem obediētes; eadem nihilominus recurrent in Dominum, in sempiternum quidem adiudicantem quos adiudicat, et in sempiternum dimittentem eos quos dimittit; et inveniatur secundum illorum verba maximi peccati

6
55.

errore typographico expressum est sermonem pro sermones.

1. Sodoma^e] Sic MASS. VOSS. CLAROM. ARUND. In reliquis Sodoma.

2. recipit sermones] Sic FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. fortasse etiam e Cod. CLAROM. In ceteris recipit sermonem.

3. Filium Dei] ARUND. Filii Dei.

4. aucta est] Ita MERC. II. ARUND. VOSS. et MASS. Sed in reliquis edit. adaucta est. GRABUS putat, vocem ita, quae proxime antecedit, esse delendam, quia mox sequatur sic et. Sed parum refert, num ita retineatur, annon.

5. sed ab ipsis] Vocem malis e com-

mate antecedente facile subintellectam hic recte expunxit MASS. secundum Codd. CLAROM. et VOSS. Praeterea in plurimis edit. legitur sed etiam. Vocem etiam cum MASS. omisi, quum in VOSS. non compareat.

6. et proficiunt] Ita MASS. e Cod. CLAROM. Sed VOSS. habet proficiant. In ceteris edit. et in eo proficiunt semper. In ARUND. et MERC. II. abest semper.

7. quum sit] FEUARD. in marg. et VOSS. quum sint.

8. iudicaverit — percussit] Ita MASS. sec. VOSS. et, uti pnto, CLAROM. In reliquis edit. ARUND. et MERC. II. adiudicaverit — percusserit.

110.
183.

caussa factus his, qui in eum ¹immiserunt manus et ²pupugerunt eum. Si enim non ita³venisset, utique illi Domini sui interfectores facti non fuissent; et si non misisset prophetas ad eos, non utique occidissent eos et apostolos quoque similiter. His igitur qui imputant nobis et dicunt: Si non Aegyptii plagati fuissent, et persequentes Israel ³prae-focati fuissent in mari, non poterat Deus salvare populum suum; ⁴occurrit illud: Nisi igitur Iudaei interfectores Domini facti fuissent, (quod quidem abstulit ab eis ⁵aeternam vitam) et apostolos interficientes et persequentes ecclesiam, in iracundiae incidissent profundum, nos salvari non poteramus. Quemadmodum enim illi per Aegyptiorum, sic et nos per Iudaeorum caecitatem accepimus salutem; siquidem mors Domini eorum quidem, qui cruci ⁶eum fixerunt et non crediderunt eius adventum, damnatio est; salvatio vero eorum qui credunt in eum. Nam et apostolus ait in epistola secunda ad Corinthios: *Quoniam Christi suavis odor sumus Deo, ⁷et in his qui salvi fiunt, et in his qui pereunt: quibusdam quidem odor mortis in mortem; ⁸quibusdam autem odor vitae in vitam.* Quibus ergo est odor mortis in mortem, nisi his qui non credunt, neque subiecti sunt Verbo Dei?

2. Cor. II.
15. 16.

* Grab. 350. Qui sunt autem qui et tunc semetipsos morti tradiderunt? * Hi scilicet qui non credunt, neque ⁹subiiciuntur Deo. Rursum autem, qui salvati sunt et acceperunt hereditatem? Hi scilicet qui credunt Deo, et eam, quae est erga illum, dilectionem custodiunt; quemadmodum Chaleb Iephone et Iesus Nave et pueri innocentes, qui neque malitiae sensum habuerunt. Qui sunt autem qui hic salvantur et accipiunt vitam ¹⁰aeternam? Nonne ~~hi~~ qui diligunt Deum, et qui pollicitationibus eius credunt, et malitia parvuli effecti sunt?

Cap. XLVIII.

C A P. XXIX.

1. Sed ¹¹induravit, inquit illi, Deus cor Pharaonis et famulorum eius. Qui ergo haec imputant, non ¹²legunt in evangelio,

1. immiserunt] Ita GRAB. et MASS. sec. MSS. omnes. Sed ceterae editt. miserunt.

2. pupugerunt] Voss. male pugnaverunt.

3. prae-focati fuissent] Ita MASS. sec. Cod. Voss., sed in ceteris prae-focati essent.

4. occurrit] Ita solus MASS. sec. Codd. VET. et Voss. In ceteris occurret.

5. aeternam vitam] In CLAROM. praemittitur et.

6. eum] Omissum hoc in ARUND.

7. et in his qui salvi fiunt] Ita MASS.

sec. CLAROM. et Voss. Alii in his qui salvantur.

8. quibusdam autem] Autem deest in ERASM. GALL. FEUARD.* et MERC. II. In CLAROM. et Voss. pro autem legitur vero.

9. subiiciuntur] Ita solus MASS. e Codd. VET. et Voss. In ceteris subiecti sunt.

10. aeternam] Deest in ERASM. et GALL.

11. induravit] Et huic verbo praefixum GRAB. expunxit auctoritate Codd. ARUND. Voss. et MERC. I.

12. legunt] Ita GRAB. et MASS. e Codd. Voss. et ARUND. Ceteri intelligunt.

morte.
vero. e.
vita.

hiis hiis

i

hi

dat. e. misterium
e.

- int. non int. e.
increasatum.

e. e. + est.
- vos. ius. e.
- quae.
e.

e. huius seculi. (huius
seculi e. a. p. e. s. c.
und. i. a. e. s. c.)

illumination. - evang.
e.

c.

met. t.

credunt.

construnt.

dat. est

uti

- int. non int.

Uage

increasatum

+ est

- vos

- que

huius seculi

- evang.

noticiam

credunt

- aut. non aud. MM.
adimpleretur. MM.
apud MM.

cap. de. MM.

DEUM NON ESSE MALORUM AUCTOREM. LIB. IV. C. 28, 3. C. 29, 1. 2. 657

ubi discipulis dicentibus Domino: *Quare in parabolis loqueris eis?* Math. XIII.

respondit Dominus: *Quoniam vobis est datum nosse mysterium regni caelorum; illis autem in parabolis loquor, ut videntes non videant, et audientes non audiant, intelligentes non intelligant, ut impleatur erga eos prophetia Esaiæ dicens: Incrassæ sunt populi sensus, et aures eorum obtura, et oculos eorum excecavit.* 10 seqq.

Vestri autem beati oculi, qui vident quae vos videtis, et aures vestrae, quae audiunt quae auditis. Unus enim et idem Deus, his quidem qui non credunt, sed nullificant eum, infert caecitatem; quemadmodum sol, qui est creatura eius, his qui propter aliquam infirmitatem oculorum non possunt contemplari lumen eius: his autem qui credunt ei, et sequuntur eum, plenior et maiorem illuminationem mentis praestat. 183.

Secundum hunc igitur sermonem et apostolus ait in secunda ad Corinthios: *In quibus Deus saeculorum excecavit mentes infidelium, uti non fulgeat illuminatio evan-* 2. Cor. IV. 4.

gelii gloriae Christi. Et iterum in ea quae est ad Romanos: *Et quemadmodum non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, facere quae non conveniunt.* Rom. I. 28

In secunda autem ad Thessalonicenses manifeste ait, de Antichristo dicens: *Et ideo mittet eis Deus operationem erroris, uti credant mendacio: uti iudicentur homines qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* 2. Thess. II. 10. 11.

2. Si igitur et nunc, quotquot scit non crediturós Deus, quum sit omnium praecognitor, tradidit eos infidelitati eorum, et avertit faciem ab huiusmodi, relinquens eos in tenebris, quas ipsi sibi elegerunt; quid mirum, si et tunc nunquam crediturum Pha-

sed consenserunt iniquitati. 2. Thess. II. 10. 11. + Mass. 267.

2. Si igitur et nunc, quotquot scit non crediturós Deus, quum sit omnium praecognitor, tradidit eos infidelitati eorum, et avertit faciem ab huiusmodi, relinquens eos in tenebris, quas ipsi sibi elegerunt; quid mirum, si et tunc nunquam crediturum Pha-

1. nosse] Sic MASS. sec. Codd. VET. ARND. VOSS. et procul dubio CLARON. Reliqui cognoscere.

2. audientes non audiant, intelligentes non intelligant] Prius comma omittitur in ERASM. GALL. MERC. II., posterius in CLARON. ARND. et (quem addo) VOSS.

3. impletur] Ita MASS. e Codd. CLARON. et VOSS. In MERC. I. et OTTOD. adimpletur, in ceteris adimpleretur.

4. erga eos] Sic GRAB. et MASS. e CLARON. ARND. et VOSS. melius quam alii apud eos.

5. incrassæ] Codd. VET. CLARON. et VOSS. incrassatum est, atque ita legit, uti FEUARD. observat, et Tertull. cont. Marc. lib. III. Sed verbe, quae sequuntur, obtura, excecata repugnant. Ipse videbis, Irenaeum ipsius Esaiæ verba allegasse.

6. excecata] ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. obcaeca.

7. quae audiunt] ARND. et MERC. II. quoniam audiunt; recte, ait MASS., si praecederet quoniam vident. Sed Irenaeus memoriter citat.

8. mittet eis Deus operationem] Licet hoc loco ERASM. GALL. ARND. MERC. II. atque inferias lib. V c. 25 omnia exemplaria habeant praesens mittit; licet quoque Origenes et alii Patres citent πέμπει, sicuti etiam in MS. Alex. exaratum invenimus; hic tamen FEUARD. posuit mittet, quomodo et in Cod. VOSS. legitur. Porro operationem loco pluralis operationes idem substituit, suffragante VOSS. et apostolico textu, quorum auctoritate insuper vocem eis addidi. GRABUUS.

9. uti iudicentur] ERASM. et GALL. et iudicentur.

vos
- quae - M.
obdura.
mittit. MM.
ut. MM.

Exod. III.
19.

raonem cum his, qui cum eo erant, tradidit eos suae infidelitati? Quemadmodum Verbum ait de rubo ad Moysen: *Ego autem scio quoniam non ¹dimittet vos Pharaon rex Aegypti abire, nisi ²in manu valida.* Et qua ratione Dominus in parabolis loquebatur et caecitatem faciebat Israel, ut videntes non viderent, sciens incredulitatem eorum: eadem ratione et cor Pharaonis indurabat, ut videns quoniam digitus Dei est, qui educit populum, non crederet, sed in infidelitatis praecipitaretur pelagus; per magicam operationem opinatus fieri exitum eorum, et rubrum mare non ex virtute Dei transitum praestitisse populo, sed naturaliter sic se habere.

Cap. XLIX.

C A P. XXX.

* Grab. 351.
Exod. XI. 2.
et XII. 35.
36.

1. ⁰* Qui vero exprobrant et imputant, quod profecturus populus iussu Dei vascula omnis generis et vestimenta accepit ab Aegyptiis et sic abierit, ex quibus ²et tabernaculum factum est in eremo; ignorantes iustificationes Dei et dispositiones eius, semetipsos arguunt, sicut ⁴et presbyter dicebat. ⁵Si enim non in typica profectione ⁶hoc consensisset Deus, hodie in vera nostra profectione, id est, in fide in qua sumus constituti, per quam de numero gentilium exempti sumus, nemo ⁷poterat salvari. ⁸Omnes enim nos aut modica aut grandis sequitur possessio, quam ex ~~monna~~ iniquitatis acquisivimus. Unde enim domus in quibus habitamus, et vestimenta quibus induimur, et vasa quibus utimur, et reliqua omnis ad ⁸diuturnam vitam nostram ⁹ministratio, nisi ex his quae, quum ethnici essemus, de avaritia acquisivimus, vel ¹⁰ab ethnicis parentibus aut cognatis aut amicis, de iniustitia ¹¹acquirentibus percepimus? ut non dicamus, quia et nunc in fide

1. *dimittet*] CLAROM. *praecipiet*, Codd. VET. et quem addo VOSS. *recipiet*.

2. *in manu*] In pro cum GRAB. restituit auctoritate VOSS. et textus biblici.

3. *et tabernaculum*] Et GRAB. e Cod. ARUND. adiecit.

4. *et presbyter*] Et abest in VOSS.

5. *Si enim non in typica*] ERASM. et GALL. habent sic enim nos in typica. Nostram lectionem reperis in FEUARD. et GRAB., nisi quod cum MASS. particulam in ex ERASM. et GALL. recepi.

6. *hoc — profectione*] Octo has voces e Cod. VET. FEUARD. restituit, quae reperiuntur etiam in VOSS. et CLAROM. Quamvis in Codd. pro profectione manifesto scribarum errore scriptum sit *professione*: cum MASSUETO in textu profectione ponere visum est. Irenaeus enim comparat veram Christianorum profectionem e gentibus factam cum typica

profectione. Atque sub finem huius capituli ita scribit: *Universa enim, quae ex Aegypto fiebat, profectio populi a Deo, typus et imago fuit profectionis ecclesiae, quae fulura erat ex gentibus.* Sed MASSUETO satendum fuisse, hanc optimam loci explicationem GRABIO deberi.

7. *poterat*] Ita pro poterit recte scripsit MASS. e Codd. VET. VOSS. CLAROM. MERC II. et OTTOB.; nec se dubitare dicit, quia graeca οὐδέλς ἀν ἐδύνατο Interpres verterit nemo poterat, quae accuratio interpreti vertenda fuissent nemo posset.

8. *diuturnam*] GALL. FEUARD. et MERC II. *diurnam*.

9. *ministratio*] ERASM. GALL. ARUND. MERC II. *perperam miseratio*.

10. *ab ethnicis*] Praepositio ab deest in Codd. MERC.

11. *acquirentibus*] VOSS. *adinquirentibus*.

d mamona

existentes acquirimus. Quis enim vendit, et non lucrari vult ab eo qui emit? Quis autem emit, et non vult utiliter secum agi ab eo qui vendit? Quis autem negotians non propterea negotiatur, ut inde alatur? Quid autem et hi, qui in regali aula sunt, fideles, nonne ex eis, quae Caesaris sunt, habent utensilia, et his, qui non habent, unusquisque eorum ¹secundum virtutem suam praestat? Aegyptii ²populi erant debitores non solum rerum, sed et vita esuae, propter patriarchae Ioseph praecedentem benignitatem; nobis autem secundum quid debitores sunt ethnici, a quibus et lucra et utilitates percipimus? quaecunque illi cum labore comparant, his nos, in fide quum simus, sine labore utimur.

2. ³Ad hoc populus pessimam servitutem serviebat Aegyptiis, quemadmodum Scriptura ait: *Et cum vi potestatem exercebant Aegyptii in filios Israel, et in odium eis adducebant vitam in operibus duris, luto et latere et omnibus operibus, quae faciebant in campis, per omnia opera quibus eos deprimebant cum vi; et aedificaverunt eis civitates munitas, multum ⁴laborantes et augentes eorum substantias annis multis et per omnem modum servitutis, quum illi non solum ingrati essent adversus eos, verum et universos perdere vellent. Quid igitur iniuste gestum est, si ex multis pauca sumserunt, et qui potuerunt multas ⁵substantias habere, si non servissent eis, et divites abire, paucissimam mercedem pro magna servitute accipientes, inopes abierunt? Quemadmodum si quis liber, abductus ab aliquo per vim, et serviens ei annis multis et augens substantiam ⁶eius, post deinde aliquod adminiculum ⁷consecutus, putetur quidem modica quaedam eius habere, revera autem ex multis laboribus suis, et ex acquisitione magna, pauca percipiens discedat, ⁸et hoc ab aliquo imputetur ei, quasi non recte fecerit; ipse magis iniustus iudex apparebit ei, qui per vim in servitium fuerit deductus. Sic ergo sunt et huiusmodi qui imputant populo ⁹parva ¹⁰de multis accipienti sibi; et ipsis non imputant, qui nullam gratiam ex merito parentum debitam reddiderunt, immo et in gravissimam servitutem redigentes, maximam ab*

Exod.
I. 13. 14.

18a b

111.

1. secundum virtutem suam] Vox suam, quae abest in Voss. CLAROM. OTTOB., expuncta est a MASS.

2. populi] Cum GRABIO supple Iudaici.

3. Ad hoc] Sic GRAB. e Codd. VET. et Voss. Sed in ERASM. GALL. FEUARD. ARUND. et MERC. II. adhuc. Irenaeus latinus ad hoc scribere solet pro praetera.

4. substantias] Suas, quod in edit. et Codd. ARUND. et MERC. II. additum erat, MASS. recte expunxit.

5. et hoc] In aliis et ex hoc.

6. parva] Ita omnes Codd. et MASS. In reliquis pauca.

7. de multis] In plurimis edit. et recentioribus Codd. additum est laboribus, quam vocem e MSS. CLAROM. et Voss. cum MASS. omisi.

eis consecuti sunt utilitatem; et illos quidem non signatum aurum et argentum in paucis ¹vasculis, quemadmodum praediximus, accipientes, iniuste fecisse dicunt; semetipsos autem, (dicetur enim quod verum est, licet ridiculum quibusdam esse videatur) ex alienis laboribus ²insigne aurum et argentum et amentum, cum inscriptione et imagine Caesaris in zonis suis ferentes, ³iuste (se) facere dicunt.

† Mass. 268.

3. † Si autem comparatio fiat nostra et illorum; qui iustius apparebunt accepisse? utrumne populus ab Aegyptiis, qui erant per omnia debitores; an nos a Romanis et reliquis gentibus, et a quibus nihil tale nobis ⁴debeatur? Sed et mundus pacem habet ⁵per eos, et nos sine timore in viis ambulamus et navigamus quocunque voluerimus. Adversus igitur huiusmodi aptus erit sermo

Math. VII.

Dominus: *Hypocrita*, dicens, *exime primo trabem de oculo tuo, et tunc perspicies auferre festucam de oculo fratris tui*. Etenim si

is qui tibi haec imputat et gloriatur in sua scientia, separatus est a gentiliū coetu⁶ et nihil est alienorum apud eum, sed ⁶est simpliciter nudus et nudis pedibus et sine domo in montibus conversatur, quemadmodum aliquod ex his animalibus, quae herbis vescuntur; veniam merebitur, ideo quod ignoret ⁷necessitates nostrae conversationis. Si autem ⁸ab hominibus quae dicuntur aliena esse, participatur, et arguit typum eorum; ⁹semetipsum iniustissimum ostendit, retorquens in se eiusmodi accusationem. ⁹Invenietur enim aliena circumferens, et ea quae eius non sunt, concupiscens;

Ibid. 1. 2.

et propter hoc dixisse Dominum: *Nolite iudicare, ne iudicemini: in quo enim iudicio iudicabitis, iudicabitur de vobis*. Non utique ut peccantes non corripiamus, nec ut his quae male fiunt consentiamus; sed ut Dei dispositiones non iudicemus iniuste, quum ille omnia iuste profutura providerit. Quoniam enim sciebat nos de nostra substantia, quam ab alio accipientes haberemus, bene actu-

Lnc. III. 11.

Math. XXV.

35. 36.

ros: *Qui enim habet, inquit, duas tunicas, det ei qui non habet; et qui habet escam, similiter faciat*. Et: *Esurivi enim, et dedistis mihi*

1. *vasculis*] Hoc loco in edit. plurimis additum est *de suis laboribus*, quae secundum CLARON. et VOSS. cum MASS. omisi.

2. *insigne aurum*] Non signato, cuius modo mentio facta, opponitur.

3. *iuste (se)*] Liqueat, voculam *se* redundare, quum iam scriptum sit *semetipsos*.

4. *debeatur*] CLARON. *debeatur*.

5. *per eos, et nos*] Duas priores voces FEUARD. e Cod. VET. posteriores

GRAB. e Cod. VOSS. addidit. In CLARON. tres priores leguntur, sed omittuntur nos.

6. *est*] Ita solus MASS. e CLARON. et Cod. VET.

7. *necessitates nostrae conversationis*] Ita GRAB. et MASS. e Codd. VET. CLARON. ARUND. et VOSS. In aliis corrupte *necessitatis nostrae conversationem*.

8. *ab hominibus*] CLARON. et ARUND. ab omnibus.

9. *Invenietur*] Sic GRAB. et MASS. ex omnibus MSS. Sed priores editi. *invenitur*.

fisch an Auleme.

apocrita
est. auf.

fatiat.

dsdidi. m'ichi

Cum. facitis.
quod. facit.
dextera.

cum facitis

e.

hii

i e Johanna

menducare; et nudus fui, et vestistis me. Et: *Quum* ¹*facis misericordiam*, non sciat sinistra tua *quid faciat* dextra tua; et reliqua quaecunque benefacientes iustificamur, velut de alienis nostra redimementes; de alienis autem ita dico, non quasi mundus alienus sit a Deo, sed quoniam huiusmodi dationes ab aliis accipientes habemus, similiter velut illi ab Aegyptiis qui non sciebant Deum, et per haec ipsa erigimus nobismetipsis tabernaculum Dei: cum bene enim facientibus habitat Deus; quemadmodum Dominus ait: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut hi, quando fugati fueritis, recipiant vos in aeterna tabernacula.* Quaecunque enim, quum essemus ethnici, de iniustitia acquisivimus, haec, quum crediderimus, in dominicas utilitates ²conversantes, iustificamur.

Ibid. VI. 3.

Luc. XVI. 9.

115. 1.

4. Necessario igitur haec in typo praemeditabantur, et tabernaculum Dei ex his fabricatur: illis quidem iuste accipientibus, quemadmodum ostendimus; nobis autem ³praeostensis, qui ⁴inciperemus per aliena Deo deservire. [†]*Universa enim quae ex Aegypto profectio fiebat populi a Deo, typus et ⁵imago fuit profectionis ecclesiae, quae erat futura ex gentibus: propter hoc et ⁶in fine educens eam hinc in suam hereditatem, quam non Moyses quidem famulus Dei, sed Iesus Filius Dei in hereditatem dabit. Si quis autem diligentius intendat his, quae a prophetis dicuntur de fine, [†]et quaecunque *Ioannes* discipulus Domini vidit in Apocalypsi, inveniet easdem plagas universaliter accipere gentes, quas tunc particulatim accepit Aegyptus.

† Cap. L.

* Grab. 353.

Apoc. XVI. 2

seqq.

C A P. XXXI.

1. Talia quaedam enarrans de antiquis presbyter, reficiebat nos, et dicebat: ¹De eisdem delictis, de quibus ipsae Scripturae ²inreprobant patriarchas et prophetas, nos non ³oportere exprobrare eis, neque fieri similes Cham, qui irrisit turpitudinem patris sui, et in maledictionem decidit; sed gratias agere pro illis Deo, quoniam in adventu Domini nostri remissa sunt eis peccata: et-

1. *facis misericordiam*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. (in his errore scriptum est *facilis*) ARUND. et MASS. In reliquis *facis eleemosynam*.

2. *conversantes*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. In aliis *conversantes*.

3. *praeostensis*] Quae addita sunt in ARUND. MERC. II. et editi. in ipsis MASS. recte expunxit.

4. *inciperemus*] Al. *inceperimus*.

5. *imago fuit*] ERASH. et GALL. *imago fiebat*.

6. *in fine*] Lectionem hanc meliorem GRAB. et MASS. e Codd. VET. et VOSS. receperunt In aliis *in finem*.

7. *de eisdem*] Ita MASS. sec. MSS. VOSS. et CLAROM. In reliquis editi. ex ARUND. et MERC. II. *de his quidem*.

8. *inreprobant*] Alii *inreprobant*.

9. *oportere*] MASS. falso hic scripsit *oportet*, quod non quadrat cum *fieri et gratias agere*. Restitui igitur *oportere* ex reliquis editi. et MSS. ARUND. et MERC. II.

enim illos dicebat gratias agere et ¹glorificari in nostra salute. De quibus autem Scripturae non increpant, sed simpliciter sunt positae, nos non debere fieri accusatores, (non enim sumus diligentiores Deo, neque super magistrum possumus esse) sed typum quaerere. Nihil enim otiosum est eorum, quaecunque inaccusabilia posita sunt in Scripturis. † Quemadmodum et Lot, qui eduxit de Sodomis filias suas, quae conceperunt de patre suo, et qui reliquit in ²circumfinio uxorem suam statuam salis usque in hodiernum diem. Etenim Lot non ex sua voluntate, neque ex sua concupiscentia carnali, neque sensum neque cogitationem ³huiusmodi

* Grab. 354. accipiens, ⁴consummavit *typum. Quemadmodum Scriptura dicit: Gen. XIX. 33. *Et intravit ⁵maior nata, et dormivit cum patre suo nocte illa; et non scivit Lot quum ⁶dormiret illa, et quum surgeret.* Et in minore hoc idem: *Et non scivit, inquit, † quum dormisset secum, nec quum surrexisset.*

¹Μὴ εἰδότος τοῦ Ἀὐτοῦ, μὴδὲ ἡδονῇ δουλεύσαντος, οἰκονομία ἐπετελεῖτο, δι' ἧς αἱ δύο . . . συναγωγαὶ ἀπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς τεκνοποιήσασθαι ἐμηνύοντο ἄνευ σαρκὸς ἡδονῆς. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλος οὐδεὶς σπέρμα ζωτικὸν καὶ τέκνων ἐπιχαρπὶαν δυνάμενος δοῦναι αὐταῖς, καθὼς γέγραπται.

Gen. XIX. 31. *Dixit autem maior ad minorem: Pater noster senior est, et nemo est super terram qui intret ad nos, ¹⁰ut oportet omni terrae: veni,*

1. glorificari] Ita Mass. e Cod. Voss. et, uti puto, CLAROM. In aliis gloriari.

2. circumfinio] Ita Voss. et Mass. In aliis confinio.

3. huiusmodi] Operationis, minus recte additum in edit. et nonnullis Codd., Mass. delevit fide Codd. CLAROM. et Voss.

4. consummavit] Sed huic verbo praefixum in ERASM. GALL. et FEUARD. expunxerunt GRAB. et Mass. auctoritate CLAROM. et Voss.

5. maior nata] Legere maluerunt GRAB. et Mass. maior nalu.

6. dormiret illa] In edit. ERASM. GALL. et FEUARD. ac Codd. MERC. dormiret nocte illa.

7. Μὴ εἰδότος κτλ.] Graeca haec e

Nesciente igitur homine neque libidini serviente, dispensatio perficiebatur, per quam ⁸duae filiae, id est duae synagogae, ab uno et eodem patre ⁹in sobolem adoptatae significabantur sine carnis libidine. Nec enim alter erat aliquis, qui semen vitale et filiorum fructum posset dare eis, quemadmodum scriptum est:

Catena Patrum in Genesin (ea forte quae inter regiae Bibliothecae Codd. MSS. num. 1889 exstat, in qua haec eadem leguntur fol. 134) edidit Halloixius in Vita Irenaei, exceptis primis verbis *μὴ εἰδότος* — *δουλεύσαντος*, quae ex Combellisii MS. Catena in Genesin excerpta sunt. Mass.

8. duae filiae, id est] Haec omnis sunt in Catena.

9. in sobolem adoptatae] Mala versio, ait GRAB., verbi *τεκνοποιήσασθαι*, quod reddendum erat: *sobolem parientes*.

10. ut oportet omni terrae] Graeca *ὡς καθήκει πάσῃ τῇ γῇ* melius reddidit vulgatus Bibliorum interpres: *iuxta morem universae terrae*. Quod GRABICUS monuit.

potionemus patrem nostrum vino et dormiamus cum eo, ¹ut suscitemus de patre nostro semen.

2. Illae quidem filiae secundum simplicitatem et innocentiam putantes universos homines perisse, quemadmodum Sodomitas, et in universam terram iracundiam ²Dei supervenisse, dicebant haec. Quapropter et ipsae excusabiles sunt, arbitantes se solas relictas cum patre suo ad conservationem generis humani, et propter hoc circumveniebant patrem. Per verba autem earum significabatur, neminem esse alterum qui possit filiorum generationem maiori et minori synagogae praestare, ³quam Patrem nostrum. Pater autem generis humani Verbum Dei, quemadmodum Moyses ostendit dicens: *Nonne hic ipse Pater tuus possedit te et fecit te et creavit te?* Quando igitur hic vitale semen, id est, Spiritum remissionis peccatorum per quem vivificamur, effudit in humanum genus? Nonne tunc ⁴quum convalescebatur cum hominibus, et bibebat vinum in terra? *Venit enim, inquit, filius hominis manducans et bibens;* et quum recubisset, obdormivit et somnum cepit. Quemadmodum ipse in David ⁵dicit: *Ego dormivi et somnum cepi.* Et quoniam in nostra communicatione et vita hoc ⁶agebat, iterum ait: *Et somnus meus suavis mihi factus est.* Totum autem significabatur per Lot, quoniam semen patris omnium, id est, Spiritus Dei, per quem facta sunt omnia, commixtus et unitus est carni, hoc est, plasmati suo: per quam commixtionem et unitatem ⁷duae synagogae, id est, duae congregationes fructificantes ex patre suo filios vivos vivo Deo.

3. Et quum haec fierent, uxor remansit in Sodomis, iam non caro corruptibilis, sed ⁷statua salis semper manens, et ⁸per ⁹naturalia ea quae sunt consuetudinis hominis, ostendens quoniam et

1. *ut suscitemus*] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. *et suscitemus.*

2. *Dei*] Hoc deest in CLAROM. et VOSS.

3. *quam Patrem nostrum*] Haec omissa sunt in VOSS. et CLAROM.

4. *quum convalescebatur*] Sic MASS. e Cod. CLAROM. Posteriorē vocem etiam Codd. VET. et VOSS. agnoscunt. Sed in reliquis legitur *conversabatur* omisso *quum*.

5. *dicit — dormivi*] Ita ARUND. VOSS. et procul dubio CLAROM., quos Codd. secutus est MASS. Vocem *dicit* etiam FEUARND. in marg. habet. In aliis dicebat — obdormivi.

6. *agebat*] Sic GRAB. et MASS. sec. Codd. VET. ARUND. et VOSS. In ceteris editis. *agebatur.*

7. *statua salis semper manens*] Ita et Clemens Rom. in epist. ad Corinth. memorat *στήλην ἁλὸς ὥς τῆς ἡμέρας ταύτης.* Atque ex Iudaeis Iosephus lib. I. Antiq. cap. 12 de eadem salis statua scribit: *Ἰστορικὰ δὲ αὐτὴν ἔτι γὰρ καὶ νῦν διαμένει.* GRABIOS.

8. *per naturalia cett.*] Obscurioribus his faciem praeferunt versus carminis inscripti *Sodoma*, quod inter Tertulliani opera exstat:

Ipsaque imago sibi formam sine corpore servans

Durat adhuc, etenim nuda statione sub aethram

Nec pluviis dilapsa situ, nec diruta ventis.

ecclesia, quae est sal terrae, subrelicta est in confinio terrae, patiens quae sunt humana; et dum saepe auferuntur ab ea membra integra, perseverat statua salis, quod est firmamentum fidei, firmans et praemittens filios ad Patrem ipsorum.

Cap. LII.

C A P. XXXII.

1. Huiusmodi quoque de duobus Testamentis senior apostolorum discipulus disputabat, ab uno quidem et eodem Deo utraque ostendens: nec esse alterum Deum praeter ¹unum qui fecit et plasmavit nos, nec firmitatem habere sermonem eorum qui dicunt, aut per angelos aut ²per quamlibet virtutem aut ab alio Deo factum esse hunc mundum, qui est secundum nos. Si enim semel quis transmoveatur a factore omnium, et concedat ab aliquo altero aut per alium factam conditionem, quae est secundum nos, multam incongruentiam et plurimas contradictiones necesse est incidat huiusmodi, ad quas nullas dabit rationes, neque secundum verisimile, neque secundum veritatem, Et propter hoc hi, qui alias doctrinas inferunt, abscondunt a nobis quam habent ipsi de Deo sententiam; scientes ³quassum et futile doctrinae suae, et timentes, ne victi salvari periclitentur. Si autem credat quis unum Deum, et qui Verbo omnia fecit, quemadmodum ⁴et Moses ait:

Gen. I. 3. *Dixit Deus, fiat lux, et facta est lux;* et in evangelio legimus:

Ioan. I. 3. *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil;* et

Ephes. IV. 5. apostolus Paulus similiter: *Unus Dominus, una fides, unum ba-*

^{6.} *ptisma, unus [†]Deus et [†]Pater, qui est super [†]omnes, et in omni-*

[†]*Ibid. 16. et bus nobis; hic primo erit tenens caput, ex quo totum corpus*

Coloss. II. 19.

Quin etiam si quis mutilaverit advena formam,

Protinus ex sese suggestu vulnera complet.

Dignus et vivens alio iam corpore, sexus

Munifico solito disiungere sanguinis menses.

Vide Irenaeum infra cap. 32 huius libri n. 9 et Prudentii Hamartigeniam versu 740 et seqq. Ita MASSUETUS, qui GRABIIUM tacito quidem eius nomine secutus est.

1. *unum*] In ERASM. GALL. GRAB. ARUND. et MERC. II. cum. Apud FEUARD. utrumque legitur.

2. *per quamlibet*] Quod in aliis editt. et Codd. ARUND. et MERC. II. additum est aliam, cum MASS. omisi fide Codd. CLARON. et VOSS.

3. *quassum et futile*] Hanc lectionem

MASS. e Cod. CLARON. eruit. In Cod. VOSS. non male legitur *quassum et futile*. Sed GRAB. ex ARUND. scripsit *quasi casum et ruinam*; in aliis exstat *casum et ruinam*.

4. *et Moses*] Sic pro ipse Moses aut et ipse Moses MASS. e CLARON. posuit. Eandem lectionem in VOSS. reperi.

5. *Pater*] Vocem omnium FEUARD. et GRAB. consentiente Cod. VOSS. addunt. Sed obstant omnes alii Codd. manuscripti et typis expressi. Vide quae disputavi lib. II. c. 2, 6 pag. 284 not. 2.

6. *omnes*] Quae addita leguntur in ARUND. MERC. II. et editt. et per omnia cum MASS. omisi, quam CLARON. et VOSS. illa non agnoscent atque cap. 20, 2 huius libri non exstent. MASSUETUS recte dicit, non mirum esse quod interdum addat, interdum omittat eas voces Irenaeus; plerumque enim ex memoria eum citare.

+ et per omnia.

nickil
+omnium

n.

facit.

facit
edificatione

compactum et connexum, et per omnem iuncturam subministratio-
nis in mensura uniuscuiusque partis, incrementum corporis foot,
in aedificationem sui in caritate. Post deinde et omnis sermo ei
constabit, si et Scripturas diligenter legerit apud eos qui in ec-
clesia sunt presbyteri, apud quos est apostolica doctrina, ¹quem-
admodum demonstravimus.

2. Apostoli enim omnes duo quidem Testamenta in duobus
populis fuisse docuerunt: unum autem et eundem esse Deum, qui
disposuerit utraque ad utilitatem hominum, ²secundum quos Te-
stamenta dabantur, qui incipiebant credere Deo, ex ipsa demon-
stravimus apostolorum doctrina ³in tertio libro: et quoniam non
otiose, nec frustra, aut ut obvenit, datum est prius Testamentum;
sed illos quidem quibus dabatur, in servitutem Dei ⁴concurvans,
ad utilitatem eorum: (non enim indiget Deus ab hominibus servi-
tutem) typum autem caelestium ostendens, quoniam nondum pot-
erat homo per proprium visum videre quae sunt Dei: et imagines
eorum quae sunt in ecclesia praefigurans, ut firma ea quae secun-
dum nos est, fiat fides; et prophetiam futurorum continens, ut
disceret homo, praescium esse omnium Deum.

C. A. P. XXXIII.

Cap. LIII.

1. *Talis discipulus ⁵spiritalis vere recipiens Spiritum Dei, *Grab. 356.
qui ab initio in universis dispositionibus Dei adfuit hominibus, et

1. quemadmodum demonstravimus] Su-
pra cap. 26.

2. secundum quos] Ita solus Mass. &
Cod. CLAROM. Sed FRED. GRAB. cum
suis MSS. secundum quod. In aliis male
secundum post.

3. in tertio libro] Cap. 9 ss.

4. concurrens] Hanc lectionem exui e
Cod. CLAROM., in quo incaute quidem
scripsit librarius concurrans; haud du-
bie tamen quin pro concurrans, graeco
συμβαλλων. In aliis omnibus Codd.
corrupte et sine sensu legitur concurr-
rens; quod etiam recentior quis, sed
imperitus emendator in Cod. CLAROM.
superscripta littera e supra a legi vo-
luit. Genuinam autem esse nostram le-
ctionem demonstrat ipse contextus, ad
quem apprine quadrat vox concurrans.
Id enim vult Irenaeus, in servitutem Dei
prius Testamento concurrens homines
fuisse, ad utilitatem non ipsius Dei, sed
hominum ipsorum: non enim, inquit,
indiget Deus ab hominibus servitutem.
Quasi diceret: si Deus homines sub le-
gam suam iugo carvet; non quod eo-

rum servitute indigeat, sed quia eorum
utilitati consulit. Summatim nimirum
hic repetit auctor noster, quod supra
cap. XIV. et XV. fusius explicuit. Nam
postquam ostendit, Deum humanis ob-
sequiis haud indigentem, utpote summe
divitem, perfectum et sine indigentia;
sed servantibus sibi beneficia praesti-
tutorum, omni conditioni congruentem et
aptam legem conscripsisse; tum c. XV, 2
concludit, quod, ubi conversi sunt Israe-
litae in vituli factionem et reversi sunt
animis suis in Aegyptum, servi pro libe-
ris concupiscentes esse, aptam concupi-
scentiae suae acceperunt reliquam servi-
tutem, a Deo quidem non abscedentem, in
servitutis autem iugo dominantem eis.
Quae mire nostram lectionem confir-
mant: nam quod dicit hic legem in ser-
vutis iugo dominantem, cap. 32 vocat
Testamentum illos, quibus dabatur, in
servitutem Dei concurrans. Mass.

5. spiritalis vere recipiens] Hunc vo-
cam ordinem me docuerunt Codd. CLA-
ROM. et Voss. In edit. legitur vere
spiritalis recipiens.

187. 6 87. 6
 futura annuntiavit et praesentia ostendit et praeterita enarrat, iu-
 † Cap. LIV. dicat quidem omnes, ipse autem a nemine iudicatur. † Nam iu-
 Rom. I. 25. dicat gentes, *creaturae magis quam creatori servientes*, et repro-
 habili mente universam suam operationem in vanum consumentes.
 † Cap. LV. † Iudicat autem etiam Iudaeos, non percipientes verbum libertatis,
 neque volentes abire liberos, quum habeant praesentem liberato-
 rem; sed intempestive extra legem servire simulantes nihil indi-
 genti Deo, et Christi adventum, quem propter salutem hominum
 † Cap. LVI. fecit, non cognoscentes: † neque intelligere volentes, quoniam duos
 Esa. LIII. 3. adventus eius omnes annuntiaverunt prophetae: unum quidem, in
 Zach. IX. 9. quo homo in plaga factus est, sciens ferre imbecillitatem, et in
 Psal. CXVII. 22. pullo ¹asinae sedens, reprobatus lapis ²ab aedificantibus, et sicut
 Esa. LIII. 7. ovis ad victimam adductus, et per extensionem manuum dissolvens
 Exod. XVII. 11. quidem Amalech, congregans autem ³dispersos filios a terminis
 Esa. XI. 12. terrae in ovile Patris, et *recommemoratus mortuorum suorum qui*
 Hierem. ante dormierant, et descendens ad eos, uti erueret eos ⁴et salva-
 Dan. VII. 13. ret eos. Secundum autem, in quo super nubes veniet, superdu-
 Malach. IV. 1. cens diem quae est sicut clibanus ardens, et percutiens terram
 Esa. XI. 4. verbo oris sui, et spiritu per labia sua interficiens impios, et ven-
 Matth. III. 12. tilabrum in manu habens, et emundans aream suam, et triticum
 quidem in horreum colligans, comburens autem paleas ⁵igne in-
 exstinguibili. †

188. 6
 † Cap. LVII. 2. † *Examinabit autem et doctrinam Marcionis, quomodo
 *Grab. 357. accipiat duos Deos esse, infinita distantia ⁶separatos ab invicem.
 Vel quemadmodum bonus erit, qui alienos homines abstrahit ab
 eo qui fecit, et ad suum advocat regnum? et quare bonitas eius
 deficit, non omnes salvans? et quare circa homines quidem bonus
 videtur, in ipsum autem, qui fecit homines, iniustissimus, auferens
 ab eo quae sunt eius? Quomodo autem iuste Dominus, si alte-
 rius Patris existit, huius conditionis, quae est secundum nos, ac-
 cipiens panem, suum corpus ⁷esse confitebatur, et ⁸temperamen-
 tum calicis suum sanguinem confirmavit? Et quare se Filium
 hominis confitebatur, si non eam, quae ex homine est, generatio-

1. asinae] Sic Mass. scripsit e Cod. CLAROM. pro asini, quoniam lib. III. c. 19, 2 legitur: *super pullum asinae ascendens*.

2. ab aedificantibus] Ab GRABIVS recte addidit fide Codd. suorum.

3. dispersos] Voss. et dispersos.

4. et salvaret eos] Haec ommissa sunt in CLAROM. et Voss.

5. igne] Praepositionem in fide Cod.

Voss. et biblici textus GRABIVS recte expunxit.

6. separatos ab invicem] GALLASIVS opinatus est, post haec deesse aliquid. Sed nihil omissum videtur.

7. esse — suum] In ERASM. et GALL. adest esse et pro suum legitur sui.

8. temperamentum] GRABIVS observat, lib. V. c. 2, 3 Irenaeum dicere *mixtum calicem*. Unde patet, aquam vino comixtam fuisse in eucharistia.

e.

igni.

igni

-e.

nem sustinisset? Quemadmodum autem et peccata nobis dimittere poterat, quae nostro debeamus factori et Deo? Quomodo autem et quum caro non esset, sed pareret † quasi homo, crucifixus † *Mass. 271.* est, et ex latere eius puncto sanguis exiit et aqua? Quod autem corpus sepelierunt sepulchros, et quid illud erat quod surrexit a mortuis?

3. Iudicabit autem et eos qui sunt a Valentino omnes, quia *Cap. LVIII.* lingua quidem constentur unum Deum Patrem, et ex hoc omnia; ipsum autem, qui fecit omnia, defectionis sive labis fructum esse dicunt; et unum Dominum Iesum Christum Filium Dei similiter lingua constites, propriam quidem emissionem sententia sua Unigenito donantes, propriam vero Verbo, et alteram Christo, alteram vero Salvatori; ita ut secundum eos dicantur quidem omnia esse quasi unum, unumquemque autem ipsorum separatim intelligi, et propriam habere emissionem secundum suam coniugationem. Linguas itaque eorum videlicet solas ¹ in unitatem cessisse; sententiam vero eorum et sensum quae profunda sunt scrutari, ² decidentem ab unitate, incidere in multiforme Dei iudicium, quum de his, quae sibimetipsi adinvenerunt, interrogabuntur a Christo, quem et postea natum quam Pleroma Aeonum dicunt, et emissionem eius post diminutionem sive defectionem, et propter eam passionem quae facta est in Sophia, semetipsos obstetricatos esse affirmant. Accusabit autem eos Homerus proprius ipsorum ³ propheta, a quo eruditi talia invenerunt, ipso dicente haec: *Inimicus est enim ille mihi similiter atque fores inferorum, qui aliud quidem abscondit in corde suo, aliud autem enarrat.* † Iudicabit autem et vaniloquia pravorum Gnosticorum, Simonis eos magi discipulso ostendens. *Cap. 358.*

4. Ἀναρχοῖν δὲ καὶ τοὺς Ἑβραίων· πῶς δύναται σωθῆναι, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἦν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπὶ γῆς ἐργασά-

4. Iudicabit autem et Ebionitas: quomodo possunt salvari, nisi Deus est qui salutem illorum super terram operatus est?

1. in unitatem cessisse] GRAB. intelligendum esse monet iudicabit, quod in eunte hac § legitur; *Mass.* suppleri vult liquet, planum est vel simile quid. Sensus loci est: Valentinianos verbis quidem cum Catholicis convenire, sed re ipsa dissentire.

2. decidentem] GRAB. ante hanc vocem et addendum esse censet.

3. propheta] Ita e *Codd. Vzt. et Voss.* primus posuit GRAB. pro poeta, „quia Irenaeus procul omni dubio apostolum

Tit. I, 12 imitatus scripserit: Ἰδιὸς αὐτῶν προφήτης.

4. Inimicus cett.] Verba sunt, ait *FRUARD.*, quibus Achillem Ulyssi, multa ex Agamemnonis parte pollicenti, si in eius gratiam rediret, respondentem exhibet Homerus *Iliad. IX, 312. 313:*

Ἐχθρὸς γάρ μοι κείνος ὁμῶς ἀνδρῶν πύλῃσιν,

Ὅς χ' ἔτερον μὲν κενθεῖ ἐν γρεσίῳ, ἄλλο δὲ βάζει.

5. Ἀναρχοῖν κτλ.] Haec graeca citantur a Theodoro *Dial. II.*

μενος; ¹ἢ πῶς ἄνθρωπος χω-
ρήσει εἰς Θεόν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς
ἐχωρήσῃ εἰς ἄνθρωπον;

Et quomodo homo transiet in
Deum, ²si non Deus in homi-
nem?

Quemadmodum autem relinquet mortis generationem, ³si non in
novam generationem mire et inopinate a Deo, in signum autem
salutis, datam, quae est ex virgine per fidem, regenerationem? Vel
⁴quam adoptionem accipient a Deo, permanentes in hac genesi,
quae est secundum hominem in hoc mundo? ⁵Quomodo autem
plus quam Salomon, aut plus quam Iona habebat, et Dominus erat
David, qui eiusdem cum ipsis fuit substantiae? ⁶Quomodo au-
tem eum, qui adversus homines fortis erat, qui non solum vicit
hominem, ⁷sed et detinebat eum sub sua potestate, devicit, et
eum quidem qui vicerat, vicit; eum vero qui victus fuerat, homi-
nem dimisit, nisi superior fuisset eo homine, qui fuerat victus?
Melior autem eo hominē, qui secundum similitudinem Dei factus
est, et excellentior quisnam sit alijs, nisi Filius Dei, ad cuius si-
militudinem factus est homo? Et propter hoc ⁸in fine ipse osten-
dit similitudinem: *Filius Dei factus est homo, antiquam plasma-
tionem in semetipsum suscipiens, quemadmodum ⁹ostendimus in
eo libro qui est hoc superior.

*Grab. 359.

SS.

1. ἢ πῶς] Int. legisse videtur καὶ
πῶς.

2. si non] E graeco hic addo transitii
aut simile quid.

3. si non in novam generationem] Sup-
ple iterum transeat vel aliquid huius-
modi. Quae sequuntur, nonnihil ob-
scura sunt. Hic unum atque alterum
verbum excidisse putat GRABIUS, ac Ire-
naeum ita forte scripsisse: si non in novam
generationem — quae est ex virgine per
fidem, credens eam recipiat, quae est per
fidem, regenerationem. At fallitur vir
doctissimus: nihil excidit. Idque me-
cum ultro fatebitur quisquis attenderit
haec: quae est ex virgine per fidem rege-
nerationem; per appositionem intelligenda
esse, utpote ab Irenaeo addita expli-
candi gratia quid sit nova generatio, de
qua hic sermo est. Sic igitur constru-
enda periodus: Quemadmodum autem re-
linquet homo mortis generationem, si non
transeat in novam generationem mire et
inopinate a Deo, in signum autem salutis
datam; eam videlicet regenerationem quae
est ex virgine per fidem? Per virginem
autem hic intelligit auctor non b. Ma-
riam Christi matrem, sed ecclesiam, uti
constat ex loco parallelo infra n. 11:
Verbum caro erit et Filius hominis, pu-

rus pure puram aperiens vulvam, eam
quae regenerat homines in Deum, quam
ipse puram fecit cell. Nec enim haec
appositio: eam quae regenerat homines
in Deum; ulli alteri, quam ecclesiae con-
venire potest. MASS.

4. quam] ERASM. GALL. GRAB. ARUND.
et MERC. II. quemadmodum.

5. Quomodo — fortis erat] Codd. VET.
et VOSS. vitiose habent: quomodo autem
adversus hominem fortis erat.

6. sed et detinebat — devicit] Cod. VET.
sed et detinebat, quem sub sua devicit.
Cod. VOSS. sed et detinebat eum quem
sub sua potestate devicit.

7. in fine] Sic pro in finem, uti per-
peram habent omnia exemplaria, emen-
davi ex loco penitus parallelo lib. V.
c. 1 in fine, ubi allegatis Genesios ver-
bis: Faciamus hominem ad imaginem et
similitudinem nostram, statim subiungit
auctor: Et propter hoc in fine non ex
voluntate carnis neque ex voluntate viri,
sed ex placito Patris manus eius vivum
perfecerunt hominem, uti fiat Adam secun-
dum imaginem et similitudinem Dei. MASS.

8. ostendimus] Sic MASS. e Codd. VET.
MERC. II. ARUND. et VOSS. In reliquis
editt. diximus. Cfr. lib. IV. cap. 16, 6.
c. 18, 1. 2.

5. ^o Iudicabit autem et eos qui putativum inducunt. Quem-
admodum enim ipsi ¹vere se putant disputare, quando magister
eorum putativus fuit? Aut quemadmodum firmum quid habere
possunt ab eo, si putativus, et non veritas erat? Quomodo au-
tem ipsi salutem vere participare possunt, si ille, in quem credere
se dicunt, semetipsum putativum ostendebat? Putativum est igitur,
et non veritas, ²omne apud eos: et nunc iam quaeretur, ne
forte quum et ipsi homines non sint, sed muta animalia, hominum
umbras apud plurimos ³perferant.

6. Iudicabit autem ⁴et pseudoprophetas, qui non accepta a
Deo prophetica gratia, nec Deum timentes, sed aut propter vanam
gloriam, aut ad quaestum aliquem, aut et aliter secundum opera-
tionem mali spiritus, fingunt se prophetare, mentientes adversus
Deum.

7. ⁵Ἀνακρινεῖ δὲ (καὶ) τοὺς
τὰ σχίσματα ἐργαζομένους, κε-
νοὺς ὄντας τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγά-
πης, καὶ τὸ ἴδιον λυσitelές
σκοποῦντας, ἀλλὰ μὴ τὴν ἑνω-
σιν τῆς ἐκκλησίας· καὶ διὰ μι-
κρὰς καὶ τὰς ὑψούσας αἰτίας
τὸ μέγα καὶ ἑνδοξον σῶμα τοῦ
Χριστοῦ τέμνοντας καὶ δια-
ροῦντας, καὶ ὅσον τὸ ἐπ' αὐ-
τοῖς ἀναιροῦντας· τοὺς εἰρήνην
λαλοῦντας, καὶ πόλεμον ἐργα-
ζομένους, ἀληθεῶς διυλλίζοντας

7. Iudicabit autem et eos, ^{Cap. LXII.}
qui schismata operantur, qui ^{Mass. 272.}
sunt ⁶inanes, non habentes Dei
dilectionem, suamque utilitatem
potius considerantes, quam uni-
tatem ⁷ecclesiae: ¹et propter ^{Grab. 360.}
modicas et ⁸quaslibet causas
magnum et gloriosum corpus
Christi conscindunt et dividunt,
et quantum in ipsis est, interfici-
unt: pacem loquentes et bel-
lum operantes: ⁹vere liquantes

1. vere se putant disputare] Cfr. GRA-
NIUS in Apparatu nostro.

2. omne] FEUARD. e Cod. VET. minus
recte omnia, uti etiam in Codd. MERCURI
legitur (GRAB. enim errat). Cod. VOSS.
habet omne.

3. perferant] Ita MASS. e Codd. VET.
CLARON. et VOSS. Sed ERASM. GALL.
FEUARD. ac MERC. II. proferant. Quid
legatur in ARND. GRABRIUS dubium esse
dicit, quum syllaba prima sit abbrevi-
ata. GRABRIUS quidem placuit e Cod.
ARND. recipere in suam edit. prae-
ferant, quam lectionem propterea non
recepit, quod tres optimi Codd. obstant.

4. et pseudoprophetas] V. Appar. no-
strum ad h. l.

5. Ἀνακρινεῖ δὲ (καὶ) πτλ.] Haec ab
Iosue Damasc. in Parallelis servata
Hillichius primus servavit in Vita Ire-

naei p. 497 et 481. Voculam καὶ ex
interpretatione addidi in locum τὸ θεῖον,
quod Damascenus ante τοὺς addiderat.

6. inanes] Ita omnes Codd. et textus
graecus. At ERASM. GALL. et FEUARD.
male immanes.

7. et propter] Cotelerius in adnotationi-
bus interpolatae Ignatii epistolae ad
Smyrn. cap. 7. additis hic legi vult: et
qui propter; sed omnino non opus est
pronomine.

8. quaslibet] Idem Cotelerius l. l.
monet, hic textum graecum emendandum
atque pro ὑψούσας legendum τυχοῦσας.
Similiter infra lib. V. c. 30 οὐχ ὁ τυ-
χῶν κίνδυνος interpretatur non quod-
libet periculum; et paullo ante ἐπιτι-
μῶν οὐ τὴν τυχοῦσαν poenam non
modicam.

Mat. 23, 24.

τὸν κώνωπα, τὸν δὲ κάμηλον
καταπίνοντας. Οὐδεμία δὲ τη-
λικαύτη δύναται πρὸς αὐτῶν
κατόρθωσις γενέσθαι, ἡλίκη τοῦ
σχίσματος ἐστὶν ἢ βλάβη· . .

. . . . .
. . . . .
. . . . .

189⁶.

πάντα . . . συνέστηκεν· εἰς ἓνα
Θεὸν παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ
πάντα, πίστις ὁλόκληρος· καὶ
εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦν
Χριστόν, τὸν κύριον ἡμῶν, δι'
οὗ τὰ πάντα, καὶ τὰς οἰκονο-
μίας αὐτοῦ, δι' ὧν ἄνθρωπος
ἐγένετο ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, πεισ-
μονὴ βεβαία· καὶ εἰς τὸ πνεῦμα
τοῦ Θεοῦ . . . . .
τὸ τὰς οἰκονομίας Πατρός τε καὶ
υἱοῦ σκηνοβατοῦν καὶ ἑκάστην
γενεὰν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, κα-
θὼς βούλεται ὁ Πατήρ.

Cap. LXIII.

8. Γνωσις ἀληθῆς ἡ τῶν ἀπο-
στόλων διδασχῇ, καὶ τὸ ἀρχαῖον
τῆς ἐκκλησίας σύστημα κατὰ
παντὸς τοῦ κόσμου.

et character corporis Christi secundum successiones episcoporum,

*Grab. 361. quibus illi eam, *quae in unoquoque loco est, ecclesiam tradide-
runt: quae pervenit usque ad nos ¹custoditione sine fictione Scri-
pturarum ²tractatio plenissima, neque additamentum neque abla-

1. correctio] Ita GRAB. et MASS. et, quod equidem scio, solus Cod. CLAROM. Nam quod GRAB. dicit, etiam MS. VOSS. hanc lectionem tueri, aperte falsum est: luculenter in VOSS. scriptum est correctionem, uti in reliquis editi. et Codd.

2. dispositiones eius, per quas homo factus est Filius Dei] Sic secundum graeca Codd. VET. MERC. II. ARUND. VOSS. CLAROM. GRAB. et MASS. Sed alii: dispositionis eius, per quem vel quam factus est homo Filius Dei.

3. quae est in Spiritu Dei] In graeco et in Spiritum Dei.

4. exposuit] Cotelierius Monum. eccl. graec. T. III p. 676 monet, vocem σκη-

culicem, et camelum transglutientes. Nulla enim ab eis tanta potest fieri ¹correctio, quanta est schismatis pernicies. Iudicabit autem et omnes eos qui sunt extra veritatem, id est qui sunt extra ecclesiam; ipse autem a nemine iudicabitur. Omnia enim ei constant? et in unum Deum omnipotentem, ex quo omnia, fides integra; et in Filium Dei Christum Iesum Dominum nostrum, per quem omnia, et ²dispositiones eius, per quas homo factus est Filius Dei, sententia firma, ³quae est in Spiritu Dei, qui praestat agnitionem veritatis, qui dispositiones Patris et Filii ⁴exposuit, ⁵secundum quas aderat generi humano, quemadmodum vult Pater.

8. ⁶Agnitio vera est apostolorum doctrina, et antiquus ecclesiae status in universo mundo

νοβατοῦν mutandam esse in ἐξηγησάμενον; sed frustra. Iam GRAB. bene observat, verbum σκηνοβατέω significare pervulgo, expono.

5. secundum quas aderat generi humano] E textu graeco scribendum fuisset: secundum unamquamque generationem inter homines.

6. Agnitio vera est apostolorum doctrina cett.] Cfr. Appar. nost. ad h. l.

7. custoditione] Ita Cod. VET. et MASS. In VOSS. (GRAB. iterum errat) custoditio, uti habent etiam CLAROM. In MERC. I. custoditio. Sed in ceteris custodia.

8. tractatio] Ita CLAROM. ARUND. VOSS. VET. GRAB. et MASS. Alii tractatione.

obprop.
in st'cia

2.

institia

his

tionem recipiens; et lectio sine falsatione et secundum Scripturas expositio legitima et diligens et sine periculo et sine blasphemia; et praecipuum dilectionis munus, quod est pretiosius quam agnitio, gloriosius autem quam prophetia, omnibus autem reliquis charismatibus supereminens.]

9. Quapropter ecclesia omni in loco ob eam, quam habet erga Deum dilectionem, multitudinem martyrum in omni tempore praemittit ad Patrem; reliquis autem omnibus ¹non tantum non habentibus hanc rem ostendere apud se, sed nec quidem necessarium esse dicentibus tale martyrium; ²esse enim martyrium verum sententiam eorum: nisi si unus, aut duo aliquando, per omne tempus ex quo Dominus apparuit in terris, cum martyribus nostris, quasi et ipse misericordiam consecutus, opprobrium simul baiulavit nominis, et cum eis ductus est, velut adiectio quaedam donata eis. [Opprobrium enim eorum, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, et omnes poenas sustinent, et mortificantur propter eam quae est erga Deum dilectionem, et confessionem Filii eius, sola ecclesia pure sustinet] (saepe debilitata, *et statim augens* Cap. 362. membra, et integra fiens; quemadmodum et typus eius, quae fuit illius Lot, salis figmentum:) similiter ut veteres prophetae sustinentes persecutionem, quemadmodum Dominus ait: Sic enim persecuti sunt prophetae, qui ante vos fuerunt; quoniam novem quidem, sed idem Spiritus requiescens super eam, ab his qui non recipiunt Verbum Dei, persecutionem patitur.]

10. Quod quidem prophetae cum reliquis, quae prophetae habent, et hoc prophetaverunt, quoniam super quoscunque requiebat Spiritus Dei, et obederint Verbo Patris, et secundum virtutem servierint ei, persecutionem patientur et lapidabuntur et occidentur. In semetipsis enim haec omnia praefigurabant prophetae propter dilectionem Dei et propter verbum eius. Quum enim et ipsi membra essent Christi, unusquisque eorum secundum quod erat membrum, secundum hoc et prophetationem manifestabat, omnes et multi unum praeformantes, et ea quae sunt unius annuntiantes. Quomodo enim per nostra membra operatio quidem universi corporis ostenditur; figura autem totius hominis per unum

Cum MASS. haec ita construe: Agnitio vera est tractatio plenissima Scripturarum, quae pervenit usque ad nos custoditione sine fictione.

1. non tantum] Haec cum MASS. restituenda censui, quum solus Voss. Cod. ea omiserit, solusque GRAB. ea expunxerit.

2. esse enim martyrium verum senten-

tiam eorum] Sic recte GRAB. et MASS. sec. Codd. CLAROM. et VOSS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. male: esse eorum martyrium verum secundum sententiam eorum. In Cod. VET. recte legitur enim pro eorum, sed male secundum. In ARUND. ac MERC. II. recte abest secundum, sed male eorum pro enim exstat.

Mass. A.

membrum non ostenditur, sed per omnia: sic et prophetae omnes quidem unum praefigurabant; unusquisque autem eorum secundum quod erat membrum, secundum hoc et dispositionem adimplebat, et eam quae secundum illud membrum erat, operationem Christi ¹praeformabat.

11. Quidam enim in gloria videntes eum, gloriosam eius apud Patrem a dextris conversationem videbant; alii super nubes, quemadmodum Filium hominis, venientem, et dicentes de eo: *Videbunt in quem compunxerunt*; adventum eius significabant, de quo ipse ait: *Putas, quum Filius hominis venerit, inveniet fidem super terram?* De quo et Paulus ait: *Si tamen iustum est apud Deum retribuere eis, qui ²tribulant vobis, tribulationem; et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Iesu de caelo cum angelis ³virtutis eius et in flamma ignis.* Alii vero iudicem dicentes eum, et diem Domini tanquam clibanum ardentem, qui colligit *tritum in horrea, paleas autem comburet igni inextinguibili*, comminabantur eis, qui increduli erant; de quibus et ipse Dominus ait: *Abite ⁴a me maledicti in ignem aeternum, quem praeparavit Pater meus diabolo et angelis eius* Et apostolus autem similiter ait: *Qui poenas dabunt ⁵interitus aeternas a facie Domini, et a gloria virtutis eius, quum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri his qui credunt in eum.* Et qui dicunt: *Speciosus forma prae filiis hominum; et: Unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis; et: Accingere gladium tuum, potentissime, circa ⁶femur tuum: specie ⁷tua et pulchritudine tua ⁸et intende, et prospere procede, et regna propter veritatem et mansuetudinem et iustitiam;* et quaecunque alia talia dicta sunt de eo, eam quae est in regno speciem eius et decorem, et exultationem supercoruscantem, et ⁹supereminentiorem omnibus qui ¹⁰regnantur sub ipso, significabant: ¹¹ut qui audiunt, con-

1. *praeformabat*] Ita MASS. e Codd. CLAROM. et VOSS., nisi quod in hoc errore librarii scriptum est *reformabat*. In aliis *prophetabat*; in posterioribus ERASMI editi. villosae oportebat.

2. *tribulant vos*] Ita CLAROM. ARUND. GRAB. et MASS. et textus sacer. Reliqui *tribulant nos*.

3. *virtutis eius*] ERASMI. et GALL. *virtutis Dei*. Nostram lectionem confirmant Codd. VET. ARUND. VOSS. et MERC. I.

4. *a me*] Haec male omisa sunt in ERASMI. GALL. ARUND. et MERC. II.

5. *interitus aeternas*] Textus sacer habet ὀλεθρον αἰώνιον.

6. *femur tuum*] Tuum abest in CLAROM. et VOSS.

7. *tua*] Abest hoc in VOSS.

8. *et intende*] Et, quod recepit MASS. sec. LXX, legitur in VOSS.

9. *supereminentiorem*] Ita MASS. sec. Codd. VET. VOSS. et, uti puto, CLAROM. In reliquis *supereminentem*.

10. *regnantur*] Sic MASS. sec. CLAROM., quocum consentit VOSS. In aliis minus recte *regenerantur*.

11. *et qui audiunt, concupiscerent ibi inveniri*] CLAROM. et (quem addo) VOSS. et qui audiunt, concupiscentibus inveniri placencia.

n.

+ nobis.

n.

inextinguibili
e. diabol.

cum.

-in.

Fil. hom. cum

nov(?)

Lyabro

-a.

cum

his

cupiscerent ibi inveniri, placentia facientes Deo. Qui iterum dicentes: *Homo est, et quis cognoscet eum?* et: ¹*Veni ad* ²*prophe-* Ierem. XVII.
tam, et peperit filium, et ³*vocatur nomen eius admirabilis, con-* Esa. VIII. 3.
siliarius, Deus, fortis; Ibid. IX. 6.

... ⁴*Οἱ τὸν ἐκ τῆς παρθένου* Et qui eum ex virgine Emma- Ibid. VII. 14.
Ἐμμανουὴλ κη' ἔτιοντες, τὴν nuel praedicabant, adunionem
ἐνωσιν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ Verbi Dei ad plasma eius mani-
πρὸς τὸ πλάσμα αὐτοῦ ἐδήλουν. festabant:

quoniam Verbum caro erit, et Filius Dei filius hominis; (purus
pure puram aperiens vulvam, eam quae regenerat homines in Deum,
quam ipse puram fecit) et hoc factus, quod et nos, Deus fortis
est, et inenarrabile habet genus. Et qui dicunt: *Dominus* ⁵*in* Ierem. III. 16.
Sion locutus est, et de Hierusalem dedit vocem suam; et: *Notus* Psal. LXXV.
in Iudaea Deus; qui in Iudaea, adventum eius significabant. Qui ³

autem rursus dicunt: *Ab Africo venire Deum, et de monte um-* Abac. III. 3.
broso et condenso; adventum eius, qui est ex Bethleem, dicebant:
(quemadmodum ostendimus ⁶*in eo libro qui est ante hunc*) unde
et is, qui praeest et pascit populum Patris sui, venit. Qui autem
dicunt: ⁷*adventu eius quemadmodum cervus, claudus saliet, et* Esa. XXXV.
plana erit lingua mutorum, et aperientur oculi caecorum, et au- 5. 6.
res surdorum audient, et manus ⁸*dissolutae, et genua debilia fir-* Ibid. 3.
mabuntur; et: resurgent qui ⁹*in monumento sunt mortui;* et: *ipse* Ib. XXVI. 19.
infirmittates nostras accipiet, et languores portabit; eas quae ab Ib. LIII. 4.
eo curationes fiebant annuntiaverunt.

12. Quidam autem hominem infirmum et ingloriosum et Ibid. 3.
scientem ferre infirmitatem, et sedentem super pullum ¹⁰*asinae,* Zach. IX. 9.
venturum Hierosolymam; dorsum suum ponentem ad flagella et Esa. L. 6.
maxillas suas ad palmas, et quemadmodum ovem adduci ad victi- Ib. LIII. 7.
mam, et aceto et felle potari, et ab amicis et ab his, qui proximi Psal. LXVIII.
sunt, derelinqui et extendentem manus per totam diem, et ab eis 22.
qui eum intuebantur, subsannari et maledici, et ¹¹*partiri vesti-* Ib. XXXVII.
12.
Esa. I. XV. 2.
Psal. XXI.
8. 10. 10.

1. *Veni*] FEUARD. in marg. et VOSS. remitt. Cyrillus Alex. et Cod. Alexand., in quibus exstat *προσῆλθε*, eandem viuosam lectionem taceant, uti FEUARD. et GRAB. observant.

2. *prophetam*] Pro prophetissam.

3. *vocatur*] CLAROM. *vocabitur*.

4. *Οἱ τὸν ἐκ τῆς παρθ. κτλ.*] Haec allegata sunt a Theodoro Dial. II. T. IV. pag. 87 edit. Sirmond.

5. *in Sion*] Ex LXX legendum *de Sion*.

6. *in eo libro cett.*] Cfr. lib. III. cap. 20, 4.

7. *adventu*] Sic GRAB. et MASS. fide Codd. CLAROM. et VOSS. In reliquis *adventum*.

8. *dissolutae*] Sic Codd. VET. VOSS. et MASS. Alii *resolutae*.

9. *in monumento sunt*] Sic MASS. Alii *in monumentis*. VOSS. *monumento sui mortui*. Sed in ARUND. et MERC. i. abest *τὸ sunt*.

10. *asinae*] Ita primus scripsit GRAB. auctoritate ARUND. et sacri textus. In aliis *asini*.

11. *partiri*] Hoc passive usurpat Int. GRABIVS.

- menta eius, et super vestimentum eius mitti sortem, et in ¹limum mortis deductum, et omnia talia; eum qui secundum hominem est adventum eius, sicut intravit in Hierosolymam, in qua et passus et crucifixus, sustinuit omnia quaecunque sunt praedicta, prophetabant. Alii autem dicentes: *Rememoratus est Dominus sanctus mortuorum suorum, qui ²praedormierunt in terra limi et descendit ad eos, uti erigeret, ad salvandum illos; caussam reddiderunt, propter quam passus est haec omnia. Qui autem dixerunt: In illa die, dicit Dominus, occidet sol meridie, et erunt tenebrae super terram in die lucis, et convertam dies festos vestros in luctum, et universa cantica vestra in lamentationem; eum occasum solis, qui crucifixo eo fuit ab hora sexta, manifeste annuntiaverunt, et quia posteaquam hoc factum est, hi, qui secundum legem erant dies festi eorum et cantica, in luctum et lamentationem ³verterentur, quum inciperent tradi gentibus. Adhuc etiam manifestius hoc idem et Hieremias ostendit, sic ⁴dicens: *Exinanita est ⁵quae parit, taeduit anima eius: ⁶occidit sol ei, quum adhuc medius dies esset, confusa est, et impropertum passa est: reliquos eorum in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum.**
- Jerem. XV. 9. 13. Qui autem dixerunt, eum dormisse et somnum cepisse et resurrexisse, quoniam Dominus suscepisset eum, et praecipientes principibus caelorum, aperire aeternas portas, ut introeat rex gloriae; resurrectionem eius, quae est a mortuis per Patrem, et receptionem in caelos praekonaverunt. In eo autem quod dixerunt: *A summo caelo egressio eius et occursus eius usque ad summum caeli, et non est qui se abscondat a calore eius; quoniam illuc assumtus est, unde ei descendit, et non est qui iustum iudicium eius effugiat, ⁷id ipsum annuntiabant. Et qui dicebant: Dominus regnavit, irascantur populi, ⁸qui sedet super Cherubim, commoveatur terra; partim quidem eam, quae post assumptionem eius facta est super eos qui in eum crediderant, iram ab omnibus*

1. limum] Ita cum Psalmista legunt omnes Codd. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. perperam limen.

2. praedormierunt] FEUARD. in marg. et Voss. praedormierant.

3. verterentur] Eorum, huic verbo praefixum, MASS. expunxit auctoritate CLAROM. Voss. et MERC. II.; idemque editor pro converterentur scripsit verterentur fide CLAROM. Nam in Voss. (GRAB. hic iterum errat) legi verterunt.

4. dicens] De Hierusalem hic habent plurimae edit., quas voces MASS. fide

Codd. CLAROM. et Voss. expunxit, quum a recentiore manu adiectae videantur.

5. quae parit] Vocula sepiem, in textu sacro addita, hic excidisse videtur.

6. occidit sol ei] CLAROM. et Voss. loco horum tantummodo et habent.

7. id ipsum annuntiabant. Et qui] Textu ita recte diviso, et qui ex ARUPE. et MERC. I. posui, siquidem in FEUARD. edit. deest qui; in ERASM. GALL. Voss. MERC. I. autem et desideratur. GRABIES.

8. qui sedet] Sic MASS. e Cod. CLAROM. et textu sacro. Reliqui male qui sedes.

leire (com. fr. terra)

adquisiit.

populis, et motum universae terrae adversus ecclesiam prophetabant; partim autem veniente eo de caelis cum angelis virtutis eius, commoveri universam terram, quemadmodum ipse ait: ¹*Erit terrae motus magnus, qualis non est factus ab initio.* Et rursus in eo quum dicit: ²*Quisquis iudicatur, ex adverso adstet; et quisquis iustificatur, appropinquet puero Dei;* et: *Vae vobis, quoniam omnes veterascetis sicut vestimentum, et tinea comedet vos; et humiliabitur omnis caro, et exaltabitur Dominus solus in altissimis;* significatur, quoniam ³post passionem qui contra eum fuerunt, sub pedibus eius subiiciet Deus, et ipse super omnes exaltabitur, et nemo erit qui iustificetur aut comparetur ad eum.

14. Et qui dicunt, dispositurum Deum Testamentum novum hominibus, non quemadmodum disposuit patribus in Horeb; et cor novum et spiritum novum dare hominibus; et rursus: *Et antiqua nolite reputare; ecce, facio nova, quae nunc orientur, et sciatis; et faciam in deserto viam et in terra inaquosa flumina ad potandum genus electum, populum meum quem acquisivi, ut virtutes meas enarret;* quae est novi Testamenti libertas, hanc manifeste annuntiabant, et novum vinum, quod in novos utres mittitur, fidem quae est in Christo, qua annuntiavit ortam in eremo viam iustitiae, et in terra inaquosa flumina Spiritus sancti, ad aquare genus electum Dei, quod acquisivit, ut virtutes eius enarrentur, sed non ut blasphemarent eum, qui haec fecit, Deus.

15. Et reliqua omnia quaecunque per tantam seriem Scripturae demonstravimus prophetas dixisse, spiritalis vere qui est, interpretabitur, unumquodque eorum quae dicta sunt, in quem dictum sit characterem dispositionis Domini, et integrum corpus operis Filii Dei ostendens; semper eundem Deum sciens, et semper eundem Verbum Dei cognoscens, etiamsi nunc nobis manifestatus est; et semper eundem Spiritum Dei cognoscens, etiamsi in novissimis temporibus nove effusus est in nos, et a conditione mundi usque ad finem in ipsum humanum genus; ex quo qui credunt Deo et sequuntur Verbum eius, percipiunt eam quae est ab eo salutem. Qui vero abscedunt ab eo et contemnunt praecepta

1. *Erit terrae motus*] Ex memoria, indeque non accurate haec citavit Irenaeus: *tribulationem* enim in genere, non *terrae motum* sonat evangelium. GRABRIUS.

2. *Quisquis cell.*] Textus *τὸν* *ὁ* non exacte convenit cum verbis Irenaei.

3. *post passionem*] Quae adduntur in plurimis edit. et Codd. ARUND. et MENC. II.

et assumptionem expunxit MASS. fide CLAROM. et VOSS.

4. *fidem quae est in Christo, qua annuntiavit*] Praepos. *per* ante *fidem* MASS. omisit fide Codd. ARUND. VOSS. ac CLAROM. Atque sec. CLAROM. idem legit *qua pro quam* (in VOSS. pronomen hoc abest). Praeterea eruditus monachus monet: *fidem quae est in Christo* per appositionem. esse accipiendam.

1 Cor. 2, 5.
1 Cor. 2, 15.

eius, et per opera sua inonorant eum qui se fecit, et sententia sua blasphemant eum qui se alit, iustissimum adversus se ^{coar-}
^{cervant iudicium} Hic igitur examinat omnes, ipse vero a nemine
examinatur; neque Patrem suum blasphemans, neque dispositiones
eius frustrans, neque Patres accusans, neque prophetas exonorans,
aut ab alio Deo dicens eos, aut iterum ex alia et alia substantia
fuisse prophetas.

C A P. XXXIV.

1. Dicemus autem adversus omnes haereticos, et primo quidem adversus eos qui sunt a Marcione, et adversus eos qui sunt similes illis, ab altero Deo dicentes esse prophetas: Legite diligentius id quod ab apostolis est evangelium nobis datum, et legite diligentius prophetas, et invenietis universam actionem et omnem doctrinam et omnem passionem Domini nostri ²praedictam in ipsis.

† Cop. LXXII.
† Mass. 275.

Si autem subit vos huiusmodi sensus, ut dicatis: † ³Quid igitur Dominus attulit veniens? cognoscite, quoniam omnem novitatem attulit, semetipsum afferens, qui fuerat annuntiatus. Hoc enim ipsum praedicabatur, quoniam novitas veniet innovatura et vivificatura hominem. Regis enim adventus ab his quidem, qui mittuntur, servis praenuntiatur, propter apparatus et expeditionem eorum qui ⁴inciperent suscipere suum Dominum. Quum autem venit rex, et illi praenuntiatio gaudio adimpleti sunt, qui sunt subiecti, et perceperunt eam quae est ab eo libertatem, et participant visionem eius, et audierunt sermones eius, et fructi sunt muneribus ab eo; non iam requiretur, quid ⁵novus attulit rex super eos, qui annuntiaverunt adventum eius, apud eos videlicet qui sensum habent. Semetipsum enim attulit et ea quae praedicta sunt bona, in quae concupiscebant angeli intendere, donavit hominibus.

193.

6.
24.

1 Cor. 1, 12.

Math. V. 17.
18.

2. Tunc autem fuissent servi mendaces et non a Domino missi, si non Christus adveniens talis, qualis et praedicabatur, adimpleret eorum sermones. Quapropter dicebat: *Ne putetis, quoniam ~~veni~~ ⁶dissolvere legem aut prophetas: non ~~veni~~ ⁷dissolvere,*

1. *coarcebant*] In ARUND. et VOSS. *coarcebant*, pro quo in MERC. II. *coarcebant*. Priorem lectionem cum duobus novissimis editoribus praetuli. GRABUS iam recte observat: „nullum dubium est, Irenaeum imitatum esse phrasin apostoli Rom. 2, 5.“

2. *praedictam*] Sic MASS. sec. CODD. VET. VOSS. et CLAROM. Reliqui *praedicatam*.

3. *Quid igitur*] MASS. expunxit vocem

novi hic additam in ARUND. et MERC. II.

4. *inciperent*] Ita ARUND. MERC. I. et MASS. Sed in aliis editis. et VOSS. *incipient*.

5. *novus*] Sic CLAROM. ARUND. VOSS. et MASS. In MERC. II. exstat *novus*. In ceteris editis. *novi*. Sed in VOSS. qui exstat pro *quid*.

6. *dissolvere* — *dissolvere*] Ita CODD. VET. CLAROM. VOSS. ARUND. GRAB. et MASS. o graeco *καταλύσαι*. Ceteri *solvere*.

Coacstant

verit.
+ enim.

+ enim

Benkouscat. e.

c.

vivil.

vivil.

vivil

sed adimplere. Amen enim dico vobis, donec pertransseat caelum et terra, iota unum aut unus apex non transiet a lege et prophetis, quoadusque omnia fiant. Omnia enim ipse adimplevit veniens, et adhuc implet in ecclesia, usque ad consummationem, a lege praedictum novum Testamentum. Quemadmodum et Paulus apostolus eius ait in ea, quae est ad Romanos: *Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata a lege et prophetis: iustus enim ex fide* ¹*vivit.* ²*Hoc autem, quoniam iustus ex fide* ³*vivet, per prophetas praedictum fuerat.* Rom. III. 21. Rom. I. 17.

3. Unde autem poterant praedicere prophetae regis adventum et eam libertatem, quae ab eo dabatur, praeangelizare, et omnia quae a Christo facta sunt, ²et sermonem et operationem et passionem eius praenuntiare, ³et novum Testamentum ⁴praedicere, si ab altero Deo propheticam inspirationem acceperunt; ignorantes inenarrabilem Patrem secundum vos et regnum eius et dispositiones eius, quas Filius Dei ⁵veniens in terris implevit? Neque enim casu quodam haec evenisse potestis dicere, tanquam a prophetis quidem de altero quodam dicta, similiter autem ⁶evenerunt Domino. Omnes enim prophetae haec eadem prophetaverunt; sed neque alicui ex veteribus evenerunt. Si enim evenissent alicui ex veteribus ista; non utique qui postea fuerunt, prophetassent in novissimis temporibus futura haec. Adhuc etiam nemo est neque Patrum neque prophetarum neque antiquorum regum, circa quem proprie ac specialiter factum sit aliquid horum. Nam omnes quidem Christi passiones prophetaverunt; ipsi autem ad patendum, similiter ut ipsa praedicta sunt, longe erant. Et argumenta autem quae praedicta sunt Dominicae ⁷passionis, in nullo altero ⁸facta sunt. Neque enim sol medio die occidit aliquo de veteribus mortuo, neque scissum est velum templi, neque terra mota est, neque petrae disruptae sunt, neque mortui resurrexerunt, neque

1. *vivet*] CLAROM. ARUND. MERC. II. VET. et (quem addo) VOSS. *vivit*. Sed Irenaeum futuro tempore usum esse, sequentia confirmant.

2. *et sermonem et operationem*] SIC CLAROM. VOSS. VET. et MASS. Sed FEUARD. male *et a sermone et operatione*; neque melius ERASM. GALL. et GRAB. *et sermone et operatione*. Recte enim observat MASS.: „Enumerat Irenaeus quaecunque a Christo gesta praedixerunt prophetae, sermonem videlicet, operationem et passionem; quod quum perspicuum adeo sit, mirum quid FEUARDENTION et GRABUM fugerit.“

3. *praedicere*] Ita VOSS. VET. GRAB. et MASS. Ceteri *praedicare*.

4. *veniens — potestis dicere*] Ita CODD. VET. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Sed ERASM. et GALL. *praestabit in novissimo dierum. Casu quodam haec evenisse non potestis dicere*. FEUARD. utramque lectionem iunxit ita; *veniens in terris implevit, praestabit in novissimo dierum. Casu quodam haec evenisse non potestis dicere*.

5. *evenerunt*] ERASM. GALL. GRAB. et MERC. I. *evenerint*.

in tertia die quis illorum surrexit, neque receptus est in caelum, neque, quum assumeretur, aperti sunt caeli, neque in nomen aliquius alterius crediderunt gentes, neque quis ex eis mortuus et resurgens aperuit novum libertatis Testamentum. Non igitur de altero, sed de Domino, in quem ¹concurrerunt omnia praedicta signa, dicebant prophetae.

4. Si autem aliquis Iudaeis advocationem praestans, ²erectionem templi, quae, posteaquam in Babylonem transmigraverunt, facta est sub Zorobabel, et discessionem populi, quae facta est post septuaginta annos, dicat hoc esse novum Testamentum; cognoscat, quoniam lapideum quidem templum ³restructum est tunc; (adhuc enim illa quae in lapideis tabulis facta fuerat, lex servabatur) novum autem Testamentum datum est nullum, sed ea lege, quae per Moysen data est, utebantur usque ad adventum Domini: a Domini autem adventu novum Testamentum ad pacem reconcilians, et vivificatrix lex in universam exivit ⁴terram: *Ex Sion enim ⁵prodiit lex, et verbum Domini de Hierusalem, et arguet populum multum; et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces, et iam non discent pugnare.* Si igitur alia lex et verbum exiens ab Hierusalem, tantam pacem fecit apud eas gentes, quae ⁶eum receperunt, et per eas arguit imprudentiae multum populum, videtur consequens de altero dixisse prophetas. Si autem libertatis lex, id est, verbum Dei ab apostolis, qui ab Hierusalem exierunt, ⁷annuntiatur in universam terram, ⁸in tantum transmutationem fecit, ut gladios et lanceas bellatorias in aratra ⁹fabricaverit ipse, et in falces, quae donavit ad metendum frumentum, ¹⁰in organa pacifica, ¹¹demutaverit, et iam nesciunt pugnare, sed ⁶percussi et alteram praebent maxillam; non de aliquo alio prophetae dixerunt

194.
Esa. II. 3. 4.
et Mich. IV.
2. 3.

Ala. 5, 30.
† Mass. 276.

1. concurrerunt] ARUND. concucurrerunt. Codd. VET. et VOSS. concurrunt.

2. erectionem] Praepos. per a FEUARD. et GRAB. huic voci praefixam cum MASS. omisi fide ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. MERC. II. In Cod. VOSS. legitur per.

3. restructum] Ita ARUND. VOSS. MERC. I. GRAB. et MASS. In aliis restitutum.

4. terram] Hic in plurimis editt. adduntur quemadmodum dixerunt prophetae, quae fide Cod. VOSS. cum MASS. omisi.

5. prodiit] Alii procedet.

6. cum] Intellige λόγος.

7. annuntiatum in] GRAB. ex ARUND. et MERC. II. scripsit in pro est. In Cod.

VOSS. reperi est. Sed CLAROM. habet utrumque; ERASM. et GALL. neutrum.

8. in tantum — ut gladios] In aliis in tantum — quod gladios.

9. fabricaverit ipse] Ita CLAROM. MASS. et (quem addo) VOSS. In ARUND. et MERC. etiam legitur fabricaverint ipse. In FEUARD. marg. fabricavit ipse. In reliquis fabricaverint aut fabricaverunt ipsi. Observa, vocem ipse referendam esse ad λόγος.

10. in organa pacifica] Observant editores, haec glossema olere, quod e margine in textum irrepserit.

11. demutaverit] Ita CLAROM. MASS. et (quem addo) VOSS. In FEUARD. marg. demutavit. In reliquis demutaverint.

e.

-et

et in hoc est sermo verus, quoniam ipse est qui aratrum fecit et
 falcem intulit, hoc est, hominis primam sēminationem, quae fuit
 secundum Adam plasmatio, et in novissimis temporibus per Ver-
 bum collectam fructificationem; et propter hoc ¹qui initium² fini
 coniungebat, et utrorumque Dominus existens, in fine quidem
 aratrum ostendit, lignum copulatum ferro, et sic ³eius expurgavit
 terram: quoniam firmum Verbum unitum carni, ⁴et habitu ⁵tali
 confusus, emundavit silvestrem terram. ⁶Initio autem falcem figu-
 rabat per Abel, significans iusti generis humanam collectionem:
Vide enim, inquit, quomodo iustus perit, et nemo intuetur, et viri *Esa. LVII. 1.*
iusti tolluntur, et nemo excipit corde. Haec autem in Abel qui-
 dem praemeditabantur, ⁴a prophetis vero praeconabantur, in Do-
 mino autem perficiebantur, et in nobis autem idipsum est, conse-
 quente corpore suum caput.

5. Et adversus eos quidem, qui ab alio Deo prophetae di-
 cunt, ab altero autem Patre Dominum nostrum, talia sunt apta, si
 quo modo tandem quiescant a tanta ^{*}irrationabilitate. Propter ^{*}
 hoc enim et laboramus eas, quae sunt ex Scripturis, adhibere osten-
 siones; ut ipsis sermonibus confutantes eos, quantum in nobis
 est, cohibeamus eos a grandi blasphemia, et a multorum Deorum
 dementi fabricatione.

C A P. XXIV.

Cap. LXIX.

1. Adversus eos rursus qui sunt a Valentino et reliquos falsi
 nominis Gnosticos, qui aliquando quidem a summitate quaedam
 eorum, quae sunt in Scripturis posita, dicta dicunt, propter semen
 quod est inde; aliquando vero a medietate, propter matrem Pru-
 nicam ²audacem; multa vero a mundi fabricatore, a quo et missi
 sunt prophetae: dicimus valde irrationabile esse, in tantum ino-
 pia deducere Patrem universorum, quasi non habuerit sua instru-
 menta, per quae pure ea, quae sunt in Pleromate, annuntiarentur.
 Quem enim timebat, ut non libere et sine commixtione eius spi-
 ritus, qui est in diminutione et ignorantia factus, propriē ac se-
 paratim significaret³ voluntatem suam? An timebat ne plurimi sal-
 varentur, quum plures pure audissent ea quae sunt veritatis? An
 rursus impotens erat ipse sibi praeparare eos, qui adventum Sal-
 valoris ⁴annuntiarent?

1. qui] Sic scripsi cum Mass. et Voss.
 Alii quod.
 2. eius] *Abroō* vertendum erat *Int. suam*.
 3. tali] Sic Voss. ERASM. GALL. FREUARD.
 et Mass. Sed CLAROM. ARUND. MERC. II.
 et GRAB. talis.

4. a prophetis] Ita Mass. e Cod. CLA-
 ROM. pro in prophetis.
 5. audacem] In CLAROM. et Voss. ab-
 ost haec vox.
 6. annuntiarent] Ita Voss. et Mass.
 In reliquis praeanuntiarent.

117.
195⁶
Luc. V. 36.
37.
2. Si autem quum huc venisset Salvator, suos apostolos misit in mundum, pure¹ adventum eius annuntiantes et voluntatem Patris docentes, in nullo communicantes neque gentium, neque Iudaeorum doctrinae; multo magis in Pleromate existens, praedicatorum² proprios destinasset, annuntiantes in hunc mundum futurum adventum eius, in nullo communicantes iis³ prophetiis, quae sunt a Demiurgo. Si autem, quum esset intra Pleroma, usus est iis prophetis qui erant secundum legem, et per eos ostendit quae sunt sua; multo magis, quum huc venisset, his ipsis usus fuisset magistris, et per eos annuntiasset nobis evangelium. Iam igitur non Petrum et Paulum et reliquos apostolos dicant annuntiassse veritatem, sed scribas et Phariseos et reliquos, per quos lex annuntiabatur. Si autem suos in suo adventu proprios apostolos emisit in spiritu veritatis, et non in spiritu erroris; hoc idem ipsum in prophetis fecit: semper enim idipsum Verbum Dei. Et si quidem de principalitate Spiritus fuit, secundum regulam ipsorum, Spiritus lucis et Spiritus veritatis et Spiritus perfectionis et Spiritus agnitionis; is vero, qui a Demiurgo, fuit Spiritus ignorantiae et diminutionis et erroris et umbrae progenies; quemadmodum in uno et eodem potuit esse perfectio et diminutio, agnitio et ignorantia, error et veritas, lux et tenebrae? Si autem in prophetis impossibile erat haec ita esse, sed ab uno Deo verbum Domini praeconabant, et adventum Filii eius annuntiabant; multo magis Dominus ipse nunquam modo quidem de principali, modo vero de subiecta deminoratione fecisset sermones, et agnitionis et ignorantiae simul factus magister: nec unquam modo quidem mundi fabricatorem, modo autem eum, qui super hunc est, glorificaret Patrem, quemadmodum ipse ait: *Nemo immittit commissuram vestimenti novi in vestimentum vetus, nec mittunt vinum novum in utres veteres*. Igitur aut omni modo et ipsi absterneant se a prophetis, tanquam a veteribus; et non dicant, eos ab ea novitate, quae secundum principalitatem est, quaedam dixisse, praemissos a Demiurgo; aut rursus⁴ arguuntur a Domino dicente, *novum vinum non mitti in utres veteres*.

3. Unde autem semen matris ipsorum poterat cognoscere ea.
* Grab. 368. quae erant intra Pleroma, sacramenta, et *de his eloqui? Siquidem extra Pleroma existens mater peperit hoc ipsum semen;

1. proprios — [futurum] Haec ommissa sunt in Voss.

2. prophetiis, quae] Sic MASSUETUS solus scripsit pro prophetis, qui, non dicens,

unde sumserit lectionem. Ea exstat in Voss.

3. arguuntur] Ita Voss. Marc. II. et Mass. In aliis edit. arguuntur.

n.

mittit

- non

quod autem extra Pleroma est, extra agnitionem esse dicunt, quod est ignorantia. Quomodo igitur id, quod erat ignorantia, semen conceptum, agnitionem annuntiare poterat? Aut quemadmodum ipsa mater, ea quae erant Pleromatis, cognoscebat sacramenta, informis et infigurata, quasi abortivum proiecta foras, et ibi aptata et formata, et ab Horo prohibita interius ingredi, et usque ad con summationem extra Pleroma perseverans, id est extra agnitionem? †Rursus autem passionem Domini typum esse dicentes extensionis †Mass. 277. Christi superioris, ¹qua extensus Horo formavit eorum Matrem; in reliquis arguuntur, ²non habentes similitudinem typi ostendere. Ubi enim sursum Christus aëto et felle potatus est? aut ubi ³divisa sunt vestimenta eius? aut ubi punctus est, et exivit sanguis et aqua? aut ubi guttas sanguinis sudavit? et reliqua quaecunque Domino acciderunt, de quibus dixerunt prophetae. Unde ergo de iis quae tunc quidem nondum ⁴evenerant, incipiebant autem evenire, aut mater aut semen eius divinavit?

4. Adhuc etiam super haec dicunt quidem a principalitate quaedam dicta, confutati ab iis, quae in Scripturis de Christi adventu referuntur. ¹Quae autem sint haec, non iam unum sentiunt, sed alii alia de his ipsis respondent. Si quis enim experimentum eorum volens accipere, separatim interroget de aliquo sermone eos, qui excellentes sint apud eos; inveniet alium quidem dicentem de Propatore; id est de Bytho, esse id quod interrogetur; alium vero de Initio omnium, id est de Unigenito; alterum vero ²de Patre omnium, hoc est de Verbo: alter rursus dicet de uno Aeone eorum, qui sunt in Pleromate Aeones, dici: alii autem de Christo, et alius de Salvatore. Qui autem illorum peritior est,

1. *qua extensus Horo*] Hanc lectionem Mass., ut mihi quidem videtur, ita recte tueri conatus est: „Ita pro *quam extensus Horon* vel *hora*, ut corrupte habent omnes Codd., emendo, non quidem ullius MS. Codicis auctoritate, sed ex ipso Irenaeo, qui in aliis locis iisdem verbis et eodem sensu usus est. Nam supra lib. I cap. 4, 1 scribit, *misertum Achamothae superiorem Christum et per crucem extensum sua virtute formasse formam celli*. Quae eadem repetit c. 6, 2 circa med. Extensus igitur Horo formavit matrem Achamoth. Et lib. III, 13, 3: *Utrum, inquit, is qui ab illis aspiçitur sursum Christus, superextensus Horo, id est fini, et formavit eorum matrem*. Quae eadem verba sunt quae hic adhibet: quibus luce clarius demonstratur nostrae lectionis veritas: quam ma-

xime nihil frequentius in MSS., uti iam alibi monui, ablativis in accusativos et vice versa, perperam additis aut omissis abbreviationis notis, commutatis; ac proinde proclive fuerit scribere, *quam Horon pro qua Horo*.”

2. *non habentes — typi*] Iam, quod complures his verbis praefigunt, omisi cum Mass. fide Codd. CLAROM. et VOSS., ex quibus cum GRABIO scripsi *typi pro typum*.

3. *evenerant*] Sic omnes Codd. GRAB. et MASS. Sed in reliquis edit. *venerant*.

4. *Quae autem sint haec*] Scilicet a principalitate dicta. MASS.

5. *de Patre omnium, hoc est de Verbo*] Verbum dicebant Valentiniani Patrem omnium eorum, qui post se futuri essent et initium et formationem universi Pleromatis supra lib. I, 1, 1. MASS.

posteaquam multum tacens protraxerit, de Horo ait dictum esse: alius vero eam, quae est intra Plenitudinem, Sophiam significari; alius vero illam, quae extra Plenitudinem est, Matrem annuntiar; et alius mundi fabricatorem ¹Deum dicet. Tanta sunt de uno inter eos diversitates, de iisdem Scripturis varias habentes sententias; et uno eodemque sermone lecto, universi obductis superciliis ²agitantes capita, valde quidem altissime se habere sermonem dicunt, non autem omnes capere magnitudinem eius intellectus, qui ibidem continetur; et propter hoc, silentium maximam rem esse apud sapientes. ³Oportere enim eam, quae sit sursum, Sigen, per id quod est apud eos silentium, deformari. Sic autem abeunt omnes, quotquot sunt, tantas de uno gestantes sententias, in abscondito ferentes secum sua acumina. Quum igitur inter eos convenerit de iis quae in Scripturis sunt ⁴praedicta, tunc et a nobis confutabuntur. Non enim bene sentientes, interim tamen semetipsos arguunt, de iisdem verbis non consentientes. Nos autem unum et solum verum Deum doctorem sequentes, et regulam veritatis habentes eius sermones, de iisdem semper eadem dicimus omnes, unum Deum scientes, factorem huius universitatis, qui prophetas misit, qui eduxit populum de terra Aegypti, qui in novissimis temporibus Filium suum manifestavit, uti confunderet iacredulos et exquireret iustitiae fructum.

Cop. LXX.

C A P. XXXVI.

* Græb. 369.

Matth. XXI.

33 seqq.

1. * Quem enim non confutat Dominus, neque ab altero dicere prophetas, nisi a Patre eius, neque ⁴ab alia et alia substantia, sed ab uno et eodem Patre, neque alium aliquem ea quae sunt in hoc mundo fecisse, nisi suum Patrem, docens sic: *Homo erat quidam paterfamilias, et plantavit vineam, et ~~sepem~~ circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et aedificavit ~~turrem~~, et locavit eam colonis, et peregre profectus est. Quum autem oppropinquasset tempus fructuum, misit servos suos ad colonos, ut acciperent de fructibus suis. Et coloni apprehensis servis, unum quidem ceciderunt, alium autem lapidaverunt, alium vero occiderunt. Iterum misit ~~alios~~ servos plures prioribus; et fecerunt eis similiter. Novissime autem misit eis ⁵Filium suum unicum, di-*

1. Deum] Voss. Dominum.

2. agitanter] FEUARD. et GRAB. gyrantes. Sed in ceteris Codd. et Voss. agitantibus.

3. Oportere] Ita Codd. VET. Voss. et MASS. In aliis oportet.

4. ab alia et alia substantia] Ita GRAB.

et MASS. e Cod. Voss. In CLAROM. ab alia substantia. In aliis ab aliqua alia substantia.

5. Filium suum unicum] Haec allegata sunt, uti editores ante me iam observant, secundum interpretationem Italicam. Etenim in textu Matthæi abest *et* et

quid. er.
hurem. sepe. fodivit.
cum. d.
d.
alteras.
li.

quidem erob
oche hurem
-eam cum
altiros

revere buntus.

cum.

d.

egecerunt.

+ cum. cum.

e.

locavit.

dom. die. e.

Cum

cum

dom. die.

con. i. faciat.

- cum. MM.

factum est istud. MM.

ans: Forte ¹verebuntur Filium meum. Coloni vero ~~quum~~ vidis-
sent Filium, dixerunt intra se: Hic est heres, venite, occidamus
eum, et habebimus hereditatem eius; et apprehensum eum ~~eiecerunt~~
~~extra vineam~~, et occiderunt eum. Quum ergo venerit Dominus
vineam, quid faciat colonis illis? Et dixerunt illi: Malos male
perdet, et vineam suam locabit aliis colonis, qui reddent ei fru-
ctus temporibus suis. Iterum ~~dicit Dominus~~: Nunquam legistis:
Lapidem quem reprobaverunt edificantes, hic factus est in caput
anguli? A Domino ²factus est, et est mirabilis in oculis nostris.
Propter quod ³dico vobis, quoniam auferetur a vobis regnum Dei,
et dabitur genti facienti ⁴fructus eius. Per quae ostendit mani-
feste discipulis suis unum quidem et eundem patremfamilias, hoc
est Deum Patrem, qui per seipsum omnia facit: varios vero agri-
colas, quosdam quidem contumeliosos et superbos et infructuosos
et [†]Domini interfectores; quosdam vero cum omni obedientia red-
dentes fructus temporibus suis; et eundem hunc patremfamilias,
aliquando quidem mittentem servos, aliquando quidem Filium suum.
A quo igitur Patre ⁵missus est Filius ad eos colonos, qui inter-
fecerunt eum, ab hoc et servi. Sed Filius quidem quasi a Patre
veniens principali auctoritate, dicebat: Ego autem dico vobis; servi
autem quasi a Domino serviliter; et propter hoc dicebant: Haec
~~dicit Dominus~~.

2. Quem igitur illi Dominum praeconabant incredulis, hunc
Christus tradidit his qui obediunt sibi; et qui priores, sive pri-
mum per servilem legislationem, vocaverat Deus, hic posteriores,
sive postea per adoptionem, assumpsit. Plantavit enim Deus vineam
humani generis, primo quidem per plasmationem Adae, et electio-
nem patrum; tradidit autem colonis per eam legislationem, quae
est per Moysem: sepem autem circumdedit, id est, ⁵circumtermi-
navit eorum culturam, et turrin aedificavit, Hierusalem elegit; et
torcular fodit, receptaculum prophetici Spiritus praeparavit; et sic
prophetas misit antequam esset in Babylonem transmigratio, et post
transmigrationem alteros iterum, plures quam priores, expetentes

que haec forte, quod paullo post le-
gitur.

1. verebuntur] CLAROM. reverebuntur.
2. factus est, et est mirabilis] Ita Codd.
CLAROM. VOSS. et ARUND., in quo saltem
mirabilis existat. „Quorum, ait MASS.,
lectionem sequor, non quod graeco evan-
gelii textui magis consentaneam credam;
sed quod genuinam Irenaei Interpretis
lectionem esse putem, qui hactenus, ut
monui, veterem italicam secutus est,

quae sic habet. Alia exemplaria cum
Vulgata nostra habent: Factum est istud,
et est mirabile.

3. fructus] Ita GRAB. MASS. VET. ARUND.
VOSS. In aliis fructum.

4. missus] Codd. VET. et VOSS. emissus.

5. circumterminavit] Id est, finibus
terrae sanctae inclusit, ut patet ex paullo
post sequentibus: Tradidit eam Dominus
Deus non iam circumvallatam, sed ex-
pansam in universum mundum celt. GRAB.

factum est istud. MM.

March 12, 5.
June 20, 18.

118.

197.

Mass. 278. 91.

Matth. V.
22. 28 etc.

Ierem. VII. 3 fructus, dicentes ¹illis. *Emundate vias vestras* ²et mores vestros; *Zach.* VII. 9. iudicium iustum iudicate, et misericordiam et miserationem facite

10.

Ib. VIII. 17. malitiae fratris sui ne recordemini in cordibus vestris, et iusiurandum falsum nolite diligere. *Lavamini, mundi estote, auferte*

Esa. I. 16

seqq.

* *Grab.* 370. nequitias a cordibus vestris, *discite benefacere, exquirite iudicium, defendite vim patientem, iudicate pupillo, et iustificare viduam, et

Psal. XXXIII. venite, disputemus, dicit Dominus. Et rursum: *Cohibe linguam*

14. 15.

tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. *Diverte a malo, et fac bonum; inquire pacem, et* ³*sequere eam.* Haec praeconantes prophetae fructum petebant iustitiae. Non credentibus autem illis novissime ⁴misit Filium suum, misit Dominum nostrum Iesum Christum, quem^o quum occidissent mali coloni, proiecerunt extra vineam. Quapropter tradidit eam Dominus Deus non iam circumvallatam, sed expansam in universum mundum aliis colonis, reddentibus fructus temporibus suis, turre electionis exaltata ubi que et speciosa. Ubique enim praeclara est ecclesia, et ubique circumfossus torcular: ubique enim sunt qui suscipiunt Spiritum. Quoniam enim Filium Dei reprobaverunt, et ⁵proiecerunt eum, quum eum occidissent, extra vineam, iuste reprobavit eos Deus, et extra vineam existentibus gentibus dedit fructificationem culturae. Quemadmodum et Hieremias propheta ait: *Reprobavit Dominus et abiicit gentem facientem haec: quoniam fecerunt filii Iuda malignum in conspectu meo, dicit Dominus.* Similiter autem *Ib.* VI. 17. 18. Hieremias: *Constitui super vos* ⁶*exploratores: Audite vocem tubae; et dixerunt: Non audiemus. Propter hoc audierunt gentes et qui pascunt pecora in eis.* Unus ergo et idem Deus Pater, qui plantavit vineam, qui populum eduxit, qui prophetas misit, qui Filium suum misit, qui vineam dedit aliis colonis, his qui reddunt ⁷fructus in temporibus suis.

3. Et propter hoc dicebat Dominus discipulis suis, bonos

Luc. XXI. 34. operarios nos praeparans: *Attendite vobis* ⁸*et vigilate semper in*

35.

1. *illis*] In recentioribus Codicibus e sacro textu additum est: *haec dicit Dominus omnipotens.* Quae e Codd. CLAROM. et Voss. omisi. In ARUND. abest solum omnipotens.

2. *et mores vestros*] Haec desunt in CLAROM. uti et illa *ad fratrem suum; tum et unusquisque;* ac denique omnia haec: *iusiurandum — a cordibus vestris.*

3. *sequere*] Al. *persequere.*

4. *misit Filium suum, misit Dominum*]

Ita CLAROM. Voss. MASS. Ceteri *Filium suum misit Dominum.*

5. *proiecerunt*] Sic Voss. ARUND. et MASS. In reliquis *ieiecerunt.*

6. *exploratores*] Vocem *dicentes* quae sequitur in edit. expunxi auctoritate CLAROM. et sacri textus. MASS.

7. *fructus*] Alii *fructum.*

8. *et vigilate semper in omni tempore*] Haec non reperitur in nostris exemplaribus evangelii.

d.

- et cog. saae.

(Lumb. v)

exspectationem.

archam.
loth.

e. - Lot.

e.

veniat.

+ antem.
exaltaveris.

e.

e.

semper. cum

e

- et cog. saae -

(L. v)

archam

Loth

Loth

- a

veniat

to Ger.

semper. cum

+ in manibus vestris. M.

+ quando revertatur a nuptiis. H.

omni tempore, ne quando graventur corda vestra in crapula et ebrietate ~~et cogitationibus saecularibus~~, et repente adsistat super vos dies illa. Superveniet enim quasi laqueus super omnes sedentes super faciem terrae. Sint igitur ~~lumbi vestri~~ praecincti, et lucernae ¹ardentes, et vos similes hominibus ~~expectantibus~~ ²Dominum suum. Quomodo enim factum est in diebus Noë: manducabant et bibebant, et emebant et vendeabant, nubebant et nubebantur, et non scierunt, quoadusque intravit Noë in ~~arcam~~, et venit diluvium et perdidit omnes. Et quemadmodum factum est in diebus Lot: manducabant et bibebant, emebant et vendeabant, plantabant et aedificabant, ³quoadusque exivit Lot a Sodomis: pluit ignem de caelo, et perdidit omnes: sic erit et in adventu Filii hominis. Vigilate igitur, quoniam nescitis qua die Dominus vester ~~veniet~~. Unum et eundem annuntians Dominum, qui in temporibus Noë propter inobedientiam hominum ⁴superduxit diluvium, et temporibus Lot propter multitudinem peccatorum Sodomitarum pluit ignem a caelo, ⁵et in novissimo propter hanc eandem inobedientiam et similia peccata superducet diem iudicii: in quo ait, tolerabilius Sodomis et Gomorrhis futurum, quam ⁶civitati ⁷et domui, quae non receperit ^{*}verbum apostolorum eius: Et tu ~~Capharnaum~~, dicebat, ⁸numquid usque ad caelum exaltaberis? Usque ad inferos descendes. Quoniam si in Sodomis factae fuissent virtutes, quae factae sunt in te, mansissent usque in hodiernum diem. Verumtamen dico vobis, tolerabilius erit Sodomis in die iudicii quam vobis.

4. ¹Unum et idem ~~quum~~ semper sit Verbum Dei; credentibus quidem ei fontem aquae in vitam aeternam dans, infructuosam

1. ardentes] In ERASM. GALL. et FEUARD. addita leguntur: in manibus vestris. Quae GRAB. et MASS. expunxere, quia neque in CLAROM. ARUND. VOSS. MERC. I. neque in graeco N. T. textu exstant, sed e Latina Vulgata hic inserta sunt.

2. Dominum suum] Quae in edit. addita legebantur quando revertatur a nuptiis MASS. expunxit fide Codd. CLAROM. ARUND. VOSS. et MERC. I. „Nec refert, ait MASS., quod inferias c. XXXVII, 3 occurrant in omnibus Codd., nam hic Irenaeus totum hunc Lucae contextum allegare videtur ex memoria: plura siquidem addit vel omittit, contra atque legitur in Lucae Codd.“

3. quoadusque] Sic Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. Reliqui quae die.

4. superduxit] ERASM. GALL. et FEUARD. superinduxit.

5. et in novissimo] Tempore, quod addunt edit., delevit MASS. auctoritate CLAROM. VOSS. et ARUND., „quia, uti sit, praeterquam quod vox ea satis subintelligitur, addita a quopiam videtur explicationis causa.“

6. civitati] Quod praesigunt alii illi, cum MASS. omisi fide CLAROM. et VOSS.

7. et domui] Haec absunt in ARUND.

8. numquid usque ad caelum exaltaberis] Sic, utraque Vulgata, nostra videlicet et vetus Italica; immo et MSS. quidam, sed pauci, Codd. Graeci. Sed editi sonant quae usque in caelum exaltaris.

9. Unum] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. In ceteris unus.

unus. ARS. - et. ARS. -
qua die. ARS. -
in. M. -

+ Mass. 279. vero fici arborem arefaciens statim, et temporibus +²Noë diluvium inducens, uti exstingeret pessimum genus eorum, qui tunc erant homines, qui iam fructificare Deo non poterant, quum angeli transgressores commixti fuissent eis; et ut peccata eorum compesceret, servaret vero arcae typum Adae plasmationem; et temporibus Lot qui pluuit super Sodomam et Gomorrhham ignem et sulphur de caelo, exemplum iusti iudicii Dei, ut cognoscere[n]t omnes, quoniam omnis arbor quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur: et in universali iudicio tolerabilius Sodomis utens, quam his qui viderunt eius virtutes quas faciebat, et non crediderunt in eum, neque receperunt eius doctrinam. Quemadmodum enim maiorem dedit gratiam per suum adventum his qui crediderunt ei et faciunt eius voluntatem; sic et maiorem in iudicio habere poenam eos qui non crediderunt ei, significavit, iustus existens super omnes aequaliter, et quibus plus dedit, plus ab eis exacturus. plus autem, non quod alterius Patris agnitionem ostendit, sicut per tot et tanta ostendimus; sed quia maiorem donationem paternae gratiae per suum adventum effudit in humanum genus.

5. Si cui autem non sufficiunt quae praediximus, ad credendum ab uno et eodem Patre prophetas missos esse, a quo et Dominus noster missus est, aperiens autem os cordis sui, et Christum Iesum Dominum magistrum invocans, audiat dicentem eum:

Matth. XXII. ¹ Simile esse regnum caelorum regi nuptias facienti filio suo, ² et mittenti servos suos ad conrogandum eos, qui vocati fuerunt ad

1. statim] Voculam et huic voci praefixam Mass. delevit fide Codd. CLAROM. et VOSS.

2. Noë] ARUND. et MERC. II. addunt iuste.

3. servaret vero arcae typum, Adae plasmationem] Servaret ex ARUND. posuit GRAB. pro servare, uti editi. habent, vel servaretur, uti CLAROM. VOSS. et FEUARD. in marg. Addit vir doctissimus vocem aliquam hic excidisse, et per arcae typum legendum esse; quod probabilitate non vacat. Has tamen voces arcae typum nonnihil suspectas habeo, vereorque ut ab imperitis amanuensibus scriptae sint pro archetypum; quod ad hunc locum apprimo quadraret. Sed donec suffragetur MS. aliquis Cod., vulgata lectio in sensum satis commodum trahi potest, modo coniunctionem et ante Adae suppleas, et servaret ad utrumque membrum referas, quamvis non eadem omnino significatione. Sensus nimirum

erit, Deum induxisse diluvium, tam ut peccata hominum compesceret, tam ut servaret arcae typum, id est, servaret seu exhiberet in arca typum futuri baptismi, qui iuxta 1 Petr. III, 20 seq. per arcam Noë praesignificabatur; tam denique ut servaret Adae plasmationem, ne penitus interiret. MASS.

4. pluui] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. Sed in MERC. II. pluerit; et in ceteris Codd. et edit. pluerat.

5. bonum] Hanc vocem recte adiecit FEUARD. e Cod. VET., quocum consentiant VOSS. et textus sacer. Sed in aliis, adeo in CLAROM. illa vox deest.

6. os — invocans] Sic MASS. scripsit auctoritate Codd. VET. CLAROM. et VOSS. pro aures — advocans.

7. Simile esse] Ita MASS. sec. CLAROM. et VOSS. In reliquis simile est.

8. et mittenti] VOSS. emittenti.

9. conrogandum] Sic MASS. o Codd.

ce

v

fic. arb. (arb. fici)

-bon.

mitetur.

vis -qui
(amicus) viderent

-plus.

his

-plus

similem.

mitenti.

mittenti

congregandum

alteros.
voc. s.

alteros
hiis voc. s.

cum.

cum

-et. +et.

-et +et

ipsorum

ipsorum

quodque. e. fuerunt.

m. et b.

m. et b.

complete.

complete

amici.

-a.

abens. (marg.)

-ibi

e.

dixit

Hieronymus.

Hieronymus

nuptias. Et illis nolentibus obedire: Iterum, ait, ~~alios~~ ^{alios} servos misit, dicens: Dicite his qui ~~sunt vocati~~ ^{sunt vocati}: Venite, prandium meum paravi, tauri mei et omnia saginata occisa; et omnia parata sunt, venite ad nuptias. Illi autem abierunt negligentes eum, alii quidem in agrum suum; alii autem in negotiationem suam; reliqui vero arripuerunt ¹servos, et alios quidem contumeliose tractaverunt, alios vero occiderunt. Rex autem ~~quam~~ ^{quum} audisset, iratus est, et mittens exercitus suos, ~~perdidit~~ ^{perdidit} interfectores illos, et civitatem ~~eorum~~ ^{eorum} succendit, et dixit servis suis: Nuptiae quidem paratae sunt, vocati vero non fuerunt digni. ²Exite igitur ad exitus viarum, et quotquot inveneritis, congregate ad nuptias. Et exeuntes servi eius congregaverunt omnes quotquot invenerunt, ~~bonos et malos~~ ^{bonos et malos}, et impletae sunt nuptiae ³a discumbentibus. Introiens autem rex videre recumbentes, vidit ~~ibi~~ ^{ibi} hominem non vestitum ⁴indumentum nuptiarum, et dixit ei: Amice, quomodo ⁵venisti haec, non habens ⁶indumentum nuptiarum? Illo autem obmutescente, dixit rex ministris: ⁷Tollite eum a pedibus et manibus, et mittite eum in tenebras, quae sunt exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Manifeste enim et per haec verba sua ostendit Dominus omnia, et quoniam unus rex et Dominus omnium Pater, de quo et antea dixit: ⁸Neque in ~~Haec~~ ^{Haec} ⁹solum iures, quoniam civitas est magni regis. Et quoniam ab initio nuptias praeparavit ¹⁰Filio suo, et propter immensam benignitatem per servos suos vocabat priores ad convivium nuptiarum; et ubi illi noluerunt obedire, rursus alios servos misit convocans eos, neque sic obedierunt ei, sed et eos qui vocationem annuntiabant, lapidaverunt et occiderunt: illos quidem perdidit mittens exercitus suos, et ¹¹civitatem illorum succendit; et ex omnibus autem viis, id est, ex universis gentibus ad convivium nuptiarum Filii sui convocavit, quemadmodum et per Hieremiam ait: *Et misi ad vos servos meos prophetas, dicere: Avertimini unusquisque a*

v. s. A.

- A.

- A. ad. A.

St. A.

7. c. l. A.

- A.

Grab. 372.

119.

Math. V. 35.

119.

Ierem.

XXXV. 15.

CLAROM. ARUND. et MERC. II. Reliqui congregandum.

1. servos] PROBONEM eius, quod in eod. et evangelio additum est, cum MASS. omisi e Codd. CLAROM. ARUND. VOSS. et MERC. II.

2. Exite] Ita MASS. e Codd. CLAROM. et VOSS. Ceteri ite.

3. a discumbentibus] Praepos. a MASS. adiecit e Cod. CLAROM.

4. indumentum nuptiarum] Sic MASS. sec. Codd. VET. CLAROM. et VOSS., quae lectio respondet verbis graecis ἔδυμα γαμου. ARUND. indumento nuptiarum.

In reliquis exstat veste nuptiali.

5. Tollite eum a pedibus et manibus] Sic cum Irenaeo aut eius interprete legit Lucifer Calarit. lib. II pro S. Athanasio, nisi quod omittat praepositionem a. Frustra igitur GRAB. textum Irenaei hic corruptum esse suspicatur, et forte solam primam litteram a vocis alligatum remansisse. MASS.

6. Filio suo] Haec, quae desunt in ERASM. et GALL., FEUARD. addidit fide Cod. VET., quocum VOSS. consentit.

7. civitatem] Ita GRAB. et MASS. e Cod. VET. ARUND. et VOSS.

- a. MH.

v. s. a. ad. A.

via nequissima, et meliora facite opera vestra. Et rursus per
 Ib. VII. 25 eundem: Et misi, inquit, ad vos omnes servos meos prophetas
 scqq. inter diem et ante lucem, et non obedierunt mihi, neque intende-
 runt aures ipsorum. Et dices eis hunc sermonem: Hoc genus,
 quod non obedivit voci Domini, neque recepit disciplinam; defecit
 fides ex ore ipsorum. Qui igitur nos per apostolos undique vo-
 cavit Dominus, hic per prophetas vocabat eos qui olim fuerunt,
 quemadmodum ex sermonibus Domini ostenditur: et non ab aliis
 quidem prophetae, ab aliis autem apostoli, etiamsi variis gentibus
 praeconabant; sed ab uno et eodem, alii quidem Dominum annun-
 tiabant, alii autem Patrem evangelizabant: et alii quidem adven-
 tum praenuntiabant Filii Dei, alii vero praesentem eum iam his
 qui longe erant, praeconabant.

6. Adhuc etiam manifestavit oportere nos cum vocatione
 et iustitiae operibus adornari, uti requiescat super nos Spiritus
 Dei. ²Hoc est enim indumentum nuptiarum, de quo et apostolus
 2. Cor. V. 4. ait: Nolumus ~~exspoliari~~, sed superindui, ~~ut~~ absorbeatur mortale
 ab immortalitate. * Qui autem vocati quidem sunt ad coenam Dei,
 et propter malam suam conversationem non perceperunt Spiritum
 sanctum, ~~proiciuntur~~, inquit, in tenebras exteriores. Manifeste
 ostendens, quod idem ipse rex, qui convocaverit undique fideles
 ad nuptias Filii sui et incorruptibile convivium donaverit, iubeat
 mitti in tenebras exteriores [†]eum, qui non ³habet indumentum
 nuptiarum, hoc est contemptorem. Quemadmodum enim in priori
 Testamento non in multis illorum bene sensit; sic et hic multi
 vocati, pauci electi. Non alius igitur qui iudicat Deus, et alius
 qui convocat ad salutem, Pater: nec alius qui aeternum lumen
 donat, alius vero qui iubet in exteriores mitti tenebras eos, qui
 non habent indumentum nuptiarum. Sed unus et idem ⁴Dominus
 Pater Domini nostri, a quo et prophetae missi sunt: indignos qui-
 dem convocans propter immensam benignitatem; eos vero qui

1. oportere nos cum vocatione] Opor-
 tere eum vocatione habent ERASM. et GALL.
 atque ita etiam FEUARD., nisi quod nos
 post eum addiderit, consentiente Voss.
 (nisi quod ante eum legitur nos, eadem
 lectio reperitur in CLARON., uti MASS.
 observat). Sed quum nullum inde sen-
 sum ernere, neque eum ad quempiam,
 cuius in praecedentibus mentio facta,
 referre queam, eum in eum auctoritate
 ARUND. et MERC. II. mutavi, ac nos prae-
 posui; quamvis et sine hac voce plana
 sit Irenaei sententia: nempe quod prae-

ter vocationem et iustitiae opera ad vi-
 tam aeternam sint necessaria. Unde s.
 Petrus 2 ep. 1, 10 hortatur, ut reddamus
 firmam vocationem celli. scil. per
 bona opera, uti Vulg. addit. GRAB.

2. Hoc est] Hoc adest in CLARON. et
 Voss.

3. habet] Sic solus MASS. sec. Codd.
 VET. Voss. ARUND. et MERC. II. In ce-
 teris editt. habeat.

4. Dominus] Ita scripsit MASS. e Codd.
 ARUND. et Voss. In MERC. II. neutra vox
 exstat. Reliquae editt. Deus.

expoliari.
ut. n.
proicientur.

exsol.
ut.

(11.

v.

tibi deb.

e.
ordinationis.
d.

dampnationem

Causa.

ira.

ira

convocati sunt inspiciens, si conveniens habeant indumentum, et congruens nuptiis Filii sui: quoniam nihil inconveniens, neque malum placet ei. Quemadmodum Dominus dixit ei qui curatus fuerat: *Ece, sanus factus es: iam noli peccare, ne quid deterius tibi fiat.* *Joan. V. 14.* Qui enim est bonus et iustus et mundus et immaculatus, neque malum aliquid, neque iniustum, neque abominandum in suo sponsali thalamo sustinebit. Est autem hic Pater Domini nostri, cuius providentia constant omnia, et iussu administrantur omnia: et gratuito quidem *donat* *Grah. 373.* in quos oportet; secundum autem meritum dignissime ¹ distribuit adversus ingratos et non ² sentientes benignitatem eius, iustissimus retributor: et propterea ait: *Mittens exercitus suos perdidit interfectores* *Matth. XXII.* illos, et civitatem illorum incendit. ³ Exercitum autem eius inquit, quia omnes homines Dei: *Domini enim est terra, et plenitudo eius, Ps. XXIII. 1.* orbis ⁴ terrarum, et omnes qui habitant in ea. Et propter hoc Paulus apostolus in ea epistola, quae est ad Romanos, ait: *Non enim est potestas nisi a Deo. Quae autem sunt, a Deo ⁵ ordina-* *Rom. XIII. 1* *200.* *tae sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ⁶ ipsi damnationem sibi ⁷ acquirunt.* *Principes enim non sunt timori ⁸ bono operi, sed malo.* *Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex ea: Dei enim minister est tibi ad bonum. Si autem male feceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui malum agit. Ideoque subiecti estote, non tantum propter iram, sed et propter conscientiam. Propter hoc enim et tributa penditis: ministri enim Dei sunt in hoc ipsum servientes. Sed et Dominus igitur et apostoli unum Deum Patrem ⁹ annuntiant eum, qui legislationem fecit, qui misit prophetas, qui omnia fecit: et propter hoc ait: *Mittens exercitus suos: quoniam omnis homo, secundum quod est homo, plasma ipsius est, licet**

1. distribuit adversus] ERASM. GALL. et MERC. II. attribuit in. ARUND. consentit quoad vocem in.

2. sentientes] MERC. II. scientes.

3. Exercitum] Editt. praeter MASS. exercitus, uti legitur etiam in MERC. II.

4. terrarum] ERASM. et GALL. terrae.

5. ordinatae] Sic MASS. o Codd. CLARON. ARUND. et VOSS. et textu sacro. Alii ordinata.

6. ipsi] In ERASM. et GALL. deest haec vox.

7. acquirunt] GRAB. o MERC. II. acquirunt; sed minus recte. Hic enim Int. non textum graecum sequitur, sed ve-

terem Italicam, quae habet acquirunt, uti videre est in vetustissimo codice Sangermanensi, iam non semel laudato. MASS. A nobis observatum est, Irenaeum latinum locos N. T. ad verbum interpretationis Italiae dictae saepe allegasse, quamvis nonnunquam aliter transulerit.

8. bono operi, sed malo] Ita MASS. e Codd. optimis VET. CLARON. VOSS. et ARUND., in quo negligentia librarii scriptum est operis pro operi. Consentium nonnulli Codices graeci N. T. Sed in aliis Irenaei editt. legitur boni operis, sed mali, uti exstat et in Vulgata.

9. annuntiant] Sic MASS. o Codd. VET. et VOSS. Alii annuntiabant.

Matth. V. 45. ignoret Deum suum. Omnibus enim ut sint praestat, qui solem suum ~~oriiri facit super malos et bonos~~, et pluit super iustos et iniustos.

Luc. XV. 11
seqq.

7. Et non solum per ea quae praedicta sunt, sed et per parabolam duorum filiorum, quorum ¹minor luxuriose ~~consumit~~ substantiam, vivens cum fornicariis, unum et eundem docuit Patrem, maiori quidem filio ne ~~haudum~~ quidem indulgentem, propter eum autem qui perierat, minorem filium suum, iubentem occidi ~~vitaliam~~ saginatum, et primam ei stolam donantem.

Matth. XX. 1
seqq.

Διὰ τῆς παραβολῆς τῶν ἐργατῶν διαφόροις καιροῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα πεμψαμένων, οὓς καὶ αὐτὸς ὁ οἰκοδεσπότης δείκνυται, κεκληκῶς τοὺς μὲν . . . ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ κόσμου κατασκευῆς, ἑτέροις δὲ μετὰ τοῦτο, καὶ ἑτέροις μετὰ τὴν μεσοχρονίαν, ἄλλους δὲ προκοπτόντων ἤδη καιρῶν, καὶ ἐν τῷ τέλει πάλιν ἄλλους· ὥστε εἶναι πολλοὺς μὲν τοὺς ἐργάτας κατὰ τὰς ἑαυτῶν γενεάς, ἕνα δὲ τὸν συγκαλούμενον αὐτοὺς οἰκοδεσπότην. Καὶ γὰρ ἀμπελῶν εἷς, ὅτι καὶ μία δικαιοσύνη· καὶ εἷς οἰκονόμος, ἐν γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ διέπον τὰ πάντα· ὁμοίως δὲ ⁴καὶ μισθός· πάντες γὰρ ἔλαβον ἀνὰ θηνάριον, ἔχον εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν τοῦ βασιλέως, τὴν γινώσκιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἦν ἀφ' αὐτοῦ· καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἤρξατο διδόναι τὸν μισθόν,

Et per parabolam autem eorum operariorum, qui variis temporibus in vineam mittebantur, unus et idem Dominus ostenditur, ⁵vocans alios quidem statim in initio mundi fabricationis; alios vero post hoc; et alios circa medietatem temporum; et alios progressis iam temporibus; item alios in fine: ut sint quidem multi operarii secundum sua ipsorum tempera, ⁶usus autem qui convocat eos, paterfamilias. Etenim vinea una, quoniam ⁷et una iustitia: et usus dispensator; unus enim Spiritus Dei, qui disponit omnia: similiter autem et merces una; omnes enim acceperunt singulos ⁸denarios, imaginem et inscriptionem regis, agnitionem Filii Dei quae est incorruptela. Et propter hoc a novissimis coepit dare mercedem, quoniam

1. minor] Ita Codd. ARUND. et (quem addo) Voss. et MASS. Reliqui iunior.

2. Διὰ τῆς παραβολῆς κτλ.] Hoc fragmentum graecum Nicetas servavit in Catena Patrum ad Matth. XX p. 635.

3. οὓς καὶ αὐτός] Int. legisse videtur εἰς καὶ αὐτός.

4. καὶ μισθός] Int. praeterea hic legit vocalam εἰς.

5. unus autem] Hic adiecit FERRAR. est, nescio qua auctoritate.

6. denarios, imaginem] Editores observant, hic a graeco legendum esse denarios, habentes imaginem.

uscat AHC

b. et m.

parabola

consumps.

fornicatrix

e

indigentem

vitulum occidit

fac. or.

b. et m.

Consumpsit

redum

- sum

- ei

- occidit

+ est + et

millibus
ostendunt - abire
- jan.
fr. et non. to quidam in
om.
quodam.

- et 7. 2. 2. 6.

nichie
- abire
- autem
promittit

Stim
quodam
- et
- et
quodam.

hunc

ὅτι ἐπὶ ῥοχαίων καιρῶν φανε- in novissimis temporibus ma-
ρωθεὶς ὁ Κύριος τοῖς πᾶσιν nifestatus Dominus, omnibus
ταύτων ἀποκατέστησεν. semetipsum repraesentavit.]

8. Et publicanus autem qui in oratione Pharisaicum superavit, non quoniam alterum Patrem adorabat, testimonium accepit a Domino, quod sit magis iustificatus; sed quoniam cum magna humilitate, sine extollentia et sine iactantia, exhomologesin eidem Deo faciebat. Et duorum autem filiorum parabola, eorum qui in vineam mittuntur, quorum alter quidem contradixit patri, et postea poenitetur, quando nihil profuit ei poenitentia; alter autem pollicitus est obire, statim promittens patri, non abiit autem, (quoniam omnis homo mendax; et velle quidem in promptu adiacet, non invenit autem perficere) unum et eundem ostendit Patrem. Sed et arboris fici parabola, de qua Dominus ait: Ecce, iam triennium venio, quaerens fructum in hac arbore fici, et non invenio; per prophetas adventum suum significans, per quos venit aliquos exquirens iustitiae fructum ab eis, quem non invenit, aperte manifestavit, et quoniam excidetur arbor fici propter praedictam causam. Et sine parabola autem dicebat ad Hierusalem Dominus: Hierusalem, Hierusalem, quae interficis prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties volui colligere filios tuos, sicut gallina pullos suos sub alas, et noluisti? Ecce, remittitur vobis domus vestra deserta. Quod enim per parabolam dictum fuerat: Ecce, triennium venio quaerens fructum; et manifeste iterum: Quoties volui colligere filios tuos; si non huius adventum, qui per prophetas est, intelligamus, erit mendacium: siquidem semel et tunc primum venit ad eos. Sed quoniam et patriarchas qui elegit, et nos, idem est Verbum Dei, et illos semper visitans per propheticum Spiritum, et nos qui undique convocati sumus, per suum adventum, super ea quae dicta sunt, vere haec dicebat: Multi ab Oriente et Occasu venient, et recumbent cum Abraham et Isaac et Iacob in regno caelorum. Filii autem regni ibunt in tenebras exteriores, illic erit fletus et stridor dentium. Si igitur

1. manifestatus Dominus, omnibus] Ita EBRH. GALL. GRAB. MASS. ARUND. et MARG. II. iuxta graecum textum. Sed FEHARD. CLAROM. et VOSS. habent: manifestatus est Dominus, et omnibus.

2. poenitetur] Verbum impersonale vocis tantum activae voce passiva usurpat Int. Graeca evangelii habent: ὁ ἄνθρωπος δὲ μεταμελήσας. Vulg. edit. reddidit: Postea autem poenitentia motus. FEHARD.

3. alas] ARUND. ascillas. Cfr. cap. seq. § 5 et ibi adnotata.

4. remittitur] Sic scripsi cum MASS. et Codd. ARUND. et VOSS. sec. graecam vocem ἀπέλειπεν. Itaque in CLAROM. scriptum erat MASSUETO dicente; sed recentior manus pro remittitur scripsit dimittitur. In aliis relinquitur.

5. illic] Ita cum MASS. scripsi e Codd. ARUND. et VOSS. Alii ibi.

tur hi, qui per praeconium apostolorum eius ab Oriente et Occidente credentes in eum, cum Abraham, Isaac et Iacob in regno caelorum recumbent, participantes cum eis epulationem; unus et idem Deus ostenditur, qui elegit quidem patriarchas, visitavit vero populum, gentes vero advocavit.

Cap. LXXI.

C A P. XXXVII.

Matth. XXIII.
37.

1. ¹Illud autem, quod ait: *Quoties volui ²colligere filios tuos, et noluisti?* veterem legem libertatis hominis manifestavit: quia liberum eum Deus fecit ab initio, habentem suam potestatem sicut et suam animam, ad utendum ³sententia Dei voluntarie, et non coactum a Deo.

⁴*Βία Θεῷ οὐ πρόσκειται, ἀγαθὴ δὲ γνώμη πάντοτε συμπάσκει αὐτῷ.* Vis enim a Deo non fit, sed bona sententia adest illi semper.

Et propter hoc consilium quidem bonum dat omnibus. ⁵Posuit autem in homine potestatem electionis, quemadmodum et in angelis: (etenim angeli rationabiles) uti hi quidem qui obedissent, iuste bonum sint possidentes, datum quidem a Deo, servatum vero ab ipsis. Qui autem non obedierunt, iuste ⁶non inveniuntur cum bono, et meritam poenam percipient: quoniam Deus quidem dedit benigne bonum, ipsi vero non custodierunt diligenter illud, neque pretiosum arbitrati sunt, sed supereminentiam bonitatis contemserunt. Abiicientes igitur bonum, et quasi respuentes, merito omnes iustum iudicium incident Dei, quemadmodum et apostolus Paulus in ea epistola, quae est ad Romanos, testificatus est, dicens ita:

Rom. II. 4
seqq.

*Grab. 375.

An divitias bonitatis eius et patientiae et longanimitatis contempsit, ignorans quoniam bonitas Dei ⁷ad poenitentiam te adducit? Secundum ⁸autem duritiam tuam et cor impoenitens thesaurizas tibi metipsi iram ⁹in die irae et revelationis iusti iudicii Dei. Gloria autem et honor, inquit, omni operanti bonum. Dedit ergo

1. Illud] ERASM. GALL. et FEUARD. male aliud.

2. colligere] Ita MASS. ex ARUND. VOSS. MERC. I., quibuscum procul dubio CLAROM. consentit. In reliquis congregare.

3. sententia] FEUARD. id marg. VOSS. et MERC. II. scientia.

4. Βία Θεῷ] Hoc fragmentum e Ioannis Damasceni Parallelis exscriptum Halloixius primus edidit in Vita Irenaei p. 501.

5. Posuit autem in homine potestatem electionis] In Cod. CLAROM., uti MASS. observat, recentior manus scripsit: po-

suit autem in hominis potestatem electionem, quum antea legeretur, quantum deprehendi potest, ut in edit.

6. non inveniuntur cum bono] Ita FEUARD. VOSS. CLAROM. (in quo vitiose scriptum est veniuntur) et MASS. Etiam in ARUND. legitur inveniuntur. In reliquis non inveniuntur cum bonis.

7. ad poenitentiam] Ita Codd. VET. VOSS. et procul dubio CLAROM., quem sequi amat MASS. In ceteris editi in poenitentiam.

8. in die] Ita MASS. sec. Codd. modo dictos.

questions

e. m.

- also
contemporary

Deus bonum, quemadmodum et apostolus testificatur in eadem epistola; et qui operantur quidem illud, gloriam et honorem percipient, quoniam operati sunt bonum, quum possint non operari illud; hi autem qui illud non operantur, iudicium iustum ¹excipient Dei, quoniam non sunt operati bonum, quum possint operari illud.

2. ²Εἰ φύσει οἱ μὲν φαῦλοι, οἱ δὲ ἀγαθοὶ γεγονόσιν, οὗθ' οὗτοι ἐπαινέτοί, ὄντες ἀγαθοί, τοιοῦτοι γὰρ κατεσκευάσθησαν· οὗτ' ἐκεῖνοι μεμπτοί, οὕτως γεγονότες. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ πάντες τῆς αὐτῆς εἰσὶ φύσεως, δυνάμενοι τε κατασχεῖν καὶ πράξαι τὸ ἀγαθόν, καὶ δυνάμενοι πάλιν ἀποβαλεῖν αὐτὸ καὶ μὴ ποιῆσαι· δικαίως καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς εὐνομουμένοις, καὶ πολλὸν πρότερον παρὰ Θεῷ, οἱ μὲν ἐπαινοῦνται, καὶ ἀξίας τυχάνουσι μαρτυρίας τῆς τοῦ καλοῦ καθόλου ἐκλογῆς καὶ ἐπιμοῆς· οἱ δὲ κατατιμώνται καὶ ἀξίας τυχάνουσι ζημίας τῆς τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἀποβολῆς. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ προφῆται παρῆλθον τοῖς ἀνθρώποις δικαιοπραγεῖν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐξεργάζεσθαι· . . . .

2. Si autem naturaliter quidam boni, quidam vero mali facti fuissent, neque hi laudabiles essent ²qui boni sunt, tales enim ⁴facti fuerant; sed neque illi vituperabiles, et ipsi enim tales fuerant instituti. Sed quoniam omnes eiusdem sunt naturae, et potentes retinere et operari bonum, et potentes rursum amittere id et non facere; iuste etiam apud ⁵homines sensatos (quanto magis apud Deum) alii quidem laudantur, et dignum percipiunt testimonium electionis ⁶bonae et perseverantiae; alii vero accusantur, et dignum ⁷percipiunt damnum, eo quod ⁸bonumque operari, sicut

Cap. LXXII.

Mass. 282.

1. excipient] Ita cum Mass. scripsi e Codd. VET. Voss. et ARUND., quibuscum Codicem CLAROM. consentire suspicor.

2. Εἰ φύσει κτλ.] Graecum hoc fragmentum ex Ioannis Damasceni Parallelis excerptum Halloixius primus edidit in Vita Irenaei pag. 504 seqq. et ex parte Sirmondus in notis ad Ennodii epistolae pag. 12. (cp. II, 19.)

3. qui] Ita Mass. sec. Codd. VET. et Voss. In aliis editt. quia.

4. facti] FEUARD. in marg. scripsit e Cod. VET. instituti. Sed in Cod. Voss. haec: tales enim facti fuerant ommissa sunt; atque ideo crediderim, haec a recentiore manu addita esse.

5. homines sensatos] Uti GRABUS observat, Interpres legisse videtur εὐνοουμένους. E graecis scribendum fuisset: homines bonis legibus utentes.

6. bonae] E graecis scribendum erat boni per omnia.

7. prophetae quidem] Vocem bonum, quae in omnes Codd. irrepsit, cum GRAB. et MASS. omisi, quum textus graecus et sententiarum nexus eam delendam esse probarent. In CLAROM. et Voss. legitur prophetae bonum quidem; in ARUND. bonum quo; in MERC. II. bonum quoque.

8. bonumque operari] Alii bonum quoque operari.

... ὡς ἐφ' ἡμῖν ὄντος τοῦ τοιοῦτου, καὶ διὰ τὴν πολλὴν ἀμέλειαν εἰς λήθην ἐκπεπτωκότων, καὶ γνώμης δεομένων ἀγαθῆς, ἣν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς παρέσχε γινώσκειν διὰ τῶν προφητῶν.

per multa ostendimus: quia in nobis sit hoc, et propter multam negligentiam in oblivionem inciderimus, et consilio egeamus bono; propter quod bonus Deus ¹praestavit bonum consilium ²per prophetas.

Matth. V. 16.

3. Propter hoc autem et Dominus: *Luceat lumen vestrum,*

dicebat, coram hominibus, ut videant bona facta vestra, et ²clari-

ficent Patrem vestrum qui in caelis est. Et: Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in ~~crapula et ebrietate~~ et sollici-

tudinibus saecularibus. Et: Sint lumbi vestri praecincti, et lucernas ardentes, et vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando revertatur a nuptiis, ut ~~quum venerit~~ ^{quum venerit} et pulsaverit, aperiant ei. ³Beatus servus ille, quem, ~~quum venerit~~ ^{quum venerit} Dominus ~~ven-~~

invenerit ita facientem. Et iterum: Servus qui scit voluntatem

Domini sui, et non facit, vapulabit ⁴multas. Et: Quid mihi di-

citis, Domine, Domine, et non facitis quae dico? Et iterum: Si

autem dicat servus in corde suo: Tardat Dominus meus; et in-

cipiat caedere consertos et manducare et bibere et inebriari;

veniet Dominus eius in die, qua non sperat, et dividet eum, et

partem eius cum hypocritis ponet.

* Et omnia talia, quae liberum et

suae potestatis ostendunt hominem, et quia consilio instruat Deus,

adhortans nos ad subiectionem sibi, et avertens ab incredulitate,

non tamen de violentia cogens.

4. Etenim ipsum evangelium

si noluerit quis sequi, licet qui-

4. Etenim ipsum evangelium

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

si noluerit quis sequi, licet qui-

1. praestavit] Sic GRAB. MASS. et VOSS. Al. praestabit.

2. per prophetas] Ita sec. graeca habent CLAROM. ARUND. VOSS. VET. GRAB. et MASS. Sed in ERASM. et GALL. vitiose legitur perfectis. FEUARDENTIIUS vero utrumque coniungens scripsit: perfectis per prophetas.

3. clarificent] Sic MASS. sec. ARUND. VOSS. VET. et MERC. I. In aliis glorificent.

4. multas] Ita cum MASS. scripsi sec. CLAROM. VOSS. ex graeco πολλάς scil. πληγάς. Ceteri multas.

5. Ταῦτα γὰρ κτλ.] Haec HALLOI-

xius in Vita Irenaei publici iuris fecit usque ad verba ἀλλὰ μὴ βιαζόμενον, excerpta e Iovannis Damasceni Parallelia.

6. Καὶ γὰρ αὐτὸ κτλ.] Haec graeca MÜNTERUS e Codice Italico quodam, quo Catenae continebantur, excerptis et in libro Fragmenta Patrum Graecorum. Fasc. I p. 26 seqq. publici iuris fecit. In fragmento lacunae nonnullae occurrebant MÜNTERO, quas vir doctus feliciter aplevit. Adnotationes a MÜNTERO fragmento adiectas hic omittere potui, quem minus ad textum, quam ad sententias Irenaei dogmaticas, praesertim ad doctrinam eius de libertate humana perti-

e.

d.

- in cr. eb.

e. pretricti.

e. expectantibus.

Cum.

Convenient.

- ejus.

- sui.

e..

- dicebat

Cum

Convenient

- ejus.

- sui

multi

appositis

ex.

ex

scuribiles.

e.

- enim, - non. e.

- enim

commensurationibus.

comm.

habitationibus.

Corr. to quidem.

quidem.

σθαι, ἐξὸν μὲν αὐτῷ ἔστιν, ἀσὺμμερον δέ· ἡ γὰρ παρακοή τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποβολή τοῦ ἀγαθοῦ ἔστιν μὲν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, βλάβη δὲ καὶ ζημίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν φέρει· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος φησὶν, πάντα μοι ἔστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· καὶ τὸ ἐλεύθερον τοῦ ἀνθρώπου ἐξηγουμένος, διδὼν πάντα ἔξεσιν, μὴ καταναγκάζοντος αὐτὸν τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸ συμφέρον δείκνυσιν, ἵνα μὴ εἰς ἐπικάλυμμα κακίας καταχρησώμεθα τῇ ἐλευθερίᾳ· ἀσὺμμερον γὰρ τοῦτο γε.

dem ei, non tamen expedit. Inobedientia enim Dei et amissio boni est quidem in hominis potestate; laesionem autem et damnum ¹non quamlibet infert. ²Et propter hoc Paulus ait: *Omnia licent, sed non omnia expediunt*; et libertatem referens hominis, quapropter et *omnia licent*, non cogente eum Deo; ³et id, *Non expedit*, ostendens, ut non ad velamen malitiae abutamur libertate: non enim hoc expedit.

1. Cor. VI. 12. et X. 23.

Et iterum ait: *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo*. Ephes. IV. 25. Et: *Omnis sermo malus de ore vestro non exeat ut turpitudine aut vaniloquium aut scurrilitas, quae ad rem non pertinet, sed magis gratiarum actio*. Et: *Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lumen in Domino: quasi filii lucis honeste ambulato: non in conversationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et in libidinibus, non in ira et zelo*. ⁵*Et haec quidam fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomina Domini nostri*. Si igitur non in nobis esset facere haec, aut non facere, quam causam habebat apostolus, et multo prius ipse Dominus, consilium dare, quaedam quidem facere, a quibusdam vero abstinere? Sed quoniam liberae sententiae ab initio est homo, et liberae sententiae est Deus, ¹cui ad similitudinem factus est; semper consilium datur ei, continere bonum, quod perficitur ex ea, quae est ²ad Deum obedientia.

Ibid. 8. Rom. XIII. 13.

1. Cor. VI. 11.

verent. MÜNTERI observationes si legere vis, adi Appar. nostrum ad h. l. Idem fragmentum typis excudendum curavit ASCIUS MAIUS in Nova Collectione T. VII p. 93. Codex, quo utebatur A. Maius, melior fuit; ideoque ex eo textum emendatum et lacunas expletas vides.

1. non quamlibet] Melius scripsisset Int. non modicam.

2. Et propter hoc] Int. legisse videtur καὶ διὰ τοῦτο.

3. et id, Non expedit, ostendens] LATINES LATINUS in Biblioth. p. 184 et GRÆC. legendum coniecerunt: et quod non expedit. Sed frustra: nam sensus est, uti Mass. recte observat: et id apo-

stoli dictum: Non expedit cett. Sed e textu graeco legere maluerim ostendit.

4. pertinet] Sic uno Cod. Merc. excepto omnes Codd. et Mass. sec. versionem Italicam dictum. Sed in ceteris editt. pertinent.

5. Et haec quidam] Ita iuxta graecum apostoli textum scriptum in CLAROM. (quamvis recentior aliqua, sed imperitus emendator addiderit e, ut legatur quidem). Et sic legitur supra cap. XXVII, n. 4. Reliqui habent: et haec quidem. Mass.

6. fuistis] ERASM. et GALL. fecistis.

7. cui ad] Sic Codd. VET. CLAROM. VOSS. MERC. II. et Mass. Alii cuius ad.

8. ad Deum] Codd. VET. CLAROM. et

quidam. Int.

5. Et non tantum in operibus, sed etiam in fide liberum et

Matth. IX. 29. suae potestatis arbitrium ¹hominis servavit Dominus, dicens: *Secundum fidem tuam fiat tibi*; propriam fidem hominis ostendens,

202 6 Marc. IX. 22. quoniam propriam suam habet sententiam. Et iterum: *Omnia*

A. Matth. VIII. *possibilia sunt credenti*; et, *Vade, sicut credidisti, fiat tibi*. Et

13. omnia talia suae potestatis secundum fidem ostendunt hominem.

Ioan. III. 36. Et propter hoc is qui credit ei, habet vitam aeternam: qui autem non credit Filio, non habet vitam aeternam, sed ira Dei manebit super ipsum. Secundum hanc igitur rationem et suum proprium

bonum ostendens Dominus, et sui arbitrii ac suae potestatis ho-

Matth. XXIII. minem significans, dicebat ad Hierusalem: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina pullos suos sub alas, et*

37. 38.

noluisti? Quodpropter relinquetur vobis domus vestra deserta.

6. Qui autem his contraria dicunt, ipsi impotentem intro-

ducunt Dominum, scilicet quasi non potuerit perficere hoc quod

voluerit; aut rursum ignorantem ²natura choicos, ut ipsi dicunt,

et eos, qui non possunt accipere eius incorruptelam. Sed oportebat, inquit, eum neque angelos tales fecisse, ut possent transgredi,

neque homines qui statim ingrati exsisterent in eum; quoniam

rationabiles et examinatores et ⁴iudiciales facti sunt, et non (quem-

admodum irrationabilia sive inanimalia, quae sua voluntate nihil

possunt facere, sed cum necessitate et vi ad bonum trahuntur, in

quibus unus sensus et unus mos) ⁵inflexibiles et sine iudicio, qui

+ Mass. 293. nihil aliud esse possunt, praeterquam quod facti sunt. Sic au-

tem nec suave esset eis quod est bonum, neque pretiosa commu-

nunicatio Dei, neque magnopere appetendum bonum, quod sine suo

proprio motu, et cura et studio provenisset, sed ultro et otiose

insitum: ita ut essent nullius momenti boni, eo quod natura ma-

gis quam voluntate tales ⁶exsisterent, et ultroneum haberent bo-

num, sed non secundum electionem; et propter hoc nec hoc ipsum

intelligentes, quoniam pulchrum sit quod bonum, neque fruenter

Voss. a Deo, quae lectio et mihi cum editoribus novissimis reicienda videtur.

1. hominis] Ita CLAROM. Voss. et Mass. In aliis homini.

2. alas] Sic scripsi cum plurimis editoribus. Sed Mass. e Cod. CLAROM. legit *ascellas*. In Codd. Voss. et VET. exstat *assellis*; ARUND. *ascillis*.

3. natura] Ita Codd. VET. CLAROM. Voss. et GALL. cum MASS. In ceteris *naturam*. Sensum huius dilemmatis MASS. ita recte adumbrat: Deum aut impotentem esse, qui liberum hominem consti-

tuere non potuerit; aut penitus ignorantem eos qui natura choici sunt, seu quae sit choicorum natura nescientem, qui consilia det eis, quae tamen fatali necessitate constricti sequi non valeant.

4. iudiciales] FEUARD. GRAB. et Cod. Voss. *iudicabiles*.

5. inflexibiles] Ita Codd. VET. CLAROM. Voss. et Mass. Supple *homines*. In aliis *inflexibilis*.

6. exsisterent] Sic MASS. e CLAROM. (nisi quod, uti ait MASS., oscitans librarius scripserit *existerint*) melius, quam ceteri *existerint*.

+ 21. 12. 11.

lum.
quotiens.
ascellus.
- deserta.

lum
quotiens
assellis
- des.

ap^{te}pendans.

Cor. acc.

incerto. e.

libidum (corr. fr. libidinum)

facio (bis).

a

ador.

adquir.

- hi

Cor. acc.

incerto

scilicet

non scitis. MM.
 - in. MM. incorruptam. MM.^o agonizat. MM.^o
 NATURA BONOS, ALIOS MALOS ESSE. LIB. IV. C. 37, 5-7. 697 Cor. acc. M.

*eo. Quae enim fruitio boni apud eos qui ignorant? Quae au- Grab. 377.
 tem gloria his qui non studuerunt illud? Quae autem corona his
 qui non eam, ut victores in certamine, consecuti sunt?

7. Et propter hoc Dominus violentum dixit regnum caelorum:
 et qui vim faciunt, inquit, diripiunt illud; hoc est, qui cum vi et Math. XI. 12.
 agone vigilantes instant, diripiunt illud. Propter hoc autem et
 Paulus apostolus ait Corinthiis: Nescitis, quoniam hi qui in stadio 1. Cor. IX. 24
 currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium. Sic
 currite, ut comprehendatis. Omnis autem qui agonizatur, in
 omnibus continens est: illi quidem ut corruptibilem accipiant co-
 ranam, nos autem incorruptibilem. Ego autem sic curro, non
 in incertum: sic pugno, non quasi aërem cadens; sed luctum
 facio corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte aliis prae-
 dicans, ipse reprobus efficiar. Bonus igitur agonista ad incorru-
 ptelae agonem adhortatur nos, uti coronemur, et pretiosam arbi-
 tremur coronam, videlicet quae per agonem nobis acquiritur, sed
 non ultero coalitam. Et quanto per agonem nobis advenit, tanto
 est pretiosior: quanto autem pretiosior, tanto eam semper diligamus.
 Οὐχ ὁμοίως ἀγαπᾶται τὰ ἐκ Sed neque similiter diliguntur ea
 τοῦ αὐτομάτου προσγινόμενα quae ultero adveniunt, quam illa
 τοῖς μετὰ . . . σπουδῆς ἐν- quae cum multa sollicitudine ad-
 ριστομενοῖς. inveniuntur.

Quoniam igitur pro nobis erat plus diligere Deum, cum labore
 hoc nobis adinvenire Dominus docuit, et apostolus tradidit. Et
 alias autem esset videlicet nostrum insensatum bonum, quod esset
 inexercitatum. Sed et videre non in tantum nobis esset deside-
 rabile, nisi cognovissemus quaptum esset malum non videre; et
 bene valere autem male valentis experientia honorabilis efficit;
 et lucem, tenebrarum comparatio; et vitam, mortis. Sic et cae-
 leste regnum honorabilius est his qui cognoverunt terrenum. Quanto
 autem honorabilius, tanto magis diligimus illud; et si plus illud
 dilexerimus, clariores erimus apud Deum. Pro nobis igitur omnia

1. agonizatur] Sic Codd. VET. CLAROM.
 Voss. ARUND. et MASS. Et sic etiam
 legi, ait MASS. proaeunte FEUARD., apud
 Cyprianum lib. de Exhort. Mart. cap. 8.
 et epist. ad Mart. et Confessores de
 Mappalico, in omnibus fere MSS. notat
 Pamelius. In ceteris editt. legitur ago-
 nizad.

2. illi — accipiant] ERASM. GALL. et
 FEUARD. ille — accipiat.

3. incorruptibilem] ERASM. GALL. et
 MEZ. II. incorruptum.

4. in incertum] CLAROM. in incerto.

5. Οὐχ ὁμοίως xrl.] Etiam haec, uti
 omnia fragmenta graeca huius cap. hausta
 sunt e Parallelis Ioannis Damasc.

6. pro nobis] Graece, uti FEUARD. ob-
 servat, μετ' ἡμῶν, penes nos.

7. cum labore] Ita MASS. sec. Codd.
 VET. CLAROM. et Voss. Sed in ARUND.
 OTTOB. MERC. II. in ceteris editt. cum
 agone.

8. Pro nobis igitur omnia haec susti-
 nuit cett.] Id est, uti GRAB. bene ob-
 servat, nostrae utilitatis causa haec ita
 fieri sustinuit atque ordinavit Deus.

- sed non ult. MM.

haec sustinuit Dominus, uti per omnia eruditi, in omnibus in futurum simus cauti, et perseveremus in omni eius dilectione, rationabiliter edocti diligere Deum: Deo quidem magnanimitatem praestante in apostasia hominis; homine autem erudito per eam, quemadmodum et propheta ait: *Emendabit te abscessio tua*; praefiniente Deo omnia ad hominis perfectionem et ad efficaciam et manifestationem dispositionum; uti et bonitas ostendatur, et iustitia perficiatur, et ecclesia ad figuram imaginis Filii eius coaspetetur, et tandem aliquando maturus fiat homo, in tantis maturescens ad videndum et capiendum Deum.

Jerem. II. 19.

6 Cap. I. XXIII.

C A P. XXXVIII.

203

1. ²Εἰ δὲ λέγει τις . . . οὐκ ἡδύνατο ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς τέλειον ἀναδειξάιν τὸν ἀνθρώπον; Γινώτω, ὅτι τῷ μὲν Θεῷ, ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὄντι, καὶ ἀγενήτῳ ὑπάρχοντι, ὡς πρὸς ἑαυτὸν, πάντα δυνάτα· τὰ δὲ . . . γεγενότα, καθὸ μετέπειτα γενέσεως ἀρχὴν ἰδίαν ἔσχε, κατὰ τοῦτο καὶ ὑστερεῖσθαι δεῖ αὐτὰ τοῦ πεποιηκότος· οὐ γὰρ ἡδύνατο ἀγέννητα εἶναι τὰ νεωστὶ γεγεννημένα. Καθὸ δὲ μὴ ἔστιν ἀγέννητα, κατὰ τοῦτο καὶ ὑστεροῦνται τοῦ τελείου. † Καθὸ δὲ νεώτερα, κατὰ τοῦτο καὶ νῆπια, κατὰ τοῦτο καὶ ἀσυνήθη, καὶ ἀγύμναστα πρὸς τὴν τελείαν ἀγωγὴν. Ὡς οὖν ἡ μὲν μήτηρ δύναται τέλειον παρασχεῖν τῷ βρέφει τὸ ἐμβρυον, τὸ δὲ ἔτι ἀδυνατεῖ τὴν αὐτοῦ πρεσβυτέραν δέξασθαι τροφήν· οὕτως

* Grab. 378.

† Cap. LXXIV.

1. Si hoc dicat aliquis: Quid enim? Non poterat ab initio Deus perfectum fecisse hominem? Sciat, quoniam Deus quidem quum semper sit idem, et innatus, quantum ad ipsum est, omnia possibilia ei. Quae autem facta sunt ab eo, secundum quod postea facturae initium habuerunt, secundum hoc et minora esse oportuit eo qui se fecerit: *nec enim poterant infecta esse, quae super facta sunt. Propter quod autem non sunt infecta, propter hoc et (2)ideo deficient a perfecto. †Secundum enim quod sunt posteriora, secundum hoc et infantilia; 4 et secundum quod infantilia, secundum hoc et insueta, et inexercitata ad perfectam disciplinam. Quemadmodum enim mater potest quidem praestare perfectam escam infanti, ille au-

1. efficaciam] Ita Mass. ex omnibus MSS. In ceteris edit. aedificationem.

2. Εἰ δὲ λέγει τίς.] Graeca huius cap. servavit Ioannes Damasc. in Parallelis; eaque Halloixius in Vita Irenaei primus vulgavit p. 484 seqq.

3. ideo] Hanc voculam abundantem Mass. uncinis inclusit.

4. et secundum quod infantilia] Haec omissa sunt in CLAROM. MARG. II. et textu graeco. Quod GRAB. et MASS. dicunt, solam vocem infantilia desiderari in Voss., falsum est. Etenim omnia, quae lemmate indicavi, in Voss. omisa sunt. Quam ob causam illa expungenda esse censeo.

alexam.

no, ✓

καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸς μὲν οἶός τε ἢ παρασχεῖν ἀπ' ἀρχῆς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ τέλειον, ὁ δὲ † ἄνθρωπος ἀδύνατος λαβεῖν αὐτό· ἡπίος γὰρ ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κτίριος ἡμῶν ἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιωσάμενος εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ἦλθε πρὸς ἡμᾶς, οὐχ ὡς αὐτὸς ἡδύνατο, ἀλλ' ὡς ἡμεῖς αὐτὸν ἰδεῖν ἡδυνάμεθα. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐν τῇ ἀφάρτῳ αὐτοῦ δόξῃ πρὸς ἡμᾶς ἰλθεῖν ἡδύνατο· ἀλλ' ἡμεῖς οὐδεπώποτε τὸ μέγεθος τῆς δόξης αὐτοῦ βασιάζειν ἡδυνάμεθα. Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς νηπίοις, ὁ ἅγιος ὁ τέλειος τοῦ Πατρὸς γάλα ἡμῖν ἐαυτὸν παρέσχεν, ὅπερ ἦν ἡ κατ' ἀνθρώπον αὐτοῦ παρουσία, ἵνα ὡς ὑπὸ μασθοῦ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τραφέντες, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης γαλακτοουργίας ἐθιωθέντες τρῶγειν καὶ πίνειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν τῆς ἀθανάσιος ἅγιον, ὅπερ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ἐν ἡμῖν αὐτοῖς κατασχέιν ὁνηθῶμεν.

2. Καὶ διὰ τοῦτο Παῦλος Κορινθίοις φησί· γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρώμα· οὐδὲ γὰρ ἡδύνασθε βασιάζειν· τουτέστι, τὴν κατὰ ἀνθρώπον παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἐμαθητεύθητε, οὐδὲ ἔχοντες τὸ τοῦ *Πατρὸς

tem adhuc non potest robustiorem se percipere † escam: sic † Mass. 284. et Deus ipse quidem potens fuit homini praestare perfectionem ab initio, homo autem impotens percipere illam; infans enim fuit. Et propter hoc Dominus noster in novissimis temporibus, recapitulans in semetipso omnia, venit ad nos, non quomodo ipse poterat, sed quomodo illum nos videre poteramus. Ipse enim in sua † inenarrabili gloria ad nos venire poterat; sed nos magnitudinem gloriae ipsius portare non poteramus. Et propter hoc, quasi infantibus, ille qui erat panis perfectus † Patris, lac nobis semetipsum praestavit, quod erat secundum hominem eius adventus: ut quasi a mammilla carnis eius enutriti, et per talem lactationem assueti manducare et bibere verbum Dei, et eum qui est immortalitatis panis, qui est spiritus Patris, in nobis ipsis † continere possumus.

2. Et propter hoc Paulus Corinthiis ait: Lac vobis potum 1. Cor. III. 2. dedi, non escam: † nondum enim poteratis escam percipere; id est, eum quidem adventum Domini, † qui secundum hominem, didicistis; nondum autem Patris

1. inenarrabili] Secundum graeca immortalis.

2. Patris] Hanc vocem, quae desideratur in Codd. VET. CLAROM. et Voss., cum Mass. sec. text. graec. retinendam esse arbitror.

3. continere] Eum, quae vox huic verbo praefigitur in plurimis editis, recte ex-

punxere GRAB. et MASS. fide Cod. Voss. et textus graeci.

4. nondum enim] Cod. Voss. sec. text. graec. non enim.

5. qui] Sic pro quem (quod manifestum est librorum erratum, littera i male accepta pro e cum abbreviationis nota) auctoritate graeci textus emen-

Πνεῦμα ἐπαναπαύεται ἐφ' ὑμᾶς, διὰ τὴν ὑμῶν ἀσθενείαν. Ὅπου γὰρ ζῆλος καὶ ἔρις, φησὶν, ἐν ὑμῖν καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; Τουτέστιν, οὐδὲν τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἦν σὺν αὐτοῖς, διὰ τὸ ἀκατάριστον αὐτῶν καὶ ἀσθενὲς τῆς πολιτείας. Ὡς οὖν ὁ ἀπόστολος δυνατὸς ἦν διδόναι τὸ βρῶμα (οἷς γὰρ ἂν ἐπετίθουν χεῖρας, ἐλάμβανον Πνεῦμα ἅγιον, ὃ ἐστὶ βρῶμα ζωῆς) ἐκείνοι δὲ ἠδυνάτου λαβεῖν αὐτό, διὰ τὸ ἀσθενῆ ἔτι καὶ ἀγύμναστα ἔχειν τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια τῆς πρὸς Θεὸν γυμνασίας· οὕτως καὶ τὴν ἀρχὴν ὁ μὲν Θεὸς δυνατὸς ἦν διδόναι τὸ τέλειον τῷ ἀνθρώπῳ, ἐκεῖνος δὲ ἄρτι γεγὼνώς, ἀδύνατος ἦν λαβεῖν αὐτό, ἢ καὶ λαβὼν χωρῆσαι, ἢ καὶ χωρήσας κατασχεῖν· καὶ διὰ τοῦτο συνενηπίαζεν υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τέλειος ὢν, τῷ ἀνθρώπῳ, οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ τὸ τοῦ ἀνθρώπου νήπιον οὕτω χωροῦμενος, ὡς ἄνθρωπος αὐτὸν χωρεῖν ἠδύνατο. Οὐ περὶ τὸν Θεὸν μὲν τὸ ἀδύνατον καὶ ἐνδεές, ἀλλὰ περὶ τὸν νεωστὶ γεγονότα ἄνθρωπον, ὅτι μὴ ἀγέννητος ἦν.

3. Ἐπερὶ τὸν Θεὸν δύναμις ὁμοῦ καὶ σοφία καὶ ἀγαθότης δείκνυνται· δύναμις μὲν καὶ ἀγαθότης, ἐν τῷ τὰ μηδέπω ὄντα ἐκουσίως κτίζειν τε καὶ ποιεῖν· σοφία δέ, ἐν τῷ εὐρύθμη, ἐμμελεῖ, καὶ ἐγκατάσχευα τὰ γεγονότα πεποιηκέναι. Ἄτινα διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτοῦ ἀγαθότητα αὐξήσιν προσλαβόντα, καὶ ἐπὶ πλεῖον ἐπιμένοντα, ἀγεννήτου δόξαν ἀποίοισται, τοῦ Θεοῦ ἀφθόνως χαριζομένου τὸ καλόν. Κατὰ μὲν τὸ γεγενῆσθαι αὐτὴν, οὐκ ἀγέννητα· κατὰ δὲ τὸ παραμένειν αὐτὰ μακροῖς αἰῶσι, δύνάμιν ἀγεννήτου προσλήψεται, τοῦ Θεοῦ προῖκα δωρομένου αὐτοῖς τὴν εἰσαεὶ παραμονήν. Καὶ οὕτως πρωτεύει μὲν ἐν πᾶσιν ὁ Θεός, ὁ καὶ μόνος ἀγέννητος, καὶ πρῶτος πάντων, καὶ τοῦ εἶναι τοῖς ἅπασιν παραιτίος. Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἐν ὑποταγῇ μένει τοῦ Θεοῦ. Ὑποταγὴ δὲ Θεοῦ, ἀφθαρσία· καὶ παραμονὴ ἀφθαρσίας, δόξα ἀγέννητος. Διὰ ταύτης . . . τῆς τάξεως, καὶ τῶν τοιούτων θυμῶν, καὶ τῆς τοιαύτης ἀγωγῆς, ὁ γεννητὸς *καὶ πεπλασμένος ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ ἀγενήτου γίνεται Θεοῦ· τοῦ μὲν Πατρὸς εὐδοκοῦντος καὶ καλεῖντος,

davi. Supplendum vero verbum est. Mass.

1. *Περὶ τὸν Θεὸν κτλ.*] Haec etiam Halloixius e Parallelis Ioannis Damasc. excerpit et in Vita Irenaei pag. 498 et 502 typis edenda curavit. Ἐγκατάσχευα τὰ emendavi pro ἔγκατασχευαστά, uti Mass. et GRAB. male legunt.

2. in *ipsis*] Alii cum *ipsis*.

3. *sensum*] Textus graec. addit *omnes*.

4. *coinfansatum est homini*] Id est infans cum homine factum est. Mass.

5. *capax*] Pro *comprehensibilis*. Mass.

6. *non infectus erat*] Ita Codd. Vat. CLAROM. VOSS. GRAB. et Mass. Reliqui vitiose non perfectus erat. Sensus est, ait Mass., hominem solum indigum et impotentem esse, utpote qui quum a se

- en.

n.

- enim
dissentio est
incarnales

resurrexerunt.

+ Genb. MM^o.

Manum. MM^o.

*Spiritus requiescit super vos, propter vestram infirmitatem. ^oUbi ^{Grab. 379.} ^{1. Cor. III. 3.} 204.
^{AM} ~~omn~~ zelus et discordia, ait, in vobis et dissensiones, nonne car-
nales estis et secundum hominem ambulatis? Hoc est, quoniam
nondum Spiritus Patris erat ²in ipsis, propter imperfectionem eo-
rum et infirmitatem conversationis. Quemadmodum igitur aposto-
lus poterat dare escam; (quibuscunque enim imponebant apostoli ^{Act. VIII. 17.}
manus, accipiebant Spiritum sanctum, ¹qui est esca vitae) illi au-
tem non poterant accipere illud, quoniam infirmum adhuc et in-
exercitabilem ³sensum erga Deum conversationis habebant: sic et
initio Deus quidem potens fuit dare perfectionem homini; ille au-
tem nunc nuper factus non poterat illud accipere, vel accipiens
capere, vel capiens continere. Et propter hoc ⁴coinfantiatum est
homini Verbum Dei, quum esset perfectus; non propter se, sed
propter hominis infantiam sic ⁵capax effectus, quemadmodum homo
illum capere potuit. Non igitur erga Deum impossibile et indi-
gens, sed circa eum, qui nunc nuper factus est homo; quoniam
⁶non infectus erat.

3. Erga Deum autem virtus simul et sapientia et bonitas
ostenditur: virtus quidem et bonitas, in eo quod ea, quae nondum
erant, voluntarie constituerit et fecerit; sapientia vero, in eo quod
apta ⁷et consonantia, quae sunt, fecerit. Quaedam autem propter
immensam eius benignitatem augmentum accipientia, et in multum
temporis perseverantia, infecti gloriam referunt, Deo sine invidia
⁸donante quod bonum est. Secundum enim id quod facta sunt,
non sunt infecta; secundum id vero quod perseverant longis aeo-
nibus, virtutem infecti assument, Deo gratuito donante eis semp-
ternam perseverationem. Et sic principalitatem quidem habebit in
omnibus Deus, quoniam et solus [†]infectus, et prior omnium et [†]Mass. 285.
omnibus, ut sint, ipse est caussa; reliqua vero omnia in subiectione
manent Dei. Subiectio autem Dei, ⁹incorruptelae perseverantia est:
incorruptela autem, ¹⁰gloria infecti. Per hanc igitur ordinationem
et huiusmodi convenientiam, ^oet ¹¹tali ductu, factus et plasmatus ^{Grab. 380.} 204-6
homo secundum imaginem et similitudinem constituitur infecti
Dei; Patre quidem bene sentiente ¹²et iubente; Filio vero mini-

non sit, fieri et produci ab alio debue-
rit, nec proinde infectus sit.

7. et consonantia] E textu graeco adde
et concinna.

8. donante] Ita Mass. e Cod. CLAROM.
Reliqui Codd. donantes. Sed editi. do-
nanti.

9. incorruptelae — autem] Uti editores
monent, e graecis scribendum erat:

incorruptela est: perseverantia autem in-
corruptelae.

10. gloria infecti] In graeco corrige
δόξα ἀγεννητου.

11. tali ductu] Ita e textu graeco Codd.
VET. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. In
ceteris sola vox talis exstat.

12. et iubente] Haec desiderantur in
ERASM. et GALL.

τοῦ δὲ Υἱοῦ πράσσοντος καὶ δημιουργοῦντος, τοῦ δὲ Πνεύματος τρέφοντος καὶ αὐξοντος, τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἡρέμα προκόπτοντος, καὶ πρὸς τέλειον ἀνερχομένου, τουτέστι, πλησίον τοῦ ἀγενήτου γινομένου. Τέλειος γὰρ ὁ ἀγέννητος· οὗτος δὲ ἐστὶ Θεός. Ἔδει δὲ τὸν ἄνθρωπον πρῶτον γενέσθαι καὶ γεόμενον αὐξῆσαι καὶ αὐξήσαντα ἀνθρωπῶναι καὶ ἀνθρωπέντα πληθύνῃν καὶ πληθυνθέντα ἐνισχύσαι καὶ ἐνισχύσαντα δοξασθῆναι καὶ δοξασθέντα ἰδεῖν τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην. Θεὸς γὰρ ὁ μέλλων ὁρᾶσθαι· ὁρασις δὲ Θεοῦ περιποιητικὴ ἀφθαρσίας· ἀφθαρσία δὲ ἔγγυς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ.

Sap. VI. 19.
20.

strante et formante; Spiritu vero nutriente et augente; homine vero paullatim proficiente et proveniente ad perfectum, id est, proximum infecto fieri. Perfectus enim est infectus; hic autem est Deus. Oportuerat autem hominem primo fieri et factum augeri et auctum corroborari et corroboratum multiplicari et multiplicatum convalescere, convalescentem vero glorificari et glorificatum videre suum Dominum. Deus enim est qui habet videri; visio autem Dei efficax est incorruptelae: incorruptela vero proximum facit esse Deo.

4. Irrationabiles igitur omni modo, qui non exspectant tempus augmenti, et suae naturae infirmitatem adscribunt Deo. Neque Deum neque semetipsos scientes, insatiabiles et ingrati, nolentes primo esse hoc quod et facti sunt, homines passionum capaces; sed supergredientes legem humani generis, et antequam fiant homines, iam volunt similes esse factori Deo, et nullam esse differentiam infecti Dei, et nunc facti hominis, qui plus irracionales sunt quam muta animalia. Haec enim non imputant Deo, quoniam non homines ¹facit ea; sed unumquodque eo quod factum est, ²quoniam factum est, gratias agit. Nos enim imputamus ei, quoniam non ab initio Dii facti sumus, sed primo quidem homines, tunc demum Dii; quamvis Deus secundum simplicitatem bonitatis suae hoc fecerit, ne quis eum putet invidiosum aut impraestantem. Ego, inquit, dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes. Nobis autem potestatem divinitatis baiulare non sustinentibus: Vos autem, inquit, sicut homines moriemini; utraque referens, et illud quod est benignum suae donationis, et infirmitatem nostram, et quod essemus nostrae potestatis. Secundum enim benignitatem suam bene dedit bonum, et similes sibi suae potestatis homines fecit; secundum autem providentiam^o scivit hominum infirmitatem, et quae

Psal. LXXXI.
6. 7.

205.

1. facit] Alii fecit.

2. quoniam factum est] In ERASM. GALL. et FEUARD. deest factum.

m.

ventura essent ex ea; secundum autem dilectionem et virtutem vincet factae naturae substantiam. Oportuerat autem primo naturam apparere, ¹post deinde vinci et ²absorbi mortale ab immortalitate et corruptibile ab incorruptibilitate, et fieri hominem secundum imaginem et similitudinem Dei, agnitione accepta boni et mali.

2
2 Cor. 5, 4.
1 Cor. 15, 53.

C A P. XXXIX.

Cap. LXXVI.

1. Agnitionem autem accepit homo boni et mali. Bonum est autem obedire Deo et credere ei et custodire eius praeceptum; et hoc est vita hominis; quemadmodum non obedire Deo, malum; et hoc est mors eius. Magnanimitatem igitur praestante Deo, cognovit homo et bonum obedientiae et malum inobedientiae: uti ³oculus mentis utrorumque accipiens experimentum, electionem meliorum cum iudicio faciat, et nunquam segnis neque negligens praecepti fiat Dei; et id quod aufert ab eo vitam, id est, non obedire Deo, experimento discens quoniam malum est, neque tentet quidem ⁴illud unquam; quod autem conservatorium vitae eius est, ⁵obedire Deo, sciens quoniam bonum est, ⁶cum omni intentione diligenter custodiat. Propter hoc etiam duplices habuit sensus, utrorumque agnitionem habentes, ut electionem meliorum cum disciplina faciat. Disciplinam autem boni quemadmodum habere potuisset, ignorans quod est contrarium? Firmior est enim et indubitata subiacentium apprehensio, quam ea quae est ex ⁷suspitione coniectura. Quemadmodum enim lingua per gustum accipit experimentum dulcis et amari, et oculus per visionem discernit quod est nigrum ab albo, et auris per auditum differentias sonorum scit; sic et mens per utrorumque experimentum disciplinam boni accipiens, firmior ad conservationem eius efficitur, obediens ⁸Deo: inobedientiam quidem primum respuens per poenitentiam, quoniam amarum et malum est; deinde ex comprehensione discens, quale sit quod contrarium est bono et dulcedini, ne tentet quidem unquam inobedientiam gustare Dei. Si autem utrorumque eorum cognitionem, et duplices sensus cognitionis quis defugiat, latenter semetipsum occidit hominem.

205

196

1. vincet] Sic VET. VOSS. CLAROM. GRAB. et MASS. Reliqui male vinci. LATINUS LATINUS conicit vicit; sed frustra, observat MASS., uti ex periodo sequente liquet.
2. absorbi] Uti editores observant, scriptum pro absorberi.
3. oculus] Ita Codd. VET. CLAROM.

VOSS. et MASS. IN ARUND. et MERC. II. corrupte oculum. In ceteris edit. oculo.
4. cum omni] Particulam ut hic praecedentem MASS. expunxit fide Codd. CLAROM. et VOSS.
5. suspitione] Codd. VET. et VOSS. suspitione.
6. Deo] Omissum hoc in VOSS.

2. Quemadmodum igitur erit Deus, qui nondum factus est homo? quomodo autem perfectus, nuper effectus? quomodo autem immortalis, qui in natura mortali non obedivit factori? Oportet enim te primo quidem ordinem hominis custodire, tunc deinde ¹participari gloriae Dei. Non enim tu Deum facis, sed Deus te facit. Si ergo opera Dei es, manum artificis tui exspecta, opportune omnia facientem; opportune autem, quantum ad te attinet, qui efficeris. Praesta autem ei cor tuum molle et tractabile, et custodi figuram, qua te figuravit artifex, habens in temetipso humorem, ne induratus amittas vestigia digitorum eius. Custodiens autem compaginationem, ascendes ad perfectum: ab artificio enim Dei ²absconditur, quod est in te, lutum. ³Fabricavit substantiam in te manus eius; liniet te ab intus et a foris auro puro et argento, et in tantum ornabit te, ut et ipse rex concupiscat speciem tuam. Si vero statim obduratus respuas artem eius, et ingratus exsistas in eum, quoniam homo factus es; ⁴ingratus Deo factus, simul et artem eius, et vitam amisisti. Facere enim proprium est benignitatis Dei; fieri autem proprium est hominis naturae. Si igitur tradideris ei quod est tuum, id est fidem in eum et subiectionem; recipies eius artem, et eris perfectum opus Dei.

3. Si autem non credideris ei et fugeris manus eius, erit causa imperfectionis in te, qui non obedisti, sed non in illo, qui vocavit. Ille enim misit, qui vocarent ad nuptias; qui autem non ^cobedierunt ei, semetipsos privaverunt a regia coena. ^cNon igitur ars deficit Dei; potens est enim de lapidibus suscitare filios ^cAbraham; sed ille qui non consequitur eam, sibi met suae imperfectionis est causa.

⁵ Οὐτε τὸ φῶς ἐξασθενεῖ διὰ τοὺς ἑαυτοῖς τυφλῶντας· ἀλλ' ἐκείνου μένοντος ὁποῖον καὶ ἐστίν, οἱ τυφλωθέντες παρὰ τὴν αἰτίαν τὴν ἑαυτῶν ἐν ἀορασίᾳ καθίστανται, μήτε τοῦ

Nec enim lumen deficit propter eos, qui semetipsos excaecaverunt; sed illo perseverante quale et est, excaecati per suam culpam in caligine constituuntur. Neque lumen cum magna

1. participari] Sic scripsi cum Mass. fide Codd. ARUND. et Voss.

2. absconditur] Ita Mass. ex omnibus Codd. Sed in reliquis editt. abscondetur.

3. Fabricavit] Ita GRAB. primus et Mass. e Codd. CLAROM. MERC. II. et (quem addo) Voss. In aliis minus recte fabricabit.

4. ingratus Deo factus] Haec non agnoscit Cod. CLAROM.

5. Οὐτε τὸ φῶς κτλ.] Graecum hoc fragmentum idque, quod initio capitis sequentis expressum est, Massutus primus divulgavit, uti ait, „ex Eclogis MSS. Ioannis Presbyteri et Monachi Cod. 313 bibliothecae olim Seguerianae, nunc Illustrissimi D. D. Henrici Caroli de Coislin, qui eius aditum hactenus interdictum, pro suo in litteras studio ac benignitate eruditus modo patefecit.“

oband.
habrahe.
ae.

φωτὸς μετ' ἀνάγκης δουλαγω-
γῶντός τινα, μήτε τοῦ Θεοῦ
βιαζομένου, εἰ μὴ θέλοι τις κα-
τασχεῖν αὐτοῦ τὴν τέχνην. Τὰ
οὕτως ἀποστάτα τοῦ ἱπαιρικοῦ
φωτὸς καὶ παραβάτα τὸν Θε-
οῦ τῆς ἐλευθερίας, παρὰ τὴν
αὐτῶν ἀπέστησαν αἰτίαν, ἐλεύ-
θερα καὶ αὐτεξούσια τὴν γνώ-
μην γεγονότα.

necessitate subiiciet sibi quem-
quam; neque Deus coget eum,
qui ²nolit continere eius artem.
Qui igitur abstiterunt a paterno
lumine et transgressi sunt le-
gem libertatis, per suam ab-
stiterunt culpam, liberi arbitrii
et suae potestatis facti.

4. Deus autem omnia praesciens, utrisque aptas praeparavit
habitationes; eis quidem qui inquirant lumen incorruptibilitatis et
ad id recurrunt, benigne donans hoc quod concupiscunt lumen;
aliis vero id contemnentibus et avertentibus se ab eo et id fugi-
entibus et quasi semetipsos excaecantibus, congruentes lumini ad-
versantibus praeparavit tenebras; et his qui fugiunt ei esse sub-
iecti, ³convenientem subdidit poenam. ⁴Subiectio autem Dei re-
quiescit est aeterna; ut hi qui fugiunt lumen, dignum fugae suae
habeant locum; et qui fugiunt aeternam requiem, congruentem fu-
gae suae habeant habitationem. Quum autem apud Deum omnia
sint bona, qui ex sua sententia fugiant Deum, semetipsos ab
omnibus fraudant bonis; fraudati autem omnibus erga Deum bonis,
consequenter in Dei iustum iudicium incident. Qui enim fugiunt
requiem, iuste in poena conversabuntur; et qui fugerunt lumen,
iuste inhabitabunt tenebras. Quemadmodum autem in hoc tempo-
rali lumine, qui fugiunt illud, ipsos se tenebris mancipant; ⁵ita ut
et ipsi sibi caussa fiant, quod destituuntur a lumine et inhabitant
tenebras, et non lumen caussa est eis huiusmodi conversationis,
quemadmodum praediximus: sic aeternum Dei qui fugiunt lumen,
quod ⁶continet in se omnia bona, ipsi sibi caussa sunt, ut aeter-
nas inhabitent tenebras, destituti omnibus bonis, sibi metipsis caussa
huiusmodi habitationis facti.

123.
206.

C A P. XI.

1. Εἷς καὶ αὐτὸς ὁ πατήρ,
ὁ τοῖς μὲν γλιγομένοις αὐτοῦ

1. Unus igitur et idem Deus
Pater, qui quidem concupiscen-

1. πατρικοῦ] Uti Mass. observat, ad
marg. Cod. Constantini scriptum est πα-
τρικοῦ.

2. nolit] FEUARD. in marg. et Voss.
edit.

3. convenientem subdidit poenam] In
Cod. VET. et CLAUD. existat convenienti

subdidit poenae. In Voss. (GRAB. et MASS.
lectionem Voss. falso allegant) legi con-
venienti subdit pene.

4. Subiectio autem] In Voss. enim le-
gitur pro autem.

5. ita ut et ipsi] Et recepi e Cod.
Voss.

της κοινωνίας και προσμένον-
σιν αὐτοῦ τῇ ὑποταγῇ, τὰ παρ'
αὐτῷ ἡτοιμακώς ἀγαθά· τῷ δὲ
ἀρχηγῷ τῆς ἀποστασίας δια-
βόλῳ και τοῖς συναποστασίαι
αὐτῷ, τὸ αἰώνιον πῦρ ἡτοιμα-
κώς, εἰς ὃ πεμφθήσεσθαι ἔφη
ὁ κύριος τοὺς εἰς τὰ ἀριστερά
διακριθέντας. † Καὶ τοῦτο ἔστιν
τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ προφή-
του· ἐγὼ Θεὸς και ζήλωτής,
ποιῶν εἰρήνην και κτίζων κακὰ·
ἐπὶ μὲν τοὺς μετανοοῦντας και
ἐπιστρέφοντας πρὸς αὐτὸν ποι-
ῶν εἰρήνην και φιλίαν, και ἔνω-
σιν συντιθέμενος· ἐπὶ δὲ τοὺς
μὴ μετανοοῦντας και φεύγον-
τας αὐτοῦ τὸ φῶς πῦρ αἰώ-
νιον και ἐξώτερον σκότος ἡτοι-
μακώς· ὅτινά ἐστι κακὰ τοῖς
ἐμπεσοῦσιν εἰς αὐτά.

Cap.
LXXVIII.

2. Si autem alius quidem esset qui requiem donat Pater, et alius qui ignem praeparavit Deus; fuissent aequae differentes ⁴eis filii: alius quidem in Patris regnum mittens, alius vero in aeternum ignem. Sed quoniam unus et idem Dominus separari demonstravit in iudicio omne genus humanum, quemadmodum pastor segregat oves ab ~~hæcatis~~; et aliis quidem dicit: Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod paratum est vobis; aliis vero: Ibid. 41. Discedite ⁵a me, maledicti, in ignem aeternum, quem ⁶praeparavit Pater meus diabolo et angelis eius; ⁷unus et idem Pater manifestissime ostenditur, faciens pacem et condens mala, praeparans utrisque quae sunt apta: quemadmodum et unus iudex utrosque in aptum mittens locum. ¹Quemadmodum in zizaniorum et in

tibus eius communicationem et perseverantibus in subiectione eius, quae sunt apud se praeparat bona; ~~principi autem abscessionis diabolo~~, et qui cum eo abscesserunt angelis, aeternum ignem praeparans: in quem ~~mittentur~~, inquit Dominus, illi qui in sinistra separati sunt. Et hoc est quod a propheta dictum est: Ego Deus ¹zelans, faciens pacem et condens mala: in eos quidem qui poenitentiam ²habent et convertuntur ad eum, faciens pacem et amicitiam, et unitatem componens; super eos vero qui poenitentiam non agunt, sed refugiunt eius lumen, ignem aeternum et exteriores tenebras praeparans: quae quidem sunt mala his, qui ³incidunt in ea.

Matth. XXV.

32.

Ibid. 34.

Ibid. 41.

Esa. XLV. 7.

1. zelans] Haec vox in textu Essiae desideratur.

2. habent et convertuntur] Ita Voss. CLAROM. et MASS. In ARUND. et MERC. II. agent et convertuntur. In reliquis edit. agentes convertuntur.

3. incidunt in ea] In edit. praeter MASS. hic additum est: sed bona ex iustitia Dei. Quae cum MASS. omisi, quum in Codd. CLAROM. Voss. ARUND. et in textu graeco absint atque ab ali-

quo explicationis causa addita videatur.

4. eis] In ERSAM. et GALL. legitur et. Sed FERRAR. utrumque iungens legit et eis. GRAB. auctoritate Codd. d. expunxit.

5. a me] Haec desiderantur in ARUND.

6. praeparavit] Ita scripsi cum MASS. sec. optimos Codd. VET. Voss. ARUND. et MERC. II., quibuscum procul dubio consentit CLAROM.

7. Quemadmodum] Et, quod legitur

principatum
abscessionis
diabulo
inquit

dyabolo

edio.
quod p. est v. r.
qui.
diabulo.

edio
quod p. est v. r.
dyabulo

filios.

conburentur.
consumatione.

- eos

e.

Cum.
habuit.

Cum

Intici parabola manifestavit Dominus, dicens: *Quemadmodum col-* Matth. XIII.
40 seqq.
ligatur zizania et igni comburantur; sic erit in consummatione
saeculi. Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno
eius omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et mittent eos
in clibanum ignis; illic erit fletus et stridor dentium. Tunc iusti
fulgebunt sicut sol in regno Patris ipsorum. Qui ergo regnum
praeparavit iustis Pater, in quod assumsit Filius eius dignos; hic
et caminum ignis praeparavit, in quem dignos mittent ii, qui a Fi-
lio hominis missi sunt, angeli, secundum iussum Dei.

3. Ὁ μὲν Κύριος ἐν τῷ
ἰδίῳ ἀγρῷ καλὸν ἐσπείρε σπέρ-
μα· ἀγρὸς δὲ ἔστιν ὁ κόσμος.
Ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοῖς ἀν-
θρώποις, ἤλθεν ὁ ἐχθρὸς, καὶ
ἐσπείρε ζιζάνια μέσον τοῦ σίτου
καὶ ἀπέληθεν. Ἐκ τότε γὰρ ἀπο-
στάτης *ὁ ἄγγελος αὐτοῦ καὶ
ἐχθρὸς, ἀφ' οὗ ἐξήλωσε τὸ
πλάσμα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐχθρο-
ποιῆσαι αὐτὸ πρὸς τὸν Θεὸν
ἐπεχείρησε. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς τὸν
μὲν *παρ' αὐτοῦ, λάθρα ἐπι-
σπείραντα τὸ ζιζάνιον, τοιτέστι
τὴν παράβασιν ἑισενεγκόντα,
ἀφώρισε τῆς ἰδίας μετουσίης·
τὸν δὲ ἀμελῶς μὲν, ἀλλὰ κα-
κῶς παραδεξάμενον τὴν παρα-

3. Hic enim in agro suo bo-
num semen seminavit: *Ager au-* Ibid. 35.
Ibid. 25.
tem, inquit, saeculum est. Tunc
autem dormirent homines, ve-
nit inimicus, et superseminavit
zizania inter frumentum et ab-
iecit. Ex tunc enim apostata est an-
gelus *hic, et inimicus, ex quo * Gen. 353.
zelavit plasma Dei, et inimicum
illum Deo facere aggressus est.
Quapropter et Deus eum qui-
dem, qui a semetipso zizania
absconse seminavit, id est.
*transgressionem quam ipse in-
tulit, separavit a sua conversa-
tione: eum autem, qui negli-
genter quidem, sed male acce-

in omnibus editt. praeter Mass. post
illam vocem, omisi fide Voss. et Merc. 1.
1. igni comburantur] Ita excudendum
curavit GRAB. e Codd. VET. Voss. ARUND.
(in quo scriptum est comburentur), qui-
buscum consentiant CLAROM. Mass. et
textus sacer. In reliquis in ignem mil-
luntur.

2. etas] Scilicet regni. HEUMANNUS.
3. Ὁ μὲν Κύριος κτλ.] Haec graeca
combisavi collecta e dushon Catenis in
s. Matthaei evangelium, Nicetae scilicet,
a Corderio edita pag. 489 et altera ma-
nuscripta Cod. 1879 in bibliotheca re-
gis Galliae, ex qua hoc ἀποσπασμά-
τιον mihi benevole Parisii transmissit
R. P. Michael Lequien. Atque haec prima
quidem verba usque ad ἐξήλωσε τὸ
πλάσμα e dicto MS. Cod. sunt po-
lita, quorum loco in Nicetae Catena ista

solum habentur: ἐχθρὸς τοῦ Κυρίου
ὁ διάβολος γέγονεν, ἐξ οὗ ἐξήλωσε
κτλ. GRABIVS.

4. ἄγγελος αὐτοῦ] Int. ἄγγελος
οὗτος.

5. ἐχθροποιῆσαι αὐτὸ] In Niceta
ἐχθροποιεῖν, vox αὐτὸ omissa est, pro
qua GRAB. habet αὐτόν.

6. παρ' αὐτοῦ] Haec omissa sunt
in Niceta.

7. εἰσνεγκόντα — ἤλεσε] Haec
omnia desiderari in MS. Catena regia
scribit GRABIVS. Sed clariss. virum de-
cepit apographum mutilum: nam in an-
tographo totidem verbis exstant, nisi
quod pro ἀμελῶς μὲν, ἀλλὰ κακῶς,
habeat ἀμελῶς καὶ κακῶς. Mass.

8. transgressionem quam ipse intulit]
Uti GRAB. observat, e graeco scriben-
dum foret: qui transgressionem intulit.

κοὴν ἀνδρωπον ἡλέησε, ¹καὶ ἀντέστρεψε τὴν ἐχθραν, ἣν ἐχθροποίησε, πρὸς τὸν αὐτόν· ἀπώσάμενος μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ²τὴν πρὸς αὐτὸν ἐχθραν, ἀνακλάσας δὲ αὐτήν, καὶ ἀντιπέμψας πρὸς τὸν ὄφιν. Καθὼς ἡ γραφή φησιν εἰρηκέναι τῷ ὄφει τὸν Θεόν· καὶ ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου ³καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικός, [καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς· αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν]. Καὶ τὴν ἐχθραν ταύτην ὁ Κύριος εἰς ἑαυτὸν ἀνεκεφαλαιώσατο, ⁴ἐκ γυναικὸς γενόμενος ἀνδρωπος, καὶ πατήσας αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν.

Gen. III. 15.

⁶quemadmodum in eo, qui ante hunc est, libro ostendimus.

C A P. XLI.

† Mass. 288.

Matth. XIII.
38.

1. † Quoniam angelos quosdam dixit ⁷diaboli, quibus aeternus ignis praeparatus est, et rursus in zizaniis ait: *Zizania sunt filii maligni*; necessarium est dicere, quoniam omnes, qui sunt abscissionis, adscripsit illi, qui princeps est huius transgressionis. Sed non ille quidem natura aut angelos aut homines fecit. Nihil enim in totum diabolus invenitur fecisse, videlicet quum et ipse

1. καὶ ἀντέστρεψε — τὸν Θεόν] Hic graeca non accurate consentiunt cum latinis; sed Nicetas, Irenaei verba quam brevissime repetere studens, ita habet: καὶ τὴν ἐχθραν πρὸς τὸν ὄφιν ἀντέπεμψε, καθὼς ἡ γραφή εἰρηκεν.

2. τὴν πρὸς αὐτόν] Observant editores, cum Interprete legendum esse τὴν πρὸς ἀνδρωπον.

3. καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικός] Post haec scriptum in MS. Catena legitur καὶ τὰ ἐξῆς, tum: καὶ μετ' ὀλίγον· καὶ τὴν ἐχθραν κτλ. Quae ostendunt Catena auctorem brevitati studentem intermedia Scripturae verba consulto praetermississe, quae in suo Irenaei Codice descripta prae oculis habebat. Quare

pit inobedientiam, hominem miseratus est, et retorsit inimicitiam, per quam inimicum Deo facere voluit, in ipsum inimicitiarum auctorem; auferens quidem suam, quae erat adversus hominem, inimicitiam; retorquens autem illam, et ⁵remittens illam in serpentem. Quemadmodum et Scriptura ait dixisse serpenti Deum: *Et inimicitiam ponam inter te et inter mulierem, et inter semen tuum et inter semen mulieris. Ipse tuum calcabit caput, et tu observabis calcaneum eius. Et inimicitiam hanc Dominus in semetipsum recapitulavit, de muliere factus homo, et calcans eius caput:*

operae pretium facturum me putavi, si ea restituerem, hamulis tamen inclausa Mass.

4. ἐκ γυναικὸς γενόμενος ἀνδρωπος] In Catena Nicetae exstat: γενόμενος ἐκ γυναικός, γενόμενος ἀνδρωπος.

5. remittens] Ita GRABIUS et MASS. sec. ARUND. In aliis edit. mittens. Sed in CLARON. et (quem addo) Voss. sentrum exstat: ita enim legitur: *retorquens illam in serpentem.*

6. quemadmodum ostendimus] Cfr. lib. III. cap. 23, 5—7.

7. diaboli] ERASM. GALL. et FLEVAR. minus recto *diabolo*.

8. filii maligni] Υἱοὶ πονηροῦ. GRAB.

C

✓

dictum (correcta
in dicto)

vol. eius

dicti

vol. eius

vol. eius.

diaboli

creatura sit Dei, quemadmodum et reliqui angeli. Omnia enim fecit Deus, quemadmodum et ¹David ait: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse praecepit, et creata sunt.* Ps. CXLVII. 5.

2. *Quum igitur a Deo omnia ²facta sunt, et diabolus sibi-Cap. LXXIX. *Grab. 384. metipsi et reliquis factus est abscissionis caussa; iuste Scriptura eos, qui in abscissione perseverant, semper filios diaboli et angelos dixit maligni. Filius enim, quemadmodum et ³quidam ante nos dixit, dupliciter intelligitur: alius quidem secundum naturam, eo quod natus sit filius; alius autem ⁴secundum id quod factus est, reputatur filius, licet sit differentia inter natum et factum. Quoniam ille quidem ex eo natus est, ille autem ab ipso factus est, sive secundum conditionem sive secundum doctrinae magisterium. Qui enim ab aliquo ⁵edoctus est, verbo filius docentis dicitur, et ille eius pater. Secundum igitur naturam, quae est secundum conditionem, ut ita dicam, omnes filii Dei sumus, propter quod a Deo omnes facti sumus. ⁶Secundum autem ⁷dicto audientiam et doctrinam, non omnes filii Dei sunt, sed qui credunt ei et faciunt ~~eius voluntatem~~ ⁸Qui autem non credunt et non faciunt ~~eius voluntatem~~, filii et ⁹angeli sunt diaboli. ¹⁰Quoniam autem ita se habet hoc, in Esaia dixit: *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me spreverunt.* Et iterum ¹¹(quae) dicit filios alienos eos ita: *Filii alieni mentiti sunt mihi.* Secundum enim naturam filii sunt, propter hoc quod ab eo facti sunt; secundum autem opera non sunt filii. Bra. I. 2. Psal. XVII. 46. 208.

3. Quemadmodum enim in hominibus indicto audientes patribus filii abdicati, natura quidem filii ¹²eorum sunt, lege vero alienati sunt; non enim heredes fiunt naturalium parentum: eodem modo apud Deum, qui non obediunt ei, abdicati ab eo, de-

1. David ait] Fide Codd. CLAROM. et Voss. cum MASS. hic omisi de omnibus huiusmodi, quae addita leguntur in reliquis edit., sed revera abundant.

2. facta sunt] Ita MASS. scripsit et CLAROM. pro facta sint; emendationi Codicem Voss. favere animadverti.

3. quidam ante nos] Quis sit, quem hic laudat Irenaeus, non liquet. Fortasse veterem presbyterum intelligit, cuius verba saepius allegat. Hunc locum notatus in Reliquiis sacris T. I typis exprimendum curavit.

4. secundum id quod factus est] In ARUND. id deest et tam in hoc Cod. quam in MERC. II. ERASM. GALL. et FEUARD. vitiose legitur factum.

5. edoctus] MERC. I. doctus.

6. dicto audientiam] Ita scribere amat Irenaeus, uti saepissime adnotavi. Sed in Codd. VET. et Voss. legitur dicti audientiam.

7. angeli sunt diaboli] Quod in plurimis edit. additum est glossema: secundum id quod opera diaboli faciunt fide Codd. CLAROM. et Voss. cum MASS. omisi.

8. (quae)] Haec vocula redundat.

9. eorum] Ita in omnibus edit. et Cod. OTTOSON., quocum etiam Cod. VET. consentire videtur, quum a FEUARD. nulla varietas lectionis adnotata sit. Sed in CLAROM. Voss. ARUND. et MERC. II. pro eorum exstat eius, quod fortasse referri possit ad rō naturā, uti MASS. observat, nisi legendum esset eis.

sierunt filii eius esse. Unde nec hereditatem eius percipere possunt; quemadmodum David ait: *Alienati sunt peccatores ab utero; ira eis secundum similitudinem serpentis.* Et propter hoc ¹*Dominus* quos sciebat hominum esse progeniem, dixit sic progeniem ²*viperarum*, secundum similitudinem horum animalium in varietate ambulantes et laedentes reliquos. *Attendite,* ³inquit, *a fermento Phariseorum et Sadducaeorum.* Sed et de Herode dicens: *Dicite,* inquit, *vulpi huic;* nequam ⁴astutiam eius et dolum significans. Quapropter ⁵David propheta ait: *Homo in honore positus, assimilatus est iumentis.* Et iterum Hieremias: *Equi furentes circa feminas facti sunt, unusquisque ad uxorem proximi sui hinciebat.* Et Esaias, in Iudaea praeconans et cum Israel disputans, principes Sodomorum et populum Gomorrhae dicebat eos: ⁶*similem Sodomitis transgressionem, et eadem, quae illis fuerunt, peccata esse apud eos significans, propter similem operationem eodem vocabulo vocans eos.* Et quia non natura essent sic facti a Deo, sed qui possent et iuste agere, idem dicebat, consilium eis dans ⁷bonum: *Ibid. 16. Lavamini, mundi estote, auferte nequitias ab ⁸animabus vestris ante oculos meos, quiescite ab iniquitatibus vestris.* Scilicet, quoniam ⁹idem ipsi, quum transgrederebantur et peccarent, eandem quam Sodomitae perceperunt obiurgationem. Quum enim ¹⁰converterentur et poenitentiam agerent et quiescerent a malitia, filii poterant esse Dei et hereditatem consequi incorruptelae, quae ab eo praestatur. Secundum hanc igitur rationem angelos diaboli et filios dixit maligni, qui diabolo credunt, et ea quae sunt eius agunt. Qui quidem ab initio omnes ab uno ¹¹et eodem Deo facti sunt. Verum quando credunt et ¹²subiecti esse Deo perseverant et doctrinam eius custodiunt, filii sunt Dei; quum autem ¹³abscesserint et transgressi fuerint, diabolo adscribuntur principi, ei qui primo sibi, tunc et reliquis caussa abscessionis sit factus.

1. Dominus] Hanc vocem restituit FEUARD.

2. inquit] Enim praefixum verbo inquit expunxi cum MASS. fide Voss.

3. David] CLAROM. et Voss. hic addunt et Hieremias, omittunt vero verbum ait et postea et iterum.

4. similem Sodomitis transgressionem et eadem, quae illis fuerunt, peccata] Ita MASS. ex omnibus Codd., nisi quod ARUND. et MERC. II. habent illi pro illis; ac MERC. I. male transgressorem. Sed in ceteris editt. similes enim Sodomitis transgressionem, et eadem quae illi fecerunt peccata.

5. bonum] Hoc deest in ERASM. et GALL.

6. animabus] Ita MASS. e Codd. VET. Voss.; quibuscum procul dubio convenit CLAROM. In reliquis animis.

7. idem] Ita MASS. e Cod. CLAROM., quocum a GRABIO neglectus Voss. Cod. consentit. Reliqui iidem.

8. et eodem Deo] In ERASM. GALL. et MERC. I. et eodem omissum est. In ARUND. vero deest Deo.

9. subiecti esse] In Voss. exstat subiecti sunt.

10. abscesserint — fuerint] Ita GRAB. primus recte scripsit fide Codd. VET. ARUND. Voss. et MERC. I. pro abscesserint — fuerunt.

quod

e.

quod

dyabolo

dyabolo

4. Quoniam autem multi quidem Domini sermones unum autem et eundem omnes annuntiant Patrem factorem mundi huius, oportebat et nos ¹propter eos, qui ²in multis erroribus continentur, per multa confutare; si quomodo possent per multa ³confutari et ad veritatem [†]converti et salvari. Necessarium est autem [†]Mass. 289. conscriptioni huic, ⁴in sequenti post Domini sermones subiungere Pauli quoque doctrinam, et examinare sententiam eius, et apostolum exponere, et quaecunque ab haereticis, in totum non intelligentibus quae a Paulo dicta sunt, alias acceperunt interpretationes, explanare, et dementiam insensationis eorum ostendere; et ab eodem Paulo, ex quo nobis quaestiones inferunt, manifestare, illos quidem mendaces, apostolum vero praedictorem esse veritatis, et omnia consonantia veritatis praeconio docuisse, unum Deum Patrem eum, qui locutus sit ⁵ad Abraham, qui legisdationem fecerit, qui prophetas praemisit, qui novissimis temporibus Filium suum ⁶misit, et salutem suo plasmati donat, quod est carnis substantia. Reliquos igitur sermones Domini, quos quidem non per parabolas, sed simpliciter ipsis dictionibus docuit de Patre, et expositionem epistolarum beati ⁷apostoli in altero libro disponentes, integrum tibi opus exprobrationis ⁸et eversiois falso cognominatae agnitionis, praestante Deo, ⁹praebebimus; et nos ipsos et te ad contradictionem omnium haereticorum in quinque exercentes libris.

1. *propter*] GRAB. non male conficit hic legendum *propterea*, „de eos adiacentibus.“

2. *in multis*] In omisum est in Voss.

3. *confutari*] In FEUARD. perperam existat *confutari*.

4. *in sequenti*] ERASM. GALL. et FEUARD. *consequenti*. Sed CLAROM. VOSS. ARUND. VET. GRAB. et MASS. *in sequenti*, quae cum MASS. divisim legenda esse censeo.

5. *ad*] Hoc male deest in Voss.

6. *misit, et salutem — donat.*] Sic cum MASS. scribo, quoad priorem vo-

cem fide Codd. CLAROM. VOSS. et MERC. 1, quoad reliquas voces auctoritate Codd. VET. CLAROM. et VOSS. In reliquis editt. *miserit, et salutem — donans*. Sed GRAB. ERASM. et GALL. omittunt et ante *salutem*.

7. *apostoli*] Vocem Pauli hic praemissam omisi fide ARUND. ac VOSS. cum MASS.

8. *et eversiois — agnitionis*] Haec non agnoscit Cod. CLAROM.

9. *praebebimus*] Ita Codd. VET. VOSS. FEUARD. GRAB. et MASS. Sed priores editt. *praeveniemus*.

SANCTI IRENAEI

CONTRA OMNES HAERETICOS

LIBER V.

209. cc.

PRAEFATIO.

* *Grab. 392.*
† *Mass. 291.*

o *† Traductis, ¹ dilectissime, omnibus haereticis in quatuor libris, qui sunt ² tibi ante hunc ³ a nobis editi, et doctrinis ⁴ ipsorum manifestatis; eversis quoque his, qui irreligiosas adinvenerunt sententias, ⁵ aliquid quidem ex propria uniuscuiusque illorum doctrina, quam in suis conscriptis reliquerunt; aliquid autem ⁶ ex ratione, universis ostensionibus procedente; ⁷ et veritate ostensa et manifestato praeconio ecclesiae, quod prophetae quidem ⁸ praeconaverunt, quemadmodum demonstravimus, perfecit autem Christus, apostoli vero tradiderunt, a quibus ecclesia accipiens, per universum mundum sola ⁹ bene custodiens, tradidit filiis suis; quaestionibusque omnibus solutis, quae ab haereticis nobis ¹⁰ proponuntur; et apostolorum doctrina explanata et manifestatis pluribus, ¹¹ quae a Domino per parabolas et dicta sunt et facta: in hoc ¹² libro quinto

1. *dilectissime*] Ita GRAB. et MASS. o Codd. CLAROM. et VOSS. Reliqui *diligentissimi*.

2. *tibi*] Hoc deest in ARUND.

3. *a nobis*] In VOSS. deest a.

4. *ipsorum*] VOSS. *eorum*.

5. *aliquid quidem — aliquid autem*] Observat GRAB., Irenaeum ita scribere. pro *partim quidem — partim autem*.

6. *ex ratione*] Ita CLAROM. VOSS. VET. GRAB. et MASS. Alii pro *ex* habent et aut utrumque iungunt.

7. *praeconaverunt*] ERASM. GALL. et FEUARD. *praeconisaverunt*.

8. *bene*] Hoc abest in VOSS.

9. *proponuntur*] Ita GRAB. et MASS.

sec. omnes Codd. Sed alii *proponebantur*. In edit. GRAB. vox nobis ante proponuntur male omissa est.

10. *quae a Domino*] Codd. VET. et VOSS. *quemadmodum*. In VOSS. illud a Domino omissum est.

11. *libro quinto — translatione*] Non dabitavi, haec cum GRAB. et MASS. in hunc ordinem redigere, dum in MSS. librariorum negligentia verba ita se excipiunt: *libro quinto, qui est de translatione operis universi et eversione*. Editores observant, ineunte praefatione libri IV haec simillima legi: *hunc quartum librum transmittens tibi operis, quod est de detectione et eversione coll.*

cons. ej.

- matr. vae.

Abacul.

cons. eius

- matr. vae.

- newberr. M.
- lact. M.

operis universi, quod est de traductione et eversione falso cognominatae agnitionis, ¹ex reliquis doctrinae Domini nostri et ex apostolicis epistolis conabimur ostensiones facere, quemadmodum postulasti a nobis, obedientibus tuo praecepto, (quoniam et in administratione sermonis positi sumus) et omni modo ²elaborantibus secundum nostram virtutem, plurima tibi quidem in subsidium praestare adversum contradictiones haereticorum, errantes autem retrahere et convertere ad ecclesiam Dei; neophytorum quoque sensum confirmare, ut stabilem custodiant fidem, quam bene custoditam ab ecclesia acceperunt, ut nullo modo ³transvertantur ab his, qui male docere eos et abducere a veritate conantur. ⁴Oportebit ⁵et te et omnes ^xlecturos hanc scripturam impensius legere ea quae a nobis praedicta sunt, ut et argumenta ipsa scias, adversus quae contradictiones facimus. Sic enim et legitime eis contradices, et de praeparato accipies adversus eos contradictiones, [†]illorum ^oquidem sententias per caelestem fidem velut stercora abiciens; solum autem verum et firmum magistrum sequens, Verbum Dei, Iesum Christum Dominum nostrum, qui propter immensam suam dilectionem factus est quod sumus nos, uti nos perficeret esse quod est ipse.

C A P. I.

1. *Non enim aliter nos discere poteramus quae sunt Dei, *Grab. 393. nisi magister noster, Verbum existens, homo factus fuisset. Neque enim alius poterat enarrare nobis quae sunt Patris, nisi proprium ipsius Verbum. *Quis enim alius cognovit sensum Domini?* Rom. XI. 34. *aut quis alius ~~otus consiliarius~~ factus est?* [†]Neque rursus nos aliter discere poteramus, nisi magistrum nostrum videntes et per auditum ~~doctrinam~~ ^{doctrinam} ~~vocem~~ eius percipientes: uti imitatores quidem operum, factores autem sermonum eius facti, communionem habeamus cum ipso; [†]a perfecto et eo, qui est ante omnem conditionem, augmentum accipientes. Qui nunc nuper facti sumus, a solo optimo et bono et ab eo, qui habet donationem incorruptibilitatis, in eam, quae est ad eum, similitudinem facti, [†]praedestinati quidem ut essemus, qui nondum eramus, secundum praescientiam

1. ex reliquis doctrinae] Ita Mass. sec. CLARON. ARUND. et (quem addo) Voss., quibuscum quoad vocem doctrinae consentit MERC. 1. In ceteris editt. et (Grab. ex) reliquis doctrinis.

2. elaborantibus] Ita cum Mass. scripsi sec. omnes Codd. Sed editt. elaborantur.

3. transvertantur] Voss. perperam transvertamus.

4. Oportebit] CLARON. oportebat.

5. et te et omnes lecturos] Sic Mass. sec. CLARON. Sed Codd. VET. Voss. ARUND. et MERC. II. et te et omnes lectores. In aliis editt. autem te, omnesque lecturos.

Patris, facti autem initium facturae, ¹accepimus in praecognitis temporibus secundum ministrationem Verbi, qui est perfectus in ²omnibus: quoniam Verbum potens et homo verus, sanguine suo rationabiliter redimens nos, redemptionem semetipsum dedit pro his, qui in captivitatem ducti sunt. Et quoniam iniuste dominabatur nobis apostasia, et quum natura essemus Dei omnipotentis, alienavit nos contra naturam, suos proprios ³faciens discipulos; potens in omnibus Dei Verbum, et non deficiens in sua iustitia, iuste etiam adversus ipsam conversus est apostasiam, ea quae sunt sua redimens ⁴ab ea: non cum vi, quemadmodum illa initio dominabatur nostri, ea quae non erant sua insatiabiliter rapient; sed secundum suadellam, quemadmodum decebat Deum suadentem, et non vim inferentem, accipere quae vellēt, ut neque ⁵quod est iustum confringeretur, neque antiqua plasmatio ⁶Dei deperiret.

⁶Τῷ ἰδίῳ οὖν αἵματι λυτρωσαμένου ἡμᾶς τοῦ Κυρίου, καὶ δόντος τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ ἀντὶ τῶν ἡμετέρων σαρκῶν, Suo igitur sanguine redimente nos Domino, et dante animam suam ⁷pro nostra anima et carnem suam pro nostris carnibus,

et effundente Spiritum Patris in adunitionem et communionem Dei et ⁸hominis, ad homines quidem deponente Deum per Spiritum, ad Deum autem rursus imponente hominem per suam incarnationem, et firme et vere in adventu suo donante nobis incorruptelam, per communionem quae est ⁹ad eum, perierunt omnes haeticorum doctrinae.

2. Vani enim sunt qui putative dicunt eum apparuisse.

Οὐ γὰρ δοκῆσει ταῦτα, ἀλλ' ἐν ὑποστάσει ἀληθείας ἐγένετο. Non enim putative haec, sed in substantia veritatis fiebant. Si Εἰ δὲ μὴ ὢν ἄνθρωπος, ἐφαίνετο ἄνθρωπος, οὔτε δ' ἦν ἐπ' ἀληθείας, ἐμείνε, πνεῦμα Θεοῦ, autem, quum homo non esset, apparebat homo; neque, quod erat verè, perseveravit, Spiritus

1. accepimus] ERASM. GALL. et FEUARD. perperam accipimus. Nostram lectionem reperi in Cod. Voss.

2. omnibus] Codd. VET. et Voss. hominibus.

3. faciens] GRAB. ante hoc verbum recepit e Cod. ARUND. nos, quod cum MASS. expunxi, quum absit in optimis Codd.

4. ab ea] GALL. et FEUARD. ab eo.

5. Dei] Haec vox desideratur in Voss.

6. Τῷ ἰδίῳ οὖν αἵματι λυτρω-

et quod paullo inferius legitur fragmentum servavit Theodoretus Dial. III p. 156 et Dial. II p. 87.

7. pro nostra anima] Secundum Ital. pro nostris animabus.

8. hominis] Ita cum MASS. scripsi e Cod. Voss., quocum procul dubio convenit, uti solet, Cod. CLAREM. Ceteri hominum.

9. ad eum] Sic Codd. VET. Voss. et MASS. In reliquis editt. ad Deum.

+ arb.

- Sei

ἐπεὶ *ἀόρατον τὸ πνεῦμα· οὐτε ἀλήθειά τις ἦν ἐν αὐτῷ, οὐ γὰρ ἦν ἐκείνα ἅπερ ἐφαίνετο. Προείπομεν δέ, ὅτι Ἀβραὰμ καὶ οἱ λοιποὶ προφηταὶ προφητικῶς αὐτὸν ἔβλεπον, τὸ μέλλον ἔσεσθαι δι' ὧς πρὸς προφητεύοντες. Εἰ οὖν καὶ νῦν τοιοῦτος ἐφάνη, μὴ ὧν ὅπερ ἐφαί-
κτο, προφητικῇ τις ὁπτασία γένηται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ δεῖ καὶ ἄλλην ἐκδέχασθαι παρουσίαν αὐτοῦ, ἐν ᾗ τοιοῦτος ἔσται, οἷος νῦν ὁράται προφητικῶς. Ἀπεδείξαμεν δέ, ἥτις τὸ αὐτὸ ἐστὶ, δοκῇσι λέγειν πεφηνέναι καὶ οὐδὲν ἐκ τῆς Μαρίας εἰλη-
γεῖναι. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἀληθῶς σάρκα καὶ αἷμα ἐσχηκώς, δι' ὧν ἡμᾶς ἐξηγοράσατο, εἰ μὴ τὴν ἀρχαίαν πλάσιν τοῦ Ἀδάμ εἰς αὐτὸν ἀνεκεφαλαιώσατο. Μά-
ταιοι οὖν οἱ ἀπὸ Βαλεντίνου, τοῦτο δογματίζοντες, ἵνα ἐκβάλωσι τὴν ζωὴν τῆς σαρκός.

Dei, quoniam invisibilis * est Spi- * *Græc. 394.*
ritus: neque ¹veritas quaedam erat in eo; non enim illud erat quod videbatur. Prædiximus autem, quoniam Abraham et reliqui prophetae prophetice videbant eum; id, quod ²futurum erat, per visionem prophetantes. Si igitur et nunc talis apparuit, non existens quod videbatur, quaedam prophetica visio facta est hominibus, et oportet alium exspectare adventum eius, in quo talis erit, qualis nunc visus est prophetice. Ostendimus autem; quoniam idem est, putative dicere eum visum et nihil ex Maria accepisse. Neque ³enim esset vere sanguinem et carnem habens, ⁴per quam nos redemit, nisi antiquam plasmationem Adæ in semetipsum recapitulasset. Vani igitur qui a Valentino sunt, hoc dogmatizantes, uti excludant salutem carnis, et reproben plasmationem Dei.

3. † Vani autem et Ebionaei, unionem Dei et hominis per [†] *Mass. 293.*
fidem ⁵non recipientes in suam animam, sed in veteri generationis perseverantes fermento; neque intelligere ⁶volentes, quoniam Spiritus sanctus advenit in Mariam, et virtus altissimi obumbravit eam: ⁷quapropter et quod generatum est, sanctum est, ⁸et filius altissimi ⁹Dei Patris omnium, qui operatus est incarnationem eius, et novam ostendit generationem, ¹⁰ut quemadmodum per priorem generationem mortem hereditavimus, sic per generationem hanc

1. *veritas quaedam*] Interpreti transferendum fuisset notio GALLASIO veritas ulla. In Voss. deest vox quaedam.

2. *futurum erat*] In CLAROM. et OTTONON. non male legitur futurum erat. Eadem lectio in ERASM. 1526. 1528 in margine adnotata est; sed refragatur lectus graecus.

3. *enim*] Hoc omissum est in Voss.

4. *per quam*] E graec. per quae.

5. *non recipientes*] Voss. nec recipientes.

6. *volentes*] Voss. valentes, neque ita male.

7. *Dei Patris*] Vox Dei desideratur in Voss.

Græc. 1, 13.
310⁶ - et

¹hereditaremus vitam. Reprobant itaque hi commixtionem vini caelestis, et ²solam aquam saecularem volunt esse, non recipientes Deum ad commixtionem suam; ³perseverantes autem in eo qui victus est, Adam, et proiectus est de paradiso: non contemplantes, quoniam quemadmodum ab initio plasmationis nostrae in Adam ea quae fuit a Deo ⁴adspiratio vitae, unita plasmati, animavit hominem, et animal ⁵rationale ostendit; sic in fine Verbum Patris et Spiritus Dei, adunitus antiquae substantiae plasmationis Adae, viventem et perfectum effecit hominem, capientem perfectum Patrem: ⁶et quemadmodum in animali omnes mortui sumus, sic in spiritali omnes vivificemur. Non enim effugit ali-

Gen. I. 26. quando Adam ⁶manus Dei, ad quas Pater loquens dicit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* ⁷Et propter hoc in fine non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex placito Patris manus eius vivum perfecerunt hominem, ⁸uti fiat Adam secundum imaginem et similitudinem Dei.

C A P. II.

*Grab. 395. 1. *Vani autem et qui in aliena dicunt ¹Deum venisse, velut aliena concupiscentem, uti eum hominem qui ab altero factus esset, exhiberet ei Deo, qui neque fecisset, neque condidisset, sed et qui desolatus esset ab initio a propria hominum fabricatione. Non ergo iustus adventus eius, qui secundum eos ²venit in aliena; neque, vere redemit nos sanguine suo, si non vere homo ³factus est, restaurans suo plasmati, quod dictum est in principio, factum esse hominem secundum imaginem et similitudinem Dei, non aliena in dolo diripiens, sed sua propria iuste et benigne assumens: quantum attinet quidem ad apostasiam, iuste suo sanguine redimens nos ab ea; quantum autem ad nos, qui redempti sumus, benigne. Nihil enim illi ante dedimus, neque desiderat aliquid a nobis, quasi indigens: nos autem indigemus eius, quae est ad eum,

1. *hereditaremus*] Voss. *haereditamus*.

2. *solam aquam saecularem*] Sic Mass. sec. Voss. et CLAROM., nisi quod (ita ait) in hoc incuria scribae (quod saepe solet) omissis abbreviationis notis super a legatur *sola aqua saecularem*. In aliis editt. *sola aqua saecularis*.

3. *perseverantes*] Sic cum Mass. scripsi fide omnium Codd.

4. *adspiratio*] Ita Codd. Vzt. Voss. et Mass. In ARUND. *spiratio*; in reliquis editt. et MERC. II. *inspiratio*.

5. *rationale*] Sic Codd. Vzt. Voss.,

quibuscum procul dubio consentit CLAROM., et Mass. In ceteris *rationabile*.

6. *manus Dei*] Bene observat GRAB. *manus Dei esse Filium et Spiritum s.* Cfr. lib. IV cap. 20 et lib. V c. 6, l.

7. *Deum*] GRAB. recte monet, legendum esse *Dominum*, quum sermo sit de Christo.

8. *venit*] Ita Voss. et procul dubio CLAROM., quos recte secutus est Mass. Etenim paulo ante etiam verbum simplex *venisse* legitur Sed in ceteris extat *advenisse*.

9. *factus est*] In Codd. Vzt. et Voss. *factus esset*.

uti.

uti

Lang. Sue Dom.

redemptionem.

redempt.

communione: et propterea benigne effudit semetipsum, ut nos colligeret in sinum Patris.

2. Vani autem omnimodo, qui universam dispositionem Dei contemnunt, et carnis salutem negant et regenerationem eius spernunt, dicentes non eam capacem esse incorruptibilitatis.¹ Si autem non salvetur haec, videlicet nec Dominus sanguine suo redemit nos; neque calix eucharistiae communicatio sanguinis eius est, neque panis quem frangimus, communicatio corporis eius est. Sanguis enim non est, nisi a venis et carnibus et a reliqua, quae est secundum hominem, substantia, qua vere factum est Verbum Dei. Sanguine suo redemit nos, quemadmodum et apostolus eius ait: *In quo habemus redemptionem, per sanguinem eius, remissionem peccatorum.*

*† Ἐπειδὴ μέλη αὐτοῦ ἐσμέν, καὶ διὰ τῆς κτίσεως τρεφόμεθα, τὴν δὲ κτίσιν ἡμῖν αὐτὸς παρέχει, τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων, καὶ βρέχων, καθὼς βούλεται, τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως ποτήριον, αἷμα ἰδίον ὡμολόγη-

*† Et quoniam membra eius sumus, et per creaturam nutrimur; creaturam autem ipse nobis praestat, solem suum oriri faciens et pluens, quemadmodum vult; eum calicem, qui est creatura, suum sanguinem¹⁰ qui effusus

1. effudit semetipsum] E sinu scilicet Patris in mundum. GRABIUS

2. sinum] ERASM. et GALL. sinu.

3. Si autem non salvetur haec] Sic cum MASS. legendum censeo secundum tres optimos Codd. FEVAR. CLAROM. et VOSS. In aliis Codd. et edit. legitur: sic autem secundum haec; in Cod. OTTONIANO ante secundum interseritur vox nos. Ceterum adesse Apper. nost. ad hunc locum.

4. panis] ARUND. et MERC. 1. panem.

5. quae vere] CLAROM. VOSS. et MERC. 1. quam vere; sed perperam. Legendum esse quae, ait MASS., quod hic accipitur pro quae. ostendit contextus series, adeo ut sensus sit, Verbum Dei vere factum esse humanam substantiam.

6. factum est] MASS. addidit est e Codd. VET. CLAROM. et VOSS. atque textum aliter distinguens, ab his verbis: sanguine suo redemit nos novam periodum incepit. Haec addit eruditus monachus: Quod clarius est. Hoc enim prius argumentationis membrum, quod ex apostoli verbis probat. Tum ad alteram transit.

7. Ἐπειδὴ μέλη κτλ.] Quae hic et in capp. duobus sequentibus leguntur graeca e Ioannis Damasceni Parallelorum Codice HALLOIXIUS eruit et edidit in Vila Irenaei pag. 488 seqq.

8. τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως ποτήριον] Haec usque ad finem verborum Pauli: ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, quae alia Parallelorum parte rursus allegata sunt, iidem descripsit modo laudatus HALLOIXIUS pag. 501, ex quo loco priorem supplere partim, partim emendare licuit, ut ex sequentibus annotationibus patebit. GRABIUS.

9. qui est creatura] E graec. qui est a creatura, quod iam GRAB. observat.

10. qui effusus est] GRAB. recte dicit, e graeco legendum esse confessus est, quod colligi potest e loco lib. IV. c. 17, 5 ubi sub finem haec occurrunt: Eum, qui ex creatura panis est, accepit et gratias egit dicens: Hoc est corpus meum. Et calicem similiter qui est ex ea creatura, quae est secundum nos, suum sanguinem confessus est. Cum hoc loco alium eiusdem libri cap. 33, 2 confer; ibi enim fore eadem leguntur.

panem M

σαν, ἕξ οὗ τὸ ἡμέτερον δεύει αἷμα, καὶ τὸν ἀπὸ τῆς κτίσεως ἄρτον, ἴδιον σῶμα διεβεβαιώσατο, ἀφ' οὗ τὰ ἡμέτερα * αὖξει σώματα.

3. Ὅποτε οὖν καὶ τὸ κεκραμένον ποτήριον καὶ ὁ γεγωνὺς ἄρτος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ γίνεται ἡ εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ, ἕκ τούτων δὲ αὖξει καὶ συνίσταται ἡ τῆς σαρκὸς ἡμῶν ὑπόστασις· πῶς δεκτικὴν μὴ * εἶναι λέγουσι τὴν σάρκα τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου τρεφομένην, καὶ μέλος αὐτοῦ ὑπάρχουσαν; Καθὼς ὁ μακάριος Παῦλός φησιν, * ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῇ· ὅτι μέλη ἐσμὲν * τοῦ σώματος, * ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ· οὐ περὶ πνευματικῶν τινὸς καὶ ἀοράτου ἀνθρώπου λέγων ταῦτα· τὸ γὰρ πνεῦμα οὕτως ὁσιεῖα οὔτε σάρκα ἔχει· ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ τὸν ἀληθινὸν ἀνθρώπου οἰκονομίας, τῆς ἐκ σαρκὸς * καὶ νεύρων καὶ ὀστέων συνεστρώσεως· ἥτις καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ, ὃ ἐστὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ, τρέφεται, καὶ ἐκ τοῦ ἄρτου, ὃ ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, αὖζεται. Καὶ ὅνπερ τρόπον τὸ ξύλον τῆς ἀμπέλου κλιθεὶς εἰς τὴν γῆν ἐν ἰδίῳ καιρῷ ἐκαρποφόρησε, καὶ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθεὶς, πολλοστὸς ἡγέρθη διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ τοῦ *συνέχοντος τὰ πάντα· ἔπειτα δὲ διὰ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ εἰς χρῆσιν ἐλθόντα ἀνθρώπων, καὶ προσλαμβανόμενα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, εὐχαριστία γίνεται, ὅπερ ἐστὶ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· οὕτως καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα ἕξ αὐτῆς τρεφόμενα καὶ τεθέντα εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθέντα ἐν αὐτῇ ἀναστήσεται ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ, τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ τὴν ἔγερσιν αὐτοῖς χαριζομένου εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ πατρὸς· ὃς * ὁύτως ἐν θνητῇ τὴν ἀθανασίαν περιποιεῖ, καὶ τῷ φθαρτῷ τὴν ἀφθαρσίαν * προχαρίζεται, ὅτι δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· ἵνα μὴ ὡς ἕξ ἡμῶν αὐτῶν ἔχοντες τὴν ζωὴν, φουσηθώμεν καὶ ἀπαρθώμεν ποτε κατὰ τοῦ Θεοῦ,

a. ἕξ οὗ τὸ ἡμέτερον δεύει αἷμα] Haec in priori Damasceni loco omissa, ex posteriori restituit GRABIUS.

b. ἐκ τούτων δὲ αὖξει] Ita HALLOIXIUS pag. 501 ex posteriori citatione Damasceni lit. G. tit. 8 melius, quam pag. 488 ex priori Damasceni loco: ἐκ τούτου τε. GRABIUS.

c. ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῇ] Haec priori loco in Damasceni Parallelis apud HALLOIXIUM p. 489 omissa, ex posteriori citatione pag. 501 addidi, quod latinus textus ea habeat. GRABIUS.

d. τοῦ σώματος] Adde ex veteri versione et ipso publico textu αὐτοῦ. Ceterum in posteriori Parallelorum Dama-

sceni loco apud HALLOIXIUM pag. 501 male additum καὶ τοῦ αἵματος. GRABIUS.

e. ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων] Haec quum utraque citatio et vetas etiam versio Irenaei agnoscat, plurimum inde confirmatur, ideoque merito reiecitur annotatio Grotii ad Ephes. V. 30 suspicantis, verba ista, quod in MS. Alexandrino hand exstent, a quopiam ad marginem adscripta, in textum apostolicum irrepsisse. Immo potius in dicto Codice et versione Aethiopica, occasione recurrentis ultimae vocis αὐτοῦ, omissa videntur. GRABIUS.

f. Θεοῦ καὶ πατρὸς] Ist. vocales

2.

2.

est, ex quo ¹auget nostrum sanguinem; et eum panem, qui est a creatura, suum corpus confirmavit, ex quo nostra ^{*}auget corpora. ^{*}Grab. 397.

3. Quando ergo et mixtus calix et ²factus panis percipit verbum Dei et fit eucharistia ³sanguinis et corporis Christi, ex quibus augetur et consistit carnis nostrae substantia; quomodo carnem negant, ^{*}capacem esse donationis Dei, ⁴quae est vita aeterna, ^{*}Grab. 398. ²¹¹
quae sanguine et corpore Christi nutritur, ⁵et membrum eius est? Quemadmodum et beatus apostolus ait in ea, quae est ad Ephesios, epistola: *Quoniam membra sumus corporis eius, de* Ephes. V. 30. *carne eius et de ossibus eius*; non de spiritali aliquo et invisibili homine dicena haec; (*Spiritus enim neque ossa, neque* ^{*}car- Luc. XXIV. *nes habet*) sed de ea dispositione, quae est secundum ⁷verum ³hominem, quae ex carnibus et nervis ^{*}et ossibus consistit: quae ^{*}Grab. 399.
de calice, qui est sanguis eius, nutritur, et de pane, ⁸quod est corpus eius, augetur. Et quemadmodum lignum vitis depositum ⁹in terram suo fructificat tempore, et granum tritici decidens in terram et dissolutum, multiplex surgit per Spiritum Dei, qui ^{*}continet omnia; quae deinde per ¹⁰sapientiam in usum ¹¹hominis ^{*}Grab. 400.
veniunt, et percipientia verbum Dei eucharistia ¹²sunt, quod est corpus et sanguis Christi: sic et nostra corpora ex ea nutrita et reposita in terram et resoluta in ea resurgent in suo tempore, Verbo Dei resurrectionem eis donante, in gloriam Dei Patris, ¹³qui huic mortali immortalitatem circumdat, et corruptibili incorruptelam gratuito donat, quoniam ¹⁴virtus Dei in infirmitate perficitur: ¹⁵ut non quasi ex nobis 2 Cor. 12. 9
ipsis habentes vitam, infirmemur aliquando et extollamur adversus - in 7

zai nro agnoscit, quae in textu legitur videtur.

g. ὅτις Int. τοῦτο.

h. προχοῖται] Uti iam Cotelerius annotat in Monum. ecclesiae graec. T. III p. 643, cum Int. legendum est προχοῖται.

i. ἀπαρδῶμεν] Lege ἐπαρδῶμεν.

1. auget] Secundum GRAB. rigat, sec. MASS. perfundit reponendum est.

2. factus] Ita omnes Codd. et GRAB. MASS. et ERASM. sec. textum graec. Sed FRUARD. GALL. et GUYN. cum Fischerio episcopo Rossensi et Oecolampadio lib. IV de eucharistia cap. 23. perperam habent fractus.

3. sanguinis et corporis] Legendum in textu graeco εὐχαριστία αἵματος καὶ σώματος X.

4. quae est vita] Ita MASS. scripsit e Cod. CLAROM. et textu graeco. In reliquis perperam qui est vita.

5. et membrum eius est] Est addidi

ex graeco. Hoc enim necessarium ad complementum sensus. MASS.

6. carnes] Graec. *carnem*.

7. verum] Hanc vocem, quae deest in ERASM. et GALL., addidit FRUARD.

8. quid est] Sic CLAROM. VOSS. ARUND. MERC. 1. textus graec. GRAB. et MASS. In ceteris qui est.

9. in terram] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. Reliqui in terra. Pro depositum legi in Cod. Voss. dispositum.

10. sapientiam] Ex graeco adde Dei.

11. hominis] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. In ceteris hominibus. E graeco textu legendum est hominum.

12. sunt] Hanc lectionem cum MASS. recepi, quum teste L. Latinio p. 184 in Cod. VATICAN. exstet. Sed quod GRAB. dicit, etiam in Cod. Voss. legi sunt pro sunt, aperte falsum est.

13. virtus Dei] FRUARD. perperam omisit vocem Dei.

ἀχάριστον ἐννοίαν ἀναλαβόντες·
 πείρα δὲ μαθόντες, ὅτι ἐκ τῆς
 ἐκείνου ὑπεροχῆς, οὐκ ἐκ τῆς
 ἡμετέρας φύσεως, τὴν εἰς αἰ
 παραμονὴν ἔχομεν, μήτε τῆς
 † Mass. 295. † περὶ Θεὸν δόξης, καὶ ὡς
 ἔστιν, ἀστοχήσωμεν, μήτε τὴν
 ἡμετέραν φύσιν ἀγνοήσωμεν·
 ἢ ἢ ἴδωμεν, τί ὁ Θεὸς δύναται,
 καὶ τί ἄνθρωπος εὐεργετῆται·
 καὶ μὴ σφαλῶμέν ποτε τῆς ἀλη-
 θεῆς περὶ τῶν ὄντων, ὡς ἔστιν,
 ὑπολήψεως, τυντέστι, Θεοῦ τε
 καὶ ἁνθρώπων. Μήτις, κα-
 θὼς προσέπομεν, καὶ διὰ τοῦτο
 ἠνέσχετο ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τὴν
 γῆν ἡμῶν ἀνάλυσιν· ὅπως παν-
 τοίως παιδευθέντες, ἐν πᾶσιν
 εἰς τὸ μέλλον ὦμεν ἀκριβεῖς,
 μήτε Θεόν, μήτε ἑαυτοὺς ἀγνο-
 οῦντες;

Deum, ingratam mentem accipi-
 entes; experimento autem discen-
 tes, quoniam ex illius magnitudine,
 et non ex nostra natura, habemus
 in aeternum perseverantiam, ne-
 que ab ea quae est circa Deum
 gloria, sicuti † est, frustremur
 aliquando, neque nostram natu-
 ram ignoremus; sed ut sciamus
 et quid Deus potest, et quid
 homo beneficii ² accipit: et non
 erremus aliquando a vera com-
 prehensione eorum quae sunt,
⁴ et quemadmodum sunt, id est,
 Dei et hominis. Et numquid
 forte, quemadmodum praedixi-
 mus, propter hoc passus est Deus
 fieri in nobis resolutionem; ut
 per omnia eruditi, ⁵ in omnibus
 simus diligentes, neque Deum,
 neque nosmetipsos ignorantes?

C A P. III.

* Græb. 401. 1. * Σαφέστατα δὲ ἡ Παῦλος
 ἀπέδειξεν, ὅτι παρεδόθη τῇ
 ἑαυτοῦ ἀσθενείᾳ ὁ ἄνθρωπος,
 ἵνα μὴ ἐπαρθεῖς ἀστοχήσῃ τῆς
 ἀληθείας, ...

2. Cor. XII. 7 εἰπὼν . . . . .
 899.

1. * Manifestissime autem apo-
 stolus ostendit, quoniam tradi-
 tus est suae infirmitati homo,
 ne elatus aliquando excideret
 a veritate, in secunda quae est
 ad Corinthios dicens: Et ut
 sublimitate revelationum non su-
 perextollar, datus est mihi sti-
mus carnis, angelus Satanae,
ut me colaphizet. Et ⁵ super
 haec ter Dominum rogavi, ut
 adsistat a me: et dixit mihi:

1. ἀνθρώπων] Interpres legit ἀν-
 θρώπου.

2. τὴν εἰς τὴν γῆν κτλ.] Int. addi-
 ditum legit γίνεσθαι.

3. accipit] Codd. VET. et Voss. mi-
 nus recte habent accepit.

4. et quemadmodum] Vocalem et non
 agnoscit Int.

5. in omnibus] Secundum textum
 graecum adde in futurum.

6. Παῦλος] Int. legit ἀπόστολος.

7. ἵνα μὴ] Græb. censet, interpre-
 tem legisse μὴ ποτε, quum interpreta-
 tus sit ne — aliquando.

8. super haec] Ita scripsi cum tri-
 bus optimis Codd. VET. Voss. CLASSE.
 et Mass. Alii super hoc.

hec. MM.

relationum
+ mea
latere.
ut. f.

relationum
+ mea
latere.
ut. f.

... ἡδιστα οὖν μᾶλλον καυχῆσθαι
ἐπὶ ταῖς ἁσθενείαις, ἵνα ἐπι-
σκηρώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις
τοῦ Χριστοῦ.

*Sufficit tibi gratia mea; nam
virtus in infirmitate perficitur.
Libenter ²ergo magis gloriabor
in ³infirmitatibus, ⁴ut inhabitet
in me virtus Christi.*

Quid ergo? (⁴dicet^x enim aliquis) voluit ergo Dominus apostolum suum sic colaphizari et talem sustinere infirmitatem? Etiam, dicit verbum. Virtus enim in infirmitate perficitur, meliorem efficiens hunc, qui per suam infirmitatem cognoscit virtutem Dei. Quemadmodum enim didicisset homo, quoniam ipse quidem infirmus et natura mortalis, Deus autem immortalis et potens, nisi id quod est in utroque, didicisset experimento? (Suam enim infirmitatem ⁵discere per sustinentiam, nihil est malum; magis autem et bonum est non ⁶aberrare in natura sua. Extolli autem adversus Deum, et praesumptionem suae gloriae assumere, ingratum reddens hominem, multum mali inferebat ei;) ⁷ut nec veritatem simul et dilectionem auferret ab eo, et eam quae est ad eum qui fecit eum. Utrorumque autem experientia vera, quae est de Deo et homine, agnitionem indidit ei et auxit eius erga Deum dilectionem. Ubi autem augmentum est dilectionis, ibi maior ⁸gloria Dei virtute perficitur his qui diligunt eum.

1. ἁσθενείαις] An μου, quod in sacro Codice exstat, expresserit Irenaeus, dubito, quia non solum a graeco abest, sed et latina vox meis in altero Merceri Cod. haud exstat; adeo ut in reliquis forte librarii eam addiderint. GRAB.

2. ergo magis] Ita e textu graeco, Italica versione et Codd. CLAROM. VOSS. ARUND. VET. cum MASS. et GRAB. scripsi. In aliis enim magis.

3. infirmitatibus] In plurimis edit. hic additum esse meis, quod cum MASS. expungi fide Codd. CLAROM. MERC. I. et VOSS. (quem neglexit GRAB.) et textus graeci.

4. dicet] Sic e Codd. ARUND. et VOSS. scripserunt GRAB. et MASS. In aliis dicit.

5. discere] Ita CLAROM. MERC. II. VOSS. (quem addo) GRAB. et MASS. Ceteri minus recte dicere.

6. aberrare] Sic melius VOSS. MERC. II. VET. CLAROM. GRAB. et MASS., quam in ceteris oberrare.

7. ut nec veritatem cett.] Locum hic legendum esse, optimi Codices VET. VOSS. ARUND. MERC. II. CLAROM. probant; recteque egit MASS. locum ita restituens. Nam in ceteris edit. ita legitur: ut ve-

ritatem simul auferret ab eo eam, quae est ad Deum qui fecit eum. Utrorumque autem experientia veram. MASSUETUS loci sensum ita explicat: „Dilectionem nostram, quam genuinam esse probat MSS. omnium consensus, facile assequeris, si hanc iungas cum ista periodo praecedenti: Quemadmodum enim didicisset — didicisset experimento? cetera proinde intermedia parentesi includas. Sensus erit, hominem propriam infirmitatem, Deique potestatem experiri esse, ut nec veritatem simul et dilectionem auferret ab eo (id est a se, sic enim ea pronomina promiscue usurpat Interpres) et eam (scil. dilectionem) quae est ad eum cett. non auferret. Uno verbo, id sibi vult auctor, necesse fuisse, ut homo Dei potentiam et immortalitatem ac propriam infirmitatem experimento disceret: ut hinc suae sortis oblitus non efferretur, illinc vero infirmitate sua depressus animum non desponderet, nec dilectionem, quam Deo et sibi debet unusquisque, utrique denegaret.“

8. gloria Dei virtute] Vocem Dei cum sequenti virtute, non antecedenti gloria construe. GRAB.

2. Refutant igitur potentiam Dei et non contemplantur quod est ¹verbum, qui infirmitatem intuentur carnis, virtutem autem eius qui ²suscitat eam a mortuis, non contemplantur.

212. ¹
³Εἰ γὰρ τὸ θνητὸν οὐ ζωοποιεῖ, καὶ τὸ φθαρτὸν μὴ ἀνάγει εἰς ἀφθαρσίαν, οὐκ ἔστι δυνατός ὁ Θεός. Ἀλλ' ὅτι δυνατός ἐστιν ἐν τοῖς τοιούτοις πᾶσιν, ἐκ τῆς ἀρχῆς ἡμᾶν συννοεῖν ὀφείλομεν ὅτι λαβὼν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, ἐποίησεν ἄνθρωπον. Καίπερ πολλὰ δυσκολώτερον καὶ ἀπιστότερον ἦν, ἐκ μὴ ὄντων

* Grab. 402. ὁστέων τε * καὶ νεύρων . . . . .

... καὶ τῆς λοιπῆς τῆς κατὰ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομίας, ποιῆσαι εἰς τὸ εἶναι, καὶ ἐμψυχον

† Mass. 296. καὶ λογικὸν † ἀπεργάσασθαι ζῶον, ἣ τὸ γεγονός, ἐπειτα ἀναλυσθέν εἰς τὴν γῆν, ...

... αὐτῆς ἀποκαταστήσαι, εἰς ἐκείνα χωρῆσαν, ὅθεν τὴν ἀρχὴν μηδέπω γεγονώς ἐγεγόνει ὁ ἄνθρωπος. Ὁ γὰρ τὴν ἀρχὴν οὐκ ὄντας ποιήσας, ὁπότε ἤθελε πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἤδη γεγονότας αὐτῆς ἀποκαταστήσει θελήσας εἰς τὴν ἑπ' αὐτοῦ διδομένην ζωήν. Εὐρεθήσεται δὲ καὶ δεκτικὴ ἅμα καὶ χωρητικὴ ἡ σὰρξ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. εἰ γὰρ τὴν ἀρχὴν ἀπεδέξατο

Si enim mortale non vivificat, et corruptibile non revocat ad incorruptelam, iam non potens est Deus. Sed quoniam potens est in his omnibus, de initio nostro contemplari debemus: quoniam sumsisit Deus limum de terra et formavit hominem. Et quidem multo difficilius et incredibilius est, ex non existentibus ossibus et nervis et venis et reliqua *dispositione, quae est secundum hominem, facere ad hoc ut sit, et †quidem animale et rationabilem facere †hominem; quam quod factum est et deinde *resolutum est in terram, propter causas quas praediximus, rursus redintegrare, licet in illa cesserit, unde et initio nondum factus, factus est homo. Qui enim initio eum, qui non erat, fecit ut esset, quando voluit: multo magis eos, qui iam fuerunt, rursus restituet volens in eam quae ab eo datur vitam. Invenietur autem perceptrix et capax caro virtutis Dei, quae ab initio percepit

1. verbum] Ita lego cum Mass. sec. Codd. optimos CLAROM. VET. et VOSS. Recte enim Mass. dicit: „Verbum autem illud ad id refertur, quod antea dixit: Etiam, dicit verbum. Scilicet d. Pauli sententia est, ad quam non attendere dicit eos, qui infirmitatem intuentur carnis col.” In aliis minus recte legitur verbum.

2. suscitavit] Codd. VET. et VOSS. perperam suscitavit.

3. Εἰ γὰρ κτλ.] Unde sumta sint

haec graeca, supra iam annotavimus.

4. οὐκ ὄντας ποιήσας] Int. legisse videtur: οὐκ ὄντα ποιήσας εἰς τὸ εἶναι.

5. ἐπ' αὐτοῦ] Legendum cum Int. ἐπ' αὐτοῦ.

6. εἰ γὰρ τὴν ἀρχὴν] Cum Int. scribendum est ἢ pro εἰ γὰρ.

7. hominem] Ex graeco lege animal.

8. resolutum] Ita GRAB. primus scripsit e Codd. VET. et VOSS. Consensu Mass. In aliis solutum.

τὴν τέχνην τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μὲν
 τι ἐγένετο ὀφθαλμὸς τοῦ ὁρᾶν·
 τὸ δὲ οὗς ἀκούειν· . . . . .

καὶ ἄλλο ἄλλου. Τί γὰρ; οὐκ
 ὅστις ἀριθμὸν εἰπεῖν πάσης τῆς
 κατὰ τὸν ἄνθρωπον μελοποιίας,
 ἥτις οὐκ ἄνευ σοφίας πολλῆς
 ἐγένετο. Τὰ δὲ τέχνης καὶ σο-
 φίας μετέχοντα Θεοῦ, μετέχει
 καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

3. Οὐκ ἄρα οὗν ἄμοιρος ἡ
 σὰρξ τεχνικῆς σοφίας καὶ δυ-
 νάμεως Θεοῦ, ἄλλ' εἰ ἡ δύ-
 ναμις αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ ζωῆς
 παρεκτικῆς, ἐν ἀσθενείᾳ τελει-
 οῦται, τοιούστιν ἐν σαρκί· εἰ-
 πάτωσαν ἡμῖν οἱ λέγοντες μὴ
 εἶναι δεκτικὴν τὴν σάρκα τῆς
 παρὰ τοῦ Θεοῦ διδομένης ζωῆς,
 πότερον ζῶντες νῦν καὶ μετέ-

artem Dei. Et aliud quidem
²factum est ⁴oculus videns, aliud
 auris audiens, aliud manus pal-
 pans et operans, aliud nervi un-
 dique ⁵condensi et continentes
 membra, aliud arteriae et venae,
 sanguinis et spiritus transitoria;
 aliud vero ⁶in viscera diversa;
 aliud sanguis, copulatio animae
 et corporis. Quid enim? ⁷Non
 est numerum dicere universae
 fabricationis, quae est secundum
 membra hominis, quae ⁸non
 alias facta est, sed ex magna
 sapientia Dei. ⁹Quae autem sa-
 pientiam participant Domini, par-
 ticipant et virtutem eius.

3. Non igitur exorsa est caro
 sapientiae et ¹⁰virtutis Dei. Nam
 virtus ¹ei quae vitam praestat,
 in infirmitate perficitur, id est
 in carne. Dicant autem nobis,
 qui dicunt non esse capacem
 carnem illius vitae quae datur
 a Deo, utrum viventes nunc et
 participantes vitam dicunt haec;

1. καὶ ἄλλο ἄλλου] Ioannes Dama-
 scenus Mc plura omisit.

2. ἄλλ' εἰ — εἰπάτωσαν] Int. nobis
 quidem melius legisse videtur: ἡ γὰρ
 et εἰπάτωσαν οὖν.

3. factum est] Sic EBRAS. GALL. CLAR-
 ROM. ARUND. MARC. II. et MASS. In re-
 liquis factus est. Sed factum, ait MASS.,
 magis placeat, quia membrum subintel-
 ligo.

4. oculus videns — auris audiens]
 Ex graec. oculus ad videndum — auris
 ad audiendum.

5. condensi] GRAB. ex ARUND. con-
 tinsi. Sed ea recentioris cuiuspiam
 emendatio esse videtur, cui displicuit
 vox condensi, cuius tamen rectus est
 sensus. Nam in graeco scriptum fuisse
 συνίσις συνεσθαι, frequentes, conferti. MASS.
 In Voss. scriptum legi condempsi.

6. in viscera] Sic una voce procul
 dubio scribendum est cum MASS. e Cod.
 CLAROM. pro in viscera, uti habent alii.

7. Non est — dicere] Ita scribere
 amat Int. pro non licet — dicere.

8. non alias] Sic Codd. VET. CLAR-
 ROM. Voss. et MASS. melius, quam alii
 non ex alia. Ex graeco legendum est:
 non sine magna sapientia facta est.

9. Quae autem sapientiam participant
 Domini] Ita e Codd. CLAROM. VET. et
 Voss. (quem addo) cum MASS. propterea
 scripsi, quod haec lectio magis convenit
 cum graeco. Etenim graeca ita reddenda
 sunt: quae autem artem et sapientiam
 Dei participant. Sed in aliis edit. ex-
 stat: quae autem sapientia participant
 Deum.

10. virtutis Dei] GRAB. bene adiecit
 vocem Dei e Voss. et ARUND.

χοντες τῆς ζωῆς λέγουσι ταῦτα, ἢ τὸ καθόλου ζωῆς μετέχοντες μηδέν, νεκροὺς δὲ αὐτοὺς τῷ παρόντι ὁμολογοῦσιν; Ἀλλ' εἰ μὲν εἰσὶ νεκροί, πῶς καὶ κινεῖν-ται καὶ λέγουσι καὶ τὰ λοιπὰ ποιοῦσιν, ἅπερ οὐχὶ νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων ἔργα; Εἰ δὲ ζῶσι νῦν, καὶ ὅλον σῶμα αὐτῶν μετέχει τῆς ζωῆς, πῶς τολμῶσι λέγειν μὴ εἶναι τὴν σάρκα. δεκτικὴν τε καὶ μετοχικὴν τῆς ζωῆς, ὁμολογοῦντες ἔχειν ζωὴν ἐν τῷ παρόντι; Ὅμοιον εἴ τις σπογγιὰν ὑδατος πλήρη κρατῶν, ἢ ἡ λαμπάδα φωτός, μὴ δύνασθαι λέγει μετέχειν τοῦ ὑδατος ἐπὶ τῆς σπογγιάς, μηδὲ τὴν λαμπάδα τοῦ πυρός. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι ζῆν λέγοντες καὶ βαστάζουσιν ζωὴν ἐν τοῖς ἰδί-οις μέλεσιν, ἔπειτα ἑαυτοῖς ἐναντιούμενοι, τὰ μέλη αὐτῶν ἐπιδεκτικὰ μὴ λέγουσι τῆς ζωῆς. Εἰ δὲ τὸ πρόσκαιρον τοῦ ζῆν, πολλὰ ἀσθενέστερον ἐκείνης τῆς αἰωνίας ζωῆς, ὅμως τοιοῦτον δύναται, ὥστε ζωοποιεῖν ἡμῶν τὰ θνητὰ μέλη· ἢ τούτου δραστηκωτέρα αἰώνιος ζωὴ τί ὅτι οὐ ζωοποιεῖ τὴν σάρκα τὴν ἤδη μεμελετη-

an in totum vitae quidem habentes nihil, mortuos autem semetipsos in praesenti confitebuntur? Et si quidem mortui; quomodo et moventur² et loquuntur et reliqua faciunt, quae non mortuorum, sed vivorum sunt opera? Si autem vivunt nunc, et totum illorum corpus participat vitae, quomodo audeat dicere non esse ²carnem participatricem vitae, confidentes habere se vitam in praesenti? Simile est, quemadmodum si quis spongiam aquae plenam tenens vel faculam ignis, non posse participare aquae dicat spongiam neque faculam igni. ³Eo modo et hi vivere se dicentes, ⁴et portare vitam dicentes, ⁵et in suis membris exsultantes, postea si bimetipsis contrarii exsistentes, dicunt non esse membra ⁶ipso-^{rum} ⁶percapabilia vitae. Si autem haec, quae est temporalis vita, quum sit multo infirmior quam illa aeterna vita, tamen tantum potens est, ut vivificet nostra membra mortalia; ⁷cur illa, quae est aeterna vita, non vivificabit eam carnem, quae iam ⁸meditata et assueta sit portare

* Grab. 403. * ζωῆς. Εἰ δὲ τὸ πρόσκαιρον τοῦ ζῆν, πολλὰ ἀσθενέστερον ἐκείνης τῆς αἰωνίας ζωῆς, ὅμως τοιοῦτον δύναται, ὥστε ζωοποιεῖν ἡμῶν τὰ θνητὰ μέλη· ἢ τούτου δραστηκωτέρα αἰώνιος ζωὴ τί ὅτι οὐ ζωοποιεῖ τὴν σάρκα τὴν ἤδη μεμελετη-

1. λαμπάδα φωτός] Int. λαμπάδα πυρός.

2. carnem participatricem] Ex graeco inter has voces inserendum est cap-
cem et.

3. Eo modo] GRAB. ex ARUND. eodem modo.

4. et portare vitam dicentes] In ERASM. et GALL. haec omitta sunt.

5. et in suis membris exsultantes] In textu graeco absunt, quae respondeant

vocibus et atque exsultantes, quae etiam a latino absint.

6. percapabilia] GRABUS sequitur Codicem ARUND., in quo ab emendatore fortasse recentiore scriptum est partic-
pabilia.

7. cur illa, quae est aeterna vita] Ex graeco: cur aeterna vita, quae maiorem illā habet vim.

8. meditata] Saepius observavimus, Interpretem verbum meditari usurpare sensu exercere.

πίαν καὶ εὐθισμένην βασιτάζειν
τὴν ζωὴν; Ὅτι γὰρ ἐπιδοκτικὴ
ζωὴς ἐστὶν ἡ σάρξ, † ἐκ τοῦ ζῆν
δεύονται ζῆ δέ, ἐφ' ὅσον ἀφ-
τὴν ὁ Θεὸς θέλει ζῆν. Ὅτι
δὲ καὶ ὁ Θεὸς δυνατὸς παρέ-
χειν αὐτῇ τὴν ζωὴν, δῆλον.
Ἐκείνου γὰρ παρέχοντος ἡμῖν
τὴν ζωὴν (ζῶμεν). Καὶ τοῦ Θεοῦ
οὐ δυνατοῦ ὄντος ζωοποιεῖν τὸ
πλάσμα τὸ ἐαυτοῦ, καὶ τῆς σαρ-
κὸς δυναμένης ζωοποιεῖσθαι,
τί λοιπὸν τὸ κωλύον αὐτὴν με-
τεχειν τῆς ἀφ' αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ
ἡ μακαρία καὶ ἀτελείουτος ζωὴ
ἐκ Θεοῦ δεδομένη;

vitam? Quoniam autem parti-
cipatrix vitae sit caro, ² ex hoc
quod vivat, ostenditur: † vivit ^{† Mass. 297.}
enim, in quantum eam Deus
vult vivere. Quoniam autem et
Deus potens est praestare ³ ei
vitam, manifestum est. Illo
enim praestante vitam ⁴ nobis,
vivimus. Et Dominus itaque
quum sit potens vivificare plas-
ma suum, et caro quum possit
vivificari; quid superest quod
prohibeat eam percipere incor-
ruptelam, quae est longa et
sine fine a Deo ⁵ attributa
vita?

C A P. IV.

1. ⁶ Latent autem semelipsos, qui alterum affingunt Patrem
praeter Demiurgum et bonum eum vocant, infirmum et inutilem
et negligentem inferentes eum: ut non dicamus, quoniam lividum
et invidum, in eo quod dicant non vivificari ab eo nostra corpora.
Quum enim dicant ea quae omnibus sunt manifesta, quoniam per-
severant immortalia, ut puta spiritus et anima, et quae ⁷ sunt talia,
quoniam vivificantur a Patre; ⁸ aliud autem quod non alias vivifi-
catur, nisi illi Deus praestet, ⁹ vita derelinqui: aut impotentem et
infirmum ostendit Patrem ipsorum aut invidum et lividum. Demi-
urgo enim et hic vivificante mortalia corpora nostra, et resurre-
ctionem eis per prophetas promittente, quemadmodum ostendimus;

1. μακαρία] Int. legit μακρά.

2. ex hoc quod vivat] Ita GRAB. MASS. CLAROM. et (quem addo) VOSS. Vox ex legitur etiam in ARUND., vox vivat in MERC. II. In reliquis ad hoc quod vivet.

3. ei vitam — praestante] Has septem voces, omisas ab ERASM. GALL. et FEUARD., remittit GRABUS; agnoscuntur Codicibus CLAROM. VET. et VOSS., in quibus posterioribus rei pro ei vitiose scriptum est.

4. nobis, vivimus] Ita scripsi cum MASS. e Codd. VET. CLAROM. et (quem addo) VOSS. In reliquis perperam legunt nobis qui vivimus. In graeco a Damasceno aut librario omissum est ζῶμεν.

5. attributa vita] Ita lego cum MASS. sec. Codd. ARUND. VOSS. MERC. II., quibuscum CLAROM. procul dubio convenit. In reliquis legitur tributa vita.

6. Latent autem semelipsos] Uti GRAB. bene observat, in graeco legebatur: λα-
θάνουσι δὲ ἑαυτούς, quae Interpreti vertenda fuerunt: falluntur aut fallunt semelipsos.

7. sunt talia] Sic scripsi cum MASS. sec. VOSS. Alii sunt alia.

8. aliud autem] Ita Codd. VET. VOSS. et MASS. In aliis illud autem.

9. vita derelinqui] Hanc optimam lectionem reperis in Codd. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Ceteri male vitam, de reliquo.

213⁶

quis potentior et fortior et ¹vere bonus ostenditur? utrum Demiurgus, qui totum vivificat hominem, an falso cognominatus ipsorum Pater? Qui ²ea quidem quae sunt natura immortalia, quibus a sua natura adest vivere, fingit se vivificare; quibus autem opus est ab eo ³adiutorium ut vivant, non vivificans ⁴illa benigne, sed relinquens illa negligenter in mortem. Utrum ergo et his vitam Pater ipsorum, ⁵quum possit praestare, non praestat, an quum non possit? Si quidem quum non possit, iam non potens est neque perfectus super Demiurgum: Demiurgus enim praestat, quemadmodum adest videre, quod ille non potest praestare. Si autem quum possit praestare, non praestat; iam non bonus ostenditur, sed invidus et malignus Pater.

2. Si autem et causam aliquam dixerint, ⁶per quam non vivificat corpora Pater ipsorum; ipsam causam maiorem necesse est apparere quam Patrem, ⁷obtinentem benignitatem eius; et infirmabitur benignitas eius propter causam eam quae ab ipsis dicitur. *Quoniam autem possunt corpora percipere vitam, omnibus videre est. Vivunt enim in quantum ea Deus vult vivere; et iam non possunt dicere, quod minime valeant vitam capere. Si igitur propter necessitatem et causam aliam ⁸quandam non vivificantur, ⁹quae possunt participare vitam; erit necessitati et causae serviens Pater ipsorum, et ¹⁰non iam liber et suae potestatis ¹¹in sententia.

C A P. V.

† Mass. 298.

1. † Quoniam autem multo tempore ¹²perseverant corpora, in quantum placuit Deo bene habere; legant Scripturas et invenient eos, qui ante nos fuerunt, septingentos et octingentos

1. vere bonus] Uti Mass. adnotat, melius scripisset Int. vere melior.

2. ea quidem] Ita GRAB. primus reposuit e Voss et MERC. II. pro equidem.

3. adiutorium] Ita cum Mass. scripsi e Codd. VET. Voss., quibuscum CLAROM. consentire videtur. Alii adiutorio.

4. illa benigne] Hanc lectionem pro ille benigne a Mass. receptam debemus Codici CLAROM.

5. quum possit — quum non possit] Ita Codd. CLAROM. Voss. (quem GRAB. neglexit) et Mass. Alii habent inverso ordine quum non possit — quum possit.

6. per quam] Praepositio διὰ hic verti debebat propter. GRAB.

7. obtinentem benignitatem eius] Id est cohibentem eam, sive praevalescentem ei, graeco κατέχοντα sive ἐμειχματούργα. GRAB.

8. quandam] Haec vox abest in Voss.

9. quae possunt] Codd. VET. CLAROM. et Voss. qui possunt.

10. non iam] GRAB. addidit. iam auctoritate Voss. et ARUND.

11. in sententia] Vox sua, interposita in ARUND. et GRAB., omittenda videbatur.

12. perseverant] Ita Mass. VET. Voss. et procul dubio CLAROM. Alii perseverabant.

. . . ¹Τί δὲ καὶ περὶ ἐκεί-
 νων λέγομεν; ²Ὅπουγε Ἐνώχ
 ἐπαρестήσας τῷ Θεῷ, ἐν σώ-
 ματι μετετέθη, τὴν μετάθεσιν
 τῶν δικαίων προμηνύων. Καὶ
 Ἡλίας, ὡς ἦν ἐν τῇ τοῦ πλάσ-
 ματος ὑποστάσει, ἀνελήφθη,
 τὴν ἀνάληψιν τῶν πνευματικῶν
 προφητεύων· καὶ οὐδὲν ἐνεπό-
 δισεν αὐτοῖς τὸ σῶμα πρὸς τὴν
 *μετάθεσιν καὶ ἀνάληψιν· δι-
 ὅτι ὡς γὰρ χειρῶν ἐπλάσθησαν τὴν
 ἀρχήν, διὰ τούτων τὴν μετάθε-
 σιν καὶ ἀνάληψιν ἐλάμβανον.
 Εἰδιωμένοι γὰρ ἦσαν ἐν τῷ
 Ἀδάμ αἱ χεῖρες τοῦ Θεοῦ θυθ-
 μῆεν καὶ κρατεῖν ³καὶ βασιά-
 ζειν τὸ ἴδιον πλάσμα, καὶ φέ-
 ρειν καὶ τιθέναι ὅπου αὐταὶ
 βούλονται. Ποῦ οὖν ἐτέθη ὁ
 πρῶτος ἄνθρωπος; ἐν τῷ πα-
 ραδείσῳ δηλονότι, καθὼς ⁴γέ-
 γραπται

et nongentos annos supergressos; et conſequebantur corpora ipſorum longinquitatem dierum et participabant vitam, in quantum ea Deus vivere volebat. Quid autem de illis dicamus? ¹⁶ *Quandequidem Enoch placens Deo,* *Gen. V. 24.* ¹⁷ *in quo placuit corpore translatus est, translationem iuſtorum praeſemonſtrans.* ¹⁸ *Et Helias, ſicut* *4. Reg. II. 11.* *erat in plasmatis ſubſtantia, aſſumptus eſt, aſſumptionem* ¹⁹ *Patrum prophetans; et nihil im-* *214* *pediit eos corpus in* ²⁰ *trans-* ** Gen. 405.* *lationem et aſſumptionem eorum.* Per illas enim manus, per quas in initio plasmati ſunt, per ipſas ²¹ *aſſumptionem et translationem acceperunt.* *Assuetae enim erant in Adam manus Dei coaptare et tenere et baiulare aſuum plasma, et ferre et ponere, ubi ipſae vel-* *lent. Ubi ergo primus poſitus eſt homo? ſcilicet in paradiso, quemadmodum Scriptura dicit:* *Et plantavit Deus paradisuſ in* *Gen. II. 8.* *Eden contra Orientem, et poſuit*

1. *Τὶ δὲ καὶ πλ.]* Fragmentum
hæc satis longum his allegatur in Iose-
pho Damasc. Parallelis. GRÆC. hæc græca
contulit cum Cod. 26 Barocc. in Bibl.
Bodleiana. In illo, aut vir clarius, fol.
150 habetur fragmentum Irenæi ab ul-
timo capituli 3. verbis incipiens, et e-
andem huius capituli parte cum Damasceno
fines, adeo ut prior illius citatio ibi
descripta esse videntur.

2. *Ὁπουγε*] In *Damasc. Patall.* ὅπου
γὰρ vel ὁπότε. Sed *GRAB.* *ὀπουγε*
scripsit e *Cod. Vatocc.*

3. καὶ βασιλεύει] Has voces, desideratas apud Damascennum, adiecit GRAB. e Cod. Barocc.

4. γέγραπται] Locum Genesios Damascus non descripsit.

5. dicamus] Ita MASS. et Voss. Alii dicimus. Sed MENC. II. dicebimus.

6. *Quandoquidem*] Its GRAB. primus
ex ARUND. VOSS. et MERC. II. Sed in
prioribus editt. *quoniam quidem*.

7. in quo placuit corpore] Graece in corpore.

8. *Patrum*] Interpres legit *πατέρων* loco *πνευματικῶν*, sed male.

9. *impedit*] Ita GRÆB. MASS. et VOSS. secundum græcum ἐνεπόδισεν. Sed ceteri minus recte *impedit*.

10. translationem et assumptionem] GRAB-
BIUS iam observat, sese non dubitare
Interpretem graecis stricte inhaerentem
ita scripsisse. Hanc igitur lectionem,
suppletam a Codicibus CLAVOM. et Voss.,
cum MASS. recepi. Reliqui translatione
et assumptione.

11. *assumptionem*] Et, quod in ERASM.
GALL. FEUARD. ARUND. et MERC. II. præ-
figitur, cum GRAB. et MASS. omisi.

. . . . . καὶ ἐκεῖθεν ἐξο-
βλήθη εἰς τόνδε τὸν κόσμον
ἁπαράκουσας. Διὸ καὶ λέγουσιν
οἱ πρεσβύτεροι, τῶν ἀποστόλων
μαθηταί, τοὺς μετατεθέντας
ἐκεῖσε μετατεθῆναι· (δικαίοις
γὰρ ἀνθρώποις καὶ πνευματο-
φόροις ἡτοιμάσθη ὁ παράδει-
σος, ἐν ᾧ καὶ Παῦλος ἀπόστο-
λος εἰσχομισθεὶς ἤκουσεν ἄρρη-
τα ῥήματα, ὡς πρὸς ἡμᾶς ἐν τῷ
παρόντι) καὶ μένειν τοὺς μετα-
τεθέντας ἕως συντελείας, προ-
οιμαζομένους τὴν ἀφθαρσίαν.
2. Εἰ δέ τις ἀδύνατον ὑπο-
λάβοι χρόνοις τε τοσούτοις ὑπο-
μένειν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὸν
ἥλιον μὴ ἑνσαρκον ἀναληφθῆ-
ναι, δεδοκῆσθαι δὲ τὴν σάρκα
αὐτοῦ ἐν τῷ πυρίνῳ ἄρματι,
Ionae I. et II. ἐννοησάτω, ὅτι Ἰωνᾶς ἐν τῷ
βυθῷ ῥηφαίς, . . . σῶος πάλιν
ἐξεπύσθη τῇ γῇ, κελεύσει Θεοῦ.
Dan. III. 19 Ἀνανίας τε καὶ Ἀζαρίας καὶ Μι-
σαήλ, εἰς κάμινον ἐμβληθέντες
πυρὸς ἑπταπλασίως ἑκκαιο-
μένης, οὔτε ἐβλάβησάν τι, οὔτε
ὄσμη πυρὸς εὐρέθη ἐν αὐτοῖς.
Ἡ οὖν συμπαροῦσα αὐτοῖς τοῦ
Θεοῦ χεὶρ, καὶ παράδοξα καὶ

ibi hominem quem plasmasit. Et
inde ⁴proiectus est in hunc
mundum, non obediens. Qua-
propter dicunt presbyteri, qui
sunt apostolorum discipuli, eos
qui translati sunt, illuc trans-
lato esse; (iustis enim homini-
bus et Spiritum habentibus prae-
paratus est paradisi, in quem
et Paulus apostolus ⁵asportatus
audivit sermones inenarrabiles,
quantum ad nos in praesenti (et
ibi manere eos qui translati sunt
usque ad consummationem, con-
spicantes incorruptelam.
2. Si autem quis impossibile
⁶aestimaret tantis temporibus
permanere homines, et Heliam non
in carne assumptum, consumptam
autem carnem eius in igneo
curru; intendat, quoniam Ionas
quidem in profundum proiectus
est, et in ⁷ventrem ceti absor-
ptus, salvus iterum exspulsus est
terrae iussu Dei. Ananias etiam
et Azarias et Mizael missi in
caminum ignis septuplum exar-
dentem, neque nociti sunt ali-
quid, neque odor ignis inventus
est in eis. Quae igitur ⁸adfuit
illis manus Dei, et inopinata, et

1. παράκουσας] In altero Damas-
ceni loco et Cod. Barocc. additum est
Θεῷ, quam vocem interpretatio vetus
non agnoscit.
2. γῇ] Hoc omisit Damascenus in
altero loco.
3. ἑκκαιομένης] Cum Int. legendum
est ἑκκαιομένην. Sed inter hanc vo-
cem et particulam οὔτε in altera Da-
masceni citatione et Barocc. haec inter-
seruntur: ἔμειναν ἀφθαρτοὶ καὶ, quae
interpretatio vetus non habet.

4. proiectus est] Est GRAVIUS adiecti
fide Codd. ARUND. Voss., quibuscum
CLAROM. consentit.
5. asportatus] Voss. et MERC. II. spor-
tatus.
6. aestimet] Sic scripsi cum MAM. e
Codd. VET. et Voss. In reliquis est-
stimet.
7. non in carne] Voculam non, quae
comparet in omnibus Codd. et textu
graeco, perperam omiserant GALL. et
FEUARD.
8. ventrem] MERC. II. ventre

α δ ρ .
2. Cor. XII.
4.

Ionae I. et II.
Dan. III. 19
2099.

21A-6

adportatus.

alph.

impossibilia.
a'nt.
a'nt.

- Gun'r

ἀδύνατα τῇ φύσει ¹ τῶν ἀνθρώ-
πων εἰς αὐτοὺς ἐπιτελέσασα,
τί θαυμαστόν, εἰ καὶ ἐν
τοῖς μετατεθείσιν ἀπείργασται
παράδοξον, † ἐμπουργοῦσα τῷ
διλήμῳ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός;

impossibilia naturae ⁴ hominis in
eis perficiens; quid mirum, si
in his qui translati sunt, effecit
aliquid inopinatum, deserviens
⁵ voluntati Patris? † Hic est au- † *Mass. 299.*
tem Filius Dei, quemadmodum
Scriptura ait dixisse Nabuchodo-
nozor regem: *Nonne tres viros Dan. III. 24*
misimus in caminum? ⁶ et ecce, ⁷⁰⁹⁹
ego video ⁸ *quatuor deambulan-* ⁸⁰⁹⁹ **Grab. 408.*
tes in medio ignis, et quartus
similis est Filio Dei. Neque igitur
natura alicuius eorum quae
facta sunt, neque infirmitas car-
nis fortior erit super volunta-
tem Dei. Non enim Deus his
quae facta sunt, sed ea quae
facta sunt, subiecta sunt Deo; et
omnia serviunt voluntati eius.

Οὐτε οὖν φύσις
τινὸς τῶν γεγονότων, οὔτε μὴν
ἀσθένεια σαρκὸς ὑπερισχύει
τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ
ὁ Θεὸς τοῖς γεγονόσιν, ἀλλὰ
τὰ γεγονότα ὑποτέτακται τῷ
Θεῷ, καὶ ² τὰ πάντα ἐξυπηρε-
τεῖ τῷ βουλήματι αὐτοῦ.

Quapropter et Dominus ait: *Quae impossibilia sunt apud homines,* *Luc. XVIII. 27.*
possibilia sunt apud Deum. Quemadmodum igitur his qui nunc
sunt hominibus, ignorantibus dispositionem Dei, incredibile et im-
possibile ¹ videtur, tantos annos aliquem hominem posse vivere; et
vixerunt hi qui ante nos fuerunt, et vivunt qui translati sunt, ad
exemplum ³ futurae longitudinis dierum; et de ventre celi et de
camino ignis salvos exisse, et tamen exierunt, educti velut manu
Dei, ad ostensionem virtutis eius: sic et nunc, quamvis ⁹ quidam
ignorantes virtutem et promissionem Dei, contradicant suae saluti,
impossibile existimantes posse Deum suscitantem corpora in sem-
piternum perseverationem eis donare; non tamen incredulitas ta-
lium ¹⁰ evacuabit fidem Dei.

1. τῶν ἀνθρώπων εἰς αὐτοὺς ἐπι-
τελέσασα] In altero Damasceni loco
omissum est τῶν ἀνθρώπων, atque
male legitur αὐτοῖς ἀπτελέσει.

2. τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ] Damascen.
in altera citatione τὴν δύναμιν καὶ
τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ.

3. τὰ πάντα] Damasc. in altera ci-
tal. κατὰ πάντα.

4. hominis] Ita *Mass.* ex optimis Codd.
Vet. Voss. et *CLAROM.* In reliquis se-
cundum graeca legitur *hominum.*

5. voluntati Patris] *Sec. text. graec.*
inter has voces inserendum est *Dei et.*

6. et ecce] Et male omisum est in
FEUARD.

7. videtur] *ERASM.* et *GALL.* videretur,

8. futurae] In *ERASM.* et *GALL.* deest
hoc.

9. quidam] In *ARUND.* et *MERC. II.*
male quidem.

10. evacuabit] Sic *primus GRAB.* et
Mass. sec. Voss. et *VET.* Sed reliqui,
excepto procul dubio *Cod. CLAROM.*,
male habent praeteritum *evacuavit.*

C A P. VI.

Matt. 12, 18.

conformet

215.

98.

1. Cor. II. 6.

Sapientia
A.

1. Glorificabitur autem Deus in suo plasmate, conforme illud et ¹consequens suo puero adaptans. Per manus enim Patris, id est, per Filium et Spiritum fit homo secundum similitudinem Dei, sed non pars hominis. Anima autem et Spiritus pars hominis esse possunt, homo autem nequaquam; perfectus autem homo, commixtio et adunitio est animae assumptis Spiritum Patris, et ²admixta ei carni, quae est plasmata secundum imaginem Dei.

Propter quod et apostolus ait: Sapientiam loquimur inter perfectos; perfectos dicens eos qui perceperunt Spiritum Dei, et omnibus linguis loquuntur per Spiritum Dei, quemadmodum et ipse loquebatur.

³Καθώς και πολλῶν ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, προφητικὰ χαρίσματα ἐχόντων, καὶ παντοδαπαῖς λαλούντων διὰ τοῦ Πνεύματος γλώσσαις, καὶ τὰ κρύφια τῶν ἀνθρώπων εἰς φανερόν ἀγόντων ἐπὶ τῇ συμφέροντι, καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἐκδιηγουμένων.

Quemadmodum et multos audimus fratres in ecclesia, prophetica habentes charismata, et per Spiritum universis linguis loquentes, et absconsa hominum in manifestum producentes ad utilitatem, et mysteria Dei enarrantes,

quos et spirituales apostolus vocat; secundum participationem Spiritus existentes spirituales, sed non secundum defraudationem et interceptionem carnis, ⁴et nude hoc ipsum solum. Si enim substantiam tollat aliquis carnis, id est plasmatis, et ⁵nude ipsum solum spiritum intelligat, iam non spiritualis homo est, quod est

*Grab. 407. *tale; sed spiritus hominis, aut Spiritus Dei. Quum autem Spiritus hic commixtus animae unitur plasmati; propter effusionem Spiritus, spiritualis et perfectus homo factus est; et hic est qui secundum imaginem et similitudinem factus est Dei. Si autem defuerit animae Spiritus, animalis est vere, qui est talis, et carnalis ⁶derelictus imperfectus erit: ⁷imaginem quidem habens in

1. consequens] Τὸ προσήκον, quod in graeco fuisse ex vetere Glossario colligo, Interpres debuisset reddere *affine*.

2. admixta ei carni] Sic FEUARD. INAB. MASS. sec. Codd. VET. VOSS. et ARUND. Sed ENASM. GALL. et MENC. II. *admixtae* in carne. Vocem *admixta* referendam esse ad vocem *adunitio* cuique liquet. Attamen legere maluerim *admixtae*.

3. Καθώς και πολλῶν κτλ.] Haec reperitur apud Euseb. H. e. V, 7.

4. et nude hoc ipsum solum] Hunc ipsum solum (scil. Spiritum) scribendam fuisset Interpreti.

5. et nude ipsum solum spiritum] Ita cum MASS. scripsi sec. Codd. CLANON. et (quem addo) VOSS.

6. derelictus] MENC. II. *relictus*.

7. imaginem quidem habens coll.] Irenaeus, quem secuti sunt theologi Alexandrini, Clemens et Origenes, hoc loco distinguit inter imaginem et similitudinem. Cfr. infra lib. V, 16, 2 iude a verbis: ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις κτλ. Clemens dicit, hominem Dei imaginem factum esse εὐθέως κατὰ τὴν γένεσιν, sed eum ad similitudinem Dei pervenire ὕστερον κατὰ τὴν τελείωσιν. Vide

querella.

aduentū

plasmate, similitudinem vero non assumens per Spiritum. Sicut autem hic imperfectus est; sic iterum si quis tollat imaginem, et spernat plasma, iam non hominem intelligere potest, sed aut partem aliquam hominis, quemadmodum praediximas, vel aliud aliquid praeter hominem. Neque enim plasmatio carnis ipsa secundum se homo perfectus est; sed corpus hominis, ¹et pars hominis. Neque enim et anima ipsa secundum se homo; sed anima hominis, et pars hominis. Neque Spiritus homo: Spiritus enim, et non homo vocatur. Commixtio autem et unio horum omnium, ²perfectum hominem efficit. Et propter hoc apostolus seipsum exponens, explanavit perfectum et ³spirituale salutis hominem, in prima epistola ad [†]Thessalonicenses ⁴dicens sic: *Deus autem pacis sancti-* ^{† Mass. 300.}
fecit vos perfectos, ⁵et integer vester spiritus, et anima, et corpus ^{1. Thess. V. 23.}
sine querela ⁶in adventum Domini Iesu Christi servetur. Et quam utique causam habebat his tribus, id est animae et corpori et Spiritui, integram et perfectam perseverationem precari in adventum Domini, nisi redintegrationem et adunitionem trium, ⁷et unam et eandem ipsorum sciebat salutem? Propter quod et perfectos ait eos, qui tria sine querela exhibent Domino. Perfecti igitur, qui et Spiritum in se perseverantem ⁸habuerint Dei, et animas et corpora sine querela servaverint; ⁹Dei, id est illam quae ad Deum est fidem servantes, et eam quae ad proximum est iustitiam custodientes.

2. Unde et templum Dei plasma esse ait: *Nescitis, dicens, ^{1. Cor. III.}*
quoniam templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si ^{10.}
quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim
*Dei sanctum est, quod estis vos; manifeste corpus templum di- ^{* Grab. 403.}

Origenem de Princ. III, 6, 1 (Opp. T. I. p. 152; *Redepenning*. p. 317).

1. et pars — et pars] HEUMANNUS his legi vult est pars.

2. perfectum hominem efficit] In genere morali videlicet, non in naturali. Neque enim, puto, existimabit quisquam, eam esse Irenaei mentem, Spiritum sanctum seu Spiritum Dei esse partem hominis essentialem et ad naturalem eius perfectionem requiri. Ad tantum vult, hominem, ut sit perfectus in genere morali, et Christianus vere spiritualis Spiritum sanctum in se inhabitantem habere debere; secus animale futurum et Christianum imperfectum. Quod sequentis sentis explicat. Vide Dissert. III. § 10.

3. spirituale salutis hominem] Sic CLARON. OTTON. ARUND. MERC. II. VOSS.

(quem addo) GRAB. et MASS. Reliqui perperam *spiritalem salutem hominis*.

4. dicens sic] In ERASM. GALL. et FEUARD. editi. omissum est sic.

5. et integer] Ita omnes Codd. sec. graecum N. T. textum. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. cum Vulgata habent *ut integer*.

6. in adventum] Ita cum MASS. scripsi sec. CLARON. aliosque Codd. Sed GRAB. e Codd. MERC. II. et (quem addo) VOSS. *in adventu*.

7. et unam] Et GRAB. addidit ex ARUND. et VOSS.

8. habuerint] Ita scripsit MASS. e CLARON.; quocum Cod. VOSS. consentire cognovi. Sed in aliis legitur *habent*.

9. Dei] Haec vox deest in ERASM. GALL. et CLARON.

cens, in quo habitat Spiritus. Quemadmodum et Dominus ¹de
Joan. II. 19. se ait: *Solvite hoc templum, et in tribus diebus* ²*suscitabo illud*.
21. *Hoc autem, inquit, dicebat de corpore suo. Et non tantum tem-
plum, sed et templum Christi scit corpora nostra, Corinthiis di-
1. Cor. VI. 15. cens sic: Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt?*
Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Non de
alio quodam homine spiritali dicens haec; non enim ille comple-
ctitur meretricem: sed corpus nostrum (id est caro quae cum
sanctimonia perseverat et munditia) membra dixit esse Christi;
quando autem complectitur meretricem, membra fieri meretricis.
Ib. III. 17. Et propter hoc dixit: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet
illum Deus.* Templum igitur Dei, in quo Spiritus inhabitat Pa-
tris, et membra Christi non participare salutem, sed in perditio-
nem redigi dicere, quomodo non maximae est blasphemiae? ³Quo-
niam autem corpora nostra, non ex sua substantia, sed ex Dei
Ib. VI. 13. virtute suscitantur, Corinthiis ⁴dicit: *Corpus autem non fornicationi,
14. sed Domino: et Dominus corpori. Deus* ⁵*autem et Dominum sus-
citavit, et nos suscitabit per virtutem suam.*

C A P. VII.

- et Ioan. XX. 20. ¹Quomodo igitur Christus in carnis substantia surrexit, et
figuram ostendit discipulis ⁶*figuras* clavorum et apertionem lateris: (haec
1. Cor. VI. 14. autem sunt indicia carnis eius, quae resurrexit a mortuis) sic et
nos, inquit, *suscitabit per virtutem suam.* Et iterum ad Romanos
Rom. VIII. ait: *Si autem Spiritus eius, qui suscitavit Iesum a mortuis, habi-
11. tat in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mor-
talia corpora vestra.* Quae sunt ergo mortalia corpora? Num-
quidnam animae? Sed ⁷incorporales animae, quantum ad compa-
Gen. II. 7. rationem mortalium corporum. *Insufflavit enim in faciem hominis
Deus flatum vitae, et* ⁸*factus est homo in animam viventem; fla-
tus autem vitae incorporealis. Sed ne mortalem quidem possunt
dicere ipsum flatum vitae existentem. Et propter hoc David ait:*

1. de se] Ita scripti sec. Codd. VET. Voss. et MASS. In reliquis de eo.

2. suscitabo] Sic Codd. ARUND. VET. Voss. et, ut videtur, CLAROM. et MASS. Sed MERC. II. et ceterae editi. excitabo.

3. Quoniam] Ita GRAB. et MASS. auctoritate omnium Codd. Sed in aliis quomodo.

4. dicit] Voss. dicit.

5. autem] Qui post autem expunxerunt GRAB. et MASS. fide omnium Codd.

6. figuras] Sic cum MASS. JEGO sec. optimos Codd. CLAROM. VET. et Voss.

Sed in FEUARD. et GRAB. et MSS. ARUND. et MERC. II. legitur *figuram*. Apud ERASM. et GALL. *figuram*, quae vox etiam a Tertulliano usurpatur.

7. incorporales] Sic CLAROM. OTTOS. ARUND. MERC. II. GRAB. et MASS. In Voss. illa vox omissa est. In aliis incorruptibiles.

8. factus est homo] Vocem homo GRAB. adiecit fide omnium Codd. et textus sacri.

9. dicere] GRAB. et MASS. expunxerunt *hominem* post *dicere*, quia in nullo Cod. reperitur.

- di.

Suscitavit.

Suscitavit.
nobis.
vivificavit.

- autem

• nobis.
vivificavit

vivificavit.

et parit.

et nobilitavit.

Et anima mea illi^x vivet; tamquam immortalis substantia eius ex-
sistente. Sed neque Spiritum possunt dicere mortale corpus. Quid
igitur superest dicere mortale corpus, nisi plasma, id est caro, de
qua et sermo est, quoniam vivificabit eam Deus? Haec enim est
quae moritur et solvitur; sed non anima neque Spiritus. Mori
enim est vitalem amittere habilitatem et sine spiramine in poste-
rum et inanimalem et immemorabilem fieri, et deperire in illa,
ex quibus et initium substantiae habuit. Hoc autem neque ani-
mae evenit: natus est enim vitae; neque Spiritui: incompositus
est enim et simplex Spiritus, qui resolvi non potest, et ipse vita
est eorum qui percipiunt illum. Superest igitur ut circa carnem
mors ostendatur; quae posteaquam exierit anima, sine spiratione
et inanimal efficitur, et paullatim resolvitur in terram, ex qua
sumta est. Haec igitur mortalis. Haec autem de qua et dicit:
Vivificabit et mortalia corpora vestra. Et propter hoc ait de ea,
in prima ad Corinthios: *Sic et resurrectio mortuorum. Semina-
tur in corruptione, surget in incorruptione.* Etenim tu, ait,
quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur.

Psal. XXI.
31.

Grab. 409.

1. Cor. XV.

42.

Ibid. 36.

Mass. 301.

Ibid. 43.

Ibid.

Ibid. 44.

2. Quid est autem quod ut granum tritici seminatur et
putret in terra, nisi corpora quae in terra ponuntur, in qua et
semina iactantur? Et propter hoc dixit: *Seminatur in ignobilitate,
surget in gloria.* Quid enim ignobilius carne mortua? Vel quid
iterum gloriosius surgente ea et percipiente incorruptelam? *Se-
minatur in infirmitate, surgit in virtute:* in infirmitate quidem sua,
quoniam quum sit terra, in terram vadit; virtute autem Dei, qui
eam suscitavit a mortuis. *Seminatur corpus animale, surget cor-*

1. substantia] Una post substantia Mass. et Grab. omittunt fide Clarom. et Voss.

2. de qua et sermo est] Voculam ei hic additam omisi cum Mass. auctoritate Codd. Vet. et Voss.

3. vivificabit] Clarom. Vet. et Voss. vivificavit.

4. immemorabilem] Ita Mass. solus sec. Codd. Vet. Clarom. et Voss. Observat doctus monachus, immemorabilem fieri dixisse Irenaeum pro ex hominum memoria deleri, quod mortuis contingere solet. In aliis editt. legitur immobilem.

5. inanimal] Ita Mass. sec. Clarom., quocum consentientem cognovi Cod. Voss. Alii inanimale.

6. et dicit] Sic Mass., nescio qua auctoritate. Consentit Voss. Sed alii etiam pro et habent.

7. vestra] Ita Clarom. Arund. Voss.

(quem addo) et Grab. cum Mass. Ceteri male nostra.

8. surget] Solus Grab. ex Arund. legit surgit.

9. in incorruptione] Ita Grab. Mass. ex Arund. et Clarom., quibus addo Voss. Alii in incorruptionem.

10. et putret in terra] Arund. in terra et putrit. Clarom. et (quem addo) Voss. etiam putrit.

11. surget in gloria] Mass. e Clarom. scripsit, surget pro surgit, quam emendationem Codice Voss. confirmatam cognovi. Paulo post Clarom. Vet. et (quem addo) Voss. iterum habent surget corpus spirituale.

12. surget corpus spirituale] Hic surget pro surgit cum Mass. scripsi fide Codicum modo laudatorum. Et ante surget expunxit Grab. auctoritate Clarom. Arund. Merc. L., quibus addo Cod. Voss.

pus spirituale. Indubitate docuit, quoniam neque de anima, neque de spiritu sermo est ei, sed de mortificatis corporibus. Haec sunt enim corpora animalia, id est participantia animae; quam quum amiserint, mortificantur: deinde per Spiritum surgentia, fiunt corpora spiritualia, uti per Spiritum semper ¹permanentem habeant vitam. Nunc enim, inquit, *ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus: tunc autem* ²*facie ad faciem.* Hoc est quod et a Petro dictum est: *Quem quum non videritis, diligitis; in quem nunc quoque non videntes creditis, credentes autem eximabitis gaudium inenarrabili.* Facies enim nostra videbit faciem ³Dei vivi, et gaudebit gaudio inenarrabili; videlicet quum suum videat gaudium.

C A P. VIII.

1. Nunc autem ⁴partem aliquam a Spiritu eius sumimus ad perfectionem et praeparationem incorruptelae, paullatim assuescentes capere et portare Deum: quod et pignus dixit apostolus (⁵hoc est pars eius honoris qui a Deo nobis promissus est) in epistola quae ad Ephesios est, dicens: *In quo et vos, audito verbo veritatis, evangelio salutis vestrae, in quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostrae.* ⁶Sic ergo pignus hoc habitans in nobis iam spirituales ⁷efficit, et ⁸ab-
 Rom. VIII. 9. *scorbetur* mortale ab immortalitate: *Vos enim, ait, non estis in carne, sed in Spiritu, si quidem Spiritus Dei habitat in vobis.* Hoc autem non secundum iacturam carnis, sed secundum communionem Spiritus fit. Non enim erant sine carne, quibus scribebat; sed ⁹qui assumserant Spiritum Dei, *in quo clamamus, Abba, Pater.* Si igitur nunc pignus habentes clamamus, *Abba, Pater;* quid fiet ¹⁰quando resurgentes, facie ad faciem videbimus ¹¹eum; quando omnia

1. permanentem] Ita GRAB. et MASS. scripserunt ex ARUND. MERC. I. et (quem consentire cognovi) VOSS. Alii manentem.

2. facie ad faciem] CLAROM. cum Vulgata Italica faciem ad faciem, quod et iterum habet cap. sequenti paullo post init. MASS.

3. Dei vivi] CLAROM. et ARUND. Domini sine vivi. VOSS. Dei omnino vivi.

4. partem aliquam a Spiritu eius] Sic cum MASS. scripsi sec. CLAROM. et (quem neglexit GRAB.) VOSS. In FEUARD. marg. legitur partem aliquam e Spiritu eius. In aliis partem aliquam Spiritus eius. MASS. recte observat, nostram lectionem ad Irenaei scopum magis quadrare. Vir doctus: „Allegato enim, ait, apostoli testimonio: nunc enim ex parte cognoscimus cell. subnectit: nunc autem partem

aliquam, scil. Dei cognitionis, eiusque donorum, a Spiritu eius seu per Spiritum eius, qui habitat in nobis, sumimus cell.“

5. hoc est pars] Ita omnes Codd. et MASS., eadem, uti MASS. observat, ratione atque constructione, qua sub finem cap. 6. legitur id est caro. Sed reliqui habent: hoc est partem.

6. nostrae] ERASM. GALL. et FEUARD. male vestrae.

7. Sic ergo] Sic Codd. VET. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Ceteri perperam si ergo.

8. efficit] Ita GRAB. et MASS. sec. Codd. VET. ARUND. VOSS. et MERC. I. Alii efficit.

9. qui assumserunt] In ARUND. omittitur qui.

spiritale.

spiritale

faciem.

cum.

videretis.

cum

videretis / videtis.

quodque. diligetis.

- creditis.

exultabitis.

innumerabili.

e. e.

absoluitur.

note.

n.

co.

quoniam

membra affluenter exultationis hymnum protulerint, glorificantia eum, qui suscitaverit ea ex mortuis et aeternam vitam donaverit? Si enim pignus complectens hominem in semetipsum, iam facit dicere, *Abba, Pater*; quid faciet universa Spiritus gratia, quae hominibus dabitur a Deo? ¹Similes nos ei efficiet et perficiet voluntate Patris: efficiet enim hominem secundum imaginem et similitudinem Dei.

2. Qui ergo pignus Spiritus habent, et non ²concupiscentiis carnis ³serviunt, sed subiiciunt semetipsos Spiritui, ac rationabiliter conversantur in omnibus; iuste apostolus spirituales vocat, quoniam Spiritus Dei habitat in ipsis. Incorporales autem spiritus non erunt homines spirituales; sed substantia nostra, id est, animae et carnis ⁴adunatio assumens Spiritum Dei, spirituales hominem ⁵perficit. Eos autem qui abiiciunt quidem Spiritus consilium, carnis autem voluptatibus serviunt, et irrationabiliter vivunt ⁶Τοὺς δὲ ἀκαλιναγωγῆτους φησὶ, καὶ καταφερομένους εἰς τὰς ἐπιθυμίας, μηδεμίαν ἔχοντας ⁷ἐπιθυμίαν θεοῦ πνεύματος, . . . , δικαίως δ' ἀπόστολος σαρκικοὺς λαλεῖ . . . . . et ⁸ineffrenati deliciuntur in sua desideria, quippe nullam habentes adspirationem divini Spiritus, sed porcorum et canum more vivunt; hos iuste apostolus carnales vocat, ⁹quoniam nihil aliud quam carnalia ¹⁰sentiunt.

Et prophetae autem propter hanc eandem causam irrationabilibus animalibus assimilant eos, propter ¹¹irrationalem conversationem *Jerem. V. 8.* ipsorum dicentes: *Equi furentes ad feminas facti sunt, unusquisque* *Psal. XLVIII.* *que ipsorum hinniens ad uxorem proximi sui.* Et rursus: *Homo* ¹²quum in honore esset, assimilatus est iumentis. Hoc quia secundum suam causam ¹³assimilatur iumentis, irrationabilem ¹⁴aemu-

1. Similes] Quod FEUARD. et GRAB. huic voci praefixum legunt quum, omitendum censui cum ENASH. GALL. MASS. CLAROM. ARUND. et MERC. II.

2. concupiscentiis carnis] CLAROM. concupiscentes carni.

3. serviunt] Voss. serviunt.

4. adunatio] Ita ARUND. VOSS. MERC. I. et MASS., qui procul dubio etiam CLAROM. secutus est. Reliqui adunatio.

5. perficit] GALL. et FEUARD. perpetram perficit.

6. Τοὺς δὲ ἀκαλιναγωγῆτους κτλ.] Hoc fragmentum graecum Basilus libro de Spiritu s. cap. 29 servavit sic praefatus: Εἰρηναῖος δὲ ἐκείνος, ὁ ἐγγὺς τῶν ἀποστόλων γερόμενος, πῶς

ἐμνήσθη τοῦ πνεύματος ἐν τῇ πρὸς τὰς αἰρέσεις λόγῳ; ἀκούσωμεν. Idem fragmentum ex Basilio transscripsit Euthymius Panoplia part. 2, c. 29.

7. ἐπιθυμίαν] Int. melius legit ἐπιπνοίαν.

8. ineffrenati] Sic lego cum MASS. sec. Codd. ARUND. et Voss. Ceteri effrenati.

9. quoniam] Sic cum MASS. lego sec. Voss. Alii quia.

10. sentiunt] Voss. sentiunt.

11. irrationalem] Ita Codd. VET. VOSS. CLAROM. et MASS. Ceteri irrationabilem.

12. assimilatur] Sic ARUND. VOSS. MASS. Alii assimilatus est.

13. aemulans vitam] Codd. VET. et Voss. hanc amans vitam.

lans vitam. Sed et nos in consuetudine huiusmodi homines im-
menta et pecora irrationabilia dicimus.

44. Levit. XI. 2.

et Deuter.

XIV. 3 seqq.

† Mass. 302.

3. Praedixit autem figuraliter omnia haec lex, de animalibus
delineans hominem: ¹ quaecunque, † inquit, duplicem ungulam ha-
bent et ruminant, munda enuntians; quaecunque autem ² aut utrum-
que, vel alterum horum non habent, velut immunda segregans.
Qui sunt ergo mundi? Qui in Patrem et Filium per fidem iter
firmiter faciunt; haec est enim firmitas eorum, ³ qui duplicis sunt
ungulae; et eloquia Dei meditantur die ac nocte, uti operibus bo-
nis adornentur; haec est enim ruminantium virtus. Immunda au-
tem, quae neque duplicem ungulam habent, neque ruminant, hoc
est, qui neque in Deum fidem habent, neque eloquia eius medi-
tantur: haec autem ethnicorum est abominatio. Quae autem rumi-
nant quidem, non habent autem ungulam duplicem, et ipsa immunda;
haec Iudaeorum est imaginalis descriptio, qui quidem eloquia Dei
⁴ in ore habent, stabilitatem autem radicis suae non infigunt in
Patre et in Filio: propter hoc autem et lubricum est genus ipso-
rum. Etenim quae sunt unius ungulae animalia facile labuntur;
firmiora autem sunt quae ⁵ duplicem ungulam habent, succedentibus
invicem ungulis fissis secundum iter, et altera ungula ⁶ subbai-
lant aliam. Immunda autem similiter, quae duplicem quidem un-
gulam habent, non autem ruminant; haec est autem omnium vide-
licet haereticorum ostensio, et eorum qui non meditantur eloquia
Dei, neque operibus iustitiae adornantur, quibus et Dominus ait:

Luc. VI. 46. *Quid mihi dicitis, Domine, Domine, et non facitis quae dico vobis?*

Qui enim sunt tales, in Patrem quidem et Filium dicunt se cre-
dere, nunquam autem meditantur eloquia Dei, ^{*} quemadmodum
oportet, neque iustitiae operibus sunt adornati; sed, quemadmodum
praediximus, porcorum et canum assumerunt vitam, immunditiae
et gulae et reliquae incuriae semetipsos tradentes. Iuste igitur
tales omnes, qui propter suam incredulitatem et luxuriam non
⁷ adipiscuntur divinum Spiritum, et variis characteribus eiciunt
⁸ se vivificans Verbum, et in suis concupiscentis irrationabiliter

* Grab. 411.

1. quaecunque, inquit] Ita CLAROM. VOSS. ARUND. et MASS., qui procul dubio et hic seculus est CLAROM. In ceteris omissum est inquit. Sed MERC. II. pro inquit habent enim.

2. aut utrumque] Aut abest a Voss. neque est necessarium.

3. qui duplicis sunt ungulae] Sic e Codd. VET. VOSS. et MERC. II. partim ex ARUND. GRABIO reposuit pro quae duplici sunt ungula.

4. in ore habent] OTTON. et MERC. II. habentes.

5. duplicem] Editt. praeter MASS. hic addunt quidem, quod fide Cod. Voss. omisi.

6. subbaiulant] Ita CLAROM. ARUND. MERC. I. et MASS. Ceteri subbaiulat. Sed cum GRABIO legere malim subbaiulans.

7. adipiscuntur] Voss. adipiscuntur.

8. se vivificans Verbum] Ita omnes editt. cum ARUND. OTTON. et MERC. II.

- Sei

appelle.

en plus.

prompt

ambulant, apostolus quidem *carnales* et *animales* vocavit; prophetae autem iumenta et feras dixerunt; ¹consuetudo autem pecora ^{III. 1 seqq.} et ²irrationabilia interpretata est; lex autem immundos enuntiavit.

C A P. IX.

1. Hoc autem est quod et in aliis ab apostolo dicitur: *Quo-*¹*Cor. XV. 50.*
niam caro et sanguis regnum Dei hereditare non possunt. Id est quod ²ab omnibus haeticis profertur in amentiam suam, ⁴ex quo et nos retardare et ostendere conantur, non salvari plasmationem Dei: non conspicientes quia sunt tria, ex quibus, quemadmodum ostendimus, perfectus homo constat, carne, anima et Spiritu; et altero quidem salvante ⁵et figurante, qui est Spiritus; altero quod unitur et formatur, quod est caro; id vero quod inter haec est duo, ⁶quod est anima: quae aliquando quidem subsequens Spiritum, elevatur ab eo; aliquando autem consentiens carni, decedit in terrenas concupiscentias. Quotquot ergo id quod salvat et format, ⁷et unitatem non habent, hi consequenter erunt et vocabuntur caro et sanguis; quippe qui non habent Spiritum Dei in se. Propter hoc autem et mortui tales dicti sunt a Domino: *Sinite enim,* ^{Luc. IX. 60.} *inquit, mortuos sepelire mortuos suos;* quoniam non habent Spiritum ⁸qui vivificet hominem.

2. Quotquot autem timent Deum, et credunt in adventum Filii eius, et per fidem constituunt in cordibus suis Spiritum Dei, hi tales iuste homines dicentur et mundi et spirituales et viventes Deo: quia habent Spiritum Patris, qui emundat hominem, et subleat in vitam Dei. Sicut enim *caro infirma,* ⁹*sic spiritus prom-* ^{Math. XXVI. 41.} *issus* a Domino testimonium accepit. Hic est potens perficere quaecunque in promptu habet. Si igitur hoc, quod est promptum Spiritus, admisceat aliquis velut stimulum infirmitati carnis; necesse

Sed Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MERC. *se vivificantes Verbum.*

1. *consuetudo autem pecora et irrationabilia*] VOSS. *consuetudo autem pecoris irrationabilis.*

2. *irrationabilia*] Ita MASS. e CLAROM. scripsit pro *irrationabiles.*

3. *ab omnibus*] Sic cum MASS. scripsi e Cod. CLAROM. Ceteri *ab hominibus*

4. *ex quo — ostendere*] FEUARD. septem istas voces, expunctis et quae, restituit. Codices locum non habent integrum. In ARUND. et MERC. II. desunt *ex quo* et *nos retardare*; in VOSS. denique et *ostendere.*

5. *et figurante*] Pro et formante. MASS.

6. *quod est anima*] Sic omnes Codd.

Editores vero omiserunt quod, haud advertentes, id vero quod cett. referri ad non conspicientes. MASS.

7. *et unitatem*] Sic solus MASS. sec. CLAROM. In VOSS. legitur *tenuitatem.* In reliquis *vitam.* Sed, ait MASS., genuinam esse nostram lectionem non dubitabit, quisquis ad haec attenderit, quae paullo ante praecedunt: *altero quod unitur et formatur, quod est caro.*

8. *qui vivificet*] Ita e Codd. VET. ARUND. et VOSS. reposuit GRAB. loco unius *vivificantem*, ut (ita dicit) amphibolia eo facilius evitetur.

9. *sic spiritus*] Et, quod interserunt editt. praeter MASS., omisi fide Codd. ARUND. et VOSS.

est omnimodo, ut id quod est forte, superet infirmum, ita ut absor beatur infirmitas carnis a fortitudine Spiritus; et esse eum qui sit talis, non iam carnalem, sed spiritualem, propter Spiritus communionem. Sic igitur ¹martyres testantur et contemnunt mortem, non secundum infirmitatem carnis, sed secundum quod promptus est Spiritus. Infirmitas enim carnis absorpta, potentem ostendit Spiritum; Spiritus autem rursus absorbens infirmitatem, hereditate possidet carnem in se; et ex utrisque factus est vivens homo; vivens quidem propter participationem Spiritus, homo autem propter substantiam carnis.

3. Igitur caro sine Spiritu Dei mortua est, non habens vitam, regnum Dei possidere non potest; sanguis irrationalis, velut
 1. Cor. XV. aqua effusa in terram. Et propter hoc ait: *Qualis terrenus,*
 48. *tales terreni.* Ubi autem Spiritus Patris, ibi homo vivens, sanguis rationalis ³ad ultionem a Deo custoditus, caro a Spiritu pos-
 † Mass. 303. sessa, oblita † quidem sui, qualitatem autem Spiritus assumens,
 Ibid. 49. conformis ⁴facta Verbo Dei. Et propterea ait: *Sicut portavimus*
 * Grab. 412. *imaginem eius qui de terra est, * ⁵portemus et imaginem eius qui*
de caelo est. Quid est ergo terrenum? Plasma. Quid autem caeleste? Spiritus. Sicut igitur, ait, sine Spiritu caelesti conversati sumus aliquando in vetustate carnis, non obedientes Deo: sic nunc accipientes Spiritum, in novitate vitae ⁶ambulemus, obedientes Deo.

⁶Ἐπεὶ ἄνευ πνεύματος Θεοῦ ὡ-
 θῆναι οὐ δυνάμεθα, προτρεπό-
 μενος ἡμᾶς ὁ ἀπόστολος, διὰ
 τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγνῆς ἀνα-
 στροφῆς συντηρεῖν τὸ πνεῦμα
 τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ἄμοιροι ⁸τοῦ
 Θεοῦ πνεύματος γενόμενοι ἀπο-
 τύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐ-

Quoniam igitur sine Spiritu Dei salvari non possumus, adhortatur apostolus nos, per fidem et castam conversationem conservare Spiritum Dei, ut non sine ⁷participatione sancti Spiritus facti amittamus regnum caelorum; et clamavit, non posse

1. martyres testantur] Μάρτυρες μαρτυροῦσι.

2. tales terreni] Sic cum Mass. lego sec. Codd. CLAROM. et Voss. Alii tales et terreni.

3. ad ultionem] Codd. CLAROM. et (quem addo) Voss. in ultionem.

4. facta Verbo Dei] ERASM. GALL. et FLEUARD. perperam facta est Verbo Dei.

5. portemus] Ita vetus interpretatio Italica et plures Codd. graeci, etiam Alexandrin. qui habent φορέσωμεν. Sed in aliis legitur φορέσομεν.

6. Ἐπεὶ ἄνευ πνεύματος κτλ.] Haec Halloixius publici iuris fecit in Vita s. Irenaei, qui graeca hausit e MS. Claremontano, quo Ioan. Damasceni Parallela continebantur.

7. ἵνα — κληρονομήσῃ] Haec etiam Basilii libro de Spiritu s. c. 29 allegat; pauca quidem aliter legit.

8. τοῦ Θεοῦ πνεύματος] Basilii legit θελοῦ πνεύματος. Cum Mass. non dubitavi restituere vocem πνεύματος, a scriba Damasceni omissam, ab interprete procul dubio lectam.

quales.

c.

quales... quales.

heriditate.

heriditate.

ρανῶν, ἐβόησε μὴ δύνασθαι τὴν
σάρκα καθ' ἑαυτὴν ἔν τῷ αἵ-
ματι βασιλείαν κληρονομήσαι
Θεοῦ.

4. Εἰ γὰρ δεῖ τὰληθὲς εἰ-
πεῖν, οὐ κληρονομεῖ, ἀλλὰ κλη-
ρονομείται ἡ σὰρξ . . . . .

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

Ὡς οὖν νύμφη γαμῆσαι οὐ
δύναται, γαμηθῆναι δὲ δύ-
ναι, ὅταν ἔλθῃ καὶ παραλή-
ψῃ αὐτὴν ὁ νυμφίος· οὕτω
καὶ ἡ σὰρξ καθ' ἑαυτὴν βασι-
λείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ
δύναται, κληρονομηθῆναι δὲ εἰς
τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ δύνα-
ται. Κληρονομεῖ γὰρ ὁ ζῶν τὰ
τοῦ τετελευτηκότος· καὶ ἕτερον
μὲν ἔστι τὸ κληρονομεῖν, ἕτερον
δὲ κληρονομεῖσθαι. Ὁ μὲν γὰρ
ἀφηγείται καὶ κυριεύει καὶ δια-
τίθῃσι τὰ κληρονομούμενα, ἡ ἂν
αὐτὸς βουληθῇ· τὰ δὲ ὑποτέ-
ταται καὶ ὑπακούει καὶ κυριεύε-
ται ὑπὸ τοῦ κληρονομοῦντος. Τί
οὖν ἔστι τὸ ζῶν; Τὸ πνεῦμα τοῦ

carnem solam et sanguinem re-
gnum Dei possidere.

4. Si enim oportet verum
dicere, non possidet, sed possi-
detur caro; sicut et Dominus
ait: *Beati mites, quoniam ipsi* *Matth. V. 5.*
hereditate possidebunt terram;
quasi hereditate possideatur terra
in regno, unde et substantia
carnis nostrae est: et ideo ³mun-
dum templum esse vult, ut de-
lectetur Spiritus Dei in eo, quem
admodum sponsus ad sponsam.
Sicut igitur sponsa assumere
sponsum non potest, assumi au-
tem a sponso potest, quum ⁴ve-
nerit et acceperit eam sponsus:
sic et caro haec secundum se-
ipsam, ⁵id est, sola, regnum
Dei hereditate possidere non
potest: hereditate autem possi-
deri in regno a Spiritu potest.
Hereditate enim possidet, ⁶qui
vivit, ea quae sunt mortui; et
aliud quidem est hereditate pos-
sidere, aliud autem hereditate
possideri. Ille enim dominatur
et praeest et disponit ea, quae
hereditate possidet, quemadmo-
dum ipse velit; illa vero sub-
iecta sunt et obediunt ⁷et do-

1. ἐν τῷ αἵματι] Int. legit καὶ τὸ
αἷμα.

2. εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ]
Int. legisse videtur ἐν τῇ βασιλείᾳ ὑπὸ
τοῦ πνεύματος.

3. mundum templum esse vult] Id est,
vult mundum esse carnem nostram, quam
templum esse Spiritus sancti dicit apo-
stolus. Mass.

4. venerit et acceperit eam] CLAROM.
et Voss. venerit accipere eam.

5. id est sola] Haec explicationis
caussa addita esse a quopiam, editores
observant.

6. qui vivit, ea quae sunt mortui]
Ita secundum textum graecum Codd.
CLAROM. ARUND. MZEC. II et GRAB. cum
Mass. In reliquis perperam qui vivificat
ea quae sunt mortua.

7. et dominantur ab eo et sub do-
minio sunt eius] Quum in graeco unicum
tantum verbum κυριεύεται legatur, vi-

Θεοῦ. Τίνα δὲ τὰ ὑπάρχοντα τοῦ τετελευτηήσαντος; Τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου τὰ φθειρόμενα ἐν τῇ γῇ ταύτῃ. Ταῦτα δὲ κληρονομεῖται ὑπὸ τοῦ πνεύματος, μεταφερόμενα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

ruinantur ab eo, et sub dominio sunt eius qui possidet. Quid igitur est quod vivit? Scilicet Spiritus Dei. ¹Quae sunt autem; quae sunt mortui? Scilicet membra hominis, quae et corumpuntur in terra. Haec autem possidentur a Spiritu, translata in regnum caelorum.

* Grab. 413. *Propter hoc autem et Christus mortuus est, uti testamentum evangelii apertum, et universo mundo lectum, primum quidem liberis faceret servos suos; post deinde heredes eos constitueret eorum quae essent eius, hereditate possidente Spiritu, quemadmodum demonstravimus. Hereditate enim possidet ille qui vivit, hereditate autem acquiritur caro. Ut non amittentes eum qui nos possidet Spiritum, amittamus vitam, ²adhortans nos apostolus ad Spiritus communicationem, secundum rationem quae praedicta sunt, dixit: *Quoniam caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt.* Velut si dicat: Nolite errare; quoniam nisi Verbum Dei inhabitaverit et Spiritus Patris fuerit in vobis, ²vane autem, et prout evenit, conversati fueritis, quasi ³hoc tantum, caro et sanguis existentes, regnum Dei possidere non poteritis.

C A P. X.

† Mass. 304. 1. † Hoc ideo, uti non gratificantes carni, respiciamus insertionem Spiritus: *Tu autem oleaster*; ait, ~~quoniam~~ *esses, insertus es in bonam olivam, et socius pinguedinis olivae factus es.* Quemadmodum igitur oleaster ⁴inserta, si ⁵permanserit in eo, quod ante fuerit, oleaster, ~~exciditur~~ *et in ignem mittitur*; si autem tenuerit insertionem et transmutetur in bonam olivam, ⁶oliva fit fructifera, quasi in paradiso regis plantata: sic et homines, si quidem per fidem profecerint in melius et assumerint Spiritum Dei et illius fructificationem germinaverint, erunt spirituales, tan-

dentur sane posteriora et sub dominio sunt eius a recentiore manu, quae emendare voluit priora barbare prolata: neque enim dominari ab aliquo in passiva significatione recte dicitur. GRABUS.

1. Quae sunt autem, quae sunt mortui] Sic CLAROM. GRAB. et MASS. secundum graecum textum. In Codd. VET. et VOSS. qui sunt autem, qui sunt mortui. In aliis quae sunt autem, quae sunt mortui.

2. vane autem] Cum MASS. supple si vane autem.

3. hoc tantum] ERASM. et GALL. omittunt hoc.

4. inserta] FREDARD. solus hic et paulo post bis legit inserius.

5. permanserit] CLAROM. ARUND. MASS. II et (quem addo) VOSS. perseveraverit.

6. oliva fit] Ita CLAROM. et VOSS. In aliis desideratur oliva.

cum.
&
in conditur.

cum

possidet.

- car. possidet.

quis
e
disc.

disc. quis
(disc. / quis)

quam in paradiso Dei plantati. Si autem respuerint Spiritum et perseveraverint in eo quod fuerunt ante, magis carnis esse volentes quam Spiritus, iustissime in eiusmodi dicitur, *quoniam caro et sanguis regnum Dei non possident*: tanquam si quis dicat, quoniam oleaster non assumitur in paradysum Dei. Mirabiliter igitur apostolus naturam ostendit nostram et universam dispositionem Dei in eo sermone, qui est de carne et sanguine et oleastro. Quemadmodum enim oliva neglecta, tempore quodam in desertum relictā, et silvestria fructificans, secundum se oleaster sit; vel rursum oleaster diligentiam percipiens, et inserta, in pristinam naturam recurrit fructificationem: sic et homines in negligentia constituti, et concupiscentias carnis tanquam silvestria fructificantes, secundum suam causam infructuosi iustitia constituuntur. ³In eo enim quod dormiunt homines, insemīnat inimicus materiam zizaniorum, et propter hoc Dominus discipulis suis vigilare praecepit. Et rursum qui infructuosi sunt a iustitia, et velut sentibus obvoluti homines, si diligentiam percipiant; et velut insertionem accipientes verbum Dei, in pristinam veniunt hominis naturam, eam quae secundum imaginem et similitudinem facta est Dei.

2. Sed quemadmodum oleaster inserta, substantiam quidem ligni non amittit, qualitatem autem fructus immutat, et aliud percipit vocabulum, iam non oleaster, sed fructifera oliva existens edicitur: sic et homo per fidem insertus et assumens Spiritum Dei, substantiam quidem carnis non amittit, qualitatem autem fructus operum immutat, et aliud accipit vocabulum, significans illam quae in melius est transmutationem; iam non caro et sanguis, sed homo spiritalis existens edicitur. Quemadmodum autem rursus oleaster, si non percipiat insertionem, perseverat inutilis suo Domino per suam silvestrem qualitatem, et quasi infructuosum lignum exciditur et in ignem mittitur; sic et homo non assumens per fidem Spiritus insertionem, perseverat hoc esse quod erat ante:

1. tempore quodam] ARUND. et MERC. II, quos GRABUS saeculus est, tempore quoniam.

2. recurrit] CLAROM. recumbit.

3. In eo enim — dormiunt] AL. in eo autem — dormiant. Sed ex sententia MASSUETI melius scripisset dum enim dormiunt.

4. quae — facta est] Sic MASS. e Cod. CLAROM., quocum quoad facta est Cod. VET. consentit. In aliis minus recte: quo — factus est.

5. edicitur] Sic pro et dicitur posui ex CLAROM. ex quo occasione simul idem verbum paullo post in applicatione comparationis restituendi; haud dubitans, quin et dicitur illuc scribas negligentia irrepserit pro edicitur, quum maxime praepositionem e verbis praefixam saepe mutet in et, ut et nuntiat pro enuntiat. MASS. Emendationem MASSUETI confirmatam cognovi Codice Voss., in quo luculenter scriptum est edicitur.

6. percipiat] ERASM. GALL. et FREYARD. participat.

Matth. XIII.

25. dormiant

XXIV. 42.

et XXV. 13.

Matth. 13, 33.

- exist.

caro ¹et sanguis existens, regnum Dei hereditate possidere non potest. * Bene igitur apostolus ait: Caro et sanguis regnum Dei

* Grab. 414.

1. Cor. XV.

no. 50.

Rom. VIII. 8.

1. Cor. XV.

no. 53.

Rom. VIII. 9.

Ibid. 10.

seq.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

Ibid. 10.

possidere non possunt. Et, qui in carne sunt, Deo placere non possunt; non substantiam reiiciens carnis, sed infusionem Spiritus attrahens. Et propter hoc ait: Oportet mortale istud induere immortalitatem, et corruptibile hoc induere incorruptelam. Et iterum ait: Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si quidem Spiritus Dei habitat in vobis. Manifestius autem illud adhuc ostendit, dicens: Corpus quidem mortuum propter peccatum, Spiritus autem vita propter iustitiam. Si autem Spiritus eius, qui suscitavit Iesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. Et rursus in ea epistola, quae est ad Romanos ait: Si enim secundum carnem vivitis, incipietis mori: non conversationem quae est in carne repellens ab eis; etenim ipse in carne quum esset, scribebat eis: sed concupiscentias abscindens carnis, eas quae mortificant hominem. Et propter hoc intulit: Si autem spiritu opera carnis mortificatis, vivetis. Quicunque enim ducuntur Spiritu Dei, hi sunt filii Dei.

C A P. XI.

† Mass. 305.

1. † Et ipsas autem operas manifestavit, quas dicit carnales, quae sint, praevidens calumniam infidelium; et ipse semetipsum exponens, ne relinqueretur quaestio his, qui infideliter retractant de eo, in ea epistola, quae est ad Galatas, sic dicens: Manifesta autem sunt opera carnis, quae sunt adulteria, fornicationes, immunditia, luxuria, idolatria, veneficia, inimicitiae, contentiones, zeli, irae, aemulationes, animositates, irritationes, dissensiones,

1. et sanguis existens, regnum Dei hereditate possidere non potest] Ita Mass. sec. Codd. CLAROM. VET. et (quem addo) VOSS. Ceteri et sanguis regnum Dei non possidens.

2. Spiritus autem vita] Communis editio habet Spiritus vivit. At graecam Pauli lectionem sequitur Irenaeus: habet enim ζωή, non ζή. Atque ex Latinis sic legant, ex vetere versione Italica, Augustinus in Psalm. 75 et lib. 24 cont. Faust. c. 2, Ambrosius in Commentariis, Hilarius lib. VIII de Trinitate; ex Graecis Athanasius lib. ad Serapionem, Theophylactus in Comment. ut loquatur apostolus de Spiritu sancto, qui per sese vita est, eamque aliis elargitur. FEUARD.

3. incipietis mori] Uti GRAB. obser-

vat, hic graece scriptum erat μέλλετε ἀποθνήσκειν, quod alii vertunt: futurum est ut moriamini, morituri estis.

4. mortificatis] Sic CLAROM. ARUND. MERC. II. GRAB. et MASS. Ceteri e Valgata latina mortificaveritis.

5. retractant] Ita GRAB. et MASS. e Codd. CLAROM. VOSS. et ARUND. In aliis perperam legitur tractant. Est solum hic, ait MASS., idem quod (non reluctatur, ἀντιβάλλουσι, ut vult GRAB., sed dubitant, ambigunt, vacillant, disputant.

6. irae, aemulationes, animositates, irritationes] Pluralem irae pro ira auctoritate Cod. VOSS. posui. Suspicio autem, duas posteriores voces ad explicationem sive emendationem duarum priorum a quodam ad marginem scriptas indeque

hereditatem

taxid
taxid

n.

vitam.

Xristum.

- lab. to ment.

- ~~hif~~ f. s.

meditationibus
hii f. s. s.

manifestas.

e. n.

idolatriam.

conturbations. e.

ira. e.

n.

idolatriam.

e. e.
conversations.

e. e. l.

comm.

his

e.

inst.
idolatre.

e.

inst
non elid. Co
idolatre

y.m.

haeresis. 11.
idolatriae. 4.
idolatriae. 11.

haereses, ¹invidias, ebrietates, ~~comessationes~~ et his similia; quae praedico vobis, quemadmodum et praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Manifestius praedicans his qui audiunt, quid est: Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. Qui enim illa agunt, vere secundum carnem ambulantes, vivere Deo non possunt. Et iterum spirituales actus intulit vivificantes hominem, id est insertionem Spiritus, sic. ²dicens: *Fructus autem Spiritus est, caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas, benignitas, fides, lenitas, continentia, ³castitas: ⁴adversus haec non est lex.* Sicut igitur qui in melius profecerit et fructum operatus fuerit Spiritus, ⁵omni modo salvatur propter Spiritus communionem; sic et is qui remanserit in praedictis carnis operationibus, carnalis vere deputatus, eo quod non assumat Spiritum Dei, regnum non poterit possidere caelorum. Quemadmodum rursus ipse apostolus testificatur. An nescitis, dicens Corinthiis, quoniam ~~amissi~~ ^{1. Cor. VI. 9} regnum Dei non hereditabunt? Nolite errare, ait, neque fornicarii neque ~~idolatriae~~ ^{2. Cor. 11. 14} neque adulteri neque molles neque masculorum concubitores neque fures neque avari neque ebriosi neque maledici neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et haec, ait, quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, ³sed iustificati estis in nomine Domini Iesu Christi et in Spiritu Dei nostri. Manifestissime ostendit, per quae perit homo, si perseveraverit secundum carnem vivere; et per quae rursus salvatur. Ea autem quae salvant, ait esse nomen ^{*Grab. 415.} Domini nostri Iesu Christi et Spiritum Dei nostri.

2. Quoniam igitur isthic numeravit eas, quae sunt sine Spiritu, carnis operationes, quae sunt mortiferae; consequenter his quae praedicta sunt ab eo, in fine epistolae ad summam exclamavit: *Sicut portavimus imaginem ^{1. Cor. XV. 49. 50.} eius qui de limo est,*

textui Irenaei insertas esse. Videbantur enim graeca apostoli θυμολ, ἐριθείαι melius reddi animositates, irrationes, quam irae, aemulationes. GRAB.

7. irrationes, dissensiones] Ita vetus Italica. At CLAROM. irrationales dissensiones.

1. invidias, ebrietates] Uti apud Clementem Alexand. Strom. lib. IV pag. 498 et Cyprianum aliosque Patres latinos, ita et hic omissa est vox homicidia, quae respondet graecae voci φόνος. GRABUS bene coniecit, ob similitudinem vocum φόνος et φόνος alteram harum vocum negligentia librariorum in Codicibus nonnullis excidisse.

2. sic dicens] Sic GRABUS ex ARUND. VOSS. et MENC. I addidit.

3. castitas] Haec vox plurimis Codicibus Scripturae s. non est agnita. MASS. observat, in vetere Paulino nostro distincte legi: ἑτεροπρεπεία, ἀγνεία, et in latina eiusdem interpretatione continentia castitatis.

4. adversus haec] Interpreti licuit ita scribere, quamvis GRABUS ei scribendum fuisse putarit adversus hos.

5. sed iustificati estis] Tres istas voces ERASM. et GALL. contra MSS. auctoritatem omiserunt.

6. eius qui de limo est] Ita periphrastice reddit vocem χοῖλον. Quem sequitur Cyprian. lib. de Habitu Virg. lib. II adv. Iud. cap. 10 et lib. III c. 11. Tertullianus lib. de carne Christi legit

M portemus et *imaginem* eius qui de caelis est. Hoc enim dico, fratres, quoniam caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. Hoc autem quod ait: Sicut portavimus *imaginem* eius qui de limo est, simile illi dicto est: Et haec quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi et in Spiritu Dei nostri. Quando igitur portavimus *imaginem* eius qui est de limo? Scilicet quando hae, quae praedictae sunt, carnis operationes perficiebantur in nobis. Quando autem iterum *imaginem* caelestis? Scilicet quando ait: Abluti estis credentes in nomine Domini, et accipientes eius Spiritum. Abluti autem sumus non substantiam corporis, neque *imaginem* plasmatis, sed *pristinam* vanitatis conversationem. In quibus igitur periebamur membris, operantes ea quae sunt corruptelae; in iisdem ipsis vivificamur, operantes ea quae sunt Spiritus.

C A P. XII.

1. Ὡς γὰρ φθορᾶς ἐπι-
δεκτικὴ ἢ σάρξ, οὕτως καὶ
ἀφθαρσίας· καὶ ὡς θανάτου,
† Cap. XII. οὕτως καὶ ζωῆς. . . . † καὶ
ἀμφοτέρω οὐ μένει κατὰ τὸ
αὐτό, ἀλλ' ἐξωθεῖται τὸ ἓτερον
ὑπὸ τοῦ ἑτέρου, καὶ παρόντος
τοῦ ἑτέρου ἀναιρεῖται τὸ ἕτε-
ρον. Εἰ οὖν ὁ θάνατος ἐπι-
κρατήσας τοῦ ἀνθρώπου ἐξω-
σεν αὐτοῦ τὴν ζωὴν, καὶ νεκρὸν
ἀπέδειξε· πολλῶ μᾶλλον ἢ ζωὴ
† Mass. 308. ἐπικρατήσασα † αὐτοῦ ἀπω-
θεῖται τὸν θάνατον, καὶ ζῶντα
τὸν ἄνθρωπον καταστήσει τῷ
Θεῷ· εἰ γὰρ ὁ θάνατος ἐνε-
κροποίησε . . . . τὸν ἄνθρω-

1. Quemadmodum enim cor-
ruptelae est capax caro, sic et
incorruptelae: et quemadmodum
mortis, sic et vitae. † Haec
autem invicem cedunt, et utra-
que non permanent in idipsum,
sed expellitur alterum ab altero,
et praesente altero, interit alte-
rum. Si igitur mors possidens
hominem expulit ab eo vitam,
et mortuum ostendit; multo
magis vita possidens hominem
expellit mortem, et viventem ho-
minem † restituet Deo. Si enim
mors mortificavit, quare vita
adveniens non † vivificavit ho-
minem? † quemadmodum Esaias

de terrae limo. Alias frequenter vocem
graecam conservat. FEUARD.

1. portemus] Vocem ita, quam addunt
ERASM. GALL. et FEUARD. ante portemus,
omisi ex CLAROM. VOSS. ARUND. et MERC.
cum MASS. et GRAB. Eandem vocem
Irenaeus supra cap. 9 non habet.

2. Ὡς γὰρ φθορᾶς κτλ.] Graecum
hoc fragmentum usque ad Esaiæ verba
ἀπὸ παντός προσώπου Halloixins in

Vita Irenaei p. 494 e Ioannis Damasceni
Parallelis transcripta evulgavit.

3. vivificavit] Sic scripsi cum MASS.
secundum omnes Codd. Sed in reliquis
edit. vivificat. Neque vero institutum
melius huc quadrare tempus futurum
vivificabit.

4. quemadmodum Esaias] VOSS. quem-
admodum et Esaias.

e.

e.

ymaz.

ym.

let de p.

πον, καθώς φησιν Ἡσαΐας ὁ
προφήτης· κατέπειν ὁ θάνατος
ισχύσας. Καὶ πάλιν· ἀφεῖλεν
ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παν-
τὸς προσώπου . . . . .

2. Ἔτερόν ἐστι πνοὴ ζωῆς,
ἢ καὶ ψυχικὸν ἀπεργαζομένη
τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἔτερον πνεῦ-
μα ζωοποιοῦν, τὸ καὶ πνευμα-
τικὸν αὐτὸν ἀποτελοῦν. Καὶ
διὰ τοῦτο Ἡσαΐας φησὶν· οὕτω
λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν
οὐρανόν, καὶ στερεώσας αὐτόν,
ὁ πηξας τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν
αὐτῇ· καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ
ἐπ' αὐτῆς, καὶ πνεῦμα τοῖς
πατοῦσιν αὐτήν· τὴν μὲν πνοὴν
πᾶσι κοινῶς τῷ ἅπλῳ γῆς λαῷ
φῆσας δοῦναι· τὸ δὲ πνεῦμα
ἰδίως τοῖς καταπατοῦσι τὰς
γῆδεις ἐπιθυμίας. Διὸ καὶ
πάλιν ὁ αὐτὸς Ἡσαΐας διωστέλ-
λων τὰ προειρημένα φησὶ· Πνεῦ-
μα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται,
καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα.

2 propheta ait: *Devoravit mors* Esa. XXV. 8

2 potens. Et rursus: *Deus abstulit omnem lacrimam ab omni facie.* 4 Explosa est autem pristina vita, quoniam non per spiritum, sed per afflatum fuerat data.

2. Aliud enim est afflatus vitae,^x qui et animale efficit hominem: et 2 aliud Spiritus vivificans, qui et spiritalem efficit eum. Et propter hoc Esaias ait: Sic dicit Dominus, qui fecit caelum et 6 fixit illud, qui firmavit terram et quae in ea sunt: et dedit afflatum populo, qui super eam est; et Spiritum his qui calcant illam. 7 Afflatam quidem communiter omni qui super terram est populo dicens datum; Spiritum autem proprie his, * qui 8 inculcant terrenas concupiscentias. Propter quod rursus ipse Esaias 9 distinguens quae praedicta sunt, ait: Spiritus enim a me exiet, et 10 afflatus omnem ego feci. Spiritum quidem pro-

100. 6

Esa. LVII. 16.

1. Ἐτερον κτλ.] Hoc fragmentum neque ad verba οὐδέποτε καταλείπει αὐτόν e Catena in Genesin Iacobus Sirmondus descripsit et Halloixius in *Vita Irenaei* pag. 505. exscribendum curavit. Prior periodus, uti iam GRAB. observat, eodem modo allegata est ab Augustino Stancho Eugubino in *Cosmopoeia* ad cap. 2. Genesios; ista autem: τὴν μὲν πνοὴν neque ad haec τὰς γῆδεις ἐπιθυμίας in Catena de Esajae velleiniis composita Bibliothecae regis Galliarum (quae nunc nationalis nominatur) reperimur, uti GARNIER e schedis a R. P. Michaële Lequien transmissis perspexit. In dicta Catena fragmentum vitiose citatur his verbis: Εἰρηναίου ἐκ τοῦ κατὰ ἀλφειῶν β' loco f.

2. propheta] Hanc vocem e MSS.

CLAROM. VOSS. et textu graeco addiderunt GRAB. et MASS.

3. potens] CLAROM. potentes.

4. Explosa] Ita FEUARD. in marg. ARUND. VOSS. et MASS., qui procul dubio secutus est Codicem CLAROM.

5. aliud Spiritus] VOSS. minus recte alius Spir.

6. fixit] Sic GRAB. et MASS. e Codd. CLAROM. et ARUND. Reliqui *fixit*.

7. Afflatus quidem] VOSS. afflatus vero.

8. inculcant] Ita cum MASS. scripsi secundum omnes MSS. In ceteris edit. legitur *conculcant*.

9. distinguens quae] Voculam *ea*, quam ante quae habent edit., cum MASS. sec. optimos Codd. omisi.

10. afflatus omnem] Sic ARUND. MESC. II. et MASS. In aliis *statum omnem*.

Τὸ πνεῦμα ἰδίως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ
τάξας τοῦ ἐκχέοντος αὐτὸ . . .
διὰ τῆς υἰοθεσίας ἐπὶ τὴν ἀν-
θρωπότητα· τὴν δὲ πνοὴν κοι-
νῶς ἐπὶ τῆς κτίσεως, καὶ ποιή-
μα ἀναγορεύσας αὐτήν. "Ἐτερον
δὲ ἐστὶ τὸ ποιηθὲν τοῦ ποιή-
σαντος. Ἡ οὖν πνοὴ πρόσκαι-
ρος, τὸ δὲ πνεῦμα ἀένναον.
Καὶ ἡ μὲν πνοὴ ἀκμάσασα πρὸς
βραχύ, καὶ καιρῷ τινὶ παρα-
μείνας, μετὰ τοῦτο πορεύεται,
ἄπνον καταλιποῦσα ἐκεῖνο,
περὶ ὃ ἦν τὸ πρότερον. ¹τὸ
δὲ περιλαβὼν ἔνδοθεν καὶ ἔξω-
θεν τὸν ἄνθρωπον, ἅτε ἀεὶ
1. Cor. XV. παραμόνιμον, οὐδέποτε κατα-
λείπει αὐτόν . . . . .

222⁶

1. Cor. XV.
48.

Ibid. 45.

1. τὸ δὲ περιλαβὼν] Ex interpreta-
tione hic adde πνεῦμα.
2. effudit] CLAROM. effundet.
3. in conditionem, et facturam] Ita
MASS. recte e textu graeco et Cod. CLA-
ROM. In ceteris perperam in conditione
et factura. Uti saepissime, ita et hic ab
Irenaeo vox conditio usurpatur pro cre-
atura, re creata.
4. abiit] Ita GRAB. primus e Codd.
ARUND. et VOSS. Sed FEUARD. et MERC. II.
abiit. In ERASM. et GALL. perperam
obiit.
5. primo quod] Ita ARUND. VOSS.
MERC. II. GRAB. et MASS. Sed in ERASM.
et GALL. male deest quod. In ceteris re-
dundat quidem.

prie in Deo deputans, quem in
novissimis temporibus ²effudit
per adoptionem filiorum in ge-
nus humanum; afflatum autem
communiter ³in conditionem, et
facturam ostendens illum. Aliud
autem est quod factum est, ab
eo qui fecit. Afflatus igitur tem-
poralis; Spiritus autem sempi-
ternus. Et afflatus quidem au-
otus ad modicum et tempore
aliquo manens, deinde ⁴abit,
sine spiramento relinquens illud
in quo fuit ante: Spiritus au-
tem circumdans⁵ intus et foris
hominem, quippe semper perse-
verans, nunquam relinquens eum.
Sed non ⁶primo quod spiritale
est, ait apostolus (⁶ hoc tanquam
ad nos homines dicens) sed
⁷primo quod ⁸animale, ⁹deinde
quod spiritale, secundum ratio-
nem ⁹Oportuerat enim primo
plasmari hominem, et plasmatum
accipere animam; deinde sic
communione Spiritus recipere.
Quapropter et primus Adam
factus est a Domino in animam
viventem, ¹⁰secundus Adam in spi-

6. hoc tanquam] Ita e Codd. ARUND.
et VOSS. cum MASS. scripsi. Reliqui hoc
tanquam.
7. primo quod] Ita GRAB. primus
recte reposuit fide omnium Codd. Sed
ERASM. GALL. et FEUARD. vitiose primo
quidem.
8. animale — spiritale] Est, quod
ERASM. GALL. et FEUARD. addunt, GRAB.
et MASS. auctoritate Codd. VOSS. MERC. II.
CLAROM. et apostolici textus exponerent.
9. Oportuerat enim] Sic GRAB. et
MASS. sec. Codd. VOSS. et VET., qu-
buscum procul dubio consentit CLAROM.
Sed ceteri pro enim habent autem; et
ARUND. praeterea oportet.
10. secundus Adam] Ita MASS. e Cod.

Securis. to viv. am.

n. c.

£,

idolatria.

idolatr.

¹Ὡς οὖν ὁ εἰς ψυχὴν ζῶσαν
γεγονώς, εἰπας ἐπὶ τὸ χεῖρον,
ἀπώλεσε τὴν ζωὴν· οὕτως πάλιν
ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ βέλ-
τιον ἐπανελθὼν, καὶ προσλα-
βόμενος τὸ ζωοποιῶν πνεῦμα,
εἰρήσει τὴν ζωὴν.

3. Οὐ γὰρ ἄλλο τὸ ἀποθνή-
σκον, καὶ ἄλλο τὸ ζωοποιού-
μενον· ὡς οὐδὲ ἄλλο τὸ ἀπο-
λωλός, καὶ ἄλλο τὸ ἀνεντισκό-
μενον· ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ἀπολωλός
πρόβατον ἦλθεν ὁ κύριος ἀνα-
ζητῶν. Τί οὖν ἦν τὸ ἀποθνή-
σκον; Πάντως ἡ τῆς σαρκὸς
ἐπιπείσσις, καὶ ἡ ²ἀπολαβοῦσα
τὴν πνοὴν τῆς ζωῆς, καὶ ἄπνους
καὶ νεκρὰ γενομένη. Ταύτην
οὖν ὁ κύριος ἦλθε ζωοποιῶν·
ἵνα ὡς ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀπο-
θνήσκομεν, [†]ὅτι ψυχικοί, ἐν τῷ
Χριστῷ ζήσωμεν, ὅτι πνευμα-
τικοί, ἀποθήμενοι οὐ τὸ πλά-
σμα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰς ἐπι-
θυμίας τῆς σαρκὸς, καὶ προσ-
λαβόντες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

stola quae est ad Colossenses ait: *Mortificate itaque membra ve-* Coloss. III. 5.
stra quae sunt super terram. Quae sunt autem haec, ipse expo-
suit: *Fornicationem, immunditiam, passionem, concupiscentiam*
malam et avaritiam, quae est idololatría. Horum depositionem
apostolus praeconatur, et eos qui talia ⁸operantur, velut carnem

ritum vivificantem. Sicut igitur
qui in animam viventem factus
est, divertens in peius, perdidit
vitam; sic rursus idem ipse in
melius recurrens, assumens vi-
vificantem spiritum, inveniet
vitam.

3. Non enim aliud est quod
moritur, et aliud ³quod vivifi-
catur: quemadmodum neque aliud
quod perit, et aliud quod inveni-
tur; sed ⁴illam quae perierat
ovem ⁵invenit Dominus
exquirens. Quid ergo erat quod
moriebatur? Utique carnis sub-
stantia, quae amiserat afflatum
vitae, et sine spiramento ⁶et
mortua facta. Hanc itaque Do-
minus venit vivificaturus: uti
quemadmodum in Adam omnes
mormur, quoniam [†]animales, [†]Mass. 307.

⁷in Christum vivamus, quoniam
spirituales: deponentes non pla-
sma Dei, sed concupiscentias
carnis, et assumentes Spiritum
sanctum, sicut apostolus in epi-

CLAROM. et textu apostoli. Reliqui se-
cundum autem. In Voss. hic lacuna est.

1. Ὡς οὖν κτλ.] Halloixius l. s. l.
haec e Iosonis Damasceni Paralleliis de-
scripta edidit.

2. ἀπολαβοῦσα] E vetere interpre-
tatione et e sermonis nexu patet, legen-
dum esse ἀποβαλοῦσα.

3. quod vivificatur] Ita GRAB. et MASS.
sec. omnes Codd. Sed ERASM. GALL. et
FEUARD. perperam quo habent pro quod.

4. illam quae perierat] Voss. et
FEUARD. illam ipsam quae per. Sed vo-

culam ipsam non recepi, quoniam in
textu graeco abest.

5. invenit] E graeco textu lego venit.

6. et mortua facta] Sic GRAB. et MASS.
e Codd. Voss. et CLAROM. In ceteris
male mortua facta est.

7. in Christum vivamus] Ita MASS. e
Codd. VET. et CLAROM., quibuscum Cod.
Voss. consentire tognovi. In aliis in
Spiritu vivamus.

8. operantur] Ita VET. Voss. et MASS.
Sed in aliis editis legitur perpetrant; in

idolatria: MM.

et sanguinem tantum existentes, non posse ait regnum caelorum possidere. Anima enim ipsorum declinans in peius et in terrenas concupiscentias descendens, eiusdem cuius et illa sunt, participavit appellationis; quae deponere nos iubens, ait rursus in eadem epistola: *Exspoliantes vos veterem hominem cum operibus eius.* Hoc autem dicebat, non veterem amovens plasmationem; alioquin oportebat nosmetipsos interficientes, separari ab ea quae est isthic conversatione.

4. Sed et ipse apostolus, ille existens qui in vulva plasmatus erat et de utero exierat, scribebat nobis: *Et vivere in carnis fructus operis est*; confessus est in ea, quae est ad Philippenses, epistola dicens: *Fructus autem operis Spiritus est carnis salus.* Quis enim alius apparens fructus eius est, qui non apparet Spiritus, quam maturam efficere carnem et capacem incorruptelae? *Si igitur vivere in carne, hic mihi fructus operis est*, non utique substantiam contemnebat carnis, in eo quod dixerat, *Spoliantes vos veterem hominem cum operibus eius*; sed spoliationem pristinae nostrae conversationis manifestavit, eam quae veterascit et corrumpitur; et propter hoc intulit: *Et induentes novum hominem*.

Cod. ARUND. male praekonantur; in M^{ss}ac. II. praekonatur.

1. operibus eius] In ARUND. sec. Vulgata interpretationem legitur actibus suis.

2. veterem] Voss. et VET. veram.

3. fructus operis est] Sic cum MASS. scripsi sec. CLAROM., quae lectio melior nobis visa est, quam ea, quam habent FEUARD. et GRAB. fructus operis esse. Quod GRAB. dicit, huic lectioni favere Cod. Voss., aperte falsum est, quum luculenter scriptum sit: fructus est eius.

4. in ea, quae est ad Philippenses cett.] Ita MASS. sec. ARUND. et Voss., quibuscum procul dubio CLAROM. consentit. Sed in aliis editt. pro ea legitur epistola. MASS. ad hunc locum ita disputat: „Memoria lapsus Irenaeus epistolam ad Philippenses citat pro epistola ad Galatas. Quae enim sequuntur verba: Fructus autem operis Spiritus, est carnis salus; licet non ipsas apostoli voces Gal. 5, 22. 24 exhibeant, sensum tamen exprimunt, in quem easdem explicat auctor noster cap. praeced. §. 1. Frustra igitur ad participium dicens revocanda esse vult GRAB. quae paullo post sequuntur apostoli verba: Si igitur vivere in carne cett., quae illuc male translocata esse contendit. Neque enim ea ab illo loco amo-

veri sinit, quod mox sequitur: Non itaque substantiam cett., ut alia taceam.“ MASS. igitur et nostro tempore Semisch. in libro, qui inscribitur Die apostol. Denkwürdigkeiten des Märtyrer Justin p. 229 seqq. Irenaeum hoc loco errore deceptum esse putant, quum epistolam ad Philippenses scriptam nominaverit, dum ea breviter comprehenderit, quae Gal. 5, 19. 22. 24. legantur. GRAB. vero vocem dicens, huc falso transpositam, ad sequentia verba Pauli trahendam censet: dicens: Si igitur vivere in carne cett. Sententiam HILGENFELDT Kritische Untersuchungen ab. die Evangelien Justin's pag. 81 amplecti non possum. Is enim vult, verba confessus est et dicens ad antecedentia: Et vivere cett. trahi; sequentia vero ad argumentationem Irenaei referri ita: — dicens. Fructus autem operis Spiritus est carnis salus? Sed possum scripserat Irenaeus ex sententia docti viri. Verbo confessus est addendum fuisset hoc aut simile quid, quod ad praecedentia spectaret; atque dicens propterea supervacaneum esset, ne dicam, utrumque verbum, confessus est et dicens, redudare. Quam ob causam MASSONI et SEMISCHII sententia comprobata mihi videtur.

5. dixerat] Ita GRAB. primus et ARUND. et Voss. pro dixerat.

expoliantls

xi. of.
heram

luc.

quo.

ymag.

conditiois.

ym.

cum.

cum

seg. ex ut. mat. mee.

seg. ex ut. mat. mee

uti. MM.

cum qui renouatur ¹in agnitionem, secundum imaginem eius qui creavit eum. In eo ergo-quod ait, Qui renouatur in agnitionem, ²demonstrabat quoniam ipse ille qui ³ignorantiae erat ante homo, id est, ignorans Deum, per eam quae in eum est agnitionem renouatur. Agnitio enim Dei renouat hominem. Et in eo quod dicit, Secundum imaginem conditoris, recapitulationem manifestavit eius hominis, qui in initio secundum imaginem factus est Dei.

5. Quoniam autem idem ipse erat apostolus, qui ex utero generatus fuerat, hoc est antiqua carnis substantia, ipse in ea epistola, quae est ad Galatas, dixit: Quum autem placuit Deo, qui Gal. I. 15. ¹⁶
~~me ex utero matris meae segregavit~~ et vocavit per gratiam suam, ¹⁶
~~revelare~~ Filium suum in me, ut evangelizarem eum in gentibus. Non alius erat qui natus fuerat ex utero, sicut praediximus, et alius qui evangelizabat Filium Dei; sed idem ille qui ante ignorabat, et persequabatur ecclesiam, revelatione ei de caelo facta, et colloquente cum eo Domino, ⁴quemadmodum in tertio libro ostendimus, evangelizabat Filium Dei Christum Iesum, qui sub Pontio Pilato crucifixus est, praeterita ignorantia exterminata a posteriore agnitione: quemadmodum caeci, quos curavit Dominus, caecitatem quidem amiserunt, perfectam autem receperunt substantiam oculorum, et iisdem ipsis quibus ante non videbant oculis, recipiebant visionem, ⁵caligine a visione tantum exterminata, servata autem substantia oculorum; ut per quos non viderant oculos, per eos rursus videntes, gratias agerent ei, qui rursus visum eis redintegravit; et ¹⁶qui aridam curavit manum, et omnes omnino quos curavit, non ea, quae ab initio ex utero edita fuerant, membra mutaverunt; sed eadem ipsa salva recipiebant.

6. Fabricator enim universorum Dei Verbum, qui et ab initio plasmavit hominem, a malitia inveniens labefactatum suum plasma omni modo curavit: ¹hoc quidem et secundum unumquodque membrum, sicut et in suo plasmate est; hoc autem ⁸et in semel totum sanum et integrum redintegravit hominem, perfectum eum sibi prae-

1. in agnitionem] Ita textus graecus Sed Vulgata interpretatio addit Dei.

2. demonstrabat] Solus GRAB. ex ARUND. scripsit demonstravit.

3. ignorantiae] Sic GRAB. et MASS. ex omnibus Codd. Sed ERASM. GALL. et FREUARD. perperam ignorans.

4. quemadmodum — ostendimus] Cfr. lib. III. c. 12, 10 et cap. 15.

5. caligine a visione] In CLARON. a

recentiore manu scriptum est: caligine visionis.

6. qui aridam curavit manum] Cum GRAB. intellige: cuius arida manus curata est.

7. hoc quidem — hoc autem] Id graeco more scriptum est, uti monet GRAB., pro modo quidem — modo autem.

8. et in semel] Ita cum MASS. scripsi ex ARUND. et VOSS. pro et semel. GRAB. recte observat, in semel dici pro simul.

Lundae v. MM.

parans ad resurrectionem. Et quam enim caussam habebat carnis membra curare et restituere in pristinum characterem, si non habebant salvari, quae ab illo curata fuerant? Si enim temporalis erat ab eo utilitas, nihil grande praestitit his qui ab eo curati sunt. Aut quomodo dicunt, * non esse ¹capacem carnem vitae, quae est ab eo, quae ²percepit ³curationem ab eo? Vita enim per curationem, incorruptela autem per vitam efficitur. Qui igitur curationem confert, hic et vitam; et qui vitam, hic et ⁴incorruptela circumdat plasma suum.

C A P. XIII.

† Mass. 308.

Marc. V. 22.

Luc. VII. 12.

Joan. XI. 39.

- qui

1. † Dicant enim nobis hi qui contraria dicunt, id est, qui contradicunt suae saluti: ⁵summi sacerdotis mortua filia, et viduae filius qui circa ~~portam~~ mortuus efferebatur, et Lazarus qui in monumento quartam habebat diem, in quibus resurrexerint corporibus? In iisdem ipsis scilicet, in quibus et mortui fuerant. Si enim non in iisdem ipsis, videlicet nec iidem ipsi qui mortui erant, resurrexerunt. Sed enim ⁶apprehendit (ait) Dominus manum mortui, et dixit ei: *Iuvenis, tibi dico, surge; et sedit mortuus, et iussit dari manducare, et dedit eum matri suae.* Et Lazarum vocavit voce magna, dicens: *Lazare, veni foras; et exivit, inquit, mortuus, colligatus pedes et manus institis.* Hoc symbolum eius hominis, qui illigatus fuerat in peccatis. Et propter hoc ait Dominus: *Solvite illum, et ⁸dimittite abire.* Sicut igitur qui curati sunt, in his quae ante passa ⁹fuerant membra, curati sunt; et mortui ¹⁰in iisdem surrexerunt corporibus, membris et corporibus ipsorum percipientibus curationem, et eam vitam quae dabatur a Domino, per temporalia praeformante aeterna, et ostendente quoniam ipse est, qui ¹¹et curationem plasmati suo et vitam praestare potest, ut eius de resurrectione quoque credatur sermo: sic et in fine ¹²novissima tuba clamante Domino, resurrecturi sunt mortui, quem-

1. Cor. XV.

52.

1. *capacem*] Voss. *passam*.2. *percepit*] Ita GRAB. primus scripsit pro *percipit* fide Cod. Voss.3. *curationem*] ERASM. GALL. et FEUARD. *curationes*.4. *incorruptela circumdat plasma suum*] Ita cum MASS. scripsi e Cod. CLAROM., in quo falso scriptum est suo. In ceteris *incorruptelam circumdat plasmati suo*.5. *summi sacerdotis*] Observat MASS., in N. T. non summum sacerdotem, sed Archisynagogum nominari.6. *apprehendit*] Placuit Irenaeo, ea, quae ad suscitationem puellae et ado-

lescentis pertinent, hoc loco commiscere.

7. *dari*] Sic CLAROM. et (quem addo) Voss. ex textu N. T. In aliis legitur *dare*.8. *dimittite*] Eum hic habent ERASM. GALL. et FEUARD. Quam vocem cum duobus novissimis editoribus omisi fide optimorum Codd.9. *fuerant*] Sic GRAB. primus e MENC. et Voss. Priores fuerunt.10. *in iisdem*] In addidit FEUARD. Consentit Voss.11. *et curationem*] Et adiecit FEUARD. consentientibus Voss. et MENC. L.

e
porta
monumentum
d.

matris sue.

-in

fili.
' e.

admodum ipse ait: *Veniet hora, in qua omnes mortui, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii hominis et exierint, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; et qui mala operati sunt, in resurrectionem iudicii.*

2. ²Μάταιοι οὖν ὄντως καὶ ἄθλιοι οἱ τὰ οὕτως ἐκδηλοῦντες καὶ φανερὰ μὴ θέλοντες συναρᾶν, ἀλλὰ φεύγοντες τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, οἱ κατὰ τὸν τραγικὸν Οἰδίποδα ἑαυτοὺς τυφλῶντες. Καὶ ὥσπερ ἀπάλαιστροι προσφιλονεικοῦντες ἑτέρους, ἐν τι μέρος τοῦ σώματος ἀπριῶν κρατήσαντες, δι' ἐκείνου, οὐ κρατοῦσι, πίπτουσι, καὶ πίπτοντες οἴονται νικᾶν, διὰ τὸ φιλεριστικῶς ἔχουσθαι ἐκείνου, οὐ τὴν ἀρχὴν ἐδράξαντο μέλους, πρὸς δὲ τὸ πεπτωκέναι καταγέλαστοι γίνονται. οὕτω γὰρ καὶ αἰρετικοὶ τὸ σῶς καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι * οὐ δύναται, οὐτο λέξεις ἄραντες ἀπὸ Παύλου, οὔτε τοῦ ἀποστόλου κατεῖδον, οὔτε τὴν δύναμιν τῶν λεγομένων προερευνήσαντες, ψιλὰς δὲ ἑαυτοῖς μόνον τὰς λέ-

2. Vani igitur et vere infelices, qui sic manifesta et clara nolunt conspicerere, sed fugiunt lumen veritatis, ²secundum tragicum Oedipodem semetipsos excaecantes. Et quemadmodum in palaestra insueti concertantes aliis, unam quamlibet partem corporis totis complectentes manibus, per illud quod detinent, ⁴cadunt, et cadentes putant se vincere, eo quod contentiose teneant illud quod primum apprehenderunt membrum, super hoc autem quod ceciderunt, et ⁵derisui habentur: sic autem et haeretici: ⁶*Caro et sanguis re-*

Ioan. V. 28.

29.

1. Cor. XV.

50.

* Grab. 419.

1. operati sunt] Hae voces desunt in Euss. Gall. et Mss. II.

2. Μάταιοι οὖν κτλ.] Haec graeca Pappianus e Ioannis Damasceni Parallelis transcripta edidit in Vita Irenaei pag. 496.

3. secundum tragicum Oedipodem cett.] Respicit ad ea quae de Oedipode narrat poeta apud Sophoclem in Oedipode tyranno his verbis: Ἀποσπᾶσας γὰρ εἰμάτων χρυσήλατους Περόνας ἀπ' αὐτῆς, αἶσιν ἐξετέλλετο, Ἄρας ἐπαίαν ἀρδρα τῶν αὐτοῦ κύκλων, Αὐδῶν τοιαῦδ', ὅθ' οὐνεκ' οὐκ ὀφειτό γιν, Οὐθ' οἱ ἐπασχεν, οὐθ' ὅποι' ἔδρα κατέ. Ἄλλ' ἐν σκότῳ τοιοῦτον οὐς μὲν οὐκ εἶδε Ὀψοῖσθ', οὐς δ' ἔχρη-

ζεν οὐ γνωσολάτο. Nam quum avul-
sisset a vestibus aureas fibulas, quibus illa
ornata erat, tollens ipse sibi oculos eruere
coepit, haec dicens, se non amplius intueri
illam (matrem) posse, neque mala sua
nec scelera quae perpetrasset: sed in tene-
bris deinceps agentem, neque quos fas
non fuerat visurum esse, neque quos ne-
cesse foret agniturum. Haec Mass. ob-
servat, qui sequitur FEUARDENTIIUM.

4. cadunt] Solas Mass., non dicens
qua auctoritate, scripsit cadent.

5. derisui] Codd. VET. et Voss. derisi.

6. caro et sanguis] Observant edito-
res, supplendum esse ex graeco illud
(scil. dictum), caro et sanguis.

Ξεις ἀπαρτίζοντες, περὶ αὐτὰς
ἀποθνήσκουσι, τὴν ἅπασαν οὐ-
κονομίαν, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς,
ἀναιρέοντες τοῦ Θεοῦ.

eas moriuntur, universam dispo-
sitionem Dei, quantum in ipsis
est, evertentes

3. ¹Sic enim proprie de carne hoc dictum dicent, et non
de carnalibus operationibus, quemadmodum demonstravimus, ipsum
sibi ²contraria apostolum dicentem ostendentes. Ait enim statim
in eadem epistola demonstrative de carne sic dicens: *Oportet enim
corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere
immortalitatem. Quia autem mortale hoc induerit immortalita-
tem, tunc fit sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria.*
Ubi est mors aculeus tuus? Ubi est mors victoria tua? Haec autem
iuste dicentur tunc, quando mortalis haec et corruptibilis caro, circa
quam et mors est, quae et quodam dominio mortis pressa est, in vitam
conscondens, induerit incorruptelam et immortalitatem. Tunc enim
vere erit victa mors, quando ea quae continetur ab eo caro, exierit de

PHIL. III. 20.
21.

dominio eius. Et rursus ad Philippenses ait: *Nostra autem con-
versatio in caelis est: unde et Salvatorem expectamus Dominum
Iesum, qui ³transfigurabit corpus humilitatis nostrae ⁴conforme
corpori gloriae suae, ⁵ita ut possit secundum operationem virtutis
suae.* Quod igitur est humilitatis corpus, quod transfigurabit Do-
minus conformatum corpori gloriae suae? Manifestum est quoniam
corpus quod est caro, ⁶quod et humiliatur cadens in terram.

¹Μετασχηματισμὸς δὲ αὐτῆς,
ὅτι θνητὴ καὶ φθαρτὴ οὖσα,
ἀθάνατος καὶ ἀφθαρτος γίνεται,
οὐκ ἐξ ἰδίας ὑποστάσεως, ἀλλὰ
κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἐνέργειαν,
τὸ δύνασθαι αὐτὸν τῷ θνητῷ
τὴν ἀθανασίαν, καὶ τῷ φθα-
ρτῷ περιποιήσασθαι τὴν ἀφθαρ-

Transfiguratio autem eius, quo-
niam quum sit mortalis et cor-
ruptibilis, immortalis fit et in-
corruptibilis: non secundum
proprium substantiam, sed se-
cundum Domini operationem, qui
potest mortali immortalitatem,
et corruptibili circumdare incor-

1. Sic enim] Ita CLAROM. VOSS. et
MASS. melius, quam reliqui si enim.

2. contraria — ostendentes] Ita GRAB.
primus restituit sive omnium Codd., nisi
quod in ARND. exstet ostendente. Sed
prioris editt. habent contrarium — osten-
det.

3. transfigurabit] Sic solus CLAROM.
Ceteri omnes Codd. cum ERASM. et GALL.
habent transfiguravit. Iam quidem FRED.
restituerat transfigurabit, sed solius apo-
stoli auctoritate, ut ipse fatetur. MASS.

4. conforme corpori] Codd. CLAROM.
et VOSS. cum interpretatione Italica con-

forme corporis. Sed recte dicit MASS.
hic legendum esse corpori, quum paulo
post legatur in omnibus Codd. confor-
matum corpori.

5. ita ut — virtutis suae] MASS. ibi
observat, haec neque cum graeco apo-
stoli textu, neque cum Italica aut Vul-
gata interpretatione consentire.

6. quod et humiliatur] GRAB. et VOSS.
legit quae pro quod.

7. Μετασχηματισμὸς κτλ.] Etiam
hoc fragmentum HALLOIXIUS in *Vita Irenaei*
p. 495 e Ioannis Damasceni *Parallelis*
transscriptum edidit.

incomutabilem.
n. cum.
fiat. n.
absorta.

e.
e.
e.e.
e.

cum
absorta

transigunt
corpora

ritam.

Leo.

Sexum.

+ ek. ritam.

Si. + nos.

ritam. sum.

ministra da.

Corlis.

cui honoratus.

l.

Coona fr. ~~sub~~ lett
- boles
to eng. is p. 76

Si - ut

Ceremonialis

Coona fr. lett
- boles
Sanguis 185. 13

h. circumf. h. nostro. sm. MM.

Leo. MM.

manifestationis. MM. si. MM.

CORPORA NOSTRA VITAE AETERNAE CAPACIA. LIB. V. C. 13, 3. 4. 753

οίαν. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν·
ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ
τῆς ζωῆς. Ὁ δὲ κατεργασάμενος
ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο Θεός, ὁ
καὶ δοὺς ἡμῖν ἀθάβωτα τοῦ
πνεύματος· φανερώτατα περὶ
τῆς σαρκὸς ταῦτα λέγων· οὔτε
γὰρ ἡ ψυχὴ θνητόν, οὔτε τὸ
πνεῦμα. Καταπίνεσθαι γὰρ τὸ
θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, ¹ ὅτι
μηκέτι σὰρξ νεκρά, ἀλλὰ ζῶσα,
καὶ ἀφθαρτος μένει, ὑμνοῦσα
τὸν εἰς αὐτὸ τοῦτο κατεργασά-
μενον ἡμᾶς Θεόν.

Ut ergo in hoc perficiamur, bene Corinthiis ait: *Glorificate Deum* 1. Cor. VI.
in corpore vestro. Deus incorruptibilitatis est effector. 20.

4. Quoniam autem non de alio quodam corpore, sed de cor-
pore carnis dicit haec, manifeste et indubitate et sine ulla ambi-
guitate Corinthiis ait: *Semper mortificationem Iesu in corpore no-* 2. Cor. IV. 10.
stro circumferentes, ut vita Iesu Christi in corpore nostro mani- 11.
festetur. Semper enim qui vivimus, in mortem tradimur per
Iesum, ut et vita Iesu manifestetur in carne mortali nostra. Et * *Grab. 420.*
quoniam spiritus complectitur carnem, in eadem epistola ait: *Quo-* 2. Cor. III. 3, 225.
niam estis epistola Christi, ministrata a nobis, inscripta non atra-
mento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis
cordis carnalibus. Si ergo nunc corda carnalia capacia Spiritus
sunt; quid mirum si in resurrectione eam, quae a Spiritu datur,
capiunt vitam? De qua resurrectione apostolus in ea, quae est ad
Philippenses, ait: *Conformis morti eius, si quo modo occurram* Philipp. III.
ad resurrectionem, quae est a mortuis. In qua igitur alia mor- 10. 11.
tali carne intelligi ⁶ *potest* vita manifestari, nisi in hac substantia,

1. ὅτι μηκέτι] Interpres legit ὅτε.

2. mortalis] Ita Codd. VET. CLAROM.
et Voss., quos sequuntur GRAB. et MASS.
Ceteri perperam immortalis.]

3. Absorbetur autem mortale a vita] Sic
solum CLAROM., ait MASS. Minime vero!
Eandem lectionem reperi etiam in Voss.,
quem hic neglexit GRABUS, cum ceteris
scribens absorbetur a mortali vita.

4. iam non mortua] Iam cum MASS.
addo non e solo Cod. CLAROM., sed
etiam Voss.

5. Conformis mortis] Codices hoc loco

mirum in modum sunt corrupti. ARUND.
et MERC. II. habent cooperatus mortis;
CLAROM. cui honoratus mortis; Voss. non
habet, uti GRAB. et MASS. adnotant, com-
memoratur, sed commemoratus. GRABUS
coniicit, Interpretem ex graeco scripsisse
conformatus. MASSUETI coniecturam vide
in Appar. nostro ad h. l.

6. potest vita manifestari cett.] Profe-
cto mirum est, duos optimos Codd. CLA-
ROMONT. et Voss. hic magnam habere
lacunam, quae unde orta sit, ne con-
iicere quidem ausim. Desunt enim, quae
hinc usque ad tertiam periodum capitis

quae et mortificatur propter eam, quae est ad Deum, confessionem?
 1. Cor. XV. Quemadmodum ipse dixit: Si secundum hominem cum bestiis Ephesi
 32. pugnavi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Si enim
 Ibid. 13. mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit; si autem Chri-
 seqq. stus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra, inanis est et
 fides vestra. Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testifi-
 ficamur, quod suscitavit Christum, quem non suscitavit. Si enim
 mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Si autem Chri-
 stus non resurrexit, inanis est fides vestra: quoniam adhuc estis
 in peccatis vestris. Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt.
 Si in vita hac in Christo sperantes sumus tantum, miserabiliores
 omnibus sumus hominibus. Nunc autem Christus resurrexit a
 mortuis, primitiae dormientium: quoniam enim per hominem mors,
 et per hominem resurrectio mortuorum.

5. In his igitur omnibus, quemadmodum praediximus, aut
 contraria sentientem sibi metipsi apostolum dicent, quantum ad il-
 lud, Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt; aut ille-
 rum malignas et extortas cogentur omnium dictorum facere expo-
 sitiones ad transvertendam et immutandam sententiam dictorum.
 Quid enim dicere habebunt sanum, si conabuntur aliter interpre-
 tari hoc quod scribit: Oportet enim corruptibile hoc induere in-
 2. Cor. IV. 11. corruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem; et: Ut vita
 Iesu manifestetur in carne mortali nostra; et reliqua omnia, in
 quibus apostolus manifeste et clare resurrectionem et incorrupte-
 lam carnis praedicat? Cogentur itaque haec tanta male interpre-
 tari, qui unum nolunt bene intelligere.

C A P. XIV.

1. † Quoniam autem non adversus ipsam substantiam carnis
 et sanguinis dixit apostolus, non possidere regnum Dei, ubique
 idem apostolus in Domino Iesu Christo usus est carnis et san-
 guinis nomine; aliquid quidem, uti hominem eius statueret; (et
 enim ipse semetipsum Filium dicebat hominis) aliquid autem, uti
 salutem carnis nostrae confirmaret. Si enim non haberet caro

sequentis, sed quoniam ab initio vocalis
 est leguntur.

1. resurgunt] ARUND. et MERC. II. re-
 surgenti.

2. testificamur] GRABUS quidem ex
 ARUND. scripsit testificati sumus, quae le-
 ctio cum Paulina graeca convenit. Sed
 cum MASS. censeo, hic lectionem pluri-
 mis Codicibus oblatam esse servandam.

3. possidere] OTTOB. ARUND. MERC.

II. et GRAB. addunt eam.

4. in Domino Iesu Christo] GRAB. re-
 cte explicat: ubi de Domino I. C. verbo
 fecit.

5. aliquid quidem — aliquid autem]
 Uti saepissime ita scripsit graeco more
 pro partim quidem — partim autem; quod
 editores recte observant.

6. ipse] Hanc vocem GRAB. addidit
 ex ARUND. et MERC. II.

atque.

e.

e.

+ et.

et quamdiu ex.

rationem.

salvari, nequaquam Verbum Dei caro factum esset. Et si non haberet sanguis iustorum inquiri, nequaquam sanguinem habuisset Dominus. Sed quoniam ab initio vocalis est sanguis, Deus ad Cain dixit, quum occidisset fratrem suum: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me.* Et quoniam haberet exquiri sanguis ipsorum, dixit ad eos qui ¹circa Noë erant: *Etenim ²vestrum sanguinem animarum vestrarum exquiram illum de manu omnium bestiarum.* Et iterum: *Qui effundet sanguinem hominis, ³pro sanguine eius effundetur.* Similiter autem et Dominus his, qui habebant eius sanguinem effundere, dicebat: *Exquiretur omnis sanguis iustus, qui effunditur super terram, & sanguine abet iusti, usque ad sanguinem Zachariae filii Barachiae, quem occidistis inter templum et altare: ⁴tunc dico vobis, venient omnia ista super generationem istam.* Recapitulationem effusionis sanguinis ab initio omnium iustorum et prophetarum in semetipsum futuram indicans, et exquisitionem sanguinis ipsorum per semetipsum. *Non autem exquireretur hoc, * nisi et salvari haberet; nec in semetipsum recapitulatus esset haec Dominus, nisi et ipse caro et sanguis ⁴secundum principalem plasmationem factus fuisset, salvans in semetipso in fine illud, quod perierat in principio in Adam.

2. Si autem ob aliam quandam dispositionem Dominus incarnatus est, et ex altera substantia carnem attulit, non ergo in semetipsum recapitulatus est ⁵se hominem: adhuc etiam nec caro quidem dici potest. Caro enim vere primae plasmationis e limo ⁶facta est successio. Si autem ex alia substantia habere eum oportuit materiam, ab initio ⁷ex altera substantia Pater operatus fuisset fieri ⁸consersionem eius. Nunc autem quod fuit, qui perierat, homo, hoc salutare factum est Verbum; per semetipsum

1. circa Noë] ARUND. in arca Noë.

2. vestrum sanguinem] Ita CLAROM. et Voss. secundum interpretationem LXX. In reliquis omittitur vestrum.

3. pro sanguine] Sanguis pro sanguine est in ERASM., GALL. et FEUARD., sed vocem sanguis merito omittunt CLAROM. Voss. et GRAB., quia nec in nostris τὸν οἰοῦνται legitur, excepta Complutensi, in qua habetur: ἀντὶ τοῦ αἵματος ἀνθρώπων, τὸ αἷμα ἐκχυθήσεται. De variis huius Scripturae loci lectionibus consule sis doctissimum Cotelierum in notis ad lib. II. Constitut. apostol. cap. 42. MASS.

4. secundum principalem] GRAB. bene adnotat: „Vereor ne Interpres hic et paulo post ἀρχαίαν, primævam, male verterit principalem. Quippe post men-

lio facta primae plasmationis: unde et his locis eam indicari vix dubito.“

5. se hominem] FEUARD. addidit se a Cod. VET., quocum consentiunt CLAROM. et Voss. Voculam se, a GRABIO expunctam, cum MASS. recepi, quum sermo sit de humana natura, quam Iesus Christus assumpsit.

6. facta est successio] Sic Codd. VET. CLAROM. Voss. ARUND. MERC. II. et MASS. In reliquis factae successio.

7. ex altera substantia Pater] Ita CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. Ceteri vitiose ex altera substantiae parte aut partes.

8. consersionem] MASSAM Interpres vertere debebat graecam vocem συνάμα, quam in Irenaei texta fuisse conicio. GRAB.

225. eam, quae esset ad eum; communionem,^o et exquisitionem salutis eius efficiens. Quod autem ¹perierat, sanguinem et carnem habebat. Limum enim de terra accipiens Dominus, plasmavit hominem; et propter hunc omnis dispositio adventus Domini. Habuit ergo et ipse carnem et sanguinem; non alteram quandam, sed illam principalem Patris plasmationem in se recapitulans, exquirens id quod perierat. Et propter hoc apostolus in epistola quae est ad Colossenses, ait: *Et vos quum essetis aliquando alienati, et* ²*inimici cogitationi eius in operibus malis, nunc autem* ³*reconciliati in corpore carnis eius, per mortem eius, exhibere vos sanctos et castos et sine crimine in conspectu eius. In corpore, ait, reconciliati carnis eius;* ⁴*hoc quoniam iusta caro reconciliavit eam carnem, quae in peccato detinebatur, et in amicitiam adduxit Deo.*

3. Si quis igitur secundum hoc alteram dicit Domini carnem a nostra carne, quoniam illa quidem non peccavit, neque inventus est dolus in anima eius, nos autem peccatores, recte dicit. Si autem alteram substantiam carnis Domino affingit, ⁵iam non constabit illi reconciliationis sermo. Reconciliatur enim illud, quod fuit aliquando ⁶in inimicitia. Si autem ex altera substantia carnem attulit Dominus, iam non illud reconciliatum est Deo, quod per transgressionem factum fuerat inimicum. Nunc autem per eam, quae est ad se, communicationem reconciliavit Dominus hominem Deo Patri; reconcilians nos sibi per corpus carnis suae, et sanguine suo redimens nos, quemadmodum apostolus Ephesius ait:

Ephes. I. 7. *In quo habuimus redemptionem per sanguinem eius, remissionem*
 Ib. II. 13. *peccatorum. Et rursus eisdem: Vos, inquit, qui aliquando eratis*
 Ib. 14. 15. *longe, facti estis iusti in sanguine Christi. Et iterum: Inimicitias in carne sua, legem praeceptorum decretis evacuans. Et in*
 † Mass. 311. *omni autem epistola manifeste testificatur apostolus, quoniam per carnem Domini nostri et sanguinem eius nos salvati sumus.*

4. Si igitur caro et sanguis sunt, quae faciunt nobis vitam, non proprie de carne dictum est et sanguine, non posse ea pos-

1. *perierat*] CLAROM. VET. et VOSS. *peribat.*

2. *inimici cogitationi eius*] Ita GRAB. et MASS. e Codd. VET. et VOSS., quibuscum, uti solet, consentire consilio MS. CLAROM. Sed in reliquis edit. legitur *inimici cogitationis eius*. GRABUS coniicit, *vocem eius*, quam omnes Irenaei Codd. agnoscunt, ex interpretatione Italica additam esse. „Nam, ait MASS., eam vocem neque graecus apost. textus, neque Vulgata nostra agnoscunt; et τῇ διαβολῇ sensu non ad Deum, sed ad

ipsum Colossenses referunt, ut sensus sit: *inimici sensu vestro seu cogitatione in operibus malis*. Observandum tamen, quod in vetustissimo nostro San-Germansii Cod. non τῇ διαβολῇ, ut habent omnes alii, sed τῇς διαβολῆς exaratum legitur.

3. *reconciliati*] Ita interpretatio Ital.

4. *hoc quoniam*] Ita Codd. VET. VOSS. et MASS. In ceteris legitur *id est quia*.

5. *iam non constabit*] Codd. VET. et VOSS. *inanis constabit.*

6. *in inimicitia*] In addunt GRAB. et MASS. e Codd. MERC. II. VOSS. et CLAROM.

cum.
c.
castes.

cum

juista.
Sanguinem

e.

redempt.

abandonandum

exibetis. e.

exibere. uti

-et. e.

ignens.

hisdem e

ignens. uti

e

mortui

uti

-et. eisdem

-arma

sidere regnum Dei; sed de praedictis carnalibus actibus, qui ad peccatum transvertentes hominem, privant eum vita. Et propter hoc in epistola ¹ quae est ad Romanos ait: *Non ergo regnet peccatum in corpore mortali vestro ad obediendum ei; neque exhibitis membra vestra arma iniustitiae peccato: sed exhibete vosmetipsos Deo, velut a mortuis viventes, et membra vestra arma iustitiae Deo.* Quibus igitur membris serviebamus peccato et fructificabamus morti, ~~sed~~ ^{et} ipsis membris servire nos vult iustitiae, et fructificemus vitae. Memor igitur, dilectissime, quoniam carne Domini nostri redemptus es, et sanguine * eius ² redhibitus, ~~et~~ ^{* Grab. 422.} ~~non caput, ex quo universum corpus ecclesiae compaginatam au-~~ ^{Coloss. II. 19.} ~~gescit,~~ hoc est, carnalem adventum Filii Dei et Deum confitens, et ¹ hominem eius firmiter excipiens, utens etiam his ostensionibus, quae sunt ex Scripturis, facile evertis, quemadmodum demonstravimus, omnes eas, quae postea affictae sunt, haereticorum sententias.

C A P. XV.

1. Quoniam autem is qui ab initio condidit hominem, post resolutionem eius in terram promisit ei secundam generationem, Esaias quidem sic ait: *Resurgent mortui, et surgent qui in* ⁴*mo-* Esa. XXVI. 19.
numentis, et laetabuntur qui sunt in terra. Ros enim qui a te
est, sanitas est eis. Et iterum: Ego vos advocabo, et in Hieru- Ibid. LXVI. 13. 14.
salem advocabimini et videbitis et gratulabitur cor vestrum, et
ossa vestra quasi herba orientur, et cognoscetur manus Domini
his qui colunt eum. Et ⁵*Ezechiel autem sic: Et facta est super* Ezech. XXXVII. 1
me manus Domini, et ⁶*eduxit me in spiritu Dominus, et posuit* seqq.
me in medio campi, et hic erat plenus ossibus, et circumduxit me
super ea ¹*in circuitum in gyro, et ecce multa super faciem campi*
arida valde. Et dixit ad me: Fili hominis, si vivunt ossa haec?
Et dixi: Domine, tu scis, ⁸*qui fecisti haec. Et dixit ad me: Pro-*
phetare super ossa haec, et dices eis: Ossa arida, audite sermo-
nem Domini. Haec dicit Dominus ossibus his: Ecce, ego superduco

1. quae est ad Rom.] Ita MASS. e Voss.
et procul dubio CLAROM.

2. *redhibitus*] Vide de hoc verbo FEU-
ARGENTIUM in Appar. nostro.

3. *hominem eius*] Ita GRAB. et MASS.
sec. Codd. VET. CLAROM. et VOSS. In
aliis minus recte *hominem eum*.

4. monumentis] Sunt, quod hic addunt editi, cum Mass. omisi fide Codd. Claron. et Voss., quia ne in LXX quidem expressum legitur.

5. *Ezechiel autem sic*] *Ait, quod re-*

peris additum in plurimis editt., cum
Mass. expunxi, quum absit in Arund. et
Voss.

6. *eduxit*] Sic GRÆC. et MASS. e Cod. Voss. et interpretatione LXX. In reliquis *duxit*.

7. in circuitum in gyro] ERASM. GALL.
ARUND. et MERC. II. omittunt in circuitum,
et habent in ovum.

8. *qui fecisti*] Interpretatio LXX non agnoscit illa verba.

super vos spiritum vitae, et dabo super vos nervos, et reduco super vos carnem, et extendam super vos cutem, et dabo spiritum meum in vos, et vivetis, et cognoscetis quia ego sum Dominus. Et prophetavi, sicut praecepit mihi Dominus. Et factum est quum prophetarem, et ecce terrae-motus, et adducebantur ossa unumquodque ad compaginem suam; et vidi, et ecce ¹super ea nervi et carnes nascebantur, et ascendeabant super ea cutes desuper, et spiritus non erat in eis. Et dixit ad me: Ad spiritum propheta, fili hominis, et dic spiritui: Haec dicit Dominus: A quatuor spiritibus veni, et insuffla in mortuos istos, et vivant. Et prophetavi, quemadmodum praecepit mihi Dominus, et intravit in eos spiritus et vixerunt et steterunt supra pedes suos collectio multa valde. Et rursus ipse ait: Haec dicit Dominus: Ecce, ego aperiam monumenta^x vestra, et educam vos de monumentis vestris, et inducam vos in terram Israël, et cognoscetis, quia ego sum Dominus, quum aperiam ego sepulcra vestra, ²ut reducam de sepulcris populum meum, et dabo spiritum meum in vos, et vivetis et ponam vos in terram vestram et cognoscetis, ³quia ego Dominus. Locutus sum et faciam, ⁴dicit Dominus. Demiurgo itaque et hic vivificante ⁵corpora nostra mortua, quemadmodum videre adest, et resurrectionem eis repromittente et de sepulcris et monumentis sus-

102. ⁶ 1b. 12 seqq. *Esai. LXV. 22.* citationem, et incorruptelam donante: *Secundum enim lignum vitae*, ait, *dies ipsorum erunt*; hic solus Deus ostenditur, qui haec facit et ipse bonus Pater, benigne vitam donans his, qui ex se non habent vitam.

2. Et propter hoc manifestissime Dominus ostendit se, et Patrem quidem suis discipulis; ne scilicet quaererent alterum

* *Grab. 423.* *Deum, praeter eum qui plasmaverit hominem, et afflatum vitae donaverit ei; neque in tantam insaniam procederent, uti super Demiurgum alterum affingerent Patrem. Et ideo reliquos quidem omnes, quibuscunque propter transgressionem eorum eveniebant

Ioan. V. 14. languores, curabat sermone; quibus et dicebat: *Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat*; manifestans quoniam propter inobedientiae peccatum subsecuti sunt languores hominibus. Ei autem qui caecus fuerat a nativitate, iam non per

1. super ea] CLAROM. VOSS. et MERC. 1. super eam. Sed obstat interpretatio LXX.

2. ut reducam] Sic GRAB. et MASS. e CLAROM. ARUND. MERC. II. et interpretatione LXX. Reliqui et reducam.

3. quia ego Dominus] CLAROM. quo-

niam ego sum Dominus. Consentit Voss. quoad vocem quoniam.

4. dicit] Sic GRAB. et MASS. et ARUND. et Voss. In aliis dicit.

5. corpora nostra] Ita GRAB. et MASS. sec. CLAROM. ARUND. et (quem addo) Voss. Reliqui vestra.

Sepulchra.

quit.

neque

n.
fig. me. de.
e.
evangelizem.

fig. me de

sermonem, sed per operationem praestitit visum; non vane, neque prout evenit hoc faciens, sed ut ostenderet manum Dei, eam quae ab initio plasmavit hominem. Et propterea interrogantibus eum discipulis, qua ex causa caecus natus esset, utrumne sua, an parentum culpa? ait: *Nec hic peccavit, neque parentes eius, sed ut* ib. IX. 3.
manifestentur opera Dei in ipso. Opera autem Dei plasmatio est hominis. ²Hanc enim ³per operationem fecit, quemadmodum Scriptura ait: *Et sumisit Dominus limum de terra, et plasmavit hominem.* Gen. II. 7.
Quapropter et Dominus exspuit in terram, et ⁴fecit lutum, + Mass. 312.
et superlinivit illud oculis; ostendens antiquam plasmationem quemadmodum facta est, et manum Dei ⁴manifestans his qui intelligere ⁵possint, per quam e limo plasmatus est homo. ⁶Quod enim in ventre plasmare praetermisit artifex Verbum, hoc in manifesto adimplevit; uti manifestarentur opera Dei in ipso, nec iam alteram requireremus manum, per quam plasmatus est homo, neque alterum Patrem: scientes quoniam quae plasmavit nos initio, et plasmavit in ventre manus Dei, haec in novissimis temporibus perditos exquirit nos, suam lucrifaciens, et super humeros assumens ovem perditam, et cum gratulatione in cohortem restituens vitae.

3. ¹Quoniam autem in ventre plasmavit nos Verbum Dei, ait Hieremiae: *Priusquam plasmarem te in utero, novi te, et priusquam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te.* Jerem. I. 5.
Sed et Paulus similiter ait: *Quando autem complacuit ei, qui me segregavit ex utero matris meae, uti evangelisarem eum in gentibus.* Galat. I. 15.
Quum ergo in ventre a Verbo plasmemur, id ipsum Verbum ei, qui a nativitate caecus fuerat, formavit visionem; eum, qui in abscondito plasmator noster est, in manifesto ostendens, quoniam ipsum Verbum manifestum hominibus factum fuerat: et antiquam plasmationem Adae disserens, et quomodo factus est, et

1. manifestentur] ERASM. et GALL. manifestarentur.

2. Hanc enim] Supple plasmationem.

3. per operationem] Ita CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Ceteri perperam omitunt per.

4. manifestans] Ita ARUND. VOSS. MERC. I. GRAB. et MASS. Ceteri ostendens.

5. possint] Sic CODD. VET. VOSS. MERC. II. GRAB. et MASS. Alii possunt.

6. Quod enim in ventre plasmare] Ita recte restituit GRAB. sec. COD. VET. Consequuntur MASS. CODD. CLAROM. et (quem addo) VOSS. In ceteris male: quod enim in veteri plasmate, aut invenit replasmare

(ARUND. et MERC. II.) MASS. ita dicit: „De oculis sermo est, quibus ab utero matris orbus fuerat caecus natus; quos proinde in ventre plasmare praetermiserat artifex Verbum, quod et sequentia satis declarant.“

7. Quoniam autem] Ita GRAB. primus recte scripsit e CODD. VOSS. et MERC. II. Priores habent qui autem.

8. exires] Sic cum MASS. scripsi sec. CODD. VET. VOSS. et ARUND. Reliqui progredieris.

9. posui te] Ita GRAB. et MASS. e CODD. ARUND. et VOSS. iuxta interpretationem LXX τεθείκα σε. In reliquis dedi te.

hominem est. M. 15.

+ e. 1. M.

per quam plasmatus est manum, ex parte totum ostendens. Qui enim visionem formavit Dominus, hic est qui universum hominem ¹formavit, voluntati Patris deserviens. ¹Et quoniam in illa ²plasmatione, quae ²secundum Adam fuit, in transgressionem ³factus homo indigebat lavacro regenerationis, postquam linivit lutum super oculum eius, dixit ei: *Vade in Sittam, et lavare*; simul et plasmationem et eam, quae est per lavacrum, regenerationem restituens ei. Et propter hoc lotus venit videns, ut et suum cognosceret plasmatorem, et disceret homo eum qui donavit ei vitam.

4. Excidunt itaque et hi qui a Valentino sunt, dicentes, non ex hac terra plasmatum esse hominem, sed a fluida materia et effusa. Ex qua enim terra ⁴Dominus ei formavit oculos, ex hac manifestum est quoniam et ab initio plasmatus est homo. Non enim consequens erat, aliunde quidem oculos, aliunde autem reliquum corpus plasmatum esse: quemadmodum nec consequens est, alterum quidem corpus, alterum vero plasmasse oculos. Sed idem ipse qui ab initio plasmavit Adam, cum quo et loquebatur Pater: *Genes. I. 26. Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram*; in novissimis temporibus semetipsum manifestans hominibus, ei qui ab Adam caecus erat, formavit visionem. Et propter hoc Scriptura significans quod futurum erat, ait, abscondito Adam propter **Grab. 424. inobedientiam, Dominum venisse vespere* ^{*}ad eum, et evocasse eum, *Genes. III. 9. et dixisse ei: Ubi es?* Hoc est, quoniam in novissimis temporibus idipsum venit Verbum Dei advocare hominem, ⁵recommemorans eum opera sua, in quibus degens absconditus fuerat Domino. Quemadmodum enim tunc ad Adam vespere ⁷locutus est exquirens illum Deus; sic in novissimis temporibus per eandem vocem visitavit exquirens genus eius.

C A P. XVI.

1. Et quoniam ex hac quae secundum nos est terra, ¹plasmatio fuit Adae, Scriptura dicit dixisse Deum ei: *In sudore vultus tui manificabis panem tuum, quoadusque convertaris in terram, ex qua sumtus es.* Si igitur in aliquam alteram terram revertuntur post mortem corpora nostra, consequens est ea inde et

1. *formavit*] Ita Mass. e Cod. Voss., quocum procul dubio consentit Clarom. In aliis *plasmavit*.

2. *secundum Adam fuit*] E Codd. Vet. Voss. et Clarom. sic scripsere Grab. et Mass. Alii perperam *secundum hominem fuit*.

3. *factus homo*] ERASM. GALL. et FEU-

ARD. *factus est homo*.

4. *Dominus*] E Codd. Clarom. et Voss. Grab. et Mass. sic restituerunt. Alii habent *Deus*.

5. *recommemorans eum*] Id est: in mentem ei revocans. Ita Clarom. melius quam alii *recommemorans* in eo. Mass.

Magnum

silvum

substantiam habere. Si vero in hanc ipsam, manifestum est, quoniam et ex hac ¹plasma eis factum est; quomodo et Dominus fecit manifestum, ex hac eadem ²oculos formans. Et manu itaque ³vere liquido ostensa Dei, per quam plasmatus est quidem Adam, plasmati autem sumus et nos; et quum sit unus et idem Pater, cuius vox ab initio usque ad finem adest plasmati suo; et ⁴substantia plasmatis nostri per evangelium ostensa manifeste: iam non oportet quaerere alium Patrem praeter hunc; neque aliam substantiam plasmationis nostrae, praeter praedictam et ostensam a Domino; neque alteram manum Dei praeter hanc, quae ab initio usque in finem format nos, et coaptat in vitam, et adest plasmati suo, et perficit illud secundum imaginem et ⁵similitudinem Dei.

2. Tunc autem hoc Verbum ostensum est, quando homo Verbum Dei factum est, semetipsum homini, et hominem sibi met-
ipsi assimilans, ut per eam quae est ad Filium similitudinem, pretiosus homo fiat Patri.

† Mass. 313.

Ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις ἐλέ-
γετο μὲν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γε-
γενῆναι τὸν ἄνθρωπον, οὐκ
ἐδείκνυτο δέ. Ἐτι γὰρ ἀόρατος
ἦν ὁ Λόγος, οὗ κατ' εἰκόνα ὁ
ἄνθρωπος ἐγενόνη. Διὰ τοῦτο
ᾗ καὶ τὴν ὁμοίωσιν ἐξάδιως
ἀπέβαλεν. Ὅποτε δὲ σὰρξ ἐγέ-
γετο ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τὰ
ἁμφοτέρα ἐπεκύρωσε· καὶ γὰρ
(καὶ) τὴν εἰκόνα ἐδειξεν ὁ ἄλ-
θῆς, αὐτὸς τοῦτο γενόμενος,

In praeteritis ⁶enim temporibus dicebatur quidem secundum imaginem Dei factum esse hominem, non autem ostendebatur. Adhuc enim invisibile erat Verbum, cuius secundum imaginem homo ¹⁰factus fuerat. Propter hoc autem et similitudinem facile amisit. Quando autem caro Verbum Dei factum est, utraque ¹¹confirmavit: et imaginem enim ostendit veram, ipse hoc fiens,

1. plasma eis factum est] Sic cum Mass. e CLAROM. scripsi. In reliquis scriptum est: *plasmatio ei facta est*; vox ei, uti Mass. recte notat, falsa est, quum Irenaeus non de Adamo, sed de corporibus disputet.

2. oculos] Ei, quod addunt FEUARD. et GRAB., cum Mass. expuncti fide ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. MERC. II.

3. vere liquido] Sic GRAB. Mass. CLAROM. et VOSS. Sed ERASM. et GALL. perperam habent reliqua; MERC. II. reliqua vel; ARUND. reliqua vere; FEUARD. edit. reliqua vere aliquando.

4. substantia — ostensa manifeste] Ita Mass. e CLAROM. Sed GRAB. et Cod. VOSS. minus recte substantia — ostensa

est manifeste. Ceteri peius: substantiam — ostendens manifeste.

5. similitudinem Dei] ERASM. GALL. et FEUARD. vitiose et repugnantibus omnibus fere MSS. similitudinem suam Dei.

6. Ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις κτλ.] Haec typis edenda curavit Halloixius, qui fragmentum hoc e Paralleliis Ioannis Damasceni excerptis. Vide Halloixii Vita Irenaei pag. 480.

7. (καὶ)] Abundat haec vocula.

8. ἀληθῆς] Int. legit ἀληθῆ.

9. enim] In ARUND. abest enim, quod etiam in graeco non comparat.

10. factus] Hanc vocem FEUARDENTIUS adiecit consentiente Cod. VOSS. et textu graeco.

11. confirmavi] MERC. Codd firmavi.

ὅπερ ἦν ἡ εἰκὼν αὐτοῦ· καὶ τὴν quod erat imago eius; et simili
 ὁμοιωσιν ¹βεβαίως κατέστησε, tudinem firmans restituit, con
 συνεξομοιωσας τὸν ἄνθρωπον similem faciens hominem in visi
 τῷ ἀοράτῳ Πατρὶ . . . . . bili Patri per visibile Verbum.

3. Et non solum autem per ea, quae praedicta sunt, et Pa-
 trem et semetipsum manifestavit Dominus, sed etiam per ipsam
 passionem. Dissolvens enim eam, quae ab initio in ligno facta
 fuerat, hominis inobedientiam, *obedientem factus est usque ad mor-
 tem, mortem autem crucis*; eam quae in ligno facta fuerat inobe-
 dientiam, per eam quae in ligno fuerat obedientiam sanans. No-

Phil. II. 8.

* *Grab. 425.* autem per eandem venisset exsolvere eam, * quae fuerat erga pa-
 trem nostrum inobedientiam, si alterum annuntiabat Patrem.
 Quoniam autem per haec, per quae non ²audivimus Deum, et non
 credidimus eius verbo, per haec eadem obedientiam introduxit,
 eam quae esset erga verbum eius ³assensionem, ⁴per quae mani-
 feste ipsum ostendit Deum, quem

⁵Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ in primo quidem Adam os-
 προσεκόψαμεν, μὴ ποιήσαντες tendimus, non facientes ei
 αὐτοῦ τὴν ἐντολὴν· ἐν δὲ τῷ preceptum; in secundo autem
 δευτέρῳ Ἀδὰμ ἀποκατηλλάγη- Adam reconciliati sumus, obe-
 μέν, ὑπήκοοι μέχρι θανάτου dientes usque ad mortem facti
 γεγόμενοι. Οὐδὲ γὰρ ἄλλῳ τινὶ Neque enim ⁶alteri cuidam er-
 ἡμεῖν ὀφειλέται, ἀλλ' ἡ ἐκείνῳ, mus debitores, sed illi, cui
 οὐ καὶ τὴν ἐντολὴν παρέβημεν et preceptum transgressi fuera-
 ἀπ' ἀρχῆς. mus ab initio.

228.

C A P. XVII.

1. Ἔστι δὲ οὗτος ὁ δημιουργός, ὁ κατὰ μὲν τὴν ἀγάπην qui secundum dilectionem qui
 Πατὴρ, κατὰ δὲ τὴν δύναμιν dem, Pater est; secundum autem
 κύριος, κατὰ δὲ τὴν σοφίαν virtutem, Dominus; secundum
 ποιητὴς καὶ πλάστης ἡμῶν. autem sapientiam, factor et pla-
 smator noster: cuius et preceptum transgredientes, inimici facti
 sumus eius. Et propter hoc in novissimis temporibus in amici

1. *βεβαίως*] Int. procul dubio legitur βεβαιῶν.

2. *audivimus Deum*] Ita sec. Codd. VET. VOSS. CLAROM. cum MASS. scripsi, dum in ceteris legitur *obedivimus Deo*.

3. *assensionem*] Sic GRABIUS primus e Codd. VET. et VOSS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. ARUND. et MERC. II. perperam *ostensionem*.

4. *per quae*] Codd. VET. et VOSS. per quem. GRAB. recte observat, melius legendum esse *perquam*.

5. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρώτῳ πλ. Haec graeca et quae initio capituli leguntur Halloixii diligentiae debemus qui haec fragmenta e Ioannis Damasci Parallelis eruit.

obaudiens

e.

tiam restituit nos Dominus per suam incarnationem, *mediator Dei* ^{1. Timoth. II. 5.} et hominum factus; propitiatus quidem pro nobis Patrem, in quem peccaveramus, et nostram inobedientiam per suam obedientiam consolatus; nobis autem donans eam, quae est ad factorem nostrum, conversationem et subiectionem. Quapropter et in oratione dicere nos docuit: *Et remitte nobis debita nostra*; utique quoniam ^{Math. VI. 12.} hic est Pater noster, cuius eramus debitores, transgressi eius praeceptum. Quis autem est hic? Utrumne incognitus aliquis, et 'nulli nunquam praeceptum dans Pater? An vero qui a Scripturis praedicatur Deus, cui et debitores eramus, transgressi eius praeceptum? Datum est autem praeceptum homini per Verbum: *Audivit enim Adam*, ait, *vocem Domini Dei*. Bene igitur Verbum ^{Gen. III. 8. 10.} eius ad hominem dicit: *Remittuntur tibi peccata*; idem ille, in ^{Math. IX. 2. Luke 5, 20.} quem peccaveramus in initio, remissionem peccatorum in fine donans. Aut si alterius quidem transgressi sumus praeceptum, alius autem erat qui dixit, *Remittuntur tibi peccata tua*; neque bonus, neque verax, neque iustus est huiusmodi. Quomodo enim bonus, qui non ex suis donat? Aut quomodo iustus, qui aliena rapit? Quomodo autem ²vere remissa sunt peccata, nisi ille ipse, in quem peccavimus, donavit remissionem, *per viscera misericordiae Dei* ^{Luc. I. 78.} nostri, in quibus visitavit nos per Filium suum?

2. Quapropter et curato paralytico: *Videntes*, inquit, *populi* ^{Math. IX. 8.} *clarificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus*. Quem igitur Deum clarificaverunt circumstantes populi? Numquidnam ab haereticis inventum, incognitum Patrem? Et quomodo eum, qui ²initio tunc non cognoscebatur ab eis, glorificabant? Manifestum est ergo, quoniam eum, qui ⁴a lege et [†]prophetis praedicatus est ^{† Mass. 314.} Deus, glorificabant Israëlitae, qui et est Pater Domini nostri; et propter hoc docebat homines ⁵in sensu per ea [†]signa, quae faciebat, dare gloriam Deo. Si autem ab altero quidem Patre ipse venisset, alterum autem Patrem ^{*}glorificabant homines videntes eius ^{* Grab. 426.} virtutes; ingratos eos in eum Patrem, qui miserat curationem, efficiebat. Sed quoniam ab eo, ⁶qui est Deus, unigenitus Filius ve-

1. nulli nunquam] In Cod. ARUND. et (quem addo) VOSS. legitur nulli unquam, emendatio, uti MASS. recte suspicatur, a recentiore quopiam facta, cui displicuit duplex negatio, ab interprete secundum Graecorum morem servata.

2. vere] ERASM. GALL. et FRUARD. non adeo bene habent recte.

3. initio tunc] Ita CLARON. In VOSS. legitur in, quod interpretandum est ta-

men, neque vero tum, uti vult GRABIVS. In Cod. VET. quoque comparat tamen; in reliquis in totum.

4. a lege et prophetis] Sic GRAB. primus scripsit secundum omnes Codd. Priores vero editt. in lege a prophetis.

5. in sensu] Id est sensibilibus, ad oculum, ut aiunt. GRAB.

6. qui est] Ita CLARON. VET. VOSS. GRAB. et MASS. In aliis perperam a quo. Sed

nerat ad salutem hominum, et incredulos per eas quas faciebat virtutes, provocabat dare gloriam Patri; et non recipientibus adventum Filii eius, et propter hoc non credentibus, quae ab eo fiebat remissioni, Pharisaeis dicebat: *Ut sciatis quoniam potestatem habet Filius hominis remittere peccata*; et hoc ^{quum} dixisset, iussit paralyticum hominem tollere ^{grabbatum}, ^{super quem} iacebat, et ire in domum suam.¹ ²per hoc quod efficit, confundens incredulos, et significans quoniam ipse est vox Dei, per quam accepit homo praecepta, quae supergressus est, et factus est peccator: ex peccatis enim paralysis subsecuta est.

3. Peccata igitur remittens, hominem quidem curavit, semetipsum autem manifeste ostendit quis esset. Si enim nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus; remittebat autem haec Dominus et curabat homines: manifestum, quoniam ipse erat Verbum Dei, Filius hominis factus, a Patre potestatem remissionis peccatorum accipiens, ³quoniam homo et quoniam Deus: ⁴ut quomodo homo compassus est nobis, tanquam Deus misereatur nostri, et remittat nobis debita nostra, quae factori nostro debemus Deo. Et propter hoc David praedixit: *Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus homo, cui non imputavit Dominus peccatum*; eam, quae per adventum eius est, remissionem praemonstrans, per quam ~~delevit~~ ^{delevit} ~~scripserunt~~ ^{delevit} debiti nostri, et affixit illud cruci: uti quemadmodum per lignum facti sumus debitores Deo, per lignum accipiamus nostri debiti remissionem.

4. Hoc et per alios quidem multos, iam autem et per Heliseum prophetam ⁶significanter ostensum est. Quum enim ⁷hi, qui cum illo erant, prophetae conciderent ligna ad fabricationem tabernaculi, et ferrum excussum de securi cecidisset in Iordanem, et non inveniretur ab ipsis, veniens autem Heliseus in ipsam locum, quum didicisset quid esset factum, lignum in aquam misit: hoc autem quum fecisset, supernavit ferrum securis, et de superficie aquae sumserunt illud, qui ante amiserant:

ERUARD., uti saepius, sic et hic utramque lectionem coniungens minus recte scripsit: qui est a quo.

1. *super quem iacebat*] In MERC. Codd. una vox suum loco istorum legitur.

2. *per hoc quod efficit*] Ita primus GRAB. reposuit. pro propter hoc quidem efficit, auctoritate Cod. Voss., quocum consentit CLAROM. In ARUND. et MERC. i. etiam legitur quod pro quidem.

3. *quoniam homo et quoniam Deus*] Ita primus scripsit GRAB. fide Codd. ARUND.

VET. et Voss. pro quomodo homo et quomodo Deus.

4. *ut quomodo*] Sic GRAB. primus posuit auctoritate Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. Priores editt. et quomodo.

5. *debiti nostri*] Ita GRAB. et Mss. sec. Codd. CLAROM. ARUND. VET. et (quem addo) Voss. Ceteri perperam debita nostra.

6. *significanter*] Voss. significanter.

7. *hi* — *prophetae*] Duae voces GRAB. addidit, priorem, uti ait, e Voss., posteriorem ex ARUND. Sed in Voss. utraque vox legitur, uti in CLAROM.

Cum
paralit.
grabattum

Cum
grabab.

Cyprografum.

d.

Cyprografum.

Ἰδὲ ἔργον ἔδειξεν ὁ προφήτης, ὅτι τὸν στερεὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὃν . . . . ἀμαλῶς ἀποβαλόντας οὐχ ἠρύσκομεν, ἀποληγόμεθα πάλιν διὰ τῆς τοῦ ξύλου οἰκονομίας. "Ὅτι δὲ ἀξίῃ ἔοικεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, Ἰωάννης ὁ βαπτιστής φησι περὶ αὐτοῦ. Ἦδη δὲ ἡ ἀξίῃ πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων καίται. Ἰερμίας δὲ ὁμοίως φησὶν· ὁ λόγος Κυρίου ὡς πέλεκυς κόπτειν πέτραν. Τοῦτον οὖν κεκρυμμένον ἄφ' ἡμῶν ἡ τοῦ ξύλου ἐφανέρωσεν, ὡς προέφαμεν, οἰκονομία. Ἐπεὶ γὰρ διὰ ξύλου ἀπεβάλομεν αὐτόν, διὰ ξύλου πάλιν φανερόν τοῖς πᾶσι ἐγένετο, ἐπιδεικνύων τὸ μῆκος καὶ ὕψος καὶ βάθος καὶ πλάτος ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὡς ἔφη τις τῶν προβεβηκότων, διὰ τῆς θείας ἐκτάσεως τῶν χειρῶν, πρὸς δύο λαοὺς εἰς ἓνα Θεὸν συτάγων. Δύο μὲν γὰρ αἱ χεῖρες, ὅτι καὶ δύο λαοὶ διεσπαρμένοι εἰς τὰ πέγρατα τῆς γῆς· μία δὲ μέση κεφαλὴ, ὅτι εἰς ὁ Θεός, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι ἡμῖν.

per operationem ostendente propheta, quod firmum verbum Dei, quod per lignum negligenter amiseramus, nec inveniebamus, recepturi essemus iterum per ligni dispositionem. Quoniam autem ²securi similis est verbum Dei, Ioannes baptista ait de eo: *Iam autem securis ad radicem arborum posita est.* Et Hieremias autem similiter ait: *Verbum Domini, quemadmodum bipennis caedens petram.* Hoc ergo verbum absconditum a nobis ³manifestavit, quemadmodum praediximus, ligni dispositio. Quoniam enim per lignum amissum illud, per lignum iterum manifestum omnibus factum est, ostendens altitudinem et longitudinem ⁴et latitudinem in se; **Grab. 427.* et (quemadmodum dixit quidam de Senioribus) per extensionem manuum, duos populos ad unum Deum congregans. Duae quidem manus, quia et duo populi dispersi in fines terrae: unum autem medium caput, quoniam et unus Deus super omnes et per omnes et in omnibus nobis.

Math. III.
10.

Jerem.
XXIII. 29.

229.

1. *Id. ἔργον κτλ.]* Graeca haec Irenaei verba descripta legantur in Catena MS. in libros Regum num. 211 bibliothecae olim Seguerianae, nunc Coislinianae, quam diutius clausam, magno reipublicae litterariae bono, eruditissimis D. D. de Coislin, episcopus Mettensis. Iam ediderat Combefisius e Cod. 2433 bibliothecae regiae, in quo existit, sed mutila et imperfecta. Quae hic exhibentur, integra sunt et accurate

latinis respondent, ut conferenti patet. Mass.

2. *securi similis est verbum Dei]* Sic Voss. CLAROM. GRAB. et MASS. iuxta graecum. Alii perperam: *securis similis est verbo Dei.*

3. *manifestavit]* Voces *per lignum*, quae in prioribus edit. praecedunt, expunxit GRAB. fide Codd. VET. ARUND. Voss. et MENC. II.

4. *et latitudinem]* Ex graeco adde et profunditatem.

† Mass. 315.

1. †Et talem vel tantam dispositionem non per alienas, sed per suas efficiebat ¹conditiones; neque per ea quae ex ignorantia et labe facta sunt, sed per ea quae ex sapientia et virtute Patris eius substantiam habuerunt. Neque enim iniquus, ut aliena concupiscat; neque indigens, ut non per sua propria suis propriis efficiat vitam, sua utens conditione ad hominis salutem. Neque enim portasset illum conditio, ²si quod ignorantiae et labis erat, emisit. Quoniam enim ipsum Verbum Dei incarnatum suspensum est super lignum, per multa ostendimus: et ipsi autem haeretici crucifixum confitentur. ³Quomodo igitur ignorantiae et labis emissio eum, qui contineat universorum agnitionem, et sit verus, et perfectus, portare potuit? Aut quomodo ea, quae abeconsa est a Patre, et multum separata conditio, portavit eius Verbum? Si autem et ab angelis haec facta est, sive ignorantibus eum, qui semper omnia est Deus, sive scientibus; quum dixerit Dominus: *Quoniam ego in Patre, et Pater in me est*; quomodo Patrem et Filium simul fabricatio angelorum portare sustinuit? Quomodo autem ea, quae extra Pleroma est, conditio cepit eum, qui continet universum Pleroma? Quum igitur haec omnia impossibilia sint et probationem non habeant; illud solum verum est ecclesiae praeconium, quoniam propria conditio, quae ex virtute et arte et sapientia Dei ⁴substitit, ⁵portavit eum: (quae quidem, secundum invisibilitatem a Patre portatur, secundum ⁶visibilitatem autem e contrarie portat eius Verbum) et hoc est ⁷Verbum.

Ioan. XIV.
11.

OA.

2. Pater enim conditionem simul et Verbum suum portans, et Verbum portatum a Patre, praestat Spiritum omnibus, quemad-

1. *conditiones*] Id est, uti FEUARD. recte explicat, creaturas a se ipso, propriaque virtute productas, quae nullo creatoris perpetuo subserviunt.

2. *si quod ignorantiae et labis erat, emisit*] Sic, ait MASS., melioris notae Codd. VET. Voss. et CLARON. (nisi quod in hoc negligentia scribae desit quod.) Ceteri: *si ignorantiae et labis esset emissio*; quae recentioris cuiuspiam emendatio esse videtur, prioris lectionis sensum haud satis intelligentis. Hic tamen obscurus non est. Si, inquit Irenaeus, Verbum Patris nihil proprie condidit, sed quod ignorantiae et labis erat i. e. quod ex ignorantia et labe iam ortum erat, simpliciter emisit; non igitur portasset illum propria conditio seu res a se condita. Iam tamen a nobis demonstratum est, Verbum Dei incarnatum li-

gno suspensum fuisse. Quomodo igitur id quod ab ignorantia et labe tam primum emissum est, portare potuit eum, qui contineat universorum agnitionem?

3. *Quomodo igitur*] Voss. *quomodo ergo*.

4. *substitit*] MASS. hic scripsit *substitit*, non dicens, qua fretus auctoritate.

5. *portavit eum*] Voss. VET. et FEUARD. male *portavit ecclesiam*.

6. *visibilitatem*] ENASH. GALL. CLARON. ARUND. et MENC. II. *visibile*.

7. *Verbum*] Sic FEUARD. in marg. CLARON. Voss. et MENC. II., quod ab editoribus minus intellectum, fuit commutatum (non sine vitiosa tautologia) in *verum*. Intelligi tamen facile poterit, a quae quidem . . . portat eius Verbum, parenthesi inclusis; hoc comma, et hoc est Verbum referatur ad portavit eum MASS.

-est.

-est.

abent.
apert.
mundus.
quodquod.
quum recept.
habitabit.

nichil
rec. e. m.
- illu.
hinc
- eius

modum vult Pater: ¹quibusdam quidem secundum conditionem, quod est factum; quibusdam autem secundum adoptionem, quod est ex Deo, quod est generatio. Et sic unus Deus Pater ostenditur, ²²⁹ qui est super omnia et per omnia et in omnibus. Super omnia quidem Pater, et ipse est caput Christi; per omnia autem Verbum, et ipse est caput ecclesiae; in omnibus autem nobis Spiritus, et ipse est aqua viva, quam praestat Dominus in se recte credentibus et diligentibus se et scientibus, *quia unus Pater, qui est ^{Ioan. VII. 38. 39. Grab. 428. Ephes. IV. 6.} super omnia et per omnia et in omnibus nobis. Testimonium perhibet his et Ioannes Domini discipulus, in evangelio dicens sic: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Deinde de ipso Verbo dixit: ²In hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In sua propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius. Et iterum significans eius secundum hominem ³dispensationem, dixit: Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Et iterum intulit: Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratia et veritate. Manifeste ostendens audire volentibus, id est, aures habentibus, quoniam unus Deus Pater super omnes, et unum Verbum Dei, ⁴quod per omnes, per quem omnia facta sunt; et quoniam hic mundus proprius ipsius, et per ipsum factus est voluntate Patris, et non per angelos; neque per apostasiam et

1. quibusdam quidem secundum conditionem] Hunc locum Mass. recte restituit et explicavit. Qua de causa quae annotavit, hic repetenda videbantur. Haec sunt: „Quod est conditionis, additur in edito, sed expunxi auctoritate Codd. Vtr. Voss. ac CLAROM. (qui tamen pro secundum conditionem vitio scribae habet secundum conditionis.) Id enim a quoque additum videtur, harum vocum secundum conditionem explicandarum causa. Quod vero GRAB. legi debere putat, ex eo quod in sequenti colo habentur: quod est ex Deo — nihil est. Istud enim: quod est ex Deo non opponitur tamen quod est conditionis; sed tamen quod est factum. Hic igitur subobscuri istius loci sensus. Verbum praestat Spiritum omnibus, quemadmodum vult Pater, sed non eundem. Alii quidem praestat Spiritum secundum conditionem, i. e. Spiritum qui rebus creatis viventibus conveniat, afflatum scilicet vitae, ut loquitur cap. 12, quod

quidem Spiritus genus temporale quum sit, factum est seu factura est, ut ibidem ait; aliis vero praestat Spiritum adoptionis seu Spiritum vivificantem, qui congruat adoptioni, et per quem spirituales efficiantur homines; qui Spiritus sempiternus quum sit et semper perseverans, ex Deo est seu ex Dei substantia procedit; et hic est generatio, id est novae generationis auctor et causa. Vide cap. 12.“

2. In hoc mundo] Hoc GRAB. et MASS. fide omnium Codd. addunt.

3. dispensationem] MENC. II. dispositionem, quod secundum Interpretem respondet graecae *οικονομία*.

4. unum Verbum Dei] In CLAROM. et (quem addo) Voss. unum Verbum Deus.

5. quod per omnes] Ita CLAROM. Voss. ARUND. GRAB. et MASS. Alii ordine sic mutato: per quod omnes. GRAB. observat, Irenaeum respicere ad Ephes. IV, 6.

defectionem et ignorantiam; neque per virtutem aliquam Prunici, quam et Matrem appellant quidam; neque per alium quandam mundi factorem ignorantem Patrem.

3. Mundi enim factor vere Verbum Dei est; hic autem est Dominus noster, qui in novissimis temporibus homo factus est, in hoc mundo existens, et secundum invisibilitatem continet quae facta sunt omnia, et in universa conditione infixus, quoniam Verbum Dei gubernans et disponens omnia; et propter hoc in sua

Mass. 316. † ¹ invisibiliter venit, et caro ² factum est, et pendit super lignum, uti universa in semetipsum recapituletur. *Et sui proprii illum non receperunt homines, quemadmodum Moyses hoc ipsum manifestavit in populo: Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et non credes vitae tuae.* Qui igitur non receperunt illum, non acceperunt vitam. *Quotquot autem receperunt illum, dedit illis potestatem filios Dei fieri.* Ipse est enim qui ⁴ universorum potestatem habet a Patre, ⁵ quoniam Verbum Dei, et homo verus, invisibilibus quidem participans rationabiliter, et ⁶ sensuabiliter legem statuens, universa quaeque in suo perseverare ordine; super visibilia autem et humana regnans manifeste, et omnibus dignum superducens iustum iudicium: quemadmodum et David manifeste significans, ait: *Deus noster manifeste veniet, et non tacebit.* Deinde et quod ab eo superinducitur iudicium manifestavit, dicens: *Ignis in conspectu ⁷ eius ardebit, et in circuitu eius tempestas valida. ⁸ Advocabit caelum desursum, et terram discernere populum suum.*

Psal. XLIX.
3. 4.

1. invisibiliter venit] FRUARD. recte reposuit venit pro gonit; consentit Voss. Sed, uti editores observant, legendum est visibiliter pro invisibiliter.

2. factum est] GRAB. hic recte expunxit Verbum, quod in prioribus edit. sequitur, fide Codd. ARUND. VOSS. et MERC. 1.

3. et non credes vitae tuae] VOSS. et non credes te vitae tuae. Observant editores, hoc comma, quod etiam citatur a Tertull. lib. adv. Ind. cap. 13., a Cypriano Testim. lib. 2., cap. 20, Augustino cont. Faust. lib. XVI, c. 22 et alibi, in nostris exemplaribus τῶν ὁ desiderari.

4. universorum] ERASM. GALL. MERC. II. universqm.

5. quoniam] Observat GRAB. hanc vo-

cem accipiendam esse pro in quoniam. In Codd. VET. et VOSS. legitur quomodo.

6. sensuabiliter] Sic cum MASS. lego sec. Codd. CLAROM. ARUND. et (quem addo) VOSS. In reliquis sensibilibus. MASSURTUS vocem bene explicat hoc modo: Sensuabiliter accipio pro: intelligibiliter, intellectualiter, quod intelligentia sola percipi possit; graece νοητός vel νοητός. Constat enim inter omnes, qui Interpretis scribingendi rationem norunt, eum νοῦν interpretari sensum.

7. eius] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. 1. suo.

8. Advocabit] Sic GRABUS primus scripsit secundum Codd. VET. et (quem addo) VOSS. In prioribus edit. advocabit, quod non accurate respondet textui sacro.

C A P. XIX.

1. *Manifeste itaque in sua propria ¹venientem Dominum, **Grab. 429.*
et sua propria eum ²baiulante conditione, quae baiulatur ab ipso,
et recapitulationem eius, quae in ligno fuit inobedientiae, per eam
quae in ligno est obedientiam, ³facientem et seductionem illam
solutam, qua seducta est male illa, quae iam viro destinata erat
virgo Eva, per veritatem evangelizata est bene ab angelo iam sub
viro virgo Maria. Quemadmodum enim illa per angeli sermonem
seducta est, ut effugeret Deum, praevaricata verbum eius; ita et
haec per angelicum sermonem evangelizata est, ut portaret Deum,
obediens eius verbo. ⁴Et si ea inobedierat Deo; sed haec suasa
est obedire Deo, uti virginis Evae virgo Maria fieret advocata. Et
quemadmodum ⁵adstrictum est morti genus humanum per virgi-
nem, ⁶salvatur per virginem: aequa lance disposita, ⁷virginalis in-
obedientia, per virginali obedientiam. Adhuc enim ⁸protoplasti
⁹peccatum per correptionem primogeniti emendationem accipiens,

1. *venientem Dominum*] Sic GRAB. et MASS. sec. MSS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. habent *veniente Domino*.

2. *baiulante*] Sic MASS. sec. CLAROM. ARUND. OTTOB. et MERC. II. cum ERASM. GALL. et FEUARD., dum GRAB. habet *baiulatem*. Si enitp, sit MASS., accusativus hic esset adhibendus, legi deberet *baiulatum*; alias pervertitur sensus.

3. *facientem et seductionem illam solutam*] Sic primas GRAB. sec. Codd. VET. et VOSS., quibuscum ARUND. et MERC. II. quoad primam vocem consentiunt. Sed in prioribus editt. haec verba casu ablativo sunt expressa.

4. *Et si ea inobedierat Deo seqq.*] Huius loci sensus dubius esse non potest, si quae hic disputata sunt de Eva et Maria comparaveris cum iis, quae auctor de inobedientia illius et de obedientia huius supra scripsit lib. III, 22, 4 pag. 545 et 546. Ibi enim haec leguntur: *Sic autem et Evae inobedientiae modus solutionem accepit per obedientiam Mariae. Quod enim alligavit virgo Eva per incredulitatem, hoc virgo Maria solvit per fidem. Simili modo Tertullianus libro de carne Christi cap. 17 sub finem scribit: Crediderat Eva serpenti, credidit Maria Gabrieli: quod illa credendo deliquit, haec credendo delevit. Sed de lectione quaerendum. Omnes editt. praeter MASS. et Codices recentiores habent: et sicut illa seducta est, ut effugeret Deum; sic haec suasa est. Quae lectio saltem ex parte sumta videtur e commate an-*

tecedenti, GRABIOQUE iam displicuit. Optimi vetetioresque Codd. VET. CLAROM. et VOSS. ita habent: *et si eam obaudierat Deo, sed haec.* GRABIO haec lectio vulgatae praeferenda videtur, si loco vocis eum ponas ea non. Quam coniecturam GRABIO eruditus Benedictinus MASS. ne commemorat quidem, dum vocem ea in textum recepit et pro non *obedierat* scripsit *inobedierat*. Qui Codd. inspexit, non ignorat, haud raro a librariis litteras in in m commutatas esse; eam ob causam MASSUETI lectionem in textum recipere non dubitavi. Optaverim, ut in optimis Codd. vox si absit, quae sequenti voci sed non satis apta, immo supervacanea videtur.

5. *adstrictum est*] Mirari poteris, in Codd. CLAROM. VOSS. et MERC. II. legi *adstricta est*, quod scriptum esse censeo errore scribarum, litteram u, abbreviationis signo non notatam, mutatam in a. Frustra enim GRABIO opinatus est, Interpretem secutum esse genus vocis graecae ἀνδρωπόρης. Quod eam ob causam minus verosimile est, quod Augustinus cont. Iulian. hanc periodum aliegans scripsit *adstrictum*.

6. *salvatur*] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. cum Augustino I. I. In ceteris *solvatur*.

7. *virginalis inobedientia*] ERASM. et GALL. *inobedientiae*.

8. *peccatum — accipiens*] August. *peccato — accipiente*.

et serpentis prudentia devicta ¹in columbae simplicitate, ²vinculis autem illis resolutis, per quae alligati eramus morti.

2. Indocti omnes haeretici et ignorantēs dispositiones Dei et inscii eius, quae est secundum hominem, ³dispositionis, quippe caecutientes circa veritatem, ipsi suae contradicunt saluti. Alii quidem alterum introducentes praeter Demiurgum Patrem. Alii autem ab angelis quibusdam dicentes factum esse mundum et substantiam eius. Alii quidem ⁴porro^o et longe ⁵separatam ab eo, ⁶animam, neque corpus recipere posse dicunt aeternam vitam, sed tantum hominem interiorem. Esse autem hunc eum, qui in eis sit sensus, volunt, quem et solum ascendere ad perfectum decernunt. Alii autem anima salvata, non participari corpus ipsorum ⁷eam quae est a Deo salutem, quemadmodum in primo diximus libro. In quo et argumenta eorum omnium enarravimus, et invalidum ipsorum et inconstabile in secundo ostendimus.

C A P. XX.

† Mass. 317.

1. † Omnes enim ⁱⁱ ⁸valde posteriores sunt quam episcopi, quibus apostoli tradiderunt ecclesias; et hoc in tertio libro cum omni diligentia manifestavimus. Necessitatem ergo habent praedicti haeretici, quoniam sunt caeci ad veritatem, alteram et alteram ambulare exorbitantes viam; et propter hoc inconsonanter et

1. in columbae simplicitate] August. per columbae simplicitatem.

2. vinculis autem illis resolutis] August. vinculis illis resoluti sumus.

3. dispositionis] Ita cum Mass. scripsi sec. Voss. et Merc. II. In reliquis edit. dispensationis.

4. porro] Graecum verbum *πόρρω* hic ab Interprete servatum esse, GRABIUS observat.

5. separatam ab eo — a semetipsa floruisse, et esse ex se natam] Ita Codd. VET. Voss. (qui ad verba consentit, quidquid GRABIUS dicat), ARUND. et MERC. II., qui unum alterumve verbum aliter habent. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. habent separatam ab eo — a semetipso floruisse, et esse ex se natam. Quae lectio ad mundum accommodata est, dum

altera ad substantiam eius refertur.

6. animam] Suam, quod additam legit edit., Mass. expunxit fide Codd. VET. et Voss.

7. eam, quae est a Deo, salutem] CLAROM. et Voss. ea, quae est ad salutem, quae lectio minus placet.

8. valde posteriores sunt quam episcopi] Cotelierius in notis ad interpolatam Igenatii epistolam ad Trallianos ita disputat: Intelligendus est de tempore, quo ecclesiae ab apostolis commissae sunt apostolicis viris, non de tempore, quo desierunt illi episcopi. Nam Polycarpus, ut ex ipso Irenaeo lib III et ex aliis monumentis ecclesiasticis clarum fit, ab apostolis Smyrnae episcopus constitutus, cum Basilide, Valentino, Marcione aliisque haeresiarchis vitam egit.

inconsequenter dispersa sunt vestigia doctrinae ipsorum. Eorum autem, qui ab ecclesia sunt, semita, circumiens mundum univèrsum, quippe firmam habens ¹ab apostolis traditionem, et videre nobis donans omnium unam et eandem esse fidem, omnibus unum et eundem Deum Patrem ²praecipientibus, et eandem dispositionem incarnationis Filii Dei credentibus, et eandem donationem Spiritus scientibus, et eadem meditantibus praecepta, et eandem ³figuram eius, quae est erga ecclesiam, ordinationis custodientibus, et eundem expectantibus ⁴adventum Domini, et eandem salutem totius hominis, id est animae et corporis sustinentibus. ⁵Et ecclesiae quidem praedicatio vera et firma, apud quam una et eadem salutis via in universo mundo ostenditur. Huic enim creditum est lumen Dei, et propter hoc ⁶sapientia Dei, per quam salvat omnes Prov. I. 20.
homines, *in exitu canitur, in plateis autem fiducialiter agit, in summis muris praedicatur, in portis autem civitatis constanter loquitur.* 21. Ubique enim ecclesia praedicat veritatem: et haec est ⁷ἐπιτάμυξ lucerna, Christi baiulans lumen.

2. Qui ergo relinquunt praeconium ecclesiae, imperitiam sanctorum presbyterorum arguunt, non contemplantes, quanto pluris sit idiota religiosus ⁸a blasphemo et ⁹impudente sophista. Tales 231.
sunt autem omnes haeretici, *et qui se plus aliquid praeter veritatem Grab. 431. invenire putant; sequentes ea quae praedicta sunt, varîe et ¹⁰multiformiter et imbecille facientes iter, de iisdem non semper

1. *ab apostolis*] In Codd. VET. et Voss. perperam legitur *apostoli*; in CLAROM. deest vocula *ab*, sed exstat *apostolis*.

2. *praecipientibus*] Hanc lectionem cum MASS. recepi, quum eandem non solum in Codd. VET. et CLAROM., sed etiam in Voss. reperiri cognovissem. Quod GRAB. dicit, in Cod. Voss. legi *percipientibus*, falsum est. In ceteris exstat *recipientibus*.

3. *figuram eius* cett.] Hierarchiam sive ordinem cleri ecclesiastici uni episcopo subiecti intellige, quem et supra lib. IV, 33, 8 *characterem corporis Christi* i. e. ecclesiae vocare videtur. GRAB.

4. *adventum Domini*] In Voss. vox *Domini* male ommissa est.

5. *Et ecclesiae*] Et omissum est in Voss.

6. *sapientia Dei, per* cett.] Consonat haec Irenaei citatio nostrae LXX Interpretum editioni, nisi quod quaedam exemplaria post ista verba ἐν ἄκρων δὲ τειχίων κηρύσσεται additum habent sequens comma: ἐπὶ δὲ πύλαις δυναστών παρεδρεύει, quod idcirco

merito a Complutensi editione abest. Ceterum ὑμνεῖται tanquam medium, active canit, nec non κηρύσσεται praedicat ab Interprete reddi debebat, uti patet ex ultimis verbis: ἐπὶ δὲ πύλαις πόλεως θαρροῦσα λέγει. GRAB.

7. *ἐπιτάμυξ*] Ita scripsi cum MASS, sec. CLAROM. et (quem adilo) Voss., in quibus legitur *epitamyxos*. In ceteris legitur *ἐπιτάμυκος*. ERASMUS in marg. suae edit. *lucernam ἐπιτάμυξον* eam recte explicat, quae *septem caliculos* habet. FEUARD. in hunc locum illud Martialis citat:

*Illustrem quum tota meis convivia
flammis,*

*Totque geram myxos, una lucerna
vocator.*

8. *a blasphemo*] Praepositionem *a* non raro Interpres utitur in comparationibus, uti nonnunquam observavimus.

9. *impudente*] Codd. VET. et Voss. *imprudente*.

10. *multiformiter*] FEUARD. solus e Cod. VET. scripsit *multiforme*. In Cod. Voss. luculenter exstat *multiformiter*.

Matth. 15. 14
Luc. 6. 39

[2 Tim. 3, 7]

Gen. II. 16.

Rom. XII. 3.

Ephes. I. 10.

easdem sententias habentes, velut caeci a caecis circumducuntur; iuste cadent in sublatentem ignorantiae foveam, semper quaerentes, et nunquam verum invenientes.¹ Fugere igitur oportet sententias ipsorum, et intentius ¹observare, ²necubi vexemur ab ipsis; con fugere autem ad ecclesiam, et in eius sinu educari, et dominicis Scripturis enutrir. Plantata est enim ³ecclesia, paradisus in hoc mundo. Ab omni ergo ligno paradisi ⁴escas ⁵manducabitis, ait Spiritus Dei; id est, ab omni Scriptura dominica ⁶manducate; super elato autem ⁷sensu ne manducaveritis, neque tetigeritis universam haereticam dissensionem: Ipsi enim confitentur semetipsos agnitionem habere boni et mali; et super Deum, qui fecit eos, iaculantur sensus suos impios. Supra igitur sentiunt, quam est mensura sensationis. Quapropter et apostolus ait: *Non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad prudentiam*; ut non illorum manducantes agnitionem, eam quae plus quam oportet, sapit, proiciamur de paradiso vitae: ¹in quem Dominus inducit eos, qui ⁸obaudiunt praeceptionem eius, *recapitulans in se omnia quae in caelis, et quae ⁹super terram*; sed quae in caelis, spiritualia

1. *observare*] Id est *cavere*. Simili modo in Praef. lib. I. scriptum est: *praecipias eis observare se a profundo blasphemationis*. ERASMUS in marg. recte explicat *φυλάσσειν*.

2. *necubi vexemur*] Ita e Codd. CLAROM. et VOSS. scripsi cum MASS., quamvis HEUMANNUS in Hamburg. *vermischte Biblioth.* Tom. I. p. 151 eruditum monachum vehementissime vituperaverit. Ex mea enim sententia boni editoris est, textum secundum optimos Codices restituere. Explicatio MARSURTI: *ne alicubi, ne in aliqua loco vexemur* — ferri potest. FEUARD. et GRAB. secundum Cod. VET. legunt *uti ne vexemur*. ERASM. GALL. et Codd. MERC. habent *ne coniungemur*. ERASM. in marg. priorum suarum editt. nolavit aliam lectionem *coniungemur*, et coniecturam *conurgemur*. Cod. ARUND. habet *uti ne coniungemur*. OTTOB. peius *ne conurgemur*. HEUMANNUS I. I. ita disputat: „Lectio *coniungemur* vehementer aridet, si *συνέβηεν* illud Matth. 19, 6 recordamur, itemque Paulinum illud 2 Cor. 6, 14: *μη γίνεσθε έτεροβυούντες άλλότοις*. Ita enim *coniugari* significabit *sub idem iugum redigi*.” Sed si hanc receperis lectionem, non satis apta videntur verba *ab ipsis*, pro quibus legi maluerim *cum iis*. Sed HEUMANNUS coniecturam proponit, quae ad lectionem ERASMIANAM *coniungemur* proxime acce-

dit. „Alia, inquit, se mihi obtulit correctio, quam ita proponam, ut eligendi optionem dem lectoribus; ne neutram alteri anteferre, sed rem relinquere in medio, profitens ingenue. Scilicet ita fortasse scriptum fuit: *ne coniungamur ad ipsos*, et in graeco ita lectum: *ηνα προσκολληώμεθα προς αυτούς*, quae dictio Marci 10, 7 reperitur.” Quisque videbit, hanc coniecturam apto et aperto sensu commendari.

3. *ecclesia*] Sic GRAB. primus recte scripsit e Codd. VET. ARUND. et VOSS., quibuscum procul dubio CLAROM. consentit. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. minus recte habent *ecclesiae*.

4. *escas*] CLAROM. *certe*; VOSS. *esse* (ita scriptum est, neque vero *escas*, uti GRAB. adnotat).

5. *manducabitis*] ERASM. GALL. et FEUARD. *manducabis*. Nostra lectio reperitur in Codd. VET. ARUND. VOSS. et MERC. II.

6. *manducate: super*] VOSS. *manducas a super*.

7. *in quem Dominus inducit*] VOSS. *in quam* scil. vitam. Sed ARUND. perperam *educit*.

8. *obaudiunt praeceptionem eius*] Ita cum MASS. lego sec. optimos Codd. VET. VOSS. et (uti suspicor) CLAROM. In reliquis *obediunt praeconio eius*.

9. *super terram: sed quae* — in semetipsum] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. Co-

e e

e.

e.

corr. to lex.

corr. to posita est:

cum:

posita
cum

sunt; quae autem in terris, secundum hominem est dispositio. Haec igitur in semetipsum recapitulatus est, adunans hominem spiritui, et spiritum collocans in homine, ipse caput spiritus factus est, et spiritum dans esse hominis caput: per illum enim vidimus et audivimus et loquimur.

C A P. XXI.

1. † Omnia ergo recapitulans recapitulatus est, et adversus ^{Mass. 318.} inimicum nostrum bellum provocans, et elidens eum, qui in initio in Adam captivos duxerat nos, et calcans eius caput, quemadmodum habes in Genesi dixisse serpenti Deum: *Et inimicitiam ponam* ^{Gen. III. 15.} *inter te et inter mulierem, et inter semen tuum et semen eius: ipse tuum observabit caput, et tu observabis eius calcaneum.* Ex ^{231⁶} eo enim, qui ex muliere virgine habebat nasci secundum similitudinem Adam, praeconabatur observans caput serpentis. ^{105.} ² Et hoc est semen, * de quo ait apostolus in epistola ^{* Græb. 432.} quae est ad Galatas: *Legem factorum posuimus, donec veniret semen, cui promissum* ^{Gal. III. 19.} *est.* Manifestius autem adhuc in eadem ostendit epistola, sic dicens: *Quum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium* ^{Ibid. IV. 4.} *suum, factum de muliere.* Neque enim iuste victus fuisset inimicus, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum. Per mulierem enim homini dominatus est ab initio, semetipsum contrarium statuens homini. Propter hoc et Dominus semetipsum Filium hominis confitetur, ⁴ principalem hominem illum, ex quo ea quae secundum mulierem est plasmatio, ⁵ facta est, in ⁶ semetipsum recapitulans: uti quemadmodum per hominem victum descendit in mortem genus nostrum, sic iterum per hominem victorem ascendamus in vitam. Et quemadmodum accepit palmam mors per hominem adversus nos, sic iterum nos adversus mortem per hominem accipiamus palmam.

2. Non autem Dominus antiquam illam et primam adversus serpentem inimicitiam in semetipso recapitulatus fuisset, adimplens promissionem Demiurgi, et perficiens praeceptum eius, si ab alio

teri in terra sunt: et quae — in semetipso.

1. vidimus et audivimus] Sic Codd. VET. Voss. CLARON. et MASS. Reliqui videmus et audimus.

2. Et hoc est semen] Sic ex CLARON. VET. et (quem addo) Voss. cum MASS. scripsi pro id est semen. Distinctio verborum apud nos alia est, atque in reliquis editis.

3. quae est ad Galatas] Ita Voss. MASS.

CLARON. OTTOB. Sed reliqui omittunt quae est.

4. principalem] Vide quae disputari supra lib. III, 3, 2 pag. 429 not. 1.

5. facta est] In ERASM. et GALL. omittitur est, quod fide Codd. ceteri receperunt.

6. semetipsum] Sic cum GRAB. et MASS. nec. omnes Codd. scripsi. Reliquae editt. semetipso.

venisset Patre. Sed quoniam unus et idem est, qui ab initio plasmavit nos, et in fine Filium suum misit; praeceptum eius ¹perfectum Dominus, factus ex muliere, et destruens adversarium nostrum, et perficiens hominem secundum imaginem et similitudinem ²Dei. Et propter hoc non aliunde eum destruxit, nisi ex dictionibus legis et Patris praecepto adiutore usus ad destructionem et translationem apostatae angeli. Primo quidem diebus XL ieiunans, similiter ut Moyses et Helias, postea esuriit, ut ³hominem eum verum et firmum intelligamus: proprium enim est hominis, ⁴ieiunantem esurire; deinde autem, ut haberet adversarius ubi congregaretur. Quoniam enim in principio per escam non esurientem ⁵hominem seduxit transgredi praeceptum Dei; in fine esurientem non potuit dissuadere, eam quae a Deo esset, sustinere escam. Tentante enim

Math. IV. 3. eo, et dicente: *Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant;*

Deuter.
VIII. 3.

Dominus autem per praeceptum legis repulit eum, dicens: *Scriptum est, Non in pane tantum ⁶vivit homo.* Ad illud quidem quod ait, *Si filius Dei es,* ⁷usus est ⁸hac, quae excaecavit eum, hominis confessione, et per paternam ⁹dictionem primum eius impetum evacuavit. Quae ergo fuit in paradiso repletio hominis ¹⁰per duplicem gustationem, dissoluta est per eam, quae fuit in hoc mundo, indigentiam. Ille autem ¹¹legaliter explosus, ¹²tentavit et ipse ¹³per mendacium rursus legitime facere congressionem. In altissimum enim templi pinnaculum ducens eum, dixit: *Si filius Dei*

Math. IV.
6.

1. *perfectum Dominus*] CLAROM. et VOSS. *perfecit*.

2. *Dei*] ERASM. GALL. FEUARD. MERC. II. et OTTON. suam. In ARUND. utrumque deest.

3. *hominem eum*] CLAROM. *hominem eius*.

4. *ieiunantem*] ERASM. GALL. FEUARD. *ieiunantis*.

5. *vivit*] Sic e Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. scripsi. GRABUS dicit, etiam in ARUND. scriptum fuisse *vivit*, quod postea mutatum sit in *vivet*, uti legitur in editi. et sacro textu. Sed non dubitavi, e tribus optimis Codd. genuinam Irenaei lectionem restituere.

6. *usus est — confessione*] Hunc locum a MASS. feliciter restitutum censeo, qui haec adnotavit: „Hanc genuinam lectionem ex tribus antiquioribus ac melioris notae Codd. VET. CLAROM. et VOSS. erui. Nempe in CLAROM. legitur: *haec, quae excaecavit autem eum hominis confessione*; in Codd. VET. et VOSS. *usus est hac, quae excaecavit eum, per hominis confessionem*. Quum autem neutra

lectio accurata sit, alteram ex altera emendare licuit. At in recentioribus Codd. et editi. habetur: *lacuit: excaecavit autem eum hominis confessione*.”

7. *dictionem*] Sic GRAB. et MASS. sec. optimos Codd. Sed in ERASM. GALL. FEUARD. MERC. II. et OTTON. *perperam ditionem*.

8. *per duplicem gustationem*] Auctor intelligit excessum, quem Adamus et Eva in edendo commiserunt, dum fructum vitae arboris degustabant.

9. *legaliter*] GRAB. bene explicat: „Id est allegato legis et Scripturae s. dictio.” Idem sensus adverbii *legitime*, quod mox sequitur, uti MASS. addit.

10. *tentavit*] Ita MASS. Sed FEUARD. et GRAB. sec. Codd. VET. et VOSS. *tentabit*. Priores editi. *tentabat*.

11. *per mendacium*] MERC. II. cum GRAB. *per mandatum*; sed male, ait MASS., nam praeterquam quod paullo post sequitur: *mendacium abscondens per Scripturam*; si ea lectio obtineret, iam superfluum esset adverbium *legitime*, quod statim subiicitur.

-die.

hollant.

lempfabio.

e.

satanas.

-en.

lembi.

nichi
sahana
-enim
-s e m.

es, mitte te deorsum. Scriptum est enim: quoniam angelis suis Psal. XC. 11.

Mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum; mendacium abscondens per Scripturam, quod faciunt omnes haeretici. Illud enim, quod angelis suis mandavit de eo, scriptum erat; mitte te autem deorsum, ² nulla dicebat Scriptura; sed a semetipso hanc suasionem diabolus afferebat. Dominus itaque legitime confutavit eum, dicens: Item scriptum est:

Non ~~temerabis~~ Dominum Deum tuum; per eam vocem, quae est in lege, ³ ostendens, id quidem quod est secundum hominem, quoniam non debet homo tentare Deum; quantum autem ad illum, quoniam in eo homine qui videbatur, non ⁴ tentaret Dominum Deum suum. Elatio itaque sensus, quae fuit in serpente, dissoluta est per eam, quae fuit in homine ⁵ humilitas: et bis iam victus erat de Scriptura diabolus, quum est traductus contraria praecepto Dei suadens, et secundum sententiam suam Dei hostis ostensus. Qui et magne confutatus, et quasi semetipsum colligens, universam quam [†] habebat Mass. 319. virtutem ⁶ in mendacio ordinans, tertio ostendit ei saeculi ⁷ regna omnia, dicens, ^{*} quemadmodum meminit Lucas: *Haec omnia tibi dabo, quoniam ^o mihi tradita sunt, et cui volo, do ea, si proci-* * Grab. 433. 232. Luc. IV. 6. 7. dens adoraveris me. Dominus itaque traducens eum qui esset: Vade, inquit, *Satana*; scriptum est ⁸ enim: ⁹ Dominum Deum tuum Math. IV. 10. adorabis, et illi soli servies. Denudans eum per hoc nomen, et se ostendens qui erat. ¹⁰ Satana enim verbum ¹¹ hebraicum, apostatam significat. Et tertio itaque vincens eum, ¹² de reliquo repulit a semetipso, quasi legitime victum; et soluta est ea, quae fuerat in Adam praecepti Dei praevaricatio, per praeceptum legis, quod servavit Filius hominis, non transgrediens praeceptum Dei.

1. mandavit] Cum Mass. expunxi vocem *Deus*, quam habent reliquae editi., secundum Codd. CLAROM. VOSS. et ARUND.

2. nulla dicebat] Dictorum Codd. auctoritate cum Mass. omisi voces *de eo*.

3. ostendens cett.] Id est, ait Mass., si bene interpretor, ostendens, eas hominis in genere esse partes, ut non tentet Deum; quantum autem ad se, in ea quam oculis subiciebat humana natura, et quatenus homo erat, non tentaturum se Dominum Deum suum.

4. tentaret] GRAB. ARUND. et MERC. II. perperam *temerare*.

5. humilitas] Ita lego cum ERASM. GALL. MASS. ARUND. VOSS. MERC. II. Reliqui *humilitatem*.

6. in mendacio] Sic Codd. VET. VOSS. et Mass. In reliquis editi. in *mendacium*.

7. regna omnia] Post hac voces aucto-

ritate Codd. CLAROM. et VOSS. tria verba et gloriam ipsorum cum Mass. omisi, quippe quae e sacro textu addita videantur.

8. enim] Hoc non exstat in VOSS. ARUND. et MERC. I., uti abest etiam in nonnullis Codd. N. T.

9. Dominum Deum] In VOSS. abest *Deum*.

10. Satana cett.] Observant editores, interque eos primus GALLASIUS, Irenaeum vocem *Satana* non derivare, uti nos, a *ἑρῆμ* persequi, adversari; sed a radice *ἑρῆμ*, quod significat *divertere* seu *deficere*.

11. hebraicum] Sic cum Mass. scripsi sec. Cod. CLAROM. Ceteri *hebraice*.

12. de reliquo] Ita Mass. secundum Codd. VET. VOSS. et, uti suspicor, CLAROM. Ceteri in *reliquum*.

Satana. M. H.

- 10. 11.

105⁶

3. Quis ergo Dominus Deus, ⁴cui Christus testimonium perhibet; quem nemo ²tentabit, et quem omnes adorare oportet, et ipsi soli servire? Omnimodo ille est sine dubio, qui et legem dedit Deus. Haec enim ⁷in lege praedicta fuerant, et per legis sententiam ostendit Dominus, quoniam lex quidem a Patre Verbum ²Domini annuntiat; apostata autem Dei angelus ⁴per illius destruitur vocem traductus ⁵quis esset, et victus a Filio hominis servante Dei praeceptum. Quoniam enim in initio homini ⁶suasit transgredi praeceptum factoris, ⁷ideo eum habuit in sua potestate; potestas autem ⁸eius est transgressio et apostasia, et his ⁹colligavit hominem; per hominem ipsum iterum oportebat victum eum contrario colligari iisdem vinculis, quibus alligavit hominem, ut homo solutus revertatur ad suum Dominum, ¹⁰illi vincula relinquens, per quem ¹¹ipse fuerat alligatus, id est — transgressionem. Illius enim ¹²colligatio, solutio facta est hominis, quoniam *non potest aliquis introire in domum fortis, et vasa eius diripere, nisi primum ipsum fortem alligaverit.* ¹³Contraria ergo in sermone eius, qui omnia fecit Dei, traducens eum Dominus, et subiiciens per praeceptum; (praeceptum autem Dei, lex) fugitivum eum ¹⁴homo eius et legis transgressorem et apostatam Dei ostendens, postea iam ¹⁵Verbum constanter eum colligavit quasi suum fugitivum, et diripuit eius vasa, id est — eos qui ab eo detinebantur homines, quibus ipse iniuste utebatur. Et captivus quidem ductus est iuste

Matth. XII.
29.

233.

1. cui Christus] Vocem Christus GRAB. primus addidit fide Cod. Voss., quocum CLAROM. procul dubio consentit, quom MASS. GRABIO adstipulatus sit.

2. tentabit] Ita primus FEUARD., quocum Voss. consentit.

3. Domini] Ita Codd. VET. Voss. GRAB. et MASS. In reliquis edit. Deum. Sed in Codd. CLAROM. et ARUND. siglum apparet *dm*, quod Deum legere poteris aut domini, prout punctum super ultimam lineam aut adest, aut abest.

4. per illius] Ita Codd. VET. Voss. et MASS. cum GRAB. Sed ERASH. GALL. FEUARD. et ARUND. habent *per illam*; Codd. MENC. male illud.

5. quis esset] Ita MASS. scripsit, non dicens qua auctoritate critica. Lectionem nostram in Voss. reperi; sed in dicto Cod. particula *et* ante *victus* abest.

6. suasit] In Cod. VET. et (quem addo) Voss. fecit.

7. ideo] Et, quod praemittitur in edit. ERASH. GALL. et FEUARD., omisi cum GRAB. et MASS.

8. eius] Hoc in GALL. et FEUARD. edit. male deest.

9. colligavit] Voss. illigavit.

10. illi — per quem] Ita cum MASS. scripsi sec. Codd. VET. Voss. et CLAROM. in quo negligentia librar. scriptum est *per quam*. In ceteris legitur *illa* — *per quam*.

11. ipse] Voss. et ipse.

12. colligatio] Voss. alligatio.

13. Contraria] Sic FEUARD. in marg. Voss. ARUND. non vitiose, ut existimat GRAB. sed recte, quamvis graeco more. Graeci siquidem pro *ἐναντία* vel *ἀντί* non raro scribunt *ἐναντία*; quod et ab Irenaeo scriptum Interpres vel adiectivum accepit, reddiditque *contraria*. Recentiores vero mutant in *contraria*. MASS.

14. Homo eius] Has voces adiecit MASS. et CLAROM. et Voss. Eas addendas fuisse recte concludit doctus monachus e voce opposita *Verbum*, quae paulo inferius legitur.

15. Verbum] Praepositio *per* huius vocis praefixa deleta est cum MASS. et Codd. VET. CLAROM. et Voss.

e.

Amptalis.

Amptalis.

qui hominem iniuste captivum duxerat; qui autem ante captivus
fuerat homo, extractus est a possessoris potestate, secun-
dum misericordiam Dei Patris; qui miseratus est plasmati suo, et
salutem ei per Verbum, id est — per Christum, redintegrans,
experimento discat homo, quoniam non a semetipso, sed dona-
tione Dei accipit incorruptelam.

C A P. XXII.

1. Sic igitur manifeste ostendente Domino, quoniam Domi-
nus verus et unus Deus, qui a lege declaratus fuerat, (quem enim
lex praeconaverat Deum, hunc Christus ostendit Patrem, cui et
servire soli oportet discipulos Christi) et per eas, quae sunt in
lege sententias, adversarium nostrum evacuante, (lex autem De-
miurgum laudare Deum, et ipsi soli servire iubet nobis:) iam non
oportet quaerere alium Patrem, praeter hunc, aut super hunc: *Grab. 434.
quoniam unus Deus qui iustificat circumcisionem ex fide, et prae- Rom. III. 30.
putium per fidem. Si enim alius quis erat super hunc perfectus
Pater, nequaquam per huius sermones et praecepta destruxisset
Satanam. Nec enim ignorantia per alteram potest dissolvi igno-
rantiam; quemadmodum neque per labem labes evacuari. Si igitur
lex ex ignorantia et labe est, quomodo sententiae, quae in ea
sunt, diabolica ignorantia solvere poterant et fortem vincere?
Neque enim a minori neque ab aequali fortis vinci potest; sed ab
eo qui plus potest. Plus autem potest super omnia Verbum Dei,
qui in lege quidem vociferatur: Audi Israël, Dominus Deus tuus, Deut. VI. 4.
Deus unus est; et, Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima 5. 13.
tua; et, hunc adorabis, et huic soli servies. In evangelio autem
per has easdem sententias destruens apostasiam, et Patris voce
devicit fortem, et legis praeceptum suas sententias confitetur, di-
cens: Non tentabis Dominum Deum tuum. Nec enim per alienam,

Matth. IV.
7. et Deut.
VI. 16.

1. accipit] Hanc lectionem Mass. so-
lus recepit, non dicens qua auctoritate.
Codd. ARUND. et VOSS. tuentur nostram
lectionem, dum alii habent accepit.

2. Sic] Quod GRAB. scripsit, vocem
sic non apparere in Cod. VOSS., falsum
est. In VOSS. uti in CLAROM. pro sic
legitur si.

3. Christus] Ita MASS. solus e Cod.
CLAROM. Sed ERASM. GALL. FEUARD. nec
non ARUND. et MERC. II. habent Spiritus.
In Codd. VET. et VOSS. neutra vox oc-
currit. Elsi vox Christus absit, cuique
patebit rō ostendit referendum esse ad
Christum: quod antecedentia verba osten-
dente Domino probant.

4. diabolica ignorantia] Ita Codd. VET.
CLAROM. VOSS. et MASS. Meliorum Codd.
auctoritate firmata est haec lectio, quam
MASS. ab interprete scriptam putat pro
a diabolica ignorantia liberare. Alii ha-
bent diabolicam ignorantiam.

5. solvere] ERASM. GALL. et FEUARD.
absolvere. Nostram lectionem GRAB. re-
cepit omnium Codd. fide.

6. in lege quidem vociferatur] VOSS. in
lege quidem vocis erat.

7. Patris voce] VOSS. a patris voce.

8. praeceptum] Cod. VET. et GRAB. prae-
cepta. In VOSS. (GRAB. errat) vitiose ex-
stat praecepto.

sed per propriam Patris sui sententiam destruxit adversariam, et fortem vicit.

Mass. 320.

233.

Rom. XII.
16.

Matth. X. 29.

Ioan. VIII.
44.

2. Nos autem solutos per ipsum praeceptum † docuit, ^oesurientes quidem sustinere eam, quae a Deo datur, escam; in sublimitate autem positos universi ¹charismatis, vel in operibus iustitiae confidentes, vel ministrationis supereminencia adornatos, nequaquam extolli, neque tentare Deum, sed humilia sentire ²in omnibus et prae manu habere: *Non ~~sentibus~~ Dominum Deum tuum*; quemadmodum et apostolus docuit, *Non alta*, dicens, *sentientes, sed humilibus consentientes*: nec divitiis, nec gloria ³mundana, neque praesenti phantasia capi; scire autem, quoniam Dominum Deum tuum ⁴adorare oportet, et ipsi soli servire, et non credere ei, qui falso promisit ea, quae non sunt sua, dicens: *Haec omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me*. Ipse enim confitetur, quoniam adorare eum, et voluntatem eius facere, cadere est a gloria Dei. Et quid aut suave aut bonum ⁵participare potest qui cecidit? Aut quid aliud sperare ⁶vel exspectare potest, qui talis est, nisi mortem? Ei enim qui cecidit, proxima mors est. Deinde nec illa ⁷itaque quae promisit praestabit. Quomodo enim praestabit ei, qui cecidit? Deinde, quoniam dominatur hominibus, et ei ipsi Deus, ⁸et nolente Patre nostro qui est in caelis, neque passer cadet in terram. ⁹Illud igitur quod ait: *Haec omnia mihi tradita sunt, et cui volo, do ea*, ut in superbiam elatus ait. Neque enim conditio sub eius potestate est, quandoquidem et ipse unus de creaturis est. Neque ipse hominum regnum attribuet hominibus; sed secundum ordinationem Dei Patris et cetera quaeque et quae sunt erga homines disponuntur. Dominus autem ait: *Quoniam ~~diabolus~~ mendax est ab initio, et in veritate non stetit*. Si itaque mendax est, et non stans in veritate, videlicet non ⁹verum dicebat: *Quoniam haec omnia mihi tradita sunt, et cui volo, do ea*; sed mendacium loquens.

1. charismatis] Ita primus FEUARD. e Cod. VET., quocum consentit Voss. In prioribus editt. vitiose exstat *chrismatis*.

2. in omnibus] Uuae has voces FEUARD. restituit. CLAROM. ARUND. et MERC. II. in omni. ERASM. et GALL. utrumque omittunt.

3. mundana] Hanc vocem MASS. recipit pro vulgari mundi, non dicens qua motus critica auctoritate. Reperitur nostra lectio in Codd. VET. et Voss.

4. adorare] Voss. adorari.

5. participare] Voss. participari.

6. vel exspectare potest] GRAB. vel scripsit pro et omnium, quibus usus est, Codd. fide. In Voss. et MERC. II. potest non exstat.

7. itaque] Hanc voculam GRAB. et Voss. adiciunt omnium Codd. auctoritate; sed re vera supervacanea videtur.

8. Haec omnia] FEUARD. addidit omnia, consentientibus Codd. ARUND. Voss. et MERC. I.

9. verum] Cod. Voss. verus.

- men. M.

temptatio.

temptatio.

michi

dyab.

e.
lam.

— michi

C A P. XXIII.

1. Assuetus enim erat iam ad seductionem hominum mentiri
adversus Deum. Ab initio enim homini escam multam quum Deus
dedit, ex una autem tantum arbore praecepisset ne manducaret,
quemadmodum Scriptura dicit dixisse Deum ad Adam: *Ab omni* 234.
ligno quod est in paradiso escam ¹*manducabis; a ligno autem* ¹⁷
agnoscendi bonum et malum, ²*ab eo non manducabitis: qua au-*
tem die manducaveritis ab eo, morte moriemini; ³*ille mentiens*
adversus Dominum, tentavit hominem, quemadmodum Scriptura
dicit dixisse serpentem mulieri: ⁵*Quid utique dixit Deus: Ne* ^{*Grab. 435.}
manducaveritis ab omni ligno paradisi? Et quum illa traduxisset ^{Gen. III. 1.}
mandacium, et simpliciter retulisset praeceptum, in eo quod dice-
bat: Ab omni ligno paradisi ⁶*manducabimus; a fructu autem ligni,* ^{Ibid. 2. 3.}
quod est in medio paradiso, dixit Deus: Ex eo non manducabitis,
neque tetigeritis, ne moriamini; quum didicisset a muliere prae-
ceptum Dei, astutia usus decepit eam denuo per falsiloquium, di-
cens: *Non morte moriemini. Sciebat enim Deus, quoniam qua die* ^{Ibid. 4.}
manducaveritis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut Dii,
scientes bonum et malum. Primo quidem in Dei paradiso ⁷*dispu-*
tabat de Deo, quasi absente eo: magnitudinem enim ignorabat Dei.
Post deinde, ab ipsa discens dixisse Dominum, morituros eos si
tastassent de praedicto ligno, ⁸*tertium mendacium loquens dixit:*
Non morte moriemini. Sed quoniam Deus ⁹*verax, mendax autem*
serpens, de effectu ostensum est, morte subsecuta eos qui ¹⁰*man-*
ducaverant. Simul enim cum esca et mortem adsciverunt, quoniam
inobedientes manducabant; inobedientia autem Dei mortem infert.
Propter hoc ex eo traditi sunt ei, debitores mortis effecti.

2. In ipsa itaque die mortui sunt, in qua et manducaverunt,

1. *manducabis*] Sic GRAB. et MASS. sec. Codd. CLAROM. OTTOB. VOSS. et textum ¹⁷ 6. Alii *manducabitis*.

2. *ab eo — ab eo*] Ita GRAB. et MASS. e Codd. VET. CLAROM. VOSS. ARUND. et LXX. In aliis omittitur utrumque *ab eo*.
3. *ille mentiens*] Autem duabus his vocibus intermissum GRAB. fide Codd. ARUND. et VOSS. expansit.

4. *adversus Dominum*] Ita scripsi cum MASS. sec. Codd. ARUND. et VOSS. In reliquis edit. *adversus Deum* legitur. Sed Cod. CLAROM. hanc offert lectionem: et *adversus Dominum* tentaret hominem.

5. *Quid utique*] Sic lego cum MASS. sec. Codd. ARUND. et VOSS., quibuscum CLAROM. procul dabo consentit. In reliquis *quid itaque*.

6. *manducabimus*] Sic GRAB. et MASS. ex omnibus MSS. et versione LXX. Sed ERASM. GALL. et FREUARD. male *manducabitis*.

7. *disputabat*] ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. et MERC. II. *disputat*.

8. *tertium*] Sic MASS. e Cod. CLAROM. Consentit VOSS., quem GRAB. hic neglexit.

9. *verax*] Est, quod post hanc vocem edit. addunt, omisi cum MASS. fide Codd. VOSS. et MERC. I.

10. *manducaverant*] Dum in omnibus edit. legitur *manducaverunt*, MASS. scripsit *manducaverant*, non dicens qua critica auctoritate. Hanc nostram lectionem reperi in Cod. VOSS.

234.

Genes. I. 5.

- et debitores facti sunt mortis, ¹quoniam conditionis dies unus. ²*Factum est enim, inquit, vespere, et factum est mane dies unus.* In ipsa autem hac die manducaverunt; in ipsa autem et mortui sunt. Secundum autem circulum et cursum dierum, secundum quem alia quidem prima, alia autem secunda, ³alia tertia vocatur, si quis velit diligenter discere, qua die ex septem diebus mortuus est Adam, inveniet ex Domini dispositione. Recapitulans enim universum hominem in se ab initio usque ad finem, recapitulatus est et mortem eius. Manifestum est itaque, quoniam in illa die mortem sustinuit Dominus obediens Patri, in qua mortuus est
- † *Mass.* 321. Adam inobediens Deo. In qua tamen mortuus est, in ipsa et manducavit. Dixit enim Deus: *In qua die manducabitis ex ea morte moriemini.* Hunc itaque diem recapitulans in semetipso Dominus venit ad passionem pridie ante sabbatum, quae est sexta conditionis dies, in qua homo plasmatus est; secundam plasmationem ⁴ei, eam quae est a morte, per suam passionem donans. Quidam autem rursus in millesimum annum revocant mortem Adam:
2. *Petri III.* 8. quoniam enim *dies Domini, sicut mille anni*, non ⁵superpositum autem mille annos, sed intra eos mortuus est, transgressionis adimplens sententiam. Sive ergo secundum inobedientiam, quae est
- * *Grab.* 436. mors; sive quod exinde ⁶traditi sint, et facti ⁶sint debitores mortis: sive secundum unum et eundem diem, in quo manducaverunt et mortui sunt, quoniam una conditionis dies; sive secundum hunc

1. *quoniam conditionis dies unus*] Hunc locum meo quidem iudicio *Mas-*surtus feliciter explicavit. Liceat igitur eius annotationem hic repetere. Nimirum, ait, quia totum illud spatium, quo mundus perseverat, apud Deum unius diei instar est. Quam in sententiam trahit auctor noster illud *Geneseos*: *Factum est enim vespere, et factum est mane dies unus.* Quasi diceret: totum siquidem spatium, quo res conditae perseverant, vespere et mane circumscribitur; at vespere et mane dies unus est. Haec prima explicandi ratio ab Irenaeo allata; quinam illud verum sit, eadem die mortuum esse Adamum, qua peccavit. Alias subinde refert, nempe mortuum esse Adamum eodem quo peccavit die, quia *debitor factus est mortis* seu morti obnoxius: tertio quia sexta feria quum peccaverit, qua et ipsa conditus est, eadem ipsa feria, licet post plures annos, recurrente mortuus est. Ut si quis natali suo die moriatur, eodem quo ortus est mori dicitur. Quartam addit: quia

intra millesimum annum decessit: autem anni mille iuxta *Psalmistam* dies unus. His omnibus praemisit, quod *inobedientia Dei mortem inferi.* Quo die itaque Adamus Dei imperium detrectavit, eo ipso mortuus est. Ita *Mass.*

2. *Factum — factum est*] *FEDARI* primum *factum* scripsit pro *factus*, consentiente *Voss.*, ex quo *Grab.* alterum *factum est* adiecit, quia *LXX* his habent *ἐγένετο*.

3. *alia tertia*] Et, quod praemittitur in edit. plurimis, cum *Mass.* omis, quum in *Voss.* absit.

4. *ei*] Voculam hanc ex *ARUND.* *MERC.* II. (consentit *OTTOBORN.*) *GRAB.* addidit. In *Codd. VET. Voss.* et *CLAROM.* male scriptum est *et* pro *ei*.

5. *superpositum*] Id est, ut explicat *Grab.* *supergressus est*.

6. *sini*] Ita *GRAB.* primus scripsit ex *Codd. VET.* et *Voss.* pro *sunt*, ubi in priorib. edit. et *ARUND.* et *MERC.* II. legitur.

que sunt autem. e.
causa.

e.

mihi

ira

dare. M^o.

serv. M.

dare.

Rom. 13. 6

¹dari tributum, quoniam ministri Dei sunt, in hoc ipsum deservientes.

2. Quoniam enim absistens a Deo homo in tantum esserit, ut etiam consanguineum hostem sibi putaret, et in omni inquietudine, et homicidio, et avaritia sine timore versaretur; imposuit illi Deus humanum timorem, (non enim cognoscebant timorem Dei) ut potestati hominum subiecti, et lege eorum adstricti, ²ad aliquod assequantur iustitiae, et moderentur ad invicem, ³in manifesto propositum gladium timentes, sicut apostolus ait: *Non enim sine gladium portat: Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male operatur.* Et propter hoc et ipsi magistratus indumentum iustitiae leges habentes, quaecunque iuste et legitime fecerint, de his non interrogabuntur, neque poenas dabunt. Quaecunque autem ad eversionem iusti inique et impie et contra legem et more tyrannice exercuerint, in his et peribunt; iusto iudicio Dei ad omnes aequiliter perveniente, et in nullo deficiente. Ad utilitatem ergo gentium terrenum regnum positum est a Deo; (sed non a diabolo, qui nunquam omnino quietus est; immo qui nec ipsas quidem gentes vult in tranquillo agere) ut timentes regnum ⁴hominum, non alterutrum homines vice piscium consumant, sed per legum positiones reperiuntur multiplicem ⁵gentilium iniustitiam. Et secundum hoc *ministri Dei sunt*, qui tributa exigunt a nobis, in hoc ipsum servientes.

3. *Quae sunt potestates, a Deo ordinatae sunt;* ⁵manifestum est quoniam mentitur diabolus, dicens: *Mihi tradita sunt, et cui volo, do ea.* Cuius enim iussu homines nascuntur, huius iussu et reges constituuntur, apti his qui illo tempore ab ipsis ⁶regnantur. Quidam enim illorum ad ⁷correctionem et utilitatem subiectorum

1. *dari tributum*] Mass. placuit ita legere, nulla auctoritate allata. Codd. VET. et Voss. nostram tuentur lectionem. In reliquis legitur *dare tributum*.

2. *ad aliquid*] Ad cum Mass. addidi e CLAROM. Voss. et MERC. II. Haec Mass. disputat: Sic construenda verba: *assequantur iustitiae ad aliquid*; ubi Interpretres respiciens ad regimen verbi *ἐκτινύσαντες*, quo usum hic fuisse Irenaeum puto, perperam vertit *assequantur iustitiae*; haud attendens verbum latinum *assequor* cum accusativo construendum esse. Nisi dicere malis *assequantur* hic scriptum pro *pertingant*, *perveniant*; quo modo sensus esset: *ad aliquid iustitiae pertingant*.

3. *in manifesto propositum*] Sic Codd. VET. Voss. MERC. II. CLAROM. GRAB. et

Mass. Reliqui aut *manifesta* aut *positum* habent.

4. *hominum*] Ita Voss. et Mass. Alii *humanum*.

5. *manifestum est*] Igiter aut similem vocem hic supplendam esse Mass. observat.

6. *regnantur*] Sic ERASM. GALL. CLAROM. et omnes Anglici. Codd. Nec dubito quin *βασιλεύοντες* (quod periturus alter vertisset *reguntur*) Interpretres reddiderit *regnantur*. Hoc vero quomodo non intellexisset, aut non probasset FULG. commutavit in *reguntur*. Mass.

7. *correctionem*] Ita Mass. e Codd. VET. ARUND. Voss. et CLAROM. Sed ceterae editt. cum MERC. II. et OTTO. *correctionem*.

Cause.

ira

e.
lam.

michi

C

autem et
cum
e
que ad quidam est

V

autem et
aut. Cum
his
+ est

- per.

Sanctus, et conservationem iustitiae: quidam autem ad timorem et poenam et increpationem: quidam autem ad illusionem et contumeliam et superbiam, quemadmodum et [†]digni sunt; Dei iusto [†]Mass. 322. iudicio, sicut praediximus, in omnibus aequaliter ¹supergradiente. Diabolus autem, quippe apostata existens angelus, hoc tantum potest, ²quod detegit in principio, seducere et abstrahere mentem hominis ad transgredienda praecepta Dei, et paulatim obcaecare corda eorum qui conarentur servire ei, ³ad obliviscendum quidem verum Deum; ipsum autem quasi Deum ⁴adorare.

4. Quemadmodum autem si quis apostata regionem aliquam hostiliter capiens, perturbet eos qui in ea sunt, ut regis gloriam sibi vindicet apud ignorantes, quod apostata et latro sit: ^{sic autem} ^{autem et cum his - est 22h + ev} diabolus, ^{quum} sit unus ex angelis ^{his}, qui super spiritum aeris compositi sunt, quemadmodum Paulus apostolus in ea quae ^{est} ad ^{corinthios} manifestavit, ^{invidens} homini, apostata a divina factus ^{Ephes. II. 2.} ^{22h + ev} lege: invidia enim aliena est a Deo. [†] Et quoniam per hominem ducta est apostasia eius, et examinatio sententiae eius homo factus est; ⁵ad hoc magis magisque semetipsum contrarium constituit homini, invidens vitae eius, et in sua potestate apostatica volens concludere eum. ⁶Omnium artifex Verbum Dei, per hominem vivens eum, et apostatam ostendens, e contrario subiecit eum homini: *Ecce, dicens, do vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones et super omnem virtutem inimici*; ut quemadmodum dominatus est homini per apostasiam, sic iterum per hominem recurrentem ad Deum, evacuetur apostasia eius. ^{Luc. X. 19.}

C A P. XXV.

1. Et non tantum autem per ea quae dicta sunt, sed et per ea quae erunt sub Antichristo, ostenditur, quoniam existens apostata et latro, quasi Deus vult adorari; et quum sit servus, regem se vult praeconari. Ille enim omnem suscipiens diaboli virtutem, venit non quasi rex iustus, nec quasi in subiectione Dei legitimus; sed impius et iniustus et sine lege, quasi apostata, et iniquus et homicida, quasi latro, diabolicam apostasiam in se recapitulans;

1. *supergradiente*] Voss. *perveniente*. Notam lectionem reperis in ARUND. MERC. II. et MASS. Alii *superveniens*.

2. *quod detegit*] Sic MASS. sec. Codd. VET. CLAROM. et Voss. Alii *quod egit* vel *quod et egit*.

3. *ad obliviscendum*] ERASM. GALL. FLEARD. ARUND. et MERC. I. praemittunt et.

4. *adorare*] Legere malim *adorandum*.

5. *ad hoc*] Ita MASS. sec. Codd. VET. et Voss., quibuscumque, uti plerumque solet, CLAROM. sic et hic procul dubio consentit. Reliqui *adhuc*. MASS. copicit, graece scriptum fuisse *etis touto*, quod melius vertendum fuisset *propterea, propter hoc*.

6. *Omnium*] Quod omnes editores praeter MASS. addiderant, *autem*, omisi, quum absit in omnibus Codd.

107.

et idola quidem seponens,* ad suadendum quod ipse sit Deus; se autem extollens unum idolum, habens in semetipso reliquorum idolorum varium errorem: ut hi qui per multas abominaciones ado-

* *Grab. 438.* rant diabolum, hi per hoc * unum idolum serviant ipsi, de quo apostolus in epistola, quae est ad Thessalonicenses secunda, sic

2. *Thess. II.*
3. 4.

ait: *Quoniam nisi venerit abscessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur et extollit se super omne quod dicitur Deus, aut colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostendens semetipsum tanquam sit Deus.* Manifeste igitur apostolus ostendit ¹ apostasiam eius, et quoniam extollitur super omne quod dicitur Deus, vel quod colitur, hoc est, super omne idolum

236.

(hi enim sunt qui dicuntur quidem ab hominibus, non sunt autem Dii) et quoniam ipse se tyrannico ² more conabitur ostendere Deum.

2. Super haec autem manifestavit et illud, quod a nobis multa ostensum est, quoniam in Hierosolymis templum dispositione veri Dei factum est. Ipse enim apostolus ex sua persona diffinitive templum illud dixit Dei. Ostendimus autem ³ et in tertio libro nullum ab apostolis ex sua persona Deum appellari, nisi eum qui vere sit Deus, Patrem Domini nostri; cuius iussu hoc, quod est in Hierosolymis, factum est templum, ob eas causas quae a nobis dictae sunt; in quo adversarius sedebit, tentans semetipsum Chri-

Math. XXIV.
15 seqq.

stum ostendere, sicut et Dominus ait: *Quum autem videritis abominationem desolationis, quod dictum est per Danielem prophetam, stantem in loco sancto, (qui legi, intelligat) tunc qui in ludaea sunt, fugiant in montes; et qui in tecto est, non descendat tollere quidquam de domo. Erit enim tunc pressura magna, qualis non est facta ab initio saeculi usque nunc, sed neque fiet.*

Dan. VII. 8.
20 seqq.

3. Daniel autem novissimi regni finem respiciens, id est, novissimos decem reges, in quos ⁴ dividitur regnum illorum, super quos filius perditionis veniet, cornua dicit decem nasci bestiae; et alterum cornu pusillum nasci in medio ipsorum, et tria cornua de prioribus eradicari a facie eius: *Et ecce, inquit, oculi quasi oculi hominis in cornu hoc, et os loquens magna, et aspectus eius maior reliquis. Videbam, et cornu illud faciebat bellum adversus*

1. apostasiam] Ita GRAB. et MASS. sec. Codd. VET. VOSS. et CLAROM. Reliqui adventum.

2. more] ARUND. timore.

3. et in tertio libro] Et recepi e Codd. VOSS. Cfr. dicti libri cap. IX seqq.

4. quod dictum est] Ita MASS. e Codd. CLAROM. VOSS. ARUND. et MERC. I. Ceteri quae dicta est. Non abhorret a verosi-

mili, quod dicit MASS., Interpretem τὸ ὄψθην vertisse quod dictum est, hoc attendentem illud referri ad βέλους.

5. dividitur] Sic cum MASS. ex optimis Codd. VET. et VOSS. Alii divideretur.

6. videbam] Ita GRAB. et MASS. cum CLAROM. VOSS. et MERC. I. e graeco Danielis textu ἵδαισκον. Alii videbatur.

m.

cum.

abominationem
daniel.

e.

corr. to quicquam
presura.

cum

abom.

Lech

ruent d. ruer

quicquam

presentiam.

albane.

t. omne.

t.

mittit

sanctos, et valebat adversus eos: quoadusque venit vetustus die-
rum, et iudicium dedit sanctis altissimi Dei, et tempus ¹pervenit
et regnum obtinuerunt sancti. Postea in exsolutione visionum di-
ctum est ei: *Bestia quarta, regnum quartum erit in terra, quod* ^{Dom. VII. 23}
eminebit super reliqua regna, et manducabit omnem terram ^{et} ^{1099.} ^{237.}
et conculcabit eam et concidet. ²*Et decem cornua eius, decem reges*
exsurgent: et post eos surget alius, qui ³*superabit malis omnes,*
qui ante eum fuerunt, et reges tres ⁴*deminorabit, et verba ad-* ^{Mass. 323.}
versus altissimum Deum loquetur, et sanctos altissimi Dei conte-
ret et cogitabit ⁵*demutare tempora et legem; et dabitur in manu*
eius, ⁶*usque ad tempus temporum et dimidium* ⁷*tempus,* ¹*hoc est* ^{Grab. 439.}
— per triennium et sex menses, in quibus veniens regnabit super
terram. De quo iterum et apostolus Paulus in secunda ad Thes-
salonicenses, simul et caussam adventus eius annuntians, sic ait:
Et tunc revelabitur iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu ^{2. Thess. II.}
oris sui et destruet ⁸*praesentia adventus sui, cuius est adventus* ^{8 sequ.}
secundum operationem Satanae, in omni virtute et signis et por-
tentis mendaciorum, et omni seductione malitiae, pereuntibus, pro
eo quod dilectionem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Et
ideo ⁹*mittet eis Deus operationem erroris, ut credant mendacio,*
ut iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt
iniquitati.

1. pervenit] Ita Voss. et novississimi editores. Sed ERASH. GALL. ARUND. et MERC. II. praevenerit. Adnotante GRABIO Hieronymus graecum *ἐγθατέ* reddidit aeternit.

2. et decem cornua eius] Sic Codd. VET. Voss. ARUND. MERC. II. FEUARD. GRAB. et MASS. iuxta graecum Danielis textum. Consentit etiam CLAROM., uti MASS. prodit, sed recentior manus scripsit: et de decem cornibus eius, uti in ERASH. et GALL. editt. male legitur.

3. superabit malis] Ita GRAB. et MASS. sec. Codd. CLAROM. ARUND. et MERC. II. Sed Codd. VET. et Voss. subruet malos. In ERASH. GALL. et FEUARD. editt. supera- bit alios.

4. deminorabit] Codd. VET. et Voss. debonorabit.

5. demutare] In Codd. VET. et Voss. errore scribarum extat *se mutare*; in CLAROM. emundare, fortasse pro emendare, uti ait MASS.

6. usque ad tempus temporum] Inter- pres male legit *ἐως καιρὸν καιρῶν*,

sed LXX habent *ἐως καιρὸν καὶ και- ρῶν*.

7. hoc est — per triennium et sex men- ses] GRABIO hunc obscuriorem locum feliciter explicavit. Adnotationem docti viri hic subiungere libet. „Huius inter- pretationis, ait, ipse s. Ioannes auctor est Apoc. c. 12, ubi quum malier dicitur volare in desertum, in locum suum, ubi alitur per tempus et tempora et di- midium temporis, vers. 6 id clarius ex- plicatur: mulier fugit in solitudinem, ubi habebat locum paratum a Deo, ut ibi pascant eam diebus mille ducentis sexa- ginta; qui ipsius s. Ioannis et totius s. Scripturae stilo, quo triginta solum dies singulis mensibus tribuantur, exacte tres annos et sex menses complent. Unde cap. XI eiusdem divinae Apocalypseos menses quadraginta duo, quorum vers. 2 fit mentio, continuo vers. 3 resolvuntur in dies mille ducentos sexaginta.“

8. mittet] Hanc lectionem MASS. eruit a Cod. CLAROM., in quo, uti ait, prius quidem scriptum fuerat *mittit*, uti ha- bent alii omnes; sed postea si non ea- dem, saltem antiqua manu emendatum.

4. Et Dominus autem hoc item non credentibus sibi dicebat:

Ioan. V. 43. *Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me: ^{quoniam} alius venerit in nomine suo, illum recipietis;* alium dicens Antichristum, Luc. XVIII. ¹*quoniam alienus est a Domino, et ipse est iniquus iudex, qui a Domino dictus est, quoniam Deum non timebat, neque hominem reverebatur, ad quem fugit vidua oblita Dei, id est, terrena Hierusalem, ad ulciscendum de inimico. Quod et faciet in tempore regni sui: transferet regnum in eam, et in templo Dei ²sedet, seducens eos qui adorant eum, quasi ipse sit Christus. Quapropter ait Daniel iterum: Et sanctum desolabitur: et datum est in sacrificium ³peccatum, et proiecta est in terra iustitia, et fecit et prospere cessit. Et Gabriel angelus exsolvens eius ⁴visionem, de hoc ipso dicebat: ⁵Et in novissimo regni ipsorum exsurget rex impudens facie valde, et intelligens quaestiones, et valida virtus eius, ⁶et admirabilis, et corrumpet et dirigit et faciet et exterminabit fortes, et populum sanctum, et iugum torquis eius dirigitur; dolus in manu eius ⁷et in corde suo exaltabitur, et ⁸dolo disperdet multos, et ad perditionem ⁹multorum stabit, et quomodo ¹⁰eos manu ¹¹conteret. Deinde et tempus tyrannidis eius significat, in quo tempore fugabuntur sancti, qui purum sacrificium ¹²offerunt Domino: Et in dimidio hebdomadis, ait, tolletur sacrificium et libatio, et ¹³in templum abominatio desolationis, et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem; dimidium autem hebdomadis tres sunt anni et menses sex.*

5. Ex quibus omnibus non tantum quae sunt apostasiae manifestantur, et quae sunt eius, qui in se recapitulatur omnem diabolicum errorem; sed et quoniam unus et idem ¹²Deus Pater, qui

1. *quoniam alienus est*] Mass. pro quoniam scripsit qui, sed non dixit qua auctoritate critica mutaverit lectionem. Recepti igitur lectionem vulgarem.

2. *sedet*] Ita lego cum Mass. e Codd. CLAROM. VOSS. et MERC. II. In recentioribus MSS. legitur *sedebit*. Interpres *sedet* fortasse haberi voluit pro futuro tempore.

3. *peccatum*] In Codd. VET. et VOSS. *peccantium*. Apud LXX legitur: ἐδόθη ἐν τῇ θυσίᾳ ἀμαρτία.

4. *visionem*] FEUARD. in marg. et VOSS. *visiones*.

5. *et admirabilis et corrumpet*] Ex versione τῶν οὐ legimus: καὶ θαυμαστά διακτερεῖ, et *admirabiliter corrumpet*.

6. *et in corde*] Et GRAB. adiecit e Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II.

7. *multorum*] FEUARD. in marg. et VOSS. *ipsorum*.

8. *ora manu*] Ita GRAB. primus et MASS. ex ARUND. VOSS. MERC. II. et VET. Errore scribarum in Codd. VET. et VOSS. scriptum est *manum* vel *manuum*.

9. *conteret*] MERC. II. *perperam conterit*.

10. *offerunt Domino*] Sic cum MASS. lego e Codd. VOSS. et CLAROM.

11. *in templum*] Sic CLAROM. ARUND. MERC. II. et MASS. e textu graeco τὸ ἱερόν. Reliqui in templo.

12. *Deus Pater*] Sic ARUND. MERC. II. (quem addo) VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui ordine inverso easdem voces habent.

Cum.

Cum

·cum.

e.

danihelo (corr. to
danihelum).

item

e.

- A daniele (in 8rd)
(vidisti) is the last
word in the
Cod. Claromont.

cum

abho. . .

- acc.

hii.

hii.

- in 2c

prophetis ¹annuntiatus, a Christo. autem manifestatus. Si enim quae ^{2a} Daniele ³prophetata sunt de fine, Dominus comprobavit: *Quam videritis, dicens, abominationem desolationis, quae dicta est* Math. XXIV. 15. *per Danielem prophetam;* (Danieli autem angelus Gabriel exsolutionem visionum fecit; hic autem est archangelus Demiurgi, et hic idem Mariae evangelizavit manifestum adventum et incarnationem Luc. I 28. seqq. Christi) unus et idem Deus manifestissime ostenditur, qui prophetas misit et Filium ⁴praemisit et nos vocavit in agnitionem suam.

C A P. XXVI.

1. *Manifestius adhuc etiam de novissimo tempore, et de his *Grab. 440. qui sunt in eo decem regibus, in quos ⁵dividetur quod nunc regnat imperium, significavit Ioannes Domini discipulus in Apocalypsi, edisserens quae fuerint decem cornua, quae ~~a Daniele visa sunt~~, dicens sic dictum esse sibi: ⁶*Et decem cornua quae vidisti, decem* Apoc. XVII. 12 seqq. *reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem quasi reges una hora accipient cum bestia. Hi unam sententiam habent, et virtutem et potestatem suam bestiae dant. Hi cum agno pugnant, et agnus vincet eos, quoniam Dominus Dominorum est, et rex regum.* Manifestum est itaque, quoniam ex his tres interficiet ille ⁷qui venturus est, et reliqui ⁸subiicientur ei, et ipse octavus in eis; et vastabunt Babylonem, et comburent eam igni, et dabunt regnum suum bestiae, et effugabunt ecclesiam; post deinde ab adventu Domini nostri destruentur. Quoniam enim oportet di- + Mass. 324. Math. XII. 25. *vidi regnum, et sic deperire, Dominus ait: Omne regnum divisum in se, desolabitur: et omnis civitas vel domus divisa in se, non stabit.* Dividi igitur et regnum et civitatem et domum oportet in decem; et propterea iam partitionem et divisionem praefiguravit. Et diligenter Daniel finem quarti regni digitos ait pedum esse eius

1. *annuntiatus*] Est, quod ERASM. GILL. et FEUARD. addunt. GRAB. recte expunxit fide Codd. ARUND. VOSS. et MASC. 1.

2. *a Daniele*] In FEUARD. marg. et VOSS. in Daniele.

3. *prophetata sunt*] Ita GRAB. recte reposuit e Cod. ARUND., quocum consentit CLAROM. In prioribus edit. *propheta dicta sunt.* In VOSS. omissa est vox *dicta*.

4. *praemisit*] Haec vox huc falso transposita esse videtur. Irenaeus latine fortasse sic scripsit: *prophetas praemisit et Filium misit.*

5. *dividetur*] CLAROM. et VOSS. *dividuntur.*

6. *Et decem cornua quae vidisti*] CLAROM. VOSS. et GRAB. addunt *et*, quod apparet etiam in textu sacro. In reliquis omissum est *et*. Quod ad Cod. CLAROM. attinet, MASSUETS haec adnotat: „Sed ad haec verba desinit Cod. CLAROM. Residua pars huius capituli, ac novem reliqua, avulsis (studio an casu non dixerim) pluribus foliis misere interierunt.“

7. *qui venturus est*] Patet, Antichristum hic intelligendum esse.

8. *subiicientur*] ERASM. et Cod. VOSS. *subiiciuntur.*

9. *Dominus ait*] GRAB. expunxit sicut ante vocem Dominus.

- imaginis, quae a Nabuchodonosor visa est, in quos venit lapis sine manibus praecisus, et quemadmodum ipse ait: ¹*Pedes, pars quidem aliqua ferrea, et pars aliqua fictilis, quoadusque abscissus est lapis sine manibus, et percussit imaginem in pedes ferreos et fictiles, et ²comminuit eos usque ad finem.* Post deinde in exsolutione
- Id. 41. 42. ait: Et quoniam vidisti pedes et digitos, partem quidem fictilem, partem autem ferream, regnum divisum erit, et ³a radice ferrea erit in eo, quemadmodum vidisti ferrum commixtum testae. Et digiti pedum, pars quidem aliqua ferrea, pars autem aliqua fictilis. Ergo decem digiti pedum, hi sunt decem reges, in quibus ⁴dividetur regnum: ex quibus quidam quidem sortes et agiles, sive efficaces; alii autem pigri et inutiles erunt, et non consentient;*
- Id. 42. 43. quemadmodum ⁵et Daniel ait: Pars ⁶aliqua regni erit fortis, et ab ipsa ⁷pars erit minuta. Quoniam vidisti ferrum commixtum*
- * Grab. 441. testae, commixtiones erunt in semine hominum, * et non erunt adiuncti invicem, quemadmodum ferrum non commiscetur cum testa.*
- Id. 44. 45. Et quoniam finis fiet, inquit: Et in diebus regum illorum excitabit Deus caeli regnum, quod in aeternum non corrumpetur, et regnum eius alteri populo non relinquetur. ⁸Comminuet et ventilabit omnia regna, et ipsum exaltabitur in aeternum. Quemadmodum vidisti, quoniam de monte praecisus est lapis sine manibus, et comminuit testam, ferrum et aeramentum et argentum et aurum. Deus magnus significavit regi, quae futura sunt post haec; et verum est somnium, et fidelis interpretatio eius.*

2. ⁹Si ergo Deus magnus significavit per Danielelem futura, et per Filium confirmavit; et Christus est lapis, qui praecisus est sine manibus, qui destruet temporalia regna et aeternum ¹⁰inducet, quae est iustorum resurrectio; (¹¹*Resuscitabit, ait, Deus caeli*

1. *pedes*] Ita primus GRAB. et MASS. sec. Codd. ARUND. et MERC. II. In reliquis male *pedis*.

2. *comminuit*] Sic FEUARD. reposuit fide Cod. VET. In Cod. Voss. vitiose scriptum est *communivit*.

3. *a radice ferrea*] Haec ex interpretatione LXX ἀπὸ τῆς ῥίζης τῆς σιδηρᾶς in locum vulgatae lectionis post GRAB. recepi e Codd. OTTON. Voss. et MERC. II., quamquam in his praepositio a desideratur.

4. *dividetur*] Sic scripsit FEUARD. e Cod. VET., quocum Voss. et novissimi editores consentiant. In aliis *dividitur*.

5. *et Daniel*] GRAB. ex ARUND. et MERC. II. voculam *et* adiecit. Consentit MS. Voss.

6. *aliqua regni*] GRAB. et Cod. Voss. addidit pronomen *aliqua*, quum graecus Danielis textus habeat *ῥῆ*. Sed in Cod. Voss. non compareret vox *regni*.

7. *pars*] Sic scripsit GRAB. ex ARUND. et MERC. II. (consentit Voss.) pro *part.*

8. *Comminuet*] Et ante hanc vocem Voss. Cod. habet.

9. *Si ergo*] FEUARD. e Cod. VET., quocum Voss. consentit, scripsit sic *ergo*. Sed cum GRAB. et MASS. nostram lectionem restitui propter meliorem connectionem verborum, quae sequuntur. *compulsi resipiscant*.

10. *inducet*] Sic primus FEUARD. e Cod. VET., quocum Voss. convenit. Sed in prioribus edit. male legitur *inducit*.

11. *Resuscitabit*] Enim hic Voss. addit.

regnum, quod in aeternum nunquam corrumpetur) consulati respiciant qui Demiurgum respuunt, et non consentiunt ab eo Patre praemissos prophetas, a quo et Dominus venit; sed ¹asseverant ex differentibus virtutibus ²factas esse prophetias. Quae enim a Demiurgo praedicta sunt similiter per omnes prophetas, haec Christus ³in fine perfecit, ministrans Patri sui voluntati, et adimplens secundum humanum genus dispositiones. Qui ergo blasphemant Demiurgum, vel ipsis verbis et manifeste, quemadmodum qui a Marcione sunt; vel secundum eversionem ⁴sententiae, quemadmodum qui a Valentino sunt, et omnes qui falso dicuntur esse Gnostici; organa Satanae ⁵ab omnibus Deum colentibus cognoscantur esse, per quos Satanas nunc, et non ante, ⁶visus est maledicere Deo, qui ignem aeternum praeparavit omni apostasiae. Nam ipse per semetipsum nude ⁷non audet blasphemare ⁸suum Dominum; quemadmodum et initio per serpentem seduxit hominem, quasi latens Deum.

⁹Καλῶς ὁ Ἰουστίνος ἔφη, ὅτι πρὸ μὲν τῆς τοῦ Κυρίου παρ-
ουσίας οὐδέποτε ἐτόλμησεν ὁ Σα-
τανᾶς βλασφημῆσαι ¹⁰τὸν Θεόν,
ἄτε μηδέπω εἰδὼς ¹¹αὐτοῦ τὴν
κατάκρισιν· διὰ τὸ ἐν παρα-

Bene Iustinus. dixit, quoniam ¹²ante Domini adventum nunquam ausus est Satanas blasphemare Deum, quippe nondum sciens suam damnationem: quoniam et in parabolis et allego-

1. asseverant] Codd. Mæc. asserunt.

2. in fine perfecit] Voss. in finem, fortasse e graeco εἰς τέλος. FEUARD. nescio an errore excudi iusserit perfecit.

3. sententiae, quemadmodum] Quemadmodum, quod adiecit FEUARD., omnibus Codd. confirmatur. Sed quod GRAB. dicit, in Cod. Voss. scriptum esse sententiae falsissimum est. Is enim Cod. nostram lectionem tuetur.

4. ab omnibus] FEUARD. in marg. et Cod. Voss. hominibus.

5. visus est] In omnibus editt praetor Mass. legitur ausus est, quod verbum paullo post bis repetitur. Sed cum Mass. e Codd. VET. ARUND. et Voss. recepit visus: in Mæc. II. enim errore librarium scriptum est misus. Apparet, in nullo Cod. legi ausus. Nostra lectio apertio bonoque sensu commendatur. Illud enim visus est respondet graeco ὡφθῆ, conspectus est; idque vult Irenaeus, uti Mass. ait, Satanam per organa sua nunc primum, et non ante, conspectum esse male dicere Deo.

6. non audet] Ita lego cum Mass. e Codd. VET. et Voss., dum in aliis scriptum est non audebat. Rationem enim

affert, ait Mass., cur Satanas per organa sua nunc primum visus sit maledicere Deo: quia, inquit, per semetipsum non audet blasphemare suum Dominum.

7. suum Dominum] In Voss. Deum.

8. Καλῶς ὁ Ἰουστίνος ἔφη] Hic locus usque ad verba αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν ab Eusebio H. e. IV, 18 citatur. Sed omnino incertum est, ex quo Iustini libro Irenaeus haec transcripserit. Hieronymus quidem innuit, haec petita esse e libro Iustini contra Marcionem. Quae post verba: αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν leguntur graeca, addidi e Calena in epistolas catholicas, a CRAMERO edita (Oxon. 1840). Ibi enim pag. 81 hoc fragmentum graecum exstat.

9. ἔφη] CRAMER. εἶπεν.

10. τὸν Θεόν] CRAMER. περπεραμ τὸν ἄνθρωπον.

11. αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν] CRAMER. τὴν αὐτοῦ κατάκρισιν ἢ κατάκρισιν.

12. ante Domini adventum nunquam ausus est Satanas seqq.] Hanc Iustini et Irenaei sententiam et Sethiani amplexi sunt. Cfr. Epiphani. Haer. 39. § 8. Adi Appar. n. ad h. l.

105.

βολαῖς καὶ ἀλληγορίαις ¹ καὶ-
σθαι· μετὰ δὲ τὴν παρουσίαν
τοῦ Κυρίου ἐκ τῶν λόγων ² αὐ-
τοῦ καὶ τῶν ³ ἀποστόλων μα-
θῶν ἀναφανδόν, ὅτι πῦρ αἰώ-
νιον αὐτῷ ἡτοιμάσται, κατ' ἰδίαν
γνώμην ἀποστάντι τοῦ Θεοῦ,
καὶ πᾶσι τοῖς ἀμετανοήτως πα-
ραμείνασιν ἐν τῇ ἀποστασίᾳ, διὰ
τῶν τοιούτων ἀνθρώπων βλασ-
φημεῖ τὸν τὴν κρίσιν ἐπάγοντα
⁴ Κύριον, ὡς ἤδη κατακριμέ-
νος, καὶ τὴν ἁμαρτίαν τῆς ἰδίας
ἀποστασίας τῷ ἐκτικῶτι αὐτὸν
ἀποκαλεῖ, ἀλλ' οὐ τῇ ἰδίᾳ αὐ-
θαιρέτῃ γνώμῃ· ὡς καὶ οἱ πα-
ραβαίνοντες τοὺς νόμους, ἐπειτα
δίκας δίδοντες, αἰτιῶνται τοὺς
νομοθέτας, ⁵ ἀλλ' οὐχ ἑαυτούς.

Sic autem et hi diabolico spiritu pleni innumeras accusationes inferunt factori nostro, qui et Spiritum vitae nobis donaverit, et legem omnibus aptam posuerit; et nolunt iustum esse iudicium Dei. Quapropter et alterum quendam excogitant Patrem, neque curantem, neque providentem eorum, quae sunt erga nos, aut etiam

* *Grab. 442.* consentientem * omnibus peccatis.

C A P. XXVII.

† *Mass. 325.* 1. Si enim non iudicat Pater; aut non pertinet ad eum, aut consentit his quae fiunt omnibus: et si non iudicat, omnes in aequo erunt, ² et in eodem dinumerabuntur statu. Supervacuum ergo erit adventus Christi et contrarius, in eo quod non iudicet.

† *Cap. XXVII.* *Matth. X. 35.* † *Venit enim dividere hominem adversus patrem suum, et filium*

1. *κεῖσθαι*] Qui exscripsit graecum fragmentum, nonnulla omisit.

2. *αὐτοῦ*] Irenaeus scripserat videretur Χριστοῦ.

3. *ἀποστόλων*] Αὐτοῦ Irenaeus addidisse videtur.

4. *Κύριον*] Deum scripsit Interpres.

5. *ἀλλ' οὐχ ἑαυτούς*] Post haec verba in dicta Catena haec adduntur: διὰ τοῦτο ὡς λέων περιπατεῖ ὠρυόμενος, πάντας φιλογειχῶν ἐλκύσαι πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν. Quae si

a Iustino scripta sunt, Irenaeus omisit.
6. *a prophetis*] Sic cum *Grab.* et *Mass.* lego ex *Codd. Voss.* et *Armeno.* In aliis *et prophetis.*

7. *abscedenti*] In *Voss.* *Merc. n.* et *Grab.* minus recte legitur *abscedenti.*

8. *postea*] Hanc vocem recepi a *Cod. Voss.*, qui mire convenit cum testis graeco, in quo legitur *ἔπειτα.*

9. *et in — statu*] *Grab.* auctoritate omnium *MSS.* et scripsit pro si et voce *statu* periodum clausit.

C

V

cum

+ et

+ Deum

sedas

quod precipitatum

dyab.

surrect.

ruina

dam.

gomerre

adversus matrem et nurum adversus socrum: ¹et quum duo sint in eodem lecto, unum assumere et alterum relinquere; et duabus molentibus in mola, alteram assumere et alteram relinquere; ²ad finem iubere messoribus colligere primum zizania, et fasciculos al- ligare, et comburere igni inextinguibili; triticum autem colligere in horreum: et agnos quidem vocare in praeparatum regnum; haedos autem in aeternum ignem mittere, ³qui praeparatus est a Patre eius diabolo et angelis eius. Et quid enim? Verbum venit in ruinam et ⁴in resurrectionem multorum? In ruinam quidem non credentium ei, quibus et maiorem damnationem, quam Sodomorum et Gomorrhae in iudicio comminatus est; in resurrectionem autem credentium et facientium voluntatem Patris eius, qui est in caelis. Si ergo adventus Filii super omnes quidem similiter advenit, iudicialis est autem et discretor credentium et non credentium, quoniam ⁵ex sua sententia credentes faciunt eius voluntatem, et ex sua sententia ⁶inobedientes non accedunt ad eius doctrinam: manifestum, quoniam et Pater eius omnes quidem similiter fecit, propriam sententiam unumquemque habentem et sensum liberum; respicit autem omnia et providet omnibus, *solem suum oriri faciens* super malos et bonos, et pluens super iustos et iniustos. *Math. V. 45.*

2. ¹... Ὅσα τὴν πρὸς Θεὸν τηρεῖ φίλων, τοῖτοις τὴν ἰδίαν παρέχει κοινωνίαν. Κοινωνία δὲ Θεοῦ, ζωὴ καὶ φῶς, καὶ ἀπόλαυσις τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγα-

2. Et quicumque erga eum custodiunt dilectionem, suam his praestat communionem. Communio autem Dei, vita et lumen, et fructio eorum quae sunt apud

1. et quum duo sint — relinquere; et duabus — relinquere] Posterius comina; et duabus cell. in ERASM. GALL. et ARUND. Marc. II. omissum, e Cod. VET. restituit FEUARD., sed inverso ordine praemisit alteri, quod incipit: et quum duo cell. Hoc enim in Voss. perinde ut in s. Lucae textu praecedit. GRABIUS. — Et in hoc loco Codicem VET. differre patet a Codice Voss.

2. ad finem iubere] Cod. Voss. ad finem dum iubere.

3. qui praeparatus est] Cod. Voss. habet: quod praeparatum est. Etiam in Codd. Marc. legitur quod. Fieri potuit, ut Interpreter non attendens ad genus vocis ignis verbum ἡτοιμασμένον ita transferret.

4. in resurrectionem] In ARUND. omissum est in; in Voss. legitur surrectionem.

5. ex sua sententia] Interpreter melius vertisset, uti editores observant, vocem

graecam γνώμη voluntate, consilio, libero arbitrio cell.

6. inobedientes] Sic FEUARD. iam scripserat, et GRAB. eum secutus est. Sed MASS. rediit ad lectionem ERASM. et GALL. indicto audientes (meminerimus Interpretem saepius ita scribere), quam lectionem tuentur Codd. OTTON. ARUND. et MERC. II., dum FEUARD. non dixit, quae fide inobedientes scripserit. Sed quum nostram lectionem reperissem in Cod. Voss., non dubitavi eam recipere.

7. Ὅσα τὴν χλ.] Graeca haec, quae in Ioannis Damasceni Parallelis variis titulis inscripta leguntur, ab Halloixio in Vita Irenaei edita, a GRABIO diligentissime sunt combinata. GRABIUS monet, pro ὅσα cum Interprete legendum esse οδοί.

8. apud eum] Interpreter tam hic quam in periodo sequente legisse videtur παρ' αὐτὸν pro παρ' αὐτοῦ, quae lectio

θῶν. Ὅσοι... ἀφίστανται κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν τοῦ Θεοῦ, τοῦτοις τὸν ἀπ' αὐτοῦ χωρισμὸν ἐπάγει. Χωρισμὸς δὲ τοῦ Θεοῦ, θάνατος· καὶ χωρισμὸς φωτός, σκότος· καὶ χωρισμὸς Θεοῦ, ἀποβολὴ πάντων τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν. Οἱ οὖν διὰ τῆς ἀποστασίας ἀποβαλόντες τὰ προειρημένα, ἅτε ἐστερημένοι πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἐν πάσῃ κολάσει καταγίνονται τοῦ Θεοῦ μὲν προσηγητικῶς μὴ κολάζοντος, ἐπακολουθούσης δὲ ἐκείνης τῆς κολάσεως, διὰ τὸ ἐστερησθαι πάντων τῶν ἀγαθῶν. Αἰώνια δὲ καὶ ἀτελείτητα παρὰ Θεοῦ τὰ ἀγαθὰ· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ στέρησις αὐτῶν αἰώνιος καὶ ἀτελείτητος· ὥς διηνεκὺς τοῦ φωτός ὄντος, οἱ τυφλῶσαντες ἑαυτούς, ἢ καὶ ὑπὸ ἄλλων τυφλωθέντες, διηνεκῶς ἀποστεροῦνται τῆς τοῦ φωτός ἀπολαύσεως, οὐ τοῦ φωτός ἐπιφέροντος αὐτοῖς τὴν ἐν τυφλώσει τιμωρίαν.

* Grab. 443. *sed quod ipsa caecitas superinducat eis calamitatem. Et propter hoc Dominus dicebat: *Qui credit in me, non iudicatur, id est, non* Ioan. III. *separatur a Deo: adunitus est enim per fidem Deo. Qui autem* 18 seqq. *non credit, ait, iam iudicatus est, quoniam non credidit in nomine unigeniti Filii Dei, id est, separavit semetipsum a Deo voluntaria*

praeferenda est ob sequentia: aeterna — sunt a Deo bona.

1. *his eam, quae electa est ab ipsis*] Codd. VET. et Voss. *his autem, quae electa est.* Sed secundum graeca scribendum erat, uti iam GRAB. adnotavit: *his eam, quae est ab ipso, separationem coll.*

2. *apud eum*] Codd. VET. et Voss. *apud Deum.* Sed e graeco transferendum erat ab eo.

3. *desolati*] Pro privati. Mass.

4. *a semetipso*] His nihil in contextu

eum honorum. Quicunque autem absistunt secundum sententiam suam ab eo, ¹his eam quae electa est ab ipsis, separationem inducit. Separatio autem Dei, mors; et separatio lucis, tenebrae; et separatio Dei, amissio omnium quae sunt ²apud eum honorum. Qui ergo per apostasiam amiserunt quae praedicta sunt, quippe ³desolati ab omnibus bonis, in omni poena conversantur; Deo quidem principaliter non ⁴a semetipso eos puniente, prosequente autem ⁵eos poena, quoniam ⁶sint desolati ab omnibus bonis. Aeterna autem et sine fine sunt a Deo bona; et propter hoc et amissio eorum aeterna et sine fine est: quemadmodum in ⁷immenso lumine, qui excaecaverant semetipsos, vel ab aliis excaecati sunt, semper privati sunt iucunditate luminis; non quod lumen poenam eis inferat ⁸caecitatis, X

graeco respondet. Cum Mass. glossama esse censo.

5. *eos*] Patet in graeco legendum esse ἐκείνοις loco ἐκείνης.

6. *sint desolati ab omnibus bonis*] Omnibus bonis GRABTUS reposuit e textu graeco et Codd. VET. et Voss., atque sint pro sunt fide Codd. ARNOB. Voss. MARG. II. et VET.

7. *immenso*] E graeco scribendum erat continuo, perpetuo, uti Mass. observat.

8. *caecitatis*] E graeco in caecitate.

οὐκ ὁδοῦνται. ἢ ἄλλ.

lucem.

sententia. Hoc est enim iudicium, quoniam lumen venit in hunc mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lumen. Omnis enim qui male agit, ¹odit lumen, et non venit ad lumen, ne tradantur opera eius. Qui autem facit veritatem, venit ad lumen, ut manifestentur opera eius, quoniam in Deo est operatus.

C A P. XXVIII.

1. [†]Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οἱ μὲν προστρέχουσι τῷ φωτί, καὶ διὰ τῆς πίστεως ἐνοῦσιν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ· οἱ δὲ ἀφίστανται τοῦ φωτός, καὶ ἀφορίζουσιν ἑαυτοὺς τοῦ Θεοῦ· ²ἐκδέχεται ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τοῖς πᾶσιν ἀρμόδζουσιν οἰκῆσιν ἐπάγων· τοὺς μὲν ἐν τῷ φωτί, πρὸς τὸ ἀπολαύειν αὐτοὺς τῶν ἐν αὐτῷ ἀγαθῶν· τοῖς δὲ ἐν τῷ σκότει, πρὸς τὸ μετέχειν αὐτοὺς τῆς ἐν αὐτῷ μοχθηρίας. Διὰ τοῦτό φησι, τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν ἀνακαλέσασθαι εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· τοὺς δὲ ἐξ ἀριστερῶν, εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ πέμψειν· ἑαυτοὺς γὰρ πάντων ἐστέρεσαν τῶν ἀγαθῶν.

2. Et propter hoc apostolus ait: Pro eo quod ¹dilectionem Dei non receperunt, ut salvi fierent, et ideo ²mittet eos Deus in

1. odit lucem, et non venit] Ita GRAB. primus e Codd. ARUND. VOSS. MÆRC. II. et texta Ioanneo. Priores editt. odit lucem et non venit.

2. Ἐπεὶ οὖν κτλ.] Haec graeca etiam a Ioanne Damasceno servata in Parallelis atque ab HæMOIXIO in Vita Irenæi p. 487 primum edita sunt.

3. ἐκδέχεται — τοὺς μὲν] Interpres IRENAEUS legit, quod melius convenit cum Salvatoris verbis paullo ante citatis: lumen venit in mundum celt. Loco τοὺς μὲν legendum esse τοῖς μὲν apparet ex antecedenti verbo ἐπάγων.

4. eo, et] Aliter hic legit Interpres.

5. ut participantur — in eis sunt] Sic cum GRAB. et MASS. scripsi sec. Codd. VET. et VOSS. Ceteri: ut participetur eis calamitas, quae in eis est: quae, uti

1. [†]Quoniam igitur in hoc ^{Mass. 326.}

mundo quidam quidem accurrunt lumini, et per fidem uniunt se Deo; alii autem absistunt a lumine et separant seipsos a Deo: venit Verbum Dei, omnibus aptam habitationem inferens; his quidem qui in lumine sunt, ut fruantur ⁴eo, et his quae in eo sunt bonis: his autem qui in tenebris sunt, ⁵ut participentur eas calamitates quae in eis sunt.

Et propter hoc ait, hos quidem ^{Math. XXV.}

qui sunt ad dexteram, vocari in ^{34. 41.} regnum Patris, illos autem qui sunt ^{ad sinistram}, in aeternum ignem missurum. Semetipsos enim omnibus privaverunt bonis.

MASS. observat, emendatio esse videtur cuiuspiam recentioris, haud attendentis verbum participari ut deponens partim usurparsi ab interprete.

6. ad sinistram] Ita Codd. VET. VOSS. GRAB. et MASS. Alii a sinistra.

7. dilectionem Dei] Supra cap. 26. habet dilectionem veritatis, quae conveniunt cum lectione editt. N. T. τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας.

8. mittet eos Deus in operationem] Ita logo cum MASS. e MSS. VET. et VOSS. Alii cum nostris Pauli exemplaribus mittet eis Deus operationem. Quamvis supra cap. 25. ita citaverit Irenaeus; ne mireris, eum hic aliter allegasse Pauli verba, quum saepissime e memoria citare soleat. Id quod MASS. recte observat.

operationem erroris, ut credant mendacio, ut indicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. ¹Illo enim veniente, et sua sententia apostasiam recapitulante in semetipsum, et sua voluntate et arbitrio operante quaecunque operabitur, et in templo Dei sedente, ut sicut Christum adorent illum qui ²seducitur ab illo; ³quapropter et iuste in stagnum ⁴proicitur ignis: Deo autem secundum suam providentiam praesciente omnia, et apto tempore eum, qui talis futurus erat, immittente, ut credant falso, ⁵et indicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Cuius adventum Ioannes in Apocalypsi significavit ita: Et bestia quam videram, similis erat pardo, et pedes eius quasi ursi, et os eius quasi os leonis, et dedit ei draco virtutem suam, et thronum suum, et potestatem magnam, et unum ex * Grab. 414. capitibus eius quasi ⁶occisum * in mortem, et plaga mortis eius curata est, et admirata est universa terra post bestiam: et adoraverunt draconem, quoniam dedit potestatem bestiae; et adoraverunt bestiam dicentes: Quis similis bestiae illi, et quis potest pugnare cum ipsa? Et datum est ei os loquens magna et blasphemiam, et data est ei potestas mensibus XL et duobus. Et aperuit os suum ⁷ad blasphemium adversus Deum, blasphemare nomen eius, et tabernaculum eius, et eos qui in caelo habitant. Et data est ei potestas super omnem tribum et populum et linguam et gentem: Et ⁸adoraverunt eam omnes qui habitant super terram, cuius non est scriptum nomen in libro vitae agni occisi a constitutione mundi. Si quis habet aures, audiat. Si quis in captivitatem duxerit, in captivitatem ibit. Si quis gladio occiderit, oportet eum in gladio occidi. Hic est sustententia et fides sanctorum. Post deinde et ⁹de armigero eius, quem et pseudopropheta vocat: Lo-

1. Illo] Antichristo scilicet, ad quem redit oratio. Mass.

2. seducitur] Alii seducuntur.

3. Quapropter] Pro ea propter, propterea. Sic enim explicari hanc vocem exigit verborum connexio, quae alioqui nulla foret. Mass.

4. proicitur] Ita Cod. VET. GRAB. et Mass. Sed Voss. habet proicitur. In reliquis proicietur, quod falsum est, quam sermo fiat de bestia seu de Antichristo.

5. et indicentur] ARUND. et GRAB. ut indicantur.

6. occisum] Cod. Voss. decisum in morte.

7. ad blasphemium] Ad blasphemium in solo Cod. ARUND., quem tamen sequi

GRABIO placuit, quia, inquit, s. Ioannes ait: sic blasphemavit. At non quid scripserit Ioannes, sed qui Ioannem allegaverit Irenaeus, inquirat. Illam enim hic, ut et paulo post e memoria citari videtur, additis quibusdam, pluribus alii omissis, ut conferenti patebit. Ita Mass. disputat. Sed quum nostram lectionem in Cod. Voss. a GRABIO hic aperte reparerem, non dubitavi eam in textum recipere.

8. adoraverunt eam] In ARUND. Nunc. II. et GRAB. adoraverunt eum. Sermo est de bestia. Sed interpres de Antichristo cogitare potuit.

9. de armigero eius est.] Hunc locum Andreas Caesariensis Serm. XIII. in Apocalyps. pag. 57 lin. 40 seqq. ita

practically

-ei

decision

mark

+est

qui

transformation

XL oncos.

terra

ym.

+ aufer

ym. ym.

car.

car.

- lost 50¢. cent.

quæbatur, inquit, quasi draco, et potestatem primæ bestiae omnem faciebat in conspectu eius: et facit terram, et qui habitant in ea, ut adorarent bestiam primam, cuius curata est plaga mortis eius. Et faciet signa magna, ut et ignem faciat de caelo descendere in terram in conspectu hominum, et seducet inhabitantes super terram. Haec ne quis eum divina virtute putet signa facere, sed magica operatione. Et non est mirandum, si daemoniis et apostaticis spiritibus ministrantibus ei, per eos faciat signa, in quibus seducat habitantes super terram. Et imaginem, ait, subebit fieri bestiae, et spiritum dabit imagini, uti et loquatur imago, et eos qui non adoraverint eam, faciet occidi. Et characterem autem, ait, in fronte, et in manu dextra faciet dari, ut non possit aliquis emere vel vendere, nisi qui habet characterem nominis bestiae, vel numerum nominis eius: et esse numerum sexcentos sexaginta sex, quod est, sexies centeni, et deni sexies, et singulares sex; in recapitulationem universae apostasiae eius, quae facta est in sex milibus annorum.

3. Ὅσαις . . ἡμέραις ἐγένετο ὁ κόσμος, τοσαύταις χιλιονταὶ συνετελείται. Καὶ διὰ τοῦτο φησὶν ἡ γραφή· καὶ συνετελέσθησαν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, καὶ πᾶς ὁ κόσμος *αὐτῶν. Καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ τῇ 5 τὰ ἔργα αὐτοῦ ἃ ἐποίησε, καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ 5 ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων

allegavit, ut magis sensum, quam verba Irenaei redderet: φησὶν ὁ Εὐρηναῖος ἐπὶ λέξεως οὕτως· Περὶ τοῦ ὑπασιου, ὃν καὶ ψευδοπροφητὴν χαλεπὸν ἔλαλει, φησὶν, ὡς δράκων. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν ἐξουσίαν δεδοσθαι σημείων καὶ τεράτων, ἵνα ποτὶ ἐμπροσθεν τοῦ Ἀντιχρίστου προσδοποσῶν αὐτὴ τὴν τῆς ἀπολείας ὁδόν.

1. adorarent] Sic Codd. VET. Voss. et Mass. Reliqui adorant.

2. Et faciet] In edit. ENAS. et faciat. GALL. et FEUARD. ut faciat. Graecus textus Iosannens καὶ ποιεῖ. Vulgatus interpret, Ambrosius, Primasius et fecit. Nostram lectionem tuentur ARUND. Voss. REUC. II. GRAB. et MASS.

3. seducet] Sic scribo cum MASS. c. Codd. VET. et Voss. Alii seducit.

3. Quotquot enim diebus hic factus est mundus, tot et millenis annis consummatur. Et propter hoc ait Scriptura Geneseos: Et consummata sunt caelum et terra, et omnis orhatus eorum. Et consummavit Deus die sexto omnia opera sua quae fecit, et requievit in die septimo ab omnibus operibus suis quae fecit.

4. recapitulationem universae] Voss. recapitulatione universa.

5. Ὅσαις — ἡμέραις κτλ.] Hunc graecum Irenaei textum c. Cod. 3443 biblioth. regiae (nunc nationalis) haustum Cotelerius in adnotationibus ad epist. a Barnabae § 15 publici iuris fecit. Post verba: τὸ 5 ἔτος ἐστὶν in dicto Codice leguntur haec: Καὶ τῇ 5 κρύψει τὴν οὐκουμένην· καὶ τῇ 7, ἥτις ἐστὶν ὁ μύλλων αἰὼν, τοὺς μὲν παραδίδωσιν εἰς κόλασιν αἰώνιον, τοὺς δὲ εἰς ζωὴν. Διὰ τοῦτο εἰρηναῖος οἱ ψαλμοὶ ὑπὲρ τὴν 7. Haec num sint Irenaei an non, dici vix potest, quum omnia eius opera nobis non supersint.

6. operibus suis, quae fecit] In Voss. omisum suis; in] graeco abest, quod respondeat quae fecit.

αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἐστὶ τῶν προ-
γεγονότων διήγησις, καὶ τῶν
ἐσομένων προφητεία. Ἡ γὰρ
2. Petr. III. 8. ἡμέρα Κυρίου ὡς α' ἔτη· ἐν
ἐξ οὗν ἡμέραις συντελέσται
τὰ γεγονότα· φανερόν οὖν, ὅτι
ἡ συντέλεια αὐτῶν τὸ 5 ἔτος
ἐστὶ.

Hoc autem est et antefactorum
narratio, quemadmodum facta
sunt, et futurorum prophetia.
Si enim dies Domini quasi mille
anni, in sex autem diebus con-
summata sunt quae facta sunt;
manifestum est quoniam con-
summatio ipsorum sextus mille-
simus annus est.

4. Et propter hoc in omni tempore, plasmatus initio homo
per manus Dei, id est Filii et Spiritus, fit secundum imaginem et
similitudinem Dei, paleis quidem abiectis, quae sunt apostasia; fru-
mento autem in horreum assumpto, quod est hi qui ad Deum fide
fructificant. Et propterea tribulatio necessaria est his qui salva-
tur, ut quodammodo contriti et attenuati et conspersi per patien-
tiam Verbo Dei, et igniti, apti sint ad convivium regis.

ὡς εἶπε τις τῶν ἡμετέρων,
διὰ τὴν πρὸς Θεὸν μαρτυρίαν
κατακλιθεὶς πρὸς θηρία· ὅτι
σῖτός εἰμι Θεοῦ, καὶ δι' ὁδόν-
των θηρίων ἀλήθουμαι, ἵνα κα-
θαρὸς ἄρτος εὑρεθῶ.

Quemadmodum quidam de no-
stris dixit, propter martyrium in
Deum adiudicatus ad bestias:
Quoniam frumentum sum Christi,
et per dentes bestiarum molor,
ut mundus panis Dei inveniar.

C A P. XXIX.

1. Causas autem reddidimus in his qui sunt ante hunc li-
bris, propter quas passus est Deus haec ita fieri: ostendimusque
quoniam omnia quae sunt talia, pro eo qui salvatur homine facta
sunt; illud quod est sui arbitrii et suae potestatis maturans ad
immortalitatem, et aptabiliorem eum ad aeternam subiectionem Deo

1. Si enim] Particulam si a FEUARB. auctoritate Codicis VET. additam abiicit GRABUS, quod, inquit, nec graecus textus, neque ullus MS. Cod. Anglicus eam habet. Sed sufficiat in optima notae Codice VET. haberi, et ad connexionem verborum latinorum omnino necessariam esse. Eam vero non exigit diversa graecorum constructio. Haecenus MASS. disputat. Cum MASS. recepi particulam si; sed pro etenim scripsi enim, quod reperi in Cod. Voss., quem GRABUS et hic neglexit.

2. conspersi] Voss. conspersi. Graeca φρυγανίζοντες, uti editores observant.

3. et igniti] Sic GRAB. primus sec.

Codd. MÆC. II. ARUND. Voss. In prioribus edit. ut igniti.

4. ὡς εἶπε xrl.] Haec verba Ignatius Antiocheni Eusebius h. e. lib. III. cap. 30 ex Irenaeo exscripsit. Ignatius haec scripsit in epist. ad Roman. Eodem. uti GRABUS testatur, leguntur in graeco Actis s. Ignatii MSS. in Bibliotheca Bodleiana, in quibus pro πρὸς Θεὸν emittitur αὐτὸς Θεόν.

5. ἄρτος εὑρεθῶ] Interpres legit ἄρτος Θεοῦ εὑρεθῶ. Sed in graeco exemplari, quod in Actis Martyrum Romanis edidit, pro Θεοῦ legitur τοῦ Χριστοῦ.

6. panis Dei] Vox Dei in Codd. MÆC. uti in graeco textu omittitur.

præparans. Et propter hoc ¹conditio insumitur homini: non enim homo propter illam, sed conditio facta est propter hominem. Gentes autem quæ et ipsæ non allevaverunt oculos suos ad caelum, neque gratias egerunt factori suo, neque lumen veritatis videre voluerunt, sed sicut mures caeci absconditi in profundo insipientiæ, iuste sermo *ut stillicidium de cado, *et sicut momentum stateræ,* ^{Esai. XL. 15.} *et sicut nihil* deputavit; in tantum utiles et aptabiles iustis, quan- ^{Ibid. 17.} *tum utilitatis præstat sthula ad tritici augmentum, et palea eius* ^{* Grab. 446.} *in ustionem, ad operationem auri. Et propterea quum in fine* ^{Math. XXIV.} *repente hinc ecclesia ²assumetur: Brit, inquit, tribulatio qualis* ^{21.} *non est facta ab initio, neque fiet. Novissimus enim agon hic* *iustorum, in quo vincentes coronantur incorruptela.*

. . . . .
. . . . . ³ἀνακεφαλαίω-
οις γίνεται πάσης ἀδικίας καὶ
πατὸς δόλου, ἵνα ἐν αὐτῷ συ-
βείσασα καὶ συγκλεισθεῖσα πᾶ-
σα δύναμις ἀποστατικῇ κατὰ
τὴν κάμινον ὀλισθῇ τοῦ πυρός·
καταλήλως οὖν καὶ τὸ ὄνομα
αὐτοῦ ἔξει τὸν ἀριθμὸν χξς·
ἀνακεφαλαιούμενος ἐν αὐτῷ τὴν
πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ πᾶσαν
καίαν· . . . . .
. . . . .
Νῦν γὰρ ἐτῶν ἑξακοσίων, καὶ
κατακλυσμὸς ἐπὶ τῆς τῇ γῆς
ἔξελειψιν τῆς ἀμαρτίας . . .
. . . . .
ἀνακεφαλαιούμενος δὲ καὶ τὴν
ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ πᾶσαν

2. Et propter hoc in bestia
veniente recapitulatio fit univer-
sae iniquitatis et omnis doli, ut
⁴in ea confluens et conclusa
omnis virtus apostatica, in ca-
minum mittatur ignis. Congru-
enter autem et nomen eius ha-
bebit numerum, sexcentos sexa-
ginta sex; recapitulans in semet-
ipso omnem quæ fuit ante di-
luvium, malitiæ commixtionem,
⁵quæ facta est ex angelica
apostasia. Noë enim fuit an-
norum sexcentorum, et diluvium
advenit terræ †delens ^{† Mos. 328.} ⁶inre-
surrectionem terræ propter ne-
quissimam generationem, quæ
fuit temporibus Noë. Recapitu-
lans autem et omnem qui fuit

Ανακεφαλαίω-
Louis?
herminio)

1. conditio insumitur homini] Id est, uti FRUAND. explicat, universæ ad usum hominis condita fuerunt.

2. assumetur] Alii assumitur.

3. ἀνακεφαλαίωσις] Hoc fragmentum græcum e Ioannis Damasceni Parallelis edidit Halloixius in Vita Irenæi p. 499. Græca vero non ubique accurate respondent latinis: Ioannes Damascenus enim sententiam Irenæi quam brevissime repetit.

4. in ea] Supple bestia.

5. quæ facta est ex angelica apostasia]

Haec refer ad angelorum apostatarum congressus cum filiabus hominum. Cfr. lib. IV, 26, 2. 36, 4.

6. inresurrectionem] Sic una voce legendum, non divisa in resurrectionem, ut in omnibus editi. perperam et sine sensu habetur. Græce voce scripsisse Irenæum ἐπανάστασιν, non dubitem; siquidem in Gloss. vet. ἐπανάστασις vertitur insurrectio. Barbare vero reddidit Interpres inresurrectionem pro insurrectionem; melius vertisset rebellionem.

εἰδωλολατρείαν, ... μέχρις οὗ ἡ τοῦ Ναβουχοδονόσω
 ἀναστιαθεῖσα εἰκὼν. Ἦτις ὕψος μὲν εἶχε πηχῶν ἐξήκοντα, ἐτ-
 ρος δὲ πηχῶν 5' . . . . .
 . . . . . ὅλη γὰρ ἡ εἰκὼν ἐκείνη προστί-
 πωσις ἦν τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου παρουσίας. . . . .
 . . . . . Τὰ οὖν χ' ἐτη τοῦ Νῶε, ἐφ' οἷς ὁ
 κατακλυσμὸς ἐγένετο διὰ τὴν ἀποστασίαν, καὶ *ὁ πηχισμὸς τῆς
 εἰκόνης,
 τὸν ἀριθμὸν, ὡς εἴρηται, σημαίνουνσι τοῦ ὀνόματος, εἰς δὲ συγ-
 κεφαλαιοῦνται τῶν 5' ἐτῶν πᾶσα ἀποστασία καὶ ἀδικία καὶ
 πονηρία . . . . .

Κ Ε Φ. λ'.

1. *Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς σπονδαί-
 οις καὶ ἀρχαίοις ἂντιγράφοις τοῦ ἀριθμοῦ τούτου κεμέντοι,
 καὶ μαρτυρούντων αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατ' ὄψιν τὸν Ἰωάννην
 ἑωρακόντων, καὶ τοῦ λόγου διδάσκοντος ἡμᾶς, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τοῦ
 ὀνόματος τοῦ Θηρίου κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων ψῆφον διὰ τῶν
 ἐν αὐτῷ γραμμάτων . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 οὐκ οἶδα πῶς ἐσφάλησάν τινες ἐπακολουθήσαντες ἰδιωτισμῷ,
 καὶ τὸν μέσον ἡθέτησαν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος, ὃ ψήφισμα
 ὑφελόντες, καὶ ἀντὶ τῶν ἐξ δεκάδων μίαν δεκάδα βουλόμενοι
 εἶναι. . . . .
 . . . . .

2. Τούτων — τῶν ἐν αὐτῷ γραμ-
 μάτων] Haec Eusebius h. e. lib. V. c.
 8. servavit; atque ex eo Nicephorus
 lib. IV. cap. 14. Etiam apud Iohannem
 Damascenum haec reperiuntur una cum
 pluribus sequentibus verbis. Sed graeca
 non accurate respondent latinis.

b. ἀντιγράφοις] Haec vox apud Io-
 ann. Damasc. non exstat.

c. γραμμάτων] Eusebius hic adiecit
 verbum ἐμφαίνεται.

1. instituta] ARND. constituta.

2. propter quam] Ita Codd. VET. Voss.
 et MARS. Alii propter quae.

3. numerum] Codd. VET. et Voss
 numeros.

4. in quem] FEUERB. malo in quam.

5. recapitulatur] Ita GRAB. fide con-
 textus graeci et Codd. MARS. II. ARND.
 Voss. restituit pro futuro recapitulatur.

6. antiquis et] Supervacaneae hae vo-
 ces in textu graeco absunt.

7. facie ad faciem Iohannem] FEUERB.
 faciem Iohannis; emendatio fortasse o li-
 brario facta.

8. hecatontasias et hecatontadas aspo-
 tes monasias] Sic recte ENASB. et GALL.
 ceteri porperam mutata littera graeco x

a diluvio errorem commentatorem idolorum, et prophetarum interfectionem, et succensionem iustorum. Illa enim quae fuit a Nabuchodonosor ¹instituta imago, altitudinem quidem habuit cubitorum sexaginta, latitudinem autem cubitorum sex: ²propter quam et Ananias et Azarias et Misaël, non adorantes eam, in caminum missi sunt ignis, per id quod eis evenit, prophetantes eam, quae in finem futura est iustorum succensio. Universa enim imago illa praefiguratio fuit huius adventus, ab omnibus omnino hominibus ipsum solum decernens adorari. Sexcenti itaque anni Noë, sub quo fuit diluvium propter apostasiam, et ³numerus cubitorum imaginis, propter quam iusti in caminum ignis missi sunt, ⁴numerus nominis significat illius, ⁵in quem ⁶recapitulatur sex millium annorum omnis apostasia et iniustitia et nequitia et pseudoprophetia et dolus, propter quae et diluvium superveniet ignis.

* Grab. 447.

C A P. XXX.

1. His autem sic se habentibus, et in omnibus ⁶antiquis et probatissimis et veteribus scripturis numero hoc posito, et testimonium perhibentibus his, qui ⁷facie ad faciem Ioannem viderunt, et ratione docente nos, quoniam numerus nominis bestiae, secundum Graecorum computationem, per litteras quae in eo sunt, sexcentos habebit et sexaginta et sex; hoc est, decadas aequales ⁸hecatontasin et hecatontadas aequales monasin; (numerus enim qui ⁹digitus sex, similiter custoditus, recapitulationes ostendit universae apostasiae eius quae initio, et quae in mediis temporibus, et quae in fine erit) ignoro quomodo erraverunt quidam sequentes idiotismum, et medium frustrantes numerum nominis, ¹⁰quingaginta numeros deducentes, pro sex decadis unam decadem volentes esse. Hoc autem arbitror Scriptorum peccatum fuisse, ut solet fieri, ¹¹quoniam et per litteras numeri ponuntur, facile ¹²litteram graecam, quae ¹³sexaginta enuntiat numerum, in Iota

in latinam x hecatontasin. Porro hecatontasin et monasin dativos esse Graecorum, nemo non videt; alterum ab *ἑκατοῦς*, *ἄδος* centenarius numerus, alterum a *μονάς*, *ἄδος* unitas: pro eo quod latine diceretur *centenarius* et *unitas*, vel *hecatontadibus* et *monadibus*. Sensus igitur Irenaei est, in numero 666 tot decadas occurrere, quot centenarios, nempe 6 et tot centenarios, quot unitates, adeo ut senarii numeri nota ubique reperiantur. Mass.

9. *digitus*] Sic pro *digitus* FRED. restituit fide Cod. VET. — Mass. dixit:

At utramque lectionem vitiosam esse contendit GRAB. et pro *digitus* legendum vult *dicitur*. Sed hallucinatur vir doctus, pace ipsius dixerim. Sane haud meminit, *digitum* numerum Arithmetice dici eum, qui denario minor est; quod senario convenit.

10. *quingaginta numeros*] Graece *quingaginta numerum*, quod aptius nobis quidem videtur.

11. *litteram graecam*] Scilicet ξ.

12. *sexaginta*] Cod. VET. *sexagesimum*, dum Cod. Voss. nostram habet lectionem

† Mass. 329. . . . .

* Grab. 488.

ἄλλοι δὲ ἀνεξετάστως τοῦτον λαβόντες, οἱ μὲν ἀπλῶς καὶ ἀκαίρως ἐπετήδευσαν· *οἱ δὲ κατὰ ἀπειροκαλίαν ἐτόλμησαν καὶ ὄνομα ἀναζητεῖν ἔχον τὸν ἐσφαλμένον καὶ διημαρτημένον ἀριθμόν· ἀλλὰ τοῖς μὲν ἀπλῶς καὶ ἀκάκως τοῦτο ποιήσασιν, εἰκὸς καὶ συγγνώμην ἔσσεσθαι παρὰ Θεοῦ. "Ὅσοι δὲ κατὰ κερδοξίαν ὀρίζουσιν ὀνόματα διημαρτημένου ἀριθμοῦ νενομοθεῖσθαι, καὶ τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐπινοηθὲν ὄνομα ὀρίζονται· . . . . οὐκ ἀνάτιοι οὗτοι ἐξελεύσονται, ἔτι καὶ αὐτούς, καὶ τοὺς ἐμπιστεύσαντας αὐτοῖς ἐξαπατήσαντες. Καὶ πρῶτον μὲν ζημία ἐν τῷ ἀποτυχεῖν τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ μὴ ὄν ὡς ὃν ὑπολαβεῖν· ἔπειτα δὲ τοῦ προσθέντος, ἢ ἀφελόντος τι τῆς γραφῆς, ἐπιτιμίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἔχοντος, εἰς αὐτὴν ἐμπεσεῖν ἀνάγκη τὸν τοιοῦτόν. Ἐπακολουθήσει δὲ καὶ ἕτερος οὐχ ὁ τυχὼν κίνδυνος τοῖς ψευδῶς προειληφόσιν εἰδέναι τὸ τοῦ ἀντιχρίστου ὄνομα. Εἰ γὰρ ἄλλο μὲν οὗτοι δοκοῦσιν, ἄλλο δὲ ἐκείνος ἔχων ἑλευσεται, ῥαδίως ἐξαπατηθήσονται παρ' αὐ-

† Graecorum litteram 'expansam; post deinde quidam sine exquisitioe hoc acceperunt; alii quidem simpliciter et idiotice usurpaverunt *denarium numerum: quidam autem per ignorantiam ausi sunt et ²nomina exquirere, habentia falsum erroris numerum. Sed his quidem qui simpliciter et sine malitia hoc fecerunt, arbitramur veniam dari a Deo. Quotquot autem secundum inanem gloriam statuunt nomina continentia falsum numerum, et quod a se fuerit adinventum nomen, definierunt esse illius qui venturus est; non sine damno tales exient, ³quippe qui et semetipsos, et credentes sibi seduxerunt. Et primum quidem damnum est excidere a veritate, et quod non sit, ⁴quasi [sit] arbitrari: post deinde, apponenti, vel auferenti de Scriptura poenam non modicam fore, in quam iucidere necesse est eum qui sit talis. Subsequitur autem et aliud ⁵non quodlibet periculum eos, qui falso praesumunt scire nomen eius. Si enim aliud quidem hi putant, aliud autem ille habens adveniet; facile seducentur ab eo,

1. expansam] Sic ARUND. MERC. II. GRAB. et MASS. Reliqui perperam expansam. Post expansam cum MASS. supple fuisse.

2. nomina — habentia] E graeco nomen — habens.

3. quippe qui] Interpres procul dubio legit αὐτὸν vel ὅτε, neque vero ἔτι, uti exstat apud Ioannem Damasc.

4. quasi sit] Sit adiecit MASS. e graeco, quia id sensus omnino exigit. Vir doctus voculam istam hamulis inclusit, quia in nullo Codice latino legitur. FARAB. vero adiecit quasi, quod legitur etiam in Cod. Voss.

5. non quodlibet] Pro non modicum, uti editores observant.

Cum

τοῦ ὡς μὴδέπου παρόντος ἐκεῖ— quasi necdum adsit ille, quem
 νοι, ὃν φυλάσσεσθαι προσήκει. cavere convenit.

2. Oportet itaque tales discere et ad verum recurrere nominis numerum; ut non in pseudoprophetarum loco deputentur. Sed scientes firmum numerum qui a Scriptura annuntiatus est, id est sexcentorum sexaginta sex, sustineant primum quidem divisionem regni in decem: post deinde, illis regnantibus et incipientibus ¹corrigere sua negotia et augere suum regnum; qui de improvviso advenerit regnum sibi vindicans, et terrebit praedictos, habens nomen continens praedictum numerum, hunc vere cognoscere esse abominationem desolationis. Hoc et apostolus ait: Quam dixerint: Pax et ²munitio, tunc subitaneus illis super ^{1. Thess. V. 3.}
 veniet interitus. Hieremias autem non solum subitaneum eius adventum, sed et tribum, ex qua veniet, manifestavit dicens: Ex ^{Jerem. VIII. 16.}
Den audiemus vocem velocitatis equorum eius: a voce hinnitus
decursionis ³equorum eius commovebitur tota terra: et veniet, et
manducabit terram et plenitudinem eius, et civitatem et qui ha-
bitant in ea. Et propter hoc non annumeratur tribus haec in ^{Apoc. VII. 5.}
Apocalypsi cum his quae salvantur. ^{1.}

3. Ασφαλέστερον οὖν καὶ
 ἀνδυνότερον τὸ περιμένειν
 τὴν ἐκβασιν τῆς προφητείας,
 ἢ τὸ καταστοχάζεσθαι καὶ κα-
 ταμαντεύεσθαι ὀνόματος· τυ-
 χὸν δὲ ἐπὶ πολλῶν ὀνομάτων
 εἰρεθῆναι δυναμένου ⁴τοῦ αὐ-
 τοῦ ἀριθμοῦ, ...
 Εἰ γὰρ πολλά ἐστι τὰ εὐρισ-
 κόμενα ὀνόματα, ἔχοντα τὸν
 αὐτὸν ἀριθμόν, ποῖον ἐξ αὐ-
 τῶν φορέσει ὁ ἐρχόμενος, ζη-
 τηθήσεται.

Quoniam autem non propter inopiam nominum habentium numerum nominis eius dicimus haec, sed propter timorem erga Deum ⁵et zelum veritatis: **EYANΘΑΣ** enim nomen ⁶habet numerum de ^{*Grob. 449.}

1. corrigere] Graece, ni fallor, διορ-
 θούν recte gerere. Mass.

2. munitio] Ita versio Italica. Sed
 Vulgatus interpres melius securitas ex
 graeco ἀσφάλεια.

3. equorum] Abest in Arund. et Voss.

4. τοῦ ἀριθμοῦ] Ioannes Damascen.
 post hanc vocem addit: ὡς τὸ Εὐαν-

θᾶς, καὶ Λατίνος καὶ Παντλαχος, περὶ
 ὧν ἀνάγκη σφάλλεσθαι τῆς ἀληθείας
 τὸν περὶ τῶν αὐτῶν ἐρχόμενον. Hic
 Ioannes Damasc. breviter comprehendit,
 quae Irenaeus postea prolixè disputat.

5. et zelum veritatis] MASSUETUS hic
 suppleri vult patet aut similem vocem.

6. EYANΘΑΣ] Sic FRUARD. pri-

quo quaeritur: sed nihil de eo affirmamus. Sed et ¹*LATEINOS* nomen habet sexcentorum sexaginta sex numerum: et valde verisimile est, quoniam ²novissimum regnum hoc habet vocabulum. Latini enim sunt qui nunc regnant: sed non in hoc nos gloriamur. Sed et *TEITAN*, prima syllaba per duas graecas vocales *e* et *i* scripta, omnium nominum quae apud nos inveniuntur, magis fide dignum est. Etenim praedictum numerum habet in se, et litterarum est sex, singulis syllabis ex ternis litteris constantibus, et vetus, et ³semotum; neque enim ⁴eorum regum, qui secundum nos sunt, aliquis vocatus est Titan; ⁵neque eorum, quae publice adorantur, idolorum apud Graecos et barbaros habet vocabulum hoc; [†] ⁶et divinum putatur apud multos esse hoc nomen, [†] ⁶ut etiam sol Titan vocetur ab his qui nunc tenent: ⁷et ostentationem quandam continet ultionis, et vindictam inferentis, ⁸quod ille simulat se male ⁹tractatos vindicare. ¹⁰Et alias autem et antiquum, et fide dignum, et regale, magis autem et tyrannicum nomen. Quum igitur, ¹¹tantum suasionum habeat hoc nomen Titan, ¹²tamen ha-

mus recte excudi iussit. Consentiant Codd. Voss. et OTTOB. Nomina, quae hic leguntur, explere numerum illum obscurum apparet, si litteras pro numerorum signis acceptas addideris. Cfr. FEUARDENTII adnotationem in Appar. n.

1. *LATEINOS*] MASS. haec adnotat: In editt. omnibus perperam scribitur LATEINOS cum L latino; adhuc peius in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. Latinos: neque enim numerus 666 inde potest exurgere.

2. novissimum regnum] Sic scripsit FEUARD. primus pro verissimum. Consonat Cod. Voss. Irenaeus Romanum regnum novissimum fore censet.

3. semotum] Id est inusitatum, uti MASS. bene adnotat.

4. neque enim] FEUARD. restituit enim, quod et Voss. et MERC. II. habent.

5. neque eorum] Sic Codd. VET. Voss. ARUND. GRAB. et MASS. In reliquis male scriptum est namque eorum. Irenaeus enim hoc exprimere vult: nullum regem, nullamque idolum suo tempore nomine Titan ornatum esse. MASS. adnotat, post neque supplendum esse aliquod.

6. ut etiam sol Titan vocetur ab his qui nunc tenent] Verbum graecum *ἡγεμονεύει* hic vertendum erat imperant, vel ut paullo ante vertit regnant, non tenent. De Romanis enim hic sermo est, a quibus iam ante Irenaei aevum solem dictum fuisse Titanem constat. Hinc Cicero in Arato: Quem quum perpetuo ve-

stivit lumine Titan. Et Ovid. Metamorph. I.: Nullus adhuc mundo praebat lumina Titan. MASS.

7. et ostentationem quandam continet ultionis] Titanem seu Titanum *soisse* dicunt Saturni fratrem, ortum ex Titanibus, quos Terra contra deos irata in suam contra eos ultionem creaverit. Unde et Titanes dicti sunt *ἀπὸ τῆς τίσεως* id est ab ultione; ad quam ethnicorum narrationem Irenaeus hic alludit. FEUARD.

8. quod ille] Hic intellige Antichristum.

9. tractatos] Codd. VET. et Voss. tractandos.

10. et alias] Ita MASS. e Cod. Voss. In ARUND. *talias*; in MERC. I. *Tilas*; in MERC. II. *Tatias*. In ERASM. 1526. 1528 legitur *Tilas*; sed in ERASMI edit. 1534 seqq. *tale*, quod et GALL. FEUARD. et GRAB. scripserant, quamvis ERASMUS illum vocem sine ulla critica auctoritate recepisse videntur.

11. tantum suasionum] ARUND. et MERC. II. *tantam suationem*. In Cod. VET. scriptum est *facitiam* pro *tantam*, dum Cod. Voss. iaculenter habet *tantam*. Hic iterum Voss. a Cod. VET. differt.

12. tamen] Ita scripsi cum MASS. et omnibus Codd. praeter FEUARD. et GRAB. qui reposuerunt *tantam*; sed nescio qua critica auctoritate moti. MASS. bene monet, tamen hic accipiendum esse pro *utique, profecto, proinde*. In ARUND. MERC. II. et Voss. (GRAB. *etiam*) existit *habeti* pro *habet*.

+ ev 1/5aac

bet verisimilitudinem, ut ex multis colligamus ne forte Titan vocetur, qui veniet.

Ἡμεῖς οὖν οὐκ ἀποκινδυνούμεεν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀντιχρίστου, ἀποφαινόμενοι βεβαιωτικῶς. εἰ γὰρ ἔδει ἀναφανδὸν τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τοῦνομα αὐτοῦ, δι' ἐκείνου ἂν ἐρῇέθη τοῦ καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν ἑωρακάτος. Οὐδὲ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἑωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς.

Nos tamen non periclitabimur in eo, nec asseverantes pronuntiabimus, hoc eum nomen habiturum: scientes, quoniam si oporteret manifeste praesenti tempore praeconari nomen eius, per ipsum utique editum fuisset, qui et Apocalypsim viderat. Neque enim ante multum temporis visum est, sed paene sub nostro saeculo, ad finem Domitiani imperii.

110.

4. ²Hunc autem numerum nominis ostendit, ut caveamus illum venientem, scientes quis est: nomen autem eius tacuit, quoniam dignum non est praeconari a Spiritu sancto. Si enim praeconatum ab eo fuisset, fortassis et in multum permaneret. Nunc autem quoniam *fuit, et non est*, ²*et ascendet ab abyso, et in perditionem* ⁴*vadit*, quasi qui non sit; sic nec nomen eius praeconatum est: eius *gr̃im* quod non est, nomen non praeconatur. Quum autem ⁵devastaverit Antichristus hic omnia in hoc mundo, ⁶regnabit annis tribus et mensibus sex, et sedebit in templo Hierosolymis; tunc veniet Dominus de caelis in nubibus, in gloria Patris, illum quidem et obediētes ei in stagnum ignis mittens; adducens autem iustis regni tempora, hoc est requietionem, septimam diem sanctificatam; et restituens Abrahae promissionem hereditatis: ⁷in quo regno ait Dominus, multos ab Oriente et Occidente venientes, recumbere cum Abraham, Isaac et Iacob.

Apoc. XVII.

8.

Math. VIII.

11.

+ 16

1. Ἡμεῖς οὖν κτλ.] Eusebins h. e. V, 8 haec allegavit; sed paullo aliter legit Irenaei verba, nisi ea consulto mutavit. Comma postremum οὐδὲ γὰρ ἀρχῆς etiam citat Maximus in Dionysii Areopag. epist. X pag. 181.

2. Hunc autem] ARUND. MERC. II. GRAB. et (quem addo) Voss. nunc autem.

3. et ascendet ab abyso] Ita primus FEUARD. e Cod. VET. restituit consentiente textu N. T. Consentit Voss. In prioribus editis. legitur *ascendit abyso*.

4. vadit] MASS. observat, in N. T. exemplaribus legi Futurum μέλλει ὑπά-

γειν, quod a vulgato interprete translatum est *ibit*. Sed cum Irenaeo Cod. Alexand. ὑπάγει habet.

5. devastaverit] Sic scripsi e Cod. Voss., dum reliqui habent *vastaverit*.

6. regnabit — sedebit] Ita lego ex optimis Codd. FEUARD. et Voss. Etiam ERASMI priores editi. habent *regnabit*, quod postea, uti suspicor, sine ulla auctoritate critica in *regnans* est mutatum. In ARUND. et MERC. II. legitur *regnabit*. Pro *sedebit* MERC. I. habet *sedentis*, MERC. II. *sederitis*. Sed GRAB. et MASS. legunt *regnans — sederit*.

C A P. XXXI.

1. ¹Quoniam autem quidam ex his qui putantur recte credidisse, supergrediuntur ordinem promotionis iustorum, et ²motus meditationis ad incorruptelam ignorant, haereticos sensus in se habentes: haeretici enim despicientes ³plasmationem Dei, et non suscipientes salutem carnis suae, contemnentes autem et repromissionem Dei, et totum supergredientes Deum sensu, simul atque mortui fuerint, dicunt se supergredi caelos et Demiurgum, et ire
 * *Grab. 450.* ad Matrem, vel ad eum, qui ab ipsis affingitur, Patrem. * Qui ergo universam reprobant resurrectionem, et quantum in ipsis est, auferunt eam de medio, quid mirum est, si nec ordinem resurrectionis sciunt; nolentes intelligere, quoniam si haec ita essent, quemadmodum dicunt, ipse utique Dominus, in quem se dicunt credere, non in tertia die fecisset resurrectionem; sed super crucem expirans, confestim utique abiisset sursum, relinquens corpus terrae? Nunc autem *tribus* diebus conversatus est ubi erant mortui, quemadmodum ⁴propheta ait de eo: *Commemoratus est Dominus* ⁵*sanctorum mortuorum suorum, eorum* ⁶*qui ante dormierunt*
 + *Mass. 331.* ⁷*in terra* ⁸*sepelitionis, et descendit ad eos, extrahere eos et sal-*
Math. XII. ⁹*vare eos.* Et ipse autem Dominus: *Quemadmodum,* ait, *Ionas in*
 40. *ventre celi tres dies et tres noctes mansit, sic* ⁹*erit et filius ho-*
Ephes. IV. 9. *minis in corde terrae.* Sed et apostolus ait: *Ascendit autem, quid*
est, nisi quia et descendit in inferiora terrae? Hoc et David in
 Ps. LXXXV. eum prophetans dixit: *Et eripuisti animam meam ex inferno in-*
 13. *feriori.* Resurgens autem tertia die, ¹⁰et Mariae, quae ¹¹se prima
Joan. XX. vidit et adoravit, dicebat: *Noli me tangere, nondum enim ascendi*
 17.

1. Quoniam autem cett.] Vide *Mass.* in *Appar. nostro.*

2. motus meditationis] Sic *FEUARD.* in *margin.* et *Cod. Voss.*, quod malim, quam *modos meditationis*, ut habent ceteri, quia vox *motus* magis quadrat ad praecedentem promotionis et ad *Irenaei* scopum. *Meditationis* vero scripsit pro *exercitationis*. Quos autem *motus meditationis ad incorruptelam* dicit *Irenaeus*, il sunt diversi gradus *exercitationis*, quibus paulatim ad incorruptelam seu claritatem Dei visionem promoventur et veluti conascuntur iusti. Neque enim ii ex auctoris nostri sententia e vestigio Deum capiunt; sed diversis veluti motionibus atque gradibus exercitati paulatim assuescunt capere Deum, ut loquitur *cap. seq.* ubi gradus illos explicat. *Mass.*

3. plasmationem Dei] Vox Dei non exstat in *Voss.*

4. propheta] Ita fide omnium *Codd.* restituit *GRAB.* pro *prophetia.*

5. sanctorum] Sic omnes edunt et *Codd.* Sed *GRAB.* suspicatur legendum esse *sanctus Israel*, uti supra *lib. III.* c. 20, 4 et *lib. IV.* c. 22, 1 et c. 33, 12.

6. qui ante] *Voss.* qui et ante.

7. in terra] Ita *Codd.* *ARUND.* *MARC. II.* *Voss.* et *Mass.* Locis quoque paullo antecitatis sic legitur. Sed reliqui in *terram.*

8. sepelitionis] Hanc vocem *GRAB.* et *Mass.* e *margin.* *FEUARD.* in textum receperunt. Sed *ERASM. GALL.* ceterique *Codd.*, inter quos etiam *Voss.* nomine, habent *stipulationis*.

9. erit et filius] Et cum *Mass.* recepi ex *ARUND.* et *Voss.*

10. et Mariae] Et redandat.

11. sc] *ARUND.* cum.

— 1. A. M. °.

quinina

est en.

ad ¹Patrem^M sed vade ad^T discipulos, et ²dic eis: Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum.

2. Si ergo Dominus legem mortuorum servavit, ut fieret primogenitus a mortuis, et commoratus usque ³in tertiam diem in inferioribus terrae; post deinde surgens in carne, ut etiam fixuras clavorum ostenderet discipulis, sic ascendit ad Patrem: quomodo non ⁵confundantur, qui dicunt inferos quidem esse hunc mundum, qui sit secundum nos; interiorem autem hominem ipsorum derelinquentem hic corpus, in supercaelestem ascendere locum? Quum enim Dominus in medio umbrae mortis abierit, ubi animae mortuorum erant, post deinde corporaliter resurrexit, et post resurrectionem assumptus est: manifestum est quia et discipulorum eius, propter quos et haec operatus est Dominus,

⁶Αἱ ψυχαὶ ἀπέρχονται εἰς . . . animae abibunt in invisibilem
τὸν τόπον τὸν ὠρισμένον αὐ- locum, definitum eis a Deo, et
ταῖς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐμ- ibi usque ad resurrectionem
χρη τῆς ἀναστάσεως φοιτῶσι, commorabuntur, ⁷sustinentes re-
περιμένονσαι τὴν ἀνάστασιν. surrectionem; post recipientes
ἐπειτα ἀπολαβοῦσαι *τὰ σώ- corpora, et perfecte *resurgen-
ματα, καὶ ὁλοκλήρως ἀναστᾶσαι, tes, hoc est, corporaliter, quem-
τοιαύτῃ σωματικῶς, καθὼς καὶ admodum et Dominus resur-
ὁ Κύριος ἀνέστη, οὕτως ἐλεύ- rexit, sic venient ad conspectum
σονται εἰς τὴν ὄψιν τοῦ Θεοῦ. Dei.

Nemo enim est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, ⁸sicut magister eius. Quomodo ergo magister noster non statim evolans abiit, sed sustinens definitum a Patre resurrectionis suae tempus, (quod et per Ionam manifestatum est) post triduum resurgens assumptus est; sic et nos sustinere debemus definitum a Deo resurrectionis nostrae tempus; ⁹praenuntiatum a prophetis, et sic resurgentes assumi, quotquot Dominus ¹⁰ad hoc dignos habuerit.

1. Patrem] Memm omisi cum MASS. scd. Codd. VET. Voss. et ARUND.

2. dic] Sic GRAB. et MASS. ex ARUND. VET. Voss. et ipso biblico textu.

3. in] Sic MASS. non dicens qua auctoritate. In reperitur in Codd. Voss. et MERC. II. Reliqui habent ad.

4. fixuras] Sic MASS. e Codd. ARUND. MERC. II. et (quem addo) Voss. melius quam reliqui figuras.

5. confundantur] Ita GRAB. MASS. ARUND. Voss. Ceteri confundentur.

6. Αἱ ψυχαὶ κτλ.] Hoc fragmentum, a Ioanne Damasceno servatum in Parallelis, Halloixius primus in Vita Irenaei p. 504 publici iuris fecit.

7. sustinentes] Id est expectantes, uti et paullo post sustinens.

8. sicut magister eius] ARUND. si sit sicut magister. Sed MASS. observat, voces si sit additas esse ex Vulgata.

9. praenuntiatum] ARUND. et MERC. II. praeadnuntiatum.

10. ad hoc] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et Voss. In aliis desideratur ad.

The Merc. edition. 1116. 1117.

C A P. XXXII.

1. ¹ Quoniam igitur transferuntur quorundam sententiae ab haereticis sermonibus, et sunt ignorantes dispositiones Dei, et mysterium iustorum resurrectionis, et ² regni, quod est principium incorruptelae, per quod regnum qui digni fuerint, paullatim assuescunt capere Deum: necessarium est autem dicere de illis, quoniam oportet iustos ³ primos in conditione hac, quae renovatur, ad apparitionem Dei resurgentes recipere promissionem hereditatis, quam Deus promisit patribus, et regnare in ea: post deinde fieri iudicium. In qua enim conditione laboraverunt sive afflicti sunt, omnibus modis probati per sufferentiam, iustum est in ipsa recipere eos fructus sufferentiae; et qua conditione interfecti sunt propter Dei dilectionem, in ipsa vivificari: et in qua conditione servitutem sustinuerunt, in ipsa regnare eos. Dives enim in omnibus Deus, et omnia sunt eius. Oportet ergo et ipsam conditionem reintegratam ad pristinum, sine prohibitione servire iustis: et hoc apostolus fecit manifestum in ea quae est ad Romanos, sic dicens: *Nam exspectatio creaturae revelationem filiorum Dei exspectat. Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit in spe: quoniam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptelae, in libertatem gloriae filiorum Dei.*

Rom. VIII.
19 seqq.

2. Sic ergo et promissio Dei, quam promisit Abrahæ, firma perseverat. Dixit enim: *Respice sursum oculis, et vide a loco hoc, ubi nunc tu es, ad Aquilonem et ⁴ Africum et Orientem et mare, quoniam omnem terram, quam tu vides, tibi dabo et semini tuo usque in sempiternum.* Et iterum ait: *Surgens ingredi terram in longitudinem eius, et in latitudinem, quoniam tibi dabo eam;* et non accepit in illa hereditatem, nec vestigium pedis, sed semper peregrinus et advena in ea fuit. ¹¹ Et quando mortua est Sara uxor eius, volentibus Ethæis gratuito locum dare ei, ut sepeliret

Gen. XIII.
14. 15.

Ibid. 27.

Act. 13.
11. 13.
Ibid. XXIII.
11 seqq.

1. *Quoniam igitur cett.]* Quinque haec ultima Irenaei capita FEUARD. primus prelo subiecit, exscripta e Codice optimo, quem signo VET. designavimus. Praefationem a FEUARD. his capitibus praemisam, qua Irenaeo ea vindicaret, vide in Appar. nostro. Causa enim, ob quam scribae haec quinque capita neglexerint, in eo latere videtur, quod Irenaeus sententias Chiliasitarum, quos dicunt, strenue defendit. Inde factum est, ut haec capita adeo in omnibus Codicibus omittentur praeter illum Codicem VET. et Voss., quem cum editis accuratissime

contuli. In marg. Codicis Voss. a recentiore manu haec scripta sunt: *Quae inde sequuntur omnia ad calcem usque haec desiderata fuerant in omnibus exemplaribus.*

2. *regni]* Terreni scilicet et temporalis, quo iustos a morte cum Christo potituros esse vult usque ad definitum a Deo tempus. Mass.

3. *primos]* Mass. observat, hic legendum esse *primum* aut *prius*.

4. *Africum]* Ita GRAB. restituit auctoritate Voss. et textus biblici pro *Africam*, uti legit FEUARD.

1/5aac

et (con. is in)

hü

eam, noluit accipere, sed emit monumentum, ¹quadringentas dans didrachmas argenti, ²ab + Effron filio Seor Ethaeo; sustinens pro-^{+ Mass. 332} missionem Dei, et *nolens ³videri accipere ab hominibus, quod *^{Grab. 453.} ei promiserat dare Deus, dicens ei iterum sic: *Semini tuo dabo* ^{Gen. XV. 18.} *terram hanc, a flumine Aegypti, usque ad flumen magnum Euphratem.* ⁴Si ergo huic promisit Deus hereditatem terrae, non accepit autem in omni suo incolatu: oportet eum accipere cum semine suo, hoc est, qui timent Deum, et credunt in eum, in resurrectione iustorum. Semen autem eius ecclesia, ⁵per Dominum adoptionem, quae est ad Deum, accipiens, sicut dicebat Ioannes baptista: *Quo-* ^{Luc. III. 8.} *miam potens est Deus de lapidibus suscitare filios Abrahae.* Sed et apostolus ait in ea quae est ad Galatas: ⁶*Vos autem, fratres,* ^{Gal. IV. 28.} *secundum Isaac repromissionis filii estis.* Et iterum manifeste in eadem ait, eos qui in Christo crediderunt percipere Christum, Abrahæ promissionem, sic dicens: *Abrahæ dictae sunt promissiones et semini eius. Et non dicit: Et seminibus; quasi de multis, sed quasi de uno: Et semini tuo: quod est Christus.* Et iterum confirmans quae dicta sunt, ait: *Quemadmodum Abraham credidit* ^{Ibid. III. 18.} *Deo, et deputatum est ei ad iustitiam.* Cognoscitis ergo, quoniam quidem qui ex fide sunt, ⁷ii sunt filii Abrahæ. Providens autem Scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, praenuntiavit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes gentes. Itaque qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham. Sic ergo qui sunt ex fide, benedicentur cum fideli Abraham, et hi sunt filii Abraham. Repromisit autem Deus hereditatem terrae Abrahæ et semini eius; et neque Abraham neque semen eius, hoc est, qui ex fide iustificantur, nunc sumunt in ea hereditatem: accipient autem eam in resurrectione iustorum. Verus enim et firmus Deus: et propter hoc beatos dicebat mites, quoniam ipsi hereditabunt terram. Mouth. V. 4.

1. quadringentas] Cod. Vrt. habet quadraginta; in Voss. (Grab. non accurate lectionem memorat) scriptum est: XLII, sed in marg. quadraginta. Falsam illam lectionem FEUARD. emendavit ex interpretatione LXX, quae habet τετρακόσια δίδραχμα ἀργυρίου.

2. ab Effron filio Seor Ethaeo] Haec FEUARD. e sacro textu correxit; codices enim hic corrupti sunt. Vrt. habet filio Yphraei, et Voss. filio yphai XXI celtheo.

3. videri] In edit. legitur videre. Sed iam manifestum scribarum erratum, sensu ita exigente, emendare non dubitavi; quum maxime nihil frequentius

occurrat in Codd. vetustissimis quam e pro i, ut norunt omnes. Mass.

4. Si] Ita cum Mass. scripsi. Reliqui e Codd. habent sic, quod errore scribarum scriptum est. Grab. aut ergo post verbum oportet iuserendum, aut potius si in locum sic substituendum censet.

5. per Dominum] Ita cum Mass. restituere non dubitavi pro per Domini, quum in Voss. luculenter scriptum sit per dñm.

6. Vos — estis] Mass. bene observat, haec ex versione Italica esse allegata et nonnullis Mss. graecis, dum ex aliis N. T. Codd. et versione vulgata scribendum fuisset nos — sumus.

C A P. XXXIII.

1. Propter hoc autem ad passionem veniens, ut evangelizaret Abrahae, et iis qui cum eo, apertionem hereditatis, quum gratias egisset, tenens calicem, et bibisset ab eo, et dedisset discipulis, dicebat eis: *Bibite ex eo omnes. Hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Dico autem vobis, a modo non bibam de generatione vitis huius, usque in diem illum, quando illum bibam vobiscum novum in regno Patris mei. Utique hereditatem terrae ipse novabit, et reintegrabit mysterium gloriae filiorum; quemadmodum David ait: *Qui renovavit faciem terrae.* Promisit bibere de generatione vitis cum suis discipulis; utrumque ostendens, et hereditatem terrae, in qua bibitur nova generatio vitis, et carnalem resurrectionem discipulorum eius. Quae enim nova resurgit caro, ipsa est quae et novum percepit poculum. Neque autem sursum in supercaelesti loco constitutus cum suis, potest intelligi bibens vitis generationem; neque rursus sine carne sunt, qui bibunt illud: carnis enim proprium est et non spiritus, qui ex vile accipitur potus.

2. Et propter hoc dicebat Dominus: *Quum facis prandium, vel coenam, noli vocare divites, neque amicos, et vicinos, et cognatos, ne ipsi invicem vocent te, et fiat retributio ab eis: sed voca claudos, caecos, mendicos, et beatus eris, quoniam non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum.* Et iterum ait: *Quicumque dimiserit agros, aut domos, aut parentes, aut fratres, aut filios propter me, centuplum accipiet in hoc saeculo, et in futuro vitam aeternam hereditabit.* Quae enim sunt in hoc saeculo centupla, et prandia exhibita pauperibus, et coenae quae redduntur? Haec sunt in regni temporibus, hoc est, in septima die, quae est sanctificata, in qua requievit Deus ab omnibus operibus quae fecit, quae est verum iustorum sabbatum, in qua non facient omne terrenum opus; sed adiacentem habebunt paratam mensam a Deo, pascentem eos epulis omnibus.

3. Quemadmodum et Isaac continet benedictio, qua benedixit filium minorem Iacob: *Ecce, dicens, odor filii mei, quasi odor agri pleni, quem benedixit Deus.* Ager autem mundus est; et propterea addidit: *Det tibi Deus de rore caeli, et a fertilitate terrae, multitudinem tritici et vini. Et serviant tibi gentes, et adorent te principes, et esto Dominus fratris tui, et adorabunt te*

1. *effundetur*] Sic iterum, uti Mass. observat, versio Italica et vulgata. Eandem lectionem Cyprianus epist. 63 ad

Caecilium tuetur. Sed e texta graeco legendum esset *effunditur*.

2. *adorent*] Voss. *adorabunt*.

Cum
+ ev

filii patris tui. Qui maledicet te, maledictus erit; et qui benedicit te, benedictus erit. Haec ergo si non quis accipiat ad praefinita regni, in grandem contradictionem et contrarietatem incidet, quemadmodum Iudaei ¹incidentes in omni aporia constituuntur. Non solum enim in hac vita huic Iacob non servierunt gentes; sed et post benedictionem ipse profectus, servivit avunculo suo Laban ^{Gen. XXXI} Syro annos viginti: et non tantum non est factus Dominus fratris ^{41.} sui, sed et ipse Esau adoravit fratrem suum, quando reversus est ^{ib. XXXIII.} a Mesopotamia ad patrem, et munera multa obtulit ei. Multitudinem autem ^{3.} tritici et vini quomodo hereditavit hic, qui propter ^{† Mass. 333.} famem factam in terra, in qua habitabat, in Aegyptum transmigravit, ^{ib. XLVI. 1} subiectus Pharaoni, qui tunc regnabat in Aegypto? Praedicta ^{2094.} itaque benedictio ad tempora regni sine contradictione pertinet, quando regnabunt iusti surgentes a mortuis; quando et creatura renovata et liberata multitudinem fructificabit universae escae, ²ex rore caeli et ex fertilitate terrae: quemadmodum presbyteri meminerrunt, qui Ioannem discipulum Domini viderunt, audisse se ab eo, quemadmodum de temporibus illis docebat Dominus et dicebat: ²*Venient dies, in quibus vineae nascentur, singulae ⁴decem millia palmitum habentes, et in uno palmite dena millia ^{*}brachiorum, et in ^{*}uno vero palmite [brachio] dena millia flagellorum, et in unoquoque flagello dena millia botruum, et in unoquoque botro dena millia acinorum, et unumquodque acinum expressum dabit vigintiquinque metretas vini. Et quum eorum apprehenderit ⁵aliquis sanctorum botrum, alius clamabit: Botrus ego melior sum, me sume, per me Dominum benedic.* Similiter et granum tritici decem millia spicarum generaturum, et unamquamque spicam habituram decem millia granorum, et unumquodque granum quinque bilibres similiae clarae mundaе: et reliqua autem poma, et semina, et herbam secundum congruentiam iis consequentem: et omnia animalia iis ci-

1. incidentes] Hanc vocem GRAB. addidit e Cod. Voss.

2. ex rore] Ita GRAB. primus e Cod. Voss. In FEUARD. perperam et rore.

3. Venient dies] Haec Papias Irenaeo teste refert in quarto libro λογισμῶν παρακρίσεων ἐξηγήσεως. Accepit vero vel ex quibusdam apocryphorum somniis spurisve evangelii vel ex spuris traditionibus. Nam, ut ait Euseb. lib. III, 29, Papias plura nuda vocis traditione ad se pervenisse testatur, novas quasdam scilicet Servatoris parabolas ac praedicationes, aliaque fabulis propiora — Fuit enim mediocri admodum ingenio prae-

ditus, ut ex scriptis illius conicere licet: plerisque lamen post ipsum ecclesiasticis scriptoribus eiusdem erroris (terrenum et temporale post resurrectionem fore Christi regnum) occasionem praebuit, hominis velustate sententiarum suarum tenebris: puta Irenaeo, et si quis alius eiusdem opinionis fautor exstitit. MASS.

4. decem millia palmitum] Voss. dena millia palmitum, uti postea dena millia brachiorum et dena millia flagellorum cett.

5. aliquis sanctorum botrum] Aliquis sanctorum botruum legitur in Voss., sed male.

bis utentia, quae a terra accipiuntur, pacifica et consentanea invicem fieri, subiecta hominibus cum omni subiectione.

4. ¹Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας Ἰωάννου μὲν ἀκουστής, Πολυκάριπτος δὲ ἐταῖρος γεγωνώς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν αὐτοῦ βιβλίων. ἔστι γὰρ αὐτῶ πέντε βιβλία συντεταγμένα.

4. ²Haec autem et Papias Ioannis auditor, Polycarpi autem contubernalis, vetus homo, per scripturam testimonium perhibet in quarto librorum suorum: sunt enim illi quinque libri conscripti.

Et adiecit, dicens: *Haec autem credibilia sunt credentibus. Et Iuda, inquit, proditore non credente et interrogante: Quomodo ergo tales geniturae a Domino perficientur?* dixisse Dominum: *Videbunt qui venient in illa.* Haec ergo tempora prophetans Esa-

Esa. XI. 6
sqq.

ias ait: *Et compascetur lupus cum agno, et pardus conquiescet cum haedo, et vitulus et taurus et leo simul pascentur, et puer pusillus ducet eos. Et bos et ursus simul pascentur, et simul infantes eorum erunt; et leo et bos manducabunt paleas. Et puer infans in cavernam aspidum, et in cubile filiorum aspidum manum mittet, et non male facient, nec poterunt perdere aliquem in monte*

sancto meo. Et iterum recapitulans ait: *Tunc lupi et agni pascentur simul, et leo quasi bos vescetur paleis, serpens autem terram quasi panem; et non nocebunt, neque vexabunt in monte sancto meo, dicit Dominus.* Non ignoro autem, quoniam quidam haec ³in feros, et ex diversis gentibus et variis operibus credentes, et quum crediderint consentientes iustis, tentent transferre. Sed etsi nunc hoc sit in quibusdam hominibus, ex variis gentibus in unam sententiam fidei venientibus; nihilominus in resurrectione iustorum ⁴super iis animalibus, quemadmodum dictum est: *Dives enim in omnibus Deus.* Et oportet conditione revocata, obedire et subiecta esse omnia animalia homini, et ad primam a Deo datam reverti escam, (⁵quemadmodum autem in obedientia subiecta

1. Ταῦτα κτλ.] Citantur haec ab Euseb. h. e. III, 39. et Nicephoro lib. III, c. 20.

2. Haec — testimonium perhibet] Observeantibus editoribus aut scribendum fuisset: haec testatur, aut hoc testimonium perhibet, aut his test. perh.

3. in feros] Codd. VET. et Voss. habent inferos; sed FEUARD. ex coniectura edidit inter nos. GRABRIUS vero ne una quidem littera mutata procul dubio genuinam restituit lectionem, scribens in feros. „Lupi enim, ait, et leones ex mystica interpretatione, quam Irenaeus

memorat, feros denotabant homines: eorum cum agnis, vitulis cett. accubitus, consensionem cum iustis etc. Quam mysticum sensum Irenaeus non reiecit, sed litteralem simul tenet.“

4. super iis animalibus] Supple. scilicet. nam ut paullo ante habet: omnia animalia iis cibis utentia, quae a terra accipiuntur, pacifica et consentanea invicem fieri, subiecta hominibus cum omni subiectione. MASS.

5. quemadmodum — Adae] Haec MASS. parenthesi inclusit, „ne (ita ait) fructum terrae, per appositionem ad

erant Adae) fructum terrae. Alias autem et non est nunc ostendere leonem paleis vesci. Hoc autem significabat magnitudinem et pinguedinem fructuum. Si enim leo animal paleis vescitur; quale ipsum triticum erit, cuius palea ad escam congrua erit leonum?

C A P. XXXIV.

1. † Ipse autem Esaias manifeste annuntiavit tale gaudium † *Mass. 334.* in resurrectione iustorum futurum, sic dicens: *Resurgent mortui, Esai. XXVI. 19.* et surgent qui in monumentis sunt, et laetabuntur qui sunt in terra. Ros enim qui a te, sanitas est eis. Hoc idem et Ezechiel ait: *Ecce ego 1 aperiā monumenta vestra, et educam vos de mo-* *Ezech. XXXVII. 12* *seqq.* *mentis vestris, 2 in quo educam de sepulcris populum meum, et dabo spiritum in vobis, et vivetis, et ponam vos super terram vestram, et cognoscetis quoniam ego sum Dominus. Et iterum idem sic ait: Haec dicit Dominus: Colligam *Israël ab omnibus* *ib. XXVIII. 25. 26.* *gentibus, ubi dispersi sunt illic, et sanctificabor in eis in con-* **Grab. 456.* *spectu filiorum gentium: et habitabunt super terram suam, quam dedi servo meo Iacob, et inhabitabunt super eam in spe, et aedificabunt domos, et plantabunt vineas, et inhabitabunt in spe, quando faciam iudicium in omnibus qui inhonoraverunt eos, in iis qui in circuitu sunt eorum, et cognoscent quoniam ego sum Dominus 3 Deus ipsorum, et Deus patrum ipsorum.* Ostendimus autem paullo ante, quoniam ecclesia est semen Abrahae; et propter hoc, ut sciamus quoniam in novo Testamento 4 a veteri, qui ex omnibus gentibus colliget eos qui salvabuntur, ex lapidibus suscitans filios Abrahae, Ieremias ait: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et* *Ier. XXIII. 7. 8.* *non dicent adhuc: Vivit Dominus, qui eduxit 5 filios Israël ab Aquilone, et ab omni regione quo expulsi fuerant; restituet illos in terram ipsorum, quam dedit patribus ipsorum.*

escam referendum, duriori tamen hyperbato, longius a proprio loco remotum, lectoris turbet animum. Insuper (sic pergit vir doctus) quod unica voce perperam in edit. legitur *inobedientia*, in duas, sensu ita manifeste postulante, divisi. Et sic nihil corrigendum aut translocandum erit, ut GRAB. existimavit. Quamquam mallem, pro autem legeretur antea vel ante *inobedientiam*, primorum scilicet parentum.

1. *aperiam*] Voss. *aperio*.

2. *in quo educam de sepulcris*] Sic restituit GRAB. e Cod. Voss., itaque excudi iussit FEUARD. in edit. 1576, uti MASS. testatur. Sed in reliquis edit. FEUARD. scripsit: *et educam vos de sepulcris.*

3. *Deus ipsorum*] Has duas voces GRAB. e Cod. Voss. adiecit: nam in versione LXX legitur *κίποις ὁ Θεὸς αὐτῶν*.

4. *a veteri qui*] Cod. Voss. ac *veteri* quae. Sed lectio *a*, si pro *post* accipiat, cum GRABIO praeferrenda est, qui praeterea tam qui quam quae abiiciendum recte censet. Cum MASS. post *suscitans* subintellige erit. Cfr. lib. V, 7, 2.

5. *filios Israël*] Tam in Cod. VET. quam Voss. negligentia scribarum ob repetitionem eorundem vocum aliqua exciderunt. Et in Ieremiae quidem dicto illa: *de terra Aegypti; sed vivit Dominus, qui eduxit semen Israël;* in Esaiæ autem oraculo ista: *et erit lumen solis.* GRAB.

2. Quoniam creatura omnis secundum voluntatem ad incrementum et augmentum erit, ut tales afferat et nutriat fructus, Esaias ait: *Et erit super omnem montem altum, et super omnem collem editum aqua pertransiens in die illa, quando perierint multi, quando concident muri. Et erit lumen lunae quasi lumen solis, septuplum diei, quando sanabit contritionem populi sui, et dolorem plagae suae sanabit. Dolor autem plagae est, ¹per quam percussus est homo initio in Adam inobediens, hoc est, mors, quam sanabit Deus resuscitans nos a mortuis, et restituens in patrum hereditatem, quemadmodum*
- Isa. XXX. 25. 26. *iterum Esaias ait: Et eris fidens in Domino, et faciet te ingredi supra omnem terram, et cibabit te hereditate Iacob patris tui.*
- Luc. XII. 37. 38. *Hoc est quod a Domino dictum est: Beati servi illi, quos veniens Dominus inveniet vigilantes. Amen dico vobis, quoniam praecingeretur, et recumbere eos faciet, et transiens ministrabit eis. Et si venerit vespertina vigilia, et invenerit sic, beati sunt, quoniam recumbere eos faciet, et ministrabit eis; licet secunda, et licet tertia,*
- Apoc. XX. 6. *beati sunt. Hoc autem idem et Ioannes in Apocalypsi ait: Beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. Et tempus*
- Esa. VI. 11. *autem annuntiavit Esaias in quo haec erunt: Et dixi, inquit: Usquequo Domine? Quoadusque desolentur civitates ad non inhabitandum, et domus ut non sint homines, et terra derelinquetur deserta. Et post haec longe nos ²faciet Deus homines, et qui remanserint ³multiplicabuntur super terram. Sed et Daniel hoc*
112. Dan. VII. 27. *ipsum ait: Et regnum et potestas et magnitudo eorum ⁴quae sub caelo sunt, datum est sanctis altissimi Dei, et regnum eius sempiternum, et omnes principatus servient ei et obedient. Et ne ad hoc tempus putetur dicta repromissio, dictum est prophetae: Et*
- Isa. XII. 18. *tu veni, et sta in sorte tua in consummatione dierum.*

3. Quoniam autem repromissiones non solum prophetis et patribus, sed ecclesiis ex gentibus coadunatis annuntiabantur, quas et insulas nuncupat Spiritus, et quod in medio turbulae sint constitutae, et tempestatem blasphemiarum sufferant, et salutaris portus periclitantibus existant, et refugium sunt eorum, qui altitudine ament, et Bythum, id est, profundum erroris conantur

*Grab. 457. *effugere, Ieremias ita ait: Audite verbum Domini, gentes, et annuntiate insulis quae longe sunt: dicite, quia ventilabit Deus*

10 seqq.

1. per quam] Ita Voss. Grab. et Mass. melius, quam Cod. Vet. et Feuard. per quem.

2. faciet] Sic Voss. Grab. et Mass. e textu sacro. At Feuard. facies.

3. quae sub caelo sunt] Grab. dicit,

in Cod. Voss. legi qui pro quae. Quod falsum: scriptum est quae, uti saepius, pro quae.

4. quia ventilabit] Ex versione LXX scribendum faisset qui ventilavit.

Israel, congregabit eum, et custodiet eum, sicut pascens gregem ovium suarum: quoniam redemit Dominus Iacob, et eripuit eum de manu fortioris eius. Et venient, et laetabuntur in monte Sion, et venient ad bona, et in terram tritici et vini et fructuum et animalium et ovium, et erit anima eorum sicut lignum fructiferum, et non esurient adhuc. Et tunc gaudebunt virgines in congregatione iuvenum, et seniores gaudebunt, et convertam luctum eorum in gaudium, et faciam eos in exultatione, et magnificabo, et inebriabo animam sacerdotum filiorum Levi, et populus meus bonis meis adimplebitur. Ostendimus autem ⁴in superiori libro, quoniam Levitae et sacerdotes sunt discipuli omnes Domini; qui et sabbatum in templo profanabant, et sine culpa sunt. Tales itaque promissiones manifestissime in regno iustorum istius creaturae ²epulationem significant, quam Deus repromittit ministratorum se.

4. † Adbuc de Hierusalem et de regnante in ea Esaias ait: † *Mass. 335.*
Haec dicit Dominus: Beatus qui habet in Sion semen, et domesti- *Esa. XXXI. 9.*
cos in Hierusalem. Ecce, rex iustus regnavit, et principes cum *et XXXII. 1.*
iudicio principabunt. Et de praeparatione, in qua reaedificabitur,
ait: Ecce, ego praeparabo tibi carbunculum lapidem, et fundamenta *ib. LIV. 11*
tua sapphirum, et ponam propugnacula tua iasphin, et portas tuas *seqq.*
lapidem crystallum, et circumvallum tuum lapides electos, et omnes
filios tuos docibiles Dei, et in multa pace filios tuos, et in iustitia
aedificaberis. Et iterum idem ipse ait: Ecce ego facio Hierusalem *ib. LXV. 18*
exultationem et *2**plebem meam: etiam non audietur in ea vox* *seqq.*
fletus, neque vox clamoris, etiam non fiet ibi immaturus et senior,
qui non impleat tempus suum. Erit enim iuvenis annorum cen-
tum: moriens autem peccator centum annorum, et maledictus erit.
Et aedificabunt domus, et ipsi inhabitabunt: et plantabunt vineas,
et ipsi manducabunt fructus earum, et vinum bibent. Et non ipsi
aedificabunt, et alii inhabitabunt: neque ipsi pastinabunt, et alii
comedent. Secundum enim dies ligni vitae erunt dies plebis ⁴*in*
te: opera enim laborum ⁵*eorum veterascent.*

1. in superiori libro] Cfr. lib. IV, 8, 3.
 2. epulationem significant] In Codd. VET. et Voss. scribarum errore scriptum est: epulatione significant, quod erratum FEUARD. emendavit.

3. plebem meam] Nam hic verba nonnulla, quae in V. T. leguntur, exciderint an non, definiri vix potest, quum

Irenaeus saepissime locos Scripturae s. memoriter citaverit.

4. in te] GRAB. observat, pro his vocibus a graeco μου legendum esse meae.

5. eorum] Sic Voss. GRAB. MASS. ex versione LXX. Sed FEUARD. tuorum.

C A P. XXXV.

*Grab.458.

1. *Si autem quidam tentaverint allegorizare haec, quae eiusmodi sunt; neque de omnibus poterunt consonantes sibimetipsis inveniri, et convincentur ab ipsis dictionibus differentibus. Esa. VI. 11. quoniam quum desolatae fuerint civitates gentium, ¹et quod non inhabitentur, et domus, eo quod non sint homines, et derelinque-
 Ib. XIII. 9. tur terra deserta; Ecce enim, Esaias ait, dies Domini insanabilis venit, furore et ira plenus, ponere ²urbem terrae desertam, et
 Ib. XXVI. 10. peccatores perdere ex ea. Et iterum ait: Tollatur, ut non videat
 Ib. VI. 12. gloriam Domini; et quum haec facta fuerint, elongabit, inquit.
 Ib. LXV. 21. Deus homines, et derelicti multiplicabuntur in terra. Et aedificabunt domus, et ipsi inhabitabunt, et pastinabunt vineas, et ipsi manducabunt. Haec enim ³alia universa ⁴in resurrectionem istorum sine controversia dicta sunt, quae fit post adventum Antichristi, et perditionem omnium gentium sub eo existentium, in qua regnabunt iusti in terra, crescentes ex visione Domini, et per ipsum assuescent capere gloriam Dei Patris, et cum sanctis angelis conversationem et communionem, et unitatem spiritualium in regno capient; et illos quos Dominus in carne inveniet, exspectantes eum de caelis, et perpressos tribulationem, qui et ⁵effugerint ⁶iniqui manus. Ipsi autem sunt de quibus ait propheta: et derelicti multiplicabuntur in terra. Et quotquot ex credentibus ⁷ad hoc praeparavit Deus, ad derelictos multiplicandos in terra, et sub regno sanctorum fieri, et ministrare huic Hierusalem, et regnum in ea.

*Grab. 459.

Baruch. IV.

38. et V. toto.

Hierusalem, et vide laetitiam quae adventat tibi ab ipso Deo. Ecce venient filii tui quos emisisti, venient ¹collecti ab Oriente usque ad Occidentem verbo illius sancti, gaudentes ea quae a Deo tuo est claritate. Exuere, Hierusalem, habitum luctus et afflictionis tuae, et induere decorem eius quae a Deo tuo est claritatis in aeternum: circumdare amictum duplicem eius quae a Deo tuo est iustitiae, impone mitram super caput tuum gloriae aeternae. Deus enim demonstrabit ei quae sub caelo est, universae tuum fulgorem. Vocabitur namque nomen tuum ab ipso Deo in aeternum, pax in-

1. et quod] E sacro textu patet, hic legendum esse eo quod.

2. urbem terrae desertam] Versio LXX habet οἰκουμένην ἔρημον, orbem terrae desertum.

3. alia] Lege cum GRAB. et alia.

4. in resurrectionem] Sic pro in resurrectione MASS. emendavit, „toto, uti ait, contextu id necessario postulante..

Sequitur enim et perditionem — et illi exspectantes cell., quae omnia ab una et eadem praepositione in exiguntur et cum ea construuntur. Porro in scriptis Interpres pro circa, erga; graec. περί.

5. effugerint] Voss. effugerunt.

6. iniqui] Scil. Antichristi.

7. collecti] Ita Voss. GRAB. et MASS. e sacro textu. FRAUD. electi.

skrim.

m. alb.

- ev
hüs

nitias et gloriae colenti Deo. Surge, Hierusalem, et sta in excelso, et circumspice ad Orientem, et vide collectos filios tuos a solis ortu usque ad Occidentem verbo illius sancti, gaudentes ipsam Dei ¹recordationem. Profecti sunt enim a te pedites, dum ²adducerentur ab inimicis. Introducet illos Deus ad te ³portatus cum gloria tanquam thronus regni. Decrevit enim Deus ut humilietur omnis mons excelsus, et congeries aeternae, et ut valles impleantur, ad redigendam planitiem terrae, ut ambulet Israël tute Dei gloria. Umbracula autem intexuerunt silvae, et omne lignum boni odoris ipsi Israël praecepto Dei. Praeabit enim Deus cum laetitia lumine claritatis suae, cum misericordia et iustitia, quae ab ipso est.

2. Haec autem talia universa non in supercaelestibus possunt intelligi: Deus enim, ait, demonstrabit ei quae sub caelo est, universae tuum fulgorem; sed in regni temporibus, ⁴revocata terra a Christo, et reaedificata Hierusalem, ⁵secundum characterem quae sursum est Hierusalem, de qua ait propheta Esaias: *Ecce in manibus meis depinxi muros tuos, et in conspectu meo es semper.* ^{16.} Et apostolus autem scribens ad Galatas similiter ait: *Illa autem quae sursum est Hierusalem libera est, quae est mater omnium nostrum;* ⁶non ex cogitatione erratici Aeonis dicens hoc, † neque de virtute aliqua, quae abscessit Pleromate et Prunico; sed de Hierusalem quae in manibus descripta est. Et ipsam descendentem in Apocalypsi vidit Ioannes super terram, novam. Post enim regni tempora, *Vidi, inquit, thronum album magnum, et sedentem in eo, cuius a facie fugit terra et caelum, et locus non est eis.* Et ⁷illa iam, quae sunt generalis resurrectionis et iudicii, exponit, vidisse dicens *mortuos magnos et minores. Dedit, inquit, mare mortuos, quos in se habuit, et mors et inferi dederunt mortuos, quos apud se habuerunt; et libri aperti sunt. Sed et vitae, ait, apertus est liber, et iudicati sunt mortui ex his quae scripta erant in libris, secundum opera sua; et mors et inferi missi sunt in stagnum ignis, secundam mortem.* Hoc autem est quod vocatur Gehenna, quod Dominus dixit ignem aeternum. *Et si quis, inquit,*

Esa. XLIX.

Gal. IV. 20.

Mass. 336.

Apoc. XXI. 2

Apoc. XX. 11

Ibid. 12. 13.

14.

Math. XXV.

41.

Apoc. XX. 15.

1. recordationem] FRUARD. vitioso recordationem.

2. adducerentur] Fortasse e coniectura GRABII legendum abducerentur.

3. portatus — thronus] E groeco Barchi texto, uti GRAB. monet, legendum portatus — thronum.

4. revocata] GRAB. coniecit legendum ree renovata. Sed MASS. optime respondit, irenaeum supra cap. 33, 4., eadem

voce et eodem sensu pro redintegrata seu ad pristinum statum revocata usum fuisse.

5. secundum characterem] Id est, secundum formam, typum cell. MASS.

6. non ex cogitatione] Pro non de cogitatione.

7. illa iam] Iam adiecit GRAB. e Cod. Voss.

non est inventus in libro vitae scriptus, missus est in stagnum ignis. Et post haec ait: Vidi caelum novum et terram novam: ^{Apoc. XXI. 1} ^{seqq.} Primum enim caelum et terra abierunt; etiam mare non est. Et civitatem sanctam Hierusalem novam vidi descendentem de caelo, praeparatam ut sponsam ornatam viro suo. Et ^{audīti}, inquit, vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis, et ipsi ¹populi eius erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Et delebit omnem lacrimam ab oculis eorum, et mors non erit amplius, non luctus, non clamor, neque dolor ulterius erit, quia prima abierunt. Et Esaias autem ^{Esa. LIV. 17} hoc ipsum ait: Erit enim caelum novum, et terra nova, et non ^{18.} erunt memores priorum, neque obveniet eis in cor; sed laetitiam et exultationem invenient in ea. Hoc autem est quod ab apostolo ^{1. Cor. VII. 31.} dictum est: Praeterit enim habitus huius mundi. Similiter autem ^{Matth. XXVI. 35.} et Dominus ait: Terra et caelum transiet. His itaque praeter-
^{113.} untibus super terram, novam superiorem Hierusalem ait Domini discipulus Ioannes descendere, quemadmodum sponsam ornatam viro suo; et hoc esse tabernaculum Dei, in quo inhabitabit Deus cum hominibus. Huius Hierusalem imago illa, quae in priori terra ^{* Grab. 460.} Hierusalem, in qua iusti ²praemeditantur ^{*}incorruptelam, et paratur in salutem. Et huius tabernaculi typum accepit Moyses in monte; et nihil allegorizari potest, sed omnia firma et vera et substantiam habentia ad fruitionem hominum iustorum a Deo facta. Quomodo enim vere Deus est, qui resuscitat hominem; sic et vere resurgit homo a mortuis, et non allegorice, quemadmodum per tanta ostendimus. [†]Et sicut vere resurgit, sic et vere praemeditabitur incorruptelam et augebitur et ³vigebit in regni temporibus, ut fiat capax gloriae Patris. Deinde omnibus renovatis, vere in civitate habitabit Dei. ^{Apoc. XXI. 5. 6.} Dixit, enim inquit, *sedens super thronum: Ecce, nova facio omnia. Et dicit Dominus: Omnia scribe, ⁴quomodo [†]sermone fideles et veri sunt. Et dixit ^{mīhi}, Facta sunt. ⁵Et secundum rationem.*

C A P. XXXVI.

. . . . . 1. Quum sint enim veri bo-
 . . . . . mines, veram esse oportet et

1. populi] Sic Voss. GRAB. et MASS. e sacro textu. Sed FEUARD. populus.

2. praemeditantur incorruptelam] Pro praexercitantur, praeparantur ad incorruptelam, uti GRAB. explicat.

3. vigebit] Graece ἀμύσσει, ado-

lescet, roborabitur, invalescet cett. MASS. 4. quomodo] Quoniam pro quomodo legendum, patet e sacro textu, qui habet: ὅτι οἱ λόγοι.

5. et secundum rationem] Hic intellige et supple: haec sunt disputata.

Shren
qudivit

hi
onishi

Esai. LXVI. προσομιλῶν τῷ Θεῷ . . . . .

22. ¹φησὶν γὰρ Ἡσαΐας· Ὅτι τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ, ²μένει ἐνώπιον ἐμοῦ, λέγει Κύριος, οὐ-

* Grab. 461. τω στήσεται τὸ σπέρμα * ὑμῶν καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν . . . ³ὥς οἱ πρεσβύτεροι λέγουσι, τότε καὶ οἱ μὲν καταξιωθέντες τῆς ἐν οὐρανῷ ⁴διατριβῆς, ἐκεῖσε χωρήσουσιν, οἱ δὲ τῆς τοῦ παραδείσου ⁵τρυφῆς ἀπολαύσουσιν, ⁶οἱ δὲ τὴν λαμπρότητα τῆς πόλεως καθεξοῦσι· πανταχοῦ γὰρ ὁ ⁷Σωτὴρ δραθήσεται, καθὼς ἄξιοι ἔσονται οἱ ὀρώντες αὐτόν.

Math. XIII. 2. Ἕναι δὲ τὴν διαστολὴν

⁸ταύτην τῆς οἰκήσεως τῶν τὰ ἑκατὸν καρποφορούντων καὶ τῶν τὰ ἑξήκοντα, καὶ τῶν τὰ τριάκοντα· ὧν οἱ μὲν εἰς τοὺς οὐρανούς ἀναληφθήσονται, οἱ δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ διατρίψουσιν, ⁹οἱ δὲ τὴν πόλιν κατοική-

sine, Esaias ait: *Quemadmodum enim caelum novum et terra nova, quae ego facio, perseverant in conspectu meo; dicit Dominus; sic stabit semen vestrum et nomen vestrum.* Et quemadmodum presbyteri dicunt, tunc qui digni fuerint caelorum conversatione, illuc transibunt, id est — in caelos; alii tute paradisi deliciis utentur; alii autem speciositatem civitatis possidebant; ubique autem Deus videbitur, et quemadmodum digni erunt videntes eum.

2¹ Esse autem distantiam hanc habitationis eorum qui centum fructificaverunt, et eorum qui ¹⁰sexaginta, et eorum qui triginta: ¹¹quorum quidam in caelum assumuntur, alii in paradise conversabuntur, alii in civitate inhabitabunt; et propter hoc di-

1. φησὶν γὰρ Ἡσαΐας] Graecum hoc fragmentum (cuius Ioannes Cartierius copiam fecit Feuardentio, a quo primum editum est) ex Irenaeo paucis immutatis transcripsit Anastasius vel alius quisquis auctor est Appendicis ad eius quaestiones in s. Scripturam Quaest. 74. iuxta Grotseri Ingolstadiensem edit. graeco-latino 1817 vel Quaest. 88 iuxta latinam Gentiani Hervetii. At collectum tum a nobis cum MSS. bibliothecae regiae 2910 et Colbertinae 1450, tum a clariss. Graeco cum alio MS. Cod. 206 Barocc. in bibliotheca Bodleiana, emendatius prodit. Ita Mass. scripsit.

2. μένει] Sic Codd. Reg. Colbert. et Barocc. atque Grotserus in marg. At in textu perperam μένειν. FEUARD. male μένεις.

3. ὥς οἱ πρεσβύτεροι λέγουσι] Quatuor illas voces ex loco Androsae Caesariensis supra citato GRAB. hic inseruit.

4. διατριβῆς] Sic FEUARD. GRAB.

Mass. et Grotserus in marg. Sed hic in textu *πολιτείας*.

5. τρυφῆς] Sic omnes praeter FEUARD. qui habet *τρυφῆς*.

6. οἱ δὲ — πανταχοῦ] Hoc locum plura in Codd. Anastasii inserta loquuntur, quae Interpres in exemplaribus Irenaei non legit. Haec enim sunt: *οἱ δὲ τὴν ἐν τῇ πόλει γῆν καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς πόλεως καθεξοῦσιν ἐν παντοῖς περὶ αὐτὴν ἀγαθαῖς ἐπιχορηγούμενοι* (in FEUARD. vitiosae q. pro α) *ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· πανταχοῦ καὶ*.

7. Σωτὴρ] Interpres legit Θεός.

8. ταύτην] In edit. Grotseri ταύτην.

9. οἱ δὲ τὴν] Sic cum Mass. scripsi o Grotseri edit. et Cod. Barocc. Interpres quidem voculam *δὲ* non apposuit.

10. sexaginta] Sic GRAB. primus recte scripsit sec. sacrum evangeliorum latinum et graecum Anastasii et Cod. Voss. in FEUARD. vitiosae *quadraginta*.

hii

Cum

οὐσαν· καὶ διὰ τοῦτο εἰρημέ-
ται τὸν Κέριον, ἐν τοῖς τοῦ
πατρὸς μου μοναῖς εἶναι ἡ πολ-
λὴ· τὰ πάντα γὰρ τοῦ Θεοῦ,
ὃς τοῖς πᾶσι ἡν ἀρμόζουσιν
οἰκισαὶ παρέχει.

quemadmodum ¹ Verbum eius ait, omnibus divisum esse a Patre
secundum quod quis est dignus, aut erit. ² Et hoc est tridivisum,
in quo recumbent ii, qui epulantur vocati ad nuptias. ³ Hanc esse ^{Math. XXII.}
adordinationem et dispositionem eorum qui salvantur, dicunt presby-
teri apostolorum discipuli, et per huiusmodi gradus proficere,
et per Spiritum quidem ⁴ [ad] Filium, per Filium autem ascendere
ad Patrem; Filio deinceps cedente Patri opus suum, quemadmodum
et ab apostolo dictum est: *Quoniam oportet regnare cum, quo-* ^{1. Cor. XV.}
adusque ponat ⁵ *omnes inimicos sub pedibus eius. Novissima ini-* ^{25. 26.}
mica destruetur mors. In temporibus enim regni iustus homo
super terram existens, ⁶ obliviscetur mori iam. *Quando autem* ^{ib. 26 seqq.}
dixerit, inquit: omnia subiecta sunt; scilicet absque eo qui sub-
iecit omnia. Quum autem ei fuerint subdita omnia, tunc ipse Fi-
lius subiectus erit ei, qui sibi subiecit omnia, ut sit Deus omnia
in omnibus.

3. Diligenter ergo Ioannes praevidit primam iustorum resur-
rectionem, et in regno terrae hereditatem; consonanter autem et
prophetæ prophetaverunt de ea. ¹ Haec enim et Dominus docuit, ^{Math. XXVI:}
mixtionem calicis novam in regno cum discipulis ^{29.} ^{*Grab. 462.}
pollicitus. ^{11/12} Et apostolus autem liberam futuram creaturam a ser-
vilitute corruptelae, in libertatem gloriae filiorum Dei, confessus est. ^{Rom. VIII.}
Et in omnibus iis et per omnia idem Deus Pater ostenditur, qui
plasmavit hominem; et hereditatem terrae promisit patribus, qui
¹ eduxit illam in resurrectione iustorum, et promissiones adimplet
in Filii sui ² regnum; postea praestans illa paternaliter, quae ne- ^{1. Cor. II. 9.}

1. πολλὰς] FLEUARD. vitiose πολλούς.
2. τὴν ἀρμόζουσιν] Articulus deest
in Grotseri edit.

3. Verbum eius cell.] Quod Iesu
Christi dictam Irenaeus hic intellexerit,
non liquet. FLEUARD. in marg. signat
Math. 20, 23. MASS. censet, Irenaeum
respicere parabolas vel quinque talen-
torum vel decem minarum. At vero cum
GRABIO dixerim, haec pertinere ad di-
ctum Christi, Irenaeo traditum a presby-
teris veteribus, quos saepissime laudat.

4. [ad] Filium] Patet sic legendum
esse. Igitur non dubitavi vocem ad ha-

mulis inclusam adicere cum MASS.,
quamvis in Codd. non appareat.

5. omnes] GRABIO hanc vocem au-
thoritate Cod. Voss. et sacri textus ad-
didit.

6. obliviscetur] Voss. obliviscitur.

7. eduxit illam] GRAB. legendum con-
cicuit educit in illam. Sed frustra: cum
MASS. vocem illam refero ad creaturam,
quam educturus est e servilitate. Sed
perfectum eduxit mihi quoque displicet.

8. regnum] Εἰς βασιλείαν melius
vertisset in regno.

que oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascendit. Etenim unus Filius, qui voluntatem Patris perfecit; et unum ^{1.}*Petri* I. 12. genus humanum, in quo perficiuntur mysteria Dei, quem concupiscunt angeli videre, ¹et non praevalent investigare sapientiam Dei, ²per quam plasma eius conformatum et concorporatum Filio perficitur: ut progenies eius, primogenitus Verbum, descendat in facturam, hoc est — in plasma, et capiatur ab eo; et factura iterum capiat Verbum, et ascendat ad eum, supergrediens angelos, ³et fiet secundum imaginem et similitudinem Dei.

1. et non praevalent] In Voss. omisso et legitur non praevalente, quorum loco GRAB. coniicit non praevalentes.

2. per quam] Ita Voss. GRAB. et MASS. melius quam FREDR. per quem.

3. et fiet] Vel lege cum GRAB. et fiat, vel cum MASS. et tunc fiet.

FRAGMENTA DEPERDITORUM OPERUM

SANCTI IRENAEI

EPISCOPI LUGDUNENSIS ET MARTYRIS.

I.

Ὁρκίζω σε τὸν ἡμεταγραφόμενον τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἵνα ἀντιβάλῃς ὁ μετεγράψω, καὶ κατορθώσῃς αὐτὸ πρὸς ἀντίγραφον τοῦτο, ὅθεν μετεγράψω, ἐπιμελῶς· καὶ τὸν ὄρκον τοῦτον ὁμοίως μεταγράψῃ(ς), καὶ δῆσεις ἐν τῷ ἀντιγράφῳ.

Adiuro te, qui transcripseris hunc librum, per Dominum nostrum Iesum Christum, et per gloriosum eius adventum, quo veniet ad iudicandum vivos et mortuos, ut conferas quod transcripseris, et diligenter illud emendes, ad exemplar, ex quo transcripsisti: utque adiurationem istam similiter describas, et exemplari tuo inseras.

1. Ὁρκίζω κτλ.] Hoc fragmentum ab Eusebio (hist. e. V, 20. Cfr. Niceph. hist. e. IV, 30) excerptum est e tractatu Irenaei περὶ ὁγδοάδος. Ex iis, quae Eusebius Irenaeiano fragmento praemisit: *ἐνθα πρὸς τῷ τοῦ συγγράμματος τῆς τέλει χαριεστάτην αὐτοῦ (Irenaei) σημείωσιν εὐρόντες ἀναγκαίως καὶ ταύτην τῇδε καταλέξομεν τῇ γραφῇ, τοῖτον ἔχουσαν τὸν τρόπον*. — elucet, hoc dicto in fine libri de ogdoade scripto auctorem hortatum esse, ut quinque librum transcripturus verba Irenaei accurate reddiditrus sit. Vocem σημείωσιν, quae legitur in verbis Eusebii citatis, Valesius adnotationem, Hieronymus et alii subscriptionem interpre-

tati sunt. „At, inquit Valesius, quamvis σημείωσις interdum pro subscriptione sumatur, hic tamen ita sumi non potest. Nam subscriptio nomen subscribentis debet exprimere. Quod quum hoc loco minime factum sit, nequaquam haec subscriptio dici debet, sed potius adnotatio. Sic σημειώσεις dicebantur notae illae, quae ad marginem scriptorum codicum appingebantur, ut lector rem notatam dignam ibi contineri intelligeret.“ Hanc clausulam libri de ogdoade ex Eusebio praeter Nicephorum Hieronymum in Catalogo descripiisse videtur.

2. μεταγραφόμενον] Niceph. μεταγραφόμενον.

II.

¹ Ταῦτα τὰ δόγματα, Φλωρίνε, ἵνα πεφεισμένως εἰπω, οὐκ ἔστιν ὀγιούς γνώμης· ταῦτα τὰ δόγματα ἀσύμφωνά ἐστι τῇ ἐκκλησίᾳ, ² εἰς τὴν μεγίστην ἀσέβειαν περιβάλλοντα τοὺς πεφεισμένους αὐτοῖς· ταῦτα τὰ δόγματα οὐδὲ οἱ ἔξω τῆς ἐκκλησίας αἰρετικοὶ ἐτόλμησαν ἀποσπῆσθαι ποτε· ταῦτα τὰ δόγματα οἱ πρὸς ἡμῶν πρεσβύτεροι, οἱ καὶ τοῖς ἀποστόλοις συμφοιτήσαντες, οὐ παρέδωκάν σοι. Εἶδον γὰρ σε, παῖς ὢν ἔτι, ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ παρὰ τῷ Πολυκάρπῳ, λαμπρῶς πράττοντα ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ, καὶ πειρώμενον εὐδοκίμειν παρ' αὐτοῦ. Μᾶλλον γὰρ τὰ τότε διαμνημονεύω τῶν ἐναγχος γινόμενων· (αἱ γὰρ ἐκ παιδῶν μαθήσεις συναύξουνται τῇ ψυχῇ, ἐνοῦνται αὐτῇ) ὥστε με δύνασθαι εἰπεῖν καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ καθεζόμενος διελέγετο ὁ μακάριος Πολύκαρπος, καὶ τὰς προόδους αὐτοῦ καὶ τὰς εἰσόδους καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ βίου καὶ τὴν τοῦ σώματος ἰδέαν καὶ τὰς διαλέξεις, ἃς ἐποιεῖτο πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ τὴν μετὰ Ἰωάννου συναναστροφὴν ὡς ἀπήγγελλε, καὶ

Haec dogmata, Florine, ut parcissime dicam, non sunt sanae doctrinae: haec dogmata ecclesiae non sunt consona, et in maximam impietatem eos conciliunt qui illis assentiuntur; haec dogmata ne quidem haeretici extra ecclesiam positi proferre unquam ausi sunt; haec dogmata hi, qui ante nos existerent presbyteri, quique apostolorum discipuli fuere, minime tibi tradiderunt. Vidi enim te, quum adhuc puer essem, in inferiore Asia apud Polycarpum, quum in imperatoria aula splendide ageres, et illi te probare conareris. Nam ea, quae tunc gesta sunt, melius memoria teneo, quam quae nuper acciderunt; (quippe quae pueri discimus, simul cum animo ipso coalescunt, eique penitus inhaerent) adeo ut et locum dicere possim, in quo sedens beatus Polycarpus disserebat, processus quoque eius et ingressus, vitaeque modum et corporis speciem, sermones denique quos ad multitudinem habebat; et familiarem consuetudinem, quae illi cum Ioanne ac

1. Ταῦτα τὰ δόγματα κτλ.] Haec Eusebius h. a. v, 20 ex epistola Irenaei ad Florinum ab interitu servavit; Nicephorus l. i, ex Eusebii libro descripsit. Eusebius l. c. haec praemisit: ἐν ᾗ γε μὴν προσηγάμεν πρὸς τὸν Φλωρίνον ὁ Εἰρηναῖος ἐπιστολῇ, αὐδὶς τῆς ἅμα Πολυκάρπῳ συνουσίᾳς αὐτοῦ μνημονεύει λέγων κτλ.

2. εἰς τὴν μεγίστην — αὐτοῖς.] Apud Nicephorum omissa sunt τὴν εἰς αὐτοῖς.

3. προόδους.] Alii παρόδους. Valens priorem locutionem praeferebam esse existimat; sed eandem in interpretatione sua tantummodo expressit, dum in aliis Eusebii editt. προόδους etiam in textum receptam erat.

4. συναναστροφὴν.] Niceph. ἀναστροφὴν.

τῶν λοιπῶν τῶν δωρακῶτων
τὸν Κύριον, καὶ ὡς ἀπεμνημό-
νευε τοὺς λόγους αὐτῶν· καὶ
περὶ τοῦ Κυρίου τίνα ἦν ἡ παρ'
ἐκείνων ἀκηκοί, καὶ περὶ τῶν
δυνάμεων αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς
διδασκαλίας, ὡς παρὰ τῶν ἀν-
τιοπῶν τῆς ζωῆς τοῦ λόγου πα-
ρειαυθῶς ὁ Πολύκαρπος, ἀπήγγε-
λλε πάντα σύμφωνα ταῖς γρα-
φαῖς. Ταῦτα καὶ τότε διὰ τὸ
ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὸ ἐπ' ἐμοὶ γε-
γονὸς σπουδαίως ἤκουον, ὑπο-
μνηματίζόμενος αὐτά, οὐκ ἐν
χαρῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ·
καὶ αἰεὶ διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ
γησίως αὐτὰ ἀναμαρτυρῶμαι.
Καὶ δύναμαι διαμαρτύρασθαι
ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ, ὅτι εἴτι
τοιούτων ἀκηκοί ἐκεῖνος ὁ μα-
κάριος καὶ ἀποστολικὸς πρεσ-
βύτερος, ἀνακράξας ἂν καὶ ἑμ-
φράξας τὰ ὥτα αὐτοῦ, καὶ κατὰ
τὸ σύνηδες εἰπῶν· Ὡ καλὲ Θεέ,
εἰς οἷους με καιροὺς τετήρηκας,
ἵνα τοούτων ἀνέχωμαι· πεφεύγοι
ἂν καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ καθε-
ζόμενος ἦ ἐστὶς, τῶν τοιούτων

reliquis, qui Dominum viderant,
intercessit, ut narrabat, et qualiter
dicta eorum commemorabat:
quaeque de Domino ex ipsis au-
diverat, de miraculis illius etiam
ac de doctrina, quae ab iis, qui
verbum vitae ipsi conspexerant,
acceperat Polycarpus, qualiter
referebat, cuncta Scripturis con-
sona. Haec iam tunc temporis
per Dei clementiam, quae mihi
obtigit, studiosae audiebam, non
in charta, sed in corde meo ea
consignans, et semper per Dei
gratiam exacte ea mente revolve.
Atque in conspectu Dei conte-
stari possum, beatum illum et
apostolicum presbyterum, si tale
quid audivisset, exclamaturum
sane, ac obturatis auribus suis,
pro more dicturum fuisse: *Deus
bone, quae me in tempora re-
servasti, ut haec sustinerem!*
atque ex loco ipso effugiturum,
in quo sedens vel stans, eius-
modi sermones audivisset. Sed

1. ἀπήγγελλε] Niceph. ἀπήγγειλε.

2. ἐμφράξας τὰ ὥτα αὐτοῦ] Hic mos
erat (Valesius haec observat) veterum
Christianorum, ut si forte in familiari
colloquio impium aliquem sermonem et
a fidei catholicae regala dissentientem
audissent, protinus obturatis auribus
se in fugam darent. Qua de re locus
est illastris in libro II Recognitionum
Clementis, ubi Simon b. Petro ait:
Si dicere quod neque tibi consonum, nec
tulgo huic imperio rectum videtur, tu
quidem quasi obstupefactus, aures conti-
nuo occludens, velut ne blasphemia pol-
lueris, verteris in fugam. Sed et Ire-
naeus cont. haer. III, 4, 2 eundem
morem declarat his verbis: Quibus si
aliquis annuntiaverit ea, quae ab haere-

ticis adinventi sunt, proprio sermone eo-
rum colloquens, statim concludentes aures
longo longius fugiens, ne audire quidem
sustinentes blasphemum colloquium. Prae-
terea Albanasius in epistola ad Solita-
rios: Ὡ τίς ἀκούσας οὐ θαυμάσει, τάχα
καὶ τὴν ἀκοὴν κλείσει, ἵνα μὴδ' ἐτέ-
ρον λέγοντος ἀνέχηται; Hieronymus
denique in lib. I adv. Rufinum: *Lectis
nuper Theophili papae epistolis, in qui-
bus Origenis exponit errores, dicitur ob-
turras aures suas et auctorem tanti mali
clara ceram omnibus voce damnassee.*

3. κατὰ τὸ σύνηδες] Niceph. addit
αὐτῷ.

4. τῶν τοιούτων — λόγων] Niceph.
τὸν τοιούτον — λόγον.

ἀκηκοίε λόγων. Καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν δὲ αὐτοῦ, ὧν ἐπέστειλεν ἦτοι ταῖς γειτνιώσαις ἐκκλησίαις, ἐπιστηρῶν αὐτάς, ἢ τῶν ἀδελφῶν τισί, νοουθετῶν αὐτοὺς καὶ προτρεπόμενος, δύναται φανερωθῆναι.

III.

Ὁδὸν γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἵδους αὐτοῦ τῆς νηστείας. Ὅι μὲν γὰρ οἶονται ἓ μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν· ὅι δὲ δύο, οἱ δὲ καὶ πλείονας· ὅι δὲ τεσσαράκοντα. Ὡς ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐ-

et ex epistolis eius id liquido probari potest, quas sive ad vicinas ecclesias misit, eas confirmans, sive ad quosdam fratres, admonens illos atque exhortans.

Neque enim de die solum controversia est, sed etiam de forma ipsa ieiunii. Quidam enim existimant unico die sibi esse ieiunandum; alii duobus, alii pluribus; alii vero quadraginta. Diurnis pariter ac nocturnis horis computatis, diem suum commetuntur.

1. Ὁδὸν γὰρ μόνον κτλ.] Haec graeca ex epistola Irenaei ad Victorem episcopum Romanum scripta (vide Prolegomena et Appar. n. de scriptis Irenaei) desumpta Eusebius servavit h. e. V, 24; et Nicephorus ex Euseb. repetiit h. e. IV, 39. Cfr. Massueti Diss. II, 23 seqq.

2. Ὅι μὲν γὰρ οἶονται κτλ.] Similiter sec. III Dionysius Alexandrinus de ieiunii ante-paschalis differentia scripsit in epistola ad Basilidem: μηδὲ τὰς ἑξ τῶν νηστειῶν ἡμέρας ἴσως, μηδὲ ὁμοίως πάντες διαμέρουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν καὶ πάσας ὑπεριθέουσιν, αἱτοὶ διατελοῦντες, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ τέσσαρας, οἱ δὲ οὐδέ μίαν. Et Epiphanius in Expositione fidei catholicae libris contra Haereses subnexa, postquam de ieiunio quartae et sextae feriae et Quadragesimali dixerat, ad ieiunium ante-paschale, quod in Canonibus Timothei Alexandrini vocatur ἡ νηστεία τοῦ πάσχα, progreditur, atque fideles per hebdomadem pascha praecedentem solo pane et aqua vesci ad vesperam et addit: ἀλλὰ καὶ οἱ σπουδαῖοι διπλᾶς καὶ τριπλᾶς καὶ τετραπλᾶς ὑπεριθέουσι καὶ ὅλην τὴν ἑβδομάδα τινὲς ἄχρις ἀλεκτρονίων κλαγγῆς. In quibus ὑπεριθέουσιν et νηστεία distinguuntur: et ieiunare quidem dicuntur, qui post abstinentionem totius diei vespere tenui fruuntur cibo; ὑπεριθέναι vero, qui nec vespere ullam sumunt refectionem,

sed omnino abstinent sive una sive pluribus diebus usque ad terminum ieiunii, paschale scilicet mape, quod a galli cantu incipit. Atqui de ante-paschali ieiunio sive potius extrema ὑπεριθέουσι, quae paschali mane solvebatur, Irenaeus certissime loquitur, non de ieiunio Quadragesimae; ad quod occasione vocis τεσσαράκοντα hic locus perperam relatus, indeque varie nec sine violenta detorsione a quibusdam, praesertim Belarmino, explicatus est. GRABRIUS.

3. ἓ μίαν ἡμέραν] Valesius observat, Irenaeum procul dubio hic intellexisse feriam sextam maioris hebdomadae, de qua Tertull. lib. de Orat. cap. 14 scribit: Quo (die) communis et quasi publicae ieiunii religio est.

4. οἱ δὲ δύο] De feria sexta et subbato magno recte explicat Valesius.

5. οἱ δὲ τεσσαράκοντα. Ὡς ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς κτλ.] Sic cum Christophorsono lego atque distingo; ratus videlicet Valesium, Grabrium et alios, qui deleta distinctionis nota post τεσσαράκοντα uno et eodem tenore legunt: οἱ δὲ τεσσαράκοντα ἑσπέραι, ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς κτλ. iam Irenaei menti inferre et in tot ambages sese conlicere, ut ex iis emergendi nulla pateat via. Unde et Valesii interpretationem emendavi, ac pro horis scripsi horis. Vide Diss. II § 23 seqq. MASS.

τῶν. ¹Καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία τῶν ἐπιτηρούντων, οὐ νῦν ἐφ' ἡμῶν γέγονυτα, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν, τῶν παρὰ τὸ Ἀριβές, ὡς εἰκός, κρατούντων, τὴν κατ' ἀπλότητα καὶ ἰδιωτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ μετέπειτα πεποιηκότων· καὶ οὐδὲν ἔλαττον πάντες οὗτοι εἰσηνεύσαν τε, καὶ εἰρηνεύουσαν πρὸς ἀλλήλους· καὶ ἡ διαφωνία τῆς ἡστείας τὴν ὁμόνοiam τῆς πίστεως συνίστησι. . . . .

²Καὶ οἱ πρὸ Σωτήρος πρεσβύτεροι οἱ προστάτες τῆς ἑκκλησίας, ³ἧς νῦν ἀφηγῆ, Ἀνίκητον λέγομεν καὶ Πίον, Ὑγιὸν τε καὶ Τελεσφόρον καὶ Εὐστον, οὕτε αὐτοὶ ἐτήρησαν, οὕτε τοῖς μετ' αὐτοὺς ἐπέτρεπον. Καὶ οὐδὲν ἔλαττον αὐτοὶ μὴ τηροῦντες, εἰρήνευον τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν, ἐν αἷς ἐτηρέτω, ἐρχομένοις πρὸς αὐτοὺς, ⁴καὶ τοὶ μᾶλλον ἐναντίον ἦν τὸ τηρεῖν τοῖς μὴ τηροῦσι· καὶ οὐδέποτε

Atque haec quidem inter eos, qui ieiunia observant, varietas non nostra primum aetate nata est; sed longe antea apud maiores nostros ortum cepit: qui non accurate, ut verisimile est, retinentes ieiunii formam, eam, quae ex simplicitate et imperitia ortum habuit, consuetudinem in posterum induxerunt. Atque nihilominus tamen et omnes isti pacem inter se retinuerunt, et nos invicem retinemus. Ita ieiuniorum diversitas consensionem fidei commendat . . . . .

Sed et presbyteri illi, qui ante Soterem ecclesiam, cui tu nunc praees, gubernarunt, Anicetum dico et Pium et Hyginum cum Telesphoro et Sixto, neque ipsi unquam observarunt; neque his, qui cum ipsis erant, ut observarent permiserunt. Ipsi tamen, quum hoc minime observarent, pacem nihilominus colebant cum iis, qui ad se venissent ex ec-

1. Καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία — κρατούντων] Vocem κρατούντων Musculus et Valesius male omnino verterunt rerum habentis potius vel praesidentes; hic verti debuisset retinentes vel observantes scilicet ieiunii formam. Quare et hic Valesii interpretationem, alias intricatorem, emendare necesse fuit. Retionem attulimus Diss. II § 27. Mass.

2. Καὶ οἱ πρὸ Σωτήρος] Niceph. ἐν οἷς καὶ οἱ πρὸ Σωτήρος.

3. ἧς νῦν ἀφηγῆ] Nicephor. ἧς σὺ νῦν ἀφηγῆ.

4. μετ' αὐτοὺς] Rufinus legit μετ' αὐτῶν. Interpretatus est enim: neque ipsi ita tenuerunt, neque hi qui cum ipsis erant. Etiam Valesius eandem meliorem lectionem interpretatione sua expressit.

5. τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν] Rheanus quidem putavit, in his verbis

subandiri verbum ἐλθεῖν, quod tamen non est necessarium. Etenim οἱ ἀπὸ τῶν παροικιῶν sunt episcopi ecclesiarum, quemadmodum (uti Valesius observat) ἀπὸ Δεβέλτου est episcopus Debelli; ἀπὸ Εὐμενείας episcopus Eumeniae.

6. καὶ τοῖς] Alii Ensebi Codd. καὶ τοῖς.

7. τοῖς μὴ τηροῦσι] Valesius legendum esse putat ἐν τοῖς μὴ τηροῦσι, quam emendationem Turnebus et Moraeus ad marginem librorum suorum adnotaverant. Sensum loci ita adumbrat vir doctissimus: Quum observantia alicuius moris et inobservantia sint inter se contraria; tamen quoties is qui morem observat quempiam, versatur inter eos qui minime observant, tunc ipsa diversitas magis elucet. Hoc est quod vulgo dicitur in scholiis philosophorum:

διὰ τὸ εἶδος τοῦτο ἀπεβλήθη-
σαν τινες. Ἀλλ' αὐτοὶ μὴ τη-
ροῦντες, οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτε-
ροι, τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν
τηροῦσιν ἔπεικον εὐχαριστίαν.
Καὶ τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου
ἐπιδημήσαντος ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ
Ἀνικήτου, καὶ περὶ ἄλλων το-
νῶν μικρὰ σχόντες πρὸς ἀλλή-
λους, εὐθὺς εἰρήνευσαν, περὶ
τούτου τοῦ κεφαλαίου μὴ φι-
λεριστήσαντες ἑαυτούς. Οὔτε
γὰρ ὁ Ἀνίκης τὸν Πολύκαρ-
πον πείσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν,
ἅτε μετὰ Ἰωάννου τοῦ μαθη-
τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ λοιπῶν
ἀποστόλων, οἱ συνδιέτριψεν,
αἰεὶ τετηρηκότα. Οὔτε μὲν ὁ
Πολύκαρπος τὸν Ἀνικήτον
ἔπεισε τηρεῖν, λέγοντα τὴν
συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ

clesiis, in quibus id observaba-
tur. Atqui observantia inter eos
qui minime observabant, tanto
magis contraria videbatur. Nec
ulli unquam ob eiusmodi co-
suetudinem reiecti sunt. Verum
illi ipsi, qui te praecesserunt,
presbyteri, quamvis id minime
observarent, ecclesiarum presby-
teris, qui id observabant, eucha-
ristiam transmisserunt. Et quam
beatissimus Polycarpus Aniceti
temporibus Romam venisset, at-
que inter illos de quibusdam aliis
rebus modica esset controversia,
statim mutuo pacis osculo se
complexi sunt, de hoc capite
non magnopere inter se contes-
dentes. Neque enim Anicetus
Polycarpo persuadere unquam
poterat ut observare desineret;
quippe qui cum Ioanne Domini
discipulo et cum reliquis aposte-
lis, quibuscum familiariter vixe-

contraria iuxta se invicem posita magis
elucescunt.

1. ἀπεβλήθησαν τινες] Ἀποβάλλειν,
ait Valesius, duo significat, aut eicere
ab ecclesia, quae frequentior significatio
est; aut omnino non admittere venien-
tem. Utraque significatio locum hic ha-
bere potest; quare ambas in interpre-
tatione sua expressit Rufinus: Nunquam
tamen, inquit, ob hoc repulsi sunt ab
ecclesiae societate, aut venientes ab illis
partibus non sunt suscepti.

2. τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν κτλ.]
V. not. 5. pag. antecedentis.

3. ἔπεικον εὐχαριστίαν] Non iis
qui Romam veniebant, at perperam exi-
stimavit Rhodanus, utpote qui cum ipso
Romano celebrabant, aut etiam ipso
praesente sacra faciebant, si catholica
communione gauderent; sed omnibus
promiscue totis ἀπὸ τῶν παροικιῶν
τηροῦσιν, absentibus licet a longius
distant. Hanc quippe morem, encheri-
stiam tempore paschalis festivitatis ad

alios episcopos eulogiarum nomine trans-
mittendi promiscuum fuisse et ab om-
nibus passim episcopis usurpatum, et
concilio Laodiceo discimus. Mass.

4. μακαρίου Πολυκάρπου ἐπιδη-
μήσαντος ἐν Ῥώμῃ] Sic scripti et
optimis Eusebii exemplaribus, dum Cass.
et Mass. scripserunt τῇ Ῥώμῃ, omisso
ἐν. Niceph. μακαρίου δὲ Ἰελοῦκαρ-
που ἐπιδημήσαντος ἐν τῇ Ῥώμῃ.

5. σχόντες] Alii ἔχοντες.

6. περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου μὴ
φιλεριστήσαντες ἑαυτούς] Niceph. μὴ
φιλεριστήσαντες πρὸς ἑαυτούς. Quan-
quam sunt inter scriptores ecclesiasticos
(Euseb. IV, 14. Hieron. de scriptor. ec-
clesiae. Baronius ad an. Christ. 167),
qui putaverint Polycarpum Romam ve-
nisse, ut quaereret de festo paschali:
ex his Irenaei verbis luce clarius elucet,
ob alias causas Ioannis apostoli disci-
pulum Romam profectum esse.

7. τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων]
Niceph. τὴν πρὸ ἡμῶν πρεσβυτέρων.

πρεσβυτέρων ὀφείλειν κατέχειν. Καὶ τούτων οὕτως ἔχόντων, κοινώθησαν ἑαυτοῖς· καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκαρπῷ, κατ' ἐντροπὴν δηλονότι, καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπελλάγησαν, πάσης τῆς βασιλείας εἰρήνην ἔχόντων καὶ τῶν τηρούντων, καὶ τῶν μὴ τηρούντων.

rat, eum morem perpetuo observasset. Neque item Polycarpus Aniceto persuadere potuit, ut observaret; quum Anicetus eorum, qui ante se fuerant, presbyterorum morem sibi retinendum esse diceret. Quae quum ita se haberent, communicarunt sibi invicem: Et Anicetus in ecclesia consecrandi munus Polycarpo honoris causa concessit; tandemque cum pace a se invicem discesserunt: tam iis qui observabant, quam illis qui minime observabant, pacem communionemque totius ecclesiae retinentibus.

IV.

Ἐν ᾧ ἂν τις ὀδύνατο εὖ ποιεῖν τοῖς πλησίον, καὶ οὐ ποιεῖ, ἀλλότριος τῆς ἀγάπης τοῦ Κυρίου νομισθήσεται.

Quamdiu quis in facultate habet, ut proximis benefaciat, nec facit, alienus a Domini dilectione aestimabitur.

1. παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν] Hunc honorem, observat Valesius, Anicetus habuit venerabili seni Polycarpo, ut illum in ecclesia sacra facere sinneret, et quidem praesente se, quod notandum est. Sic Irenaei verba et Rufinus et ceteri interpretes acceperunt. Sed Franciscus Florens, antecessor Aurelianensis, vir doctus haec Irenaei verba aliter intelligenda esse contendit in Tractatu ad Titulum 7 Decretalium de translatione episcopi. Vult enim Anicetum portuansse duntaxat eucharistiam Polycarpo, non autem concessisse illi ius sacra mysteria celebrandi. Verum si hunc Irenaei locum ita intelligimus, quid honoris tributum fuerit Polycarpo ab Aniceto? Hoc enim discrete notat Irenaeus, tum illo verbo παρεχώρησεν, quod de suo iure concedere significat; tum illis verbis, quae addit, κατ' ἐντροπὴν δηλονότι, id est — honoris causa et contemplatione, ut vertit Rufinus. Certe si eucharistiam tantum Polycarpo portuansset Anicetus, nullum ei praecipuum honorem detulisset; quum omnibus peregrinis episcopis id passim tribui solet, et cum episcopo

christianis simul communicarent, quemadmodum scribit ipse Florens ibidem. Sed et in concilio Arelatensi can. 20 decretum est, ut peregrino episcopo locus sacrificandi datur.

2. Ἐν ᾧ ἂν κτλ.] Teste Maximo haec Irenaei verba, quae Maximus Serm. 7 de Eleemosyna Tom. II Operum pag. 554 citat, ἐκ τῆς πρὸς Βίαντωνα ἐπιστολῆς sumpta sunt. Eadem Irenaei sententia Grabio teste legitur in Collectione sententiarum ex Patribus Cod. 143 Barocc. fol. 17 p. 1 et Cod. 238 in bibliotheca caesarea Vindebonensi. Praeterea Helleixius hoc fragmentum ex Claromontano Parallelorum Damasceni Cod. lit. E. ut. 43 excoadi inavit. Krabingerus vir cl. me certiore fecit, sese eandem Irenaei sententiam reperisse in Cod. 429, qui in bibliotheca Monacensi adnumeratur fol. 7, a l. 1.

3. ὀδύνατο] Cod. Monac. ὀδύναται.

4. τοῖς πλησίον] Cod. Monac. τοὺς πλησίον.

5. καὶ οὐ] Cod. Monac. καὶ μὴ.

6. τοῦ Κυρίου] In Cod. Monac. deest articulus.

V.

¹Θέλησις καὶ ἐνέργεια Θεοῦ
ἐστὶν ἡ παντὸς χρόνου καὶ τό-
που καὶ αἰῶνος καὶ πάσης φύ-
σεως ποιητικὴ τε καὶ προνοη-
τικὴ αἰτία. Θέλησις ἐστὶ τῆς
νοεραῆς ψυχῆς ὃ ἐφ' ἡμῖν λόγος,
ὡς αὐτεξούσιος αὐτῆς ὑπάρ-
χουσα δύναμις. Θέλησις ἐστὶ
νοῦς ὁρεκτικὸς καὶ διανοητικὴ
ὄρεξις, πρὸς τὸ θεληθὲν ἐπι-
νεύουσα.

Voluntas et operatio Dei ef-
fectrix est et providens causa
omnis temporis, loci et saeculi,
itemque naturae omnis. Volun-
tas est animi intellectualis ratio
in nobis sita; quippe quum sit
facultas eius libera potestate
praedita. Voluntas est mens ap-
petendi vim habens et appetitus
rationem sequens, in id quod
expetitur, tendens.

VI.

²Immensus quum sit Deus et mundi opifex atque omnipotens,
immensa et mundi opifice atque omnipotenti voluntate et effecta
novo potenter et efficaciter fecit, ut omnis plenitudo eorum quae
nata sunt, in ortum venirent, quum antea non essent, quidquid sci-
licet sub aspectum non cadit, et quidquid oculis subiicitur. Atque
adeo continet singula, et ad proprium perducit exitum, ob quem
excitata sunt et nata, nullo modo in aliud, quam prius natura fue-
rat, transmutatam. Nam proprium hoc est operationis Dei, non in
infinitatem sensus tantum progredi, aut mentem etiam transgredi,
rationem et orationem, tempus et locum et omne aevum; verum
etiam excedere substantiam et plenitudinem seu perfectionem.

VII.

³Τὸ δὲ ἐν κυριακῇ μὴ κλέ-
νειν γόνυ, σύμβολόν ἐστι τῆς
ἀναστάσεως, δι' ἧς τῇ τοῦ Χρι-
στοῦ χάριτι τῶν τε ἁμαρτη-

Non flectere autem genu do-
minico die, resurrectionis est
significatio, qua per Christi gra-
tiam et a peccatis, et a morte,

1. Θέλησις κτλ.] Citat hoc fragmen-
tum Maximus Tom. II Operum pag. 152,
his praemissis: Τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου
ἐπισκόπου Λουγδυνῶν, μαθητοῦ
τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου
καὶ εὐαγγελιστοῦ, ἐκ τῶν πρὸς Ἀθη-
μησίων, διάκονον Βασίλειον, περὶ πί-
στεως λόγων, οὗ ἡ ἀρχὴ· Ζητῶν τὸν
Θεόν, ἀκούει τοῦ Λαυδ λέγοντος.
Patet, Irenaeum hic falso vocari Ioannis
apostoli discipulum. Cfr. Massueti Dis-
sert. II § 60.

2. Immensus quum sit cett.] Hoc frag-
mentum cum antecedenti Fovardensis
a N. Fabro acceptum publici iuris fecit;
sed indicare omisit auctorem, qui haec
ex Irenaei libris exscripsit. Quodvis li-
tetur, haec sibi videri valde suspecta,
neque ipsius Irenaei esse.

3. Τὸ δὲ κτλ.] Haec allegatio deper-
ditae descriptionis Irenaeus de paschate
reperit in Iustini mart. Quaest. et
Respons. ad Orthod. 115. Edit. Ottonis
T. III. P. II. p. 180.

μάτων καὶ τοῦ ἑπ' αὐτῶν τε-
θανατωμένου θανάτου ἡλευθε-
ρώθημεν. Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν
δὲ χρόνων ἡ τοιαύτη συνήθεια
ἔλαβε τὴν ἀρχήν, καθὼς φησιν
ὁ μακάριος Εἰρηναῖος, ὁ μάρτυρ
καὶ ἐπίσκοπος Λυγδοῦνου, ἐν
τῷ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ἐν
ᾧ μέμνηται καὶ περὶ τῆς πεν-
τηκοστῆς, ἐν ᾗ οὐ κλινόμεν γόνυ,
ἐπειδὴ ἰσοδυναμεῖ τῇ ἡμέρᾳ τῆς
κριαστῆς, κατὰ τὴν φηθεῖσαν
περὶ αὐτῆς αἰτίαν.

VIII.

*Ὡς περ καὶ ἡ κιβωτὸς κα-
τησώμενη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν
χρυσῷ καθαρῇ ἦν· οὕτω καὶ
τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα καθαρὸν
ἦν καὶ διανγές· ἔσωθεν μὲν τῷ
λόγῳ κοσμούμενον, ἔξωθεν δὲ
τῷ πνεύματι φρουρούμενον· ἵνα
ἐξ ἀμφοτέρων τὸ περιφανές
τῶν φύσεων παραδειχθῇ.

quae in illo interfecta est, libe-
rati sumus. Haec autem con-
suetudo ab apostolorum tempo-
ribus coepit, quemadmodum ait
beatus Irenaeus martyr et Lug-
dunensis episcopus, in libro de
pascha; in quo mentionem etiam
pentecostes facit, in qua genu
non flectimus, quod eodem loco
habenda sit quo dominicus dies,
ob eam causam quam de eo
diximus.

Nam sicut arca (V. Testa-
menti) inaurata intus et foris
auro puro erat: ita et Christi
corpus purum erat ac splendi-
dum: intus quidem verbo orna-
tum, foris autem Spiritu commu-
nitum: ut ex ambobus naturarum
splendor commonstraretur.

1. ἐπ' αὐτῶν τεθανατωμένου] Codd.
multi in marg. habent τετραμμένον, uti
Otto adnotat. Ita R. Stephæus legi vult.
Grævus autē loco αὐτῶν reponendum
patet; Mass. vero ἐπ' αὐτοῦ scil. Χρι-
στοῦ legi mavult.

2. Ὡς περ καὶ κτλ.] Hanc sententiam,
ab Halloixio primum graece editam in
Vita Irenæi pag. 507 citat Leontius sub
τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λυγ-
δοῦνων nomine. Sed incertum, ex quo
tractata excerpterit. Eodem habetur cod.
2961 bibliothecae regiae cum hac in-
scriptione: Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λυγ-
δοῦνων τῆς Γαλλίας κατὰ Βαλεντίνου.
At nisi sumta fuerit ex libro de Ogdoade,
quem ad impugnandam, ut videtur, fa-
mosam illam Valentini Ogdoada scripsit
Irenæus, nullum aliud adversus Valen-
tinum opus ab eodem editum novimus
praeter illud Detectionis et eversionis cell.,

in quo nihil simile iam occurrit. Quid-
quid sit, in laudato reg. biblioth. MS.
pro τὸ τοῦ Χριστοῦ legitur ὁ Χριστός
et ἀποδειχθῇ pro παραδειχθῇ. Hoc
etiam fragmentum contulit cl. Grævus
cum antiquissimo Leontii codice Laud.
A. 33 in biblioth. Bodleiana, idemque
prorsus reperit, atque edidit Halloixius,
excepto ultimo verbo ἐπιδειχθῇ pro
παραδειχθῇ. Ita Mass. adnotat. —
Idem fragmentum graecum Ioh. Chrph.
Wolfius in apparatus ad novum tomum
anecdotorum graecorum recepit, qui manu
scriptus in bibliotheca Hamburgensi ad-
servatur, uti me certiore fecit v. cla-
riss. Petersen, qui fragmentum e col-
lectione Wolfiana exscriptum mecum
communicavit. Wolfius pro ὥς περ καὶ
legit ὥς περ γάρ.

3. τὸ περιφανές — παραδειχθῇ]
Wolfius: τὸ ἐπιφανές — ἐπιδειχθῇ.

IX.

Ἐὺ μὲν λέγοντες αἰεὶ τοὺς
ἀξιούς, κακῶς δὲ οὐδέποτε τοὺς
ἀναξιούς, τευξόμεθα καὶ ἡμεῖς
τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ βασι-
λείας.

Benedicentes quidem semper
iis qui digni sunt, indignis au-
tem nunquam maledicentes, ita
deum nos quoque gloriam et
regnum Dei consequemur.

X.

Ἰδιον καὶ πρεπῶδες ὡς ἀλη-
θῶς τῷ Θεῷ, τὸ ἰλάσκεσθαι,
τὸ ἐλεεῖν, τὸ τὰ ἔργα σώζειν
ἐαυτοῦ, κἂν εἰς κίνδυνον δια-
Paul.CXXIX.φθορᾶς καταφέρηται. Παρ' αὐ-
4. τῷ γὰρ, φησὶν, ὁ ἰλασμός ἐστιν.

Deo proprium revera ac con-
gruens est, propitium se prae-
bere, misereri et salutem afferre
operibus (creaturis) suis, etiam
ad interitus periculum ferantur.
Apud eum enim, inquit, est pro-
pitiatio.

XI.

Τὸ ἔργον τοῦ Χριστιανοῦ
οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ μελετῆν
ἀποθνήσκειν.

Christiani munus nullum aliud
est, quam mortem meditari.

XII.

Ἡμεῖς οὖν καὶ σώματα ἀνί-
στασθαι πεπιστεύκαμεν. Εἰ
γὰρ καὶ φθίρεται, ἀλλ' οὐκ
ἀπόλλυται· τοῖσιν γὰρ τὰ λε-
ψανα γῇ ὑποδεξαμένη τηρεῖ, δι-
κην σκόρου πιάνομένου, καὶ
τῷ γῆς λιπαρωτέρῳ συμπλεχο-

Nos igitur et corpora resur-
gere credidimus. Etsi enim cor-
rumpuntur, at non pereunt: terra
enim eorum exceptas reliquias
servat, instar opimi seminis cum
opimiore terra commisti. Rur-

1. Εὺ μὲν λέγοντες κτλ.] Quae hinc
sequuntur fragmenta IX—XII ex Irenaei
Damasconi Parallelis sunt collecta.
Fragm. IX Halloixius primus divulgavit
in Vita Irenaei pag. 501.

2. Ἰδιον κτλ.] Haec Halloixii curae
debentur.

3. Τὸ ἔργον κτλ.] Haec iterum edi-
dit Halloixius in Vita Irenaei pag. 504
eruta ex MS. Parallelorum Damasconi
Cod. Claromontano, ubi citata dicit sub
nomine τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐκ τοῦ
δ' ἐλέγχου. At in utroque Parallelorum
Damasconi Cod. Claromontano videlicet
et Vaticano, cuius apographum quam

accurate descriptum, pro sua singulari
humanitate mecum communicavit A. P.
Michaël Lequien, Ordinis Praedicatorum,
exaratum distincte legitur: τοῦ ἁγίου
Εἰρηναίου ἐκ τῶν ἀλέγων (sic scri-
bitur) id est ἐκ τῶν ἀκατέκτων. Scri-
psit enim Irenaeus libellum ἀκατέκτων
διαφόρων, cuius meminere Euseb. l. c.
V, 26. et Hieron. in Catal., ex quo deinde
potuerunt quae hie refoeruntur; non certe
o lib. IV *De actionibus*, in quo non citatur.
Comae Dissert. II. § 60. Mass.

4. Ἡμεῖς οὖν κτλ.] Haec ab eodem
Halloixio ex nominato Parallelorum Cod.
sunt edita in Vita Irenaei p. 486 seqq.

μένων. Ἀὐτοὺς ὥσπερ κόκκος
 γηινὸς σπείρεται καὶ κελεύ-
 ρματι τοῦ δημιουργήσαντος
 θεοῦ θάλλων, ἡμφισμένοιο καὶ
 ἐνδοξος ἐγείρεται, οὐ πρότερον
 εἰ μὴ ἀποθανὼν λυθῇ καὶ γῇ
 συμμιγῇ· ὥστε τὴν ἀνάστασιν
 τοῦ σώματος οὐ μάτην πεπι-
 στεύκαμεν. Ἀλλ' εἰ καὶ λύεται
 πρὸς καιρὸν, διὰ τὴν ἀπ' ἀρ-
 τῆς γενομένην παρακοήν, ὡς εἰς
 χωνευτήριον τῆς γῆς καθίστα-
 ται, πάλιν ἀναπλασθυσόμενον,
 οὐ τοιοῦτον φθειρόμενον, ἀλλὰ
 καθαρόν, καὶ μηκέτι φθειρό-
 μενον· ὡς ἐκάστῳ σώματι ἡ
 ἰδία ψυχὴ ἀποδοθήσεται, καὶ
 τοῦτο ἐνδυσσάμεν ὅκ ἀνιστά-
 σεται, ἀλλὰ χαρήσεται, καθαρὰ
 παραμείνασα, νυμφὴρ δικαίῳ
 συνοδεύσασα, καὶ μὴ ἐπιβούλῳ,
 ἐν πᾶσιν ἔχουσα 'μετὰ πάσης
 . . . . . Ἀπολήψεται οὐκ
 ἁλλωθέντα, οὐδὲ πάθος ἢ
 νόσον μεταστάντα, οὐδὲ ἐνδοξα
 ἀπολήψεται τὰ σώματα, ἀλλ'
 ὡς ἐν ἀμαρτήμασιν ἢ κατορ-
 θώμασιν ἐτελεύτων· καὶ ὅποια
 ἦν, τοιαῦτα ἀναβιώσαντα ἐπεν-
 δύονται, καὶ ὅποια ἐν ἀπιστίᾳ
 γίνονται, τοιαῦτα πιστῶς κρι-
 θήσονται.

sus uti nudum granum seritur,
 et Dei, qui creavit, iussu germi-
 nans, vestitum ac splendidum re-
 surgit; sed haud prius quam
 mortuum resolutum sit ac terrae
 commistum: ita resurrectionem
 corporis non temere credidimus.
 Verum etsi resolvitur ad tempus,
 propter illam quae a principio
 fuit, inobedientiam; in terrae
 velut conflatorio constituitur, de-
 nuo reformandum; non hoc cor-
 ruptibile, sed purum, nec am-
 plius corruptibile: sicut sua uni-
 cuique corpori anima restituetur,
 et illo induta minime lugebit,
 sed laetabitur pura permanens,
 sponsum iustum et non inimicum
 comitans, in omnibus se habens
 cum omni . . . . . Recipiet
 non demutata, neque commotione
 animi aut morbo liberata, neque
 item gloriosa recipiet corpora;
 sed uti in peccatis aut recte fa-
 ctis obierint, et qualia fuerint;
 talia in resurrectione induent, et
 sicut in infidelitate fuerint, sic
 fideliter iudicabuntur.

1. μετὰ πάσης] Post haec addidit
 Halloixius: Aliquid deest; et sequentia
 instar alterius seu diversae Irenaei sen-
 tentiae protulit. Sed perperam, uti me
 monuit saepe laudatus R. P. Lequien,
 hac de re per litteras certiore me fac-
 iens sequentibus verbis: *Halloixius*
fragmentum Irenaei, quod existat in Pa-

rallolis lit. A. cap. 71 perperam dividit
 in duo. Nam ab his verbis *ἡμεῖς οὖν*
καὶ τὰ σώματα usque ad *πιστῶς κρι-*
θήσονται unicus est contextus: vocis
 tantummodo cuiusdam, quae excidit, lo-
 cus vacuus apparet inter *μετὰ πάσης*
 et *ἀπολήψεται*. GRABIUS.

XIII.

Ἰηριστιανῶν γὰρ κατηγου-
μένων δούλους Ἑλλήνες συλλα-
βόντες, εἰτα μαθεῖν τι παρὰ
τούτων δῆθεν ἀπόρρητον περὶ
Χριστιανῶν ἀναγκάζοντες, οἱ
δοῦλοι οὗτοι, μὴ ἔχοντες πῶς
τὸ τοῖς ἀναγκάζουσι καὶ ἡδο-
νὴν ἔρεῖν, παρόσον ἤκουον τῶν
δεσποτῶν, τὴν θείαν μετὰληψὶν
αἷμα καὶ σῶμα εἶναι Χριστοῦ,
αὐτοὶ νομίσαντες τῷ ὄντι αἷμα
καὶ σάρκα εἶναι, τοῦτο ἐξεῖπον
τοῖς ἐκζητοῦσιν. Οἱ δὲ λαβόν-
τες ὡς ἀντόχημα τοῦτο τελεῖ-
σθαι Χριστιανοῖς, καὶ δὴ τοῦτο
τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσιν ἐξεπόμε-
πουν, καὶ τοὺς μάρτυρας Σάγ-
κτον καὶ Βλανδίναν ὁμολογῆσαι
διὰ βασάνων ἠγάγαζον. Οἷς
εὐστόχως Βλανδίνα ἐπαρρόησιά-
σατο, πῶς ἄν, εἰποῦσα, τού-
των ἀνάσχοιντο οἱ μηδὲ τῶν
ἐφειμένων κρεῶν δι' ἄσκησιν
ἀπολαύοντες;

Quum enim Graeci servos
Christianorum in divinis myste-
riis edoctorum apprehendissent,
deinde vim inferreat, ut videlicet
arcanum quidpiam ab his de
Christianis discerent: servi illi,
non habentes quomodo vim in-
ferentibus ad placitum loqueren-
tur, praeter id quod a dominis
audierant, divinam communionem
esse sanguinem et corpus Christi;
existimantes ipsi, quod vere san-
guis et caro esset, hoc respon-
derunt inquirentibus. Illi vero
id ita accipientes, ac si reipsa
hoc perageretur a Christianis,
hoc aliis quoque manifestabant
Graecis, et martyres Sanctum et
Blandinam id fateri tormentis co-
gebant. Quibus scite ac libere
Blandina respondit, dicens: Quo-
modo haec ferrent, qui ob sacrae
exercitationem me concessis qui-
dem carnibus vescuntur?

XIV.

Gen. III. 1
εεγγ.

Ἐκαὶ εἶπεν ὁ ὄφεις τῇ γυ-
ναϊκί· τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, οὐ

*Et dixit serpens mulieri:
Cur dixit Deus, Ne manduca-*

1. Χριστιανῶν κτλ.] Haec allegata
sunt ab Oecumenio in Comment. ad I
Petri epistolam cap. 3 pag. 498. Oecu-
menius non indicavit, ex quo Irenaei
libro haec sumserit; sed in universum
meminit τῶν Ἑληνηνῶν τῷ Λουγδοῦ-
ρου, τῆς Κελτικῆς ἐπισκόπῳ περὶ
Σάγκτον καὶ Βλανδίνης τῶν μαρτύ-
ρων γραφέντων, haecque addit: ὡς δὲ
διὰ βραχείων παραθέσθαι, ἔστι ταῦτα.
Unde iure meritoque Gualtius concludit,
Oecumenium compendium verborum Ire-
naei fecisse, neque plene atque exacte
illa recitasse. Consule praeterea Mass.
Diss. II § 60.

2. Καὶ εἶπεν κτλ.] Hoc fragmentum
satis longum allegavit Anastasius Sinaita
aut quisquis alius auctor est *Anagogica-
rum contemplationum* in Hexaemeron Tom.
IX Bibliothecae Patrum edit. Lugd. 1677.
Graece primum editum est a Masseto
e Cod. 2253 Bibliothecae Colbertianae
una cum nova interpretatione. Graecum
hoc fragmentum amicus cum Masseto
communicavit e MS. Cod. ante laedala.
In admonitione Masseti fragmentis Ire-
naei praemissa de hoc fragmento in-
scriptum est: „Quae ibi referuntur, ab
Irenaeo adversus haeresin imperatorum
Ophitarum decertante dicta fuisse scri-

μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ; καὶ εἰπεν ἡ γυνὴ τῷ ὄφει· ἀπὸ παντὸς ξύλου καὶ τ. ε. καὶ ἔσσεθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν· ὅτι μὲν πέλαγος ἡμῖν ἵσταθαι καὶ βυθὸς ἀφανής, ὑπὲρ τοὺς ἤδη διαπεραιωθέντας, πρόκειται νοημάτων, οὐχ ἡμῶν τὸ λέγειν· αὐτόθι γὰρ ἡ λέξις ἡ προκειμένη τοῦτο βοᾷ. Ἦν οἱ ἱστορικῶς καὶ μὴ μᾶλλον πνευματικῶς ἐκλαμβάνοντες, ἀλλὰ λεξιτηροῦντες, οὐκ οἶδα ὅπως τὰς ὑπὸ Βιρηναιου πρὸς αὐτοὺς προτάσεις ἐπιλύονται. Φάσκει γὰρ κατὰ τῆς τῶν μιαρῶν Ὀφειτῶν αἰρεσιαρχίας ὀπλιζόμενος. Πῶς δυνατόν τὸν φύσει ἄλογον καὶ ἄνουν ὑπὸ Θεοῦ γενόμενον ὄφιν, λογικὸν καὶ λαλητὸν εἰπεῖν; Εἰ μὲν αὐτουργικῶς ἑαυτῷ τὸν λόγον καὶ τὴν διάκρισιν καὶ τὴν σύνεσιν καὶ ἀπόκρισιν τῶν ὑπὸ τῆς γυναικὸς λεγομένων ἔχρησάτο· ἄρα οὖν καὶ πᾶς ὄφιν τοῦτο ποιεῖν οὐ κεκώλυτο. Εἰ δὲ πάλιν φήσουσι κατὰ θείαν βουλήν καὶ οὐκονομίαν ἀνθρωπίνῃ φωνῇ τῇ Εὐὰ τοῦτον προσφθέγγεσθαι, τὸν Θεὸν ἰστώσι τῆς ἁμαρτίας αἷτιον. Ἀλλ' οὐδὲ τῷ πονηρῷ δαίμονι ἔξδὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἄλόγῳ φύσει λό-

veritis ex omni ligno paradisi? Et dixit mulier serpenti: Ex omni ligno etc. Et eritis sicut Dei, scientes bonum et malum. Hic quidem sensuum pelagus, obscurumque barathrum, quod eorum qui iam traiecerunt, intellectum excedat, nobis propositum esse, nostrum non est dicere: id enim clamat proposita hic oratio. Hanc qui historice potius quam spiritaliter, verbis inhaerentes, accipiunt, nescio qua ratione Irenaei adversus eos argumenta solvere valeant. Nam dicit adversus impurorum Ophitarum haeresiarchiam decertans. Qui fieri potest, ut serpentem natura mutum et rationis expertem a Deo creatum, et ratione et loquendi facultate praeditum dicamus? Si quidem a se ipso vim habuit loquendi, discernendi, intelligendi et respondendi iis quae a muliere dicebantur: nihil ergo prohibuisset, quominus serpens quilibet hoc ipsum ageret. Si autem responderint, Dei voluntate et dispensatione hunc humana voce Evam fuisse allocutum: iam Deum constituunt auctorem peccati. Sed neque possibile erat malo daemoni, ei loquelam impertiri, qui natura mutus erat,

hii Anastasius: φάσκει γὰρ κατὰ τῆς τῶν μιαρῶν Ὀφειτῶν αἰρεσιαρχίας ὀπλιζόμενος. Ubi vero adversus haeresin Ophitarum speciatim decertaverit Irenaeus non novimus. Eorum quidem deliria narrat lib. I *Detectionis et correctionis* cap. XXX. Sed in decursu operis speciatim non confutat; nec aliter ad-

versus ea decertat, quam fundamenta Gnosticorum omnium communia, quibus illorum etiam invitebatur haeresis, destruendo; nec demum in iis libris occurrunt ea quae velut ex Irenaeo allegat Anastasius."

1. ἐχρησάτο] Fortasse ἐχαρῆσατο.

γον χαρίσασθαι· ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐπαύσατό ποτε πρὸς ἀπάτην δι' ὄφρων καὶ θηρίων καὶ πετεινῶν τοῖς ἀνθρώποις διαλεγόμενος καὶ πλανῶν. Πόθεν δὲ καὶ θηρίον ὦν, ἤκουσε τῆς ἐντολῆς τῆς ὑπὸ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ μόνῳ, μυστικῶς δοθείσης, μηδ' αὐτῆς τῆς γυναικὸς τοῦτο μαθούσης; Διὰ τί μὴ μᾶλλον τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ οὐ τῇ γυναικὶ προσέβαλε; 'Κἂν μὴ εἴπῃς, ὡς ἀσθενεστέρας ταύτης κατέδραμε· τούναντίον ἀνδρειότερα, ὡς βοηθὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐφάνη ἐν τῇ παραβάσει τῆς ἐντολῆς. Αὕτη γὰρ καὶ ἀνταίρει μόνῃ τῷ ὄφει, καὶ μετὰ τινος στάσεως καὶ φιλονεικίας καταπανουργηθεῖσα, τοῦ ξύλου ἔφαγεν· ὁ δὲ Ἀδὰμ οὐδὲν ὅλως μαχεσάμενος, ἢ ἀντιλέξας, τοῦ καρποῦ μετελήφει δοθέντος παρὰ τῆς γυναικὸς· ὅπερ ἀσθενείας παντελοῦς καὶ νοδὸς ἀνάνδρου ἐστὶν ἀπόδειξις. Ἡ μὲν γὰρ γυνὴ ὑπὸ δαίμονος καταπαλαισθεῖσα, συγγνωστὴ ὑπάρχει· ὁ δὲ Ἀδὰμ, ὡς ὑπὸ γυναικὸς ἡττηθεὶς ἀσύγνωστος ἔσται, ὡς αὐτοπροσώπως τὴν ἐντολὴν αὐτὸς ὑπὸ Θεοῦ κομισάμενος· ἡ μὲν γὰρ γυνή, καὶ παρ' αὐτοῦ Ἀδὰμ τῆς ἐντολῆς ἀκούσασα, εὐκαταφρονήτως διέκειτο, ἢ ὡς μὴ ἄξιωθεῖσα τὸν Θεὸν καὶ ταύτη λαλῆσαι, ἢ καὶ ὡς διστάζουσα ἴσως καὶ νομίζουσα οἴκοθεν τὸν Ἀδὰμ τὴν ἐντολὴν αὐτῇ δοθῆναι. Πρὸς

ut id esset quod antea non erat: alioqui non desiisset, ut homines in errorem induceret, opera serpentum et ferarum et volucrum cum iis habere sermonem, eosque circumscribere. Unde vero qui fera erat, audivit praeceptum homini, eique soli secreto datum, ne ipsa quidem conscia muliere? Cur non hominem potius aggressus est, quam mulierem? Si dixeris mihi, hanc tanquam imbecilliozem oppugnatam: quin immo fortior, utpote auxiliatrix hominis, apparuit in transgressione praecepti. Haec enim sola restitit serpenti; et ubi aliquamdiu restitisset, contendissetque, dolo circumventa e ligni fructu comedit: Adam vero nullo prorsus inito certamine, haud repugnanter porrectum a muliere fructum accepit; quod summae imbecillitatis et animi imbellis argumentum est. Et certe mulier a daemone prostrata, venia digna fuit; nulla vero dignus Adam, ut qui a muliere superatus sit. Ipsemet enim praeceptum a Deo acceperat: mulier autem mandatum audiens ab Adamo, contempsit, vel quod dignam non habuisset Deus, quam alloqueretur ipse; vel quod dubitaret, immo forte existimaret, Adam proprio motu praeceptum sibi imposuisse. Quumque sola

1. κἂν μὴ εἴπῃς] Lege κἂν μοι. Mass.

ἱαντὴν ἰδιάζουσαν εὗρεν ὁ ὄφρις, ἵνα θνητῇ κατ' ἰδίαν αὐτῇ προσομιλῇσαι. Ἐσθίουσαν δὲ αὐτὴν ἐκ τῶν ξύλων ἰδὼν, προσέβαλλε τὴν βρώσιν τοῦ ξύλου, ἢ μὴ ἐσθίουσαν. Καὶ εἰ μὲν ἐσθίουσαν, πρόδηλον, ὅτι καὶ ἐν φθαρτῷ σώματι οὖσαν. Πᾶν γὰρ τὸ εἰς τὸ στόμα εἰσερχόμενον, εἰς ἀφεδρώνα χωρεῖ. Εἰ οὖν φθαρτὴ, πρόδηλον ὅτι καὶ θνητῇ. Εἰ δὲ θνητῇ, οὐκ ἐτι κατάρα, οὐδὲ ἀπόφασις ἦν ἐκείνη, ἢ φράσκουσα πρὸς τὸν ἄνθρωπον φωνὴ Θεοῦ, ὅτι γῆ εἴ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, καθὰ ἔχει ἢ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια. Εἰ δὲ πάλιν οὐκ ἐσθίουσαν ὁ ὄφρις τὴν γυναῖκα ἐθεάσατο, πῶς εἰς βρώσιν μετήγαγε τὴν οὐδέποτε φραγῶσαν; Τίς δὲ ὁ μὲνύσας καὶ τούτῳ τῷ φρονετῇ παλαμναίῳ ὄφει, ὡς οὐκ εἰς πέρας ἔλθῃ ἢ πρὸς αὐτοὺς ἐκ Θεοῦ περὶ θανάτου ἀπόφασις, εἰπόντος, ἢ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Καὶ οὐ μόνον, ἀλλ' ὅτι σὺν τῇ 'ἀθρηξίᾳ καὶ τούτων διανοιχθήσονται οἱ ὀφθαλμοί, οἱ τὸ πρὶν ἀβλεποῦντες; Τῇ δὲ λεγομένη διανοίξει τὴν εἴσοδον τῷ θανάτῳ ποιήσαντες.

seorsum ageret, hanc serpens invenit, ita ut posset privatim cum ea confabulari. Porro vel e lignorum fructibus comedentem videns, ligni (*vetiti*) fructum obiecit, vel non comedentem. Et si quidem comedentem, haud dubium quin etiam corruptioni obnoxii corporis participem: *Omne enim quod in os ingreditur, in secessum abit.* Si ergo corruptioni obnoxia, manifestum quia et morti. Si vero morti obnoxia, iam non execratio, nec sententia erat vox illa Dei, qua dixit homini: *Terra es, et in terram reverteris;* ut se habet veritas rerum. Quod si rursus non comedentem mulierem vidit serpens, quomodo ad comedendum induxit, quae nunquam comederat? Quis autem indicavit huic homicidae scelerato serpenti, exitum non habituram eam, quam in eos tulerat, mortis sententiam Deus, dicens: *Qua die manducaveritis, morte moriemini?* Nec id duntaxat, sed etiam quod immortales facti, eorum aperiendi essent oculi, qui prius non videbant? Dicta vero oculorum apertione aditum morti fecerunt.

Math. XV.
17.

Gen. III. 19.

Gen. II. 17.

XV.

¹ Ταῦτα πάλαι διὰ παραβολῶν λαλῶν ὁ Βαλαὰμ οὐκ ἐγι-

Haec olim per parabolas loquens Balaam non agnoscebatur:

1. ἀθρηξίᾳ] Barbara vox, quam sola peperisse videtur scribarum imperitia. Legendam ἀθανασίᾳ. Quidpiam simile legisse videtur in suo codice is, qui hos Anastasii libros in latinum sermonem

translulit: vertit enim: cum eo quod morte carebunt. MASS.

2. Ταῦτα πάλαι κτλ.] Fragmenta quae proxime sequuntur XV—XVIII tam a Iacobo Sirmondo quam a Combefisio

νώσκειτο· καὶ νῦν ὁ Χριστὸς
παρὼν καὶ ταῦτα πληρῶν οὐκ
ἐπιστεύετο. Ὅθεν προβλέπων

Num. XXIV. καὶ θανμάζων λέγει· ὦ, ὦ, τίς

23.

ζήσεται, ὅταν θῇ· ταῦτα Θεός;

et nunc Christus praesens, et ea
implens, fidem non obtinuit.
Unde praevidens et admirans di-
cit: *Hem, heu, quis vivet, quando
posuerit ista Deus?*

XVI.

Ἀνωθεν τὸν νόμον τῇ μετὰ
τούς ἡρημένους ἐν τῇ ἐρήμῳ
γενεᾷ ἐπεξηγούμενος, ἐκδιδάσκει
τὸ δευτερονόμιον οὐχ ὡς ἕτερον
νόμον διδούς παρὰ τὸν πάλαι
τοῖς πατράσιν αὐτῶν ὠρισμέ-
νον· ἀλλ' αὐτὸν τοῦτον ἀνακε-
φαλαιούμενος· ἵνα ἀκούσαντες
τὰ συμβάντα τοῖς πατράσιν
αὐτῶν, ἡ δὲ ὅλης τῆς καρδίας
φοβηθῶσι τὸν Θεόν.

A capite ipso legem exponens
generationi, quae caesos in eremo
consecuta est, Deuteronomium
edit *Moses*; non quasi legem
alteram, praeter eam quae olim
ipsorum patribus constituta erat,
afferens; sed illam ipsam reca-
pitulans: ut ipsi, auditis quae
suis patribus contigerunt, ex toto
corde timeant Deum.

XVII.

Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς προετυ-
πώθη καὶ ἐπεγνώσθη καὶ ἐγεν-
νήθη· ἔν μὲν γὰρ τῷ Ἰωσήφ
προετυπώθη· ἐκ δὲ τοῦ Λευὶ
καὶ τοῦ Ἰούδα τὸ κατὰ σάρκα,
ὡς βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς, ἐγεν-
νήθη· διὰ δὲ τοῦ Συμεὼν ἐν

A quibus Christus praefigu-
ratus est et agnitus et genitus:
in Ioseph enim praefiguratus est:
e Levi autem et Iuda secundum
carnem, ut rex et sacerdos, ge-
nitus est: a Symeone autem in
templo est agnitus: per Zabulon

e Catenis collecta, ab Halloixio in Vita
Irenaei pag. 506 seqq. sunt edita. Teste
Massueto haec dicta Irenaei exstant in
tribus bibliothecae Parisiensis MSS. Ca-
tenis in Pentateuchum et libros Iosuae,
Iudicum et Ruth, altera membranacea,
antiqua et bonae notae num. 1825, aliis
duabus recentioribus et chartaceis num.
1872 et 1888. Prius quidem hoc frag-
mentum legitur in priori Catena pag.
429 et in 3. fol. 378. Ita MASSUETUS
testatur. Quatuor fragmenta XV—XVIII
typis expressa leguntur in libro, qui in-
scribitur: *Σειρά ἑνος καὶ πεντηκοντα
ὑπομνηματιστῶν εἰς τὴν ὁπτατευχὸν
καὶ τὰ τῶν βασιλείων κτλ. Τομὸς
πρῶτος καὶ δευτέρος. Ἐν Λειψίᾳ,
ἐκτεφύρο. Tom. I. pag. 1348.* Cfr.
annotationes ad tria illa fragmenta.

1. ταῦτα Θεός;] In *Σειρᾷ* legitur:
ὁ Θεός ταῦτα.

2. Ἀνωθεν κτλ.] Prioris Catena pag.
451; 2. fol. 246; 3. fol. 409. Ita Mass.
— Hoc fragmentum legitur in libro a
nobis citato T. I. pag. 1422.

3. ἡρημένους] In libro laudato ex-
stat ἀνηρημένους.

4. ἡ δὲ ὅλης τῆς κ.] Articulum recepi
e libro supra citato.

5. τὸν Θεόν] Sic 1. et 2. Catena;
posterior τὸν Κύριον. Mass. — Lectio-
nem τὸν Θεόν reperi etiam in illa *Σειρᾷ*.

6. Ἐξ ὧν κτλ.] Prioris Cat. p. 502,
2. fol. 304, 3. fol. 451. Mass. — Hoc
dictum reperi in *Σειρᾷ* laudata T. I
pag. 1587; ubi additum est: *Ἐκζητοῦν
ἐπισκόπου Λουγδούνων.*

7. ἔν μὲν γάρ] Particulam γάρ re-
cepi e *Σειρᾷ* allegata.

τῷ ναῷ ἐπεγνώσθη· διὰ τοῦ
Ζαβουλὼν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐπι-
στεύθη, ὡς φησιν ὁ προφήτης·
ἡ Ζαβουλὼν· διὰ δὲ τοῦ Βεν-
ιαμὴν, τοῦ Παύλου, εἰς πάντα
τὸν κόσμον κηρυχθεὶς ἐδοξάσθη.

porro in Gentibus fides in eum
habita est, sicuti propheta dicit:
Terra Zabulon: per Benjamin, *Esa. IX. 1.*
(*id est*) Paulum, denique prae-
dicatus toto orbe, glorificatus
est.

XVIII.

Ἐκ τοῦτο οὐκ ἀργῶς, ἀλλ'
ἵνα διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δέκα
ἀνδρῶν, Ἰησοῦν μεθ' ἑαυτοῦ
ἔχων φανῇ βοηθόν, οἷα καὶ
ἀπὸ συμφώνου αὐτοῖς γεγονό-
τος. Καὶ μὴ βουληθέντος ἐπι-
κωινῶνσαι οἷς ἔπραττον εἰδω-
λολατροῦντες, ἐπ' αὐτὸν τὴν αἰ-
τίαν ἀναφέρουσιν· ὅτι Ἱερόβααλ
δικαστήριον τοῦ Βάαλ λέγεται.

Atque hoc non frustra; sed *Judic. VI. 27.*
ut ex numero decem virorum
pateret, quod Iesum secum ha-
beat adiutorem, utpote ex pacto
cum ipsis initio. Et non volente
eo commune quid habere eorum,
quae agebant idolis immolantes,
in ipsum culpam transferunt:
Hierobaal enim tribunal Baali di-
citur.

XIX.

Ἀββε πρὸς σεαυτὸν τὸν
Ἰησοῦν υἱὸν Ναυῆ. Ἔδει γὰρ
ἐξ Αἰγύπτου Μωϋσῆν τὸν λαὸν
ἐξαγαγεῖν, τὸν δὲ Ἰησοῦν εἰς
τὴν κληροδοσίαν εἰσαγαγεῖν· καὶ
τὸν μὲν Μωϋσῆν ὡς νόμον ἀνά-
πανταν λαμβάνειν, Ἰησοῦν δὲ
ὡς λόγον καὶ τοῦ ἐνυποστάτου
λόγου τύπον ἀψευδῇ τῷ λαῷ
δημηγορεῖν· καὶ τὸν μὲν Μωϋ-
σῆν τὸ μάννα τοῖς πατράσι

Sume ad te Iesum filium Num. XXVII.
Nave. Decebat enim, ut Moyses ^{18.}
populum ex Aegypto educeret;
Iesus (Nave) vero in hereditatem
introduceret: ac Moyses quidem,
haud secus ac lex inducias ha-
beret atque cessaret; Iesus vero,
ut verbum, veraque verbi subsi-
stentis figura populi concionator
esset; ac Moyses quidem manna
Patribus cibum daret; Iesus au-

1. Καὶ τοῦτο κτλ.] Primae Cat. pag. 577; 2. fol. 385; 3. fol. 516. Mass. — Hoc fragmentum usque ad verba φανῇ βοηθόν reperiatur in Catena supra nominata Tom. II pag. 166. Quae inde a verbis οἷα καὶ κτλ. leguntur, a nobis primum sunt addita ex Fragmentis Patrum graecorum, quae Fridericus Mantler edidit Hafniae 1788. Is quidem haec annotavit: „Sunt haec ex commentario in Iudicas ad cap. VI, 27 seqq. Verba enim sunt de Gideone, cum decem servis templum Baali dirimente.“

2. Ἰησοῦν] Quae relatio sit inter decem commilitones Gideonis et Christum, non video, nisi orta sit allegoria Irenaei ex prima nominis Iesu littera, apud Graecos numerum decennalem indicante: ita quoque apud Iustinum M. e numero 318 servorum Abrahami elementa vocis σταυρὸς eliciantur. MÜNSTER l. l.

3. Ἀββε κτλ.] Primae Cat. p. 435 et 3. fol. 382. Ita Mass. adnotavit. Vide notam ad fragm. XV. — Idem dictum reperi in Σειρῆ T. I p. 1364.

τροφὴν διδόναι, τὸν δὲ Ἰησοῦν
 ἔτον σίτον, ἄρτι τὴν ἀπαρχὴν
 Iosue V. 12. τῆς ζωῆς, τύπον τοῦ σώματος
 τοῦ Χριστοῦ, καθά φησι καὶ ἡ
 γραφή, ὅτι τότε ἐπαύσατο τὸ
 μάννα Κυρίου, μετὰ τὸ φάγειν
 τὸν σίτον λαὸν ἀπὸ τῆς γῆς.

tem frumentum, vitae primitias,
 figuram Christi corporis: uti
 etiam ait Scriptura, tunc ces-
 sasse manna Domini, ubi popu-
 lus de terrae frugibus ac fru-
 mento comedisset.

XX.

Num. XXVII.

25.

Ἄ καὶ ἐπέθηκε τὰς χεῖρας
 αὐτοῦ ἐπ' αὐτόν. Διὰ τῆς ἐπι-
 θέσεως τῶν χειρῶν Μωϋσέως
 ἐδοξάσθη καὶ τὸ πρόσωπον
 Ἰησοῦ· οὐχ οὕτως δέ. Διὸ καὶ
 μερικῶς τυχόν τι τῆς χάριτος,
 εἶπε· καὶ δώσεις τῆς δόξης σου
 ἐπ' αὐτόν. Οὐ γὰρ ἀφίσταται
 τοῦ διδόντος τὸ διδόμενον.

Num. XXVII

20.

Et imposuit manus suas su-
 per eum. Impositione manuum
 Moysis clarificata est Iesu facies:
 haud pari tamen claritate. Id-
 circo etiam quia gratiae partem
 aliquam consecuta erat, ait: Et
 dabis de tua claritate super
 ipsum. Non enim quod datur,
 ab eo abscedit, a quo datur.

1. τὸν σίτον] In priori Catena scrip-
 tum videtur τὸν νέον; in tertia vero
 adeo deleti sunt characteres omnes, ut
 nihil omnino legi possit. Sed vera le-
 ctio videtur esse τὸν σίτον. Mass.
 Σειρὰ pluries citata in contextu habet
 τὸν νέον, atque variam lectionem τὸν
 σίτον exhibet.

2. ἄρτι] Hanc voculam Mass. addidit
 ex prima Cat.; eandem agnoscit Σειρὰ.

3. τὸν σίτον λαὸν ἀπὸ τῆς γῆς] Sic
 prima et tertia Catena. Combefissius
 vero: τὸν λαὸν ἀπὸ τοῦ σίτου τῆς
 γῆς. Sic Mass. Sed in Σειρὰ legitur:
 σίτον τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς γῆς.

4. Καὶ ἐπέθηκε κτλ.] In tertia qui-
 dem Catena hoc fragmentum immediate
 sequitur illud quod modo descripsimus,
 cum hac epigraphe: τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ
 αὐτό. At in prima et antiquiori, ex-
 scripto primum brevi quodam Ἀπολλι-
 νario fragmento, quod omisit auctor
 tertiae Catena, illud, de quo agimus,
 proxime subiungitur, cum hac inscrip-
 tione: τοῦ αὐτοῦ, quae Apollinarii, non
 Irenaei verba esse denotat. Quare ve-
 reor, ut auctor posterioris Catena, om-
 issa per oscitantiam brevi illa Apol-
 linarii pericope, alteram imprudens sub-
 iunxerit illi Irenaei, servata tamen veteri
 epigraphe τοῦ αὐτοῦ, quam in suo co-
 dice legebat, quaeque ad Apollinarii,
 non Irenaei verba pertinebat. Unde su-

spectum mihi est fragmentum istud, nec
 Irenaei esse videtur. Idem a fortiori
 dixerim de sequenti *Ἰδῶσι δέ*, quod
 in priori Catena ad marginem excubi-
 tur, e regione illius *Διὰ τῆς ἐπιθέσεως*,
 in posteriori vero proxime sequitur,
 nullibi adscripto Irenaei nomine. Eodem
 iure potuisset Combefissius longius aliud
 fragmentum, quod hoc *Ἰδῶσι δέ*, nullo
 novo apposito nomine, immediate excubi-
 tur in utraque Catena, et Irenaeo tri-
 buere. At nihil frequentius in iis Ca-
 tenis, quam eiusmodi fragmenta *ἀν-
 τίγραφα*, quae perperam quis arbitra-
 retur eorumdem esse auctorum, quorum
 sententiae proxime praecedunt. Massett.
 Quae hic doctissimus monachus suspi-
 catus est, auctori illius Σειρὰs supra
 laudatae sunt probata. Ubi (Tom. I. p.
 1364.) hoc fragmentum adscriptum est
 Apollinario, hac annotatione sub co-
 textum addita: Τοῦτο τε καὶ τὸ ἐπὶ
 μενον ὑπόμν. τῷ Εἰρηναίῳ ἐπιγ-
 γραφται παρὰ τοῖς χειρογράφοις, ὡς
 ἰδεῖν ἐστὶν ἐν σελ. 346 τῶν τῷ Εἰ-
 ρηναίου ἐκδόσει. Ἐντεῖναι ποικί-
 λων. Τὰ αὐτὰ δὲ τῷ Εὐμενίῳ καὶ
 ὁ Προκόπιος ἐν τῷ τῆς Ἀδγ. κτλ.
 διαλαμβάνει. Ἐπεὶ δ' αὐτὸ συνάγει
 τίνα τῷ προλαβόντι τοῦ Ἀπολλινάριου
 ἔχει, καὶ ἀντιγράφον ἐστὶν ἐν ἐκ-
 τέσει τῶν ἡμετέρων. κωδικ. τῷ Ἀδγ.
 ἐπιγράφεται. Sed duo haec fragmenta,

XXI.

Ἰδῶσι δὲ οὐκ ἐμπνέσει,
καθάπερ ὁ Χριστός· ὅτι μὴ
ἔστι πηγή τοῦ πνεύματος.

Dat autem, non insufflatione,
sicut Christus; quod non esset
fons Spiritus.

XII.

Non ibis cum eis, neque ma- Ibid. XXII.
12.
ledices populo. Non de populo
insinuatur; nam omnes prostrati
sunt; sed propter praesignatum
Christi mysterium. Quia enim
Christus ex patribus secundum
carnem nasciturus erat, Spiritus
praemonet virum, ne quando per
ignorantiam vadens diriveat
populum. Non in imprecationem
investigantem futurum contra vo-
luntatem Dei, sed in demonstra-
tionem providentiae Dei, qua
propter generis auctores eos
curavit.

XXIII.

Et hic sedit super asinam Num. XXII.
22.
suam. Asina figura erat corpo-
ris Christi; in quo omnes ho-
mines a laboribus quiescentes,

1. *Ἰδῶσι δὲ οὐκ ἐμπνέσει.*
proxime antecedens.

2. *Ὁδὸν πορεύσῃ κτλ.*] In prima Ca-
tena pag. 421, in secunda fol. 212, in
tertia fol. 388. Ita Mass. — Hoc frag-
mentum legitur etiam in *Σειρῶ* saepius
memorata Tom. I pag. 1322, et in *Frag-*
mentis Patrum graecor. a Frid. Münstero
editis pag. 50, qui ultimam periodum
Ὁδὸν εἰς ἁρὰν κτλ. primus typis excu-
dendam curavit. Is haec adnotat: „Est
(fragmentum) autem ex commentario in
Numeros, cuius plura ibidem habentur
fragmenta. Verba, quae exponuntur, ex

sermone Dei ad Bileamum prophetam
Num. XXII, 12 sumta sunt.“

3. *Ὁδὸν εἰς ἁρὰν ἔχουσαν*] Ita enim
verba fragmenti: *οὐχ ὡς ὁρᾷς ἔχουσαν*,
sensu destituta, emendavi. Münsterus.
Sed haec emendatio non sufficit. Pro
ἔχουσαν scribendum fuisset *ἔχουσαν*
et pro *οὐχ* — *οὐκ*. Fortasse ita legen-
dum: *λαόν, οὐχ ὡς ὁρᾷς ἔχουσαν τὸ*
μᾶλλον παρὰ τὴν κτλ. non investigans
res salutas praeter voluntatem Dei.

4. *Καὶ οὕτως κτλ.*] Primae Catenae
pag. 425, secundae fol. 217, tertiae fol.
391. Ita Massuetus. — In *Σειρῶ* haec
leguntur T. I pag. 1324.

5. *εἶχε*] In *Σειρῶ* legitur *περιεῖχε*.

XXI.

Δίδωσι δὲ οὐκ ἐμφυσήσῃ,
καθάπερ ὁ Χριστός· ὅτι μὴ
ἔστι πηγὴ τοῦ πνεύματος.

Dat autem, non insufflatione,
sicut Christus; quod non esset

Rev. H. J. White
Mentor
R.S.

um eis, neque ma- *Ibid. XX*
Non de populo *12.*
omnes prostrati
ter praesignatum
im. Quia enim
tribus secundum
us erat, Spiritus
n, ne quando per
ns diris devoveat
n imprecationem
surum contra vo-
d in demonstra-
tiae Dei, qua
auctores eos

super asinam *Num. XXII.*
ura erat corpo- *22.*
uo omnes ho-
us quiescentes,

1. Δίδωσι] Cfr. annotatio ad fragm. proximo antecedens.

2. Οὐ πορεύσῃ κτλ.] In prima Catena pag. 421, in secunda fol. 212, in tertia fol. 368. Ita Mass. — Hoc fragmentum legitur etiam in Σειρᾷ saepius memorata Tom. I pag. 1322, et in Fragmentis Patrum graecor. a Frid. Muntero editis pag. 50, qui ultimam periodum Οὐχ εἰς ἀράν κτλ. primis typis excudendam curavit. Is haec adnotat: „Est (fragmentum) autem ex commentario in Numeros, cuius plura ibidem habentur fragmenta. Verba, quae exponuntur, ex

3. Οὐχ εἰς ἀράν κτλ.] Ita enim verba fragmenti sensu destituta sunt. Sed haec emendatio Munterus. Ιχνοῦσῃν scribitur. Pro et pro οὐχ — οὐκ. Legendum: λαόν, οὐχ μέλλον παρὰ τὴν ἑσπέραν res saturas praeter leguntur T. I pag. 1324. 4. Καὶ οὗτος κτλ. pag. 425, secundae fol. 391. Ita MASSUTUS. 5. εἶχε] In Σειρᾷ legi-

XXI.

Ἰδῶσι δὲ οὐκ ἐμφυσήσῃ,
καθάπερ ὁ Χριστός· ὅτι μὴ
ἔστι πηγὴ τοῦ πνεύματος.

Dat autem, non insufflatione,
sicut Christus; quod non esset
fons Spiritus.

XXII.

Ὁὐ πορεύσῃ μετ' αὐτῶν,
οὐδὲ καταράσῃ τὸν λαόν. Οὐ
περὶ τοῦ λαοῦ αἰνίττεται, πάν-
τες γὰρ κατεστρώθησαν· ἀλλὰ
διὰ τὸ προδιδάσκοντον τοῦ Χρι-
στοῦ μυστήριον. Ἐπειδὴ γὰρ
ἔμελλεν ἐκ τῶν πατέρων κατὰ
σάρκα γενῆσθαι, προδιδάσκει
τὸ πνεῦμα τὸν ἄνδρα, μήποτε
κατὰ ἄγνοιαν πορευθεὶς κατα-
ράσῃται τὸν λαόν. Ὁὐχ εἰς
ἄρὰν ἰχνούσῃν παρὰ τὴν τοῦ
θεοῦ βούλησιν, ἀλλ' εἰς ἐνδει-
ξιν τῆς τοῦ θεοῦ προνοίας, ἥς
εἶχε διὰ τοὺς προπάτορας εἰς
αὐτοὺς.

Non ibis cum eis, neque ma- Ibid. XXII.
12.
ledices populo. Non de populo
insinuatur; nam omnes prostrati
sunt; sed propter praesignatum
Christi mysterium. Quia enim
Christus ex patribus secundum
carnem nasciturus erat, Spiritus
praemonet virum, ne quando per
ignorantiam vadens diris devoveat
populum. Non in imprecationem
investigantem futurum contra vo-
luntatem Dei, sed in demonstra-
tionem providentiae Dei, qua
propter generis auctores eos
curavit.

XXIII.

Καὶ οὗτος ἐπεβεβήκει ἐπὶ
τῆς ὄνου αὐτοῦ. Ἡ μὲν ὄνος
τύπον εἶχε σώματος Χριστοῦ·
ἐφ' ὃν πάντες οἱ ἄνθρωποι

Et hic sedit super asinam Num. XXII.
22.
suam. Asina figura erat corpo-
ris Christi; in quo omnes ho-
mines a laboribus quiescentes,

quamvis non Irenaei esse videantur, in
haec nova editione prorsus omittere nolui.

1. Ἰδῶσι] Cfr. annotatio ad fragm.
proximo antecedens.

2. Οὐ πορεύσῃ κτλ.] In prima Ca-
tenae pag. 421, in secunda fol. 212, in
tertia fol. 388. Ita Mass. — Hoc frag-
mentum legitur etiam in Σειρᾷ saepius
memorata Tom. I pag. 1322, et in Frag-
mentis Patrum graecor. a Frid. Münstero
editis pag. 50, qui ultimam periodum
Οὐχ εἰς ἄρὰν κτλ. primus typis excu-
dendam curavit. Is haec adnotat: „Est
(fragmentum) autem ex commentario in
Numeros, cuius plura ibidem habentur
fragmenta. Verba, quae exponuntur, ex

sermone Dei ad Bileamum prophetam
Num. XXII, 12 sumta sunt.“

3. Οὐχ εἰς ἄρὰν ἰχνούσῃν] Ita enim
verba fragmenti: οὐχ ὡς ὄρας ἰχνούσης,
sensu destituta, emendavi. Münsterus.
Sed haec emendatio non sufficit. Pro
ἰχνούσῃν scribendum fuisset ἰχνούσαν
et pro οὐχ — οὐκ. Fortasse ita legen-
dum: λαόν, οὐχ ὡς ὄρας ἰχνεύσαν τὸ
μέλλον παρὰ τὴν κτλ. non investigans
res futuras praeter voluntatem Dei.

4. Καὶ οὗτος κτλ.] Primae Catenaes
pag. 425, secundae fol. 217, tertiae fol.
391. Ita Massuetus. — In Σειρᾷ haec
leguntur T. I pag. 1324.

5. εἶχε] In Σειρᾷ legitur περιεἶχε.

¹ ἐκ καμάτων ἀναπαύομενοι, ὡς ὑπὸ δόχματος βαστάζονται. Τὸ γὰρ φορτίον τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων ² ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι ὁ Σωτὴρ ἀνεδέξατο. Ὁ δὲ ἄγγελος ὁφθείς τῷ Βαλαάμ, αὐτὸς ὁ Λόγος ἦν· ³ εἶχε δὲ ἐν τῇ χειρὶ μάχαιραν, δηλονότι, ἣν εἶχεν ἀνωθεν ἐξουσίαν.

velut curru gestantur. Nam Salvator onus nostrorum peccatorum in suum corpus recepit. Quem autem Balaam vidit angelum, ipsum Verbum erat; manuque gladium tenebat, quam nimirum caelitus potestatem habebat.

XXIV.

Ibid. XXIII. 19. Ὁὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός. Δείκνυσιν, ὡς πάντες μὲν ἄνθρωποι ψεύδονται μεταφερόμενοι· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως· αἰεὶ γὰρ μένει ἀληθής, ἐπιτελῶν ὅσα βούλεται.

Non est Deus ut homo. Ostendit omne hominum genus mendax, qui ex alio in aliud ferantur; non sic autem Deus: semper enim verus manet, omnia implens quaecumque velit.

XXV.

Ibid. XXI. 3. Ἀποδοῦναι ἐκδίκησιν παρὰ Κυρίου τῇ Μαδιάμ. Ὁ γὰρ μηκέτι ἐν πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, ἀλλὰ κατέναντι νόμου Θεοῦ, ἕτερον πορνείας νόμον ἱστάνων, οὗτος οὐκέτι ὡς προφήτης, ἀλλ' ὡς μάντις λογισθήσεται. Μὴ ἐμμείνας γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ ἐντολῇ, ἄξιον τῆς αὐτοῦ κακομηχανίας ἀντελάβετο μισθόν.

Reddere ultionem a Domino Madian. Qui enim non in Dei Spiritu loquitur, sed contra legem Dei, aliam scortationis legem instituens, hic non iam ut propheta, sed ut hariolus reputabitur. Qui enim in Dei mandato non perseveravit, dignam pravi consilii sui mercedem recepit.

XXVI.

Ἰσθι ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἢ κενός ἐστιν ἢ πλήρης. Εἰ μὲν

Scito omnem hominem aut vacuum aut plenum esse. Nam

1. ἐκ καμάτων] Ita lego cum auctore dictae Σειρᾶς. In editt. Irenaei exstat ἐκ πανμάτων.

2. ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι] Haec addidi ex illa Σειρᾷ.

3. εἶχε κτλ.] In dicta Σειρᾷ haec minus recte ita leguntur: ἦν δὲ εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ μάχαιραν, ἣν εἶχεν ἀνωθεν ἐξουσίαν.

4. Οὐχ ὡς κτλ.] Prioris Cat. p. 425,

secundae fol. 391, tertiae fol. 217. Sic MASSUETUS. — Eadem leguntur in commemorata Σειρᾷ T. I pag. 1335.

5. Ἀποδοῦναι κτλ.] In prima Cat. pag. 440, in secunda fol. 395. MASA.

6. νόμου] Sic prima Catena melius quam secunda et Combefisius νόμων.

7. Ἰσθι κτλ.] Hoc fragm. in nulla ex citatis Catenis occurrit mihi. Unde sumserit Combefisius non novi. MASA.

γὰρ οὐκ ἔχει ἅγιον πνεῦμα, οὐκ ἔχει γινῶσιν τοῦ κτίσαντος, οὐ παρεδέξατο τὴν ζωὴν, Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, οὐκ οἶδε τὸν πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς· εἰ οὐ βιοῖ κατὰ τὸν λόγον, κατὰ νόμον τὸν οὐράνιον, οὐ σωφρονεῖ, οὐ δικαιοπραγεῖ· ὁ τοιοῦτος κενός ἐστιν. Εἰ δὲ κεχώρημα τὸν εἰπόντα Θεόν, ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς Θεός, οὗτος οὐκ ἔστι κενός, ἀλλὰ πλήρης.

si Spiritum sanctum non habet; non habet Creatoris notitiam, non recepit Iesum Christum vitam, nescit Patrem qui in caelis est; si ex ratione non vivit, ex legis caelestis norma, non temperans est, iustitiam non colit: talis vacuus est. Sin autem Deum capit, qui ait: *Inhabitabo in eis* *Levit. XXVI. et inambulabo, et ero illis Deus;* ^{12.} hic non vacuus est, sed plenus.

XXVII.

Ἐν τῷ μὲν οὖν παιδάριον ² τὸ χειραγωγοῦν τὸν Σαμψῶν προτιπωθήσεται εἰς Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν, ἐπιδεικνύντα τῷ λαῷ τὴν εἰς Χριστόν πιστιν. Ὁ δὲ οἶκος, ³ εἰς ὃν ἦσαν συνηγμένοι, σημαίνεται εἶναι ὁ κόσμος, ἐν ᾧ κατέκειτο τὰ ἄλλα φύλα ἔθνη καὶ ἄπιστα, θυσιάζοντα τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· οἱ δὲ δύο στύλοι, αἱ δύο διασπῆται. Τὸ οὖν ἐπαναπαυθῆναι τὸν Σαμψῶν ἐπὶ τοὺς στύλους, τὸ τὸν διδαχθέντα λαὸν ἐπιγῶναι τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον.

Puer itaque, qui manu regebat Samsonem, praesignificabit Ioannem Baptistam, qui populo fidem in Christum ostendit. Domus autem, in quam conveniant, mundum significat, in quo habitabant alienigenae et infideles gentes, quae idolis suis sacrificabant: duae vero columnae, duo testamenta sunt. Quod ergo Samson columnis adniteretur, argumentum est populum edoctum agnovisse Christi mysterium.

1. Τὸ μὲν οὖν παιδάριον κτλ.] Hoc dictum ex MS. Bibliothecae Parisiensis Catalana in librum Iudicum Cod. 1888 fol. 528 primum editum est a MASSUETO. — Eadem reperi in Σειρᾷ illa, quam supra laudavi, Tom. II pag. 230.

2. τὸ χειραγωγοῦν] Articulum addidi ex illa Σειρᾷ.

3. εἰς ὃν] In Σειρᾷ exstat ἐν ᾧ.

4. τὸ] Articulum hunc addidi ex illa Σειρᾷ.

XXVIII.

4. Reg. VI. 6.

¹ Καὶ εἶπεν ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ· Ποῦ ἔπεσε; καὶ ἔδειξεν αὐτῷ τὸν τόπον· καὶ ἀπέκνισε ξύλον, καὶ ἔρριψεν ἐκεῖ, καὶ ἐπέπολασε τὸ σιδήριον. Ὅπερ ἦν σημεῖον ἀναγωγῆς ψυχῶν διὰ ξύλου, ἐφ' οὗ πέπονθεν ὁ ψυχᾶς ἀνάγειν δυνάμενος, ἀκολουθούσας ἀνόδῳ τῇ ἑαυτοῦ. Οὗ καὶ ἐκεῖνο γνῶρισμα, τὸ ἀναβῆναι ψυχὰς πολλὰς καὶ ἐν τοῖς σώμασιν ὁρῶνται, ἅμα τῇ καθόδῳ τῆς ἁγίας ψυχῆς Χριστοῦ. Ὡς γὰρ τὸ κουφότατον ξύλον ὑποβρύχιον γέγονεν, ὃ δὲ βαρύτερος ἐπεπόλασε σιδήρος· οὕτω τοῦ Θεοῦ λόγου ἐνώσει, τῇ κατ' ὑπόστασιν φυσικῇ, ἐνωθέντος τῇ σαρκί, τὸ βαρὺ καὶ γεῶδες ὑπὸ τῆς θείας φύσεως εἰς οὐρανοὺς ἀνελήφθη μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀφθαρτισθέν.

Dixit autem homo Dei, Ubi cecidit? At ille monstravit ei locum. Praecidit ergo lignum, et misit illuc, natavitque ferrum. Quod signum erat, animas in sublime latum iri per lignum, super quod passus est is, qui sursum ferre potest animas aascensum eius sequentes. Cuius etiam rei argumentum fuit, quod regrediente sancta Christi anima, animae plures simul ascenderint et in corporibus visae sint. Quemadmodum enim lignum, quod levius est, demersum est; ferrum vero, quod gravius est, supernavit: sic ea unitione hypostatica atque physica, qua Verbum Dei carni coniunctum est; quod grave et terrenum erat, a divina natura in caelos assumptum, immortalitatem post resurrectionem consecutum est.

XXIX.

¹ Τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον πρὸς Ἰουδαίους ἐγράφη· οἱ τοὶ γὰρ ἐπεθύμουν πᾶν σφόδρα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ Χριστόν. Ὁ δὲ Ματθαῖος, καὶ ἔτι μᾶλλον σφοδρότερον ἔχων τὴν τοιαύτην ἐπιθυμίαν, παντοίως ἐσπενδεπληροφορίαν παρέχειν αὐτοῖς, ὥς εἴη ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ὁ Χριστός· διὸ

Evangelium secundum Matthaeum ad Iudaeos scriptum est. Hi enim maiorem in modum cupiebant ex semine David Christum ostendi. Matthaeus vero, qui eadem, nec remissiori quam ipsi, cupiditate teneretur; omni ratione contendit plenam ipsis fidem facere, quod Christus sit

1. Καὶ εἶπεν κτλ.] Etiam hoc dictum MASSUXTUS e MS. Bibliothecae Parisiensis Catena in libros Regum Cod. 2443 fol. 149 primus edidit. Idem tēgitur in Σειρῆ T. II pag. 851.

2. Τὸ κατὰ Ματθ. κτλ.] Haec et sequens fragmentum edita sunt a Possino in Catena Patrum in Matthaeum in cap. 1 et 3. pag. 3 et 39.

καὶ ἀπὸ τῆς γενέσεως αὐτοῦ
ἤρξατο.

e semine Davidis: propterea a
Christi genealogia initium duxit.

XXX.

Ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν,
φθοῖ διεγείρων πρὸς ἐπίγνωσιν
τῆς ἀληθείας, καὶ τῷ φόβῳ
καθαίρων, καὶ παρασκευάζων
καρπὸν ὥριμον φέρειν.

Securis ad radicem, ait: ex-*Matth. III.*
citans ad cognitionem veritatis, ^{10.}
et metu incusso purgans, parans-
que ad ferendum fructum ma-
turum.

XXXI.

Ἴδε κόκκος σινάπεως διὰ
παραβολῆς δεικνύμενος, καὶ λό-
γον ἰνουράνιον, σπέρματος δι-
κην ἐν κόσμῳ, ὡς ἐν ἀγρῷ,
σπειρόμενον, ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ
τὸ πυρᾶκὲς καὶ αὐστηρὸν τῆς
δυνάμεως. Κριτὴς γὰρ τοῦ παν-
τὸς κόσμου ἐκηρύσσεται· οἷτος
ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἐν χώ-
ματι κρυβείας, καὶ τριημέρῳ μέ-
ριστον δένδρον γεννηθείς, ἐξέ-
τεινε τοὺς ἑαυτοῦ κλάδους εἰς
τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ἐκ τούτου
προκύψαντες οἱ δώδεκα ἀπό-
στολοι, κλάδοι ὡραῖοι καὶ εὐ-
δαλεῖς γεννηθέντες, σκέπη ἐγε-
νήθησαν τοῖς ἔθνεσιν, ὡς πε-
τεινοῖς οὐρανοῦ, ὑφ' ὧν κλά-
δων σκεπασθέντες οἱ πάντες,
ὡς ὄρεα ὑπὸ καλιὰν συνελ-
θόντα, μετέλαβον τῆς ἐξ αὐτῶν
προερχομένης ἐδωδίου καὶ
ἐπουρανίου τροφῆς.

Vide autem per granum si-*Luc. XIII. 19.*
napeos in parabola significari et
caelestem doctrinam, in hoc
mundo, tanquam in agro, instar
seminis satam, vim igneam atque
austera in se habentis. Totius
enim mundi iudex annuntiatur:
qui in corde terrae, in tumultu
occultatus, tridui spatio in ma-
ximam arborem excrevit, ramos
suos ad extremos terrae fines
protendens. Ex illo propullulan-
tes duodecim apostoli, rami flo-
ridi atque uberes facti, gentibus,
quasi volucris caeli, tegmen
prae buere; quibus ramis omnes
obumbrati, tanquam volucres in
nidum congregati, eius, quem
proferebant, succosi ac caelestis
cibi participes sunt facti.

1. Ἡ ἀξίνη] Vide annotationem pro-
xime antecedentem.

2. Ἴδε κόκκος κτλ.] Hoc fragmentum,
quod Corderius in Catena latine iam
ediderat, a GRABIO ex MS. Bibl. Pari-

siensis Catena in Lucam (Cod. 1879
fol. 139) graeco editum est. Reperis
idem dictum in Catena in Lucam a
Cramero edita pag. 108.

XXXII.

Rem. V. 19. Ἰ Nῦν δὲ ὡςπερ διὰ τῆς πα-
ρακοῆς τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου, τοῦ
πρώτως ἐκ γῆς ἀνεργάστου πε-
πλασμένου, ἁμαρτωλοὶ κατέστη-
σαν οἱ πολλοί, καὶ ἀπέβαλον
τὴν ζωὴν· οὕτως ἔδει καὶ δι'
ὑπακοῆς ἐνὸς ἀνθρώπου, τοῦ
πρώτως ἐκ παρθένου γεγεννη-
μένου, δικαιωθῆναι πολλούς,
καὶ ἀπολαβεῖν τὴν σωτηρίαν.

Iam vero sicut per inobedi-
entiam unius hominis, qui pri-
mum ex rudi terra formatus est,
peccatores constituti sunt multi,
et vitam amiserunt: sic oportebat
et per obeditionem unius ho-
minis, qui primum ex virgine
genitus est, iustos constitui mul-
tos, et accipere salutem.

XXXIII.

Lib. II. Antiq.
cap. V. Ἰώσηπός φησιν, ὅτι ἥνίκα
ἐν βασιλείοις ἐτρέφετο Μωϋσῆς,
στρατηγὸς χειροτονηθεὶς κατὰ
τῶν Αἰθιοπῶν, καὶ νικήσας,
ἡγάγετο τὴν τοῦ βασιλέως ἐκεί-
νου θυγατέρα· ἐπέλεξε πότῳ
τῷ πρὸς αὐτὸν προδίδωσιν αὐ-
τῷ τὴν πόλιν.

Iosephus ait, quod quando in
regali aula educabatur Moyses,
dux exercitus contra Aethiopes
electus, et victor evadens, filiam
regis illius uxorem duxerit; si-
quidem ex amore erga ipsum ci-
vitatem ei tradiderat.

Num. XII. 1
seqq. Τί δῆποτε τῶν δύο λοιδο-
ρησάντων, ἐκεῖνη δίκας ἤτήθη
μόνη; Πρῶτον, ἐπειδὴ μείζον
ἦν τῆς γυναικὸς τὸ πλημμέλη-
μα· τῷ ἄρρενι γὰρ καὶ ἡ φύ-
σις καὶ ὁ νόμος ὑποτάττει τὸ
θῆλυ. Ἦτε εἶχε τινα μετρίαν
συγγνώμην ὁ Ἀαρών, ὡς τῷ
χρόνῳ πρεσβύτερος, καὶ ὡς ἀρ-
χιερυσίνης ἡξιωμένος. Πρὸς δὲ
τούτοις, ἐπεὶ ἀκάθαρτος ὁ λε-
πρὸς ἐδόκει εἶναι κατὰ τὸν νό-
μον, ῥίζα δὲ τῶν ἱερέων καὶ
κηρὶς ἦν ὁ Ἀαρών· ἵνα μὴ εἰς
ἅπαν διαβῇ τὸ γένος τὸ ὄνειδος,
τὴν ἴσιν οὐκ ἐπήγαγεν αὐτῷ

Cur demum, quum ambo (Aa-
ron et Maria) probro affectissent
(Mosen) haec sola poenas dedit?
Primum, quia maius erat mulie-
ris delictum; quippe et natura
et lex feminam mari subiicit.
Aut faciliorem veniam accipiebat
Aaron, velut aetate provecior,
et pontificali dignitate ornatus.
Praeter haec, quandoquidem le-
prosus iuxta legem pro immundo
habebatur; in Aarone autem ra-
dix et fundamentum sacerdotii
situm erat: ne probrium istud in
omne sacerdotum genus transi-
ret, (Deus) illum haud simili

1. Nῦν κτλ.] Haec ex MS. Biblioth.
Parisiensis Calena in Lucam Cod. 2440
fol. 30 primum edita sunt a MASSUETO.

2. Ἰώσηπός φησιν κτλ.] Hanc pe-
ricopen e Cod. 64 theolog. Bibliothecae
Vindobonensis GRABIS primus edidit.

τιμωρίαν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀδελ-
φῆς ἐφόβησεν ὁμοῦ τε καὶ ἐπαι-
δευσεν. Οὕτω γὰρ αὐτὸν τὸ πά-
θος ἠνίασεν, ὅτι πρώτης τοῦτο
δεξαμένης, αὐτὸς τὸν ἡδικομέ-
νον ἐκέλευσε λῦσαι τῇ πρεσβείᾳ
τὴν συμφορὰν. Ὁ δὲ οὐκ ἡμέ-
λησεν, ἀλλ' αὐτίκα τὴν ἐκτε-
ρίαν προσήνεγκεν. Εἰτα ὁ φι-
λάνθρωπος Κύριος ἐδίδαξεν,
ὡς οὐ καταδικαστικῶς αὐτὴν,
ἀλλὰ πατρικῶς ἐπαίδευσεν.
Ἐφη γάρ· εἰ ὁ πατὴρ αὐτῆς
ἐμπαίων ἐνέπαισεν εἰς τὸ πρόσ-
κον αὐτῆς, οὐκ ἐντραπήσε-
ται; ἔπειτ' ἡμέρας ἀφορισθήσε-
ται ἔξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ
μετὰ ταῦτα εἰσελεύσεται.

affecit poena, sed per sororem
eum perterrefecit pariter ac ca-
stigavit. Ita enim de poena (*Ma-
riae*) doluit: siquidem, quum eam
prima dedisset, ipse iniuria affe-
ctum (*Mosen*) rogavit, ut sua in-
tercessione malum pelleret. Ipse
vero *rem* non neglexit, sed sta-
tim supplicationes fudit. Unde
Dominus hominum amans decla-
ravit, quod non severi iudicis,
sed patris instar eam castigave-
rit. Ait enim: *Si pater eius* Ibid. 14.
splisset in faciem eius, nonne
revereretur? septem diebus se-
paretur extra castra, et postea
 rursum introeat.

XXXIV.

Ἐπειδὴ τινὲς οὐκ οἶδ' ὁπό-
θεν κινήντες, δι' ἡμισείας τὸ
δημιουργικὸν τοῦ Θεοῦ παραι-
ροῦνται, μόνου τοῦ ποιοῦ τοῦ
περὶ ὕλην αἷτιον αὐτὸν λέγον-
τες, ἀγέννητον αὐτὴν τὴν ὕλην
ἐλπόντες, φέρε πυνθώμεθα αὐ-
τῶν, τί ποτε καὶ . . . .
. . . . ἀμετάβλητον.
Ἀμετάβλητος ἄρα ἡ ὕλη. Εἰ
ἀμετάβλητος ἡ ὕλη, τὸ δὲ ἀμε-
τάβλητον οὐ τρέπεται κατὰ
ποιότητα, οὐ κοσμοποιεῖται.
Δι' οὐ παρέλκον αὐτοῖς φαί-
νεται, τὸν Θεὸν ἐπιβάλλειν
ποιότητας τῇ ὕλῃ, ὅπως τῆς
ὕλης οὐκ ἐπιδεχομένης τροπῇ,
ἀγεννίτου καὶ αὐτὴν τυγχανού-

Quandoquidem aliqui, nescio
qua ratione moti, ex dimidia
parte Deo vim opificem mundi
adimunt, eum solius qualitatis,
(*formae*) quae materiae inest,
causam asserentes, ipsam vero
materiam ingentam dicentes;
agedum inquiramus, quid . . .
. . . . immutabile.
Immutabilis itaque est materia.
Si immutabilis est materia, im-
mutabile autem non alteratur se-
cundum qualitatem, mundus ex
ea non conditur. Quapropter
supervacaneum eis videtur, Deum
qualitates materiae imprimere;
siquidem materia omnino muta-
tionem haud admittit, quod per

1. Ἐπειδὴ κτλ.] Hoc dictum Grae-
cus e Cod. 3011 fol. ult. Bibliothecae
Bodleianae primus divulgavit. Haec sunt

inscripta: ἐξ ἑτέρου βιβλίου Ἐλληνιστοῦ
συγγραφέως, περὶ τοῦ μὴ εἶναι ἀγέν-
νητον τὴν ὕλην.

σης. Ἐτι εἰ ἀγέννητος ἡ ὕλη, πάντως κατὰ τινὰ ποιότητα πεπολήται, καὶ ταύτην ἄτρεπτον, οὐκ ἂν εἴη πλειόνων ποιότητων δεκτικὴ· οὐδ' ἂν κοσμοποιούτο. Μὴ κοσμοποιουμένη δέ, ἔκτὸς ποιεῖ τὸν Θεὸν δι' ὧν τοῦ δημιουργεῖν.

se sit ingenita. Ulterius, si materia est ingenita, utique cum (*determinata*) quadam qualitate, eaque immutabili, facta est; neque iam esset plurium qualitatum capax, neque etiam mundus ex ea conderetur. Mundo autem inde non condito, Deus a creatione mundi prorsus alienus sit.

XXXV.

¹ Καὶ ἐβαπτίσατο, φησὶν, ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἑπτάκις. Οὐ μάτην παλαιὰ Ναμὴν λεπρὸς ὦν βαπτισθεὶς ἐκαθαίρετο, ἀλλ' εἰς ἔνδειξιν ἡμετέραν· οἱ λεπροὶ ὄντες ἐν ταῖς ἁμαρτίαις διὰ τοῦ ἁγίου ὕδατος καὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπικλήσεως καθαριζόμεθα τῶν παλαιῶν παραπτωμάτων, ὡς παῖδια νεόγονα πνευματικῶς ἀναγεννώμενοι, καθὼς καὶ ὁ κύριος ἔφη· ² ἂν μὴ τις ἀναγεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Atque baptizabat seipsum, sit, in Iordane septies. Neque frustra olim Naaman lepra laborans, quum baptizatus esset, in corporis puritatem restitutus est, sed ut viam salutis nobis ostenderet: qui quidem peccatis commissis leprosi facti, per aquam sacram et invocationem Domini a prioribus vitis libertatem nanciscimur, sicuti infantes recens nati spiritualiter regenerati, ut Dominus dixit: nisi quis per aquam et spiritum denuo natus fuerit, in divinum regnum non est intraturus.

XXXVI.

³ Εἰ τὸ Ἐλισσαίου σῶμα νεκρωθὲν νεκρὸν ἤγειρε, πόσῳ μᾶλλον ὁ Θεὸς ὁ τὰ νεκρὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων ζωοποιήσας ἄξει ἐπὶ τὴν χρίσιν;

Siquis mortuus, quum in Elisae sepulchrum obiectus ossa eius tetigisset, revixit: quanto magis Deus mortua hominum corpora resuscitata in iudicium est ducturus?

1. Καὶ ἐβαπτίσατο κτλ.] Hoc et proxime sequens fragmentum ex MS. Bibliothecae Coislinianae Catena in libros Regum exscripta in Massueti editione Veneta primum typis edita leguntur. Interpretationem addidi. Cfr. 2 Regg. 5, 14, ad quem locum pertinent, quae hic sunt disputata.

2. ἂν μὴ τις κτλ.] Cfr. Ioh. III, 5. Sed haec citata sunt memoriter neque accurate cum scriptura sacra coaerant.

3. Εἰ τὸ Ἐλισσ. κτλ.] Vide priorem annotationem ad fragm. antecessens. Cfr. 2 Regg. 13, 21.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

XXXVII.

Primum fragmentum a Ch. Matth. Pfaffio editum cum eius notis.

Ἐιρηναίου.

Ἔστι μὲν οὖν ἡ γνώσις ἡ ἀληθινή ἡ κατὰ Χριστὸν σύνεσις, ἣν ὁ Παῦλος καλεῖ τὴν σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν ὁ ψυχικὸς ἄνθρωπος οὐ δέχεται, ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ, οὗ ἐάνπερ τις γένηται, οὐ μὴ ἂν ᾖ προσελεύσεται ταῖς παραδιατριβαῖς καὶ λογομαχίαις τῶν τετυφωμένων καὶ φουσιουμένων, τῶν ἃ μὴ ἐωράκασιν ἔμβρατευτόντων. Ἀσχημάτιστος γὰρ ἡ ἀλήθεια καὶ ἑγγὺς σου τὸ ῥημά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὡς ὁ αὐτὸς ἀπόστολος λέγει, ¹⁰ εὐμ.... τοῖς πειθομένοις. Ὁμοίους γὰρ Χριστῷ ἡμεῖς ποιεῖ, εἰ τὴν ¹¹ δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν αὐτοῦ παθημάτων γνῶμεν. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ¹² ἐπιλογὴ ¹³ τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ¹⁴ ἀγιωτάτης πίστεως τῆς ἡμῖν παραδοθείσης, ἣν οἱ ¹⁵ ἰδιώται δέχονται καὶ οἱ ¹⁶ ὀλιγομαθεῖς ἐδίδαξαν, οἱ ταῖς ¹⁷ γενεαλογίαις ταῖς ἀπεράτοις οὐ προσέχοντες, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τὴν τοῦ βίου ἐπαπόρρωσιν σπουδάζοντες, ἵνα μὴ τοῦ θεοῦ πνεύματος ἀποστερηθέντες ¹⁸ ἀποτύχωσι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Τὸ γὰρ πρῶτον μὲν ἐστὶ τὸ ἀπαρνηῆσαι σεαυτὸν καὶ τὸ ¹⁹ ἀκολουθεῖν Χριστῷ, καὶ οἱ ταῦτα ποι-

Irenaei.

Est vero cognitio vera ea quae secundum Christum est scientia, quam Paulus appellat sapientiam Dei in mysterio absconditam, quam animalis homo non capit; sermo de cruce, quem si quis gustaverit, non sane accedet ad disputationes et quaestiones de vocibus superbiorum et inflatorum, ea ingredientium, quae non viderunt. Veritas enim figura caret et propinquum tibi verbum est in ore tuo et in corde tuo, uti idem apostolus dicit, quod facile disci potest ab obedientibus; nam similes Christo nos reddit, si virtutem resurrectionis eius et communionem passionum eius noverimus. Hoc enim est compendium doctrinae apostolicae et sanctissimae fidei nobis traditae, quam illitterati capiunt et indocti didicerunt, genealogiis, quae finem non habent, non attendentes sed magis correctioni vitae studentes, ne divino spiritu privati amittant regnum caelorum. Nam primum quidem est seipsum abnegare et Christum sequi, et qui haec fa-

οὖντες ³⁰ εἰς τελειότητα φέρονται, πᾶν τὸ θέλημα τοῦ διδασκάλου πεπληρωκότες, υἱοὶ Θεοῦ διὰ τῆς παλιγγενεσίας τῆς πνευματικῆς γινόμενοι καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν κληρονόμοι, ἣν ³¹ πρῶτον ζητοῦντες ³² οὐκ ἀφελήσονται.

ciunt, ad perfectionem feruntur, omnem doctoris voluntatem implentes, Filii Dei per regenerationem spiritualem evadentes et regni caelestis heredes, quod qui primum quaerunt, non deseruntur.

1. *Εἰρηναίου*] Quum plures s. Irenaeus libros scripserit, qui iniuria temporum perire, quaeritur, cuinam hoc fragmentum sit adscribendum. Quod sane determinatu admodum difficile est, siquidem quae ex titulis depromi possunt, coniecturae, demonstrationis loco esse nequeunt. Non enim cum Henrico Dodwello viro alioquin doctissimo facimus, qui confidenter nimis de iis pronuntiat quae nec *ἐώρακε*, dignusque adeo visus est cl. Massueti, quem gravi, ut solet, stilo reprehendat. Ita enim in Diss. 2. in Irenaeum artic. 3. § 60. disserit doctissimus s. Benedicti sequax: Quis vero esset auctoris in his omnibus opusculis seu libris scopus quodve consilium, lacerantibus veteribus dici non potest: soli sagacissimo Dodwello *discere licet*, qui plura de iis pro more disputat, nec verbis nec coniecturis parci; ut *Dodwellianae coniecturae sunt*, quas qui legerit, miratur et dissertatorem multa dicisse, ut nihil diceret, lectorem vero multa legisse, ut nihil disceret. Si quis tamen hic coniecturae locus est, quum Codex MS. ex quo iste depromissimus, titulum libelli non indicet sed saltem nomen auctoris τοῦ *Εἰρηναίου*, probabile nobis esse videtur fragmentum hoc ex libro *διαλέξεων διαφόρων, variorum tractatum*, ut vertit Hieronymus, vel disputationum potius, quas nomine *ποικίλων ὁμιλιῶν* Sophronius insinuat, aut ex λόγῳ εἰς ἐπίδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος ἐκ ἀποστολικῆς praedicatione eodem Hieronymo interpretante, petitiu esse. Ceterum Eusebius et Hieronymus hos librorum Irenaei deperditorum titulos nobis tradidere, qui saltem a materie fragmenti nostri haud penitus ut arbitror abhorrent. Quaevis id primum in editis Irenaei uti et cetera quae mox dabo, sed irrito place conatu. Unde confidenter pronuntiare audeo, ea et Grabio et Massueto fuisse incognita, digna expropter, quae ne pereant, luci exponantur. Librorum autem deperditorum Irenaei catalogum nobis dedere Henricus Dodwellus in Dissertationibus in Irenaeum, itemque Io. Ern. Grabe et R. Massuetus, uterque in nova Opera s. Irenaei editione.

2. *ἡ γνῶσις*] *Γνῶσιν* alio modo describit s. Irenaeus adv. haereses lib. 1. cap. 33. §. 8. ubi: *γνῶσις ἀληθῆς ἡ τῶν ἀποστόλων διδασχῇ, καὶ τὸ ἀρχαίων τῆς ἐκκλησίας σύστημα κατὰ παντός τοῦ κόσμου*. Sed haec quidem uti arbitror, non contraria sunt iis, quae in fragmento nostro ponuntur. Ceterum veteres haeretici vocabulo *γνώσεως* eam insignivere scientiam, quae abstracta de Deo ipiusque essentia mysteria tradit, ab iis ipsis haud credo intellecta, qui eorum systema confecere. Quid enim quaeso abstrusius est illo Aeonum systemate, quod Valentiniani composuerunt? Hi sane qui talia effingunt, ut gloriam divinius cunctis sibi adquirent scientiae, *γνωστικῶν* nomen omnino haud merentur, religionemque christianam incredulis prostituunt. Mysteria etenim mysteriis non sedenda sunt nec veritati mendacium. Unde arbitror, ipsa haec verba Gnosticis op-posuisse Irenaeum.

3. *σοφία τοῦ Θεοῦ*] Hanc aspicentiam alibi prophetis attribuit Irenaeus, impius quas non didicerant, iisque variis loquentibus. Vide lib. 5. cap. 6. § 1. — *σοφία τοῦ Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην*] Irenaeus hic Paulum apostolum citat, cuius haec verba sunt. Vide 1 Cor. 2, 7. Dicitur haec *σοφία* consistere ἐν *μυστηρίῳ*, qua voce non semper ea significantur quae rationi sunt impervia, sed quae ex naturali lumine non cognoscantur. Est autem *ἀποκεκρυμμένη*, quis ledae eam non noverant. Conf. l. c. comma 8. Plures in sequentibus rationes addit Irenaeus.

4. *οὐ δέχεται*] Sunt verba Pauli 1 Cor. 2, 14.

5. *ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ*] Vide 1 Cor. 1, 18.

6. γεύσθαι] *Forssan ad loca Heb. 6, 4. 1. Pet. 2, 3.* hic respicit Irenaeus. Quidquid autem sit, requirere videtur vir sanctus non solum, ut de veritate divina simul convicti, sed et dulcedinem ipsius vimque supernaturalem, quam cordibus infundit, in intimis animorum visceribus gustemus. Hic certe gustus internus fuit, qui homines tempore Christi et apostolorum ad fidem convertit. Vis enim in sermonibus eorum peculiaris quaedam erat, non tam animos quam corda vertens. Inde est quod *ὑπέρκειται* de Christo aiunt: *οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος.* Ioh. 7, 46. Inde de eodem Petrus: *κύριε, πρὸς τίνα ἡλυσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις.* Ioan. 6, 68. Inde tanta vis in oratione protomartyris Stephani, quae corda dissecabat Act 7, 54. Atque haec est illa ἀπόδειξις πνεύματος καὶ δυνάμεως, quam *πειθοῖς ἀνδραπίνης σοφίας λόγος* opponit Paulus 1. Cor. 2, 4. 4, 20. Quando itaque theologi loquuntur de veritate sensus et de veritatibus divinae gustu interno, fanatica utique haec opinio dici nequit, nisi arbitremur, ita statuisse Deum, se nulla ratione hominibus sese communicaturum nisi communi illa, quae in lumine naturali consistit. Quod nemo approbabit, nisi cui de Christianismo interno generalis admodum notio est. Sed hoc de argumento infra pleribus agemus in dissertatione de *praedicationis in religione opinionibus fugiendis.*

7. προσελεύσεται . . . . φουσιουμένων] Haec desumpta sunt ab Irenaeo ex 1. Tim. 6, 3. 4. 5. ubi: *ἐκτὺς ἑτεροδιδασκαλεῖ καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσαι λόγους . . . . τετύφωται* et quae sequuntur. Celeberrimus vir, Richardus Beattie, felicius locorum corruptorum restitutor, haec verba in mendo cubare arbitratur. Ita enim ille: *Quamvis sensus vocis προσέρχεται ita determinetur a verbis adiacentibus, ut nulla hic versio erraverit, omnes enim habent: non consentit vel non acquiescit in verbis sanis Domini nostri, allamen non apparet propria vocis significatio in origine, nec huius φράσεως exemplum hactenus datum fuit. Si itaque inveniretur in Codice quodam MS. προσέρχεται vel προσάχεται adhaeret sanis verbis, quis quaeso male ferret hanc variationem? Ast, exspectaverim potius verbum προσέχει, quia προσέχειν λόγους est notissima φράσις sacrorum profanorumque observum.* Vide celeberrimi viri observationes in nuperum libellum de libertate cogitandi Anglica lingua scriptas p. 72. 73. Erudita haec sunt tantoque viro dignissima. Ast receptam tamen lectionem, quam penitus haud relicit vir animus, defendi posse arbitramur, maxime quam, quod desideravit, exemplum eius, imo allegatio hic in S. Irenaei fragmento exstet, et in secundo quoque, quod dabimus, occurrat. Ceterum phrases novi Testamenti ad puritatem graecae linguae, quae in profanis conspicitur auctoribus, exigendas esse nec ego existimaverim, nec quis alius, licet fuerint tum ex veteribus tum ex recentioribus, quid id sibi operae summere, Seb. Pfochtenius praecipue, Io. Vorstius, Lamb. Bos, Horatius Vitranga, alii. Ea etenim scribendi ratio, quae in libris novi Testamenti observatur, ad hebraicae affiniumque linguarum genium examinanda est, quo et haec phrasis pertinet. Quinimo et in sententiam alicuius ire latine dicitur et vox προσέρχεται hac ratione idem exprimit quod consentire. Id tamen certissimum, vocem προσέχει contextui omnino congruam fore, si in MS. Codice exstaret. Est enim ea sacris scriptoribus usitatissima. Exemplum allegavit ipse cl. Beattie. 2. Pet. 1, 19. Prov. 1, 24. Ierem. 6, 19. Act. 8, 6. 16, 14. Hebr. 2, 1. Tit. 1, 14. 1. Tim. 1, 4. Quod autem sub finem dissertationis nostrae criticae de variis nov. Test. lectionibus p. 243. 244. exoptavimus, ut vir hic doctissimus ad interpretationem librorum Novi Testamenti et corruptorum lectionum emendationem ex amplissimo quem possidet eruditionis thesauro sua conferat, id hic repetitum omnino volumus.

8. ἐμβραβεύονται] Haec ex Coloss. 2, 18. petita sunt. Carpit a. Paulus, quem hic Irenaeus imitatur, eos, qui cultum religiosum deferabant angelis atque de necio quibus mysteriis loquebantur, quae non intelligebant, ad speciem sanctitatis conciliandam confictis. Nec incongrua nostris quoque temporibus haec cautela est. Animus enim noster natura inclinat ad fingenda et credenda ea, quorum ideas evidentes atque conceptas formare sibi nequit intellectus. In his sibi mire placet atque vehementer applaudit, imo et si ita ferat occasio, ex ipsis his fragmentis opinionibusque, solis verbis non vero idoneo rei conceptu constantibus, articulos fidei format, atque eos hominibus credendos proponit anathemate in dissentientes vibrato. Haec malorem in Christianismo magna origo est et praecipua. Tota Scholasticorum theologia fere huc trahi potest et abstrusae quoque illorum mysti-

corum ideae, qui spirituali, quae mysticum format, experientia carentes verba sola imitantur verosque mysticos malezano ausu simulanti.

9. *ἔγγυς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν* et cetera] Haec Rom. 10, 8. legatur, petita ex Deut. 30, 14.

10. *εὐμ...*] Ultima litterae in Codice litura absorptae sunt. Ceterum *εὐμ.* *ὡς* legendum censemus.

11. *δύναμιν τῆς ..... γινώμεν*] Vide Phil. 3, 10.

12. *ἐπιλογή*] Ita male librarius, ut arbitrator. *Ἐπιτομή* enim legendum est, aut si mavis *ἐκλογή* huc quadrat.

13. *τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας*] His verbis non allegari certum quendam librum, qui sub titulo *διδασκαλίας ἀποστολικῆς* olim prodierit et ab apostolis fuerit conscriptus, quisvis videt. Nec enim eam in opinionem descendimus, quod, ubicunque apud veteres *διδασκαλία ἀποστολική*, *ταῖς*, *διατάξεις*, *διατάγαι*, *διατάγματα τῶν ἀποστόλων*, *ἐντολαί*, *προστάγματα*, *παράδοσις*, *παράδοσις ἀποστολικαί*, *διατάξεις εὐαγγελικαί*, *παράδοσις εὐαγγελική*, *εὐαγγελικὸν κήρυγμα*, *κήρυγμα τῶν ἀποστόλων*, *ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία*, *κανὼν τῆς ἀληθείας*, *κανὼν τῆς πίστεως*, *κανὼν τῆς λειτουργίας*, *νόμιμα τοῦ δεσποῦ*, *παραγγέλματα τῶν ἀποστόλων*, *διδασκαί* et quae alia sunt, memorentur, certi quidam libri sint intelligendi, ad quos respiciatur. Est haec viri doctissimi Guil. Whistoni sententia, qui plerisque his titulis Constitutiones apostolicas potat insigniri atque allegari. Vide ipsius tractatum de Constitutionibus apostolicis cap. 4. pag. 269 seqq. Nec miror, hanc animo eius opinionem penitus inflexam esse. Quando enim primum thesion quandam mordicus defendendam sibi quis proposuit, quod bona fide fieri potest, ubique credit se argumenta invenire, quibus veritatem a se repertam suffulciat. Hoc clarissimo accidit Whistono, qui hunc in finem, quae Philo de Therapeutis memorat et quae in scriptis apostolicis novi Testamenti exstant, cum Constitutionibus apostolicis confert, quamvis candide fateatur se nescire, num libri novi Testamenti citent Constitutiones aut ab his citentur, vel num ea, in quibus conveniant, ex tertio quodam libro petita sint nunc deperdito sed primis evangelii temporibus cognito. Confer l. c. p. 253. Haec ad artis criticae regulas, ut arbitrator, haud pronunciantur, nec refutari hic prolixè possunt, quam de gradibus (quod commune fert proverbium) maxime de criticis (quod addimus) non sit disputandum. Ceterum omnino dolendum est, virum summum Io. Ernestum Grabium opus, quod moliebatur, de Constitutionibus apostolicis perficere non potuisse, morte quippe praeventum. Ibi enim demonstratur erat, verum esse quod ediderat a Ioanne Pearsonio, Constitutiones apostolicas circa tempora Epiphani compilatas fuisse ex *διδασκαλίαις* apostolorum virorumque apostolicorum, Clementis Romani, Barnabae, Ignatii, Hippolyti aliorumque, ast ab Ariano quodam ita depravatas atque interpolatas, ut propositiones negativae saepius in affirmativas mutatas fuerint et vicissim. Vid. Spicil. Patr. Sec. 1. p. 43. et 284 seqq. tract. de testimoniis Script. et Patrum deitatem Filii et Sp. s. asserentibus contra Whistonium §. 4. p. 21. 22. Tr. de duobus Codd. MSS. Arabicis Bibliothecae Bodleianae et doctrina apostolorum §. 12. p. 24 seqq. itemque D. Hicessii relationem de MSS. Grabianis pag. 17. 18. Quae omnia ut penitus intelligamus, sciendum est, multos ex recentioribus et inter alios quoque praecipue Henr. Dodwellum statuisse, inter viros apostolicos quemvis fere suam composuisse *διδασκαλίαν* scriptoque consignasse, quae ex traditione acceperat. Has *διδασκαλίας* apostolicas aiant postmodum in unum corpus conflatas fuisse, quod in compendio virorum sanctorum *κήρυγματα*, *παράδοσις* et *λειτουργίας* comprehenderit. Addunt has *διδασκαλίας* atque *διδασκαλίας* citari in stichometris, licet eas inscitia librorum sabine corruptas fuisse sibi non semper constare fateantur, qui penitus hoc argumentum examinant. Pergunt, ipsum Barnabam suam indicare *διδασκῆν*, quem scribit, *μεταβώμεν δὲ καὶ ἐπὶ ἑτέραν γινώσκον καὶ διδασκῆν*, quod praecipue Iohannes Dodwellus urget Diss. 1. in Iren. n. 51. p. 56. quinimo et S. Irenaeum saepius provocare ad traditiones seniorum sive presbyterorum, qui ipsos apostolos venerant, eundemque *ἐπίδειξιν ἀποστολικοῦ κήρυγματος* contexuisse, memorante Eusebio Hist. Eccl. l. 5. c. 26. Ita posteriorem Clementis ad Corinthios Epistolam *διδασκῆν Κλήμεντος* esse, itemque partem posteriorem Epistolae s. Barnabae huius esse *διδασκαλίαν* inque lib. 7. Const. apost. exstare cum viris doctissimis arguit idem Dodwellus. S. Ignatio *διδασκαλίαν* haereticos supprouisse quidem aiant, genuinam Constitutionibus apostolicis insertam. *Διδασκῆ* s. Polycarpi s.

Maximo, Beda, Adone aliisque citata eandem cum Ignatiana sortem nata esse fertur, nec dubitandum est, plures olim sanctorum virorum fuisse *διδασκαλίας*, quae inter apocrypha et *ψευδεπίγραφα* referri meruerint. Celebratur et *διδασκαλία* Hippolyti, quam aiant in bibliothecis Vindobonensi et Bodleiana asserviri. Codicis Vindobonensis specimen Petrus Lamberius dedit in Comment. de Biblioth. Caesar. t. 8. f. 429. adductis paucissimis, ex quibus tamen, quis iste sit, liquidum non est cognoscere. Bodleianum vero Codicem laudant Pearsonius, Millius, Caveus, Grabius, Whistonus. Hic partem libri 8. Constitutionum apostolicarum dicitur conficere. Coniiciunt viri docti, hanc Hippolyti *διδασκαλίαν* nihil aliud esse, quam *παράδοσιν ἀποστολικήν* inter opera Hippolyti relatum in statua marmorea canonem eiusdem paschalem cum titulis scriptorum, quae composuit, repraesentante, et a. MDLI ex agro Verano haud procul Roma eruta atque a Scaligero, Grutero, Bacherio, Lemoytio, Caveo descripta. Codicis Bodleiani editionem promiserant Ioannes Millius, uti Guil. Caveus refert in Hist. Liter. Script. Eccles. eo loco, ubi de Hippolyto agit, et Io. Ernestus Grabe, qui ex Cod. 28. Barocciano *διδασκαλίαν* Hippolyti se datarum pollicitus erat in Spicilegio Patrum Sec. I. p. 285. 286. Refert quoque vir reverendus D. Georgius Hickesius, Codicem Baroccianum comparatum fuisse a Grabio cum Vindobonensi, versionem concinnatam, additam quoque collationem codicis Syriaci, quae quum omnia vel tertio Spicilegii Patrum Tomo vel tractatui de Constitutionibus apostolicis inserenda fuissent, at viderentur et ut quodam docto luci publicae exponantur, utique reipublicae litterariae interest. Vide D. Hickesii relationem de MSS. Grabianis Anglice scriptam p. 17 seqq. Ex Theodoti *διδασκαλίᾳ ἀποστολικῇ* desumptum fragmentum conspiciat ad calcem operum Clementis Alexandrini, quod tamen hoc non pertinet, utpote ab haeretico profectum homine et inter scripta orthodoxorum haud referendum. Ceterum Constitutionum apostolicarum, librorum nempe priorum quinque et partis sexti versio Arabica habetur in Bibliotheca Bodleiana Oxonii, nisi quod frequens ibi conspiciatur capitum transpositio, prout ex versione virorum doctissimorum Ioannis Gagnierii et Simonis Ockleii indicare est. Ita certe arbitratur I. E. Grabe in Tract. Anglicano de duobus Arabicis MSS. Bibliothecae Bodleianae, libroque antiquo, cui nomen est doctrina apostolorum, quae in iis exstare dicitur, ubi D. Whistoni errores de utroque clarissime deteguntur. Crediderat quippe vir clariss. Guil. Whistonus, se novum plane librum, et quod hactenus pro deperdito habitum fuerit, in Bibliotheca Bodleiana invenisse, antiquissimam Hlam *διδασκίαν τῶν ἀποστόλων*, Patribus olim citatam, atque novi Testamenti librum canonicum primum. Etsi enim ipsemet Arabicae linguae peritus non sit, laudatum tamen Ockleium, qui eandem linguam probe callet, habuit, qui Codicem Arabicum, quum ambo in Bibliotheca Bodleiana versarentur, interpretatus est. Apparuit autem, postquam a Grabio et Gagnierio res penitus est inquisita, Arabicam hanc versionem esse uti diximus Constitutionum apostolicarum, porro incertum adhuc esse, num *διδασκίαν τῶν ἀποστόλων* sit liber genuinus necne. Saltem quia deperdita est haec *διδασκία*, de ea in utramque partem nihil posse determinari, eruditi credunt. Mutavit postea sententiam Whistonus, crediditque praefationem in Codice Arabico exstantem esse praefationem *διδασκίᾳ*, ipsumque hunc Codicem exhibere nonnisi compendium ex Constitutionibus apostolicis extractam. Sed et haec refutavit industria Grabii. Primo enim ipsa praefationis huius, quam Whistonus dedit, lectio docet, eam ab impostore confictam atque suppositam fuisse, quidquid in contrarium vir doctissimus dicat. Porro ex ipsa collatione docet Grabius, totos quinque libros Constit. apost. cum parte sexti in hoc codice Arabico exstare, uti supra diximus. Ex quibus tandem ista concludimus, ex Arabico hoc monumento ad *διδασκίαν* vel *διδασκαλίαν ἀποστόλων* luci suae restituendas aut accuratam Constitutionum apostolicarum editionem dandam nihil egregii expectandum esse. Atque ipsa haec prolixius enarravimus, quoniam quae Anglico idiomate hic disputata fuere, ab iis, qui eiusdem imperitii sunt vel Anglica non vident, et huius tamen disputationis processum scire aereat, penitus perspicui hactenus non potuerunt. Caute autem hic procedendum, ubi de antiquissimis atque anonymis veteris ecclesiae monumentis disseritur, quavis videt, nisi qui nescit, multa olim supposita apostolisque adscripta fuisse, quae ab impostoribus fuere conficta, et si ita loqui liceat, pia fraude pro genuinis venditata. Accessere postmodum interpolationes, quae optimum quodvis corrumpere et aliena a mente auctoris in textum iniicere, imo contraria, prout ex sola Hippolyti *διδασ-*

υαλλε πατε. Hae autem interpolationes ut ubique ab eo, quod genus est, separentur et distinguantur, id quidem arduum est opus, ne dicam vi possibile. Coniecturis enim hic saepe agendum, quae demonstrationem non pariant. Nec unquam critica sacra lucem suam nanciscetur, nisi certa ab incertis, coniectura a demonstratione separetur. Ante omnia vero hic observanda ea est regula, quam ipse ponunt Consultationes apostolicae lib. 6. cap. 16. οὐ γὰρ τοῖς ὁνόματι χοῇ ὑμᾶς προσέχων τῶν Ἀποστόλων, ἀλλὰ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων καὶ τῇ γνώμῃ τῇ ἀδιδασκάλῳ. Nec itaque magnificia fidamus titulus, sed rem ipsam inspiciamus, nam quadret in ea tempora, quibus adscribitur. Quod nisi fiat, non possumus non deduci in devia tanquam ab igne fatuo. Denique id notandum quoque nobis est, esse viros doctissimos, qui plane negent, superesse adhuc veteres illas διδασκαλίας, de quibus tanta hodie lis est et controversia, aut eadem in unum corpus Constitutionum apostolicarum conflatas esse. Legi omnino merentur, quae hanc in rem post Lud. El. Dupinium scripsit vir celeberrimus Iacobus Baanagius in Historia ecclesiae t. 1. l. 9. c. 5. §. 6. f. 465. 466. ubi nullum Clementis, Iguatii, Polycarpi διδασκαλίαν agnoscit diversam ab epistolis, quae hodie adhuc existant, atque, antiquissimam διδασκαλίαν traditionemque, quod habemus, compendium esse Hippolyti. Quo ipso tamen nemo est, qui aget, veteres, quae ab apostolis audiverant et didicerant, aut a viris apostolicis hauserant, scripto consignasse; id solum affirmatur, has διδασκαλίας non amplius exstare, sed iniuria temporum peritisse, aut interpolatas atque aliam in formam transfusas ad nos pervenisse, ita ut auctoris sui opus vix sint amplius, sed imperatoris potius, qui interpolavit.

14) ἀγνωστάτης πίστεως] Eodem epitheto fidem insignit Iudas apostolus epistolae commate 20. ubi: τῇ ἀγνωστάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτοῖς.
 15. ἰδιώται] Hoc nomine insigniuntur indocti, illitterati, rudes. Ipse sane apostolus Paulus se ἰδιώτην esse fateatur, non quidem quoad scientiam, erat enim vir doctus et in Iudaica litteratura versatissimus Act. 22, 3, sed potius quoad artificiosum verborum ornatum, quem ignorabat. Ita enim de seipso: εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τοῦ λόγου, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. 2. Cor. 11, 6. Adde Act. 4, 13. 1. Cor. 1, 17. 2, 1. 13. 14, 16. 2. Cor. 10, 10. Unde et ipsi Patres saepius sciunt, apostolos fuisse idiotas, quia concinne scribere haud didicerant. Utens istius omnium nobis sit Eusebius, qui hunc in modum de iis scribit: τῶν πλὴν ἑαυτοῦ κεκαθαυμένοι, καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν δὲ γλῶτταν ἰδιωτεύοντες, τῇ γε μὴν πρὸς τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς δεδονημένῃ θεῷ καὶ παραδόσοι καὶ δυνάμει διασποδόντες, τὸ μὲν ἐν περιστάσι καὶ τέχνῃ λόγων τοῦ διδασκάλου μαθήματα προσβύειν οὕτε ἡδίσκον οὕτε ἐνεχέλοον. Qui hoc modo interpretatur Henr. Valoisius: quum essent vita quidem ac moribus castigatissimi et omnibus virtutibus ornati, sermone autem ipso rudes essent atque inculti, freti divina et mirifica virtute ipsis a Salvatore concessa, artificioso verborum ornatus magistri sui praecepta exponere neque noverant, neque utem conabantur. Hist. Eccles. l. 3. c. 24. Non itaque hic ἰδιώτης ea in significatione sumitur, quae hodie popularis est, nec eruditionis solum sed et iudicii defectum denotat. Disputatum super hac de voce fuit in Anglia, quam quidam A. Collins libellum de libertate cogitandi ederet, ubi id sibi operae sumsit, ut subruta omni religione Deismi poneret fundamenta. Unde ante omnia corruptionem librorum novi Testamenti probaturns locum Victoris Tonnensis produxit, qui ita in Chronico: Messalla Conule, Anastasio Imperatore iubente, sancta evangelia, tanquam ab idiotis evangelistis composita, reprehenduntur et emendantur. Haec verba quam ex Liberali Diacono Bradorio c. 19. egregie explicasset laudatissimus Bentleius, id maxime reprehendi in Collinsio, quod vocem ἰδιώτης vel idiota pessime transtulerit, et popularem sensum, qui hodie in usu est, genuino substituerit. Vide ipsius observationes, quae sub Philotheuthi Lipsiensis nomine edidit p. 80. Ceterum antiqui Patres id praecipue argunt, quod illitterati atque indocti facillime ad evangelium credendum vereri potuerint quam docti et philosophi. Hi enim ambitione turgentes et sapientia inflati, quam possidere se sine ulteriore inquisitione arbitrantur, spernant verbum de cruce, quod scandalum ipsis est et stultitia. 1. Cor. 1, 18. 23. Unde et eorum rapiunt indocti, qui vera humilitate praediti Spiritus sancti operationem internum carnali sapientia non impediunt. Egregie Irenaeus alibi: Qui ergo relinquunt praeconium ecclesiae, imperitiam sanctorum presbyterorum arguunt, non contemplantur, quanto pluris sit idiota religiosus a blasphemo et impudente ophiola. l. 5. c. 26. §. 2.

16. *διλογιαθεῖς*] Haec in ruborem convertere debent ex doctis multos, qui eruditione sua elati atque scientia tumentes omnia ad rationis suae modulum exigere, et quae futuro reservantur seculo, comprehendere cupiunt, ignorantes, eos qui perspecta intellectus humani imbecillitate ingredi in mysteria non audent et quae par est animi humilitate ea admirantur atque ignorantiam suam proficiuntur, diutase fidei longe propiores esse. Atque his commendandam est praecipue caput 28. l. 2. adv. haer. ubi §. 3. ita Irenaeus: *εἰ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς πίστεως ἔνια μὴ ἀνάκειται τῷ Θεῷ, ἔνια δὲ καὶ εἰς γνῶσιν ἐλήλυθε τὴν ἡμετέραν, τὴν χαλεπὴν, εἰ καὶ τῶν ἐν ταῖς γραφαῖς ζητούμενων, ὅλων τῶν γραφῶν πνευματικῶν οὐσῶν, ἔνια μὲν ἐπιλύομεν κατὰ χάριν Θεοῦ, ἔνια δὲ ἀνακείσεται τῷ Θεῷ, καὶ οὐ μόνον αὐτῶν ἐν τῷ νυνὶ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ἵνα ἀεὶ μὴ ὁ Θεὸς διδάσκη, ἄνθρωπος δὲ διὰ παντὸς μαθητὴν παρὰ Θεοῦ.*

17. *γενεαλογίας ταῖς ἀπεράντοις*] Respicit Irenaeus ad 1. Tim. 1, 4. Sunt qui patent, reiici hic ab apostolo inanes disputationes Iudaeorum de genealogiis in vet. Test. occurrentibus. Alii ad systema *Αἰώνων* Valentinianum putant digitum intendi, cuius prima iam fundamenta tempore apostolorum iecisse potuerant haeretici. Conf. cl. Vitringae Observ. Sacr. l. 1. c. 2. p. 129 seqq. Nec dubito, hoc saltem Irenaeum respexisse. Quod si ita est, non ad Valentinianos solum accommodari possunt *γενεαλογίαι* illae *ἀπεράντοι* sed et ad ipsam Iudaeorum Cabbalam, antiquiorem omnino quam vulgo creditur. Hinc enim sua hausisse Gnosticos et a Gnosticis Valentinum arbitratur vir doctissimus Io. Franciscus Badius in diss. de Haeresi Valentiniana §. 15. seqq., cuius quidem hypothesin refutandam sibi sumis clariss. Massuetus diss. 1. in Iren. Art. 1. n. 5. §. 21. qui e Pythagorico praesertim et Platonico fontibus Valentinii *αἰώνας* derivat §. 25., ubi et *Αἰγύπτιος* simul philosophos nominat, e quorum lacunis Valentinianum prodidisse systema censet reverendissimus Georgius Hooperus, episcopus Bathoniensis in coniecturis de Valentinianorum haeresi Londini ante triennium excusis. Quicquid autem huius sit — hanc enim controversiam nunc examinare instituti nostri non est — *γενεαλογίαι* illae *ἀπεράντοι* vel maxime *ταῖς ὀκτώδε ὁμοῖς* arborique cabballisticae videntur congruere. Conf. Io. Michael Langius de Genealogiis Iudaeorum nunquam finiendis. Ceterum nos haud latet, viros doctissimos magna in theologia cabballistica mysteria quærere, maxime in isto Sephirotarum systemate. Ingeniosa etenim oppido sunt, quae post Henricum Morum et Christianum Knorrhum hanc in rem inter recentiores nobis dedere viri clarissimi, Campegius Vitringa et Io. Frane. Badius, ille in Observationibus sacris, hic in elegantissima ad philosophiam Hebraeorum Introductione. Sed hac maxime difficultate laborant ipsorum explicationes, quod Iudaeos non habent consentientes, qui in aliis omnia abeunt. Ceterum haec Cabballae mysteria naso adunco suspendit Thomas Burnet in Archaeol. Philosoph. l. 1. c. 6.

18. *ἀποτύχῃσι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν*] Eandem fere in modum Irenaeus alibi scribit: *ἐπεὶ ἂνεν πνεύματος Θεοῦ σωθῆναι οὐ δυνάμεθα, προεπιπόνητος ἡμᾶς ὁ ἀπόστολος διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγνῆς ἀναστροφῆς συντηρεῖν τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ἄμοιροι τοῦ Θεοῦ πνεύματος γενόμενοι ἀποτύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐβόησε, μὴ δύνασθαι τὴν σάρκα καθ' ἑαυτὴν ἐν τῷ αἵματι βασιλεῖαν κληρονομήσαι Θεοῦ.* conf. haeres. l. 5. c. 9. §. 3. Graeca haec ex Io. Damasceni Parallelis excerpta Halloixius in vita Irenaei edidit et Basilii quoque habet de Spiritu Sancto c. 29. monente Massueto p. 303., nisi quod Basilii ponat *θεῶν πνεύματος*, quod et in nostris constat.

19. *ἀκολουθεῖσαι τῷ Χριστῷ*] Haec sane lex Christianismi fundamentalis est, quam nisi observaverimus, dignitate Christianorum praemioque excidimus. Exstat in pandectis sacris passim. Vide Matth. 16, 24.

20. *εἰς τελειότητα φέρονται*] Conf. Hebr. 6, 1.

21. *πρωτον ζητούντες*] Vide Matth. 6, 33.

22. *οὐκ ἀφεθήσονται*] Forsan alludit hic Irenaeus ad Luc. 17, 34 seqq.

XXXVIII.

Secundum fragmentum a Ch. Matth. Pfaffio editum cum eius notis.

Ἐιρηναίου.

Οἱ ²ταῖς δευτέραις τῶν ἀποστόλων διατάξεσι ³παρηκολούθηκοτες ἴσασι, τὸν Κύριον ⁴νέαν προσφορὰν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ καθιεστηκέναι ⁵κατὰ τὸ Μαλαχίου τοῦ προφήτου. ⁶Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ ⁷θυσία καθαρά, ὥσπερ καὶ ὁ Ἰωάννης ⁸ἐν τῇ ἀποκαλύψει λέγει· τὰ θυμιάματά εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων. καὶ ὁ Παῦλος παρακαλεῖ ἡμᾶς ⁹παραστήσαι τὰ σώματα ἡμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν. Καὶ πάλιν· ¹⁰ἀναφέρωμεν θυσίαν αἰνέσεως τωτέστι καρπὸν χειλέων. Αὗται μὲν αἱ προσφοραὶ ¹¹οὐ κατὰ τὸν νόμον εἰσὶν, οὐδὲ τὸ ¹²χειρόγραφον ἐξαλείψας ὁ κύριος ἐκ τοῦ μέσου ἤρκεν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, ¹³ἐν πνεύματι γὰρ καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν τὸν Θεόν. ¹⁴Διότι καὶ ἡ προσφορὰ τῆς εὐχαριστίας οὐκ ἔστι σαρκική, ἀλλὰ πνευματικὴ καὶ ἐν τούτῳ καθαρά. ¹⁵Προσφέρωμεν γὰρ τῷ Θεῷ τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ¹⁶εὐχαριστοῦντες αὐτῷ, ¹⁷ὅτι τῇ γῇ ἐκέλευσεν ἐκφῦσαι τοὺς καρποὺς τούτους εἰς τροφήν ἡμετέραν, ¹⁸καὶ ἐνταῦθα ¹⁹τὴν προσφορὰν τελέ-

Irenaei.

Qui ultimas apostolorum constitutiones assecuti sunt, ii norunt, Dominum in novo Testamento novam instituisse oblationem secundum dictum Malachiae prophetae. Propterea ab ortu solis et usque ad occasum nomen meum glorificatum est in gentibus et in omni loco suffitus offertur nomini meo et victimae munda, uti et Ioannes in Apocalypsi dicit: suffitus sunt preces sanctorum, et Paulus hortatur, ut sistamus corpora nostra victimam viventem, sanctam, beneplacitam Deo, rationalem cultum nostrum. Et rursus: offeramus victimam laudis, hoc est fructum laborum. Nam haec oblationes non secundum legem sunt, cuius chirographum deleus Dominus e medio sustulit, sed secundum spiritum; nam in spiritu et veritate oportet adorare Deum. Quapropter oblatio eucharistiae etiam non carnalis sed spiritualis est et in hoc munda. Offerimus enim Deo panem et poculum benedictionis, gratias agentes ipsi, quod terrae mandaverit progignere hos fructus ad nostrum nutrimentum, et postea finita oblatione, invocamus

πάντες ²⁰ ἐκκαλοῦμεν τὸ πνεῦμα
τὸ ἅγιον, ὅπως ²¹ ἀποφήνῃ ²² τὴν
θυσίαν ταύτην καὶ τὸν ἄρτον
σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ πο-
τήριον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ,
²³ ἵνα οἱ μεταλαβόντες ²⁴ τού-
των τῶν ἀντιτύπων, τῆς ἀφέ-
σεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς
ζωῆς αἰωνίου τύχωσιν. Οἱ οὖν
ταύτας τὰς προσφορὰς ἐν τῇ
ἀναμνήσει τοῦ Κυρίου ἄγοντες,
²⁵ οὐ τοῖς τῶν Ἰουδαίων δογμα-
σι ²⁶ προσέρχονται, ἀλλὰ πνευ-
ματικῶς λειτουργοῦντες τῆς σο-
φίας υἱοὶ κληθήσονται.

Spiritum s., ut exhibeat hanc
victimam et panem corpus Chri-
sti et poculum sanguinem Christi,
ut, qui haec antitypa accipiunt,
remissionem peccatorum et vitam
aeternam consequantur. Illi ita-
que, qui has oblationes in recor-
datione Domini agunt, non sane
Iudaeorum institutis accedunt,
sed spiritualiter sacra facientes
sapientiae filii vocabuntur.

1. *Ελεγκτικόν*] Hoc fragmentum quo pertineat, et quonam in libro s. Irenaei
exstiterit, determinare non ausim. Certo in libris contra haereses non exstat.
Uade idem hic repeto, quod de prioro fragmento pronuntiavi.

2. *ταῖς δευτέραις τῶν ἀποστόλων διατάξεσι*] Haec verba ostendunt, nisi
fallor, multa apostolos in ecclesia abs se plantata adornasse, quae in evangeliiis
litterisque ad nostra tempora conservatis non exstant. Quod uti de articulis fidei
nullatenus affirmaverim, quorum sufficiens datur in libris novi Testamenti canonici
notitia, ita ad solas caerimonias cultumque externum restringo. Qui quemad-
modum pro ratione circumstantiarum in diversis ecclesiis diversus variusque fuit,
ita et credibile omnino est, ipsas has apostolorum διατάξεις varias subinde diver-
sasque exstitisse. Alludit hic, ut arbitror, d. Paulus 1. Cor. 11, 34. ubi: *Τὰ
δὲ λοιπὰ ὡς ἂν ἔλθω, διατάξομαι. Cetera vero, ubi advenero, ordinabo.* Quae-
nam eorum hae fuerint διατάξεις, id quidem incertissimum est. Si quid tamen
conjecturae dandum, *δεύτεραι* illae τῶν ἀποστόλων παραδόσεις ex primitivae
ecclesiae monumentis quae seculis tribus prioribus ab erecta ecclesia christiana
exarata sunt, hauriri debent, ita tamen, ut certa ab incertis et coniectura proba-
bilis a demonstratione, nulla cum formidine oppositi coniuncta, omnino sit distin-
guenda. Nemo nescit, traditiones olim traditionibus fuisse oppositas. Quod non
solum ab haereticis contra orthodoxos factitatum; hi enim ipsi quoque mutuis
traditionibus se impugnantur invicem. Quae quum discernere difficile admodum
sit, id sane videtur esse optimum et rationi maxime congruum, iudicium suspen-
dere, ubi pronuntiare aliquid atque pro certo venditare haud licet. Ceterum, si
Patres consulamus, ii mox ad Scripturam solam, mox ad traditionem provocant
non scriptam Scripturae adiungendam, ita, ut ex eorum effatis nihil certi derivari
possit. Haec in unum collecta Diohysius Petavius praefixit egregio Theol. dogm.
Operi prolegom. cap. 1. et 2. inque eam nos deduxit opinionem, ut credamus, ex
Patribus hic in utramque partem disputari posse. Est inter Protestantes Henricus
Dodwellus, qui in dissert. in Irenaeum sibi probandum ausuit, traditiones aposto-
lorum puras conservatas fuisse usque ad tempora s. Irenaei, quia episcopi chri-
stiani usque ad Sec. II. spiritu prophetico et inspiratione divina fuerint praediti.
Haec gratis dici quisvis videt, vidissetque etiam Dodwellus, vir doctissimus, sed
iudicio non aequo pollens; si saltem considerasset, ipsum Irenaeum falsas tradi-
tiones pro veris venditasse. Quod haud difficili opera, ut arbitror, potest demon-
strari. Ita l. 2. c. 22. statuit vir sanctus, Christum iam senilem, id est, ut ipse
explicat, quadragenario maiorem imo prope quinquagenarium passum ac mortuum
fuisse. Hoc ut probet, post alia traditionem s. Iohannis et apostolorum allegat.
At factam hanc falsamque penitus esse nemo est qui ex ipsis traditionum propu-

gastribus diffundatur, candideque hic sententiam suam pronuntiavit clara. Manuscriptus: Nec illud ceteris validius argumentum est, quod ab auctoritate seniorum, qui apostolos viderant, Irenaeus repetit. Nam praeterquam quod de nomine et auctoritate seniorum illorum non constat, et ab uno forte Papia, homine, ut ait Eusebius, pertenuis ingenii, nec eorum, quae ab apostolis audierat, sensum semper assecuti, cuius tamen fidei plus aequo tribuebat Irenaeus, id accipere potuit, quod narrat: illud tantum a senioribus illis, quicumque tandem sint, audierat, non Christum anno aetatis fere quinquagesimo passum esse, sed declinantem iam in seniores aetates morituum esse: quam senilem aetatem ex arbitrio et disputationis aestu paullo longius quam per fuisset, ab haereticorum sententia discedens, postmodum interpretatus est. Dias. 3. in Iren. art. 6. §. 71. Ceterum, uti fieri solet, semel arrepta falsa traditione, alii errores sequuntur. Irenaeus enim, quem non latuit, Christum anno aetatis 50. baptismum suscepisse, triaque duntaxat a baptismo paschata celebrasse, aut traditioni suae de anno Christi emortuali contradicere necessum habuit, aut statere, Christum non statim post baptismum doctoris munere functum, triaque illa paschata demum ab eo anno esse incipienda, quo docere coepit, uti laudatus Manuscriptus arbitratur l. c. §. 72., qui Antonii Pagii infelicem coniecturam simul refellit, quam in Critica eius historico-theologica in Annales Baronii l. 1. p. 24. legere est. Existimat enim vir doctus, corrupta esse et insidiosa, quae apud Irenaeum de seniore Christi aetate legantur. Quod si ita est, totum Caput 22. libri 2. esset avellendum, et ipsius quoque Eusebii Graeca essent spuria, quae lib. 3. Hist. Eccl. cap. 23. exstant: καὶ πάντες οἱ προεβύτητοι μαρτυροῦντες ὅτι καὶ τὴν Ἀσίαν Ἰωάννη τῷ τοῦ Κυρίου μαθητῇ συμβεβληκότες παραδεδωκέναι ταῦτα τὸν Ἰωάννην. Quinimo necessum erat, ut haec diceret Irenaeus, probatae contra Gnosticos, Christum omnes aetates sanctificasse, quod egregie observatum fuit a Iac. Basnagio Hist. Eccl. l. 9. cap. 5. §. 8. l. 477. Haec prima traditio falsa est, quae ab Irenaeo sit recensita. Succedat altera de die paschata, ubi Irenaeus traditionem s. Ioannis, Polycarpi, Melitonis ecclesiaeque Asiaticae veram credidit, iuxta quam ipsa decima quarta luna post aequinoctium verum id celebrandum erat, in quacunque demum hebdomadis feriam incideret. Conf. Euseb. Hist. Eccl. lib. 5. cap. 24. Niceph. Hist. Eccl. lib. 4. cap. 39. Alii Romanam censuit ecclesia, ne Iudaicos ritus imitari videretur, diemque dominicum paschati destinabat, quae decimam quartam lunam proxime sequeretur, traditione illidem apostolica Petri et Pauli nixa. Iam qui Romanae ecclesiae sunt additi, Asiaticorum ipsiusque Irenaei traditionem vocabant in dubium, ut Romanam amplectantur; qui vero penitus rem considerabunt, utriusque incertitudinem citius potius concludent. Terrenam rarsas iustorum cum Christo regnum post resurrectionem statuit Irenaeus, provocans ad traditionem Papiae, qui fuerit Ἰωάννης μὲν ἀκουστής, Πολυχάρπου δὲ ἐταῖρος lib. 5. cap. 32. seqq. Hanc traditionem et velis reiecit ecclesia et moderna universa reiecit, Romana ipsa, traditionem custos. Omnes crimen conicitur in Papiam, qui, ut Eusebius ait Hist. Eccl. lib. 3. cap. 39. vir fuit σφόδρα σμικρὸς τὸν νοῦν. Et huic viro Irenaeus credidit, his traditionibus olim fides data est, quae a σφόδρα σμικροῖς τὸν νοῦν sacre propagatae. Unde Massuetus: *Ista ut et alia, quae retuli, necni sunt, quae contra Irenaeum ex nimia in Seniores illos, quos identidem citat, veneratione.* Dias. 3. artic. 11. §. 122. Porro lib. 4. cap. 16. §. 2. et cap. 36. §. 4. itemque lib. 5. cap. 22. §. 2. asserit idem, angelos transgressos decidisse in terram in iudicium ibique hominibus commixtos hoc est mulierum captos specie cum iis stupri consuetudinem habuisse, quae eadem sententia movente Massueto Dias. 3. art. 9. §. 102. fuit Iustini martyris, Athenagorae, Clementis Alexandrini, Tertulliani, Lactantii omniumque fere aliorum, traditionem ecclesiasticam efficiens, siquidem consensus Patrum eam efficere possit, sed talem insuper traditionem, cuius falsitas extra omnes controversias aleam est posita. Unicum est, quod ex Irenaeo adhuc addimus. Fabulum Aristae de versione LXX interpretum graeca adoptat vir sanctus. Hanc αὐτὸς ἐκλήμασαν τοῦ Θεοῦ conscriptam esse arbitratur lib. 3. cap. 21. quae opinio unanimi olim consensu apud omnes quatuor priorem seculorum Patres veterumque Iudeos recepta fuit, ab eruditis vero nunc ridetur exhibilaturque. In vancum autem pro secunda Aristae historia allegaveris Iustinos martyres, Irenaeos, Tertullianos, Clementes Alexandrinos aliosque veteres, quos sua semper laus unaque auctoritas manet. Unde egregie hic, si unquam, Manuscriptus: *Scitis est nobis, si omnes eruditatis argui non possit Irenaeus, quod, ut arbitror, nemo dicat, qui sacre antiqui-*

talis reverentia tangitur; utpote, qui sententiam amplexus fuerit, quam suo tempore, re nondum ad criticas leges exacta, Christiani omnes tuebantur. Diss. 3. in Iren., ut l. 1. §. 9. f. 110. Itaque ad criticas leges exigendae sunt Patrum traditiones, ut veritas eorumdem cognosci queat. In quo utique omnes habebit consentientes vir doctissimus, qui in re religionis discernenda iudicio suo uti norum. Atque haec exempla monstrant, traditiones iam seculo II. post C. N. fuisse dubias, incertas, falsas itidem pro veris admissas, non a plebe solum, sed et eruditis, imae ipsis Patribus et Irenaeo. Si autem Sec. II. eadem incertae iam exstiteret, quid de nostris dicendum temporibus et de XVIII. seculo, quod post C. N. agimus, ubi certe maiorem incertitudinis gradum addidit antiquitas? Si autem traditiones sunt incertae, non sunt necessariae, non sunt fundamentum fidei, non pari pietatis affectu cum s. Scriptura sunt recipiendae. Id quod erat demonstrandum. Ast aiunt, qui contrariam tenent sententiam, certa dari *ὑπερῖστα*, ex quibus traditionum veritates quest demonstrari. Praecipuum est, quod ex Augustino allegant. Ita enim ille; *Quod universa tenet ecclesia nec a conciliis institutum sed semper retentum est, non nisi auctoritate apostolica traditum rectissime creditur.* l. 4. de baptismo contra Donat. cap. 24. et lib. 5. cap. 23. eadem fere ponit: *Quae universa tenet ecclesia, et ab hoc ab apostolis praecepta bene creduntur, quamquam scripta non reperiuntur.* Id quod ad nauseam usque repetit Vincentius Lirinensis in Commonitorio adversus haereticos, homo Semipelagianus, qui, quae Augustinus de ritibus et disciplina praecipue dixit, ad dogmata fidei perverso sensu applicavit. Sed sufficit, Augustinum hic a nobis postulare id, quod nostris saltem temporibus facta est impossibile. Quum enim veteris ecclesiae paucissimae omnino habeamus monumenta, quum inter primitivos Patres scripserint paucissimi, quum maxime in tribus prioribus seculis magni in historia dogmatum dentur hiatus, quem vel supposititia pro genuinis data nobis sint, ut certitudo historica hic plurimum vacillet, quam ipsis tribus post Christum natum seculis magna Patrum exsistat diversitas in explicandis articulis fidei, ex quibus solum de deitate Christi ipsiusque *ὁμοουσιᾳ* cum Patre atque aeternitate nunc nominamus, quum denique haud sequatur, ea, in quibus Patres antiquissimi consentiant, et ante eos semper credita atque observata fuisse, utpote quae fingi et institui ab iis poterant, qui ipsos antecesserunt, omnino arbitramur, ipsam hanc Augustini regulam certitudinem traditionum apostolicarum haud firmare. Sunt praeterea in Patribus et multa obscure posita, quae in utramque partem posunt explicari et ex quibus nulla deduci potest traditio. Proinde in illorum libris incaasum quaerimus decisiones controversiarum, quae hodie Christianos separant. Qui enim illi lites nostras decidere potuerit, qui nostrarum controversiarum statum, quem vocant polemiici scriptores, ignoraverunt? Inde et in utramque partem allegari Patres videmus a dissidentibus, semperque his omnibus applicari potest, quod de Iohanne Chrysostomo dixit s. Augustinus, *Vobis nondum hiscantibus securus loquebatur.* Lib. 1. cont. Iulianum c. 6. Quinimo et ad successionem doctrinae provocare videmus tam veteres tam recentiores haereticos, Arianos maxime, quorum numerum quotidie crescere cum dolore animadvertimus. Non sane haec arma sunt, quibus veritas suffalci queat, non allegandi sunt homines, quos falli potuisse omnes credunt, ut ex eorum consensu auctoritas traditioque apostolica conficitur. Fuerant sane olim, quae non a conciliis demum tradita sed semper retenta erant creditaque ab omnibus, ast ficta tamen erant traditionumque apostolicarum nomen eementita. Errorum de regno millenario intelligo, fabulam illam de versione LXX interpretum aliasque, quae huc transferre non attinet, ab omnibus olim et ubique credita, si ex iis, quae nobis restant, monumentis ita liceat concludere. Porro iuxta dictum Augustini quaevis traditio incerta reddi posset, cui ecclesia saltem particularis contradiceret. Id quod ipsa ecclesia Romana haud admittit. Hac etenim ratione omnes illi articuli incerti forent, de quibus inter Romanam Graecamque ecclesiam controversatur. Non enim ubique et ab universa ecclesia retenti fuerunt. Ceterum in verbis Augustini id notata quoque dignum occurrit, quod traditiones apostolicas ab institutis conciliorum videretur distinguere, quum, quae ab his decisa fuerint, in numerum apostolicarum traditionum Romana referat ecclesia. Sed tot responsionibus utique via opus est, ut arbitror. Est enim, quae totam rem conficit. At Augustinus, *quod universa tenet ecclesia semperque retentum sit, non nisi auctoritate apostolica traditum rectissime credi.* Hic ecclesiam primitivam, ipsosque apostolos eorundemque scripta excludi ab Augustino in mentem inducere meum haud possum. Si

itaque in his nullam doctrinae, quae traditur, inveniri queat vestigium, aut si quae isti scripsere, diversa sint ab iis, quae sub nomine traditionis apostolicae proponuntur, evidens est, non dici posse, quod haec universa semper tenuerit ecclesia. Atque hac ratione genuinis Augustini verbis sensus et veritatis congrua dari potest. Denique id unum loco omnium monemus. Universa olim ecclesia oblationem deorum consecrandorum a laicis faciendam tenuit; universa olim ecclesia a fidelibus distinguit catechumenos; universa olim ecclesia disciplinam arcani tenuit, quae abrogata postmodum fuit, nec amplius ullibi ne in ecclesia quidem Romana observatur, nisi cum quibusdam in eam velimus descendere sententiam, ad disciplinam arcani pertinere, quod missae submissa voce dicantur et quod s. Scripturae lectio laicis aut non permittatur aut saltem dissuadeatur. Sed hoc posterius quidem nemo cordatus faciet, prius vero in ecclesia primitiva non fuit facilitatum, quae sobria voce sacra celebravit. Tenuit itaque olim universa ecclesia et retinuit, quae hodie abrogata sunt et proscripta. Aut itaque erravit s. Augustinus, aut ecclesia Romana observare desit ea, quae sunt traditionis apostolicae. Quod quum ita sit, nulli tamen ratione affirmamus, traditiones historicas aut cultum externum caerimoniarum ecclesiasticas spectantes haud dari, inde a primis temporibus usque ad posteriora saecula propagatas. Haec, ubi e genuinis antiquitatis ecclesiasticae documentis probatae demonstrataeque fuerint, nec recentioris cuiusdam, quocumque in fastigio is demum positus fuerit, inventioni aut novellae etiam multorum licet doctissimorum virorum decisioni ortem debeant, ambabus manibus amplectimur. Ut autem ad rem ipsam, de qua nunc dicendam, perveniamus, si quid est, quod ad διατάξεις ἀποστολικὰς referri posse arbitramur, sunt sane ea, quae in hoc Irenaei, quod damus, fragmento exstant, et quae duobus fere capitibus comprehenduntur. Sistit enim sanctissimus Lugdunensis episcopus tum veteris ecclesiae oblationem eucharisticam tum consecrationem eucharistiae ob oculos verbis clarissimis et penititioris consideratione dignis. Confirmat, quae Irenaeus hic refert, illa, quae in libris contra haereses posuerat, quae Constitut. apost. lib. 8. memorant, quae Iustinus item martyr alique veteres de eucharistia veterum tradidere. Id quod luculentum omnino veritatis est testimonium, hisque, quae ita vocari liceat, διατάξεις ab omni fraudis et suppositionis suspitione vindicat.

3. παρηκολουθήκotes] Ubique Irenaeus, ubi hactenus vidimus, ᾠδαὶν in novi Testamenti libris usitatum imitatur. Quod et hic fit. Ita enim Lucas initio evangelii: ἔδοξε καὶ μοι παρηκολουθήκῃ ἀγαθὴν πάντα ἀκριβῶς. Luc. 1. 3.

4. νέαν προσφοράν] Novam oblationem. Scilicet haec s. Irenaei veterumque doctrina est, quam in libris adversus haereses luculenter idem asserit. Ita enim l. 4. c. 17. §. 5. Dominus noster suis discipulis datus consilium primitias Deo offerre ex suis creaturis non quasi indigenti, sed ut ipsi nec infructuosi nec ingrati sint, cum qui ex creatura panis est, accepit et gratias egit dicens: Hoc est corpus meum: et calicem similiter, qui est ex creatura, quae est secundum nos, vinum sanguinem confessus est. Et novi Testamenti novam docuit oblationem, quam ecclesia ab apostolis (harum etenim δεύτεραι διατάξεις in fragmento nostro allegantur) accipiens in universo mundo offert Deo, ei qui alimenta nobis praestat, primitias suorum munerum in novo Testamento, de quo in duodecim prophetis Melchies ne praesignificavit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non accipiam de manibus vestris; quoniam ab ortu solis usque ad occum, nomen meum glorificatur inter gentes et in omni loco incensum offertur nomini meo et sacrificium purum, quoniam magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens. Manifestissime significans per haec, quoniam prior quidem populus crederet offerre Deo: omni autem loco sacrificium offerret ei et hoc purum; novam autem eius glorificatur in gentibus. Et l. c. §. 6. haec adiunguntur: Quoniam nomen Filii proprium Patris est, et in Deo omnipotente per Iesum Christum offert ecclesiae; bene ait secundum utraque, et in omni loco incensum offertur nomini meo et sacrificium purum. Incensa autem Iohannes in Apocalypsi orationes esse ait sanctorum. Denique c. 18. §. 5. ista ponuntur: Offerimus ei quae sunt eius, congruenter communicationem et unitatem praedicantes carnis et spiritus. Quemadmodum enim qui est a terra panis percipimus invocationem Dei, iam non communis panis est, sed eucharistia, ex duobus rebus constans, terrena et caelesti; sic et corpora nostra percipientia eucharistiam iam non sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia. Haec quae prolata sunt, cum in finem haud decurtata posuimus, ut Irenaei more eo claritas pateret. Observamus autem primo, iuxta Irenaeum oblationem euchar-

sine mandatum fuisse discipulis ab ipso Christo. Id quod in Evangelis κατὰ ἔθνη non exstat, nec in Epist. prima Pauli ad Cor. ubi traditionem Domini, plenam et arbitror nullaque sui parte privatam dat apostolus. Idem hoc videtur contrarium esse fragmento nostro, ubi sanctissimus episcopus ad δευτέρας διατάξεις τῶν ἀποστόλων perspicue satis provocat. Secundo non oblationem solum eucharisticam a Domino mandatum fuisse discipulis ait Irenaeus, sed et oblationem primitiarum ex eius creaturis. Haec verba attentione digna sunt. Ex his enim sequitur, nec legem de primitiis in veteri Testamento datam fuisse abrogatam in novo, sed vetus institutum retentum, nec confici posse eucharistiam nisi ex frugum primitiis, si litteram Irenaei premas. Denique, ut omnem sententiam nostram hic exponamus, norunt, qui traditioni ecclesiasticae dedere operam, a pluribus conciliis statutum fuisse, ne primitiae aut alii fructus promiscui ad altare offerrentur. Vide Can. Apost. 3. et Can. 28. Conc. Trullani, quibus addi potest Concil. Carthagin. ann. 397 habitum, ubi inter alia primitiarum quoque oblatio expressis terminis proscribitur, uti videre est ex Cod. Can. eccl. Afric. c. 37. p. 1067. et Martini Bracaren. Collect. Can. c. 55. Conc. t. 5. f. 911. Verba Canonis apostolici intamant, quae praeter panem et vinum offerantur ad altare, offerri παρὰ τὴν ὑπὸ Κυρίου διαταξιν τὴν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ. Additur tamen exceptio πλὴν νέων χιδρῶν ἢ στάχυας σίτου ἢ σταφυλῆς, quae in altari offerri adhuc poterant, ad altare vero iuxta Can. 1. 5. ἔλαιον εἰς τὴν ἁγίαν λυχνίαν καὶ θυμίαμα τῷ καιρῷ τῆς διακ. ἀναφορᾶς. At Can. 5. expresse de primitiis hoc cautum est: ἡ δὲ ἄλλη πᾶσα ὀψώρα εἰς ὄλκον ἀπυστελλέσθω, ἀπαρχὴ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θυσιαστήριον. ὅλον δέ, ὡς ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερίζουσι καὶ τοῖς διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς. Haec verba omnino videntur esse decisiva, ut demonstraretur, creditum fuisse apud veteres, primitias in altari iuxta Christi institutionem haud offerendas esse. Consentiant Constit. apost. l. 8. c. 30. ubi recensetur διατάξεις Matthaei περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν. Ἐτι προστάσσω πᾶσαν ἀπαρχὴν προσκομίζεσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις εἰς διατροφὴν αὐτῶν, πᾶσαν καὶ δεκάτην προσφέρεισθαι εἰς διατροφὴν τῶν λοιπῶν κληρικῶν καὶ τῶν παρθέτων καὶ τῶν χηρῶν καὶ τῶν ἐν πενίᾳ ἐξεταζομένων. αἱ γὰρ ἀπαρχαὶ τῶν ἰερῶν εἰσι καὶ τῶν αὐτοῖς ἐξυπηρετουμένων διακόνων. Eadem fere estant Const. Apost. l. 2. c. 25. τὰ διδόμενα κατ' ἐντολὴν Θεοῦ τῶν δεκατῶν καὶ τῶν ἀπαρχῶν ὡς Θεοῦ ἄνθρωπος ἀναλίσκω. Additur ratio, quia et Αἰνέται τῇ σκηνῇ προσεδρεύοντες ἐκ τῶν εἰς τὴν προσφορὰν τοῦ Θεοῦ διδομένων ὑπὸ παντός τοῦ λαοῦ δάφρων καὶ ἀφαιρέματων καὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν καὶ θυσίων καὶ προσφορῶν μετέλχον, latiusque haec omnia explicatur ad finem capituli: ὁ πρότερον ἐρρέθη, νῦν ἐνωτίσω. ἀφαιρέματα καὶ δεκάται ἀπαρχαὶ τῷ ἀρχιερεὶ Χριστῷ καὶ τοῖς λειτουργοῦσιν αὐτῷ. δεκάταις στήριον ἀρχὴ δυνάματος. His verbis antiquissima recensetur traditio sed mysterio involuta, quod intellectu difficile est. Sequitur: αἱ τότε ἀπαρχαὶ καὶ δεκάται καὶ ἀφαιρέματα καὶ δῶρα, νῦν προσφοράι, αἱ διὰ τῶν ὁσίων ἐπισκόπων προσφερόμεναι Κυρίῳ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ostendant haec, eum, qui ista scripsit, haec dum posuit verba, credidisse, nullum omnino in novo Testamento esse sacrificium, sed in locum sacrificiorum vet. Test. successisse nonnisi preces, in locum primitiarum vero et decimarum oblationem episcoporum, illam puto, quae ad sacramentum eucharistiae pertinet. Addi possunt et, quae l. c. c. 27. exstant; προσήκει οὖν καὶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, τὰς θυσίας ὑμῶν ἧτοι προσφοράς τῷ ἐπισκόπῳ, προσφέρειν ὡς ἀρχιερεὶ ἡ δὲ ἐλντων ἡ διὰ τῶν διακόνων, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰς δεκάτας καὶ τὰ ἐκουσία αὐτῷ προσάγετε. cap. 28. de Agape ita: ἀφορίζεσθω δὲ ἐν τῇ δοχῇ τὸ τῷ ποιμνὶ ἐδίμω, λέγω δὲ τὸ τῆς ἀπαρχῆς, ὡς ἱερεὶ, καὶ μὴ παρὴ τῇ δοχῇ. Et c. 34. προσφέροντες αὐτῷ τὰς ἀπαρχὰς ὑμῶν καὶ τὰς δεκάτας ὑμῶν καὶ τὰ ἀφαιρέματα ὑμῶν καὶ τὰ δῶρα ὑμῶν διδόντες αὐτῷ ὡς ἱερεὶ Θεοῦ, ἀπαρχὴν σίτου, οἴνου, ἔλαιου, ὀψώρας, ἐρέας καὶ πάντων, ὧν κύριος ὁ Θεὸς ἐπιχορηγεῖ ὑμῖν. καὶ ἔσται σοι ἡ προσφορά σου δεκτὴ εἰς δαμνην ἐνδοξίας κυρίῳ τῷ Θεῷ σου. Harum deinde oblationum necessitas cap. 35. urgetur. Hinc omnino liquet, primitias a laicis oblatas destinatas fuisse in primitiva ecclesia in usum cleri, non autem ad conficiendam eucharistiam. Adde l. 7. c. 29. Certis tamen precibus eisdem ipsae consecrabantur. Formula etenim oblationis primitiarum haec in Const. apost. l. 8. c. 40. legitur: εὐχαριστοῦμέν σοι, κύριε

παντοκράτορ, δημιουργὸς τῶν ὅλων καὶ προνοητής, διὰ τοῦ μονογενοῦς σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ἐπὶ ταῖς προσευχαίαις σου ἀπαρχαῖς, οὐχ ὅσον ὑπεβλήμεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα. τίς γὰρ ἀνδρῶν ἀπαρχὰς εὐχαριστήσας σοὶ δύναται, ὑπὲρ ὧν δέδωκας αὐτοῖς εἰς μετέληψιν . . . . ὁ πάντα τελεσφορήσας διὰ τοῦ λόγου σου καὶ κελεύσας τῇ γῇ παντοδαποὺς ἐκφῦσαι καρποὺς εἰς εὐφροσύνην καὶ τροφὴν ἡμετέραν, ὁ δοὺς . . . . ἡμῖν σίτην πρὸς τροφὴν προσφορὸν καὶ καταλλήλων καὶ ἔκρε διάφορα, τὰ μὲν πρὸς χρῆσιν, τὰ δὲ πρὸς ὕγιαν, τὰ δὲ πρὸς τέρευν. ἐπὶ ταῦτοις οὖν ἀπασιν ὑπερῷμνητος ὑπάρχεις τῆς εἰς πάντας εὐεργεσίας. Haec dum scribimus, in mentem venit, sanctum Irenaeum in ipso hoc, quod damus, fragmento iisdem fere verbis uti in oblatione eucharistiae sive domorum eucharisticorum, quibus utuntur Constitutiones apostolicae in oblatione primitiarum. In enim in sequentibus: προσφέρωμεν γὰρ τῇ θεῷ τὸν ἅρτον καὶ τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας εὐχαριστοῦντες αὐτῷ, διὸ τῇ γῇ ἐκέλευσε ἐκφῦσαι τοὺς καρποὺς τούτους εἰς τροφὴν ἡμετέραν. Eadem propemodum est primitias offerendi formula, quae in s. Gregorii libro Sacram. p. 250. observatur: Domine, qui caelum et terram et omnia creasti, te supplices quaesumus, ut hunc fructum novum benediceret et sanctificare digneris et multiplicare abundanter offerentibus tibi, ut repleas eorum cellaria cum fortitudine frumenti et vini, ut lactantes in eis referant tibi Deo omnipotenti laudes et gratias. Haud itaque in dubium vocari potest primitiarum oblatio in ecclesia primitiva cum precibus coniuncta. Pium certe fuisse primitias Deo offerendi institutum arguit Gregor. Nazianz. διὸ γὰρ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ καὶ τὰ ἡμέτερα. Epist. 80. ad Aërium et Alypium. Ita et Origenes contra Celsum l. 8. p. 400. ὃ δὲ τὰς ἀπαρχὰς ἀποδίδωμεν, τούτῳ καὶ τὰς εὐχὰς ἀναπέμπωμεν. Inde et in Eucharologio Graecorum εὐχὴ παρὰ τῶν προσφερόντων ἐπαρχάς, εὐχὴ ἐπὶ τῶν καρποφορούντων, atque, ubi in Canone Apost. 3. seq. dicitur, non offerenda esse in altari nisi panem et vinum, alium omnem fructum in domum episcopi mittendam, addit versio Arabica: et benedicti ei sacerdotes precibus ei praescriptis. Nec male addit Scholiastes in Codice Anglicano, hunc primitias et dona offerendi ritum a lege Moysae petiitum esse, notante Beveregio. Id enim infra de omni oblationis ritu observabimus. Ita tamen haec omnia sunt intelligenda, ut oblatio primitiarum ab oblatione domorum eucharisticorum semper distinguatur, quum abusus hunc abrogent, uti notavimus, concilia, quo tum primitiae tum sacra symbola in altari oblata fuere. Allegavimus conc. Trullanum, quod c. 28. oblationem usuram quoque prohibet et Can. 57. mel et lact offerre vetat. Textus autem concilii Carthaginensis Can. 37. ita habet: *Ut in sacramentum corporis et sanguinis Domini nihil offeratur, quam quod ipse Dominus tradidit h. e. panis et vinum aqua mixtum, primitias vero seu lac et mel, quod uno die solemnissimo in infantum mysterio solet offerri, quomodo in altari offerantur, suam lemem habeant propriam benedictionem, ut a sacramento dominici corporis et sanguinis distinguantur, nec amplius in primitiis offeratur quam de visis et frumentis.* Ex his verbis patet, concilii Carthaginensis Patres oblationem primitiarum sollicite ab oblatione eucharistica distinxisse. Quod sane in citatis verbis non facit Irenaeus, qui postquam dixerat, Dominum suis discipulis consilium dedisse primitias Deo offerre ex suis creaturis, statim addit, Christum panem accepisse, gratias egisse et dimisisse: hoc est corpus meum. Diximus supra, videri difficile, quod asserat, et mandato vel consilio Domini primitias offerendas, et quidem in eucharistiae celebratione. Utrumque nec ex institutione eucharistiae, quae a Matthaeo, Marco et Luca itemque Paulo nobis tradita est, nec ullo ex libro novi Testamenti liquere asserimus. Si vero primitiarum oblatio a Christo fuit instituta, (ad traditionem enim non scriptam recurrunt, quam demus pauperibus,) cur quae omnes, quaeque hodie sunt, ecclesiae, et ipsa quoque Romana hunc ritum non amplius servat, uti plures alios, qui ex traditione Dominica vel apostolica manarunt olim credebantur atque ubique observabantur? Si porro oblatio primitiarum iuxta consilium a Domino datum pertinet ad eucharistiam rite celebrandam, uti innuere videtur Irenaeus, qui ista indivisae nexu combinat; nec enim primitiarum eorumque oblationis mentionem hic facere potuisset, nisi eucharistiam ex iis faciendam credidisset; non peccant solum omnes ecclesiae hodiernae, quae id non faciunt, sed peccant quoque antiquae ista concilia, quae memoravimus, peccavit quoque universa ecclesia primitiva, quae hunc morem certe ubique non tenuit. Id quod nemo affirmavit. Sed nec a. Irenaeo hic contradicere possumus pietatamque violare, quam debemus

usque ecclesiae primitivae lumini. Nil itaque restat, quam ut dicamus, edoctum ita a suis fuisse Irenaeum, licet auctorem non nominet, a quo ista hauserit. Ita enim videtur, veteres Christianos pia quadam persuasione omnia ea ex traditione Domini vel apostolorum fluxisse arbitratos, quae in ecclesia quavis particulari tum observantur, adeo; ut haec quoque usque ad minimos saepe ritus extenderint. Ast hoc nondum sufficit. Dicit enim quispiam, et hac quoque ratione in dubium vocari quae, scripserit Irenaeus. Alia itaque inveniunda via est. Nolim enim, ut mihi obiciatur, quod Irenaei cineres memoriamque, uti par est, haud venerer. *Primitias* dixit, voce pro pane et vino quovis sumta, sive haec primitiae frugum vel vini sint necne. Nec enim video, quid nos cogat, ut vocem *strictè* accipiamus, quam *late* accipere possumus. Porro quam eorum quae proferimus testimoniorum latinam solum versionem, non graecum textum, qui perit, habeamus, forsitan non sine ratione comitice possumus, latinum interpretem in hoc loco vertendo esse hallucinatum. Id quod viris doctis tamen penitus inquirendum relinquimus, quam hac ratione textus latinus Irenaei totus redderetur dubius et incertus. Unde crediderim forte, *primitias* hic sumi pro eo quod *praecipuum* est. Nihil enim magis praecipuum inter omnia alimenta est quam panis et vinum. Et in hac explicatione, ut arbitror, acquiescendum erit, maxime, quum in textu Irenaei *primitias* repetantur: *primitias suorum munerum in novo Testamento*. Itaque cap. seq. 18. §. 1. 4. Quod dem ponimus, id tamen semper videtur remanere, panem et vinum ante consecrationem Deo prius offerenda esse iuxta mentem Irenaei, qui traditionem a Domino acceptam et per apostolos propagatam allegat. Hanc autem oblationem quam abolerunt omnes forte Protestantes videantur, opponitur ipsis a. Irenaei auctoritas; quam pedibus conculcare et susque deque habere, id vero maximum crimen foret; dicere etiam, veteres per oblationem et sacrificium nihil intelligere aliud quam preces, oppido esset ridiculum ostenderetque animum aut veritati non cedentem eandemque dissimulantem, aut nulla ecclesiasticae antiquitatis notitia imbutum. Itaque ad hanc sacram ancoram nos haud confugimus. Sincere enim procedendum dicendumque quod res est. Hanc ab ovo repetemus totumque Irenaei contextum, qui lib. 4. contra haereses c. 17. et 18. iuxta divisionem a Renato Massueto institutam complectitur, enucleabimus. Sub initium cap. 17. ostendit Irenaeus, Deum veteribus et typicis oblationibus ac sacrificiis non indignasse, nec per ea homines veram iustitiam consequi potuisse. Multa expropter loca ex vet. Test. adducit, ut probet, haud placuisse ipsi Iudaeorum sacrificia, quia externo ritui confisi mandata eius neplexerint servare. Hinc ad novum Testamentum progreditur, atque, Dominum discipulis suis consilium dedisse, hoc est, ipsis mandasse, ut primitias Deo ex creatoris suis offerrent. Ita enim consilium eodem capite explicatur §. 1. ubi: *Consilium ei datus: immola Deo sacrificium laudis*. Hic consilium pro mandato excipitur, eliter sane ac *γυνή*, quae 1. Cor. 7, 25. 2. Cor. 8, 8. 10. *τῇ ἐπισταγῇ* opponitur. Mandatum autem hoc non verbis quidem expressis dedisse Christum arbitratur vir sanctus, sed ipso potius facto, quo praesentibus discipulis suis perfecit, hoc fine, ut ipsam imitarentur eaque facerent postmodum, quae ipsum fecisse vidissent. Scilicet, accepisse eum panem, gratias egisse et dixisse: *hoc est meum corpus*, calicem quoque similiter sanguinem suum confessum esse. Diligenter hic notandum est, a Irenaeum tot verbis non affirmare, quod ipse Christus in prima eucharistiae institutione panem vinumque Deo Patri obtulerit. Haec in Irenaeo non legantur, nisi per gratiarum actionem oblationem innui credas Ast per gratiarum actionem Deo nihil offertur, sed pro iis gratiae Deo aguntur donis, quae nobis Deus offert. Itaque dicendum est, gratiarum actionem a Christo iuxta receptam Iudaeorum consuetudinem factam coniunctam fuisse cum precibus et *εὐλογία* qua panis vinumque sanctificata fuerint, ut essent sacramentum corporis et sanguinis ipsius, quod hac actione institutum fuit. Ast et ipsa haec *εὐλογία* nondum vocari potest oblatio, nisi credamus, oblationem proprie sic dictam esse, qua dona a Deo nobis data ipsi prece nostra offerimus rogamusque, ut eis benedicere atque in usus nostros eadem sanctificare velit. Hac autem ratione omnia quibus utimur fruiamurque et omnes cibi quibus vescimur, Deo offeruntur, utpote sanctificatione et benedictione divina opus habentia iuxta mentem s. Pauli: *ὅτι πᾶν πῖσμα Θεοῦ καλὸν καὶ ὀδὴν ἀπόβλητον, μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον, ἀγαθὸν γὰρ διὰ λόγον Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως*. 1. Tim. 4, 4. 5. Si itaque panem et vinum Deo Patri obtulit Servator, quam eucharistiam instituit, hac ratione ea obtulit, quam indicamus. Alium certe modum vix excogitare possumus,

qui novimus, primam eucharistiam haud in altari confectam, sed quum discipuli pascha comederent. Aiunt enim evangelistae, factum hoc esse, ipsis adhuc accumbentibus, *ἐσθιόντων αὐτῶν* Matth. 26, 26. Marc. 14, 22. Calicem vero domum post finitam coenam datum fuisse asserunt Lucas ev. 22, 20. et Paulus 1. Cor. 11, 25. quod de pane haud legitur. Atque ista omnino ratione nunc explicanda nobis venit mens Irenaei, si ad traditionem evangelicam, qua certior nulla datur aut magis authentica, ea sit exigenda, quum dicit, *Christum* instituendo sacramentum corporis et sanguinis sui, *novam oblationem novi Testamenti* docuisse. Pergit deinde et ait, *hanc oblationem accepisse ecclesiam ab apostolis*, dum in universo mundo *offerat Deo primitias suorum munerum in novo Testamento*. Duo fere hic verbis notanda veniunt. Primum est, quod nullus in apostolorum monumentis occurrat locus, in quo *nova* quaedam *novi Testamenti oblatio* instituta memoretur, oblatio nempe eucharistica, sacramento eucharistiae annexa. Ea enim, quae pro oblatione hac demonstranda ex scriptis apostolicis afferuntur, ita comparata sunt, ut rem haud censuere omnino videantur, quod ostendemus in Dissertatione de *oblatione eucharistiae in veteri ecclesia usitata*. Si vero ad traditionem non scriptam hic recurrendum sit, prout et ipse Irenaeus ad *δευτέρως τῶν ἀποστόλων διατάξεις* in fragmento nostro provocat, id, ut arbitror, optimum erit, dicere, ceremoniam hanc ritumque oblationis ab apostolis institutum esse, prout et alii ritus iidemque varii ab ipsis originem traxerint, quos indifferentes, utpote non ad fidem sed ad disciplinam pertinentes, fateri necessum sit, quum plurimi hodie nullibi amplius observentur et quia posteris traditi non omnes fuere, notitiae quoque nostrae subtrahi sint. Alterum, quod notandum hic occurrit, est, quod s. Irenaeus asserit, *ecclesiam novi Testamenti in universo mundo offerre munerum suorum primitias*, ita ab apostolis edoctam. Cuius assertionis quae sit difficultas, iam superius diximus. Sed non est, cur tantopere in mente Irenaei explicanda hic laboremus, quum dictum iam a nobis fuerit, hanc *oblationem novam* nihil aliud esse, quam *εὐλογίας* symbolorum eucharisticorum, quae fateamur, nos haec dona a Deo accepisse, quae pro ipsis gratias agamus Deo creatori, eademque ipsi precibus nostris offeramus atque deducimus, rogantes insuper, ut ista in usus nostros sancta reddere atque virtute sua omnipotente corpus et sanguinem Filii sui Iesu Christi praesentia nobis in usistere dignetur. Haec certe oblatio, si isto quidem termino uti velimus, et pia est et menti Salvatoris congrua, quum hac ratione, quicquid a Deo accipiamus, acceptum ipsi referamus, omniaque illa dona, quae Deus largitur in nos effundit, non nostra sed Dei esse fateamur, Deo itaque soli consecranda, in cuius honorem et iuxta cuius mandatum iis uti debemus. Et quum illa dona, quae ad eucharistiam celebrandam in ecclesia proponuntur, mysterium summum redemptionis nostrae nobis exhibeant, omnino conveniens esse arbitramur, ut peculiari consecratione atque *εὐλογία* illa dedificentur et sanctificentur. Ita si explicentur Irenaei verba, uti ea explicanda esse arbitramur, non est quod vel ad traditiones non scriptas confugiendum sit, vel longa atque inutili disputatione res involvenda, cui nulla difficultas inest, si absque praeiudicatis opinionibus eadem investigetur. Hac enim ratione nemo est inter Protestantes, qui adversam velit ingredi sententiam, credulique, *εὐχαριστίας* et *εὐλογίας* donorum eucharisticorum haud esse necessarium, eademque precibus consecranda atque sanctificanda non esse. Nam vero haec oblatio propria sit et propitiatoria, aut spiritualis tantum et impropria, in *Doc. de oblatione eucharistiae* penitus inquiremus, ubi demonstrabimus, hoc argumentum tot logomachiis atque aequivocis expressionibus obfuscatum esse, ut Andabatarum more pugnare videantur, qui dissentiant, longasque sibi lites movent. Sed perperam in explicanda Irenaei sententia. Ait vir sanctus, hanc oblationem in veteri Testamento praesignificatam fuisse a Malachia, qui e duodecim prophetis fuerit, loco illo plurimum citato, qui exstat cap. 1. comm. 10. 11. Hic id animum sufficit monere, quod nemo, ut arbitror, Patrum explicationibus si assuetas sit, negabit, sanctissimos Patres saepius allegare dicta ex Scriptura, quae ad institutum suum accommodent, etsi proprio strictoque, quem vocant, sensu applicari nequeant. Exempla adducere non attinet, quum quaevis fere pagina scripturam a Patribus nobis relictorum ea subministrare nobis possit. Ipsam vero hanc locum in sequentibus notis explicabimus, quum et in fragmento nostro allegaverit. Illa tamen verba *nomen meum clarificatur vel glorificatur inter gentes* huius loci sunt, quum ab Irenaeo §. 6. capitis huius 17. explicentur. Hic enim ita inflit: „*Quod est autem aliud nomen, quod in gentibus glorificatur, quam quod est Domini nostri, per quem*

glorificatur Pater et glorificatur homo? Et quoniam propriis Filiis eius est et ab eo factus est homo, suum illum vocal. Quemadmodum si quis rex ipse filii sui pingat imaginem, iuste nam illam dicit imaginem secundum utrumque, quoniam et filii eius est et quoniam ipse fecit eam, sic et Iesu Christi nomen, quod per universum mundum glorificatur in ecclesia, suum esse confletur Pater, et quoniam Filius eius est et quoniam ipse scribens id ad salutem dedit hominum. Quoniam ergo nomen Filii proprium Patris est, et in Deo omnipotente per Iesum Christum offert ecclesia, bene ait secundum utraque: Et in omni loco incensum offertur nomini meo et sacrificium purum. Incensa autem Iohannes in Apocalypsi orationes esse ait sanctorum." Duo hic nobis veniunt notanda. Primum est, quod oblatio novi Testamenti offertur Deo Patri per Iesum Christum. Equidem veteres liturgiae docent, oblationem Deo Patri in primitiva ecclesia factam fuisse. Quod tamen ita explicari nolum, ut Filius et Spiritus sanctus ab hoc honore summo, qui oblatione defertur, excludantur, uti post veteres Arianos Guillel. Whistonius arbitratur. Hos enim haec ob rem graviter reprehendunt Vigilius Thapsensis adv. Varimadum cap. 51. et Fulgentius de sacrificii oblatione adv. Monimum cap. 2. 4. 5. 8. itemque de Veritate praedestinationis et gratiae adv. Fabianum lib. 9. Fragm. 34. Profecto idem esse Patris Filiique nomen, cui offertur, aut quod oblatione glorificatur, clavis edmodum verbis hic ostendit Irenaeus, qui, quod probe observandum, dicit, Filium a Patre factum esse hominem, demonstrans simul, Filium quoad divinitatem essentiali quae cum Patre eandem esse, et quoad humanitatem ab ipso factum. Alterum, quod notandum nobis occurrit, est quod incensum Malachiae Irenaeus ex Apocalypsi explicet, dicalque esse orationes sanctorum. Apoc. 5, 8. Ex quibus patet, animam oblationis nostrae, quae in N. T. iuxta Irenaeum sit et a Christo instituta est, esse preces, quibus dona offerantur. Ille enim externus ritus, quo altari mensaeve panis vinumque apponitur Deoque ita offertur, cerimonia est, purum novi Testamenti sacrificium, quod ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ offerendum est, nondum absolvens. Ast accedentibus precibus, quibus nomen Dei glorificatur, ipsi gratiae redduntur, donorumque sanctificatio expetitur, perficitur utique spiritualis illa atque eucharistica oblatio. C. 18. Irenaeus institutum de oblatione sermonem alterius prosequitur, atque ad probandam huius necessitatem affert locum Math. 5, 23. 24. Hic non arbitror, illum credidisse, quod Salvator noster oblationem eucharisticam innuat, ubi dicit: ἴσθι οὐκ προσφέρεις τὸ δῶρόν σου ἐὰν ἔλῃ τὸ θυμίατόν σου et quae sequuntur. De re iam nota cultusque recepto Christus loquitur, non de eucharistia, quae nondum instituta tum erat. Unde haec per anticipationem dicta fuisse haud arbitramur, quod post multos alios regressit nuper vir reverendus Georgius Hicetas in Sacerdotio christiano asserto cap. 2. §. 8. pag. 43. Etenim de oblatione omni agit locus, de quo agimus, ipso Irenaeo annuente, qui ait: „per munus enim erga regem et honos et affectus ostenditur: quod in omni simplicitate et innocentia Dominus volens nos offerre, praedicavit dicens: Quum igitur offers munus tuum ad altare etc. Offerre igitur oportet Deo primitias eius creaturae, sicut et Moyses ait: Non apparebis vacuus ante conspectum Domini Dei tui." Clarum itaque est et extra controversiam positum, textum Matthaei iuxta Irenaeum de oblatione eucharistica per anticipationem haud agere. Id quod et ex verbis sequentibus patet, quae statim producamus. Quod autem de Irenaeo hic affirmamus, de ceteris quoque, qui haec verba allegant, Patribus dictum esto. Hi enim illa ad oblationem eucharisticam applicant et accommodant, quae de Iudaicis oblationibus dixerat Christus, eo maiore cum ἐμφάσει, quis oblatio eucharistica ceteris omnibus nobilior est et sanctior. Hinc de omnibus precibus et gratiarum actionibus hunc locum explicat auctor Constit. apost. lib. 2. cap. 53. quum ait: δῶρον δὲ ἔστι θεῷ ἡ ἐκείνου προσευχὴ καὶ εὐχαριστία. Unde et quum olim oblatio celebraretur, a diacono, qui sacerdoti assistebat, haec ad populum dicta fuisse eadem Constitutiones referunt: μὴ τις κατὰ τινος. μὴ τις ἐν ὑποκρίσει. lib. 2. cap. 54. 57. Eadem ratione verba Christi ad oblationem eucharisticam accommodat Tertullianus de patientia cap. 12. Nemo convulsus animum in fratrem suum munus, apud altare perficit, nisi prius reconciliando fratri reversus ad patientiam fuerit, quod et repetit de Oratione cap. 10. Ita et Cyprianus de Unitate ecclesiae: Ad sacrificium cum dissensione venientem revocat ab altari et iubet prius concordare cum fratre, tunc cum pace redeuntem munus offerre, quia nec ad Cain munera respexit Deus: neque enim pacatum Deum habere poterat, qui cum fratre pacem per zeli discordiam non habebat. Et de Oratione dominica: Sic nec sacrificium Deus recipit

disidentis, et ab altari revertentem prius fratri reconciliari iubet, ut pacificis precibus et Deus possit esse pacatus. Sacrificium Deo maius est pax nostra et fraterna concordia. Simili allusione uti sunt et Patres alii, Euseb. de vita Const. lib. 4. c. 41. Cyrill. Hieros. Catech. Mystag. 5. Chrysost. Rom. 16. in Matth. 5. Hieros. in Matth. 5. Augustinus Serm. 16. de verbis Domini et alibi passim, Optatas Mileni. l. 6. cont. Parmenianum, ut plures taceamus. De omni autem oblationum genere Christum haec prolocutum esse, vel ex his Irenaei verbis patet, quae sequuntur: Et non genus oblationum reprobatur; oblationes enim et illic, oblationes autem et hic, sacrificia in populo, sacrificia in ecclesia: sed species immutata est tantum, quippe quum iam non a servis sed ad liberis offeratur. Hic oblationes novi Testamenti cum oblationibus veteris conferre Irenaeum quivis videt, ita tamen, ut haec ab illis sollicite distinguat arguatque, oblationes a. T. non offerri vi legis cuiusdam novae ceremonialis, quae in novo foedere non datur, sed a liberis. Quemadmodum enim vetus Testamentum typus novi est, ita in locum sacrificiorum, quae primum veteris cultum consecrant, succedere aliquid in novo debuit, quod cum veteri lege potuit componi. Quum autem nihil ad sacrificia oblationesque exprimendis aptius in novo Testamento exstet, quam cultus eucharisticus, sacrificium hunc primitiva nuncupavit ecclesia. Sed continemus explicationis nostrae filium. Progredditur Irenaeus ad sacrificium Abelis ostenditque, sacrificia externa, nisi offerant conscientia pura, nihil prodesse offerentibus. Quod ut probet, in medium affert dictum Domini ad Cainum: *Nonne si recte offeras, recte autem non divides, peccasti? Quiesce. Ad te conversio eius et tu dominaberis eius.* Genes. 4, 7. In aprio est, hanc versionem sensum clarum distinctamque haud fundere, et hebraeos idem veritati haud congruere, quam nec consensere potuit nec consulat quoque Irenaeus, qui notitia linguae sanctae haud tinctus fuisse videtur. Secutus itaque est versionem graecam, quam κατ' ἐπιφανείαν τοῦ Θεοῦ factam credebat, ut supra iam innotuimus. Ita autem illa habet: οὐκ, ἐὰν ὁρθῶς προσερχῇς, ὁρθῶς δὲ καὶ διελῇς, ἡμαρτές; ἡσύχασον, quae alibi quoque ab Irenaeo ita allegantur, libro nempe 3. adv. haeres. c. 23. §. 4. ubi: Cain accepit constitutum a Deo, uti quiesceret in eo, quod non recte divisisset eam, quae erga fratrem erat, communicationem, sed cum zelo et malitia suspicatus est posse dominari eius, non solum non acquiescere, sed et adiecit peccatum super peccatum. Conf. et Const. apost. l. 1. c. 16. Hinc patet, aliter legisse in suo Codice τοῦς ὁ quam nos hodie legimus, aliaque eos litteras supposuisse puncta. Pro לַפְּתַח lappaetach enim legerant vel לַפְתָּח laphatetach aut לַחֲתָח lenalleach a : plane לַפְתָּח liphthot, porro pro חַלְחַל chalthal posuerat חַתְחַל chathala et pro participio רַבֵּץ vertebant imperativum רַבֵּץ. Nihil itaque asperest, quam ut dicamus, vel corruptum τοῦς ὁ habuisse codicem, vel male esse vertisse. Nec corruptus potius nostros codices hebraeos esse quis cum ritione dixerit, quum meliorem Hebraea sensum dent, licet explicata difficilia, partim quae proprius vocis חַתְחַל significatus nescitur, partim quia חַתְחַל quum רַבֵּץ male videtur construi, partim quia vox חַתְחַל est aequivoca, denique, quia consensu posterioris hemistichii cum priore quae sit, et quo suffixa relativa 'ר' in חַתְחַל et בר pertineant, vix divinari potest. Sed haec quidem nunc digerere nostri instituti non est. Sufficiat de Irenaei explicatione quaedam dixisse. Vocem διελῇς respicere putat Irenaeus divisionem in corde, ait enim: si enim quis volumine secundum quod videtur, mundo et recte et legitime offerre tentaverit, secundum autem suam animam non recte dividat eam, quae est ad proximum, communionem, neque timorem habeat Dei, non per id quod recte foris oblatum est sacrificium subiciat Deum, intus habens peccatum. Haec ut arbitror, sua luce non radiant, aut explicationem potius allegoricam, quae Patribus communis est, sapimus. De divinis enim victimae hic agitur, in qua, si minimum saltem peccatum olim fuerat, sacrificium reddebatur illegitimum. Aat transeant haec; nec enim ad vivum resciri possunt omnia, quae in veterum scriptis legimus. Ad spirituale aut improprium potius sacrificium redit Irenaeus, allegatque verba Pauli Phil. 4, 18. ut docent, ecclesiam cum simplicitate offerre munusque eius purum sacrificium apud Deum deputari. Hic apostolus elemosynas per Epaphreditum missas vocat δαπάνη ἐκείνης, δαπάνη δακτύνη, εὐαγγελιστὸν τῷ Θεῷ. Unde hanc conclusionem Nestor inferit: Oportet enim nos oblationem Deo facere, et in omnibus gratias inveniri fabricatori Deo, in sententia pura et fide sine hypocrisis, in spe firma, in dilectione fer-

venit, primitias eorum, quae sunt eius, creaturarum offerentes. Et hanc oblationem ecclesia sola puram offert fabricatori, offrens ei cum gratiarum actione ex creatura eius. Iudaei autem non offerunt: manus enim eorum sanguine plenae sunt: non enim receperunt verbum, quod offertur Deo. Sed neque omnes haereticorum synagogae. His in verbis ex oblatione spirituali, quae Deo accepta est, et in elemosynis consistit, Irenaeus argumentum depromit ad necessitatem oblationis primitiarum demonstrandam, ubi id observandum, quod saepius in sanctorum Patrum libris argumenta inveniantur, quae, ut more scholastico loquar, haud stringunt seculique huius genio haud omnino accommodata sunt, ubi connexa sibi quae constans, clara et omni ex parte cohaerens requiritur oratio. Id autem egregium est, quod hic noster dicit, oblationem praecipue in gratiarum actione consistere, aut cum ea vel maxime coniunctam esse debere. In sola autem ecclesia ait puram Deo offerri oblationem, quam Iudaei non offerant, quia verbum non receperint quod Deo offertur. Quid per verbum intelligatur, haud obscure innuit rev. Massuetus. Verbum nempe incarnatum, veram novae legis hostiam. Hoc pace viri doctissimi durum esse arbitramur. Dixerat enim paulo ante Irenaeus, id quod Deo offertur, esse primitias eorum quae sunt eius, quod saepius iam in antecedentibus dixerat. Crediderim itaque, meliorem esse lectionem, quae communis est et cum MSS. Arund. et Merc. 2. convenit: Verbum, per quod offertur Deo, scilicet verbum consecrationis et invocationis sive ἐκκλησιᾶς, de quo infra. Hoc verbum, quia Iudaei non receperunt, ideo nec offerunt quoque arguente Irenaeo. Adde Iustini mart. Dial. cum Tryph. p. 260. Sed nec haereticorum synagogae offerunt, non quod verbum invocationis eos lateat, sed quod vel Deum alieni cupidum esse credant Patremque a creatore distinguant, vel perversam de Filio fidem habeant, cumque panem, in quo gratiae actae sunt, corpus esse Domini sui, et calicem sanguinis eius haud fatescunt. Hos haereticos suo iam tempore graviter reprehendit Ignatius in litteris ad Smyrnaeos, ubi: Εὐχαριστίας καὶ προσευχῆς ἀπέχονται διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθούσαν, ἣν τῇ χρησιότητι ὁ πατὴρ ἤγειρεν. Οἱ οὖν ἀντιλέγοντες τῇ δορυῇ τοῦ Θεοῦ συζητοῦντες ἀποδυσχελεύουσιν . . . . . πρέπον οὖν εἶναι ἀπέχεσθαι τῶν τοιούτων. Quae quum ex genuinis Ignatii litteris petita sint, anathema videntur iis infligere, qui praesentiam realem corporis Christi in sacramento eucharistiae negant. Sed ad alia. Diximus, verbum consecrationis atque invocationis haereticos olim non latuisse. Exemplum nobis dabit Irenaeus ipse. Ita enim de Marco haereticus lib. 1. adv. haer. cap. 13. §. 2. narrat, quae verba πρὸς ἔπος exscripsit servavitque Epiphanius Haer. 34. §. 2. ποτήρια οὖν πεπραμένα προσποιούμενος εὐχαριστεῖν καὶ ἐπὶ πλείον ἐκτείνων τὸν λόγον τῆς ἐπικλησιᾶς, πορφύρεα ἀνακαίνισθαι ποιεῖ, ὥς δοκεῖν καὶ ἀπὸ τῶν ὑπὲρ τὰ βλα χάριν τὸ αἷμα τὸ ἐαυτῆς στάζειν ἐν ἐκείνῃ τῷ ποτηρίῳ διὰ τῆς ἐπικλησιᾶς αὐτοῦ καὶ ὑπεριμείρεσθαι τοὺς παρόντας ἐξ ἐκείνου γίνεσθαι τοῦ πόματος, ἵνα καὶ εἰς αὐτοὺς ἐπομβρήσῃ ἡ διὰ τοῦ μάγον τοῦτου κληϊζομένη χάρις. Ipsa haec ex Irenaeo allegat quoque Nicetas Choniates lib. 4. Thessuri cap. 6. itemque Hieronymus in cap. 64. Esaiæ et Epist. 53. Ceterum ex hac de Marco historia transsubstantiationem elicere conatur doctissimus noster Massuetus Diss. 1. in Irenaeum art. 2. §. 6. p. 50. 51. ubi haec habet: Sed illud non omitendum sceleris genus, quod nedom sacerdotium, nulla accepta secundum ecclesiae leges manu impositione, sibi arrogaret, sed et mulieribus in prostitutas pudicitiae pretium per summum nefas committeret. Nempe quum probe conscius essent ipsi etiam perditissimi quique eorum temporum haeretici, nullam sine vero sacrificio Christianam societatem esse posse, id utcumque adumbrare studebat Marcus. Nam pocula vino (albo procul dubio) mixta consecrare se fingens, prolatis solemnibus invocationis verbis efficiebat, ut rubicunda et purpurea apparent: ut sic existimaretur superna gratia sanguinem suum per ipsius invocationem in poculum illud stillare. Quod et a mulieribus facilitari postmodum iubebat. Ubi facile adverterit, quisquis tantisper anticipatis Calvinianorum et Lutheranorum opinionibus animum exerceat voluerit, tam alle tunc temporis eorum, qui Christianum nomen, etiam specie lenus, proflebantur, animis illud insedissee, sacra dona, consecratione facta, in verum Christi corpus et sanguinem converti, eo conversionis genere, quae nunc transsubstantiatio dicitur, ut ii, qui legitima auctoritate ac potestate destituti vinum in Christi sanguinem invisibili, vera tamen ratione convertere se non posse probe sciebant, praestigiis uterentur, ut id operari se persuaderent. Age, quaeso, fac Marcum et eius

assecras in eucharistia nihil aliud agnovisse, quam meram Christi corporis et sanguinis figuram, eadem semper perseverante substantia panis et vini post consecrationem; ut quid tam operose studuisset, vinum album in rubrum colorem commutare sanguinemque desuper stillantem exhibere et praedicare, nisi Christianorum omnium ea tunc fuisset sententia, vinum consecratione facta non manere, sed in verum sanguinem converti? Facinus hactenus in coetibus ecclesiasticis inauditum exhorruissent quique, nec fuisset, qui eo liquore, qui sanguinem retinisset quemque verum esse sanguinem iactasset impostor, labia cruentare non refugisset: quum tamen ex Irenaeo constet, nullum fuisse, qui ex eo gustare non gestiret. Adeo infixa erat omnium Christianorum animis ea sententia, eucharistiam verum Christi corpus et sanguinem esse. Hactenus Massuetus, cuius verba licet proluxa, huc posuimus, ne argumento ipsis vis decedere videretur, si minus plena atque in angustum coarctata dare voluissimus. Ceterum adeo placuit haec argumentandi ratio clarissimo viro, ut Diss. 3. art. 7. §. 76. 77. pag. 139. eadem fere repeterit. Paria fere habet doctissimus Nourris in Appar. ad Biblioth. Maxim. Vet. Patrum lib. 2. Diss. 6. cap. 8. §. 1. f. 604. Mirum est, in alia omnia abire celeberrimum virum Iacobum Basnagium, qui arbitratur, transsubstantiationem Marco haeretico penitus incognitam fuisse. Quod ex eo arguit, quia miraculum perpetrare conatus fuerit Marcus atque ab ecclesia sese distinguere operatione hac miraculosa, quam suo in cultu illa haud agnosceret. Si vero transsubstantiationem ecclesia credidisset, satis hoc miraculi fuisset iuxta doctrinam. Basnagium, ita ut aliud et maius fingere haud fuisset necessarium. Vide Historiam ecclesiae gallice ab eo scriptam lib. 13. cap. 3. §. 5. p. 796. Quidquid autem huius sit, ex praestigiis Marci de ecclesiae primitiis fide circa eucharistiam nihil omnino concludi posse arbitror, nisi id velis, praesentiam realem communiter olim creditam fuisse, quod ambabus manibus concedo. Ulteriore maioremque miraculi gradum, siquidem miraculum dici potest, quod in sensus non incurrit, affectabat Marcus, utpote praesentiae reali sanguinis Christi mutationem aut annihilationem vini etiam additurus, nec vini saltem sed et accidentium eius, ut sanguis Christi videri posset, quod testimonio sensuum omni verboque divino ex omni parte est contrarium. Quod autem de Marco memoratur, ipsum in eucharistia vinum album reddidisse rubrum, ut sanguis Christi apparet, id simile fere est miraculis, quae scriptores quidam sec. 9. referunt, panem consecratum aliquoties in infantis formam mutatum, ut transsubstantiationis Eides divinitus stabiliretur. Ita sane Paschasius Radbertus in Matth. 1. 6. et de Corp. Christ. cap. 14. p. 742. Paulus diaconus in Vita Gregorii M. Ampl.loch. in Vita Basilii cap. 7. pag. 178. et Auctor Apophthegm. Patrum apud Cotelierum in Monumentis ecclesiae Graecae tom. 1. p. 421. Recenset haec omnia Io. Mabillonius in Veteribus Analectis tom. 1. pag. 200. sed salse ridet Basnagius Hist. Eccl. lib. 16. cap. 3. §. 6. pag. 911 seq. Video tamen, quae sententiae nostrae opponi queant, qua dicimus, invocationem Spiritus sancti in eucharistia veteribus haereticis haud ignotam fuisse. Ita enim ad verba Irenaei τὸν λόγον τῆς ἐπικλησεως commentatur Grabius: Ceterum Marcum haeticum ab apostolica eucharistia administrandi formula longe abiisse et propria protulisse deliria, nullum est dubium, ac ab ipsa Irenaeo in sequentibus memoriae prodium. At ex sequentibus nihil aliud concludi potest, quam, quod verae ἐπικλησεως aliae quoque magicae ἐπικλησεως ab ipso additae fuerint, id quod nemo negat; et ipse statet Grabius, ἀπελευθερώσαν illam, de qua gloriantur Marcossii apud Iren. lib. 1. cap. 13. §. 6. nihil esse aliud, quam certam quandam precationis formulam, qua Deum O. M. vindicem suum et redemptorem celebraverint, a Iudaeis נארוכלה appellatam. Conf. Iac. Rheusfordi disput. de redemptione Marcossiorum et Heracleonitarum §. 21. Itaque preces Marci noui in nudis consistebant deliriis et figmentis, quod Grabius posuit, sed in precibus, quas ab aliis acceperat. Etenim gratiarum actionem complectebantur, nec malum fundunt sensum, quae addebat Marcus: ἡ πρὸ τῶν ὁλῶν, ἡ ἀνεργητος καὶ ἀβήητος χάρις πληρώσαι σου τὸν ἔσω ἄνθρωπον καὶ πληθύναι ἐν σοὶ τὴν γινώσκιν αὐτῆς, ἐγκαιτασπεύρουσα τὸν κόκκον τοῦ σινάπεως εἰς τὴν ἀγαθὴν γῆν. Conf. Iren. adv. haer. lib. 1. cap. 13. §. 2. Porro quod Irenaeus hoc loco de Marco dixit, quod gratias egerit ἐπὶ πλεον ἐκτελων τὸν λόγον τῆς ἐπικλησεως, id ex ecclesia transsumsisse potuit valde haeticus. Ita enim Irenaeus martyr Apol. 1. c. 97. de sacerdote rom sacram faciente: καὶ εὐχρησάμενος ὑπὲρ τοῦ κατηξώσθαι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται. Id addere addendum est, antequam Marcum haeticum dimittamus, notare Cl. Massuetum

exemplo Marci, quod ipsi etiam perditissimi eorum temporum haeretici conscii fuerint, nullam sine vero sacrificio Christianam societatem esse posse. Ast in toto illo capite, quo Irenaeus de Marco agit, nihil de sacrificio quodam vel oblatione Marci dicitur, nisi ipsam ἐπιχλήσιν precesque pro sacrificio sumseris. Haec dum scribimus, occurrit nobis Cypriani locus, qui itidem ostendit, invocandi formulam olim ab haereticis usurpata fuisse. Scribit enim hic Epist. 75: Atqui illa mulier, quae prius per praestigias ac fallacias daemonis nulla ad deceptionem fidelium moliebatur, inter cetera, quibus plurimos deceperat, etiam hoc frequenter ausa est, ut et invocatione non contemnitibili sanctificare se panem et eucharistiam facere simularet et sacrificium Domino non sine sacramento solitae praedicationis offerret. Hic quum invocatio non contemnitibilis et praedicatio solita memorentur, in aprico est, preces consecratorias ab ea ex ecclesia in usum suum transsumtas fuisse. Ceterum in explicanda sua de eucharistia sententia ita §. 5. progreditur Irenaeus: προσφέρομεν δὲ αὐτῷ τὰ ἴδια, ἐμμελῶς κοινωνοῦν καὶ ἐνωσιν ἀπαγγέλλοντες καὶ ὁμολογοῦντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἕγεσιν. ὡς γὰρ ἀπὸ γῆς ἄρτος προσλαμβάνομενος καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, οὐκέτι κοινὸς ἄρτος ἐστίν, ἀλλ' εὐχαριστία, ἐκ δύο πραγμάτων συνεστηκυῖα, ἐπιγελοῦ τε καὶ οὐρανίου, οὕτως καὶ τὰ σώματα ἡμῶν μεταλαμβάνοντα τῆς εὐχαριστίας μηκέτι εἰσὶ ψάρτια, τὴν ἑλπίδα τῆς εἰς αἰῶνας ἀναστιάσεως ἔχοντα. His verbis ecclesiae primitivae de eucharistia sententiam egregie et clarissime exprimit Irenaeus, quum utinam omnes, qui hodie in diversa abeunt ecclesiarumque Christi infausto schismate scindunt, profiterentur unanimesque tam diu desideratam opulatamque restituerent. Refutaverat in antecessantibus Irenaeus eos, qui carnis negant resurrectionem. πῶς . . . τὴν σάρκα λέγουσιν εἰς φθορὰν χωρεῖν καὶ μὴ μετέχειν τῆς ζωῆς, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ τρεφομένην. Ex eo itaque resurrectionem carnis quoque probat, quod caro nostra corpore Domini ac sanguine alatur, in eucharistiae sacramento acceptis. Haec difficilia admodum anquisitu sunt, partim, quod connexio harum propositionum haud omni ex parte firma esse videtur, partim, quod nondum confectum esse arbitror, qua ratione corpus et sanguis Domini nostri carnem nostram alere queat, quum hoc nutrimentum supernaturale sit et omnem cogitationem de crassa quadam et naturali nutritione transcendat. De corpore enim et sanguine glorificato hic quaestio est, cuius quae sit ratio quis modus quae excellentia, nondum nobis datum est cognoscere. Ceterum repetit haec Noster lib. 5. adv. haer. cap. 2. ubi §. 2. scribit: τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως ποτήριον αἵμα ἰδὼν ὁμολόγησε, ἔξ οὗ τὸ ἡμέτερον δέυει αἶμα, καὶ τὸν ἀπὸ τῆς κτίσεως ἄρτον ἰδὼν σῶμα διεβεβαίωσατο, ἀφ' οὗ τὰ ἡμέτερα αὔξει σώματα. Additur §. 3. Ὅποτε οὖν καὶ τὸ πεπραμένον ποτήριον καὶ ὁ γεγονὼς ἄρτος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ γίνεται ἡ εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ, ἐκ τούτων δὲ αὔξει καὶ συνίσταται ἡ τῆς σαρκὸς ἡμῶν ὑπόστασις, πῶς δεχτήν μὴ εἶναι λέγουσι τὴν σάρκα τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου τρεφομένην καὶ μέλος αὐτοῦ ὑπάρχουσαν; quae in sequentibus ulterius diducuntur. Etenim luculentam propositionum Irenaei connexionem ex his omnibus deducit rev. Massuetus, quum ait: Hic carnis nostrae resurrectionem ex duplici propositione inferi Irenaeus, nimirum: Ea caro in corruptionem devenire non potest, quae percipit vitam: ea caro percipit vitam, quae corpore et sanguine Domini alitur. Nam addita altera propositione: alqui caro nostra corpore et sanguine Domini alitur; fuit hinc ex se conclusio: ergo caro nostra in corruptionem devenire non potest. Fateor, ita argumentari Irenaeum, sed huius argumentationis vim ego nondum percipio. Priorae propositiones probat Massuetus ex Io. 6, 54. 55. ubi de eucharistia, quae nondum instituta tum erat, loqui Christus non potuit, qui spirituale fidei manducationem ibi orget, quae utique necessaria est omnibus ad vitam aeternam adspirantibus. Altera autem, quae eucharistica est, tum ut necessaria nondum commendari a Christo poterat, deficiente adhuc eucharistiae celebrandae mandato. Ad anticipationem quandam enim hic confugere durum oppido foret, si consideremus, eos, qui verba Christi tam audire, eius anticipationis necessitatem perspicere haud potuisse, inscios hactenus, quod Christus sacramentum corporis ac sanguinis sui instituturus esset. Sed nec priorae solum propositiones probatione egent, quum demonstrari etiam necesse sit, ultimam ex iis firmo nexu sequi. Cur enim mortui obnoxius homo est, cuius caro corpore et sanguine Christi alitur? Sed iampridem diximus, argumenta Patrum ad vivum resecari non posse. Id unum

hic videtur addendum, eam sententiam, quae nutritionem sacramento communemque aliis cibis mutationes adscribit, olim Stercoranistis attributam reprobataque fuisse, quorum tamen cum placitis absit ut ea conferam, quae s. Irenaeus scripsit. Qui enim Stercoranistae apud veteres sunt, praesentiam realem negavere, quam asserimus. Ceterum et corpus sanguinemque Christi mutationes, quae in nutritione sunt, subire posse, mihi horrendum videtur asserere. Nemo haec melius accuratiusque determinaverit, quam is, qui cum corpore et sanguine Christi veris verum quoque panem et vinum in eucharistia accipi crediderit cum Irenaeo. Hic enim asseret, panem vinumque eandem cum omnibus cibis sortem subire, aut de sanctissimo corpore et sanguine Domini id ne quidem cogitabit. Atque haec, ut arbitror, fuit Irenaei mens. Nihil enim clarius evidentiusque esse existimo quam hoc: Irenaeum in sacramento tum corpus sanguinemque Domini, tum veram panis vinique substantiam accipi credidisse. Quae enim verba iste in loco primum allegato ponit, iis suam declarant sententiam, qui Augustinae confessioni sunt addicti. Ita enim hi in suis compendiis et systematicis theologicis, quae vocant: *Materia*, ex qua constat sacramentum eucharistiae, est res terrena et caelestis. *Terrena est panis et vinum, caelestis est verum et substantiale corpus Christi, et verus ac substantialis eius sanguis*. Videntur haec ad verbum fere excerpta ex s. Irenaeo, qui dicit, *εὐχαριστῶν ἐκ δύο πραγμάτων συνεστήκεναι, ἐκ γαίης τε καὶ οὐρανοῦ*. *Ἐπίγειον* vocat τὸν ἀπὸ γῆς ἄρτον. *οὐράνιον* vero τὸ σῶμα τοῦ Ἀγίου, quod mediante *ἐπικλήσει* superveniat. Operatur enim *ἐπικλήσις*, ut inter duo illa, inter τὸ *ἐπίγειον* et τὸ *οὐράνιον* fiat *κοινωνία* et *ἕνωσις*, unio sacramentalis, quam ἀπαγγέλλεσθαι in eucharistia ait Irenaeus. Hinc et lib. 5. cap. 2. §. 2. addit, *calicem eucharistiae communicationem sanguinis Christi esse, panemque, quem frangamus, communicationem corporis eius esse*, quae ipsissima sancti Pauli verba sunt I. Corinth. 10, 16. Haec autem intelligi nequeunt, nisi dicamus, in sacramento tum panis vinique substantiam manere, tum corpus sanguinemque Domini adesse. Si enim inter utraque intercedit *κοινωνία*, res confecta est, quoniam *κοινωνία* esse nequit nisi inter duo extrema, quae combinari et uniri debent; aut si per panem, qui distribuitur, corpus Christi nobis communicatur, manet utique panis, quum alias, si mutatus esset, idem per idem deberet communicari, quod nullum sensum apostolo vel Irenaeo dignum fundit. Ast quantumvis ista clara atque evidentialia nobis videantur, sunt tamen plura, quae hanc in rem Protestantibus obicit perspicacissimus totiesque nobis laudatus Massuetus, digna utique, quae hic examinemus. Id autem probare contendit Dissert. 3. art. 7. §. 83. seq. 142 seq. Irenaeum non praesentiam solummodo realem corporis et sanguinis Christi in s. coena sed et transmutationem panis et vini credidisse. Primum quod in medium affert, argumentum ab *ἐπικλήσει* Spiritus sancti petatum est, eosque ut arbitror maxime stringit, qui panem et vinum post consecrationem nonnisi figuras corporis et sanguinis Domini esse aiunt. Ast ne hos quidem omnino, quum eadem *ἐπικλήσει* vetus ecclesia in consecratione aquae baptismalis chrismatisque usi fuerit, ubi nulla mutatio nisi moralis, ipso fatente Massueto. Conf. lib. Sacram. Greg. M. Fer. V. in Coena Dom. et Fer. VI. sequente, pag. 73. ubi in consecratione aquae baptismalis sacerdos ita precatur: *descendat, Domine, in hanc plenitudinem fontis virtus spiritus tui, totamque huius aquae substantiam regenerandi fecundat effectum*, qui utique nonnisi moralis est. Nec arguendum hic prolixè est additamentum illud *μεταβαλὼν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ*, quod in editionibus liturgiarum Basilii et Chrysostomi legitur. Novit enim vir clarissimus et ex codicibus MSS. forsitan perspexit quoque, quod ista verba in omnibus haud occurrant adeoque insititia sint et reiicienda. Cui rei ut fides habeatur, allegandus nobis hic venit Richardus Simon, cuius haec verba sunt: *In vulgatis exemplaribus Missa Chrysostomiana et Basiliana aliquid praefertunt, quod in Iacobi liturgia non existat, verba scilicet, quae diaconus cum oratio ostendens divina symbola pronuntiat, sacerdotis benedictionem rogans, et tum idem sacerdos in manu benedicti hac ratione μεταβαλὼν τῷ πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ, mutans spiritum tuo sancto. Sed haec recentius in Codicem liturgiarum a Graecis innotata fuisse recte coniecit P. Goar, probatque illud ex libris manuscriptis, a quibus abest. Suspensior, eosdem Graecos ex praekoncepta opinionis suae de formula consecrationis informatione, hanc pericopen contextui liturgico adiecisse. Not. uber. in Apologiam Gabrielis Severi pag. 146. 147. Eandem fere in sententiam abit Leo Allatus, istaque putat extrinsecus addita et in Basilii liturgiam intrusa. Exerc. 25. in*

Roberti Creyghtoni apparatus, versionem et notas ad historiam concilii Florentini scriptam a Sylvestro Syropulo pag. 519. Sunt et, qui μεταβάλλων in praesenti legant, id quod variationem codicum innuit. Vide cl. Basnagii Hist. Eccl. lib. 15. cap. 6. §. 4. pag. 687. Nec reponi potest, quod ait Simon, alibi tamen ea verba legi, in iis nempe Codicibus, ubi nihil omnino interfectionis diaconi appareat. Sufficiat semel interpolatio, non solum hunc locum efficiens, sed et totum liturgiarum veterum corpus pervadens, ab ipso Goario agnita, qui codices MSS. contulit infinitasque ut ita dicam varietates in iis observavit. Sufficiat, liturgiam Iacobi aliasque veteres, imo et eam quae in Constitutionibus apostolicis exstat, ita non habere. Sufficiat, modos loquendi, quibus veteres utuntur, omnes ad vivum non posse rescari, sed obscuriores ex clarioribus explicandos esse, ne contraria sibi statuere, aut si hoc quidem demonstrari nequeat, in nimia dilabi mysteria videantur. Sufficiat denique, recentiores liturgias cum sententia Irenaei nostri ita conferri non posse, ut omnia, quae in illis exstant, cum hac conspirare atque in unum convenire credantur. Nullibi profecto Irenaeus istam, de qua disputatur, mutationem substantialem statuit, quinimo, quae scriptis, eam potius destruant, uti videmus. Ast non opus est, ut hic diutius haereamus, quum ἐπιχλήσει illa sacra praesentiam realem corporis Christi in sacramento effici fateamur, atque Irenaeum ita etiam credidisse asseramus. Unde nos non feriant, quae addit Massuetus: *Regatur quippe Spiritus sanctus, ut descendat non tantum in fidelium corda, et sanctificetur; sed et in ipsa sacra dona, divina sua et efficacissima operatione in ea immediate acturus et insigne aliquod miraculum editurus*. Multo minus autem ea, quae sequuntur, ferire nos poterunt: *Nodum hunc solvere, quicquid rhetoriciuntur Protestantes, nunquam poterunt*. Qui enim ex illis realem credunt praesentiam, verbis Irenaei atque non caliginem sed lucem affundunt. Unum tamen est, quod reponimus hic doctissimo Massueto, qui vocem μεταβαλὼν nimium urgere videtur. Iuxta liturgias ecclesiae Graecae consecratio ἐπιχλήσει perficitur, est iuxta sententiam ecclesiae Romanae per recitationem verborum institutionis contingit ista, quae supponitur, mutatio. Si quid hic iudicare possumus, dum ex Irenaeo ἐπιχλήσει veterum eiusque operatio adstruitur, sententia ecclesiae Romanae labefactatur vetustissimisque Veterum liturgiis demonstratur esse contraria. Si enim iam per verba institutionis, quae ἐπιχλήσει praecedunt, transmutatio symbolorum facta est, non opus esse videtur ἐπιχλήσει, quae id demum perficiat, quod iam effectum est, verbiisque illis μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ non eget nova et inutilis consecratio. Novi, quid ad nodum hunc solvendum plurimi dixerint, qui concilii Florentini decisa constati sunt contra Graecos defendere; sed perspectum quoque mihi est, varia ab illis dicta fuisse πρὸς τὸ τῇ υποθέσει δουλεύειν et quae contrita atque abortio collo huc rapta videri possent. Certe quae Leo Allatius dicit, testis vim inferant. Iste enim vocem μεταβαλὼν ita explicat: *fac, ut panis hic, quem in pretiosum corpus Christi, et quod est in calice, quod in pretiosum sanguinem Christi iam immutasti, sint nobis participatio Spiritus sancti, remissio peccatorum etc.* Vide locum citatum pag. 517. Denique non est, quod de liturgia Irenaei multum simus solliciti, totam hanc controversiam plenissime decisura, quum in fragmento nostro clarissimis verbis elata exstet, in sequentibus notis explicanda. Ad caput itaque rei nunc accedimus et argumenta vel potius explicationes Massueti aggredimur, quibus conficere studet, Irenaeum non praesentiam solum realem sed et transsubstantiationem credidisse. Quod sane mirum videbitur lectori, qui haec Irenaei verba attentis oculis inspexerit, quibus affirmat, εὐχαριστίαν ἐκ δύο πραγμάτων συνειρηκέναι, ἐνισχυέον τε καὶ οὐρανίου. Ast bene attendendum, qua ratione haec noster explicet. Verba ipsius tota, nostris haud interpolata dabimus. Ita autem ille: *Paulo ante dixit s. Doctor, alium esse ex haereticorum sententia a supremo Patre fabricatorem mundi: Dominum vero nostrum non esse huius filium nec verbum eius: quia verum corpus humanum ex terrena substantia a mundi opifice creatum confatit non assumptum nec sibi univit Verbum divinum. Eundem vero errorem hic summum perstringens ac simul resurrectionem carnis probans ostendit, terrenum panem ideo post invocationem Dei communem panem esse desinere, quia sit eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena et caelesti. Quae autem res illa terrena, ex qua constat eucharistia, nisi corpus et sanguis Domini, quibus ali carnem nostram nos dixerat Irenaeus? Ea vero rem terrenam vocat, ut hinc haereticos confutet, negantes, Christum quidquam sibi terreni corporis adscivisse: terrenam, inquam, quia ex terrena pane et vino in Christi corporis et sanguinis substantiam vere conversis et*

transmutatis fil verum Domini corpus verusque sanguis. Ex quo sequitur, Christum sibi corpus ex terrena materia concretum et factum, veramque carnem ac verum sanguinem assumisse; quod inficiabantur haeretici. Quae vero res illa caelestis, ex qua etiam constare eucharistia dicitur, nisi ea, cuius paullo ante facta mentio est, verbum scilicet divinum, filius Patris unigenitus, quem creatae Iesu Domini nostri naturae vere ac substantialiter unitum fuisse volebant haeretici? Haec subtilia oppido sunt et diligentem requirunt investigationem. Cui dum operam damus, de Gnosticorum absurda hypothesi multa utique non addemus. Id saltem monito necessarium nobis esse videtur, sententiam, quam de eucharistia ii tenere, haud adeo perspectam nobis cognitamque esse. Eam enim omni ex parte cum sententia fideque ecclesiae convenisse vix mihi persuaserim, quod argumentis haud contemnendis ostendit doctissimus Basnagius in Hist. Eccl. lib. 3. cap. 3. §. 2. 4. consentiente Io. Clerico in Bibl. Sel. t. 25. P. 2. p. 308. licet ipsis quod *ἐπιχρῆσταις* verbis, ut supra posuimus, usi fuerint iuxta Marci exemplum. Sed ponamus hoc tanisper, ut vis argumenti, quod contra eos producit Irenaeus, conspiciatur. Negant Gnostici, Christum qui passus fuerit, esse filium verbumque Dei. Obiicit Irenaeus: at quum credatis, panem, in quo gratiae actae sunt, corpus esse Domini, ac in calice sanguinem eius contineri; credendum quoque vobis est, Christum esse Filium Dei eiusque Verbum. Atque haec ipsa iuxta Massuetum ponimus, qui ita argumentantem inducit Irenaeum. Sed quomodo ista cohaereant, nondum perspectum nobis est. Poterant enim regere Gnostici, se non credere, quod in eucharistia accipiant corpus et sanguinem Filii Dei et Verbi, quod sit impassibile carmenque humanam non induerit, sed Christi illius, quem nudum fingebant hominem esse a Christo superiore distinguendum. Et hac ratione tota disputatio uno ictu fuisset finita, nisi forsitan credidissent Gnostici, quod tamen iuxta hypothesin suam credere non poterant, se corpus et sanguinem Filii Dei et Verbi in eucharistia accipere, quod incarnatum fuisse negabant. Quam dogmatum contradictionem tam crassam tamque insulsam nemo, ut arbitror, attribuet hominibus, quibus sana adhuc mens est, quam perversi etiam alias stupideque illi sint. Ceterum suspicatus est haec, quae dicimus, iudiciosissimus noster Massuetus. Ita enim pergit, ut connexionem argumenti ab Irenaeo prolati ostendat: *Perinde est, ac si dixisset Irenaeus: Quod corpus, qui sanguis carni nostrae vitam impertiuntur eamque a corruptione vindicant, ut sint terrenum corpus terrenusque sanguis, ex terrenis rebus concreta et facta, esse tamen non possunt merum terrenum corpus, merus terrenus sanguis, seu meri hominis corpus et sanguis: nam merum corpus humanum suapte natura mortale et corruptioni obnoxium ritum aliis praestare non potest. Atqui Domini nostri corpus et sanguis in eucharistia ex terrenis rebus pane et vino per veram eorundem conversionem (scd, carni nostrae vitam impertiuntur. Igilur non sunt mera res terrena merique hominis corpus et sanguis; sed his unita sit necesse est res caelestis, sempiterna et immortalis, ipsa vita, uno verbo Filius Dei unigenitus et verbum Patris. Hoc argumentum quod Irenaeo adscribit Massuetus, sua mole labi atque ruere arbitror. Negare enim poterant Gnostici, corpus et sanguinem eucharisticum vitam impertiri, ii, qui resurrectionem corporis negabant, uti ipsemet fatetur Irenaeus tum alibi, tam in eo, quem explicamus, loco. Ast et connexio maioris quam vocant propositionis hoc in argumento vacillare videtur. Quis enim negaverit, posse Deum creaturae virtutem conferre vivificantem, quae a morte et corruptione corpus hominis praeservet? Hic quid regeri possit, non perspicio, nec id quoque capio, qua ratione ex transubstantiatione, quae Irenaeo adscribitur, aut praesentia reali corporis Christi in sacra coena firmum pro resurrectione carnis contra haereticos argumentum deduci queat. Novi quidem et Irenaeum alibi hoc argumento uti, et plures Patres eo usos fuisse, sed nondum eius vis mihi apparet, penitus rem consideranti. Repetit tamen ista laudatissimus Irenaei interpres: *Ex quo sequitur, iniquos, corpora nostra percipientia eucharistiam eaque pasta et nutrita, non nuda meri hominis carne terrena sed ipsius Verbi divini incarnati, ipsius proximae vitae, corpore et sanguine, iam non esse corruptibilia, spem resurrectionis habentia, nec aeternum perire posse, quae tam caelesti cibo recreantur. Haec in sermone quodam ecclesiastico dici quidem posse arbitror, ubi demonstrationis vis non attendi solet. Ast, si ad severas logicae regulas exigantur, nullus hic nexus inveniri potest, nisi quis crediderit, ita ali hominem corpore et sanguine Dominico, ut haec ipsa in substantiam carmenque eius transeant, et quoniam corruptioni ac putredini obnoxia haud sunt, a perpetua saltem corruptione carnem nostram praeservent, eam ipsam ob causam**

in die ultimo resuscitandam, quod partem corporis sanguinisque divini incorruptibilis secum ferat. Sed hanc sententiam cl. Massueto stare ego quidem vix mihi persuaserim, qui ceterum doleo, quod nulla arte Irenaei ratiocinium defendere aut probabile saltem reddere suavineam. Contra veritatem enim nihil possumus; atque ubi perspicuum est, veteres errasse, quod et variis in locis de Irenaeo asseruit Massuetus, ibi, seposita omni auctoritate, dicendum quod res est. His ita prolixè expositis, neque enim in re tam obscura brevitate studere licuit, videamus, qua ratione sententiam Irenaei de re terrena et caelesti transubstantiationi applicare queat vir doctissimus. Ait Irenaeus, uti vidimus, *eucharistiam ex duobus rebus constare, terrena et caelesti*. Terrenam Massuetus pulat ex sententia Irenaei esse corpus et sanguinem Domini, caelestem vero divinam Christi naturam. Ratio huius explicationis est, quia Gnosticos refutet hic Irenaeus, negantes, Filium Dei carnem humanam terrenamque assumpsisse. Sed haec quidem haud difficili responsione possunt dilui. Nam primo, si contextus urgeatur, vox *ἐπιγεῖον* ex proxime antecedentibus verbis nobis explicanda est, non ex iis, quae longius absunt, nisi manifesta ratio urgeat. Ast quae proxime antecedunt, sunt haec: *ὡς γὰρ ἀπὸ γῆς ἄριστος* et quae sequuntur. Vides hic, quid sit *ἐπιγεῖον* illud, de quo Irenaeus, nempe *ὁ ἀπὸ γῆς ἄριστος*. Nihil hic dari aut contorti; sponte fuit haec explicatio, quam et ex parte ipse assumit Massuetus, quum dicit: *terrenam, inquam, quia ex terreno pane et vino fit verum Domini corpus versusque sanguis*. Secundo, quum hoc in capite id solummodo in Gnosticis carpat Irenaeus, quod credant, eum Dominum, cuius in sacramento corpus sanguinisque accipiant, non esse Filium Dei nec Verbum eius, apparet, ipsum vocem *ἐπιγεῖον* eos ferre haud voluisse, utpote haud negantes, creata ista esse, quae in eucharistia acciperent, nisi forsitan Marcum quendam respexerit, de quo supra, vinum eucharisticum in sanguinem *ἐπισκλήσει* sua mutare tentantem et colorem rubicundum ipsi addentem; sed potius voce *οὐράνιον*, ut monstraret, corpus Salvatoris caelesti *ἐπισκίασμι* formatum, divina caelestique virtute praeditum, caelesti denique et summa gloria vestitum atque glorificatum, corpus esse eius, qui Filius Dei sit et ipsius Verbum unigenitum, non corpus meri cuiusdam, ut fugebant, hominis. Et hac ratione ostendit vir sanctus, Gnosticos, etsi forsitan quosdam externam confessionem cultumque cum fide ecclesiae de eucharistia conspirent, ipsa tamen re veram de hoc sacramento fidem haud tenere, quoniam in eo nihil agnoscant, quod sit *οὐράνιον*, sed mera *ἐπιγεια*, panem nempe vinumque cum corpore et sanguine puri hominis coniuncta. Quod sane argumentum Gnosticis opponere potest is, qui mutationem panis negat; sufficit, si praesentiam realem corporis Christi in eucharistia statuatur. Tertio loco reponimus, quod, dum suam de eucharistia sententiam hic exponit Irenaeus, ad Gnosticos plane non videatur respicere. Nil enim monstrare aliud vult, quam suam ecclesiaeque γνώμην de hoc argumento *σύμφωνον* esse sibi quae constare, et quum eucharistiae iniciasset mentionem, *ὡς ἐν παρόδῳ* definitionem eius tradit, et deinde ad primum de oblatione argumentum revertitur. Itaque ne contextus quidem hic nimium argendus est, ne verbis vis inferatur. Ast quid per *παῖγμα οὐράνιον* iuxta mentem Massueti designatum vult Irenaeus? Divinam, ait ille, Domini nostri naturam, verbum scilicet divinum, Filium Patris unigenitum. Huius assertionis summam difficultatem brevissimis tantum tangemus. Haud enim de *φρικτῷ* hoc *μυστηρίῳ* nimium disputare licet, ne in inanes disputationes et praefractam in rebus divinis determinandis audaciam dilabamur. Alteram partem, ex qua eucharistia constat, divinam Filii substantiam esse qua ratione dici asserique possit, non video. Ea enim accipit et manducari nequit, id quod vix sine crimine quis cogitaverit. Illam autem *εὐχαριστίαν* hic intelligit Irenaeus, *ἣς τὰ σώματα ἡμῶν μεταλαμβάνουσιν*, et hanc ex duobus rebus constare asserit. Si autem altera ex his non accipitur, tota non accipitur, et imperfectum redditur sacramentum. Sed dicit quispiam, corpus sanguinemque Christi non posse vocari *παῖγματα οὐράνια*, utpote similia nostris, *ἐπιγεια* atque terrena. Ast, qui unionem Christi personalem, idiomatum divinorum communicationem *τὴν κατοίκησιν παντός τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος σωματικῇν* Coloss. 2, 9. *τὴν ἐπισκίαν τὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*, concepti Christi effectricem Luc. 1, 35. denique perfectissimam corporis Christi glorificationem et receptionem in caelum consideraverit, non dubitabit corpus sanguinemque Christi vocare *οὐράνιον*, quum has omnes ob rationes Christum *τὸν δεύτερον ἀνθρώπον, ἐπουράνιον* appellet Paulus 1. Cor. 15, 49. Nec ut arduum reponi potest, Irenaeum ita propriam causam proditura fuisse,

si corpus Christi dixisset *ὁράνιον*, quum Valentiniani, quos refutet, asseruerint, carnem Christi esse caelestem, non a terra formatam, eamque per uterum virginis solummodo transiisse. Primo enim aliunde Irenæi sententia de terrena Christi carne constare Valentinianis poterat, quod sufficit; porro sermonem Pauli, ut vidimus, hic Irenæus sequitur; denique non video, cur iis terminis uti nequeamus, quibus haeretici abutuntur. *Quare enim ideo, ait Tertullianus, non utatur scilicet vocabulo et re ac sensu illius, quia haeresis utitur?* cont. Praxeam. Ita profecto idem, qui in libro de Carne Christi veram hanc esse atque a terra samiam contra Valentinianos egregie demonstraverat, in altero de resurrectione libro ipsum Dominum observat carnem suam panem caelestem nuncupasse. Aliud exemplum illustrationis causae ex ipso Irenæo damus. Statuit is hominem tribus constare partibus, corpore, anima et spiritu iuxta I. Thessal. 5, 23. I. 5. cont. haer. c. 6. § 1. Atqui ista verba cum Valentinianorum haeresi satis conveniunt, qui triplicem in uno homine hominem esse statuebant, materialem seu choicum, psychicam seu animale a Demiurgo insufflatum, et spiritalem, ortum videlicet a spiritali semine, quod ex angelorum contemplatione protulit Achamoth. Unde et fingebant, animam in duas veluti partes sectam esse, cuius altera animalis sit et inferior, spiritalis altera. Vide Massueti Diss. 1. in Iren. Art. 1. n. 5. §. 72. At licet conveniant verba, sensus tamen differt, nec abstinnit iis Irenæus, ab haeticis licet pariter usitatis. Atque haec contra explicationem verborum Irenæi a Massueto datam dixisse sufficiat, quam hausisse eum existimo ex Cardinalis Perronii lib. 2. de Eucharistia. Notandum tamen est, illam apud omnes, qui Romanae fidei addicti sunt, haud receptam esse. Aliam quippe viam inivit Cardinalis Bellarminus, qui per rem terrenam accidentia sensibilia panis designari arbitratur, de Eschar. lib. 2. cap. 6. quae eadem fere sententia est doctissimi Nourri in Appar. ad Bibl. Max. Vet. Patr. lib. 2. Diss. 6. cap. 8. §. 1. fol. 602. 603. Haec admitti tantisper possent, si Irenæus credidisset, accidentia sine subiecto subsistere posse. At haec conquire non potuit; ita enim lib. 2. cap. 12 §. 2. *Neque aqua sine humectatione neque ignis sine calore, neque lapis sine duritia (unila sunt enim invicem haec) intelligi potest, et alterum ab altero separari non potest, sed semper coexistere ei debet.* Ceterum egregia sunt, quae de sententia Irenæi posuero eruditissimi auctores libri de perpetuitate fidei ecclesiae catholicae circa eucharistiam t. 3. cap. 2. p. 13. si modo voce panis substantiam eius designent, quum scribunt: *Nullo eum iudicio praeditum esse oportet, qui negaverit, verba res terrena et res caelestis utpote generalia ad verba praecedentia referenda esse. Quemadmodum igitur res terrena manifeste panem respicit, res caelestis corpus Christi respiciat necesse est.* Restat, ut, antequam sententiam Irenæi de praesentia reali panis mittamus, haec quoque explicemus: *προσφέρομεν δὲ αὐτῷ τὰ ἴδια, ἡμετέρας κοινωνίας καὶ ἔνωσιν ἀπαγγέλλοντες καὶ ὁμολογούντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔχειν.* Haec incongrua versione donavit velus interpres: *Offerimus enim ei quae sunt eius, congruenter communicationem et univalem praedicantes carnis et spiritus.* Transiecta enim verba esse et ὁμολογούντες atque ἔχειν plane non reddita, quis videt. Ceterum cur Grabius haec suspecta habuerit, non video, quum contextui apprime respondeant. Verba enim ἡμετέρας κοινωνίας καὶ ἔνωσιν καταγγέλλοντες applicantor sequentibus *ὡς γὰρ ἀπὸ γῆς....καὶ οὐρανοῦ*; ista autem καὶ ὁμολογούντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔχειν latius diducuntur iis, quibus graeca ἄνιονται οὕτως καὶ τὰ σώματα ἡμῶν....ἔχοντα. Under rectissime omnia contra Grabium pronuntiavit Massuetus in nota: *Addit vir clariss. ista κοινωνίας καὶ ἔνωσιν ἀπαγγέλλοντες perfectum sensum non fundere, nisi construantur cum sequentibus vocibus σαρκὸς καὶ πνεύματος. Atqui tantum abest, ut construantur cum his vocibus, ut potius ab iis divelli debeant, et referri ad praecedentia.* Hactenus bene, sed quae sequuntur, eiusdem commatis esse non videntur. Exscribemus ea, ut librum evolvendi molestia lectori nostro creetur. Paulo ante dixit Irenæus, haeticis constare non posse, eucharistiam esse corpus et sanguinem Domini sui, quod ipsum esse mundi fabricatoris filium et verbum negent; id est, quod verum ac substantivum unionem divini verbi cum vera humana carne et natura negent. Tum aliarum eorumdem haeticorum errorem, quo carnis resurrectionem impugnabant, perstringens ait, utrumque cum ea, quam de eucharistia profitebantur, fide pugnari; nostram autem consonantem esse sententiam eucharistiae et eucharistiam rursum confirmare sententiam nostram: offerimus enim Deo τὰ ἴδια, quae sunt eius, quae ab ipso creata et condita sunt, panem scilicet et vinum in verum corpus et sanguinem

Domini nostri conversa, et verbum Patris ab ipso genitum, ἐμμελὸς κοινωνίαν καὶ ἔνωσιν ἀπαγγέλλοντες, congruenter communionem et unionem prædicantes, verbum unum cum corpore et sanguine Domini, quæ in eucharistia offertur, καὶ ὁμολογούντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἑγερσίν, et confluentes carnis et spiritus resurrectionem. Hic certe Irenæi sensus est, idque salubritur, quisquis antecedentia cum consequentibus accurate conferre voluerit. Supponit gratis vir doctissimus, verba κοινωνίαν καὶ ἔνωσιν ἀπαγγέλλοντες Gnosticis opposita esse, veteremque ecclesiam Deo Patri obtulisse panem et vinum conversa in corpus et sanguinem Christi. Nec enim, uti iam demonstravimus, transsubstantiationem statuit Irenæus, nec post consecrationem successit oblatio, sed eam antecessit potius in veteri ecclesia. Quod tum ex iis Irenæi verbis patet, quum dicit, *Christum suis discipulis consilium dedisse primitias Deo offerre ex suis creaturis*, addens §. 6. cap. 18. *Offerimus enim ei non quasi indigenti sed gratias agentes dominationi eius et sanctificantes creaturam*; tum ex ipso fragmento nostro, ubi hæc verba habentur: καὶ ἐνταῦθα τὴν προσφορὰν τελέσαντες ἐκκαλοῦμεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, et postea finita oblatione invocamus Spir. s., quo superveniente demum iuxta Irenæum fit consecratio. Porro ait vir clariss. in sacrificio eucharistiae a veteribus Deo oblatum esse ipsum Verbum Patris ab eo genitum. Hoc nec Irenæus dicit nec ullus alius inter apostolicos Patres vel apostolicis proximis. Nec quomodo Deus Deo ab hominibus offerri queat, comprehendi potest, si rem accuratius pensitemus. Rursus, quæ ratione in eucharistia veterum Irenæi uniq. divinæ et humanæ naturæ Christi annuntiata et prædicata fuerit, ipse Irenæus hic non explicat, nec in fragmento quoque nostro explicatur. Non itaque crediderim verba hæc Gnosticis opposita fuisse. Quin potius ex Gnosticorum principii datique eos refellere constat Irenæus. Supponit autem, eos in primario de eucharistia articulo cum orthodoxis convenire, quod ἔνωσιν καὶ κοινωνίαν credant, nempe quæ inter panem consecratum corpusque verum Domini nostri intercedit. Ast carpit eos, quod non ἐμμελὸς istam ἔνωσιν καὶ κοινωνίαν annuntienq., utpote qui resurrectionem carnis inefficient, quæ tamen prout nexa ex illa κοινωνίᾳ sequatur. Atque hæc sunt, quæ postea latius diducit Irenæus. Quemadmodum enim, ait, *eucharistia ex duabus rebus constat, terrena et caelesti, per ἐκκλησίαν Spiritus sancti unitis, id quod vos ipsi conceditis, ita corpora nostra, dum eucharistiae rei que adeo caelestis atque incorruptibilis participes sunt, non amplius corruptibilia sunt, est corrupta post mortem manebunt, sed spem resurrectionis habent, quæ ipsa penitus suo tempore reddat incorruptibilia*. Hæc, ut mihi videatur, fuit Irenæi mens, hæc sententia, quam ex eo quoque arguere possumus, quod voce κοινωνίας utitur, quæ alludera eum arbitror ad 1. Cor. 10, 16. ubi: τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; τὸν ἄρτον, ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν; quæ unionem sacramentalem, uti supra demonstravimus, clarissime evincunt. Scilicet hæc ipsa sunt, quæ sua facit Irenæus lib. 5. cap. 2. §. 2. ubi κοινωνία per communionem ab interprete redditur, poteratque Irenæus hanc de ἐνώσει sacramentali sententiam ab Ignatio didicisse, qui ipse et ἔνωσιν asserit Epist. ad Philadelph. §. 4. ubi: ἐν ποτήριον εἰς ἔνωσιν τοῦ αἵματος Χριστοῦ. Vide infra dissertationem nostram de Oblatione eucharistiae §. 26. Sufficiens causam meam egissem, nisi de voce ἐπικλήσεως quid addendum esset. Ait Irenæus: ὅς γὰρ ἀπὸ γῆς ἄρτος προσλαμβάνομενος τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Mallet in notis ἐπὶ ἐκκλησίαν Massutens. Sed maneat ἐκκλησίς. Ita enim in fragmento nostro: τὴν προσφορὰν τελέσαντες ἐκκαλοῦμεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Nec tamen difficor, vocem ἐπικλήσεως communem esse, istam vero inusitam. Sed res eodem recidit. Ita olim facta fuit consecratio, verbis nempe ἐπικλήσεως, quæ invocabatur Deus, cui offerebantur dona consecranda, ut e caelis mitteret Spiritum suum sanctum, qui proposita dona sanctificaret corpusque et sanguinem Domini in iis præsentia redderet. Hanc antiquissimam, quæ ad nos pervenerit, liturgiam esse nemo diffitebitur, nisi qui in antiquitate ecclesiastica valde hospes sit. Ast mutata fuit postea, variavitque ecclesia in re maximi momenti, non Græca quidem, quæ ad hodierna usque tempora antiquam ἐπικλήσιν conservavit, concilio Florentino quoque connivente; sed Romana, quæ etsi primum eam, antiquissima nempe traditione fultam, recepiisset, ruderem enim illius in antiquis missis latinis invenimus, postea tamen per solam verborum institutionis recitationem consecrare dona sacra satius duxit. Sed de his quidem in dissertatione de Consecratione

eucharistiae latius agemus. Nunc, dum virtutem eucharistiae, quae iuxta Irenaeum corpora nostra reddit incorruptibilia, denuo pensitamus, solvendum nobis occurrit argumentum Francisci Feuardentii, qui in notis ad illa *quomodo* eulem rursus dicunt carnem ex ultimis, quae explicavimus, verbis ita transsubstantiationem demonstrat: *Panis eucharistiae percepta invocatione ita mutatur ad esse terrene in coeleste, sicut corpora nostra per eiusdem participationem ex mortalibus et corruptibilibus efficiuntur immortalia et incorruptibilia. Sed corpora nostra non figura vel significatione quadam sed re ipsa proprieque erunt immortalia et incorruptibilia. Igitur panis terrestris eucharistiae non metonymice sed substantiali realique transmutatione fit ipsum corpus Domini nostri Iesu Christi.* Longius haec petita sunt, mirorque oppido, plurimos viros doctos hic argumento inhaerere potuisse. Nec enim ex Irenaeo id petatum est; nec mutatio ea, ut puto, substantialis est licet physica, qua corpora nostra in die resurrectionis ex mortalibus et corruptibilibus efficiuntur immortalia et incorruptibilia, quam tamen mutatio symbolorum iuxta sententiam ecclesiae Romanae in eucharistia sit substantialis; et denique quod egregium est, transsubstantiationem non probat ex Irenaeo sed supponit Feuardentius. At argumentis eiusmodi assuetas fuit vir alius haud indoctus, qui zelo suo extra oleas saepius vaganti limites ponere nescit. Id unum addimus, verba Irenaei, ubi dicit, *τὰ σώματα ἡμῶν μεταλαμβάνοντα τῆς εὐχαριστίας μὲν εἶναι φθαρτά, cum grano salis accipienda esse.* Non enim ei sunt φθαρτά usque ad diem resurrectionis; nec id ἀφθαρτον recaveris, quod mortem subit. Unde tum demum corpora nostra fore ἀφθαρτα apostolus ait, quum immortalitatem induent in mortuorum resurrectione. 1. Cor. 15. 52. 53. 54. Itaque τὸ μὲν εἶναι φθαρτά explicandum est ex sequentibus *καὶ λαίδα τῆς εἰς αἰῶνα ἀναστάσεως ἔχοντα.* Vocem *εἰς αἰῶνα* non reddidi latinus interpres, quod textui congruum haud existimavit. Ast scripsisse cum poterat Irenaeus, qui saepius terminos iungit sibi haud respondentes. Intelligit resurrectionem, quae corporibus nostris vitam conferat *εἰς τοὺς αἰῶνας* daturam. *Ἀνάστασις* enim ipsa *εἰς αἰῶνα* non extenditur. Paulo superius iidem difficultem loquendi modum adhibet Noster, quum dicit: *ὁμολογούντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔγερσιν.* Quid est quaeso *πνεύματος ἔγερσις*; nil potest resurgere nisi quod corruptum dissolutumque fuerit. Nam itaque animam hominis natura mortalem credidit Irenaeus, quod ex veterum Patrum fide ante aliquot annos probare conatus est Henricus Dodwellus? Respondeat hic ipse Irenaeus: *Quae sunt ergo mortalia corpora? Numquidnam animae? Sed incorporeales animae, quantum ad comparationem mortalium corporum.* Insufflavit enim in faciem hominis Deus flatum vitae, et factus est homo in animam viventem: *status autem vitae incorporealis.* Sed ne mortalem quidem possunt dicere ipsum flatum vitae existentem. *Ei propter hoc David ait: et anima mea illi vivet; tamquam immortalis substantia eius existente.* Sed neque spiritum possunt dicere mortale corpus. Quid igitur superest dicere mortale corpus nisi plasma, id est, caro, de qua et sermo est, quoniam vivificabilis cum Deus? Haec enim est quae moritur et solvitur. Sed non anima neque spiritus. Mortui enim est vitam amittere habilitatem et sine spiramine in posterum, et inanimatum et immemorabilem fieri et deperire in illa, ex quibus et initium substantiae habuit. Hoc autem neque animae evenit; *status est enim vitae: neque spiritui; incompositus est enim et simplex spiritus, qui resolvi non potest, et ipse vita est eorum, qui percipiunt illum.* Et post pauca: *Haec enim sunt corpora animalia, id est, participantia animae; quam quum amiserint, mortificantur: deinde per spiritum surgunt, sicut corpora spiritalia, uti per spiritum semper permanentem habeant vitam.* lib. 5. adhaer. cap. 7. §. 2. Alibi lib. 2. cap. 33. §. 4. ait: *Animas ipsas vivere non cessat.* His tamen omnibus contraria alia in scriptis Irenaei esse videntur. Scribit enim, animas et spiritus perseverare, quoadusque ea Deus et esse et perseverare voluerit. . . . Non enim ex nobis neque ex nostra natura vita est: sed secundum gratiam dei datur. Et ideo qui servaverit datum vitae et gratias egerit ei qui praestitit, accipiet et in seculum seculi longitudinem dierum. Qui autem abiecerit eam et ingratus existiterit factori, ob hoc quod factus est et non cognoverit eum qui praestitit, ipse in privatum in seculum seculi perseverantia, lib. 2. cap. 34. §. 2. 3. Unde et capite antecedente §. 5. asserit: *καὶ διὰ τοῦτο πληρωθέντος τοῦ ἀριθμοῦ, οὐ αὐτὸς παρ' αὐτῶν προώρισε, πάντες οἱ ἐγγραφεῖς εἰς ζωὴν ἀναστήσαντας, ἵνα ἔχοντες σώματα καὶ ἰδίας ἔχοντες ψυχὰς καὶ ἰδία πνεύματα, ἐν οἷς ἐσθλὴν στήσαν τῷ Θεῷ. Οἱ δὲ τῆς κολάσεως ἄξιοι ἀπελεύσονται εἰς τὴν αὐτὴν καὶ αὐτοὶ ἰδίας ἔχοντες ψυχὰς καὶ ἰδία σώματα, ἐν οἷς ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς τοῦ*

θεῷ χάριτος. Ex quibus posterioribus verbis perspicere est, credidisse Irenaeum, quod impij *spiritum* non habeant nec habituri etiam sint in die resurrectionis. Ceterum quum his in locis affirmet Irenaeus, partim, quod anima spiritusque solvi morte non possint, partim, quod perseverent ex mera Dei gratia, non ex naturae suae vi quadam insita, alibique asserat, animas humanas ex subtilissima materia concretas esse, vix haec ita componi possunt, ut omnia sibi consentiant. Et quamvis doctiss. Massuetus locum, qui lib. 2. cap. 34. §. 2. 3. 4. exstat, supra a nobis adductum a Dodwelli explicatione liberare conetur tam in Diss. 3. in Iren. Art. 9. §. 105. tum in nota, quam f. 169. posuit, verba tamen si premas, est, quod responderi possit. Ast non opus est, ut omnia ista in sensum orthodoxum transfundamus, quum Irenaeus in iis, quae de animarum humanarum natura sensu, a sonae et philosophiae et theologiae legibus aberraverit. Vide Diss. 3. citatum Art. 11. §. 121. Quid itaque quaeso nunc est πνεύματος ἔγερσις? Massuetus ait, *conservationem animae post mortem* hic denotari, adducitque locum Tertulliani lib. de resurrectione carnis cap. 2. ubi resurrectionem animae dixerit, quatenus nimirum homine mortuo ipsa non perit, sed a corruptela servatur. Sed dicit quispiam, contrarium potius ex Irenaei verbis patere, qui credat, animam in morte perire et cum corpore demum resuscitari, quia σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔγερσιν dicat, ita ut ἔγερσις eodem modo τὸ πνεῦμα respiciat, quo τὴν σάρκα respicit. Quod licet expressis Irenaei verbis alibi positus contrarium sit, egomet tamen arbitror per σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔγερσιν intelligi ab eo carnem et spiritus coniunctionem in resurrectione mortuorum. Sed qui amabo accidit, ut Irenaeus pro coniunctione ἔγερσιν poneret? Scilicet omnes iam voces quae coniunctionem significamus, memoriae suae tum suggestas exhausserat, dixerat ἔγερσιν, dixerat et *νοσηρίων*; et quum alia vox scribenti non occurreret, ne diutiori intenderet cogitationi, scripsit ἔγερσιν, maxime, quod ea de carne proprio sensu dici posset. Haec salvo aliorum iudicio ita arbitror. Quae sub finem cap. 18. §. 6. exstant, paucis perstringemus. Ita autem ibi: *Offerimus enim ei non quasi indigenti sed gratias agentes dominationi eius et sanctificantes creaturam.* Patet hinc, oblationem in gratiarum actione et sanctificatione creaturae consistere. Itaque dona iam sanctificata in veteri ecclesia non amplius offerebantur, nec consecratione facta corpus et sanguis Christi, quod nullibi Irenaeus dicit, oblata foere. Revertitur postea sententissimus praesul ad sacrificium spirituale, quum scribit: *Quemadmodum enim Deus non indiget eorum, quae a nobis sunt, sic nos indigemus offerre aliquid Deo, sicut Salomon ait: qui miseretur pauperi, foenerat Deo.* Si terminum oblationis et sacrificii ad vivum rescare voluisset episcopus Lugdunensis, uti hodie a multis fieri videmus, non profecto sacrificia spiritualia doctrinae de oblatione eucharistica toties immiscuisset. Ast ais, sententiam Irenaei ex sequentibus verbis tam claram esse, ut nihil amplius opponi queat, ibi enim: *id ipsum Verbum dedit populo praeceptum faciendarum oblationum, quamvis non indigeret eis, ut discerent Deo servire: sic et ideo nos quoque offerre vult munus ad altare frequenter sine intermissione.* Habes hic praeceptum, oblationem, munus, altare. Clara omnia sunt et perspicua. Sed videamus, qua ratione haec Irenaeus explicet. Ita autem ille: *Est ergo altare in caelis (illuc enim preces nostrae et oblationes diriguntur) et templum, quemadmodum Ioannes in Apocalypsi ait: et sportum est templum Dei; et tabernaculum;* ecce enim, inquit, tabernaculum Dei. in quo habitabit cum hominibus. Hic pro oblationibus preces, pro altari caelum dicitur, et quod proprie antea intelligendum esse credebatur, spirituali nunc explicatur atque allegorica ratione. Quo tamen ipso id non volumus, oblationem externam donorum eucharisticorum ante factam consecrationem ex Irenaeo probari non posse. Quod uti supra affirmavimus, ita hic id solum addimus, implicatam difficilemque dicendi rationem, qua Irenaeus utitur, ipsius sententiam hic obscuram reddere, ut quovis modo fere explicari possit. Poteramus nunc totam Irenaei de oblatione eucharistiae et praesentia reali sententiam in compendio exhibere, nisi dicenda adhuc quaedam essent ad l. 5. adv. haer. cap. 2. §. 2. 3. ubi argumentum de eucharistia repetitur. Clarissimis ibidem verbis praesentiam realem adstruit, ita ut dicat, corpore Christi nostra corpora augeri et sanguine eiusdem sanguinem nostrum, atque hinc resurrectionem corporum nostrorum denno contra Gnosticos demonstrat. Quae si premantur, statuit omnino Irenaeus, corpus sanguinemque Christi mutationem, quae in nutritione fit, subire et in nostrum corpus transmutari. Quod quemadmodum de corpore Christi asseri haud potest, quod est immutabile, ita corpori glorioso, *ἐν-ο-*

ρανῶν καὶ ἀφθάρτων haudquaquam convenit. Ceterum, ubi dicitur, Christum asseruisse, quod is panis, qui est a creatura, corpus suum sit, ibi non saponi potest mutatio quaedam in pane facta, quum ἔνωσιν supra staterit Irenaeus. Quod et de iis verbis notandum censemus, quae §. 3. sequuntur: ὁπότε οὖν καὶ τὸ κεκραμένον ποτήριον καὶ ὁ γεγωνὼς ἄρτος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ γίνεται ἡ εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ. Fit enim eucharistia corpus Christi per illam ἔνωσιν, quae panem cum corpore coniungit modo sacramentali et ineffabili, vi λόγου seu virtutis divinae omnipotentis et ἐκκλησίας, quam supra nominaverat Irenaeus, ἐκκλησίαν hodie appellant Graeci. Est tamen argumentum, quod pro transsubstantiatione formatur ex his Irenaei verbis libro 5. capit. 2. §. 3. exstantibus: ὁππὺρ τρόπον τὸ ξύλον τῆς ἀμπέλου κλιθὲν εἰς τὴν γῆν τῷ ἰδίῳ καιρῷ ἐκαρποφόρησε, καὶ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθεὶς πολλοστός ἐγένετο διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ συντέροντες τὰ πάντα, ἐπειτα δὲ διὰ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ εἰς χοῆσιν ἐλθόντα ἀνδρώπων καὶ προσλαμβανόμενα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εὐχαριστία γίνεται, ἐπερ τοῖς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· οὕτως καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα ἐξ αὐτῆς τρεφόμενα καὶ τεθέντα εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθέντα ἐν αὐτῇ ἀναστήσονται ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ, τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ τὴν ἐγερσιν αὐτοῖς χαριζομένων εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ πατρὸς. Hinc ita Massuetus: Quemadmodum igitur ea mutatio, quae resurgenti carni accidit, substantialis est; sic et ea quae panis, ut fuit corpus Christi, contingit, substantialis est veraque transsubstantiatio, non minus quem ea quae fit in tritico, ut in panem convertatur. Diss. 3. art. 8. §. 91. Paucissima sunt, quae regerimus. Primo omne simile claudicat; ergo et hoc. Secundo, mutatio quae carni resurgenti accidit, non est substantialis; resurget enim carnis eadem substantia licet diversa qualitate. Tertio nec tritici in panem mutatio substantialis est nec seminis in tritico progerminatio; quis hoc dixerit? Quarto hoc Irenaeus non est argumentum, qui id saltem dicere voluit: Quemadmodum semen terrae iniectum ibique ita dissolutum, ut plane perisse videretur, tamen suo tempore progerminat fructumque fert, imo, quemadmodum panis, qui isto ex fructu formatur, in eucharistia cum vero Christi corpore coniungitur, ita corpora nostra terrae commixta atque in eadem resoluta suo tamen tempore resurgent solutisque partes rursus secum invicem et cum anima coniungentur. Haec uti existimo Irenaei sententiam haud male exprimunt; similia enim iis ex locis explicanda sunt, ubi data opera tractatum fuit, de quo disputatur, argumentum. Quemadmodum autem transsubstantiatio ex Irenaeo probari nequit, ita praesentia realis clarissimo nexu ex eius verbis sequitur. Quam miror haud agnovisse Io. Ernestum Grabium, apud quem Patrum et maxime Irenaei auctoritas plurimum valuit, qui panem et vinum in sacra eucharistia corporis sanguinisque dominici virtute sola imbei, non substantiae adiungi credidit, secus ac de eo refert clariss. Clericus Bibl. Sol. t. 25. P. 2. p. 244. qui ait, ipsum praesentiam defendisse, quemadmodum Lutherum cum statuunt. Ceterum ubi Massuetus Grabii refutat argumentum, quum dicit, de caelesti et glorioso Christi corpore asseri non posse, quod carnem nostram alui nutrietque; ipse in eam descendit sententiam, omnes actiones, quae manducationis intellectu continentur, eamque comitantur aut consequuntur, nonnisi in species et symbola, quibus Christi corpus legitur, exereeri. Ait itaque, si quid capio, nos Christi corpore in eucharistia accepto immediate non ali aut nutriri sed mediate, conceditque plures Patres negasse, Christi corpus comedi, ut manducationem eucharisticam excluderent. Ast non opus est, ut ad subtiles has explicationes disabimur. Sufficiat hoc, proprie non locutum esse Irenaeum, nec attendisse ea, quae ex nutritione propria instissima sequela deduci poterant. Conf. Diss. 3. art. 8. §. 95. Ubi autem §. 96. Grabio gratulatur Massuetus, quod sacram eucharistiam pro vero ac proprie dicto novae legis sacrificio et externa oblatione habuerit, non arbitror, quod ipsum Romanae ecclesiae sententiam de sacrificio missae omni et parte tenuisse asserat. Veri enim corporis verique sanguinis Domini oblationem in eucharistia fieri factamque a veteribus esse penitus negavit Grabius, qui praesentiam realism inficiatus est. Istam autem, quam defendit, oblationem exteriorum panis et vini, ritum ecclesiasticum, in se indifferentem, nemo est inter Protestantos, qui reiiciat, nisi virtus spiritualis haec, quod Dominus in evangelio haud praecipit, operi ascribitur. Ipse etiam Ioannes Clericus, qui tantam ac Grabius auctoritatem Patrum scriptis nunquam dedit, haec in verba statat: Verum est, veteres Christianos solitos fuisse mensae sacrae panem imponere, cuius pars ad sacrum cor-

nam celebrandam adhibebatur, eumque Deo offerre, gratias ipsi agentes pro beneficiis ipsius, et hac respicit Irenaeus. Hoc institutum non malum esse nihilque continet, quod contrarium sit institutioni eucharistiae a Domino factae. At non est haec oblatio capitaloria pro peccato, ut ipsi Romano-Catholici sentiant. l. c. p. 313. Uti autem Massuetus Grabium suae ecclesiae in doctrina de sacrificio missae proximum omnino esse credidit, alias enim ipsi haud esset gratulatus; ita plurimum id in Grabio doluit vir celeberr. Io. Franciscus Buddeus, theologus Ienensis, qui a. 1705. Ienae dissertationem edidit, ut probaret, Clementem Romanum atque Irenaeum Missae Pontificiae non favere, eandemque Io. Ernesto Grabio, uti titulus fert, opposuit. Doluit id, inquam, in Grabio Buddeus, maxime quod doctissimi Aclorum Trivultianorum collectores, Societatis Iesu Presbyteri, insigni gaudio et publica laudis acclamatione hanc sententiam exceperint in recensione anni 1703. Mai. pag. 353 seq. et quod Grabius Lutherum et Calvinum ob abrogatam haec aevi Testamenti oblationem graviter increpuerit addideritque, hoc sacrificium illis, pro quibus offeratur, beneficia mortis Christi impetrare. Conf. §. 49. laudatae dissertationis. Nec negari potest, Grabium, quum ista posuit, limites excessisse plurimum; id tamen veritati dandum, quod sacrificium missaticum corporis Domini haudquaquam crediderit aut adstructum ivorit. Restat nunc, ut, dum hanc notam finimus, sententiam Irenaei de oblatione, consecratione et essentia eucharistiae hic quasi in compendio explicemus. Statuit autem ille (1) primitias munerum divinarum panem et vinum Deo offerendas esse cum precibus et gratiarum actione (2) idque ex mandato ipsius Domini, qui exemplo suo, dum super panem gratias egit, eum offerre nos docuerit (3) omnes stringente, non solos sacerdotes. Nec enim de sacerdotali oblatione sola Irenaeus sermo est, quod ex verbis ipsis haud probari potest, sed de communi munerum oblatione, quam tota offert ecclesia. Hinc ad determinandum subiectum, quod offerre debeat, allegat haec dicta: quum igitur offers munus tuum ad altare et non apparebis vacuum ante conspectum Domini Dei tui, ut plura taceamus. (4) Addit, ex donis oblatiis, quum eucharistia celebretur, sacramentum confici, ita ut post consecrationem nullam amplius oblationem memoret. (5) Haec consecrationem a nobis fieri assertit per ἑκκλησίαν sive invocationem Spiritus s. a Deo vero λόγῳ ipsius omnipotente, qui omnia efficiat, (6) effectum autem huius consecrationis esse unionem veram panis cum corpore et vini cum sanguine Christi. Hinc nutriri corpora nostra fierique incorruptibilia, ita saltem, ut corruptioni perpetuae non sint obnoxia, sed resurrectionis spem habeant. Haec doctrina Irenaei est, quae num statuti concilii Tridentini congrua sit, latius hic edisserere non attinet, quum in dissertationibus de oblatione et consecratione eucharistiae plura supersint dicenda, aliqua etiam in sequentibus notis recurrant.

5) κατὰ τὸ Μαλαχίου τοῦ προφήτου] Familiare hoc dictum Patribus est, ubi de oblatione eucharistica agunt. De omnibus plane Christianorum oblationibus, ἀπαρχαῖς et δεκαταῖς explicatur in Constit. apostol. lib. 7. cap. 29. 30. Ibi enim mandatum exstat de conventu publico die dominica celebrando deque facienda solenni gratiarum actione, ὅπως ἀμεμπτος ἢ ἡ θυσία ὑμῶν καὶ εὐανάφορος Θεῷ, τῷ εἰπόντι περὶ τῆς οἰκουμένης αὐτοῦ ἑκκλησίας, ὅτι ἐν παντὶ τόπῳ μοι προσερχθήσεται θυμίαμα κτλ. Adde lib. 6. cap. 23. Ast de oblatione eucharistica perspicue id interpretatur Iustinus martyr: δθεν περὶ μὲν τῶν ὑφ' ὑμῶν τότε προσφερομένων θυσιῶν λέγει ὁ Θεός, ὡς πρότερον, διὰ Μαλαχίου ἐνός τῶν δώδεκα, οὐκ ἔστι θέλημα μου ἐν ὑμῖν, λέγει κύριος, καὶ τὰς θυσίας ὑμῶν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. διότι ἀπὸ ἀνατολῆς ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομα μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρὰ. ὅτι μέγα τὸ ὄνομα μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει κύριος, ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτό. περὶ δὲ τῶν ἐν παντὶ τόπῳ ὑφ' ἡμῶν τῶν ἔθνων προσφερομένων αὐτῷ θυσιῶν τοῦτέστι τοῦ ἁγίου τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου ὁμοίως τῆς εὐχαριστίας προλέγει τότε εἰπών, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ δοξάζειν ἡμᾶς, ὑμᾶς δὲ βεβηλοῦν. In Dialogo cum Tryphone Iudaeo p. 260. Explicaverat iam p. 246. Iustinus Malachiae locum de δούροις et προσφοραῖς Christianorum, repetitque idem paullo inferius p. 344. alludens denno ad verba prophetae: ἀρχιερατικὸν τὸ ἀληθινὸν γένος ἔσμεν τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς μαρτυρεῖ, εἰπών, ὅτι ἐν παντὶ τόπῳ ἐν τοῖς ἔθνεσι θυσίας εὐαρέστους αὐτῷ καὶ καθαρὰς προσφέρομεν. οὐ δέχεται δὲ παρ' οὐδενὸς θυσίας ὁ Θεός, εἰ μὴ διὰ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ. Quod sane intelligit de θυσίαις, ἃς παρέδωκεν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς γίνεσθαι ἐπὶ

τῇ εὐχαριστίᾳ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου. Aliam viam ingreditur Tertullianus, qui in libro adversus Iudaeos locum Malachiae explicat de praedicatione apostolorum, quae in omnem terram exire habebat, et de sacrificiis spiritualibus laudis. Namque, ait, quod non terrenis sacrificiis sed spiritualibus Deo laudandum sit, ita legimus, ut scriptum est. Cor contribulatum et humilium hostia Deo est. Et alibi: sacrificia Deo sacrificium laudis . . . . Sic itaque sacrificia spiritualia laudis designantur et cor contribulatum acceptabile sacrificium Deo demonstratur. Itaque quomodo carnalia sacrificia reprobata intelliguntur, de quibus et Esaias loquitur . . . . ita spiritualia sacrificia accepta praedicantur, ut Prophetiae annuntiant . . . . De spiritualibus vero sacrificiis addit, dicens: Et in omni loco sacrificia munda offerentur nomini meo, dicit Dominus. quae omnia in sequentibus latius diducit Tertullianus lib. 3. adv. Marcionem: sacrificium mundum Malachiae ipsi est gloriae scilicet relatio et benedictio et laus et hymni, et lib. 4. simplex oratio de conscientia pura. Haec, ut arbitror, clara sunt atque perspicua ostenduntque, Tertullianum de sacrificiis spiritualibus Malachiae locum explicasse. Quod et fecit Eusebius in Demonstrat. Evangel. lib. 1. cap. 6. ubi oblationem mundam per εὐχὰς et ἑσθλα εὐσεβῶν spiritualitatem contritum explicat, ut plures Patres eandem tenentes sententiam taceamus, quorum testimonia alii collegere. Nescio itaque, qua ratione explicari possint haec Feuardentii verba, ut a falsitate liberentur: Porro locum hunc prophetiae de sacrificio corporis et sanguinis Christi in eucharistia ante Irenaeum interpretati sunt Clemens Rom., Martialis, Iustinus m., Tertullianus, Cyprianus, Chrysostomus, Augustinus, Eusebius, Damascenus, Petrus Venerabilis; imo et qui Christo nomen non dederat, Rabbi Samuel Parastasi veri Messiae ad Rabbi Isaac magistram Synagogae Subinlmetae in regno Marochiano Cap. 20. et 23. ut impietas sit plus quam Iudaica, huc interpretationi repugnare. Primo enim illi Patres, quos allegavimus et quorum verba dedimus, sacrificium corporis et sanguinis Christi haudquaquam asserunt in eucharistia fieri, adeoque nec locum Malachiae de hoc explicare sacrificio potuerunt. Secundo, uti videmus, diversae hic sunt Patrum sententiae, quam Constitutiones quidem apostolicae de oblatione primitiarum et decimarum, Iustinus martyr de oblatione externa donorum consecrandorum, Tertullianus de verbi divini praedicatione precibusque Malachiam locutum esse asserant. Descendunt itaque Patres in huius dicti explicatione, nec ex eorum consensu, qui hic non datur, formari ulla potest apostolica traditio. Denique id ridiculum est, quod addit Feuardentius, locum hunc prophetiae de sacrificio corporis et sanguinis Christi in eucharistia explicasse et, qui Christo nomen non dederit, R. Samuelem etc. Haec de Iudaeo affirmare, qui Christo nomen non dedit nec in Christianorum castra transiit, res plena audaciae et temeritatis est. Quinimo et id comprehensum difficile est, quomodo Feuardentius dicere potuerit, locum Malachiae de sacrificio missae ante Irenaeum explicasse Tertullianum, Cyprianum, Chrysostomum, Augustinum, Eusebium, Damascenum, Petrum Venerabilem et R. Samuelem, quum hi omnes demum post Irenaeum scripserint. Sed nescivit, quid scriberet, vir doctus, in coacervandis testimoniis pro sacrificio missae ita occupatus, ut genuina et supposititia, falsa et vera, oblationem panis et vini externam et sacrificium corporis et sanguinis Christi pro lubitu confunderet nimioque ἀνιστορίας studio in transversum actus fuerit. Ceterum id non negatur, esse inter Iudaeos, qui locum Malachiae de veris propriisque sacrificiis explicant. Sunt tamen et alii, qui de sacrificio spirituali precibusque haec interpretari malint. Unus instat omnium sit Iohanan, filius Uzielis, qui hanc nobis chaldaicam versionem dat, dignam, quam hic apponamus: וכל עין דאתון עבדין רעותי אנא אקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקורבן דכי קדמי ארי רב שמי ביני עממרא אמר יי צבאות: In omni tempore, quo vos feceritis voluntatem meam, ego acceptabo preces vestras et nomen meum sanctificabitur per vos, et preces vestrae erunt sicut holocaustum purum coram me, quia magnum est nomen meum inter populos, dicit Dominus exercituum. Quod quum ita sit, id quoque notandum est, Malachiam de sacrificio plane nihil memorare, sed de oblatione loqui, quae a sacrificio plurimum distat. Ceterum omnino arbitramur, Irenaeum tum in fragmento nostro, tum lib. 4. cap. 17. §. 5. hoc Malachiae dictum de oblatione externa panis et vini in eucharistiam consecranda coniunctisque cum ipsa precibus expovere, etiam §. 6. per oblationem nihil aliud quam glorificationem nominis divini et per incensum solas orationes sanctorum intelligere videatur. Unus

hoc addimus, sanctos Patres in allegatione dictorum scripturae haud esse infallibiles, tum quoad sensum tum quoad verba. Sensum enim saepius ad allegoriam deflectunt mirasque nectunt consequentias, quas ad examen haud revocare licet. Verba autem saepius sunt transiecta, corrupta, hebraicae veritati contraria, ex apocryphis desumpta, in canonicis non exstantia.

6. *διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἤλθου*] Ita habent LXX Interpretes. Aliter tamen haec pauculum ponuntur in Iustini m. Dialogo cum Tryph. pag. 260. Verba in praecedente nota dedimus. Ast non tangit nos ea varietas. Hebraea veritas habet: quia ab oriente solis usque ad occasum eius magnum nomen meum in gentibus, et in omni loco sufflitus oblatus est nomini meo et oblatio munda, quia magnum nomen meum in gentibus, inquit Dominus exercituum. Mal. 1, 11. Hic verbis Deus Iudaeos ceteriores facit, se sacrificia illorum respuere, quia ab oriente solis usque ad occasum nomen suum a gentibus sit glorificandum, qui in omni loco sufflitus et oblationem mundam sint oblaturi. Locus *παράλληλος* habetur cap. 3. comm. 3. 4. et offerent Deo oblationem in iustitia, et placebit Deo oblatio Iuda et Ierusalem secundum tempora antiqua annosque veteres. In priore loco gentes, in posteriore loco Iudaei dicuntur oblationem in novo Testamento facturi Domino. Quenam autem illa sit, in dissertatione de oblatione eucharistiae dicemus.

7. *θυσία*] In Hebraeo *זבח* est, oblatio, non *זבח* sacrificium aut *זבח* quod est holocaustum. Ceterum haec bene notanda sunt, quia plures oblationem a sacrificio haud distinguunt. De corpore autem et sanguine Domini illiusque oblatione nihil omnino hic Malachias dicit, qui ad ea saltem respicit, quae in veteri Testamento offerri poterant, nisi per *זבח זכוה* oblationem puram solas preces intelligas.

8. *ἐν τῇ ἀποκαλύψει.*] Vid Apoc. 5, 8. Nisi ex antecedentibus certum esset, Irenaeum loqui de externa quadam oblatione, crederem omnino, quod Malachiae verba de spirituali precum oblatione solum exponeret. Eodem huius loci allegatio existat lib. 5. adv. haeres. cap. 17. §. 6. ubi verba Malachiae cum apocalypticis simili ratione combinantur.

9. *παραστήσαι . . . τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν*] Habentur haec Rom. 12, 1. Pergit Irenaeus, dum de oblatione externa eaque nova novi Testamenti agit, dicta allegare, quae de sacrificiis tantum spiritualibus agunt, ut ostendat, sacrificia novi Testamenti esse spiritualia Deoque offerenda *ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ* Io. 4, 24. Ceterum extra controversiam positum esse arbitror, quod nemo offerre Deo aliquid aut eucharistiae particeps iuxta mentem Domini esse possit, nisi prius se ipsum totum Deo vera fide obtulerit. Ita Gregor. Nazianz. in Apologetico: *Ἥτινμαι ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγὼ καὶ διτι μηδεὶς ἅγιος τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ καὶ θύματος καὶ ἀρχιερέως, ὅστις μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέσχησε τῷ Θεῷ θύσαν ζῶσαν, ἁγίαν.* Unde apprime mihi placuere, quae hanc in rem in liturgia ecclesiae Anglicanae exstant, iuxta quam omnes illi, qui eucharistiae sunt particeps, Deo totos cum anima et corpore se consecrant piis precibus atque ad verba Pauli conceptis. Respiciere huc quoque videtur, qui s. Chrysostomi liturgia compilavit, ubi ab oblatione ad consecrationem ita procedit sacerdos: *ἔτι προσφερόμεν σοι τὴν λογικὴν ταύτην καὶ ἀναψακτον λατρείαν καὶ παρακαλούμεν καὶ δεόμεθα καὶ ἐκτεύομεν, κατὰπεμψον τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα*, et repetuntur ista, ubi pro patriarchis, prophetis et apostolis oratur: *ἔτι προσφερόμεν σοι τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσμένων προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων κτλ.* Quid *λογικὴ λατρεία* hic significet, disquiritur. Egregie Philippus Melancthon: *At λογικὴ λατρεία non significat ipsam hostiam sed orationes et omnia, quae ibi geruntur.* Apolog. Augustan. Confess. art. 12. pag. 272. 274. *Λατρεία* certe cultum significat, quo Deum veneramur, *λογικὴ λατρεία* autem cultum rationalem et spirituales, qui non in externis actionibus solis et opere operato, quod vocant, sed cultu mentis et animi consistit. Audiamus ipsum Chrysostomum interpretem: *λογικὴ λατρεία, ἡ πνευματικὴ διακονία, ἡ πολιτεία ἡ κατὰ Χριστόν, οὐδὲν ἔχουσα σωματικόν, οὐδὲν παχὺ, οὐδὲν αἰσθητόν.* Homil. 20. in Epist. ad Rom. Alibi: *τί ἐστιν ἡ λογικὴ λατρεία; τὰ διὰ ψυχῆς, τὰ διὰ πνεύματος, ὅσα μὴ δέχεται σῶματος, ὅσα μὴ δέχεται ὀργάνων, μὴ τόπου. τὰ δὲ ἐστίν, οἷον ἐπίεκεια, σωφροσύνη, ἐλεημοσύνη, ἀνεξικακία, μακροθυμία, ταπεινοφροσύνη.* Homil.

XI. in Epist. ad Hebr. Maxime tamen vox *λατρείας* eucharistiae tribui solet, quod haec praecipuus Christianorum cultus est. Ita Cyrillus in Epistol. ad Nestorium in Actis concilii Ephesini p. 80. *καταγγέλλοντας τὸν κατὰ σάρκα θάνατον τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀναίμακτον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τελοῦμεν λατρείαν*. Ita et alii, sed quorum verba producere non attinet.

10. *ἀναφέρωμεν . . . καρπὸν χειλέων*] Petita haec sunt ex Hebr. 13, 15. itemque de oblatione spirituali loqui Irenaeum, si cohaerentia sibi quae constantia dicere velit, demonstrant. Hoc in scriptis Patrum semper observandum, quod si uno argumento ad aliud transsiliant, nec de eorum combinatione multum sint solliciti. Cuius rei unicum hoc fragmentum luculentissimo esse exemplo potest. Ceterum graeca in epistola ad Hebraeos exstantia ex duobus veteris Testamenti locis confecta esse videntur. Prior exstat Iesa. 57, 18. 19. ubi uno in commate vox *שְׂחִים* in altero *כֶּרֶב שְׂחִים* invenitur. Notandum autem, haec Iesiae non quod sensum sed quoad tria haec verba solummodo allegari, ad quae, ut arbitror, alludit divinus scriptor. Posterior locus est Hos. 14, 3. *הַשְׂמֵלֶה שְׂחִים כֶּרֶב שְׂחִים* quo usus fuit epistolae ad Hebraeos auctor, ut quae in loco Iesiae disincta constabant, combinaret. Scribit enim *ἀναφέρωμεν כֶּרֶב שְׂחִים ἀντίσας ἀντίσας διαπαντός τῷ Θεῷ, τούτῃστι καρπὸν χειλέων כֶּרֶב שְׂחִים* Sunt qui dicant, legis scriptorem sacrum apud Hoseam *כֶּרֶב שְׂחִים*, non *כֶּרֶב שְׂחִים*, aut habuisse forsitan codicem, in quo *כֶּרֶב* exstiterit, nullo *שְׂחִים* adiecto. Ingeniosa haec sunt; sed ut huc conglisimus textusque integritatem lacessamus, nulla cogit necessitas. Eduardus Pocockius arbitrat, *καρπὸν* in textu graeco idem esse ac *καρπώματα* et *καρπώματα*, quas voces ait pro holocausto ac oblatione a LXX. usurpari. Not. Miscell. ad Portam Mosis cap. 4. pag. 70. 71. Ast violenta ista sunt et oborto collo haec rapta. Probare debuerat Pocockius, *כֶּרֶב שְׂחִים* et *καρπὸν* eandem habere significationem.

11. *οὐ κατὰ τὸν νόμον εἶσθ[ε]* Iren. lib. 4. cap. 18. §. 2. *Et non prout oblationum reprobatur est; oblationes enim et illic, oblationes autem et hic; sacrificia in populo, sacrificia in ecclesia: sed species immutata est tantum, quippe quam iam non a servis sed a liberis offeratur.* Adde sequentia et quae Iulianus martyr hanc in rem dicit in Dialogo cum Tryphone, maxime p. 260.

12. *χειρόγραφον . . . ἤκεν*] Vide Coloss. 2, 14. Allegat hoc dictum Irenaeus et lib. 5. cap. 17. §. 3. ubi: *Et propter hoc David praedixit: Beati, quorum remissae sunt etc. eam, quae per adventum eius est, remissionem praemonstrans, per quam deleuit chirographum debili nostri, et affixit illud cruci: uti, quemadmodum per lignum facti sumus debitores Deo, per lignum accipiamus nostri debili remissionem.* Hic Irenaeus per chirographum intelligit peccata, at in fragmento hac voce maledictionem legis insinuat.

13. *ἐν πνεύματι . . . τὸν Θεόν*] Conf. Io. 4, 24.

14. *Διότι καὶ ἡ προσφορά τῆς εὐχαριστίας οὐκ ἔστι σαρκική*] Observanda hic est Irenaei verborum connexio. Plura haecenus dicta concervaverat de sacrificiis et oblationibus spiritualibus, atque ex his tandem concludit, oblationem eucharistiae, hoc est, donorum eucharisticorum atque externorum symbolorum, et quibus illa conficitur, non esse *σαρκικήν* sed *πνευματικήν*. Non ergo haec sicut Irenaeo sententia, quod in a. eucharistia corpus et sanguis Domini denique Deo Patri offerantur, quae semel oblata fuere in cruce, nunquam amplius offerenda. Ceterum haec omnia latius et prolixius in sequentibus explicatur.

15. *προσφέρωμεν γὰρ τῷ Θεῷ τὸ ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας*] Ea ergo, quae offeruntur, sunt panis et vinum, quod probe notandum est. Loquitur autem hic Irenaeus de oblatione sacerdotum eucharistica, non de oblatione laicorum, eucharistiam praecedente, de qua locutus fuerat lib. 4. cont. haeres. cap. 17. 18.

16. *εὐχαριστοῦντες αὐτῷ*] Itaque oblatio veteris ecclesiae iuxta Irenaeum constituit primo in externo impositionis actu, quo dona sacra altari imponebantur, ita, ut, qui offerebant, proprietate eorum ac dominio se abdicarent, Deoque illa dedicarent. Secundo in gratiarum actione, quam et Christus eucharistiae praemisit, prout ex verbis institutionis videre est.

17. *ὅτι τῇ γῇ . . . εἰς τροφήν ἡμετέραν*] Haec ad verbum consonat cum Constitut. apost. lib. 8. cap. 40. ubi: *εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε παντοκράτωρ, δημιουργε τῶν ὄλων καὶ προνοητά . . . ἐπὶ ταῖς προσερχθείσας σοι ἀπα-*

ἡγῆς, οὐχ ὅσον διέλλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα ..... ὑπὲρ ὧν δέδωκας ..... εἰς μεταλήψιν ..... ὁ πάντα τελεσφορήσας διὰ τοῦ λόγου σου καὶ καλεῖσας τῇ γῇ παριστάτους ἐκψῆσαι καρποὺς εἰς εὐφροσύνην καὶ τροφὴν ἡμετέρων εἰ καὶ sequuntur. Si ex διδασκαλίαις viroorum apostolicorum confectae sint constitutiones apostolicae, haec ex διδασκαλίᾳ Irenaei petita esse arbitror, quamvis l. 8. Const. Apost. Hippolyti διδασκαλίαν referre dicatur. Ast, uti norunt eruditi, si maxime, qui Codicem Oxoniensem versavere, sunt in lib. 8. Constitut. apost. quae ad διδασκαλίαν Ἱππολύτου haud pertinent.

18. καὶ ἐνταῦθα] Ita omnino in Codice MS. sed contextus docet, μετὰ ταῦτα legendum esse, aut si τὸ καὶ abiicias, εἴτα vel ἐπειτα.

19. τὴν προσφορὰν τελέσαντες] Haec verba penititori inspectione digna sunt. Et postea finita oblatione aut oblationem finientes aut postquam oblationem finivimus. Τελεῖν enim significat perficere, ad finem perducere, effectum reddere. Hinc concludere est, aliam esse actionem, quae eucharistiae consecrationem praecedit, aliam, qua haec perficitur. Finita itaque priore, qua dona altari imposita precibus Deo offeruntur, succedit posterior, qua eucharistia consecratur, non amplius utique offerenda. Ast τελεῖν non solum perficere significat, sed et rem sacram peragere. Sic θυσίας τελέσαι apud Appianum dicitur. Sic Herodianus: πομπὴν μητρὶ θεῶν τελοῦσι Ῥωμαῖοι. Congrat exempla ex lexicis qui volet. Hinc τελετὴ sacrificium, aliaeque voces ex hac origine descendentes. Dionysio ipsa haec vox τελεῖν familiaris fuit. Hic enim τὰς ἱερατικὰς ἐνεργείας τελεῖν, εὐχὰν ἱερὰν τελεῖν, τὴν μυστικὴν τῶν ἱερῶν εὐχῶν ἀνάβηθιν ἐπιτελεῖν, τὴν ἱερὰν τῶν τελουμένων θύσιν ἱερουργεῖν, τὰς ἱερουργίας τελειοῦν, τὰ θεῖα τελέσαι καὶ διαδοῦναι, παναγεστάτην ἱερουργίαν τελεῖν dixit non de oblatione solum donorum eucharisticorum, de qua nihil fere apud eum exstat, sed et de consecratione atque distributione. Quocunque autem modo vox τελέσαντες nostro in fragmento sumatur, post consecrationem nulla amplius sequetur oblatio. Pone enim, ita vertendum esse, et postea oblationem perficientes vel celebrantes; nihil hinc concludi aliud potest, quam oblationem consecratione perfici, aut praecipuum eius partem consecrationem esse, quia dona eucharistica per consecrationis verba Deo sanctificanda offerantur. Cui sententiae nescio cur contradicendum sit, quum hac ratione dici possit, Protestantes veteris ecclesiae oblationem eucharisticam non abrogasse sed retinuisse, eos nempe, qui precibus et consecratione cultum eucharistiae sacrum peragunt. Ceterum notandum est, vocem τελεῖν vel συντελεῖν et hoc in argumento a Iustino martyre adhiberi, eo tamen sensu, ut perficere significet. καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ κατηξιώσθαι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται, καὶ συντελέσαντος τὰς εὐχὰς καὶ τὴν εὐχαριστίαν πᾶς ὁ παρῶν λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων· ἀμήν. Apolog. II. pag. 97.

20. ἐγκαλοῦμεν] Evocamus sc. e caelis, e quibus in Iordanem descendit Spiritus sanctus, quum Christus baptizaretur Matth. 3, 16. qua ratione et apostolos illuminatos caelo delapsus est Act. 2, 2. 3. 4. Terminus hic ἐγκαλοῦμεν, ut verum fateamur, hoc sensu non est usitatus. Ἐπικαλοῦμεν alius dicitur, uti et ἐπικλήσεις. Ἐπικλήσιν tamen dixit Irenaeus lib. 4. c. 18. §. 5. uti supra observavimus. Invocationem posuit latinus interpres. Constitit itaque ecclesiae primitivae consecratio in ἐπικλήσει Spiritus sancti atque precibus a sacerdote factis. Plura hic dicenda essent, nisi in dissertatione de consecratione eucharistiae omnia in unum conferre animus nobis esset. Id unum hic monemus, quod et supra diximus, corpus et sanguinem Christi in eucharistia non sibi praesentia vi ἐπικλήσεως nostrae, insita quadam et magica, quod absit; sed his precibus nostris Deum moveri, ut iuxta promissionem suam omnipotente sua virtute, quam λόγον Irenaeus vocat lib. 5. cap. 2. §. 2. externam terrenamque substantiam panis et vini cum corpore et sanguine Iesu Christi uniat. Inde est quod ait: ὁπότε οὖν καὶ τὸ κεντραμένον ποτήριον καὶ ὁ γεγωνὴς ἄριος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ γίνεται ἡ εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ, id quod in sequentibus repetitur: καὶ προσλαμβάνομεν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εὐχαριστία γίνεται. Λόγον autem hic virtutem Dei omnipotentem, qua omnia efficere potest, significare, patet ex iis verbis, ubi dicit Noster: οὕτω καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα ἐξ αὐτῆς τρεφόμενα καὶ τεθέντα εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθέντα ἐν αὐτῇ ἀναστήσεται ἐν τῇ ἰδίᾳ καιρῷ, τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ τὴν ἐγερσιν αὐτοῖς χαριζομένου εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ πατρός. Aliter fere haec explicavit doctissimus Nourrius in Apparatu ad Biblioth. Max. Vet. Patr. lib. 2. Diss. 6. cap. 8. §. 1. f. 600. ubi probare conten-

dit, invocationem, gratiarum actionem et verbum, quo panis fit corpus Christi, non aliud Irenaeo esse, quam ea, quae appellamus, consecrationis verba.

21. ἀποψήνη] Ita omnino rursus Constit. apost. lib. 8. cap. 12. ὁπὼς ἀποψήνη (sc. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον) τὸν ἄρτον τούτων σώμα τοῦ Χριστοῦ σου καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἶμα τοῦ Χριστοῦ σου, ἵνα οἱ μεταλαβόντες αὐτοὶ βεβαιωθῶσι πρὸς ἐκτίθειν, ἀφέσεως ἁμαρτημάτων τύχῃσι, τοῦ διαβόλου καὶ τῆς πλάνης αὐτοῦ ῥυσθῶσι, πνεύματος ἁγίου πληρωθῶσιν, ἕως τοῦ Χριστοῦ σου γέγωνται, ζωῆς αἰωνίου τύχῃσι, σοῦ κατελλαγέντος αὐτοῖς, δεσποτα παντοκράτορ. Descendit autem ἀποψήνη ab ἀποψήνω ostendo, declaro, demonstro, exhibeo, efficio, reddo. Exempla vide apud Henricum Stephanum in Thesauro linguae Graecae, voce ἀποψήνω. tom. 4. f. 19. 20. In aliis liturgiis, quod hic ἀποψήνειν dicitur, est ἁγιάζειν, ποιεῖν, τελειοῦν, εὐλογεῖν, ἀναδεικνύειν, et si placet, etiam μεταβάλλειν. Ceterum vox ἀποψήνειν improprie omnino hic sumitur. Nemo enim est qui asseveraverit, panem et vinum per ἐπικλήσιν precesque corpus et sanguinem Domini manifestari, quum ex sensuum testimonio manifestum sit, panem et vinum remanere, et talia apparere. Obscure itaque vox ex clarioribus explicanda est, locoque Irenaei classico, qui lib. 4. cap. 18. §. 5. exstat, ubi effectus ἐπικλήσεως dicitur esse ἐνωσις et κοινωνία rei terrenae i. e. panis et vini cum re caelesti i. e. corpore et sanguine Christi.

22. τὴν θυσίαν ταύτην] Vox θυσίας improprie hic significatione gaudet. Nihil enim est in sacramento, quod sacerdos θύει, facit. Sumitur itaque hic pro προσφορά seu pro donis Deo oblatis. Egrege Theophylactus in cap. 8. ad Hebr. pag. 949. Θυσίαι εἰσὶν αἱ δι' αἵματος καὶ χρεῶν προσάγουσαι. ἡ γὰρ ἀρχιερεῖσιον, πάντα τὰ διὰ πρὸς θνητῶν. Θυσία γὰρ κυρίως κατὰ τὸ θύεσθαι, ὃ ἐστὶ θνῃτῶσθαι. Ultima coacta sunt, sed transsumta ex Eusebio et Ammonio, qui observant, Homerum θύειν et σφάττειν distinguere. θύσαι μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ θνῃτῶσθαι, σφάζει δὲ ἐρουργήσαι τι ζῶον ait Ammonius. Si itaque θυσία proprie sit sumenda, huc ulique non quadrat; si vero idem sit ac προσφορά, res est in vado. Novi quidem, s. coenam generali θυσίας vocari veteribus designari. Qua autem ratione id fiat, Chrysostomus exponit Homil. 17. in Epist. ad Hebr. μία ἐστὶν ἡ θυσία, οὐκ ἄλλην θυσίαν ἀλλὰ τὴν αὐτὴν αἰὲ ποιοῦμεν, μᾶλλον δὲ ἀνάμνησιν ἐργαζόμεθα θυσίας. Eadem sero habet Eulogius archiepisc. Alexand. lib. 2. contra Novatianum in Bibliotheca Patrum Col. 280. pag. 1609. καὶ γὰρ ἡ παρ' ἡμῶν ἐπιτελούμενη τοῦ σώματος τοῦ κυρίου φρικτὴ τελετὴ οὐ θύσεις ἐστὶ διαφόρων προσάγωγῇ, ἀλλὰ τῆς ἀπαρ' ἀποσηγμένης θυσίας ἀνάμνησις. Τοῦτο γὰρ φησὶ, ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Vocatur igitur eucharistia sacrificium a Patribus, partim quod ex oblatione facta componatur, partim quod sacrificium Christi in cruce factum nobis in memoriam revocet atque representet. Oecumenius: τί οὖν, καὶ ἡμεῖς οὐκ αἰὲ θυσίας ἀνιμῶντους προσφέρομεν; ἀλλὰ καὶ ἐνὸς θανάτου Χριστοῦ ἀνάμνησις ποιοῦμεν; in cap. 10. ad Hebr. pag. 846. Euseb. demonstr. Evang. lib. 1. p. 26. εἰκότως τὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ αἵματος ὑπόμνησιν ὁμοίως ἐπιτελοῦντες. et: μνήμην ἡμῖν παραδούς ἀντὶ θυσίας τῇ Θεοῦ διακρίσει προσφέρειν. et p. 27. τούτου τοῦ θύματος τὴν μνήμην ἐπὶ τραπέζης ἐτελείν διὰ συμβόλον τοῦ τε σώματος αὐτοῦ καὶ σωτηρίου αἵματος. Plura contra Patrum dicta, vocem θυσίας spectantia Io. Henr. Suicerus in Thesauro ecclesiastico, voce θυσίας pag. 1418. seq. qui tamen, quod miror, id, quod praecipuum erat, non observavit. In liturgia s. Chrysostomi ipsa θυσίας vox pro precibus quoque sumitur, quae vocantur θυσία αἰνέσεως, ὅσων tamen oblata appellantur. Itidem θυσία πνευματικὰ, offerendae ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων. Nondum tamen hoc est, quod dicere volumus. In eadem liturgia, quae sancto Chrysostomo adscribitur, quum in prima προσφορά, pane et vino altari impositis, sacrificium vel potius figura eius celebratur, sacerdoti tacite suggerit dicendum: θύσον θέσποτα. Quo facto sacerdos panis supine iacentis micam emittentem σταυροειδῶς crucis in modum decussans et incidens ait: θύεται ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄρτος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, quae crucifixione Christi adumbrant, etsi huius decussationis ritum aliunde derivet Baronius ad An. 58. num. 64 seq. ubi scribit, antiquos gentiles cruciformi decussatione panes cunctos coquendos semper incidisse. Vide Iac. Goari Enchologium sive Rituale Graecorum pag. 118. b. Notandum autem, hanc θυσίαν, quam memoramus, consecrationem multum praecedere atque ad πρόθεσιν, quam appellant, pertinere. Adde Gi-

brilis, metropolitae Philadelphiensis Apologiam pro ecclesia Orient. a Richardo Simone editam pag. 5. ubi: ὁ ἱερεὺς λαμβάνει τὸν ἄρτον καὶ πατέγων αὐτὸν σπράγγει διὰ τοῦ σημείου τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἑπάνω τῆς σφραγίδος τρις λέγων· εἰς ἀνάμνησιν τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦτο εἰπὼν τρις πῆγνυσι τὴν ἅγαν λόγχην κατ' εὐθείαν ἐκ τοῦ δεξιῦ μέρους τοῦ ἄρτου, ἐν ᾧ καὶ σφραγὶς ἦν, τέμνων φησὶν· ὡς πρόσβατον ἐπὶ σφραγὴν ἦχθη. Εἶτα ἐκ τοῦ δεξιότερου μέρους τέμνων λέγει· καὶ ὡς ἀμνὸς ἁμῶν ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφρωνος, οὕτως εὐχ ἁπολύει τὸ στόμα αὐτοῦ. Εἶτα ἐν τῷ ἄνω μέρει τῆς σφραγίδος τέμνων φησὶν ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦχθη. Εἶτα ἐν τῷ κάτω μέρει τέμνων αὐτὸς φησὶ· Τὴν δὲ γενεάν αὐτοῦ εἰς διηγῆσεται· Τότε ἐπαίρων τὴν σφραγίδα λέγει, ὅτι ἀφαιρῶ ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, καὶ τίθεισιν αὐτὴν ἐν τῷ ἁγίῳ δίσκῳ. Sequuntur preces oblatoriae, quas in dissert. de oblatione eucharistiae recensuimus. Atque haec est Graecorum *Θυσία*, figurata utique et commemorativa. Eadem tamen Irenaei tempore non obtinuit, qui dum *Θυσίαν* hic memorat, panis viniq. *προσφοράν* innuit, ut saepius diximus.

23. *Ἦναι οἱ μεταλαβόντες*] Haec in omnibus fere liturgiis addi solent, ut ostendatur, ἐπίκλησιν sanctificationem tum symbolorum externorum, tum accipientium respicere. Quae in Const. Apost. l. 8. c. 40. existant, supra adduximus, quae ad verbum ἀποφῆνξ commentaremur. In Liturgia Iacobi ita: ἵνα γένηται πᾶσι τοῖς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνουσιν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνων, εἰς ἁγιασμόν ψυχῶν καὶ σωμάτων, εἰς καρποφορίαν ἔργων ἀγαθῶν. In Liturgia Marci: ἵνα γένωνται πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνουσιν εἰς πίστιν, εἰς νῆψιν, εἰς ἰσχύιν, εἰς σωτηρίαν, εἰς ἁγιασμόν, εἰς ἐπαυλίσιν ψυχῆς, σώματος καὶ πνεύματος, εἰς κοινωνίαν μακαριότητος ζωῆς αἰωνίου καὶ ἀφθαρσίας, εἰς δοξολογίαν τοῦ παναγίου σου δόματος, εἰς ἔφεσιν ἁμαρτιῶν. In Liturg. Basilii: καὶ σε παρακαλοῦμεν. .... ἡμᾶς δὲ πάντας τοὺς ἐκ τοῦ ἐνδὸς ἁρτου καὶ ποτηρίου μετέχοντας ἐνώσαι ἀλλήλους εἰς ἐνὸς πνεύματος ἁγίου κοινωνίαν, καὶ μηδένα ἡμῶν εἰς κρίμα ἢ εἰς κατάκριμα ποιεῖσαι μετασχέειν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου. Denique in Lit. Chrysost. haec ponuntur: ὅπτε γινέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα κτλ.

24. *τούτων τῶν ἀντίτυπων*] Qui recentiorum scripta controversae de eucharistia obiter saltem perillustrare ii ignorare non possunt, de typo et antitypo corporis et sanguinis Christi multa retro citroque disputata esse. Ii praecipue, qui sunt, in eucharistia figuram corporis et sanguinis dominici solummodo exhiberi, hac ἀντίτυπων voce contra praesentiam realem strenue asi sunt. Qui vero hanc defenderunt atque ab ecclesia creditam semper asseruerunt, hanc ἀντίτυπων nomenclationem eam maxime ob causam cum praesentia reali consistere arbitrati sunt, quod in eucharistia signum visibile cum veritate invisibili corporis et sanguinis Christi coniunctum esset. Rem altius nos repetemus, ita tamen, ut quae prolixè ab aliis dicta fuere, subelringamus nostramque sententiam velut in compendio enarremus. Atque primum quidem ὑπόστις Scripturas antiquissimas, quam ab Irenaeo usurpatam in nostro fragmento arbitramur, nobis enucleande venit. Antitypus iuxta Petrum est typi correlatum, id quod typum re ipsa exprimit et exhibet. Ita 1. Petr. 3, 20. 21. βάπτισμα dicitur esse ἀντίτυπον τοῦ ὕδατος, in quo cum suis servatus fuit Noachus. Hoc itaque sensu vocem istam summi hic Irenaeus, ut symbola consecrata assereret ἀντίτυπα omnia istarum figurarum, quae veteri in Testamento exstabant et a eucharistia representabant, qualis iuxta Patres fuit panis et vinum a Melchisedech producta, quam Abrahamus a pugna cum hostibus rediret, qualis fuit manna, quam de caelis populo suo dederat Deus, quales fuere omnes istae oblationes, quas olim Deus obtulerunt Israelitae, quae fuit ipsum pascha in memoriam liberationis ex Aegypto a Deo iniunctum. Quod si autem hac ratione Irenaei sumantur verba, contra praesentiam realem hinc nihil poterit exculpi, maxime quoniam quae sit ipsius de eucharistia sententia, ex superioribus prolixè a nobis fuerit demonstratum. Nec tamen id dissimulamus, aliter quoque ἀντίτυπον in novo Testamento sumi, prout nempe idem cum τύπῳ significat. Exemplum praebet nobis locus Hebr. 9, 24. οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστός, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν, ad quae verba Chrysostomus: τὰ ἀντίτυπα ἅρα τύπον ἔχει μόνον οὐ τὴν ἰσχύν. et rar-

sus: ἅρα ἐκείνᾳ ἔστιν ἀληθινά, ταῦτα δὲ τύποι, καὶ ὁ νεὸς οὕτως κατεσκεύασται, ὥσπερ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ. Ex quibus atque apparet, vocem hanc promiscue apud scriptores sacros sumi, prout et vox εἰκὼν imago, quae mox typum exprimit, mox typi complementam, quae posterior significatio in loco Hebr. 10, 1. obtinet, ubi: σκίαν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. Quid est autem εἰκὼν τῶν πραγμάτων; nihil sane aliud, quam ipsum Christi corpus, quod in locum typorum veteris Testamenti successit, iuxta id: ἃ ἔστι σκία τῶν μελλόντων, τὸ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Coloss. 2, 17. Ita in vet. Test. typus erat sanguis victimarum iuxta Paulum, in novo Testamento αὐτὴ ἡ εἰκὼν τούτων τῶν πραγμάτων est sanguis Christi in cruce fusus, cuius et in eucharistia participes reddimur Hebr. 9, 11 seqq. Quod si autem aliam vocis ἀντίτυπου significationem eligendam esse putamus, quod tamen haud necessarium esse videtur, dici utique potest, ἀντίτυπον idem esse ac simile, eandem formam habens. Loca huc facientia ex profanis auctoribus collegit Henricus Stephanus in hac voce, Thesouro Gr. linguae tom. 3. fol. 1691. Ita et ἀντίτυπον idem valet ac ἀντίγραφον, sive exemplar ad aliud descriptum. Arrisit haec significatio Leoni Allatio, qui de Consensione ecclesiae occidentalis atque orientalis lib. 3. cap. 15. Sect. 29. haec habet: Idem est, antitypa corporis et sanguinis esse ac ipsum corpus et sanguinem esse. Antί cum apud Graecos oppositionem infert, ita tamen, ut contra sibi oppositum exaequet, adeoque saepissime, quum similitudinem exprimere volunt, eo utuntur. Haec ἀντίθεος, non qui contra Deum sed qui Deo similis est; ἀντίστοιχος in rhetoricis, non contrarius sed aequans et similis enuntiatur. Addit tandem: pari ratione ἀντίτυπα erunt ἰσοτύπα. Et sic eucharistia, quum a Basilio et aliis dicitur ἀντίτυπα, idem fuerit ac si diceretur ἰσοτύπα. Ἰσα nempe aequalia, similia, eadem cum corpore et sanguine Christi etsi tecte et relate. Haec postrema atque egregie se habent, si quidem praesentiam panis realem cum praesentia corporis Christi credidisset Allatius. Hoc enim comprehendere nequit, qua ratione dona consecrata possint appellari ἀντίτυπα, nisi eorumdem substantia post consecrationem atque in usu quoque remaneat. Eadem tamen prolixius adhuc diducit diligentissimus antiquitatis ecclesiasticae investigator in Exercitatione 25. in Roberti Cregghloni Appar. versionem et notas ad Hist. Conc. Flor. a Silvestro Syropulo scriptam, ubi primo ait, vocari sacramentum posse ἀντίτυπον, quod sit complementum typorum veteris Testamenti, quorum egregiam nobis ferruginem dant sancti Patres, ii praecipue, quibus allegorica sacram scripturam explicandi ratio placuit. Unum producemus ex Epiphonio locum, qui huc quadrat. Ita autem ille contra Melchisedechianos: Αβραῆς obvius fuit Melchisedech protulitque illi panem et vinum, praefigurans imperatorum aemignata, antitypa Domini dicens: ego sum panis vivus, et antitypa sanguinis eius latere puncto effusi in emendationem contaminatorum. Secundo arbitratur, symbola eucharistica ἀντίτυπα vocari posse visibiles Christi corporis, quod in caelis est. Hinc Ambrosius lib. 1. Offic. cap. 48: Umbra in lege, imago in evangelio, veritas in caelestibus. Ante agnus offerebatur, offerebatur vitulus, nunc Christus offertur quasi homo, quasi recipiens passionem, et offert se ipse quasi sacerdos, ut peccata nostra dimittat. Hic in imagine, ibi in veritate, ubi apud Patrem pro nobis quasi advocatus intervenit. Hic ergo in imagine ambulamus, in imagine videmus, illic facie ad faciem, ubi plena perfectio omnis in veritate est. Quae eadem fere sunt, quae apud Damascenum leguntur: ἀντίτυπα δὲ τῶν μελλόντων λέγομεν, οὐχ ὥς μὴ ὄντα ἀληθινὰ σῶμα καὶ αἷμα, ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θείας. lib. 4. de fide orthod. cap. 14. Quo et respiciunt Maximi homologiae verba in Dionys. Al. Hierarch. Eccl. cap. 3. συμβολικὴν τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ τὰ αἶμα δῶρα σύμβολα τῶν ἀνω καὶ ἀληθινωτέρων. Addit tertio Allatius, quod iam alibi dixerat, ἀντίτυπον idem esse ac ἰσοτύπον. Id quod ex Elia Creteensi hauri, qui in Apologet. Orat. Gregor. Naz. ita: ἀντίτυπον δὲ τὴν ἰσοτύπον νομίζεις, εἶγε μεγάλα μυστήρια τὸ τε πανάγιον σῶμα καὶ τὸ τίμιον αἷμα Χριστοῦ ἐκδέξῃ· οὗτω γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος αὐτὴν προσηγόρευεν. ἡ γὰρ προθεσὶς αὐτῇ καὶ τὸ ἴσον ἔστιν ὅτι δηλοῖ. εἰ δὲ πρὸς τὰ μέλλοντα μυστήρια· εἰσι γὰρ, οἵτινες καὶ οὕτω τὸ ὅρητον ἐδέξαντο. τὴν ἀναφορὰν ἔχει, οὐχ ὥς μὴ ὄντα ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ ἀντίτυπα λέγεται, ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς Χριστοῦ θεότητος συναναρουμενόν ὄντες τοῖς ἡμετέροις σώμασιν, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θεότητος. Ceterum qui

primum vocem ἀντίτυπων ad designandam eucharistiam adhibuit, est auctor Constitutionum apostolicarum, si quidem is ante Irenaeum scripserit. Ita enim ille lib. 5. cap. 14. παρασθούς δὲ ἡμῖν τὰ ἀντίτυπα μυστήρια τοῦ τιμίου σώματος αὐτοῦ καὶ αἵματος. Quae verba nescio cur inepta esse existimet vocemque μυστήρια intrusam Simplicius Verinus sive Claud. Salmas. lib. de transubstantiatione pag. 41 seqq. Idem lib. 7. cap. 25: εὐχαριστοῦμεν ὑπὲρ τοῦ τιμίου αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐκχυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τοῦ τιμίου σώματος, οὗ καὶ ἀντίτυπα ταῦτα ἐπιτελούμεν. Adde lib. 6. cap. 30. ubi: τὴν ἀντίτυπον τοῦ βασιλείου σώματος Χριστοῦ δεκτὴν εὐχαριστίαν προσφέρειτε. Ait et Bezaerus contra Casaubonem scribens P. 2. Distr. 3. p. 166. et 184. Origenem sibi scripsisse: τὰ ἐν τῷ λογικῷ ἡμῶν θυσιαστηρίῳ ἐπιτελούμενα ἀγιάζει τὴν τράπεζαν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ σκεύη. ἀντίτυπα γὰρ εἰσι τοῦ δεσποτικοῦ σώματος. Ast hunc locum nec Albertinus de Sacr. Euchar. lib. 2. pag. 367. 1. nec Heetius in Origeniana l. 2. Qu. 14. §. 2. f. 162. invenire potuerunt. Agit tamen hic, si ista quidem genuina sunt, de eucharistia Origenes, quod miror negasse doctissimum Huetium. Eadem voce postea varii Patres nisi sunt, ut symbola quoque consecrata designarent, Cyrillus Hierosolymitanus, Gregorius Nazianzenus, Eustathius Antiochenus, Macarius Aegyptius alique plures, maxime vero is, qui liturgiam confecit a. Basilio adscriptam, ubi haec consecrationis verba reperiuntur: προσεγγίζομεν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ καὶ προσθέντες (aut προσθέντες) τὰ ἀντίτυπα τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου, σοῦ δεόμεθα καὶ σὲ παρακαλοῦμεν . . . ἔλθειν τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκειμένα δῶρα ταῦτα. Quum autem vox ἀντίτυπος nimis aequivoca Patribus sequiorum temporum videretur, utpote quae contra praesentiam realem corporis Christi in a. eucharistia adhiberi posset, in aliam abiire sententiam, nolentes, ut post consecrationem factam symbola sacra ἀντίτυπα amplius dicerentur. Quisimo eoque audacius processere, ut dicerent, veteres nonnisi ante consecrationem domus sacrae antitypa vocasse. Scilicet definitum erat in concilio Constantinopolitano, Constantini Copronymi et Leonis Augusti litteris anno 754. congregato, Christum Dominum a. eucharistiam apud nos reliquisse tanquam veram ac unicam καὶ θεοπαράδοτον imaginem τοῦ ζωοποιοῦ σώματος αὐτοῦ τὴν ἐν ἡμῶς καὶ τιμημένως πρᾶττομένην, eo fine, ut ceterae omnes imagines earumque cultus excluderentur. Vide t. 7. concil. Conc. Nic. 2. Act. 4. pag. 445. Quum itaque huius concilii placita in Conc. Nicaeno 2. a Constantino adhuc puero et Irenaeo 787. convocato rescinderentur, studio ἀνθολιχῆς factum est, ut voces εἰκῶν et ἀντίτυπα eucharistiae tribui solita quoque proscriberentur. Ita enim in Art. 6. ubi exstat ἡ ἀνασκευή κατὰ τοῦ ὅρου τοῦ ψευδοσυλλόγου T. 3. Ζαφῶς ἀπὸ-δίδειται, ὅτι οὐδαμοῦ οὔτε ὁ κύριος οὔτε οἱ ἀπόστολοι, ἢ πατέρες εἰκόνα εἶπον τὴν διὰ τοῦ ἱερῶς προσφερομένην ἀναμικτον θυσίαν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ αὐτὸ τὸ αἷμα. Καὶ πρὸ μὲν τῆς τοῦ ἁγιασμοῦ τελειώσεως ἀντίτυπα τισὶ τῶν ἁγίων πατέρων εὐσεβῶς ἔδοξεν ὀνομάζεσθαι, inter quos recensentur Eustathius et Basilus. Et rursus: πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι ἐκλήθη ἀντίτυπα, μετὰ δὲ τὸν ἁγιασμὸν σῶμα κυρίως καὶ αἷμα Χριστοῦ λέγονται καὶ πιστεύονται. Haec non sine summa temeritate ita definit Epiphanius diaconus, aut, si mavis, Tarasius patriarcha Constantinopolitanus, qui aut loca veterum, quod dici non potest, ignorasse, aut ex praeiudicata opinione in perversum sensum deflexisse debuit. Miror tamen, in eodem ante hos sententiam descendisse Io. Damascenum, qui lib. 4. de fide orthodoxa c. 14. ita scribit: εἰ δὲ καὶ τινες ἀντίτυπα τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ κυρίου τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον ἐπέλεσαν, ὥς ὁ θεοφόρος ἱερὴ Βασίλειος, οὐ μετὰ τὸ ἁγιασθῆναι εἶπον, ἀλλὰ πρὶν ἁγιασθῆναι αὐτὴν τὴν προσφορὰν οὕτω καλέσαντες, quae verba post innumeros alios exscripsit suaque fecit Ieremias patriarcha Constantinopolitanus, in Actis et scriptis ad theologos Wirtembergicos. Quid autem Damascenum compulerit, ut haec diceret veritati historicae e diametro contraria, non video. Ita enim eodem quem allegamus loco ἀντίτυπα explicat, ut hanc vocem donis quoque consecratis applicare possit. Ἀντίτυπα δέ, inquit, τῶν μελλόντων λέγονται, οὐχ ὥς μὴ ὂντα ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς Χριστοῦ θεότητος, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θείας, quae verba et supra iam allegavimus. In mendo ultima euharenetica Claudii Salmasius legendumque θεότητος νοητῶς, τότε δὲ διὰ μόνης τῆς θείας. Libro de transubstantiatione pag. 179. Nam, inquit, intellectus et visus non bene

cohaerent, quum ea, quae solo visu usurpantur, non opus sit intellectus percipi. At haec institutum nostrum non tangunt. Ceterum qui Damascenam seculi sancti Graeci, plerique omnes uno ore aiunt, symbola consecrata a veteribus nunquam ἀντίτυπα vocata fuisse. Ita Nicephorus patriarcha Antirrhethico II. ἀντίτυπα δέ, εἰ καὶ λέγεται, οὐ μετὰ τὸν ἁγιασμόν τοῦτο, ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι ἐκλήθησαν. Eadem habet Theodorus Graptus in orat. de inculcata Christianorum fide. Saneas episcopus Gazenus in disp. cum Achmed Saraceno: μὴ γένοιτο, ἡμᾶς εἶπεν ἀντίτυπον τοῦ Χριστοῦ τὴν ἁγίαν κοινωνίαν, ἣ ψιλὸν ἄρτον, ἣ τύπον, ἣ εἰκόνα. Marcus Ephesius in Concilio Florentino ita de liturgia Basilii: ἀντίτυπα καλεῖ τὰ προκείμενα, δῆλον ὡς μὴπω τετελεσμένα διὰ τῶν ὁμαίων ἐκίνων, ἀλλὰ εἰ τύπον τινὰ καὶ εἰκόνα φέροντα. Theophylactus in cap. 14. Marci: τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου. τοῦτο, ὃ νῦν λαμβάνετε, οὐ γὰρ ἀντίτυπος τοῦ κυριακοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ἄρτος, ἀλλ' εἰς αὐτὸ ἐκεῖνο μεταβάλλεται τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὁ Κύριος γὰρ λέγει· ὁ ἄρτος, ὃν ἐγὼ δώσω, ἢ σὰρξ μου ἐστὶν· οὐκ εἶπεν, ἀντίτυπος ἐστὶ τῆς σαρκὸς μου, ἀλλ' ἢ σὰρξ μου ἐστίν. Meletius Syrigus in libello contra Confessionem fidei sub nomine Cyrilli Lucarii editam: οὐδὲ τύπος ἐστὶ τὸ μυστικὸν τοῦ Χριστοῦ σῶμα τῷ ἀληθῶς σώματος, ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια ἐκείνη τοῦ σώματος ἐστίν. οὐ γὰρ τύπος οὐδὲ σκιαὶ νῦν ὡς ἐν τῇ παλαιᾷ ἀλλὰ πράγμασι καὶ ἀληθείαις λειτουργοῦν. Εἰ δέ τις τῶν ἁγίων ἀντίτυπον λέγει τὴν θυσίαν ταύτην τοῦ δεσποτικῶν δειπνοῦ ἐκείνου, δῆλον ἐστίν, ὅτι ἡ θυσία μὲν αὕτη τύπος ἐστὶ τῆς θυσίας ἐκείνης, ὥσπερ καὶ οἱ νῦν θύοντες τύποι εἰσὶ τοῦ τότε θύσαντος Ἰησοῦ, τοῦ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς θυσίας τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ τότε καὶ νῦν. His igitur omnibus errandi occasione Damascenus praebuit. Sunt tamen, qui ipsam excusent. Card. Bessarion de sacram. each. t. 6. Biblioth. Patr. pag. 470. ait, Damascenam id solum voluisse dicere, quod Patres veteres crediderint, elementa consecrata non amplius esse nudam corporis Christi figuram sed ipsum corpus Christi. Ducebat tamen ipse a Damasceni sententia, quum non de re sed de voce hic questio sit. Vide Richardi Simonis not. uber. in Apologiam Gabr. Sev. p. 230. Petrus Arcandus de Concordia ecclesiae occident. et orient. lib. 3. arbitratur, textum Damasceni esse corruptum. Ita enim scribit: Ex his autem sequitur, totum illum primum periodum antityporum non esse ipsius, sed a sciolis quibusdam in ipsius libro insertum fuisse, vel ex margine in textum irrepisse. Fortassis etiam aliqui decessit ex illa consultatione, quam recitat quidam Epiphanius in septima synodo, et in scriptis Damasceni inseruit. Ridet haec Leo Allatius, Arcandique et quem hic secutus est, Turrianum ipsa vetustissimorum codicum Damasceni, quos consulit, inspectione refutat. At Allatius quoque ad defendendum Damascenam sua confert. At enim, Liturgiae Basilianae verba καὶ προσθέντες ἀντίτυπα non debere reddi in presenti proponentes; sed, quia sint Aoristi, in praeterito: qui propositus vel qui proposuerimus antitypo, scilicet, priusquam dona fuerint consecrata. Ipsemet tamen hanc suam benignam explicationem condemnat Allatius, eam maxime ob causam, quod hac voce ad dona consecrata designanda usi fuerint quoque Dionysius Alex. Origenes, Eusebius, Chrysostomus, Theodoretus, alii, quos omnes pro vocale ictu condemnare impium esse ac nefarium addit. Insistit tamen huic ex Aoristo potius interpretationi Cardin. Perronius, de eucharist. lib. 2. Auth. 15. cui plura respondit Edmundus Albertinus lib. 2. de eucharistiae sacramento pag. 444. Sed non opus est, ut ii, qui consecrationem Romanam in solis verbis institutionis constantem non defendunt eamque in ἐκκλησίαι Spiritus sancti ponunt, de sensu liturgiae Basilianae sint solliciti, quum verba καὶ προσθέντες τὰ ἀντίτυπα istam ἐκκλησίαν in dicta liturgia antecedant. Itaque iuxta sententiam ecclesiae Graecae haec errat Damascenus in explicanda Basilii sententia, sed in eo saltem, quod alius quoque Patres dixit antityporum nomen solis symbolis noudum consecratis dedisse. Ceterum Rich. Simonius acriter reprehendit Thomam Smithum, theologum Anglicanum, quod in genere scripserit, Graecos omnes etiam consecrata symbola vocari ἀντίτυπα, in Historia Critica fidei et rituum ecclesiarum oriental. quum sub nomine Domini de Moni edidit, p. 62. Denique poterant hic quosdam addi contra Claudium Salmasium, qui hoc de ἀντιτύποις argumentum proluxe exsecutus est in lib. de transubstantiatione pag. 25 seqq. Sed ista quidem tangere nolimus. Vehementer etenim nobis displicet, quod, dum Card. Perronium refutare conatur, Petronium nuncupet virum tantae olim in ecclesia Romana dignitatis. Ita enim scribit pag. 26. Quomodo itaque verum esse potest, quod docent Pontificii et veter

hos *Cardinalis Petronius*? Ictis sarcasmis miserisque allusionibus utique veritas non eget. Torquet autem se nescitque fere quid respondeat Salmasius, quum locum l. Pet. 3, 21. superius allegatum explicat, ubi βάπτισμα dicitur esse ἀντίτυπον τῷ ὕδατι, in quo cum suis servatus est Noachus. Ait enim, lectionem esse corruptam, et pro ὅ ponendum esse οὐ, nam in codice vetustissimo a Thela conscripto exstare o, hoc autem in antiquissimis libris graecis pro ou poni p. 31. 32. Petrum itaque id dictum velle, quod arcae Noachi ἀντίτυπον sit baptismus pag. 34. Ita sane agendum nobis est, quum ad incitas redacti sumus, ne videamur nihil reposuisse. Nec tamen id quod voluit demonstrat Salmasius; remanet enim data ἀντίτυπον explicatio. Atque haec omnia tam proluxe hic enarravimus, ut exemplo hoc constaret, de quicquid et vocibus rebusque nihili saepe inter eruditos disputari. Huc enim maiorem controversiae huius de ἀντίτυποις partem ablegamus, utpote quam tanta cum difficultate tractare magnoque conatu nihil agere haud erat opus.

25. οὐ τοῖς τῶν Ἰουδαίων δόγμασι] Ita et alibi Irenaeus: *Iudaei autem non offerunt*: manus enim eorum sanguine plenae sunt: nec receperunt verbum, quod offertur Deo. libro 4. contra haeres. cap. 18. §. 4. Ex hoc loco patet, oblationem eucharisticam cum sacrificiis et oblationibus Iudaeorum tam sollicitè conferendam aequè comparandam haud esse. Species quippe oblationum immutata est iuxta l. c. §. 2. et λειτουργία πνευματικὴ quam appellat Irenaeus, ac λογικὴ λατρεία novi Testamenti ab umbris elementisque mundi Col. 2, 20. nimium quantum distat.

26. προσέρχονται] De hac voce quaedam diximus ad primum fragmentum pag. 7. seqq. ubi notavimus, doctissimum Beutleium hanc γράσιν sollicitare. Visitata autem ea est apud ecclesiasticos scriptores frequenterque adhibita. Ita ab Origene l. 2. Commentar. in Matth. f. 255. προσιόντες τῷ λόγῳ appellantur recens ad Christi fidem conversi. Hos alibi προσερχομένους τῷ θεῷ λόγῳ nominat l. c. f. 395. Observat, qui observationes in Origenem scripsit, Pet. Daniel Huetius, familiarem utramque locutionem Origene esse, qui et nonnunquam προσέρχεται et προσέρχεται simpliciter usurpet. Inde, addit, dicti προσήλυτοι, qui relictis gentilitium superstitionibus circumcidebantur. Conf. notas ipsius in Orig. Comment. f. 40. l.

XXXIX.

Tertium fragmentum a Ch. Matth. Pfaffio editum cum eius notis.

¹Εὐρηναίου.

Irenaei.

Ἐταξαν οἱ ἀπόστολοι, ἡμῶν δεῖναι ἡμᾶς κρίνειν τινὰ ἐν βρώσει καὶ ἐν πόσει καὶ ἐν μέρει ἑορτῆς ἢ νεομηνίας ἢ σαββάτων. Πόθεν οὖν αὐταὶ αἱ μάχαι; πόθεν τὰ σχίσματα; ἑορτάζομεν, ἀλλ' ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ διαβήλτοντες, καὶ τὰ ἐκτὸς τηροῦμεν, ἵνα τὰ κρείττονα, τὴν πίστιν καὶ ἀγάπην ἀποβάλλωμεν. Ταύτας οὖν ἑορτὰς καὶ νηστείας ἀπαρέσκειν τῷ κυρίῳ ἐκ τῶν προφητικῶν λόγων ἠκούσαμεν.

Ordinaverunt apostoli, non oportere nos iudicare quenquam in esca vel potu vel parte festi aut neomeniae. aut sabbatorum. Unde igitur hae disceptationes? Unde schismata? Feriamur, sed in fermento malitiae et malignitatis, ecclesiam Dei scindentes, et externa servamus, ut meliora, fidem et caritatem abiiciamus. Has igitur ferias et ieiunia displicere Domino ex sermonibus propheticis audivimus.

1. *Ειρηναίου*] Hoc fragmentum ex epistola Irenaei de schismate contra Blastum petiitum esse videtur. Orta etenim tum temporis erat questio de paschate inter Asianos et Romanos, in concilio Nicaeno postmodum decisa atque ab Irenaeo ita tractata, ut propter ritum externum pacis ecclesiasticae vinculum scindi haud debere egregie demonstrarit. Aut, si mavis, hoc fragmentum pertinet ad libellum Irenaei περὶ τοῦ πάσχα de paschate, quem allegavit Iustinus quidam in Resp. ad quaest. 115 ad Orthodoxos. Nota est, quam hanc in rem Irenaeus ad Victorem episcopum Romanum scripsit, epistola, cuius fragmentum Eusebius, Nicephorus et Maximus nobis tradidere, ubi sanctissimus vir nihil urget magis quam concordiam ecclesiasticam ab omni schismate alienam, ubi non de fide quidem sed de ritibus agitur. Quinimo addit: ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως συνίστησι, diversitatem ieiunii consensionem fidei commendare. Egregia plane sunt, quae de schismate fugiendo lib. 4. contr. haeres. cap. 33. §. 7. scribit Noster: Ἀνακρινεῖ δὲ (sc. ὁ Θεός) τοὺς τὰ σχίσματα ἐργαζομένους, κενούς ὄντας τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης καὶ τὸ ἴδιον λυσιτελὲς σκοποῦντας, ἀλλὰ μὴ τὴν ἑνωσιν τῆς ἐκκλησίας, καὶ διὰ μικρὰς καὶ τὰς ὑψούσας αἰτίας τὸ μέγα καὶ ἐνδοξόν σῶμα τοῦ Χριστοῦ τέμνοντας καὶ διαίρωντας καὶ θύον τὸ ἐν αὐτοῖς ἀναρροῦντας. Quae verba conservavit nobis Ioannes Damascenus in Parallelis sacris titul. 76. περὶ αἰρετικῶν, translata inde in vitam Irenaei ab Halloixio descriptam pag. 497 et 481. Dignus est hic, quem allegamus, Damasceni parallelorum titulus, qui saepius legatur atque relegatur, ut, quae praeae ecclesiae circa doctrinam de schismate fuerit fides, clarius noscamus. Adeo enim Christiani hodie in partes discissi sunt, ut quaevis opinio novum schisma novamque sectam gignat. Felices eos, qui unitatem fidei spiritusque sectantur! Ephes. 4, 3. 4. 5.

2. *Ἐταξαν*] Confirmant prima huius fragmenti verba id, quod supra de citationibus τῶν διαταγῶν diximus. Ceterum de διδασκαίᾳ τῶν ἀποστόλων conferri omnino quoque possunt Dallaeus de Pseudepigraphis apostolicis passim et le Moyne Var. Sacr. T. 2. p. 683. 1957 seqq.

3. *μὴ δεῖναι . . . . . σαββάτων*] Locum, quem hic allegat Irenaeus, Pauli est in litteris ad Colossenses cap. 2, 16.

4. *ἐορτάζομεν . . . . . πορνείας*] Alludit, ut arbitror, vir sanctus ad 1. Cor. 5, 8.

5. *τὰ ἐκτός τηροῦμεν*] Quod suo iam tempore reprehendit Irenaeus, id ad hoc, quod vivimus, seculum egregie quadrat. Scilicet ea est perniciosissima, quae unquam excogitari potuit, haeresis, qua creditur, religionem in externis saltem ritibus ceremonisque consistere, quas qui servaverit, de salute sua securus esse possit. Adeo haec labes pervasit omnes sectas, ut nulla fere amplius modelis queat adhiberi. Aliter omnino optimus Salvalor: οὐκ ἐρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως, οὐδὲ ἐροῦσιν· ἰδοὺ ὧδε, ἦ, ἰδοὺ ἐκεῖ· ἰδοὺ γὰρ, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντός ὑμῶν ἐστίν. Luc. 17, 20. 21.

6. *ἐκ τῶν προφητικῶν λόγων*] Conf. Ies. 1, 11 seqq. Ierem. 6, 20. Hos. 6, 6. 7, 6. Amos 5, 21. Adde Ies. 58, 3 seqq. Zach. 7, 5. 8, 19. Haec scilicet erat Irenaei sententia, ritibus externis ceremonisque non confidendum esse, utpote quae essentiam Christianismi non tangant. Reiciit itaque eas disputationes de paschate, ad quas respicit, in ecclesia primitiva tunc agitatae, atque, unionem ecclesiae propter rem indifferentem haud solvendam esse. Quod dum posuimus, e re nostra esse arbitramur, ut locum corrigamus, qui in dissertatione nostra praefliminari ad Q. Iulii Hilariani expositum de ratione paschae et mensis §. 45. p. 56. exstat et a mendo liberandus est. Ita autem ibi legendum: *diemque paschae iuxta veterem calculum, decisa iam tum temporis controversia, quae in ecclesia Graeca et Latina multas turbas dedit demumque in concilio Nicaeno finita est, a cuius partibus stat noster Hilarianus.*

XL.

Quartum fragmentum a Ch. Matth. Pfaffio editum cum eius notis.

¹Ειρηναίου:

Irenaei.

*Χριστός ²ὁ πρὸ αἰώνων
κληθεὶς Θεοῦ υἱός ³ἐν τῷ πλη-*

*Christus ante secula vocatus
Dei Filius in complementum tem-*

ρώματι τοῦ καιροῦ ὥφθη, ἵνα ἡμᾶς τοὺς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ὄντας διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ καθάρσῃ, ἄγνους τῷ πατρὶ υἱὸς παραστήσας, εἰ τῇ ⁴ παιδείᾳ τοῦ πνεύματος εὐπειθεῖς ἡμᾶς παρέχωμεν. Καὶ ἐν τῷ τέλει τῶν καιρῶν μέλλει ἐρχεσθαι ⁵ εἰς τὸ καταργῆσαι πᾶν τὸ κακὸν καὶ ⁶ εἰς τὸ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα, ἵνα ⁷ πάντων τῶν μiasμάτων τὸ τέλος.

poris apparuit, ut nos, qui sub iugo peccati eramus, per sanguinem suum purificet, inculpato Patri filios sistens, si castigationi spiritus obediētes nos praestemus. Et in fine temporum venturus est ad destruendum omne malum et ad reconcilianda universa, ut omnium impuritatum sit finis.

1. *Ἐξηγῶν*] Haec forsā ad διαλέξεις διαφόρους aut ad ἐπιδείξιν ἀποστολικῶν κηρύγματος ab Irenaeo scriptam pertinere.

2. *ὁ πρὸ αἰώνων κληθεὶς Θεοῦ υἱός*] Doctrinam Irenaei de divinitate Filii Dei post Georgium Bullom et Nicolaum Nourrium egregie explicavit R. Massuetus in Diss. 3. art. 5. cui non opus est, ut plura addamus. Sunt quidem variis in locis aliqua, ex quibus conieceris, Irenaeum subordinationem in Trinitate agnovisse. Soli enim Patri scientiam dei novissimae videtur adscribere, ita ut excludi credas Filium, qui et iuxta divinitatem Patrem se maiorem esse dixerit, id quod post Irenaeum plures alii Patres, illi quoque, qui post concilium Nicaenum vivere, reputant. Vide ingeniosissimi viri Sam. Clarkii in doctrina Scripturaria de Trinitate aeglice scripta P. I. cap. 2. Sect. 5. n. 830. pag. 157 seqq. Ait etiam Noster, Patri ministrasse Filium atque illum huic praecepisse, in quo antiquissimos veteris ecclesiae doctores itidem sibi consentientes habet. Sunt haec utique difficilia et quae perversum in sensum veritatis catholicae contrarium facile trahi queant, trahunturque etiam ab iis, qui Arianos errores hoc ipso tempore defendunt. Conf. Whistoni Prim. Christi Reviv. P. 4. ubi systema primitivae fidei de Trinitate et Incarnatione Filii exhibetur, articul. 7. 9. 10. Idem variis in locis Irenaeum quoque in suas trahere partes conatur plurimaeque ab eo dicta hoc in libro refert. Id unum supererat, ut loca quae producit, in notis demonstraret suae penitus sententiae favere, refutatis iis, quae hactenus de Irenaei fide dixerant alii. Sola enim verba ponit, eorumque versionem anglicanam, quae rem hand conficiunt. Ceterum quod ad subordinationem attinet personarum in Trinitate, plures sunt hodie lique maxime ecclesiae anglicanae theologi, qui hanc in sententiam post Remonstrantes descendant, alienam omnino a veterum recentiorumque Protestantium recepta opinione, utpote qui uno ore summam in Trinitate personarum affirmant aequalitatem. Irenaei sententia haec est, Christum et Deum et Dominum et regem aeternum et unigenitum esse et Filium Dei, Filium autem hominis factum. Addit, eum semper coexistisse Patri, semperque cum Patre fuisse, Deumque definitivum et absolute nominatum fuisse, et habere in omnibus principalum. Haec primaria sunt, ex quibus cetera explicare utique convenit. Ceterum ex verbis fragmenti nostri nihil contra Arianos exscalpere possumus. In hoc enim quod Irenaeus dicit, ii cum Orthodoxis conveniunt.

3. *ἐν τῷ πληρώματι τοῦ καιροῦ*] Vide Galat. 4, 4. ubi *πλήρωμα τοῦ χρόνου*. Plenitudo temporis habetur in latinis Irenaei.

4. *παιδείᾳ*] Vide Tit. 2, 12.

5. *εἰς τὸ καταργῆσαι πᾶν τὸ κακὸν καὶ εἰς τὸ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα*] Digna sunt haec Irenaei verba, quae penitus considerentur. Duo enim sunt, quae dicit. Primum, *destruendum iri omne malum*; secundum, *reconciliatum iri universa*. Itaque ergo credit ille, quod Origenes post ipsum credidit, poenas quoque damnatorum finem habituras, quod ex eo omnino consequi videtur, si dixeris, omne malum sublatum iri? Itaque porro iuxta Irenaeum reconciliatio universalis per Christum nondum facta est, reservanda demum ad diem iudicii? Haec qui aequa

iudicii lance diiudicare velit, inspicat prius, quae Irenaeus de aeternis damnatorum poenis in libris advers. haereses memorat. Lib. 3. cap. 23. §. 3. haec leguntur: Hoc idem autem et Dominus in evangelio his, qui a sinistris inveniuntur, ait: Abite maledicti in ignem aeternum, quem praeparavit Pater meus diabolo et angelis eius; significans, quoniam non homini principaliter praeparatus est aeternus ignis, sed ei, qui seduxit et offendere fecit hominem, et inquam qui princeps apostasiae est, principi abcessionis, et his angelis, qui apostatae facti sunt cum eo: quem quidem iuste percipient etiam hi, qui similiter ut illi sine poenitentia et sine regressu in malitiae perseverant operibus. Lib. 4. cap. 27. §. 4. ex variis Scripturae locis probat, aeternum ignem impiis destinatum esse. Id autem qua ratione intelligat, explicat luculentius loc. cit. cap. 28. §. 1. Ibi enim: Quum ergo hic et illic eadem sit in vindicando Deo iustitia Dei et illic quidem typice et temporaliter et mediocrius; hic vero vere et semper et austerius ..... Addit rationem, ob quam damnatio impiorum aeterna statui debeat, quoniam expediebat eis iuxta Scripturam, si non essent nati. Pergit §. 2. Poena eorum, qui non credunt Verbo Dei et contemnunt eius adventum et convertuntur retrorsum, ampliata est; non solum temporalis sed et aeterna facta. Quibuscunque enim dixerit Dominus: Discedite a me maledicti in ignem perpetuum; isti erunt semper damnati, et quibuscunque dixerit: Venite benedicti etc. hi semper percipiunt regnum et proficiunt. Add. lib. 4. cap. 33. §. 11. cap. 39. §. 4. ubi: Aeternum qui fugiunt lumen, quod continet in se omnia bona, ipsi sibi causae sunt, ut aeternas inhabitent tenebras, quae ipsa repetantur cap. 40. §. 1. 2. Nec nos hic morantur, quae Irenaeus alibi habet de perseverantia vitae solis electis bonisque data lib. 2. cap. 24. §. 3. Non enim ex nobis, ait, neque ex nostra natura vita est, sed secundum gratiam Dei datur. Et ideo qui servaverit datum vitae et gratias egerit ei qui praestitit, accipiet et in seculum seculi longitudinem dierum. Qui autem abiecerit eam et ingratus exstiterit factori ob hoc quod factus est, et non cognoverit eum qui praestat, ipse se privat in seculum seculi perseverantiam. Sunt haec quae in suas partes traxit Henricus Dodwellus, naturalem animae mortalitatem statuens, nisi per baptismum facta fuerit immortalis. Sed egregie sunt, quae reponit doctissimus Massuetus: Unum observasse sufficit, scilicet duplex immortalitatis genus, quod Dodwellus nusquam distinguit, sed potius ita confudit, ut alterum pro altero haberet, fontem errorum omnium illius esse. Immortalitas quippe animarum, alia naturalis, alia supernaturalis. Prior substantiis sua natura simplicibus et ab omni materia segregatis propria est; qua nullius omnino creatae rei vi et efficentia dissolvi et extinguere possunt. Posterior animabus beatis peculiaris est; qua Deo et cum Deo aeternum viventes, felicitate nunquam desitura fruuntur in caelis. Dissertatio 3. artic. 9. §. 104. Idem et accurate demonstrat, Irenaeum, quum aeternas damnatorum poenas dixit, nunquam desituras intellexisse. Ita enim loca citato §. 106. Hic damnatorum poenam opponit Irenaeus beatorum felicitati; et quemadmodum haec sempiterna est, sic et alteram sempiternam esse statuit. Ubi qui has voces, aeternus ignis, aeterna poena, semper damnati, delorserit ad longissima duntaxat supplicia, sed damnatorum interitu tandem aliquando desitura; advertat, nec Irenaeum, ceterosque Patres, immo nec ipsam Scripturam aliis vocibus designare sempiternam beatorum felicitatem; quas proinde impii, arrepta hinc occasione similiter delorquere possent ad longam duntaxat felicitatem, aliquando tamen finendam. Lege sis quae eo de argumento scripsit eruditissimus D. Matthaeus Petitiadier Tom. II. annotationum in Bibliothecam auctorum ecclesiasticorum pag. 403 et seqq. edit. Paris. 1692. Est tamen qui in Germania ante quindecim annos Origenianum de fine poenarum infernalium dogma novis rationibus ornatum Patrumque ecclesiae defensum atque in systema redactum dedit vir celeberrimus Ioannes Geliemus Petersenius, confectis hanc in rem tribus in maiore forma voluminibus, quom alii postea secuti sunt eiusdem opinionis asseclae. Vide illustris Leibnitii tract. gatl. de bonitate divina et libertate hominis Part. 1. §. 17. pag. 125. Non vero iste animas damnatorum post datas poenas in nihilum abituras ait, sed paritatem iri easdem atque restitutum ad primaevam imaginem, quam in creatione acceperant. Quam opinionem, a plurimis Iudaeorum doctoribus traditam et a quibusdam Patribus defensam, maxime ex Ephes. 1, 10. Coloss. 1, 16, 17, 18, 19, 20. Rom. 5, 12 seqq. 1. ad Corinthios 15, 22 seqq. pluribusque aliis locis probare amittitur. Eruditae autem haec omnia digerit, atque ita, ut necessarias castulas ponat, ad impios ab abusu doctrinae huius abstrahendos. Ceterum si ex Scriptura ista probari satis possent, utique ad plurimas difficultates, quibus theologiae quae-

siones haud paucas involvuntur, sterneretur via. Viderunt id inter Auglos Henricus Morus et Thomas Tillotsonius, qui aeternitatem poenarum negasse aut in dubium vocasse dicuntur. Usus etiam est hac hypothese contra Petrum Baesium vir clariss. Ioannes Clericus in biblioth. sel. L. 7. ita tamen, et eandem haud suam fecerit.

6. καὶ εἰς τὸ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα] Respicit Noster sine dubio ad Colossenses 1, 20. ubi: καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν. Etenim reconciliationem universalem per mortem Christi iam factam esse haud negat Irenaeus. Conf. lib. 5. cap. 14. §. 3. Est autem universalis illa, per quam totus mundus cum Deo fuit reconciliatus, ita ut salus *acquisita* omnibus fuerit, particularis vero poenitentiam fidemque hominis cum obedientia Evangelio praestita praevidiam habet bonaque a Christo *acquisita applicat*. 2. Cor. 5, 19. 20. De hac itaque loquitur in fragmento nostro Irenaeus aut potius de eius plenaria manifestatione ultimoque effectu, qui nonnisi in novissimo die apparebit. Ceterum cum loco, qui exstat ad Colossenses cap. 1, 21. 22. vir sanctus confort alterum παράλληλον Ephes. 1, 10. ubi: ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Hanc recapitulationem, quam vocat, rerum caelestium et terrestrium, ait Irenaeus esse coniunctionem naturae divinae cum humana. Vide loc. cit. §. 2. Alibi hanc recapitulationem de anima hominis cum corpore coniuncta explicat loco citato cap. 20. §. 2. Tam obscura tamen atque intricata sunt haec omnia, ut quae mens Irenaei sit, liquido vix dignosci possit.

XLI.

Ἐκ εὗρε σιαγόνα ὄνου.
Σημειώσας, ὅτι οὐκέτι ἦ θεία

Et invenit maxillam asini. No-
tandum quod non amplius post

1. Καὶ εὗρε κτλ.] Quae hinc sequuntur fragmenta XLI—XLV Muenterus e MSS. in bibliotheca Vaticana adservatis eruit, atque in libro inscripto: *Fragmenta Patrum Graecorum*. Fasc. I. Hafniae 1788 publici iuris fecit. Vir doctus haec contextui graeco praemisit: Allegorice interpretationem, non modo a Graecorum philosophia, Stoicis nimirum et Platoniciis, in exponendis poetis principibus, verum etiam a Iudaeorum hellenistarum doctoribus, liberaliori graecarum litterarum doctrina institutis, adoptatam, in ecclesiam quoque christianam transiisse, ex plurimis et prope omnibus antiquissimorum Patrum in sacram Scripturam commentariis efficitur. Quibus equidem, quum notissima sit res, ulterius demonstrandis haud immorabor; locos saltem de Phoenice, resurrectionis typo, de salute fidelium per sanguinem Christi in filo rubro meretricis Rahab praesignificata, ex epist. Clementis Romani, et de nomine Christi in voce ἱερὸς exhibito, in Iustino m. in memoriam revocans. Ipsum vero, cuius fragmenta exhibeo, Irenaeum eandem dilexisse allegoricam s. Scripturae exponendae rationem, ex editis ipsius libris, quo maior authenticae ineditorum nostrorum fragmentorum habeatur fides, paucis exponendum mihi erit. Scilicet

ipse, qui per totum volumen contra Gnosticorum, et verbo utar, theogonias, mysticos, allegoricosque sensus, quos in S. S. repositos occultosque esse docuerunt, evertere et confutare omni studio allaboravit: ex quadriformi tamen Cherubinatorum facie Apoc. IV, 7, quibus Deus vehebatur, efficit, necessario etiam quatuor esse debere evangelia, quibus insideat Christus lesus, quatuorque testamenta, Adami nimirum, Noe, Moysi et Christi, humano generi a Deo data (III, 11.) Mosem porro docet virgam in terram coram Pharaone proiecisae, ut ea incarnata omnem Aegyptiorum praevocationem, quae insurgat adversus Dei dispositionem, argueret et solveret (III, 21.) Matrimonio Moysi cum muliere Aethiopica spiritalis Christi cum ecclesia nuptias; IV, 20 sub Rahaba et duobus speculatoribus Trinitatem; in eodem capite Thamaris denique duplici partu utrumque testamentum typice significari (IV, 25). In reliquum videant, quibus plura eiusmodi Irenaei exegetico-allegorica placeant, III, 10. 18. IV, 38. V, 29 et alia passim. — De libro, ex quo haec sunt omnia haec commentariorum Irenaei in V. T. fragmenta, quorum nonnulla ab Halloixio et ex eo a Massueti edita fuere, nihil certo asseri potest. Videntur tamen omnia eiusmodi frag-

γραφῇ ¹μετὰ τὴν πορνείαν τοῖς
παρ' αὐτοῦ ²κατωρθωμένοις
ἐφθόγγετο τά, ἤλατο ἐπ' αὐτὸν
πνεῦμα κυρίου· οὕτω γὰρ τὸ
τῆς πορνείας ἁμάρτημα πρὸς
τὸ σῶμα ³ὥς περὶ Θεοῦ ναὸν
ἁμαρτάνεται κατὰ τὸν θεῶν
ἀπόστολον.

fornicationem sacra scriptura de
rebus ab eo fortiter et feliciter
gestis locuta est: *impulit eum
Spiritus Domini*. Ita enim pec-
catum fornicationis contra corpus
quemadmodum contra templum
Domini committitur secundum di-
vum apostolum.

XLII.

⁴Τοῦτο σημαίνει ⁵τὸν διωγ-
μὸν τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας
παρὰ τῶν ἔτι μενόντων ἐν τῇ

Hoc significat persecutionem
ecclesiae a gentibus in infidelitate
adhuc permanentibus. Sed ille,

menta reliquiae esse homiliarum deper-
ditarum, quibus, uti mos erat priscoe
ecclesiae episcopis presbyterisque, sacrae
Scripturae selectos libros exposuerat;
habentur enim in editione Massueti frag-
menta commentariorum in varia Penta-
teuchi, Iudicum, Evangeliorumque effata.
Ad idem quoque genus Pfaffii primum
quariturumque fragmentum referendum vi-
detur. Ceterum, num istae homiliae par-
tem librorum, qui διδασκαί vel διατάξεις
dicebantur, constituerint, an vero seorsim
editae sint, ea non nisi coniecturis, qui-
bus tamen ne hic indulgeamus, loci et
temporis ratio vetat, committenda sunt.
— Hoc fragmentum est commentarii in
librum Iudicum; habetur enim locus hic
in historia Simsonis Iud. XV, 15. Muen-
terus.

1. μετὰ τὴν πορνείαν] Respicit ad
amores Simsonis et Delilae, Iud. XVI,
4. Ubi enim alibi de Simsone nar-
ratur, eum edidisse fortitudinis no-
vum quoddam specimen, addit auctor
libri: ἤλατο πνεῦμα κυρίου ἐπ' αὐ-
τόν — ita Iud. XIV, 6. 19. XV, 14.
Deinde vero violato, quo erga Deum
obstrictus tenebatur voto, simpliciter
addit causam virum sanctam, καὶ
ἤρξατο θρῖξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ Iud.
XIV, 24, nulla amplius de spiritu Do-
mini mentione facta. Muenterus.

2. κατωρθωμένοις] Sensus vocis: res
praeclare et feliciter in commodum po-
puli gestae. Ita usurpat Aetor. XXIV,
2, ubi Tertullus de κατωρθώμασιν,
provida nempe Felicis cura, Iudaeis im-
posita, verba facit. Apud Plutarchum
vero eodem sensu bellico, quo Iud. XV
habetur, ubi ὡς μέγα κατόρθωμα

ποιήσων, ait. Idem enim est hic, quod
ἀνδραγαθήμα. In Ciceronis denique
officiis perfectum officium audit, officio,
quod Graeci καθήκον vocant, opposi-
tum. Muenterus.

3. ὡς περὶ Θεοῦ ναόν] Respicit ad
1. Cor. III, 16. 17. Muenterus.

4. Τοῦτο σημαίνει] V. primum anse-
nationem ad fragm. XLI. Hoc fragm. ex
eodem, ex quo antecedens, commentario
in Iudices haustum videtur. Referendum
est ad Iud. XV, ubi Simson a popula-
ribus suis Philistaeis traditur, propria
dein fortitudine liberatus, vindictam de
hostibus patriae sumit. Muent.

5. τὸν διωγμὸν — ἐθνῶν] Non
equidem, Irenaeum certam Christianorum
vexationem quandam ob oculos hic ha-
buisse, crediderim; licet ipse anno
CLXXVII persecutione in Gallia, imprimis
Viennae et Lugduni flagrante, ecclesiae
Lugdunensis fuerit presbyter: ex additis
tamen verbis ἔτι μενόντων cernitur,
illum haud ad priores, quae Neronis et
Domitiani temporibus ecclesiam oppres-
serant, calamitates respiciasse; quo qui-
dem tempore nullae adhuc editae erant
Christianorum apologiae, ex quibus sal-
tem id imperatoris praefectisque pro-
vinciarum constaret, religionem Christi-
anorum haud esse exitiabilem supersti-
tionem, odii humani generis convictam.
Verba porro ἔτι μένειν pertinaciam in
idolorum cultu, non obstantibus Christi-
anorum pro propaganda inter eos fide
laboribus, indicare mihi videntur; cuius
tamen pertinaciae haud ante saeculum
II, quo, ipso Irenaeo tecte, ecclesiae
per universum orbem Romanum, in Gal-
lia nimirum, Britannia, Hispania, immo

ἀπιστία ἐθνῶν. Ἰ. Ἀλλ' ἤλπισεν
ὁ ταῦτα πάσῃων, ὡς ἔσται
ἐκδίκησις κατὰ τῶν πολεμούν-
των. Διὰ τίνος δὲ ἡ ἐκδίκησις;
Πρῶτον μὲν διὰ τοῦ καταφυ-
γεῖν ἔπ' ἐπὶ τὴν νοητὴν πέτραν,
δεύτερον δὲ διὰ τοῦ εὐρεῖν σια-
γόνα ὄνου. Ἰ. Τύπος δὲ τῆς σια-
γόνας τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

qui talia passus est, speravit ul-
tionem de gerentibus bellum. Per
quod vero ultio? Primo quidem
per fugam ad petram, quae sen-
sibus non percipitur (spirituale);
dein vero per inventionem maxil-
lae asini. Typus vero maxillae
corpus Christi.

XLIII.

Ἐὺ μὲν λέγοντες αἰεὶ τοὺς
ἀξιους, κακῶς δὲ οὐδέποτε τοὺς
ἀναξίους, τευξόμεθα καὶ ἡμεῖς
τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ βασι-
λείας.

Benedicentes semper iis, qui
digni sunt, indignis autem nun-
quam maledicentes, ita nos quo-
que gloriam et regnum Dei con-
sequemur.

etiam in Germania exstiteret, a quibus
gentiles in meliori cultu institui potuis-
sent, taxandi erant. Quam vero, licet
edictis imperatorum praesidiumve pro-
vinciarum, novae vel persecutiones vel
inquisitiones iussae haud essent, flamina
tamen semper et pontifices, omnesque,
quibus templorum sacra curae essent,
populares ad violentias in illos, qui pro
Christianis haberentur, commitendas in-
citarent (quae Plinius ipse, ut alius ta-
ceam, in epistola ad Traianum Augustum
docet) continuis prope vexationibus, ex
universo populi in eos odio oriundis,
Christianos, maxime vero sacrorum an-
tistites, obnoxios fuisse, quisquis facile
concedet. Ex quo deinde consequitur,
ad interpretationem fragmenti huius cer-
tum aliquam, de qua apud historicos
sermo sit, persecutionem non quaeren-
dam esse. Muent.

1. Ἀλλ' ἤλπισεν] Scilicet Simson,
qui ab ipsis civibus suis tradebatur Phi-
listaeis. Ceterum ipsum Simsonem Ire-
naeo quoque typum fuisse Christi, ex
fragmento eiusdem commentarii in Iudi-
ces apud Massuetum p. 346. [huius novae
editionis fragm. XXVII] concilio; in quo
puer Simsonem manu ducens cum Iohanne
baptista comparatur, et ex Simsone co-
lumnis innixio doctrina elicitur, populum
de religione edoctum agnovisse Christi
mysterium. Ita enim loquitur: τὸ οὖν
ἐκπαυδαῖν τὸν Σαμψὼν ἐπὶ
τοὺς στυλοὺς, τὸ τὸν διδραχθέντα λαὸν
(Iudaeorum) ἐπιγινώσκειν τὸ τοῦ Χριστοῦ

μυστήριον. Columnas enim, iam in
antecedentibus, utrumque testamentum
significare docuerat. Muent.

2. ἐπὶ τὴν νοητὴν πέτραν] Petra,
de qua quidem sermo est in historia
Simsonis, est rupis Etam Iud. XIV. In-
teger vero locus, typice de Christo ex-
positus, alludere videtur ad Matth. XXI,
42. Quod ex epitheto νοητή, quae sensibus
capi nequit, magis elucere videtur. Muent.

3. Τύπος δὲ τῆς σιαγ. κτλ.] Typus
sane ex altissimis allegoricae interpreta-
tionis mysteriis tractus, cuius compara-
tionis medium terminum frustra quaeres.
Ipse vero Irenaeus nobis doctor. In
alio enim fragmento apud Mass. p. 346.
[huius novae editionis fragm. XXIII] ad
Numer. XXII, 22. asinam Bileami figu-
ram esse corporis Christi tradit, ita
verba faciens: ἐφ' ὃν πάντες οἱ ἄν-
θρωποι ἐκ κανυμάτων ἀναπαύομενοι,
ὡς ὑπὸ ὀχλήματος βαστάζονται. Τὸ
γὰρ φορτίον τῶν ἡμετέρων ἁμαρτη-
μάτων ὁ Σωτὴρ ἀνεδέξατο. Solum
vero a corpore asinae ad maxillam, a
toto ad partem, haud adeo mortalem
esse vident omnes. Muent.

4. Ἐὺ μὲν λέγοντες κτλ.] Hoc frag-
mentum, quod Muenterus primus e Mss.
vaticanis edidit, ipso editore teste his
inscribitur verbis: τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου
ἐκ τῶν διατάξεων. Muenterus ad haec
ita scribit: Morem fuisse antiquissimo-
rum ecclesiae Patrum constat, ut ea,
quae sive ab apostolis sive a discipulis
apostolorum, τῆς πρώτης διαδοχῆς,

XLIV.

¹ *Προφητεία ἐν αὐτοῖς ἐσημαίνεται, ὡς παραβάτης γεόμενος ὁ λαὸς σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν σφιγγίσεται. Τὸ δὲ λυθῆναι αὐτοῦ αὐτομάτως τὰ*

Vaticinio in illis indicabatur, quod populus transgressor factus vinculis propriorum peccatorum coërceretur. Spontanea vero vincalorum solutio indicat, quod

acceperant, quo se melius falsis, quae saeculo iam secundo circumferebantur, institutionibus opponerent, in opusculis, *διδασκαλί* vel *διδασκαλῆαι* dictis, discipulis posteritatis traderent. Tales quidem *διδασκὰς* a plurimis Patribus conscriptas, dein Epiphanii tempore in constitutiones apostolorum, ex iis constatas transiisse, censuerunt viri in antiquitatibus ecclesiasticis facile principes, inter quos Dodwellum, Pearsonium, Grahiumque nominasse sat erit. Eiusmodi porro *διδασκαλῆαι* in secunda, quae vulgo dicitur, Clementis Romani epistola ad Corinthios superstitum esse, asserit. Hippolyti similiter in bibliotheca Caesarea Vindobonensi ineditum exstare, docuit Lambecius Comment. VIII, 429. De aliorum Patrum *διδασκαίς*, Ignatii nimirum, Polycarpi, Hermæ et Barnabæ testantur nonnulla verba Stichometriae Nicephori Patriarchae, a Dodwello in Diss. I. Irenæica laudata. Ipsum autem Irenaeum quom falsis *διδασκαίς* probabiliter ab Heracleone, gnostico homine, qui *κῆρυγμα Πέτρου*, teste Origene, pro genuino venditaverat, aliisque strenue contraxisset; (de iis enim verba faciens, ipse lib. I, 17. *ἀμύθητον*, ait, *πλήθος ἀποκρύφων καὶ νέθων γραφῶν, ἃς αὐτοὶ ἐπλασαν, προσφέρουσι εἰς κατὰ πληθὺν τῶν ἀνοήτων, καὶ τὰ τῆς ἀληθείας μὴ ἐπισταμένων γραμματα*) suam quoque *διδασχὴν*, morem apostolicorum Patrum imitatus, conscripsisse ecclesiaeque Lugdunensi reliquisse, ex Eusebio (h. e. V, 26.) et Hieronymo patere videtur (Catal. script. c. 35.) Verba enim sunt Eusebii: καὶ ἄλλος (*γράφεται*) *ὃν ἀνατίθειεν ἀδελφῷ Μαρκιᾶνῳ τοῦτομα εἰς ἐπίδειξιν* (legendum forte ex emendatione Valesii et Dodwelli *ἀποδείξιν*) *τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*. Quam apostolicam et fidei et disciplinae ulteriorem fuisse expositionem, quae falsa haereticorum *κηρύγματα* confutaverit, Dodwello facile concedendum esse censo. Quod vero, id quod mira doctrina ex auctoribus graecis

evincere allaborat, alter quidam Irenæi liber deperditus, ab Eusebio et Hieronymo quoque laudatus, cui titulus *διὰ λέξεων διαφόρων*, homilias quoque ad populum exhibuerit, equidem contra tanti viri auctoritatem negare non ausim; nisi effici poterit, utrumque Irenæi librum, et *ἐπίδειξιν* et *διὰ λέξεων*, partem eiusdem operis fuisse, ab Eusebio dein et Hieronymo male distincti. Uam enim eiusdem argumenti diversos ab Irenæo confectos fuisse libros, etiam non negaverim, haud tamen crediderim. Accedit praeterea, quod *διδασκαλία, διδασχὴ, διατάξεις, διαλέξεις, διαταγῆ, παραδόσεις* ceteraque eiusmodi nomina apud veteres idem fere scriptioem genus indicasse videantur; quod denique novas iam titulas operis Irenæici, quo fragmentum nostrum inscriptum est, *διατάξεις*, habeatur. Tria igitur Irenæi forent opera eiusdem fere argumenti; quis vero credat? *Διατάξεις* quidem esse idem opus quod *ἐπίδειξιν*, dubium mihi non est. De altero autem opere, cui *διὰ λέξεων* titulus, eoque magis considerando, quod in eo epistolae ad Hebraeos mentionem fecerat Irenæus sententiasque inde excerpserat, peritioribus sententiam ferre relinquo. Ceterum ex inscriptione fragmenti simplici admodum, notum id quoddam opus eo tempore, quo Catenaë conficiebantur, fuisse videtur. Eam una cum fragmento a Massano, sed sine inscriptione edito ex vaticano Cod. 1553 damus. Nulla praeterea verborum fragmenti ad benedictionem Belesmi Num. XXII forte spectantis, expositione opus est, quum sententiam loci Matth. V, 44. Luc. VI, 27. aliisque Pauli et Petri maxime consonam disertis verbis exhibeant.

1. *προφητεία* κτλ.] Fragmentum hoc partem exhibet commentarii in Esaiam; referri enim videtur ad cap. III et IV, quo propheta manibus ligatus atque symbolis vaticinium de futuro Hierosolymorum obsidione odore iubetur. Muent.

δεσμὰ σημαίνει, ὡς μετανοήσας poenitentia facta, iterum vinculis
 πάλιν λυθήσεται ἐκ τῶν τῆς peccati liberaretur.
 ἁμαρτίας δεσμῶν.

XLV.

¹ Οὐκ εὐχερὲς ὑπὸ πλάνης Non est facile quid, animae ab
 κατεχομένην μεταπεῖσαι ψυχὴν. errore occupatae aliam sententiam
 persuadere.

XLVI.

² „Καὶ τὸν Βαλαὰμ υἱὸν Βεὼρ Atque Balaamum Beoris filium 4.Mos.31,5.
 ἀπέκτειναν ἐν ῥομφαίᾳ.“ Ὁ ferro trucidarunt. Etenim non
 γὰρ μηκέτι ἐν πνεύματι Θεοῦ loquens amplius ex spiritu Dei,
 λαλῶν, ἀλλὰ κατέναντι νόμου sed adversus legem divinam pro-
 Θεοῦ ἕτερον πορνείας νόμον ferens alteram adulterinam le-
 ιστάνων, οὗτος οὐκέτι ὡς προ- gem, hic ne diutius quidem pro-
 φήτης, ἀλλ' ὡς μάντις λογι- pheta, sed vates habebitur. Non
 σθήσεται. Μὴ ἐμμελίας γὰρ obtemperans enim Dei imperio,
 τῇ τοῦ Θεοῦ ἐντολῇ, ἄξιον τῆς dignas pravarum ipsius artium
 αὐτοῦ κακομηχανίας ἀντελάβετο poenas luit.
 μισθόν.

XLVII.

³ Τοῦτο σημαίνει τὸν διω- Hoc significat persecutionem
 γμὸν τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας ecclesiae ab iis gentibus motam,
 παρὰ τῶν ἐτι μενόντων ἐν τῇ quae sensu a vera religione alieno
 ἀπιστίᾳ ἐθνῶν. Ἀλλ' ἤλπισεν adhuc esse perseverant. At qui
 ὁ ταῦτα πάσχω, ὡς ἔσται ἐκ- haec perpersus est speravit, fore
 δικασίς κατὰ τῶν πολεμούντων. ut poenae expeterentur ab iis,
 Διὰ τίνος δὲ ἡ ἐκδίκασις; Πρῶ- qui bellum moverant. Qua de
 τον μὲν, διὰ τοῦ καταφυγεῖν caussa poenae? Primum qui-
⁴ ἐπὶ τὴν νοσητὴν πέτραν· δεύ- dem, ob fugam in rupem, no-

1. Οὐκ εὐχερὲς κτλ.] V. primam annotationem ad fragm. XLI.

2. Καὶ τὸν Βαλαὰμ κτλ.] Haec graeca reperi p. 1381 et 1382 Tomi I Σειράς, quam supra pag. 836 laudavi. Interpretationem addidi.

3. τοῦτο σημαίνει κτλ.] Haec Tom. II pag. 219 illius Σειράς typis expressa sunt, quam pag. 836 citavi. Interpretatio nostra adiecta est. Leguntur haec graeca ad locum Scripturae s. Iudic. 15, 7. In Catena haec adnotata legun-

tur: Οὐδὲ τοῦτο, οὐδὲ τὸ ἐξῆς τοῦ Εἰρηναίου ἐν τοῖς τοῦ Λουγδούνων ἐκδομ. εὐρηται.

4. ἐπὶ τὴν νοσητὴν πέτραν] Ita corrupte legitur in Catena. Pro νοσητὴν scribendum fuisset νοσητόν, quae vox prorsus inepta nobis videtur. Referenda enim sunt verba fragmenti ad Iudic. 15, 8; ubi interpretatio LXX ita legitur: καὶ κατέβη καὶ ἐκάθισεν ἐν τρυμα- λιᾷ τῆς πέτρας Ἠτάμ. Inde Irenaeum scripsisse conicio: ἐπὶ τὴν Ἠτάμ πέ- τραν.

τερον δέ, διὰ τοῦ εὐρεῖν σια-
γόνα ὄνου. ¹ Τύπος δὲ τῆς σια-
γόνας τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

mine Etamum, factam; deinde
vero, ob repertam maxillam asini.
Quae maxilla figura est corporis
Christi.

XLVIII.

² Προφητεία ἐν αὐτοῖς ἐση-
μαίνεται, ὡς παραβάτης γενό-
μενος ὁ λαός, σειραῖς ταῖς ἐαν-
τοῦ ἁμαρτίαις σφιγγίσεται. Τὸ
δὲ λυθῆναι αὐτοῦ αὐτομάτως
τὰ δεσμά, σημαίνει, ὡς μετα-
νοήσας πάλιν λυθήσεται ἐκ τῶν
τῆς ἁμαρτίας δεσμῶν.

Prophetia in illis significabat,
populum, qui legem divinam vio-
laverit, peccatis ab ipso commis-
sis sicuti catenis vinctum iri.
Quod eius vincula sponte sunt
soluta, id significat (populum),
mutatis animis ex vinculis pec-
cati liberatum iri.

XLIX.

³ Θεὸς αἰῶνος, ὀνομασθεὶς
Θεὸς τοῖς ἀπίστοις, τουτέστιν
ὁ Σατανᾶς.

Deus huius saeculi, iis, qui
fidem non habent, nominatus
Deus, id est Satanas.

L.

⁴ Λύει τῷ Ζαχαρίᾳ τὴν σιω-
πὴν γεννηθεὶς ὁ Ἰωάννης. ⁵ Καὶ
γὰρ οὐκ ἐπραῦνε τὸν πατέρα
τῆς φωνῆς σιωπᾶν προελθού-
σης· ἀλλ' ὥσπερ ἀπιστηθεῖσα
τὴν γλῶσσαν ἔδησεν, οὕτω φα-
νερωθεῖσαν δοῦναι τῷ πατρὶ

Solvit Zachariae silentium na-
tus Ioannes. Neque enim [an-
gelus?] animum patris mitigavit
quum vox, [Zachariam] silere in-
bens, emitteretur; sed uti [an-
geli vox], cui fidem non habebat
[Zacharias], linguam eius vinxit,
ita, quum quod angelus annun-
tiaverat evenisset, patri liberta-

1. Τύπος δὲ κτλ.] In Catena haec
sunt adnotata: Οὐκ ὁρῶν δὲ τὸ ἐν
τῷ τέλει, εἰ μὴ ἐκφρασθεῖν οὕτω·
τύπος δὲ ἡ σιαγὼν τοῦ σώματος τοῦ
Χριστοῦ.

2. Προφητεία κτλ.] Haec leguntur
in Σειραῖς saepissime a nobis citatae
Tom. II p. 220 ad locum Scripturae s.
Iudic. 15, 13. Interpretatio a nobis ad-
dita est.

3. Θεὸς κτλ.] Haec graeca exstant
in Catenis in s. Pauli epistolas ad Cor.,
quas edidit J. A. Cramer. Oxon. 1841
pag. 373.

4. Λύει τῷ Ζαχ. κτλ.] Hoc frag-
mentum et quod sequitur e Codice
theol. graec., qui in bibliotheca Vindo-
bonensi adservatur et numerum LXXI et
folia 424 habet, exscripta mecum com-
municavit Henr. Ernest. Poeschl, cui
maximas ago gratias.

5. Καὶ γὰρ κτλ.] Huius commatis
textus est corruptus. Patet, pro φαν-
ρωθεῖσαν, quae vox opposita est verbo
ἀπιστηθεῖσα, scribendam esse φαν-
ρωθεῖσα; et pro δοῦναι legendum tem-
pus finitum, ἔδωκεν aut simile quid.
Locum sensum, quantum fieri potuit, in-
terpretatione mea latina exprimere studeo.

τὴν ἑλευθερίαν· ᾧ καὶ εὐήγγε-
λισθῇ καὶ ἐγεννήθῃ. Φωνὴ δὲ
καὶ λύχνος λόγου καὶ φωτὸς
πρόδρομος.

tem reddidit; cui et fausta sunt
nuntiata et [Ioannes filius] natus
est. Vox autem et splendor
verbi et luminis praecursor.

LI.

Ἐἰς τί δὲ καὶ τὸ ἐν πόλει
Δαβὶδ πρόσκειται, εἰ μὴ ἵνα
διὰ τὴν ὑπὸ Θεοῦ γεγεννημένην
τῷ Δαβὶδ ὑπόσχουσιν· ὅτι ἐκ
καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ αἰώ-
νιος ἔσται βασιλεὺς, πεπλη-
ρωμένην εὐαγγελίσηται.

Quem in finem autem et illud
in urbe Davidis additum est,
nisi ut id, quod a Deo Davidi
promissum erat: ex fluctu eius
ventris aeternum regem progres-
surum esse, perfectum annun-
tiaret.

[Ἐἰς τι κτλ.] Etiam hoc fragmen-
tum Henr. Ernest. Poeschl v. cl. ex eo-
dem Codice, quem annotatione priori
ad fragm. antecedens laudavi, exscri-

ptum meum communicavit. Dictum
procul dubio referendum est ad Luc.
2, 11.

APPENDIX

AD

IRENAEI LIBROS CONTRA HAERESSES

CONTINENS

GNOSTICORUM, QUORUM MEMINIT IRENAEUS, FRAGMENTA.

FRAGMENTUM LIBRI XIII. COMMENTARIORUM BASILIDIS.

Ex Archelaei et Manetis Disputatione pag. 101 et seq.

Exstat tertius decimus liber Tractatum eius (Basilidis) cuius initium tale est. Tertium decimum nobis Tractatum scribentibus librum, necessarium sermonem uberemque salutaris sermo praestavit. Per parvulam divitis et pauperis naturam, sine radice et sine loco rebus supervenientem, unde pullulaverit, indicat. Hoc autem solum caput liber continet. — Sed ad rem rediens; Basilides interiectis plus minus vel quingentis versibus ait: Desine ab inani et curiosa varietate, requiramus autem magis, quae de bonis et malis etiam barbari inquisierunt, et in quas opiniones de his omnibus pervenerunt. Quidam enim horum dixerunt, initia omnium duo esse, quibus bona et mala associaverunt, ipsa dicentes initia sine initio esse et ingenita: id est, in principiis lucem fuisse ac tenebras, quae ex semetipsis erant, non quae esse dicebantur. Haec quum apud semetipsa essent, propriam unumquodque eorum vitam agebat, quam vellet et qualis sibi competeret; omnibus enim amicum est, quod est proprium, et nihil sibi ipsum malum videtur. Postquam autem ad alterutrum agnitionem uterque pervenit, et tenebrae contemplatae sunt lucem, tanquam melioris rei sumta concupiscentia, insectabantur ea commisceri.

FRAGMENTUM LIBRI XXIII.

Ex Clementis Alexandrini Stromatum lib. IV. pag. 506.

*Βασιλειδης δὲ ἐν τῷ εἰκοστῷ
τρίτῳ τῶν ἐξηγητικῶν, περὶ
τῶν κατὰ τὸ μαρτύριον κολα-
ζομένων, αὐταῖς λέξεσι τάδε
ἔχει· φημὶ γὰρ τό, ὅπόσοι ὑπο-
πίπτουσι ταῖς λεγομέναις θλί-*

*Basilides autem in vicesimo
tertio Exegeticorum, de iis qui
martyrio puniuntur, his verbis
haec dicit: Dico enim, quicun-
que incidunt in dictas afflictiones,
utique quum imprudentes in alia*

ψεσιν, ἤτοι ἡμαρτηκότες ἐν ἅλοις λανθάνοντες πταίσμασιν, εἰς τοῦτο ἄγονται τὸ ἀγαθόν, χρησιμότητι τοῦ περιάγοντος· ἀλλὰ ἐξ ἄλλων ὄντως ἐγκαλούμενοι, ἵνα μὴ ὡς κατάδικοι ἐπὶ κακοῖς ὁμολογουμένοις πάθωσι· μηδὲ λοιδορούμενοι ὡς ὁ μοιχὸς ἢ ὁ φονεὺς, ἀλλ' ὅτι Χριστιανοὶ πεφυκότες· ὅπερ αὐτοὺς παρηγορήσει, ἡμὲν πᾶσχειν δοκεῖν. Καὶ μὴ ἡμαρτηκὼς δ' ὅλως τις ἐπὶ τὸ παθεῖν γένηται, σπάνιον μὲν, ἀλλ' οὐδὲ οὗτος κατ' ἐπιβουλήν δυνάμειός τι πείσεται, ἀλλὰ πείσεται, ὡς ἔπασχε καὶ τὸ νήπιον τὸ δοκοῦν οὐχ ἡμαρτηκέναι. Εἰς ὑποβάς, πάλιν ἐπιφέρει. Ὡς οὖν τὸ νήπιον οὐ προσημαρτηκός, ἢ ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκὸς οὐδέν, ἐν ἑαυτῷ [τῷ] δὲ τὸ ἁμαρτῆσαι ἔχον, ἐπὶ ὑποβληθῇ τῷ παθεῖν, εὐεργετεῖται τε, πολλὰ κερδαῖνον δύσκολα· οὕτως δὲ, καὶ τέλειος μηδὲν ἡμαρτηκὼς ἔργῳ τύχη, πάσχη δὲ καὶ πάθῃ, ταῦτόν ἐπαθεν ἐμπερὼς τῷ νηπίῳ· ἔχων μὲν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἁμαρτητικόν, ἀφορμὴν δὲ πρὸς τὸ ἡμαρτηκέναι μὴ λαβών, οὐχ ἡμάρτανεν. ὥστ' οὐχ αὐτῷ τὸ μὴ ἁμαρτῆσαι λογιστέον· ὡς γὰρ ὁ μοιχεῦσαι θέλων μοιχὸς ἐστὶ, καὶ τοῦ μοιχεῦσαι μὴ ἐπιτύχη· καὶ ὁ ποιῆσαι φόνον θέλων ἀνδροφόνος ἐστὶ, καὶ μὴ δύνηται φονεῦσαι· οὕτως δὲ καὶ τὸν ἀνα-

peccata lapsi fuerint, ad hoc bonum deducuntur, benignitate eius qui adducit. Sed omnino aliam ob causam in ius vocantur, ne patiantur ut iudicio damnati propter ea quae mala esse certum est; neque ut male audientes perinde atque adulter vel homicida, sed quod sint natura Christiani: quod quidem eos ita recreabit, ut ne videantur quidem pati. Si vero in aliquem, qui omnino non peccaverit, perpressiones incumbant, quod quidem est rarum; tamen ne is quidem aliquid patietur, ex paratis a magistratu insidiis, sed patietur ut passus est puer, qui videbatur nihil peccasse. Deinde paullo inferius subiungitur: Sicut ergo puer qui antea non peccavit, aut actu quidem nihil peccavit, sed habet in se peccandi potestatem, quum in perpressiones inciderit, afficitur beneficio, ut qui multa lucretur ardua: ita etiam, si perfectus quoque qui actu nihil forte peccaverit, patietur et passus fuerit, passus est similiter atque puer; in se quidem habens peccandi potestatem, et tamen non accepta occasione peccandi, non peccavit; adeo ut ipsi acceptum referendum non sit, quod non peccaverit. Quemadmodum enim qui vult adulterium admittere, est adulter, etiamsi non consequatur effectus; et qui vult cac-

1. μηδὲ πάσχειν] Lege ὥστε μηδὲ πάσχειν. **MASS.**

2. [τῷ] Dele cum **MASS.** hunc articulum.

μάτητον ὃν λέγω, ἐὰν ἴδω πά-
σχοντα, καὶ μηδὲν ἢ κακὸν πε-
πραχώς, κακὸν ἐρῶ τῷ θέλειν
ἀμαρτάνειν. Πάντ' ἐρῶ γὰρ
μᾶλλον, ἢ κακὸν τὸ προνοεῖν
ἐρῶ. Εἰς ὑποβάς, καὶ περὶ
τοῦ Κυρίου ἄντικρυς, ὡς περὶ
ἀνθρώπου λέγει. Ἐὰν μέντοι
παραλιπὼν τούτους ἅπαντας
τοὺς λόγους, ἔλθῃς ἐπὶ τὸ δυσ-
ωπεῖν με, διὰ προσώπων τι-
τῶν, εἰ τύχοι, λέγων· ὁ δεῖνα
σὺν ἡμαρτεν, ἔπαθεν γὰρ ὁ
δεῖνα· ἐὰν μὲν ἐπιτρέπῃς, ἐρῶ·
οὐχ ἡμαρτε μὲν, ὁμοιος δὲ ἦν
τῷ πάσχοντι νηπίῳ. Εἰ μέν-
τοι σφοδρότερον ἐκβιάσαιο τὸν
λόγον, ἐρῶ, ἄνθρωπον, ὅστις
ἂν ὀνομάσῃς, ἄνθρωπον εἶναι,
δίκαιον δὲ τὸν Θεόν· καθαροῦς
γὰρ οὐδεὶς, ὥσπερ εἶπέ τις,
ἀπὸ φύπου.

dem facere, homicida, etiamsi non
possit occidere: ita etiam eum
quem dico non peccasse, si vi-
dero quidpiam pati, etiamsi nihil
mali fecerit, malum dicam, eo
quod velit peccare. Quidvis enim
dicam potius, quam malam pro-
videntiam. Deinde inferius, aperte
quoque de Domino dicit tan-
quam de homine: Sin autem his
omnibus praetermissis veneris ut
me pudore confundas, adducens
certas personas, verbi caussa:
Hic ergo peccavit, hic enim est
passus; si permittas quidem, di-
cam: Non peccavit quidem, sed
erat similis puero, qui patieba-
tur. Sed si vehementius urgeas,
dicam, quemcunque hominem no-
minaveris, eum esse hominem,
iustum autem Deum: *Nullus enim* Iob. XIV, 4.
iusta 6.
*est mundus, ut dixit quispiam,
a sorde.*

ALIUD BASILIDIS FRAGMENTUM.

Ex Origenis lib. V. Comment. in Epist. ad Rom. cap. 5. Tom. II. pag. 530 edit.
Basileensis 1571.

Ego, inquit (*Paulus*), mortuus sum: coepit enim mihi iam re-
putari peccatum. Sed haec Basilides non advertens de lege naturali
debere intelligi, ad ineptas et impias fabulas sermonem apostolicum
traxit, in Pythagoricum dogma: id est, quod animae in alia atque
alia corpora transfundantur ex hoc apostoli dicto conatur adstruere.
Dixit enim, inquit, apostolus, quia ego vivebam sine lege aliquan-
do: hoc est, antequam in istud corpus venirem, in eam speciem
corporis vixi, quae sub lege non esset, pecudis scilicet vel avis.
Sed non respexit ad id, quod sequitur, id est: *Sed ubi venit man-* Rom. VII, 9.
datum, peccatum revixit etc.

FRAGMENTA EPIPHANIS LIBRI DE IUSTITIA.

Ex Clementis lib. III. Stromat. pag. 429 et seqq.

Λέγει οὗτος ἐν τῷ περὶ δικαιοσύνης, τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν τινὰ εἶναι μετ' ἰσότητος. Ἰσός γε τοι πανταχόθεν ἐκταθεὶς οὐρανός, κύκλω τὴν γῆν περιέχει πᾶσαν· καὶ πάντας ἢ νύξ ἐπ' ἡσθις ἐπιδελκνυται τοὺς ἀστέρας· τὸν δὲ τῆς ἡμέρας αἴτιον καὶ πατέρα τοῦ φωτός, ἥλιον, ὁ Θεὸς ἐξέχεον ἄνωθεν ἴσον ἐπὶ γῆς ἅπασιν τοῖς βλέπειν δυναμένοις· οἱ δὲ κοινῇ πάντες βλέπουσιν· ἐπεὶ μὴ διακρίνει πλούσιον, ἢ πένητα, ἢ δήμου ἄρχοντα, ἄφρονάς τε, καὶ τοὺς φρονοῦντας, θηλείας, ἄρσενας, ἐλευθέρους, δούλους· ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀλόγων παρὰ τοῦτο ποιεῖται τι. Πᾶσι δὲ ἐπ' ἡσθις τοῖς ζώοις κοινὸν αὐτὸν ἐκχέας ἄνωθεν, ἀγαθοῖς τε καὶ φανύλοις, δικαιοσύνην ἐμπεδοῖ, μηδενὸς δυναμένου πλεῖον ἔχειν, μηδὲ ἀφαιρεῖσθαι τὸν πλησίον, ἵν' αὐτὸς τὸ κάκεινον φῶς διπλασιάσας ἔχη. Ἡλίου κοινὰς τροφὰς ζώοις ἅπασιν ἁνατέλλειν, δικαιοσύνης τε τῆς κοινῆς ἅπασιν ἐπ' ἡσθις δοθείσης· καὶ εἰς τὰ τοιαῦτα βοῶν γένος ὁμοίως γίνεται ὡς αἱ βόες· καὶ σὺν, ὡς οἱ σύες· καὶ προβάτων, ὡς τὰ πρόβατα, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα· δικαιοσύνη γὰρ ἐν αὐτοῖς αναφαίνεται ἢ κοινότης. Ἐπειτα κατὰ κοινότητα πάντα ὁμοί-

Is (Epiphanes) dicit in libro de iustitia, iustitiam Dei esse quandam cum aequalitate communionem. Aequale quidem certe caelum undequaque extensum, totam terram circuitu suo complectitur: et nox ex aequo stellas omnes ostendit: et diei auctorem et lucis patrem, solem, Deus ex alto aequalem diffudit super terram in omnes qui possunt videre (illi autem omnes communiter vident); quoniam non discernit divitem, vel pauperem, vel populi principem, insipientes et sapientes, feminas et masculos, liberos, servos; sed neque secus facit in brutis. Quum autem in omnia animantia, bona et mala, ex aequo ipsum communem diffuderit; firmam ac solidam efficit iustitiam, quum nemo possit plus habere, neque auferre a proximo, ut ipse illius lucem habeat duplicatam. Sol facit omnibus animantibus communia exoriri nutrimenta, communi iustitia ex aequo data omnibus: et ad ea quae sunt huiusmodi similiter se habet genus boum, ut boves; et suum, ut sues; et ovium, ut oves, ut reliqua omnia. Iustitia enim in iis apparet communitas. Deinde per communitatem similiter omnia seminantur secundum genus suum; et commune nutri-

1. ἀνατέλλειν] Lego cum GRABIO ἀνατέλλει.

ωσκατὰ γένος σπείρεται· τροφή
 τε κοινή χαμαὶ νεμομένοις ἀνέλ-
 ται πᾶσι τοῖς κτήγεσι, καὶ πᾶ-
 σιν ἐπ' ἰσῆς, οὐδενὶ νόμῳ κρα-
 τουμένη· τῇ δὲ παρὰ τοῦ δι-
 δόντος κελεύσαντος χορηγία
 συμφώνως ἅπασι δικαιοσύνη
 παροῦσα. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ τῆς
 γενέσεως νόμον ἔχει γεγραμμέ-
 νον· μετεγράφη γὰρ ἂν· σπεί-
 ρουσι δὲ καὶ γεννῶσιν ἐπ' ἰσῆς,
 κοινωνίαν ὑπὸ δικαιοσύνης ἐμ-
 φυτον ἔχοντες. Κοινῇ πᾶσιν
 ἐπ' ἰσῆς ὁφθαλμὸν εἰς τὸ βλέ-
 πειν ὁ ποιητής τε καὶ πατήρ
 πάντων, δικαιοσύνη νομοθετή-
 σας τῇ παρ' αὐτοῦ, παρέσχεν,
 οὐ διακρίνας θήλειαν ἄρρενος,
 οὐ λογικὸν ἀλόγον, καὶ καθά-
 παξ οὐδενὸς οὐδέν· ἰσότητι δὲ
 καὶ κοινότητι μερίσας τὸ βλέ-
 πειν ὁμοίως ἐνὶ κελεύματι πᾶσι
 κεχάρισται. Οἱ νόμοι δέ, φη-
 σιν, ἀνθρώπων ἀμαθίαν κολά-
 ζειν μὴ δυνάμενοι, παρανομεῖν
 ἐδίδαξαν· ἡ γὰρ ιδιότης τῶν
 νόμων τὴν κοινωνίαν τοῦ θεοῦ
 νόμου κατέτεμεν καὶ παρατρώ-
 γει· μὴ συνίης τὸ τοῦ ἀποστό-
 λου ῥητόν, λέγοντος, διὰ νό-
 μου τὴν ἁμαρτίαν ἔγνω. Τό-
 τ' ἐμὸν καὶ τὸ σὸν φησι διὰ
 τῶν νόμων παρεισέλθειν· μη-
 κέτι εἰς κοινότητα· κοινὰ τε
 γὰρ καρπουμένων, μήτε γῆν,
 μήτε κτήματα, ἀλλὰ μηδὲ γά-
 μον· κοινῇ γὰρ ἅπασιν ἐποίησε
 τὰς ἀμπέλους, αἱ μὴ στρουθὸν
 μήτε κλέπτειν ἀπαρνοῦνται· καὶ
 τὸν σίτον οὔτως, καὶ τοὺς ἄλ-
 λους καρπούς. Ἡ δὲ κοινωνία

mentum permissum est humi pa-
 scentibus iumentis omnibus, et
 omnibus ex aequo: utpote quod
 nulla lege circumscriptum sit,
 eius autem qui donat ac iubet
 liberalitate, convenienter adsit
 omnibus iustitia. Sed neque quae
 ad generationem spectant, habent
 scriptam legem, esset enim abo-
 lita: ex aequo autem seminant
 omnes et generant, habentes in-
 natam a iustitia communionem.
 Ex aequo communiter omnibus
 oculum ad videndum creator et
 pater omnium, sua iustitia legem
 ferens, praeiuit; non discernens
 feminam a masculo, non id quod
 est rationis particeps ab experte
 rationis, et ut semel dicam, nul-
 lum a nullo; aequalitate autem
 et communitate visum similiter
 dividens, uno iussu omnibus est
 largitus. Leges autem, inquit
 (Isidorus), quum hominum igno-
 rantiam castigare non possent,
 contra leges facere docuerunt:
 leges enim privatae et peculiares
 dissecuerunt divinae legis com-
 munionem et abroserunt: non
 intelligens dictum Pauli, dicentis:
Per legem peccatum cognovi. Et Rom. VII, 7.
 meum et tuum dicit subisse per
 leges, adeo ut per eas commu-
 niter iam amplius non liceat iis,
 quae communia sunt, terra vi-
 delicet, possessionibus, et ipso
 matrimonio uti. Fecit enim vi-
 tes communiter omnibus, quae
 neque passerem neque furem re-
 spuunt: et frumentum similiter,
 et alios fructus. Violata autem

παρανομηθεῖσα, καὶ τὰ τῆς ἰσότητος, ἐγέννησε θρεμμάτων καὶ καρπῶν κλέπτειν. Κοινῇ τοίνυν ὁ Θεὸς ἅπαντα ἀνθρώπων ποιήσας, καὶ τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι κοινῇ συναγαγὼν, καὶ πανθ' ὁμοίως τὰ ζῶα κολλήσας, τὴν δικαιοσύνην ἀνέφηγε κοινωνίαν μετ' ἰσότητος. Οἱ δὲ γεγονότες οὕτω, τὴν συνάγουσαν κοινωνίαν τὴν γένεσιν αὐτῶν ἀπηρνήθησαν. Καὶ φησὶν, εἰ μίαν ἀγόμενος, ἔχεται, δυναμένων κοινωνεῖν ἅπαντων, ὥσπερ ἀπέφηγε τὰ λοιπὰ τῶν ζώων. Ταῦτα εἰπὼν κατὰ λέξιν, πάλιν ὁμοίως αὐταῖς ταῖς λέξεσιν ἐπιφέρει. Τὴν γὰρ ἐπιθυμίαν εὐτονον καὶ σφοδροτέραν ἐνεποίησε τοῖς ἄρρεσιν εἰς τὴν τῶν γενῶν παραμονήν· ἣν οὔτε νόμος, οὔτε ἔθος, οὔτε ἄλλο τι τῶν ὄντων ἀφανίσαι δύναται, Θεοῦ γὰρ ἐστὶ δόγμα.

communio et aequalitas genuit furem pecorum et fructuum. Quom ergo Deus communiter omnia fecisset homini, et feminam cum masculo communiter coniunxisset, et omnia similiter animantia conglutinasset; demonstravit iustitiam esse communionem cum aequalitate. Qui autem sic nati sunt, generationem suam qua conciliatur communio, abnegaverunt. Et dicit: Si unam duxerit, habeat; quum omnes possint esse communes; ut in reliquis ostendit animantibus. Haec quum ad verbum dixisset, subiungit rursus his verbis: Acrem enim et vehementiorem ingeneravit masculis cupiditatem ad generis perpetuitatem, quam nec lex, nec mos, nec aliud aliquid potest abolere; est enim Dei decretum.

Et paullo post pag. 430.

Ὅτι θεομαχεῖ ὁ τε Καρποκράτης, ὁ δ' Ἐπιφάνης ἐν αὐτῷ τῷ πολυθρυλλήτῳ βιβλίῳ, τῷ περὶ δικαιοσύνης, λέγων, ὡδέ πως ἐπιφέρει κατὰ λέξιν· Ἐνθεν ὡς γελοῖον εἰρηκότος τοῦ νομοθέτου, δῆμα τοῦτο ἀκουστέον, οὐκ ἐπιθυμήσεις, πρὸς τὸ γελοιότερον εἰπεῖν, τῶν τοῦ πλησίον· αὐτὸς γὰρ ὁ τὴν ἐπιθυμίαν δαύς, ὡς συνέχουσιν τὰ τῆς γενέσεως, ταύτην ἀφαιρεῖσθαι κελεύει, μηδεὶς αὐτὴν ἀφελὼν ζῶον. Τὸ δέ, τῆς τοῦ πλησίον γυναικός, ιδιότητα τὴν

Quod cum Deo bellum gerat Carpocrates, et Epiphanes, in eo qui vulgo iactatur libro de iustitia, patet ex eo quod subiungit his verbis: Hinc ut qui ridiculum dixerit, legislatoris hoc verbum audiendum est, *Non concupisces*: Et ut magis ridicule diceret, *res*, inquit, *proximi tui*. Ipse enim qui dedit cupiditatem, ut quae contineat ea quae ad generationem attinent, iubet eam auferre, quum a nullo eam auferat animal. Illud autem, *uxorem proximi tui*, communionem

κοινωνίαν ἀναγκάζων, ἔτι γελοιότερον εἶπε. Καὶ ταῦτα μὲν οἱ γενναῖοι Καρποκρατιανοὶ δογματίζουσι.

cogens ad proprietatem, dixit adhuc magis ridicule. Et haec quidem dogmata constituunt egregii Carpocratiani.

FRAGMENTUM LIBRI ISIDORI DE ADNATA ANIMA.

Ex Clementis Alex. lib. II. Stromat. pag. 409.

Αὐτὸς γοῦν ὁ τοῦ Βασιλείδου υἱὸς Ἰσίδωρος, ἐν τῷ περὶ προσφουσὺς ψυχῆς, συναισθόμενος τοῦ δόγματος, οἷον ἐαυτοῦ κατηγορῶν, γράφει κατὰ λέξιν. Ἐὰν γάρ τινι πείσμα δῶς, ὅτι μὴ ἔστιν ἡ ψυχὴ μοιρομερής, τῇ δὲ τῶν προσαρτημάτων βίᾳ τὰ τῶν χειρόνων γίνεσθαι πάθῃ, πρόφασιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἔξουσιν οἱ μοιχθροὶ τῶν ἀνθρώπων λέγειν· ἐβιάσθην, ἀπηνέχθην, ἄκων ἔδρασα, μὴ βουλόμενος ἐνήργησα· τῆς τῶν κακῶν ἐπιθυμίας αὐτὸς ἡγήσάμενος, καὶ οὐ μαχεσάμενος ταῖς τῶν προσαρτημάτων βίαις. Δεῖ δὲ τῷ λογιστικῷ κρείττονας γενομένους, τῆς ἐλάττονος ἐν ἡμῖν κτίσεως φανῆναι κρατοῦντας.

Ipse filius Basilidis Isidorus, in libro de adnata anima, quum dogma animadvertisset, scribit his verbis, veluti seipsum accusans: Si enim alicui persuaseris unicam non esse animam, vi autem appendicum fieri eas quae ad deteriora ferunt, perturbationes; non levem praetextum habebunt homines scelerati dicendi: Coactus sum, abductus sum, coactus feci, non volens operatus sum: quum ipse imperaverit malorum cupiditati, et cum appendicum violentia non depugnari. Oportet autem, quum parte rationali praestemus, ut inferiori quae est in nobis creaturae dominemur.

FRAGMENTUM MORALIUM ISIDORI.

Ex Clementis Alex. lib. III. Strom. pag. 427.

¹ Ἀντέχου τοίνυν, φησὶ κατὰ λέξιν ὁ Ἰσίδωρος ἐν τοῖς ἡθικοῖς, μαχίμης γυναικός, ἵνα μὴ ἀποσπασθῇς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ· τό τε πῦρ ἀποσπερματίας εὐσυνειδήτως προσεύχου. Ὅταν δὲ ἡ εὐχαριστία σου, φησὶν, εἰς αἵτησιν ἀποπέσῃ, ² καὶ σῆς

Patienter sustine, inquit his verbis Isidorus in Moralibus, uxorem contumacem, ne Dei gratiam amittas; et quum una cum semine libidinis flammam eieceris, cum bona ores conscientia. Quando autem, inquit, tua gratiarum actio declinare coeperit in

1. Ἀντέχου] Ex Epiphanio legendum ἀντέχου.

2. καὶ σῆς] Mass. legi vult καὶ αὐτῆς.

τὸ λοιπὸν οὐ κατορθῶσαι, ἀλλὰ μὴ σφαλῶναι, γάμησον. Ἀλλὰ νέος τίς ἐστιν, ἢ πένης, ἢ κατωφερής, καὶ οὐ θέλει γῆμαι κατὰ τὸν λόγον, οὗτος τοῦ ἀδελφοῦ μὴ χωριζέσθω· λέγεται, ὅτι εἰσελήλυθα ἐγὼ εἰς τὰ ἅγια, οὐδὲν δύναμαι παθεῖν. Ἐάν δὲ ὑπόνοιαν ἔχη, εἰπάτω· ἀδελφέ, ἐπίθες μοι τὴν χεῖρα, ἵνα μὴ ἁμαρτήσω· καὶ λήψεται βοήθειαν καὶ νοητὴν καὶ αἰσθητήν. Θελησάτω μόνον ἁπαρτῆσαι τὸ καλόν, καὶ ἐπιτεύξεται. Ἐνίοτε δὲ τῷ μὲν στόματι λέγομεν, οὐ θέλομεν ἁμαρτῆσαι· ἡ δὲ διάνοια ἐγκείται ἐπὶ τὸ ἁμαρτάνειν. Ὁ τοιοῦτος διὰ φόβον οὐ ποιεῖ ὃ θέλει, ἵνα μὴ ἡ κόλασις αὐτῷ ἐλλογισθῇ· ἡ δὲ ἀνθρωπότης ἔχει τινὰ ἀναγκαῖα, καὶ φυσικὰ μόνα. Ἐχει τὸ περιβάλλεσθαι ἀναγκαῖον καὶ φυσικόν· φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαῖον δέ.

petitionem, et iam oraveris non tam ut recte agas, quam ut ne labaris, duc uxorem. Sin est aliquis iuvenis, vel pauper, vel infirma valetudine, et non vult rationi convenienter uxorem ducere, is a fratre ne separetur: dicat: Ingressus sum in sancta, nihil possum pati. Sed si de seipso habeat suspicionem, dicat: Frater, impone mihi manum, ut non peccem; et accipiet auxilium, tam quod mente potest percipi, quam sensile. Vult tantum quod bonum est perficere, et voti compos fieri. Nunquam autem ore quidem dicimus: Nolumus peccare; cogitatio autem nostra defixa est in peccato. Qui est eiusmodi, propter metum quod vult non facit, ne ei inferatur poena. Humani autem natura habet quaedam necessaria, et quaedam solum naturalia: quod vestibus indueatur, id necessarium et naturale: res autem venerea naturalis est, sed non necessaria.

FRAGMENTA LIB. I. ET II. EXPOSITIONUM PROPHETAE PARCHOR.

Ex Clementis lib. VI. Stromat. pag. 641 et seqq.

Ἰσίδωρος ὁ Βασιλείδου υἱὸς ἄμα καὶ μαθητής, ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ προφήτου Παρχῶρ ἐξηγητικῶν, καὶ αὐτὸς κατὰ λέξιν γράφει· Φασὶ δὲ οἱ Ἀττικοὶ μεμνηῦσθαι τινὰ τῷ Σωκράτει, παρεπομένου δαίμονος αὐτῷ· καὶ Ἀριστοτέλης δαίμοσι κα-

Isidorus Basilidis simul filius et discipulus, in primo libro Expositionum prophetae Parchor, ipse quoque scribit ad verbum. Dicunt autem Attici, quaedam fuisse significata Socrati, demone eum comitante. Dicit etiam Aristoteles, omnes homines uti

1. ἁπαρτῆσαι] Leg. cum Mass. ἀπαρτῖσαι.

— — — — —
— — — — —

χρησθαι πάντας ἀνθρώπους λέγει, συνομαρτοῦσιν αὐτοῖς παρὰ τὸν χρόνον τῆς ἐνσωματώσεως. Προφητικὸν τοῦτο μάθημα λαβὼν, καὶ καταθέμενος εἰς τὰ ἑαυτοῦ βιβλία, μὴ ὁμολογήσας ὅθεν ὑφείλετο τὸν λόγον τοῦτον. Καὶ πάλιν ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς αὐτῆς συντάξεως, ὡς πῶς γράφει· Καὶ μὴ τις οἰέσθω, ὃ φάμεν ἴδιον εἶναι τῶν ἐκλεκτῶν, τοῦτο προειρημένον ὑπάρχειν ὑπὸ τινων φιλοσόφων· οὐ γὰρ ἔστιν αὐτῶν εὐρημα. Τῶν δὲ προφητῶν σφειτερισάμενοι, προσέειχον τῷ μὴ ὑπάρχοντι κατ' αὐτοὺς σοφῷ. Αὐθὺς τε ἐν τῷ αὐτῷ· Καὶ γὰρ μοι δοκεῖ τοῖς προσποιουμένοις φιλοσοφεῖν, ἵνα μάθωσι τί ἔστιν ἡ ὑπόπτερος δρυς, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ πεποικιλμένον φᾶρος· πάντα ὅσα Φερεκύδης ἀλληγορήσας ἐθεολόγησεν, λαβὼν ἀπὸ τῆς τοῦ Χάμ προφητείας.

daemonibus, qui eos comitantur ex eo tempore, quo induunt corpus. Quam quum a prophetis accepisset doctrinam, et in suos retulisset libros, non tamen unde accepisset eam constitetur. Et rursus in secundo eiusdem operis scribit: Nec existimet aliquis, quod dicimus proprium esse electorum, hoc fuisse praedictum ab aliquibus philosophis. Nec enim hoc eorum est inventum; sed quum sumsissent a prophetis, id tribuerunt ei quem sapientem non existimant. Et rursus in eodem: Mihi quidem videtur, ut ii qui sibi philosophiam vindicant, discant quid sit quercus alata, et versicolor eius pallium, et omnia quaecunque Pherecydes de rebus divinis disserens allegorice dixit, quae e Chami prophetia hausit.

FRAGMENTA EPISTOLARUM VALENTINI.

Ex Clementis Alexandrini lib. III. Stromatum pag. 375 et seqq.

Ἔοικε δὲ καὶ Οὐαλεντίνος ἐν τινι ἐπιστολῇ τοιαῦτά τινα ἐν νῷ λαβὼν· αὐταῖς γὰρ γράφει ταῖς λέξεσι· καὶ ὡς περιήρως ἐπ' ἐκείνου τοῦ πλάσματος ὑπῆρξε τοῖς ἀγγέλοις, ὅτε μέζονα ἐφθάρξατο τῆς πλάσεως,

Videtur autem Valentinus quoque in quadam epistola talia quaedam mente apprehendisse. His enim verbis scribit: Et quemadmodum ex illo plasmate metum conceperunt angeli, quando maiora elocutum est, quam quae

4. ὑπόπτερος δρυς] Quid sit ὑπόπτερος δρυς, quidve symbolice significet, peritioribus aliis divinandum relinquo. Coniicit GRAB. Spicileg. Haeretic. Saec. II. pag. 68. pro δρυς legendum esse δρυοφ, avis genus apud Aristophanem

in Avibus. Sed parum fida videtur coniectura. Totusque hic locus non admodum sanus esse videtur. MARS.

5. ὡς περιήρως] GRABTIUS legendum coniecit ὡς περὶ γόβος.

δια τὸν ἀοράτως ἐν αὐτῷ σπέρμα δεδωκότα τῆς ἀνωθεν οὐσίας, καὶ παρῆλθιαζόμενον· οὕτω καὶ ἐν ταῖς γενεαῖς τῶν κοσμικῶν ἀνθρώπων, φόβοι τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τοῖς ποιούσιν ἐγένετο, ὡς ἀνδριάντες καὶ εἰκόνες, καὶ ἑπάντων αἱ χεῖρες ἀνύουσιν εἰς ὄνομα Θεοῦ. Εἰς γὰρ ὄνομα ἀνθρώπου πλασθεὶς Ἀδάμ, φόβον παρέσχεν προϊόντος ἀνθρώπου, ὡς δὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ καθεστῶτος, καὶ κατεπλήγησαν, καὶ ταχὺ τὸ ἔργον ἠφάνισαν.

creationi convenirent, liberius loquendi sumta fiducia, propter eum qui ipsi invisibiliter dederat semen supernae essentiae: ita etiam in mundanorum hominum generationibus, metum auctoribus incusserunt opera hominum, qualia sunt statuae et imagines, et quaecunque manus efficiunt in nomine Dei. In nomine enim hominis formatus Adam, timorem praebebat praeesistentis hominis, ut qui ipse esset in eo constitutus; unde obstupuerunt, et opus cito aboleverunt.

Ex eodem, lib. II. Stromatum pag. 409.

Ἀλλὰ καὶ Οὐαλεντίνος, πρὸς τινὰς ἐπιστέλλων, αὐταῖς λέξεσι γράφει περὶ τῶν προσαρτημάτων· Εἷς δὲ ἐστὶν ἀγαθός, οὗ παρῆλθια, ἡ διὰ τοῦ υἱοῦ φανέρωσις, καὶ δι' αὐτοῦ μόνου δύναται ἂν ἡ καρδία καθαρὰ γενέσθαι, παντὸς πονηροῦ πνεύματος ἐξωθούμενον τῆς καρδίας. Πολλὰ γὰρ ἐνοικοῦντα αὐτῇ πνεύματα, οὐκ ἔξ̃ καθαρεύειν· ἕκαστον δὲ αὐτῶν τὰ ἴδια ἐκτελεῖ ἔργα, πολλαχῶς ἐνυβρίζοντων ἐπιθυμίαις οὐ προσηκούσαις. Καὶ μοι δοκεῖ ὁμοίον τι πάσχειν τῷ πανδοχείῳ ἡ καρδία· καὶ γὰρ ἐκεῖνο κατατιτράται τε καὶ ὀρύσσεται καὶ πολλαῖς κόπρου πύμπλαται, ἀνθρώπων ἀσελγῶς ἐμμενόντων, καὶ μηδεμίαν πρόνοιαν ποιουμένων τοῦ χωρίου, καθάπερ ἀλλοτρίου κα-

Quin etiam Valentinus scribit ad aliquos his verbis de appendicibus: Est autem unus bonus, cuius praesentiam exhibet ea quae fit per Filium manifestatio. Et per eum solum potest cor fieri mundum, eiecto ex corde omni maligno spiritu. Multi enim in eo habitantes spiritus, id mundum esse non sinunt. Unusquisque autem eorum propria efficit opera, saepe non convenientibus insultans cupiditatibus. Ac mihi quidem videtur cor non esse absimile diversorio. Istud enim perforatur et effoditur et stercore saepe repletur, hominibus indecore in eo manentibus, et locum nihil omnino carentibus, ut qui sit alienus. Eodem modo cor quoque: quam-

1. πάντων] Legendum πάντα.

2. παρῆλθια] Leg. videtur παρενοία.

δεσπότης· τὸν τρόπον τοῦτον καὶ ἡ καρδία, μέχρι μὴ προνοίας τυγχάνει, ἀκάθαρτος οὖσα, πολλῶν οὖσα δαιμόνων οικητήριον. Ἐπειδὴν δὲ ἐπισκέπτεται αὐτὴν ὁ μόνος ἀγαθὸς πατήρ, ἡγιάσται, καὶ φωτὶ διαλάμπει· καὶ οὕτω μακαρίζεται ὁ ἔχων τὴν τοιαύτην καρδίαν, ὅτι ὄψει τὸν Θεόν.

Ex Clementis Alexandr. lib. III. Strom. pag. 450 et seq.

Οὐαλεντίνος δέ, ἐν τῇ πρὸς Ἀγαθόποδα ἐπιστολῇ, πάντα, φησὶν, ὑπομείνας, ἐγκρατὴς ἦν, θεότητα Ἰησοῦς εἰργάζετο· ἥσθιε καὶ ἐπινεν ἰδίως, οὐκ ἀποδιδούς τὰ βρώματα. Τοσαύτη ἐν αὐτῷ ἐγκρατείας δύναμις, ὥστε καὶ μὴ φθαρῆναι τὴν τροφήν ἐν αὐτῷ· ἐπεὶ τὸ φθείρεσθαι αὐτὸς οὐκ εἶχεν.

diu nulla eius cura geritur, est immundum, et multorum daemonum habitaculum. Postquam autem id inviserit qui solus est bonus Pater, sanctificatum est, et luce resplendet: Et sic qui tale cor habet, beatus est, quoniam Deum videbit.

Valentinus autem in epistola ad Agathopodem: Quum omnia, inquit, sustinuisset, erat continens, divinitatem sibi acquisivit Iesus: Edebat et bibebat peculiari modo, non reddens cibos. Tanta ei inerat vis continentiae, ut etiam cibi in eo corrupti non fuerint, quoniam ipse corruptioni non fuit obnoxius.

FRAGMENTA HOMILIARUM VALENTINI.

Ex Clementis Alexandrini lib. IV. Strom. pag. 509.

Οὐαλεντίνος δέ, ἐν τινι ὁμιλίᾳ, κατὰ λέξιν γράφει· Ἀπ' ἀρχῆς ἀθάνατοι ἐστέ, καὶ τέκνα ζωῆς ἐστὲ αἰωνίας· καὶ τὸν θάνατον ἠθέλετε μερίσασθαι εἰς ἑαυτοὺς, ἵνα δαπανήσητε αὐτόν, καὶ ἀναλώσητε, καὶ ἀποθάνῃ ὁ θάνατος ἐν ὑμῖν καὶ δι' ὑμῶν· ὅταν γὰρ τὸν μὲν κόσμον λύητε, ὑμεῖς δὲ μὴ καταλύησθε, κυριεύετε τῆς κτίσεως καὶ τῆς φθορᾶς ἀπάσης.

Valentinus autem in quadam homilia scribit his verbis: Ab initio estis immortales, et filii estis vitae aeternae: et mortem vobis adsciscere voluistis, ut eam consumeretis, et aboleretis, et mors in vobis moreretur et per vos. Quando enim mundum quidem solvitis, vos autem non dissolvimini; in res creatas omnemque corruptelam dominamini.

Et paullo post.

Περὶ τούτου τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνα αἰνιττεται, γράφων αὐταῖς λέξεσιν· Ὅπόσον ἐλάττων ἡ εἰ-

De hoc Deo (creatore) ita tacite innuit, scribens his verbis: Quo minor est imago vivā fa-

κὼν τοῦ ζῶντος προσώπου, το-
σοῦτον ἦσσαν ὁ κόσμος τοῦ
ζῶντος αἰῶνος. Τίς οὖν αἰτία
τῆς εἰκόνης; μεγαλωσύνη τοῦ
προσώπου, παρειασχημένου τῷ
ζωγράφῳ τὸν τύπον, ἵνα τιμη-
θῇ δι' ὀνόματος αὐτοῦ· οὐ γὰρ
αὐθεντικῶς εὐρέθη μορφή, ἀλλὰ
τὸ ὄνομα ἐπλήρωσαν τὸ ὅστε-
ρῆσαν ἐν πλάσει. Συνεργεῖ δὲ
καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀόρατον εἰς
πίστιν τοῦ πεπλασμένου.

cie, eo minor est mundus vivo
Aeone. Quae enim est ergo causae
imaginis? faciei maiestas, quae
pictori speciem exhibuit, ut per
eius nomen honoraretur. Non
enim se velut auctore forma
fuit inventa; sed impleverant no-
men, quod in creatione erat im-
perfectum. Confert autem ad
fidem eius quod conditum est,
etiam invisibile Dei.

Pag. 641.

Ἦδη δὲ καὶ τῶν τὴν κοινό-
τητα πρεσβευόντων ὁ κορυφαῖος
Οὐαλεντίνος, ἐν τῇ περὶ φίλων
ὁμιλίᾳ, κατὰ λέξιν γράφει·
Πολλὰ τῶν γεγραμμένων ἐν ταῖς
δημοσίοις βίβλοις, εὐρίσκεται
γεγραμμένα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ
Θεοῦ· τὰ γὰρ κενὰ ταῦτά ἐστι
τὰ ἀπὸ καρδίας ῥήματα· νόμος
ὁ γραπτὸς ἐν καρδίᾳ, οὗτός
ἐστιν ὁ λαὸς ὁ τοῦ ἡγαπημέ-
νου, ὁ φιλούμενος καὶ φιλῶν
αὐτόν.

Iam vero eorum quoque qui
communione inducunt et com-
mendant, princeps Valentinus, in
ea quae est de amicis homilia,
scribit ad verbum: Multa ex iis,
quae scripta sunt in libris pu-
blicis, inveniuntur scripta in Dei
ecclesia. Haec enim sunt ina-
nia, quae a corde profisciscuntur
verba: lex quae in corde scripta
est, ea est populus dilecti, qui
diligitur et ipsum diligit.

VALENTINI DISSERTATIO, DE MALI ORIGINE, A CL. GRABIO
recognita et emendata ex Bodleianae Bibliothecae codd. MSS. duobus,
2040 et 2584 Spicileg. Haeret. Saec. II. p. 55.

Ex Dialogo contra Marcionitas, Origeni adscripto, Sect. IV. init.

Εὐδιατεθεῖσθαι νομίζων, ἐπὶ
τὴν οἰκίαν ἀνεχώρουν τὴν ἐμὴν.
Τῇ δὲ ἐπιούσῃ, τουτέστι σή-

Quum me bene habere existi-
mare, ad meam domum sum
reversus. Postero vero die (id

1. λαός] Existimat cl. GRABIO To. II.
Spicilegii Haeret. Saec. II. pag. 54 pro
λαός legendum esse λόγος, quod ex-
plicare satagit ex Eclogis propheticis
Valentinianorum apud Clementem pag.
809 col. 1: νόμος καὶ λόγος αὐτός, ὁ
Σωτὴρ λέγεται, ὡς Πέτρος ἐν κηρύ-
γματι. Lex et verbum ipse Salvator di-

citur, sicut Petrus in praedicatione ait.
Sed vereor ut haec coniectura aliis satis
firma videatur, quibus λαός nihil in-
commodum hic sonat. Sensus enim esse
videtur, eos qui legem in corde scri-
ptam gerunt, esse populum dilecti etc.
Mass.

μερον, ἐλθών, ἐώρων δύο τινὰς ὁμογενεῖς, ἀνθρώπους λέγω δὴ διαπληκτιζομένους καὶ λοιδορουμένους ἀλλήλοις, ἕτερον πρὸς τὸν ἕτερον, ἡδ' αὖ πάλιν ἁμαρματωῶσαι πειρῶμενον τὸν πλησίον. Ἦδη δέ τινες καὶ δεινότερα τολμᾷν ἤρχοντο· ὅς μὲν γὰρ ἔσχυλε νεκρόν, καὶ τὸ κρυβὲν ἤδη σῶμα τῇ γῇ, πάλιν ἰδεῖν οὕτως ἐνύβριζεν εἰκόνα, βορὰν κοῖα καταλιπὼν τὸν νεκρόν· τὸ δὲ ξίφος ἐγύμνου, καὶ ἐπὶ τὸν ὁμοῖον ἀνθρώπον ἐχώρει. Καὶ ὁ μὲν φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορίζειν ἤθελεν, ὁ δὲ διώκειν οὐκ ἐπαύετο, οὐδὲ τοῦ θυμοῦ κρατεῖν ἤθελε. Καὶ τί δεῖ πλέον λέγειν; ἀλλ' ὅτι χωρήσας ἐπ' αὐτὸν εὐθέως ἐπαισε τῷ ξίφει· ὁ δὲ ἰκέτης τῷ πλησίον ἐγένετο, καὶ χεῖρας ἰκεσίας ὤρεγε, καὶ τὴν μὲν ἐσθῆτα διδόναι ἤθελε, μόνον δὲ τὸ ζῆν ἔχειν ἠέλου· ὁ δὲ οὐκ ἔθραύετο τὸν θυμόν, οὐδὲ ἡλέει τὸν ὁμογενῆ, οἷδὲ ἑαυτὸν διὰ τῆς εἰκόνης ἐκείνου βλέπειν ἤθελεν, ἀλλ' ὡς ἄγιος Θῆρ τῷ ξίφει τῆς βορᾶς ἤρχετο· ἦδη δὲ καὶ τὸ σῶμα τῷ ὁμοίῳ προσέφερερ σῶματι· τοσοῦτος γὰρ ἦν τῷ θυμῷ. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν μὲν ἡδικομημένον, τὸν δὲ λοιπὸν σκυλεύοντα, καὶ μηδὲ γῇ σκεπάζοντα τὸ σῶμα· τῆς γὰρ ἐσθῆτος ἐγύμνωσε. Πρὸς δὲ τοῦτοις, ἕτερος προσήει, ὅς τοῦ πλησίον γυναῖκα παίζειν

est hodie) quum venissem, duos cognatos, viros, inquam, vidi digladiantes, et mutuis se conviciis proscindentes invicem; atque etiam rursus utrumque proximum suum cruentare et trucidare conantem. Iam alii etiam atrociora his audere coeperant; quidam enim vexabat mortuum, et conditum iam terra corpus rursus soli exponebat; et similem sibi effigiem adeo contumeliose tractabat, ut mortuum canibus escam relinqueret. Tum vero gladium stringens, etiam in alterum similem hominem irruerat. Atque hic quidem fuga saluti suae consulere volebat; ille vero non destitit persequi, neque iram reprimere voluit. Et quid pluribus opus est? irruens in illum, gladio statim percussit: ille vero supplex factus proximo suo manus supplices protendebat, suamque vestem dare volebat; obsecrabat tantum vitam sibi concederet. Verum ille iram non frangebat, nec misericordia tangebatur erga cognatum: neque seipsum in imagine illius volebat contemplari; sed velut immanis bellua gladio devorandum aggrediebatur: iamque corpus eius consimili addebat corpori: tantus erat furor eius. At erat hic videre illum iniuste oppressum, hunc autem reliquum spoliantem, et ne terra quidem corpus operien-

1. ἁμαρματωῶσαι] Forti. ἁμαρματωσαι.

2. ἔθραύετο] Sic Codd. Bodleici.

ἤθελε, ληστεύων γάμον ἀλλότριον· καὶ ἐπὶ παράνομον κοίτην τραπῆναι παρορμῶν τὸν γεγαμηχότα, γνήσιον πατέρα γενέσθαι μὴ θέλων. Ἐντεῦθεν καὶ ταῖς τραγωδίαις πιστεύειν ἡρχόμεν, καὶ τοῦτό ἐστι, δὲ ὧν ἀληθῶς ἐδόκει μοι γεγονέναι. Πιστεύω καὶ τὴν Οἰνομάον πάροινον ἐπιθυμίαν, καὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν διὰ ξίφους φιλονεικίαν οὐκ ἀπιστῶ. Τοσούτων τοίνυν καὶ τοιούτων θεατῆς γενόμενος ἐγώ, πόθεν ταῦτα; ἀναζητεῖν ἡρχόμεν· τίς δὲ καὶ ἡ τῆς κινήσεως αὐτῶν ἀρχή; καὶ τίς ὁ τοσαῦτα κατὰ ἀνθρώπων μηχανησάμενος; πόθεν τε ἡ εὗρεσις αὐτῶν; καὶ τίς ὁ τούτων διδάσκαλος; Καὶ τὸν μὲν Θεὸν ποιητὴν τούτων λέγειν, τολμᾷν οὐχ οἷός τε ἦν.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἐξ αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν ἔχειν, οὐδὲ τὴν τοῦ εἶναι σύστασιν· πῶς γὰρ οἷόν τε ἦν, ταῦτα περὶ Θεοῦ ἐννοεῖν; Ὁ μὲν γὰρ ἀγαθός, καὶ τῶν κρείττονων ποιητής, τῶν δὲ φαύλων αὐτῷ πρόσσεστιν οὐδέν· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς τοιούτοις χαλεπὴν πέφυκεν, ἀπαγορεύει δὲ καὶ τὴν γένεσιν αὐτῶν· καὶ τοὺς μὲν χαλρόντας τούτοις ἀποβάλλεται, τοὺς δὲ φεύγοντας αὐτὰ προσέεται. Καὶ πῶς οὐκ ἄτο-

tem, sed vestitu suo nudantem. Ad haec, accessit et alius, qui uxorem vicini sui fallere voluit, alienis insidiatus nuptiis: et eum, ad illegitimum thorum invadendum hortatus, qui uxorem duxerat, ut legitimus pater fieret, noluit. Enimvero hinc tragoediis fidem adhibere coepi: et hoc illud est, unde adductus sum, ut vere gesta mihi viderentur. Credo etiam temulentam Oenomaï cupiditatem, et fratrum inter se ense contentionem non incredibilem puto. Itaque quum tot ac talium ego spectator essem factus; unde ista orirentur? coepi disquirere, item: Quodnam principium motionis ipsorum? Et quis istiusmodi contra homines machinaretur? Unde harum rerum inventio? Et quis istorum magister esset? Ac Deum quidem dicere horum auctorem vel creatorem, non audere poteram.

Sed neque iudicabam, ab illo suam habere substantiam, vel essentiae suae constantiam. Qui enim de Deo ista cogitari possent? Etenim bonus ille, rerum quoque optimarum creator est: pravorum vero in ipso nihil inest. Nec talibus gaudere potest, sed eorum originem atque propaginem prohibet. Eosque qui illis delectantur, abiicit: qui autem ea fugiunt, recipit. Equomodo absurdum non sit, Deum

1. Ἐντεῦθεν] Sic Codd. Bodl.

πον, τὸν Θεὸν τούτων λέγειν δημιουργόν, τὸν ταῦτα παραιτούμενον; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἐβούλετο μὴ εἶναι ταῦτα, εἰ πρῶτος αὐτῶν ποιητὴς ὑπῆρχεν αὐτός. Τοὺς γὰρ προσιόντας αὐτῷ, μιμητὰς αὐτῷ γενέσθαι θέλει. Ὅθεν ἄλογον ¹ἔδειξεν εἶναι μοι, ταῦτα προσάπτειν αὐτῷ, ἢ ὡς ἐξ αὐτοῦ γεγονότα, ἢ (εἰ καὶ τὰ μάλιστα ²συγχωρήσειν, ἐξ οὐκ ὄντων δυνατόν εἶναι τι γενέσθαι) ὅτι καὶ τὰ κακὰ ἐποίησεν αὐτός. Ὁ γὰρ ἐκ τοῦ οὐκ εἶναι ³εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ ποιήσας οὐκ ἂν ἐκ τοῦ εἶναι ἀνῆρει πάλιν· ἢ εἰ τοῦτο ἀνάγκη λέγειν, ὡς ἦν ποτὲ καιρὸς, ὅτε τοῖς κακοῖς ἔχαιρεν ὁ Θεός· νῦν δέ, ὅπερ ἀδύνατον εἶναι μοι δοκεῖ λέγειν τοῦτο περὶ Θεοῦ, ⁴ἀνολκείον αὐτοῦ τῆς φύσεως τοῦτο προσαρμόζειν.

Διόπερ ἔδοξέ μοι, συνυπάρχειν (τε) αὐτῷ, ᾧ τοῦνομα ὕλη· ἐξ ἧς τὰ ὄντα ἐδημιούργησε, τέχῃ σοφῇ διακρίνας, καὶ διακοσμήσας καλῶς, ἐξ ἧς καὶ τὰ κακὰ εἶναι δοκεῖ· ἀποιήτου γὰρ καὶ ἀσχηματίστου οὐσης αὐτῆς, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀτάκτως φερομένης, δεομένης τε τῆς τοῦ Θεοῦ τέχνης· οὐκ ἐφθόνησεν οὗτος, ὅτε διαπαντός ⁵καταλιπεῖν αὐτὴν οὕτως φέρεσθαι, ἀλλὰ δημιουργεῖν ἤρχετο, καὶ ἀπὸ τῶν χειρίστων, αὐτῆς τὰ

conditorem istorum dicere, qui eadem renuit? Neque enim ea non esse vellet, si primus auctor ipse et creator exstisset. Eos namque qui ad ipsum accedunt, imitatores sui vult fieri. Unde mihi videbatur ab omni ratione alienum, haec illi adaptare; vel quasi ab illo facta sint; vel (etsi maxime concederem possibile esse, ut aliquid ex iis, quae non sunt, fiat) quod etiam ipse mala creaverit. Nam qui ex his, quae non sunt, esse illa fecerat, nequaquam ea rursum e medio tolleret, ne essent: vel, si hoc necessario dicendum sit, quasi fuerit olim tempus, quando Deus malis delectaretur; nunc tamen (quod mihi videtur esse impossibile), dicere hoc de Deo, inconueniens est ipsius naturae divinae hoc attribuere.

Quocirca visum est mihi, coexistere ipsi illud, cui nomen est materia: ex qua ea, quae sunt, procreavit, quum affabre illa prudenterque discerneret, et eleganter ornaret: ex qua (materia) et mala esse videntur. Quum enim nec facta, nec formata illa esset; insuper etiam inordinate ferretur, Deique artificium desideraret: iste non invidit illud, neque semper illam sibi relicta ita ferri voluit; sed manum creationi admovit, et a pessimis

1. ἔδειξεν] Lege ἔδοξεν.

2. συγχωρήσειν] Coniicit Mass. legendum esse συγχωρήσεια.

3. εἰς] Praepositio εἰς deest in edit.

WETSTENII et Cod. 2040, legitur antem Cod. 2584.

4. ἀνολκείον] Sic Codd. BOBLET.

5. καταλιπεῖν] Legendum procal dubio κατέλιπεν.

κάλλιστα διακρίνειν ἤθελε, καὶ οὕτως γοῦν ἐδημιούργησε. Τὰ δ' ὅσα αὐτῆς, ὡς ἐπολεῖ, τρυγῶδη ἐτύγγανε· ταῦτα, ἀνάγκη μοστα ὄντα πρὸς δημιουργίαν, ὡς εἶχε, κατέλειψε, κατ' οὐδὲν αὐτῷ προσήκοντα. Ἐξ ὧν δοκεῖ μοι νῦν παρὰ ἀνθρώποις ἐπιδρῆναι τὰ κακά.

partibus distinguere voluit pulcherrimas: ac proinde sic condidit. Quaecunque vero in illa, dum crearet, faeculenta erant; haec, quod ad opificium inepta essent, prout se habebant, reliquit, utpote nullatenus ipsi convenientia. Ex quibus, ut mihi videtur, nunc mala in homines diffluunt.

FRAGMENTUM LIBRI CUIUSDAM VALENTINIANI.

Ex Epiphanio Haer. XXXI. §. V et seqq. pag. 168 et seqq. edit. Paris. 1622.

Τάδε παρὰ φρονήμοις· παρὰ δὲ ψυχικοῖς, παρὰ δὲ σαρκικοῖς, παρὰ δὲ κοσμικοῖς, παρὰ δὲ τῷ μεγέθει, νοῦς ἀκατάργητος τοῖς ἀκαταργήτοις χαλερεῖν. Ἀνονομάστων ἐγὼ καὶ ὑπερουρανίων ἡμεῖς ποιούμεαι πρὸς ὑμᾶς, οὔτε Ἀρχαῖς, οὔτε Ἐξουσιαῖς, οὔτε ὑποταγαῖς, οὔτε πᾶσι περινοθηναὶ δυναμένων, μόνη δὲ τῇ τοῦ Ἀτρέπτου ἐννοία πεφανερωμένων. ¹ Οὔτε γὰρ ἀρχῆς ὁ Ἀυτοπάτωρ αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ περιεῖχε τὰ πάντα ὄντα ἐν ἑαυτῷ ἐν ἀγνωσίᾳ· (ὃν καλοῦσι τινες Αἰῶνα Ἀγέρατον, αἰεὶ νεάζοντα, ἀβρόνόητην, ὃς πάντοτε περιέχει τὰ πάντα, καὶ οὐκ ἐμπεριέχεται) τότε ἢ ἐν αὐτῷ Ἐννοία ἡθέλησεν ἐκείνην (ἣν τινες Ἐννοίαν ἔφασαν, ἕτεροι Χάριν οἰκείως, διὰ τὸ ἐπιτεχορηγῆναι αὐτὴν θησαυρίσματα τοῦ μεγέθους τοῖς ἐκ τοῦ μεγέθους· οἱ δὲ ἀληθεύσαντες Σιγὴν προσ-

Haec apud sapientes: sed apud animales, apud carnales, apud mundanos, apud exaggeratam animi vim, Nus nunquam desinens, perpetuis ac nunquam desinentibus salutem. Equidem eorum quae neque nominari, nec explicari oratione possunt, quaeque caelestibus ipsis superiora sunt, mentionem apud vos instituiam: quae neque Principatus, neque Potestates, nec quae illis subiecta sunt, neque aliud quidquam intelligentia potest consequi, solique eius, qui est Immutabilis, sunt cognitioni patefacta. Principio siquidem rerum omnium, quando is qui per se ipsum Pater est, universa in semetipso obacura ignotaque continebat (quem nonnulli Aeonem senectutis expertem, semperque florentem, et marem feminamque vocant, qui omnia complexus nulla re ipse comprehenditur): tunc quae in illo inerat Mens

1. μεῖς — πρὸς ὑμᾶς] VET. Cod. μυστήριον πρὸς ὑμᾶς.

2. Οὔτε] Lege δε. Atque pro ἀρχῆς lege aut ἀπ' ἀρχῆς aut ἀρχῆν.

ηγόρευσαν, ὅτι δὲ ἐνθυμήσεως
χωρὶς λόγου τὰ πάντα τὸ μέ-
γεθος ἐτελείωσεν·) ὡς οὖν προ-
εἶπον, ἡ ἀφθαρτος αἰωνία βου-
ληθεῖσα δεσμὰ ῥῆξαι, ἐθήλυσε
τὸ Μέγεθος ἐπ' ὁρέξει ἀνα-
παύσεως αὐτοῦ. Καὶ αὕτη αὐ-
τῇ μιγεῖσα, ἀνέδειξε τὸν Πα-
τέρα τῆς Ἀληθείας, ὃν οἰκείως
οἱ τέλειοι Ἀνθρώπον ὠνόμα-
σαν, ὅτι ἦν ἀντίτυπος τοῦ
προόντος Ἀγεννήτου. Μετὰ τοῦ-
το δὲ ἡ Σιγὴ φυσικὴν ἐνότητα
φωτὸς προενεγκαμένη σὺν τῇ
Ἀνδρώπῳ (ἣν δὲ αὐτῶν ἡ συν-
έλευσις τὸ θέλειν) ἀναδεικνυσι
τὴν Ἀλήθειαν. Ἀλήθεια δὲ
ὑπὸ τῶν τελείων οἰκείως ὠνο-
μάσθη, ὅτι ἀληθῶς ὁμοία ἦν
τῇ ἑαυτῆς μητρὶ Σιγῇ, τῆς Σι-
γῆς τοῦτο ἰβουλομένης, ἀπὸ
μερισμῶν φώτων τοῦ τε ἄρρε-
νος καὶ τῆς θηλείας ἴσον εἶναι,
ὅπως δι' ἑαυτῶν καὶ ἡ ἐν αὐ-
τοῖς φανερωθῇ τοῖς ἐξ αὐτοῦ
ἐν αὐτῇ εἰς αἰσθητικὰ φῶτα
μερισθεῖσα. Μετὰ τοῦτο ἡ
Ἀλήθεια μητρικὴν προενεγκα-
μένη Προυνεικίαν, ἐθήλυσε τὸν
πατέρα ἑαυτῆς εἰς ἑαυτήν, καὶ
συνήεσαν ἑαυτοῖς ἀφθάρτῳ μι-
ξει καὶ ἀγῆρατῳ συγκράσει.
Καὶ ἀναδεικνῦσι τετράδα πνευ-
ματικὴν ἀρρένόθηλυν, ἀντίτυ-
πον τῆς ἡ προσοῦσης τετράδος,

voluit: (Ita enim quidam appel-
lant, alii proprio nomine Gra-
tiam, quod Magnitudinis thesau-
ros in eos qui ex Magnitudine
erant insumserit; sed melius ab
aliis Silentium vocatur, quoniam
citra sermonis usum omnia Ma-
gnitudo cogitatione sola perfecit)
igitur, ut dixi, incorrupta haec
ex Aeonum numero femina, vin-
culis expedire sese volens, Ma-
gnitudinem libidinis illecebris ad
sui consuetudinem inflexit. Ex
qua Veritatis Pater procreatus
est, quem qui perfecti sunt pro-
prie Hominem appellant, quod
eius qui prior est, nec ab ullo
est genitus, similitudinem refe-
rat. Deinde Sige naturalem lu-
minis unitatem cum Homine pro-
ducens (horum vero coniunctio
voluntate sola perfecta est) Ve-
ritatem edidit, quae eo nomine
merito a perfectis donata est,
quod Matri suae Sige reipsa si-
milis esset; quae ex divisioni-
bus luminum, tam maris quam
feminae, idipsum aequale esse
voluerat: ut sensibus exposita
lumina dispersa, per illa ipsa,
et in ipsis, iis qui ex ipso et
in ipso sunt sese patefaceret.
Postea Veritas maternam Pru-
niciam proferens, parentem suum
ad sui amorem pertraxit. Quare
ambo incorrupta copulatione ac
nunquam senescente coniunctione
commixti sunt. Unde spiritalis
marium ac feminarum quadriga

1. βουλομένης] Vek. Cod. βουληθεί-
σης.

2. προσοῦσης] Fortasse προοῦσης
cum editoribus legendum.

ητις ἦν Βυθός, Σιγή, Πατήρ, Ἀλήθεια. Αὕτη δὲ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς Σιγῆς τετράς, Ἀνθρωπος, Ἐκκλησία, Λόγος, Ζωή. Τότε τοῦ πάντα περιέχοντος Βυθοῦ θέληματι ὁ Ἀνθρωπος καὶ ἡ Ἐκκλησία πατρικῶν μνησθέντες λόγων συνήρουν ἑαυτοῖς, καὶ ἀναδεικνῦσι δωδεκάδα Προυνείκων ἀρξενόθλην. Οἱ οὖν ἀρξενές εἰσι Παράκλητος, Πατρικός, Μητρικός, Ἀείνους, Θελητός, ὅ ἐστι Φῶς, Ἐκκλησιαστικός. Αἱ δὲ θήλειαι, Πίστις, Ἐλπίς, Ἀγάπη, Σύνεσις, Μακαρία, Σοφία, μετέπειτα δὲ Λόγος καὶ Ζωή, καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς αἰνέσεως ἀναπλάσαντες δώρημα, ἑαυτοῖς ἐκοινωνήσαν. Ἦν δὲ ἡ κοινωνία αὐτῶν τὸ θέλημα. Καὶ συνελθόντες ἀνεδείξαντο δεκάδα Προυνείκων, καὶ αὐτῶν ἀρξενόθλειων. ὧν οἱ μὲν ἀρξενές εἰσι Βύθιος, Ἀγήρατος, Ἀυτοφυής, Μονογενής, Ἀκίνητος· οὗτοι τὴν προσωνυμίαν τὴν δόξαν τοῦ πάντα περιέχοντος ἐποιήσαντο. Αἱ δὲ θήλειαι, Μίξις, Ἐνωσις, Σύγκρασις, Ἐνότης, Ἡδονή. Καὶ αὐταὶ τὴν προσωνυμίαν εἰς δόξαν τῆς Σιγῆς περιεποιήσαντο.

Τετελειωμένης οὖν τῆς κατὰ πατέρα Ἀληθείας τριακάδος

prodiit, prioris alterius similis, quae iis quatuor, Bytho, Sige, Patre ac Veritate constabat. Posterior vero illa ex Patre ac Sige producta haec est: Homo, Ecclesia, Sermo, Vita. Tunc comprehendentis omnia Bythi voluntate Homo atque Ecclesia paternorum sermonum memores, invicemque congressi Prunicorum marium ac seminarum Decadem procrearunt. Mares videlicet istos, Paracletum, Paternum, Maternum, Ainum, Theletum, quod idem est ac Lumen, Ecclesiasticum. Feminas vero, Fidem, Spem, Caritatem, Intelligentiam, Fortunatam, Sapientiam. Deinde Sermo ac Vita, etiam ipsi laudis munus effingentes, secum invicem consociati sunt. Quae quidem consociatio voluntate sola peracta est. Ergo inter sese commixti, Prunicorum Decadem ex maribus peraeque ac feminis constantem genuerunt. Cuius hi sunt mares: Bythius, Ageratus, Autophyes, Unigena, Immobiles. Hi ad continentis omnia contestandam gloriam sibimet eius appellationem indiderunt. Feminae vero sunt Mixtio, Unio, Temperatio, Unitas, Voluptas: quae omnes ad honorem Sigis pertinentia vocabula similiter usurparunt.

Quum igitur absolutus hoc modo Veritatis parentis Tricen-

1. τὴν δόξαν] Fortasse εἰς τὴν δ.

(ἦν οἱ ἐπίγειοι μὴ ἐπιστάμενοι ἀριθμοῦσι, καὶ ὁπόταν ἔλθωσιν ἐπ' αὐτήν, μηκέτι ἀριθμὸν εὐρίσκοντες, ἀνακυκλοῦσι πάλιν ἀριθμοῦντες αὐτήν. Ἔστι δὲ Βυθός, Σιγή, Πατήρ, Ἀλήθεια, Ἀνθρωπος, Ἐκκλησία, Λόγος, Ζωή, Πατρικός, Μητρικός, Παράκλητος, Ἀείνους, Θελητός, Ἐκκλησιαστικός, Πίστις, Ἑλπίς, Ἀγάπη, Σύνεσις, Μακαρία, Σοφία, Βύθιος, Ἀγήρατος, Ἀντοφυής, Ὀλογενής, Ἀκίνητος, Μίξις, Γνωσις, Σύγκρασις, Ἐνότης, Ἡδονή.] τότε ὁ πάντα περιέχων συνέσει τῇ ἀνυπερβλήτῳ, δογματίσας τε κληθῆναι ἑτέραν Ὀγδοάδα ἀντὶ τῆς προσούσης αὐθεντικῆς Ὀγδοάδος, ἣτις ἐν τῷ ἀριθμῷ τῆς Τριακάδος μένει. (οὐ γὰρ ἦν μεγέθους φρόνημα εἰς ἀριθμὸν πίπτειν) ἀντέστησεν ἀντὶ τῶν ἀρσένων τοὺς ἄρσενας, Μόνον, Τρίτον, Πέμπτον, Ἑβδομον, καὶ τὰς θηλείας, Ἀνάδα, Τετράδα, Ἑξάδα, Ὀγδοάδα. Αὐτὴ οὖν ἡ Ὀγδοάς ἐστιν ἡ ἀντικληθείσα ἀντὶ τῆς προσούσης Ὀγδοάδος· Βυθοῦ, Πατρός, Ἀνθρώπου, Λόγου, καὶ Σιγῆς, Ἀληθείας, Ἐκκλησίας, Ζωῆς. Ἦτις ἡνώθη τοῖς φωσί, καὶ ἐγένετο Τριακὰς ἀπρητισμένη, καὶ ἡ προσοῦσα Ὀγδοὰς ἀναπαυομένη, ὅτε Βυθὸς ἐξῆλθε μεγέθους στηρίγματι ἐνωθῆναι τῇ τριακάδι αὐτῇ ἦν. τῇ γὰρ ἀληθείᾳ καὶ ὁ Πατήρ τῆς Ἀλη-

rius foret (quem terreni homines nescientes numerant, et quum ad ipsum pervenerint, nullo amplius reperto numero, iterato in sese retexunt. Eiusmodi autem ille est: Bythus, Sige, Pater, Veritas, Homo, Ecclesia, Sermo, Vita, Paternus, Maternus, Paracletus, Ainus, Theletus, Ecclesiasticus, Fides, Spes, Caritas, Intelligentia, Fortunata, Sapientia, Bythius, Ageratus, Autophyes, Unigena, Immobilis, Mixtio, Cognitio, Temperatio, Unitas, Voluptas): Tum qui universa summa sua sapientia continet, Ogdoadem alteram loco prioris illius ac primariae appellandam esse statuens, quae in Tricenario permanet (neque enim ingentes Magnitudinis spiritus coerceri ullo se numero sinebant) pro maribus mares alios substituit, Unum, Tertium, Quintum, Septimum: totidemque feminas, Binarium, Ternarium, Senarium, Octonarium. Haec igitur est Ogdoas illa quae superioris Ogdoadis nomen ad sese transtulit: Bythi, Patris, Hominis, Sermonis, Sigae, Veritatis, Ecclesiae, Vitae. Quae quidem coniuncta luminibus est, et absolutus Tricenarius evasit, ac prior Octonarius quiescens, quum et Bythus per Magnitudinis fulcimentum exiit, ut cum Tricenario sese copularet. Vere enim et Veritatis Pater cum

1. Ὀλογενής] Lege Μορογενής.

2. τῇ τριακάδι αὐτῇ ἦν] Fortasse

ἡ τριακὰς αὕτη ἦν, sed haec corrupta. PETAVIUS.

θείας συνήρχετο τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὁ Μητρικὸς εἶχε τὴν Ζωήν, καὶ ὁ Παράκλητος τὴν Ἐνάδα, καὶ ἡ Ἐνάς ἡνοῦτο τῷ Πατρὶ τῆς Ἀληθείας, καὶ ὁ Πατὴρ τῆς Ἀληθείας ἦν μετὰ τῆς Σιγῆς. Ὁ Λόγος δὲ ὁ πνευματικὸς ἐκοινωνεῖ Πνεύματι, καὶ ἀφθάρτῳ συγκράσει ποιῶν τὸ τέλος τοῦ ¹ αὐτόμητος, ἀδιχοτόμητον τὴν ἑαυτοῦ ἀνάπαισιν. Ἡ οὖν Τριακὰς ἀπαρτίσασα βύθια μυστήρια, ²τελείως ἄγαμον ἐν ἀφθάρτοις ἀπέδειξε φῶτα ἀφθάρτα, ἅτινα ³ἐνότης ὠνομάσθησαν τέκνα, καὶ ἀχαράκτηριστα. Ἦσαν οὖν μικροῦ μὴ παρακειμένου ἐκτὸς φρονήσεως ἀναπαυόμενα χωρὶς ἐννοίας· περὶ γὰρ οὐ τις πρᾶσσει, ἐὰν μὴ νοῇ καθολικῶς, οὐ πρᾶσσει. Τότε γενομένων τῶν φώτων, ὧν τὴν πολυπλήθειαν πρὸς ἀριθμὸν ἐξεῖπεῖν οὐκ ἀναγκαῖον, περινοεῖν δέ· (ἕκαστον γὰρ τὸ ἴδιον ὄνομα κεκλήρωται, δι' ἐπίγνωσιν ἀρρήτων μυστηρίων) ἡ οὖν Σιγὴ βουληθεῖσα εἰς ἐκλογὴν γνώσεως ἅπαντας ὦσαι, συνῆγε τῇ δευτέρᾳ ἀντιτεθείσῃ Ὀγδοάδι ἀφθάρτῳ μίξει, νοικῇ δὲ βουλήσει. Ἦν δὲ αὐτῆς ἡ νοικὴ βούλησις Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐν μέσῳ τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν. Τοῦτο οὖν εἰς τὴν

Ecclesia congressus est, et Maternus Vitam sortitus est, et Paracletus Unitatem, et Unitas cum Veritatis Parente copulata est, et cum Sige Veritatis ille Parens fuit. At spiritalis Sermo cum Spiritu incorrupta quadam commixtione coniunctus est, et Autometoris finem, hoc est, perennem, nec interruptam quietem suam effecit. Quamobrem ubi Tricenarius profunda illa mysteria peregit, nuptias videlicet in incorruptis; incorrupta itidem lumina, quae Unitatis appellantur filii, produxit, quaeque forma carebant. lacebant igitur propemodum intelligentia omni destituta, ac sine ulla animi notione quiescebant. Quidquid enim a quopiam agitur, ab eo, nisi universe intelligat, agitur nihil. Hunc in modum procreatis luminibus, quorum multitudinem numerando percensere nihil necesse est, animo vero comprehendere oportet: (nam unumquodque suam appellationem sortitum est, quae ex arcanorum mysteriorum cognitione depromitur) ad scientiae delectum percellere universos Sige cupiens, ad secundam substitutamque illam loco alterius Ogdoadem adiunxit. corruptelae omnis experte coniunctione, sed voluntate eiusmodi quae sub intelligentiam caderet. Haec vero illius voluntas,

1. αὐτόμητος] Fortasse αὐτομήτος. PETAV.

2. τελείως ἄγαμον] Fortasse τελείως ἄγαμον. PET.

3. ἐνότης] Fortasse ἐνότης. PET.

δεντέραν Ὀγδοάδα ¹πέμψας, ἐπεισε καὶ αὐτὴν ἐνωθῆναι αὐτῇ. Γάμος οὖν ἐτελειοῦτο ἐν τοῖς τῆς Ὀγδοάδος μέρεσιν, ἐνομένον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῷ Μόνῳ, καὶ τῆς Δυάδος τῷ Τρίτῳ, καὶ τοῦ Τρίτου τῇ Ἑξάδι, καὶ τῆς Ὀγδοάδος τῷ Ἐβδόμῳ, καὶ τοῦ Ἐβδόμου τῇ Δυάδι, καὶ τῆς Ἑξάδος τῷ Πέμπτῳ. Ὅλη δὲ ἡ Ὀγδοάς συνήλθε μετὰ ἡδονῆς ἀγεράτου καὶ ἀφθάρτου μίξεως. Οὐ γάρ ἦν χωρισμός ἀλλήλων· ἦν δὲ σύγκρασις μεθ' ἡδονῆς ἀμώμον, καὶ ἀνέδειξε Πεντάδα Προσνείκων ἀθελύντων, ὧν τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· Καρπιστής, Ὁροθέτης, Χαριστήριος, Ἀφετος, Μεταγωγεύς· οὗτοι τῆς Μεσότητος ὀνομάσθησαν νόοι. Βούλομαι δὲ ὑμᾶς γινώσκειν, Ἀμψίου, Αὐράν, Κουκουά, Θαρδουοῦ, Οὐβονκουά, Θαρδεδεῖν, Μερεξά, Ἀτάρ, ²Βαρβά, Οὐδονκά, Κέστην, Οὐδονάχ, Ἐσλήν, Ἀμφέ, Ναισουμέν, Οὐναννίν, Λαμεταρδέ, Ἀθαμεσσουμήν, Ἀλλωρά, Κουβιαθά, Ναδδαρία, Λαμμά, Ὠρήν, Λαναφέκ, Οὐδανφέχ, Ἐνφοιθιβοχέ, Βαζζά, Ἀσσιουναχέ, Βελίμ, Δεξαριχέμ, Μασέμ.

quae sub intelligentiam cadit, Spiritus sanctus est, qui in medio sanctarum Ecclesiarum residet. Quem quum secundam ad Ogdoadem allegasset, ei persuasit ut cum ipsa copularetur. Quocirca in singulis Ogdoadis partibus celebratae nuptiae sunt. Siquidem cum Uno Spiritus sanctus coniunctus est, cum Tertio Dyas, Tertius cum Hexade, et cum Septimo Ogdoas, Septimus cum Dyade, cum Quinto Hexas. Ita Ogdoas universa nunquam marcescente atque integra incorruptaque mixtione coniungitur. Nulla quippe ab invicem separatio fuit: sed mutua omnium cum honestissima voluptate temperatio; ex qua Prunicorum muliebri sexu carentium Quinari exoritur, cuius haec sunt vocabula: Carpistes, Horothetes, Charisterius, Aphetus, Metagogeus; hi Medietatis filii vocati sunt. Velim autem a vobis cognosci, Ampsiu, Auran, Cucua, Thardus, Ubucua, Thardedin, Merexa, Atar, Barba, Uduca, Cesten, Uduach, Eslen, Amphe, Naesumen, Vananin, Lametarde, Athamessumen, Allora, Cubiatha, Nad-daria, Damma, Oren, Lanaphec, Udanphech, Emphoethiboche, Bar-ra, Assivache, Belim, Dexarichem, Masem.

1. πέμψας] Fortasse πέμψασα. ΡΕΤ.

2. Βαρβά] VET. Cod. Ἀταρβαβά.

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΠΡΟΣ
ΦΛΩΡΑΝ.

PTOLEMAEI AD FLORAM
EPISTOLA.

Ex Eiphanio Haer. XXXIII. §. III et seqq. pag. 216 et seqq. edit. Paris. 1622.

I. Ὁν διὰ Μωϋσέως τε-
θέντα νόμον, ἀδελφῇ μου καλῇ
²Φλώρα, ὅτι μὴ πολλοὶ προ-
κατελάβοντο, μήτε τὸ ³θεμέ-
λιον αὐτοῦ ἐγνωκότες, μήτε τὰς
⁴προστάξεις αὐτοῦ ἀκριβῶς,
ἡγοῦμαι καὶ σοὶ εὐσύνοπτον
ἔσεσθαι, ⁵μαθοῦση τὰς δια-
φωνούσας γνώμας περὶ αὐτοῦ.
Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς νενομοθετήσθαι ⁶τοῦ-
τον λέγουσιν. Ἐτεροὶ δὲ τού-
τοις τὴν ἐναντίαν ὁδὸν τραπέν-
τες, ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου ἰφθο-
ροποιῶν διαβόλου τεθελοῦσθαι
τοῦτον ἰσχυρίζονται, ὡς καὶ τὴν
τοῦ κόσμου προσάπτουσιν αὐ-
τῷ δημιουργίαν, πατέρα καὶ
ποιητὴν τοῦτον λέγοντες εἶναι.

Legem illam, quae a Mose tra-
dita est, Flora soror amantis-
sima, non perspectam habere
quamplurimos, neque eius velut
fundamentis vel praescriptis co-
gnitis accurate, facile te intellectu-
ram existimo, si quam variae de
illa sint opiniones didiceris. Sunt
enim qui illam a Deo putant ac
Patre fuisse constitutam. Alii
contrariam viam ingressi, ab eius
aemulo nefario daemonem latam
affirmant, a quo et mundum fa-
bricatum asserunt, et eundem
Conditorem ac Patrem esse di-
citant. Verum illi, qui eiusmodi

1. Τὸν διὰ Μ. κτλ.] De legis Mo-
saicae Pentateucho conscriptae divina
origine atque singulis praeceptis pluri-
mos adhuc perperam docuisse affirmat
auctor. Qui illam legem a deo et patre
latam esse contenderent, eos oblitos
esse, dei naturam abhorrere a nonnullis
legis imperfectae praeceptis; qui vero
diabolo eiusque improbitati mundi crea-
tionem et legislationem tribuendam pu-
tarent, illos divinae providentiae causam
et effectum in mundo conspicuum non
habuisse perspectum. Quorum errores
inde profluxisse arbitratus est, quod alii
τὸν τῆς δικαιοσύνης θεόν, alii τὸν
τῶν ὄλων πατέρα ignoraverint. Qua
de causa sibi metipsi divinarum rerum
satis perito reliquum esse putat auctor,
ut qualis sit lex Mosaica, abs quo le-
gislatore sancita fuerit, ex salvatoris
verbis ostendat. Vide meam commen-
tationem: De Ptolomaei gnostici ad Flo-
ram epist. Ienae 1843.

2. Φλώρα] V. comm. pag. 15.

3. θεμέλιον αὐτοῦ] Ita legendum

esse pro αὐτόν, observant PETAVIUS,
GRANIUS et MASSUETUS. Non satis li-
quet, quid ex sententia auctoris sibi velit
τὸ θεμέλιον τοῦ νόμου. Illam par-
tem legis Mosaicae, quam a Deo latam,
neque a Salvatore abrogatam esse infra
docebit, verum firmamque legis dici pu-
tarum fundamentum.

4. προστάξεις αὐτοῦ] Iterum legen-
dum est αὐτοῦ pro αὐτῶν.

5. μαθοῦση] Hanc lectionem PETAV.
in margine recte commendavit pro vul-
gari μαθοῦσης.

6. τοῦτον] Postulat sententiarum se-
xus et sensus, ut hanc lectionem reci-
piamus pro τούτοις. Statim in limae
epistolae notandum nobis videtur, au-
ctorem crebrum pronomini demonstrati-
vi adumare usum.

7. ἰφθοροποιῶν] Hac voce, a Gno-
sticis rarissime, uti videtur, adhibetur,
usus est HERACLEON in fragmento, quod
servavit ORIGENES. V. GRANI Spicil. pp.
ut et haer. Saec. II. T. I. p. 115.

Τούτο δὲ τοῦ παντὸς διέπται-
σαν οὗτοι διαδόντες ἀλλήλοις,
καὶ ἑκάτεροι αὐτῶν διαμαρτόν-
τες παρὰ σφίσιν αὐτοῖς τῆς τοῦ
προκειμένου ἀληθείας· οὔτε γὰρ
ὑπὸ τοῦ τελείου Θεοῦ καὶ Πα-
τρὸς φαίνεται τούτον τεθελ-
σθαι· (ἑπόμενος γὰρ ἐστὶ)
ἀτελῇ τε ὄντα, καὶ ²τοῦ ὑφ'
ἑτέρου πληρωθῆναι ἐνδεῇ, ἔχον-
τά τε προστάξεις ἀνοικείας τῇ
τοῦ τοιοῦτου Θεοῦ φύσει τε
καὶ γνώμῃ· οὐτ' αὖ πάλιν τῇ
τοῦ ἀντικειμένου ἀδικίᾳ νόμον

dogmata sibi invicem communi-
carunt, vehementer hallucinati
sunt, et ab eo quem sibi pro-
posuerant, scopo veritatis aber-
rarunt. Nam nec a perfecto Deo
ac Patre stabilita videtur (huic
enim non respondet); utpote mi-
nus perfecta, et ad sui absolu-
tionem plura desiderans, ac man-
data quaedam continens, quae a
Dei natura ac decreto sunt alie-
na. Neque vero adversarii im-
probitati tribuenda lex est, eu-

1. ἐπόμενος γὰρ ἐστίν] ΠΕΤΑΥ. ita legit. In margine pro ἐπόμενος coniecit ἐπόμενον. GRAB. vero lectionem ἐπόμενος retinendam esse putavit, haec adiciens verba: „ἐπόμενον legere mavult ΠΕΤΑΥ.: quod tamen huc non quodrat, unde ipse istud comma in versione sua, perinde ut Cornarius neglexit. Ego retenta vulgata lectione, dedi interpretationem mihi commodam visam: quae tamen cedam, ubi meliorem videro.“ In editione Irenaei MASS. coniectura notata est: ἐπόμενος γὰρ οὐκ ἐστίν. Quae omnes lectiones reiiciendae mihi videbantur: ne una quidem sensu commendatur apto et commodo. PET. enim versio: „Nam nec a perfecto Deo ac Patre (lex) stabilita videtur, utpote minus perfecta, et ad sui absolutionem plura desiderans, ac mandata quaedam continens, quae Dei natura ac decreto sunt aliena“ — iustam accuratamque loci difficillimi interpretationem subterfugit. Ex GRABII explicatione: „est enim alius, qui ordine sequitur, deus“ textui nimium infertur, quam quod ab interpretibus cautis comprobari queat. Quod editio Irenaei habet: „huic (Deo) non respondet lex“, parum respondere mihi videtur simplicis verborum significationi. Quapropter Codicibus operum Epiphani manuscriptis omnino destitutus huic loco villosus, a scribis fortasse pessumdato coniectura mederi ausus sum. Pro οὔτε γὰρ ὑπὸ τοῦ τελείου Θεοῦ scribendum esse conieci: οὔτε γὰρ ὑπὸ μόνου Θεοῦ, quae verba ab auctore capitis II. initio scripta esse videmus. Vocem τελείου, mutatam in τέλειος, loco verbi

ἐπόμενος in parenthesi posui. Illud ἐπόμενος prorsus expungendum censeo, falsam hanc lectionem ita ortam esse arbitratus. Membranae haec fortasse habuere:

ΟΥΤΕ ΓΑΡ ΥΠΟ ΜΟΝΟΥ ΘΕΟΥ
Κ. ΙΙ. ΦΑΙΝΕΤΑΙ ΤΟΥΤΟΝ ΤΕ-
ΘΕΙΣΘΑΙ ΤΕΛΕΙΟΣ ΙΑΡ ΕΣΤΙΝ.

Si vox τέλειος infra verba ὑπὸ μόνου scripta fuit, facile fieri potuit, ut scriba aliquis, versibus in scribendi negotio commutatis, non solum vocem τέλειος, in τελείου mutatam, in versu antecedente falso poneret; sed etiam pro ὑπὸ μόνου scriberet ἐπόμενος vel ἐπόμενον. Nemo non videbit, hanc nostram lectionem praebere sensum aptum, aptum, sententiis auctoris accommodatissimum.

2. τοῦ ὑφ' ἑτέρου πληρωθῆναι ἐνδεῇ] ΠΕΤΑΥ. legit: καὶ τοῦ σφετέ-
ρην πληρωθῆναι ἐνδεῇ. In notis editionis Epiphaniae Tomo II. adiectis hoc comma optime, uti GRAB. ait, emendavit, ita scribens: „utcumque sensus iis ex verbis erui possit, quod non nisi violenter fieri potest: longe mihi aptius videtur, καὶ τοῦ ὑφ' ἑτέρου πληρωθῆναι. Nec dubito, quin hoc Epiphanius scripserit.“ GRABIIUS: „,,quibus, inquit, omnino subscribo: nam Ptolemaeo in hoc cum catholicis Patribus procul dubio convenit, legem Mosis a Christo impletam atque perfectam redditam fuisse.““ Igitur non dubitavi, illam PET. et GRAB. probatam lectionem, quae mihi commodum sensum afferre videtur, in textum recipere.

⁴προσαπτεόν ²ἀδικεῖν αἰροῦν-
τος τῶν τε ἐξῆς τί μὴ συνο-
ρῶντων τὰ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος
εἰρημένα. ³Οἰκία γὰρ ἢ πόλις
Math. XII, 5. μερισθεῖσα ἐφ' ἑαυτήν, ὅτι μὴ
δύναται στήναι, ὃ Σωτὴρ ἡμῶν
ἀπεφῆνατο. Ἐτι γε τὴν τοῦ
κόσμου δημιουργίαν ἰδίαν λέγει
Ioan. I, 3. εἶναι, ἅτε ⁴πάντα δι' αὐτοῦ
γεγονέναι, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ⁵γέ-
γονεν οὐδέν. ⁶ὁ ἀπόστολος προ-
αποστερήσας τὴν τῶν ψευδογ-
ρῶντων ἀνυπόστατον σοφίαν,
καὶ οὐ φθοροποιῶν Θεοῦ, ἀλλὰ
δικαίου καὶ μισοπονήρου. Ἀπρο-
νοήτων δέ ἐστιν ἀνθρώπων, τῆς

ius proprium sit inique facere;
quique ita statuunt, quae a Sal-
vatore dicta sunt nequaquam
animadvertunt. Ita enim ille pro-
nuntiavit: *Stare domum vel ci-
vitatem non posse, quae in se-
ipsam divisa sit.* Praeterea mun-
dum proprium ipsius opus esse;
omniaque per ipsum facta, et
sine ipso nihil esse factum,
asserit apostolus, mendacissimo-
rum hominum minime solidam
sapientiam refellens; non pesti-
feri alicuius Dei, sed iusti, et
improbitalis omnis inimici. Sed
temerariorum hominum illa iu-

1. προσαπτεόν] GRABIUS hic notavit:
„textus hoc loco est viliosus et mutilus:
quem corrigere haud potui. PETAVIUS
addit χρῆ. Sed hoc non sufficit: re-
tinni tamen eius interpretationem, quia
exactior non suppetit.“ Ne vocem tex-
tini intraderem, levi mutatione pro vul-
gari lectione προσαπτεῖν legi volui
προσαπτεόν.

2. ἀδικεῖν αἰροῦντος] NEANDER in
libro: Genet. Entw. der gnost. Systeme
p. 162 legendum esse censet: τὸ ἀδι-
κεῖν ἀναιροῦντα et haec addit: von
dem bösen Princip kann nimmer etwas
Gutes herrühren, unmöglich von dem, des-
sen Wesen das Böse ist, ein Gesetz,
welches das Unrechtthun aus
dem Wege räumt. Auctorem hoc ex-
primere voluisse suspicor: Neque vero
tribuenda est lex adversarii improbitati,
quippe qui pro facultate inter bonum
malumve libere eligendi sua sponte ma-
lignitati et improbitati studet; quae non-
nullorum opinio inde exorta est, quod
fuerunt, qui verborum Salvatoris non
haberent rationem.

3. οἰκία γὰρ ἢ πόλις] Math. XII.
25. Sensus hic esse videtur: uti do-
mus vel civitas in se ipsam divisa stare
non potest, ita diaboli regnum discis-
sum videretur, si legem Mos. tulisset
diabolus. Is enim vult iniustitiam, lex
vero vult iustitiam ab hominibus perpe-
trari.

4. πάντα δι' αὐτοῦ] Ioan. I. 3.

5. γέγονεν] GRAB. suadet γεγενῆναι,

sed frustra. Quoniam enim Ioannis verba
auctori in memoriam venerunt, oblitus
esse videtur, quid constructio postulet.

6. ὁ ἀπόστολος προαποστερήσας]
GRABIUS ita loquitur: „Petavius apostoli
nomine Ioannem intellexit, ita ut ad λέ-
γει paullo ante positum referatur. Mihi
haec sententia haud placet, quia ex ver-
bis S. Ioannis nullo modo sequitur,
quod Ptolemaeus inde infert. Unde tex-
tus hic iterum mutilus mihi videtur.
Quem quum supplere nequeam, Petavium
invitus licet secutus sum.“ Interpu-
gendi rationem ita mutandam censeo,
ut comma ὁ ἀπόστολος κτλ. cum com-
mate antecedente copuletur. Recte enim
Petavium iudicasse puto, illud ὁ ἀπό-
στολος spectare ad λέγει paullo ante
positum. Auctor enim arbitratas est,
illa ex evangelio Ioannis citata verba
aliquando pronuntiata esse a Iesu ipso;
Ioannem vero, quum hoc lesu essetum
memoriae traderet, opinionem menda-
cissimorum hominum refutasse et osten-
disse, illos, qui de sua sapientia glo-
riari solerent, maximo deceptos fuisse
errore. Verba illa: καὶ οὐ φθορο-
ποιῶν Θεοῦ, ἀλλὰ δικαίου καὶ μισο-
πονήρου, quae GRAB. et alii post σο-
φίαν posuerunt, in archetypo epitbeta
τοῦ δημιουργοῦ fuisse coniecerim. Fi-
cile enim fieri potuit, ut illa epitbeta
propterea, quod scribe unam versam
intercedentem neglexerant, migrarent in
locum alienum.

προνοίας τοῦ Δημιουργοῦ μὴ αἰτίαν λαμβανομένων, καὶ μὴ μόνον τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ σώματος πεπηρωμένων. Οὗτοι μὲν οὖν ὡς διημαρτήκασι τῆς ἀληθείας, δῆλόν σοι ἐστὶν ἐκ τῶν εἰρημένων. Πεπόνθασι δὲ τοῦτο ἰδίως ἑκάτεροι αὐτῶν, οἱ μὲν διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὸν τῆς δικαιοσύνης Θεόν, οἱ δὲ διὰ τὸ ἀγνοεῖν τὸν τῶν ὄλων Πατέρα, ὃν μόνος ἐλθὼν ὁ μόνος εἰδὼς ἐφανερώσῃ. Περιλείπεται δὲ ἡμῖν ἀξιωθεῖσθαι τῆς ἁμφοτέρων τούτων [γνώσεως] ἐκφῆναι σοι καὶ ἀκριβῶσαι αὐτόν τε τὸν νόμον, ποταπὸς τις εἴη, καὶ τὸν ἐφ' οὗ τέθιται τὸν νομοθέτην, τὰς ἐρηθισομένας ἡμῖν ἀποδείξεις ἐκ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγων παριστῶντες, δι' ὧν μόνον ἐστὶν ἀπταλστος ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῶν ὄντων ὁδηγεῖσθαι.

II. Ἡ πρώτη οὖν μαθητέον, ὅτι ὁ σύμπαξ ἐκεῖνος νόμος ὁ περιεχόμενος τῇ Μωσέως Πεντατεύχῳ, οὐ πρὸς ἐνός τινος νομοθέτῆται, λέγω δὴ, οὐχ ὑπὸ μόνου Θεοῦ· ἀλλ' εἰσὶ τινες

dicia sunt, neque conditoris providentiae causas intelligentium, quique non animi solum, sed etiam corporis oculis videantur esse capti. Quantopere igitur illi a veritate dissideant, ex iis quae dicta sunt abunde potes cognoscere. Sed utrosque proprium quiddam ac peculiare ad ita sentiendum induxit. Alios quidem, quod auctorem iustitiae Deum ignorarent; alios, quod universorum parentem peraeque nescirent, quem ille solus adveniēns qui solus norat, aperuit. Nobis vero, quibus utrumque Dei beneficio cognitum est, reliquum illud est, ut de lege certi aliquid exploratique doceamus, cuiusmodi videlicet illa sit, et a quonam legislatore sancita: ita tamen ut quidquid a nobis allatum fuerit, id non aliunde quam ex ipsis Salvatoris verbis probetur. His enim solis velut itineris ducibus adhibitis ad rerum cognitionem sine errore perducimur.

II. In primis igitur sciendum est, universam illam legem, quae quinque Mosis voluminibus continetur, non ab uno esse legislatore profectam, solo videlicet Deo: sed admixta quaedam ho-

1. ἑκάτεροι αὐτῶν] P^{er}t., G^{ra}b. et Mass. perperam legerunt ἑκάτερος.

2. ἁμφοτέρων τούτων [γνώσεως] Vocem γνώσεως hic supplendam esse, P^{er}t. recte suspicatus est.

3. τὰς ἐρηθισομένας ἡμῖν ἀποδείξεις] Ita mutandam censui lectionem vulgarem: ἐρηθισομένων ἡμῖν τὰς ἀποδείξεις.

4. Πρώτον κτλ.] Legem non ab uno legislatore, nempe a solo Deo, latam, sed in tres partes dividendam esse ostendit. Alia enim praecepta a Deo ipso profecta, alia a Mose, alia tribuenda esse Iudaeorum senioribus, qui primi peculiaris quaedam praecepta (ἐντολάς τινὰς ἰδίᾳς) legi inserere ausi sint. Plures N. T. loci, praesertim Salvatoris

¹ αὐτῶν προστάξεις καὶ ὑπ' ἀνθρώπων τεθεῖσαι, καὶ τριχῇ τοῦτον διαιρεῖσθαι οἱ τοῦ Σωτῆρος λόγοι διδάσκουσιν ἡμᾶς· εἰς τε γὰρ αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ τὴν τοῦτου νομοθεσίαν· διαιρεῖται δὲ καὶ εἰς τὸν Μωσέα, ² οὐ καθ' αὐτὸ δι' αὐτοῦ νομοθετεῖ ὁ Θεός, ἀλλὰ καθὰ ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐννοίας ὁρμώμενος καὶ ὁ Μωσῆς ἐνομοθέτησέ τινα· καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ διαιρεῖται, ³ καὶ πρῶτοι εὐρίσκονται ἐντολάς τινὰς ἐνθέντες ἰδίας. Πῶς οὖν τοῦτο οὕτως ἔχον ἐκ τῶν τοῦ Σωτῆρος δεικνύται λόγων, μάθοις δ' ἂν ἤδη. Διαλεγόμενός που ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς περὶ τοῦ ἀποστασίου συζητούντας αὐτῷ, ὃ *Matth. XIX, 6 seqq.* ὃν ἀποστάσιον ἐξεῖναι ἐνενομοθέτητο, ἔφη αὐτοῖς· ὅτι ⁴ Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψε τὸ ἀπολύειν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ἀπ' ἀρχῆς γὰρ οὐ γέγονεν οὕτως. Θεὸς γάρ, φησί, συνέλεξε ταύτην τὴν συζυγίαν. Καί, ὃ συνέλεξε ὁ Κύριος, ἀνθρώπος μὴ χωριζέτω, ἔφη. Ἐνταῦθα ἕτερον μὲν τοῦ Θεοῦ δεικνύσι νόμον, τὸν

minum esse mandata, ut, quemadmodum Salvator ipse docuit, trifariam lex sit omnis distributa. Quaedam enim ad ipsum Deum eiusque sanctiones pertinent; alia Mosi tribuenda sunt, non quidem quatenus aliquid a Deo illius interventu decretum est, sed quatenus per sese ac suapte sponte nonnulla constituit: aliorum denique seniores qui in populo erant auctores exstiterunt; ac primi illi privata quaedam praecepta inserere sunt ausi. Quod quemadmodum sese habet ex ipsis Salvatoris verbis intelliges. Hic enim quodam in loco ad eos verba faciens, qui de repudii libello secum disputabant, quod permissione legis licebat, sic illos allocutus est: *Moses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras. Ab initio autem non fuit sic. Deus enim, inquit, coniugium hoc copulavit: Et, Quod Deus coniunxit homo non separat. Ubi aliam esse Dei le-*

verba afferuntur, quibus legem trifariam distributam esse appareat.

1. αὐτῶν προστάξεις] Αὐτοῦ προ αὐτῶν legendum suspicor.

2. οὐ καθ' αὐτὸ δι' αὐτοῦ νομοθετεῖ ὁ Θεός] Haec lectio vulgaris, quam coniectura emendandam censuit PET.: οὐ καθὰ αὐτὸς δι' αὐτοῦ. Pro αὐτοῦ scribendum censeo τοῦτου. Auctoris mentem ille versione sua assecutus est: „alia Mosi tribuenda sunt, non quidem quatenus aliquid a Deo illius interventu decretum est“ cett.

De sententia auctoris cf. *comm. met* p. 33.

3. Καὶ πρῶτοι εὐρίσκονται] Ita PETAV. et GRAB. legerunt. *Mass.*, quati in praefatione ad Irenaeum p. I. proffertur, in exscribendis Gnosticorum fragmentis regiae bibliothecae Parisiensis Codicibus manuscriptis usus est, Codicem regium lectionem πρῶτον habere dixit. Melius legitur: οἱ πρῶτοι πτλ.

4. Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν] *Matth. XIX. 6 seqq.* Cf. *comm.* 33 et 34.

χωρίζεσθαι γυναῖκα ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἕτερον δὲ τὸν τοῦ Μωϋσέως, τὸν διὰ τῆς σκληροκαρδίας ἐπιτρέποντα χωρίζεσθαι τοῦτο τὸ ζεύγος. Καὶ δὴ κατὰ τοῦτο ἐναντία τῷ Θεῷ νομοθετεῖ ὁ Μωσῆς· ἐναντίον γὰρ ἔστι τῷ μὴ διαζευγνύειν. Ἐὰν μέντοι καὶ τὴν τοῦ Μωϋσέως γνώμην, καθ' ἣν τοῦτο ἐνομοθέτησεν, ἐξετάσωμεν, εἰρεθήσεται τοῦτο οὐ κατὰ προαίρεσιν ποιήσας τὴν ἐαυτοῦ, ἀλλὰ κατὰ ἀνάγκην, διὰ τῶν τῶν νομοθετημένων ἀσθένειαν. Ἐπεὶ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ γνώμην φυλάττειν οὐκ ἠδύναντο οἱ τοῖ, ἐν τῷ μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἐκβάλλειν τὰς γυναῖκας αὐτῶν, αἷς τινες αὐτῶν ἀηδῶς συνήκουν, καὶ ἐκινδύνουν ἐκ τούτου ἐκτρέπεσθαι πλέον εἰς ἀδικίαν, καὶ ἐκ ταύτης εἰς ἀπώλειαν· τὸ ἀηδὲς τοῦτο βουλόμενος ἐκκόψει αὐτῶν ὁ Μωϋσῆς, δι' οὗ καὶ ἀπόλλυσθαι ἐκινδύνουν, δευτερόν τινα, ὡς κατὰ περίστασιν ἦττον κακὸν ἀντὶ μείζονος ἀντικαταλασσόμενος, τὸν τοῦ ἀποστασίου νόμον ἀφ' ἑαυτοῦ ἐνομοθέτησεν αὐτοῖς· ἵνα, ἐὰν ἐκείνον μὴ δύνανται φυλάττειν, καὶ ταῦτόν γε φυλάξωσι, καὶ μὴ εἰς ἀδικίας

gem ostendit, quae uxorem a viro seiungi prohibeat, aliam Mosis, qui ob duritiam cordis par illud dissociari permittat. In quo Moses quiddam Deo contrarium tulit, ei scilicet cautioni, qua dissolvi matrimonia vetuerat. Sed si Mosis mentem, qua ad illud decernendum inductus est, accurate consideramus; inuenimus procul dubio non id eum sponte sua, sed necessitate fecisse: quorum, quibus praescribebat, imbecillitati consuleret. Qui quum divinum illud decretum de retinendis uxoribus suis observare non possent, ac moleste quidam earum consortia sustinerent, periculum ut esset, ne ea se occasione gravioribus sceleribus obstringerent, quibus extremam in perniciem ruerent; ut hoc incommodum devitaret Moses, quod ad illorum interitum spectabat, secundam quandam repudii legem privata auctoritate constituit; minusque ex ea occasione malum cum maiore commutavit; ut si minus priorem illam servare possint, hanc saltem retineant, neque se in flagitia sceleraque committant, per quae ul-

1. αἷς τινες αὐτῶν ἀηδῶς] Lectio vulgaris: αἷ τινες αὐτῶν. PETAVIUS vult legi: αἷς τινες αὐτῶν, et vertit: ac moleste quidam earum consortia sustinerent. GRAB.: „verum hanc correctionem, inquit, haud approbo: indeque retenta vulgata lectione, Cornarii versionem fere restitui. Si tamen aliquid mutandum foret, αὐτοῖς loco αὐτῶν po-

nerem.“ Sed versio GRAB.: „quarum cohabitatio iniucunda erat“ — parum quadrat cum verbis graecis. Placuit PETAVII coniecturam recipere, quippe quae totius commatis structurae maxime respondeat. Postulat enim sensus et nexus, ut vox συνήκουν referatur ad viros, uxores repudiantes.

καὶ κακίας ἐκτραπῶσι, δι' ὧν ἀπώλεια αὐτοῖς ἔμελλε τελειοτάτῃ ἐπακολουθήσειν. Αὕτη μὲν ἡ τούτου γάμῃ, καθ' ἣν ἀντινομοθετῶν εὐρίσκεται τῷ Θεῷ. Πλὴν ὅτι γε Μωσέως αὐτοῦ δεικνύται ἐνταῦθα ἕτερος ὧν παρὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ἀναμφισβήτητόν ἐστι, καὶ δι' ἐνὸς τὰ νῦν ὧμεν δεδειχότες. Ὅτι δὲ καὶ τῶν πρεσβυτέρων εἰσὶ τινες συμπεπλεγμένοι παραδόσεις ἐν τῷ νόμῳ, δηλοῖ καὶ τοῦτο ὁ Σωτήρ. Ὁ γὰρ Θεός, φησὶν, εἶπε· τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται. Ὑμεῖς δέ, φησὶν, εἰρήκατε, τοῖς πρεσβυτέροις λέγων, δῶρον τῷ Θεῷ ὃ ἐὰν ὠφελήθῃς ἐξ ἐμοῦ, καὶ ἡκυρώσατε τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων ὑμῶν. Τοῦτο δὲ Ἡσαΐας ἐξηφώνησεν, εἰπὼν· Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων. Σαφῶς οὖν ἐκ τούτων εἰς τρία διαιρούμενος ὁ σύμπας ἐκείνος δεικνύται νόμος. Μωυσέως τε γὰρ αὐτοῦ καὶ τῶν πρεσβυτέρων καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εὐρομεν νομοθεσίαν ἐν αὐτῷ. Αὕτη μὲν οὖν ἡ διαίρεσις τοῦ σύμπαντος ἐκείνου νόμου ὧδε ἡμῖν διαιρεθεῖσα, τὸ ἐν αὐτῷ ἀληθὲς ἀναπέφαγκεν.

timum exitium consequatur. Haec illius ratio fuit, propter quam contrarium quiddam Deo statuisse cernitur. Enimvero diversam hic a divina Mosis legem exstitisse, extra omnem controversiam est: etsi id in uno tantum decreto probatum sit. Eidem vero legi traditas a senioribus illigatas esse regulas, non obscure Salvator ostendit. Deus enim, inquit, dixit: *Honora patrem tuum et matrem tuam*, ut bene sit tibi: *vos autem dixistis*, inquit seniores alloquens: *Munus Deo quodcunque ex me tibi proderit; et irritam fecistis legem Dei propter traditiones seniorum vestrorum*. Hoc ipsum pronuntiavit Esaias, dicens: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Sine caussa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum*. Ex iis liquet omnem illam esse legem divisam in partes tres; in eaque et Mosis ipsius et seniorum et Dei mandata contineri. Atque haec universae legis a nobis instituta partitio illius nobis veritatem ostendit.

1. Ὁ γὰρ Θεός, φησὶν] Matth. XV. 3 ss. Marc. VII. 10 ss.

2. ὁ λαὸς οὗτος] Is. XLIX. 13.

III. ¹ Πάλιν δὲ δὴ τὸ ἐν μέ-
ρος, ὁ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ νόμος,
διαίρεται εἰς τρία τινά, εἰς τε
τὴν καθαρὰν νομοθεσίαν, τὴν
ἀσύμπλοκον τῷ κακῷ, ὅς καὶ
κυρίως νόμος λέγεται, ² ὃν οὐκ
ἤλθε καταλῦσαι ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ
πληρῶσαι (οὐ γὰρ ἦν ἀλλότριος
αὐτοῦ, ὃν ἐπλήρωσεν· οὐ γὰρ
εἶχε τὸ τέλειον), καὶ εἰς τὸ συμ-
πελεγμένον τῷ χεῖρονι ³ καὶ
τῇ ἀδικίᾳ, ὃν ἀνείλεν ὁ Σωτὴρ,
ἀνοίκειον ὄντα τῇ ἑαυτοῦ φύ-
σει. Διαίρεται δὲ καὶ εἰς τὸ
τυπικὸν καὶ συμβολικόν, ⁴ τὸ
κατ' εἰκόνα τῶν [κατ' εἰκόνα]
διαφερόντων νομοθετηθέν· ⁵ ὃ
μετέθηκεν ὁ Σωτὴρ ἀπὸ αἰσθη-
τοῦ καὶ φαινομένου ἐπὶ τὸ
πνευματικόν καὶ ἀόρατον. Καὶ
ἔστι μὲν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος ὁ
καθαρὸς καὶ ἀσύμπλοκος τῷ
χεῖρονι αὐτῇ ἢ δεκάλογος, οἱ
δέκα λόγοι ἐκείνοι, οἱ ἐν ταῖς
ὄντοι πλαξὶ δεδixασμένοι, ⁶ εἰς
τε ἀναίρεσιν τῶν ἀποδόχτων
καὶ εἰς πρόσταξιν τῶν ποιη-
τέων, οἱ καίπερ καθαρὰν ἔχον-

III. Sed ea pars legis, quae a
Deo profecta est, tria rursum in
membra dividitur. Alia enim
sunt sincera praecepta, et ab
omni mali permistione secreta,
quae proprio·lex appellatur, quam *Math. V. 17.*
non Salvator venit solvere, sed
adimplere. Non enim a se erat
aliena quam adimplevit; alioqui
perfici implerique non posset.
Alia sunt deterioribus implicata
et iniustitiae proxima, quae Sal-
vator abhorrentia a natura sua
funditus sustulit. Postremo alia
sunt typica ac symbolica in figu-
ram et imaginem meliorum po-
sita; quod genus Salvator ab eo
quod sensibus expositum est et
externum, ad spiritale nec aspe-
ctabile convertit. Iam vero pura
illa sinceraque lex Dei·nec cum
deteriore coniuncta, decalogus
est ipse, sive decem illa prae-
cepta duabus distincta tabulis,
quibus aut nefanda prohibentur,
aut facienda mandantur. Quae
etsi pura sint ac liquida, tamen
quod nondum perfecta sint, im-

1. πάλιν κτλ.] Legis vero partem,
quae a Deo ipso manaverit, tria in membra
dispartendam esse: alia enim sincera
praecepta et ab omni mali permistione
secreta a Deo originem traxisse. Quae
ad hanc partem pertineant, contineri
δεκαλόγῳ. Alia vero deterioribus im-
plicata ac vicina esse iniustitiae. Ab
illis denique discernendam esse tertiam
legis partem typicam et symbolicam,
quae, quae ad cultum ac sacras ceri-
monias spectarent, fieri iussum sit: Res
tamen externae, de quibus in typica legis
parte sermo fiat, rerum spiritualium
dicuntur σύμβολα, veritate patefacta, ex
parte quidem haud amplius retinenda.
2. ὃν οὐκ ἤλθε καταλῦσαι] *Math.*
V. 17.

3. καὶ τῇ ἀδικίᾳ, ὃν ἀνείλεν]
Ita lege cum *PET. GRAB.* et *MASS.* pro:
τὴν ἀδικίαν, ἤν.

4. Τὸ κατ' εἰκόνα τῶν [κατ' εἰκό-
να] διαφερόντων] Textus vulgaris verba
κατ' εἰκόνα falso bis habet. Legen-
dam suspicor τῶν πνευματικῶν καὶ
διαφερόντων, quae infra in hoc capite
leguntur.

5. ὃ μετέθηκεν] Perperam habent
edd. ὃν.

6. εἰς τε ἀναίρεσιν τῶν ἀποδόχτων]
Ita legendum esse conieci pro ἀφθέγ-
κτων, cui non est significatio vocis ποιη-
τέων opposita. *PET.* in margine con-
iecit ἀφελτέων, quae vox rarissima
videtur.

τες τὴν νομοθεσίαν, μὴ ἔχοντες
 δὲ τὸ τέλειον, ἐδέοντο τῆς πα-
 ρὰ τοῦ Σωτῆρος πληρώσεως.
 Ὁ δὲ ἔστι συμπεπλεγμένος τῇ
 ἀδικίᾳ, οὗτος ὁ κατὰ τὴν ἔμ-
 ναν καὶ ἀνταπόδοσιν τῶν προα-
 Levit. XXIV. δικησάντων κείμενος, ὀφθαλμὸν
 20. ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀν-
 τι ὀδόντος ἐκκόπτεσθαι κελεύ-
 ων, καὶ φόνον ἀντὶ φόνου ἀμύ-
 νασθαι. Οἱ δὲν γὰρ ἦτον καὶ
 ὁ δεύτερος ἀδικῶν ἀδικεῖ, τῇ
 τάξει μόνον διαλλάσσω, τὸ
 αὐτὸ ἐργαζόμενος ἔργον. Τοῦτο
 δὲ πρόσταγμα δίκαιον μὲν ἄλ-
 λως καὶ ἦν καὶ ἔστι, διὰ τὴν
 ἀσθένειαν τῶν νομοθετηθέν-
 των ἐν παρεκβάσει τοῦ καθα-
 ροῦ νόμου τεθέν· ἀνοικεῖον δὲ
 τῇ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων φύσει
 τε καὶ ἀγαθότητι· ἵσως δὲ τοῦ-
 το κατάλληλον, ἐπάναγκες δὲ
 μᾶλλον. Ὁ γὰρ καὶ τὸν ἕνα
 φόνον οὐ βουλόμενος ἔσεσθαι
 ἐν τῷ λέγειν, οὐ φονεύσεις,
 προσταξάς τὸν φονέα ἀντιφο-
 νεύεσθαι, δεύτερον νόμον νομο-
 θετῶν καὶ δυοὶ φόνους βρα-
 βεύων, ὁ τὸν ἕνα ἀπαγορεύσας
 ἔλαθεν ἑαυτὸν ὑπ' ἀνάγκης κλα-
 πεῖς. Διὸ δὴ ὁ ἀπ' ἐκείνου
 παραγενόμενος υἱὸς τοῦτο τὸ
 μέρος τοῦ νόμου ἀνῆρχεν, ὁμο-
 λογήσας καὶ αὐτὸς εἶναι τοῦ
 Θεοῦ. ¹[Καὶ] ἐν τε τοῖς ἄλλοις

pleri a Salvatore debuerant. Ad
 illud vero genus, quod iniusti-
 tiae aliquid habet, leges illae re-
 ferendae sunt, quibus iniuria-
 rum persecutio, eorumque qui
 priores nos laeserint, vindictio
 praescribitur. Velut quum ocu-
 lum pro oculo, dentem evelli
 pro dente, ac caedem caede com-
 pensari praecipit. Neque enim
 minus iniuste agit, qui id post
 alterum perpetrat: certo ordine
 duntaxat par pari reddit; at idem
 omnino facinus committit. Sed
 illud praeceptum alioqui iustum
 erat, et est modo, propter eo-
 rum infirmitatem, quibus editum
 fuit, quum sit adversus since-
 rioris legis violationem praescr-
 iptum: licet a communis omnia-
 parentis natura ac bonitate sit
 alienum: vel consentaneum po-
 tius est, sed necessitate quadam
 expressum. Nam qui vel uni-
 cum homicidium vetat fieri, dum
 ita statuit: *Non occides*; quum
 postea caedis auctorem vicissim
 interfici iubet, ac secundam le-
 gem ferens duplicem caedem im-
 perat, qui unam prohibuerat; ad
 ea necessitate coactus et impru-
 dens decurrisset videtur. Atque
 ideo missus ab illo Filius eam
 legis partem antiquavit, licet eam
 a Deo latam et ipse confessus

1. [Καὶ] ἐν τε τοῖς ἄλλοις καταρι-
 θμεῖται] PET. ad hunc locum notavit:
 „Haec minus expedita ac liquida mihi
 videntur: tametsi utique sententiam
 expressimus.“ Vertit ille ita: „quae cum
 in ceteris ad antiquam haeresim ad-
 scribitur, tum in iis, quae Deus hisce
 verbis statuit.“ Equidem lectioni ita

mederi conatus sum, ut pro καὶ, quod
 PET. aliiq. post vocem ἀφ' ὧν le-
 runt, scriberem: ταῦτα. Attamen non
 satis liquet, quid sibi velint verbo: κα-
 τὰ τῆς παλαιᾶς αἰρέσεως. Ne-
 que versiones neque notae, quas edito-
 res textui adiecere, obscurum locum
 illustrent. Αἰρέσις significat philoso-

καταριθμεῖται τῇ παλαιᾷ αἰρέσει (ταῦτα), ἐν οἷς ἔφη ὁ Θεὸς εἰπὼν· ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. ¹Τὸ δὲ (ἐστὶ) μέρος αὐτοῦ τυπικόν, τὸ κατ' εἰκόνα τῶν πνευματικῶν καὶ ²διαφερόντων καί-μενον, τὰ ἐν προσφοραῖς λέγου καὶ περιτομῇ καὶ σαββάτῳ καὶ ηἱστέει καὶ πάσχῃ καὶ αἵματι καὶ τοῖς τοιοῦτοις νομοθετηθέντα. Πάντα γὰρ ταῦτα εἰκόνες καὶ σύμβολα ὄντα, τῆς ἀληθείας φανερωθείσης μετέβη. Κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον καὶ σωματικῶς ἔκτελεισθαι ἀνηρέθη, κατὰ δὲ τὸ πνευματικὸν ἀνελήφθη· τῶν μὲν ὀνομάτων τῶν αὐτῶν μενόντων, ἐνῆλλαγμένων δὲ τῶν πραγμάτων. Καὶ γὰρ προσφοράς προσφέρειν προσέταξεν ἡμῖν ὁ Σωτὴρ, ἀλλ' οὐχὶ τὰς δι' ἀλόγων ζώων, ³ἣ [διὰ] τούτων τῶν θυμιαμάτων, ἀλλὰ διὰ πνευματικῶν αἰνῶν καὶ θεῶν καὶ εὐχαριστίας καὶ διὰ τῆς εἰς τὸν πλησίον κοινωνίας καὶ εὐπιστίας. Καὶ περιτομῇ περιτεμῆσθαι ἡμᾶς βούλεται, ἀλλ' οὐχὶ τῆς ἀκροβυστίας τῆς σωματικῆς, ἀλλὰ καρδίας τῆς πνευματικῆς. Καὶ τὸ σάββατον φυλάσσειν, ἐργαῖν γὰρ θέλει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν

sit. Atque etiam inter cetera ad antiquam haeresin pertinent ea, quae Deus hisce verbis statuit: *Qui maledixerit patri vel matri, Levi. XX. 9.* morte moriatur. Ad illud vero genus, quod typicam dicitur, id omne pertinet, quod spiritualium atque excellentium rerum figuras continet; cuiusmodi sunt sacrorum offerendorum caeremoniae, circumcisio, sabbatum, ieiunium, pascha, azyma, aliaque similia lege praescripta. Quae omnia quum nihil aliud praeter figuras atque imagines forent, patefacta veritate translata sunt: immo vero, quod ad externam speciem attinet usumque corporeum, sublata, spiritali quadam ratione retenta sunt. Iisdem quippe manentibus adhuc nominibus, rerum est facta mutatio. Nam offerre quidem sacra Dominus instituit: at non mutarum pecudum, aut id genus suffutuum: sed spiritalis potius laudis, ac praedicationis, et eucharistiae: tum in hominum genus liberalitatis ac beneficentiae. Idem circumcidi praeterea non corporis, sed cordis animique praeputium iubet. Itemque servari sabbatum, ut a pravis duntaxat actionibus feriemur. Ieiunare

phorum sententiam, doctrinam, docendi rationem. Hic sensus est: Inter cetera adnumeranda sunt illa praecepta antiquae docendi rationi, quam Christus ipsam neque Deo bono dignam esse ostendit.

1. Τὸ δὲ [ἐστὶ] μέρος] Expungendum

censeo ante μέρος vocem ἐστὶ abundantem.

2. διαφερόντων] Ita legendum esse pro διαφερόντως censuere editores.

3. ἣ [διὰ] τούτων τῶν θυμιαμάτων] Praepositionem διὰ hic repetendam esse putavi.

πονηρῶν. Καὶ νηστεύειν δέ, ἀλλ' οὐ τὴν σωματικὴν βούλῃ-
ται νηστεῖαν ἡμᾶς νηστεύειν,
ἀλλὰ τὴν πνευματικὴν, ἐν ᾗ
ἐστὶν ἀποχὴ πάντων τῶν φανύ-
λων. Φυλάσσεται μέντοι γε
καὶ παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἢ κατὰ
τὸ φαινόμενον νηστεία, ἐπεὶ
καὶ ψυχῇ τι συμβάλλεσθαι δύ-
νεται αὕτῃ μετὰ λόγου γινο-
μένη· ὅποτε μὴδὲ διὰ τὴν πρὸς
τινας μίμησιν γίνεται, μήτε
διὰ τὸ ἔθος, μήτε διὰ τὴν
ἡμέραν, ὥς ὠρισμένης [εἰς]
τοῦτο ἡμέρας· ἅμα δὲ καὶ εἰς
ἀνάμνησιν τῆς ἀληθινῆς νη-
στείας, ἵνα οἱ μὴδέπω ἐκείνην
δυνάμενοι νηστεύειν, ἀπὸ τῆς
κατὰ τὸ φαινόμενον νηστείας,
1. Cor. V. 7. ἔχωσι τὴν ἀνάμνησιν αὐτῆς. Καὶ
τὸ πάσχα δὲ ὁμοίως, καὶ τὰ
ἄζυμα, ὅτι εἰκόνες ἦσαν, δηλοῦ-
καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος· τὸ
δὲ πάσχα ἡμῶν, λέγεται, ἐτύθη
Χριστός· καὶ, ἵνα ἦτε, φησὶν,
ἄζυμοι, μὴ μετέχοντες ζύμης
(ζύμην τε νῦν τὴν κακίαν λέγει)
ἀλλ' ἦτε νέον φύραμα.

IV. ² Οὗτος γοῦν καὶ αὐτὸς
ὁ τοῦ Θεοῦ εἶναι νόμος ὁμο-
λογούμενος εἰς τρία διαιρεῖται,
εἰς τε τὸ πληρούμενον ἀπὸ τοῦ
Exod. XX. Σωτῆρος. Τὸ γὰρ· οὐ φονεύ-
13. 14. σεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐκ ἐπιου-
Levit. XIX. κήσεις, ἐν τῷ μὴδ' ὀργισθῆναι,
12. μὴδὲ ἐπιθυμήσεις περιέληπται.

porro quum imperat, non illam
corporis inedia, sed animi tem-
perantiam decernit, ut a flagitiis
omnibus abstineamus. Quam-
quam a nostris exterius illud
quoque ieiunium adhibetur, qua-
tenus ad animorum utilitatem
confert aliquid, si cum ratione
suscipias: non imitandi cuius-
quam studio, non consuetudine,
non certarum dierum religione,
vel definito aliquo tempore: prae-
sertim quum veri ieiunii memo-
riam refricet, ut qui nondum
illud assecuti fueriat, ab exte-
riore commonefacti, alterius re-
cordentur. Similiter et pascha,
azymaque figuras exstitisse quas-
dam Paulus ipse declarat: Pa-
scha, inquit, nostrum immolatus
est Christus: Et, ut sitis, az-
ymi non habentes fermentum
(fermentum vero malitiam ap-
pellat); sed sitis nova consper-
sio.

IV. Sic igitur lex ipsa, quam
a Deo manasse fatentur omnes,
trifariam dividitur: in eam par-
tem quam Salvator implevit. Haec
enim omnia: *Non occides, Non
moechaberis, Non perierabis*; in
hisce continentur: *Non irasceris,
Non concupisces*. In eam quae

1. ὡς ὠρισμένης [εἰς] τοῦτο] εἰς
intrusi, quod iam suasit Pet.

2. Οὗτος κτλ.] Quodsi vero rationis,
quam σωτῆρα inter atque legem Mo-
saicam intercesserit, respectum habue-
ris, lex trifariam ita dividenda videtur:

priorem legis partem Servator implevit;
alteram ob iniusta praecepta penitus re-
tulit; tertiae denique praecepta per
allegoriam exposita ad spiritualia trans-
ferenda esse ostendit. Οὗτος γοῦν] Fru-
stra legendum censent editores veteres.

Διαιρείται δὲ καὶ εἰς τὸ ἀναιρούμενον τελείως· τὸ γὰρ ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, συμπλεγμένον τῇ ἀδικίᾳ, καὶ αὐτὸ ἔργον τῆς ἀδικίας ἔχον, ἀνῆρέθη ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶν ἐναντίων· τὰ δὲ ἐναντία ἀλλήλων εἰσὶν ἀναιρετικά. Ἐγὼ γὰρ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι ὅλως τῷ πονηρῷ, ἀλλὰ ἔάν τις σε ῥαπίσῃ, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα. Ἀλληγορεῖται δὲ καὶ εἰς τὸ μετατεθὲν καὶ ἐναλλαγέν ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ἐπὶ τὸ πνευματικὸν τὸ συμβολικὸν τοῦτο, κατ' εἰκόνα τῶν διαφερόντων νενομοθετημένον. Αἱ γὰρ εἰκόνες καὶ τὰ σύμβολα παραστατικὰ ὄντα ἐτέρων πραγμάτων καλῶς ἐγίνοντο, μέχρι μὴ παρῆν ἡ ἀληθεῖα, παρούσης δὲ τῆς ἀληθείας, τὰ τῆς ἀληθείας δεῖ ποιεῖν, οὐ τὰ τῆς εἰκόνος. Ταῦτα δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀπόστολος ἔδειξε Παῦλος, τὸ μὲν τῶν εἰκόνων, ὡς ἤδη εἰπόμεν, διὰ τοῦ πάσχα καὶ τῶν ἁζύμων δεῖξας δι' ἡμᾶς· τὸ δὲ τοῦ συμπλεγμένου νόμου τῇ ἀδικίᾳ, εἰπὼν τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι κατηργῆσθαι· τὸ δὲ τοῦ ἀσυμπλόκου τῷ χεῖρον· ὁ μὲν νόμος, εἰπὼν, ἅγιος καὶ ἡ ἐντολὴ ἅγια καὶ δικαία καὶ ἀγαθή.

V. Ὡς μὲν οὖν συντόμως

penitus sublata est. His enim praeceptis: *Oculum pro oculo*, *Math. 7. 22.* *dentem pro dente*; quae cum ^{28.} *Levit. XXIV.* iniustitia permista sunt eiusque ^{20.} secum aliquid trahunt, contrariis legibus a Servatore derogatur. Contraria porro sese invicem perimunt. *Ego enim dico vobis* *Math. V. 30.* *omnino non resistere malo. Sed si quis te percusserit in maxillam, praebe illi et alteram.* Quod quidem ad excellentium rerum adumbrandam speciem constitutum, et a corporeis ad spiritalia translatum ac mutatum per allegoriam exponitur. Etenim effigies ac signa aliis rebus declarandis adhibita tantisper opportunitatem habuerunt, quoad nondum veritas affulserat. Qua succedente, non quae imagini, sed quae veritati congruunt facere convenit. Idque ipsum cum reliqui omnes discipuli, tum apostolus Paulus ostendit. Qui figuratum illud genus propter nos, ut diximus, in paschate azymisque demonstrat. De altero vero quod implicatum iniustitia est, loquitur, quum *legem mandatum* *Eph. II. 15.* *ait in dogmatibus abrogatam.* De tertio denique quod deterioris est expers: *Lex, in-* *Rom. VII.* *quit, sancta est, et mandatum* ^{12.} *sanctum et iustum et bonum.*

V. Quamobrem satis superque

1. [Ὡς κτλ.] Parte priore usque ad verba *τῆς ἀδικίας* et posteriore inde a vocibus *Ταῦτα σοι* — ἀναδεί-

ξας, quas partes genuinas esse in commentatione mea probavi, sactor sinem epistolae facit, cupiens, ut Flora perinde

ἔστιν εἰπεῖν, αὐτάρκως οἶμαι σοι δεδειχθαι, καὶ τὴν ἐξ ἀνθρώπων παρεισδύσαν νομοθεσίαν, καὶ αὐτὸν τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον τριχῇ διαιρούμενον. Περιλείπεται δὲ ἡμῖν τί ποτέ ἐστιν οὗτος ὁ Θεὸς ὁ τὸν νόμον θέμενος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἡγοῦμαι σοι δεδειχθαι ἐπὶ τῶν προειρημένων, εἰ ἐπιμελῶς ἀκήκοας. Εἰ γὰρ μήτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τελείου Θεοῦ τέθεται οὗτος, ὥς ἐδιδάξαμεν, μήτε μὴν ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὃ μὴδὲ θεμιτὸν ἐστὶν εἰπεῖν· ἕτερός τις ἐστὶ παρὰ τούτους οὗτος ὁ θέμενος τὸν νόμον. Οὗτος δὲ δημιουργὸς καὶ ποιητὴς τοῦδε τοῦ παντός ἐστι κόσμον καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, ἕτερος ὢν παρὰ τὰς τούτων οὐσίας, μέσος τούτων καθεστώς, ἐνδίκως. Καὶ τὸ τῆς μεσότητος ὄνομα ἀποφέροίτο ἄν. Καὶ εἰ ὁ τέλειος Θεὸς ἀγαθὸς ἐστὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ὥσπερ καὶ ἐστίν· (ἓνα γὰρ μόνον εἶναι ἀγαθὸν Θεόν, τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ὃ Σωτὴρ ἡμῶν ἀπερήνατο, ὃν αὐτὸς ἐφανερώσεν) ἐστὶ δὲ καὶ ὁ τῆς τοῦ ἀντικειμένου φύσεως κακὸς τε καὶ πονηρὸς, ἐν ἀδικίᾳ χαρακτηριζόμενος. Τούτων δὲ οὖν μέσος καθεστώς, καὶ μήτε ἀγαθὸς ὢν, μήτε μὴν κακὸς, μήτε ἄδικος, ἰδίως τε λεχθεῖν

Matth. XIX.
17.

tibi, quantum breviter comprehendere potest, declaratas eas leges arbitror, quae ex auctoritate hominum irrepserunt; ipsamque Dei legem trifariam esse divisam. Superest ut quis ille sit Deus legis auctor dicendum videatur. Alqui istud etiam ex iis, quae hactenus disputata sunt, si attente audieris, puto tibi demonstratum. Nam si neque a perfecto illo Deo posita lex est, uti docuimus; neque vero a diabolo, quod dictum etiam nefas est: alius sit oportet, qui eam legem stabilierit. Hic est igitur totius ille mundi, eorumque quae in eo continentur, artifex et conditor. ab illorum natura diversus, et in eorum medio suo iure collocandus: qua ex medietate potest eius appellatio potest. Quod si perfectus ille Deus natura sua bonus est, ut est revera (nam enim bonum esse Deum, ac Parentem suum, Salvator asseruit, quem et hominibus patefecit); est autem et contraria natura praeditus, malus videlicet ac praeus, qui iniustitia velut propria nota circumscribitur; qui inter ambos illos interiectus est, ut neque bonus, neque malus sit aut iniustus, peculiari quadam ratione

ac foecundus ager excepta doctrinae christianae semina fructuum ubertate compensatura sit. Falsarius vero exponit, quis sit Deus legislator. Etenim quum lex neque a Deo perfecto neque a diabolo lata sit: δημιουργόν, totius

mundi opificem, legem totius dicit. Tum Floram adhortatur, ne novis doctrinis perturbetur; mox eandem percepturam esse omnem, quae successione ad ipsum usque pervenerit, doctrinam. V. comm. p. 23—27.

ἂν δίκαιος, τῆς κατ' αὐτὸν δικαιοσύνης ὡν βραβευτής. Καί ἐστι μὲν καταδέεστερος τοῦ τελείου Θεοῦ, καὶ τῆς ἐκείνου δικαιοσύνης ἐλάττων οὗτος ὁ Θεός, ἅτε δὴ καὶ γεννητὸς ὢν, καὶ οὐκ ἀγέννητος. Εἰς γὰρ ἐστὶν ἀγέννητος ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα ἰδίως, τῶν πάντων ἡγετημένων ἀπ' αὐτοῦ. Μακρὸν δὲ καὶ κυριώτερος τοῦ ἀντικειμένου γενήσεται, καὶ ἐτέρος οὐσίας τε καὶ φύσεως πεφικώς παρὰ τὴν ἐκατέρων τούτων οὐσίαν. Τοῦ μὲν γὰρ ἀντικειμένου ἐστὶν ἡ οὐσία φθορά τε καὶ σκότος, ὑλικὸς γὰρ αὗτος καὶ πολυσχιδής. Τοῦ δὲ πατρὸς τῶν ὅλων τοῦ ἀγενήτου ἡ οὐσία ἐστὶν ἀφθαρσία τε καὶ φῶς αὐτό, ὃν ἀπλοῦν τε καὶ μονοειδές. Ἡ δὲ ταύτου οὐσία διττὴν μὲν τινα δύναμιν προήγαγεν, ¹ αὐτὸς [οὗτος] δὲ τοῦ χρεῖττονός ἐστιν εἰκὼν. Μηδὲ σε τὰ νῦν τοῦτο δορυβέλτω, θέλουσαν μαθεῖν, πῶς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς τῶν ὅλων οὐσης τε καὶ ὁμολογουμένης ἡμῖν, καὶ πεπιστευμένης, ² τῆς

iustus appellari potest, quatenus iustitiae quam habet, administratione fungitur. Atque et perfecto Deo minor, et iustitiae illius impar sit idem ille Deus oportet, utpote non ingenuus, sed generatione productus. Unus enim est ingenuus Pater, a quo proprie sunt universa, quum ab eo pendeant omnia. Erit tamen adversario illo altero maior ac praestantior, tametsi diversam sit ab utroque naturam substantiamque sortitus. Nam adversarii natura corruptio est ac tenebrae: cum materia quippe concretus est, ac multiplex. At Parentis omnium ingenui natura corruptionis est expers, luxque ipsa, simplex et uniusmodi. Horum natura duplicem sane virtutem peperit. Sed conditor tamen ipse imago praestantioris est. Neque vero ea te res perturbet, scire cupientem, quomodo quum unum sit, et esse fateamur ac credamus, rerum omnium principium. generationis aequae ac corruptionis expers, idemque bonum; ambae hae naturae constare potue-

1. πολυσχιδής] Ita omnes editores legere voluerunt pro πολυσχεδής. ἡ δὲ τούτου οὐσία διττὴν καλ.] Hunc locum neque editores neque recentiores historici, qui de rebus gnosticorum scripserunt, recte interpretati sunt. Male legunt omnes hucusque: ἡ δὲ τούτου οὐσία; meque recte emendasse: τοῦτο, probat comma antecedens, ubi non de pluribus, sed tantummodo de perfecto Deo disputatur; probat quoque comma sequens, ubi explicatur, quid sibi velit illud: ἡ δὲ τούτου οὐσία διττὴν μὲν τινα δύναμιν προήγαγεν. Hortatur enim auctor Floram, ne scire cupiat:

quomodo ex uno principio (quod intellexerit principium, ostendant verba illa: ἐξ οὗ τὰ πάντα ἰδίως) ex Deo bono et perfecto, illae naturae summi numinis indoli contrariae (αὐτὰι αἱ ἡύσεις, ἡ τε τῆς φθορᾶς καὶ ἡ τῆς μεσότητος), δημιουργός et diabolus progigni potuerint. Igitar ut, quae sententia auctoris fuerit, plene cognoscatur, addi possunt post προήγαγεν verba: τὸν τε διάβολον καὶ τὸν δημιουργόν.

2. αὐτὸς [οὗτος] δὲ τοῦ χρεῖττι.] Οὗτος legendum esse pro αὐτὸς conieci.

3. τῆς ἀγεννήτου] τῆς pro τοῦ emendaverunt editores.

ἀγενήτου καὶ ἀφθάρτου καὶ ἀγαθῆς, συνέστησαν καὶ αὗται αἱ φύσεις, ἥ τε τῆς φθορᾶς, καὶ [ἡ] τῆς μεσότητος, ἀνομούσαι αὗται καθεστῶσαι τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν ἔχοντος τὰ ὅμοια ἑαυτοῦ καὶ ὁμοούσια γεννᾷν τε καὶ προφέρειν. Μαθήσῃ γάρ, Θεοῦ διδόντος, ἑξῆς καὶ τὴν τοῦτου ἀρχὴν τε καὶ γέννησιν, ἀξιουμένη τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως, ἣν ἐκ διαδοχῆς καὶ ἡμεῖς παρειλήφαμεν, μετὰ καὶ τοῦ κανονίσει πάντας τοὺς λόγους τῇ τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίᾳ. Ταῦτά σοι, ὦ ἀδελφὴ μου Φλώρα, δι' ὁλίων εἰρημένα σὺκ ἡτόνησα, καὶ τὸ τῆς συντομίας προέγραψα· ἅμα μὲν τὸ προκείμενον ἀποχρώντως ἐξέφηνα. Ἄ καὶ εἰς τὰ ἑξῆς τὰ μέγιστα σοι συμβαλεῖται, ἔαν γε, ὡς καλὴ γῆ καὶ ἀγαθὴ, γονίμων σπερμάτων τυχούσα, τὸν δι' αὐτῶν καρπὸν ἀναδείξῃς.

rint, corruptionis nimirum, et mediae cuiusdam conditionis, quae a se invicem natura discrepent: quum id bono insitum sit, ut sibi quam simillima eiusdemque secum naturae gignat ac proferrat. Tu enim, opitulante Deo, huius principium ac generationem animo percipies, ubi traditam quandam ab apostolis doctrinam audieris, quam nos successione quadam ad nos usque propagatam accepimus: cum eo quidem, ut quidquid afferetur in mediam, id ad Salvatoris doctrinam velut regulam exigatur. Haec tibi, Flora soror carissima, paucis explicare non piguit, summamque praescripsi: ita tamen ut quod erat propositum, quantum satis esset, declaraverim. Quam rem deinceps magno tibi usui fore confido, si modo, perinde ac bonus ager et secundus, excepta semina fructuum ubertate compenses.

FRAGMENTA HERACLEONIS COMMENTARIORUM IN S. LUCAE

Evangelium.

Ex Clementis Alexandrini lib. IV. Stromat. pag. 502.

Luc. XII. 8. Τοῦτον ἐξηγούμενος τὸν τόπον Ἡρακλέων, ὁ τῆς Οὐαλεντίνου σχολῆς δοκιμώτατος, κατὰ λέξιν φησὶν, ὁμολογίαν εἶναι, τὴν μὲν ἐν τῇ πίστει καὶ πολιτείᾳ, τὴν δὲ ἐν φωνῇ. Ἡ μὲν οὖν ἐν φωνῇ ὁμολογία καὶ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν γίνεται· ἦν μό-

Hunc locum exponens Heraclion, cuius in schola Valentini fuit maxima existimatio, his verbis dicit, confessionem quidem unam esse fide et vitae institutione, alteram vero voce. Atque quae fit quidem voce confessio, fit etiam apud potestates, quam

1. καὶ [ἡ] τῆς μεσότητος] Ἡ addidi.

2. ἑξῆς καὶ τὴν τοῦτου ἀρχήν] Perperam legunt omnes editores τούτου:

sermo enim est de ortu δημιουργοῦ et diaboli. Scribendum igitur τοῦτου.

νην, φησίν, ὁμολογίαν ἡγοῦνται εἶναι οἱ πολλοί, οὐχ ὑγιῶς· δύνανται δὲ ταύτην τὴν ὁμολογίαν καὶ οἱ ὑποκριταὶ ὁμολογεῖν. Ἀλλ' οὐδ' εὐρεθήσεται οὗτος ὁ λόγος καθολικῶς εἰρημένος. Οὐ γὰρ πάντες οἱ σωζόμενοι ὡμολόγησαν τὴν διὰ τῆς φωνῆς ὁμολογίαν, καὶ ἐξηλθόν· ἐξ ὧν Ματθαῖος, Φίλιππος, Θωμᾶς, ¹Λευῖς καὶ ἄλλοι πολλοί. Καὶ ἔστιν ἡ διὰ τῆς φωνῆς ὁμολογία οὐ καθολική, ἀλλὰ μερικὴ· καθολικὴ δέ, ἣν νῦν λέγει, τὴν ἐν ἔργοις καὶ πράξεσι καταλλήλοις τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Ἐπειτα δὲ ταύτῃ τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἡ μερικὴ, ἡ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν, ἐὰν δέη, καὶ ὁ λόγος ²αἶρη. Ὁμολογήσει γὰρ οὗτος καὶ τῇ φωνῇ ὁρθῶς, προομολογήσας πρότερον τῇ διαθέσει· καὶ καλῶς, ἐπὶ μὲν τῶν ὁμολογούντων, ἐν ἐμοί, εἶπεν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀρνούμενων, τὸ ἐμὲ προσέθηκεν. Οὗτοι γάρ, καὶ τῇ φωνῇ ὁμολογήσωσιν αὐτόν, ἀρνοῦνται αὐτόν, τῇ πράξει μὴ ὁμολογοῦντες. Μόνον δὲ ἐν αὐτῷ ὁμολογοῦσιν οἱ ἐν τῇ κατ' αὐτόν ὁμολογίᾳ καὶ πράξει βιοῦντες· ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ἐνείλημμένος αὐτοῖς, καὶ ἐχόμενος ὑπὸ τούτων. Διόπερ ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐδέποτε δύναται. Ἀρνοῦνται δὲ αὐτόν οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅς ἀρνήσεται ἐν ἐμοί, ἀλλ' ἐμέ· οὐδεὶς γάρ ποτε

solam, inquit, multi non recte confessionem esse existimant: possunt autem hac confessione uti etiam hypocritae. Sed neque hic sermo generaliter dictus comprehendetur. Non enim omnes, qui salvi fiunt, ea confessione, quae voce fit, usi sunt, et excessere: ex quibus est Matthaeus, Philippus, Thomas, Levis et alii multi. Accedit quod ea, quae voce fit confessio, non universalis est, sed particularis: generalis autem, de qua nunc loquitur (*Servator*), ea est quae fit factis et operibus, ei quae est in ipsum fidei congruentibus. Hanc autem confessionem sequitur etiam particularis, quae fit apud potestates, si opus fuerit, et ratio id exegerit. Nam is voce quoque recte confitebitur, ubi affectione prius recte fuerit confessus. Pulchre autem de iis, qui confitentur quidem, *in me*, dixit: de iis autem qui negant, *me* (simpliciter) apposuit. Nam ii, etsi ipsum voce confessi fuerint, ipsum negant, actione minime confitentes. Ii autem soli in ipso confitentur, qui in ea quae est in ipsum confessione et actione vivunt: in quibus ipse confitetur, utpote qui complectatur illos, et ipsi eum complectantur. Quocirca nunquam potest seipsum negare. Eum autem negant qui non sunt in ipso. Non enim dixit, qui negaverit *in me*, sed *me*. Nul-

2. Tim. II,
13.

1. Λευῖς] Θαδδαίου cognomen.

2. αἶρη] Lege αἶρη.

ὡν ἐν αὐτῷ, ἀρνέεται αὐτόν.
Τὸ δέ· ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώ-
πων, καὶ τῶν σωζομένων καὶ
τῶν ἐθνικῶν δὲ ὁμοίως· παρ'
οἷς μὲν, καὶ τῇ πολιτείᾳ· παρ'
οἷς δέ, καὶ τῇ φωνῇ. Διόπερ
ἀρνήσασθαι αὐτόν οὐδέποτε
δύνανται· ἀρνοῦνται δὲ αὐτόν
οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ.

lus enim umquam qui sit in illo,
ipsum negat. Illud autem, ce-
ram hominibus, de confessione
quae sit coram iis qui salvi sunt,
aeque ac coram gentilibus intel-
ligitur; apud alios quidem vitae
institutione, apud alios vero etiam
voce. Quamobrem nunquam pos-
sunt ipsi negare: eum autem ne-
gant qui non sunt in ipso.

Ex Eclogis Propheticiis Clementis Alex. ante medium, pag. 202. Auctarii seminarii
Bibliothecae Patrum Combessii.

Ἔνιοι δέ, ὡς φησιν Ἡρακλέ-
ων, πύρι τὰ ὅλα τῶν σφραγι-
ζομένων κατασημήναντο, οὕτως
ἀποῦσαντες τὸ ἀποστολικόν.

Quidam vero, ut ait Heracleon,
igne signarunt aures eorum, qui
baptismatis sigillum acceperant,
ita intelligentes apostolicum.

FRAGMENTA COMMENTARII HERACLEONIS IN S. IOANNIS

Evangelium.

Ex Origenis Tomis in dictum Evangelium. A cl. Grabio recognita et emendata et
MSS. Codd. Bibliothecae Bodleianae, Spicileg. Haeret. Saec. II. pag. 65 et seqq.
To. II. pag. 60.

Βιαίως οἶμαι καὶ χωρὶς μα-
τυρίου, τὸν Οὐαλεντίνου λεγό-
μενον εἶναι γινώριμον Ἡρακλέω-
να, διηγούμενον τό· πάντα δὲ
αὐτοῦ ἐγένετο, ἐξαιληφέναι πάν-
τα τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐ-
τῷ, ἐκκλείοντα τῶν πάντων,
τὸ ὅσον ἐπὶ τῇ ὑποθέσει αὐ-
τοῦ, τὰ τοῦ κόσμου καὶ τῶν
ἐν αὐτῷ διαφέροντα. Φησὶ γάρ,
οὐ τὸν αἰῶνα, ἢ τὰ ἐν τῷ αἰῶνι
γεγονέναι διὰ τοῦ Λόγου, ἅτε-
να οἶεται πρὸ τοῦ Λόγου γε-
γονέναι. Ἀναιδέστερον δὲ ἰσά-
μενος πρὸς τό· καὶ χωρὶς αὐ-
τοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· μὴ εὐλα-
βούμενος τό, μὴ προσθῆς τοῖς
λόγοις αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐλέγξῃ σε,

Arbitror Heracleonem, qui di-
citur esse familiaris Valentini,
enarrantem hoc dictum: omnia per
ipsum facta sunt, coacte et nullo
teste adhibito excepisse mundum
et quae in ipso sunt; ac voca-
bulo, *Omnia*, exclusisse, quan-
tum ipsius fert hypothesis, ista
quae mundo, inque eo exis-
tentibus sunt praestantiora. Per
Verbum enim, inquit, non saeculum,
nec quae in saeculo sunt,
facta fuere; existimans illa ante
Verbum exstitisse. Impudens
etiam instans ad illud: *Sine eo
factum est nihil* (neque veritas
illud: *Ne addideris sermonibus
eius, ne te redarguat et men-*

καὶ ψευδὴς γένῃ, προστίθῃσι
 τῷ, οὐδὲ ἔν, τῶν ἐν τῷ κόσμῳ
 καὶ τῇ κτίσει. Καὶ ἐπεὶ προ-
 φανὴ ἐστὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγό-
 μενα σφόδρα βεβιασμένα, καὶ
 παρὰ τὴν ἑνάργειαν ἐπαγγελ-
 λόμενα, εἰ τὰ νομιζόμενα αὐ-
 τῷ θεῷ ἐκκλείεται τῶν πάν-
 των, τὰ δέ, ὡς ἐκεῖνος οἴεται,
 παντελῶς φθειρόμενα κατὰ
 πάντα καλεῖται, οὐκ ἐπιδια-
 τριπτόν τῇ ἀνατροπῇ τῶν αὐ-
 τῷθεν τὴν ἀτοπίαν ἐμφαινόν-
 των· οἷον δὲ καὶ τὸ τῆς γραφῆς
 ἡλεούσης· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγέ-
 νετο οὐδὲ ἔν, προστιθέντα αὐ-
 τὸν ἄνευ παραμυθίας τῆς ἀπὸ
 τῆς γραφῆς τῷ τῶν ἐν τῷ
 κόσμῳ καὶ τῇ κτίσει, μηδὲ
 μετὰ πιθανότητος ἀποφαίνε-
 σθαι, πιστεῦσθαι ἀξιούντα
 ὁμοίως προφήταις ἢ ἀποστό-
 λοις, τοῖς μετ' ἐξουσίας καὶ
 ἀνυπερδύνατος καταλείποσθαι τοῖς
 κατ' αὐτοὺς καὶ μετ' αὐτοὺς
 σωτήρια γράμματα. Ἐστὶ δὲ ἰδι-
 ῶς καὶ τοῦ· πάντα δι' αὐτοῦ
 ἐγένετο, ἐξήκουσε φάσκων τὸν
 τὴν αἰτίαν παρασχόντα τῆς γε-
 νέσεως τοῦ κόσμου τῷ δημιουργ-
 ῷ τὸν λόγον ὄντα, οὐ τὸν
 ἀφ' οὗ, ἢ ὑφ' οὗ, ἀλλὰ τὸν δι'
 οὗ, περὶ τῶν ἐν τῇ συνηθείᾳ,
 φράσιν ἐκδεχόμενος τὸ γε-
 γραμμένον. Εἰ γάρ, ὡς νοεῖ,
 ἢ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων ἦν,
 ἔδει διὰ τοῦ δημιουργοῦ γε-
 γραφθῆαι πάντα γεγονέναι ὑπὸ

da sis) illi nihil addit, eorum,
 quae in mundo sunt, et in hac
 creatione. Et quoniam apertum
 est, dicta ipsius valde coacta
 esse, praeterque evidentiam pro-
 nuntiata, si quae ipse divina
 opinatur, excludantur a voce om-
 nium, quae vero sunt opinione
 sua omnino corruptibilia, proprie
 dicantur omnia; non immoran-
 dum nobis est his consutandis,
 quae ex se absurda apparent.
 Quale est illud etiam, quod Scri-
 ptura dicente: *Et sine ipso fac-
 tum est nihil*; ipse addit sine
 auctoritate Scripturae, eorum
 quae sunt in mundo et creatio-
 ne; quod neque cum probabilitate
 pronuntiat; sed dignum se putat,
 cui non secus atque prophetis
 vel apostolis credatur, qui cum
 auctoritate et inculpate coaevs
 suis ac posteris salutaria scripta
 reliquerunt. Iam vero et hoc
 dictum; *Omnia per ipsum facta
 sunt*; secus quam alii exposuit,
 dicens: *Verbum illud esse, quod
 causam generationis mundi prae-
 buerit opifici, nec tamen Verbo
 competere particulam, a quo, vel
 ex quo, sed per quem, ex com-
 muni loquendi consuetudine Scri-
 pturam exponens. Sed si re-
 rum veritas erat, ut ipse putat,
 scriptum fuisse oportuit, omnia
 per opificem facta fuisse a Ver-
 bo, non vice versa per Verbum
 ab opifice. Et nos quidem quum*

1. ἑνάργειαν] Sic Cod. Bodl. 2260
 teste GRAB.

2. λεγούσης καὶ] Duae istae voces

GRAB. e Bodl. adiecit.

2. φράσιν] Ita Cod. Bodl., male alii
 φράσιν.

τοῦ Λόγου, οὐχὶ δὲ ἀνάπαλιν διὰ τοῦ Λόγου ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ. Καὶ ἡμεῖς μὲν τῇ, δι' οὗ, χρησάμενοι ἀκολουθῶς τῇ συνηθείᾳ, οὐκ ἀμάρτυρον τὴν ἐκδοχὴν ἀφήκαμεν· ἐκεῖνος δὲ πρὸς τὸ μὴ ¹ παραμενῶσθαι ἀπὸ τῶν θείων γραμμῶν τῶν κατ' ἐαυτὸν ² νοῦν, φαίνεται καὶ ὑποπτεύσας τὸ ἀληθές, καὶ ἀναιδῶς αὐτῷ ἀντιβλέψας· φησὶ γάρ, ὅτι οὐχ ὥς ὑπ' ἄλλου ἐνεργοῦντος αὐτὸς ἐποίει ὁ Λόγος (ἵνα νοηθῇ τό, δι' αὐτοῦ), ἀλλ' αὐτοῦ ἐνεργοῦντος ἕτερος ἐποίει.

usi sumus vocabulis, per quem, prout in communi servatur usu, non sine teste expositionem dimisimus. At verò ille praeterquam quod suam opinionem e divinis Scripturis non confirmat, videtur et praesensisse veritatem, et impudenter illi adversatus, dicens: *Non enim faciebat ipsum Verbum tanquam alio operante* (ut sic intelligeretur vocula, per quem) *sed ipso operante alius faciebat.*

Ex Tom. III. pag. 68.

Πάνν δὲ βιατῶς κατὰ τὸν τόπον γεγόμενος ὁ Ἡρακλέων, *Ιωαν. I. 4.* τό· ὃ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, ἐξεῖληφεν ἀντὶ τοῦ· ἐν αὐτῷ, εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς πνευματικούς· οἰονεὶ ταῦτόν νομίσας εἶναι τὸν Λόγον καὶ τοὺς πνευματικούς, εἰ καὶ μὴ σαφῶς ταῦτ' εἶρηκε. Καὶ ὥσπερ ἐλτιολογῶν φησὶν· αὐτὸς γὰρ τὴν πρώτην μόρφωσιν, τὴν κατὰ τὴν γένεσιν, αὐτοῖς παρέσχε, τὰ ὑπ' ἄλλου παρέντα [παρεθέντα vel σπαρέντα] εἰς μορφὴν, καὶ εἰς φωτισμόν, καὶ παραγραφὴν ἰδίαν ἀγαγὼν καὶ ἀναδείξας.

Ceterum valde coacte ad hunc contextum veniens Heracleon: *Quod factum est in ipso, vita erat; in ipso interpretatus est, in hominibus spiritualibus:* quasi Verbum et spirituales idem esse arbitratus fuerit, etsi non aperte id dixerit. At veluti causam reddens, inquit: *Ille enim primam formationem, quoad ortum attinet, ipsis praebuit; ab alio praetermissa in formam et illuminationem et delineationem propriam ducens et ostendens.*

Ex Tomo VI. pag. 94 seq.

Οὐχ ὀγιῶς δὲ ὁ Ἡρακλέων *Ιωαν. I. 18.* ὑπολαμβάνει· οὐδεὶς τὸν Θεὸν ἑώρακε πώποτε, καὶ τὰ ἐξῆς,

Non recte vero Heracleon suspicatur verba illa, *Deum neminem vidit unquam*, et quae sequuntur.

1. παραμενῶσθαι] Sic Cod. Bob. LEIENUS.

2. νοῦν] Sic Cod. Bob. recte habet pro οὖν.

φάσκων εἰρῆσθαι οὐκ ἀπὸ τοῦ
μαθητοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ βα-
πτιστοῦ.

tur, dicta fuisse non a discipulo,
sed a baptista.

Ex Tom. VII. pag. 112.

Αυσαφημότερον δὲ ὁ Ἡρακλέ-
ων περὶ Ἰωάννου καὶ τῶν προ-
φητῶν διαλαμβάνων φησὶν, ὅτι
ὁ λόγος μὲν ὁ Σωτὴρ ἐστίν,
φωνὴ δὲ ἡ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἡ διὰ
Ἰωάννου διανοομένη, ἡχος δὲ
πᾶσα προφητικὴ τάξις.

Maledicentius autem Heracleon
de Ioanne et prophetis disserens
inquit, *Verbum esse Servatorem;*
Ioannem per vocem intelligi; so-
num vero esse universum pro-
phetarum ordinem.

Et pag. 113.

Οὐκ οἶδα δ' ὅπως χωρὶς
πάσης κατασκευῆς ἀποφαίνεται,
τὴν φωνὴν οἰκειοτέραν οὔσαν
τῷ λόγῳ, λόγον γίνεσθαι, ὥς
καὶ τὴν γυναῖκα εἰς ἄνδρα με-
τατίθεσθαι. Καὶ ὥς ἐξουσίαν
ἔχων τοῦ δογματίζειν καὶ πι-
στεύεσθαι καὶ προκόπτειν· τῷ
ἡχῳ, φησὶν, ἔσεσθαι τὴν εἰς
φωνὴν μεταβολήν, μαθητοῦ μὲν
χώραν διδοῦς τῇ μεταβαλλούσῃ
εἰς λόγον φωνῇ, δούλου δὲ τῇ
ἀπὸ ἡχου εἰς φωνήν.

Nescio etiam quomodo absque
ulla probatione enuntiet, *vocem*
sermoni propiorem, sermonem
fieri, ut et quasi mulier in vi-
rum tranmutetur. Praeterea
quasi potestatem habens condendi
dogmata et fidem sibi acquiren-
di et proficiendi: *futurum,* in-
quit, ut *sonitus mutetur in vo-*
cem, loco discipuli statuens vo-
cem transeuntem in verbum, loco
vero servi sonitum transeuntem
in vocem.

Et post pauca.

Καὶ προφήτην μὲν καὶ Ἡλίαν
ὁ Σωτὴρ ἐπ' αὐτὸν λέγει, οὐκ
αὐτόν, ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτοῦ,
φησί, διδάσκει· ὅταν δὲ με-
ξονα προφητῶν καὶ ἐν γεννη-
τοῖς γυναικῶν, τότε αὐτὸν τὸν
Ἰωάννην χαρακτηρίζει. Αὐτὸς
δὲ, φησί, περὶ ἐαντοῦ ἐρωτώ-
μενος ἀποκρίνεται ὁ Ἰωάννης,
οὐ τὰ περὶ αὐτόν.

Praeterea prophetam et Heliam
quum *Servator ipsum dicit,* in-
quit, *non ipsum declarat, sed*
quae sunt circa ipsum: quum
vero maiorem prophetis, et his
qui sunt inter natos mulierum,
tunc ipsum Ioannem designat.
Proinde, inquit Heracleon, *Ioan-*
nes ipse interrogatus, de seipso
respondet, non de his, quae circa
ipsum sunt.

Et pag. 117.

Παραδεξάμενος δὲ ὁ Ἡρακλέων τὸν τῶν Φαρισαίων λόγον, ὡς ὑγιῶς εἰρημένον, περὶ τοῦ ὀφείλεσθαι τὸ βαπτίζειν Χριστῷ, καὶ Ἡλίᾳ, καὶ παντὶ προφήτῃ, αὐταῖς λέξεσι φησιν· οἷς μόνοις ὀφείλεται τὸ βαπτίζειν.

Heracleon vero approbans sermonem Phariseorum, velut recte dictum, quod Christus, et Elias, et omnis propheta debeat baptizare, his ipsis verbis ait: Quibus solis incumbit baptizare.

Initio Tomi VIII. pag. 122.

Ὁ μὲν Ἡρακλέων οἶσται, ὅτι ἀποκρίνεται ὁ Ἰωάννης τοῖς ἐκ τῶν Φαρισαίων πεμφθεῖσιν, οὐ πρὸς ὃ ἐκεῖνοι ἐπηρώτων, ἀλλ' ὃ αὐτὸς ἐβούλετο· ἐαυτὸν λανθάνων, ὅτι κατηγορεῖ τοῦ προφήτου ἀμαθίας, εἰς ἄλλο ἐρωτώμενος περὶ ἄλλου ἀποκρίνεται.

Equidem Heracleon existimat, Ioannem respondere his, qui a Phariseis missi fuerant, quod ipse volebat, non ad id quod illi interrogaverant, non advertens se incusare prophetam inscitiae, si aliud interrogatus, aliud respondit.

Et pag. 129 et seqq.

Ioan. I. 26. Ὁ Ἡρακλέων τὸ μέσος ὑμῶν ἔσθηκε, φησιν, ἀντὶ τοῦ ἤδη πάρεσσι, καὶ ἔστιν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἐμφανὴς ἔστιν ἤδη πᾶσιν ὑμῖν. Οὐκ ἀπιθάνως δὲ παρ' αὐτῷ

ibid. 15. λέγεται, ὅτι τὸ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, τὸ πρόδρομον εἶναι τὸν Ἰωάννην τοῦ Χριστοῦ δηλοῖ· ἀληθῶς γὰρ ὡς περὶ οἰκέτης ἐστὶ προτρέχων τοῦ κυρίου. Πολὺ δὲ ἀπλούστερον τὸ· οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος· ἐξεῖληφεν, ὅτι οὐδὲ τῆς ἀτιμοτάτης ὑπηρεσίας τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν ἄξιος εἶναι διὰ τούτων ὁ βαπτιστὴς ὁμολογεῖ. Πλὴν μετὰ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν

Heracleon, *In medio vestri stat*, interpretatur: *Iam adest, et est in mundo, atque inter homines, et omnibus vobis iam visibilis est*. Non absurde tamen apud eum dicitur, quod verba illa: *qui post me venit*, declarent Ioannem praecursorem Christi existere. Vere enim non secus atque famulus praecurrit dominum. Longe vero simplicius ea verba interpretatus est: *Non sum ego dignus, ut solvoam eius corrigiam calceamenti*; perinde quasi fateatur baptista his verbis, *se neque dignum; qui ultima officia in Christum conferat*. Atque post hanc expositionem satis probabiliter subiunxit: *non sum ego*

οὐκ ἀπιθάνως ὑποβέβληκε τό-
 οὐκ ἐγὼ εἰμι ἱκανός, ἵνα δι'
 ἐμὲ κατέλθῃ ἀπὸ μεγέθους, καὶ
 σάρκα λάβῃ, ὡς ὑπόδημα, περὶ
 ἧς ἐγὼ λόγον ἀποδοῦναι οὐ
 δύναμαι, οὐδὲ διηγῆσασθαι, ἣ
 ἐπιλῦσαι τὴν περὶ αὐτῆς οἰκο-
 νομίαν. Ἀδρότερον δὲ καὶ με-
 γαλοφρέστερον ὁ αὐτὸς Ἡρα-
 κλέων κόσμον τὸ ὑπόδημα ἐκ-
 δεξάμενος, μετέστη ἐπὶ τὸ ἄσε-
 βεστερον ἀποφῆναι, ταῦτα
 πάντα δεῖν ἀκούεσθαι καὶ περὶ
 τοῦ προσώπου τούτου διὰ τοῦ
 Ἰωάννου νοουμένου· οἶεται γὰρ
 τὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου ἐλάτ-
 τωνα ὄντα τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο
 ὁμολογεῖν διὰ τούτων τῶν λέ-
 ξων, ὅπερ ἐστὶ πάντων ἄσε-
 βεστατον. Ὁ γὰρ πέμψας αὐ-
 τὸν πατὴρ, ὁ τῶν ζώντων Θεός,
 ὡς αὐτὸς Ἰησοῦς μαρτυρεῖ, τοῦ
 Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαάκ καὶ
 τοῦ Ἰακώβ, ὁ διὰ τοῦτο κύ-
 ριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς,
 ὅτι πεποίηκεν αὐτά, οὗτος καὶ
 μόνος ἀγαθός, καὶ μελίων τοῦ
 πεμφθέντος. Εἰ δὲ καί, ὡς
 προειρήκαμεν, ἀδρότερον νενόη-
 ται καὶ πᾶς ὁ κόσμος ὑπό-
 δημα εἶναι τοῦ Ἰησοῦ τῷ Ἡρα-
 κλέωνι, ἀλλ' οὐκ οἶμαι δεῖν
 συγκατατίθεσθαι.

idoneus, ut mei gratia descen-
 dat a magnitudine et carnem
 accipiat, ceu calceamentum, de
 qua rationem reddere ego non
 valeo, neque enarrare, vel sol-
 vere de ipsa dispensationem.
 Rursus minus prudenter atque
 animosius Heracleon ipse quum
 per calceum interpretatus esset
 mundum, ad rem magis impiam
 transit, nempe ad enuntiandum,
 haec omnia intelligi etiam opor-
 tere de persona per Ioannem
 intellecta (nempe Demiurgo).
 Existimat enim mundi opificem
 inferiorem Christo existentem,
 hoc per haec verba sateri; quod
 est omnium impiissimum. Nam
 Pater qui misit illum, Deus vi-
 ventium (ut etiam ipse Iesus ta-
 statur), nempe Abrahami, Isaac
 et Iacobi, et idcirco Dominus
 caeli et terrae, quod ea fecerit;
 hic etiam solus bonus, et maior
 est misso. Quod si minus pru-
 denter, ut antea diximus, ab
 Heracleone excogitatum est, om-
 nem etiam mundum esse calcea-
 mentum Iesu, non arbitror opor-
 tere ut illi assentiamur.

Sub finem Tomi IX. pag. 148.

Ἐν τῷ τόπῳ ὁ Ἡρακλέων
 γενόμενος, χωρὶς πάσης κατα-
 σκευῆς, καὶ παραθέσεως μαρ-
 τυρίων, ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ
 μέν, ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς προ-
 φῆτης φησὶν ὁ Ἰωάννης· τὸ δέ·

Ad hunc locum Heracleon ve-
 niens, absque aliqua probatione
 et comparatione testimoniorum,
 enuntiat Ioannem tanquam pro-
 phetam dicere, *Agnus Dei*; et
 velut plus quam prophetam di-

Ioan. I. 29.

ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς περισσότερον προφήτου. Καὶ οἶεται τὸ μὲν πρότερον περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ λέγεσθαι, τὸ δὲ δεύτερον περὶ τοῦ ἐν τῷ σώματι, τῷ τὸν ἁμνὸν ἀτελῆ εἶναι ἐν τῷ τῶν προβάτων γένει· οὕτω δὲ καὶ τὸ σῶμα παραθέσει τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτῷ. Τὸ δὲ τέλειον εἰ ἐβούλετο, φησί, τῷ σώματι μαρτυρῆσαι, ἵκριν ἐλεῖν αὐτὸ τὸ μέλλον θύεσθαι.

cere, qui aufert peccatum mundi. Quorum primum existimat de corpore eius dici, secundum vero de eo, quod est in corpore, quia agnus imperfectus sit in ovium genere: atque tale etiam sit corpus comparatione inhabitantis in ipso. *Perfectionem vero, inquit, si volebat corpori attribueret, arietem ipsum immolandum dixisset.*

Ex Tomo X. pag. 158.

ἽΟαν. ΙΙ. 12. Ὁ μέντοιγε Ἡρακλέων τό, μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς Καφαρναούμ, αὐτὸς διηγούμενος, ἄλλης πάλιν οἰκονομίας ἀρχὴν φησι δηλοῦσθαι, οὐκ ἀργῶς τοῦ κατέβη, εἰρημένου. Καὶ φησι τὴν Καφαρναοὺμ σημαίνει ταῦτα τὰ ἔσχατα τοῦ κόσμου, ταῦτα τὰ ὑλικά, εἰς ἃ κατήλθε· καὶ διὰ τὸ ἀνοικεῖον, φησὶν, εἶναι τὸν τόπον, οὐδὲ πεποιηκὼς τι λέγεται ἐν αὐτῇ, ἢ λελαληκὼς.

Sane Heracleon ipse hoc exponens: *Postea descendit in Capharnaum*; alterius rursus dispensationis principium dicit declarari voce, *descendit*, non otiose dicta. Aitque urbe Capharnaο significari haec extrema mundi, haec materialia, ad quae descendit. Et quia non aptus, inquit, erat locus, nihil in ea civitate vel fecisse vel locutus esse dicitur.

Sub finem Tomi X. pag. 167.

Ὁ Ἡρακλέων· αὕτη, φησὶν, ἡ μεγάλη ἐορτή, τοῦ γὰρ πάθους τοῦ Σωτῆρος τύπος ἦν, ὅτε οὐ μόνον ἀνηρεῖτο τὸ πρόβατον, ἀλλὰ καὶ ἀνάπαυσιν παρεῖχεν ἐσθιόμενον. Καὶ θυόμενον, ² τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος τὸ ἐν κόσμῳ ἐσημαίνειν, ἐσθιόμενον δὲ τὴν ἀνάπαυσιν τὴν ἐν γάμῳ.

Heracleon: *Haec magna*, inquit, *est festivitas* (de paschale loquitur), *figura enim passionis servatoris erat, quando non solum interficiebatur ovis, verum etiam comesa praebebat requiem. Et immolata quidem passionem servatoris in mundo significabat; comesa vero requiem futuram in nuptiis.*

1. κριν ἐλεῖν] Fortasse, ait Mass. cum GRAB., κριν ἂν εἰπεν.

2. τὸ πάθος] Sic recte Cod. Beol. pro τοῦ πάθους.

Prope finem Tom. XI. pag. 181 et seqq.

Ἴδωμεν τὰ Ἡρακλέωνος, ὅς
 φησι τὴν Ἱεροσόλυμα ἀνοδὸν
 σημαίνειν τὴν ἀπὸ τῶν ὑλι-
 κῶν εἰς τὸν ψυχικὸν τόπον,
 τυγχάνοντα εἰκόνα τῆς Ἱερου-
 σαλήμ, ἀνάβασιν τοῦ Κυρίου.
 Τὸ δὲ εὔρεν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ
 οὐχὶ τῶν ἀνω οἶεται εἰρῆσθαι,
 ὑπὲρ τοῦ μὴ τὴν κλησιν μόνην
 νοηθῆναι τὴν χωρὶς πνεύματος
 βοηθεῖσθαι ὑπὸ τοῦ Κυρίου.
 Ἠγείται γὰρ τὰ μὲν ἅγια τῶν
 ἁγίων εἶναι τὸ ἱερὸν, εἰς ἃ μό-
 νος ἀρχιερεὺς εἰσῆι, ἐνθα οἴο-
 μαί αὐτὸν λέγειν τοὺς πνευ-
 ματικὸς χωρεῖν· τὰ δὲ πρὸ
 ναοῦ, ὅπου καὶ οἱ Λευῖται, σύμ-
 βολον εἶναι τῶν ἔξω τοῦ πλη-
 ρώματος ψυχικῶν, εὐρισκομέ-
 νων ἐν σωτηρίᾳ. Πρὸς τοῦτοις,
 τοὺς εὐρισκομένους ἐν τῷ ἱερῷ,
 πωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα
 καὶ περιστεράς καὶ τοὺς καθη-
 μένους κερματιστάς ἐξεδέξατο
 λέγεσθαι ἀπὸ τῶν μηδὲν χά-
 ρει διδόντων, ἀλλ' ἐμπορίαν
 καὶ κέρδος τὴν τῶν ξένων εἰς
 τὸ ἱερὸν εἴσοδον νομιζόντων,
 τοῦ ἰδίου κέρδους καὶ φιλαργυ-
 ρίας ἔνεκεν, τὰς εἰς τὴν λα-
 τρείαν τοῦ Θεοῦ θυσίας χορη-
 γούντων. Καὶ τὸ φραγγέλιον
 δὲ πεποιθῆσθαι ἐκ σχοινίων ὑπὸ
 τοῦ Ἰησοῦ, οὐχὶ παρ' ἄλλου
 λαβόντος, ἰδιοτρόπως ἀπαγ-
 γέλλει, λέγων τὸ φραγγέλιον
 εἰκόνα² τυγχάνειν τῆς δυνάμεως
 καὶ ἐνεργείας τοῦ ἁγίου πνεύ-

Videamus, quae Heracleon di-
 cat, inquit, *Domini ascensum* Ioan. II.
ad Hierosolyman significare seqq.
ascensum a materialibus ad ani-
malem locum, imaginem existen-
tem Hierosolyman. Illud etiam,
invenit in templo, non dictum
 fuisse existimans de locis su-
 pernis, ne intelligeremus voca-
 tionem solam sine Spiritus ope
 adiuvari a Domino. Existimat
 enim templum esse sancta san-
 ctorum, in quae solus summus
 pontifex ingrediebatur, quo etiam
 proficisci spirituales arbitror illum
 dicere; vestibulum vero, ubi etiam
 Levitae erant, arbitratur symbo-
 lum esse psychicorum, qui in-
 veniuntur in salute extra Ple-
 roma. Ad haec, inventos in
 templo vendentes boves, oves et
 columbas, et sedentes mensarios,
 dici exposuit pro his, qui nihil
 gratiae tribuunt, sed mercaturam
 putant et lucrum, ingressum ex-
 traneorum in templum; victimas,
 proprii lucri et avaritiae caussa,
 ad cultum Dei suppeditantes.
 Quod autem Iesus e funiculis
 fecerit flagellum, non ab alio
 illud accipiens; suo more ex-
 plicat, dicens, flagellum imagi-
 nem esse potentiae et opera-
 tionis Spiritus sancti, flatu ex-
 pellentis malos. *Et*, inquit.

1. τὴν [Ἱερ.] Legendum videtur τὴν
 εἰς Ἱερ.

2. τυγχάνειν] Sic Cod. Bodl. pro
 τυγχάνει.

ματος, ἐκφυσῶντος τοὺς χεῖρας. Καί, φησί, τὸ φραγγέλιον, καὶ τὸ λίνον, καὶ τὴν σινδόνα, καὶ ὅσα τοιαῦτα, εἰκόνας τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐνεργείας εἶναι τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἐπειτα ἐαυτῷ προσεῖληφε τὸ μὴ γεγραμμένον, ὥς ἄρα εἰς ξύλον ἐδέδετο τὸ φραγγέλιον, ὅπερ ἕξλον τύπον ἐκλαβὼν εἶναι τοῦ σταυροῦ, φησί τοῦτῃ τῷ ξύλῳ ἀνηλωσθαι καὶ ἡφανίσθαι τοὺς κυβευτάς, ἐμπόρους, καὶ πᾶσαν τὴν κακίαν. Καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως φλυαρῶν φησὶν ἐκ δύο τούτων πραγμάτων φραγγέλιον κατασκευάζεσθαι, ζητῶν τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ γενόμενον· οὐ γὰρ ἐκ δέματος, φησί, νεκροῦ ἐποίησεν αὐτό, ἵνα τὴν ἐκκλησίαν κατασκευάσῃ οὐκέτι ληστῶν καὶ ἐμπόρων σπήλαιον, ἀλλ' οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Et in ipso fine Tomi XI. pag. 183.

Ἀπαρτηρήτως ὁ Ἡρακλέων
 Psa. LXVIII. οἶται τό· ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου
 10 et Ioan.
 II. 17.
 σου καταφάγεται με· ἐκ προσώπου τῶν ἐκβληθειῶν καὶ ἀναλωθειῶν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δυνάμεων λέγεσθαι, μὴ δυνάμενος τὸν εἰρμόν τῆς ἐν τῷ ψαλμῷ προφητείας τηρεῖσαι.
 2 Νοουμένων γάρ, ἐκ προσώπου τῶν ἐκβληθέντων καὶ ἀναλωθέντων δυνάμεων λέγεσθαι, ἀκόλουθον δέ ἐστι κατ' αὐτὸν καὶ τό· ἔδωκαν εἰς τὸ βρωμά μου χολὴν, καὶ ἐπ' ἐκείνων λέγε-

flagellum, linum, sindonem, et cetera talia, imaginem esse potentiae et operationis Spiritus sancti. Postea illud insuper sibi tribuit quod scriptum non est, nimirum quod flagellum ad lignum ligatum fuerit; quod lignum interpretatus est figuram esse crucis. Et, inquit, hoc ligno consumptos et deletos aleatores, mercatores, omnemque malitiam. Nec scio quomodo nugans dicat flagellum ex hisce duabus rebus paratum fuisse, inquirens quod a Iesu factum fuit; neque enim ex pelle, inquit, mortua illud fecit: ut ecclesiam efficeret non amplius speluncam latronum et mercatorum, sed domum patris sui.

Inobservanter Heracleon illud: *Zelus domus tuae comedit me*; dici putat ex persona earum potestatum, quae eiectae fuerunt et consumtae a Servatore: non valens seriem prophetiae in psalmo servare. Nam si haec intelligantur ex eiectarum et consumtarum potestatum persona dici, consequens est, iuxta eius opinionem, de ipsis etiam dici illa: *Dederunt in escam meam fel*; quae in eodem scripta san-

1. ξύλον κτλ.] Quinque sequentes voces additae sunt e Cod. BODL. 2281.

2. Νοουμένων γάρ] Ita Cod. BODL., sed male in editis νοουμένων sine γάρ.

σθαι, ἐν τῷ αὐτῷ ἀναγεγραμ-
 μένον ψαλμῷ. Ἀλλ', ὡς εἰκός,
 ἐτάραξεν αὐτὸν τό· καταφάγε-
 ται με, ὡς μὴ δυνάμενον ὑπὸ
 Χριστοῦ ἀπαγγέλλεσθαι, οὐ χω-
 ροῦντα τὸ ἔθος τῶν ἀνθρωπο-
 παθῶν περὶ Θεοῦ καὶ Χρι-
 στοῦ λόγων.

Ex Tomo XII. pag. 187.

Ὁ Ἡρακλέων τό· ἐν τρισί,
 φησὶν, ἀντὶ τοῦ· ἐν τρίτῃ, μὴ
 ἐρευνήσας, καίτοιγε ἐπιστήσας
 τῷ· ἐν τρισί, πῶς ἐν τρισὶν ἡ
 ἀνάστασις ἐνεργεῖται ἡμέραις.
 Ἔτι δὲ καὶ τὴν τρίτην φησὶ τὴν
 πνευματικὴν ἡμέραν, ἐν ἣ οἶον-
 ται δηλοῦσθαι τὴν τῆς ἐκκλη-
 σίας ἀνάστασιν. Τούτων δὲ ἀκό-
 λουθὸν ἐστὶ, πρώτην λέγειν εἶ-
 ναι τὴν χοϊκὴν ἡμέραν, καὶ τὴν
 δευτέραν τὴν ψυχικὴν, οὐ γε-
 γενημένης ἐκκλησίας τῆς ἀνα-
 στάσεως ἐν αὐταῖς.

Et paullo post, pag. 189.

Ὁ Ἡρακλέων μηδὲ ἐπιστήσας
 τῇ ἱστορίᾳ, φησὶ τὸν Σολο-
 μῶντα τεσσαράκοντα καὶ ἑξ
 ἔτεσι κατεσκευασμέναι τὸν ναόν,
 εἰκόνα τυγχάνοντα τοῦ Σωτῆ-
 ρος. Καὶ τὸν 5' ἀριθμὸν εἰς
 τὴν ὕλην, τουτέστι τὸ πλάσμα,
 ἀναφέρει· τὸν δὲ τῶν τεσσα-
 ράκοντα, ὃ τετράς ἐστι, φησὶν,
 ἢ ἀπρόσπλοκος, εἰς τὸ ἐμφύ-
 σμα, καὶ τὸ ἐν τῷ ἐμψυχή-
 ματι σπέρμα.

Ex Tomo XIII. pag. 205 et seqq.

Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ Ἡρακλέω-
 νος εἰς τοὺς τόπους, ὅστις φη-

psalmo. Sed, ut probabile est,
 illum turbavit vox, comedit (per-
 inde quasi a Christo dici non
 posset), non videntem morem
 Scripturarum, hominum affectus
 Deo et Christo tribuentium.

Heracleon, in tribus, dicit, pro Ioan. II. 19.
 eo quod est, in tertia, non per-
 scrutatus (quamvis notarit vocu-
 lam tribus) quomodo in tribus
 diebus peragatur resurrectio. At-
 que etiam praeterea tertiam diem
 appellat spirituales, in qua de-
 clarari putant ecclesiae resurre-
 ctionem. His consequens est,
 ut prima dies terrestris, secunda
 animalis dicatur, non facta eccle-
 siae resurrectione in ipsis.

Heracleon ne inspecta quidem
 historia dicit, Salomonem qua-
 draginta et sex annis aedificasse
 templum, imaginem Servatoris
 referens. Et numerum senarium
 ad materiam, hoc est, ad plasma
 refert: quadragenarium autem
 (Quaternarius, inquit, numerus
 est, qui non implicatur) ad fla-
 tum, et illud semen quod est in
 flatu.

Sed iam videamus Heracleonis
 in hunc locum dicta, qui ait

Ioan. IV. 6. σιν ἄτονον καὶ πρόσκαιρον καὶ ἐπιλείπουσαν ἐκείνην γεγονέναι τὴν ζωὴν, καὶ τὴν κατ' αὐτὴν δόξαν· κοσμικὴ γάρ, φησὶν, ἦν· καὶ οἶεται τοῦ κοσμικῆν αὐτὴν εἶναι ἀπόδειξιν φέρειν, ἐκ τοῦ θρέμματα τοῦ Ἰακώβ ἐξ αὐτῆς πεπωκέναι. Καὶ εἰ μὲν ἄτονον καὶ πρόσκαιρον καὶ ἐπιλείπουσαν ἐλάμβανε τὴν ἐκ μέρους γνῶσιν, ἥτοι τῇ ἀπὸ τῶν γραφῶν συγκρίσει τῶν ἀδρότῶν δημάτων, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, πᾶσαν τὴν νῦν δι' ἐσόπτρου καὶ αἰνίγματος γινόμενην γνῶσιν, καταργουμένην, ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλειον, οὐκ ἂν αὐτὸ ἐνεκαλέσαμεν· εἰ δὲ ὑπὲρ τοῦ διαβάλλειν τὰ παλαιά, τοῦτο ποιεῖ, ἐγκλητέος ἂν εἴῃ. Ὁ δὲ δίδωσιν ὕδωρ ὁ Σωτὴρ, φησὶν εἶναι ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οὐ ψευδόμενος. Καὶ εἰς τό· Οὐ μὴ διψήσῃ δὲ εἰς τὸν αἰῶνα· ἀποδέδωκεν αὐταῖς λέξεσιν οὐ-

Ibid. 14. τως· αἰώνιος γάρ ἡ ζωὴ αὐτοῦ, καὶ μηδέποτε φθειρομένη, ὥς καὶ ἡ πρώτη ἡ ἐκ τοῦ φρέατος, ἀλλὰ μένουσα. Ἀναφαίρετος γάρ ἡ χάρις καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ μὴ ἀναλίσκομένη, μηδὲ φθειρομένη ἐν τῷ μετασχόντι αὐτῆς. Φθειρομένην δὲ τὴν πρώτην διδοὺς εἶναι ζωὴν, εἰ μὲν τὴν κατὰ τὸ γράμμα ἔλεγε, ζητῶν τῇ περιαιρέσει τοῦ καλύμματος γινόμενην, ἢ κατὰ τὸ πνεῦμα, καὶ εὐρίσκων, ὕγιως ἂν ἔλεγεν. Εἰ δὲ πάντῃ φθορὰν κατηγορεῖ

(fontem illum) imbecillum et temporariam et deficientem fuisse vitam, illiusque gloriam; *mundana enim*, inquit, *erat*: et existimat se demonstrationem afferre (per fontem significari vitam mundanam) eo quod pecora Iacob ex illo hiberint. Et si quidem imbecillum et temporariam et deficientem accepisset cognitionem eam, quae est ex parte, nempe cognitionem e Scripturis proveniente, comparatione verborum ineffabilium, et quae ad hominem eloqui non est fas, omnem scilicet praesentem cognitionem, quae per speculum est et per aenigma, et quae destruitur, quum venerit illud, quod perfectum est; haud quaquam illud reprehendissemus: sin vero istud agit, ut reprehendat vetera, reprehendendus est ipse. Porro quod ait, *aquam, quam dat Servator, ex Spiritu esse, et ex ipsius potentia, vera dicit*. Et istud: *Non sitiet in aeternum*; hisce verbis interpretatus est, dicens: *Vita aeterna est vita ipsius, et quae nunquam corrumpitur* (sicut quidem prima illa aqua, quae est ex puteo), *sed manet: neque enim auferri potest donum et gratia Servatoris nostri, quae neque consumitur, neque corrumpitur in eo qui particeps ipsius fuerit*. Porro autem quum primam vitam corruptibilem supposuit, si quidem de ea locutus est, quae est secundum litteram, quaerens

τῶν παλαιῶν, ὅλην ὅτι τοῦτο ποιεῖ, ὡς μὴ ὁρῶν τὰ ἀγαθὰ τῶν μελλόντων ἔχειν ἐκεῖνα τὴν σκιάν. Οὐκ ἀπιθάνως δὲ τό, ἄλλομένον, δηγήσατο, καὶ τοὺς μεταλαμβάνοντας τοῦ ἁνωθεν ἐπιχορηγομένου πλουσίως, καὶ αὐτοὺς ἐκβλύσαι εἰς τὴν ἐτέραν αἰώνιον ζωὴν τὰ ἐπιχορηγημένα αὐτοῖς. Ἀλλὰ καὶ ἰπαινεί τὴν Σαμαρεῖτιν, ὡσὰν ἐνδειξαμένην τὴν ἀδιάκριτον καὶ κατάλληλον τῇ φύσει ἐαυτῆς πίστιν, μὴ διακριθεῖσαν ἐφ' οἷς ἔλεγεν αὐτῇ. Εἰ μὲν οὖν τὴν προαίρεσιν ἀπεδέχετο, μηδὲν περὶ φύσεως αἰνιστόμενος, ὡς διαφερούσης, καὶ ἡμεῖς ἂν συγκατεθέμεθα· εἰ δὲ τῇ φυσικῇ κατασκευῇ ἀναφέρει τὴν τῆς συγκαταθέσεως αἰτίαν, ὡς οὐ πᾶσι ταύτης παρούσης, ἀνατρεπτόν αὐτοῦ τὸν λόγον. Οὐκ οἶδα δέ, πῶς ὁ Ἡρακλέων, τὸ μὴ γεγραμμένον ἐκλαβὼν, φησὶ πρὸς τό· Δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ· ὡς ἄρα βραχέα διανυχθεῖσα ὑπὸ τοῦ λόγου, ἐμίσησε λοιπὸν καὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον τοῦ λεγομένου Ἰακώβ φρέατος. Ἐπὶ δὲ καὶ πρὸς τό· δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ διέρχωμαι ἐνθάδε ἀντλεῖν· φησὶν ὅτι ταῦτα λέγει ἡ γυνὴ ἐμφανίονσα τὸ ἐπιμωχθῆναι καὶ δυσπόριστον καὶ ἄτροφον ἐκεῖνον τοῦ ὕδατος. Πόθεν γὰρ δεκνύναι ἔχει ἄτροφον εἶναι τὸ

eam, quæ ex ablatione velaminis oritur, quæque est secundum Spiritum, et inveniens eam, recte dixit. Sin vero corruptionis omnino accusat veteres, perspicuum est, eum hoc facere, tanquam qui non videat bona illa umbram habere futurorum illorum. Ceterum non inscite interpretatus est vocem, *salientis aquae*, dicens eos qui e supernis illam abundanter participant suppeditatam, vicissim etiam ea ad aliorum salutem aeternam effundere, quæ sibi suppeditata fuerint. Sed et Samaritidem laudat, ut quæ fidem inconcussam ac suæ ipsius naturæ convenientem ostenderit: non motam ob ea, quæ illi dicebat (Servator). Cui etiam nos annuimus, si electionem laudat, nihil de natura veluti meliori innuens; sin vero ad naturalem constitutionem refert, quod Salvatori obtemperarit Samaritis, quasi ea non omnibus insit, subvertenda est illius oratio. Nescio vero, quomodo Heracleon, quod scriptum etiam non est, assumens, dixerit in hoc: *Da mihi hanc aquam*; quod statim a verbo stimulat mulier odio habuerit etiam locum illius putei, qui dicebatur Iacob. Præterea in illud: *Da mihi aquam hanc, ut non sitiam, neque veniam huc ad hauriendum*; ait mulierem hæc dicere ostendentem aegre hauriri,

Ibid. 15.

1. ἔχειν] Sic pro ἔχει Cod. Bodl.

τοῦ Ἰακώβ ὕδωρ; Ἔτι δὲ ὁ Ἡρακλέων πρὸς τὰ λέγει αὐτῇ· φησὶ δῆλον ὅτι τοιοῦτό τι λέγων· 'εἰ θέλεις λαβεῖν τοῦτο τὸ ὕδωρ, ὕπαγε, φώνησον τὸν ἄνδρα σου· καὶ οἴεται τῆς Σαμαρειτιδος τὸν λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἄνδρα, τὸ πλήρωμα εἶναι αὐτῆς, ἵνα σὺν ἐκείνῳ γενομένη πρὸς τὸν Σωτῆρα κομισέσθαι παρ' αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἀνάγκασιν τὴν πρὸς τὸ πλήρωμα αὐτῆς δυνηθῇ. Οὐ γὰρ περὶ ἀνδρός, φησὶ, κοσμοῦ ἔλεγεν αὐτῇ, ἵνα καλέσῃ, ἐπειπερ οὐκ ἡγνόει, ὅτι οὐκ εἶχε νόμιμον ἄνδρα. Προδήλως δὲ ἐνταῦθα βιάζεται λέγων, αὐτῇ τὸν Σωτῆρα εἰρηκέναι· φώνησόν σου τὸν ἄνδρα, καὶ ἔλθ' ἐνθάδε· δηλοῦντα τὸν

Ioan. IV. 18. ἀπὸ τοῦ πληρώματος σύζυγον. Εἴπερ γὰρ τοῦθ' οὕτως εἶχεν, ἔχρην τὸν ἄνδρα καὶ τίνα τρόπον φωνητέον ἔσται αὐτόν, ἵνα σὺν αὐτῷ γένηται πρὸς τὸν Σωτῆρα. Ἀλλ' ἐπεὶ, ὡς Ἡρακλέων φησὶ, κατὰ τὸ νοούμενον ἡγνόει τὸν ἴδιον ἄνδρα, κατὰ δὲ τὸ ἀπλοῦν ἡσχύνετο εἰπεῖν, ὅτι μοιχόν, οὐχὶ δὲ ἄνδρα, εἶχε, πῶς οὐχὶ μάτην ἔσται προστάσεων ὁ λέγων; ὕπαγε, φώνησον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἔλθ' ἐνθάδε. Εἶτα πρὸς τοῦτο· ἄληθές εἶρηκας, ὅτι ἄνδρα οὐκ ἔχεις· φησὶν· ἐπεὶ ἐν τῷ

et cum difficultate comparari aquam illam, nec nutritioni aptam esse. Unde potest ostendere aquam Iacob, nutritioni haud conducere? Adhuc in haec duo verba: *Dicit illi*; inquit Heracleon, *scilicet tale quid dicens*: *si vis accipere hanc aquam, vade, voca virum tuum*: et existimat virum, quem Samaritidis esse Servator dicit, Pleroma Samaritidis esse, ut profecta cum illo ad Servatorem, reportare ab ipso potentiam, et unionem, et commixtionem ad Pleroma suum posset. *Ast Christus non dixit*, inquit Heracleon, *mulieri de homine mundano, ut vocaret, quis non ignorabat, eam legitimum virum non habere*. Ceterum manifeste hoc in loco verbis vim infert dicens, quod mulieri Servator dixerit: *Vade, voca virum tuum, et veni huc*; significans maritum, quem ex Pleromate habebat: nam si hoc sic se habebat, oportuerat virum dicendo, modum etiam, quo vocandus erat, dicere, ut cum ipso ad Servatorem pergeret. Sed *quoniam* (ut Heracleon dicit) *iuxta intelligentiam spiritualem ignorabat virum suum, secundum vero simplicem intelligentiam crubescbat dicere, quod moechum haberet, non virum*; quomodo non frustra imperavit dicens: *Vade, voca virum tuum, et veni huc*? Deinde ad id: *Vere dixisti, quis*

1. αὐτόν] Hic adde εἰπεῖν cum editoribus.

κόσμῳ οὐκ εἶχεν ἄνδρα ἢ Σαμαρεῖτις, ἣν γὰρ αὐτῆς ὁ ἀνὴρ ἐν τῷ Αἰῶνι. Ἡμεῖς μὲν οὖν ἀνέγνωμεν· πέντε ἄνδρας ἔσχες· παρὰ δὲ τῷ Ἡρακλέωνι εὗρομεν· ἕξ ἄνδρας ἔσχες· καὶ ἐρμηνεύει γε τὴν ὑλικὴν πᾶσαν κακίαν δηλοῦσθαι διὰ τῶν ἕξ ἀνδρῶν, ἣ συνεπέπλεκτο καὶ ἐπλησίαζεν, παρὰ λόγον πορευούσα καὶ ἐνυβριζομένη καὶ ἀθετονμένη καὶ ἐγκαταλειπομένη ὑπ' αὐτῶν. Λεχτέον δὲ πρὸς αὐτόν, ὅτι εἴπερ ἐπόρευεν ἡ πνευματικὴ, ἡμάρτανεν ἡ πνευματικὴ. Εἰ δὲ ἡμάρτανε πνευματικὴ, δένδρον ἀγαθὸν οὐκ ἦν ἡ πνευματικὴ. Κατὰ γὰρ τὸ εὐαγγέλιον· οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς ποιεῖν· καὶ δῆλον, ὅτι οἴχεται αὐτοῖς τὰ τῆς μυθοποιίας.

Pag. 209 et seqq.

Ὁ Ἡρακλέων εἰς τὰ αὐτὰ βήματα λέγει, εὐσχημόνως ὠμολογημένοι τὴν Σαμαρεῖτιν τὰ ὑπ' αὐτοῦ πρὸς αὐτὴν εἰρημένα. Προφήτου γὰρ μόνου, φησιν, ἔστιν εἰδέναι τὰ πάντα, ψευδόμενος ἑκατέρως· καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι τὰ τοιαῦτα δύναται εἰδέναι, καὶ ὁ προφήτης οὐ πάντα οἶδεν· ἐκ μέρους γὰρ γινώσκουμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύουμεν, καὶ γινώσκουμεν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπαινεῖ ὡς πρεπόντως τῇ αὐτῆς φύσει ποιήσασαν τὴν Σαμαρεῖτιν, καὶ μήτε ψευσαμένην,

virum non habes, inquit: *Quoniam in mundo virum non habebat Samaritis, viro suo existente inter Aeones. Atque nos quidem legimus: Quinque enim viros habuisti: apud Heracleonem vero invenimus: Sex viros habuisti: interpretaturque per viros sex, universam malitiam materialem declarari, qua sese implicuerat, et ad quam accesserat, praeter rationem fornicans, contumeliis affecta, et reiecta et derelicta ab illis. Sed ipsi Heracleoni dicendum est, si fornicata est spiritualis, peccasse spiritua-* *Ioa. IV. 17.*
lem; si vero peccavit spiritualis, arborem bonam non fuisse istam spiritualem. Iuxta enim evangelium: Non potest arbor bona malos fructus ferre; proinde aperte illis perire, quae finxerunt. *Ibid. 18.*

Heracleon in haec verba (*Patres nostri in hoc monte adoraverunt*) ait, honeste Samaritidem fassam fuisse, quae sibi Iesus dixisset. *Solius enim prophetae* (inquit Heracleon) *est omnia cernere: utrobique mentiens. Nam etiam angeli huiusmodi cernere queunt, et propheta non videt omnia: Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus; sive prophetemus, sive cognoscamus. Deinde Samaritidem laudat, tanquam quae decenter naturae suae fecerit, quae* *Ioa. IV. 20.*

Math. VII. 18.

1. Cor. XIII. 9.

μήτε ἄντικρυς ὁμολογήσασαν
τὴν ἑαυτῆς ἀσχημοσύνην, • πε-
πεισμένην τε, φησὶν, αὐτήν,
ὅτι προφήτης εἶη, ἐρωτῶν αὐ-
τόν, ἅμα τὴν αἰτίαν ἐμφαίνου-
σαν, δι' ἣν ἐξεπόρευεν, ὅτι
διάνοιαν Θεοῦ, καὶ τῆς κατὰ
τὸν Θεὸν λατρείας ἀμελήσασαν,
καὶ πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον
αὐτῇ ²ἀναγκάων, καὶ ἄλλως
αἰεὶ ³τὴν ἐν τῷ βίῳ τυγχάνου-
σαν. Οὐ γὰρ ἂν, φησὶν, αὐτῇ
ἤρχετο ἐπὶ τὸ φρεὰρ ἔξω τῆς
πόλεως τυγχάνον. Προσιθῆσί
τε τοῦτοις, ὅτι βουλομένη μα-
θεῖν, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ εὐ-
αρεστήσασα, καὶ Θεῷ προσκυ-
νήσασα ἀπαλλαγείη τοῦ πορ-
νεύειν, λέγει τό· οἱ πατέρες
ἡμῶν ἐν τῇ ὄρει τούτῳ προσ-
εκύνησαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Σφό-
δρα δέ ἐστιν εὐέλεγκτα τὰ εἰρη-
μένα· πόθεν γὰρ δῆλον ὅτι
βούλεται μαθεῖν τίνι εὐαρεστή-
σασα ἀπαλλαγείη τοῦ πορνεύ-
ειν; ¹Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· πλ-
στενέ μοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται
ῥα, ὅτε οὔτε ἐν ὄρει τούτῳ
οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυ-
νήσετε τῷ πατρὶ. Ὅτε ἔδοξε
πιθανώτατα τετηρημέναι ὁ
Ἡρακλέων ἐν τοῦτοις, τὸ ἐπὶ
μὲν τῶν προτέρων μὴ εἰρησθαι
αὐτῇ· πλστενέ μοι, γύναι, νῦν
δὲ τοῦτο αὐτῇ προστετάχθαι·
τότε ἐπεδόλωσε τὸ μὴ ἀπίθα-
νον παρατήρημα, εἰπὼν ὅρος
μὲν τὸν διάβολον λέγεσθαι, ἣ

neque mentita sit, neque palam
fassa turpitudinem suam: et per-
suasam inquit ipsam, Iesum pro-
phetam esse, interrogare eum,
ostendentem simul etiam caus-
sam, propter quam fornicata
fuerit; nimirum quod propter
ignorantiam Dei et divinum cul-
tum neglexisset et omnia dees-
sent quae sibi ad vitam neces-
saria essent, et proinde alio
modo victum sibi quaserere so-
leret. *Neque enim* (inquit) *ve-*
nisset ipsa ad puteum, qui erat
extra urbem. Hisce addit, eam
volentem discere, quomodo Deum
adorans et illi accepta libera-
retur a fornicatione, illud dixisse:
Patres nostri in hoc monte ade-
raverunt, et ea quae sequuntur.
Sed facile admodum redarguan-
tur haec dicta: unde enim liquet
eam discere velle, quo pacto Deo
grata liberaretur a fornicatione?
Dicit illi Iesus: *Crede mihi, mu-*
lier, venit hora, quando neque
in hoc monte, neque Hierosoly-
mis adorabitis Patrem. Quando
visus est Heracleon aptissime in
haec observasse, in praecedenti-
bus non dictum fuisse illi: *Mu-*
lier, crede mihi; nunc autem
hoc illi iniunctum fuisse: tunc
non inscitam observationem ob-
scuravit, quum dixisset, per mon-
tem intelligi diabolum, vel mun-

Ioan. IV. 20.

Ibid. 21.

1. ὅτι διάνοιαν] Lege αἰτε δι' ἄγνοι-
αν cum editoribus.

2. ἀναγκάων] Supplendum puto

ἀποτυγχάνουσιν vel quidpiam simile
Mass.

3. τὴν] Legendum τῶν cum GAB.

τὸν κόσμον αὐτοῦ· ἐπεὶ περ μέρος ἐν ὃ διάβολος ὅλης τῆς ὕλης, φησὶν, ἦν, ὃ δὲ κόσμος τὸ σύμπαν τῆς κακίας ὄρος, ἔρημον οἰκητήριον θηρίων, ᾧ προσεκύνουν πάντες οἱ πρὸ νόμου καὶ οἱ ἔθνη· Ἱεροσόλυμα δὲ τὴν κτίσιν, ἣ τὸν κτιστὴν, ᾧ προσεκύνουν οἱ Ἰουδαῖοι. Ἀλλὰ καὶ δευτέρως ὄρος μὲν ἐνόμισεν εἶναι τὴν κτίσιν, ἣ ἔθνη προσεκύνουν· Ἱεροσόλυμα δὲ τὸν κτιστὴν, ᾧ Ἰουδαῖοι ἐλάτρευον. Ὑμεῖς οὖν, φησὶν, οἷον οἱ πνευματικοί, οὔτε τῇ κτίσει, οὔτε τῷ δημιουργῷ προσκυνήσετε, ἀλλὰ τῷ πατρὶ τῆς ἀληθείας. Καὶ συμπαράλαμβάνει γε, φησὶν, αὐτὴν, ὡς ἡδὴ πιστὴν καὶ συναριθμουμένην τοῖς κατ' ἀλήθειαν προσκυνήταις.

Ex Tomo XIV. pag. 213 et seq.

Τὸ μέντοιγε, ἡμεῖς προσκυνούμεεν, ὃ Ἡρακλέων οἶται εἶναι, ὃ ἐν Αἰῶνι, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἐλθόντες· οὗτοι γάρ, φησὶν, ἤδεσαν τίνα προσκυνούσι, κατὰ ἀλήθειαν προσκυνούντες. Ἀλλὰ καὶ τό· ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν· ἐπεὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, φησὶν, ἐγενήθη, ἀλλ' οὐκ ἐν αὐτοῖς· οὐ γὰρ εἰς πάντας αὐτοὺς εὐδόκησε· καὶ ὅτι ἐξ ἐκείνου τοῦ ἔθνους ἐξηλθεν ἡ σωτηρία καὶ ὁ λόγος εἰς τὴν οἰκουμένην. Κατὰ δὲ τὸ νοούμενον, ἐκ τῶν Ἰουδαίων

dum eius: quandoquidem pars una est, inquit, diabolus totius materiae; mundus vero universus malitiae mons, et deserta habitatio ferarum, quem adorabant omnes ante legem, et gentiles: per Hierosolymam vero intelligi dicit creationem, vel creatorem, quem adorabant Iudaei. Quin secunda vice existimavit montem esse creationem, quam gentiles adorarent; Hierosolymam autem creatorem, quem Iudaei colerent. Vos ergo, inquit, veluti spirituales, neque creationem, neque mundi opificem adorabitis, sed Patrem veritatis. Ac illam sane adiuvat, inquit, tanquam iam fidellem, et quae annumeretur adorantibus eum in veritate.

Sane istis verbis, *Nos adora-* Ioan. IV. 22, *mus*, Heracleon intelligi vult eum, qui est in Aeone, et qui cum ipso venerunt: *nam hi*, inquit, *noverunt quem adorant, secundum veritatem adorantes*. Quin illud etiam: *Salus ex Iudaeis* Ibid. 22. *est*; quoniam in Iudaea genitus est, inquit, sed non inter ipsos: quia non in omnes ipsos animi propensionem habuit; et quoniam ex illa gente egressa est salus et sermo in orbem terrarum. Iuxta intelligentiam vero spiritualem, ex Iudaeis narrat

1. φ] Sic recte Cod. BODL. hic et paullo post pro ὡς et of.

τὴν σωτηρίαν διηγέεται γεγενῆναι, ἐπεὶ περ εἰκόνες οὗτοι τῶν ἐν τῷ Πληρώματι, αὐτῷ εἶναι νομίζονται. Ἐχρῆν δὲ αὐτὸν καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ ἔκαστον τῶν ἐν τῇ λατρείᾳ δεικνύναι, πῶς ἐστιν εἰκὼν τῶν ἐν τῷ Πληρώματι, εἶγε μὴ μόνον φωνῇ τοῦτο λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀληθεῖα φρονοῦσιν αὐτό.

Ioan. IV. 23. Πρὸς τούτοις τό, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνεῖσθαι τὸν Θεόν, ἡγούμενος λέγει, ὅτι οἱ πρότεροι προσκυνῆται ἐν σαρκὶ καὶ πλάνῃ προσεκύνουν τῷ μὴ πατρὶ, ὥστε καὶ ταῦτόν πεπλανῆσθαι πάντας τοὺς προσκυνηκώτας τῷ δημιουργῷ. Καὶ ἐπιφέρει γὰρ ὁ Ἡρακλέων, ὅτι ἐλάτρευον τῇ κτίσει, καὶ οὐ τῷ

Ioan. I. 3. κατ' ἀλήθειαν κτιστῇ, ὅς ἐστι Χριστός, εἶγε πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. Καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιοῦτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοντας αὐτόν· εἰ ζητεῖ ὁ πα-

Luc. XIX. 10. τήρ, διὰ τοῦ υἱοῦ ζητεῖ, τοῦ ἐληλυθότος ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός, οὕστινας καθάρων, καὶ παιδεύων τῷ λόγῳ καὶ τοῖς ὑγιέσι δόγμασι, κατασκευάζει ἀληθεῖς τοὺς προσκυνητάς. Ἀπολωλέναι δὲ φησιν ὁ Ἡρακλέων ἐν τῇ βαθείᾳ ὕλῃ τῆς πλάνης τὸ οἰκεῖον τῷ πατρὶ, ὅπερ ζητεῖται, ἵνα ὁ πατὴρ ὑπὸ τῶν οἰκείων προσκυνῆται. Εἰ μὲν οὖν ἐώρα τὸν περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν προ-

factam fuisse salutem, quoniam hi imagines ipsi videntur esse eorum, qui sunt in Pleromate. Sed ostenderet ipse, necesse erat, eiusque sequaces, quomodo unusquisque eorum, qui verae religioni sunt addicti, sit similitudo eorum, qui sunt in Pleromate; modo non sola voce hoc dicant, sed vere hoc sentiant. Praeterea enarrans illud, *in spiritu et veritate adorari Deum*: priores adoratores, inquit, in carne et errore adoraverunt eum, qui Pater non erat. Quare eadem quoque ratione decepti fuere omnes, qui adoraverunt mundi opificem. Subiungitque Heracleon, eos servisse creaturae, non ei, qui in veritate Creator erat, qui est Christus: quandoquidem *omnis per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*. Etenim *Pater tales quaerit, qui ipsum adorarent*. Si quaerit Pater, per Filium quaerit, qui *venit ad quaerendum et servandum quod perierat*: quos purificans et erudiens ratione et sanis dogmatibus, facit esse veros adoratores. *Periisse autem, dicit Heracleon, in profunda materia erroris id quod proprium erat Patris, quod ideo quaeritur, ut a suis adretur*. Itaque hunc quidem sermonem si intellexisset de ovium perditione, et de filio, qui patriis bonis exciderit, sic admi-

1. ἡγούμενος] Mass. legendum coniiicit διηγούμενος.

βάτων λόγον, καὶ τοῦ ἀποπε-
 σσέντος τῶν τοῦ πατρὸς υἱοῦ,
 καὶ ἀπεδεξάμεθα αὐτοῦ τὴν
 διήγησιν. Ἐπεὶ δὲ μυθοποι-
 οῦντες οἱ ἀπὸ τῆς γνώμης αὐ-
 τοῦ οὐκ οἶδ' ὅτι ποτὲ τρανῶς
 παριστᾶσι περὶ τῆς ἀπολωλίας
 πνευματικῆς φύσεως, οὐδὲν σα-
 φὲς διδάσκοντες ἡμᾶς περὶ τῶν
 πρὸ τῆς ἀπωλείας αὐτῆς χρό-
 νων ἢ αἰώνων· οὐδὲ γὰρ τρα-
 νοῦν δύνανται ξαντῶν τὸν λό-
 γον· διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἐχόντες
 παραπεμψόμεθα, τοσοῦτον
 ἐπαπορήσαντες.

Et pag. 217 et seq.

Εἰς μέντοιγε τό· πνεῦμα δ
 Θεός, ὃ Ἡρακλέων φησὶν ἄχραν-
 τος γὰρ καὶ καθαρὰ καὶ ἀό-
 ρατος ἢ θεία φύσις αὐτοῦ.
 Οὐκ οἶδα δέ, εἰ ἐδίδαξεν ἡμᾶς
 ταῦτα ἐπειπὼν, πῶς ὁ Θεός
 πνεῦμά ἐστι. Τὸ δέ, τοὺς
 προσκυνοῦντας ἐν πνεύματι καὶ
 ἀληθεῖα δεῖ προσκυνεῖν, σαφη-
 νίζειν νομίζων, φησὶν, ἀξίως
 τοῦ προσκυνουμένου, πνευμα-
 τικῶς, οὐ σαρκικῶς. Καὶ γὰρ
 αὐτοὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ὄντες
 τῷ πατρὶ, πνεῦμά εἰσιν, ὅτι-
 νες κατ' ἀλήθειαν, καὶ οὐ κατὰ
 πλάνην προσκυνοῦσι, καὶ ὁ
 ἀπόστολος διδάσκει, λέ-
 γων λογικὴν λατρείαν τὴν τοι-
 αύτην θεοσέβειαν. Ἐπιστήσω-
 μεν δέ, εἰ μὴ σφόδρα ἐστὶν
 ἀσεβές, ὁμοούσιον τῇ ἀγεννήτῳ
 φύσει καὶ παμμακαρίᾳ εἶναι
 λέγειν τοὺς προσκυνοῦντας ἐν
 πνεύματι τῷ Θεῷ, οὓς πρὸ

sissemus ipsius enarrationem. Sed
 quandoquidem nescio quid tan-
 dem aperte doceant de perdi-
 tione spiritualis naturae, qui
 ipsum sequuntur fabulantes, et
 nihil apertum nos docentes de
 saeculis vel temporibus, quae
 fuere ante ipsam perditionem;
 (neque enim propria dicta de-
 clarare possunt) hanc ob caus-
 sam praetermitteremus ipsos sponte,
 hucusque disputasse contenti.

In ea verba, *Deus est spiri-* Ioan. IV. 21.
tus, inquit Heracleon: *immacu-*
lata enim et pura et invisibilis
est divina ipsius natura. Sed
 haec quum dixerit, haud scio an
 docuerit nos, quomodo Deus sit
 spiritus. Illud etiam, *adorantes* *Ibid.*
oportet adorare spiritu et ve-
ritate, ratus se declarare; in-
 quit, pro dignitate eius, qui ado-
 ratur, spiritualiter, non carna-
 liter. Etenim ipsi eiusdem na-
 turae cum Patre existentes, sunt
 spiritus, qui secundum veritatem,
 et non secundum errorem adora-
 rant, quemadmodum et apostolus
 docet, dicens *rationabilem* Rom. XII. 1.
cultum talem Dei cultum. Sed
 advertamus annon valde sit im-
 pium dicere, quod adorantes Deum
 in spiritu, eiusdem sint essen-
 tiae cum ingemita illa et unde-
 quaque beata natura, quos paullo

βραχέος εἶπεν αὐτὸς ὁ Ἡρακλέων ἐκπεπτωκότας, τὴν Σαμαρεῖτιν λέγων πνευματικῆς φύσεως οὕσαν πεπορνευκέναι. Ἄλλ' οὐχ ὁρῶσιν . . . ὅτι παντὸς . . . καὶ τῶν αὐτῶν δεκτικόν· εἰ δὲ ἐδέξατο τὸ πορνεῦσαι ἢ πνευματικὴ φύσις, ὁμοούσιος οὕσα τῆς Θείας καὶ παμμακαρίας φύσεως, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἀνόσια καὶ ἄθρα καὶ ἄσεβῃ ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ τῷ κατ' αὐτοὺς περὶ Θεοῦ.

ante dixerat, Heracleon lapsos fuisse, quum Samaritidem diceret spiritualis existentem naturae fornicatam esse. Quod si vero spiritualis natura, quae sit eiusdem essentiae cum divina et undequaque beata natura, ut ipsi tradunt, admisierit fornicationem; profana et impia et irreligiosa de Deo sequuntur ipsorum de Deo sententiam.

Porro pag. 220.

Ὅρα τὸν Ἡρακλέωνα, τί φησι· λέγει γάρ, ὅτι προσεδέχeto ἡ ἐκκλησία τὸν Χριστόν, καὶ ἐπέπειστο περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὰ πάντα μόνος ἐκεῖνος ἐπίσταται.

Vide quid Heracleon dicat: ait enim, quod *expectaverit ecclesia Christum, et persuasa fuerit de eo, quod solus ille omnia novarit.*

Et pag. 221.

Ioan. IV. 26. Καὶ ὁ Ἡρακλέων δέ φησι πρὸς τό· ἐγὼ εἰμι ὁ λαλῶν σοι· ὅτι ἔπερ ἐπέπειστο ἡ Σαμαρεῖτις περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἄρα ἐλθὼν πάντα ἐπαγγελεῖ αὐτῇ, φησί· γίνωσκε ὅτι ἐκεῖνος, ὃν προσδοκᾷς, ἐγὼ εἰμι ὁ λαλῶν σοι· καὶ ὅταν [ὅτε] ὁμολόγησεν ἑαυτὸν τὸν προσδοκώμενον ἐληλυθέναι, ἤλθον, φησιν, οἱ μαθηταὶ πρὸς αὐτόν, δι' οὓς ἐληλύθει εἰς τὴν Σαμαρείαν.

Heracleon in ea verba: *Ego sum qui loquor tibi;* ait quod Samaritidi, quia persuasa fuerat Christum, quum venisset, omnia illi annuntiaturum, dixerit (Iesus): Scito illum, quem tu expectas, me esse qui tecum loquor: et quum se ipsum eum esse qui venturus expectaretur, confessus esset, inquit Heracleon, venerunt ad eum discipuli, quorum caussa venerat in Samariam.

Et sub finem huius Tomi pag. 223.

Ioan. IV. 28. Ὁ Ἡρακλέων τὴν ὑδρίαν, τὴν δεκτικὴν ζωῆς ὑπολαμβάνει εἰ-

Heracleon hydriam existimat esse affectionem atque notionem

1. εἴπερ] Coniicit Huetius ἐπέπερ.

ναι διάθεσιν καὶ ἔννοιαν, καὶ τῆς δυνάμεως τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ἥντινα καταλιποῦσα, φησί, παρ' αὐτῷ, τουτέστιν ἔχουσα παρὰ τῷ Σωτῆρι τὸ τοιοῦτον σκεῦος, ἐν ᾧ ἔληλύθει λαβεῖν τὸ ζῶν ὕδωρ, ὑπέστρεψεν εἰς τὸν κόσμον, εὐαγγελίζομένη τῇ κλήσει [τὴν] τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν· διὰ γὰρ τοῦ πνεύματος καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος προσάγεται ἡ ψυχὴ τῷ Σωτῆρι. Κατανόησον δὴ, εἰ δύναται ἐπαινουμένη τυγχάνειν ἡ ὕδρια αὕτη, πάντα ἀφιεμένη· ἀφῆκε γάρ, φησί, τὴν ὕδριαν αὐτῆς ἡ γυνή. Οὐ γὰρ πρόσκειται, ὅτι ἀφῆκεν αὐτὴν παρὰ τῷ Σωτῆρι. Πῶς δὲ καὶ οὐκ ἀπῆλθον, καταλιποῦσαν αὐτὴν τὴν δεκτικὴν τῆς ζωῆς διάθεσιν, καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς δυνάμεως τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὸ σκεῦος, ἐν ᾧ ἔληλύθει λαμβάνειν τὸ ζῶν ὕδωρ, ἀπεληλυθέναι εἰς τὸν κόσμον χωρὶς τούτων, εὐαγγελίσασθαι τῇ κλήσει τὴν Χριστοῦ παρουσίαν; . . . Καὶ τό· ἐξῆλθον δὲ ἐκ τῆς πόλεως, διηγῆσατο ἀντὶ τοῦ ἐκ τῆς προτέρας αὐτῶν ἀναστροφῆς οὔσης κοσμικῆς, καὶ ἤρχοντο διὰ τῆς πίστεως, φησί, πρὸς τὸν Σωτῆρα.

susceptivam vitae, ut et eius potentiae, quae a Servatore est: quam relinquens, inquit, apud ipsum, hoc est, habens apud Servatorem tale vas, in quo aquam vivam haustura venerat, reversa est in mundum nuntians vocandis praesentiam Christi: per Spiritum enim et a Spiritu anima ad Servatorem adducitur. Igitur considera, laudabilisne esse possit haec hydria, quae omnino relinquitur: *Dimisit enim*, inquit, *hydriam suam mulier*; non enim additur, quod dimiserit eam apud Servatorem. Sed quomodo non absurdum erit eam, quae deseruisset affectionem susceptivam vitae, et notitiam potentiae a Servatore manantis, et vas, in quo venerat, ut acciperet aquam vivam, abiisse in mundum sine his, ut evangelizaret vocandis adventum Christi? . . . . Quin et illud: *Exierunt e civitate*, exposuit de prima ipsorum conversione, quae mundana erat: Et venerunt per fidem, inquit, ad Servatorem.

Sub initium Tomi XV. pag. 224 et seq.

Ὁ Ἡρακλέων φησὶν, ὅτι ἐβούλοντο κοινωνεῖν αὐτῷ ἐξ ὧν ἀγοράσαντες ὑπὸ [ἀπὸ] τῆς Σαμαρείας κεκομμάεισαν· τάδε φησὶν, ἵνα τινὰ . . . . .

Heracleon ait, discipulos voluisse cum Iesu communicare, quae emissent atque a Samaria attulissent. Haec autem commemorat, ut aliqua . . . . .

αἱ πέντε μωραὶ παρθένοι . . .
 . . . ἀπὸ τοῦ νυμφίου. Πῶς
 οἶμαι . . . . . αὐτὰ
 ἔχειν . . . εἰσονται . . . αἷς
 ἀποκλεισθείσαις μωραῖς παρ-
 θένοις, ἄξιον ἰδεῖν κατηγορίαν
 περιέχοντα τῶν μαθητῶν τοῖς
 αὐτοῖς κοιμωμένων ταῖς μω-
 ραῖς παρθένοις. Ἔστι δὲ καὶ
 αὐτὸ ἂν ὅμοιον τοῦ φωτὸς πρὸς
 τροφὴν, καὶ τοῦ ποτοῦ πρὸς
 τὰ βρώματα . . . . .
 σαντας αἰτιάσασθαι τὴν ἐκδο-
 χήν· καίπερ κατὰ τι δυνάμενον
 σαφῇ ποιῆσαι τὸν λόγον ἐχρῆν
 αὐτόν, διὰ πλειόνων παραμυ-
 θεῖσθαι κατασκευάζοντα τὴν
 ἰδίαν ἐκδοχήν.

quinque fatuae virgines . . . . .
 . . . a sponso. Quomodo au-
 tem arbitror . . . . . eadem
 habere . . . . . quibus oc-
 clusis fatuis virginibus, operae
 pretium est videre ea, quae dis-
 cipulorum accusationem conti-
 nent, eodem modo quo fatuae
 virgines dormientium. Hoc au-
 tem eandem rationem habeat lu-
 cis ad cibum, quam potas ad
 cibum habet . . . . . accusare
 reprehendereque interpretatio-
 nem. Quamquam pro virili parte
 id quod ait, planum facere de-
 buit, et pluribus docere, con-
 firmans interpretationem suam.

Et pag. 227.

Ioan. IV. 33. Ἐλεγον οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς
 ἀλλήλους· μή τις ἤνεγκεν αὐ-
 τῷ φαγεῖν; Εἰ καὶ σαρκικῶς
 ὑπολαμβάνει ταῦτα λέγεσθαι ὁ
 Ἡρακλέων ὑπὸ τῶν μαθητῶν,
 ὡς ἔτι ταπεινότερον διακειμέ-
 νων, καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν μι-
 μουμένων λέγουσαν· οὔτε ἄν-
 τλημα ἔχεις, καὶ τὸ φρέαρ ἐστὶ
 βαθύ· ἄξιον ἡμᾶς ἰδεῖν, μή-
 ποτε βλέποντές τι θειότερον
 οἱ μαθηταὶ φασὶ πρὸς ἀλλή-
 λους· μή τις ἤνεγκεν αὐτῷ φα-
 γεῖν;

Dicebant igitur discipuli inter
 se: Num aliquis attulit illi ali-
 quid ad edendum? Etiam si car-
 naliter Heracleon haec a disci-
 pulis dicta putet, tanquam qui
 adhuc humiliter sentirent, Sama-
 ritidem imitantes dicentem: Ne-
 que haustorium habes, et puteus
 altus est; dignum est, ut cer-
 namus, num forte aliquid divi-
 nus videntes discipuli dicant
 inter se: Num quis attulit illi
 quod edat?

Pag. 230.

Ioan. IV. 34. Ὁ Ἡρακλέων διὰ τοῦ· ἐμὸν
 βρώμά ἐστιν, ἵνα ποιήσω τὸ
 θέλημα τοῦ πέμψαντός με,
 φησὶ δηγεῖσθαι τὸν Σωτῆρα
 τοῖς μαθηταῖς, ὅτι τοῦτο ἦν,

Heracleon per haec verba: Meus
 cibus est, ut faciam voluntatem
 eius, qui misit me; dicit Ser-
 vatore[m] declarare discipulis, id
 proprium suum cibum esse, quod

ὁ συνεζήτει μετὰ τῆς γυναικός, βρωμα ἰδιον, λέγων τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς· τοῦτο γὰρ αὐτοῦ τροφή καὶ ἀνάπαυσις καὶ δύναμις ἦν. Θέλημα δὲ πατρὸς ἔλεγε εἶναι τὸ γινῶναι ἀνθρώπους τὸν πατέρα καὶ σωθῆναι, ὅπερ ἦν ἔργον τοῦ Σωτήρος, τοῦ ἕνεκα τούτου ἀπεσταλμένου εἰς Σαμάρειαν, τουτίστιν εἰς τὸν κόσμον.

Uterius pag. 233.

Καὶ ὁ Ἡρακλέων ὁμοίως τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τῆς λέξεως ἔμεινε, μὴ οἰόμενος αὐτὴν ἀνάγεσθαι. Φησὶ γοῦν, ὅτι τὸν τῶν γεννημάτων λέγει θερισμόν, ὡς τούτου μὲν ἔτι διωρίαν ἔχοντος τετραμήνον, τοῦ δὲ θερισμοῦ, οὗ αὐτὸς ἔλεγε, ἤδη ἐνεστῶτος. Καὶ τὸν θερισμόν οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐξέλῃ, ληφε τῶν πιστευόντων, λέγων ὅτι ἤδη ἀκμαῖοι καὶ ἑτοιμοὶ εἰσι πρὸς θερισμόν, καὶ ἐπιτήδειοι πρὸς τὸ συναχθῆναι εἰς ἀποθήκην, τουτέστι διὰ πίστεως εἰς ἀνάπαυσιν, ὅσαιγε ἑτοιμοὶ· οὐ γὰρ πᾶσαι. Αἱ μὲν γὰρ ἤδη ἑτοιμοὶ ἦσαν, φησὶν, αἱ δὲ ἔμελλον, αἱ δὲ μέλλουσιν, αἱ δὲ ἐπισπείρονται ἤδη. Ταῦτα μὲν οὖν ἐκεῖνος εἶπε.

loqueretur cum muliere; dicens Patris voluntatem, quae ipsius cibus et requies et potentia erat. Voluntatem autem Patris esse dicebat, ut homines Patrem cognoscerent et servarentur; quae res erat opus Servatoris, qui huius rei caussa Samariae missus fuerat, hoc est in mundum.

Heracleon non secus atque multi, litterae inhaeret, ratus eam anagogicum sensum non recipere. Inquit ergo, Iesum loqui de messe geniminum (*terrae*), perinde quasi haec messis spatium quatuor mensium determinatum habeat, quam ipse dicebat iam instare. Nec scio quo pacto etiam messem interpreta-tus sit de anima credentium, dicens, eos iam maturos et paratos ad messem esse, atque etiam idoneos, qui inducantur in horreum, hoc est per fidem in quietem; si tamen sint parati: nec enim omnes animae paratae sunt. Nam aliae paratae erant, inquit, aliae erant se praeparaturae, et aliae quidem seminandae erant, aliae iam seminantur. Haec quidem ille.

Ex Tomo XVI. pag. 236 seq.

Ἐρεῖ γε ὁ Ἡρακλέων, τάχα δὲ τοῦτο κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην συμπεριφερόμενός τις καὶ ἐκκλησιαστικός, ὅτι κατὰ τό-

Dicit Heracleon, et idem iuxta hanc expositionem fortassis sentiens ecclesiasticus quispiam, haec verba (*Ioan.* IV. 36) dicta

ὁ Θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἔργα-
 Math. IX. 37. ται ὀλίγοι· σημαίνοντον, ὁμοί-
 ως ταῦτα εἴρηται, τῷ ἐτοίμους
 πρὸς Θερισμόν, καὶ ἐπιτηδει-
 οὺς πρὸς τὸ ἤδη συναχθῆναι
 εἰς τὴν ἀποθήκην, διὰ τῆς πλ-
 στεως εἰς ἀνάπαισιν εἶναι, καὶ
 ἐπιτηδεῖους πρὸς σωτηρίαν, καὶ
 παραδοχὴν τοῦ λόγου· κατὰ μὲν
 τὸν Ἡρακλέωνα, διὰ τὴν κα-
 τασκευὴν αὐτῶν καὶ τὴν φύσιν·
 κατὰ δὲ τὸν ἐκκλησιαστικόν,
 καὶ διὰ τινὰ εὐτρεπισμὸν τοῦ
 ἡγεμονικοῦ ἐτοίμου πρὸς τε-
 λείωσιν, ἵνα μὴ καὶ Θερισθῇ.

Et pag. 238.

Ioan. IV. 36. Ὁ Ἡρακλέων τό· ὁ Θερίζων
 μισθὸν λαμβάνει· εἰρῆσθαι νο-
 μίζει, ἐπεὶ Θεριστὴν ἑαυτὸν λέ-
 γει ὁ Σωτὴρ, καὶ τὸν μισθὸν
 τοῦ Κυρίου ἡμῶν ὑπολαμβάνει
 εἶναι τὴν τῶν Θεριζομένων σω-
 τηρίαν καὶ ἀποκατάστασιν, τῷ
 Ibid. ἀναπαύεσθαι αὐτὸν ἐπ' αὐτοῖς.
 Τὸ δέ· καὶ συνάγει καρπὸν εἰς
 ζωὴν αἰώνιον· φησὶν εἰρῆσθαι,
 ἢ ὅτι τὸ συναγόμενον καρπὸς
 ζωῆς αἰωνίου ἐστίν, ὃ καὶ
 αὐτὸ ζωὴ αἰώνιος. Ἀλλὰ αὐ-
 τόθεν νομίζω βίαιον εἶναι τὴν
 διήγησιν αὐτοῦ, φάσκοντος τὸν
 Σωτῆρα μισθὸν λαμβάνειν, καὶ
 συγγέοντος τὸν μισθὸν καὶ τὴν
 συναγωγὴν τοῦ καρποῦ εἰς ἓν,
 ἀντικρὺς τῆς γραφῆς δύο πράγ-
 ματα παριστάσης, ὡς προδι-
 γησάμεθα.

fuisse in ea significatione, qua
 dictum est: *Messis quidem multa,*
sed operarii pauci; eo quod es-
 sent parati ad messem et ido-
 nei, qui inducerentur in horreum.
 hoc est in requiem per fidem:
 essentque idonei ad salutem, et
 ad susceptionem verbi: secun-
 dum Heracleonem quidem, quia
 tales creati fuerint, et talem ha-
 buerint naturam; secundum ec-
 clesiasticum vero, propter quan-
 dam praeparationem praestantissi-
 mae partis animae, paratae ad per-
 fectionem, ut ne metatur quidem.

Heracleon dici existimat: *Qui metit, mercedem accipit*; quoniam Servator seipsum dicit mes-
 sorem, mercedemque Domini no-
 stri esse existimat eorum qui
 metuntur, salutem et restitutio-
 nem, quum ipse in eis requie-
 scat. Istud vero: *Fructum colligit in vitam aeternam*, dictum
 fuisse existimat, vel quia id quod
 colligitur fructus est vitae aeter-
 nae, vel quia ipsa collectio vita
 etiam aeterna est. At reor hoc
 in loco coactam esse eius inter-
 pretationem, dicentis Serratorem
 accipere mercedem; atque mer-
 cedem et collectionem fructus in
 unum confundentis; quum Scri-
 ptura manifeste haec tanquam
 duo diversa proponat, ut supra
 ostendimus.

1. δ] Λογε ὄτι.

Ulterius pag. 242.

Ὁ Ἡρακλέων τό· ἵνα δ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ καὶ ὁ θερίζων· οὕτω διηγήσατο· Χαίρει μὲν γάρ, φησὶν, ὁ σπείρων, ὅτι σπείρει, καὶ ὅτι εἶδῃ τινὰ τῶν σπερμάτων αὐτοῦ συνάγεται, ἐλπὶδα ἔχων τὴν αὐτὴν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν· ὁ δὲ θερίζων ὁμοίως τι καὶ θερίζει· ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος ἤρξατο σπείρων, ὁ δεύτερος θερίζων. Οὐ γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ ἐδύναντο ἀμφοτέροι ἄρξασθαι· ἔδει γὰρ πρῶτον σπαρῆναι, εἰς ὕστερον θερισθῆναι· πανσαμένου μέντοιγε τοῦ σπείροντος σπείρειν, ἔτι θερίει ὁ θερίζων· ἐπὶ μέντοιγε τοῦ παρόντος ἀμφοτέροι τὸ ἴδιον ἔργον ἐνεργοῦντες ὁμοῦ χαίρουσι, κοινὴν χαρὰν τὴν τῶν σπερμάτων τελειότητα ἡγούμενοι. Ἔτι δὲ καὶ εἰς τό· ἐν τούτῳ ἐστὶν ὁ λόγος ἀληθινός, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ θερίζων, φησὶν· Ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ τὸν τόπον υἱὸς ἀνθρώπου σπείρει· ὁ δὲ Σωτὴρ ὧν καὶ αὐτὸς υἱὸς ἀνθρώπου θερίζει, καὶ θεριστὰς πέμπει, τοὺς διὰ τῶν μαθητῶν νοουμένους ἀγγέλους, ἕκαστον ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Οὐ πάντῃ δὲ σαφῶς ἐξέθετο τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ ἀνθρώπου, τίνες εἰσιν, ὧν ὁ εἰς σπείρει, καὶ ὁ εἰς θερίζει.

Et in fine Tomi XVI. pag. 244.

Ὁ Ἡρακλέων φησὶν, ὅτι οὐδὲ δι' αὐτῶν, οὐδὲ ἀπ' αὐτῶν

Heracleon haec verba: *Ut qui loan. IV. 36. seminat simul gaudeat, et qui metit*, sic explicavit: Gaudet quidem, inquit, qui seminat, et quoniam seminat, et quoniam species quaedam seminum ipsius congregantur, spem eandem etiam de ceteris habens; qui vero metit, similiter aliquid metit: sed primus quidem qui seminat, incepit, secundus vero est ille qui metit; non enim eodem tempore poterant utrique incipere: quippe opus erat, ut primum seminaretur, tum meteretur. Itaque cessante a satione satore, tum messor metet: in praesentia quidem utrique proprium opus operantes simul gaudent, commune gaudium seminum perfectionem rati. Praeterea in eo dicto: *In hoc* ^{Ibid. 37.} *est sermo verus, quod alius est, qui seminat, et alius qui metit*, inquit: Alter quidem filius hominis supra locum seminat; sed Servator quum sit et ipse filius hominis, metit, et messores mittit, nempe eos, quos discipuli rentur angelos, unumquemque ad suam ipsius animam. Non admodum autem clare exposuit, qui sint duo filii hominis, quorum alter seminat, alter etiam metit.

Heracleon inquit, neque per ipsos, neque ab ipsis (intelligit

ἐσπάρη ταῦτα τὰ σπέρματα (φησὶ δὲ τῶν ἀποστόλων), οἱ δὲ κεκοπιακότες εἰσὶν οἱ τῆς οἰκονομίας ἄγγελοι, δι' ὧν ὡς μεσιτῶν ἐσπάρη καὶ ἐνετράφη.

Ioan. IV. 38. Εἰς δὲ τό· ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε, ταῦτα ἐξέθετο· οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς κόπος σπειρόντων καὶ θεριζόντων· οἱ μὲν γὰρ ἐν κρίνῃ καὶ ὕδατι καὶ κόπῳ τὴν γῆν σκάπτοντες σπείρουσι, καὶ δι' ὅλου χειμῶνος τημελοῦσι σκάλλοντες καὶ τὰς ὕλας ἐκλέγοντες· οἱ δὲ εἰς ἔτοιμον καρπὸν εἰσελθόντες θέρους εὐφραινόμενοι θερίζουσιν.

autem apostolos) seminata fuisse haec semina. Qui laboraverunt, inquit, sunt dispensationis angeli, per quos veluti mediatores seminata sunt et nutrita. Porro in hoc dictum: Vos in labores eorum introistis, haec protulit: Non idem est labor seminantium et metentium. Illi enim in frigore et aqua et labore terram fodientes seminant, et per totam hiemem sarrientes satagunt et silvas extirpantes; qui vero in fructum paratum ingressi fuerint, aestate laeti metunt.

Sub initium Tomi XVII. pag. 244 seq.

Ioan. IV. 39. Ὁ Ἡρακλέων τὸ μὲν· ἐκ τῆς πόλεως, ἀντὶ τοῦ· ἐκ τοῦ κόσμου, ἐξείληφε· τὸ δέ· διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικός· τουτέστι (διὰ) τῆς πνευματικῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἐπισημαίνεται γε τό· πολλοί, ὡς πολλῶν ὄντων ψυχικῶν· τὴν δὲ μίαν λέγει τὴν ἀφθαρτον τῆς ἐκλογῆς φύσιν καὶ μονοειδῆ καὶ ἐνικήν.

Heracleon interpretatus est, ex urbe, pro e mundo: illud vero, propter sermonem mulieris, hoc est, inquit, propter spiritualem ecclesiam. Notat etiam illud multi, quasi multi sint animales: unam vero incorruptam naturam electionis asserit esse et uniformem et singularem.

Et pag. 246.

Ioan. IV. 40. Ὁ Ἡρακλέων εἰς τοὺς τόπους ταῦτά φησι· παρ' αὐτοῖς ἔμεινε καὶ οὐκ ἐν αὐτοῖς· καὶ δύο ἡμέρας, ἥτοι τὸν ἐνεστώτα αἰῶνα, καὶ τὸν μέλλοντα τὸν ἐν γάμφῳ, ἧ τὸν πρὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ χρόνον, καὶ τὸν μετὰ τὸ

Heracleon in ista loca haec commentatur: Apud ipsos mansit, et non in ipsis; et *dues dies*, videlicet praesens saeculum, et futurum tempus in nuptiis agendum, vel tempus ante passionem suam, et post passionem suam; quod tempus apud

πάθος, ὃ παρ' αὐτοῖς ποιή-
σας, πολλῷ πλείονας διὰ τοῦ
ιδίου λόγου ἐπιστρέψας εἰς πί-
στιν, ἐχωρίσθη ἀπ' αὐτῶν.

ipsos quum degisset, et multo
plures proprio sermone conver-
tisset ad fidem, separatus est ab
illis.

Porro pag. 248.

Ὁ Ἡρακλέων ἀπλούστερον
ἐλαβὼν τό· οὐκέτι διὰ τὴν σὴν
λαλίαν πιστεύομεν· φησὶ λεί-
πειν τό· μόνην. Ἐτι μὲν γὰρ
πρὸς τό· αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν
καὶ οἶδαμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ
Σωτὴρ τοῦ κόσμου, φησὶν· οἱ
γὰρ ἄνθρωποι τὸ μὲν πρῶτον
ὑπὸ ἀνθρώπων ὀδηγούμενοι πι-
στεύουσι τῷ Σωτῆρι· ἐπὶ δὲ
ἐντύχῳσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ,
οὗτοι οὐκέτι διὰ μόνην ἀνθρω-
πίνην μαρτυρίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν
ἀλήθειαν πιστεύουσι.

Heracleon simplicius quum ex
posuisset hoc dictum: *Non am-* Ioan. IV. 42.
plius propter loquelam tuam cre-
dimus; abesse inquit vocabu-
lum: solam. Praeterea in illud:
Ipsi enim audivimus et vidimus
hunc esse Servatorem mundi,
ait: Homines enim ab homini-
bus primum instructi Servatori
credunt: at simul atque in ser-
mones eius inciderint, non am-
plius propter solum humanum
testimonium, sed propter ipsam
veritatem credunt.

Et Tomo XVIII. pag. 255 et seq.

Ἔοικε δὲ βασιλικὸν ὁ Ἡρα-
κλέων λέγειν τὸν δημιουργόν,
ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐβασίλευε τῶν
ὑπ' αὐτόν· διὰ δὲ τὸ μικρὰν
αὐτοῦ καὶ πρόσκαιρον εἶναι τὴν
βασιλείαν, βασιλικὸς ὠνομά-
σθη, οἷον μικρὸς τις βασι-
λεὺς, ὑπὸ καθολικοῦ βασιλέως
τεταγμένος ἐπὶ μικρᾷ βασι-
λείᾳ· τὸν δὲ ἐν Καφαρναοὺμ
υἱὸν αὐτοῦ διηγέεται τὸν ἐν
τῷ ὑποβεβηκότι μέρει τῆς με-
σότης, τῷ πρὸς Θάλασσαν,
τουτέστι τῷ συνημμένῳ τῇ ὕλῃ·
καὶ λέγει, ὅτι ἴδιος αὐτοῦ ἄν-
θρωπος ἀσθενῶν, τουτέστιν οὐ
κατὰ φύσιν ἔχων, ἐν ἀγνοίᾳ
καὶ ἀμαρτήμασιν ἦν. Εἶτα τό·
ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλι-

Videtur autem Heracleon di- Ioan. IV. 46.
cere, regulum esse mundi opi-
ficem, quod et ipse imperium
haberet in subditos sibi; sed
quod parvum et temporarium es-
set ipsius regnum, nominatum
fuisse regulum, veluti parvum
quendam regem, a rege uni-
versali parvo dominio praefec-
tum: filium vero eius in urbe
Capharnaο exsistentem interpre-
tatur illum esse, qui sit in hu-
miliori parte medietatis, iuxta
mare, hoc est, in ea parte, quae
coniuncta est materiae: atque,
quod proprius ipsius homo in-
firmus exsistens, hoc est, non
secundum naturam se habens, in
ignorantia et peccatis fuerit. De-

- λαίαν, ἀντὶ τοῦ· ἐκ τῆς ἁνωθεν Ἰουδαίας. Οὐκ οἶδα δέ, ὅπως εἰς τό· ἤμελλεν ἀποθνήσκειν, κινήσεις οἷεται ἀνατρέπεσθαι τὰ δόγματα τῶν ὑποτιθεμένων ἀθάνατον εἶναι τὴν ψυχὴν, εἰς τὸ αὐτὸ συμβάλλεσθαι ὑπολαμβάνων καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, ἀπόλλυσθαι ἐν γενέσῃ. Καὶ οὐκ ἀθάνατόν γε εἶναι ἡγεῖται τὴν ψυχὴν ὁ Ἡρακλέων, ἀλλ' ἐπιτηδείως ἔχουσαν πρὸς σωτηρίαν, αὐτὴν λέγων εἶναι τὸ ἐνδύμενον ἀφ' αἰσθησίου φθαρτόν, καὶ ἀθανασίαν θνητόν, ὅταν κατεπόθῃ ὁ θάνατος αὐτῆς εἰς νίκος. Πρὸς τοῦτοις, καὶ τὰ· ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδῃτε, οὐ μὴ πιστεύσητε· λέγεσθαι φησὶν οἰκείως πρὸς τὸ τοιοῦτον πρόσωπον δι' ἔργων φύσιν ἔχον καὶ δι' αἰσθησεως πείθεσθαι, καὶ οὐχὶ λόγῳ πιστεύειν.
- Ibid. 49. Τὸ δέ· κατέβηθι, πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου· διὰ τὸ τέλος εἶναι τοῦ νόμου τὸν θάνατον εἰρῆσθαι νομίζει, ἀναιροῦντος διὰ τῶν ἁμαρτιῶν· πρὶν τελέως οὖν, φησί, θανατωθῆναι κατὰ τὰς ἁμαρτίας, δέλται ὁ πατήρ τοῦ μόνου Σωτῆρος, ἵνα βοηθήσῃ τῷ νῦν, τοιτέστι τῇ τοιαύτῃ φύσει. Πρὸς τοῦτοις, τό· ὁ υἱός σου ζῇ· κατὰ ἀτυφίαν εἰρησθαι τῷ Σωτῆρι ἐξεληφεν, ἐπεὶ οὐκ εἶπε· ζήτω, οὐδὲ ἐνέφηρνε αὐτὸς παρεσχεσθαι τὴν ζωὴν. Λέγει δέ, ὅτι καταβάς πρὸς τὸν κάμνοντα καὶ λασάμενος αὐτὸν τῆς
1. Cor. XV. 54.
- Ioan. IV. 48.
- Ibid. 49.
- Ibid. 50.

inde quod dicitur: *a Iudaea in Galilaeam*, exposuit pro eo: *quod est a superna Iudaea*. Nescio autem quomodo accipiens ea verba: *Erat enim moriturus*; existimat subverti eorum opinionem qui animam immortalem ponunt, eodem coniici existimans tum animam, tum corpus, et interire in gehenna. Non immortalem esse existimat Heracleon animam, sed apte comparatam ad salutem; ipsam esse dicens corruptibile illud, quod induit incorruptibilitatem, et mortale, quod induit immortalitatem, quum mors ipsius animae absorpta fuerit in victoriam. Ad haec, illud etiam: *Nisi signa et prodigia videritis, non credetis*; dici autem proprie ad talem personam, quae natura ita comparata est, ut per opera et sensum persuaderi sibi patiatur, nolit autem credere rationi. Hoc etiam: *Descende priusquam moriatur filius meus*; dictum fuisse putat, eo quod mors sit legis finis propter peccata interficientis. Antequam igitur omnino moriatur filius propter peccata, eget pater solo Servatore, ut opem filio ferat, hoc est, tali naturae. Praeterea verba illa: *Filius tuus vivit*; interpretatus est dicta fuisse a Servatore propter modestiam, quoniam non dixerit: *Vivat*; neque ostenderit seipsum praestitisse illi vitam. Dicit etiam, quod quum descendisset ad infirmum liberassetque

νόσον, τουτέστι τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ διὰ τῆς ἀφέσεως ζωοποιήσας, εἶπεν· ὁ υἱός σου ζῇ. Καὶ ἐπιλέγει πρὸς τό· ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος, ὅτι εὐπιστος καὶ ὁ δημιουργός ἐστιν, καὶ ὅτι δύναται ὁ Σωτὴρ καὶ μὴ παρῶν θεραπεύειν. Δούλους δὲ τοῦ βασιλικοῦ ἐξέληψε τοὺς ἀγγέλους τοῦ δημιουργοῦ, ἀπαγγέλλοντας ἐν τῷ· ὁ παῖς σου ζῇ· ὅτι οικειῶς καὶ κατὰ τρόπον ἔχει, πράσων μηκέτι τὰ ἀνοικεῖα· καὶ διὰ τοῦτο νομίζει ἀπαγγέλλειν τῷ βασιλικῷ τοὺς δούλους τὰ περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ σωτηρίας, ἔπει καὶ πρώτους οἴεται βλέπειν τὰς πράξεις τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀνθρώπων· τοὺς ἀγγέλους, εἰ ἐξῳμένως καὶ εὐλαχρινῶς πολιτεύοντο ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας. Ἔτι πρὸς τὴν ἐβδόμην ὥραν λέγει, ὅτι διὰ τῆς ὥρας χαρακτηρίζεται ἡ φύσις τοῦ λαθόντος. Ἐπὶ πᾶσι, τό· ἐπίστευσεν αὐτὸς καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ ὅλη· διηγῆσατο ἐπὶ τῆς ἀγγελικῆς εἰρησθαι τάξεως, καὶ ἀνθρώπων τῶν οικειωτέρων αὐτῷ. Ζητεῖσθαι δέ, φησί, περὶ τινων ἀγγέλων, εἰ σωθήσονται, τῶν κατελθόντων ἐπὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων θυγατέρας. Καὶ τῶν ἀνθρώπων δὲ τοῦ δημιουργοῦ τὴν ἀπώλειαν δηλοῦσθαι νομίζει ἐν τῷ· οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐξελεύσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· καὶ περὶ τούτων τὸν Ἡσαΐαν προφητεῦειν τό· υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα, αὐ-

eum ab infirmitate, hoc est, a peccatis, ac vivificasset propter remissionem, dixerit: *Filius tuus vivit*. Addit quoque ad haec verba: *Credidit homo*; quod facilis ad credendum sit etiam mundi opifex, quodque possit Servator etiam non praesens curare. Servos autem reguli interpretatus est angelos opificis mundi, renuntiantes illis verbis: *Filius tuus vivit*; quod commode et probe haberet, non amplius agens a se aliena; et hanc ob causam existimat servos renuntiare regulo, quae ad salutem filii pertinebant: quoniam primos existimat angelos videre actiones hominum, qui sunt in mundo, an fortiter et sincere vitam degant ab eo tempore quo Christus advenit. Ad haec, per horam septimam dicit designari naturam sanati. Denique: *Credidit ipse et domus eius tota*; interpretatus est dici de angelico ordine deque hominibus ipsi coniunctionibus. Ait etiam, inquiri de quibusdam angelis, utrum servabuntur, necne; nempe de his qui descenderunt ad filias hominum. Quin etiam hominum fabricatoris mundi perditionem declarari existimat hoc dicto: *Filii regni exibunt in tenebras* Math. VIII. *exteriores*; Esaiamque de his 12. prophetare illud: *Filios genui, et exaltavi; ipsi autem spreverunt me*; quos filios alienos et semen

τοὶ δὲ με ἠθέτησαν· οὐστίνας
υἱοὺς ἀλλοτρίους καὶ σπέρμα
πονηρὸν καὶ ἄνομον καλεῖ,
καὶ ἀμπελῶνα ἀκάνθας ποιή-
σαντα. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ
Ἡρακλέωνος.

nequam et iniustum appellat,
vitemque quae produxerit spinas.
Et hae quidem sunt commenta-
tiones Heracleonis.

Ex Tomo XIX. pag. 275.

Ioan. VIII. 21. Εἰς τό· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω,
ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν· φησὶ
γάρ· πῶς ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἀπι-
στίᾳ καὶ ἁμαρτήμασιν ὄντες,
ἐν ἀφθαρσίᾳ δύνανται γενέ-
σθαι; μὴδὲ ἐν τούτῳ κατα-
κούων ἑαυτοῦ. Εἰ γὰρ οἱ ἐν
ἀγνοίᾳ καὶ ἀπιστίᾳ καὶ ἁμαρ-
τήμασιν ὄντες, ἐν ἀφθαρσίᾳ οὐ
δύνανται γενέσθαι, πῶς οἱ ἀπό-
στολοι ἐν ἀγνοίᾳ ποτὲ καὶ ἐν
ἀπιστίᾳ καὶ ἐν ἁμαρτήμασι
γενόμενοι, ἐν ἀφθαρσίᾳ γεγό-
νασι; Δύνανται οὖν οἱ ἐν ἀγνοίᾳ
καὶ ἐν ἀπιστίᾳ καὶ ἐν ἁμαρ-
τήμασι γενόμενοι γενέσθαι ἐν
ἀφθαρσίᾳ, εἰ μεταβάλλοιεν·
δυνατὸν δὲ αὐτοὺς μεταβάλ-
λιν.

Heracleon in hoc dictum: *Quo
ego vado, vos non potestis ve-
nire*, inquit: Quomodo qui in
ignorantia et in infidelitate sunt
et in peccatis, incorruptibiles
fieri possunt? neque hac in re
sibi ipsi consentiens. Nam si
in ignorantia et in incredulitate
et in peccatis existentes, fieri
non possunt incorruptibiles; quo-
modo apostoli, qui aliquando
fuere in ignorantia et in incre-
dulitate et in peccatis, facti sunt
incorruptibiles? Proinde pos-
sunt, qui in incredulitate et in
ignorantia et in peccatis sunt,
fieri incorruptibiles, si immu-
tentur; atqui fieri potest, ut im-
mutentur.

Et ulterius pag. 280.

Ioan. VIII. 22. Ὁ Ἡρακλέων ὡς ἀπλούστε-
ρον εἰρημένον τοῦ· μῆτι ἀπο-
κτενεῖ ἑαυτόν; φησὶν, ὅτι πο-
νηρῶς διαλογιζόμενοι οἱ Ἰου-
δαῖοι ταῦτα ἔλεγον, καὶ μελίζοντας
ἑαυτοὺς ἀποφαινόμενοι τοῦ Σω-
τῆρος, καὶ ὑπολαμβάνοντες, ὅτι
αὐτοὶ μὲν ἀπελεύσονται πρὸς
τὸν Θεὸν εἰς ἀνάπαυσιν αἰώ-
νιον· ὁ δὲ Σωτὴρ εἰς φθο-
ρὰν καὶ εἰς θάνατον, ἑαυτὸν
διαχειρισάμενος, ὅπου ἑαυτοὺς

Heracleon proinde quasi hoc
dictum fuerit simplicius: *Nam-
quid interfectorius est seipsum?*
ait, quod maligne cogitantes Iu-
daeï haec loquerentur, seipsos
etiam ostendentes ipso Servatore
maiores, et existimantes se qui-
dem profecturos ad Deum in
requiem sempiternam; Servato-
rem autem ad corruptionem et

οὐκ ἔλογίζοντο ἀπελθεῖν. Καὶ αὐταῖς λέξει φησιν, ὅτι ὥντο λέγειν τὸν Σωτῆρα οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι ἐγὼ ἐμμενὸν διαχειρισάμενος εἰς φθορὰν μέλλω πορεύεσθαι, ὅπου ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθεῖν.

ad mortem, vi sibi ipsi illata, quo seipsos non existimabant profecturos. Et iisdem verbis inquit, Iudaeos existimare Servatorem dicere: Ego mihi ipsi vi allata, ad corruptionem profecturus sum, quo vos non potestis venire.

Ex Tomo XXI. pag. 293.

Πυνθανοίμεθα δ' ἂν τῶν τὰς φύσεις εισαγόντων, καὶ εἰς τό· ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν· ἀποδιδόντων κατὰ Ἡρακλέωνα, ὅτι διὰ τοῦτο οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνεπιτήδαιοι, ἦτοι κατ' οὐσίαν, ἢ κατὰ γνώμην· πῶς οἱ ἀνεπιτήδαιοι κατ' οὐσίαν ἤκουσαν παρὰ τοῦ πατρὸς;

Interrogentur a nobis, qui naturas introducunt, quique in hoc contextu: *Sermo meus non lo-* Ioan. VIII. cum habet in vobis; iuxta Heracleonem explicant, idcirco locum non habere, quia sunt natura vel animo inhabiles: Quomodo inhabiles natura a Patre audierunt?

Pag. 308.

Ὁ Ἡρακλέων ὑπολαμβάνει αἰτίαν ἀποδίδοσθαι τοῦ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἀκούειν τὸν Ἰησοῦ λόγον, μηδὲ γινώσκειν αὐτοῦ τὴν λαλίαν, ἐν τῷ· ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ· αὐταῖς γοῦν λέξει φησι· διατί οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν; ἢ ὅτι ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ; ἀπὸ τοῦ· ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ διαβόλου, φανερῶν αὐτοῖς λοιπὸν τὴν φύσιν αὐτῶν, καὶ προελέγξας αὐτοὺς, ὅτι οὐτε τοῦ Ἀβραάμ εἰσι τέκνα, οὐ γὰρ ἂν ἐμίσουν αὐτόν· οὐδὲ τοῦ Θεοῦ, διὸ οὐκ ἠγάπων αὐτόν. Καὶ εἰ μὲν τό· ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ· ἔξε-

Heracleon suspicatur caussam reddi, cur ipsi audire non possint Iesu sermonem, neque illius dicta cognoscere, per illud: *Vos* Ioan. VIII. *ex patre diabolo estis*; istisque verbis ait: Quare autem non potestis audire sermonem meum? an quoniam ex patre diabolo estis, pro eo quod est, ex essentia diaboli? manifestans de cetero naturam ipsorum, quum praedixisset ipsos neque Abraham esse filios, haud enim odio prosequerentur illum; neque Dei, ex quo non diligebant illum. Ceterum si illud: *Vos ex patre diabolo estis*; exposuisset, ut in

δέχετο, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω διηγησάμεθα, καὶ ἔλεγε, διὰ τὸ ἔτι ὑμᾶς εἶναι ἐκ τοῦ διαβόλου, οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμὸν, καὶ παρεδεξάμεθα αὐτοῦ τὴν διήγησιν· νυνὶ δὲ δῆλός ἐστιν ὁμοουσίους τινὰς τῷ διαβόλῳ λέγων ἀνθρώπους, ἐτέρας, ὡς οἶονται οἱ ἀπ' αὐτοῦ, οὐσίας τυγχάνοντι, παρ' οὓς καλοῦσι ψυχικοὺς ἢ πνευματικούς.

superioribus exposuimus nos, et dixisset, quia adhuc ex diabolo estis, non potestis audire sermonem meum; admissemus etiam illius enarrationem: nunc autem aperte dicit quosdam homines esse eiusdem substantiae cum diabolo, qui alterius est substantiae, ut existimant illius etiam sectatores, ab his, quos vocant animales vel spirituales.

Pag. 312.

Εἰς ταῦτα ὁ Ἡρακλέων φησί· πρὸς οὓς ὁ λόγος, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ διαβόλου ἦσαν· ὡς ἐτέρας οὐσης τοῦ διαβόλου οὐσίας παρὰ τὴν τῶν ἁγίων λογικὴν οὐσίαν.

In haec inquit Heracleon: *Hi ad quos est sermo, ex substantia diaboli erant; perinde quasi diaboli substantia diversa sit ab essentia sanctorum rationis compote.*

Pag. 314.

Ioan. VIII.

44.

Ὁ Ἡρακλέων εἰς τὸ· τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν· διαστέλλεται λέγων, τὸν διάβολον μὴ ἔχειν θέλημα, ἀλλ' ἐπιθυμίας. Καὶ ἐμφαίνεται αὐτόθεν τὸ ἀδιανόητον τοῦ λόγου, θέλει γὰρ τὰ πονηρὰ πᾶς ἂν τις ὁμολογήσαι ἐκεῖνον. Συνάξεις δὲ καὶ αὐτός (εἰ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν προχείρῳ οὐκ ἔχομεν παραθέσθαι), εἴ που ἐν τῇ γραφῇ τὸ θέλει ἐπὶ τοῦ διαβόλου τέτακται. Μετὰ ταῦτα φησιν ὁ Ἡρακλέων, ὡς ἄρα ταῦτα εἴρηται, οὐ πρὸς τοὺς φύσει τοῦ διαβόλου υἱούς, τοὺς χοϊκούς, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ψυχικούς, θέσει υἱούς διαβόλου γενομένους·

Heracleon in hoc dictum: *Desideria patris vestri vultis facere; disputat dicens, diabolum non habere voluntatem, sed desideria. Cuius dicti absurditas apparet ex se, dum omnibus in confesso est illum mala velle. Colliges etiam tu ipse (etiamsi in praesentia non sit nobis ad manus, quod in medium adducamus), an alicubi in Scriptura positum sit vocabulum velle de diabolo. Inquit etiam post haec Heracleon, haec dicta fuisse, non ad terrenos, natura existentes diaboli filios, sed ad eos qui sunt animales, factos diaboli filios positione: ex quibus possunt quidam natura et positione filii*

ἀφ' ὧν τῇ φύσει δύνανται τι-
νες καὶ θέσει υἱοὶ Θεοῦ χρη-
ματίζονται· καὶ φησί γε, ὅτι πα-
ρὰ τῷ ἡγαπηθέναι τὰς ἐπιθυ-
μίας τοῦ διαβόλου καὶ ποιεῖν,
τέκνα οὗτοι τοῦ διαβόλου γί-
νονται, οὗ φύσει τοιοῦτοι ὄν-
τες. Καὶ διαστέλλεται, ὡς ἄρα
τριχῶς δεῖ ἀκούειν τῆς κατὰ
τέκνα ὀνομασίας· πρῶτον φύ-
σει, δεύτερον γνώμῃ, τρίτον
ἄξιᾳ. Καὶ φύσει μὲν, φησὶν,
ἐστὶ τὸ γεννηθὲν ὑπὸ τινος
γεννητοῦ, ὃ καὶ κυρίως τέκνον
καλεῖται· γνώμῃ δέ, ὅτε τὸ θέ-
λημα τις ποιῶν τινὸς διὰ τὴν
ἑαυτοῦ γνώμην, τέκνον ἐκείνου,
οὗ ποιεῖ τὸ θέλημα, καλεῖται·
ἄξιᾳ δέ, καὶ ὃ λέγονται τινες
γεννῆς τέκνα καὶ σκότους καὶ
ἀνομίας καὶ ὀφειῶν καὶ ἐχιδνῶν
γεννήματα· οὗ γὰρ γεννᾷ, φησί,
ταῦτά τινα τῇ ἑαυτῶν φύσει·
φθοροποιὰ γάρ, καὶ ἀναλλί-
σκοντα τοὺς ἐμβληθέντας εἰς
αὐτά· ἀλλ' ἐπεὶ ἐπραξαν τὰ
ἐκείνων ἔργα, τέκνα αὐτῶν εἴ-
ρηται.

Dei esse. Inquit praeterea, hos
fieri diaboli filios, eo quod di-
lexerint faciantque diaboli desi-
deria, quum natura huiusmodi
non sint.* Disputat enim, voca-
bulum *filiorum* trifariam intelligi
debere: primum natura, alterum
voluntate, tertium dignitate. Na-
tura, inquit, illud est, quod
genitum est a quodam genito,
quod etiam proprie filius voca-
tur: voluntate vero, quum quis
voluntatem faciens alicuius animi
sui iudicio, filius, cuius facit vo-
luntatem, vocatur: postremo di-
gnitate, iuxta quod dicuntur qui-
dam gehennae filii et tenebra-
rum et iniquitatis et serpentum
et viperarum progenies. Non
enim generant haec, inquit, ta-
lia quaedam sua ipsorum na-
tura, quum potius corrumpant
consumantque eos qui in ipsa
inciderint; sed quoniam effece-
rint illorum opera, eorum filii
vocantur.

Ex Tomo XXIV. pag. 320.

Ἡμεῖς μὲν οὖν τοῦ ἐν τῇ
ἀληθείᾳ οὐχ ἑστηκεν· ἀκούο-
μεν, οὐχ ὡς φύσιν τοιαύτην
ἐμφαίνοντες, οὔτε τὸ ἀδύνατον
περὶ τοῦ ἑστηκέναι αὐτὸν ἐν
ἀληθείᾳ παριστάντες. Ὁ δὲ
Ἡρακλέων εἰς ταῦτά φησι τό-
σο γὰρ ἐκ τῆς ἀληθείας ἢ φύ-
σις ἐστὶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ
ἐναντίου τῇ ἀληθείᾳ, ἐκ πλά-
νης καὶ ἀγνοίας. Διό φησιν,

Nos quidem hoc dictum: *In Ioan. VIII.*
veritate non stetit; intelligimus, ^{44.}
non tanquam ostendentes na-
turam talem, neque docentes fieri
non posse, ut ipse steterit in
veritate. Heracleon vero in illa
inquit hoc: Natura ipsius ex ve-
ritate non est, sed ex eo quod
contrarium est veritati; nimirum
ex errore et ignorantia. Quo-

οὔτε στήναι ἐν ἀλήθειᾳ, οὔτε
σχεῖν ἐν αὐτῷ ἀλήθειαν δύνα-
ται, ἐκ τῆς αὐτοῦ φύσεως ἴδιον
ἔχων τὸ ψεῦδος, φυσικῶς μὴ
δυνάμενός ποτε ἀλήθειαν εἰ-
πεῖν. Λέγει δέ, ὅτι οὐ μόνος
αὐτὸς ψεύστης ἐστίν, ἀλλὰ καὶ
ὁ πατήρ αὐτοῦ, ἰδίως, πατήρ
αὐτοῦ, ἐκλαμβάνων τὴν φύσιν
αὐτοῦ· ἐπείπερ ἐκ πλάνης καὶ
ψεύσματος συνέστη.

circa, inquit, neque stare in ve-
ritate potuit, neque veritatem in
seipso habere potest; ex natura
sua proprium habens mendacium,
naturaliter nunquam valens di-
cere veritatem. Dicit autem,
quod non solum ipse men-
dax est, verum etiam pater
ipsius, peculiariter exponens pa-
ter ipsius de natura ipsius;
quandoquidem ex errore et falsi-
tate consistit.

Sub finem Tomi XXVI. pag. 333 et seq.

Ioan. VIII.
50.

Ὁ Ἡρακλέων τό· ἐστίν ὁ ζη-
τῶν καὶ κρίνων· οὐκ ἀναφέ-
ρει ἐπὶ τὸν πατέρα, τοιαῦτα
λέγων· ὁ ζητῶν καὶ κρίνων
ἐστίν ὁ ἐκδικῶν με, ὁ ὑπηρε-
της ὁ εἰς τοῦτο τεταγμένος,
ὁ μὴ εἰκὶ τὴν μάχαιραν φο-
ρῶν, ὁ ἐκδικὸς τοῦ βασιλέως.
Μωσῆς δέ ἐστίν οὗτος, καθὰ

Ioan. V. 45.

προεῖρηκεν αὐτοῖς λέγων· εἰς
ὃν ὑμεῖς ἠλπίσατε· εἰτ' ἐπι-
φέρει, ὅτι ὁ κρίνων καὶ κολά-
ζων Μωσῆς, τουτέστιν αὐτὸς
ὁ νομοθέτης· καὶ μετὰ τοῦτο
πρὸς ἑαυτὸν ἐπαπορεῖ ὁ Ἡρα-
κλέων λέγων· πῶς οὖν λέγει
τὴν κρίσιν πᾶσαν παραδεδό-
σθαι αὐτῷ; Καὶ νομίζων λύ-
ειν τὴν ἀνθυποφορὰν, ταῦτά
φησι· καλῶς λέγει, ὁ γὰρ κρι-
τὴς, ὡς ὑπηρετὴς, τὸ θῆλημα
τούτου ποιῶν κρίνει, ὥσπερ
καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων φαί-
νεται γινόμενον. Πῶς δὲ ἄλ-
λῃ τινὶ ἀνατίθῃσι τὴν κρίσιν,
ὡς ὑποδεστέρω τοῦ Σωτῆρος,

Heracleon illud: *Est qui*
quaerit et iudicat; non ad Pa-
trem refert, siquidem ait: Qui
quaerit et iudicat est is, qui me
vindicat, minister ad hoc ordi-
natus, qui non temere gladium
portat, vindex regis. Moses au-
tem est hic, quemadmodum su-
perius dixit illis Iesus dicens:
In quem vos speravistis. Postea
subiungit: Qui iudicat et punit
est Moses, hoc est, ipse legis-
lator. Postea dubium contra se-
ipsum movet Heracleon dicens:
Quomodo igitur dicit omne iu-
diciū sibi traditum fuisse? Et
existimans se solvere obiectionem,
haec inquit: Pulchre dicit;
nam iudex, tanquam minister,
voluntatem Christi faciens iudi-
cat, quemadmodum apparet etiam
in hominibus evenire. Quomodo
vero alii tanquam inferiori Ser-
vatore (nempe, ut ipse putat,

καθ' ὃ νομίζει, τῷ δημιουργῷ,
οὐδ' οὕτω ἀποδείξασθαι δύ-
ναιται, σαφῶς γεγραμμένου τοῦ·
οὐδὲ γὰρ ὁ πατήρ κρίνει οὐ-
δένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶ-
σαν δέδωκε τῷ υἱῷ· καὶ τοῦ·
ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ κρίσιν
ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου
ἐστίν.

Demiurgo et mundi fabricatori),
iudicium tribuat, neque ostendere
potest, quum aperte sit scri-
ptum: *Neque enim Pater iudicat* Ioan. V. 22.
quemquam, sed omne iudicium
dedit filio: Et illud: Potestatem Ibid. 27.
dedit ipsi iudicium faciendi, quo-
niam filius hominis est.

INDICES.

I. INDEX GRAECITATIS.

II. INDEX LATINITATIS.

III. INDEX LOCORUM SCRIPTURAE S. AB IRENAEO CITATORUM.

IV. INDEX RERUM.

I. INDEX GRAECITATIS.

A.

Ἀβράξας, nomen caeli principis Basilidianorum 247.
 Ἀγάπη, *Agape*, caritas, nomen Aeonis XXIV, Metrici coniugis 16.
 Ἀγήρατος, *Ageratos*, non senescens, senii expertus; undecimi Valentinianorum Aeonis nomen. 14.
 ἀγάγνμα, *adlectantia*, illectantia phar-maca, quibus usus est Marcus gnos-ticus. 152.
 ἀγών, *agonia*, anxietas, discrimen. 20.
 ἄγωνία, *agonia*, 52.
 Αἰνούς, *Arnos*, aeterna mens. Nomen vigesimi quinti Valentinianorum Ae-onis. 16.
 ἀήλυντος, feminae non illigatus, non effeminatus 22 et not. 10.
 ἄδρηξία, barbara vox, idem procul du-bio significans ac ἀθανασία 835 et not. 1.
 ἀλγμλωτίζειν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, in captivitatem ducere a veritate, decipere, in errorem ducere 44.
 Αἰών, saeculum, aevum. Apud Irenae-um personam, angelum significat. 10 et alibi.
 ἀκατάρτιστος, imperfectus. Ἀτὰ τὸ ἀκατάρτιστον αὐτῶν. 700.
 Ἀκίνητος, *Acinetos*, Valentinianorum Aeon. 14.
 ἀκράτητος, *incomprehensibilis*, qui de-prehendi seu teneri nequit. 80. 154. 232. ἀκράτητως, *inapprehensibiliter* 78 et not. 4.
 Ἀλήθεια, *Alethia*, *Aletheia*, nomen Ae-onis apud Valentinianos. 12 et sae-pissime.
 ἀλλόκοτος, non stans, inusitatus, mon-strosus. 8.
 ἄμμος — ἐξ ἄμμου σχοινία πλέκειν, de arena resticulas necere. 88 et not. a.

ἀνακεφαλαιοῦν, *recapitulare*. Instau-rare, renovare, in summam redigere, summam colligere. 120 et alibi.
 ἀναχωρηχότα, *separata*, semota a communi hominum notitia. 50 et not. 5.
 ἀνακοινώσασθαι, *participare*, commu-nicare, participem facere, exponere. 18.
 ἀνάληψις τοῦ Κυρίου, *assumptio Do-mini*, ascensio Domini in caelum. 480. 512.
 ἀναπτύσσειν, *revolvere*, explicare. 124.
 ἀνεῖδος, *sine specie*, informis. 26. 44. 190.
 ἀνεκλόγητος, *ineloquibilis*, qui verbis dici, exprimi nequit. 170.
 ἀνεγνώητος, *Aennoetos*, qui cogitari non potest. 136. 160.
 ἀνεξήγητος, *inenarrabilis* 626.
 Ἀνθρωπος, *Anthropos*, nomen Aeonis apud Valentinianos. 14 et saepius.
 ἀντεπιζεύγνυμι — ἀντεπεζεύχθη e contrario superiunctum est. 204.
 ἀντεπερώτησις, e contrario interrogatio. 220.
 ἀντιλογία, *ambiguitas*, obscurum, con-troversum, de quo disceptari potest. 643.
 ἀνυπόστατος, *insubstantivus*, qui esse, consistere nequit, substantiae expertus. 116.
 ἀπαλλαγὴ, *separatio*. 46.
 ἀπάνθισμα, *fusculum*. 8 et 9 not. 6.
 ἀπαυρόργος, *simplex*, qui simplici et minus vasto animo est. 114.
 ἀπαρχή — ἀπαρχαί, *delibatio, initia, primitiae*. 96.
 Ἀπάτωρ, *Apator*, carens patre, cogno-men Demiurgi Valentinianorum. 58.
 ἄπειρος — εἰς ἄπειρον ἐκπίνει τὸ πλῆθος τῶν γραμμάτων, in immensum decidit multitudo litterarum, litterae in infinitum quendam numerum excre-scent. 164.

ἀπειροκαλία, *ignorantia*, *imperitia*. 800.
 ἀπειρότερος, *ineptior*, *rudior*, *impe-*
ritior. 3.
 ἀπρηυδριασμένως, — βλασφημῶν sine
 pudore, *impudorate blasphemans*. 256.
 ἀποβάλλειν, *reicere*, *expellere*, non ad-
 mittere. 826 not. 1.
 ἀπολύειν, *remittere*, *dimittere*. 98.
 ἀπολύτρωσις, *redemptio*, *ratio* apud Mar-
 cosios usitata homines mysteriis suis
 initiandi. 154 not. i. 222 seqq.
 ἀπορία, — ὡς παθεῖν *consternationem*
pauli, *anxietate affici*. 48.
 ἀπόρρητα, *μυστήρια*, *abscondita myste-*
ria, in vulgus non efferenda. 16.
 ἀπατάσθαι, *renunviare*, *dimittere*, va-
 lere iubere. 94.
 ἀπώρεχε, *recurrite*, *abi* 218.
 ἀριστερά, *sinistra*, quae ex materia aut
 ex passione formata dicuntur a Va-
 lentinianis. 58. 60 et saepius.
 ἀρρενόθηλος, *masculo-femineus*, *epithe-*
ton Aeonum Valentinianorum. 14. 136.
 Ἀρρήτος, *Inenarrabilis*, Aeon Valentinia-
 norum. 128.
 ἀρχέγονος, *primogenitus*, *primigenus*.
 12. 14 et alibi.
 ἀσημότερος, *vesanior*, *ignobilior*, *ru-*
dior. 66.
 ἀσύζυγος, *nullo coniugii nexu cum fe-*
mina coniunctus. 22.
 αὐλαί, *αὐλαίαι*, *atria*, *aulae*, *cortinae*.
 210. 214.
 αὐξάνειν, *augeri*, *crescere*. 702.
 αὔξω, *augeor*, *cresco*. 718. αὔξων,
augmentum accipiens, *auctus*. 178.
 αὐτοβούλητος βουλή, *ab se cogitata co-*
gitalio, *voluntarium consilium*. 174.
 Αὐτοφυής, *Autophyes*, *ex se ipso na-*
tus, Aeonis nomen apud Valentinia-
 nos. 14.
 ἀφανισθῆναι, *exterminari*, *deleri*, *abo-*
leri. 54.
 ἀφορμή, *occasio*, *subsidium*, *argumen-*
tum. 8.
 ἀχαλινάγωγος, *ineffrenatus*, *effrenis*.
 735.
 Ἀχαμῶθ, *Achamoth*, nomen Aeonis
 apud Valentinianos, de quo vide 44
 not. b.
 ἀχαριστέω, — ἀχαριστοῦντες τῷ Θεῷ,
ingrati existentes Deo 258. 259.
 ἀχρειοῦσθαι, *exterminari*, *corpori con-*
taminari (de mulieribus stupratis di-
 ctum) 154.

B.

βεβαιωτικῶς, — ἀποφαινόμενοι, qui
asseverantes pronuntiant. 803.
 βεβαιασμένως, *vi*, *per vim*. 200.

Βύθιος, *Bythius*, *profundus*, Aeonis no-
 men apud Valentinianos. 14.]
 Βύθος, *Bythus*, *profundam*, primi Va-
 lentinianorum Aeonis nomen. 12 et
 saepius.

Γ.

γαλακτουργία, *lactatio*, *lactatus*. 699.
 γενεσιουργεῖν, *generare*, *producere*. 186.
 γένεσις, *generatio*, *proles*, *filius*. 28.
 Γῆ, *Terra*, *mater Demiurgi* apud Valen-
 tin. 62.
 γνωστικός, *gnosticus*, *sapiens*, nomen
 quod sibi vindicare solebant pedisse-
 qui Valentini, Basilidis et aliorum.
 128 et saepius.

Δ.

δαινῶς, *propensius*, *callide*. 44.
 δεύειν, *augere*, *proprie madefacere*. 719.
 Δημιουργός, *Demiurgus*, nomen opificis
 mundi visibilis apud Valentin. 60 et
 saepius.
 διδασκαλεῖον, *doctrina*, *proprie schola*.
 259.
 διαέρομαι, *diffundor*, *nempe lactitia, ex-*
hilarari. 48.
 δίχα, *poena*, — δίχας αἰτεῖσθαι, *poe-*
nas dare 844. fgm. XXXIII.
 διεσπασμένον, *divisum*. 16.
 διοριστικός, *separativus*, *is qui secer-*
nit; — διοριστικὴ ἐνέργεια, *operatio*
separativa (Hori scilicet Valentiniani. 49.
 διυλισμός, *revelatio*, *percolatio*, *expur-*
gatio. 178. not. f.
 δυνατός, *possibilis*, *validus*, *robustus*. 54.
 δύσκολος, *difficilis*, *proprie non coactus*,
morosus; — δυσκολώτερος, *diffi-*
cilis. 722.
 δωδεκαμέλης, *duodecim habens membra*
 178.

Ε.

Ἑβδομάς, *Hebdomas*, *Septenarius*. No-
 men Demiurgi apud Valentinianos
 supra septem caelos sedentis. 60.
 Eadem voce septem caelos designa-
 bant. 66.
 ἐγγράφως παραδίδοναι τι, *per scriptum*
aliquid tradere. 423.
 ἐγκέφαλον ἐκπνέειν, *cerebrum mu-*
gere. 6 not. g.
 ἐγκισσάω, — ἐγκισσῆσα αὐτούς, *de-*
lectata in conspectu eorum, *libidinem*
adspiciens eos. 56.
 εἰκάζω, *adsimilo*, *comparare*. 16.
 εἰρμός τῶν γραφῶν, *textus Scriptura-*
rum. 88.
 ἐκβάσις τῶν προφητευμένων, *consum-*

malis eorum quae praedicta sunt. 643 et saepius.

ἐκβεβρωσθαι, deservisse, efferveruisse, aestuasse. 41 not. 5.

Ἐκκλησία, Ecclesia, Aeonis Valentiniani nomen. 14.

Ἐκκλησιαστικός, Ecclesiasticus, Aeonis Valentiniani nomen. 16.

ἐκτικός, habilis, robustus, validus. 54.

Ἐλπίς, Elpis, Aeonis Valentiniani nomen. 16.

ἐμμέτρως, metricè, versibus 192.

Ἐνθύμησις, Intusio, Enthymesis, exco-
gitatio, concupiscentia, proprie cogita-
tio; persona sublimior est secundum
Valentin. e Sophiae conamine orta.
26 et saepius.

Ἐνώσια, Ennoes, proprie cogitatio; Ae-
onis nomen secundum Valentin. 12 et
alibi.

Ἐνότης, Enotes, unitas, Valentinianorum
principium. 132.

Ἐνώσις, Henosis, unio. Nomen Aeonis
secundum Valentinianos. 14.

ἐξαγράμματον ὄνομα, sex litterarum
nomen. 184.

ἐξηγητής, interpretator, i. e. qui expli-
cat. 2.

ἐπεὶ, quatenus, i. e. quoniam. 2.

ἐπιμνησθεῖν, reminisci, meminisse,
mentionem facere. 42.

ἐπισαθρός, letrenus, putridus. 152.

ἐπίσημος, — ὡς ὄνομα, insigne nomen;
notandum nomen, quod sex litteris
constat. 168 not. 4. — ε ἀριθμός,
insignis, seu potius senarius numerus.
174 not. b.

ἐπισκοπικός, episcopalis; ἐπισκοπική
διαδοχή. 256.

ἐπιτήδεον, aptabiliter, apte. 202 not. d.

ἐπομβρεῖν, stillare, pluvia humectare.
146.

Εὐδοχητός, Beneplacitus, Salvatoris no-
men secundum Valentin. 142.

εὐχαριστεῖν, gratias agere, grato animo
reputare, celebrare. 124. Precibus
super calice pronuntiatu consecrare.
146 not. b.

ἐφόδια δοῦναι, subministrationem dare,
facultates, subsidia suppeditare. 10.

ἔχειν cum infn., habere, potius posse;
ἔχοντες ἐπιδείξαι, habentes ostendere,
qui possunt ostendere. 4 et alibi sae-
pissime.

Z.

Ζωή, Zōē, Vita, nomen Aeonis secun-
dum Valentinianos. 14 et saepius.

ζωοποιεῖν, vivificare, vitam impertire.
48.

H.

Ἥδονή, Hedone, voluptas, Aeonis nomen
in systemate Valentiniano. 14.

Θ.

Θέλημα seu Θέλησις, Thelesis, volun-
tas. Aeonis nomen sec. Ptolemaeum.
138.

Θελητός, Theletos, voluntate expetitus,
Aeonis nomen sec. Valent. 16.

Θιάσος, coetus hominum, in honorem
alicuius Dei sacrificia et pompas agen-
tium. 152 not. 3.

I.

ἱάσιν ποιεῖσθαι, curationem facere. 58.

Ἰαώ, Iao, nomen Dei sacrum, ex he-
braeo יְהוָה breviori pronuntiatione
expressum. 46.

ἰδιωτικῶς, idiotice, vulgari sermone, rudi
ac simplici stilo. 10.

ἰδιωτισμός, simplicitas, simplex vivendi
et scribendi ratio. 825.

ἱκανός — ἱκανωτάτη γραφή, poten-
tissimae litterae. 431 not. 9. ἐπιστο-
λή ἱκανωτάτη, epistola perfectissima.
436 not. 2. Cfr. 429 not. 1.

K.

κάθετος, — κατὰ κάθετον, secundum
demissionem, ad perpendicularum. 206.

καχογνώμων, homo perversae senten-
tiae. 434.

καχοσύνθετος, — φαντασία, phanta-
sia male compositum. 88.

Καρπιστής, Carpistes, cognomen Hori
Valentiniani, de quo vide 24 not. c.

καρποφορεῖν, fructificare, uberius ef-
ferre. 10. proferre, producere. 16 et
saepius.

καρποφορία, fructificatio, inventum, ex-
cogitatio. 50 et alibi.

καταδικαστικῶς, more iudicis condem-
nantis. 845.

καταθηματίζειν, cathematizare, idem
significans atque verbum καταναθε-
ματίζειν. 152.

κατακλίνω, declino, reclino, discumbere
facio. 214.

κατάληψις, comprehensio, notitia, cogni-
tio. 90.

κατασκευάζειν, aptare, probare, confir-
mare, adstruere. 222.

καταστρεφείς, eversores. 481.

κατατρέχειν τῶν γραφῶν, infamare
Scripturas, depravare eas. 113 not. 8.

καταφυσάω, exsufflo, sperno, detestor.
152.

κατωφερής, deorsum deversgens. 60.
κεκαυτηριασμένοι τὴν συνείδησιν, cauterizatos habentes conscientias, depravatam habentes conscientiam. 158 not. c.
κένωμα, vacuitas, vacuum, inane spatium, quod secundum Valentinianos extra Pleroma situm est. 44 not. d. et saepius.
κεκρωμένοι, — *κεκρωθεῖσα*, elata, decepta. 150.
κεχυμένος, effusibilis, fusillis. 66.
Κοσμοκράτωρ, Cosmocrator, dominus mundi. Ita dictus est diabolus apud Valentinianos.
κνοφορεῖν, ultero gestare. 68.

A.

λεξιθρεῖν, verbis inhaerere. 833.
λεπρώα, — *λεπρώσουσι*, leprosi erunt. 634.
ληρολόγοι, nugatores, deliri. 136.
Λυτρωτής, Lytroles, redemptor. Hori Valentiniani nomen. 24.

M.

Μακαρία, Macaria, felix. Aeonis nomen in systemate Valentinianorum. 14.
Μακαριότης, Macariotes, felicitas. Aeonis nomen apud Valentinianos. 16.
μακροθυμεῖν, magnanimitatem exsistere, aequo animo sustinere. 124.
μαντεία, divinatio, coniectura. 108.
μεταμορφοῦν, transferre in, accommodare, adaptare. 128.
μελετᾶν, meditari, exercere. 76 not. 5. Sollerter concinnare. 114.
μελοποιεῖν, fabricatio membrorum. 723.
μεμελετημένη ὑπόθεσις, declamata controrsis, diligenter, accurate elaboratum argumentum. 114.
μεριστικός, — *μεριστική* (sic lege) ἐνεργείαν, separativam operationem. 40.
μεσότης, medietas; τόπος τῆς μεσότητος, locus medietatis. 80. 78.
μεσοχρονία, medietas temporum. 690.
Μεταγωγεύς, Metagogeus, deductor. Hori Valentiniani cognomen. 24 not. d.
μεταχενόω, transfundo. 146.
μεταλαμβάνω, puto, arbitror. 156.
μεταπλάττω, transingo, retingo. 88.
μετοχικός, — *μετοχική* τῆς ζωῆς, participatrix vitae. 724.
μετριότης, mediocritas; κατὰ τὴν ἡμετέραν μετριότητα, secundum nostram mediocritatem. 8.
Μητρικός, Metricus, Aeonis nomen apud Valentinianos. 16.

Μητροπάτωρ, Metropator. Cognomen Demiurgi secundum Valentinianos. 58.
Μίξις, Mixtio. Aeonis nomen in systemate Valentinianorum. 14.
Μονογενής, Monogenes, Unigenitus. Aeonis nomen secundum Valentinianos. 18 et alibi.
μονογλωσσεῖν, singulariter enuntiare, pronuntiare. 162.
μονώτατος, solus. 158.
μονότης, monotes, solitas. 132.
μόρφωσις, formatio, forma. 14. 28.
μυστηριαδωδεις, mysterialiter, obscure, late et mystice. 34 et saepius.
μυστικῶς, secreto, clam. 634.

N.

Νοῦς, Nus, mens. Interpres nominum quam vertit sensus. Aeonis nomen secundum Valentinianos. 12 et saepius.
νυμφῶν, nymphon, thalamus nuptialis. 78.

Ξ.

Ξηροφορεῖν, definire. 128 not. c.

O.

Ὀγδωδεις, octonatio, ogdoas, octonarius numerus. 14 et saepius.
ὀδυμὴ ἀφ' ἀθάνατος, oederatio immortalitatis. 46.
ὀλυσσόμενος, in timore sapiens, qui ab ipsi sapiens esse videtur. 200.
ὀλκισεῖν, adiungere, accommodare, conciliare cum. 122. πρόσσυνεῖν, insinuare, accommodare. 90.
ὀλκονομία, dispositio, ordo, symmetria. Saepissime occurrit. Ea complectitur vox, quae a Christo gesta sunt ad salutem hominum reparandam; opus redemptorium. 70. 82. 116 not. c. 172.
Ὀροθέτης, Horothotes, finitor, constitutor iuris. Hori Valentiniani cognomen. 24.
Ὀρος, Horos, Horus, terminus. Ita appellabant Valentiniani personam, quae Pleroma terminabat, Aeonis confinebat et custodiebat, ne super eum terminos supergredirentur. 29 et alibi.
οὐσία, materia, natura, essentia. 192.

Π.

Πάντα, Omnia; Iesus Valentinianorum sic dictus est. 30.
παράγειν, transducere, i. e. abducere, seducere. 2.
Παράδεισος, Paradisus, nomen magis secundum Valentinianos. 60.

παράδιδάσκειν, aliud docere, perperam, falsa docere. 8.

Παράκλητος, *Paracletus*, consolator. Aeonis nomen secundum Valentin. 16.

παρὰπέμπειν, *resulare*; *παρὰπεμπόμενοι*, *resulantes* i. e. reiciētes, spernentes, repudiantes. 2.

παρὰποίησις, *transfictio*. 108.

παρὰσσεύη, *cornu pura*, feria sexta. 172 not. 8.

παρὰτραπείς, *demulatus*, depravatus, aberrans. 18.

παρὰτρέπειν τὰς ἐρμενεύας, *interpretationes convertentes* scil. in alienum sensum. 42.

παρεπινοεῖν, *excogitare*, Insuper excogitare, adinvenire. 122. 126. *παρεπινοούμενος*, qui adinventus est. 218.

Πατρικός, *Patricus*, *Paternus*. Aeonis nomen in systemate Valentinianorum. 16.

πατρὸδότηρ, *patrodotor*, *patridator*, cognomen Verbi Valentiniani. 168.

περιαιώσας, *explicans*. 116. 117 not. 10.

περιγινόμενα, *exquisita*, comparata, provenientia. 50.

περιπολλίζοντες, *circumobversati*, urbes circumεantes, circumvagati per urbes, insidias captantes. 154.

πῆξις, *hæsis*, concretio. 66.

πηχισμός, *mensuratio per cubitos*, *πηχισμός τῆς εἰκόνης*, *numerus cubitorum imaginis*. 798.

πιθανολογία, *suadela*, oratio ad persuadendum accommodata, verisimilis, fallax. 10.

πιθανός, *verisimilis*; *πιθανὸν περιβλεψαί*, *amiculus ad decipiendum callide adornatus*, fallax. 4.

πιθανότης, *suadela*, orationis argumenta speciosa, quæ persuadendi vim habent. 10.

πιθανῶς, *suadentes* i. e. verisimiliter, ad persuadendum apposite. 4.

πίπτειν, *errare*, decipi. 541.

Πίστις, *Pistis*, fides. Aeonis nomen secundum Valentinianos. 16.

πλάσις τοῦ Θεοῦ, *plasmatio Dei*, creatura Dei. 258.

πλάσιμα, *figmentum*, *fictio*, commentum. 16 et alibi.

Πλήρωμα, *Pleroma*, *Plenitudo*. Ita nominabant Valentiniani caelum, in quo Aeonēs sedebant. Quæ vox sæpissime occurrit.

Πνεῦμα ἕγιον, una cum Christo a Monogene prolatum secundum Valentinianos. 26 et alibi.

πνευματοφόρος, *Spiritus* s. habens, eius gratia repletus. 728.

πολιτεύεσθαι, *morari*, *municipalium adipisci*, *civitate donari*. 571.

πολυπλασιασμός, *multiplicatio*. 192.

προαεγγόητος, *proanænoctios*, *cogitationem longe superans*. 132. 134.

Προαρχή, *Proarche*, primum principium, primus Valentinianorum Aeon. 132. 144.

προβάλλω, *προβάλλομαι*, *emitto* scil. in lucem, *produco*, *profero*. 12 et alibi.

προβάτειος, *ovilis*, *ovillus*. 6.

προβολεύς, *prolator*, *productor*. 18.

προβολή, *emissio*, *prolatio*, *productio*. 12 et alibi.

προόρισις, *præfinitio*; *φύλον τῆς προόρισεως*, *multitudo ante præfinita*. 414.

προπανυπέρτατος, *sublimissimus*, *supremus*, *altissimus*. 192.

Προπάτωρ, *Propator*, primus pater, Bythi Valentiniani cognomen. 12.

προόσβασις, *progressio*. 182.

προσεπέργαζεσθαι, *exquirere*, *accurate pertractare*, *accurate explicare*. 122.

πρόσκλησιν ποιέσθαι, *declinare*. 70.

προσπλοχή, *perplexio*, *complexio*. 84.

πρόσωπον, *persona*, *species*, *forma*. 472.

πρότασις, *argumentum*. 833.

προτύπωσις, *præfiguratio*. 708.

πρόφασις, *occasio* i. e. *prætextus*, *species*. 4. 18.

P.

ῥαδιουργεῖν, *falsare*; *ῥαδιουργεῖν τὰ λόγια τοῦ Κυρίου*, *falsare verba Domini* i. e. *adulterare*, *male explicare*, *eorum sensum detorquere*. 2. 42.

ῥαδιουργημα, *falsatio*, *commentum*. 218.

ῥευστός, *fluidus*. 66.

Ῥοδανουσάς κλίματα, *regiones Rhodanenses*, *tractus Lugdunensis*. 158 not. b.

Σ.

Σιγή, *Sige*, *silentium*, *nomen coniugis Bythi secundum Valentinianos*. 12 et alibi.

σκηνοβατεῖν, *exponere*, *pervulgare*. 670.

σκιὰ, *umbra*, *inane spatium*, *quod Valentiniani extra Pleroma fluxerunt*. 44 et alibi.

σοβαρῶς, *graviter*, *arroganter*, *cum fastu*. 50.

Σοφία, *Sophia*, Aeonis nomen secundum Valentinianos. 16.

Σταυρός, *Cruz*, *cognomen Horti Valentiniani*. 40. 42.

συγκαταβαίνειν, *condescendo*, *simul descendendo*. 186.

συγκατασπαρείς, *conseminatus*, simul inspersus, *seminatus*. 68.
συγχεροτημένη πιθανότης, *exercitata similitudo* i. e. *constructa*, *adornata*, *comparata*. 2 not. 4.
Σύγκρασις, *Syncrasis*, *contemperatio*, *Aeonis* nomen sec. *Valentinianos*. 14.
συγκρίματα, *congregationes*, *concretiones*. 56 not. 1.
συγχέαι, *commiscuisse*, *confudisse*. 54.
συζυγία, *coniugatio*. *Copulatio Aeonum* sic appellatur, *alterius* *masculi*, *alterius* *feminae*. 14.
συλλαβεῖν τὴν θεωρίαν, *concepisse visionem*, *vidisse*, *visu* *percepisse*. 56 et not. 5.
συνεπακολουθεῖν, *sequi*, *consequi*, *una* *consequi*. 164. 194.
συνεπισφραγιζόμενος, *consentiens*, *comprobans*, *calculus* *adiiciens*. 30.
Σύνεσις, *Synesis*, *intellectus*, *Aeonis* *nomen* sec. *Valentinianos*. 16.
συννηπιάζειν, *coinfantari*, *simul* *infantem* *esse*. 700.
σύστασις, *status*, *coagmentatio*. 232.
συστέλλειν, *subtrahere*, *subducere*, *contrahere*. 46.
Σωτήρ, *Salvator*, *Soter*, *Iesu* *nomen* sec. *Valentinianos*. 30. 34.

T.

Τετρακτύς, *Quaternatio*, *numerus quaternarius*. 12 et alibi.
τετράμορφος, *quadriformis*. — *τὸ εὐαγγέλιον*, *quadriforme evangelium*. 468. 470. — *α ζωά*, *quadriformia animalia*. 470.
τραγωδία, *tragoedia*, *tumultus*, *insania*. 50.
τυφλώττειν, *excaecare*. 751.
τριχῆ, *tripartite*, *trifariam*. 16.

Y.

Υαλος, *vitreum* i. e. *vitrum*. 6.
ὑπερβαίνειν, *supergradi*, *transilire*, *pretermittere*, *nihil curare*. 88.
ὑπερέκρουσις, *exclusio*, *excussio*, *vehemens agitatio*. 202.
ὑπερεχθείσθαι, *supereffundere*. 146—148.
ὑπεριμέλρεσθαι, *valde concupiscere*, *gestire*. 146.
ὑπερχύψασα, *elata*, *emergens*. 52.
ὑπερτόνα τοξεύοντες, *super locum agillantes*; *arcu* *immodice* *contento* *inculati*. 202 et not. b.
ὑπόγυιος, *temporalis*. 22 — *ον*, *ex tempore*. 114.
ὑποκείμενα, *subsistentia*, *in ortum* *producta*. 56.
ὑπόστασις, *substantia*, *natura*, *essentia*. 64. 192. *Coagmentatio*. 166.
ὑστέρημα, *defectus*. *Valentiniani* *Achmotham* ita appellabant, *quam* *et* *Sophiae* *ortam* *gingebant*. 160.

Φ.

φανερώτατα, *manifestissime*. 16. 34.
φαντασία, *phantasma*, *species externa*. 4. 88. *imaginatio*. 50.
φιλεριστέω, — *διὰ τῶν τοιούτων ἐνδεικνύναι φιλεριστοῦσιν*, *per huiusmodi* *ostendunt asseverationes*, *hic* *est*: *acriter ostendunt*. 216.

X.

Χάρις, *Charis*, *cognomen coniugii Dydi* *secundum Valentinianos*. 12.
χαυνοῦν τὴν γνώμην, *infatuare mentem*, *animum intumescere*, *superbia efferre*. 202.
χωρεῖν εἰς τὸ μηκέτι εἶναι, *obire* *id*, *ut iam non sit* i. e. *perire*. 80.

II. INDEX LATINITATIS.

A.

A, ab, post comparativum; *melior ab illo* pro *melior illo*. Frequenter occurrit.
A, ab, prae, inter, super. 548.
ab his, deinde, postea. 406.
abortio, ἐκτρώμα, abortus. 93.
abscondita mysteria, ἀπόκρυφα μυστήρια, in vulgus non efferenda. 17.
absolvere, solvo, explico. 379 et saepius.
absolutio, ἐπίλυσις, solutio, explicatio. 219 et alibi.
absorbi, absorberi. 703.
abstentum fuisse, ἐπισησθαι, repressum, cohibitum, e temerario conamine revocatum. 21. et not. 5. *abstentus est*, abstulit, abstinuit, vel eiectus est ecclesiae coetu; gr. ἀφιστάμενος. 440.
abundantius, περί των όλων, universim, de rebus omnibus. 89.
acataleptos, ἀκατάληπτος, incomprehensibilis. 137.
Achamois, Enthymeseos Sophiae nomen, de quo vide 45. not. b.
Acinetos, Ἀκίνητος, immobilis. Decimi quinti Valentinian. Aeonis nomen. 15.
Aclor, oeconomus, procurator. 647. 651.
ad, πρὸς, contra, adversus. 573.
adaequati, ἐξισωθέντες, exaequati, aequales facti. 31.
adductor, προσαγωγεύς, conciliator, sequester, conciliatrix. 157.
adest pro fas est, potest, licet, facile est; adest discere i. e. disci potest, discere licet; gr. πάρεστι. 240. 427.
adfatio, adfationes, invocationes, formulae redemptionis Marciosorum. 278. not. 1. 293.
adiacere, in promptu esse, paratum, penes aliquem, ad manum etc. Gr. ἀρκεῖσθαι. 582. 808. *adiacet Deo*, penes Deum est, ad Deum referendum est, Deo soli notum est. 382.

adinspiratio, inspiratio, afflatus. 404.
adinventio, μέθοδος, modus, ratio, via. 107.
qui adinventus est, παρεπιννούμενος, qui insuper excogitatus, confictus est. 219.
adiungere, οἰκειοῦν, accommodare, aptare, conciliare cum. 123.
adlectantia, ἀγώγιμα, illicientia phar-maca, cantiones, incantamenta. 153.
admentiri, fingere, comminisci. 400.
ad perfectum, τελῶς, perfecte. 31.
adsimulare, εἰκάσαι, comparare, simile esse dicere. 17. Similem exhibere, exprimere. 620.
adventatio, παρουσία, adventus, accessus. 93.
advocare, consolari; gr. παρακαλεῖν. 454.
advocatio, tutela, defensio, patrocinium. 523. 678.
aegrimonium, aegritudo, aegrimonia. 340.
Aenos, Ἀένους, mens aeterna. Vigesimali quinti Valentinianorum Aeonis nomen. 17.
Aeon, Αἰών, proprie: saeculum, aevum, et ita interdum accipit Irenaeus. Ex Gnosticorum autem usu significat divinum quiddam, seu proprietatem seu personam seu etiam angelum. Passim apud Irenaeum occurrit.
aeon, αἰών, saeculum. 231. 701.
aeonia, perpetua, sempiterna. 236.
aeonia, aeterna, sempiterna; a gr. αἰώνιος. 260.
aeque, fortasse; gr. ἰσως. 493.
aequiparans, aequalis. 286.
affectare, ἐπιτηδεύειν, studere, curare. 89.
affectio, infectio. 516.
affingere, fingere, comminisci. 402 et saepius.
Agape, Ἀγάπη, caritas, dilectio. Vigesimali

quarti Valentinianorum Aeonis, Materni coniugis, nomen. 17.
agenetos, ἀγέννητος, ingenuus. 133. 137.
Ageralos, Ἀγήρατος, senii expertus, non senescens, immortalis; undecimi Valentinianorum Aeonis nomen. 15.
agere aliquem contumeliis, contumelias alicui inferre. 645.
agredientes, fabricati, moliti, statuantes; gr. *ἐγχειροῦντες, ἐπιχειροῦντες*. 592.
agnitio, γνῶσις, cognitio, scientia. 35 et saepius.
agnitores, scientes, intelligentes, spirituales; gr. *Γνωστικοί*. 402.
agnoscere, γνωρίζειν, notum facere. 187.
agogima, vide *adlectantia*.
agonia, ἀγών, anxietas. 21.
agonizari, certare; gr. *ἀγωνίζεσθαι*. 697.
Alethia, Aletheia, Ἀλήθεια, veritas; quarti Valentinianorum Aeonis, Nu coniugis, nomen. Passim apud Irenaeum.
aliquid quidem, aliquid autem, partim quidem, partim autem. 712. 754.
allegere, eligere, in societatem cooptare, adsciscere. 474.
allophylus, alienigena; gr. *ἀλλόφυλος*. 493.
ambiguitas, ἀντιλογία, obscurum quid, controversum, de quo disputatur. 643.
anepseios ἀνεπνόητος, cogitationem superans. 137.
angariatus, ad ferendum aliquid adactus; gr. *ἀγγαρεύμενος*. 245.
anonomastus, ἀνομόμαστος, innominabilis. 137.
anthropos, vide *homo*.
antiquius, melius, praestantius. 291.
antitypi, respondentes, similes, eiusdem formae. 244.
aoratos, ἀόρατος, invisibilis. 133. 137.
apator, ἀπάτωρ, patris expertus. Demiurgi Valentinianorum nomen, quem sola Achamoth in ortum produxerat. 59.
aphtharsia, incorruptela, Barbeliotarum Aeon; a gr. *ἀφθαρσία*. 260.
apocelastasis solis, ἀποκατάστασις τοῦ ἡλίου, solis conversio, qua scilicet ad idem zodiaci punctum revertitur, unde primum discesserat. 207.
Αποκρυφῶς, ἀποκρυφῶς, quod latet, abstrusum est. 223.
aporia, ἀπορία, anxietas, angustiae. 63 et saepius.
aportalum esse, ἀπορεῖν, in summa perplexitate haerere. 23.
aporiatus, ad angustias reductus; gr. *ἀπορούμενος*. 287. 294.
apotelestos, perfectus, numeris omnibus absolutus. 384.

appendix, ἐπιγεγόμενόν τι, quod supervenit alicui. Cum *appendice passione, σύν τῇ ἐπιγεγόμενῃ παθί*, cum passione quae supervenerat, in quam incidit. 25—27.
apprehendisse, καταλαβεῖν, comprehendisse. 27. 45 et alibi.
apprehensio, cogitatio. 141.
aptabilis, idoneus. 394. 396.
aptabilitas, ἐπιτηδεύτης, habilitas. 57.
aptabiliter, ἐπιτηδεύον, apte. 203.
aptare, κατασκευάζειν, probare, confirmare, adstruere. 223.
aptatio, apta dispositio, concinnitas. 378.
aptus, commodus, facilis; gr. *ἐπιτηδεύς*. 597.
arche, ἀρχή, principium. 133.
archegonos, primigenus; gr. *ἀρχηγόνος*. 308.
archontes, principes; gr. *ἀρχοντες*. 249 et alibi.
arguere, ἐλέγχειν, confutare, refutare. 225.
argutio, ἐλαγχος, confutatio. 209.
argumentatio, argumentum, υπόθεσις, hypothesis, dogma, sententia, propositum. 53 et saepius.
argumentata est, callide molita est, cogitavit; gr. *ἐπεχείρησε*. 268.
armamenta, instrumenta. 282.
arrhetos, ἄρρητος, inenarrabilia, qui sermone exprimi non potest. 137. 160.
asciverare, ἱσχυρίζεσθαι, fortem, validum se praestare. 262.
assimulatus, fallax. 615.
assuesco, assuescisco. 636.
assumptio Domini, ἀνάληψις τοῦ Κυρίου, ascensio Domini in caelum. 480. 512.
atria, αἱ αὐλαί, αὐλαίαι, aulae, curtinae. 211. 215.
augere, cresco. 540 et alibi.
auges, αὐξήσεις, augesbis. 11 not. 4.
aut plus, ἢ πλεον, quanto magis. 203.
aut, quam; gr. *ἢ*. 376 not. 13.
autkadia, αὐκαδία, superbia, procacia etc. Gr. *αὐθαδία*. 263 not. 4.
autogenitor, αὐτογεννήτωρ, sui ipsius genitor. 169.
Autophyes, Αὐτοφυής, sponte, ex seipso natus. Decimi tertii Valentinianorum Aeonis nomen. 15.

B.

beneplacitum habere, εὐδοκεῖν, placere dignari. 633. 572.
bene sentire, εὐδοκεῖν, placere, sibi complacere, delectari, approbare. In aliquo bene sentire, enim gratum et acceptum habere. 143. 445. 466. 653 et alibi.

Bythius, *Βύθιος*, profundus; noni Valentinianorum Aeonis nomen. 15.
Bythus, *Βυθός*, proprie: profundum; et ita interdum accipit Irenaeus. Frequentius vero apud eum exprimit primi Valentinianorum Aeonis nomen. 13 et saepius.

C.

calamiscus, parvula arundo, fistula. Item, calami odori genus. Gr. *καλαμίσκος*. 369.
capabile, quod capere, suscipere potest. 314.
capas, *χωρούμενος*, comprehensibilis. 701.
non capit, fieri non potest; gr. *οὐκ ἐνδέχεται*. Passim occurrit.
capit, fas est, licet; gr. *δέχεται*. 384 et saepius.
Carpiates, *Καρπιστής*, vindex, iudex, arbiter. Hori Valentinianorum cognomen. 25 not. c.
catadlyptus, *κατακλυσμός*, diluvium. 213. 432. 472.
catathematisere, *καταθεματίζειν*, diris devovere, exsecrari. 153. 201—203.
cauteriare, cauterio notare, candenti ferro signare. Gr. *καυτηριάζειν*. 253.
cauterisatas habentes conscientias, *καυτηριασμέναι τὴν συνείδησιν*, depravatam, perditam habentes conscientiam. 159.
cenoma, vacuum; gr. *κένωμα*. 301.
cessasse, *προσχωρῆσαι*, accessisse, venisse. 85.
chalcolibanum, genus electri, secundum quosdam; aurichalcum; gr. *χαλκολίβανον*. 631.
Charis, *Χάρις*, proprie: gratia; ex Valentinianorum usu, Bythi coniugis cognomen. 13 et alibi. Item Barbeliotarum Aeon. 261.
charitiesia, pocula amatoria. 249 not. 9.
choicus, *χοῖκος*, terrenus, ex materia concretus. 67 et alibi.
cinctum, *διάφραγμα*, diaphragma, septum transversum. 167 not. 10.
circa, *ἐργά*, *περί*, qui sunt circa, vel erga Ptolemaeum, Valentinum etc. i. e. interdum: Ptolemaeus, Valentinus etc. interdum, Ptolemaeus, Valentinianus etc. Phrasia Irenaeo familiaris. Vide secundum.
circumdata corpora, *κυκλοειδῆ σώματα*, globosa corpora. 205.
circumlatio, comitatus, conversatio, consuetudo; gr. *περιφορά*. 248. 249.
circumlatio, orbis, circuitus, caelum; gr. *περιφορά*. 407.

circumobversati, *περιπολίζοντες*, urbes circumeuntes, circumvagati per urbes, insidias captantes. 155.
circumscribere, delere, e medio tollere; gr. *περιγράφειν*. 463. 537. 607.
circumstantia, satellitium, custodia; gr. *περίστασις*. 261.
civitas magna, metropolis; gr. *μητρόπολις*. 480.
clarum, claritas, gloria. 631.
coadunatus, *συναναχθεὶς*, confusus, commistus. 131.
coena pura, *παράσκειν*, parasceve, feria sexta. Vox a Iudaeis sumpta. 173 not. 8. 781.
cogitata ab se cogitatio, *αὐτοβούλητος βουλή*, voluntarium consilium. 175.
cogitatio, *βουλή*, consilium. 175.
cohortari, docere, erudire; gr. *συμβιβάζειν*. 477.
coinstantiari, infans cum aliquo fieri; gr. *συννηπιάζειν*. 701.
collationem fecisse, *ἐξανίσασθαι*, colligisse, simul contulisse, symbolam dedisse. 31.
collectio humana iusti generis, mors iustorum eorumque in altero saeculo congregatio. 679.
colligere, conventus habere; gr. *συνάγειν*. 645.
comoedisari, in theatro, seu fabulis exhiberi, in fabulis cani. 319.
commemorare decadis, *μνημονεύειν τῆς δεκάδος*, mentionem facere decadis. 209.
commemorari, meminisse, recordari. 115. 248. 804 et alibi.
commemoralus, *ἀναμνησθῆναι*, recordatus, in memoriam revocans. 107.
commentari, comminisci, fingere. 556.
commentiri, coningere, comminisci, afingere, seu falso attribuire aliquid alicui. 337. 432.
compaginatio, compago, compages. 704.
comprehendens, *ἐξαφθέν*, accensum. 81.
comprehensio, *κατάληψις*, notitia, cognitio. 91.
compunctus, cauterio inustus; gr. *καυτηριασμένος*. 355.
computatio, arithmetica, ars computandi. 406.
concedere, alicuius potestati dimittere, permittere. 616.
concedo, dimitto, remitto. 521.
concepisse visionem, *συλλαβεῖν τὴν θεωρίαν*, vidisse, visu percepisse. 57.
concessio, loci cessio. 645.
concupiscentia, vide *ἐπιθυμία*.
concurre cum aliqua re, quadrare ad rem aliquam. 370.

condescendo, συγκαταβαίνω, simul descendendo. 187.
conditio, κτίσις, modo pro *creatione*, modo pro *re creata* accipit interpres Irenaei, idque passim.
conditiones, res creatae. 766.
confirmare, διορίζεσθαι, affirmare, asserere. 89.
confiteri, in se recipere, spondere; gr. *ἐξυμολογεῖσθαι*. 296.
confusus, συγκεχυμένος, commixtas, simul mixtas. 61.
congregationes, συγχρίματα, concretiones. 57.
coniugatio, συζυγία, coniugium, coniugii nexus, copulatio duorum Aeonum, quorum alter masculus, alter femina. Saepè apud Irenaeum.
connexus, vinculum; græc. *σύνδεσμος*. 611.
conscientia, scientia, intelligentia; gr. *σύνεσις*. 378.
conseminatus, συγκατασπυρεῖς, simul inspersus. 69.
consequens, affinis, similis, aptus, conveniens, respondens. 730 et alibi.
consequentia, ἀκολουθία, series. 115.
conservasse, διατετέλεσθαι, perstitisse, perseverasse. 85.
consistere, constituere, statuere; gr. *συνίστασθαι*. 388.
consonatio, consonantia, apta compositio, ordinatio, concinnus ordo; gr. *ἁρμονία*. 329 et alibi.
consparsus, commixtus, intime unitus; gr. *παραμεινός*. 509.
consparsus, subactus, maceratus; græc. *φραγδής*. 509.
conspectio, φύραμα, massa. 97. 755.
consulare, συνιστάειν, commendare, approbare. 107.
consternatio, ἀπορία, anxietas animi. 49. 95 et alibi.
consternor, διακυρώω, anxio animo sum, animo dubius. 49.
continere, κατέχειν, inhibere, prohibere. 19.
contrahere bellum, suscipere bellum. 239.
controversia, ὑπόθεσις, argumentum, hypothesis, dogma. 115.
coopertio, κύλυμμα, velum. 55.
correctio, felix successus, exitus; græc. *κατόρθωμα* vel *κατόρθωσις*. 282 not. 6.
corrige sua negotia, recte gerere sua negotia; gr. *διορθοῦν, κατορθοῦν*. 801.
Cosmocrator, κοσμοκράτωρ, princeps mundi. Sic Diabolum appellabant Valentiniani. 65.
crucifixam fuisse, ἀποσταυρωθῆναι,

vallo cinctam, disiunctam fuisse, sc. a Pieromate. 27.
crux, σταυρός, vallum. Hori Valentinianorum cognomen. 33.
custodiarium, cella fructuaria, pomarium; gr. *ὀπωροφυλάκιον*. 568.

D.

decas, δεκάς, denarius numerus. 17 et alibi.
decernere, statuere, pro certo tenere, affirmare. 465. 770.
declamata controversia, μεμελετημένη ὑπόθεσις, sollerter concinnatum, elaboratum argumentum. 115.
declinare, πρόσχλινον ποιεῖσθαι, se inflectere, inclinare. 71.
declino, κατακλίνω, reclino, discumbere facio. 215.
defectus, defectio, ὑστέρημα. Sic Achamotham ex Sophiae passionis ortum vocabant Valentiniani. 161 et alibi saepius.
deservisse, ἐξεβράσθαι, pro efferbuisse, aestuasse. 45 not. 5.
desfigurare, διατυποῦν, exprimere. 215.
deformare, ἐκτυποῦν, exprimere, efformare, mente concipere. 207 et alibi.
deformari, formari, formam seu figuram exhibere, representari. 642. 682.
defunctio, obitus, interitus; ad finem defunctionis, i. e. in ipso vitae fine. 233. 242.
degradi, descendere. 238.
delectata in conspectu eorum, ἑλκυσθησαία αὐτοῦς, libidinose adspiciens eos. 57.
delibatio, ἀπαρχή, primitiae. 97.
deliriosa, ληρωδῆ, inepta, vana, ridicula, nugae. 151.
deliriosus, delirans, ridiculus. 135.
deminorare, ἐλαττοῦν, ἐλαττωρεῖν, imminuere, detrimentum inferre. 123.
vincere, superare, subicere. 785.
deminorari, imminui, minorem fieri, inferiorem esse; detrimentum capere. Gr. *ἐλαττοῦσθαι*. 249. 273. 339. 555.
deminoratio, ὑστέρημα, defectus, labea, passio, ignorantia. His nominibus Sophiae, novissimi Aeonis, passionem eiusque abortum designabant Valentiniani discipuli. 199 et alibi.
Demurgus, δημιουργός. Sic mundi inferioris opificem appellabant Valentiniani. 59 et alibi saepissime.
demulatio, ἐτεροποιεῖς, varietas. 49.
demulatus, παρατραπείς, depravatus, aherrans. 19 not. 14.
deposuisse, κατατεθεῖσθαι, reposuisse. 207.

derisivit in hunc Aeonem, ἀπέσκηψε εἰς τοῦτον τὸν Αἰῶνα, decubuit in hunc Aeonem. 19.

deservitio, observantia, obsequium. 600.

desolatus, ἐντερονμένης, privatus, orbat. 792.

destituta, ὑστερήσασα, deficiens, quae defectit. 129. 133.

destructor sermo, ἀνασκαυάων λόγος, confutatio, argumentum, quo quidpiam refellitur. 117.

determinare, διορίζειν, distinguere, distinguere. 129.

detritus, contritus, confractus; gr. *συρτατριμμένος*. 553.

Diaconium, ordo diaconatus; gr. *διακόριον*. 601.

diaconus, διάκονος, minister. 175.

diastema, intervallum; gr. *διάστημα*. 447.

dicere, ἀναγορεύειν, praedicare. 259.

dicto audientia, obedientia. 709.

dies, lumina, virtutes, angeli. 270 not. 5.

differentes, praestantiores; gr. *διαφορώτατοι*. 309. 398.

diffundor, διαχέομαι, laetitia diffundor, perfundor. 49.

digitus numerus, numerus denario minor. 799.

diligenter, ἐμμελῶς, concinne. 31.

diligenter, ἀκριβῶς, accurate. 205.

diligere, deligere, eligere, probare; gr. *ἐπιλέγειν, δοκιμάζειν*. 437.

diminutio, defectio, defectus, labes, fructus passionis novissimi Aeonis; gr. *ὕστερημα*. 653.

discipulis, discipuli; gr. *μαθηταί*. 490. 503. 519 et alibi.

dispersim, σποράδην, sparsim, variis in locis. 173.

disponi, κατασκευασθαι, componi, exornari. 165.

dispositio, διάθεσις, affectio. 139.

dispositio, οἰκονομία, concinnus ordo, ordinatio, symmetria. Frequenter hoc sensu.

dispositio, οἰκονομία, dispensatio; ea omnia quae Christus in terris gessit ad procurandam humani generis salutem. 71. Vide Indic. graec. sub voce *οἰκονομία*.

dispositio, πραγματεία, negotium, res, quod alicui evenit. 91 et alibi.

dissolvere, evertere; ex graeco *καταλύειν*. 242 et saepius.

dissolutio, eversio, destructio; gr. *κατάλυσις*. 243 et alibi.

distans amplius, praestantior, excellentior; gr. *ὑπεργρεστέρος*. 249.

distantia, distinctio, discrimen, differentia; gr. *διαστολή*. 382. 818.

distare ab aliquo, praecellere alicui. 248.

distillatio, ἀπόρροια, influxus. 207.

doceo, aliud doceo, παραδιδάσκω, perperam doceo, falsa doceo. 9.

doctrina, διδασκαλεῖον, schola, secta. 247. 259. 402.

domesticitas, οικειότης, familiaritas, necessitudo, consortium. 522.

dominari ab aliquo, κυριεύσθαι ὑπό τινος, regi ab aliquo, esse sub eius dominio. 739—740.

dominator, κυριώτερος, auctoritate praestantior, efficacior, potentior. 153. 291 et alibi.

dualitas, δυνάς, binarius numerus. 129 et alibi.

ductio, ductus. 599 not. 13.

ducator, ὁδηγός, viae dux, ductor. 185. 343.

ducta phantasmate, φαντασμάσεισα, animo informans. 157.

duodecas, δωδεκάς, duodenarius numerus. 17 et alibi.

duodecastylum, duodecim columnarum; gr. *δωδεκάστυλον*, 636.

duplicatae, ἐπὶ δύο οὖσαι, ad duo accedentes, duobus iunctae. 179.

dyas, binarius numerus; gr. *δυνάς*. 323.

Dynamis, Virtus, Potestas; gr. *δύναμις*. Basilidis Aeon. 243.

E.

Ecclesia, ἐκκλησία. Octavi Valentinianorum Aeonis, Hominis coniugis, nomen.

Frequens apud Irenaeum.

Ecclesiasticus, ἐκκλησιαστικός. Vigesimali septimi Valentinianorum Aeonis nomen. 17.

effectus, ἐκβασις, eventus, finis. 643.

efficabile, efficacia, vis, virtus; gr. *τὸ ἐμπρακτον*. 469. *efficabilis*, efficax. 469.

effoabiliter, divisim, separatim. 333.

effecior, potentior. 281.

effusa, nullis finibus circumscripta, nullis limitibus definita. 299.

effusibilis, χειρυμένος, fusilis. 67.

elata, ὑπερκοινασά, emergens. 53.

Elpis, Ἐλπίς, Spes. Vigesimali secundi Valentinianorum Aeonis, Patrici coniugis, nomen. 17.

elusiones magicæ, praestigiae. 402.

emendate agere, munere suo probe fungi; gr. *κατορθοῦν*. 427.

emissibile verbum, verbum prolaticum; gr. *προφορικὸς λόγος*. 311.

emissio, προβολή, productio, vel, ut interdum vertit Irenaei interpres, prolatio. Frequenter apud Irenaeum.

emitto, scil. in lucem, *προβάλλομαι*,

προβάλλω, produco, profero. Frequens apud Irenaeum.

endiatheos, intus efformatus, interior; gr. *ἐνδιάθετος*. 308.

Ennoea, *Ennoia*, *Έννοια*, proprie: cogitatio; et ita interdum accipit Irenaeus. Frequentius vero secundi Valentinianorum Aeonis, Bythi coniugis, nomen exprimit.

Enthymesis, intentio, *ex*cogitatio, concupiscentia, *Ένθύμησις*, desiderium, cogitatio. Sic Virtutem ex male concepto Sophiae desiderio, ac praecipiti ausu natam appellabant Valentiniani. 45 et alibi.

episemon nomen, insigne nomen, sex habens litteras. 362. 365.

episemos, *ἐπίσημος*, senarii numeri nota apud Graecos, scilicet ζ'. 195 et alibi.

epithymia, concupiscentia; gr. *ἐπιθυμία*. 263.

est, pro *fas est*, *fiet*, *potis est*. non est *videre cum*, *οὐκ ἴστω ἰδεῖν αὐτόν*, videri non potest. 29 et alibi saepissime.

est quando consistere conari, interdum consistere conari. 388. 419.

error, *πλάνη*, *aberratio*. 195.

erisys, furor, discordia; græc. *ἐρίσς*. 263.

evacuo, inane reddo, exstinguo, e medio tollo; privo, supero, arceo, infringo; gr. *κενόω*. 551 et alibi.

evacuatio, destructio, extinctio, privatio; gr. *κένωσις*. 551 et saepius.

ezaperiens, frangens. 349.

ezephorium, receptaculum, promtuarium; gr. *ἐξοφείον*. 590.

exclusio, *υπερέκκρουσις*, excussio, vehementis agitatio. 203.

*ex*cogitatio, *Enthymesis*, mater Achamoth; gr. *ἐνθύμησις*. 297. Vide *Enthymesis*.

ezercitata, *συγχερομένη*, subdole exercitata verisimilitudo, i. e. subdole composita, constructa, adornata, comparata. 3.

ex ipso, ex tunc, deinceps; gr. *ἐκ τούτου*, scil. *χρόνου*. 561 not. 4.

ezorbicare, non recta incedere, a recta via declinare; gr. *ἀμαρτάνειν*. 770.

ezparescentia, *ἐκπληξίς*, stupor. 67 et alibi.

ezplicans, *περαιώσας*, absolvens, ad finem perduco. 118 not. 10.

ezplicuit, *ἀπετέλεσε*, absolvit, complevit. 175.

ezquinila, *περιγυρόμενα*, comparata, provenientia. 51.

ezultatus, in exilium actus. 581.

ezuspo, *καταφωσάσας*, sperno, delector. 153.

ezterminare, *ἐξανατρεῖν*, seducere, decipere. 149 not. 2. 253.

ezterminari, *ἀφανισθῆναι*, deleri, aboleri. 55 et alibi.

ezterminari, *ἀφαισθῆναι*, corpore, violata pudicitia, contaminari, corrumpti. 155.

ezterminatorius, noxius, exitiosus, perniciosus. 640.

ezterminium, ruina, perniciēs, exitium. 640.

F.

fabulam narrare, *μυθολογεῖν*, comminisci, fabulari. 21.

facere doctrinam, *mysterium*, declarare, explicare doctrinam, mysterium. 441.

facere, parare convivium. 649.

facio, ago, operor; gr. *ποιῶ*. 252.

factura, opus. 241 et alibi.

fallax, *ψευδής*, mendacium amans, impostor. 51.

falsare, *ψαδίουργεῖν*, falsantes verba Domini, *ψαδίουργούντες τὰ λόγια τοῦ Κυρίου*, i. e. oracula divina addecentes, mala fide exponentes, sensum eorum detorquecentes. 3.

falsatio, *ψαδίουργημα*, commentum. 219.

falsiloquium, *ψευδής*, falsus sermo. 119 et alibi.

falsiloquium, mendacium. 779.

fictor, *ψευδής*, mendax, falsus. 193.

figmentum, *ῥητο*, *πλάσμα*, commentum, quod quis confinxit. 17 et alibi. Item, opus quod quis effinxit, formavit. 438.

figura, *ἰδέα*. 63 et alibi.

figurare, *μορφοῦν*, formare. 93.

figurare, *δαντυοῦν*, exprimere. 200.

figuratio, forma, imago. 579.

factum, pro *factum*. 319.

fnis, τέλος, perfectio, consummatio. 23.

fnio, *πῆξις*, concretio. 67.

fnriet, florebit. 567.

formatum fuisse, *ἑκτερονίσθας*, adumbratum fuisse. 209.

formatio, *μόρφωσις*, forma. 15. Item, species, effigies; character. 29 et alibi.

fructificare, *καρποφορεῖν*, uberius efferre. 11.

fructificare, *καρποφορεῖν*, proferre, producere. 17 et alibi. *fructificatio*, *καρποφορία*, inventum, *ex*cogitatio. 51. 55.

fructificari, nasci, prodire; gr. *καρποφορεῖσθαι*. 567.

fructificatio, *καρποφορία*, fecunditas. 131.

frustra et prout evenit, frustra et temere. Gr. *εἰς τὸ καὶ ὡς ἔσυχε*. 326.

frustrari, fallere, decipere. 549.

frustrari, respondere. irritum reddere, aberrare a recta notione, spernere, relicere; gr. ἀδυνατέιν. 573. 580. 592 et alibi.

G.

generatio, γένεσις, proles, soboles, filius. 29.

generatio, ἀναγέννησις, regeneratio. 175.

generositas, generis splendor, nobilis prospicit; gr. εὐγένεια. 321.

gnosis, scientia, cognitio; gr. γνῶσις. 662.

Gnosticus, Γνωστικός, sciens, intelligent, spiritualis. Nomen quod sibi vindicabant Simonis Magi, Menandri etc. Valentiniani discipuli. 128 et alibi.

gratias agere, εὐχαριστέιν, grata memoria recollere, celebrare. 125. Item: consecrare, scilicet panem et vinum in eucharistiae sacramento. 146.

gratulari, gaudere, laetari. 757.

gratulatio, χαρά, gaudium, laetitia. 57 et alibi.

gratuleri, δοξαζέειν, arroganter, cum fastu. 51.

gustatio, γεύσας, gustus. 211.

H.

habere, ἔχειν, habere aliquid facere, ἔχειν τι ποιεῖν, pro posse aliquid facere. 5 et alibi.

habilis, ἑτοιχία, quae habitus firmitatem contraxerunt, robusta, valida. 55.

habitus, figura, forma; gr. σχῆμα. 376.

heredificare, heredem fieri, hereditario iure consequi. 637.

hebdomas, ἑβδομάς, septenarius numerus. Sic Demiurgum suum appellabant Valentiniani, quod supra septimum caelum sedem haberet. 61. Eo etiam nomine septem caelos a Demiurgo conditos designabant. 67. Passim etiam septenarium numerum appellant *hebdomada*.

hecatontas, centenarius numerus; graeco. ἑκατοντάς. 799.

Hedone, Ἡδονή, voluptas. Decimi quarti Valentinianorum Aeonis, illius qui dicitur Autophyes, coniugis nomen. 15.

hedysmus, μένθη, herba odora; gr. ἡδύσμων. 369.

helix, οἶς, vitis elavícula; gr. ἑλίξ. 588.

hen, ἓν, unum, unitas. 133. 323.

Henosis, Ἑνωσις, unio; duodecimi Valentinianorum Aeonis, Agerati coniugis, nomen. 15.

henotes, ἐνώτης, unitas. 133. 135.

hoc quidem — *hoc autem*, modo quidem — modo autem. 749. et hoc, et quidem. 335.

Homo, Ἄνθρωπος. Septimi Valentinianorum Aeonis nomen. Frequens apud Irenaeum.

honestus, εὐπαρέφρος, eleganter cultus, vestitus. 149.

Heros, Ἡρος, Ὁρος, terminus. Virtus, ex Valentinianis, quae Pleroma terminabat, quaeque confirmabat et extra inenarrabilem magnitudinem custodiebat omnia. 21 et alibi.

Horotheus, Ὁροθέης, finitor, constitutor iuris, et arbiter conditionum. Hori Valentinianorum cognomen. 25. 33.

hylicus, ὑλικός, ex materia concretus. 59 et alibi.

hymnizare, ὑμναῖς celebrare, laudibus extollere; gr. ὑμνίζειν. 239. 261. 302.

hypocrita, histrio, mimus; gr. ὑποκριτής. 319.

I.

Iao, Ἰαώ, sacrum Dei nomen tetragrammaton ἰϣϣϣϣ est, quod Graeci ita legere solent. 47. 231.

idiotice, ἰδιωτικῶς, vulgari sermone, rudi ac simpliciter stilo. 11.

idiotice, ἀκαλῶς, improdenter, intempestive. 800.

idiotismus, simplicitas, imperitia; graeco. ἰδιωτισμός. 799.

idoneos esse, vide sufficientes esse.

imaginalis, εἰκονικός, quo quid adumbratur. 171.

imaginare, ἐξεικονίζειν, adumbrare, imaginem exprimere. 205.

immemorabilem fieri, ex hominum memoria deleri. 733.

immoratio, διατριβή, commoratio. 99.

immortalitas, ἀφθαρσία, incorruptibilitas. 47.

impossibilis est, impar est, impotens; gr. ἀδύνατός ἐστι. 629.

in hoc, ἐν τούτῳ, dehinc, deinde, postea. 31.

in nos, εἰς ἡμᾶς, pro ad nos. 235.

in quos, ἐφ' οὓς, super quos. 231.

in semel, simul et semel; gr. εἰς ἅπας. 749.

inanimalis, inanimal, animae experta, anima carens. 733. *inanimalia*, inanimata, res inanimatae. 696.

inapprehensibiliter, ἀκατήχτως, a comprehensione (scil. potestatum inferiorum) tuti; ita ut comprehendi ab his non possiat. 79.

incapabilis, ἀχώρητος, qui capi animo

- non potest. Incomprehensibilis. 19 et alibi.
- incipio hoc facere, prophetare, amari etc., μᾶλλον τοῦτο ποιεῖν, προφητεύειν, φιλεῖσθαι κτλ.*, pro faciam, facturus sum, prophetabo, prophetaturus sum, amabor, amandus sum etc. 151 et alibi.
- incomprehensibilis, ἀκράτητος*, qui prehendi seu detineri non potest. 81. 157.
- incomprehensibiliter*, ita ut apprehendi, teneri non possit; gr. *ἀκρατῆτως*. 504.
- inconsequenter*, dissolute, inordinate, inepte. 350. 771.
- inconsonanter, ἀσυμφώνως*, dissentienter, dissidenter; quae tamen minus latina. A se invicem dissidentes. 227. 771.
- inconstabile*, quod stare non potest, absurdum, insulsum. 770.
- inconstabilitas, ἀμηχανία*, consilii inopia. 51.
- inconstantia*. 51.
- inconstans*, quod consistere nequit, absurdum; gr. *ἀσύστατον*. 283.
- inconstans*, quod stare ac cohaerere non possit; gr. *ἀσύστατον*. 542.
- inconsummatio, ἀτέλεις*, imperfectio. 23.
- increpativum*, potestas redarguendi, vel puniendi; gr. *τὸ ἐλεγκτικόν* vel *ἐπιτιμητικόν*. 554.
- inculcare, καταπατεῖν*, conculcare. 745.
- indecibilis, indecorum* quidpiam. 287.
- indeterminabilis*, infinitus. 754.
- indictio audiens*, non obediens, rebellis, contumax, infidelis; gr. *ἀπειθής*. 665.
- indictio audientia*, rebellio, contumacia. 652.
- indui, φορεῖσθαι*, ferri. 173.
- ineloquibilis, ἀνεκάλητος*, qui nullis verbis exprimi potest. 171.
- inexpertior, ἀπειρότερος*, rudior, imperitior. 3.
- infamare Scripturas, κατατρέχειν τῶν γραφῶν*, depravare Scripturas. 113.
- infatuare sententiam, χαυνοῦν τὴν γνώμην*, animum intumescere, superbia efferre. 203.
- inficere*, inferre, inducere; gr. *ἐμποιεῖν*. 340. 342.
- infiguratus, ἀνείδεος*, figurae expers. 191. 681.
- infimior*, inferior, minor. 309.
- infra* pro *intra*. 284 et alibi.
- inhonorate*, impudenter, inverecunde; gr. *ἀτιμῶς*. 393.
- initia, ἀπαρχαί*, primitiae. 97.
- initium, ἄρχη*, principium; tertii Valentinianorum Aeonis cognomen. Non raro has voces *initium, principium, commutatio* Irenaei interpretes. 13.
- initium, principium, causa*; gr. *ἀρχή*. 278 et alibi.
- inobedire*, non obedire. 769.
- inoperatum, incultum, inelaboratum*; gr. *ἀνέργαστον*. 637.
- inresurrectio, insurrectio, rebellio*; graec. *ἐνανστάσις*. 797.
- instans, qui se divinum spirare simulet, διάσος*, chorus, coetus, societas. Sed aliud quidpiam, quam *διάσος*, legisse videtur Irenaei interpretes. 153. vide not. 3.
- insensatio, ἄνοια*, amentia. 9.
- insensata, insensibilia*, quae sub sensum non cadunt. 400.
- insensata, sensu destituta*. 323.
- insensatus, amens, stultus*. 393 et alibi.
- insensatum, sensum non movens, non afficiens, nullam voluptatem creans*. 697.
- insensibilis, ἀνόητος*, stolidus, imperitus. 77.
- insigne nomen, ἐπίσημον ὄνομα*, notandum nomen, quod sex litteris constat. 161. not. 4.
- insignis numerus, id est senarius numerus*. 175.
- insigne aurum, aurum signatum*. 660.
- insinuare, προσοικειοῦν*, accommodare. 91.
- insistens, ἐπιστάς*, accedens, superveniens. 91.
- instabilis, qui stare nequit, absurdus, insulsus*; gr. *ἀσύστατος*, 284 et alibi.
- instabilitas, absurditas*. 362.
- institorium, superbia, elatio animi*. 563 not. 1.
- instrumentum, πραγματεία*, molitio, negotium. 123.
- instruo, aedifico, construo*; gr. *οἰκοδομῶ*. 431.
- insubstantivum, ἀνυπόστατος*, quod consistere nequeat, quod nihil habeat firmitatis, absurdum. 117 no. 7.
- insubstantivus, ἀνούσιος*, substantivae expers. 161. 193.
- intellectualis, νοερός*, intelligentia praeditus. 61. 79.
- intellectus, ἐννοια*, cogitatio. 19.
- intemporale, ἀχρονον*, temporis expertum, aeternum. 207.
- intenebrata doctrina, doctrina obscura, tenebrosa*. 556.
- intentio, ἐνθύμιον*, cogitatio. 157.
- intentio, vide entymesis*.
- interpedio, impedio, obices, offendiculum* oppono. 550.
- interpretator, ἐξηγητής*, qui exponit, explicat. 3.

e contrario interrogatio, ἀντεπερώτης, mutua interrogatio. 221.
incentio, μεθοδία, versutia, fallacia. 107.
investes pueri, impuberes. 407.
investigabilis, ἀνέξιχν/αστος, qui investigari non potest. 21 et alibi.
inviscera, viscera. 723.
invocari, vocari, appellari. 263.
iris, eos, casia; gr. ἰρις, ἔως. 369.
irritamentum, illicium, illecebra. 258.
iudiciale, potestas iudicandi; gr. τὸ κριτικόν. 554. 555.
iudicialis, qui iudicat, iudicandi vel discernendi facultate seu potestate praeditus est. 555.

K.

Kakia, malitia; gr. κακία. 263.

L.

labes, passio, defectio Sophiae. Passim occurrit. Vide *deinoratio*.
lacus, torcular; gr. ληρός. 632.
latenter, λεληθώς, clam, occulte. 59 et alibi.
latere semetipsum, fallere seipsum; gr. λανθάνειν ἑαυτόν. 725.
latuit semetipsum incidens, imprudens, incautus incidit; gr. ἔλαθεν ἑαυτὸν περιπεσών. 411.
legaliter, legitime, per legem, legis testimoniis. 776.
levamen, elevatio, erectio. 378.
legion, λόγιον, rationale summi sacerdotis Iudaeorum. 215.
logos, λόγος, verbum. Sic Iesus suum interdum appellabant Valentiniani. 31.
logos, λόγος, verbum; ex Valentinianorum usu, quinti Aeonis nomen est. Frequens apud Irenaeum.
longiloquium, sermo prolixus. 487.
loquacius exsequi multa, ὑλναρεῖν πολλά, multa blaterare, nugari, garrere. 177.
loquela, διάλεκτοι, linguae, idiomata. 121.
lucurari, ἀποσχιρᾶν, aberrare. 197.
Lytrotes, Λυτρωτής, redemptor. Hori Valentinianorum cognomen. 25. 33.

M.

Macaria, Μαχαρία, Felix, beata. Decimi octavi Valentinianorum Aeonis, Monogenis coniugis, nomen. 15.
Macariotes, Μακαριότης, Felicitas, beatitudo. Viginti octavi Valentin. Aeonis, Ecclesiastici coniugis, nomen. 17.

magnanimis, magnanimus, constans, patiens, benignus; gr. μακρόθυμος. 405. 627. et alibi.
magnanimitas, patientia, perseverantia, constantia; gr. μακροθυμία. 487.
magnanimum exsistere, μακροθυμεῖν, diuturna lenitate ferre, aequo animo sustinere. 125.
male, ἀπειθάνως, citra omnem probabilitatem, fabulas incredibiles venditando. 3.
masculiniter, ἀρσενικῶς, masculino genere. 63.
materia, argumentum. 238.
materia, οὐσία, natura, essentia. 193. 817.
meditari, μελετᾶν, exercere. 77.
meditari, μελετᾶν, solleter concinnare. 115.
meditari, exerceri, exercere se. 628.
meditatio, exercitatio. 804.
melior, κρείττων, praestantior, illustrior, antiquior. 7. 392. et alibi.
mentiri, ἐπιψεύδεσθαι, confingere, comminisci. 127. 318.
mentiens, ἐπιψευδόμενος, falso attribuens, affingens. 193.
Melagogeus, Μεταγωγεύς, deductor, tutor. Hori Valentinianorum cognomen. 25. 53.
Melricos, Μητρικός, Maternus. Viginti tertii Valentinianorum Aeonis nomen. 17.
mimus, μῦμος, fabula, commentum. 117.
minutalim, sigillatim, per partes. 275.
minutiloquium, argutiae. 321.
Mixis, Μίξις, Mixtio; decimi Valentinianorum Aeonis, noni coniugis, nomen. 15.
moderari ex contrarietate, ἀντιταλαντεύειν, compensare. 205.
monas, μονάς, unitas. 133 et alibi.
Monogenes, Μονογενής, Unigenitus. Tertii Valentinianorum Aeonis cognomen est. Frequenter apud Irenaeum.
Monogenes, Μονογενής, Unigenitus. Decimi septimi Valentinianorum Aeonis nomen. 15.
monotes, μονότης, solitas. 133.
morari, πολιτευεσθαι, civitate donari, municipem fieri. 571.
mortificalum, morticinum, cadaver. 540.
motus, commotus, iratus. 609.
multo magis, multo minus; Graecorum more. 448.
multo prius, multo magis; Graecorum more. 282. 481.
muneralio, munera, dona; gr. δῶρημα. 555. 590.
munio, securitas; gr. ἀσφάλεια. 801.
munus, τῶν θηριομαχῶν καὶ μονομα-

χλας θέα. Spectaculum gladiatorum, aut bestiarum quibuscum homines pugnent. 75.

mula animalia, ἄλογα ζῷα. bruta animalia, ratione destituta. 65. 669. 702. in mysterio, μυστηριωδῶς, mystice. 83. quasi mysticum, μυσταγωγία, mysticus ritus, mysticum munus. 227.

N.

negotialio, negotium, res, quod contin- git; gr. πραγματεία. 363.

negotium, res, opus; gr. πρᾶγμα. 250. nitide, splendide; gr. λαμπρῶς. 500.

nodus, δεσμός, vinculum. 235.

noctios, νυκτός, intelligibilia, qui sola in- telligentia percipi potest. 133.

non est dicere, dici non potest. 409. et alibi. non est pro: non est possibile.

non stans, ἀλλόκοτον, monstrosum, ab- surdum. 9.

nullificare, contemnere, spernere; graec. οὐδενούν. 634. 657.

Nus, Νος, proprie, mens. Interdum vertit Irenaei interpres: sensus. Ex Valentinianorum usu, tertii Aeonis no- men exprimit. Passim apud Irenaeum. nymphon, νυμφών, thalamus nuptialis, vel cubiculum nuptiale. 79.

O.

obaudire, obedire; gr. ὑπακούειν. 645. et alibi.

obaudisio, obedientia; gr. ὑπακοή. 608. obduci, ὑπάγεσθαι, referri, adduci. 213.

obligari, teneri, ad angustias, incitas re- digi. 337.

obscurare alicui, caliginem offundere ali- cui; gr. ἐπισκοπεῖν τινι. 300.

obtinere, superare, praevalere, fortiorem esse; gr. ἐπικρατεῖν. 728.

occasio, praetextus; gr. πρόσφασις. Pas- sim occurrit. — sub occasione, προ- φάσει, sub specie, praetextu.

occasio, ἀφορμή, ansa, argumentum, pro- batio, subsidium. 9. 256. 333. 421. et alibi.

oclonatio, ogdoas, ὀγδοάς, numerus octo- narius. Frequens apud Irenaeum.

odoratio, ὀδμή, odor. 47.

odorationes, δαιφρήσεις, mores: 211.

ogdoas, vide occlonatio.

olm est nomen, παλαιόν, ἔστιν ὄνομα, antiquum est nomen. 169.

oniroppoi, acil. daemones, ὀνειροπομ- ποι, daemones qui somnia iniiciunt. 240. 249.

operabilior, efficacior. 346.

operositas, negotium, id quod contigit, factum est; gr. πραγματεία. 326.

operosius, efficacius. 346.

opobalsamum, ὀπὸς ἀπὸ βαλσάμου. ὀποβάλσαμον, liquor balsami. 231.

opus, quod non est opus, quo non est opus, inutile; gr. οὐ οὐκ ἔστι χρεία. 539.

ostendere, probare, demonstrare; graec. ἀποδεικνύειν. 344. et alibi.

ostensio, ἀπόδειξις, probatio, argumen- tum, demonstratio; ἀποδείξεις πε- εῖσθαι, ostensiones facere, i. e. inferre, probare. 43. et alibi.

ex ostensione, πρὸ τῆς ἀποδείξεως, ante demonstrationem seu argumentationem. 119.

ovilis, ovile, προβάτειος, οὐ, pro ovil- lus, um. προβάτειος δοῦα, ovilis pellis, i. e. ovilla pellis. 7.

P.

poenitetur, poenitet. 691.

Paracletus, Παράκλητος, Consolator. De- cimi noni Valentinianorum Aeonis no- men. 17.

parasema, insignia; gr. παράσημα. 487.

paredrus daemon, δαίμων παρόδρος, daemon cuiusdam adsistens et famu- lis. 240. 249.

pareo, appareo, videor. 481. 524. 547.

participare, ἀνακοινώσασθαι, commu- nicare, participem facere, exponere. 19.

participare, ἐπιτιδόναι, participem fa- cere. 151. et alibi.

participari, communicare, participes effi- cere. 599. 704.

participari, participem fieri, accipere; gr. μετέχειν. 416. 440. 770. 793.

partiliter, divisim, separatim. 333.

partiri, dividi. 673.

paternaliter, πατρωνυμικῶς, paterno so- mine. 47.

Patricos, Πατριχός, Paternus. Viginti primi Valentinianorum Aeonis nomen. 17.

patrodolor, πατροδόλωρ, patris largitor. 169.

patronymice, πατρωνυμικῶς, paterno so- mine. 31.

paullo minus, fere, tantum non. 346.

pavor, ἐκπλήξις, stupor. 51.

pentas, quinarius numerus; gr. πεντάς. 323.

pepo, cucumeris genus; gr. πέπων. Ab his autem transfertur ad significandum hominem fractam, effeminatum, mollem. 135—137.

per seipsum, seorsim separatim. 579.

perceptabilia, capax. 724.

peresire, commemorare, enarrare, explicare; gr. *διεξελθεῖν*. 277.
perfectum, perfectio, consummatio. 586.
perfectus, integer, non mutilus. 500.
perfluens, *τελευτῶν*, desinens. 197.
perierga, curiosa; accipitur vero pro *magica*.
periergia, curiositas, mala scilicet, nempe *magia*; gr. *περιεργία*. 248.
perinane, maxime inane. Vanissimum quid. 135.
perperes Scripturae, *νόθοι γραφαί*, adulterinae, spuriae Scripturae. 219.
perplezio, *προσπλοκή*, complexio. 86.
perplexus, *ἐπιπλεγόμενος*, coniunctus, commistus. 197.
persona, species, forma; gr. *πρόσωπον*. 472.
peropculari, perspicere. 399.
peritransiens, *διερχόμενος*, legens, legendo percurrans. 201.
portransire, legendo percurrere, enarrare; gr. *διέρχεσθαι*. 639.
phantasia, *φαντασία*, imaginatio. 51.
phantasia, *φαντασία*, species. 91. 778.
phantasma, *φάντασμα*, spectrum. 89.
phantasma, *φαντάσια*, species, id quod exterius obicitur sensibus. 5.
phantasmari, imaginari, fingere. 387.
phos, *φῶς*, lux, lumen; vitae, Valentinianorum Aeonis, cognomen. 113.
phronesis, prudentia; gr. *φρόνησις*. Basilidis Aeon. 243.
phronesis, prudentia, Barbeliatarum Aeon. Gr. *φρόνησις*. 261.
phthonos, invidia; gr. *φθόνος*. 263.
physiologicæ, naturali ratione; gr. *φυσιολογικῶς*. 650.
pingere quasi per quamdam umbram, *σκιαγράφειν*, adumbrare. 205.
Pistis, *Πίστις*, Fides. Vigesimali Valentinianorum Aeonis, Paracleti coniugia, nomen. 17.
pithanologia, sermo vi quadam alliciendi et suadendi pollens. 325.
plasma Dei, caro a Deo creata. Frequenter occurrit.
plasma, sumentum, res creata. 236 et alibi.
plasmare, *πλάττειν*, formare, condere, creare, fingere. 63 et alibi.
plasmatio, formatio; a gr. *πλάσσω*, *ἄγω*. 135 et alibi.
plasmatus, conditus, factus; a gr. *πλάσσω*, *ἄγω*, *formo*. 296. et alibi.
plenitudo, *γνωστικῶν Πleroma*; gr. *Πλήρωμα*. Saepè apud Irenaeum.
Pleroma, *Πλήρωμα*, plenitudo. Valentinianorum Aeonum sedes, ac veluti caelum. Saepè apud Irenaeum.
podere, *es*, vestis talaris; gr. *ποδήρης*. 631.

poeta, *ποιητής*, artifex. 189.
porro, *πρόφα*, procul. 263. 385. 400. 770.
portentoliquium, sermo portentuosus, absurdus. 332. 438.
possibilia, *δυνατά*, valida, robusta. 55.
postgenitus, *ἀπόγονος*, nepos. 143.
postremitas, defectus, labes, passio; gr. *ὕστερημα*. 278.
potentari, tyrannidem exercere; gr. *καταδυναστεύειν*. 646.
potentissima, *perfectissima littera*, *epistola*, *ἑκωντάτη γραφή*, *ἐπιστολή*, luculentissima, efficacissima, praeclarissima epistola. 431. 436.
praeconare, *κηρύσσειν*, praedicare, extollere, annuntiare. 127 et alibi.
praefinio, *διορίζομαι*, definitio, assero. 211.
praefinitive, omnino, definite. 372.
praefinitus, definitus, certus. 372.
praemodulari, praexerceri, praexercitari. 661. 816.
praemitto, *προβάλλω*, emitto, produco. 101.
praemittit, *προβάλλεται*, profert, producit. 23.
praemittor, emitto, immittor; gr. *προβάλλομαι*. 250.
primiformis, qui primus formatus fuit; gr. *πρωτόπλαστος*. 547.
primogenitus, *δεχέγονος*, primigenus. 13. 16 et alibi.
primoplastus, primus homo creatus, Adam scilicet; gr. *πρωτόπλαστος*. 302.
principalis, primaevis, antiquus; gr. *ἀρχαῖος*. 755. 773.
principalitas, principium. 279.
pro aeonon, *πρὸ αἰώνος*, ante saecula. 57.
pro, *ὑπέρ*; *pro masculo*, *ὑπὲρ ἄρρεν*, super masculum. 25.
pro nobis, penea nos; gr. *μεθ' ἡμῶν*. 697.
proanennotlos, *προανεννόητος*, cogitationem omnem longe superans. 133. 137. 145.
proanypostatos, quae prius non substitit, recens conflictu, quae ante non constiterit. 135.
Proarche, *Προαρχή*, primum principium; primi Valentinianorum Aeonis cognomen. 11. 135. 137.
probole, emissio, productio; gr. *προβολή*. 318.
productus, compulsus, impulsus; græc. *προηγμένος*. 497.
Prognosis, praescientia, Barbeliatarum Aeon; a gr. *πρόγνωσις*. 261.
proiectibilis, proiectus. 270.
prolatio, vide *emissio*.

prolativum verbum, prolatitium verbum; gr. *προφορικός λόγος*.
prolator, *προβολεύς*, productor. 19.
pronomina, cognomina. 420.
proon, *ονος*, primum ens, rebus omnibus praeevens. 279.
Propator, *Προπάτωρ*, primus Pater; primi Valentinianorum Aeonis cognomen. 13 et alibi.
propensius, *δαινῶς*, sollerter, callide. 45.
propositum, hypothesis, sententia; græc. *προαίρεσις*. — *propositum initii sui*, hypothesis de primo suo rerum principio. 489.
proprie possidere, *ιδιόκτητον ἔχειν*, proprio iure possidere. 77.
proprius, singularis, specialis; gr. *ἰδιος*. 667.
propocyliodomene, ante volubilis. 135.
prosecutor, comes; gr. *παράπομος*. 498.
protoplastus, qui primus formatus est. 540.
ut provenit, frustra, temere; gr. *ὥς ἔτυχε*. 326 et alibi.
providentiam habere alicuius rei, curam gerere alicuius rei. *morum providentiam habere*, instituendis componendis moribus operam dare. 554.
providere, praevidere. 559.
provisa, praevisa, praescite. 389.
prout evenit, vido ut evenit, obvenit.
prudens, cognoscens, cognitione praedita. 352.
prudentialior, doctior, intelligentior. 189.
psychicus, *ψυχικός*, animalis. 59 et alibi.

Q.

quaecumque evenierint omnia, *τὰ τυχόντα πάντα*, quidquid temere occurrerit. 151.
quam, *ἥ*, sive, particulam graecam *ἥ* perperam vertit interpretes, *quam*. 85 et alibi.
quanto magis pro quanto minus. 281 et alibi.
quassum, quassus, concussus, us. 664.
quatenus, *ἐνεπ*, quandoquidem, quoniam. 3.
quaternatio, *τετρακτύς*, *τετράς*, quaternitas, quaternarius numerus. 13 et alibi.
quibet, *quaelibet*, levis, modicus; a gr. *τυχών*, *τυχοῦσα*. 669 et alibi.
quoniam pro quod. Passim occurrit.

R.

recapitulans, *ἀνακεφαλαιούμενος*, in summam redigens, summam colligens. 111.

recapitulare, *ἀνακεφαλαιῶν*, instaurare, renovare, quidpiam alicui veluti capiti copulare, summam colligere, in summam redigere. Frequenter occurrit.
recirculatio, reflexio quae sit circuta quodam. 545.
recommemorare aliquem, in mentem alicui revocare. 760.
recumbere, discumbere in mensa et mortuum iacere; gr. *ἀνακείσθαι*. 637. 663.
recurrere, *ἀναδρομεῖν*, ad supra se recepisse. 47 et alibi.
recurre, *ἀπότρεχε*, abi. 219.
redditio, explicatio, accommodatio; gr. *ἀπόδοσις*, 365.
redemptio, *ἀπολύτρωσις*, dimissio, exodum. 117.
redemptio, *ἀπολύτρωσις*, profanus imitationis ritus, quo suos consecrabant Gnostici. 157. 223 et alibi.
Redemptor, *Ἀυτρωτής*. Hori Valentinianorum cognomen. 33.
redhibitus, instauratus, restitutus. 757.
refrigerare, *ἀναπαύεσθαι*, requiescere. 79. 87. 261. 414.
refrigerium, requies; gr. *ἀνάπαυσις*. 503 et alibi.
refrigerium, requies, relaxatio; gr. *ἀντισις*. 654.
refutare, *παραινέμειν*, spernere, negare. reicere, repudiare. 499. 722.
regnari sub aliquo, regi alicui subesse, sub eius imperio esse, ab eo regi; gr. *βασιλεύεσθαι*. 672. 781.
regredi, *ἀναδρομεῖν*, recurrere, ascendere. 23 et alibi.
regressio, *ἐπιστροφή*; accepisse regressianam, *λαβεῖν ἐπιστροφὴν*, i. e. meliorem mentem induisse. 23.
regula, principium, argumentum, hypothesis. 296 et alibi.
revelatio, *διύλισμός*, percolatio, expurgatio. 177.
religio Dei, *θεοσέβεια*, Dei cultus. 201.
religiosa, *τὰ ὅλα*, universa. 129.
rememorare, recognoscere, in pristinum ordinem restituere, digerere; gr. *ἀνατάξασθαι*. 534.
rememorari, in memoriam revocare, meminisse. 271. 674.
remissio, *ἐπιμνησκέσθαι*, meminisse, mentionem facere. 43.
remitti, *υποβάλλεσθαι*, submittere, immitti. 225.
remitto, *ὑψίημι*, dimitto, sino. 95. 109.
remitto, *ἀπολύω*, dimitto. 99. 109.
renuntiare, *ἀποτάξασθαι*, valere iubere. nuntium remittere, dimittere. 95.
resipisse, pro resipuisse. 264.

restauratio, ἀποκατάστασις, restitutio in integrum. 231.

restruere, instaurare, restituere. 678.

retardare, cavillationibus implicare, negotium facessere; gr. ἀναβάλλειν vel ἐπέχειν. 737.

retracere, ambigere, dubitare, disputare; gr. διαλογίζεσθαι, ἀναβάλλεσθαι, διστάζειν, παραιτῆσθαι. 742.

revolvere, ἀναπτύσσειν, explicare. 125.

Rhodanenses regiones, κλίματα τῆς Ῥοδανούσας, Lugdunensis tractus. 159.

rhythmisari, apte disponere, ordinare. 329.

rhythmisatio, concinnus ordo, apta dispositio; a gr. ῥυθμός. 329.

S.

Salvator, Σωτήρ, Iesu Valentinianorum cognomen. 31 et alibi.

in tumore Sapiens, οἰησάστροφος, falsa sapientiae opinione sese venditans, qui sibiipsi sapiens esse videtur. 201.

scarisare, reptare, reptando saltare; ex graeco σκαρίζειν. 242. 267.

secundum, περί, κατά. Qui secundum nos sunt pro nostri vel qui nostra aetate vivunt. Qui secundum nos est mundus pro mundus hic noster. Dispositio quae est secundum Saram pro dispositio pertinens ad Saram, dispositio Sarae, quod evenit Sarae etc. Hellenismi apud Irenaeum et eius interpretem frequentes.

secundum demissionem, κατά κάθετον, ad perpendiculum. 207.

secundum unumquemque, καθ' ἑν, sigillatim. 87.

sedet pro sedebit. 786.

seducibilis, ἐξαπατηθεὶς, seductus. 153.

seductus, χανωθεὶς, stulte de seipso sentiens, vanus. 151.

de semel, simul et semel, una vice; gr. εἰς ἅπαξ, καθάπαξ, ἐφ' ἅπαξ. 385.

seminalter, σπερματικῶς, seminali ratione. 101.

seminata, διεσπαρμένη, disseminata, diffusa. 121.

semotum, inusitatum. 802.

separata, ἀναχωρηκότα, abstrusa, ab hominum notitia semota. 51.

separatus, συσταλεις, qui se contrahit. 129.

sensatio, intelligentia, intellectus, cognitio; gr. νόησις. 311. 772.

sensatio, forma. 323.

sensibilia, sensu praedita. 323.

sensibilitas, αἴσθησις, sensus; ἕνα εἰς

τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀνθρώπου κατέλθῃ, ut ad hominis sensum laberetur, ut hominis sensum afficeret. 93. 185.

sensibilitas, notitia, intelligentia, cognitio; gr. νόησις. 273. 292.

sensuabilis, cogitatio, cognitio; gr. νόησις. 312.

sensuabiliter, intelligibiliter, intellectualiter, quod intelligentia sola percipi possit; gr. νοητῶς vel νοερώς. 768.

sensus, mens; gr. νοῦς. 310. 311 et alibi.

sensus, intellectus, sapientia; gr. νοῦς. 554.

in sensu, sensibiliter, manifeste. 763.

sententia, σύνεσις, sapientia. 127.

sermo, ratio; gr. λόγος. 348.

Sige, Σιγή, proprie: silentium. Ex Gnosticorum usu, secundi Aeonis, Bythi coniugis, nomen. Passim apud Irenaeum occurrit.

similimembrius, uniformis, idem, sibi in omnibus aequalis; gr. ὁμοιόκωλος vel ὁμοιομερής. 312.

simplex, purus, sincerus; gr. ελλεικρινής. 535.

sistere, emergere, consistere; gr. συνίστασθαι. 291.

Smyrna, myrrha; gr. σμύρνη. 369.

Sophia, Σοφία, sapientia. Tricesimi Valentinianorum Aeonis, Theleti coniugis, nomen. 17 et alibi.

Soter, Σωτήρ, Salvator. Iesu Valentinianorum cognomen. 35 et alibi.

in speculatu, in conspectu, coram oculis. 403.

Spiritus sanctus, Πνεῦμα ἅγιον, virtus, ex Valentinianis, una cum Christo a Monogene seu Nu prolata, muniendi fulciendique Pleromatis caussa. 27 et alibi.

non stantia, ἀλλόκοτα, monstrosa, absurda. 9.

statuere sensum, mentem figere; gr. ἐρεῖδειν τὸν νοῦν. 331.

status, σύστασις, coagmentatio. 233.

stauros, σταυρός, vallum; Hori Valentinianorum cognomen. 25.

stigmata, κατεστιγμένη, notis compuncta. 189.

stillicidio temporis, momento temporis. 407.

stultiloquium, stultus, absurdus sermo. 384.

suadela, πιθανότης, πιθανολογία, orationis illecebra, lepores, elegantia verba, persuadendi vim habentia. Item: oratio persuadendi vim habens, verisimilis, fallax. 11.

suadenter, πιθανῶς, verisimiliter, ad persuadendum apposite. 5.

suadibile, πιθανόν, verisimile, probabile, non suadibile, ἀπίθανον, improbabile, non verosimile. 53.

suasorium, probabile, verisimile; gr. πιθανόν. 361.

suasorius, πιθανός, verisimilis, ad persuadendum seu decipiendum appositus, fallax. 5.

suae potestatis esse, αὐτεξούσιον εἶναι, arbitrii libertate praeditum esse. 71.

subjacere Deo, penes Deum esse, Deo soli notum esse. 384.

subinvolans, dolosus, fallax; gr. ἐπικλοπός. 355.

subministratio, ἐφοδίων, auxilium, subsidium, argumentum. 11.

subsistentia, σύστασις, concretio, constitutio. 63.

subsistentia, ὑποκείμενα, in ortum producta, existentia. 57.

substantia, ὑπόστασις, coagmentatio. 167.

substantia, forma. 321.

substantia, γένεμα, massa. 97.

substantia, materia. 303.

substitutio, materia. 321.

subtililoquium, subtilis sermo, argutiae. 500.

subtrahere, συστέλλειν, contrahere, subducere. 47.

succedere, cedere, abire. 391. 392.

sufficiens aliqua re, contentus. 280.

sufficiens esse, sive idoneos esse, ἱκανοὺς εἶναι, satis ipsis esse, ipsis sufficere. 27.

super haec, ἐπὶ τούτοις, post haec, postea. 23.

super, prae. Frequenter occurrit.

super totum sagittantes, ὑπέρτονα τοξεύοντες, arcu immodice contento iaculati. 203.

superfari, ἐπιλέγειν, insuper effari, addere. 227. 231.

superficius, vestis quaedam exterior, quae exteris superponitur. 319.

ex superfluo, ex abundanti; gr. ἐκ περισσού vel ἐκ περισυίας. 361.

supergradi aliquem, extollere se, efferre se super aliquem, praecedere alicui. 620. 804.

supergradi, ὑπερβαίνειν, transilire, despicere, nihil curare. 89.

supergradi leges, transgredi, violare leges. 790.

supergradi ordinem, non servare ordinem, violare ordigem. 804.

suppedito, adsum, provenio. 304.

susceptorium, ἐκδοχεῖον, receptaculum, conceptaculum. 159.

suspiciari, ὑπολαμβάνειν, existimare. 53.

suspicio, opinio, sententia, cogitatio; gr. ὑπόληψις. 441. 442. 620.

suspicio, προσδοκία, expectatio, spes. 151.

sustinere, ferre, sinere. 238.

Syncrasis, Σύγκρασις, contemperatio. Decimi sexti Valentinianorum Aeonis, Acineti coniugis, nomen. 15.

Synesis, Σύνεσις, intellectus. Vigesima sexti Valentinianorum Aeonis, Αἰέλου coniugis, nomen. 17.

Synesis, intelligentia, Barbeliotarum Aeonis; gr. σύνεσις. 261.

syzygia, συζυγία, coniugatio. 77.

T.

taedium, λύπη, moeror, tristitia. 23.

temporalis, ὑπόγειος, recens. 115.

teneo, κατέχω, retineo, detineo. 213.

tenere, imperare, regnare; gr. κρατεῖν. 802.

terrenus, ἐπίσαςθρος, infirmus, impotens. 153.

testamentum, societas, sodalitium, foedus; gr. διαθήκη. 321.

testamentum, foedus, pactum; gr. συνθήκη. 615. 641.

tetras, τετράς, quaternitas, quaternarius numerus. 37 et alibi.

textus, εἰσμός, series. 89.

thelema, θέλημα, voluntas. 139.

thelema, Voluntas, Barbeliotarum Aeonis; gr. θέλημα. 260 et alibi.

thelema, θέλημα, θέλησις, voluntas. 139.

thelema, q. d. Volitio, Barbeliotarum Aeonis; gr. θέλησις. 261.

Theletus, Θελητός, voluntate expetitus. Vigesima noni Valentinianorum Aeonis nomen. 17.

traducere, convincere, in medium proferre, detegere, confutare; gr. ἐλέγχειν. 774—776. 712 et alibi.

tractio, detectio, patefactio, declaratio; gr. ἐλεγχος. 421.

tractus, detectus, reprehensus; gr. ἐλεγχόμενος. 440.

tragoedia, τραγῳδία, fabula, naeve, insania. 51.

transducere, παράγειν, transducere sensum, παράγειν τὸν νοῦν, i. e. seducere mentem. 3.

transfictio, παραποίησις, falsitas. 109.

transfigurare, μεταμορφοῦν, convertere, detorquere. 221.

transfigurare, transmutare, transformare. 320 et alibi.

transfigurari, transformari, transferri. 135.

transfigere, μεταπλάττειν, transmutare, refingere. 89.

transgredi, transire; *transgredi per omnes actiones*, transire per omnes actiones, omnes experiri, omnibus defungi. 248.

transitorium, per quod res transit, via, canalis. 723.

transpositio, μετάθεσις, translatio. 99.

transverto, παρατρέπω, detorqueo. 109.

triacontas, τριακοντάς, tricenarius numerus. 197 et alibi.

trias, τριάς, ternarius numerus. 199.

tripartite, τριχῆ, trifariam. 17.

turbula, procella, tempestas. 812.

U.

umbra, vide *vacuilas*.

ungula, aromatis genus; gr. ὄνυξ. 369.

Unigenitus, vide *Monogenes*.

unilas, ἑνωσις, unio, coniunctio. 215

ut pro *utpote*. 27.

ut *obvenit*, *provenit*, *evenit*, fortuito, temere; gr. ὡς ἐτυχε. 665 et alibi.

V.

vacue, κενῶς, vane, inaniter. 151.

vacuilas, κένωμα, vacuum. Spatium inane quod extra Pleroma sangebant Valentiniani, quod etiam *umbram*, σκιάν dicebant; quod lucis experts esset. 45 et alibi.

vacuum, vide *vacuilas*.

vacuus, κενός, inanis. 151.

vacuus, inutilis, vanus, inanis; gr. κενός. 149. 151.

vaniloquium, vanus sermo, nugae, fabulae. 350 et alibi.

varie, multifariam, alio et alio modo, ita ut verba diversis sensibus obnoxia esse possint; gr. διαφόρως. 424.

varietas, versutia, vafrities. Hinc interdum *varie* pro *vafre*, *subdole*. 710.

varius, ποικιλτός, opere vario contextus. 215.

velle pro *malle*. 608.

verbum, ratio; gr. λόγος. 347.

propter verecundiam, δι' αἰδώς, prae pudore. 93.

vesanior, ἀσημότερος, ignobilior. 67.

veterinaria, ars curandi veterinaria seu sarcinaria iumenta; gr. κτηνιατρική. 406.

viatica, subsidia, auxilia, argumenta. 276.

vigere, adolescere, roborari, invalescere; gr. ἀμαρττειν. 816.

violentium pro *violentorum*. 611.

vitreum, ὑαλος, pro vitrum.

vulsio, surculus, ramus a trunco avulsus; gr. ἀπόσπασμα. 462.

Z.

Zot, Ζωή, Vita; ex Valentinianorum usu, sexti Aeonis, Logi coniugia, nomen est. Frequens apud Irenaeum.

zelos, aemulatio; gr. ζήλος. 263.

III. INDEX LOCORUM SCRIPTURAE S.

AB IRENAEO CITATORUM.

GENESIS.

- I.
 1. p. 209.
 2. p. 209.
 3. p. 664.
 5. p. 780.
 26. p. 547.
 26. p. 716.
 26. p. 760.
 28. p. 589.
- II.
 1. 2. p. 795.
 5. p. 540.
 7. p. 759. 622. 732.
 416.
 8. p. 727.
 16. p. 772.
 16. 17. p. 779. 835.
 23. p. 545.
- III.
 1. p. 779. 832.
 2. 3. p. 779.
 4. p. 779.
 8. 10. p. 763.
 9. p. 760.
 14. p. 548.
 15. p. 708. 773.
 19. p. 760. 835.
- IV.
 7. p. 614. 615.
 9. p. 549.
 10. p. 755.
- IX.
 5. 6. p. 755.

- XIII.
 14. 15. p. 806.
 17. p. 806.
- XIV.
 22. p. 572.
- XV.
 18. p. 807.
- XVII.
 9. p. 603.
- XIX.
 24. p. 443.
 31. 32. p. 662.
 33. p. 662.
 35. p. 662.
- XXVII.
 27. p. 808.
 28. 29. p. 808.
- XLIX.
 10. p. 588.
 18. p. 457.

EXODI.

- I.
 13. 14. p. 659.
- III.
 6. p. 570.
 7. 8. p. 579. 594.
 8. p. 444.
 14. p. 443.
 19. p. 658.
- XIII.
 2. p. 39.
- XX.
 5. p. 263.

12. p. 587.
 13. 14. p. 932.
- XXV.
 40. p. 600.
- XXXI.
 13. p. 603.
- XXXIII.
 2. 3. p. 602.
 11. p. 629.
 20. p. 217. 625. 632.
 21 seqq. p. 629.
- XXXIV.
 6. 7. p. 629.

LEVITICI.

- XX.
 9. p. 931.
- XXIV.
 20. p. 930.
- XXVI.
 12. p. 841.

NUMERORUM.

- XII.
 1 seqq. p. 844.
 14. p. 845.
- XVI.
 15. p. 646.
- XVIII.
 20. et Deuter. X, 9. p.
 582.
- XXI.
 3. p. 840.
- XXII.
 12. p. 839.

20. p. 839.
XXIII.
 19. p. 840.
XXIV.
 17 (falso expressum
 15). p. 453.
 23. p. 836.
XXVII.
 18. p. 837.
 20. p. 838.
 23. p. 838.
DEUTERONOMII.
IV.
 14. p. 607.
 16. p. 775.
 19. p. 446.
V.
 2. 3. p. 605.
 8. p. 446.
 22. p. 601. 606.
 24. p. 626.
VI.
 4. p. 563.
 4. 5. 13. p. 777.
 16. p. 777.
VIII.
 3. p. 605.
X.
 9. p. 582.
 12. p. 606.
 16. p. 604.
XVI.
 5. 6. p. 588.
 16. p. 614.
XVIII.
 1. p. 583.
XXVIII.
 66. p. 589. 768.
XXX.
 19. 20. p. 606.
XXXII.
 1. p. 562.
 4. p. 524.
 6. p. 588. 589.
 8. p. 486.
 9. p. 487.

XXXIII.
 9. p. 582.
II. SAMUELIS.
XI.
 27. p. 648.
XII.
 1 seqq. p. 648.
I. REGUM.
XII.
 2 seqq. p. 646.
XV.
 22. p. 608.
III. REGUM.
VIII.
 27. p. 650.
XI.
 1. p. 650.
XVIII.
 21. p. 444.
 24. p. 445.
 36. p. 445.
XIX.
 11. 12. p. 629.
IV. REGUM.
VI.
 6. p. 842.
PSALMORUM.
II.
 8. p. 636.
III.
 6. p. 663.
VII.
 11. et CXXIII, 8. p.
 458. 562.
VIII.
 3. p. 177.
XIII. (XIV.)
 3. 4. p. 217.
XV. (XVI.)
 8 seqq. p. 476.
XVII. (XVIII.)
 46. p. 709.
XVIII. (XIX.)
 1. p. 177.
 7. p. 674.

XX. (XXI.)
 5 (falso expressum est
 4). p. 415.
XXI. (XXII.)
 31. (30.) p. 733.
XXII. (XXIII.)
 4. p. 805.
XXIII. (XXIV.)
 1. p. 689.
 7. 9. p. 674.
XXXI. (XXXII.)
 1. 2. p. 764.
XXXII. (XXXIII.)
 6. p. 450.
 9. p. 450.
XXXIII. (XXXIV.)
 13. 14. p. 611. 684.
 17. p. 654.
XXXIV. (XXXV.)
 9. p. 590.
XXXIX. (XL.)
 7. p. 608.
XLIV. (XLV.)
 3. p. 672.
 4. 5. p. 672.
 7 seqq. p. 443.
 8. p. 672.
XLVIII. (XLIX.)
 13. p. 569.
 21. p. 710. 735.
XLIX. (L.)
 1. p. 443.
 3. p. 443.
 3. 4. 5. p. 768.
 9 seqq. p. 608.
 14. 15. p. 608.
L. (LI.)
 14. p. 514.
 18. 19. p. 608.
LVII. (LVIII.)
 4. p. 455.
 4. 5. p. 710.
LXVIII. (LXIX.)
 27. p. 543.
LXXV. (LXXVI.)
 2. 3. p. 452. 673.
LXXVII. (LXXVIII.)
 5. 6. 7. p. 506.

LXXXIX. (LXXX.)
 1. 2. p. 469.
 LXXX. (LXXXI.)
 10. p. 444.
 LXXXI. (LXXXII.)
 1. p. 443.
 6. p. 443.
 6. 7. p. 524. 702.
 LXXXIV. (LXXXV.)
 12. p. 440.
 LXXXV. (LXXXVI.)
 13. p. 804.
 XC. (XCI.)
 13. p. 550.
 XCIV. (XCV.)
 4 seqq. p. 459.
 XCV. (XCVI.)
 5. p. 444.
 XCVII. (XCVIII.)
 2. p. 457.
 XCVIII. (XCIX.)
 1. p. 674.
 CI. (CII.)
 26 seqq. p. 566.
 CIX. (CX.)
 2. (1.) p. 387. 443.
 462.
 CX. (CXI.)
 10. et Prov. I, 7. p. 549.
 CXIII. (CXV.)
 11. (3.) p. 450.
 CXXIX. (CXXX.)
 4. p. 830.
 CXXXI. (CXXXII.)
 10. f1. p. 452.
 CXLV. (CXLVI.)
 6. p. 119.
 CXLVIII.
 5. 6. p. 283. 415. 709.

PROVERBIORUM.
 I.
 20. 21. p. 771.
 III
 19. 20. p. 623.
 V.
 22. p. 454.
 VIII.
 15. p. 781.

22 seqq. p. 623.
 27 seqq. p. 624.
 XIX.
 17. p. 619.
 XXI.
 1. p. 781.

SAPIENTIAE.
 VI.
 19. 20. p. 702.

ESAIAR.
 I.
 2. p. 562. 709.
 3. p. 217.
 8. p. 568.
 10. p. 710.
 11. p. 609.
 16 seqq. p. 609. 684.
 710.
 22. p. 592.
 23. p. 565.
 II.
 3. 4. p. 678.
 17. p. 675.
 V.
 6. p. 515.
 12. p. 356. 563.
 VI.
 5. p. 628.
 11. p. 812. 814.
 12. p. 814.
 VII.
 10 seqq. p. 536.
 14. p. 532.
 VIII.
 3. p. 673. 507.
 4. p. 507.
 IX.
 6. p. 673. 506.
 XI.
 1 seqq. p. 453.
 2. p. 514.
 6. p. 810.
 XII.
 2. p. 457.
 XIII.
 9. p. 814.
 XXV.
 8. p. 745.

9. p. 585.
 XXVI.
 10. p. 814.
 19. p. 673. 757. 811.
 XXVII.
 6. p. 567.
 XXIX.
 13. p. 503. 928.
 XXX.
 1. p. 615.
 25. 26. p. 812.
 XXXI.
 9. et XXXII. 1. p. 813.
 XXXIII.
 20. p. 530.
 XXXV.
 3. 4. p. 530.
 5. 6. p. 673.
 XL.
 12. p. 620.
 15. 17. p. 797.
 XLI.
 4. p. 570.
 XLII.
 1 seqq. p. 466.
 5. p. 562. 745.
 10. 12. p. 584.
 XLIII.
 5 seqq. p. 599.
 10 seqq. (false expres-
 sum est XLII.) 569.
 444. 302.
 18. 19. p. 675.
 23. p. 610.
 XLIV.
 9. p. 444.
 XLV.
 5. 6. p. 65. 263.
 7. p. 706.
 XLVIII.
 22. p. 201.
 XLIX.
 16. p. 815.
 L.
 8. 9. p. 675.
 LI.
 6. p. 566.
 LIII.
 4. p. 673.

7. 8. p. 385. 525. 673.

LIV.

1. p. 127.

11 seqq. p. 813.

LVII.

1. p. 679.

16. p. 745.

LVIII.

6 seqq. p. 611.

14. p. 812.

LX.

17. p. 647.

LXI.

1 seqq. p. 454. 514.
519.

LXIII.

9. p. 530.

LXV.

1. p. 443.

17. 18. p. 816.

18 seqq. p. 813.

21. p. 814.

22. p. 758.

25. p. 810.

LXVI.

1. p. 564.

2. p. 611.

3. p. 616.

13. 14. p. 757.

22. p. 818.

IEREMIAE.

I.

5. p. 759.

II.

19. p. 698.

IV.

22. p. 565.

V.

8. p. 710. 735.

VI.

17. 18. p. 684.

20. p. 609.

VII.

2. 3. p. 610.

3. p. 648.

21. p. 810.

25 seqq. p. 688.

29. 30. p. 684.

VIII.

16. p. 801.

IX.

2. p. 642.

24. p. 610.

X.

11. p. 444.

XI.

15. p. 611.

XV.

9. p. 674.

XVII.

9. p. 518. 525. 673.

XXII.

17. p. 615.

24. 25. p. 539.

28 seqq. p. 539.

XXIII.

7. 8. p. 811.

20. p. 643.

23. p. 621.

29. p. 765.

XXXI.

10 seqq. p. 450. 812.

26. p. 663.

31. 32. p. 584.

XXXV.

15. p. 687.

XXXVI.

30. 31. p. 540.

THREN.

IV.

20. p. 457.

BARUCH.

IV.

36. et V. tot. p. 814.

EZECHIELIS.

I.

1 seqq. p. 630.

II.

1. p. 630.

XX.

12. p. 603.

24. p. 601.

XXVIII.

25. 26. p. 811.

XXXVII.

1 seqq. p. 757.

12 seqq. p. 758. 811.

DANIELIS.

II.

33. 34. p. 788.

41. 42. p. 788.

42. 43. p. 788.

44. 45. p. 788.

III.

24 seqq. p. 729.

29. p. 631.

VII.

8. p. 784.

13. 14. p. 631.

20 seqq. p. 784.

23 seqq. p. 785.

27. p. 812.

VIII.

12. p. 786.

23 seqq. p. 786.

IX.

27. p. 786.

XII.

3. p. 644.

OSEAE.

I.

2. 3. p. 632.

6. 9. p. 633.

II.

23. p. 125.

IV.

1. p. 217.

VI.

6. p. 612.

XII.

10. p. 491. 627.

IOELIS.

III.

1 (expressum est II,
28.) p. 475.

21. (neque vero 16.)
p. 531. 673.

AMOS.

I.

2. p. 531. 673.

- VIII.
9. 10. p. 674.
- IONAE.**
- I.
9. p. 528.
- II.
1 seqq. p. 527.
3. p. 528.
- III.
8. 9. p. 527.
- NICHAN.**
- VII.
19. p. 531.
- ABACUC.**
- III.
2. p. 510.
3. 4. p. 531. 673.
- ZACHARIAE.**
- VII.
9. 10. p. 611. 684.
- VIII.
16. 17. p. 611. 684.
- XII.
10. p. 672.
- MALACHIAE.**
- I.
10. 11. p. 612.
11. p. 613.
- II.
10. p. 623.
- IV.
1. p. 569.
- MATTHAEI.**
- I.
1. p. 471. 505.
18. p. 471. 505. 536.
20 seqq. p. 505. 638.
22. 23. p. 638. 536.
23. p. 452.
- II.
2. p. 453.
13. p. 452.
15. p. 452.
- III.
3. p. 451.
- 7 seqq. p. 451. 578.
10. p. 765. 583. 686.
11 seqq. et Luc. III, 16
seqq. p. 569.
12. p. 672.
16. p. 553.
- IV.
3. 4. p. 774.
6. p. 774.
7. p. 774. 777.
10. p. 775.
- V.
5. p. 739.
8. p. 625. 585.
12. p. 671.
16. p. 694.
17. 18. p. 37. 676.
20. p. 595.
21. 22. p. 595.
23. 24. p. 613.
27. 28. p. 595.
33. 34. p. 595.
34. 35. p. 564. 567.
687.
37. p. 595.
38. p. 933.
39. p. 933.
41. p. 597.
44. p. 521.
45. p. 356. 690. 791.
- VI.
3. p. 661.
12. p. 763.
24. p. 448.
- VII.
1. 2. p. 660.
5. p. 660.
7. p. 318. 340. 394.
18. p. 951.
- VIII.
9. p. 85.
11. p. 580.
11. 12. p. 691.
13. p. 696.
- IX.
2. p. 763.
6. p. 764.
8. p. 763.
27. p. 960.
29. p. 696.
37. p. 960.
- X.
6. p. 565.
8. p. 51.
10. p. 583.
18 seqq. p. 520.
20. p. 514.
26. p. 9.
28. p. 520.
29. p. 377.
30. p. 377.
34. p. 41.
35. p. 719.
- XI.
9. 11. p. 455.
12. p. 697.
19. p. 663.
23. 24. p. 685.
25 seqq. p. 223. 562
573. 577.
27. p. 292.
28. p. 223.
- XII.
6. p. 584.
7. p. 612.
25. p. 787. 924.
29. p. 449. 776.
36. p. 344. 607.
40. p. 804.
- XIII.
10 seqq. p. 657.
17. p. 589. 637.
25. p. 707.
38. p. 643. 707. 708.
40. p. 707.
43. p. 405.
52. p. 583.
- XV.
3. p. 592.
3. 4 seqq. p. 587.
3 seqq. p. 928.
6. p. 587.
17. p. 835.
- XVI.
6. p. 710.
13 seqq. 16. 17. p.
519.
21. p. 519.

24. 25. p. 519.

XVIII.

10. p. 165.

XIX.

6 seqq. p. 926.

7. 8. p. 602.

16. 17. p. 221.

17 seqq. p. 594.

21. p. 594.

29. p. 808.

XXI.

9. p. 591.

13. p. 564.

16. p. 591.

23. p. 221.

31. p. 634.

33 seqq. p. 682.

XXII.

2 seqq. p. 686.

7. p. 689.

13. p. 688.

14. p. 688.

21. p. 448.

29. 31. 32. p. 570.

XXIII.

2 seqq. p. 593.

26. p. 615.

27. 28. p. 615.

34. p. 583. 520.

37. 38. p. 691. 696.

XXIV.

15. p. 787.

15 seqq. p. 784.

21. p. 675. 797.

28. p. 599.

35. p. 816.

42. p. 685.

45. 46. p. 647.

48 seqq. (falso expressum est 43.) p. 646.

XXV.

21. 23. p. 590.

32. 34. p. 706.

34 seqq. p. 619. 660.

41. p. 548. 672. 706.

XXVI.

24. p. 352.

26. p. 612.

27 seqq. p. 808.

38. p. 93. 544.

39. p. 93.

XXVII.

46. p. 93.

XXVIII.

19. p. 514.

MARCI.

I.

1. p. 471.

1 seqq. p. 461. 506.

24. p. 576.

V.

31. p. 37.

41. 43. p. 750.

VIII.

31. p. 508.

IX.

23(falso expressum est 22.) p. 696.

44. p. 405.

X.

38. p. 277.

XIII.

32. p. 386.

XVI.

19. p. 462.

LUCAE.

I.

2. p. 499.

6. p. 454.

8. 9. p. 454.

15 seqq. p. 455.

17. p. 461.

26. 30. p. 455.

32 seqq. p. 455. 507.

33. p. 453.

35. p. 536.

38. p. 545.

42. p. 538.

46. 54. 55. p. 455. 578.

68 seqq. p. 456.

76 seqq. p. 456.

78. p. 763.

II.

8 seqq. p. 457. 578.

9. p. 458.

13. 14. p. 457.

20. p. 459.

22 seqq. p. 459.

28. p. 99.

29 seqq. p. 460. 507.

577.

36. p. 99.

36. 38. p. 460.

49. p. 221.

III.

4 seqq. p. 451.

8. p. 807.

11. p. 660.

17. p. 43.

23. p. 359.

IV.

6. 7. p. 775. 778. 781.

18. p. 639.

19 (in marg. non adnotatus locus). p. 356.

21. p. 639.

V.

31. 32. p. 441.

36. 37. p. 680.

VI.

3. 4. p. 582.

24 seqq. p. 499.

29 seqq. p. 596.

40. p. 805.

46. p. 694. 736.

VII.

35. p. 99.

VIII.

51. p. 370.

IX.

57. 58. p. 95.

60. p. 95.

61. 62. p. 95.

X.

16. p. 422.

19. p. 783.

22. p. 573.

XI.

50. 51. p. 755.

XII.

20. p. 500.

35. 36. 37. p. 694.

685.

37. 38. p. 812.

45. 46. p. 694.

47. p. 694.

50. p. 225.
58. p. 251.
59. p. 252.
XIII.
6 seqq. p. 691.
15. 16. p. 361. 581.
28. p. 580.
32. p. 710.
XIV.
12. p. 808.
27. p. 41.
XVI.
9. p. 661.
11. p. 415.
16. p. 568.
19. p. 563.
31. p. 563.
XVII.
5. p. 500.
26 seqq. p. 685.
XVIII.
2. p. 786.
7. 8. p. 654.
7. p. 672.
27. p. 304. 625.
XIX.
5. p. 95.
8. p. 595.
42. p. 221.
XXI.
34. p. 694.
34. 35. p. 684.
XXIII.
34. p. 521.
XXIV.
25. p. 508.
26. 47. p. 645.
39. p. 719.
44 seqq. p. 508.
47. p. 645.

IOANNIS.

- I.
1. 2. p. 101.
1. 2 seqq. p. 463. 471.
767.
3. p. 103. 236. 283.
450. 463. 471. 664.
924.

4. p. 103. 105. 463.
940.
6. 7. 8. p. 465.
10. 11. p. 464. 767.
768.
12. p. 767.
13. 14. p. 506. 525.
14. p. 107. 457. 464.
512. 767.
18. p. 466. 627. 630.
29 seqq. p. 457.
47. p. 466.
49. p. 466.
50. p. 584.
II.
3. 4. p. 510.
19. 21. p. 732.
23. p. 357.
25. p. 454.
III.
18 seqq. p. 792.
36. p. 696.
IV.
6. p. 543.
35 seqq. p. 638.
37. p. 642.
41. 42. p. 565.
50. p. 357.
V.
1 seqq. p. 357.
14. p. 689. 758.
28. 29. p. 751.
39. 40. p. 587.
43. p. 786.
46. p. 563. 587.
47. p. 563.
VII.
30. p. 510,
VIII.
34. p. 449.
36. p. 524.
44. p. 778. 781.
56. p. 360. 571. 578,
57. p. 360.
58. p. 598.
IX.
3. p. 759.
7. p. 760.

- XI.
25. p. 571.
43. 44. p. 570.
XII.
1. p. 358.
27. p. 95.
XIV.
6. 7. p. 579.
7. 9. 10. p. 495.
11. p. 766.
28. p. 388.
XV.
15. p. 597.
16. p. 599.
XVII.
5. p. 598.
24. p. 599.
XIX.
11. p. 616.
15. p. 636.
XX.
17. p. 804.
31. p. 508.

AOTORUM APOSTOLORUM.

- I.
16 seqq. p. 475.
20. p. 350. 475.
II.
22. p. 475.
30 seqq. p. 476.
37. 38. p. 477.
III.
2. p. 477.
6 seqq. p. 477.
12 seqq. p. 477.
IV.
8 seqq. p. 479.
22. p. 479.
24 seqq. p. 408.
31. p. 481.
33. p. 481.
V.
30 seqq. p. 481.
VII.
2 seqq. p. 488.
38 seqq. p.
55. p. 490.
59. p. 490.

VIII.

9 seqq. p. 237.
20 seqq. p. 237.
26 seqq. p. 484.
27 seqq. p.
32. p. 484.
37. p. 485.

IX.

4. 5. p.
15. 16. p.
20. p. 485.

X.

1 seqq. p. 482.
15. p. 483.
28. 29. p. 493.
34. 35. p. 483.
37 seqq. p. 483.
47. p. 493.

XIV.

15. p. 487.

XV.

7 seqq. p. 491.
13 seqq. p. 491.
23 seqq. p. 492.
39. p. 497.

XVI.

8 seqq. p. 497.
13. p. 497.

XVII.

24. p. 486.

XX.

6. p. 497.
17 seqq. p. 498.
25 seqq. p. 498.
29. 30. p. 498.

AD ROMANOS.

I.

1 seqq. p. 506.
3. 4. p. 542.
17. p. 677.
18. p. 654.
25. p. 666.
28. p. 657.

II.

4 seqq. p. 692.

III.

8. p. 250.
21. p. 677.

23. p. 651.

30. p. 638. 456. 777.

IV.

3. p. 571. 580.

V.

6 seqq. p. 512.
14. p. 523.
19. p. 844.
20. p. 551.

VI.

3. 4. p. 512.
9. p. 513.
12. 13. p. 757.

VII.

7. p. 905.
9. p. 903.
18. p. 530.
24. 25. p. 530.

VIII.

8. p. 742.
9. p. 734.
9 seqq. p. 742.
11. p. 732.
13. 14. p. 742.
15. p. 443. 734.
19. p. 806.
33. p. 513.
36. p. 356. 604.

IX.

5. p. 506.
10 seqq. p. 635.
13. p. 635.
25. p. 451.
25. 26. p. 633.

X.

3. 4. p. 594.
6. 7. p. 517.
9. p. 517.
15. p. 495.

XI.

16. p. 97.
17. 24. p. 740.
21. 17. p. 651.
26. p. 565.
32. p. 125. 529.
33. p. 127.
34. p. 713.
36. p. 41.

XII.

1. p. 955.
3. p. 772.
16. p. 778.

XIII.

1 seqq. p. 689. 781.
10. p. 593.
13. p. 695.

XIV.

9. p. 517.
15. p. 518.

I. AD CORINTHIOS.

I.

18. p. 43.
23. p. 517.
26. p. 348.
29. p. 528.

II.

6. p. 101. 424.
10. p. 387.
14. p. 97.
15. p. 97.

III.

2. p. 699.
3. p. 701.
16. 17. p. 583. 731.

V.

6. p. 653.
7. p. 932.
11. p. 653.

VI.

9 seqq. p. 743. 744.
653. 695.
12. et X, 23. p. 695.
13. 14. p. 732.
15. p. 732.
20. p. 753.

VII.

5. 6. p. 602.
12. p. 602.
25. p. 602.
31. p. 816. 566.

VIII.

1. p. 376.
4 seqq. p. 446.
11. p. 519.

IX.

24 seqq. p. 697.

X.

- 1 seqq. p. 652.
4. p. 600.
5. p. 688.
11. p. 600.
16. p. 517.
23. p. 695.

XI.

10. p. 93.

XII.

- 4 seqq. p. 387. 627.
28. p. 552. 647.

XIII.

9. p. 387.
9. 10. p. 585.
9. 12. p. 734.

XV.

3. 4. p. 518.
8. p. 93.
10. p. 640.
12. p. 518.
13 seqq. p. 754.
21. p. 754.
22. p. 551.
26. p. 551.
25. 26. p. 551. 819.
27 seqq. p. 819.
32. p. 754.
36. p. 733.
41. p. 335.
42. p. 733.
43. 44. p. 733.
45. 46. p. 746.
48. p. 97. 738.
49. p. 738. 743.
50. p. 272. 737. 741.
744. 750. 751.
53 seqq. p. 125. 742.
551. 752. 754.

II. AD CORINTHIOS.

II.

15. 16. p. 656.
17. p. 647.

III.

3. p. 753.

IV.

4. p. 657.
10. 11. p. 753. 754.

V.

4. p. 688.
4. 5. p. 753.

XII.

7. p. 720.

AD GALATAS.

I.

1. p. 496.
15. 16. p. 749. 759.

II.

1. 2. p. 496.

III.

- 5 seqq. p. 634.
6 seqq. p. 807.
13. p. 518.
16. p. 807.
19. p. 447. 773.

IV.

4. 5. p. 506. 510. 542.
773.
8. 9. p. 445.
26. p. 815.
28. p. 807.

V.

- 19 seqq. p. 742.
21. p. 75.
22. p. 743.

VI.

14. p. 43.

AD EPHESIOS.

I.

7. p. 756.
10. p. 41. 772.
13. p. 734.
21. p. 621. 640.

II.

7. p. 569.
13. p. 518. 756.
14. 15. p. 756.
20. p. 641.

III.

21. p. 35.

IV.

5. 6. p. 284. 623. 664.
767.
8. p. 351.
9. p. 637. 804.

16. et Coloss. II, 19.
p. 664.
25. p. 695.
29. p. 695.

V.

4. p. 695.
6. 7. p. 653.
8. p. 695.
13. p. 105.
30. p. 719.
32. p. 101.

VI.

12. p. 121.

AD PHILIPPIENSES.

I.

22. p. 748.

II.

8. p. 486. 641. 762.
10. p. 121.
15. p. 571.

III.

10. 11. p. 753.
12. p. 584.
20. 21. p. 752.

IV.

17. p. 583.
18. p. 616.

AD COLOSSENSES.

I.

14. p. 717.
16. p. 53.
18. p. 358.
21. 22. p. 756.

II.

9. p. 41.
11. p. 604.
14. p. 764.
19. p. 757.

III.

5. p. 747.
9. p. 748.
10. p. 748.
11. p. 41.

I. AD THESSALONICENSES.

V.

3. p. 801.
23. p. 731.

II. AD THESSALONICENSES

- I.
5. p. 686.
6 seqq. p. 672.
6 seqq. p. 654.
9. 10. p. 672.
- II.
3. 4. p. 445. 784.
8 seqq. p. 447. 784.
10 seqq. p. 657. 793.
- I. AD TIMOTHEUM.**
- I.
4. p. 3.
9. p. 605.
- VI.
20. p. 324.
- II. AD TIMOTHEUM.**
- IV.
9. 10. 11. p. 498.
- AD TITUM.**
- III.
10. p. 201. 435.
- AD HEBRAEOS.**
- I.
3. p. 400.
- III.
5 (falso expressum est
15). p. 446.

IACOBI.

- II.
23. p. 604.
- I. PETRI.**
- I.
8. p. 585. 734.
12. p. 337. 820.
- II.
16. p. 607.
22. p. 623.
23. p. 513.
- II. PETRI.**
- III.
8. p. 780.
- I. IOANNIS.**
- II.
18 seqq. p. 509.
- IV.
1. 2. 3. p. 511.
- V.
1. p. 512.
- II. IOANNIS.**
7. 8. p. 511.
11. p. 201.
- APOCALYPSIS.**
- I.
12 seqq. p. 631.

15. p. 600.
17. p. 632.
17. 18. p. 632.
- III.
7. p. 623.
- IV.
7. p. 469.
- V.
6. p. 632.
- VI.
2. p. 636.
- XI.
19. p. 619.
- XIII.
2 seqq. p. 794.
11 seqq. p. 795.
- XVII.
8. p. 803.
12 seqq. p. 787.
- XIX.
11 seqq. p. 632.
- XX.
6. p. 812.
11. p. 815.
12. 13. 14. p. 815.
15. p. 815.
- XXI.
1 seqq. p. 816.
2. p. 815.
3. p. 619.
5. 6. p. 815.

IV. INDEX RERUM.

- Aaron, cur non lepra, sicut Maria, percussus. 844.
- In Abel iustorum persecutiones significatae, praedicatae a prophetis, in Christo perfectae. 679. Eius sacrificium cur Deo acceptum. 614. Abelum iustum Deus Caino iniusto subiecit, cur? 548.
- Abraham absque legalium observatione per fidem iustificatus. 604. 605. 641. Ei nec Christus, nec Christi Pater incognitus; a quo didicerat? 571. 572. Ad Abraham et Moysen Filius Dei in forma humana locutus est, quem Iudaei nescierunt. 579. Abraham Verbi Dei praecepto fidelis, in quo? 570. 571. Verbo Dei libere obediens, amicus Dei factus est. 602. 603. In Abraham homo Verbum Dei sequi praedidit quomodo? 572. Propter fidem suam per Christum servatus. 573. Ex tribus qui Abrahae apparuerunt, unus fuit Filius Dei, quem adoravit. 577. not. 7. Abraham propheta Christi incarnationem ac passionem in spiritu vidit, et gavisus est. 572. 577. Eius exsultatio ad nos manans, et in ipsum regressa; quomodo? 578. Abrahae cur a Deo circumcisio data? 603. Eius circumcisio et ante circumcisionem fides, utriusque Testamenti figura. 641.
- Abrahae semen per circumcisionem servatum. 488. Abraham credentium omnium pater, tam ex circumcisione, quam ex praepotio. 571. 578. 635. 641. In eius fidem Christus lapis angularis collegit utriusque Testamenti fideles. 641. In Abraham praesignata fides nostra. 634. 635.
- Abraham et posterius eius a salute exclusi, ex Marcione. 257. Refellitur. 580.
- Abrahae factas promissiones Christus implevit quomodo? 577. 579. Earum effectum iustorum animae sortitae in hac terra, quando et quomodo, ex Irenaeo. 569.
- Non Abrahae tantum sed et seminis eius, fidelium scilicet, Christus Salvator et vindex. 581. Abraham, Moyses, prophetae Christusque ipse ex una substantia, quo sensu? 563. Gnosuci contradicentes refelluntur. 562.
- Abrahas Basilidianorum, quid? 247. not. 8.
- Achamoth, Enthymeseos superioris Sophiae nomen. 45. Varia eius nomina. 63. Ogdoss appellata. 61. 457. not. 8. Valentinianorum mater. 85. Eius sedes. 63. Achamoth, a Pleromate submotae, formae, figurae et levis expertis calamitas. 45. Haec, essentiae, non scientiae formam primum indidit superior Christus, cur? 47. Lumen quod eam deseruerat, investigantem coërcet Horos. 47. Hinc multiplex eius perturbatio. 47. Quibus Scripturae locis significata, ex Valentinianis? 91. 97. 101. Ex iis perturbationibus, materiae ex qua hic mundus conflatus est, essentiam ortam dicebant. 99. Id suo quisque modo, nec gratis exponebant. 51. Commenta eorum deridet Irenaeus. 53.
- Achamoth ex perturbationibus emergens, ad Christum rogandum convertitur. 53. Salvator angelis satellitibus stipatus ad eam mittitur. 55. Scientiae formam ab eo accipit, ac perturbationibus liberatur. 55. Haec in rerum omnium materiam transmutantur. 55. Duplex ex iis perturbationibus orta substantia; bona et mala. 57. Ex metu et conversione, res animae praeditae. 71. 392. Achamoth an-

- gelos Salvatoris comites intaita, partum spiritalem ad eorum imaginem edit. 57. 392. Spiritale informare non potest: cur? 57. Partus eius spiritualis in Demiurgum clam depositus, et per eum in hominem; quam ob rem? 69.
- Achamoth** ad animalis substantiae formationem se confert. 59. Ex ea Demiurgum format. 59. Doctrinas a Salvatore profectas in lacem edit. 59. Ad Aeonum honorem et imaginem omnia facit. 57. 59. 395. Demiurgo ignota. 394. 395. Per hanc operatur Salvator. 395. Invisibilis Patris imago est. 396. Demiurgi erroris causa. 63. E medietatis loco in Pleroma ingressura, sponsum suum Salvatorem acceptura, quando? 79. 389. Eius imago non sunt res creatae. 299.
- Achamothae** fabula a Marco mago explicata. 165.
- Achamoth** cum ogdoade aqua, Dii minores gentilium. 319.
- Acinetos**. Valentinianorum Aeon, Logi et Zoës proles. 15.
- Actiones** omnes et cibos ex se indifferentes esse, Cynicorum et Valentinianorum doctrina. 321. Actiones humanas non ex natura, sed ex sola hominum opinione bonas aut malas esse, Gnosticorum omnium principium. 72. Carpocratianorum inprimis. 250. 253. Refellitur. 402. Omnes, etiam scelestissimae, cuilibet in hac vita experiendae, ex iisdem, cur? 401. 402. Flagitiosum dogma, Christi doctrinae, et rationi repugnans. 403. 404.
- Actionum** mentis ordo et series, ex Irenaeo. 311. Actiones mentis, a mente aut a se invicem non re aut substantia differant, sed modo et nomine. 311. 312.
- Adamas**. Hominis perfecti Barbelioitarum nomen. 261.
- Adam** in paradiso versatum, quidpiam ab eo sumsisse dicebant Valentiniani. 61. De Adami et Evae lapsu et instauratione, Ophitarum et Sethianorum deliria. 268.
- Adamus** primiformis homo a quo ceteri homines appellati. 547. Adam a Deo creatus, ut haberet quem suis ditaret beneficiis. 558. Christi typus a Paulo dictus, quo sensu? 544. Sub Adam testamentum a Deo datum. 471. 472.
- Adam** aeternam salutem consecutum esse negant Tatianus et Continentes. 258. 259. Quo Scripturae loco abutebantur? 551. Refelluntur. 551. Adamum a Christo prae ceteris salutem consequi debuisse, quomodo probatur? 546. 547. 552. Nisi salutem consecutus est, adhuc in perditione est omnis homo. 550. Mors non iuste absorpta dicitur. 551. Eius salus est evacuatio mortis. 551.
- Adam** statim post lapsum poenitens, quomodo? 549. Ob id venia dignus. 550. Adam cur a Deo statim post lapsum interrogatus. 550. In Adam propria lata non est maledictio; sed in terram. 547. Et serpentem. 548. Cur e paradiso expulsus mortique factus obnoxius? 550.
- Adam** per peccatum vita privatus, per incarnationem, victo rursus diabolo, eandem recuperavit. 550. 551. Initium morientium factus. 545. 546. 547. Qua die Christus mortuus est, eandem et ipse per praevaricationem. 779. 780. In Adam percussus est omnis homo. 812. In Adam amissum quid? id in Christo recuperatum. 517.
- In Adam mortuos nos Christus vivificaturus venit. 746. 747. 748. 760. Adamus Christo opponitur, quomodo? 545. 546. Adami procreationi Christi generatio similis esse debuit, quare? 540. 541. In secundo Adam usque ad mortem obediens facti, eidem Deo Patri reconciliati sumus, quem in primo Adam offendimus, non obediens ei. 762. 763. 773. 774.
- Adonai** quid significat, ex Irenaeo? 417. 418. not. 13. 1. 2. 3.
- Adoptionis** spiritum quinam accipiant? 561. Adoptionis filiorum munus, incarnationis fructus. 524. 525.
- Adventus** Christi Domini duplex. 119. A prophetis praenuntiatus. 673. 674. In adventu secundo insti omnes e somno excitandi, et in regnum a Christo constituendi. 638.
- Adulterium** qui vult committere, adulter est, etiamsi non consequatur effectus, satente Basilide. 902.
- Aegyptiorum** spoliatio, cuius typus fuit. 658 seqq. Ab Aegyptiis iusta ablatum quod Hebraeis pro laboris pretio debitum erat, quomodo probatur. 659. 660. Quas Aegyptii in Hebraeorum egressu olim acceperant plagas, easdem gentes accipiunt in Apocalypsi. 661. Sicut per Aegyptiorum Israelitae, ita et nos per Iudaeorum caecitatem, salutem accipimus. 636. Egressus Hebraeorum ex Aegypto, ecclesiae egressus ex gentibus quomodo typus? 661.

- Aēnos**, Valentinianorum Aeon, hominis et ecclesiae proles. 17.
- Aeonum** Valentinianorum ortus, coningationes et nomina recensentur. 11 seqq. 916 seqq. Triginta sunt. 17. Numeri huius mysteria et figurae, secundum Valentinianos. 17. Aeonas suos quotuplici nomine nuncupant Gnostici? 561.
- Aeones** Valentinianorum, masculo-feminae. 15. In gloriam Patris emittuntur. 15. Octo priores, paternae gloriae illustrandae causa, alios edunt. 15. Eorum mysteria et figurae. 35 seqq. Taciti et ignoti. 17. not. a. Omnes, praeter Nun, magnitudinem Propatoris ignorant. 17. 19. Ne cognoscant prohibet Sige. 19. Aeonum superiorum forma inferioribus ignota. 163.
- Aeonas** quid docuit Christus, iuxta Valentinianos? 575. Omnes a Spiritu sancto exaequati. 31. Ad producendum Iesum simul conspirant. 31. Ad eorum honorem et imaginem omnia facit Achamoth. 59. 61. Angeli et archangeli a Deminargo conditi, eorum imagines. 61.
- Aeonis** perturbati nepotes, Valentiniani. 342. 343.
- Aeonum** Basilidis ortus et nomina. 243. Aeones sub allegorica litterarum et syllabarum farragine a Marco mago traditi. 161. 162. Aeonum prima et secunda quaternitas, decas et duodecas, quibus Mosis locis adumbratae, ex Marcosis? 209. 211. 213. Tricenarius numerus in homine adumbratus, ex Marcosis, quomodo? 209. 211. Quibus Mosis locis significatus, ex iisdem? 213. 215.
- Aeonum** emissiones, a Valentinianis gratis excogitatae. 325. 326. Aeonum emissionis et numeri ratio nulla reddi potest. 328 seqq. 333 seqq. Triginta esse non possunt; cur? 305 et seqq. Per Christum aetatis anno 30 baptizatum non significantur. 553. 554. Aeonum dodecadis typum non esse duodecim apostolos. 351 seqq.
- Aeones** coniugati disiungi ab invicem non possunt. 306. 307. Aeones feminae, masculorum effectiones et virtutes sunt, non substantiae aut personae ab iis diversae. 307. Inter Aeones annumerari non possunt. 306 et seqq.
- Ad Aeonum** imaginem conditae non fuerunt res creatae; cur? 202 et seqq. Aeon passioni obnoxius esse non potuit. 340. 341. Ei Patris inquisitio passionis causa esse non potuit. 341. 342. 343. Aeones omnes a labe ignorantiae immunes, aut universam Pleroma eidem obnoxium. 324 seqq.
- Aeones** Valentiniani, unde hausti? 318. 319. 320. Aeonum duodecim Valentinianorum, imagines Dii duodecim ethnicorum. 327. 328. 329. Nomina illorum minus congruentia quam duodecim deorum ethnicorum. 327. 328. Sunt ipsi Dii majores gentilium. 275. Aeon qui erravit, fabricationis mundi causa iuxta Gnosticos quosdam. 296.
- Aetas** Christi, paene 50 annorum, quam docendi munus suscepit, iuxta Irenaeum. 358. 359. 360.
- Aetas** omnis a Christi sanctificata; quomodo? 358 seqq. Aetates hominum, quinque. 358. 370. Aetas iuvenilis a trigesimo anno incipit, ex Irenaeo. 359. Aetas senilis a quadragesimo anno incipit, ex eodem. 359.
- In Aethiopia** Christi adventus praeco Eunuchus a Philippo baptizatus. 639.
- Aethiopissa** uxor a Moyse ducta, cuius rei typus? 633.
- Affectio** separari non potest ab eo cuius est. 592.
- Affectiones** et passionem hominum, dum cogitant, Deo perperam tribuunt Valentiniani. 312. 316. 317. 318. 385. 386. 387.
- Agape**, Valentinianorum Aeon, *Μυτρηxου* coniux, Hominis et Ecclesiae proles. 17.
- Ad Agathopodem** quandam una Valentinii inscripta epistola. 911.
- Ageratos**, Valentinianorum Aeon, *Logi* et *Zōē* proles. 15.
- Agnitio** vera quae et quinam eius characteres? 670. not. 6.
- Alethia** Valentinianorum Aeon, *Nu* coniux. 13. A *Bytho* et *Sige* emissa. 13.
- Alexander** episcopus, Evaristi successor. 432.
- Ad altare** Dens indesinenter vult offerri creaturam, ut gratum animam testemur. 619. Altare in caelis est ad preces et oblationes recipiendas. 619. 620.
- Ambiguitates** verborum studio exquisitae, Iohanni baptistae ab Heraclione affectae. 942. Ambiguitas questionum quomodo solvenda? 303.
- Amor** Dei sincerus, libertatis evangelicae character. 607. Amor Dei, iustitia legis. 604. 605.
- Anacletus**, Lini successor. 431.
- Anaxagoras**, dictus *Atheus*, et irreligiosus. 320. Eius principia. 320. Ex subiecta materia omnia fuisse con-

- dita docuit. 318. Seminis spiritalis Valentinianorum auctor. 319. 320.
- A**naxilaus quis ab Irenaeo memoratus? 145. not. 7.
- A**maximandri principia. 320.
- A**ngeli, Iesu Valentinianorum satellites. 31. Ad eorum intuitum partum spiritalem edit Achamoth. 57. Lumina dicuntur. 61. 347. Angeli Salvatoris Valentinianorum, informes et imperfecti; cur? 344. Ad eorum imaginem concipi non potuit spiritale semen Valentinianorum. 344. 345. Angelorum Pleromatis imago non sunt res creatae. 297. 298.
- A**b Angelis factum esse mundum Simon magus primus dixit. 237. 239. 302. Eadem Saturnini sententia. 241. Menandri. 240. Basilidis. 241. 243. Carpocratias. 247. Angeli prophetiarum auctores, iuxta eosdem. 239. 243. 245. Angelorum mundi fabricatorum princeps, Iudaeorum Dens veteris legis auctor ex Basilide. 244. 245. Angelis homines formidandi, ex Valentino, cur? 912.
- A**ngeli, septem caeli a Valentinianorum Demiurgo conditi dicuntur. 61. Angelus ipse Demiurgus. 59. 61. Angeli et Archangeli, imagines Aeonum a Demiurgo facto. 61.
- P**er Angelos aut Virtutes, a Deo separatas, conditus non fuit mundus. 235. 579. 770 seqq. Inscio aut nolente Deo mundum creare non potuerunt. 289. Nec hominem. 622. Iis non indigni Deus; cur? 236. 579. Angelorum et animarum humanarum substantiam natura sua immortalem esse, perspicue docuit Irenaeus. 725. 726. Angeli primum Deum ignorare non potuerunt; cur? 292. 293. Quo nomine Filio et Spiritui sancto servinut? 450. 580. Ipsi revelatur Pater a Filio Dei. 401. Angeli et homines, cur tales qui legem transgredi possent, a Deo creati. 696. Ex angelis et hominibus cur quidam a Deo defecerint, quidam subiecti perseveraverint; quaestio Deo dimittenda. 387 seqq. Angelos transgressores in terram delapsos in iudicium. 605. Veterum quorundam sententia. 605. not. 1. Apostatas angelos cum mulieribus stupri consuetudinem habuisse, Irenaei et aliorum quorundam veterum Patrum sententia. 604. not. 9. 686. Idem opinatus est Hieracleon. 966. Ad angelos stupratores et ad homines ab iis corruptos Henochum veluti prophetam et ministrum a Deo missum fuisse credidit Irenaeus. 604. not. 9. Noë in divinae legationis munere Henoch successisse credidit Tertullianus. 604. not. 9.
- A**ngelorum multitudo laudem Deo, nascente Christo, canentium; Christi nati Salvatoris argumentum. 457. 458. Hos ab Ogdoade venisse et Christi superioris descensionem manifestasse Valentiniani mentiuntur. 458. Refutantur. 458. Angeli nascente Christo, unum Deum caelestium et terrestrium factorem glorificaverunt, apud Lucam. 459. Christo Deo et homini testimonium reddunt. 576.
- A**nicetus episcopus, Pii successor. 432. Anicetus, Pius, Hyginus, Telesphorus et Sixtus Asiaticis, licet de paschate a se dissidentibus, unitatem et pacem servarunt. 825. Aniceti cum Polycarpo circa paschatis celebrationem controversia unitatem non scidit. 826. Morem suum apostolis uterque acceptum referebat. 826. Anicetus Polycarpo in ecclesia consecrandi munus honoris causa concessit, in unitatis et pacis signum. 827. Et quidem praesente se. 827. not. 1.
- A**nimas humanas ex subtilissima materia concretas esse sensit Irenaeus. 347. 414. not. 2. Natura sua tamen immortales esse perspicue docet. 414 seqq. 516. 517. 733. 734. Vide Angelii. An corporeum quandam characterem et figuram post suam a corpore separationem servant. 414. not. 2. Dei beneficio et voluntate immortales esse, quo sensu Irenaeus et alii Patres interdum asseruerint. 415. not. 2. Animae resurgere quo sensu dixit Irenaeus? 618. not. 1. Animae immortalitas ab Hieracleone negata. 963. Animae non ipsa et substantiae suae salvae fiunt; cur? 390. 391. 392. Animae vim corpus remoratur. 411. 412 seqq.
- A**nimas instorum statim post suum ab corpore discessum Dei conspectu frui, negat Irenaeus; cur? 804. 805. Tres earum stationes distinguit. 805. Non omnium eadem sors et sedes. 818. Martyrum animas, singulari praerogativa, in caelum statim recipi existimat. 671.
- A**nima sola consequitur salutem; corpus excluditur, ex Basilide. 245. De anima post dissolutionem corporis quid sentiebant Gnostici, carnis resurrectionem negantes. 804. Animabus corpora sua restituentur; omnesque prout in peccatis aut recte factis obierint, talia in resurrectione induent.

830. 831. Soli animae immortalī vitam aeternam largientem Patrem, non autem corporibus, quidam fingentes, quomodo refelluntur? 726. 727. 770 seqq. Animas in alia atque alia transfundi corpora, ex quo apostoli loco ergebat Basilides? 903. Animae e corporibus in corpora migrare, absurdum dogma rationi et fidei adversum. 410 seqq. An Plato primus huius auctor? 411. not. 3. Eas oblivioni poculo potari, absurde finxit. 411.
- Animae motus et operationes ab eo non distinguuntur secundum substantiam. 392. Anima pars hominis esse potest, homo nequaquam. 730. Anima sola et caro sola et Spiritus solus non hominem constituunt perfectum, sed tria haec simul unita. 730. not. 7. 731. Quo sensu? 732. not. 7. Anima in homine media inter carnem et Spiritum sanctum, alterutri consentiens vel erigitur, vel in terrena proruit. 737.
- Anima multiplex iuxta Isidorum haeticum; quo sensu? 907. Animae, quaedam naturae bonae, quaedam naturae malae, ex Valentinianis. 87. Animarum iustarum, quae post mortem sedes, ex Valentinianis? 79. 391. 392. Animae appendices, quid ex Valentino? 910. Animae a Pleromate exclusae, ex Valentinianis; cur? 79. 389. 390. 392. Animae ex principiis Valentinianorum totae in medietatem cedere debent, nulla pars earum in Plroma. 391. Animae spiritali semine Achamothae inspersae, ceteris meliores et Demiurgo cariores, ex Valentinianis. 83. 348. Refelluntur. 348. In prophetas, sacerdotes et reges a Demiurgo constitutae. 83. 84. 348. Absurdum dogma. 348 seqq. Anima quaevis Iesu anima melior et praestantior esse potest, ex Carpocratianis, quomodo? 249 seqq. Castigatur haec inania 407 seqq.
- Animale cur ab apostolo spiritali praeponebatur? 746. Animalia spiritalisque per quae efficitur homo? 730. not. 7. 745. Animalia munda et immunda, in lege quid significant. 735. 736. 737.
- Animalem essentiam seu animas omnes ex Achamothae metu et conversione ortum accepisse dicebant Valentiniani. 49. 57. 59. 65. 392. 393. Ex eo Demiurgus formatur. 393. 394. Animalem esse Demiurgum, Valentinianos vero spirituales, abhorret a ratione. 345. 392. 393 seqq. 397. 398.
399. Animalia eo abeunt, ex Valentinianis, quocumque se influxerint. 69. 71. Animalia dicta Valentinianis dextra. 59.
- Anna prophetissa. Achamothae figura ex Valentinianis. 99.
- Anni, mensium et dierum divisio, ad Pleromatis divisionem non quadrat. 371 seqq. Annus, cur ex 365 diebus constet, ex Basilide? 244. Annus Domini acceptabilis, de quo Esaias, quid? 356.
- Anthropos, Propatoris nomen, ex Colorbaseis. 143. 144. Anthropos Valentinianorum Aec. Nu proles. 15. Anthropos et Ecclesia duodecim Aecmes emittent. 15. Eorum nomina. 15. Ab Anthrope et Ecclesia, Logo et Zet Virtutes emanatas generasse Iesum Marcosii asserebant, quomodo? 187. Anthrope locum in incarnatione Altissimi virtutem adimplerisse Marcosii asserebant. 187.
- Anthropiani haeretici. 144. not. 2.
- Antichristus quibus signis dignoscendus? 794. Antichristi, diaboli organi, iniquitas, superbia, ambitio, quae? 783. 784. Sedes eius, Christo teste. 784. Potestas, bella, praestigiae, iuxta Danielelem. 785. 786. et Apostolum, causam adventus eius significantem. 785. Impietas. 786. Furor et tyrannidis duratio. 785. not. 7. 786. 803. In Antichristum concurret omnis superiorum aetatum iniquitas et virtus apostolica, cur? 797. Ea dilavio, et deinceps in Ananiam, Azariam, Misaelis persecutione, quomodo praefigurata? 797. 799. Sub Antichristo apostasia pristinae fidelitatis et iniquitatis poena erit. 793. 794. Eius adventus a Iesum quomodo significatus? 794 seqq. Non virtute divina, sed magica operatione operabitur signo. 795. Tribulatio haec iustis necessaria. 796. Per Antichristum Romani imperii dissolutio et divisio. 787. 788. Antichristi nomen cur a Spiritu sancto non fuerit expressum? 803. Circa Antichristi nomen quidam erraverunt; cur? 799. Alii alia minus excusabiles. 800. Pluribus nominibus numerus eius convenit. 801. 802. Ea tamen non temere conicienda. 801. 802. 803. Quis nominis eius numerus? 797. 799. not. 8. 800. 801. 802. Antichristum venit Christus concalcaturus. 551. Post Antichristi adventum implenda esset prophetarum testimonio de felicitate terrena sanctorum post resurrectione-

nem, quomodo probat Irenaeus. 814 seqq. Antichristus est qui Christum dividit a Iesu. 509.

Ad Antiochenos synodalis apostolorum epistola praeclarum eorumdem de Deo uno fidei monumentum. 491. 492. 493.

Antiphones ab Irenaeo memoratas, quis? 318. not. 10. Eius doctrina. 318. 319.

Apator. Demiurgi Valentinianorum nomen. 59.

Apocalypsis a Ioanne quo tempore scripta? 803. In Apocalypsi, a Ioanne quomodo explicatur Danielis prophetia de mundi fine. 767.

Apostoli ab eodem Deo missi ac prophetae. 688. Apostoli omnes a Filio electi, a Patre edocti. 492. 493. Patrem et filium ignorare non potuerunt. 493. Apostolis omnibus nota fuit veritas. 493. 494 seqq. Solam veritatem alios edocere potuerunt. 440. 441. Sola apostolorum doctrina, vera est agnitio. 670. not. 6. Manifesta est, firma, una et eadem, ac sine dolo; non ita de Valentinianis. 491. 493. 499. 501. 502. Apostoli divino spiritu prius afflati, quam praedicatores facti. 423. Iis non essentire quantum crimen! 424. Duodecastylum firmamentum appellati, cur? 636. not. 3. Duodecim rami propullulantes ex grano sinapeos Christo, gentibus quasi volucibus caeli tegmen praebuere. 843.

Apostoli doctrinam ad audientium opinionem non accommodabant. 442. 461. 482. 484. 485. Apostoli Deum multum aliam agnoverunt, praeter unum Deum et Patrem, mundi conditorem et utriusque Testamenti auctorem. 475. 476. 477. 482. 483. 488. 489. 490. 491. 493. 503. 561. 669. 690. 784. Ab iis non nisi Deus verus, Pater Domini nostri, appellatus Deus. 783. 784. Eorum doctrina de Deo uno et omnium creatore non allegorice sumenda. 488.

Apostoli et fideles omnes eandem cum Abraham fidem sortiti, secuti sunt et ipsi Verbum Dei. 571. Ab apostolis unus tantum Deus, unusque Christus Dei Filius nobis traditus. 424. Christum Filium Dei hominibus annuntiantes alterum Deum non inferebant. 479. 484. Eorum doctrina de Christo Iesu quae, et quibus annuntiata? 475. 476. 477. 478. Filium Dei unigenitum, Verbum Patris incarnatum, Iesum Christum, unum et eundem confitentur. 480. 515. 536. Cur

tam facile persuadebant Iesum crucifixum esse Christum Dei filium a Scripturis praenuntiatum? 639. Facilius ad Christi fidem converterunt quos iam instituerant prophetae. 639. Infirmitas et maiori cum labore gentiles; cur? 640. 641. Qui per apostolos ad Filii sui nuptias Deus nos vocavit, idem olim ad eas vocabat per prophetas. 686. 687 seqq.

Apostoli fidem et symbolum ecclesiae tradiderunt. 119. Ab apostolis et prophetis accepta ecclesiae doctrina et fides, una, sibi quae semper, et ubique constans. 552. Sola vera ac vivifica. 421. Per eos dispositio nostrae salutis cognita. 422. Ab apostolis firmum habet initium ecclesia; inde eadem semper doctrina perseverans. 484. Ab apostolis quatuor Iudaeorum millia una die baptizata fuisse, unde sumis Irenaeus? 639. not. 5. Ab apostolis traditum offert ecclesia Deo sacrificium in universo mundo, quodnam, et cur? 612. Ab apostolis plura et quidem maximi momenti dogmata viva tantum voce tradita. 428. not. 4. Apostoli tradebant episcopis, quos instituebant, quaecunque scitu necessaria erant; cur? 428. 429. Piis apostolorum successoribus adhaerendum, a malis vero pastoribus recedendum. 645. quoniam hi? 646. Apostolorum pars, promissa a Christo iis qui, omnibus relictis, secuti fuerint eum. 594.

Ab Apostolis, quibuscum familiariter vixerat Polycarpus, diem celebrandi paschalis tenebat. 826. 827. Ab apostolis praecepta quaedam indulta ob infirmitatem, ad vitandum peius. 602. 603. Permissa legalia Iudaeis oecumomine causa. 491 seqq. not. 3. Quomodo citata Scriptura; an iuxta fontem Hebraicum, an iuxta versionem Septuaginta. 534. 535. not. 12.

Apostolus. Vide Paulus.

Apostolis ipsis prudentiores se putabant haeretici. 489. Apostolorum fides de Christo Iesu Domino nostro, Valentinianorum doctrinae aperte contraria. 504. 505 seqq. Apostolorum doctrina Valentinianis opposita. 559. Apostolos duodecim, typum non esse Aeonum dodecadis. 353 seqq.

Appendices animae quid ex Valentino? 909. 910.

Aqua, rerum omnium principium, ex Thalete Milesio. 319.

Ad Aquae et vini commixtionem in ca-

- lice Irenaeus quomodo alludit? 666. 716. 717. 718.
- Aquila male interpretatus est locum Essiae de virginis partu. 532.
- Archangelus quartus, paradisu secundum Valentinianos. 61.
- In Arelatensi concilio decretum, ut episcopo peregrino locus sacrificandi detur. 827. not. 1.
- Argumenta haereticorum a numeris, litteris et syllabis Graecis petita, vana. 362 seqq. 373. 378. 388. Haec ad rationem exigenda non e contrario. 374.
- Aristaeae historia, an vera? 533.
- Aristoteles sententiam suam de Daemonibus, omnes homines statim induto corpore comitantibus, undenam sumsit? 908.
- Aristotelici quaestionibus subtilioribus gaudent. 321.
- Ascensio Christi a prophetis quomodo praenuntiata? 674.
- Asiaticae ecclesiae, testes apostolicae fidei a Polycarpo transmissae. 435.
- Atom et vacuum, prima rerum principia ex Democrito et Epicuro. 320.
- Attici quaedam Socrati significata fuisse comitante eum daemone dicebant, Isidoro haeretico teste. 908.
- De Avaritia possessiones nostrae omnes, quum ethnici essemus, aliquo sensu acquisitae, aut ab iniquis parentibus ethnicis perceptae; quid inde contra Gnosticos cavillantes de Aegyptiorum ab Hebraeis iubente Deo facta spoliatio? 658. 659.
- Audacia et irreverentia Caini erga Deum, malum fuit fratricidio peius. 548. 549.
- Ab Augustino Irenaei testimonium de originali peccato contra Iulianum adoptatum. 565. not. 11. 769.
- Autophyes, Valentinianorum Aeon, Logi et Zoes proles. 15.
- A Balaam visus angelus ipsum erat verbum. 839. 840. Balaam propter Christum secundum carnem nascentium a Deo prohibetur, ne maledicat populo. 835.
- Baptismus per arcam Noë significatus. 686. not. 3. Baptismus aquae a Gnosticis quibusdam spreus, cur? 231. Baptismi sacramentum quomodo a Marco et discipulis eversum, et quidnam ei substitutum? 225. 227. Baptismi effectus, quis ex Menandro. 240.
- Baptizatorum aures igne signatae a quibusdam haereticis. 938. Baptizatus fuit Christus anno aetatis 30. 358. Baptizatus non fuit Christus anno aetatis 30, ut 30 Aeonis significaret. 355.
- Barbari duo principia bonorum et malorum statuunt, ex Basilide: quae? 901.
- Barbeliotae, unde sic dicti. 260. Eorum deliria. 260.
- Barbelo, quid? 260. 261.
- Baruch, Dei nomen Hebraicum, duarum litterarum et dimidia 365. Baruchi liber ut propheticus et sacer ab Irenaeo laudatus. 814.
- Basilides, quis? 241. Isidorus eius filius. 907. Illius hypothesis, 243. seqq. Eius et assecrarum flagitia et perditii mores. 245. 246. Operationes omnes ex se indifferentes esse putant. 245. Homines artificis simulationis eruditii. 247. Ad negandum Christi nomen semper parati. 245. 246. Mysteria sua evulgari nolo. 247. Eorum *Ἀρράβας*, quid? 247. not. 8.
- Iuxta Basilidem Christus iusto Deo ab omni sorde mundus pati non potuit. 903. Suam de animarum in alia et alia corpora transfusionem opinionem, quo ex apostoli loco eruebat? 903. Ab eo Pseudo-Pater excogitatus, qui caelum et terram non creaverit. 754. Eius error circa martyrium. 901. 902. 903. Progressum in infinitum vivere non potest. 330. 331. 416. 417. Commentariorum eius fragmenta. 901 seqq. In barbarorum opiniones de bonis et malis inquit. 901. Basilidiani multi ab animalium carne abstinent. 243. Basilidianorum spernentium martyrium temeritas castigata. 521. Ipsi a Christo confundendi. 521.
- Belis historia ut sacra et canonica ab Irenaeo agnita 570. not. 9.
- Per Benjamin Paulus significatus, per quem Christus toto orbe annuntiatus, glorificatus est. 837.
- Benignitas Dei inenarrabilis; per eam visus, videntibus praestat vitam. 626.
- In Bethleem Iudaea Christi adventus a prophetis praenuntiatus, quomodo? 673.
- Blandinae martyris in tormentis, quam scita simul ac libera responsio. 632.
- Boni homines aut mali, non natura, sed electione; secus nec laudandi, nec vituperandi. 693. 694.
- De Bonis et malis quoniam barbarorum opiniones? 901.
- Bonum haud multo labore ac studio

acquisitum, vilesceat. 697. Bonum nec snave, nec magnopere appetendum, quod homo in hac vita necessario et sine electione operatur. 696. Boni et mali discrimen in libera hominis potestate et electione positum est, cur? 703. Boni et mali cognitionem quisquis homo refugit, latenter semetipsum occidit. 703.

Bonitas, iustitia et sapientia in Deo quomodo unitae? 555. Bonitas Deo si desit, Deus non est. 555. Ad bonitatis ostensionem iustitiaeque consummationem a Deo praefinita omnia. 698. Bonitas Dei, virtus, et sapientia in rerum omnium creatione elucet. 701. ac praesertim hominis. 702. Bonitas Dei et misericordia erga hominem, maxima. 599. Bonitas Dei talis est, ut nullius indigens, multis et apte hominum saluti provideat. 599. 600. Bonitas Dei exceptorium, homo gratus. 590. Bonitas Dei, mundi principium iuxta Platonem. 555. 556.

Borboriani, qui? 260. Vide Barbeliota.

Bythus, Valentinianorum Aeon, Logi et Zoës proles. 15.

Bythus Valentinianorum, quis? Eius doctes et proprietates. 13. Bythus cum Ennoea Nun emittit, quo consilio? 13. 15. De Bytho quid sentiant Valentiniani quidam? 137. 139.

Bythus haeticorum, circumscriptus et vacans. 315. Cum ceteris Aeonibus annumerari non debet. 306. Repugnat. 284. Labi ignorantiae obnoxius, aut Aeonem omnes ab ea immunes. 334 seqq. Bythus et Ennoea Nun et Alethian emittere non poterunt. 310.

Bythus et Aeonem Valentiniani, unde hausti? 320. Bythi et Sigés copulatio a veteribus gnosticis accepta. 127. 129. not. f.

Caianorum errores et flagitia quae et unde petita? 274. 275 seqq. Ab his apocryphi conflicti libri. ibidem.

Cain sacrificium cur a Deo reprobatum? 614. Cain cur a Deo maledictus et reprobatus? 548. 549.

Cainistae. Vide Caiani.

Calix mixtus et panis percipientes verbum Dei, sicut eucharistia, id est, corpus et sanguis Christi. 719. Calicem et panem-Christus proprium suum sanguinem et corpus confessus est. 612.

Captivitas tempore Scripturae cor-

ruptae sunt. 534. Post eam restitutae, a quo, et quomodo? 534. 535.

Caro ad imaginem Dei creata fuit. 730. Caro sola et anima sola et spiritus solus non hominem constituunt; sed tria haec simul unita hominem perfectum efficiunt. 730. 731. Quo sensu? 732. not. 7. Carnem nostram Verbum Dei, Christus Jesus, assumpsit, cur? 714. Caro vere factum est Verbum, cur? 524. Carnem non suscepit Salvator noster, ex Valentinianis, cur? 73. Caro nostra nisi servanda fuisset, Verbum factum caro non fuisset. 754 seqq.

Carnis resurrectio a Gnosticis negata. 236. Caro necessario perit, ex Valentinianis, nec salutem percipere potest. 71. 73. 75. 391. Carnis resurrectionem negantes Gnostici, de anima quid sentiebant post dissolutionem? 804.

In qua carne Christus resurrexit, in eadem et nos resurrecturi. 732. Caro sola, utpote mortalis, resurrectura est, non anima et spiritus, siquidem immortales. 732. 733. 734. Caro quemadmodum corruptelae, sic et incorruptelae, quemadmodum mortis, sic et vitae capax est. 744. Caro eadem ipsa, quae mortua fuerat, resurget, non substantiam amittens, sed concupiscentias deponens. 747. 748. Qui carnem nostram potuit et nibilo creare, eandem a fortiori potest corruptione vindicare. 722. Si caro resurrectura non est, nec Christus sanguine suo redemit nos. 717. not. 3. Caro si capax curationis, cur non vitae et incorruptelae? 750. Si vitae temporalis capax, cur non et resurrectionis? 724. 725. Carnis resurrectio invicta probata ab apostolo, quomodo? 751 seqq. Carnis substantiam non spernebat apostolus, veterem hominem spoliandum dicens. 748. Caro regnum Dei possidere non potest, iuxta apostolum, quo sensu? 737. 738. 739 seqq. 757.

Carnis resurrectionem confirmat eucharistia. 618. 619. quomodo? 717. not. 3. 719. Caro, quae eucharistia, Christi corpore ac sanguine, vescitur ac nutritur, vitae aeternae capax est, nec aeternum perire potest. 617. 618. 619. 719.

In carnis humanae infirmitate virtus Dei et gloria elucet, quomodo? 721. 722. Caro si infirma, Spiritus Dei promptus est, ut vincatur infirmitas. 730. 737. 738. Caro non tam pos-

- sidebit regnum Dei, quam ipsa possidebitur in regno a Spiritu Dei. 738. 739. 740. Caro sine Spiritu Dei mortua est, nec regnum Dei possidere potest, secus vero si vitam ei inspiret Spiritus Dei. 738. 739. Caro a Spiritu sancto possessa, conformis sit Verbo Dei. 738. 739. Carne perseverante spiritalis quomodo sit homo in hac vita? 734. 737. 738. Carni et animae Spiritus Dei unitus perfectum et spiritalem hominem constituit. 730. 731. 732. Quo sensu? 732. not. 7.
- Carnis opera sunt mortifera.** 743. Ea tantum, non ipsam corporis substantiam iustificati deposuimus. 743. 744. Carnis opera qui agunt, vivere Deo non possunt. 743. Carnales et spirituales homines quinam? 735. 736. 741. 742. 743. 747.
- Carpistes.** Hori cognomen. 23. 24. not. c.
- Carpocratis et asseclorum impia dogmata, flagitia et superstitiones.** 247 seqq. 367. 368. 909. 910. Adversus auctorem legis maledicta. 906. Quid de Domino Jesu sentirent? 247. 248. 249. Seipsos Domino Jesu impudenter vel sequant, vel praeferunt. 249. Artes magicas exercent. 249. Libidinosi et scelerati eorum vita gentibus offensionem praebens. 250. 251. Metempsychosin admittunt. 251. Suos certis quibusdam notis signant, eor? 253. not. 2. Gnosticos sese vocant. 253. Eorum idolatria. 253.
- De castimonia praecepta quaedam moralia Isidori haeretici.** 907.
- Castitas haereticis invisa.** 75.
- Catholici daemones, qui?** 146. not. a.
- Cataphryges, an Marcossii pseudo-prophetarum nomine ab Irenaeo perstringuntur.** 669. not. 4.
- Catholici in eadem doctrina conveniunt** 681. 682. Non ita Gnostici secum invicem pugnantes. 681. 682. Catholici a veteribus ecclesiasticorum nomine non raro designati. 501. 502. not. 1. Catholicorum vulgus seu plebem, communes et ecclesiasticos appellabant Valentiniani. 502. not. 1. Catholicorum coetus a Montanistis ecclesia psychicorum nuncupata, quare? 472. 473. not. 1. Catholicis simpliciores decipiuntur a Gnosticis quomodo? 502. not. 4. A Catholicis quibusdam imprudens zelo verba aliqua e Lucae exemplaribus abrasa fuisse, queritur Epiphanius. 543. not. 1. Catholica verba Dei lacte significantur. 516. not. 5.
- Cerdomis errores.** 256. 257. Eius aetas. 256. 257. 439. In serendis erroribus quot diverticula? 439. 440. Plus semel se ab ecclesia segregavit et eiectus est. 440. not. 1.
- Cerebrum expuere, quid?** 6. not. 9.
- Cerinthum in balneo se lavantem fugit Joannes apostolus.** 434. not. 6. Illius et asseclarum de mundi conditore, et Jesu doctrina. 253. 254. Jesum ex virgine natum negant, et Christo dividebant. 254. 255. 462. 463. 467. not. 5. Solo Matthaei evangelio, eoque mutilo, cum Ebionitis utebantur. 467. not. 5. Adversus Cerinthianorum errores a Joanne scriptum evangelium. 462. 463.
- Character corporis in animabus a corpore separatis superstitiosus, et Irenaeo. quid?** 414. not. 2.
- Charis Bythi conjux, iuxta Valentinianos.** 13.
- Caritas, adimpletio legis, sine qua omnia vacua et inutilia, perfectam ipsum hominem perficit.** 593. 605. Caritas in Hebraeis extincta; idcirco lex ipsa a Deo tradita. 605. Caritatis et institutio observationem aetate cetera Deus a Judaeis exigebat. 607. 608. Caritas erga proximum perfecta, in quo consistit? 596. 597. Caritatis duplex praeceptum car Deo homini tradidit? 606. 607. Caritatis tantum privatio, hominumque traditiones a Christo damnatae, non vero lex. 592. Caritas fervens ad sacrificium purum requisita. 616. Absque caritate interna proximi nihil prostant sacrificia externa. 614. 615. Caritas vera, quia in ecclesia sola reperitur, et ip ea sola veri martyres. 671. Caritas munere praecepto, seu ecclesiae unitate nititur agnitio vera. 670. 671. not. Caritate alienus est quisque benefaciendi proximi facultatem habens non bene facit. 827. Caritas Dei dives. 421. Sine invidia. 42.
- Chiliastae.** Vide Millennarii.
- Christus thesaurus est in scripturis absconditus.** 642. 643. 644. Patfactus suo adventu. 644. ac cruce. 644. Christianis revelatus. 644. Iudeis etiam nunc aenigma, cur? 641. De Christo passim testificantes scripturae, non nisi ab uno eodemque Deo per verbum omnia revelata fuisse demonstrant. 589. Christus est, qui Verbo locutus est. 594. Christi generatio

secundum hominem, a Deo patribus promissa. 506. Ante Christi adventum. Satanem aperte et per se non ausum esse maledicere Deo, Irenaei et aliorum sententia. 789. not. 12. Christi adventus ab initio praenuntiatus a Verbo per patriarchas et prophetas. 465. 563. 564. 572. 576. 577. 625. 642. 651. 671. 672. 673. 674. 679. 720. Christi typus Adamus, quomodo? 544. Christi incarnationem ac passionem Abraham propheta in spiritu vidit, et gavisus est. 572. Per Christum Abraham servatus propter fidem suam. 572. Christi et ecclesiae typus, Jacob. 635. 636. 637. Incarnationis, Moysis virga. 539. Corporis, frumentum a Jesu Nave manna cessante datum. 837. Passionis, serpens vaneus. 565. not. 10. Sanguinis, funiculus coccineus a Raab ante fenestras appensus. 634. not. 7. 641. 642. Sacrificii, Isaaci sacrificium. 571. 572. Ecclesiam in gentibus perficientis, Moyses assumens uxorem Aethiopsam. 633. 634.

Christus quomodo Dominus David? 668. Christi regnum Davidi promissum. 537. 538. Christi generationem humanam Deus signo indicavit, cur? 538. Christi passio quomodo praefigurata? 642. De Christo Deo et homine Esaiæ prophetia quomodo explicatur? 536. 537. 538. 539. Christus per Esaiæ prophetiam semetipsum praenuntiatum ostendit. 639. cur? 638. 639. Christi gloria, regnum, adventus duplex, a prophetis praenuntiata, quomodo? 672. 673. Christi futurum adventum, ipso revelante, prophetae ac discipuli praescientes, videre concupierunt. 589. Christi adventus in Judaea et in Bethleem a prophetis praenunciatus. 673. Christi regnum pacificum futurum ac mite significavit Scriptura, quomodo? 629. 630. 678. Christi varias operationes, ecclesiaeque persecutiones praenuntiaverunt veteres prophetae, ac in se praeformarunt. 671 et seqq. 683 et seqq. Christi gesta prophetae praedicere non potuissent, si ab altero Deo propheticam inspirationem acceperant. 677. De Christi passione omnia a prophetis praenuntiata, impleta iam esse probat Petrus in Act. Apost. 477. 478. 479. Christi mors, resurrectio, ascensio. 674. Regnum et adventus posterior, quomodo a prophetis praenuntiata 674. In Christo naturae divinae carnem sibi uni-

tam in caelos assumptis, quidnam erat signum? 842.

Christus ille est, de quo prophetae locuti sunt. 591. In Christum solum concurrunt omnia signa a prophetis de Messia praenuntiata 677. 678. De eo solo prophetaverunt, cur? 678. Christum non ab alio Patre quam a Deo legis descendisse, quomodo probatur? 592. 593. 773. 774 seqq. E tribu Juda et Levi genitus. 836. Venit ad nos non quomodo ipse poterat, sed eo modo, quo ipsum videre poteramus. 699. 701. Ex virgine natus. 526. 527. Christi natalis, quo anno? 535. not. 6. Christus Adamo opponitur, quomodo? 546. 547.

Christus idem factus est quod et nos. 542. Non simpliciter in Mariam descendisse, sed vere carnem ex ea assumptis, quomodo probatur? 542. 543. 544. A Christi genealogia car Matthaeus initium evangelii dicit. 842. 843. Christi generationis initium ab ipso Christo ducit Lucas; cur? 545. 546. Quot generationes recenseret, tot linguas et gentes fuisse, veteres crediderunt. 544. not. 2. Christi caro vera, et ea nostra, iustitia quidem et sanctitate, sed non substantia diversa. 755 seqq. De Christo loquens apostolus cur ubique carnis et sanguinis nomine usus est? 754. Si Christus verus homo non est, frustra tot certissima verae humanae naturae protulit signa. 542. 543. 544. Neque veritas fuit in eo, neque is est a prophetis praedictus, sed alius exspectandus. 714. 715. Non vere redemit nos. 540. 541. 715. not. 3. 755. 756. Nec homo dici potest, nec filius hominis. 541. 542. Nisi verus homo esset, vereque resurrexerat nostra caro, encharistia veram non esset Christi corpus ac sanguis. 717. not. 3. In Christi generatione Joseph nihil operatus est. 524. 532. 537. 539. 540. 541. 639. 769 seqq. Cur sine viri opera ex virgine nasci debuit? 540. 541. In universa Christi educatione Joseph Mariam accipiens auxilium praestitit, quomodo? 638. 639.

In Christo generatio duplex. 525. Natura duplex. 536. 537. Christi naturarum splendor unde petitus? 829. Christus erat antequam notus. 517. Christus unus cum Patre est Deus vivorum, qui Moysi locutus est et prophetis manifestatus. 570. 571. 582. 583. Christus Spiritu sancto unctus est a Patre. 453. Cur? 454. Christum

- verum Deum ac verum hominem, verum Dei filium, et verum hominis filium, Verbum carnis factum, duplicemque in eo naturam, unicam vero personam fuisse, veritas ab Irenaeo constanter propugnata. 111. 113. 432. 437. 438. 453. 454. 504. 505. 506. 523. 524. 525. 526. 537. 576. 577. 597. Christus in se omnia quae in caelis et quae in terris quomodo recapitulatus est? 773. Christus non multiplex, sed unus Dominus Jesus, filius Dei et filius hominis. 424. 477 seqq. 491. 505. 506. 508. 517. 518. 519. 520. 522. 523. 667. 668. 669. not. 1.
- Christus Jesus Verbum Dei carnem nostram assumpsit, cur? 526. 527. 529. 550. 551. 624. 713. 747. 748. 754. 773. Christus propter omnes omnino homines venit, tum eos qui ab initio in ipsum crediderant, tum eos qui deinceps credituri erant. 637. 638. Christus Adamum prae ceteris liberare debuit, cur? 546. 547. 550. 551. Christus in se per incarnationem omnes homines recapitulatus est. 543. 544. Omnia ad se revocat, quomodo? 500. 501. 541. Hominem cum Deo reconciliavit. 714. 762. Tribuit nobis vitam et incorruptelam, quomodo? 714. 716. Liberos et amicos effecit, quomodo? 597. Potestatem omnium in terra et sub terra a Patre accepit. 486. 509. 510. 576. 577. 623. 768. Non Abrahae tantum, sed et fidelium Salvator. 581. In Christo, sicut in Jacob, universa benedictio, quomodo? 636. Pios est ille Samaritanus, qui ligavit vulnera nostra, Spiritui sancto nos commendans. 514. 515. In Christo, recuperatum quicquid antea in Adam amissum. 517. Christus Jesus, unigenitus Dei filius, rerum omnium effector, hominumque vera lux. 109. Omnem aetatem sanctificavit; quomodo ex Irenaeo? 358. Christus si filius legis est, initium pariter fuisse necesse est. 594. Fructus est libertatis. 567. Lapis angularis, in unam Abrahae fidem colligens eos, qui ex utroque Testamento sunt apti in aedificationem Dei. 641. Christus quadriformis pro quadriformi evangelio, quadriformibusque mysticis animalibus. 469. 471. 472. Christi adhuc infantis opera quae? 507. 508.
- Christus anno aetatis 30 baptizatus fuit. 358. Eum anno aetatis 30 baptizatum fuisse, docere vero coepisse ac mortuum fuisse quadragenario maiorem, Irenaei sententia fuit. 356. 357. 358. 359. 360. Tria tamen a Christo baptizato paschata celebrata fuisse docet Irenaeus. 357. Christus Dominus licet omnipotens ad credendum ei nihilo, cur Canae convivis non nisi vino ex aqua facto potaverit. 466. Christus post 40 ieiunii dies esurit, cur? 774. A Christo praeepti eiusdem obiecto victus diabolus, cuius violandi auctor homini fuerat. 776. 777. A Christo tot aegra curata membra, futurae corporum resurrectionis argumenta. 749. 750. Christus sermone tantum languores curabat, cur? 758. 759. Non ita curatus caecus a nativitate, cur? 759. 760. Non uno duntaxat anno praedicavit. 356. Veritas, in veritate loquebatur et agebat. 440. 442. 564. Doctrinam suam ad audientium opiniones non accommodabat. 440. 441. Solus vere magister noster. 522. Deum unum et eundem legis et evangelii Patrem, et creatorem omnium annuntiavit. 561. 562. 564. 574. 587. 591. 594. 595. 682. 683. 685. 689. 711. 777. 778. Patrem a solo filio, et filium a solo Patre cognosci, quo sensu dixit? 574. 575. 576. Tributa potestatibus humanis solvenda exemplo suo monstravit, cur? 791. Quod de divite et Lazaro narrat, non fabula est. 563. Quia narrationis scopus? 563. 564. Non operibus tantum, sed etiam cogitationibus et sermonibus malis abstinere iubet. 407.
- Christi praeepta, consilia, adhortationes, sicut et Pauli, liberum et saepe potestatis ostendant hominem. 694. 695. Christus servitatem hominibus primo per legem constituit, postea libertatem donaturus. 598. Legem adimplevit et extendit, quomodo? 568. 596. 597. Naturalia legis praeepta non dissolvit, quinimo impleri et extendit, quomodo? 594. 595. 596. 605. 606. Nihil ex vetitis a lege discipulis praeecepit. 596. Curas sabbatorum die, legem adimplebat. 581. Maiorem iustitiam a discipulis requirens, legi non contradicebat, sed adimplebat. 595. 596. Non damnabat legem, sed privationem caritatis hominumque traditiones redarguebat. 592. 593. Primitiarum oblationem suavit discipulis, non quia Deus indigens, sed ne ingrati fiant. 612. Cur e templo nummularios proiecit? 564. 565. Legem perficiens, timorem auxit, quo sensu? 607. A Christo in-

novatum primum et maximum legis mandatum. 592. 593. Abrogata legalia praecepta per testamentum novum, cur? 595. 596. 606. 607. Christus novi testamenti legisque libertatis auctor. 460. not. 12. 677.

Christus quoddam sacrificium veteribus substituit sacrificiis? 612. 613. Christum a Judaeis occidendus, a gentibus recipiendus erat. 633. Summi sacerdotis opera perfecit, quomodo? 581. Discipulos dormientes primo dimittens, patientiam Dei erga dormientes homines significabat. 637. Christum vere passum esse, quomodo probatur? 519. Nulla ei gratia debetur. 521. Si putative tantum passus est, seduxit nos, cur? 521. Eadem die mortuus, qui peccavit Adam. 780. Cur mortuus est? 581. Christus Deus simul et homo tentatur, crucifigitur, moritur, quiescente Verbo; vincit, resurgit, eodem opitulante. 526. Christum post mortem ad inferos descendisse, perspicue tradit Irenaeus. 637. 650. 651. 804. Ad inferos descendens piis fidelibus quoniam peccata dimiserit, eadem ipsis minime imputanda, cur? 650. 651. Primogenitus mortuorum, quomodo? 623. Christus sepultus et resurgens, per granum sinapis, quomodo significans? 843. fragm. XXXI. Initium viventium factus, quomodo. 546. Christus caput prior resurrexit, reliquum corpus postea resurrectorum. 527. Christus in qua carne resurrexit, in eadem et nos resurrecturi. 732. 733.

A Christo omnia peracta, ut praedestinata erant a Patre. 510. 789. A Christo datus Spiritus sanctus velut arrha incorruptelae, et ad confirmandam fidem nostram. 552. A Christo Spiritus Patris effusus, in adnotationem Dei et hominis, quomodo? 716. In Christum a prophetis praenuntiatum fides ex eorum vaticiniis facilius evasit. 638. 639. Ad Christi fidem facilius converterunt apostoli, quos iam instituerant prophetae. 639. Christi adventus in Aethiopia praeco, eunuchus a Philippo baptizatus. 639. Ad Christi fidem homines adhortabatur lex, quomodo? 565. not. 10. 594. De Christo Dei filio tam frequenter loquens vetus testamentum, unum et eundem esse sui auctorem demonstrat. 587. 588. Christus Dei filius si unus et idem in utraque lege, in quo igitur nova vetere praestantior. 585. Christi sanguis lege efficacior. 483.

Christi Domini passionis fructus et effectus. 351. A Christo Adae praevaricatio soluta. 775. Quomodo? 774 seqq. Diabolus captivos homines detinens, devictus. 668. Fortis alligatus, mors evacuata, homo vivificatus. 545. 546. 550. 551. Serpens alligatus et potestati hominis subiectus. 551. Ab odientium manibus liberatus homo. 624. Hominis inobedientia sanata. 522. Debita nostra dimissa. 764. Vera eius carne et sanguine homo vere ac iuste redemptus. 716. 717. 756. 757. Evangelii testamentum apertum. 740. Christus solus divina nos docere ac redimere potuit. 713. 714. Redemit nos non vi, sed suadela, cur et quomodo? 714. 715. Per passionem suam, et Patrem unum eandemque creatorem quem offendimus, et semetipsum manifestum fecit, quomodo? 762. Peccata dimittens, ac per crucem solvens debita nostra, verum Deum et verum hominem se ostendit. 764. Christus solus agnos occisus paternum librum aperire et videre potuit. 623.

Christus in nobis implevit promissiones Abrahae factas, quomodo? 578. 579. Ex lapidibus, quosnam, et quomodo suscitavit filios Abrahae. 578. Vineam Dei, a malis colonis ablatam, melioribus, gentibus videlicet, locaturus venit. 683. 684. Christi merces, gentium multitudo in unam fidem convenientium. 635. Christi adventum nemo unquam cognovit nisi per Filium. 577. 578. Per Christum Iudaici populi ignorantia manifestata. 597. 598. Nonnisi per fidem in Christum incarnatum et passum homines salvandi 665. Christus per adoptionem quid hominibus largitus est? 607. Per Christi adventum gratia uberior in genus humanum effusa. 590. 596. 597. 686. A Christo nos ideo liberati, non ut a Deo recederemus, sed ut ei serviremus eo perfectius, quo liberius. 596. 597. Christus ministerio nostro non indiget, fructus ad nos totus redit. 598. 599. A Christo Apostolorum pars quibusnam promissa? 594. Christi adventum spernentibus poena aucta, quomodo? 655. Post Christi adventum peccata commissa gravius punienda, remittenda difficilius, cur? 574. 650. 651. 686.

Christi caput est Pater super omnia. 767. Christus Patris voluntati deservit, quo sensu? 510. Christus Filius Dei, iudicii diem et horam concessit

- scire solum Patrem; quomodo? 386.
 388. In Christi nomine tota trinitas intelligitur. 519. Per Christi nomen, per quem offert ecclesia, glorificatur Pater. 613. Per Christi nomen et Spiritum sanctum homo servatur. 742. 743. Christi corpus omnis homo. 526. 527. 719. Quae ex Christi corporis seu ecclesiae charactera secundum episcoporum successiones manant, sola est vera agnitio. 670. not. 6.
- Christi Domini adventus duplex.** 119. 666. Christi regnum et mundi finem quoniam praecedent? 787. 788. Christum ad externum iudicium venturus est, cur? 509. Omnes homines in fine iudicaturus est. 569. Quando? 803. In eadem carne in qua passus est, venturus. 512. Si non indicat, supervacaneus adventus eius 790. 791. Quibus plus dedit, plus ab eis exacturus. 686. Sequentes se gloriae suae participes reddit, ab ipsis minime gloriam recipiens. 599. Cum Christo terrenum iustorum regnum post resurrectionem, unde probat Irenaeus, et quomodo? 808 seqq.
- Christus.** Vide Unigenitus.
- Ante Christi adventum Deus vultus a nullo cognitus, iuxta Gnosticos adulterantes Scripturas.** 572. 573. A Christo nuntiatus Patrem, a creatore mundi, seu veterum Deo diversum esse; Gnosticorum error, confutatus. 569. 570. 572. 652. 653. Christi Pater, Deus, secundum Gnosticos quosdam. 503. 604. Christus crucifixus negandus, ex Basilide. 245. A Christo, martyres remunerato, confundendi Basilidiani martyrium vituperantes. 521. Christum sub iusto Deo pati non potuisse, Basilidis opinio. 903.
- Christus Natus Patris primogenitus, ex Basilide.** 243. 244. 245. Quis adventus eius in hunc mundum, finis ex eodem. 244. Christus et Jesus, duo secundum Cerinthianos. 467. not. 5. Christus supernus, et filius fabricatoris mundi, duo secundum Nicolaitas et Cerinthianos. 462. 463. Christum supernum, impassibilem perseverasse, et post descensum suum in Jesum, in eum Pleroma revolvasse, Nicolaitarum et Cerinthianorum error. ibid. Christum Dominum ab altero Patre, ab alio autem Deo prophetas, Marcionitae dicentes, quomodo refelluntur? 666. 667 seqq. 676. 679. Christus veniens, licet idem qui a prophetis praenuntiatus, novus tamen rex novitatem omnem attulit, semetipsum afferens praedictaque bona donans. 676. Christus omnia adimplevit veniens, et adhuc implet in ecclesia. 676. 677. Christum fructum labii effluiebant Gnostici. 553. not. 7. Christum superextensum florere fugebant Gnostici. 518. Christi extensionis supra Horum, passionem Domini typum esse Gnostici dicentes, quomodo refelluntur? 681. Christus non ab hominibus, immo ne quidem a potestatibus et virtutibus caeli apprehensus secundum Gnosticos quosdam. 504. Christus Jesus, non unus secundum Gnosticos, sed duo. 516. Alter passibilis; alter impassibilis, nec factus caro. 457. 464 seqq. 504. 516. 517. Refelluntur. 453. 467. 477. 504 seqq. 564. 574. 575. Christum esse Patrem, Jesum vero filium, dicebant Gnostici quidam. 503. 504. Christum non primum coepisse, quum in hunc mundum adventu, contra Gnosticos probatur, quomodo? 573. Christus, Abraham, Moyses et prophetae ex una substantia, quo sensus? 563. 564. Gnostici contradicentes refelluntur. 564.
- Christus Dominus ex quibus partibus conflatus, secundum Valentinianos?** 81. Per Mariam, cum aqua per tubum, transiit. 81. In eum, quum baptismo lingeretur, Salvator descendit. 81. Uno duntaxat anno a baptismo praedicandi munus obtulit, decedimoque mense passus est. 36. not. d. 350. 355. 356. 359. Octodecim mensibus post resurrectionem cum discipulis versatus est. 34. Christus, Jesus, Salvator, Verbum, Unigenitus, a se invicem distinguuntur. 504. 559. Christus quis passus est. 83. Ad baptismum venit Christus Dominus, ut 30 Aeonos significaret. 17. 35. Refellitur hoc commentum. 355. 366. Passio eius, Sophiae passionis typus. 37. Ridiculum commentum. 361 seqq.
- Christus superior unde ortus, ex Valentino?** 129. 131. A quo, et ad quid emissus? 504. Volente Patre a Monogene emissus. 369. Christus et Spiritus s. Valentinianorum, a Monogene emittuntur. 27. 308. 309. 504. Propter labem emissus Christus. 559. Aeonos confirmat, perficit et docet. 31. 558. Ad producendum Jesum, cum ceteris Aeonibus conspirat. 31. Christus secundus (: Valentinianorum :) Iesu cognomen. 31. 33. 35. Achaemathae primum essentiae, non vero scientiae formam indidit; cur? 45.

47. Salvatorem angelis satellitibus stipatum ad eam mittit. 53. 55. Deum nulla ratione cognosci posse Aeonas, docuit. 575. Causa erit ignorantiae, quomodo? 290. Christus ille et Spiritus sanctus in Aeonum numero censi deherit. 309.
- De Christo Jesu apostolorum fides, doctrinae Valentinianorum opposita. 504 seqq. 667. Christus a ficto Demiurgo affatus locutus non est. 680. Christus rebus a se et a Patre conditis, non ab ignorantia et labe emissis, aut factis ab angelis, usus est ad salutis nostrae oeconomiam. 766.
- Per Christi adventum, notum factum fuisse Deum Patrem, hactenus ignotum, contendeant Marcossii. 217. 219. Christi nomen, quale ex Marco mago? 181. 183. 185. Christus, quis, ex Sethianis? 263. 264. Cur in mundum missus. 664. 665. 666. Christus, quis ex Barbeliottis? 260. 261.
- Christiani veteres ab omni haeresi impioque sermone quantum abhorrebant. 823.
- Christianorum sacrificia quantum Judaicis oblationibus praestant. 614. In Christianis aucta et adimpleta praecepta legis. 597. Christianis et Judaicis naturalia praecepta communia; illi ergo quid istis praecellunt? 597. Christiani pii omnes sunt sacerdotes, quo sensu? 582. not. 4. Christiani muos est mortem meditari. 830. Christianorum servi quidam a Graecis comprehensi simulque ab his de mysteriis Christianorum interrogati, quid respondunt. 832. fg. XIII.
- Cibos omnes et actiones ex se indifferentes esse, a Cynicis traditum accipere Valentiniani. 321.
- Ante Circumcisionem fides erat in Abraham et in reliquis iustis. 641. Absque circumcisione Abraham et plures alii iustificati. 604. Circumcisionis testamentum cur Abraham nonnisi post iustificationem in fidei praepio recepit? 641. Circumcisio Abrahae, et eiusdem ante circumcisionem fides utriusque testamenti figura. 641. Circumcisio carnalis, quam circumcisionem significabat. 603. Circumcisio in signum et distinctionis notam data. 488. Per circumcisionem servatum est Abrahae semen; cur? 488. Circumcisio institutae minime consummatrice, cur a Deo data? 603. Circumcisio media obtinuit tempora, quanam? 641.
- Clandius Caesar Simonem magum status honestasse dicitur. 238.
- Clemens episcopus Romanus, Anacleti successor. 431. Apostolorum auditor et ipsis familiaris. ibid. Tunc temporis non pauci ab apostolis edocti superstitibus. 431. Sub eo Corinthi orta dissensio. 431. Eius occasione scripta epistola. 431. Adversus Valentinianos quam efficac! 432.
- Climata duodecim, iuxta Marcossios, cur? 207.
- Coelo, terra, et homine renovatis ac perseverantibus, insti variis pro cuiusque dignitate mansionibus donabantur, iuxta frenaeum. 817. 818. 819. Diversae illae habitationes, quibus auctoritatibus innixae iuxta eundem? 818. 819. In caelis Deus paternaliter videbitur, quomodo? 625. In caelis templum est et altare, ad preces et oblationes recipiendas. 619. Caelum quo sensu thronus Dei dicitur, et terra suppedaneum. 566. Caelum quotuplex, ex Basilide? 243. 244. Caelorum numerus infinitus esse debet, ex Basilidis hypothese, cur? 416. 417. Caelum et terra quo sensu praeteritibus? iis transeuntibus Deum tamen cum servis suis semper perseveraturum esse, contra Gnosticos quomodo probatur? 566. Caeli et terrae Deus iuxta Gnosticos vere Deus non est; quomodo probant? 565. Eorum cavillis respondetur. 565. 566. 567 seqq. Caeli et terrae creatorem Deum Christus Patrem suum conflatur. 562. Gnostici aliud sentientes refelluntur. 562. 563. Caeli septem a Valentinianorum Demiurgo conditi. 61. Intellectuales dicuntur et angeli. 61. Caelorum orbis solidi, iuxta Marcossios. 204. not. f. Caelum quotuplex ex Marcossii. 205. Quarum rerum signa sint caeli, ex iisdem? 205. 207. Quomodi conditi ex Sethianis? 265.
- Coelestia aliorum caelestium typi esse non possunt. 618. 620.
- Coena pura, quid? 173. not. 8.
- Cogitationes Dei a cogitationibus hominum procul diversae. 312. 384. 385. Cogitationibus malis abstinere iubet Christus. 407. De cogitationibus etiam ac verbis rationem Deo sumus reddituri, quid inde? 607. Cogitatio, sensus, mens et intentio mentis non aliud quid praeter animam sunt. 392. 393.
- Colarhasi dogmata quanam? 141 seqq.
- Colarhasi hominem et ecclesiam ante verbum et vitum posuerunt. 142. not. f. Primum patrem hominem vo-

- cari asserebant. 145. Cur Salvatorem Christum et filium hominis dictum esse vellent? 145. Colarhaseorum pugnantes secum invicem de Salvatoris ortu sententiae. 143. 144.
- Communia omnia ex se, ipsae etiam uxores, ex Epiphane. 904. 905.
- A concupiscentiis abstinere, adimpletio legis est. 595. 596. Concupiscentias tantum deponet caro resurgens, propria semper servata substantia. 747. 748.
- Conditorum mundi unum esse Deum, veteres omnes consentiunt. 301. 302. Conditor mundi quidpiam superius fingere, summa impietas. 349. Conditorum mundi labis fructum dicere, blasphemia. 349. Conditor mundi, quis et qualis, ex Barbeliotis. 262.
- Confessio Dei, altera fide et vitae institutione, altera voce, ex Heraclione. 936. 937. 938.
- Coningia Pleromatis, a Paulo significata, ex Valentinianis. 99. 101.
- Conscientia pura sacrificium sanctificat. 616. Absque conscientia pura non prosunt sacrificia. 614. 615. 616.
- Consummatio quando futura, secundum Valentinianos. 73. 163.
- Continentium auctor Tatianus. 259. Eorum dogmata. 258. 259.
- Cor tractabile quisquis ad Dei voluntatem praebet, ab eo perficitur, quomodo? Secus si obdurato corde respuatur ars eius. 704. Corda nostra carnalia, si nunc Spiritus sancti sunt capacia, quidni timent et vitae aeternae, per resurrectionem? 753.
- Corinthiorum dissensio. 431. Ipsis a Clemente scripta epistola. 431.
- Corpus et animus terrae nomine ab Irenaeo significata. 542. not. 4. Corpus animae vim remoratur. 412. Corporis character in animabus a corpore separatis, ex Irenaeo, superstes, quid? 414. not. 2.
- Corporum resurrectionem docet. 391. 753. 754. 830. Negans Basilides, (245. 246.) alique Gnostici refelluntur. 728 seqq. 770. Corporibus nostris Deus omnium creator resurrectionem promisit per prophetas. 725. 726. Corpora sola, utpote mortalia, resurrectura sunt, non animae immortales et incorporeae. 732. 733. 734. Corpori unicuique anima sua restituetur, omnesque prout in peccatis aut recte factis obierint, talia in resurrectione induent. 830. 831. Corpora quae in bonorum operum partem cum animabus venerunt, salva cum iisdem fient. 390. 391. Non ex se, sed ex Dei virtute suscitanda, iuxta apostolum. 733. 734. Eorum recurrendis argumenta, tot aegra a Christo curata membra. 749. 750. Templum Dei quum sint, aeternum corrumpi non possunt. 731. 732. Corpora in eucharistia, vero corpore et sanguine Christi, nutrita resurrectura esse, Verbo Dei operante, quomodo probatur? 719. Corporibus nostris si vitam minime impetit supremus Pater, impotens sit aut invidius necesse est. 725. 726. Corpora animalia, per Spiritum surgentia, fient corpora spiritalia. 733. 734. Corporis substantia serrata, opera tantum carnis iustificati deposuimus. 743. 744.
- Res creatae unum esse Deum mundi conditorem testantur. 301. 302. 380. 381. Creatae res, variae, et multae, sed bene consonantes. 373. 374 seqq. Ab uno et eodem Deo omnes. 374. Rebus creatis omnibus Verbum vitam praestat iuxta voluntatem Patria. 767. 768. Totum quo res creatae spatium perseverant, dies aevi, 780. Quo sensu? 780. not. 1. Res creatae longe diversae naturae a creatore. 450. 451. Diverso a creatore vocabulo appellari debent. 451. Christo Deo et homini testimonium perhibent. 576. Res creatae omnes quibus Deus Pater et Verbum eius utuntur, propria utriusque virtute et sapientia conditae, non ex ignorantia et labe emissae, aut ab angelis factae. 766. Non sunt umbrae Pleromatis. 299. 300. Ad imaginem Aeonum conditae non fuerunt, cur? 293 seqq. Neque ad imaginem Achamothae aut angelorum Pleromatis. 297.
- In Creatione rerum omnium, Dei honestas, virtus et sapientia elucet. 701. Ac praesertim in creatione hominis. 702. 722. 723. Creatio huius mundi ad imaginem invisibilium facta, ex Marcosis; quomodo? 203 seqq.
- Creator Deus per ea quae condidit, a Verbo revelatur. 575. Creator omnium Deus, unus et idem Pater, a Christo et apostolis annuntiatus, a quo lex et prophetae. 442 seqq. 504. 552 seqq. 556. 561 seqq. 569. 699. 758. 759. Creatorem Deum et Dominum Iudaeorum a summo Deo distinguentes Gnostici confutantur. 442 seqq. 559 seqq. 652. 653 seqq. Creator omnium, unde emissae iuxta Valentinianos? 490. 559. Creatorem mundi, non supremum Patrem, a prophetis conspectum fuisse volebant Mar-

- cosii. 217. Creator mundi vel a semetipso rerum condendarum exempla accepit, vel datur progressus in infinitum. 330.
- Crucis** efficacia, quae? 842. Per crucem solvens Christus debita nostra peccataque dimittens, verum hominem et verum Deum se ostendit. 764. Crucis extremitates quinque. 370. not. 8. et seqq. Crucis virtutis figura, lignum eductae ex aqua ab Heliseo securi denuo copulatum, quomodo? 764. 765.
- Crux**, Hori cognomen. 24. 33. 41.
- Cupiditatem** praeteritam eleemosyna solvit. 594. 595. Cupiditatis Deum ipsum auctorem, nonnisi ridicule uxoris proximi rerumque eius concupiscentiam prohibere potuisse, Epiphanius et Carpocratis blasphemia. 906
- Curiositas** nimia, vana et periculosa. 377.
- Daemones** Christo Deo et homini perhibent testimonium. 576. Daemones ignorantiae in haereticos immissi, temerariam eorum curiositatem castigant. 203.
- Daemones**, statim ab induto corpore homines omnes comitari credidit Aristoteles; undenam sumit? 908. 909. Daemones Paredri, Oneiropompi et Catabolici qui? 148. not. a. Paredri singulis adsunt hominibus ex Isidoro. 907. Daemouum malorum caterva ex molestia Achamothae orta. 65. Demiurgi creaturae. 65.
- Danielis** propheta de his quae finem mundi et Christi regnum praecedent, quanam? 787. 788. A Ioanne in Apocalypsi quomodo explicatur? 787. A Christo comprobata, unum utriusque Testamenti Deum et Patrem esse demonstrat. 786. 787. 788. 789.
- David**, sacerdos apud Deum scitus erat. Quo sensu. 582. not. a. Compunctus et poenitens, Christi redemptoris adventum expectabat. 649. Davidi promissio facta, in Mariae partu fuit impleta. 538.
- Decalogus** ante legem ad salutem necessarius, solus sufficiebat. 601. Decalogi virtutem iustis patriarchis in cordibus descriptam habentibus, lex minime posita. 605. 606. Decalogus a Deo homini traditus in eius solius utilitatem et salutem. 668. Decalogi praecepta, quot in unaquaque tabula? 371. not. 2. Ad Decalogi observationem, legalis Iudaeis a Deo concessa. 603. Decalogi praecepta, a Christo non abrogata, sed extensa. 602. 603.
- Decas** Valentinianorum Aeonum. 15. 17. Eius mysteria et figurae. 35. Decas et duodecas Aeonum, quibus Mosis locis significatae, iuxtae Marcosios? 209. 211. 213. 215.
- Ad Demetrium** ab Irenaeo scriptus Sermo. (fragm. VI.) 828.
- Demiurgus**, secundum omnes Gnosticos, virtutem sibi superiorem ignorabat. 465. Neque Deus, neque Pater, nisi verbo tenus, sed purus angelus. 561. 621. Demiurgi filium incarnatum fuisse et passum, in eumque descendisse Jesum sentiebant Gnostici. 464.
- Demiurgus**, quis ex Valentino? 131. Ex Valentinianis vero, quis? 57. 59. Ab Achamoth formatus. 57. Varia eius nomina. 59. 60. Unigeniti Filii imago est. 59. 61. Animalium omnium, rerum caelestium et terrenarum fabricator. 61. Angelus est, Deo similis. 61. Angelos et archangelos condit. 61. Septem caelos. 61. Matrem ignorat. 61. Animalis est. 65. 66. 389. 390. 391. Ex Achamothae conversione confatus. 63. 65. Eius sedes. 65. 66. 391. 393. In medietatis locum transiturus, quando? 79. 390. 392. Eius ignorantia et error. 63. 65. 69. 81. 83. 85. Ignorantiae causa, mater Achamoth. 63. Plura a Salvatore didicit. 11. Christum animale produxit, ex Valentinianorum quorundam sententia? 81. Daemoniorum conditor. 65. Per Demiurgum non per Verbum, mundum fuisse creatum; Valentinianorum error. 463. 464. Refellitur. ibid. Demiurgus hominem condit, quomodo? 41. 43. 45. Ab eo inspiratos et missos prophetas dicebant Valentiniani ceterique Gnostici. 679. Demiurgus animas spiritali Achamothae semine inspersas prae ceteris adamabat. 81. 83. 348. Eas in prophetas, sacerdotes et reges constituit. 83. 85. 348. Quamdiu in mundi administrandi munere perseverabit? 85. 87.
- Demiurgi** Marcosiorum ignorantia et impotentia. 203. 205. Eius opus aliquando dissolvendum; cur? 207. Demiurgus Christo inferior, illiusque regnum temporarium et parvum, ex Heracleone. 940. 964. 965.
- Demiurgus** primum Deum ignorare non potuit; cur? 292. 293. Super Demiurgum fingere quiddam superius, maxima impietas. 349. 350. Demiurgum dicere labis fructum, blasphemia. 349. Demiurgum animale esse, Va-

- lentinianos vero spirituales, abhorret a ratione. 344. 345. 393. 394. Animalis non est, qui spiritalia perfecit. 397. 398. 399. 400. In caelis suis res quasdam spirituales sibi subditas habere, probat Pauli raptus. 397. 398 seqq. Spirituales seminis demissionem in se non potuit ignorare. 345. 346. A semetipso rerum creandarum exempla accepit. 330. 622. Non a Demiurgo, sed a Deo uno afflati prophetae. 680. Quae in Demiurgo reprehendunt haeretici, eadem recurrunt in Patrem. 290. 291. Si Demiurgus ad imaginem Nū conditus fuerit a Salvatore; vel Nus ignorantiae obnoxius, vel Salvator imperitus artifex fuerit. 294. 295. 296.
- D**emocritus et Epicurus, umbrae et vacui Valentinianorum auctores. 320. Illorum principia rerum ibid. Democriti et Platonis doctrina de ideis, eadem ac Valentiniana de imaginibus supernorum expressis in rebus creatis. 320.
- D**eus hebraice dicitur Baruch. 368. Non ad numeros, litteras et syllabas exigendus. 365. 366. 367. Deum unum esse, ratio naturalis demonstrat. 292. Unus sit necesse est, vel innumeri Dei. 279 seqq. Deus non est qui super se aliquem patitur. 564. 758. 759. Dei nomina diversa, quae in Scripturis leguntur, unus et eundem Dei nomina. 417 seqq. Deus modo substantia, modo substantiae expertus a veteribus dictus. 161. Dei perfectiones, hominum perfectionibus quam praestant? 313. Solus perfectus est, quia increatus. 701. 702. Dei infinita simplicitas. 141. 312. 316 seqq. 337. 385. 386. Totus sensus, totus spiritus, totus ratio; etc. 312. 318. 337. 385. 590. Immensus, omnia continens, creavit et conservat omnia. 619. 620. 621. 622. 828. (fragm. VI.) Omnia continent, a nullo contineri potest; cur? 278 seqq. A Deo, quum cogitat et loquitur, affectiones et passionibus humanae procul removendae. 312. 384. 385. Deus semper idem, homo non ita. 590. Dei scientiam nihil omnino fugit. 377. 378. Apud eum nihil non mensum. 568. Deus invisibilis quidem, propter eminentiam; ignotus autem nequaquam, propter providentiam. 292. 627. 628. Dei providentia sapientissima est et ad omnia extenditur. 377. 378. 564. Infinitus et incomprehensibilis, temere investigari non debet. 375. Incom-
- prehensibilis, invisibilis, quomodo visibilem comprehensibilemque hominibus se praestat. 626 Dei naturam et immensitatem assequi non valet homo. 620. 621 seqq. Deus sine Deo cognosci non potest. 575. Deum a nemine visum, Verbum eius multis modis conspiciendum se praebens manifestum fecit. 624. 630. 631. 632.
- D**eus dictus simpliciter Deus, verus est Deus. 444. 445. Secus si sequatur additamentum ibid. Quomodo probatur? 442. seqq. Deos gentium non simpliciter Deos appellat Scriptura. 444. 445. Deus nullus alias in Scripturis appellatus, praeter Deum omnium Patrem et Filium et eos, qui adoptionem participant. 560. Deus unus et idem, Pater et Verbum. 450. 451. 655. Deus unus Pater super omnia et per quem omnia et in omnibus. 445. 446. 767. Quid ageret, »nequam mundum conderet; quaestio, cuius solutio Deo committi debet. 383. 384.
- U**nus Deus rerum omnium conditorum opifex. 374 seqq. 425. 450. 457. 487. 556. 557. 569. Haec veterum omnium traditio est. 301. 302. Id clare et aperte demonstrant Scripturae, probante res creatae. 380. 381. 384. 450 seqq. 622. Corpus et spirituum conditor. 397. 399. 400. Unus et solus Deus, Christi Pater. 283. 284. 432. 455. 456. 475. 476. 482. 488. 491. 492 seqq. 503. 559 seqq. 711. 784. Utriusque legis auctor, a prophetis praedicatus, et ab evangelistis annuntiat. 451. 464. 485. 487 seqq. 491. 492. 506. 582 seqq. 635. 766. 787. 788. 769. Varia sapienter tribuit testamenta. 565. 586. Novum tamen veteri praestantius. 584 seqq. 590. In semetipso et ex semetipso fecit omnis. 283. 298. 331. 622. Eius voluntas, omnium substantia et causa. 400. not. 5. 628. (fragm. V.) Sua voluntate ac virtute loco materiae usus est, ut res conderet. 303. 304. Fecit omnia libere nullique necessitati servit. 291. 450. Eius bonitas, virtus et sapientia in rerum conditorum creatione elucet. 555. 701; ac praesertim hominis. 702. Bonus quidem est, sed iustus etiam; secus non esset Deus. 554 seqq. 705. 706. Deo Patrie incio aut nolente condi non potuit mundus. 281. Si sciente ac volente conditus fuerit, ille mundi auctor solus dici potest. 282. Idem Deus mandam fe-

cit, qui et mente concepit. 285. 286. Per Verbum et Spiritum sanctum omnia condidit, facit, disponit et gubernat. 236. 283. 400. 463. 560. 622. 623. 640 seqq. Ad condendum mundum angelis non indignit. 236. Cur? 283. Neque instrumentis, vel organis. 282. 283. Eius manus sunt Verbum et Spiritus sanctus. 540. 541. 716. not. 6. 786. Iis dixit: Faciamus hominem, etc. 560. 622. Extra Deum rerum omnium conditorem nullum principium esse potest; cur? 278 seqq. 280. 281. 292.

Dei proprium est facere; hominis vero, fieri. 589. 590. 704. Dei operationis, virtutis, et sapientiae receptaculum est homo. 529. Ad Deum ex hominis creatione et obsequio nihil redit, totum homini cedit emolumentum. 598. 599. Ad Dei imaginem caro creata fuit. 730. not. 7. Deus, hominis gloria. 529. Non Dei impotentiam arguit hominis imperfectio, sed ipsius hominis infirmitatem. 698. 699. 701. not. 6. A Deo homines aut angelos creati qui transgredi minime possent, non oportebat: contrarium obiectantibus quomodo responderetur? 696. 697. A Deo homo liber ab initio creatus, quomodo? 692. 693. Dei cum homine similitudinem non tantum in cognoscendi vi, sed et in arbitrii libertate et ratione repositam esse, Irenaei et ex antiquis non paucorum sententia. 569. 695. 702. 703. Deus homini vim non infert, quem liberum constituit ac eligendi facultatem donavit. 692 seqq. Deum aut impotentem aut ignorantem constituunt, qui liberum hominem negant. 696. not. 3. A Deo propter transgressionem Adamus et Eva non maledicti sed serpentes; cur? 547. 548. 549 seqq. Dei potentiam ac propriam infirmitatem necesse fuit ut homo experimento disceret; cur? 720. 721. not. 7. Deus erga Adamum misericordia motus eiecit eum e paradiso mortisque subiecit; cur? 550. Ex hominis lapsu patefecit, quam sit pater, benignus et misericors. 527. 528. 529. 698. Abelem iustum Caino iniquo subiecit; cur? 548. 549. Iustum dimittens potestati et malitiae impiorum, non operatur malum. 615. 616. Apud Deum nihil otiosum, nec sine signo, nec sine argumento. 614. 637. A Deo cur inductum diluvium? 687. not. h.

Deus unus et idem, a quo patriarchae

electi, populus visitatus, gentes convocat. 661. 692. Nullius indigens, patriarchas propter illorum salutem elegit. 599. Deum nunc ignem, nunc misericordem ac piam Moyses ostendebat; cur? 629. Homini Decalogum tradidit, cur? 606. Moosaicae legis iugum, cur imposuit? 601 seqq. 605 seqq. Sacrificiis non indiget, cur ergo praecipit offerenda? 607 seqq. 613. Sacrificia omnia Israelitis in typos dedit. 619. 620. Per typos Iudaicum populum erudiri curavit. 600. A Iudaeis non holocausta, sed iustitiam exigebat. 607. 608. 609. 610.

Deus unus et idem prophetis omnibus afflavit. 417. 461. 679. Invisibilis, non in una eodem forma prophetis apparuit. 126. 625 seqq. Dei tamen faciem ipsam non videbant, quid igitur? 629. 630. 631. Deum necesse erat a prophetia videri, cur? 628. A Deo uno et eodem, diversis temporibus, missus esse prophetas omnes, variis parabolis confirmatur. 690. 691. 692. A Deo prophetarum testimonium. 532. Dei invocatione servabantur homines, et a daemoniis liberabantur ante adventum Christi. 292.

A Deo omnia praefinita ad bonitatis ostensionem, iustitiae consummationem, ecclesiae formationem, hominis denique perfectionem. 697. 698. Deus multis aptisque modis humani generis salutem consultum voluit, quinam illi? 599. 600. A Deo uno eodemque per Verbum omnia revelata fuisse, demonstrant Scripturae de Christo passim testificantes. 589. Deum invisibilem quo sensu videndum ab hominibus praenuntiabant prophetae? 625. 626 seqq. Eius magnanimitas patet in hominis redemptione. 528. 529. Omnipotentia. 529. Cur generationem Christi humanam signo indicavit? 538. 539. A Deo salus hominibus praestita in Verbo per quod facta sunt omnia. 463. 776. 777.

Deus homo factus est. 532. Quod ex Deo natus est, Deus est. 103. Deus solus remittere potest peccata, Christus autem remittebat. 764. Deus homini in Christo unitus. 522. 523. Dei et hominis commixtio facta per incarnationem iuxta Patris beneplacitum. 624. 625. Dei et hominis naturam mediator hominum participare debuit, cur? 522. 523 seqq. Dei imaginem Verbum incarnatum vere in nobis ostendit, et amissam similitu-

dinum instauravit, quomodo? 761 seqq. Deum eundem, sed nove colere per incarnationem docemur. 456. Deum proprie dictum ab iis qui verbo tenus tantum, Christus ipse distinxit, cur? 561. Deum scire sine Deo impossibile; ideo Deus per Verbum docuit homines scire Deum. 570. 575. Deus per Verbum cognoscitur. 572. 573. A Deo Iudaei defecerunt, Patrem per seipsum sine Filio cognosci posse putantes. 579.

Dei eiusdem veri hominis facti sanguine redempti sumus a quo et conditi. 716. Deo sicut nos debitores facti per lignum, ita per lignum a Christo redempti. 764. Deo eidem Patri in secundo Adam reconciliati sumus usque ad mortem obediens facti, quem in primo Adam offendimus non obediens ei. 762. 763. Deus idem misit prophetas et salutem hominibus per resurrectionem Filii dedit. 479. A Deo missus est Paracletus, cur? 515. In Dei et hominis adunitionem Spiritus Patris a Christo effusus, quomodo? 714. A Deo eodem missi Apostoli, a quo prophetiae. 686 seqq. Deus unus Pater in omnibus et per omnia, unum Verbum et unus Spiritus. 577.

Deo sacrificium offerendum, cur, et quomodo? 616. 617. Deus ad altare indesinenter vult offerri sacrificia, nobis, non sibi profutura. 619. 620. Deo acceptum ecclesiae sacrificium, cur? 616. Deo committi debent plura obscura, quae in Scripturis occurrunt, nec explicari a nobis possunt. 381. 382. 383. 386. Deus unus, et una salus, sed varia praecepta, cur? 586. 587. Dei gloria, homo vivens. 628. Deo nos ut serviremus perfectius, ideo a Christo liberati. 596. 597. Ei servire, hominis gloria est. 599. Deus vita nostra, sine qua vivere impossibile est. 626. A Deo, non a nobis est bonum salutis nostrae. 530. Deo tribuendum quod nostrum est, id est fides et subiectio. ut recipiamus artem eius et tiamus opus Dei perfectum. 704. Propter Dei dona minime superbiendum, sed ei soli adhaerendum. 778. Deo quisquis non credit, nec voluntati eius parere vult, ipse sibi imperfectionis est causa, non Deus. 704. 705. Deo qui non credunt, filii et angeli diaboli sunt omnes. 708. Quo sensu? 708. 709. 710. Deo non obedire, malum et mors hominis; obedire autem, bonum et

vita eius; utriusque discrimen in libera hominis potestate a Deo positum, cur? 703. 705. 706. 778. Dei amor, legis iustitia. 605. Dei amicitia tribuit immortalitatem. 598. Deum qui amat, quanto plus eum intus fuerit, tanto plus eum diligit. 595. 596. Dei filii sunt omnes secundum naturam, soli vero iusti secundum opera, quomodo? 709 seqq. Deo vivere non possunt qui agunt opera carnis. 743. Dei commensio, vita et lumen. 791. Separatio autem, mors, tenebrae, bonorum omnium amissio, et quidem aeterna. 792. 793. Ex Dei privatione sentitur magis quam pretiosa eius possessio. 697. A Deo qui recedit, ex filio Dei filius fit diaboli, quo sensu? 710. Ad Deum scale, Spiritus sanctus. 552. 553. A Deo homo per peccatum abscessit, ideo humanis potestatibus subiectus. 782. 783. A Deo solo humanae potestates constitutae. 781. Quis earum constituendarum. ibid. Deus unus et idem et incredulis "caecitatem inferens et fideles illuminans. 656. 657. Quo sensu dicitur excacare. 656. 657. 658.

Deus cur passus est resolutionem in nobis fieri per mortem? 720. Dei gloria et virtus in infirmitate carnis humanae elucet, eam resurrectionis et immortalitatis participem efficiens. 721. Deum eundem Patrem, qui creavit, et a mortuis excitare, ex Easie et Ezechiele, quomodo probatur? 757. 758. idem ex evangelio. 758. 759. Dei artem et sapientiam quae caro in creatione percipere potuit, eodem a fortiori et virtutem eius resurgendo percipiet. 722. 723. 724. 725. Deo omnia possibilis, neque carnis infirmitas supra voluntatem Dei. 729. Dei virtute suscitanda corpora nostra iuxta apostolum. 732. 733. 734. Si Deus potest vitam temporalem carni humanae impartiri, cur eadem et incorruptelam largiri non poterit. 722. 725. Deus mortuorum non est, sed viventium, cur? 570. Dei visio, hominis vita. 628. Homines efficit immortales. 626. 702. Ex Dei visione vita aeterna. 625. Quomodo? 625. 626. 627. Deus a quibus videtur, et quomodo? ibid. Deum qui videtur intra Deum sunt. 626. 626. Clara Dei visio non nisi post regnum iustorum temporale secutura est in caelis, iuxta Irenaeum. 819.

Deus otiosus fictus ab Epicuro, nullum

rerum creatarum curam habens. 787. not. 4. Refelluntur. 786. Providentia Dei mundum hunc regi ipsimet Ethnici confessi sunt. 554. 555. Deum ex subiecta materia cuncta fecisse, Anaxagorae, Empedoclis et Platonis assertio est, a Valentinianis adscita. 321. Deum unum, bonum et iustum confitens Plato, Gnosticis ipsis religiosior ostenditur. 555. not. 8. 556. not. 3.

Deus summus omnibus incognitus, ex Menandro. 240. Deus Iudaeorum, angelorum inferiorum princeps, ex Basilide. 244. Ex Saturnino. 242. 243. Circa Dei et Iesu Christi nultatem, Nicolaitarum et Cerinthianorum varii errores. 462. 463. Deus unus, qui omnia visibilia et invisibilia fecit, per Verbum suum ostenditur ex Ioanne contra Cerinthum et Nicolaitas. 462. 463. Deus duplex, alter bonus, alter malus, secundum Marcionem et asseclas. 489. 490. Deus Marcionis sibi repugnat. 284 seqq. Deum dividens Marcion, Deum interimit, quomodo? 555. Duo Marcionis Dii finiti erant. 279. Deus bonus, et Deus iudicandivim habens, duo secundum Marcionem. Refellitur. 555. Deum creatorem a lege et prophetis annuntiatum, malorum auctorem esse Marcion asserit. 256. 257. 489. 490. Refelluntur. 656 seqq. 605. 606. Ab alio Deo prophetas, ab altero autem Patre Christum Dominum Marcionitae dicentes, perstringuntur. 679. Deum ipsum auctorem cupiditatis, non nisi ridiculae uxoris proximi rerumque eius concupiscentiam prohibere potuisse, Epiphanius et Carpocratis blasphemias. 906. 907.

A Deo omnia omnibus, tum rationabilibus, tum rationis expertibus facta fuisse communia, ne matrimonio quidem excepto, in eoque sitam iustitiam credidit Epiphanius. 904. 905. 906. Deum verum creatorem omnium blasphemabant Gnostici, super eum alterum Deum se invenisse putantes. 553. Deus caeli et terrae, non vere Deus est iuxta Gnosticos; quomodo probant? 566. Eorum cavillis respondetur. 566. 567. 568. 569. Deum magnum adinvenisse putabant Gnostici, fingentes eum terrena minime administrantem. 553. 554. Deus verus a nullo cognitus ante Christi adventum, iuxta Gnosticos adulterantes Scripturas. 572. 573. Refelluntur. 574. 575 seqq. Deum a prophetis annuntiatum,

Patrem Christi non esse effutiebant. Gnostici. 573. Refelluntur. 573. 574. 575 seqq. Deos plures fingebant. 553. Deus alterius patris typus et imago esse non potest. 619. 620. Contradicentes Gnostici refelluntur. 620. 621.

In Deum creatorem Valentinianorum blasphemia, quanam? 559 seqq. Deum creatorem Valentiniani ab ea labe, quae extra Pleroma expulsa est, emissum blasphemabant. 489. 490. In hoc peiores Marcionitis. 489. not. 9. Deum corporeum et compositum inducebant. 313. 314. 365. Deus duplex secundum Valentinianos, alter huius saeculi, alter super omnem principatum. 446. 447. Deus unus, invisibilis, sempiternus, ingenuus et incomprehensibilis, ceterorum Aeonum caput, iuxta Valentinianos. 12. 13. Dii maiores gentilium Aeones sunt Valentinianorum, minores mater Achamoth cum Ogdoadae suae. 319. Dii duodecim ethnicorum, imagines duodecim Aeonum Valentinianorum. 327. 328. Deorum duodecim ethnicorum nomina congruentiora, quam duodecim Aeonum Valentinianorum. ibid. Deum omnipotentem ex defectu ortum esse asserunt Marciosi. 199. 217. Deum Patrem ante Christi adventum ignotum fuisse, ex Scriptoris probantur. 217.

In Deum veteris Testamenti auctorem quae obiciunt haeretici, eadem Christum ferunt quomodo? 655. 656. Deum solius formae et qualitatis causam, materiam vero ingenuam esse quidam affirmantes, refelluntur. 844. 845. 846. Deo mundi conditore fingere quidpiam superius, summa impietas. 349. 350. 489. 584. 585. Deum mundi conditorem labis fructum dicere, summa blasphemia. 364 seqq. 455. Deus Pater labem et ignorantiam in Pleromate oriri permittere non potest. 287. 288. 289. 290. Deus sensum emittere non potest, cur? 313. 314 seqq. Deum quidem unum confitentur haeretici omnes, sed per malam sententiam immutant. 236.

Dii unde orti, ex Antiphane? 316. Orti ex Oceano et Theti, ex Homero. 319. 320. Ex Deorum pluralitate mundi infiniti consequuntur. 280.

Dextra quae, secundum Valentinianos. 59. 71. Quid iisdem significaret? 372. 373 seqq.

Diabolus quo sensu fortis dicatur? 449. Quanam eius potestas? 783.

- Diabolum invidia commotum, quod homo ad imaginem Dei conditus esset, id iniquo animo tulisse, veterum quorundam sententia. 551. Diabolus iam ab initio mendax mendaciis primos homines subvertit, quomodo? 779. Diabolus eadem indicii forma qua serpens olim a Deo damnatus, cur? 560. not. 4. A Deo iuste iterum in captivitatem reductus, cur? 547. Diabolum a Christo victum, iisdem vinculis colligari oportuit, quibus ipse hominem alligaverat. 776. 777. Diabolus homini invidens, hominem sibi subicere molitus est; sed ab homine victus, ipse homini fuit subditus. 783. Mentitur terrena regna sibi vindicans, cur? 782. 783. Per diabolum homo mortificatus, quomodo? 546. 547. Diabolus quem violandi praecepti Dei auctor homini fuisse, eiusdem praecepti obiectum victus ac ligatus a Christo fuit. 776. 777. Diabolus homines captivos detinens, a Christo quomodo devictus? 668. Diabolus Christas tentans, quomodo repulsus? 774. 775. Quia hominem non esurientem non potuit vincere. 774. Ad resistendum diabolo missus a Deo Paracletus. 515. Diaboli propositum quoddam, ut homines perdat? Diabolo praesertim et angelis apostatis paratus ignis aeternus. 548. Diaboli organum Antichristus; eius iniquitas, superbia, ambitio quae? 783. 784. Sedes eius. 784. Potestas, bella, praestigiae. 784. 785. Diabolum nondum damnationis suae accepisse sententiam neque sempiternis cruciatibus addictum, trita veterum non paucis sententia; ex ea quid eruebant? 789. not. 12. Cum diabolo qui in abscessione perseverant, angeli eius sunt ac filii, non natura, sed operibus. 709 seqq. Diaboli sortem percipiet quisquis sine poenitentia in operibus malitiae perseverabit. 548. Diaboli vas homo peccator. 546. Diabolus. Vide Daemones. Diaboli ministri Gnostici, in hominum perniciem, in quo? 560. Diabolus, Cosmocrator seu mundi princeps a Valentinianis dictus. 65. Eius sedes. 65. 67. Unde ortus? ex Valentino. 131. Quis? ex Carpocratianis. 251. 252. Diabolo et hominibus quibusdam una et eadem essentia, ex Heracleone. 967. 968.
- Dies retributionis, de quo Essias, quid. 355. 356. Die dominico et pentecostes, cur non flectitur genu? ab apostolis haec orta consuetudo. 828. 829.
- Dies in 12 horas dividitur. 372. Dies duodecim horarum, ex Marcosis, quomodo? 205. 207. not. b. Dierum, mensium et anni divisio ad Pleromatis divisionem non quadrat. 371 seqq.
- Digitis manuum quomodo numeros indicarent antiqui? 200. not. a.
- Diluvium cur a Deo inductum? 687. not. 2.
- Discipuli vellent spicas die sabbati, violatae legis minime rei, cur? 582. 583. Discipulos dormientes Christus primo dimittens, patientiam Dei erga dormientes homines significabat. 637.
- Discipulus quisnam spiritalis? hic a nemine indicatus, ipse indicat omnes. 665. 666. 670. 675. Quomodo indicat gentes? 666. Judaeos. 666. Marcionitas. 668. 667. Valentinianos. 667. 668. Gnosticos. 667. Ebionitas. 667. 668. Haereticos Christum specie tenuis hominem esse dicentes. 667. 668. Pseudoprophetas. 669. Schismaticos. 669. 670. Omnes denique qui sunt extra ecclesiam? 670.
- Dispensatio, quid? 71. not. 13.
- Dives in evangelio a Christo cur damnatus? 563.
- Divisio Pleromatis non quadrat ad divisionem anni, mensium et dierum. 371 seqq.
- Docetarum omnium doctrina et argumentationes in veritate non fundatae, si Christus putative tantum homo, cur? 669. not. 1.
- Dominus, matris Achamothe nomen. 63.
- Sub Domitiani imperii finem scripsit Iohannes Apocalypsin. 803.
- Drachmae amissae parabola insanae abuntur Marcosii. 195.
- Duodecas Aeonum Valentinianorum. 15. 17. Eius mysteria et figurae. 35. Eius typum non esse duodecim apostolos. 353.
- Duodecastylum armamentum, quid? 636. not. 3.
- Ebionaeorum pravae coniecturae quae? 53. 253 seqq. Scripturas quatenus ab eis reiectae, mutilatae, suppositae. 254. 255. Eorum de mundi auctore et Jesu sententia. 254. not. 3. A spiritali discipulo quomodo indicandi. 667. 678. Incarnationem Filii Dei ex Maria Spiritu sancto coeoperante factam respondent, manent in veteris Adae damnatione. 715. 716. Theodotionem et Aquilam secuti, temere Christum ex Ioseph generatam asserunt. 532. Refelluntur. 532 seqq.

Solum Matthaei evangelium, non tam-
men integrum, sed mutilum ac de-
pravatum admittebant, Paulum vero
reiciebant. 255. 467. not. 3. Lucam
admittentes, Paulo apostolo testimo-
nium reddentem, temere Paulum re-
iciebant. 501.

Ecclesiae typus, status solis uxor
Lot, quomodo? 663. 671. Iacob et
Rachel. 635. 636. 637. Egressus ex
gentibus, egressus Hebraeorum ex
Aegypto. 661. Ecclesia ex gentibus
assumta, per uxorem Osee et Moysis
significata. 632. 633. 634. Ad eccle-
siae formationem hominisque perfe-
ctionem a Deo praefinita omnia. 698.
Ecclesiae persecutiones variasque
Christi operationes praenuntiarent ve-
teres prophetae ac in se praeforma-
runt. 671 seqq. Ecclesia messuit
quidquid a patriarchis et prophetis
antea disseminatum. 642. Ecclesia,
Abraham semen, a Deo per Christum
parenti suo promissam hereditatem
recipiens. 580. Ecclesia ex homini-
bus fornicationis a Deo assumta, a
filii eius communicatione sanctificanda.
632. 633.

Ecclesiae caput est Verbum, per quod
omnia. 761. 762. Ecclesia omnis
Hierosolymitanae ecclesiae ortum de-
bet. 480. Mater est nutriens in vi-
tam. 553. Persecutionibus non de-
bilitatur, sed augebit. 671. Ab eccle-
sia virgine generatio nova repetenda
per fidem 668. not. 3. Ecclesiae mun-
us Dei creditum, fides nostra, ad
hominis vivificationem. 552. not. 9.
Dei Spiritus et veritatis depositarium
dives; quicunque ab eius unitate de-
sciscunt in partem illius non veniunt,
cur? 436. 552. 553. 671. Blasphemi,
et impudenter sophistae. 771. Vera
Christi ecclesia per universum orbem
diffusa. 119. 469. 684. Fidem ac
symbolum ab apostolis accepit. 118.
not. 8. Sola veram ac vivificam fidem
ab apostolis acceptam tradit. 421. 122.
Catholica, depositarium dives, in quod
apostoli contulerunt omnia, quae sunt
veritatis; veritatem ubique praedicans.
436. 437. 770. 771. Extra ipsam
non nisi latrones, fugiendi. 436. Soli
lumen Dei creditum; 771. Eius una
toto orbe anima, unum cor, una si-
bique semper et ubique constantis fides
et doctrina. 121. 123. 127. 258.
552. 770. 771. Eiusdem miracula
vera et beneficia. 402. 403. 407. 408.
409. 410. Irenaei aetate adhuc com-
munia. ibid. Daemonum invocationi-

bas et magicis artibus adscribi non
possunt. ibid. In ea sola veri mar-
tyres, verum martyrium, puraque ac
sancta doctrina. 671.

Ecclesiae Romanae auctoritas propter
potentiorum principalem. 428. 429
seqq.

In Ecclesia catholica traditio aposto-
lica pura et illibata semper servata.
427. 428. 429 seqq. Vide Traditio.
Ad confundendos omnes haereticos,
unius ecclesiae Romanae catalogum,
omissis aliis, evolvere sufficit; cur?
428. 429 seqq. In ecclesia Romana
veri sunt ac pii pastores et episcopi
ab apostolis successionem ducentes.
425. 426 seqq. 647. Ab illis solis
veritas, germanaque Scripturarum ex-
positio petenda. 647. 665. Hic anti-
quus ecclesiae status, e quo vera
agnitio repetenda. 670. not. 6.

Ecclesiae oblatio a Christo mandata,
pura est et acceptum Deo sacrifici-
um. 613. 614. Ecclesia ab aposto-
lis acceptum offert Deo sacrificium in
universo mundo, quodnam et cur?
612. 613. Sola pura oblationem cor-
poris et sanguinis Verbi incarnati of-
fert Deo. 616. 617. Eius sacrificium,
cur Deo acceptum? 616. In Deo
omnipotenti per Iesum Christum of-
fert. 613.

Ecclesiae dissidentes, Aniceti et Po-
lycarpi aetate, pacem et unitatem cum
tota ecclesia servabant. 826. 826.
(fragm. III.)

Ecclesiae quam late iam Irenaei ae-
tate per orbem diffusa. 121. 122.

Ecclesia, spiritale semen Valentinia-
norum. 69.

Ecclesia, quid ex Sethianis? 263.
264.

Ecclesiasticus, Valentinianorum Ae-
on, hominis ecclesiae proles. 17.

Ecclesiasticorum nomine catholici
a veteribus non raro designati 502.
not. 1. Vulgus eorum et plebem ita
appellabant Valentiniani. 501. 502.

Electione, non natura, boni homines
aut mali; secus nec laudandi, nec vi-
tuperandi. 693. 694.

Eleemosyna praeteritae cupiditatis
solutio. 595.

Elementa mundi corporea, ex Ach-
mothae tristitia et pavore orta secun-
dum Valentinianos. 49. 67. Iis om-
nibus insitus ignis exitiosus. 67.

Elementa quatuor, quid significant,
ex Marcionis? 203. 205.

Eleutherus episcopus, Soteris succes-
sor. 432. 433.

- Eloëuth**, quid significat, ex Irenaeo? 417. 418. not. 13.
- Eloë** quid significat, ex Irenaeo? *ibid.* not. 13.
- Elpis** Valentinianorum Aeon, Patrici coniux, Hominis et Ecclesiae proles. 15. 17.
- Eminentia** Dei invisibilis quidem; at eius providentia nequaquam ignota. 292.
- Emissio** quid? 313. 314. Emissionum Aeonum explicandarum rationes, quaecunque afferri possunt, repugnant. 332. 333 seqq. Emissiones Aeonum Valentinianae, gratis excogitatae. 325. 326. Nulla earum ratio reddi potest. 328 seqq. A Gnosticis acceptae. 316.
- Empedocles** ex subiecta materia facta esse omnia docuit. 321.
- Ennoea** Bythi coniux. 13. Nun et Veritatem parit. 13.
- Ennoia** quid, ex Irenaeo? 310.
- Enoch** sine circumcissione Deo placens, conservatur usque nunc testis iusti iudicii Dei. 604. Enoch et Helias in paradisum terrestrem translati, iuxta apostolorum discipulos. 727. Enoch cum proprio corpore translatio, resurrectionem iustorum praemonstrabat. 727.
- Enthymesis** Sophiae, quid? 21. 25. Partus informis est et femineus. 27. Achamoth dicitur. 45. Vide Achamoth. Secunda Ogdoas dicta. 41. A Sophia separari non potuit. 340. 341. Separata, passionem concipere non potuit. *ibid.* Ab ea passiones separari non potuerunt, ut fierent materiae substantia. 341. Eius imago esse non potest Iudae apostasia. 350. 351.
- Ephesina** ecclesia a Paulo fundata. 436. In ea permanet Ioannes apostolus usque ad Traiani tempora. *ibid.* Ea fidei a Paulo acceptae et conservatae testis est verus. 436.
- Epicuri** et Democriti prima rerum principia. 320. Umbrae et vacui Valentinianorum auctores. *ibid.* Epicurus Marcionis consiliarius a Tertulliano dictus. 554. not. 1.
- Ab Epicureis** Deus otiosus fictus, nullam rerum creaturarum curam habens. 554. not. 1.
- Epiphanius** dogmata, quoniam? 133. 904. 905. 906 seqq. Iuxta Epiphaniem iustitia Dei, quid? 904. 905. Apud Deum nullam esse personarum acceptionem, immo omnibus, etiam animantibus, iuste et aequaliter ab eo bona sua distribui, quae mente asse-
- rebat? 904. 905. Eius adversus auctorem veteris legis maledicta. 905. 906. Eius hypotheseos irridet Irenaeus. 133. 135.
- Epiphanius** verba aliqua e Lucae exemplaribus a catholicis quibusdam abrasa fuisse queritur. 543. not. 1.
- Episcopis**, quos instituebant apostoli, tradita quaecunque scita necessaria erant; cur? 427 seqq. Ab episcopis solis, qui successionem habent ab apostolis, legitima Scripturarum expositio et doctrinae veritas petenda; cur? 645. Episcoporum legitime ordinatum successio traditionem apostolicam transmittit. 433. Singulares in ecclesia constituti ab apostolis episcopi, presbyteris iure divino superiores. 498. not. 8. Episcopis, quibus apostoli tradiderunt ecclesias, haeretici omnes valde posteriores, quo sensu? 770. 771 seqq.
- Episcopi** et presbyteri non tantum Ephesi, sed etiam reliquarum proximarum civitatum a Paulo apostolo Miletum convocati. 498. not. 8. Inter episcopos olim mos promiscuus ecclesiasticum ad sese mutuo transmittendi, paschali tempore. 826. (fragm. III. not. 3.)
- Error** prodire timet nudus, sed veritatis speciem induit. 502.
- Esaia** quando prophetavit? 532. A Theodotionis, Aquilae, Ebionitarum ac Iudaeorum prava interpretatione vindicatur. 532. 533 seqq.
- Ethnici** ab ipsis rebus creatis discant unum esse Deum mundi conditorem. 302. Dei providentia mundum hunc dirigi confessi sunt. 554. 555.
- Ethnici** congruentiora nomina impo-
nunt duodecim Diis suis, quem Valentiniani duodecim Aeonibus suis. 325.
- Eva** cur a Deo statim post lapsum interrogatur? 550. Serpens vero minime, cur? 550. Ob peccatum a Deo non maledicta pleribus tantum serpens sit obnoxia. 547. 548. Eva fortior, imbecillior vero Adam in transgressionis praeeptis; illa digna venia fuit, hoc vero minus; cur? 834. 835. (fragm. XIV.) Evae inobedientia generi humano causa facta est mortis. 545. not. 9. Evae virginis contumacia, cum Mariae obedientia confertur. 545. 546. 769. 770. Evae virginis Mariae virgo fit advocata, et per obedientiam genus humanum servat. 769.
- Evangelica** praeepta legem non solvunt, sed implent, quomodo? 595. 596. Evangelicae historiae plurima

- ac maxime necessaria capita per Lucam solum novimus; quanam illa? 499. 500.
- Evangelistae** 4. nonnisi audita aut inspirata scripserunt. 423. 424. Evangelistis qui non assentit quosnam spernit? 424.
- Ut Evangelii testamentum aperiatur**, mortuus est Christus. 740. Evangelium seu testamentum novum priora alia longe superat. 471. 472. Evangelium, fidei nostrae columna. 422. Evangelium undique spargit incorruptibilitatem et vitam. 469.
- Evangelium Matthaei** solum admittebant Ebionaei. 254. 255. Evangelium Lucae mutilat Marcion. 257. Evangelium Iudae proditori afflictum a Caianis. 274. Evangelium novum fictum a Valentinianis, et ab eis falso veritatis titulo nuncupatum. 474. Evangelii loca quibus abutebantur Marcosii. 221. 223.
- Evangelium imperfectiori legi succedens** Deum non immutat, nec alium Patrem Christumve alium, Dei filium, nec alium Spiritum sanctum annuntiat, in quo igitur lege praestantius? 508. 584. 585. 594. Evangelii doctrina non alia quam Dei unius et eiusdem, creatoris omnium per prophetas annuntiati, legis auctoris, patris Domini Jesu Christi, et praeter eum nullius. 451. 452. 561 seqq. Idem evincitur ex iisdem evangelii partibus quas Gnostici retinent suisque erroribus patrocinari contendunt. 467.
- Evangelia** quatuor, nec plura numero, nec pauciora. 467. 468. Mysticae huius numeri rationes. 467. 468. Alia qui admittunt, audaces et blasphemii. 474. Evangelia quatuor, quatuor ecclesiae columnae. 467. 469. Quatuor mundi regionibus respondent. ibid. Evangelium quadriforme. 469. Ei respondent quatuor testamenta diversis temporibus a Deo generi humano data. 471. 472. Quatuor animalibus Ezechielis mystice significatum. 469. 471. 472. Evangeliorum quatuor spiritus unus et idem. 469.
- EVANGELIUM** nomen Antichristo convenire potest, de hoc tamen nihil affirmandum. 801. not. 6.
- Evaristus**, episcopus Romanus, Clementis successor. 432.
- Eucharistiam** consecrare se fingit Marcus magus vinumque in Christi sanguinem meris praestigiis convertere. 147. 149.
- Eucharistiam** verum esse Christi corpus et sanguinem. 617. 618. not. 1. 666. 667. 717. not. 3. 719. Ea adeo constitit Irenaeo, ut Gnosticos negantes Verbum divinum esse mundi opificis filium veramque carnem suscepisse et carnem aliquando resurrecturam, inde confutet. 617. 618. 619. 666. 667. 717 seqq. Invocatio Dei super panem et vinum, quid efficit? 618. 619. Eucharistico Christi corpore et sanguine carnem nostram ali et nutrir, tam vere quam pie affirmare potuerant SS. Patres; potuerunt et negare; cur? 717. 719. Eucharistia, ex Irenaeo constans ex duobus rebus, terrena et caelesti, aliud praesentiae realis argumentum. 617. 618. Eam quo sensu sacrificium nominat? 612. 613. 616 seqq. Hoc sacrificium purum ac novum veteribus sacrificiis substituit Christus, toto orbe nomini Domini offerendum. 612. 613. In eucharistia Verbum Deo offerri, quo sensu? 616. not. 8.
- Eucharistia**, vero Christi corpore ac sanguine nutrita caro vitae aeternae capax est. 717. 719. 720. Eucharistia sententiam nostram de resurrectione carnis et de Verbo incarnato confirmat. 618. 619.
- Eulogiarum** nomine eucharistiam paschali tempore olim ad sese mutus transmittendi mos inter episcopos promiscuus. 826. (fragm. III. not. 8.).
- Eunuchus** fidem in Christum Iesum Philippus facile suavit; cur? 639. A Philippo baptizatus, cur cito ab eodem derelictus? ibid. Eunuchus, Christi adventus in Aethiopia praeco suaeque gentis apostolos. 484. 485. 639.
- Excusare** quo sensu Deus dicitur? 657. 658.
- Exemplum** rerum condendarum ab uno Deo sumi potuit. 298. 331. A semetipso accepit Deus mundi creator; secus progressus in infinitum dabitur, 330.
- Ezechiel** non proprie Deum vidit. 630.
- Faciem Dei** vivi in caelis facies nostra videbit. 734.
- Fato** omnia, et Deum ipsum sublici, Valentiniani a Stoicis et poetis acceperunt. 321.
- In Fide** ipsa homo liber et suae potestatis. 696. Fides in praepotio patriarchis primum ostensa, postea subtracta; cur? 641. 642. Fidei in praepotio typus, Zara; cur? ibid.

Fides ante circumcisionem erat in Abraham et in reliquis iustis. 642. Fides Abrahæ adhuc in præputio, prima et novissima facta est, quo sensu? *ibid.* Fidei nostræ patriarcha et propheta Abraham. 634. 635. Fides Abrahæ et nostra, una et eadem, quomodo? *ibid.* Fides in Messiam venturum non sola iustificabat, quid præterea? 595. Fidem, iustitiam et obedientiam, non sacrificia, Deus a Iudæis exigebat, propter illorum salutem. 612. Fides in Christum, ac novi Testamenti libertas a prophetis annuntiata, quomodo? 675. Fides in Christum a prophetis et patriarchis prænuntiata, ex eorum vaticiniis facillior evasit. 638. 639. Fides et vocatio gentium in Isaac et in Rebecca partu præsignificata. 635.

Fidem ab apostolis eorumque discipulis accepit ecclesia. 119. 421. Fidei unius et eiusdem transmissio ab apostolis usque ad nos unde eruitur? 433. Fidem nostram soli ab apostolis successionem ducentes pastores custodiunt. 647. Ad fidem Christi converterunt facillius apostoli, quos iam instituerant prophetae. 639. Fides tota hominibus annuntiata, symbolo apostolico explicite non continetur. 428. not. 4. Ad fidei nostræ probationem tradita evangelica libertas. 607. Fides circa Patrem et Filium sat evidenter ostensa, ab omnibus comprobanda fuit, in amicorum salutem, inimicorum vero reprobationem. 576. Fides nostra sola vera, firma et non ficta unde habetur? 535. Fidei nostræ confirmatio, Spiritus sanctus. 552. Fides nostra Dei munus ecclesiæ creditam, ad vivificationem hominis. 552. not. 9. Fidem ecclesiæ qui effugient, putidam aquam de coeno bibunt. 553. Per fidem generatio nova petenda ab ecclesia. 668. not. 3. Fides ecclesiæ catholice a propheta et apostolis orta, una sibi que semper et ubique conatans. 552. Fides una eademque firma in ecclesia sola catholica circa Deum unum patrem, Filii eius incarnationem, Spiritus sancti donationem etc. 771. Fides una et eadem in doctis et indoctis. 123. Fidei consensionem primis temporibus commendat ieiuniorum diversitas, quomodo? 824. 825. Fidei catholice veritas ex pugnantis secum invicem hæreticorum sententiis magis elucet. 117. 118. Per fidem et Spiritum Dei homo insertus ex

oleastro fit olim fructifera. 741. 742. Secus, si insertionem non assensum. *ibid.* Fidem qui habent in Patrem et Filium, et eloquia Dei meditantur, mundis animalibus ruminantibus, et ungulam duplicem habentibus quomodo significantur? 736. Fides Mariæ, Evæ incredulitati oppositur, 545. not. 9. 546.

Fides Iustini in Deum unum creatorem. Patrem Domini nostri, quam firma! 573. 574. Per fidem cum Deo coniunctus, Deo credit; separatus autem a Deo, qui non credit. 792. Urinæque sors, Verbo iudice, quam diversa! 793, 794. Fides hominibus vitam impertit, veluti anima corpori. 785. not. 5. Fides pura ad sacrificium parum requisita. 616. Per fidem et obedientiam non omnes sunt filii Dei, licet omnes sint per naturam. 769. 710. Fides et spes, quomodo in futuro saeculo perseverant. 383. Fides et caritas, sine operibus, ad salutem sufficient, ex Carpocratianis. 253.

Fideles genes sunt Abrahæ. 571. 572. Eandem cum Abraham fidem sortiti, secuti sunt et ipsi Verbum Dei. *ibid.* Filii appellati; quare? 443. Non simpliciter sed cum additamento. 444. A Spiritu sancto percipiunt salutem; qui vero contemnunt eum, iniustissimo iudicio excipiendi. 675. 676. Ubi primum appellati Christiani? 491.

Circa Filii Dei incarnationem et veram humanitatem Gnosticorum omnium varii errores. 464. 465. Filium Dei specie tenuis factum hominem dicebant Valentiniani, vani sunt. 474.

Filius seu Verbum semper existit cum Patre. 623. 624. 627. 628. Non extra, sed in sinu Patris. 466. Unus cum Patre Deus. 451. Filio Dei communicat in omnibus Pater. 368. In Filio Pater est. 493. Filii nomen proprium Patris. 613. Filii generatio a Patre. 469. 471. Filii invisibile, Pater. 576. Filii visibile Patris. *ibid.* Mixti a Patre. 574. Filii Dei semper et ab initio revelavit Patrem angelis et omnibus, a quibus vult cognosci Pater. 401. 575. 576. 579 seqq. 627 seqq. Ita revelavit Patrem, ad invisibilitatem eius semper custodierit. 628. Filius, agnitio Patris. 574. 577. Per Filium adoptivo visus est Pater. 625. Fides Patrem tanquam Deum assensuerit, Filio pariter testimonium perhibente Patre. 444. Filius notum facit Patrem, Pater vero Filium. 466. 575.

- Filius sine Patris beneplacito cognosci non potest.** 574. Filii et Patris dispositiones quasnam pervulgavit Spiritus Dei? 670. Filium et Patrem nullatenus cognosci posse Christus non docuit, alioquin supervacaneus adventus eius. 575. In Filio Patrem viderunt omnes, non omnes crediderunt. 576. Sine Filio Patrem cognosci posse Iudaei putantes, a Deo quoque defecerunt. 579. Filii Dei agnitio, agnitio salutis. 456. 481.
- Filius, Deus ac Dominus a Spiritu sancto merito appellatus.** 442. 443. Nonnisi per Filium Deus, Christique adventus ab ullo unquam cognitus est. 578. 579. Is est, qui passim in Scripturis vel cum Abraham et Noë loquens, vel Adam quaerens, vel Sodomitas indicio excipiens, vel Jacob in via dirigens, aut de rubo cum Moysē loquens inducitur. 587. 588. In figura humana ad Abraham et Moysē locutus est. 579. Unus erat ex tribus qui Abrahae apparuerunt, quem adoravit, et Dominum Deum confessus est. 577. not. 7. Salutaris Dei appellatus. 455. Eius incarnatio a Deo promissa. *ibid.* Filius cum Patre Deus ac Dominus. Prophetia et apostolis praedicatus, et praeter eum nulla alia res. 451. Filium Dei filium hominis factum prophetiae praenuntiabant, quomodo? 673. Filii Dei adventum Moyses et prophetae praedicaverunt. 564. 628. 629. Filii Dei adventus quis et qualis a prophetis annuntiatus? 638, 639. Filii sui incarnationem Deus Pater omnium operatus est, et novam generationem ostendit. 715. 716. Filius missus a Patre, non ad modum prophetarum, sed principalem auctoritatem habens. 683. Filius Dei unigenitus ab eodem Deo Patre qui a lege et prophetis annuntiatus est, in salutem hominum venit. 763. 764. Ipse eiusdem Dei vox, per quam homo praecepta accepit. 764. Filius comprehensibilis et visibilis appellatus. 466. Filio Dei adveniente nova omnia facta sunt. 456.
- Filii divinitas et incarnatio adstruuntur.** 443. Filius Dei semper existens apud Patrem non tunc coepit quum carnem assumpsit. 517. Filius altissimi et filius David, unus et idem. 507. Filius Dei vere factus est homo. 668. Verus Deus et verus homo. 515. 516. 519. 531. Verbum Patris est simul et Filius hominis. 526. Filium ignorare non potuerunt apostoli. 493. Filius Dei visibilis et passibilis factus, cur? 578. Factus hominis filius ut et homo Filius fieret. 455. 525. A Filio Dei homine facto ceteri serpentis caput inimicumque vinci decebat. 773. Cur? *ibid.* Filius Dei magister verus homo fieri debuit, ut doceret nos. 713. Ac redimeret. 714. Non vi, sed suadela. *ibid.* Filius Dei per incarnationem salutem hominibus in compendio praestans. 517. Salus, Salvator, et Salutare vero dicitur et est. 457. Filii imaginem accipit homo per Spiritum sanctum. 515. Ad Filium per Spiritum sanctum, ad Patrem vero per Filium iusti accensuri. 819. Filius mensura immensi Patris, quomodo? 568. Filii figuratio ab Irenaeo et SS. Patribus Spiritus sanctus appellatus. 581. not. 16. Patri ad omnia ministrans, quo sensu? 576. 581. 729. Filius et Spiritus sanctus, Verbum et sapientia, Dei manus, quo sensu? 560. 622. not. 10. 716. not. 6. 730. Vide Verbum.
- Filii Dei sunt omnes secundum naturam, non autem omnes secundum fidem et obedientiam.** 710. 711.
- Filiorum lucis et filiorum tenebrarum, Verbo iudice, sors quam diversa!** 793. Filiorum maior est obedientia et pietas, quam servorum, cur? 596.
- Flagitia quaecunque non inquinant spirituales ex Valentianis.** 75.
- Flatus vitae incorporalis et immortalis.** 733. 734.
- Adversus Florianum epistolae fragmentum ab Irenaeo scriptum.** 822. (fragm. II.) Vido Irenaeus. Florianus in imperatoria aula splendida agens ab Irenaeo adhuc puero visus. *ibid.*
- Femina et natura et lege mari subiecta.** 844. (fragm. XXXIII.)
- Feminae Aeonae, masculorum effectioes sunt, nec ab iis disiungi possunt.** 307. 308.
- Formae e caelo deciduae, causae rerum exemplares, ex Democrito.** 330.
- In Gallis Quando primum suscepta fides?** 119. 120. quando primum visa martyria? *ibid.*
- Generatio Verbi divini inenarrabilis, et soli Deo nota.** 386. Non sunt sui compotes qui eum enarrare audent. *ibid.* Generatio duplex in Christo. 525. 526. Generationes quot a Luca memoratae ab Adam usque ad Christum, iuxta Irenaeum. 544. not. 2. Genus humanum instauravit Verbum

idem Dei, a quo nos conditi. 759. 760.

Gentes et linguas tot fuisse quot generationes Christi, plures ex antiquis crediderunt. 543. not. 1.

Gentium fides et vocatio in Isaac et in Rebecca partu praesignificata. 635. Et per uxorem ab Osea et Moysae assumptam, quomodo? 632. 633. Ex gentibus egressus ecclesiae, egressus Hebraeorum ex Aegyptio typus. 661. Gentium ad fidem vocatio, mysterium hominibus impervium. 125. Ad gentes etiam promissionis Abrahae factae fructus manavit. 578. A gentibus Christus recipiendus erat, a Iudaeis autem occidendus. 633. Gentibus melioribus colonis, vineam Dei a malis ablatam, Christus locaturus venit. 683 seqq. Gentium multiudo in unam fidem convenientium, Christi merces. 636. Gentilium conversio difficilior, quam Iudaeorum. 640. 641. Ex gentibus qui credunt, pater eorum Abraham. 635. Gentium fides generosior, quam Iudaeorum. 641. Gentes et infideles iustis ad salutem quomodo prosunt. 796. 797. Gentes iudicat spiritalis discipulis quomodo? 665. 666. A gentilibus si quae ad vitam necessaria accipimus, a fortiori ab Aegyptiis quidquam accipere potuerunt Hebraei. 660. Si non nisi temere damnari possunt. *ibid.*

Gloriam eo maiorem accipimus, quo maior nostra dilectio Christi est. 597.

Gnostici sese spirituales vocabant. 503. 504. Gnosticorum setas et princeps. 440 seqq. Gnostici omnes a Simone mago orti. 277.

Gnostici quidpiam extra Deum fluentes, progressum in infinitum admittant necesse est. 279 seqq. Iuxta Gnosticos adulterantes Scripturas Deus verus a nullo cognitus ante Christum adventum. 572. 573. Gnosticis adversus suum factorem blasphemantibus nulla excusatio. 459. Gnostici alterum Patrem, et quidem incognitum e Christi verbis temere eruunt. 579. 580. Parabolis abutuntur ad alterum Deum inducendum. 303. Dicentes Deum Patris alterius typum et imaginem esse, refelluntur. 619. 620. Iuxta Gnosticos Deus caeli et terrae non vere Deus est. 561. 566. Deum caeli et terrae conditorem, Christi Patrem negantes, confutantur. *ibid.* Contra Gnosticos Deum unum et eundem utriusque Testamenti esse auctorem, Senioris cuiusdam auctoritate

confirmatur. 664. Gnosticorum errores circa Dei, veteris et novae legis auctorem, ex ipsismet evangelii a se retentis et citatis partibus convelluntur. 467. Contra eosdem etiam unus personae Christi et lesu passibilis veritas confirmatur. *ibid.* Deum fingentes humano generi minime communicantem, neque terrena administrantem, magnum Deum adinvenisse putabant. 553. 554. Contra Gnosticos, Patrem appremum propriis caruisse instrumentis, per quae vera sine erroris admixtione loqueretur, non nisi temere asseri posse probatur. 679. Gnostici in uno vero Deo animum sistere non potuerunt. 620. Deos plures sagabant. 553. Patres multos simulabant, et Filium Dei dividentes, seductores sunt et pseudoprophetae. 511. 512. Gnosticorum Deus Pater, gratis efficitur. 574. 621.

Gnosticorum errores circa mundi creationem. 463, 464. Iuxta Gnosticos quatenam creationis mundi causa? 556. Quis mundum creavit? 463. 464. Demiurgum non a semetipso rerum condendarum typos, imagines, et modum, sed desper accepisse effluentes, refelluntur. 619 seqq. Gnostici prophetas a Demiurgo inspiratos et missos dicebant. 679. Eosdem partim a medietate, partim a Demiurgo afflutos locutos fuisse asserentes, refelluntur. *ibid.* et seqq. 788 seqq.

Gnosticorum varii errores de lesu Christo. 458. 503. 504. 516 seqq. Evangelii doctrinae directe oppositi. 508. Unum Christum confiteri tantum linguas, re vero eundem dividere convincuntur. 509. Christum a lesu temere dividentes, medacii arguuntur. 515. 516. Christum impassibilem a lesu passibili dividentes, posteriori priore melior contra ipsos demonstratur. 519. Primogenitum mortuorum nesciunt. 564. Christum, aut Salvatorem, aut Verbum incarnatum negant. 464. 465. Passionem Domini extensionis Christi superioris supra Horum typum esse dicentes, refelluntur. 681. Gnosticis negantibus Christum esse Filium Verbum Dei, itemque carnis resurrectionem impugnantibus; eucharistiam vere corpus et sanguinem Domini esse constare non potest. 617. not. 5. 618.

Gnosticorum errores circa Salvatorem. 457. 458. not. 16. Quatenam supernum Salvatorem appellant? 457. Iuxta Gnosticos Salvatoris origo quae?

464. Et a quo emissus? 511. Salvatorem a Iesu distinguebant. 464.
465. Gnostici Salvatorem in Jesum descendisse ut Patrem annuntiaret, credebant. *ibid.* Eorum Salvator Hesiiodi Pandorae similis dictus. cur? 562. not. 10. Hinc Pandorae sophistae appellati. *ibid.*
- G**nostici carnis resurrectionem negant. 236. Negantes a Deo corpora suscitata in aeternum servari posse, refelluntur. 717. 728. 729. Carnis resurrectionem negantes, de anima quid sentiebant post dissolutionem? 804. Gnosticos negantibus carnis resurrectionem et salutem Paulum nusquam favisse, demonstratur. 737 seqq.
- G**nostici gloriabantur abscondita et inenarrabilia se didicisse sacramenta. 498. Catholicorum unctiones aemulantur. 231. Baptismi Iesu virtutem enervant. 225. 227. Formam immutant. 227. Quidam baptismum aquae et sensibilia quaevis signa reiiciunt, cur? 231. 233. Gnosticorum asserentium, Christum et apostolos doctrinam suam ad audientium opinionem accommodasse, audacia. 441. Istud impiissimum dogma confutatur familiaribus exemplis. 441. 442. Nec non Christi et apostolorum sermonibus. 481. 482 seqq. Gnostici quatuor evangelia non admittebant. 467. Incarnationem negantes, unicum Marci evangelium retinebant. *ibid.* A Gnosticis variae diversae evangeliorum partes retentae. *ibid.* Perperam explicant Scripturas. 303. Ut ab apertis Scripturarum traditionis testimoniis sese expediant, quatenus eorum subterfugia? 424. 425. Secum invicem pugnant. 681. Varias de iisdem Scripturis sententias habentes. 682. Catholici vero in eadem doctrina conveniunt. *ibid.* Varia Scripturarum principia admittentes, invicte refelluntur. 679. Eorum varii errores ex ipsismet a se retentis evangeliorum partibus refutantur. 467.
- G**nostici, primi auctores emissionum Valentinianorum. 316. Eorum errores circa Monogenem et Logon. 463. Gnosticorum mater femina a femina. 556. Matrem suam diversis vocabulis cognominant. 561. Digni matris Achamoth filii. 556. Apud eos silentium, res maxima, cur? 681. Gnosticorum quorundam prava dogmata et mores. 259. Quidam morituros redimebant, cur et quomodo? 233. 234. A Gnosticis multarum haeticarum doctrinarum propagines natae. 258. Gnosticos seipsos vocant Carpocratiani. 253. Gnosticorum surculus Nicolaitae. 462. 463. Gnosticorum principia scholae suae accommodavit Valentinus. 126. 127. not. f. Gnostici Valentinianos impugnant propter emissionem hominis et ecclesiae. 316. 317. Gnosticos ab errore revocaturus, quid praestandum? 559. Gnostici omnes, confutatis Valentinianis, simul confutantur. 401. 402.
- G**nostici, Simonis magi discipuli, a spiritali discipulo iudicandi. 667. Gnostici systematis absurditas. 331. Gnosticae haereseos praecipuis capitibus eversis, cetera omnia ruunt. 348. 349. Gnostici secum invicem pugnant. 117. 119. 235. Novitatum amatores. *ibid.* 258. Episcopis, quibus apostoli tradiderunt ecclesias, valde posteriores. 770. 771 seqq. Ethnicis peiores, cur? 302. Ipsi Plato religiosior, in quo? 555. not. 8. 556. not. 3. Epicurei ac Cynici potius quam Christiani. 407. Diaboli ministri in hominum perniciem. 560. Eorum simulatio dolus ac superbia. 501. 502. Doctrina vacua et tenebrosa. 556. Sermones captiosi. 516. Vanis promissis credentes sibi deludunt. 560. Parum sacrificium non offerunt Deo, cur? 616. not. 8.
- G**ratia maior et uberior in novo Testamento quam in veteri tradita. 590. 591. 675. 686.
- G**ratiae Christi medicinalis necessitatem agnovit et probavit Irenaeus. 514. 515.
- G**ratiam Catholicis in usu dari, et adimi; sibi vero propriam esse, nec unquam auferri iactabant Valentiniani. 77.
- H**aemorrhoidsse morbus, Sophiae passionis figura, ex Valentinianis. 37. 350. 360. 361. Nulla inter utrumque affinitas. 361.
- H**aereseos, novae et apostolis recentiores. 439. 440. Haereseos criminitus punitum primis ecclesiae temporibus. 439. not. 3. Ab omni haeresi quantum abhorrebat Polycaepus. 823. (fragm. II.) Nec non veteres Christiani. *ibid.* not. 2.
- H**aereseos Gnosticae praecipuis capitibus eversis, cetera omnia ruunt. 348. 349. Haeticarum omnium doctrinarum compendium, Valentinianorum doctrina. 558. 559.

- Haeretici, quis eorum pater?** 421. Omnes Simonis magi discipuli. 258. Omnes Denm quidem nnum conliten-
tur, sed per malam sententiam im-
mutant. 236. Oracula divina deprav-
ant. 3. 4. 472. 473. 474. 489. 490. Ab haeticorum consuetudine quan-
tum abhorrebant apostoli ac eorum
discipuli. 433. 434. Haeretici similia
catholicis loquuntur, dissimilia sen-
tiunt. 7. Haeticorum variae sen-
tentiae, cur? 484. Non ita de disci-
pulis apostolorum. *ibid.* Ex haere-
ticorum sententiis secum invicem
catholicae fidei veritas confirmatur. 117.
Iis non tantum respondendum, sed
et adversus argumentandum est, cur?
305. Non credentes veritati, perdunt
panem vitae verae. 304. 305. Eorum
miracula falsa et merae diaboli prae-
stigia. 402. 403. Diabolo similes,
Scripturae auxilio mendacium abscon-
dunt. 774. 775. Vanis scientiae pro-
missis rudiores decipiunt. 3. 5. 7.
Pravis artibus imperitos seducunt.
ibid. Quomodo puniendi? 645. Mo-
destiores monendi et confendendi;
feroces et pertinaces fugandi. 402.
Eorum temeraria curiositas, immissis
in eos ignorantiae daemonibus, iuste
castigata. 203. Cur in caecitatem et
stultiloquium incidunt? 348. Caeci
sunt ac caecorum daces, ideoque fu-
giendi. 199. 772. Non apostolorum,
sed sui errores discipuli. 484. Ea-
propter variae eorum sententiae. *ibid.*
- Harmogenes, Salvatoris nomen ex**
Barbeliotis. 261.
- Hebdomas dicitur Valentinianorum**
Demiugus, cur? 61.
- Hebraei Aegyptios expoliantes quo-**
modo excusantur? 658. 659. 660.
661. Hebraeorum egressus ex Ae-
gypto typus fuit egressus ecclesiae
ex gentibus. 658, 662. Hebraeis cur
tradita lex? 605. 606. Hebraeo po-
pulo legis servitus apte imposita. 601.
602. Hebraeis lex non ab altero Deo
data, sed ab eodem illis ad servitutem
promis imposita. 601. 602.
- Hebraicae litterae non conveniunt**
cum numeris Graecorum. 663 *seqq.*
666. Quaedam a dextra ad sinistram
scribuntur, quaedam e contrario. 666.
not. 6. Veteres dictae sacerdotes,
cur? 666. *not.* 4. Arithmetice quo-
modo disponuntur? 666. *not.* 6.
- Hebraica lingua apostolorum tempo-**
ribus in Iudaea vulgaris, non vetus
illa antiqui Testamenti, sed Syro-
chaldaica. 423, *not.* 2.
- Hedone, Valentinianorum Aeon, Ae-**
tophyes coniux, Logi et Zoes proles.
15.
- Helena Simonis magi socia, quae et**
qualis? 238. 239.
- Helias indignans valde propter populi**
transgressionem, mitius agere edocias
est, quare? 630. Proprie Deum non
vidit quid igitur? 630. Heliam vere
assumptum in carne, minimeque in
curru igneo consumtum eius carnem,
fons et trium pnerorum conservatio
possibile demonstrat. 728. Eius as-
sumtio in proprio corpore, resurre-
ctionem corpoream Patrum quomodo
praemonstrabat? 726. 727. Cum
Moyses in altitudine montis cum Deo
homine locutus est, cur? 629. Ubi-
nam est cum Henoch? 604. *not.* 10.
- Henoch legationis munus obivit ad**
angelos. 604. Quodnam, et ad quos
angelos? 604. *not.* 9. Quid Spiritus
prophético praedixit, iuxta Tertallia-
nam. 604. *not.* 9. Unde haustus er-
ror? *ibid.* In quem locum translatas
cum Helis? 604. *not.* 10. Henochi
liber apocryphus Irenaeo et Tertal-
liano erroris ansem praebat. 604.
not. 9.
- Heracleon, Valentini familiaris.** 938.
Verbi divini aeternitatem, omniaque
ab eo condita fuisse negat. 938 *seqq.*
Iohannis evangelium corrompuit. 938.
939. Verba haec: Deum nemo
vidit unquam, a Iohanne, non evan-
gelista, sed baptista dicta fuisse patet.
940. 941. Ad solos prophetas bapti-
zandi munus pertinere vult. 942.
Iohannem baptistam ambigue respon-
disse dicit. 942. Mundi opificem,
Christo inferiorem esse, illiusque re-
gnum temporarium esse et peritum,
943. 965. 966. Plura Iohannis evan-
gelii loca detorqueat ad Gnosticorum
commenta pessimeque explicat. 936
seqq. Animum immortalem esse ne-
gat. 964. Angelos quosdam ad filios
hominum descendisse dicit. 965. Ho-
mines quosdam eiusdem essentiae
cum diabolo esse patet. 967. 968.
Discipulorum eius profana redemptio,
qualis? 233. *not.* 4.
- Hermas pastor, ut canonicus liber ab**
Irenaeo citatus. 622. *not.* 11.
- Herodos a Domino vulpes appellatus,**
cur et quo sensu? 710.
- Hesdras legem et prophetas restituit,**
quando? 534.
- Hesiodus poeta a Valentinianorum**
matre inspiratus. 354. Hesiodi Pan-

- dora, Salvator est Valentinianorum. 321. 354.
- H**ierosolyma temporalis, sicut lex, eandem debuit habere sortem. 508. not. 3. Hierusalem terrenam post resurrectionem reaedificandam esse, et in ea regnatos iustos, quomodo probat Irenaeus? 814 seqq.
- E**x Hierosolymitana ecclesia omnis ecclesia. 480. 481.
- H**ierusalem, matris Achamoth nomen. 63.
- H**olocausta vacua Deus a Iudaeis non exigebat, quid ergo? 608. 609. 610.
- H**olocausta et sacrificia Deus a Iudaeis non exigebat, sed iustitiam, fidem et obedientiam propter illorum salutem. 610. 611. 612.
- H**omerus Valentinianorum propheta, quomodo? 667. A Valentinianorum matre inspiratus. 360. Eius sententia de Deorum ortu. 320. Homericento. 115. Quorsum ab Irenaeo concinnatus? 113. 115. 117. Homerici Iovis imbecillitas. 139. 140.
- H**omo Valentinianorum Aeon, a Logo et Zoë ortus. 15. Hominis et Ecclesiae emissionem a Gnosticis male furati Valentiniani; cur? 317. 318. Propter eam emissionem impugnatur a Gnosticis. *ibid.* Hominis et Ecclesiae emissiones a Valentinianis conflictae confutantur. 317. Ab Homine Verbum perperam derivant Valentiniani. 318.
- H**omo ab angelis factus, ex Saturnino; quomodo? 241. 242. Homines, alii naturae boni, alii naturae mali, ex eodem. 242. 243. Hominis formatio, qualis ex Ophitis et Sethianis? 267. Quomodo facta secundum Valentinianos. 67.
- H**ominis pars triplex, ex Valentinianis. 69. Varia illius sors. *ibid.* 389. 390. 391. Hominum tria genera, ex iisdem. 85. 87. Varia eorum sors. *ibid.* Quibus Scripturae locis significata, secundum eosdem. 95 seqq. Homo spiritualis Valentinianorum, quis? 69. In Demurgum clam depositus et per eum in animam humanam transmissus, cur? 69. 71. Homo psychicus seu animalis, secundum similitudinem; hylicus seu materialis, secundum imaginem Dei conditus, ex Valentinianis. 67. Homo choicus seu materialis, sive hominis caro necessario perit nec salutem percipere potest. 71. 73. 75. Homines quomodo immor-

tales, ex Valentino? 911. Angelis opificibus formidandi ex eodem, cur? 909. 910. Homo ad supernae virtutis et triacontadis imaginem effectus, ex Marcossii, quomodo? 211. Quo die formatus, iuxta eosdem? 213. Homines quidam, eiusdem cum diabo essentialis, ex Heracleone. 967. 968. Homo perfectus, quis et a quo emissus, ex Barbellotis? 261.

- H**ominem interiore tantum, non animam neque corpus, vitam aeternam posse recipere, haeretici dicentes reselluntur. 770. 771. Hominem Deus non quasi indigens creavit, cur ergo? 598. Hominis proprium, fieri; facere vero proprium benignitatis Dei. 704. Ex hominis creatione et obsequiis nihil ad Deum redit, totum homini cedit emolumentum. 598. 599. Vivum hominem perfecterunt manus Dei, Filius et Spiritus sanctus, quibus plasmatus est Adam. 716. not. 6. Homo receptaculum sapientiae et virtutis Dei. 529. In hominis creatione sapientia Dei plurimum elucet, virtus autem in resurrectione eius. 723. Homo viveus, gloria Dei. 627. 628. Propter hominem condita omnia. 796. 797. Homo Deo similis, secundum quae? 569.
- H**omo et angeli non ad modum irrationabilium belluarum creati, sed liberi et eligendi facultate donati. 692 seqq. Homini facultas discernendi bonum a malo, et alterum prae altero eligendi indita et necessaria; cur? 703. Cur versatili voluntatis indifferentiae, qua abuti posset, permissus a Deo? 696 seqq. Liber factus, et suae potestatis, sortem in manibus tenet. 569. Inexcusabilis si infaustam consequitur. *ibid.* 692. 693. 704. 705. Liber et suae potestatis non tantum in operibus, sed etiam in fide. 696. Homo liber ad similitudinem Dei factus est. 695. Hominem liberum et suae potestatis ostendunt prophetarum adhortationes, sicut et Christi praecepta ac consilia. 696 seqq. Homines non natura, sed electione boni aut mali; accus nec laudandi nec vituperandi. 693. 694.
- H**omo imperfectus eo ipso quo creatus. 701. not. 6. 702. Hominem cur perfectum non creavit Deus omnipotens? 698. 699. Hominis imperfectio non Dei impotentiam arguit, sed ipsius hominis infirmitatem. 698. 699. 701. not. 6. Ex hominibus et angelis cur quidam a Deo defecerint, quidam sub-

ieci perseveraverint; quaestio Deo dimittenda. 387 seqq.

Omnis Homo percussus est in Adam. 812. Ob transgressionem aerumnis obnoxius. 547. 758. Propter peccatum humanis potestatibus subiectus. 782. Ex hominis lapsu patet, quam Deus misericors et patiens. 528. 529. 697. 698. Homo per apostasiam suaveruditus, quomodo? 698. Homo propriam infirmitatem experiri debuit ut inde virtutem Dei colligeret. 720. 721. Ab homine Deus nullius indigens cur requirit obsequia? 598. 599.

Homines per Verbum, Deus cur scire Deum docuit? 570. Erga hominem quanta Dei benevolentia in concessione legis? 605. Homo in Abraham Verbum Dei sequi praedicat, quomodo? 571. 572. Hominibus sibi subiectis Verbum omni tempore utilitatem praestitit; legem congruentem et aptam singulis proponens. 600. Homo a Deo Decalogum accepit in sui solius utilitatem et salutem. 606. Homo per legem veterem reus ostensus, non vero liberatus. 523. Hominibus cur tradita varia utriusque legis praecepta. 685. 686.

Hominibus a Deo salus praestita in Verbo, per quod omnia facta sunt. 463. 776. Propter hominum salutem Verbum Dei ab initio assuetum ascendere et descendere. 594. Ad hominum utilitatem Verbum paternae gratiae dispensator factum est. 628. Hominibus quomodo visibilem et comprehensibilem praestat se Deus invisibilis et incomprehensibilis? 626. Hominis et Dei commixtio facta per incarnationem iuxta beneplacitum patris. 522. 624. Hominem peccatorem non nisi per Salvatorem hominem factum oportebat liberari. 523. 524. 540. 541. Homo immortalitatem haud percepisset nisi Verbum foisset incarnatum. 525. Propter homines omnes venit Christus, tam eos qui ab initio crediderant in eum, tum eos qui postea credituri erant. 637. Ut homo Deo iungeretur, Verbum factum homo. 624. Ut homo filius Dei fieret, Dei filius factus filius hominis. 455 seqq. 524. 525. Hominibus quid largitus est Christus per adoptionem? 607. Omnis homo corpus Christi est. 527. Homines omnes Christus per incarnationem in se recapitulatus est. 544. Omnes non a semetipsis, sed per Christi adventum iustificantur. 651. Hominis solutio facta est diaboli col-

ligatio, quomodo? 776. Hominis gulae in paradiso remedium, ieiunium Christi. 774. Ab homine victus diabolus ipse homini fuit subditus. 783. Homo ob accepta redemptionis beneficia humiliorem se probare debet. 529. 529. Homo gratus, exceptorium bonitatis Dei et organum clarificationis eius. 590. Ingratus, exceptorium iusti iudicii. ibid. Homo a semetipso non habet unde salvetur. 530. Homines per Dei visionem immortales facti. 625. Homo Dei naturam et immensitatem assequi non valet. 620. 621. Hominem sensim crescere ac peritici docuit. 589. 698. 699. Ad hominis perfectionem omnia a Deo praestita. 698.

Homini Spiritus sanctus quam necessarius. 515. In hominis additionem cum Deo Spiritus Patris a Christo effusus. 714. Homo per Spiritum sanctum imaginem Patris et Filii accipit. 515. Per Christi nomen et Spiritum sanctum salvator. 743. Spiritum Dei assumens, vitam inveniet per peccatum amissam. 747. Hominem spiritalem et perfectum quoniam constituit? 730. 731. 732. not. 7. Homo vero spiritalem et perfectus hic est qui ad imaginem et similitudinem Dei factus est. 730. Homo perfectus ex tribus constat, carne, anima et Spiritu sancto, quomodo? 730. 731. 732 not. 7 seqq. Homo quis imperfectus et animalis. 730. not. 7. Hominem efficit animale afflatus vitae, spiritalem vero Spiritus Dei vivificans. 744. 745. Hominem veterem exspoliandum esse induendumque novum, quo sensu dixit apostolas? 748. 749. Homines carnales, ii de quibus apostolus dicit: Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt. 742. 743. 747 seqq. Homines omnes per naturae conditionem Filii Dei sunt; non omnes per fidem et obedientiam. 709. 710.

Hominibus vitam impertit fides, veluti anima corpori. 552. not. 9. Homo a Deo ditari non cessat. 590. Hominibus gloria Deus est. 529. Hominis gloria est, Deo servire. 599. Homo per quae perit, et per quae salvatur, ex apostolo? 743. Hominis mora, non obedire Deo; obedire autem, vita eius; utriusque discrimen, in libera eius potestate positum a Deo. 603. 703. Ut homines diaboles perdat, quodnam eius propositum? 569. Homo in ultimo iudicio car iuste con-

- demandas?** 569. Non homini principaliter pariter ignis aeternus. 548. Hominis vita, visio Dei. 628. Homo Deum videbit oculis et vocem eius audiet, quomodo? 628. Homo a se non videt Deum. 625.
- Honores** qui celeriter praeterit, nulla est gratia. 294.
- Horos** quis? 21. 518. A quo et quomodo probatus? 23. Eius cognomina. 41. Eius operatio duplex. 41. 43. A Monogene emissus, secundum quosdam Valentinianos; a Propatore, secundum alios. 308. 309. Dictus Horothetes. 24. not. c. Dictus etiam Soter. 309. In Aeonum numero censeri debet. 308. 309. Horos periclitanti succurrit Sophiae. 21. 23. Hanc confirmat coniugioque restituit. 25. Enthymesi ab ea submoveret et a Pleromate disiungit. 25. Iao inclamans, Achamotham coerces. 47. Illi duo a Valentino conficti. 129.
- Humida** omnis substantia ex Achamothae lacrimis orta, secundum Valentinianos. 49.
- Hyginus**, octavus ab apostolis episcopus Romanus. 256. not. 3. 432.
- Hyperbata** in epistolis Pauli apostoli frequentia; cur? 447 seqq.
- Hystera**, quid ex Caianis? 274. 275.
- Iacob** Christi et ecclesiae typus. 635. 636.
- Iacobi** prudens oeconomia, secundum Irenaeum, circa legalium observationem. 494. not. 2. Is Iudaicorum rituum observantissimus. ibid. An primum ei inter apostolos tribuerit Irenaeus. ibid.
- Ialdabaoth**, quis? 266 seqq.
- Iao** nomen, unde ortum acceperit, ex Valentinianis? 47.
- Iaoth**, quid significat ex Irenaeo? 419. not. 5.
- Ideae** Platonis, ipsae sunt Valentinianorum imagines. 320.
- Ieiunium** Christi, gulae hominis in paradiso remedium. 774. De ieiunii die et forma Irenaei aetate controversia. 824 seqq. Ieiuniorum forma a quibusdam iam a primis ecclesiae temporibus haud accurate retenta. 825. Ieiuniorum diversitas fidei consensionem primis ecclesiae temporibus commendabat. 825. 826.
- Iesus** Nave Moysi succedens, Verbi subsistentis figura succedentis legi. 837. 838. (fragm. XIX.)
- Iesus** nomen, secundum Hebraeos, litterarum est duarum et dimidiae. 363. not. 2. Significat Dominum eum, qui continet caelum et terram. 363. not. 3. 364 seqq. Caelum et terram complectitur; quomodo? 364 seqq. Hebraicum quomodo sit, ad Graecorum numerum transferri non potest. 366. Ogdoadam plenitudo ex haereticis. 363 seqq. Insignis Ogdoas. 173.
- Iesus** crucifixus non fuit, sed pro ipso Simon Cyrenaeus, ex Basilide. 244. 245. Iosephi et Mariae filius est, ceteris hominibus natura similis, operibus duntaxat praestantior, ex Carpocrate et Cerintho. 247. 248. 253. 254. Filius est mundi fabricator secundum Nicolaitas. 462. 463. Qualis et cur in hunc mundum venerit ex Marcione? 256. 257. Iesus salutem impiis omnibus impertitur, iustis vero negat, ex eodem. 257. 258. Iesus, Christus, Unigenitus et Salvator, quatuor sunt distincti secundum Gnosticos. 464. 465. 511. A Iesu passibili Christum impassibilem dividentes Gnostici, primogenitum mortuorum nesciunt. 564. Iesum filium esse, Christum vere patrem mentiebantur quidam Gnostici. 503. 504. Iesum receptaculum Christi fuisse credebant quidam Gnostici. ibid. Iesum descendisse in Demiurgi Filium incarnatum sentiebant quidam Gnostici. 464. Iesum a Demiurgo corpus animale summisce dicebant Gnostici. 458. not. 4. Iesum tantum, non Christum, ex Ioseph et Maria natum esse, et in eum descendisse Christum sentiebant quidam Gnostici. 464. 465. Iesum tantum incarnatum et passum, per Mariam, velut aquam per tubum, pertransiisse Gnostici quidam asserebant. ibid. In Iesum descendisse Salvatorem post annos triginta mentiebantur Gnostici. 458.
- Iesus** unde ortus, ex Valentino? 129. 131. Iesus Valentinianorum Omnia vel Omne seu Fatum dicitur. 31. 39. 41. 355 seqq. Ex Aeonum omnium collatione producit. 31. 35. 354. Salvator, Logos et Christus secundus appellatur. 31 seqq. Angeli satellites ei dati. ibid. In Iesum Christum blasphemiae Valentinianorum, quatenam? 559. Tanquam seductores ii ab apostolis praevisi. 559. 560. Iesus divinitatem sibi acquisivit, ex Valentino, quomodo? 911. Corpus eius incorruptibile. ibid. Quorum instinctu vaticinia fudit, secundum

- Valentinianos? 85. A Christo et Salvatore distinctus, passus est, recurrente in Pleroma qui Christum portabat Salvatore. 504. Per Mariam transiisse, et in eum Salvatorem descendisse effutiebant. 503. 504.
- Iesus Christus, quis ex Ophitis et Sethianis? 271. 272. Iesus ex virgine quidem natus, sed purus homo, ex iisdem. 271. Suis discipulis ignotus. 272 seqq. Cur et quomodo crucifixus et resurrexit? 272.
- Iesu nomen quale ex Marco mago? 181. 183. 185. Nomen insigne; cur? 169 seqq. 362. Iesu ortus, ex Marco mago. 181 seqq. A secunda quaternitate productus, per Mariae uterum transiit, ex Marco mago. 185. 187. In eum baptismi tempore descendit Salvator instar columbae. 187. De Iesu Christo litteras discente impia Marciosorum commenta. 218. not. f.
- Iesu Christi animam ceteris non praecellere, insanum dogma. 407 seqq. A Iesu Christum minime revolasse in passione efficaciter probatur. 519. 520. Iesus Christus ex Maria natus unus filius Dei et hominis. 446. 453. 484. 485. 504. 505. 506 seqq. 526. 527. 661. Iesum crucifixum Christum esse Dei Filium a Scripturis praenuntiatum, cur tam facile suadebant apostoli? 639.
- Ignatio teste tribulatio iustus est necessaria. 796. not. 4.
- Ignis in mundo delitescens materiam universam consumet, ipso quoque consumendus; quando ex Valentinianis? 81. 392. Ignis mortifer elementis omnibus insitus, ex Valentinianis. 67. 392. 393.
- Ignis aeternus diabolo praesertim paratus et angelis eius. 548. Praeparatus ab initio peccatoribus. 387.
- Ignorantia perturbationibus Achamothae addita. 47. 49. 67. Mundi fabricationis causa, iuxta Gnosticos. 556. Ignorantia et labes, materiae principium, ex Valentinianis. 345. Malorum omnium causa, ex iisdem. 338.
- Ignorantia et labes nulla in Pleromate oriri potuit. 287. 288. 289. 290. 338. 339. Ignorantiae obnoxium universum Pleroma, aut Aeones omnes ab ea immunes. 334 seqq. Ignorantiae obnoxium fuisse Verbum Dei, absurdissimum. 336 seqq. Ignorantia et passio in Sophia Dei nulla esse potuit. 336. Ignorantiae fractum dicere Deum mundi conditorem, maxima blasphemia. 384. Ignorantia et labes mundi causas esse non possunt. 296.
- Imago Nū Demiurgus esse non potest. 294 seqq. Imago Aeonom non sunt res creatae. 293 seqq. Neque Achamothae, aut angelorum Pleromatis. 297. Quae de imagine supernorum in rebus creatis expressa dicebant Valentiniani a Democrito et Platone mutuati fuerant. 320.
- Inter imaginem et similitudinem Dei in homine distinguit Irenaeus. 730. not. 7. Quae utriusque ratio, ex eodem? 729 seqq.
- Immensum, rerum omnium principium, ex Anaximandro. 320.
- Immensus Deus, omnia continens, creavit omnia. 622. Immensitatem et naturam Dei assequi non valet homo. 620. 621. Incomprehensibilis est. 621.
- Immortalitas animae ab Heracleone negata. 964. Immortalitas animarum et spirituum, quomodo Dei gratia? 415. not. 2. Immortalitatis et incorruptionis pignus est Spiritus sanctus in hac vita. 734. 735. Immortalitatem tribuit amicitia Dei. 598.
- Imperfectus homo quis, iuxta Irenaeum? 730. 731. Imperfectionis sibi ipse causa est quisquis Deo non credit, nec voluntati eius vult parere. 704. 705.
- Impiis omnibus salus a Iesu impertita, ex Marcione. 257. 258. Impiorum potestati et malitiae Deus iustum dimittit, cur? 616. Quomodo non operator malum? 615. 616. Impii quomodo resurgent? 413.
- Incarnationem Filii Dei ex Maria virgine, Spiritu sancto operante factam respicientes Ebionaei, morantur in veteris Adae damnatione. 715. 716. Incarnationem Christi contemnentes, consultantur. 769. 770. Incarnationem qui negant, adhuc sunt sub veteri damnatione, quomodo? 523. Incarnationis fide posita percuti omnes haeticorum doctrinae. 714.
- Incarnationem Filii Dei Abraham didicit a Verbo. 577. 578. Incarnationis Filii Dei tempus apertissime praesignatum a Moysse. 588. 589. Incarnationis Christi typus Moysis virga. 539. Incarnationem Filii sui Deus Pater omnium operatus est, et novam ostendit generationem. 715. 716. Incarnationis necessitas et conventio. 522. 523. 524. 525. 540. 541. 714. Incarnationis quinam effectus? 569. 525. 529. 530. 544. 551. 625. 627. 628. 730. 731. 761. 762. Per in-

- carnationem Deum eundem, sed nove colere docemur. 456.
- In creduli post Christi adventum se-
verius excipiendi, quam ante, cur?
686.
- In fantes vagientes, quid significant,
ex Marco? 177.
- Ad inferos Christus descendens quum
piis fidelibus peccata dimi-erit, eadem
ipsis minime imputanda, cur? 650.
651. Apud inferos mortui discipuli,
per Christi passionem expergefaci.
637.
- In fideles iusti ad salutem prosunt,
quomodo? 796. 797.
- In finitos Deos admittere necesse est,
vel unum duntaxat qui a semetipso
fecerit omnia. 298.
- In firmitatem naturae in Deum qui
refundunt, rationi adversantur. 702.
In firmitatem ipsius hominis, non Dei
impotentiam arguit hominis imper-
fectio. 698. 699. 701. not. 6. In fir-
mitatem propriam homo experiri de-
buit, cur? 720. 721. Ob infirmitatem
hominis perfectum Verbum per in-
carnationem infans cum homine fa-
ctum est 699. 701.
- Inimicos diligendos Verbum Dei do-
cuit verbo et exemplo. 521. Inimicos
diligere, perfectio legis. 596.
- In iustitiam ferre non potest Deus
idem Pater, iustus, remunerator et
iudex. 688. 689. 670.
- Innocentes propter Christum occisi
martyres. 508.
- Inobedientia Evae humano generi
mortis causa facta est. 545. Inobe-
dientiae fructus, languores et morbi.
758.
- Inquisitio Dei Patris Aeonii pertur-
bationem inferre non potuit. 342.
343.
- Institutorum, quid? 501. not. 1.
- Invocatione Dei servabantur homi-
nes, et a daemoniis liberabantur ante
adventum Christi. 292.
- Ioannis baptistae figura puer manu
Samsonem regens. 841. (fragm. XXVII.)
Ioannes bapt. propheta simul et apo-
stolus, prophetae alii simpliciter pro-
phetae. 465. Ioannes baptista salu-
tis notitiam dedit. 456. 457. In prae-
dicatione verba metum incutientia
usurpabat, cur? 843. (: fragm. XXX.)
In eum lex desivit. 568.
- Ioannes apostolus Ephesi permanet
usque ad Traiani tempora. 359. 436.
Cum Ioanne ceterisque qui Dominum
viderant, Polycarpo intercessit fami-
liaris consuetudo. 822. 823. (fragm.
- II.) Ioannes apostolus Cerinthum in
balneo se lavantem fugit. 435. Eius
evangelium adversus errores Nicolai-
tarum et Cerinthianorum scriptum.
462. 463. Ubi? 423. 424. Ab He-
racleone corruptum. 938. 939. Plura
eiusdem loca ad Gnosticorum com-
menta ab eodem delorta et pessime
explicata. 938 seqq. A Montanistis
admissum, sed a quibusdam decurtat-
um. 473. not. 1. Ioannis doctrina
de Christo Iesu quatenus? 504. 505.
Christum Iesum, Dei Verbum agnoscit.
111. Unum Deum unumque Unige-
nitum Christum Iesum, verum Dei
Filium praedicat. 109. Quo tempore
scripsit Apocalypsin. 803.
- Ionae prophetae signum datum Nini-
vitis, ut converterentur et agerent poe-
nitentiam. 527. Ionae prophetae his-
toria, redemptionis nostrae oeconomiam
repraesentat. 528. Ex his quae Ione
et tribus pueris acciderunt, resurre-
ctio possibilis demonstratur. 728. 729.
- In Ioseph Christum praefiguratus. 836.
(fragm. XVII.)
- Ex Ioseph Christum generatum quidam
dicentes, refelluntur. 770. Ex Ioseph
qui dicunt Christum generatum, a
regno sese abdicant. 540. Iosephi
filius non est Christus, sed Dei. 532.
539. 540. 541.
- Iosephus statuum salis uxoris Lot se
vidisse testatur. 663. not. 7.
- Iosue, Moysi succedens, Verbi subsi-
stentis figura succedenti legi, quo-
modo? 837. (fragm. XIX.) Iosue fa-
cies clarificata impositione manuum
Moysis, licet non pari claritate. 838.
(fragm. XX.) A Iosue frumentum
manna cessante datum, Christi cor-
poris figura. 838. (fragm. XIX.)
- Iovis Homericum imbecillitas. 139.
- Irenaeus, Polycarpi auditor a teneris,
vias a se et audita alte animo im-
pressa retinebat, non quidem in charta,
sed in corde consignans. 823. (fragm.
II.) Ab Irenaeo adhuc puero visus
Florinus in imperatoria aula splendide
agens. 822. (fragm. II.) Irenaei hu-
militas et modestia. 9. Eius zelus et
caritas. Pia oratio pro lectoribus
suis, fidei suae puritatem exhibens.
445. 446.
- Ab Irenaeo susceptum opus arduum,
a pluribus minus feliciter iam tenta-
tum, quo successu ad exitum usque
perductum? 559. Irenaeo credita
procuratio Valentinianos confutandi.
332. Irenaei in impugnandis Valen-
tinianis consilium et scopus. 7. 9.

- Pugnantes secum invicem Gnosticorum sententias aperire sibi proponit. 117. 118. Portentosa Valentinianorum mysteria reserare aggreditur; quo fine? 7. Apud Celtas tum commorabatur. 9. 10. Ad amicum libros suos mittit, ut argumenta ei adversus Valentinianos suppeditet. 7. 9. 11. Eius caritas erga Gnosticos. 556. 557.
- Irenaeus** librum de Ogdoade scripsit. 821. (fragm. I.) Librum de Pascha. 828. (fragm. VII.) Marcionem a se speciatim confutandum pollicetur. 258. An fidem liberavit? 489. not. 9. Ab Irenaeo scripta ad Victorem episcopum epistola. 824 seqq. (fragm. III.)
- Isaac** i sacrificium, typus sacrificii Filii Dei. 571. 572. Ex Isaac benedictione, quam filio suo Iacob impetivit, terrenum iustorum cum Christo regnum post resurrectionem probare nititur Irenaeus. 808. 809.
- Isidorus**, Basilidis filius. 907. Eius doctrina moralis. 907. 908. Auctor moralium, et expositionum prophetiae Parchor, quorum exstant fragmenta duo. 907. 908. 909. Auctor libri de adnatā anima, cuius exstat fragmentum. 907.
- Israelitis** Verbum praecepit offerri sacrificia, cur? 619. Israelitis sacrificia omnia a Deo uno et eodem in typos data. 619. Israelitae iuste damnati propter inobedientiam, cur? 603. Israelitarum praevagationes in corruptionem nostram descriptae. 651. 652.
- Ex Iuda et Levi** Christus secundum carnem, ut rex et sacerdos, genitus. 836. 837. (fragm. XVII.)
- Iudae** proditoris apostasia, Sophiae passionis figura ex Valentinianis. 37. 350. Iudae proditoris apostasiam typum esse non posse passionis duodecimi Aenis seu Sophiae. 350 seqq. Nec Enthymeseos. 351. 352. Iudae proditori prae ceteris omnibus nota veritas, ex Caianis. 274. Hinc Christus prodidit. 274. Huic evangelium affingunt. ibid.
- Iudaeorum** Deus, angelorum inferiorum princeps ex Basilide. 244. Angelus ex Saturnino. 242. Iudaeorum Dominum et creatorem Deum a summo Deo distinctum haeretici volebant. 567. not. 1.
- Iudaeorum et gentium** Deus unus et idem, abscondita cognoscens. 635. Iudaicum populum ad idololatriam pronum Deus per typos ad veritatem duxit. 600. Iudaeis a Deo indultae legis observantiae, non propter se, sed propter ipsos. 607. 608. Iudaico populo legalia a Deo concessa, cur? 601. 602. Iudaeorum infirmitati sacrificia vacua a Deo indulta, quibus novum Testamentum significaretur. 608. Eadem Deus deleri voluit. 609. 609. Iudaeorum sacrificia imperfecta, cur? 601. not. 8. Iudaei non ideo ex Aegypto a Deo educti, ut sacrificia ei offerrent, cur ergo? 608. 609. 610 seqq. Iudaico populo quaedam a Moyse propter cervicis duritiam imposita. 602. 603. Iudaeis subrogatis fuisse gentiles ob contentum Christi et prophetarum parabola vinorum bene demonstrat. 683. 684. A Iudaeis Christus occidendus, a gentilibus recipiendus erat. 632. 633. Iudaici populi ignorantia per Christum manifestata. 598. Iudaei Patrem per se ipsum sine Filio cognosci posse putantes a Deo quoque delecerant. 579.
- Iudaeorum** conversio facilius quam gentilium, cur? 640. Ad Iudaeos scriptum fuit Matthiae evangelium. 542. (fragm. XXIX.) Iudaei, lubricum genus, cur? 736. Iudaeorum errores qui? Ipsi a spiritali discipulo iudicandi. 665. 666. Si cognovissent, Scripturis non usuros aliquando fuisse, comburere easdem non dubitassent. 532. Iudaeis Christus etiamnum aenigma est, cur? 643. Quam legitur lex, fabulae similis est, quo sensu? 644. Per Iudaeorum caecitatem salutem nos accepimus, sicut per Aegyptiorum caecitatem acceperunt Israelitae. 656. Iudaeis et Christianis praecepta naturalia communia; istis ergo quid amplius supra illos? 597. 598. Iudaei puram oblationem non offerunt. 616. 617.
- Iudaei** Macedonibus obediebant Plotinae Lagi filii tempore. 533.
- Ante iudicium** iustos in ea terra, in qua aerumnas pertulerunt, regnatos, probare Irenaeus conatur. 804. Iudicii diem et horam Christus concessit a solo Patre sciri, quomodo? 386. 388. Ad iudicium extremum Christus venturus est, cur? 509. In iudicio extremo homo iuste condemnandus. 569.
- Iustini** fides in Deum unum creatorem. Patrem Domini nostri, quam firmo! 573. 574. Iustini liber contra Marcionem deperditus. 574. not. 3. Ex quonam Iustini libro excerptis Irenaeus, Satanam ante Christi adventum

- Deo aperte maledicere ausum non fuisse? 789. not. 8.
- I**n stis omnibus, prophetis et Abrahæ posteris salus a Iesu negata, ex Marcione. 257. 258. Iustus simul et bonus esse debet, mundum hunc qui regit Deus. 554. 555. Iusti soli secundum opera filii Dei sunt, licet omnes secundum naturam. 711. Iusti omnes sacerdotalem habent ordinem. 582. Quo sensu? not. 4. Iusti in veteri Testamento minus perfecti, quam in novo, cur? 590. 591. Iustorum persecutiones in Abel significatae, a prophetis praedictae, in Christo perfectae. 678. 679. Iustus a Deo impiorum potestati et malitiae dimissus, in iusti ipsius probationem, impiorum vero condemnationem. 615. Iustis tribulatio necessaria. 796. 797. Infidelis eis prosumt ad salutem. ibid. Iustorum sanguis nisi inquirendus fuisset, nequaquam Christus sanguinem et carnem assumsisset. 754. 755. Iusti, quomodo resurgent? 413. 414. Iustos in ea terra, in qua aerumnas pertulerant, antequam ad caelum evenerant, regaturos unde et quomodo probat Irenaeus? 806. Ad Patrem per Filium, ad Filium vero per Spiritum sanctum ascensuros esse vult. 819. A Deo variis habitationibus pro cuiusque dignitate donandos. 818. 819.
- I**ustitia quaedam cum aequalitate communis, ex Epiphane. 904. Quae definitionis huius consecraria? 904. 905. 906. Iustitiam et iudicandi vim Deo honore indignam haeretici putantes, rescindunt. 554. 555. Iustitia si Deo deest, Deus non est. 555. Iustitia, bonitas et sapientia in Deo quomodo uniuntur? ibid. Ad iustitiae consummationem bonitatisque ostensionem a Deo praefinita omnia. 697. 698. Iustitia Dei eadem, in veterum delicta animadvertens et in nostra. 652. 653. 654. Levius quidem illic, hic vero severius. 654. Iustitiae haud consummatio circumcisio, cur a Deo praeccepta? 603. 604. Iustitia legis, quid? 605. Absque iustitiae operibus vocatio non sufficit. 668. Iustitiam maiorem a discipulis Christus requirens, legi non contradicebat, sed eam adimplebat. 595. 596.
- I**uventutis aetas a trigesimo anno incipit, ex Irenaeo. 359.
- L**abes et ignorantia, materiae principium secundum Valentinianos. 347.
- M**undi causa. 356. Propter labem Christus et Spiritus sanctus emissi. 559. Labi ignorantiae obnoxium universum Pleroma, nisi Aeones omnes ab ea sint immunes. 334 seqq. Labes et ignorantia in Pleromate oriri potuit. 287. 288. 289. 290. 338. 339. Labis fructum dicere Deum mundi conditorem, blasphemia. 349. 384. Labes et ignorantia mundi causa esse non possunt. 285. 286.
- A**TEINOS nomen Antichristo convenire potest, de hoc tamen nihil temere affirmandum. 802. not. 1.
- L**azarus, symbolum peccatoris. 750.
- L**egis veteris auctor, angelorum mundi fabricatorum princeps, ex Basilide. 245. 246. Legi veteri et eius auctori impie detrahunt Carpocrates et Epiphanius. 906. Legalia ab Ebionaeis studiosè servata. 254. 255. Legem et prophetas rejicit Marcion. 257. Leges humanae, legibus divinis omnia omnibus communia facientibus contrariae, iuxta Isidorum haeticum. 905. 906. Lege illa, qua omnibus omnia erant aequalia et communia, per leges humanas meum et tuum admittentes, violata, inde fures et latrones, iuxta Epiphaniem. ibid. Legis veteris auctor multiplex ex Ptolomeo. 925 seqq. Legis auctor, quis ex Ophitis et Sethianis? 270.
- L**ex et prophetiae a Christo adimpletae, 676. 677. Quid inde contra Marcionitas? 676. 677. Legia Mosaeicae typi praecipui ad commenta Valentinianorum non quadrant. 368 seqq. Ante legem Decalogus, ad salutem necessarius, solus sufficiebat. 601. Lex media obtinuit tempora, quatenam? 641. Lex Hebraeae non ab altero Deo data, sed ab eodem illis ad servitutem promissa imposita. 601. 602. Legis et evangelii unus et idem Deus Pater, creator omnium, a Christo annuntiatus. 451 seqq. 562 seqq. 592 seqq. 711. 775. 776. 777. Legis auctor nonnisi temere dici potest infirmus propter Israelitis inobedientes et perditos. 603. Legia naturalia, quid? 595. Per ea non tantum qui sub lege, sed etiam qui ante legem, iustificati. ibid. Absque legalium observatione Abraham et alii plures iustificati. 604. 605. Lex patriarchis et iustis non posita, cur? 605. 606. Legalia praecepta cur Deus per Moysen nonnisi post diuturnum tempus populo tradidit? 605. 606. not. 7. Per legem homo oneratus, sed non

- liberatus fuit. 523. Lex vetus manifestabat peccatum, non auferbat. ibid. Legis sacrificiis et caeremoniis Deus non placatur; quibus igitur? 608. 609. 610. Legalia quando a Deo reiecta? 607. 608. 609. Hominem non iustificabant, cur ergo populo tradita? 602. 603. 604. 605. Legis utriusque varia cur hominibus tradita praecepta? 585. 586. 587. Legis servitus Hebraeo populo apte imposita fuit. 601. 602. Lex utraque, vetus et nova, apta temporibus, ad utilitatem humani generis ab uno et eodem Deo praestita. 488. 489. Legis iugum grave Hebraeis necesse fuit addere, cur? 601. 602. Legalia seu servitutis praecepta non nisi in signum data et ideo a Christo abrogata. 606. 607. Legis veteris exteriores munditiae, in futurorum umbram praescriptae. 591. 592. Sabbata a Deo in signum data, quid significabant? 603. 604. Legis antiquae signa minime otiosa. 601. 602. Lex servis posita animam per corporalia erudiebat. 596.
- L**ex Moysis ab Hesdra mire post captivitatem restituta. 534. Lex sabbatorum, quatenus permittebat, prohibebat? 581. 582. Perfectio legis in quo consistit? 596. 597. Legis iustitia, quid? 605. Legis initium et finis, Christus. 594. Lex adhortabatur homines ad credendum in Christum. 565. not. 10. Lex, paedagogus noster in Iesum Christum. 563. 564. Lex quomodo adimpletur? 596. 597. Legis praecepta quomodo Christus adimplevit et extendit? 596. 597. Legem adimplebat Christus, curans in die sabbatorum. 581. Lex a Christo non damnata, quid igitur? 592. A lege prohibitum nihil Christus praecepit. 596. Legis praecepta a Christo velut gradus proposita sequi eum volentibus. 594. Legem perficiens Christus, timorem auxit, quo sensu? 607.
- L**ex nova, in quo veteri praestantior? 584 seqq. Lex vetus a Deo servis ac indisciplinatis tradita, nova autem liberis iam ac fide iustificatis. 583. 584. Lex nova quando incepit? 678. Quid novi attulit ac immutavit? ibid. Legis utriusque eminentiora praecepta, eadem. 592. Legis naturalia Christus non dissolvit, sed implevit et extendit. 595. 596. Primum et maximum mandatum innovavit. 594. Legalia Iudaeis oeconomiae causa ab apostolis permessa. 494. not. 2. Lex etiamnum Iudaeis quum legitur, fabulae similis est, quo sensu? 644. Legem adimplere est non tantum dicere, sed et facere. 595. 596.
- L**eva men sinistrae manus, quid? 373. not. 1.
- Ex** Levi et Iuda Christus secundum carnem, ut rex et sacerdos, genitus. 836. fragm. XVII.
- L**eto, Valentinianorum mater. 355. Hesiodo et Pindaro inspirat. ibid.
- L**iber homo a Deo creatus ab initio, quomodo? 692 seqq. Liberi homines Deo effecti similes. 702. 703. Liberum hominem et suae potestatis ostendunt prophetarum adhortationes, sicut et Christi praecepta atque consilia. 693 seqq. In libera hominis potestate boni et mali positum est discrimen, cur? 703. Liber homo et suae potestatis; si legem transgreditur, summet culpa est, non Dei. 692. 693. 705. Liber homo factus et suae potestatis sortem in manibus tenet. 596. Inexcusabilis, si infamiam consequitur. ibid. Liber homo et suae potestatis non tantum in operibus, sed etiam in fide. 696. Qui liberum eum negat, aut impotentem aut ignorantem Deum constituunt. 696. not. 3. 697.
- L**iberis ac fide iustificatis nova lex tradita. 583. A liberis in ecclesiam, non a servis offeruntur sacrificia. 614. Libertatis fructus Christus est. 567. 568. Libertas evangelica ad probationem fidei nostrae tradita. 607.
- Per** Lignum sicut nos Deo debitorum facti, ita per lignum a Christo redempti. 764.
- L**inus episcopus, cuius Paulus meminit, episcopatum a Petro et Paulo accepit. 431.
- L**itterae Graecorum a quibus et quando inventae? 189. 190. Litterae viginti quatuor Graecorum, trium superiorum virtutum imagines ex Marco mago, quomodo? 169. 171 seqq. De iisdem litteris alia Marci commenta. 179 seqq. Ex litteris, syllabis et numeris argumenta petita, infirma, cur? 373 seqq. Haec ad rationem exigenda, non e contrario. 373. Vana ab iisdem argumenta ducunt haeretici. 363 seqq. 388. Hebraicae non conveniunt cum numeris Graecorum. 363. 364. 365 seqq. Quaedam a dextra ad sinistram retorquentur, quaedam e contrario. 366. not. 6. 367. not. 1. Vetera, dictae sacerdotales. 366. not. 4. Arithmeticae, quomodo disponuntur? 366. not. 6.

- Liturgiae** ritus apostolis ipsis accepti referendi. 34. not. d.
- Logos**, filius Unigeniti seu Monogenis. secundum Gnosticos. 463. Logos Valentinianorum, inferiorum Aeonum Pater totiusque Pleromatis principium et formatio. 15. 101. 103. A Nu et Alethia editur. 13. A Logo coepit passio, secundum quosdam Valentinianos. 335. 336. Logi et Zoës, hominis et ecclesiae emissiones a Valentinianis confictae confutantur. 316. 317. Logos et Sige in eodem Pleromate simul esse non possunt. 308. Logos, Nus Dei Patris. 335. 336. Logos, Iesu Valentinianorum cognomen. 31. Logos, quis ex Barbeliotis? 260. Logi generationem Bytho perperam adscribit Cyrillus Hierosolymitanus. 14. not. a. Eius textus emendatur. 15.
- Lot** absque circumcisione a Deo liberatus. 604. Ab incestus crimine ab Irenaeo absolvitur. 662 seqq. Excusantur pariter duae eiusdem filiae. 663. Ille Verbi Dei, utriusque synagogae patris, typus. ibid. Istae autem duas synagogas sub unico patre significant. 662. Lot uxoris statua salis, typus ecclesiae, quomodo? 671. Lot uxor, ecclesiae quomodo typus? 663. 664. 671. Eius statua salis diutius perseveravit. 663. not. 7.
- Lucas** assiduus Pauli comes eiusque laborum et apostolatus consors et particeps. 497. 498. A Paulo ipso didicit, quod scriptis mandavit. 498. 499. Pauli sectator ac interpret. 423. Sectator et discipulus apostolorum. 454. Initium generationis a Domino inchoat, cur? 546. A Luca quot generationes ab Adam usque ad Christum recensitae, iuxta Irenaeum? 544. not. 2. A solo Luca plurima evangelii capita fuisse scripta, cur Deus permiserit? 499. 500. 501. Lucae evangelium et Pauli epistolas decurtabant Marcionitae solaque haec legitima dicebant. 489. Ex iis tamen quae retinebant, convincuntur erroris. ibid. Lucae scripta vel omnia recipienda sunt, vel nulla, cur? 500. Ex Lucae exemplaribus verba aliqua a Catholicis quibusdam improvido zelo abrassa fuisse queritur Epiphanius; quanam illa? 543. not. 1.
- Lugdunum** Rhodanusia a veteribus dicitur. 158. not. b.
- Lumen** et tenebrae, principia bonorum et malorum, ex barbaris; quomodo? 901.
- Lux** ex Achamothae risu initium accepit, ex Valentinianis. 47. 49.
- Lytrotes** seu redemptor, Hori cognomen. 25. 33.
- Macariotes**, Valentinianorum Aeon, Ecclesiastici conlux, hominis et ecclesiae proles. 17.
- Macaris**. Vide Monogenes.
- Macedonibus** quo tempore Iudaei parebant? 533. 534.
- Magorum** munerum mystica significatio. 453.
- Magnitudo** Dei inenarrabilis est. 621.
- Malorum** omnium quanam assignata a Valentinianis origo et causa? 338. 912. 913 seqq. Mala, unde orta, ex Sethianis et Ophitis? 266 seqq. 269. 270. Unde orta, ex Barbeliotis? 262. 263.
- Mali** et boni discrimen in libera hominis potestate positum est, cur? 703.
- Mali** homines vel boni, non natura, sed electione; secus nec landandi, nec vituperandi. 693. 694. Malum Deus non operatur, impiorum potestati inustum dimittens. 615. 616. Malitia spiritalis, quid ex Valentinianis, et a quo condita? 65.
- Mam**, quid? 449. not. 5.
- Mammona**, vox Syriaca, non Hebraica. 449. not. 4. Quid significat? 449. not. 5.
- Mandatum** primum et maximum legis a Christo innovatum. 592. 593.
- Manna** cur a Deo traditum? 605. Manna cessante frumentum a Iosue datum Christi corporis figura. 837. 838. fragm. XIX.
- Manus** dextra, quid Valentinianis significaret? 372. 373. Manus sinistra, materialia et corruptibilia dicuntur ab haereticis, cur? 372. 373. Manus sinistrae levamen quid? 373. not. 1.
- Marcellina** Romae multos in errorem induxit. 253.
- Marcionis** errores quinam? 258. 665. 666 seqq. Defectionis suae tempus. 440. Scripturae quanam ab eo reiectae aut mutilatae? 257. 467. 472. 489. 490. Deum otiosum et sine providentia fingebat. 554 seqq. Quid de Iesu Christo sentiebat? 256. 257. Corporum resurrectionem negabat. 257. Impiis omnibus salutem a Iesu imperitam, iustis vero negatam asserebat. 257. 258. Hunc speciatim confutaturum se pollicetur Irenaeus. 258. Marcioni interroganti Polycarpi responsum. 434. not. 7.

Marcionitae Deum bonum a Deo iusto dividendes refelluntur. 555. 666. In hoc tamen tolerabiliores Valentinianis, cur? 489. not. 9. Eorum argumentum, quo Deum malorum auctorem probare nitebantur, diluitur. 656. 657. 658. Negantes ab eodem patre missos prophetas, a quo et Christus, organa Satanae sunt, quomodo? 788. 789. 790. Marcionitarum erroris origo, ignorantia scripturarum et dispositionis Dei. 490. Quasdam scripturas in totum reiicientes, reliquas nonnisi decurtatas admittebant. 489. Ex iis ipsis tamen erroris convincuntur. *ibid.* Solum Lucae evangelium admittebant. 467. 500. Idque decurtatum. 472. not. 13. Totum tamen gloriabantur se habere evangelium, quomodo? 472. not. 15. Abrahae salutem contradicentes refelluntur? 580.

Marcus evangelista, Petri discipulus et interpret. 423. 461. Quo tempore scripserit? utrum post Petri et Pauli interitum et excessum tantum e Roma? 423. not. 4.

Marcus haeresiarcha, quis et qualis? 145. Colorbasicae Sigae vulva et conceptaculum. 159. Ad eum sublimissima quaternitas descendit. 161. Eius hypothesis. *ibid.* seqq. Valentinianorum systema sub nominum et litterarum involucribus exhibet. 161. 162. Pythagoricam quaternitatem velut genesin et matrem omnium induxit. 323. 324. Daemonem paredrum habebat. 149. Anaxilai ludicra cum magorum versutia coniungebat. 145. Philtris ad corrumpendas mulieres utebatur. 153. 154. Ditiore praesertim et elegantiores seducebat corrumpebatque. 145. 149. 151. Vanam prophetiae doni spem eis iniiciebat. 149. 151. Vinum eucharisticum in verum sanguinem meris praestigiis convertere se fingit. 147. 149. Mulieribus consecrandae eucharistiae munus committit. 147. Eam pia mulieres execrantur. 151. 153. Eius deliria confutat Irenaeus. 189 seqq. In eundem oburgatoris senioris cuiusdam carmina. 193. 195.

Marcosiorum libido et insana superbia. 155. Omnia sibi licere putant. 155. 157. Mulieres Lugdunenses adducunt. 159. Marcosiorum hypothesis de mundi huius creatione ad imaginem invisibilium facta. 203 seqq. Deum omnipotentem ex defectu ortum esse blasphemant. 217. Deum Patrem ante

Christi adventum nemini notum fuisse, ex Scripturis probare nituntur. 217. 219. Eorum de Iesu Christo litteras discente somnia. 218. not. f. Eorum redeuntis quid et quae eius virtus? 154. not. i. 157. 223. 225. Quomodo precibus fictis divinum iudicium effugiendum putabant? 157. Plura Moesis loca in suam hypothesis detorquebant. 209. 211. Variis evangelii locis abutebantur. 221. 23. Apocryphas et spurias scripturas confuserunt. 219. 221. Marcosiorum insania rideanda simul et plangenda. 201.

Mariam Aaronis sororem Deo percussam lepra, non severi iudicis, sed patris instar castigavit. 844. 845. fragm. XXXIII. Cur sola poenae dedit? *ibid.*

Ex Maria et Ioseph natum Iesum in eumque descendisse Christum Gnostici mentiebantur. 464. Refelluntur. 524 seqq. Per Mariam, ad modum aquae per tubum, Iesum portransiisse Gnostici asseriebant. 464. De Maria virgine Christus natus. 538. **Ex Maria Verbum existit**. 540. **Ex Maria natus Christus Iesus**, Filius unus Dei est. 484. 507. In eam simpliciter non descendit Christus, sed carnem veram ex ea assumpsit. 511. 512 seqq. In Mariae partu impleta est promissio Davidi facta. 538.

Maria virgo comparatur cum Eva et ei opponitur, quomodo? 545. not. 9. 546. 769. **Maria virgo** Evae virginis ut advocata, et per obedientiam genus humanum servat. 769. Per obedientiam causa facta est salutis. 545.

Martyrium quid et quotuplex martyrum genus, iuxta Basilidem? 901 seqq. Poena praecedentis peccati, aut voluntatis peccandi, ex eodem; quomodo? *ibid.* **Martyrium optimum** veritatis creditae et praedicatae iudicium in apostolis. 490. 491.

Martyres secundum quid continent mortem? 737. 738. In martyribus Spiritus sanctus vincit. *ibid.* A Christo ipso remunerandi. 521.

Martyres Lugdunenses et Viennenses. Vide Lugdunenses, Viennenses.

Masculis a Deo acris et vehementior ad generis perpetuitatem ingenerata cupiditas, iuxta Epiphanem et Carpecratem. 906.

Mater plorans, mundi creationis causa, iuxta Valentinianos. 556. **Mater Valentinianorum Achamoth**. 53. 55. **Mater Valentinianorum, Leta**. 355. Hesiodo et Pindaro inspirat. *ibid.*

Ex Materia subiecta omnia a Deo condita, primi ante Valentinianos dixerunt Anaxagoras, Empedocles et Plato. 321. Materiae substantia, unde orta, secundum Valentinianos? 23. Ex labe et ignorantia orta. 345. Materiae, ex qua mundus hic confectus est, essentiam ex Achamotheae perturbationibus ortam dicebant. 49. Quomodo id explicabant? 55. 57. Materia cur incorporea dicatur? 54. not. c. Duplex ex ea sit subaptis, bona et mala. 55. 57. Malorum omnium seminarium, ex Valentino; quomodo? 912 seqq. Materia universa igne consumenda; quando? 81. 392. 393.

Materiam ingenitam quidam asserentes, Deum vero solius formae et qualitatis causam, refellunt. 845. 846. fragm. XXXIV. Materia rerum creatorem, virtute ac voluntate Dei condita. 303. 304. Unde vero, et quemadmodum? quaestio Deo committenda. 387. Ex passionibus Enthymeseos fieri non potuit. 341.

Materialis substantia, ex tribus Achamotheae affectibus conflata. 53. 65. 392. 393. Materiale nihil a Salvatore susceptum, secundum Valentinianos. 73. 75. Materialia omnia necessario pereunt, secundum eosdem. 71. 73. 75. 392. 393. Materialia, sinistra manus dicta ab haereticis; cur? 372. 373.

Matrimonia promiscua iustitiae congrua nonnisque per leges humanas ei opposita prohibita, ex haeretico Epiphane. 906. 906.

Matthaeum primum omnium scripsisse evangelium, communis sententia. 423. Si consulatur Irenaeus, maxima difficultas. ibid. 424. Hebraice scripsit. 423. Ad Iudaeos scripsit, cur? 842. fragm. XXIX. Id est Syro-Chaldaice. 467. not. 3. Matthaeus evangelium scribens, a Christi genealogia cur initium duxit? fragm. XXVIII.

Mediator hominum, Dei et hominis naturam debuit participare, cur? 522 seqq.

Membra Christi hominis sumus nos. 476. 479.

Menander, quis? 240. 440. Eius dogmata. 240. 241.

Mendacis primos homines subvertit diabolus iam ab initio mendax, quomodo? 779.

Mens seu Nus, quid ex Irenaeo? 310. 311. Mentis actionum ordo et series, ex eodem. 311. Mens cogitatio, sensus et intentio mentis, non aliud quid

praeter animam sunt. 392. 393. Mentis actiones, varia unius et eiusdem rei nomina. 311.

Mensium, dierum et anni divisio ad Pleromatis divisionem non quadrat. 371. 372.

Metagogeus, Hori cognomen. 24. not. d.

Metempsychosis, absurdum dogma rationi et fidei repugnans. 410. 411 seqq. An Plato primus eius auctor? 411. not. 3. Metempsychosin ex apostoli verbis probare nitebatur Basilides. 903. A Carpocratianis admissa, quomodo? 251. 252.

Metricos, Valentinianorum Aeon, hominis et ecclesiae proles. 17.

Metropator, Valentinianorum Demiurgi seu mundi inferioris opificis nomen. 59.

Millenianorum seu Chiliastarum error ab Irenaeo propugnatus, qua ratione? 804 seqq.

Miracula haereticorum falsa, et merae diaboli praestigiae. 402 seqq. Miracula ecclesiae catholicae vera et benefica. 403. 407. 408. 409. Irenaei aetate adhuc communia. 408. 409. Daemonum invocationibus et magicis artibus adscribi non possunt. 409. 410.

Mixis, Valentinianorum Aeon, Bythii coniux, Logi et Zoës proles. 15.

Momenta Dei non antevertenda, sed manus artificis expectanda opportune omnia facientis. 704.

Monogenes, Valentinianorum Nu nomen. 19. et alibi passim. Principium omnium invisibilium. 463. Emittit Christum et Spiritum sanctum, cur? 27.

Monogenes et Macaria, Valentinianorum Aeones, Logi et Zoës proles. 15.

Montanistarum secta, cur ecclesia Spiritus appellata? 473. not. 1. Montanistae prophetiam gratiam ecclesiae catholicae denegabant, sibi solis se potius pseudoprophetae suis donatum fuisse effutientes. ibid. Ab iis admissum Iohannis evangelium, sed a quibusdam decurtatum. ibid. Montanistae, an Marcossii pseudoprophetarum nomine ab Irenaeo perstringuntur? 669. not. 4.

Morbi et languores, inobedientiae fructus. 758.

Morientium initium Adamus factus est. 546.

Mortem infert inobedientia Dei, idcirco protoparentes debitores mortis effecti. 779. Morti Adam factus obnoxius, ut misericordiam Dei consequeretur.

550. 551. Mortis advocatos se praebent qui Adami salutem negant. 551. 552. Mortis evacuatio Adami salus est, cur? 551. Non dicitur iuste absorpta, si Adam, cui primum dominata est, non fuit liberatus. *ibid.* Per Christum evacuata. 546. 547. 550. 551. Quandonam vere victa erit. 752. Mors Christi quibusnam salus, quibusnam damnatio? 556. Mortem contemnunt martyres, secundum quid? 738. Per mortem in nobis resolutionem fieri cur Deus passus est? 720. Mortem meditari, Christiani munus est. 833. *fragm.* XI.
- Mortuorum non est Deus, sed viventium, cur?** 570. Mortuorum Christus primogenitus; quomodo? 623. Mortuos Christus vivificat, in ligno exaltatus a terra. 565. Mortui discipuli apud inferos per Christi passionem expegefacti. 637. Mortui in iisdem corporibus resurgent, sicut in iisdem corporibus surrexerunt et curati sunt, quos suscitavit et sanavit Christus. 750. 751.
- Mosaicae legis typi praecipui commentis Valentianorum accommodari non possunt.** 368 *seqq.*
- Moysis loca a Marcosii in suam hypothesein detorta.** 209 *seqq.* Moyses pastor irreprehensibilis. 646. Moyses per quadraginta dies a Deo eruditus, de quibus? 600. Moysi qui loquebatur et apparuit, is erat Verbum Dei. 579. 594. 629. Moyses Deum proprie non vidit, quid igitur? 630. Deus appellatus, quo sensu? 446. Per Moysen cur Deus nonnisi post diuturnum tempus legis praecepta populo tradidit? 606. 607. A Moysae Iudaico populo quaedam propter duritiam cervicis imposita. 602. Moyses et prophetae unicum caeli et terrae dominum ac Deum Patrem docent. 562 *seqq.* Nisi Moyses ab uno et eodem Patre afflatus fuisset, tam clare et tam frequenter de Filio Dei loqui non potuisset. 587. 588. Filii Dei ubique passim meminit eiusque adventum et passionem, passionisve circumstantias clarissime praeiunxit. 563. 564. 587. 588. 589. Moysis virga, incarnationis Christi typus est, quomodo? 539. Nuptiae, typus Verbi nuptiarum cum ecclesia. 633. 634. Assumens Aethiopissam uxorem, typus Christi, ecclesiam in gentibus perdicientis. *ibid.* Moysis et Christi sermones, *ibid.* 562. 563. Moyses a Christo excusatus ob libellum repudii, cur? 602. 603. Moyses, prophetae et Abraham Christusque ipse ex una substantia, quo sensu? 563. Gnostici contradicentes refelluntur. 563. 564. Moyses et Helias cum Deo homine locuti sunt in altitudine montis, cur? 629. 630. A Moysae lex inchoavit et in Ioannem desivit. 568.
- Mulier ob transgressionem quot serumnis obnoxia?** 547. 548. Mulier everrens domum et drachmam inveniens superioris Sophiae figura ex Valentianis. 99.
- Mundi principium Dei bonitas, iuxta Platonem.** 555. 556. Mundi *opifex* bonus est secundum Platonem. 556. *not.* 3. In hoc Gnosticis religiosior. 555. 556.
- Circa Mundi conditorem et originem varii haeticorum errores.** 770. Mundum ab angelis esse factum, primus dixit Simon magus. 239. 302. Ab angelis inferioribus conditus, ex Basilide. 243. 244. Ex Carpocratianis. 247. 248. Ab inferiori virtute conditus ex Cerintho. 253. 254. Ab angelis factus; ex Menandro. 240. 241. A quo, ex Barbeliotis? 263. Mundus per Verbum non creatus secundum Marcionem et Gnosticos quosdam. 463. 464. Per quem igitur secundum eodem. *ibid.* Mundus, quamdiu a Demiurgo administrabitur, ex Valentianis? 85. Eius creatio ad imaginem invisibilem facta, ex Marcosiis. 203 *seqq.*
- Mundi substantiam esse ex se natam quidam dicentes, valide refelluntur.** 770 *seqq.* Mundus labis et ignorantiae fractus esse non potest. 286. Mundi huius creator unus Deus, pater Domini nostri. 451 *seqq.* 562. 463 *seqq.* 622. 623 *seqq.* Mundi conditorem unum esse Deum, veteres omnes consentiunt. 301. 302. Mundus ab eodem Deo factus, a quo et mente conceptus. 285 *seqq.* 304. Inscio aut nolente Deo Patre conditus non potuit. 282. Si sciente ac volente Deo Patre conditus fuerit, hic solus eius auctor dici potest. *ibid.* Mundum in iis, quae continentur a Patre, alii praeter eum creare non potuerunt. 289 *seqq.* Mundus hic per Verbum factus est voluntate Patris, non per angelos, neque per apostasiam, defectionem aut ignorantiam. 767. 768. Per angelos aut virtutes a Deo separatas conditus non fuit. 236. 767. 768. Mundi non est conditor Deus, si materia sit ingenua. 845. 846.

fragm. XXXIV. Mundum hunc qui regit Deus, iustus simul et bonus esse debet. 554. 555. Mundi infiniti consequuntur ex Deorum pluralitate. 280. Mundi finem quoniam praecedent? 787 seqq. Mundus in resurrectione non penitus exterminandus, iuxta Irenaeum. 816. 817. Mundi delitiae seculariaque oblectamenta a Christo damnata. 800. 801. Mundum si indicat Christus discernitque inter bonos et malos, indicat proinde et Pater, omnibusque prospicit ac providet. 835. 836. fragm. XV seqq.

Mysteria divina quomodo inquirenda? 381. Ea temere scrutati haeretici, nihilque Deo reservare volentes, misere pereunt. 384. 385.

Secundum Naturam filii Dei sunt omnes, non omnes secundum fidem et obedientiam. 709. 710. Naturae infirmitatem in Deum qui refundunt, augmenti ac perfectionis impatientes, rationi adversantur. 702. 703. Naturae humanae quaedam sunt necessaria, quaedam autem simpliciter naturalia, iuxta Isidorum haeticum. 907. 908. **Ne** cessitati servire non potest Deus; cur? 291. 292.

Nicolaitarum dogmata, quoniam? 254. 255. Nicolaitae, primine Gnostici appellati? ibid. Nicolaitarum errores in assignando rerum visibilibus principio. 462. 463. Refelluntur. 463. Eorum errores circa Christum. 462. 463. Adversus Nicolaitarum errores evangelium a Ioanne scriptum. 462. 463. 464. Nicolaitae, sarculus Gnosticorum. ibid.

Noë incircumcisus carne Deo placuit. 464. Sub Noë testamentum a Deo datum. 472. Noë temporibus homines improbi fructificare non poterant, cur? 686. Per Noë arcum baptismus significatus. 686. not. 3. Noë in divinae legationis munere ad libidinosos angelos Enocho successisse, credidit Tertullianus; unde hausit errorem? 604. not. 9.

Nomen insigne, quod? 169. not. 4. Nomina varia Dei, quae in Scripturis leguntur, unius et eiusdem Dei appellationes. 417 seqq.

Notaricon, quid Iudaeis. 363. not. 3. **Numeri, rerum omnium principia, ex** Pythagoricis. 322 seqq. Numerus insignis, quis? 175. Ad numeros omnia revocare, a Pythagoricis accipere Valentiniani. 322 seqq. Numeri quinquarti

nolla a Valentinianis habita ratio. 370 seqq.

A Numeris, litteris et syllabis Graecis vana ducunt argumenta haeretici. 362 seqq. 388. Ex numeris, litteris et syllabis argumenta petita, infirma. 374. Haec ad rationem exigenda, non e contrario. ibid. Numerorum rationes curiosius inquirere, vanum et periculosum. 377 seqq.

Numeri digitis manuum a veteribus indicati. 200. not. a. 373. not. 1.

Nummularios e templo cur proicit Christus, qui venerat adimplere legem? 564. 565.

Nuptiae, a Satana ex Saturnino. 243. **A Tatiano** eiusque discipulis damnatae. 259.

Nus quid, secundum Gnosticos? 462. 463. **Nus Valentinianorum, quis?** 13. 15. Bytho Patri similis et aequalis. ibid. Solus capit magnitudinem Patris. ibid. 17. 19. Aliis exponere cogitantem Sige prohibet. 19. Rerum omnium principium et Pater. 13. 101. 103. Logon et Zoën emittit. 13. 15. **Nus Dei** Patris, Logos. 335. 336.

Nus a Deo emitti non potest. 314 seqq. **Nus et Alethia a Bytho et Ennoea** emitti non potuerunt. 310 seqq. **Nus Valentinianorum** ignorantiae obnoxius, si ad huius imaginem conditus Demiurgus. 294 seqq.

Nus quomodo ab Irenaeo definitur? 310. 311.

Non Obedere Deo, mors hominis; obedire autem, vita eius; utriusque discrimen in libera hominis potestate positum a Deo. 703.

Obedientia filiorum pietasque maior, quam servorum. 596. **Obedientiam a Iudaeis** Deus exigebat, non sacrificia. 612. **Obedientia Mariae, Evae** inobedientiae opposita. 545. 546. 769. 770. **Oblatio** non genus a Deo non reprobatur, sed species immutata. 614. **Oblatio ecclesiae a Christo** mandata; purum est et acceptum Deo sacrificium. 613. **Oblationes et preces** ubi recipiantur, templum est et altare in caelis. 619.

Obliviosis poculo, quo potari animas corpus subeuntes finxit Plato, quid? 411.

Ab Oceano et Theti orti Dii omnes, ex Homero. 320. **Ultra Oceanum** populos nullos agnoscebant antiqui. 382. not. 4.

Ogdoads Valentinianorum primigena, ex

- duplici tetrade constans, radix et substantia omnium, quomodo? 15. Eius nomina et perfectiones. *ibid.* Ogdoas prima Valentinianorum, quibus Joannis evangelii locis significata secundum eos? 101 seqq. Confutantur eorum commenta. 107 seqq. Ogdoas prima Gnosticorum stare non potest. 308. Ogdoas secunda, quae? 38. *not. h.* 59. 61. Ogdoas, matris Achamoth nomen. 63.
- De Ogdoade scriptus ab Irenaeo liber, qua occasione? 821. *fragm. l.*
- Omnia, omne, Iesu Valentinianorum cognomen. Vide Iesus Valentinianorum.
- Omnipotentia Dei neminem latere potest. 292.
- Oneiropompi daemones, qui? 148. *not. a.*
- Opera nulla per se bona, ex Simone mago. 240. Opera bona ad salutem inutilia, ex eodem mago. *ibid.* Catholicis necessaria, sibi inutilia dicebant Valentiniani. 73. 79. 389 seqq.
- Operationes omnes indifferentes ex Basilidianis. 245.
- A malis Operibus non tantum abstinere, sed etiam a concupiscentiis, adimpletio legis est. 596. Non operibus tantum, sed etiam cogitationibus et sermonibus malis abstinere iubet Christus. 407.
- Ophitarum commenta, et unde petita. 263. *not. 7.* 266. *not. 14.* Adversus Ophitarum impiorum haeresiarchiam decertans Irenaeus, quid censuit de serpentis cum muliere colloquio. 835. *fragm. XIV.*
- Orationum perseverantia et fortitudo fidei significantur per calcholibanum in camino succensum. 632.
- Originale peccatum, serpentis plaga: ab eo homines minime liberandi, nisi per fidem in Christum. 565. De originali peccato Irenaei testimonium a divo Augustino contra Iulianum adoptatum. 565. *not. 11.*
- Ab Osea uxor fornicaria cur assumpta. 632. Ab Osea et Moyse uxor assumpta, vocationis gentium figura, quomodo? 632. 633.
- Ovis amissae parabola insane abutuntur Marcosii. 195.
- Pandorae Sophistae, Gnostici. 562. *not. 10.*
- Panis communis iam non est eucharistia post invocationem. 617. 618. 716 seqq. Panem et calicem corpus et sanguinem suum Christus confessus est. 612. 666. 717. 718.
- Papias spuris traditionibus minime indulgens, erroris plerisque post ipsum scriptoribus ecclesiasticis anam praebuit. 909. *not. 3.*
- Parabolis abutuntur Gnostici ad alteram Deum inducendum. 382. 303. Parabolis de ove drachmaque amissa, quam insane abuterentur Marcosii. 195 seqq. Parabolas obscurae et ambiguae, obscuris et ambiguis non solvantur. 379. 380. 381. Parabola vineae malis colonis locatae explicatur. 682 seqq. Parabola operariorum in vineam diversis horis missorum, quid significat? 690.
- Paracletus a Domino promissus. 514. Cur a Deo super terram missus. 515. Paracletus, Valentinianorum Aeon, hominis et ecclesiae proles. 17.
- Paracletus, salvatoris Valentinianorum nomen. 53.
- Paradisus supra tertium caelum existens. 61. Virtute Archangelus quartus a Valentinianis dictus. *ibid.* In eo versatus Adam. 61.
- E Paradiso Adam expulsus mortique factus obnoxius, Dei misericordia 550. In Paradisum, unde homo eiectus est, Enochum cum Elia translatum fuisse, Irenaei sententia: a quibus didici? 604. *not. 10.*
- Parascene coena para dicitur. 173. *not. 8.*
- Parchor prophetarum expositionum auctor Isidorus haereticus. 908. 909.
- Paredri daemones, qui? 148. *not. a.* Singulis adsunt hominibus, ex Isidoro. 908. 909.
- Partus spiritalis Achamothae, quid? 57. 392.
- Pascha ter a Christo celebratum post baptismum. 357. Ab eodem manducatum pridie quam pateretur. 358. De paschatis celebrandi die primis ecclesiae temporibus inter Amicetum et Polycarpum orta controversia, pacem inter eos ceterosque fideles non scidit. 825. 826. 827. *fragm. III.* Paschalis festivitatis tempore eucharistiam ad alios episcopos Eulogiarum nomine transmittendi mos erat, isque inter episcopos promiscuus. 826. *not. 3.* De pascha librum scripsit Irenaeus. 829. *fragm. XII.*
- Passio Christi, quomodo praedicta? 612. Ut a prophetis praenuntiata, sic et impleta. 477. 478. Circumstantiae a prophetis praenuntiat. 674 seqq. 681. Soli Domino nostro Iesu Christo

conveniunt. 677. 678. Passiois Christi Domini fructus et effectus. 351. Passio Christi, expergefatio mortuorum discipulorum apud inferos. 637. Per passionem suam Christos et Patrem unum eundemque creatorem quem offendimus, et semetipsum manifestum fecit. 761. 762.

Passio n e m Domini, extensionis Christi supra Horum typum esse Gnostici dicentes refelluntur. 681. Passio a Verbo seu Logo coepit, secundum quosdam Valentinianos 335. 336. Passio Christi Domini, novissimi Aeonis passionis figura, ex Valentinianis. 37. 350. 351.

Passio si quae Dei Verbum afficiat, et Patrem afficiat; cur? 335 seqq. Passiones Sophiae typum esse non posse Iudae proditoris apostasiae. 350 seqq. Nec Christi Domini passionem. 351. Passio Aeonem efficere non potuit. 341 seqq. Passio et ignorantia nulla in Sophia Dei esse potuit. 336. 337 seqq. Passioni obnoxium universum Pleroma, aut Aeonem omnes ab ea immunes. 334 seqq. Passiones in Rhythmesi separata ab omni Pleromate esse non potuerunt. 340. Separari ab ea non potuerunt, ut fierent materiae substantia. 341.

Pastor Hermas ut liber canonicus non ab Irenaeo solo citatus. 622. not. 11.

A Pastoribus malis recedendum, piis vero apostolorum successoribus adhaerendum. 646. Quinam ii? 646. 647. Pastores iniqui ac superbientes, a Verbo redarguendi. 645.

Pater Domini et fabricator mundi duo secundum Nicolaitas et Cerinthianos. 462. 463. Ab altero Patre Christum Dominum, ab alio autem Deo prophetas Marcionitae dicentes refutantur. 679. Patrem alterum, praeter unicum caeli et terrae creatorem, Deum Christi Patrem excogitantes Gnostici, refelluntur. 442. 443 seqq. 560. 561 seqq. 593 seqq. 667. 770 seqq. Pater si quis est praeter mundi creatorem, infirmus sit aut invidus necesse est, si corporibus nostris vitam aeternam praestare vel non possit vel nolit. 725. 726. Pater supremus et Aeonem Salvatoris imperio omnia subiiciunt, ut in ipso omnia conderentur. 53. Pater supremus modo coniugii vinculo copulatus, modo supra marem et feminam: 23. 25. Pater omnium dictus Valentinianorum Nus. 13. Pater, Demiurgi Valentinianorum nomen. 59. 61. Patrem supremum ante Christi

adventum omnibus ignotum fuisse, ex Scripturis probare nituntur Marcossii. 217. 219.

De i Patris inquisitio perturbationem Aeonis inferre non potuit. 342. 343. Deus Pater passioni obnoxius, si Verbum eidem obnoxium. 335 seqq. In Patrem recurrunt eadem, quae in Demiurgo vituperant haeretici. 290 seqq. Pater a Gnosticis excogitatus, Deus esse non potest. 621. Gratis effectus. 301. 302. Eius nullum in Scripturis vestigium. 379. 380. Patris alterius typus et imago Deus esse non potest. 619. 620. Contradictentes Gnostici refelluntur. ibid. Patrem alterum, et quidem incognitum, Gnostici e Christi verbis temere erunt. 579. 580. Patrem alium supra Deum qui fingant, insani. 621.

Pater unus est et idem, qui creavit et perfecit nos. 760. 761. Patris voluntate mundus hic per Verbum factus est, non per Angelos, neque per apostasiam, defectionem aut ignorantiam. 767. Pater nullus supra Demiurgum, Deum unum, creatorem omnium. 758. 759. Pater alter minime recipiendus praeter eum, qui a Filio revelatur; isque caeli et terrae creator, non vero pseudo-pater a Gnosticis adinventus. 574. 575. Patrem qui alium praeter Deum creatorem adinvenisse putant, Scripturae nesciunt et errant. 570. Pater, quem Christus suum confessus est, Deus unus et idem super omnia, conditor et rector. 569. 570. Non Patris alterius, praeter unum, Christus Deus simulque verus homo filius est. 666. 667. Patrem supremum propriis caruisse instrumentis, per quae vera sine erroris admixtione loqueretur, non nisi absurde asseri potest. 679. 680. Pater, Deus ac Dominus appellatus a Spiritu sancto. 442. 443. Patrem unicam, caeli ac terrae Deum ac Dominum Moyses et prophetae doceant. 561 seqq. Patrem suum Christus Deum solum creatorem omnium esse docet manifeste et sine parabolis 564 seqq. Pater idem qui a lege annuntiat, a Christo traditus. 586. 587. 591 seqq. 682. 683. 689. 711. Pater Christi, Deus nam omnia Verbo fecit et Sapientia adornavit. 622. 623. Patrem unum et eundem, semetipsumque Christus per passionem suam manifestum fecit. 762. Patrem ignorare non potuerunt apostoli. 493. Unam Patrem, caeli et terrae creatorem a lege celebratum annuntiaverunt. 451.

- Pater Verbum suum portat, Verbum-que portatum a Patre praestat vitam aut spiritum rebus creatis omnibus, quemadmodum vult Pater, et prout unicuique eorum convenit. 766. 767. Patris Christi Domini providentia omnia constant, et iussu administrantur. 689. Eius providentia Verbum una cum plasmate semper fuit. 573. Cum Patre Christus unus vivorum est Deus, qui Moysi locutus est et prophetis manifestatus. 570. 571. Ab eodem Patre creatore omnium missi prophetae, a quo et Christus. 788. 789.
- A** Patre Christus Spiritu sancto unctus. 453. Propter quid? 454. Pater unus rex et Dominus omnium, praeparans ab initio nuptias Filio suo. 687 seqq. A Patre descendit Filius. 517. Iuxta Patris beneplacitum peractum incarnationis mysterium. 546. Pater omnium Deus Filii sui incarnationem operatus est, et novam generationem ostendit. 715. 716. Verbum suum visibile effecit per incarnationem. 452. Propter omnes omnino homines misit Filium, tum eos qui in eum ab initio crediderant, tum eos qui deinceps credituri erant. 637. 638. Super omnia, et Christi caput est. 767. Omnia sua Christo tradidit. 623. Christo Dei et homini testimonium reddit. 577. Patri invisibili homo per incarnationem consimilis factus est per visibile Verbum. 761. 762. Ut Patri pretiosus homo fieret, Verbum incarnatum hominem sibi metipsi assimilavit. 761. A Patre mundi conditore Christus si non venisset, serpentem sibi vincendam non suscepisset. 773. 774. Pater benedictionem escae et gratiam potus in novissimis temporibus per Filium suum donat humano generi. 466. A Patre quicquid praedictum per prophetas, Christus in fine perfecit, eius voluntati ministrans. 789. Pater cognoscendus per Salvatorem. 504. Patrem in Filio viderunt omnes, non omnes crediderunt. 754. Patrem per se ipsum sine Filio cognosci posse Iudaei putantes, a Deo quoque defecerunt. 579. Patris per Verbum manifestatio aeternam vitam praestat. 628. Pater diligendus, credendum Filio. 573. 574. A Patre acceptum Spiritum sanctum Dominus donavit hominibus. 515. Patris imaginem homo accipit per Spiritum sanctum. 515. Patris, qui in caelis est, Christique notitia caret, qui Spiritum sanctum in se non habet. 840. 841. fragm. XXVI.
- Patrem intuitivo a Spiritu praeparatus homo videbit. 825. not. 8. 826. Pater omnium sapiens dici non potest, si indicandi potestate caret. 555. Ad Patrem per Filium, ad Filium vero per Spiritum sanctum iustos recompos esse, undenam probat Irenaeus? 819.
- P**ater cum Filio, Deus ac Dominus a prophetis et apostolis appellatus, et praeter eam nulla alia res. 451. Pater et Filius unus et idem Deus. 452. 453. 655. Pater unus Deus, et Verbum unum, et unus Spiritus in omnibus, et una salus credentibus in eum. 577. A Patre generatio principalis. 469. 470. Apud Patrem Filios semper existens. 516. 517. 627. In Patris sinu Filius est. 466. Pater in Filio, et Filius in Patre. 443. 444. Cum Patre semper existit Verbum et Spiritus sanctus. 623. 624. Pater Verbum alloquebatur, quem dixit: facimus hominem cet. 760. Pater aeternus communicat in omnibus Filio. 388. Patris est proprium nomen Filii. 613. Pater incomprehensibilis et invisibilis dictus. 466. 622 seqq. Pater omnia operans in omnibus, invisibilis quidem et inenarrabilis, incognitus nequaquam. 627 seqq. Pater ab initio revelans Filio, usquequam non cognitus. 577. Pater, invisibilis Filii; Patris visibile, Filius. 576. Patris et Filii dispositiones quoniam pervulgavit Spiritus Dei? 670. Patris voluntas, ut Deus cognoscatur. 574. 575. Sed revelante Filio. 575. Ea quae Patris sunt, Verbum solum enarrare potest. 713. Pater non nisi Verbo revelante cognosci potest. 575. 579. Pater omnibus a quibus vult cognosci, revelatur per Verbum eum. 401. 577. Sine Patris beneplacito Filius cognosci non potest. 574. Pater Filium revelavit, ut per eum et ipse motus fiat omnibus et credentes salvi fiant. 575. Pater notum fecit Filium, Filius vero Patrem. 466. In Patre agnitio Filii et per Filium revelata. 577. Patris agnitio est Filii manifestatio. 574. Pater per Filium adoptivo visus est. 625. Patrem et Filium nullatenus cognosci posse Christus non docuit, alioquin supervacuum adventus eius. 575.
- P**ater immensus est. 622. Patris immensi mensura, Filius. 568. Pater unxit Filium. 519. Pater misit Filium. 574. Non ad modum prophetarum, sed principalem auctoritatem habet.

tem. 683. Patri administrans Filius omnia perficit. 510. 574. 576. 577. 579. 580. 701. 702. Patri ministrans Verbum et Spiritus sanctus, quo sensu? 579. 580. Patris manus, per quas homo fit secundum Dei similitudinem, Filius et Spiritus. 579. 580. 730. Pater Verbo praecipit, quomodo? 450. Patriarchas Deus propter illorum salutem elegit, ipse nullius indigens. 599. Patriarchis et iustis lex non posita. 605. Patriarcharum et prophetarum delicta quae Scriptura non redarguit, ipsis minime exprobranda, sed typus in iis querendus. 661 seqq. Patriarchae et prophetae sub veteri Testamento Christum disseminarunt. 642. Patriarchae et nos ab eodem Dei Verbo electi. 691. Ex Patriarcharum et prophetarum vaticiniis facilius evasit in Christum ab iis praenuntiatum fides. 638. 639. Patricos, Valentianorum Aeon, hominis et ecclesiae proles. 17. Paulus, a quo Christus toto orbe annuntietus est, per Benjamin significatus. 836. 837. fragm. XVII. Paulus apostolus pastor irreprehensibilis. 646. 647. Ephesiae ecclesiae fundator. 436. A Paulo apostolo convocati Miletum presbyteri non solum Ephesi, sed etiam reliquarum proximarum civitatum. 498. not. 8. Quo anno Hierosolymam ascenderit, de libertate gentilium tractaturus? 496. Non Paulo soli nota veritas. 494. 495 seqq. Paulus quae sciebat, simpliciter docebat. 497. 498. Pauli praedicatio, eadem ac ceterorum apostolorum. 485. 486. Pauli doctrina, doctrina veritatis circa Deum unum patrem Christi legisque conditorem. 711. Paulo apostolo quid revelatum de Christo? 485. Fide dignissimus est. 485. 486. Ab eo Deus quis annuntiat? 486. 487. 506. Pauli doctrina de Christo Iesu. 506. 512. 513. 518 seqq. 754. 755. Pauli verba: Primo quod animale, deinde quod spiritale; cur hoc ordine dicta? 746. Quo sensu dixit: Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt? 737 seqq. 751. 766. 767. A Paulo apostolo praecepta quaedam secundum incontinentiam concessa. 602. Ei hyperbata familiaria. 447. Pauli epistolas curat Marcion. 257. 489. Pauli epistolas reliquebant Ebionaei. 254. 255. Eius auctoritatem temere elevantes confutantur. 501. 502. Pauli raptus probat res quasdam spirituales creatas

esse in caelis Demiurgo subditis. 397 seqq. A Paulo dicitur Lucas quod Scripturis mandavit. 498. Pauperibus omnia distribuere, perfectio legis. 596. Per Peccatum vitam amissam, quomodo inveniet homo? 746. 747. Peccatum a lege manifestatum, sed non ablatum. 523. Peccata Deus solus remittere potest, remittebat autem Christus. 764. Peccatum et mors per Christum evacuata. ibid. 551. A peccato abstinendum, ut prosint sacrificia. 614. 615. 616. Propter peccatum subiectus homo potestatibus humanis. 782. Peccator vas diaboli. 546. Pentecostes tempore et dominico die non flectitur genu. Ab apostolis haec orta consuetudo. 828. 829. fragm. VII. Perfectus apud Gnosticos, quis? 209. Perfectum hominem quanam constituant. 729. 730. 731. 732. not. 7. Perfecti et spirituales quinam iuxta apostolum. 730. 731. Perfectionis suae ordinem statutum homo immutare non debet. 704. Persecutiones iustorum in Abel significatae, a prophetis praedictae, in Christo perfectae. 679. Persecutiones ecclesiae variasque Christi operationes praenuntiaverunt veteres prophetae ac in se praeformarunt. 671 seqq. Propter persecutionem ecclesia primum debilitata, statim augebat membra et integra fit, semper perseverans. 671. Perseverantia nostra in aeternum, non ex natura nostra, sed ex Christi Verbi magnitudine. 719. 720. Personis tribus divinis concurrentibus pervenit homo ad perfectum. 701. 702. Perturbationes Achamothae, prima rerum omnium inferiorum materia. 49. 63 seqq. Petrus Deum illum annuntiat, qui per prophetam Spiritum sanctum promiserat. 474. 475. Petrus Deum unum, Patrem et Filium, qui et homo factus est, passus et resurrexit, Iudaeis annuntiabat. 475 seqq. 477. 482. 483. Ethnicos primum baptizavit. 493. 494. Conturbat ecclesiam occasione legalium. 494. not. 2. Pharaon, quo sensu a Deo excaecatus dicitur et induratus? 656. 657. 658. Ex Pharaone excaecato Marcionitae Deum malorum auctorem esse concludentes, refelluntur. 656. 657. 658. Phares cuius populi typus? 641. 642. Pharisaei Verbum Dei, Christum, cur

- non receperunt? 564. 565. 592. Publicanis et meretricibus peiores. 634. Phariseorum traditiones, non legem Dei Christus damnabat. 593. 594. Cur a Christo tanquam hypocritae damnantur? 615.
- Philippus** facile eunucho fidem in Iesum Christum suavit, cur? 639. A Philippo eunuchus baptizatus, cur cito derelictus? *ibid.*
- Philosophis** ethnicis ignota fuit veritas. 324. E philosophis ethnicis, Pythagoricis praesertim ac Platoniciis, Aegyptiisque et Chaldaeis Mystagogis, Gnosticae ac Valentinianae haereseos eruta materia, forma ex ethnicis poetis. 318 seqq.
- Pindarus** lyricus, a Valentinianorum matre inspiratus. 355.
- Pistis**, Valentinianorum Aeon, Paracliti coniux, hominis et ecclesiae proles. 15. 17.
- Pius** episcopus, Hygini successor. 432.
- Plato** ex subiecta materia cuncta a Deo condita fuisse sensit. 321. Platonis principia, tria. 320. An primus metempsychoseos inventor? 411. not. 3. Primus oblivionis poculum finxit. 411.
- Platonis** et Democriti doctrina de ideis, eadem ac Valentiniana de imaginibus supernorum expressis in rebus creatis. 320. Plato Deum unum bonum et iustum confitens, eundemque bonitate sua mundi creatorem, Gnosticis ipsis religiosior ostenditur. 555. not. 8. 556. not. 3.
- Pleromatis** Valentiniani divisio. 17. 372. Non quadrat ad divisionem anni, mensium et dierum. 373 seqq. Aut Pleroma universum labi ignorantiae obnoxium, aut Aeones omnes ab ea immunes. 334 seqq. Intra vel extra Pleroma esse, quomodo explicabant Valentiniani quidam? 286. 287. not. 4. Confutatur ea explicatio. 289. 290. Extra Pleroma nihil esse potest, cur? 278. 279. 280. 300. 301. Pleroma Valentinianorum qui Marcus magus explicabat? 161 seqq. Pleroma aliud supra Deum qui fingunt, insani. 621. Pleromatis umbra non sunt res creatae, cur? 300. 301.
- Poenitens** Adam statim post peccatum, ideo venia dignus. 549. 550.
- Poenitentia** publica pro peccatis in ecclesia, Irenaei aetate, usitata. 155. 159. Poenitentiam agentibus pax et amicitia Dei paratur, non poenitentibus vero tenebrae parantur. 705. Sine poenitentia quisquis in operibus ma-
- litiis perseverabit, diaboli sortem percipiet. 548.
- Poetae** et Stoici Deum ipsum fato subieiebant. 321.
- Polycarpus** apostolorum discipulus et martyr, ab iisdem Smyrnae constitutus episcopus. 433. Ab Irenaeo visus. *ibid.* Apostolicae traditionis tenax custos. 433. 434. Ipsi cum Ioanne Evang. familiaris consuetudo. 822. A quibus eam disciplinam acceperat? 826. 827. „fragm. III. Cum illo ea de re dissidet Anicetus. 827. Ea controversia unitatem non scidit. *ibid.* Polycarpus Romam advenit, cur, et quando? 434. 826. Ei Anicetus in ecclesia consecrandi manus, honoris caussa, concessit, in unitatis et pacis signum. 827. Et quidem presente se. *ibid.* not. 1. Ei magis credendum, quam Valentino et Marcioni. 435. Epistolam ad Philippenses scribit, praecolorum fidei sese traditionisque acceptae monumentum. 436. Ab omni haeresi plurimum abhorret. 823. 824. Ioannis ceterorumque discipulorum Domini, quibuscum illi intercesserat familiaris consuetudo, saepius dicta narrabat. 822. 823. Polycarpi auditor Irenaeus a teneris, quaecumque viderat didicerat, ille animo impressa retinebat. 822. 823. 824. Apud Polycarpum in Asia inferiore Florinus ab Irenaeo adhuc puero visus, in aula imperatoria splendide agens. 822.
- Populi** ultra Oceanum veteribus ignoti. 382. not. 4. Populus duplex ortus ex Rebecca; alter maior, minor alter; hic liber, servus ille, uterque unius et eiusdem Patris. 635. Populi duplicis typus, Thamaris partus. 641.
- Possessio** Dei, quam pretiosa sit, ex eius privatione magis sentitur. 697.
- Potestates** humanae a Deo solo constitutae. 781. 782. Quis eorum constituendarum finis. 782. His subiectus homo propter peccatum. *ibid.* Potestatibus humanis tributa exemplo suo solvenda Christus monstravit. 781. 782.
- Praecepta** Decalogi, quot in aequae tabula? 371. not. 2. Praecepta naturalia, Iudaeis et Christianis communia. Istis, quid amplius supra illos? 597. 598. Praecepta eminentiora eodem utriusque Testamenti, sed tamen utrique propria. 593. Praecepta varia legis utriusque, cur hominibus tradita? 585. 586. 587. Ad praecceptorum perfectionem lex vera per corporalia, veluti per vincula attraherebat animam.

596. Praecepta quaedam ab apostolo Paulo secundum incontinentiam concessa. 602. Praecepti Dei violandi diabolus quum auctor homini fuisset, eiusdem praepcepti obiectu victus a Christo fuit. 776. 777.

Preces et oblationes, ubi recipiantur, templum est et altare in caelo. 619.

Apud Presbyteros ecclesiae apostolica doctrina quaserenda est. 645. 646. A malis presbyteris recedendum, piis vero apostolorum successoribus adhaerendum. 645. 646. Quinam ii. 646. 647. Presbyteri seu pastores mali, iniqui ac superbientes, a Verbo redarguendi. 645. 646.

Primum inter apostolos an Iacobo tribuerit Irenaeus? 494. not. a.

Primitiarum oblationem Christus discipulis snasit. 612.

Principia bonorum et malorum duo ex barbaris, quae? 901. Principia Platonis tria. 320. Principium rerum visibilium et crestarum, non Deus principalis, secundum Nicolaitas. 462. 463. Refelluntur ex Iohannis Evangelio. 463. 464. Principium omnium Nas Valentinianorum dicitur. 13. 101. 103. Principium nullum esse potest extra Deum rerum omnium conditorum. 278 seqq.

Proarche, Valentinianorum Bythus. 11. 13.

Probaticam enim Siloae piscina Irenaeus confundit. 581. not. 7.

Progressus in infinitum admittendus, nisi Deus conditor mundi a semetipso rerum condendarum exempla acceperit. 330. Eum nec Basilides vitare potest. 331.

Propator, Valentinianorum Bythus. 13. Passim ita vocatur. Soli Monogeni notus, ceteris Aeonibus invisibilis et incomprehensibilis. 17. 19. 167. Propator a Colorhaseis vocatus homo. 145.

Prophetiae, quaedam ab angelis mundi fabricatoribus, quaedam a Satana, ex Saturnino. 243. Prophetiae a mundi fabricatoribus angelis, ex Basilide. 245. 246.

Prophetiae donum solus largiri potest Deus. 151. 153. Prophetias fundendi modus multiplex. 628. Per prophetiae spiritum Pater olim visus est. 625. Prophetiae dono insignes multi in ecclesia Irenaei aevo. 408. Prophetia quid est? 625. Antequam adimpleatur, aenigma est. 643. Secus post eventum, ibid. Prophetiae non

casu quodam impletae in Christo. 677. 678.

Prophetiae ab angelis mundi fabricatoribus inspirati, ex Simone mago. 239. Prophetas ab alio Deo, ab altero autem Patre Christum Dominum Marcionitae dicentes, refelluntur. 679 seqq. Prophetas reicit Marcion. 257. A salute excludit, ibid. A prophetis Deum annuntiatum, Christi Patrem non esse effutiebant Gnostici. 573. Refelluntur, ibid. Prophetas a Demiurgo inspiratos et missos dicebant Valentiniani ceterique Gnostici. 679. Prophetas ex Valentinianis animas spiritui Achamotheae semine inspersae. 83. 347. 348. Prophetas, a quibus inspirati vaticinia fuderunt, secundum Valentinianos? 83. 85. Prophetas Creatorem mundi, non supremum Patrem vidisse contendebant Marcosii. 217. Prophetas, a quibus inspirati, ex Ophitis et Sethianis? 271.

Prophetas ab uno Deo et eodem exstitisse, efficaciter probatur, adversus Marcionitas. 676. A prophetis Christus praedictus, idem per omnia, qui in evangelio annuntiatus. 675. 676. Prophetarum sermones a Christo impleti. 676. 677. Prophetas, Moyses, Abraham Christusque ipse ex una substantia, quo sensu? 563. 564. Gnostici contradicentes refelluntur. ibid. Prophetas a Deo uno, non a Demiurgo afflatus locutos fuisse, probatur contra Valentinianos. 680 seqq. Non ad modum prophetarum Filius a Patre missus, sed principalem auctoritatem habens. 683. Prophetis Verbum divinum, non per visiones modo et sermones, sed et per operationes praemonstrabat futura. 632. 633. Prophetarum testimonium, a Deo. 532. A prophetis Deus adoratus, vivorum Deus est et supra quem nullus alius. 570. 571. Prophetas unicum caeli et terrae Deum Patrem docent. 562 seqq. A prophetis Pater variis significationibus annuntiatus. 482. not. 1. Prophetas quo sensu Deum videri posse praenuntiant? 625. Prophetas quum Deum ab hominibus videntum significarent, necesse erat et ab ipsis Deum videri. 628. Quoniam videbant. 627 seqq. Ipsam Dei faciem non videbant, sed dispositiones solas et mysteria. 629. 630. Christum prophetice viderunt. 714. 715. Prophetas Testamentum novum praedicaverunt. 585 seqq. 642. 675. A prophetis incarnatio Verbi praenuntiata.

504. 505. 515. 516. 535. 536. 563. 564. 591. 625. Quot modis Filium Dei incarnatum viderint et annuntiari? 628. 629. Cui viva Christi membra, ecclesiae persecutiones, variasque Christi operationes praenuntiarent ac in se praeformarent. 671 seqq. Ab iis passio Christi descripta. 642. Eiusque circumstantiae praenuntiatae. 681. A prophetis omnia signa de Messia praenuntiata, in Christum solum concurrerunt. 677. 678. Prophetiae veteres persecutionem, sicut et Christos sustinuerunt. 671. Prophetarum et iustorum omnium sanguis effusus, a Christo ideo inquirendus, quia salvandus. 754. 755. Prophetas proprios habere debuit Salvator, qui adventum eius nuntiarent. 680. Prophetiae in parabolis et allegoriis plurima dixerunt. 356. Quidquid de Christo praedixerunt, spiritalis discipulus recte interpretatur. 675. 676. Prophetiae et lex usque ad Ioannem. 568. Prophetarum et Christi sermones iidem. 563. Prophetiae quinam terrenum sanctorum cum Christo regnum post resurrectionem praenuntiarent, iuxta Irenaeum? 809 seqq. Ex prophetarum patriarcharumque vaticiniis facilius evasit in Christum ab iis praenuntiatum fides. 638. 639 seqq. Ob prophetarum Christique contemptum Iudaeis subrogatos gentiles parabola vinitorum demonstrat. 683. 684. Propheta non est, sed bariolus qui contra Dei legem alteram instituit. 840. fragm. XXV.

Proscia, prosciae, quid. 71. not. 11.

Protoparentes eadem ipsa die mortui, quae fructum velutitum degustaverunt. 779. 780. not. 1. 781.

Providentia Deum carentem sibi et aliis inutilem fingebant Epicurei. 554. not. 1. Contrarium asseritur. 553. Providentia Dei sapientissima et ad omnia extenditur. 377. 378. 689. Providentia Dei erga hominem, quae? 702. 703. Providentia Dei neminem latere potest. 292.

Proximum diligere sicut se ipsum lex utraque praecipit. 597. Proximi amorem, cur Deus homini praecipit. 606. Proximum gratuito diligere, perfectio legis. 596. 597. Proximo benefaciendi quisquis facultatem habens non benefacit, a caritate alienus est. 827. fragm. IV. Ergo proximum caritas, Dei ipsius caritati debet esse similis quomodo? 596. 597. De proximo non temere iudicandum. 660. Abs-

que proximi caritate nihil prosumt sacrificia. 614. 615.

Pseudo-prophetiae quinam sunt? 669. not. 4. Ipsi a spiritali discipulo indicandi. 669. Pseudo-prophetiae, Spiritum sanctum sibi falso attribuentes, Spiritum sanctum amittunt. 474. not. 2.

Psychici, a Montanistis appellati catholici. 473. not. 1. Psychici a Valentinianis appellati ii, qui vel non caeco impetu erroribus eorum adhaerebant, vel qui aperte contradicebant. 502. Psychicam nihil intra Pleroma Valentinianorum admittitur. 81. 390. 392.

Ptolemaei cuiusnam, Lagi an Philadelphii, tempore versae fuerint Scripturae ex Hebraeo in Graecum, magis difficultas; conciliata a quibusdam. 533. not. 2. Ptolemaeus sub quo translatae sunt Scripturae, Christo multo vetustior. 535. not. 7. Ptolemaeus Lagi filius ut Scripturae in Graecum transferrentur, fuit auctor. 533. Id tamen difficultate non vacat. ibid. not. 2.

Ptolemaeus haeresiarcha apostolos nunquam vidit. 359. Ptolemaei de veteris legis auctore sententia et verba. 922 seqq. Ptolemaei sententia, Valentinianae scholae veluti flocculus. 9.

Ptolemaitarum dogmata recensentur. 37 seqq. Ptolemaei discipulorum sententia. 139. 141. Deo affligant, quod Homero suo levi. 139. 141.

Publicanis et meretricibus Pharisei peiores. 634.

Pythagorici numeros principia rerum omnium esse volant. 322. not. 1.

Pythagoricum dogma de animarum in alia et alia corpora transfusione a Basilide admissum. 903.

Quaestionum ambiguitas, quomodo solvenda? 303. Quaestionum de rebus divinis quis modus? 381. Quaestiones quae de numeris sunt, vanae plerumque et periculosae. 377 seqq.

Quaternitas primigena Valentinianorum, quae? 13. Pythagorica et radix omnium dicta. 13. Quaternarius numerus, ex Pythagora et Marco haeresiarcha, genesis et mater omnium. 323. 324. Primae quaternitatis nomina, quae ex Marco mago? 181. Quaternitas utraque Aeonum, quibus Mosis locis significata, iuxta Marcionem? 209. 211. 213. Quaternitas suprema ex Marco mago explicat Valen-

- tinianorum mysteria. 161 seqq. Veritatem e superis aedibus ad eum de-
vehit, cur? 167.
- Quia arii numeri nulla a Valentinianis
habita ratio, cur? 370 seqq.
- A Ra a b muliere fornicaria tres suscepti
speculatores, quid significabant? 634.
Raabi meretrici signum ab explora-
toribus Iericho datum, sanguinis Christi
figura. 634. not. 7.
- Propter Rachel agens omnia Iacob,
Christi typus. 635. 636. Rachel ec-
clesiae typus, quomodo? 636.
- Ratione et arbitrii libertate hominem
Deo similem esse crediderunt Irenaeus
et ex antiquis non pauci. 635.
- Rebecca parit, typus duorum po-
pulorum. 635.
- Reconciliationis nostrae mysterium
penitus ruit, si Christi caro a nostra
diversa fuit. 756.
- Redemptionis nostrae oeconomiam
Ionae prophetae historia repraesentat.
528. In redemptionem semetipsum
dedit Verbum, verus homo pro capti-
vis, sanguine suo nos redimens. 714.
- Redemptio Gnosticorum invisibilis
et incomprehensibilis. 223. 225. Ad fidei
et baptismi eversionem a Satana sug-
gesta. 225. Cur et quibus necessaria
redemptio? 225. Per redemptionem
perfectionem comparari, per Iesu ba-
ptismum peccata duntaxat dimitti impie
asserbant. 225. Moriturus adhibita
quibusdam, cur et quomodo? 233.
235. Redemptionem in sola agnitione
constituunt Gnostici quidam. 233.
Redemptionis Gnosticorum ritus sacri-
legi. 227. 229. 231.
- Redemptor, Hori cognomen. 24. not. b.
33. Redemptorem oportuit esse Deum
simul et hominem. 522. 523. 524.
- Regnum terrenum non a diabolo, sed
a Deo constitutum ad gentilium uti-
litatem. 782. Regnum Christi et ad-
ventus duplex a prophetis quomodo
praenuntiati? 672. 673. 674. 675.
Regni caelorum scribas ac doctores
Christus dicebat discipulos ipsius. 583.
Regnum Christi et mundi finem quae-
nam praecedent? 787. 788. Nonnisi
post regnum iustorum temporale se-
cutura est in caelis clara Dei visio,
iuxta Irenaeum. 819. 820. Regnum
terrenum iustorum post resurrectio-
nem, unde probat Irenaeus? 806 seqq.
Regno temporali destructo, aeternum
Christus inducet. 788. Regnum ae-
ternum, resurrectio iustorum. ibid.
- Regnum caeleste terreno comparatum,
quam pretiosum! 697. Regnum cae-
leste vi et agone comparandum, ne
vilescat. 696. 697. Regni Dei here-
des, qui? 737. 738. Regnum caelo-
rum caro possidere non potest, iuxta
apostolum, quo sensu? 737. Regnum
Dei non tam possidebit caro, quam
ipsa possidebitur in regno a Spiritu
Dei. 738. 739. 740.
- Regula veritatis immobilis, quae? 116
not. d. 117. 236. Regula non ex nu-
meris, sed numeri ex regula. 374.
- Res spirituales creatas in caelis Demi-
urgo subditas esse, probat Pauli rap-
tus. 397 seqq.
- Resurrectio carnis a Gnosticis ne-
gata. 235. Disette tradit apostolus.
751 seqq. Possibilis, ex iis quae Ionae
et tribus pueris acciderunt, demon-
stratur. 726. 729. Resurrectionis spec-
imen maximum mortui a Christo
suscitati. 750. 751. Argumenta, tot
aegra a Christo curata membra. 749.
750. Resurrectionem carnis confir-
mat eucharistia. 617. 618. 717 seqq.
Resurrectionis capax caro, quae vitam
temporalem participare potest. 723.
724. 725.
- Resurrectio nostra, qua ratione fiet.
413. Iustorum et impiorum resurre-
ctionis discrimen. ibid. Resurgit in
iisdem corporibus mortui, sicut in
iisdem corporibus surrexerunt et cu-
rati sunt quos suscitavit et sanavit
Christus. 750. Resurrecturi nos in
eadem carne, in qua Christus resur-
rexit. 732. 733. Resurrexit prior
Christus, ceteri postea resurrecturi
sunt. 527. Resurrectio Christi a pro-
phetis praenuntiata. 674. Resurrectio-
nem animae quo sensu asseruit Ire-
naeus? 618. not. 1. Resurrectionis
tempus animae quo in loco expecta-
torae sunt, iuxta Irenaei sententiam?
805. In resurrectione mundus non
penitus exterminandus, iuxta Irenaeum.
816. 817. In resurrectione iustorum
Abraham cum semine eius promissam
sibi in hac terra hereditatem acceptu-
rus est, iuxta Irenaeum. 806. 807.
Post resurrectionem iustos in hac
terra, antequam ad caelum evehantur,
regnaturos esse, quomodo probat Ire-
naeus? ibid. Post resurrectionem
quanta terrae fertilitas, iuxta Ire-
naeum. 809. 810. 811.
- Retributionis dies, de quo Esaias,
quid? 356.
- Rex omnium, Demiurgi Valentinianorum
nomen. 59. Reges, ex Valentinianis,

- animae spiritali Achamothae semine inspersae. 83. 348. Rex omnis iustus sacerdotaletm habet ordinem, quo sensu? 582. not. 6. Reges Dei solius iussu constituti, sed non ob eundem finem. 781. 782.
- Romae in insula Tiberina Simoni mago posita statua cum inscriptione. 237. 238.
- Romam cur venit Polycarpus tempore Aniceti? 826. fragm. III. De quibus inter eos orta controversia? 826. 827.
- Romani imperii divisio eiusdemque per Antichristum dissolutio, mundi finem et Christi regnum quomodo praecedet. 787. 788.
- Sabaoth, quid significat, ex Ireneo? 417. not. 13. 418. 419. not. 2.
- Sabbatorum observatio a Deo imperata, cur? 603. Quid significabat? 605. Sabbati die non opera bona vetabat lex, sed tantum servilia. 581. 582. Die sabbati sacerdotes Dominica ministeria, non saecularia, perficientes, legem adimplebant. 583. Sabbatorum die Christus curans legem non violabat, sed adimplebat. 581. Die sabbati vellentes spicas discipuli, violatae legis minime rei. 582. 583.
- Sacerdotibus libere agere licet, quo casu? 582. Summi sacerdotis Christus operam perfecit. 581. Sacerdotes sunt apostoli omnes, quomodo? 582. Sacerdotalem habent ordinem iusti omnes. ibid. Quo sensu? 582. not. 4. not. 6.
- Sacerdotii fundamentum et radix in Aarone, ideo non lepra sicut Maria percussus, sed in sorore castigatus. 844. 845. fragm. XXXIII.
- Sacrificium Deo offerendum. 616. Sacrificiis Deus non indiget, cur ergo praecipit offerenda? 613. Sacrificium sanctificat conscientia pura. 616. Sacrificia externa nisi offerat conscientia pura, nihil prosunt offerentibus. 614. 615. 616. Ad Sacrificium purum, fides sine hypocrisis, spes firma, dilectio fervens, requisitae. 616. Sacrificium si acceptetur, in oblato munere glorificatur is ipse qui offert. 613. Sacrificia omnia ab uno et eodem Deo in typos Israelitis data. 619. Sacrificia offerre Verbum Israelitis praecipit, cur? 619. Sacrificia legalia ceteraque legis observationes a Deo, non propter se, sed Iudaeis propter ipsos indultae. 607. 608. Non ut sacrificia Deo offerrent Iudaei ex Aegypto educti, cur ergo? 610. 611. Sacrificia et aliae typicae legis observationes vacuae a Deo reiectae; quid igitur exigebat? 608. 609. 610. 611. Quando a Deo reiectae? 607. 608.
- Sacrificia liberorum Christianorum quantum Iudaicis oblationibus praestant? 614. Sacrificium ecclesiae cur Deo acceptum? 616. Sacrificium purum sola Deo offert ecclesia. 616. 617. Sacrificium purum est et Deo acceptum oblatio ecclesiae a Christo mandata. 613. 614. Sacrificiis veteribus novum et purum sui corporis ac sanguinis substituit Christus toto orbe nomini Domini offerendum. 612. 613. In sacrificio eucharistico Verbum vere Deo offertur. 617. not. 2. Sacrificia ad altare indesinenter offerri vult Deus, nobis, non Deo ipsi profutura. 619.
- Saddai, quid significat? 417. not. 13.
- A Salomone aedificatum templum, veri templi typus. 649. Ab eo praenuntiatum Christi regnum et adventus. ibid. A Salomone quot millia parabolarum et canticorum scripta? Sapientia Dei ab eo physiologice exposita. 650. Salomon quamdiu recte egit, semper Deo placens. 650. Quam vero inique, ab eo increpatus. 650.
- Salvatoris origo, secundum Gnosticos, quae? 464. Quid ab eo factum fuisse credebant? 464. not. 4. A quo emissus, secundum eos. 511. Salvatorem supernum quem appellat? 458. Salvator et Iesus non unus et idem iuxta Gnosticos. 464. Salvatorem illam de Pleromate ex omnibus formatam, in Iesum post annos triginta descendisse fingebant. 457. not. 16. Salvatorem in Iesum descendisse, ut annuntiatum Patrem incognitum, Gnosticorum error. 464. Salvatorem nequaquam incarnatum esse passum, sed descendisse quasi columbam in Iesum, postea vero iterum ascendisse in Pleroma sentiebant. 464.
- Salvator, quis et qualis ex Saturnino? 242 seqq. Quis eius adventus fuit, ex eodem? ibid. De Salvatore Valentiniiani quid sentiebant? 31. A quibus ortus? ibid. 143. 559. Dicitur Totum ac Beneficium. 31. 39. 41. 143. Christi superioris universique Pleromatis receptaculum. 503. 504. Christus appellatus. ibid. A Iesu, Christo et Verbo distinctus. 504. 559. In Iesum descendit, cur, quando et quomodo? 81. 559. Nihil passus est nec pati potuit. 83. 559.

Propter quid missus? 504. Salvator Valentinianorum angelis satellitibus stipatus ad Achamotham a Christo mittitur. 53. 55. Illius imperio Pater et Aeones omnia subiciunt. ibid. In eo omnia conduntur. ibid. et 105. Scientiae formam Achamothae tribuit eamque perturbationibus liberat. 55. 57. Perturbationes eius in rerum omnium materiam transmutat. ibid. Duplicem substantiam hinc condit, bonam et malam. 57. Primus disciplinarum auctor. 57. 59. Per Achamoth omnia facit. 59. 61. 395. Plura Demiurgum docuit. 85. Salvator in Aeonum numero censi debet. 308. 309. Imperitus artifex, si ad imaginem Nu condiderit Demiurgum. 294. 295. Salvatorem Valentinianorum ignorantiae obnoxium fuisse demonstratur ex eorundem principiis. 290. Item angelos eius informes et imperfectos esse. 344. Salvator noster, cur venerit, quidve veniens suscepit, ex Valentinianis? 71. Multiplici ex parte compositus. 71. Hylicum nihil suscepit. 73. Corpus eius quale. 71. Eum Dominum appellare nolebant. 17. Salvatoris nomen, quale ex Marco mago? 181. Instar columbae in Iesum descendit, baptismi tempore. 187. Salvator, quis, ex Colorbaseis? 143. Cur Christum et filium hominis dictum esse vellent? 143. 145. Salvator, quis, ex Barbeliotis? 261. Salvatoris promissio Davidi facta, a Deo adimpletur. 458. Salvator proprios prophetas habere debuit, qui adventum eius nuntiarent. 680. Salvatoris Christi adventum prophetae praedicaverunt, ab ipso propheticum spiritum recipientes. 505. 624. 625. Salvator hominum neque homo tantum, neque Deus tantum, sed Deus et homo simul. 530. 531. Salvator, salus et salutare vere dicitur Filius Dei, et est. 456. 457. Salvatorem cur oportebat hominem fieri? 523. 524. 544. Salvatorem sequi, salutem participare est. 398. 599. Vide Christus et Iesus. Salus impiis omnibus a Iesu impertita, iustis vero negata, ex Marcione. 257. 258. Salus, non operum bonorum fructus, sed solius *γνώσεως*, seu seminis electi privilegium, ex Valentinianis. 73. 75. Ad Salutis nostrae oeconomiam Christus usus est rebus, non ab ignorantia et labe emissis, aut factis ab angelis, sed a se et a Patre conditis. 766. Saluti hominum Deus multis aptisque modis consultum voluit. 599. 600.

Ad salutem Decalogus solus suffiebat. 601. Ad salutem et perfectionem nostram Verbi incarnatio necessaria. 713. Salutem participare, est sequi Salvatorem. 598. Salus nostra a Deo est, non a nobis. 530. Nulla salus absque Spiritu sancto. 738. 739. Salutem a Spiritu sancto percipiunt fideles omnes, qui vero contemnunt eum, iustissimo iudicio excipiendi. 675. Salutem ii soli percipiunt, qui Deo credunt et eum diligunt. 656. Samaritani parabola explicatur. 514. 515. Samuel, pastor irreprehensibilis. 616. Sanctus et Blandina a Graecis morti traditi. 832. fragm. XIII. Sanguis Christi per funiculum coccineum ab exploratoribus Iericho Raabi meretrici datum significatus. 634. not. 7. Sanguine suo redimens nos Verbum, homo verus, in redemptionem semetipsum dedit pro captivis. 714. Sanguis Christi est in eucharistia. 617. 717 seqq. Sapientia Spiritus sanctus appellatus. 556. not. 11. 579. 580. 622. Sapientia Dei in hominis creatione plurimum elucet. 701. 702. 722. 723. Virtus autem in eiusdem resurrectione. 722. 723. Sapientia Deo deest, si iustitia caret. 555. Satan as, vox Iebraica, quid significat? 775. Satan as, quis, ex Saturnino? 243. Aliquarum prophetiarum auctor, ex eodem. 243. Satan as organa sunt Gnostici, negantes ab eodem Patre creatore omnium missos prophetas, a quo et Christus. 768. 769. Satanam ante Christi adventum Deo aperte ac per semetipsum maledicere ausum non fuisse, Irenaei ac veterum quorundam sententia. 769. not. 12. Post Christi autem adventum non ita. 790. Huic opinioni quid ansam praebuit? 769. not. 12. Satanam tentantem non aliunde Christus vicit, quam ex legis ipsius dictis, cur? 773 seqq. A Satana nihil expectandum; soli vero Deo adhaerendum, nec propter eius dona superbiendum. 778. Satanae mentienti qui adhaeret, ei proxima mors est. 779. Saturninus, quis? 241. Eins dogmata. ibid. seqq. Saturninus duplex hominum genus, alterum natura bonum, alterum natura malum primus omnium finxit. 242. 243. Scabellum pedum Dei, terra, quo sensu? 366. Schismatici, sanctitatem extra ecclesiam quaerentes, eo ipso eadem excidunt. 473. 474. not. 2. Schismatici

- redarguuntur. 669. 670. A spiritali discipulo iudicandi. *ibid.* Snam utilitatem, non unitatem ecclesiae considerantes, corpus Christi consciunt. 473. A Deo quomodo puniendi. 645.
- Scientiam Dei** nihil omnino fugit. 377.
378. Scientia etsi quidam aliis praestent in ecclesia, in una tamen et eadem fide cum indoctis consentiunt. 123. 125. Scientia vero de Deo, quae?
381. Scientiae nostrae quanam subdiderit Deus? 378. Scientia humana angustis omnino limitibus conclusa. 375. 381 seqq. 389. Profunda Dei temere scrutari non debemus. *ibid.* Nihil scire praestat, quam a caritate et fide per scientiam exidere. 375.
376. Scientia quae a Paulo vituperetur? 376. Scientia Gnosticorum, quam superba et vana! *ibid.* Vana pariter ea, qua gloriabantur Valentiniani. 324. 325.
- Scribae et Pharisei**, quia Dei et legis contemtores, ideo Verbum esse Christum non receperunt. 564. 565.
- Scripturae** a Gnosticis perperam explicatae. 303. 484. 485. De Scripturis iisdem varias Gnostici sententias habentes, secum invicem pugnant. 681. 682. Scripturarum varia principia Gnostici admittentes, refelluntur. 679 seqq. Scripturas authenticas sibi minus faventes detorquebant haeretici. 535. Scripturae quae a Marcione reiectae aut mutilatae. 489. 490. Scripturae a Valentinianis misere corruptae ac detortae. 17. 43. 45. 89 seqq. 107. 109. 111. 115. 117. 348. 349. A Marco mago et discipulis disceptatae, consutae, contortae; apocryphae etiam innumerae conflictatae. 219. 222.
- Scripturae perfectae** sunt, spirituales, et a Verbo Dei et Spiritu eius dictatae. 381. 382. 383. In Scripturis plura sunt obscura, quae solvi a nobis non possunt Deoque commendari debent. 381. 382. 383. 384. 386. Scripturae ambiguae sunt in iis, quae spectant ad dispositiones Dei. 303. In Scripturis multae parabola et allegoriae sunt, quae in diversis sensus trahi queunt. 43. 45. Scripturarum interpretatio legitima, quae usque ad nos nec corrupta nec adulterata pervenit, sola est vera agnitio. 670. not. 8. Scripturarum germana expositio a quibus quaerenda, iuxta Irenaeum? 645. 647. Scripturae apud ecclesiae presbyteros legenda. 665. Scriptura silente ad traditionem recurrendum. 437.
- Scripturae corruptae**, tempore captivitatis. 534. Ab Hecdra mire post 70 annos restitulae. 535. Scripturae in Graecum quando et a quibus translatae? 534. Divino adspirante Spiritu conversas existimavit Irenaeus. 534. Quae versio ab apostolis laudata? 533. not. 10. Non semper secundum verborum ordinem ab evangelistis aut apostolis citata Scriptura. 452. not. 8.
- Scripturas** quom admittant Iudaei, facilius eorum conversio. 640. Scripturis gentiles quom fidem non habeant, difficilius eorum conversio. 640. 641. Sed fides eorum generosior. 641. Scriptura quod non increpat, veritatis obici non debet, sed typus quaerendus. 661. 662. A Scripturis nullas alias appellatas Deus praeter Deum omnium Patrem et Filium. 560 seqq. Scripturas nesciunt et errant, qui Patrem alium praeter Deum creatorem adinvenisse putant. 570. Scripturae clare et aperte praedicant, unum Deum omnia per Verbum fecisse. 379. 380. 381. 383. 384. 385. Scripturae de Christo passim testificantes, non nisi ab uno eodemque Deo per Verbum omnia revelata fuisse demonstrant. 589. In Scripturis Christus esse thesaurus absconditus. 642. 643. 644. 645. Scripturae veteris testamenti tam frequenter de Christo Deo Filio loquentes, unum et eundem esse sui auctorem demonstrant. 587. 588. Ostendunt similiter Christum verum esse Filium Dei et Filium hominis. 525. 526.
- Secundi dogmata** quae. 131. 133. Secundus, in quo a Ptolemaicis et a Valentino discessit. *ibid.*
- Semen spiritale** Valentinianorum, quid? 57. 392. 393. Clam in Demiurgum depositum, et per eum in hominem cur? 69. 71. Hoc semen ecclesiam appellabant Valentiniani. 69. Semen spiritalis Valentinianorum absurditas multiplex demonstratur. 346 seqq. Ad imaginem angelorum Salvatoris concipi non potuit, cur? 344. Semen spiritalis demissio, in Demiurgum facta, ab eo ignorari non potuit. 344. 345 seqq. Animae non reddit praestantiores. 348 seqq. Principem, regum et sacerdotum proprium non est. *ibid.* In hac vita perfici, absurdum, cur? 345. 346. Ab Anaxagora acceptum. 320.
- Semina a caelo decedna**, prima rerum principia, ex Anaxagora. 320.
- Senilis aetas** a quadragesimo anno incipit, ex Irenaeo. 359.
- Sensus a Deo** emitti non potest, cur? 313 seqq.

Sermonibus malis abstinere iubet Christus. 407.

De Serpente, a quo seducti Adam et Eva, Ophitarum et Sethianorum somnia. 266. 267. 268. 269. Serpens utrum mulierem allocutus fuerit et quomodo iuxta Irenaeum? 832. 833 seqq. fragm. XIV. Cur a Deo post lapsum Adae non interrogatus? 550. In odium Dei cur incurrit? ibid. In serpentem, protoparentum seductorem, tota cecidit maledictio. 547. 548. 550. Serpentis plaga, originale peccatum, a quo homines per solam fidem in Christum liberandi. 565. not. 11. Serpentis caput Christus calcaturus venit. 550. 773. Serpentem inter et hominem inimicitiam positum Christus factus homo in semetipsum convertit, caput eius calcans. 708. Serpens per Christum alligatus et potestati hominis subiectus. 551. Eius superbia per Christi humilitatem dissoluta. 775. Serpentem Christus non sibi vincendum suscepisset, si a Patre mundi conditore non venisset. 773. 774. Non iuste victus fuisset, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum. 773. Serpentis capite calcato, qui prior intereremus, prior liberari debuit. 550. 551. Serpentis et mortis advocatos se ostendunt, qui Adami salutem negant. 551. 552.

A Servis in ecclesia non offeruntur sacrificia, sed a liberis. 614.

Servis ac indisciplinatis lex vetus tradita. 582.

In Servitutis iugo lex dominabatur. 601. 602.

Sethianorum commenta quae, et unde petita? 258 seqq.

Sige, Bythi Valentinianorum coniux. 13. Sige, Nu amplitudinem Patris aliis Aeonibus exponere cogitans, impeditur, cur? 17. 19. Sige et Logos in eodem Pleromate simul esse non possunt. 308. Sigen a Bytho genitam perperam asserit Cyrillus Hierosolymitanus. 14. not. a.

Silentium, Bythi coniux, iuxta Valentinianos. 11. 13. Silentium et Verbum in eodem Pleromate simul esse non possunt. 308.

Siloe piscinam cum probatica Irenaeus confundit. 579. not. 15.

Similitudinem Dei per Spiritum sanctum dari, imaginem vero in plasmate repositam, Irenaei et veterum quorundam sententia, 730. not. 7.

Simone Cyrenaeum, non Iesum crucifixum fuisse, contendebat Basilides. 244. 245.

Simon magnus, quis, qualis et unde oriundus? 237 seqq. Haereseon omnium Pater. 238. 277. 421. Helenam sibi adiungit. 238. Magiae se totum dedit, cur? 237. Eius blasphemiae. 238 seqq. A Claudio Caesare statua honestatus dicitur. 237. 238. A Simone pseudo-pater adinventus, qui caelum et terram non creaverit. 754. Primus dixit se esse super omnia Deum mundumque ab angelis esse factum. 302. Simonis magi discipuli Gnostici a spiritali discipulo iudicandi. 667.

Simonianorum libido, magicae artes et idololatria. 240.

Simplicitas infinita Dei. 141. 312. 316 seqq. 335. 336. 384. 385. 386.

Sinistra quae, secundum Valentinianos? 59. 71. Sinistrae manus levamen, quid? 373. not. 1. Sinistra manus, materialia et corruptibilia dicuntur ab haereticis, cur? 372. 373.

Sixtus episcopus, Alexandri successor. 432.

Socrati quaedam significata fuisse, daemone eum comitante, dicebant Attici, teste Isidoro haeretico. 908.

Sophia, Valentinianorum Aeon, Theleti coniux, hominis et ecclesiae proles. 17. Sophia Achamothae cognomen. 45. 47. 63.

Sophiae, novissimi Aeonis passio, quae? 17. Eius temeritas. ibid. Extremum periculum. 21. Huic opem fert Horos. ibid. Eius Enthymesis. 25. 27. Passionis eius figurae, quae, ex Valentinianis? 37. 350. 360. 361. Sophiae partus informis. 21. 23. Multiplex eius perturbatio. ibid. Eius ad Patrem conversio. 23. Sophia ad se redit prioremque cogitationem cum passione deponit. 21. 23. Ab Horo mundatur coniugioque restituitur. 21. 23. Enthymesis ab ea submovetur, et a Pleromate disiungitur. 21. 23. 25.

Sophiae Dei sub passione et ignorantia cecidisse, impossibile. 337. 338. 339. Sophiae passionis typum esse non posse Iudae proditoris apostasiam. 350. seqq. Nec Christi Domini passionem. 351. Sophia separatim a coniuge Theleto quidpiam pati aut generare non potuit. 307. A Sophia separari non potuit Enthymesis. 340. 341. Sophiae casus a Marco mago explicatus. 165. Sophia, serpens facta, ex Gnosticis quibusdam. 274.

Soter seu Salvator, Iesu Valentinianorum cognomen. 31. 35.

Soter, episcopus Aniceti successor. 433. Ante Soterem quinam presbyteri

ecclesiam romanam gubernarunt? 825.
 826. fragm. III. Illi omnes licet a quibusdam circa paschalis celebrandi diem dissidentes, cum eis tamen semper unitatem servarunt. fragm. III.
 Spe maior caritas. 593. Spes firma ad sacrificium purum requisita. 616. Spes et fides, quomodo in futuro saeculo perseverabunt? 383.
 Spiritus sanctus, quis ex Sethianis? 263. Quis et unde ortus, ex Barbeliotis? 261. A quibus productus, ex Valentino. 131. Spiritus sanctus Valentinianorum cum Christo a Monogene emittitur. 27. Eius munus. 31. Ad producendum Iesum Valentinianorum cum ceteris Aeonibus conspirat. ibid. Propter labem emissus iuxta Valentinianos. 559. Spiritus sanctus et Christus in Aeonum numero censi debent. 308. 309. Spiritus sanctus, Achamothae cognomen. 47. 63. Spiritus unus, et unus Pater et Verbum unum in omnibus, et una salus credentibus in eum. 577. Aliud Spiritus Dei vivificans, aliud afflatus vitae, quid interque? 745. Prior sempiternus est, posterior vero temporalis. 746. Spiritus sanctus, spiritus Dei, Spiritus Patris unus et idem per prophetas promissus in Christum descendit. 513. 514. Spiritus Dei veritas est. 553. Spiritus sanctus sapientiae nomine significatur. 553. not. 11. 580. 622. Patri ministrat. 579. Per Spiritum sanctum cum Verbo omnia a Deo facta, disposita et gubernata. 236. Spiritus sanctus et Filius, Sapientia et Verbum, Dei manus. 560. 622. not. 10. 716. not. 6. 730. 796. Spiritus sanctus signatio Filii ab Irenaeo et SS. Patribus appellatus. 579. not. 16.
 Spiritus sanctus unus et idem legis utriusque. 584. 585. Spiritu sancto operante Pater multiplici modo manifestatus. 627. Spiritus Dei, dispositiones Patris et Filii quasnam pervulgavit? 670. Spiritu sancto Christus unctus est a Patre. 453. 454. Spiritus sanctus unctio est, qua Filius unctus est a Patre. 519. Spiritus Christo Deo et homini testimonium reddit. 576. 577. Duplicem Christi significavit naturam. 537. Super discipulos descendit, cur? 513. 514. Spiritum sanctum acceptum a Patre Dominus donavit hominibus. 515. Spiritus idem et in prophetis, et in 70 interpretibus, et in apostolis, ex Irenaeo. 535. Spiritus sanctus a prophetis promissus requiescit in hominibus, Patris operans

voluntatem in ipsis et renovans eos. 514. Spiritus Patris a Christo effusus in adunitionem Dei et hominis. 714. Spiritus sanctus a Christo datus velut arrha incorruptelae et fidei nostrae confirmatio. 552. 553. Spiritus sancti necessaria est gratia; sine ea aridum nos triticum, massa una cum Christo fieri non possumus. 514. 515. Per Spiritum sanctum dari similitudinem Dei, imaginem vero in plasmato positam esse, Irenaei et veterum quorundam sententia. 530. not. 7. Spiritus sanctus mortaliter non est, sed vita eorum, qui percipiunt illum. 732. 733. Ad Deum scala. 552. Per Spiritum sanctum ad Filium, ad Patrem vero per Filium iustos ascensuros esse, unde probat Irenaeus? 819. Sine Spiritu sancto salus regnumque caelorum comparari non potest. 736. 739. Spiritus sancti universa gratia a Deo in caelis tribuenda, similes ei nos efficiet. ibid. In hoc saeculo est tantum pignus immortalitatis. ibid. 740. Spiritum sanctum in se qui non habet, neque creatoris notitiam habet neque Iesu Christi neque Patris, qui in caelis est. 840. 841. fragm. XXVI. Ut Spiritus Dei requiescat super nos, praeter vocationem opera iustitiae adhuc necessaria. 688. not. 1. 689. Ex Spiritu Dei et carne fit homo vivens, quomodo? 738. Spiritus sanctus hominis pars. 730. 731. Quo sensu? 731. not. 2. Ad hominis perfecti constitutionem, quomodo requiritur? 737. Spiritu sancto deficiente in anima, animalis homo vere est et imperfectus, Dei imaginem tantum, non vero similitudinem habens. 730. not. 7. Spiritui sancto qui se subiiciunt concupiscentiisque carnis minime serviunt, hi spirituales ex apostolo. 735. Carnales verb. qui? ibid. 736.
 Spiritus sanctus in sola vera ecclesia manet iuxta Irenaeum. 552. 553. 671. Spiritus sancti et operationum eius participes esse non possunt, qui alieni sunt ab ecclesia. 553. Spiritus sanctus is est qui vincit in martyribus. 738. Qui emundat et vivificat carnem. 737. 738. 739. 740. Spiritus sanctus infirmitatem carnis absorbens, eandem hereditate possidet. 737. 738. A Spiritu sancto possessa caro, obliterata, qualitatem eius assumens, conformis fit Verbo Dei. 738. A Spiritu sancto absorpta carnis infirmitate, fit homo spiritalis. 737. 738. A Spiritu Dei magis in regno possidebitur caro.

- quam ipsa possidebit regnum. 738.
739. 740.
- Spiritus** mortalis non est. 733. 734. Spiritus immortales sunt. 414. 415. An ex Dei gratia? 415. not. 2. Spiritale semen Valentinianorum, quid? 57. 59. 392. Spiritales nec a sglote excidere nec flagitiis quibuscunque pollui posse contendebant Valentiniani. 73. 75. 77. 79. Spiritalis seminis Valentinianorum absurditas demonstratur. 346 seqq. Spiritalis Achamothae partus. 57. 59. 392. Informari ab eo non potest. *ibid.* Spiritale semen Valentinianorum ad imaginem angelorum Salvatoris concipi non potuit, cur? 344. Spiritalis seminis demissio in Demiurgum facta ignorari ab eo non potuit. 345 seqq. Spiritale semen Valentinianorum animas non reddit praestantiores. 348. Principum, regum et sacerdotum proprium non est. *ibid.* Hic perfici absurdum, cur? 358. 359. Spiritales esse Valentinianos, Demiurgum vero animalem, abhorret a ratione. 245. 392. 393. Spiritalia perfecit Demiurgus, non igitur animalis est. 399. Spiritales, quandoque et quomodo in Pleroma ingressuri, ex Valentinianis? 79. 389. 390. 392.
- Spiritalis** et perfecti, quinam ex apostolo? 730 seqq. Spiritale, cur ab apostolo animali postponitur? 746. 747. Spiritales homines non sunt spiritus incorporales; sed caro, anima et Spiritus simul unita spiritalem hominem efficiunt. 735. Spiritalem hominem non efficit Spiritus solus, sublata carne et anima, cur? 730. 731. Spiritalis quomodo sit homo in hac vita, carne perseverante? 734. Spiritalis discipulus quis? hic a nemine indicatus, ipse iudicat omnes. 665. 666. 669. 670. 675. Quomodo indicat gentes? 665. 666. Iudaeos. 666. Marcionitas. 666. 667. Valentinianos. 667. Gnosticos. *ibid.* Ebionitas 667. 668. Haereticos, Christum specie tenus hominem esse dicentes. 669. Pseudoprophetas. 669. Schismaticos 669. Omnes denique qui sunt extra ecclesiam. 670. Spirituali discipulo omnia constant. 670. Spiritalis quisquis est, quaecunque de Christo praedixerunt prophetae, recte interpretatur. 675. 676.
- Spiritalia** ab eodem Deo facta, qui corporea condidit. 397. 399.
- Stauros**, seu Crux, Hori cognomen. 24. not. b. 25. 33.
- Stesichorus** poeta, Helenae infensus. 239. not. 2.
- Stoici** et poetae Deum ipsum fato subiciebant. 321.
- Subtilitates** Aristotelicas in Christianam fidem a Valentinianis inductas conqueritur Irenaeus. 321.
- Symbolum** ab apostolis accepit ecclesia. 119.
- Symeon** Christum excipiens, Demiurgi figura, ex Valentinianis. 99. Symeonis fides de Christo, Deo et homine. 507.
- Synagoga** utriusque Lot cum duabus filiis dormiens, typus. 663.
- Syncretasis**, Valentinianorum Aeon, Acinetos coniux, Logi et Zoës proles. 15.
- Synesis**, Valentinianorum Aeon, Aeno coniux, hominis et ecclesiae proles. 17.
- Systema** Gnosticorum, quam absurdum! 331.
- Tabularum** Decalogi, quot unaquaque praecepta continebat? 371. not. 2.
- Tatianus**, quis? 259. Eius errores et dogmata. *ibid.* Tatiannus salutem Adae negans, quo Scripturae testimonio abutebatur? 551. 552. Refellitur. 546. 547 seqq. Tatiani haeresis nihil aliud quam incomposita variorum errorum congeries. 551. not. 6.
- Taitan** nomen satis apte Antichristo congruit. 564. not. 10. 565. De hoc tamen nihil affirmandum. *ibid.*
- Telesphorus**, episcopus Romanus et martyr, Sixti successor. 432.
- Temperans** non est neque iustitiam colit, quisquis iuxta rationem caelestisque legis normam non vivit. 841. fragm. XXVI.
- Templum** a Salomone aedificatum, veri templi typus. 649. Templum Hierosolymitanum, templum Dei ex apostolo. 784. In eo sedebit Antichristus. *ibid.* E templo nummularios Christus qui legem adimplere venerat, cur proiecit? 564. 465. Templi Hierosolymitani post solutam captivitatem Babyloniam instauratio novum Testamentum dici non potest. 678. Templum Dei, corpora nostra. 731. 732. Proindeque aeternum corrumpi non possunt. *ibid.* Templum in caelis est et altare ad preces et oblationes recipiendas. 619.
- Terra**, matris Achamoth nomen. 63. Gnosticorum mater. 561. Terra in duodecim climata divisa iuxta Marcianos, cur? 207. Terra propria maledicta a Deo, non Adam. 547. 548. Terra, caelo et homine renovatis ac perseverantibus, iusti variis pro cuiusque dignitate mansionibus donabuntur, iuxta Irenaeum. 817. 818. 819. Terra, pedum Dei scabellum,

- quo sensu? 566. In terra et sub terra potestatem omnium accepit Christus Dominus, Verbum caro factum, cur? 523.
- T**errena typos esse caelestium congruit; caelestia vero aliarum rerum caelestium et ignotarum typos dicere, insanum. 619. 620. 621.
- T**ertulliano erroris ansam praebuit Henochi liber apocryphus. 604. not. 9. Tertullianus emendatur. 23. not. 2. 23. not. 8. 10. 29. not. 1. 52. not. g. 133. not. 5.
- T**estamenta quatuor humano generi data sub Adam, sub Noë, sub Moyse, sub Christo. 471. 472. Testamentum utrumque in Abrahamo praefiguratum, quomodo? 641. 642. Testamenti utriusque figura, columnae duae quibus adnixus est Samson. 841. fragm. XXVII. Testamenta duo ea sunt, quae de thesauro proferunt nova et vetera. 583. 584. In Testamento utroquo eminentiora praecepta eadem, sua licet utrique sint peculiaris. 393. Testamenta duo non ita differunt, quin ipsorum convenientia et unitas demonstrari queat. 490. Inter utrumque Testamentum quae specie tenus interest pugna, haereticis occasio fuit Deum duplicem admittendi. 489. In Testamenti veteris Deum auctorem quaecunque obiciunt haeretici, eadem Christum ferunt. 655. 656. Testamenti utriusque Deus unus et idem auctor. 451 seqq. 562. 563 seqq. 592 seqq. 664. 665. 786. 787. 788. Testamenti utriusque ac populi, Deus unus et idem. 642. Testamenta varia sapienter a Deo uno tradita. 285. not. 10. Testamenti utriusque auctor Christus Iesus, Verbum Dei unum et idem, quod Abrahae et Moysi locutum est. 584. Testamentum vetus non otiose ac frustra a Deo datum. 665. Priori Testamento concurvati homines in servitutem Dei, ad utilitatem ipsorum, non Dei. *ibid.* not. 4. In veteri Testamento iusti minus perfecti, quam in novo. 590. 591. Sub veteri Testamento patriarchae ac prophetae Christum disseminarunt. 642.
- T**estamenti novi libertas et gratia uberior per Christum a prophetis praenuntiata. 585. 675. Testamenti novi velut signa, vetera sacrificia a Deo Iudaeis tradita. 608. Testamentum novum a quo incipit. 678. Testamentum novum nullus ex veteribus resurgens aperuit. 460. not. 12. 678. Testamentum novum, a lege praeditum, Christus usque ad consumma-
- tionem in ecclesia adimpletur est. 677. Testamentum novum priora alia longe superat. 472. Veteri praestantius, non quod Deum novum annuntiet, sed quod uberiores gratiam conferat. 584 seqq. 590. 591. Testamenti novi libertas concessa iis qui nove in Deum per Spiritum sanctum credebant. 493. Testamenti novi maior gratia, maiorem a nobis perfectionem exigit. 655. Testamenti novi novum Christus docuit oblationem. 612.
- T**haletis Milesii principia, quae? 319. 320.
- T**hamaris partus, duplicis populi typus. 641.
- T**helotus, Valentinianorum Aeon, heminis et ecclesiae proles. 17.
- T**heodoretus emendatur. 19. not. 2. 131. not. 9.
- T**heodotion male interpretatus est Esaiam de partu virginis loquentem. 532.
- T**imorem anxii Christus, legem perficiens, quo sensu? 607.
- T**itan forte vocatur Antichristus. 802. 803. De hoc tamen nihil affirmandum. *ibid.*
- T**raditio, non in charta, sed in corde scribitur. 437. not. 9. A Valentinianis quomodo destruitur? 425. 426. Traditioni soli multae gentes barbarae inhaerentes fidem formiter tenebant. 437. 438. Illius solius ope haereticorum commenta relienda. 439. Traditionis apostolicae veritas unde eruitur? 440. Traditio apostolorum in toto mundo manifestata. 427. Volentibus apparet. 427. Quibus fuit credita. *ibid.* Haereticis contraria. 426. Quomodo ad nos usque pervenit? 428. Traditio antiquissimarum ecclesiarum consulenda pro dirimendis controversiis. 437. not. 3. Traditio consulenda, si Scriptura desit. 436. 437. Traditionis virtus una et eadem ubique. 121. 123. Traditiones hominum tantum, non lex a Christo damnatae. 592. 593.
- T**riscontas Valentinianorum deficit et redundat, cur? 305. 306.
- T**ribulatio iustis necessaria. 796. not. 4. Infidelibus ad salutem prodest. 797.
- T**ributa qui a nobis exigunt, ministri Dei sunt. 481. Tributa Christus potestatibus humanis solvenda exemplo suo monstravit. 780. 781.
- T**ricenarius Aeonum numerus, quibus Mosis locis significatus, ex Marcosis? 215. 216.
- T**riginta Christi Domini nostri anni triginta Aeonis ex Valentinianis significanti. 17. 35. Triginta Aeonis per

Christum Dominum anno aetatis 30 baptizatum non significantur. 354. 355.
Trinitas tota, Pater, Filius et Spiritus sanctus, a Raab muliere in tribus speculatoribus suscepta. 634. SS. Trinitatis personis tribus concurrentibus, pervenit homo ad perfectum. 701. 702. Trinitas tota in Christi nomine intelligitur. 519.
Typi Mosaicae legis praecipui ad commenta-Valentinianorum non quadrant. 368 seqq.

Umbra et vacuum Valentinianorum a Democrito et Epicuro sumta. 320. Umbra Valentinianorum omnino repugnat. 286. 287 seqq. Umbra Pleromatis non sunt res creatae. 299. 301.
Unctio Christi in quo consistit? 454. Promissa a Deo per prophetas. 455.
Unigenitus, Nus seu mens a Bytho et Sige genitus, principium rerum omnium. 13. not. 6. Unigenitus a Verbo distinctus, iuxta Valentinianos. 559.
Unitas Dei ratione naturali demonstratur. 292.
Uxores ex se communes, ex Epiphane et Carpocrate. 905. 906.

Valentini setas. 439. Eius schola, unde manavit? 274. Veterum Gnosticorum principia scholae suae accommodavit. 126. not. f. Valentinus non omnium primus Bythi et Sigae copulationem tradidit. ibid. Valentini dogmata. 127 seqq. Valentinus Horos duos tradit. 129. Valentini de Spiritu sancti productione dogma. 131. De Christi orta sententia. 129. 131. De Iesu orta. ibid. De diaboli orta placita. ibid. De Demiurgo. 131. Valentini de Deo creatore maior blasphemis, quam Marcionis. 489. not. 9. Valentinus et Marcion, apostolis et discipulis unum Deum et Christum confitentibus posteriores. 481. A Valentino pseudo - Pater adinventus caeli et terrae non creator. 574.

Valentinianorum parentes, qui? 275. Valentinianorum mater, Achamoth. 53. Valentinianorum mater, Letho. 355. Hesiodo et Pindaro inspirat. ibid. Valentiniani, Aeonis perturbati nepotes. 342. 343. Valentiniani, abortus male parientis matris ipsorum 395. 396. Iidem, feminae. 396.
Valentinianorum doctrina, haereson omnium compendium. 558. 559. Erroris origo, Scripturarum et dispositionis Dei ignorantia. 490. Valentinianorum perditii mores. 75. 77. Va-

lentiniani nullis flagitiis inquinari se posse iactabant. 75. Post Cynicos docent, cibos omnes et actiones ex se indifferentes esse. 321. Valentinianorum in disseminandis erroribus quis dolus, quae nefariae artes. 325. Valentiniani, simulatores subdoli, calumniatores. 501. 502. Quibus innarrabile Plenitudinis suae mysterium enarrant? 502. Quosnam Psychicos appellant? ibid. Valentinianorum placitis qui temere velut oves totos sese mancipant, inflati sunt ac superbi. 502. 503. Valentinianorum superbus et arrogans animus. 51. 87. 89. Valentinianorum mysteria portentosa. 7. 35 seqq. Valentiniani sparsas in Scripturis voces atque dictiones temere colligunt. 113. 115. Perinde faciunt atque ii qui contones ex Homeri versibus concinnant. 113. 115. Valentiniani ab Ethnicis philosophis doctrinae suae principia mutuati sunt. 319 seqq. A Gnosticis initia emissionum acceperunt. 316.

Iuxta Valentinianos Christus quid Aeonis docuit. 575. Iuxta eos, creator omnium, unde emissus? 559.

Valentinianorum blasphemiae in Christi veram ex virgine incarnationem. 81. 83. Ex Valentinianorum principiis Verbum caro non est factum. 111. 113. Valentiniani Christo Salvatore nostro Domini nomen invident. 17. Valentiniani Filium Dei specie tenuis factum esse hominem dicentes, vani sunt. 714. 715. Valentiniani a Christo ignotum Deum fuisse praedicatum ex Luca inferebant. 573. not. 6. Valentinianorum de Christo Iesu doctrinae apostolica fides aperte contradicit. 504. 505 seqq.

Valentinianorum audacia in fabricando novo evangelio ab apostolico omnino diverso. 472. 473. Valentiniani evangelii secundum Lucam depravatores. 500. Valentiniani eo quod secundum Ioannem est evangelio plenissime utebantur. 467. Valentiniani si recipiant evangelium integrum apostolorumque doctrinae adhaeressent, poenitentiam agant necesse est, ut salvi fiant. 500. 501.

Valentiniani dicentes hominem non ex hac terra, sed e fluida materia formatum fuisse, refelluntur. 760. Valentinianos spirituales esse, Demiurgum vero animale, abhorret a ratione. 344. 345. 393 seqq. Valentinianis opposita apostolorum doctrina. 559. 560. Valentiniani ceterique Gno-

- stici prophetas partim a summitate, partim a medietate, partim a Demiurgo afflatus, locutos fuisse asserentes, refelluntur. 679 seqq.
- Valentiniani minus bene ante Irenaei tempora impugnati. 559.
- Per Verbum non creatus mundus, secundum Marcionem et Gnosticos. 463. 464. Verbum in hunc mundum non advenit, si Gnosticis credatur. 464. 465. Nec caro factum nec passibile, secundum Gnosticos omnes. ibid. Nec Christus nec Salvator, secundum eosdem. 464. 465. Verbi divini aeternitas, rerumque omnium creatio ab eo facta, negata ab Heraclione. 938 seqq. A Verbo coepit passio, secundum quosdam Valentinianos. 335. 336. De verbo Dei indigne sentiunt Valentiniani. 316. 385. 386. Verbum a Salvatore et Unigenito distinctum, iuxta Valentinianos. 559. Verbum caro factum non est, ex Valentinianorum principiis. 109. 111. 113.
- Verbi et vitae, hominis et ecclesiae emissiones a Valentinianis conflictae confutantur. 316. 317 seqq. Verbum ab homine male derivant Valentiniani, cur? 317. Verbum et Silentium in eodem Pleromate simul esse non possunt. 308. Verbum Dei ignorantiae obnoxium fuisse, absurdissimum. 337 seqq. Verbi divini generatio inenarrabilis et soli Deo nota. 386. Sui compotes non sunt, qui eam enarrare audent. ibid. Verbum Dei si passioni obnoxium et ipse Pater obnoxius, cur? 335 seqq. De Verbo divino aliter sentiendum, atque de verbo hominum. 384. 385.
- Verbum et Pater, unus et idem Deus. 655. Verbum cum Patre iuste dicitur Deus et Dominus solus. 451. Verbum nnum et Pater unus, unusque Spiritus in omnibus et una salus credentibus in eum. 577. Verbum divinum et Spiritum sanctum Deo Patri coaeternos esse, certissima veritas ab Irenaeo constanter propugnata et demonstrata. 375. 401. 598. 622. 623. 624. Utrumque Deo Patri consubstantiali esse, non tantum conflitur, sed etiam ex professo probat et demonstrat Irenaeus contra haereticos. 282. 283. 335. 336. 400. 442. 443 seqq. 450. 451. 452. 453. 503. 570. 571. 713. 744. 745. Verbum in Patre 450. Mens Dei Patris. 335. 336. Salutare Patris. 451. 452. Verbo Dei nihil ex rebus creatis assimilandum. 450. Verbum suum solus cognoscit
- Pater. 574. Non nisi Verbo revelante Pater cognosci potest. ibid. 529. 530. 624. 627 seqq. 713. Verbum divinum semper et ab initio revelavit Patrem angelis ipsis et omnibus, a quibus vult cognosci Pater. 401. 573. 630 seqq. Verbum visibile faciens Pater, ipsum omnibus revelavit. 474. 630 seqq. A Verbo revelatur creator Deus per ea quae condidit. 575. Per Verbum ad Dei immensi cognitionem ducimur. 622. Per Verbum suum Pater, uterque per legem et prophetas annuntiatus est. 574. Verbum divinum prophetis non per visiones modo et sermones, sed et per operationes praemonstrabat futura. 632. 633. Verbum, progenies Patris, ei ad omnia sua ministrans, quo sensu? 579. 580. Verbum divinum, Dei manus. 540. 579. not. 15. 622. not. 10. 760. 761.
- Verbo et Spiritu sancto omnia creavit Deus, Pater Domini nostri. 400. Per Verbum et Spiritum sanctum omnia a Deo facta, disposita et gubernata. 236. 400. 622. 623. 664. 665. Verbo Dei, ad omnium formationem sufficienti, facta sunt omnia. 253 seqq. Verbum alloquebatur Patrem, quum dixit: Faciamus hominem, etc. 760. Verbum una cum plasmate semper fuit, providentia Patris. 573. Verbum Dei semper adstitit humano generi, salvans ab initio et condemnans. 655. Verbum solum ex divinis personis veteribus patriarchis et prophetis apparuisse, Irenaei sententia. 579. 580. 629. 630 seqq. Verbum Dei assumptum ab initio ascendere et descendere, propter salutem hominum. 594. Verbi Dei praecepto Abraham fidelis, in quo? 571. 572. Hinc amicus Dei factus. 598. Verbum secutus est Abraham, cognitionem deserens, ut cum Verbo moraretur. 571. Verbum Dei sequi in Abraham praedixit homo, quomodo? 572.
- Verbum ab initio praenuntiavit Christi adventum, quo salvarentur homines. 624. 625. Verbi incarnatio a prophetis praenuntiata. 673. Verbum Dei in novissimis temporibus hominem vocaturum venit, sicut ad Adam Deus, exquirens enim, vespere locutus est. 759. 760. Ostensum est, quando factum est homo. 761. Factum visibile per incarnationem. 452. Eo ipso quo omnibus visibile, Patrem et Filium omnibus ostendebat. 575. Non tunc incepit, quum passibile et homo factum est. 577. Verbum idem, Deus

et homo; quatenus homo, Spiritu sancto repletum, et unctum ad evangelizandum. 453. 454. In sui generatione secundum hominem, primam hominis plasmationem imitatum est. 540. 542. Verbum aeternum per quod facta sunt omnia, in tempore passibile et homo factum. 516. 517. Verbum Dei Patris, factum Filius hominis. 522. Vere caro factum. 109. 111. 113. 503 seqq. 540. 541. De Verbo incarnato sententiam nostram eucharistia confirmat. 617. 618. 717 seqq. Verbum Dei, unitum carni unione hypostatica et physica. 842. fragm. XXVIII. Homo ex radice lesse et Filius Abrahæ. 454. Ex Maria existens. 69. Verbum unigenitum quod semper humano generi adest et caro factum, ipse est Christus Iesus Dominus noster, qui passus et resurrexit, iterum venturus ad resuscitandam universam carnem. 509. 510. Verbum, Salvator mundi, unctus a Patre, Iesus Christus factus est. 453. Verbum, Unigenitus, Vita, Lux, Salvator, Christus, Filius Dei, salutis nostræ causa incarnatus, unus et idem. 113. Verbum caro factum non fuisset, nisi servanda fuisset caro nostra. 754. 755. Verbum Dei cur homo factum est? 525. 530. 624. 713. Per Verbum Deus Pater, hominis misertus, salutem dedit. 777. Verbum per incarnationem tale effectum, quod homo infirmus et infans capere posset. 701. A Verbo assumpta humana natura ut homo flecteretur Filius Dei. 525. Factum homo ut hominem Deo adscriberet. 456. Verbum Dei Christus et homo verus, universorum potestatem habet a Patre. 768. Super humana et invisibilia regnans ac omnia iudicans, ibid. Potestatem omnium in terra et sub terra accepit. 623. Venit in ruinam et in resurrectionem multorum proindeque indicat omnes. 791. Verbo quiescente Christus tentatur, crucifigitur etc. Eodem opitulante, vincit, resurgit etc. 523. 524. Verbum carnem fieri necesse erat. 523. Verbi incarnatio necessaria, ut immortalitatem perciperemus. 525. Verbum Dei diabolum homini invidentem per hominem vincens, homini subiecit. 783. Per Verbum carnem factum communicum cum Deo restituta. 523. Imago Dei vere in nobis ostensa. 761. Et amissa similitudo instaurata. 761. 762. Homo Patri invisibili consimilis factus. 762. Verbum incarnatum ad vitam revocavit hominem eumque per-

fecit. 716. Sanguine suo redemit nos dans animam pro anima nostra et carnem pro carne. 714. Verbum, hominem liberans, absque servitutis vinculis Deum sequi docuit. 596. Libertatem extendit subiectionemque erga Deum auxit. ibid. Verbum redemit nos non vi, sed suadela. 714. Verbum Dei, idem a quo Patriarchæ et nos electi, illos quidem visitans per prophetas, nos vero convocans undique per suum adventum. 691. Paternæ gratiæ dispensator factum, ad utilitatem hominum. 627. 628. Omni tempore sibi subiectis hominibus utilitatem præstitit, legem congruentem et aptam singulis proponens. 600. Unum et idem Verbum Dei, Dominus noster Iesus Christus, qui et Abrahæ et Moysi collocutus est, utriusque Testamenti auctor. 584. Verbo obedire, lex utraque præcipit. 597. Verbum a Patre annuntiasset legem, Christus per legem ostendit. 776. Israelitis præcepit offerre sacrificia, cur? 619. In lege Deum solum adorandum prædicans, iisdem verbis Satanam tentantem vicit. 777. Inimicos diligendos docuit verbo et exemplo. 521. Verbum Dei, Christum Pharisei non receperunt, quia Dei et legis contemptores. 564. 565. Verbum Dei Iudæi respuentes, de Deo temere gloriabantur. 572. 573. A Patre quoque defecerunt. 579. Verbi nuptiæ cum ecclesia gentium, per nuptias Moysis cum uxore Aethiopiassa significatæ. 633. Verbum per quod omnia et ecclesiæ caput est. 767. Nisi Verbum Dei inhabitaverit in nobis, regnum Dei possidere nos impossibile est. 740. Verbo Dei conformis fit caro a Spiritu sancto possessa. 738. Verbo Dei operante resurgent nostra corpora. 719. Verbo Dei qui non credunt et contempnant eius adventum, gravius puniendi. 655. 685 seqq. A Verbo redarguendi pastores iniqui ac superbientes. 645. 646. Verbi incarnati corporis et sanguinis oblationem puram sola ecclesia offert Deo. 616. 617. Verbum Dei percipientes calix mixtus et panis sunt eucharistia, id est, Christi corpus et sanguis. 819. Verbum Dei ab apostolis annuntiatum in universa terra, nova lex est. 678. Securi simile est. 765. In hoc mundo satum ad modum sinapeos, vim igneam habet. 843. fragm. XXXI. Verba Dei meditantibus simulque credentes in Patrem et filium, mundis legis animalium-

- bus, ruminantibus scilicet et duplicem ungulam habentibus, apte significatur. 736.
- V**eritas, Na Valentinianorum coniux. 13. A Bytho et Sige emissa. *ibid.* Veritatis figura ex Marco mago, quae? 167. 169.
- V**eritas, quibus credita, secundum Valentinianos? 425. Veritas si nota fuit ethaicis philosophis, frustra in hunc mundum descendit Salvator. 324. 325. Valentinianis notior esse non potuit, quam philosophis, cur? *ibid.* Veritatis depravatores in Dei lacte gypsum miscent. 516. Veritas solo sine fuco, propter hoc pueris credita. 502. Veritatis regula immobilis, quae? 116. *not. d.* 117. 235.
- V**eritatem notam fuisse apostolis et fidelibus ex Christi testimonio efficaciter probatur. 491. 492. 494 seqq. Extra ecclesiam frustra quaeritur. 436.
- V**ersionem 70 Interpretum quanti fecit Irenaeus? 533 seqq. Versio 70 apostolorum traditioni optime consonat. 335. Et vice versa. 535. 536. *not. 12.*
- V**ersionum Theodotionis et Aquilae qua occasione meminit Irenaeus? 522.
- P**ropter veterum peccata qui dicunt alterum fuisse illorum Deum, huncque mundi creatorem, alterum vero a Christo annuntiatum Patrem, indocti, audaces, imprudentes. 652. 653. 654.
- A**d Victorem episcopum ab Irenaeo scripta epistola. 824 seqq. *fragm. III.*
- V**ineae sarmenta, licet a Deo facta, cur abscinduntur? 567. Vineae parabola malis colonis locatae explicatur. 682. 683. Vineam Dei a malis colonis ablatam, Christus melioribus, gentilibus videlicet, locaturus venit. 683. 684.
- V**initorum parabola diversis horis missorum, quid significat? 690. 691.
- V**iperarum progenies a Christo quoniam appellati et quo sensu? 710.
- V**irginem ab Essis genitricem Dei praenuntiatam, Mariam esse Iosepho ostendit angelus. 638. 639. Ex virgine natus Dei filius, Patribus antea promissus, Salvator, Christus a prophetis est annuntiat. 505. De virgine natus est quem Deus Davidi promiserat. 537. 538. Ex virgine Christus natus est. 525. 526. 527. 532 seqq. Ex virgine carnem conceptam Christum assumisse haeretici negantes refelluntur. 541 seqq.
- V**irtus quo sensu in infirmitate perditur? 721. 722. 723.
- V**isio Dei incorruptelam tribuit. 722.
- V**isio clara Dei nonnisi post regnum iustorum temporale seculata est in caelis, iuxta Irenaeum. 819. 820.
- V**ita, Valentinianorum Aeon, Logi coniux. 15.
- A**liud Vitae efflatus, aliud Spiritus Dei vivificans. 745. Posterior sempiternus est, prior vero temporalis. 745. 746.
- V**itae status incorporealis est et immortalis. 732. 733. Vitae caro carax est, siquidem et mortis. 744. Vitae immortalis et resurrectionis argumenta, priscorum vita longeva, et Henoch ac Heliae assumptio in propriis corporibus. 726. 727. Si vita temporalis carnem vivificare potest, a fortiori vita aeterna eandem in futuro saeculo vivificabit. 723. 724. 725. Vitam per peccatum amissam recuperare bonum. 746. 747. Vitam Adamus per peccatum amissam, victo rursus diabolo per incarnationem, recuperavit. 551.
- V**ita hominis, caritas. 606. Vita nostra Deus est. 625. 626. Vita hominis, visio Dei. 628. Vita aeterna et Dei visione. 625. Quomodo? 625. 626. 637.
- V**ocatio gentilium ad fidem, mysterium hominibus impervium. 125. Vocatio non sufficit sine operibus iustitiae. 688. *not. 1.*
- V**oluntas quid est? Ea libera potestate praedita. 828. *fragm. V.* Voluntas Dei, omnium substantia, quomodo? 490. *not. 3.* Omnibus dominatur. 416.
- V**oluptatibus servientes homines, immentis ac irrationabilibus animalibus assimilati a prophetis. 736. 737. Voluptatibus carnalibus qui servant, Spiritui sancto resistentes, carnales vocat apostolus. 735. 736. 737. Inventa et feras appellant prophetae, peccata et irrationabilia interpretatur conversatio, lex denique immundos caecavit. 737.
- Z**acharias mutas factus propter infidelitatem. 456. Zacharias Deum unum esse et eundem legis et Evangelii confitetur. 456. 457.
- Z**ara, cuius populi typus? 642.
- Z**oë seu Vita, Verbi coniux, ab Unigenito et Alethia una cum Verbo genita. 15. Zoë et Logos decem Aeonum producant. *ibid.* Eorum nomina. *ibid.*

